

C. PLINII SECVNDI
HISTORIA NATVRALIS

CAII
PLINII SECVNDI
HISTORIA NATVRALIS

EX RECENSIONE I. HARDVINI

ET

RECENTIORVM ADNOTATIONIBVS

TOMVS SEXTVS.

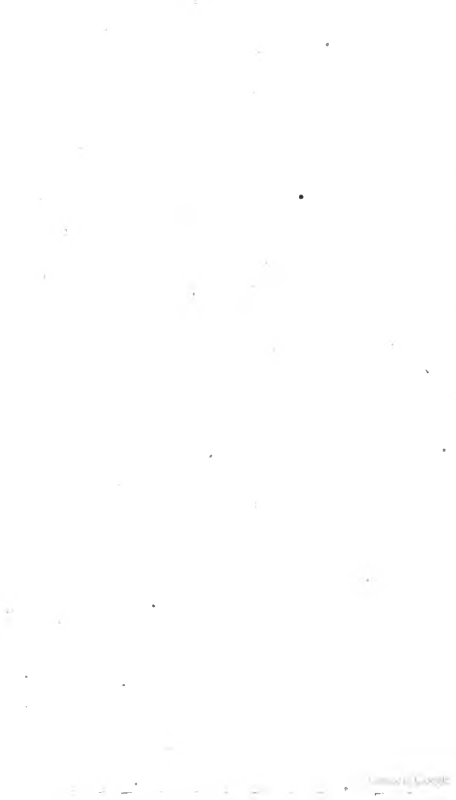

AVGVSTAE TAVRINORVM

EX TYPIS IOSEPHI POMBA

ANNO MDCCCXXXI.

PARS QVARTA

CONTINENS

REM HERBARIAM

CVRANTE L. DESFONTAINES

REGIAE SCIENTIARVM ACADEMIAE SOCIO, NECNON IN HORTO REGIO
PARISIENSI BOTANICES PROFESSORE

C. PLINII SECVNDI NATVRALIS HISTORIAE

LIBER XVII.

I.

Natura arborum, terra marique sponte sua pro-
venientium, dicta est. Restat earum, quae arte et
humanis ingeniis fiunt verius, quam nascuntur. Sed
prius mirari succurrit, qua retulimus penuria pro-
indiviso possessa a feris, depugnante cum iis homine
circa caducos fructus, circa pendentes vero et cum
alitibus, in tanta deliciarum pretia venisse, clarissimo
(ut equidem arbitror) exemplo L. Crassi atque Cn.

I. *Fiunt verius.* Adoptione, insi-
tione, connubio. H.

Qua retulimus penuria. Mirari subit
ea quae ab feris hominibusque pariter
et ex aequo possidentur, ut ante re-
tulimus, hoc est, arborum fructus,
perinde ac si annonae penuria com-
municare alimenta cum feris homines
cogat, tantis olim venisse pretiis, in
tantis fuisse deliciis. — *Qua, etc.*
Sincerissima haec est omnium codi-
cum lectio, Reg. 1, 2, Colb. 1, 2, 3,
Th. Chifflet. aliorumque, nunc pri-
mum a nobis restituta: quum inter-
polatorum scelera in vulgatis libris
ita legeretur: *quae abstulimus penuria*,
vel *paene iniuria*, labefactata prorsus
huius loci sententia. Inquit enim Pli-

nus haud obscure docuisse se ali-
quanto prius arborum fetus non
hominum modo, sed et ferarum
quunque, volucrumque usibus desti-
natos. Atque id sane verbis conce-
ptis prodidit ipso libri superioris
esordio, ubi de pomiferis arboribus
agens, *id munus etiam*, inquit, *feris*
volueribusque dedimus. H.

Pro indiviso. Vide quae de hac
voce diximus lib. IX, et lib. XVI,
c. 59. H. — *Possessa.* Ex MSS. Regg.
Ambrosian. post Rezzonicum Brote-
rius edidit *possessas*, scil. in aequo,
vel ex aequo. Ed. P.

Atque Cn. Domitii Ahenobarbi.
Val. Max. lib. IX, cap. 1 de Lux.
et Libid. Dalec. — *Ahenobarbi.* Sic

Domitii Ahenobarbi. Crassus orator fuit in primis nominis romani: domus ei magnifica: sed aliquanto praestantior in eodem Palatio, Q. Catuli, qui Cimbros cum C. Mario fudit. Multo vero pulcherrima consensu omnium aetate ea in colle Viminali C. Aquilii, equitis romani, clarioris illa etiam, quam iuris civilis scientia, quum tamen obiecta Crasso sua est. Nobilissimarum gentium ambo, Crassus atque Domitius, censu-

enim in nummis scribitur apud Patin. in gente Domitia, pag. 99: *CR. DOMITIVS. IMP.* et ex adversa parte, *AHENOBABVS.* Sic etiam antiquae inscriptiones apud Gruterum, pag. 443 et 449. A rutila barba, aeriue assimili nomen. In hunc dixit Licinius Crassus orator, is ipse de quo mox sermo, non esse mirandum quod aeneam barbam haberet, cui esset os ferreum, cor plumbeum. Sueton. in Nerone, c. 4, 11. II.

Crassus orator. Is est qui cum Antonio a Cicerone introducit in libris de Oratore: idem M. Crassi patruus, eius qui Romanorum ditissimus appellatus est, et cum Pompeio et Caesare triumviratum iniisse dicitur. HARD.

In eodem Palatio. Monte Palatino, regione Urbis decima, in qua Palatium fuit. P. Victorius in descriptione Urbis: *Regio X Palatium... Domus Q. Catuli. Domus Ciceronis.* HARD.

Catuli. Quum Marius pro Catulo rogantibus dixisset, ei moriendum esse, inclusus domi Catulus accensis se carbonibus suffocavit. DALEC. — *Catuli.* Q. Lutatius Catulus Mario adversus Cimbros collega datus a senatu, cum eo vicit ac triumphum egit. Plutarchus in Mario pag. 443,

424 et 431, et Velleius lib. II, num. 22. HARD.

In colle Viminali. P. Victor. in descript. Urbis: *Regio V Exquilina, cum turri et colle Viminali... Domus Aquilii Iurisconsulti, Q. Catuli, et M. Crassi.* Aquilii crebra mentio apud Tullium, cuius collega in Praetura fuisse dicitur. II.

Clarioris. Qui clarior ob illam domum fuit, quam ob iuris civilis scientiam. HARD.

Nobilissimarum gentium. Crassus, Liciniae: Domitiae, Ahenobarbus. Nobilissimi iam tum dicebantur viri discreti genere illustri a caeteris: quamvis in nummis antiquis Caesarum primos inscribitur Nobilissimus: *M. IVL. PHILIPPVS. NOB. CAES.* hoc est, nobilissima gente Marciorum Philipporum, quae esset vetustior quam Caesarea. Trahebat enim genus ex Anco Marcio rege Romanorum. Vnde et nobilitas Philippi alterius, ex eadem gente celebratur a Plinio lib. IX, cap. 69, et *Marcia princeps Romanarum*, lib. II, cap. 52. II.

Censuram. Censurorum nomina, *L. LIC. CR. DOMIT.* in denariis quinque signata exstant apud Patinum, loco citato. In Fastis: C. Claudio Pulchro, M. Perpenna Coss. lustrum secisse dicuntur LXVI, II.

ram post consulatus simul gessere, anno conditae Urbis DCLXII, frequentem iurgii propter dissimilitudinem morum. Tum Cn. Domitius, ut erat vehemens natura, praeterea accensus odio, quod ex aemulatione avidissimum est, graviter increpuit tanti censorem habitare, pro domo eius sestertium millies identidem promittens. Et Crassus, ut praesens ingenio semper, et faceto lepore solers, addicere se respondit, exceptis sex arboribus. Ac ne uno quidem denario, si adimerentur, emptam volente Domitio: Crassus, Vtrumne igitur ego sum, inquit, quaeso, Domitii exemplo gravis, ab ipsa mea censura notandus, qui in domo, quae mihi hereditate obvenit, comiter habitem: an tu, qui HS millies sex arbores aestimes? Eae fuere loti, patula ramorum opacitate lascivae, Caecina Largo e proceribus crebro in iuventa nostra eas in domo sua ostentante; duraveruntque, quoniam et de longissimo aevo arborum diximus, ad Nerouis prin-

Post consulatus. Sic ex MSS. emend. Hard. cons. Chiff. *post consulatum* Gr. et al. Ed. P. — Quum ante censuram consultum quisque gessisset: Crassus quidem an. V. C. 659, Alienobarbus, 658. Alienobarbi consulatus mentio apud Gruter. in Inscr. p. 113. H.

Sestertium millies. In MSS. *sesterium* tantum legas: numerus tum hoc loco, tum paulo inferius desideratur. Valer. Max. lib. IX, cap. 1, num 4, scribit a Domitio Crassi domum aestimatum in illo iurgio sexagies sestertium fuisse: nos interrogatum a Crasso, quanto minoris eam aestimaturus esset, decem arbusculis detractis, Domitium tricies sestertium dixisse. Sunt porro sestertium millies centena millia (id enim, ut saepe monuimus, subintelligendum

est), gallicae monetae, librae 40,000,000, seu decem milliones. Sexagies, 600,000 libr. c. Tricies, librae 300,000. H. — *Sestertium nullies.* Sic perperam emendatum in recentioribus editionibus, pro *sesterium sexagies*, quae verissima, Broterio iudice, lectio est, ut ex Valerio Maximo patet, loco supra citato. Ed. P.

Gravis. Vetus apud Dalec. *gravi.* Gron. et al. adiecta una vacula, *gravis et ab.* Ed. P. — *Exemplo.* Ob prae-
vum exemplum minime ferendus. H.

Comiter. MS. *communiter*, id est, communi et populari modestia. Ed. P.

Qui HS millies. Sic perperam emendatum pronuntiat Broterius, pro *sesterium sexagies.* Ed. P.

Dracmus. Lib. sup. cap. 85 seq. Hard. •

cipis incendia, quibus cremavit Urbem, annis clxxx. Postea cultu virides iuvenesque, ni princeps ille accelerasset etiam arborum, mortem. Ac ne quis vilem de caetero Crassi domum, nilque in ea iurgante Domitio fuisse dicendum praeter arbores iudicet, iam columnas quatuor Hymettii marmoris, aedilitatis gratia ad scenam ornandam advectas, in atrio eius domus statuerat, quum in publico nondum essent ullae marmoreae. Tam recens est opulentia; tantoque tunc plus honoris arbores domibus afferebant, ut sine illis ne inimicitiarum quidem pretium servaverit Domitius. Fuere ab iis et cognomina antiquis: Fronditio militi illi, qui praeclara facinora, Vulturum transnatans, fronde capiti imposita, adversus Hannibalem edidit: Stolonum Liciniae genti; ita appellatur in ipsis arboribus fruticatio inutilis; inde et pampinatio iuventa primo Stoloni dedit nomen. Fuit et arborum cura legibus priscis: cautumque est xii tabulis, ut qui in-

Cremavit Urbem. Quo de incendio multa debiliter Tranquillus in Nerone, cap. xxxviii. Liberat porro ab eo crimine Christianos Plinius, dum Neronem unum incusat. H.

Columnas quatuor. Sex omnino quidem in ea domo fuere, ut Plinius ipse prodit lib. xxxvi, cap. 3 et 24, et Val. Max. loco cit. sed non omnes in scenam aedilitatis gratia ornandam advectae. MSS. constantissime, quatuor. H.

Hymettii. Ex Hymetto, Atticae monte, de quo in Geographicis egimus. HARD.

Vt sine illis. Vt sine illis ne stare quidem ingenti pretio Domitius voluerit, quod ex inimicitia et aemulatione pro Crassi domo condixerat. HARD.

Fuere ab iis. Fuere ab Arboribus

imposita etiam cognomina antiquis. HARD.

Stolonum. In nummis Liciniae gentis apud Patinum, pag. 151 et 152: P. LICINIUS, STOLO, IMPER. A. A. P. P. De Stolonibus iterum dicitur lib. XVIII, cap. 4. HARD.

Lic. genti. Varro I, 2. DAL.

Ita appellatur. Sic ex MSS. emend. Harduin. cons. MS. ita enim apud Gron. et al. Ed. P. — Ita appellatur. Stolo igitur, quasi stolidus fruticatio ex arborum radicibus. Vnde vox ipsa stolo, παραποικία pro stolido sumitur ab Auson. Ep. iv, 91: Sed iam non potes, o stolo, doceri. H.

Pampinatio. Effossio fruticantium stolonum circa arborum radices. H.

XII tabulis. Verba legis, tab. II, c. 4 de arboribus furtim caesis, sunt eiusmodi: Si iniuria alienas arbores

iuria cecidisset alienas, lueret in singulas aeris xxv. Quid existimamus, venturasne eas credidisse ad supradictam aestimationem illos, qui frugiferas tanti taxaverant? Nec minus miraculum in pomó est, multarum circa suburbana fructu annuo addicto binis millibus nummum: maiore singularum redditu, quam erat apud antiquos praediorum. Ob hoc insita, et arborum quoque adulteria excogitata sunt, ut nec poma pauperibus nascerentur. Nunc ergo dicemus, quo maxime modo tantum ex his vectigal contingat, veram colendi rationem absolutamque prodituri. Et ideo non vulgata tractabimus, nec quae constare animadvertimus; sed incerta atque dubia in quibus maxime fallitur vita. Nam diligentiam in supervacuis affectare, non nostrum est. Ante omnia autem in universum, et quae ad cuncta arborum genera pertinent in commune, de caelo terraque dicemus.

II. (II.) Aquilone maxime gaudent, densiores ab

caenit, in singulas xxv aeris luto. Hoc est, asses xxv, qui gallicae monetae efficiunt asses omnino ex aere vicanos. (Immo huius aetatis asses xxv efficiunt monetae nostrae libras xiii. Brot.) Capitale fuisse supplicium arbores alienas incidere ait Servius ad illud Virg. Ecl. III, vs. 41: *Atque mola vites incidere fuae novellas*. Adde his quae Paulus, Celsus, Vlpianus, caeterique Iurisperiti de eo argumento afferunt, Digest. lib. XLVII, tit. 7, arborum furtim caesarum. H.

Venturame. Sic ex MSS. emend. Hard. cons. Chiff. Gronov. et al. *fururame*. Ed. P. — *Venturasne*. An putamus credidisse Veteres, venturas loto ad HS millies, qui frugiferas aeris xxv taxassent? HARD. — Iam su-

pra monuimus, not. 43, cum Brot. legendum esse, ex Val. Maximi testimonio, *sestertium sexagies*, non *sestertium nullies*, quam emendationem si receperis, immane tamen et fere incredibile videbitur sex arborum pretium. Ed. P.

Binis millebus nummum. Sive sestertiorum. Nostrae monetae libras ea ducentas efficiunt. HARD.

Vt nec poma. Vt poma divitibus tantum nascerentur, qui poma inserere varia, ac veluti fetus arborum adulterare vario insitum genere nossent. HARD.

Quo. Vei. quonam. Ed. P.

Animadvertimus. MSS. omnes, *animo advertimus*. HARD.

II. *Aquilone maxime*. Theophr. de Caus. lib. II, cap. 4. Aquilonem in-

afflatu eius laetioresque, et materiae firmioris. Qua in re plerique falluntur, quum in vineis pedamenta non sint a vento eo opponenda, et id tantum a septemtrione servandum. Quin immo tempestiva frigora plurimum arborum firmitati conferunt, et sic optime germinant: alioquin, si blandiantur Austri, defatiscantes, ac magis etiam in flore. Nam si quum defloruere, protinus sequuntur imbres, in totum poma depereunt: adeo ut amygdalae et piri, etiam si omnino nubilum fuit, Austrinusve flatus, amittant fetus. Circa Vergilias quidem pluere inimicissimum viti et oleae: quoniam tunc coitus est earum: hoc est illud quatridduum oleis decretorium, hic articulus Austrinus nubili spurci, quod diximus. Fruges quoque peius maturescunt Austrinis diebus, sed celerius. Illa sunt noxia frigora, quae septemtrionibus, aut praeposteris fiunt horis. Hiemem quidem Aquiloniam esse, omni-

terim a septemtrione diversum esse scito, uti docuimus II, 46. Hæro.

Qua in re plerique. Columellae haec oratio est, lib. IV, cap. 46: *Paulus sic ponendus, ut frigorum et aquilonum excipiat violentiam, vitæque protegat, etc.* Hæro.

A vento eo. Adversus vim eius venti. Hæro.

A septentrione. Varro de Re Rust. lib. I, cap. 26: *In omni vinea diligenter observant, ut ridica vitis ad septentrionem versus figatur.* Hæro.

Nam si quum defloruere. Est hoc apud Theophr. de Caus. II, 3.

Sequuntur. Sic ex MSS. em. Hæro. cons. MS. et Groo. et vulg. sequuntur. Ed. P.

Etiam si omnino. Si vel nubilum fuerit, austrinusve flatus: sereno tantum gaudet. Libro sup. c. 46: *Perdunt facillime fructum, ante maturi-*

tatem: amygdala, malus, pirus.... Pyrus et amygdala, etiamsi non pluat, sed fiat Austrinum caelum, aut nubilum, amittunt flores, et primos fructus, si quum defloruere, tales dies fuerint. Hæro.

Circa Vergilias. Hoc est, circa earum exortum, de quo lib. XVIII, cap. 66. Hæro.

Coitus est earum. Primus conceptus, de quo lib. XVI, cap. 39, sive germinatio. et cap. 42: *At vitæ et oleæconciipiunt Vergiliarum exortus: hoc sidus illarum est.* Hæro.

Quod diximus. Libro XVI, cap. 46. De quatridduo autem oleis decretorium dicitur libri Iulius cap. 30. Hæro.

Septemtrionibus. Ab Aquilone septemtrionem disferre supra monuimus. Hæro.

Hiemem quidem. Theophrast. de Caus. lib. II, cap. 1, p. 232. Hæro.

bus satis utilissimum. Imbres vero tunc expetendi evidens causa est, quoniam arbores fetu exinanitas, et foliorum quoque amissione languidas, naturale est avide esurire. Cibus autem earum imber. Quare tepidam esse hiemem, ut absumpto partu arborum, sequatur protinus conceptus, id est, germinatio, ac deinde alia florescendi exinanitio, inutilissimum experimentis creditur. Quin immo si plures ita continuentur anni, etiam ipsae moriantur arbores, quando nemini dubia poena est in fame laborantium. Ergo qui dixit hiemes serenas optandas, non pro arboribus vota fecit: nec per solstitia imbres vitibus conducunt. Hiberno quidem pulvere lactiores fieri messes, luxu-

Imbres vero. Theophrastus iterum loc. cit. HARK.

Amissione. Chifflet. codex, *emissione.* Eo. P.

Naturale est avide esurire. Veteres τὰ δίδωρα καὶ λαγῶνα πεινῆν dixerunt, arbores, olera, et alias plantas esurire. Hinc apud Varron. de Re Rust. lib. I, c. 23: *In pingui rectius quae cibi sunt maioris, ut olus, triticum, siligo, linum.* DALEC.

Cibus autem earum imber. Theoph. non quidem imbrem cibum esse ait, sed alimenti copiam imbrem frequentem praebere. DAL.

Florescendi. Florum emissio, quo vis omnis arborum exhauriatur. H.

Quando uemini. Quando dubium nemini est, quin defatiscant ea tandem, quae in labore careant naturali, familiari, et assueto cibo. Cibus autem arborum imber est. H.

Ergo qui dixit. Virgilium uolat ita canentem, Georg. I, 400: *Hauda solstitia, atque hiemes orate serenas, Agricolae; hiberno laetissima pulvere farra.* HARK.

Non pro arboribus. Sane: sed pro farre ac frugibus. Nam de arboribus libro tantum Georgicorum sequenti Virgilius agit, ut ipsius carminis principia indicant, Georg. II, initio: *Hactenus arborum cultus et sidera caeli; Nunc te, Bocche, canam, uce non silvestria tecum Virgulta, et prolem tarde crescentis olivae.* Plinius hoc loco nonnulli reprehendunt, ac Virgilium aliter interpretantur, quos tu vide apud Laeerdam, in Georgie. lib. I, vers. 400. HARK.

Hiberno quidem. Festus, verbo *Flaminus*: *Hobetur, inquit, in antiquo earmine, quous poter filio de agricultura praeciperet: Hiberno pulvere, verno luto, grandia farra metes.* Macrobius, Sat. lib. V, cap. 20: *In libro vetustissimorum carminum, inquit, qui ante omnia quae a Latinis scripta sunt, compositus ferebatur, invenitur hoc rusticum vetus canticum: Hiberno pulvere, verno luto, grandia farra, Camille, metes.* HARK.

Luxuriantis. Non utique vera dicentis, si ubique pulverulentam hia-

riantis ingeniifertilitate dictum est. Alioqui vota arborum frugumque communia sunt, nives diutinas sedere. Causa, non solum quia animam terrae evanescentem exhalatione includunt et comprimunt, retroque agunt in vires frugum atque radices: verum quod et liquorem sensim praebent, purum praeterea levissimumque, quando nix aquarum caelestium spuma est. Ergo humor ex his non universus ingurgitans diluensque, sed quomodo sititur distillans, velut ex
 5 ubere alit omnia quae non inundat. Tellus quoque illo modo fermentescit, et succi plena, ac lactescentibus satis non effeta, quum tempus aperit, tepidis arridet horis. Ita maxime frumenta pinguescunt, praeterquam ubi calidus semper aer est, ut in Aegypto. Continuatio enim et ipsa consuetudo, idem quod modus aliubi efficit; plurimumque prodest, ubicumque non esse quod noceat. In maiore parte orbis, quum praecoces excurrere germinationes, evocatae indul-

mem segetibus optandam putavi. Galliae certe plurimisque orbis regionibus est id e re agraria maxime, ut, quemadmodum Plinius ait, diutinae nives sedeant. Nutriti hoc nivium frigore repercussione semina terrae commissa, agnoscunt et agricolae nostri: et ex nivium copia futuras lactas messes praesagiunt. H.

Animam terrae. Terrenos halitus, qui radicibus fovendis et nutriendis prosunt: itemque calorem concludens nix coquit arvom. HARD.

Non universus, etc. Οὐκ ἀνθρώπων, non confertim illis et diffuens, sed paulatim colligescens et terram subiens. Theophrast. DALEC.

Quomodo sititur. Pro modo sitis. HARD.

Fermentescit. Fermentum, putris

maza est. Et quoniam putris omnia terram, ut ita dicam, stercorant, ac pro lactamine sunt, *fermentescere* dictum puto pro lactificari, succi plenam fieri, pinguescere. Turneb. Adv. X, cap. 3, interpretatur: *diluitur, remollescit, putris et soluta redditur.* DALEC.

Quum tempus aperit. Quum solvuntur nives, et iam ver aperit terras: *Zephyrique tepentibus auris Laxant arva sinus*, ut Virgilius canit Georg. II, vers. 330. HARD.

Continuatio. Caloris, et mollioris caeli. Haec vero de conditione caeli solique Aegyptii, etiam Theophrast. habet, de Caus. I, II, c. 2, pag. 233. HARD.

In maiore. Theophr. loc. cit. totidem plane verbis. HARD.

gentia caeli, secutis frigoribus exuruntur. Qua de causa serotinae hiemes noxiae, silvestribus quoque : quae magis etiam dolent urgente umbra sua, nec adiuvante medicina : quando vestire teneras intorto stramento in silvestribus non est. Ergo tempestivae⁶ aquae hibernis primum imbribus, deinde germinationem antecedentibus. Tertium tempus est, quum educant poma : nec protinus, sed iam valido fetu. Quae fructus suos diutius continent, longioresque desiderant cibos, his et serotinae aquae utiles ; ut viti, oleae, punicis. Hae iam pluviae generis cuiusque arboribus diverso modo desiderantur, aliis alio tempore maturantibus. Quapropter eisdem imbribus aliqua⁷ laedi videas, aliqua iuvari, etiam in eodem genere, sicut in piris : alio die hiberna quaerunt pluvias : alio vero praecocia, ut pariter quidem omnia desiderent. Hibernum tempus est ante germinationem, quae Aquilonem Austro utiliore facit. Ratio eadem mediter-

Serotinae hiemes. Quae intempestive et serius adveniunt: διὸ καὶ ὀπίσθην χειμῶνις χαλεποὶ τοῖς ὀνύδροις. Theophr. loc. cit. HARR.

Umbra sua. Ramorum densitate solem haud admittente: quum et silvestres arbores nemo sit qui curet, nemo qui his medeatur, nemo qui stramento, dum sunt adhuc tenerae, circumvestiat, ut defendat a frigore. Cato cap. xi: *Stramentis circumdato, alligatoque, ne gelu noceat.* Περιδοῦντες φύλλοις καὶ χαλάμοις, καὶ τοιοῦτοις, ὅπως μὴ ψύχῃται, μηδ' ὑποξηραίνονται, ne frigeanť, vel subarescant, inquit Theophr. Hist. l. IV, cap. 18. II.

Ergo tempestivae. Tempestivi omnium maxime imbres hiberni notantur: deinde qui germinationem

antecedunt, tertium obtinent locum, qui postquam arbores defloruerunt, accesserint: pabulum enim, consummationemque fructibus praestare incipiunt, quum non confestim sequuti sunt, sed ubi fructus convalescerunt. Haec totidem verbis Theophrasti. de Caus. lib. II, c. 3, ubi et singulorum causam investigat. II.

Desiderant cibos. Imbres. Theophr. loc. cit. Ὡς οἱ οἱ καρποὶ χρονώτεραι, καὶ πλείονος διήμενοι τροφῆς καὶ πίψινος, τοῦτοις ὥραία καὶ τὰ ὀψιμότερα (ὕδατα), καθάπερ ἀμπέλας, ῥοζῆ, ἐλαίης, τοῖς ἄλλοις. Quibus vero fructus diuturniores, plusque alimenti ejectionisque desiderantes, his seriores etiam imbres tempestivi accedunt: ut viti, punicis, oleae caeterisque. H.

Quae Aquilonem Austro util. facit.

ranea maritimis praefert: sunt enim plerumque frigidiora: et montuosa planis, et nocturnos imbres diurnis. Magis fruuntur aquis sata, non statim auferente eas sole. Connexa et situs vinearum, arbustorumque ratio est, quas in oras debeant spectare. Virgilius ad occasus seri damnavit. Aliqui sic maluere, quam in exortu. A pluribus meridiem probari adverto: nec arbitror perpetuum quidquam in hoc praecipi posse. Ad soli naturam, ad loci ingenium, ad caeli cuiusque mores dirigenda solertia est. In Africa meridiem vi-

Expende an sit verior lectio, quam *Aquilo*, quam *Auster* utiliore facit: quoniam, ut superius ostendit, fruges quoque peius maturescunt Austrinis diebus, et paulo supra, *Hiemem Aquiloniam* esse, omnibus satis utilissimum. PIST.

Nocturnos imbres. Quoniam humorem ebibere largius plantae valet, quum is a sole non prorsus absumitur. Theophrasti. loc. cit. II.

Virgilius. Ea de re Columella lib. III, cap. 12, p. 109: *Caeli regionem quam spectare debeant vineae, vetus est dissensio. Saserna maxime probante solis ortum, mox deinde meridiem, tum occasum. Tremellio Scaeva praecipuam positionem meridionalem censente: Virgilius de industria occasum sic repudiante: Neve tibi ad solem vergant vineta cadentem.* Libro nempe Georg. II, vs. 398. II.

Aliqui sic maluere. Democ. Geop. lib. V, cap. 4: *Μάλλον μύτοι τὰ ἀνατολικά... Εὐνότε δὲ τὰ δυτικὰ ἵπτοι αἰρετώτερον μάλλον, ὅταν μακρὰν ὄψιν τῆς θαλάσσης ἐπιπλέοντα ἔχῃ τὸν ζέφυρον.* Magis tamen orientales... Aliquando vero et occidentales potiores erunt, quum procul a mari dissitas *Favonium* adspirantem habent. II.

Ad soli. Colum. l. c. *Nobis in universum praecipere optimum visum est, ut in locis frigidis meridiano vineta subiciantur, tepidis orienti advertantur, si tamen non infestabatur Austria, Eurusque... Sin autem regiones praedictis ventis fuerint obnoxiae, velis Aquiloni, vel Favonio committerentur.* II.

Ad caeli... mores. Statum, habitumque aëris. Prius legebatur *insulse, minores.* At praeterquam mores habent exemplaria omnia manu exarata, Reg. Colb. Thunn. est usu recepta Latino-rum ea forma loquendi, *caeli mores*, Plinioque ipsi lib. XIV, cap. 3, ubi caeli mores dicit, solique ingenia. Virgilio quoque Georg. I, vs. 51: *Ventos*, et varium caeli praediscere mores. Cura sit, ac patrios cultusque habitusque locorum. Caeli statum dicit Columella de Re Rust. lib. I, cap. 4. HARD.

In Africa. Columella Plinio suffragatur, de Re Rust. lib. III, c. 42: *Fe. ventibus provincialis, ut Aegypto et Numidia uni septentrioni rectius opponantur, vineta scilicet.* Quapropter visa longe est potior scriptura eodicum MSS. in quibus *colono insalubre* legitur, quam editorum, in quibus, plane contra scriptoris men-

neas spectare, viti inutile, colono insalubre est, quoniam ipsa meridiana subiacet plagae: quapropter qui ibi in occasum aut septemtriones conseret, optime miscebit solum caelo. Quum Virgilius occasus improbet, nec de septemtrione relinqui dubitatio videtur. Atqui in Cisalpina Italia magna ex parte vineis ita positis, compertum est esse fertiliores. Multum ratio-⁴² nis obtinent et venti. In Narbonensi provincia atque Liguria, et parte Etruriae, contra Circium serere

tem, et a veritate prorsus abhorrente sententia, colono salubre. Irreperat et alterum paulo post insigne mendum, praepostera interpunctione, quam nos omnium primi sanavimus. Sic enim libri editi exhibent: *Quapropter qui ibi, in Africa, in occasum aut septemtriones conseret, optime miscebit solum caelo, quum Virgilius in occasus improbet. Nec de septemtrione relinqui dubitatio videtur. Atqui in Cisalpina Italia magna ex parte vineis positis, compertum est, nullas esse fertiliores.* Cui vero, amabo, idonea ex ratio videatur, cur probeatur occasus in Africa, quod Virgilius occasum improbet? Scribi nempe, ut curavimus, oportuit: *Optime miscebit solum caelo. Quum Virgilius occasus improbet, nec de septemtrione relinqui dubitatio videtur: quam emendationem et ipsa orationis series, et interpretatio nostra corroborat.* H.

Quum Virgilius occasus improbet. Versus est Virgilii, Georg. II, 298: *Neve tibi ad solem vergant vineta cadentem.* DALEC.

Nec de septemtrione relinqui dubitatio videtur. MSS. Reg. etc. reliqua. Non est, inquit, dubitandi locus, quin vineta male septemtrioni opponantur: quandoquidem magis no-

xius est septemtrionalis situs, quam sit occidentalis: occasum autem improbat Virgilius. Atque nihilominus in Italia Cisalpina, etc. Cisalpinam vocat, non eam quae cis Apenninum est, spectatque Inferum mare: nam quis Transalpinam quoque Italiam dici posse quisquam arbitretur, quae trans Apenninum altero latere in Superum seu Adriaticum vergit? sed plane censemus Italiam Cisalpinam dixisse eum, pro Gallia Cisalpina, quod sit illa Italiae pars: quam et Sisalpinam idem appellat lib. sup. cap. 22. H.

Compertum est esse fertiliores. Francius nullas esse fertil. Vocem nullas Harduinus Broteriusque ignorant. Eo. P.

Fertiliores. Apposite Pallad. lib. I, cap. 6: *Aquilo vites sibi obiectas fecundat: Auster nobilitat.* Ita in arbitrio nostro est, utrum plus habeamus, an melius. Aquilonem Palladius pro septemtrione usurpat. Praeiverat Columel. l. c. *Democrito et Magone*, inquit, *lulantibus caeli plagam septemtrionalem: quia existiment ei subiectas feracissimas fieri vineas, quae tamen bonitate vini superentur.* H.

Contra Circium. De eo diximus l. II, cap. 46. H.

PLIN. N. H. Tom. VI

B

imperitia existimatur; eundemque obliquum accipere, providentia. Is namque aestates ibi temperat: sed tanta plerumque violentia, ut auferat tecta. (III.) Quidam caelum terrae parere cogunt: ut quae in siccis serantur, orientem ac septemtriones spectent: quae in humidis, meridiem. Necnon ex ipsis vitibus causas mutantur, in frigidis praecoces serendo, ut
 44 maturitas antecedit algorem. Quae poma vitesque rores oderint, contra ortus, ut statim auferat sol: quae ament, ad occasus, vel etiam ad septemtriones, ut diutius eo fruantur. Caeteri fere rationem naturae sequuti, in Aquilonem obversas vites et arbores poni suasere: odoratiorem etiam fieri talem fructum Democritus putat. (IV.) Aquilonis situm, ventorumque reliquorum, diximus secundo volumine, dicemusque

Sed tanta plerumque violentia, etc. Circio aedificia quasi soli tamen incolae gratias agunt, laqueam salubritatem caeli sui debeant. Divus certe Augustus templum illi, quum in Gallia moraretur, et vocit, et fecit. DALIC.

Quidam caelum. Quidam caelum solo, qualecumque illud sit, servire congrui: eam quum ratio fere suadeat, ut, quemadmodum paulo ante dictum est, caelum solo misceatur, et quae seruntur in humido, orienti opponantur, qui siccior est: quae in sicco, meridiei, hoc est, Austro, qui humidus est: hi contra caelum terrae servire cogunt: atque etiam e sicco solo caelique statu uvae ac fruges exposcunt: et ex humido pariter solo caeloque. II.

Orientem ac septemtriones spectent. Legendum puto occidentem, non orientem. Nam quum sol esiccandi facultate praeditus sit, ut statim se-

quitur, si ea quae in siccis seruntur locis, et rore indigent, in orientem vergant, magis acrient, humorisque magis expertia erunt. PIST.

In frigidis, etc. Columella lib. III, cap. 1: *Frigidaeque aut nebulosae caeli qualitati duorum generum vites optabit: seu praecoques, quarum maturitas frugum praecurrit hiemem: seu firmi durique acini, quarum inter caligines uvae deflorescunt, et gelicidiis ac pruinis, ut aliae caloribus, mitescunt.* Sic idem lib. V, c. 10 de sicia: *Locis frigidis, autumnus temporibus, et aquis, praecoques ponito, ut ante pluviam fructum deligas.* Forte, ante brumam: quanquam et libro de arboribus cap. 21, etiam ante pluviam legitur. HARD.

Democritus putat. Alio id certe loco prodidisse necesse est, quem a Columella paulo ante laudari vidimus. HARD.

Secundo volumine. Libro II, cap. 46 et 47. HARD.

proximo plura caelestia. Interim manifestum videtur salubritatis argumentum, quoniam in meridiem etiam spectantium semper ante decidant folia. Similis et in maritimis causa. Quibusdam locis afflatus maris noxii, in plurimis iidem utiles: quibusdam satis e longinquo adspicere maria iucundum: propius admoveri satis halitum, inutile. Similis et fluminum stagnorumque ratio. Nebulis adurunt, aut aestuantia refrigerant. Opacitate, atque etiam rigore gaudent, quae diximus. Quare experimentis optime creditur.

III. A caelo proximum est terrae dixisse rationem, haud faciliore tractatu: quippe non eadem arboribus convenit et frugibus plerumque: nec pulla, qualem habet Campania, ubique optima vitibus: aut quae tenues exhalat nebulas: nec rubrica multis laudata. Cretam in Albensium Pompeianorum agro, et argil-

Decidant. Vet. apud Dalec. *decidunt.* Eo. P.

Quibusdam satis. Quibusdam frugibus. H.

Admoveri. Sic ex MSS. em. Hard. cons. Ch. At Gron. et vulgg. *admove.* Eo. P.

Halitum. Scilicet *maritimum* afflatum. H.

Nebulis adurunt. Emissionem enim flumina stagnaque nebulas, aurasque frigidas, quae rubeigines deinde creant, vitibus admodum satiusque noxias, si ea nempe viciniora sint: eadem alibi, sata in aestu refrigerant. Quare ad soli naturam dirigenda selectia est. Ita fere Democritus in Geopon. lib. V, cap. 5. Locum hunc partim ope codicum ante laudatorum refinximus, partim ex indubitata coniectura aliter, quam olim interpunximus. Sic enim prius legebatur: *Nebulis adurunt, et aestuantia refrige-*

rant opacitate, atque etiam, etc. In MSS. omnibus *ant.* Atqui prior pars huius orationis, *nebulis adurunt, etc.* ad flumina et stagna spectat, ut diximus. Posterior *opacitate atque etiam rigore, etc.* ad arbores, quae varios caeli situs postulant. H.

Quae diximus. Lib. XVI, cap. 30 et 31. H.

III. *Nec pulla.* Columella in Praef. *Atque in aliis regionibus nigra terra, quam pullam vocant, ut in Campania, est laudabilis: in aliis pinguis rubrica melius respondet, etc.* Et lib. II et X: *Putre solum, quod Campani pullum vocant.* H.

Aut quae tenues. Virgilium nolat ita canentem, Georg. II, 217: *Quae tenuem exhalat nebulam, fumosque volucres... Illa tibi lactis intextet vitibus ulmos, etc.* H.

Albensium. Ab Alba Pompeia, de qua lib. III, cap. 7. H.

lam, cunctis ad vineas generibus anteponunt, quam praepingues, quod excipitur in eo genere. In vicem sabulum album in Ticinensi, multisque in locis nigrum, itemque rubrum, etiam pingui terrae permixtum, infecundum est. Argumenta quoque iudicantium saepe fallunt. Non utique laetum solum est, in quo procerae arbores nitent, praeterquam illis arboribus. Quid enim abiete procerius? aut quae vixisse possit alia in loco eodem? Nec luxuriosa pabula pinguis soli semper indicium habent: nam quid laudatius Germaniae pabulis? et tamen statim subest arena tenuissimo cespitem corio. Nec semper aquosa est terra, cui proceritas herbarum: non hercules magis, quam pinguis, adhaerens digitis, quod in argillis

Cunctis. Cunctis terrarum generibus, quae vineis pulcherrime idonea. II.

Quod excipitur. Quum ex pinguitudo ad vites plerumque damatur. Columella lib. III, cap. 11: *Cretosa humus utilis habetur viti: nam per se ipsa creta, qua utuntur figuli, quamque nonnulli argillam vocant, inimicissima est.* II.

Argumenta. Virgilii nunc fere placita reprehendit, de signis terrarum. HARD.

Non utique. Vt Virgilius censuit I, II, vs. 207: *Aut, unde iratus silvam decessit arator, Et nemora evertit multos ignava per annos,* etc. II.

Aut quae vixisse... in I. eodem? Nempe, quod abietis umbra, ut dicitur inferius c. 18, subditis fruticibus noverca est: et quaecumque attigerit, non dubie venenum est. HARD.

Nec luxuriosa. Quae Virgilius laudat Georg. II, 219: *Quarum suo viridi semper se granine vestit...* Illa tibi laetis, etc. II.

Cespitem corio. Arenam integrit tenuissimus cespes instar cutis aut crustae, vel corii. In Africa quoque ac Numidia, teste Coha. in Praef. *paucis areuae fecunditate vel robustissimum solum vincunt.* II.

Nec semper. Virgilii versus eodem libro vers. 251: *Humida maiores herbas alit, ipsaque iusto Latior.* HARD.

Adhaerens. Idem vers. 248: *Pinguis item quae sit tellus, hoc denique pacto Discimus: haud unquam nimbibus isctata fatiscit, Sed picis in morem ad digitos lentescit habendo.* Virgilio laudem subscribit Columella lib. II, c. 2: *Itaque considerandum erit, ut solum quod excolere destinamus, pingue sit. Per se tamen id parum est, si dulcedine caret, quod utrumque satis expedita ratione contingit discernere. Nam perexigua conspergitur aqua gleba, manuque subigitur: ac si glutinosa est, et quovis levissimo lactu pressa inhaerescit, et picis in morem ad digitos*

arguitur. Scrobes quidem regesta in eos nulla complet, ut densa atque rara ad hunc modum deprehendi possit: ferroque omnis rubiginem obducit. Nec gravis aut levior iusto deprehenditur pondere: quod enim pondus terrae iustum intelligi potest? Nec fluminibus aggesta semper laudabilis, quando senescant sata quaedam aqua. Sed neque illa quae laudatur, diu, praeterquam salici, utilis sentitur. Inter argumenta stipulae crassitudo est, tanta alioqui in Laboratorio Campaniae nobili campo, ut ligni vice utantur: sed idem solum ubicumque arduum opere, difficile cultu, bonis suis acrius paene quam vitiis posset, affligit agricolam. Et carbunculus terra, quae ita vo-

lentescit habendo, ut ait Virgilius, eademque illa humo non dissipatur: ea res admonet nos, inesse tali materiae naturalem succum et pinguitudinem. Idem Palladius lib. I, cap. 5. *Haro.*

Scrobes. in eos. In eos scrobes regesta, unde efflusa est. Columella loc. cit. Sed et si valis, scrobibus aggestam humum recondere, et recalcare, quam abquo quasi fermento abvolaverit, certum erit eam esse pinguem: quoniam defuerit, exilem: quum acquaverit, mediocrem, etc. Simile est quod Virgilius praecipit, Georg. II, vers. 226: *Nunc, quo quamque modo possis cognoscere, dicam: Rara sit, an supra morem si densa requiras: Altera frumentis quoniam favet, altera Baccho... sin in sua posse negabunt Ire loca, et scrobibus superabit terra repletis, Spissus ager; glebas cunctantes, crassaque terga Exspecta, et validis terram prociunde iuvenis.* *Haro.*

Ferroque omnis. Quum tamen eam solum Virg. damnet, eod. lib. v, 220:

Nec scabie et salsa laedit rubigine ferrum. H.

Nec gr. Virg. eod. lib. v. 254: *Quae gravis est, ipso tacitam se potedere prodit, Quaeque levis.* H.

Nec flum. Virgil. eod. lib. v. 484: *At quae pinguis humus.. Iluc summis liquantur rupibus amues, Felicemque trahunt limum. At videntur aquaticae arbores celerius interire, ut Plinius ait lib. XVI, cap. 90. H.*

Quando. Quandoquidem senescunt quaedam, quae sunt in aquis sata. *Haro.*

Praeterquam salici. Nam, ut alibi diximus, eum Virgilio vers. 440, fluminibus salices nascuntur. H.

Inter. Inter optimae terrae argumenta, crassitudo stipulae censetur. *Haro.*

Bonis suis. Bonitate sua magis fatigat agricolam, quam si magis vitiosum foret. H.

Et carbunculus. Quatuor illa verba: terra, quae ita vocatur, delenda; sunt enim manifeste adiecta a lectore exponente quid esset carbun-

catur, emendari vite macra putatur. Nam tofus scaber natura friabilis, expetitur quoque ab auctoribus. Virgilius et quae filicem ferat, non improbat vitibus; salsaeque terrae multa melius creduntur, tutiora a vitibus innascentium animalium. Nec colles opere nudantur, siquis perite fodiat. Nec campi omnes minus soles atque perflatus, quam opus sit accipunt. Et

culus. PINT. — *Carbunculus.* Carbunculus Vitruvius lib. II, cap. 6, arenae genus, quod in Etruria, adusta nimium vehementia vaporis materia, procreatur. Id terrae vitium quomodo vite macra sanetur, docet Cato cap. xxxvii: *Vinea, inquit, si macra erit, sarmenta sua concidito minute, et ibidem inarato, aut suffodito.* II. — *Carbunculus terra, quae ita vocatur, etc.* Arena genus quae solis ardore, et magis adhuc volcanicis ignibus, carbonis colorem induit. BROTH.

Tofus. Quamlibet a Virg. damnatus, eod. lib. vs. 244: *Et tofus scaber, et nigris exesa chelydri Creta.* Tofus est lapidis genus molle ac friabile, de quo dicitur uberius lib. XXXVI, cap. 48. Refellere non vacat novitium hominis eruditi commentum, tofum existimantis uliginosam esse palustremque terram. Colum. lib. III, c. 2: *Quis enim, inquit, vel medioeris agricola nesciat, etiam durissimum tofum, vel carbunculum, simul atque sunt confracti, et in summo regesti, tempestatibus, gelu, nec minus aestivis putrescere caloribus ac resolvi: eosque pulcherrime radices vitium per aestatem refrigerare, succumque retinere? quae res alendo surculo sunt accommodatissimae.* HARD.

Virgilius et quae filicem ferat, non

improbat. Georg. lib. II, vs. 489: *Et filicem curvis invisam pascit aratris; Hic tibi praevalidas olim multoque fluentes Sufficiet Baccho vites; hic fertilis uvae, Illic laticis, qualem patris libamus et auro.* II.

Salsaeque. A Virgilio tamen damnatae, ibid. 238, quod saporem vini corrumpit, et incrementa vitium vitium veluti quadam scabra rubigine coërcet, inquit Colum. lib. III, c. 4, ubi et Virgilii versus ipse recitat: *Salsa autem tellus, et quae perhibetur amara, Frugibus infelix (ea nec mansuescit arando, Nec Baccho genus, aut pomis sua nomina servat).* At certe in terra salsa palmas seri oportere docet auct. Geop. II, 9, ipseque Plinius lib. XIII, cap. 8, et libri huius cap. 47, palmas ait et lentiscum salsis aquis ali. Alia multa etiam Theophr. de Caus. II, 7. II.

Nec colles. Vet. nec colles vano opere. Al. *Nec colles temere.* Ed. P. — *Nec colles.* Nec in collibus male opera collocatur, quanquam hos Virgilius improbat v. 479: *Difficiles primum terrae, collesque maligni.* II.

Nec campi. Id nempe reprehendit quod vulgus iactitat, venitque in usum proverbi, et est apud Nasonem, ut citari quidem ab aliis video, tantummodo perflare altissima ventos. II.

quasdam pruinis ac nebulis pasci diximus vites. Omnium rerum sunt quaedam in alto secreta, et suo cuique corde pervidenda. Quid quod mutantur saepe iudicata quoque ac diu comperta? In Thessalia circa Larissam emissio lacu frigidior facta eo regio est, oleaeque desierunt, quae prius fuerant. Item vites aduri, quod non antea, Aenos sensit admoto Hebro. Et circa Philippos cultura siccata regio mutavit caeli habitum. At in Syracusano agro advena cultor, elapidato solo,

Nebulis pasci diximus vites. Nempe in Ravennate agro, lib. XIV, cap. 4. HAND.

Pervidenda. Vet. apud Dal. praevi-
denda. En. P.

In Thessalia. Haec Theophr. de Caus. lib. V, c. 20. H.

Item vites aduri, quod non antea. Haec verba ad praecedentia spectant, ex Theophrasto, de Caus. Plant. lib. V, cap. 20. Proinde cum minore littera scribendum, item vites aduri, quod non antea. Theophrasti verba sunt: *Vt apud Larissam Thessaliae.*

*Prius enim, quod aqua stagnante pi-
graque campus repletus esset, aer cru-
sior et calidior erat: postea vero aqua
educta colligique prohibita, aer fri-
gidior est redditus, et gelationes plu-
res sequutae sunt. Cuius rei argumen-
tum afferunt, quod tunc oleae tum
alibi, tum in Larissa oppido, magnae
et optimae aderant, nunc autem nus-
quam habentur, et vites quoque tunc
numquam congelabantur, nunc per-
sunt.* Item lego commutatis verbis,
vites aduri, quod non antea sensit.
Thracia admoto, etc. PIET. — *Item*
vites... Aenos sensit admoto Hebro.
Caetera singularum eiusmodi muta-
tionum causas erudite graecus scriptor
prosequitur. De Aeno oppido, Hebro-

que amne, et Philippis diximus in
Geographicis, lib. IV. HAND.

Thracia sensit admoto Ebro. Sic alii
leg. Sed *Aenos sensit*, non *Thracia*
sensit, vetus praefert lectio. Aenon
autem Thraciae nobilem urbem ad
Ebrum fluvium sitam, nuncius geo-
graphi et fere historici celebrant.
Sciendum tamen est locum hunc a
Theophrasto libro citato, miseri ibi
decurtatum esse, non minus in co-
dice graeco quam latino; unde con-
tagione morbus Plinium invasit.
Verba Theophrasti subtexam ex tra-
latione Theodori, ut post collationem
cum Plinio constet, quomodo utro-
bique legendum sit: *Aqua autem non
semper agrum reddi frigidior, sed
etiam his quae prius iam diximus, ar-
gumentum, quod circa evenerat; haec
enim tepidior nunc esse putatur, quia
Ebrus amnis propior.* In his Theophras-
ti verbis desiderari puto civitatis no-
men *Aenas*, legendumque, *Argumen-
tum* quod circa Aenon evenit. Haec
enim, etc. In Plinio vero plura adii-
cienda ad sensus integritatem viden-
tur. Quae autem ea sunt, liberum
univique ius censendi esto: mihi
satis sit locum indicasse. PIET.

Et circa Philippos. Theophr. loc.
cit. HAND.

At in Syracusano agro, etc. Theo-

perdidit fruges luto, donec regressit lapides. In Syria levem tenui sulco imprimebant vomerem, quia subest saxum exurens aestate semina. Iam in quibusdam locis similes aestus immodici, et frigorum effectus. Est fertilis Thracia frugum, rigore: aestibus, Africa et Aegyptus. In Chalcia Rhodiorum insula locus quidam est in tantum secundus, ut suo tempore satum demant hordeum, sublaturumque protinus serant, et cum aliis frugibus metant. Glareosum oleis solum aptissimum in Venafrano, pinguisimum in Baetica. Pucina vina in saxo coquuntur. Caecubae vites in Pontinis paludibus madent. Tanta est argumentorum, ac soli varietas, ac differentia! Caesar Vopiscus, quum causam apud censores ageret, campos Roseae dixit Italiae sumen esse, in quibus perticas

phrast. de Causis Plant. lib. III, cap. 25: Quod illi evenerat qui ex Corintho Syracusas profectus, culturam Corinthii agri in Syracusano servavit: quum enim lapides e segete frugali legisset, reddidit multo deteriorem; frumentum enim exarescebat, quum exemptis lapidibus, nihil haberet quo se protegeret. DALEC.

Elapidato solo. Quum lapides ex agro sustulisset. H.

In Syria. MSS. et ipse auctor, lib. XI, c. 6. Theophrast. loco proxime citato. H.

In Chalcia. Sive Chalce, de qua lib. V, c. 36. H.

Glareosum. Columell. V, 8, p. 194: Aptissimum genus terrae est oleis, cui glareae subest, si superposita creta sabulo admixta est. Non minus probabile est solum, ubi pinguis sabulo subest, etc. HARU.

Pucina vina. Crescunt, inquit, malusanturque vina Pucina in solo saxoso. Plinius, XIV, 8: *Livia Augusta*

lxxxii annos vitae Pucino vino retulit acceptos.... Gignitur in sinu Adriatici maris, non procul a Timavo fonte, saxo colle, maritimo efflatu, paucas coquente amphoras. In quibusdam libris Pucica perperam legas. H.

In Pontinis. Sive Pomptinis, de quibus lib. III, c. 9. H.

Argumentorum. Vet. apud Dalec. agrorum. Eo. P.

Caesar Vopiscus. Varro de Re Rust. lib. I, c. 7: Caesar Vopiscus ne ditius, quam quom ageret apud censores, campos Roseae Italiae dixit esse sumen, in quo relicta pertica postredie non appareret propter herbam. H.

Campos Roseae. De quibus egimus lib. III, c. 47. H.

In quibus perticas pridie relictas granum operit. Ex M. Varrone hoc, de Re Rust. lib. I, c. 7, ad cuius normam si locum hunc dirigas, sic leges in quibus perticas relictas postredie granum operiret. PINT. — Conf. Varonis loc. p. 18, not. 41. Eo. P.

pridie relictas gramen operiret: sed non nisi ad pabulum probantur. Non tamen indociles natura nos esse voluit, et vitia confessa fecit, etiam ubi bona certa non fecerat. Quamobrem primum crimina dicamus.

(v.) Terram amaram, sive macram, si quis probare s vellet, demonstrant eas atrae degeneresque herbae: frigidam autem, retorride nata: item uliginosam, tristitia: rubricam oculi, argillamque, operi difficillimas, quaeque rastros ac vomeres ingentibus glebis onerent: quamquam non quod operi, hoc et fructui sit adversum. Item e contrario cineraceam, et sabulum album. Nam sterilis densa callo facile deprehenditur, vel uno ictu cuspidis. Cato breviter atque ex suo more

Non tamen. Non tamen nescire natura nos voluit, quae sciri oportet. II. n. n.

Terram amaram, etc. Legendum: *Terram amaram probaverim demonstrantia ravae degenerisque herbae: frigidam autem retorride nata: item uliginosam, tristitia rubricam oculis: argillam, quae operi difficillima; quaeque rastros ac vomeres ingentibus glebis oneret, quamquam non quod operi, hoc fructui adversum: item e contrario cinericiam et sabulum album.* SALMAS. — *Terram amaram, sive macram.* II. c. sive amaram salsamque, sive macram (sunt enim diversae) iisdem signis deprehendes. — *Terram, etc.* Sic totidem plane litteris et apicibus Colbert. 2, 3, et Par. nisi quod eam habent, non est. At in Reg. 4, 2, Colbert. 4, Thuan. et aliis, eas legitur. In his tamen posterius appellatis mutila sententia est in hunc modum: *Terram amaram probaverim, demonstrant eas, etc.* Vnde Salma. ita refin-

git in Solin. p. 114: *Terram amaram probaverim demonstrantia, etc.* II.

Retorride nata. Velut frigore adustae herbae, et ut Palladius ait, lib. I, c. 5, ubi vinum eius vocis explanat, naturalis succi egentes. II.

Uliginosam. Semper humidam, quod in loco praesertim aeque contingit, quum aquae non habent delapsum, ut loquitur Varro de Re Rust. lib. I, cap. 6. Quod si modice humida terra sit, tunc dulci uligine laeta intelligitur, quales e Virgilio laudatur, Georg. lib. II, vs. 184. II.

Nam sterilis. Nam quae sterilis est terra, densa est, duritie quae calli instar est, facile deprehenditur. II.

Terram cariosam cave, etc. Cariosam et variam terram Colum. lib. II, c. 4, exponit nimis exiguis sensimadidam, quum post longas siccitates levis pluvia glebarum superiorem partem madefecit, inferiorem non attingit. DAT. — Colum. ipsum audias inf. n. 7. Ed. P. — *Terram cariosam,*

vitia determinat: Terram cariosam cave, neve plau-
 stro, neve pecore impellas. Quid putamus hac appel-
 latione ab eo tantopere reformidari, ut paene vesti-
 giis quoque interdicit? Redigamus ad ligni cariem,
 et inveniemus illa, quae in tantum abominatur, vi-
 tia, aridae, fistulosae, scabrae, canescentis, exesae,
 et pumicosae. Plus dixit una significatione, quam pos-
 sit ulla copia sermonis enarrari. Est enim interpreta-
 tione vitiorum quaedam, non aetate (quae nulla in
 ea intelligi potest), sed natura sua, anus terra: et
 16 ideo infecunda ad omnia, atque imbecilla. Idem agrum
 optimum iudicat ad radicem montium planitie in me-
 ridiem excurrente; qui est totius Italiae situs: terram
 vero teneram quae vocetur pulla. Erit igitur haec
 optima et operi, et satis. Intelligere modo libeat di-

etc. Cato de Re Rust. II, 5 pag. 41:
*Terram cariosam caveto ne ares, neve
 planstrum, neve pecus impellas: si ita
 non caveris, quo impuderis, triennii
 fructum amittes.* H.

Redigamus. Sic em. Hard. cum
 Pint. ex MSS. redeamus Gronov. et
 al. Ed. P.

Aridae, fistulosae. Columell. II,
 4, p. 47: *Quam terram rustici variam
 cariosamque appellant, ea est, quam
 post longas siccitates levis pluvia su-
 periolem partem glebarum madefacit,
 inferiorem non attingit.... Quae sic
 subacta sunt arva, continuo triennio
 sterilitate afficiuntur.* Vide quae de
 terra varia dicturi sumus lib. XVIII,
 c. 49. II.

Non aetate, quae nulla. * Falso cre-
 didit Tremellius, inquit Colum. II,
 4, parentem omnium terram, sicut
 muliebrem sexum, aetate anili iam
 confectam, progenerandis scilicet esse
 inhabilem, etc. * II.

Idem agrum. Cato, c. 4: *Si poteris,
 sub radice montis siet, in meridiem
 spectet.* H.

Qui est totius Italiae. Plin. III, 6,
 de Italia: *Iucedit per maria, caeli
 regione ad meridiem quidem: sed si
 quis id diligenti subtilitate exigit,
 inter sextam horam, primamque bru-
 malem.* HARD.

Terram vero teneram. Cato, c. CLI:
*Quo pacto cupresseta stri oporteat. ...
 Per ver serito in loco, ubi terra tener-
 rima erit, quam pullam vocant.* H.

Et operi, et satis, etc. Et rastris
 vomeribusque facilis et frugibus laeta,
 In ed. Parm. et operi sativa. Her-
 molus, et operi satior. Reg. 4 et
 Coll. ac Chifflet. et operi satia. Reg.
 2 et Tol. et operiet sata. Vnde Pin-
 tianus coniectura fuit, quam conse-
 culi sumus, et operi, et satis. Conie-
 cturam egregie firmamus, ex auctore
 Geop. II, 8, ita statuente, laudatis-
 simum esse solum terrae nigrae,

etiam mira significatione teneram : et quidquid optari debet, in eo vocabulo invenietur. Illa temperatae ubertatis, illa mollis facilisque culturae, nec madida, nec sitiens, illa post vomerem nitescent : qualem fons ingeniorum Homerus in armis a Deo celatam dixit, addiditque miraculum nigrescentis, quamvis fieret in auro. Illa quam recentem exquirunt improbae alites, vomerem comitantes, corvique aratoris vestigia ipsa rodentes. Reddatur hoc in loco luxuriae quoque sen-

quia et ad sala percommoda sit, nec repugnet operi, καὶ πρὸς σπόριμα ἐπιτεθείης ἔχουσα, καὶ μὴ δυσεργή. Sed et haud paulo validiore argumento, ex ipsius Plinii verbis, qui paulo ante, quum de argilla et rubria ageret, ubi operi difficillimas has esse dixit, subiecit idem : *Quamquam non quod operi, hoc et fructui sit adversum*. Vnde liquido intelligas in probatione terrae dotem hanc geminam ab eo desiderari, scil. ut et operi optima sit, et salis, seu frugibus. Ilaso.

Teneram, etc. Facilem et modice resolutam. Colum. lib. II, cap. 2, et lib. I, cap. 44. Pullae Cato meminit, lib. XXIV. Idem terram tenerissimam pullam vocat cap. cxi. Virgil. *putre solum* vocat : *putre solum*, namque hoc imitatur arando. De cuius verbi significatione Victor. lib. XII, cap. 23. Pint. — Virgilius iterum in Georgicis : *Zephyro putris se gleba resolvit*. Turneb. Advv. XVIII, cap. 27. Dal.

Homerus, etc. Iliadus I, vs. 541 : *Εὐ δ' ἐτίθει νιόν μαλακὴν, πύεραν ἀρούραν, Εὐρύαν, τρίποδαν πολλοὶ δ' ἀροτῆρες ἐν αὐτῇ Ζεύγεα διευέοντες ἱλαστριον ἔνθα καὶ ἔνθα. Οἱ δ' ὅπαστε στρέφοντες ἱελοῖο τέλσον ἀρούρης,*

Τοῖσι δ' ἔπειτ' ἐν χειρὶ δίπας μαλινδῆος οἶνον δάσκιν ἀνὴρ ἐπιών τοι δὲ στρέψασκον ἄν' ὄγκους, λίμνοι νοεοβαθείης τέλσον ἱελοῖο. In eo etiam *pouebat novale molle, pingue solum, latum*, etc. Noctem e Terra genitam fabulis proditur, quod terrae soli obiectae densitati Mathematici tribuunt, qua de causa ποῦται γῆν μέλαιναν Rhodig. lib. XXV, cap. 46. Dalec.

Addiditque. Ibid. vs. 548 : *Π δὲ μαλαίνειτ' ὀπισθεν, ἀροτῆμιν δὲ ἱφίκε, Χρυσίην περ εὐρύαν* : τό δὲ περὶ θαυμ' ἐτίτυκτο. *Novale*, quod erat *proscissum*, nigrescebat a tergo : et *aratae terrae simile erat*, quamvis in auro id exhiberetur : id vero ingens *miraculum fuit*. Il.

Nigrescentis. Nigrum apud Theophrastum probat Leophaeos. Dal.

Fieret in auro. MSS. omnes, *ex auro*. Ilard.

Corvique. Id vero corvis familiare idcirco potius quod semina, quam quod recentem terram exquirant. Nam, ut Macrobius ait, Saturn. VII, 5 : *corvus videmus universis iuvare seminibus* : quod et sacri codices commemorant, Luc. XII, 24. Il.

Rodentes. Vet. *radentes*. Ed. P.

tentia et aliqua in propositum. Certe Cicero, lux doctrinarum altera: « Meliora, inquit, unguenta sunt, quae terram quam quae crocum sapiunt. » Hoc enim maluit dixisse, quam redolent. Ita est profecto: illa erit optima, quae unguenta sapiat. Quod si admonendi sumus, qualis sit terrae odor, ille qui quaeritur, contingit, saepe etiam quiescente ea sub occasum solis, in quo loco arcus caelestis deiecerit capita sua: et quum a siccitate continua immaduit imbre: tunc emittit illum suum halitum divinum ex sole conceptum, cui comparari suavis nulla possit. Is esse odor in commota debebit, repertusque neminem fallat: ac de terra odor optime iudicabit. Talis fere est in novalibus caesa vetere silva, quae consensu lau-

Lux doctrinarum altera. Post Homerum, qui, ubi dictum proxime, fons ingeniorum fuit. II.

Quae terram. Vide quae iam antea diximus lib. XIII, cap. 4. II.

Quiescente. Quae. Nec aratro scissa, aut commota. II.

In quo loco arcus. Egimus de ea re iam dudum, lib. XII, c. 52. II.

Immaduit imbre. Martialis lib. III, ep. LXV: *Palladius Eo thure quod ignis olet: Gleba quod activo leviter quum spargitur imbre*, etc. H.

Talis fere est in novalibus caesa vetere silva. Legend. *incensa vetere silva*, non *caesa*, ex Theophr. evidenter, lib. VI de Caus. Plant. cap. 25, his verbis: *Siccitas enim est quae odores vel omnium, vel certe aliquorum facere possit, quod obiter in terra quoque perspicuum est, ubi tempore activo solo adusto imbres accesserint. Hamor enim admissus, ferventique pulveri permixtus, odorem generat, quod idem in caeteris etiam facit. Nam et quod de arcu caelesti refe-*

*runt, arbores et loca reddere odorata ubicumque constitit, tale est: reddit enim non in omnibus modis odorata, sed si qua materia combusta proxime sit. Nec id forsitan per se agit, sed quodammodo per eventum: implet enim locis ubi constitit. Quippe materiae combustae admixtus humor vaporem quemdam odoremque excitat, neque enim aquae multum descendit, sed magna parte guttae irrorant, ita ut caliditatis siccitatisque modus non desit. Haec Theophr. Palrocinatur etiam correctioni nostrae Aristot. duodecima Problematum sect. 4, quæst. 3: *Provenit, inquit, odoris ille affectus, non qualitercumque se materies habeat, neque enim in viridi, neque in arida, sed in ista post aquam quae arenam supervenerit, certum reddi moxitatem odoris pastoris referunt.* PIST. — *Vetere silva.* Quam potissimum Virgilius laudat, ut diximus paulo antea, *Vnde iratus silvæ devexit orator, Et nemora evexit*, etc. HARD.*

datur. Et in frugibus quidem ferendis eadem terra utilior intelligitur, quoties intermissa cultura quievit: quod in vineis non fit: eoque diligentius eligenda est, ne vera exsistat opinio eorum, qui iam Italiae terram existimavere lassam. Operis quidem facultas in aliis generibus constat et caelo: nec potest arari post imbres aliqua, ubertatis vitio lentescens. Contra, in Byzacio Africae illum centena quinquagena fruge fertilem campum, nullis, quum siccus est, arabilem tauris, post imbres vili asello, et a parte altera iugi, anu vomerem trahente, vidimus scindi. Terram enim terra emendari (ut aliqui praecipiant) super tenuem pingui iniecta, aut gracili bibulaque super humidam

Opinio eorum, etc. Etiamque Tremellii Scrofae aliorumque, quos Columella appellat; cuius perelegans de hoc argumento oratio est, tum in praef. operis, tum lib. II, cap. 4: *Quacris, inquit, ex me, Publi Silviane, cur, priore libro Veterum opinionem ferme omnium, qui de cultu agrotum locuti sunt, a principio confestim repulerim, falsamque sententiam repulsiaverim, censentium longo aevi situ, longique iam temporis exercitatione fatigatam et effectam humum consecuisse. Nec te ignoro, quum et aliorum illustrium scriptorum, tum praecipue Tremellii auctoritatem revereri, qui quum plurima rusticarum rerum procepta simul eleganter et scite in memoriam prodiderit, videlicet illectus nimio favore priscorum, de simili materia disserentium, false credidit parvum omnium terram, sicut muliebrem sczum, acate anili iam confectam, prognerandis esse fetibus inhabilem, etc.* De Scrofa Tremellio egimus in Auctorum Indice. II.

Operis quidem. Arandi proscindique soli facilitas in aliis terrarum generibus a caelo pendet. II.

Ubertatis vitio. Ob pinguitudinem, quae ubertatem facit, quum vomere scinditur, lentescit, nec friabilis est, solubilisque in pulverem. II.

In Byzacio. De eo iam diximus lib. V, cap. 3; sed ibi centesima tantum fruge reddere senus terra dicitur forte mendose, pro centena quinquagena. Quum lib. XVIII, cap. 21; e modio, ut ait ipse, in Byzacio Africae campo, centeni quinquageni modii reddantur. II.

Vili asello. De asinorum ministerio in arando diximus lib. VIII, cap. 68. II. AND.

Ut aliqui. Apud Theophrast. de Caus. III, 25, quod et ipse Theophrastus probat, argumentis non adeo poenitendis. Atque id quidem Vbios, quanquam gentium solos, usurpare cap. seq. dicitur. II.

ac praepinguem, dementia operae est. Quid potest sperare qui talem colit?

IV. (VI.) Alia est ratio, quam Britannia et Gallia invenere alendi eam ipsa: quod genus vocant margam. Spissior ubertas in ea intelligitur. Est autem quidam terrae adeps, ac velut glandia in corporibus, ibi densante se pinguitudinis nucleo. (VII.) Non omisere et hoc Graeci: quid enim intentatum illis? Leucargillon vocant candidam argillam, qua in Megarico agro utuntur, sed tantum in humida frigidaque terra. Illam Gallias Britanniasque locupletantem cum cura dici convenit. Duo genera fuerant. Plura nuper exerceri coepta proficientibus ingeniis. Est enim alba, rufa, columbina, argillacea, tofacea, arenacea. Natura duplex: aspera, aut pinguis. Experimenta utriusque in manus; ususque geminus, aut ut fruges tantum alant, aut edant et pabulum. Fruges alit tofacea alba,

Quid potest. Sic ex MSS. emend. Harduin. Gronov. et al. quod enim potest. Ed. P.

IV. *Alendi eam.* Terram terra alendi. Hard.

Margam. Ita MSS. omnes. Posteriores *margilam*, mox et *marlam*, unde nostri *marle*, *marque* et *marne*. Edictum Pictense Caroli Calvi, laudatum a D. Du-Cange. § 29: *Margilam*, et alia quaque caricare. Multa de ea Caesius de Mineral. II, 2, pag. 144, et Georg. Agricola de Nat. Fossil. II, p. 185, 189. Fossas unde marga seu marla eruitur, Galli vocant *marnières*. II. — *Margam.* Eius usum apud nos restituit Bernardus Palissy. Brot.

Spissior. Maior frugum ubertas in marga posita esse deprehenditur. II.

Ibi densante. Ibi densante se et

cogente velut in nucleum callumque terrae pinguitudine. Hard.

Leucargillon. Voce conflata e duobus, λευκός et ἄργιλλος. H. — Argilla candida, nobis terre à pipe; et mox marga alba, la marne blanchâtre; rufa, rougeâtre; columbina, brune; tofacea, marne pétrifiable, tofeuse; arenacea, marne pétrifiable, sablonneuse. Brot.

In manus. Manu, ac tractatu, differentia utriusque agnoscitur. Hard.

Aut edant et pabulum. Non frugum modo fertiles sint, verum etiam et pabuli. Sic glissomarga versa vice mox dicitur pabuli, quam frugum, fertilior. Dal. — *Fruges alit tofacea alba, quae si sit,* etc. E MSS. Reg. 4, 2, et editione principe, Broterius edidit tofacea: albuque, si inter sanctes, etc. Et sic legendum iam optime videret eruditus Petavius. Ed. P.

quae si sit inter fontes reperta, est ad infinitum fertilis: verum aspera tractatu, et si nimia iniecta est, exurit solum. Proxima est rufa, quae vocatur acanumarga,³ intermixto lapide terrae minutae, arenosae. Lapis contunditur in ipso campo: primisque annis stipula difficulter caeditur propter lapides. Impendio tamen minimo levitate, dimidio minoris quam caeterae, invehitur. Inspergitur rara: sale eam misceri putant. Vtrumque hoc genus semel iniectum in L annos valet, et frugum, et pabuli ubertate. (VIII.) Quae pingues esse sentiuntur,⁴ ex his praecipua alba. Plura eius genera. Mordacissimum, quod supra diximus. Alterum genus albae cretae argentaria est. Petitur ex alto, in centenos pedes actis plerumque puteis, ore angustatis: intus, ut in metallis, spatiente vena. Hac maxime Britannia utitur: durant annis LXXX; neque est exemplum ulius qui bis in vita hanc eidem iniecerit. Tertium

Acanumarga. Sic MSS. Reg. Colbert. Thuan. Chiff. non *acanumargos* (ut in Gronovio perperam legitur). Hoc est, citra amatorem marga, ab α privativo, et ζαρός, amarum, atque ob id malum. HANB.

Contunditur. Plerique nunc sinunt gelu resolvi, et tempestatibus. H.

Stipula. Aegre stipula secatur, messisque peragitur, occursum assiduum lapidum. HANB.

Levitate. Ob levitatem, dimidio minore quam caeterae sumptu invehitur. HANB.

In L annos. In Gallia ad decem tantum, hac aetate. HANB.

Plura scius genera. Margae nimirum albae: alterum genus mordacissimum, quod et asperum, et exurens solum, de quo proxime dictum est; pingue alterum, e genere albae

cretae, argentarium vocatur, quoniam nitorem argento reddit, ut dicitur lib. XXXVI, cap. 58; non, uti Cardanus somniavit, quod ex ea creta possit argentum detrahi. Utuntur ea fabri argentarii, ad argentea vasa polienda; ut Triplici, seu Tripulitana terra, ad aurea aereave. H.

Puteis, ore angustatis. Sic editio princeps aliaeque. Broterius ex MSS. Regg. 4 et 2, *puteis; ore angustatur.* Eo. P.

Intus, etc. Intus exspatiente fossura, ut in fodinis metallis; quarum os pariter angustum, subterranei deinde meatus longissime exspatiantur. HANB.

Durant. Ita MSS. Albae nimirum cretae geminae. HANB. — Gronov. veteresque edidit. *durat.* Eo. P.

genus candidae, glissomargam vocant. Est autem creta fullonia mixta pingui terra, pabuli quam frugum fertilior; ita ut messe sublata ante sementem alteram laetissimum secetur. Dum in fruge est, nullum aliud gramen emittit. Durat xxx annis: densior iusto Signini modo strangulat solum. Columbinam Galliae suo nomine eglecopalam appellant: glebis excitatur

Glissomargam. Sic restituimus eam vocem, ex fide codicum Colb. 4, 2, Reg. 4, 2/3, Th. Chiff. etsi in editis *Glischomargou* legitur, quod ex Anglico *Glister* fulgere, deduci volunt, qui vocum origines sectantur. Alii a *γλίσσω* deducunt, quam vocem Aristoph. pro *γλυκύτερος*, dulcior, usurpavit: ut hoc margae genus videlicet, cum altero collatum, quod scaunomargam Veteres disere, hoc est, sine amaritudine, dulcius eo esse intelligatur. HASE.

Creta fullonia. Creta illa, la marnie à foulons. BAS.

Laetissimum secetur. Gr. et al. *laetissimam*. Eo. P. — *Laetissimum secetur.* Nempe pabulum. HASE.

Nullum aliud. Gramen aliud nasci non sinit. HASE.

Signini modo. Glissomarga, inquit, quum densius quam par est, iniecta fuerit, Signini operis modo, strangulat, consternit, ocluditque solum, ut sata, veluti suffocatum, haud praeferat. Signini operis pavimentique faciendi ratio a Plinio traditur lib. XXXV, cap. 48. Prius legebatur, *cymini modo*. Cyninum vero nocere solo nusquam legere me memini. Neque vero *cymini* habent MSS. ulli codices, sed, uti curavimus edi, *Signini*, Reg. 4, 2, Colb. 4, 2, 3, Th. Chiffet. Vet. Dal. Glissomargam vero recte intelligimus, quum densius iusto immittitur, instar pavi-

menti Signini sua spissitate hoc asferre incommodi, quod Theophr. de Caus. lib. III, cap. 20, p. 293, creari monet ab humido limosoque solo, quum siccatur, ut commissa semina oblinat, obstruatque, adeo ut transmittendi potestatem adimat. Signini operis densitatem, praeter ea quae sumus alibi dicturi, illud Columellae dictum arguit ex lib. I, cap. 6: *Solum terrenum... velut Signinum opus, pavimentis condensatur.* HASE.

Eglecopalam appellat. Quidam legunt *Aiglipeliam*, id est, splendidam et lividam: *αἰγλήεις*, lucidus; *πeliōs*, lividus. Caeterum ea vox graeca potius fuerit quam gallica. In vetusto legitur, suo nomine e graeco (lego, sed et graeco) *Pelian* appellat. DAL. — *Eglecopalam.* Ita MSS. omnes. Celticum nomen esse Plinius aperte monet; quare displicet Hieronimi conjectura legis e graeco *pelian*: ut sit sententia, Galliss a Graeco acceptum nomen corripisse in suum. Graece enim *πeliōs* columba dicitur, quae livido colore: unde et nomen margae columbinae. HASE.

Glebis excitatur lapid. modo; sole et gelatione, etc. E terra maiores eius margae moles seu glebae extrahuntur, ut lapides e lpidicinis: esedem in tennes bracteis sole ac gelu solvuntur. HASE. — *Glebis, etc.* Inde columbina illa marga dicitur quae *la marnie pierreuse*. BAS.

lapidum modo: sole et gelatione ita solvitur, ut tenuissimas bracteas faciat. Haec ex aequo fertilis. Arenacea utuntur, si alia non sit: in uliginosis vero, et si alia sit. Vbios gentium solos novimus, qui fertilissimum agrum colentes, quacumque terra infra tres pedes effossa, et pedali crassitudine iniecta lactificent. Sed ea non diutius annis x prodest. Hedui et Pictones calce uberrimos fecere agros: quae sane et oleis, et vitibus utilissima reperitur. Omnis autem marga arato iniicienda est, ut medicamentum rapiatur: et si desiderat aliquantulum, quae primo plus aspera, et quae in herbas non effunditur: alioqui novitate, quaecumque fuerit, solum laedet, ne sic quidem primo post anno fertilis. Inter est et quali solo quaeratur. Sicca enim humido melior, arido pinguis. Temperato alterutra, creta vel columbina, convenit.

V. (ix.) Transpadanis cineris usus adeo placet, ut anteponant fimo iumentorum: quod quia levissimum est, ob id exurunt. Vtroque tamen pariter non utuntur in eodem arvo, nec in arbustis cinere, nec quasdam ad fruges, ut diximus. Sunt qui pulvere quo-

Haec ex aequo fertilis. Pabuli nimirum ac frugum. HARD.

Vbios gentium solos novimus. Vbi Germanica gens erat, sed in Gallicanis ripam a Romanis traducta, quo loco nunc est celeberrima Agrippinensis colonia. GREN.

Quacumque terra infra tres pedes effossa, et pedali crassitudine iniecta lactificent. Laelum agrum, inquit, uberemque faciunt, quum terram infra tres pedes effossam steriliori solo iniiciunt pedali crassitudine. HANO.

Omnis autem marga arato iniicienda est, ut medicamentum rapiatur, etc. Vbi iam solum aratum est: ut

terra facilius vim margae medietatem et salubrem hauriat. In libris quibusdam *aratro*, male. HARD.

Temperato. Sic ex MSS. em. HARD. eons. MS. Gr. et al. *temperatae*. EO. P.

V. *Cineris usus.* De quo Virgil. Georg. I, 80: *Ne saturare fimo pingui pudeat sola; neve Effetos cinerem immundum lactare per agros.* Quae porro traduntur a Virgilio agrotationis praecepta, ea sunt ex Italiae Circumpadanae ritu petita, ut Plinius adnotavit lib. XVIII, cap. 30. HARD.

Et diximus. Cap. III, his verbis:

que uvas ali iudicent, pubescentesque pulverent, et vitium arborumque radicibus aspergant. Quod certum est Narbonensi provinciae, et vindemias certius sic eo coqui, quia plus pulvis ibi, quam sol, confert.

VI. Fimi plures differentiae: ipsa res antiqua. Iam apud Homerum regius senex agrum ita suis manibus laetificans reperitur. Augeas rex in Graecia excogitasse traditur: divulgasse vero Hercules in Italia, quae regi suo Stercutio Fauni filio ob hoc inventum immortalit-

Quippe non eadem arboribus convenit et frugibus plerumque. H.

Sunt qui pulvere. Hanc pulveris excitationem, quae fossione fit, quum pubescunt uvae, hoc est, quum nigrescere incipiunt, laudat etiam Theophrast. de Caus. III, 22, p. 285: Τὴν δὲ ὑποκύνειν... ὅταν ἄρχωνται περικῆν οἱ βότρωις, etc. H.

VI. *Apud Homerum, etc.* Laërtes. Cic. de Senect. cap. 54: *Quid de utilitate loquar stercorandi?* Homerus... *Laërtem lenientem desiderium, quod explebat e filio, colentem agrum, et cum stercorantem facit.* Homeri versus est eiusmodi, Odyss. Ω, v. 225: Τὸν δ' ὅσον πατέρ' εἶπεν ἐκτιμένη ἐν ἄλσῃ, Λίστρ' ἔχοντα φυτὸν. Vbi illud Λίστρ' ἔχοντα *stercorantem* Cicero et Plinius reddiderunt. H.

Suis manibus laetificans reperitur Homer. Odyss. Ω: ἐκτιμένη ἐν ἄλσῃ λίστρ' ἔχοντα φυτὸν. In pomarin bene structo circumfundientem, radentem, laevigantem arborem (tot enim λίστρ' ἔχοντα significat: unde λίστρων rusticum instrumentum quo id peragitur.) Cicero in Catone et Plin. hoc locum aut oblivisse, aut neglenter λίστρ' ἔχοντα, κορῆκ' ἔχοντα, stercorare et laetificare exposuerunt. De Vlyse id dicitur, qui patrem sic occupatumprehendit. Aelianus Hist. lib. VII,

cap. 5, recte significatum eius verbi reddidit: Καὶ Ἀχιλλεύς αὐτοῦργων ὑπὸ τοῦ πατρὸς περιόχεται, καὶ φυτὸν ἔχοντα, καὶ τοὶ γηράσκων βαδύτατα. *Laërtes, quamvis iam extrema senectute, in opere a filio deprehensus est, arborem radens.* A priscis tamen illis stercoratus fuisse agros cognoscimus ex Odyss. P: ὅρ' ἄν' ἄγοιεν Ἀμῶντες Ὀδυσσεὺς τέλειος μέγα κορήσονται. Brod. cap. 43. Vietnr. Observat. XXVIII, cap. 4. Adscribendos alius versus Homeri πῆλιν, qui ad hanc rem pertinent: Δὴ τότε καὶ' ἀπὸ θεοῦ ἀπαίχμενον Ὀδυσσεὺς Εὐ πολλῇ κόπῳ, ἢ οἱ προπάροισι θυράων ἡμῶνων τε, βοῶν τε ἄλλας κίχυν', ὅρ' ἄν' ἄγοιεν, etc. DALEC.

Augeas. Ille Eleorum rex, quem Heracles sustulit. Inde Paroemia, *Augias stabul' ἔχοντα* H.

Stercutio. Ita MSS. non *Stercutio*. Isidorus, Orig. XVII, 1: *Stercorandi agri rationem primus induxit quidam nomen Stercutus in Italia, cuius ara a Pico dedicata est Romae.* Sed rectius forte *Sterculus*, uti legimus apud Tertull. Apol. esp. 25, et lib. II ad Nat. esp. 9, et apud Prudentium, in hymno S. Laurentii, vers. 450. Macrobius Sat. lib. I, cap. 7, p. 218, Saturnum hunc fuisse censet, *Stercutum dictum, quod primus ster-*

tatem tribuit. M. Varro principatum dat turdorum fimo ex aviariis: quod etiam pabulo boum suumque magnificat: neque alio cibo celerius pinguescere asseverat. De nostris moribus bene sperare est, si tanta apud maiores fuere aviaria, ut ex his agri stercorarentur. Proximum Columella columbariis, mox gal-²linariis facit, natantium alitum damnato. Caeteri auctores consensu humanas dapes ad hoc inprimis advocant. Alii ex his praeferunt hominum potus, in

core fecunditatem agris comparaverit. **HABO.**

M. Varro. De Re Rust. I, 38: Stercus optimum scribit Cassius esse voligerum, propter palustrium ac non-tium. De hisce praestare columbinum, quod sit calidissimum, ac fermentore possit terram. Id ut semen aspergi in agro oportere, non ut de pecore accervatio poni. Ego arbitror praestare ex aviariis turdorum ac merularum: quod non solum od ogram utile, sed etiam ad cibum, ita bubus, ac suis, ut fiant pingues. **H.**

Quod etiam pabulo boum. Ad pabulum et cibum boum suumque. **H.**

De hostris. Non adeo damnandi mores nostri videntur. **H.**

Proximum. Colum. de Re Rust. II, 45: Tria igitur stercois genera sunt praecipua; quod ex avibus, quod ex hominibus, quod ex pecudibus confit. Avium primum habetur, quod ex columbaris egeritur: deinde, quod gal-²linae coeteraque volucres edunt, exceptis tamen palustribus aut nantibus, ut onatis et anseris: nam id noxium quoque est. Maxime tamen columbinum probamus.... Secundum deinde, quod homines faciunt, etc. **H.**

Caeteri auctores. Theophr. Histor. VII, 5. Varro et Colum. II cc. **H.**

Humanas dapes. Sic alii proluviem et lotium circumloquitur. Eadem locutione usus est, qui dixit, *Reliquias cibi, et humorem quem profundimus*, Theophr. Hist. lib. II, cap. 9. **DALZO.**

Alii ex his. Alii, inquit, humanum lotium anteponunt, cum pilo qui in coriariotum officinis fuerit eo lotio madefactua. Haec coriariotum retrimenta sordesque cum lillo pariter commendat inprimis auctor Geopon. II, 20, pag. 59: Καὶ δ μέγιστόν ἐστι, καὶ καὶ' ἐκυτό μείζον ἀφιλοῦν πάντα τὰ φυτά... τὸ οὖρον τὸ ἀνθρώπειον.... ἀλλὰ καὶ τὴν τῶν σκυτοδεσφῶν ἀκαθαρσίαν. Quin et Theophrastus addit, de Caus. II, pag. 287, eo stercore nonnulla ex silvestrium numero in urbanum habitum transisse. **H.**

Alii per sese. Alii lotium seu urinam adhibent solam, ac sine coriariotum retrimentis admixtis, tantum aqua, ne agrum perurat Colum. II, 45: Aptior est tamen urculus hominis urina, quam sex mensibus passus fueris veterascere: si vitibus aut pomorum arboribus adhibeas, nullo alio magis fructus exuberat: nec solum ea res maiorem facit proventum, sed etiam saporem et odorem vini pomorumque reddit meliorem. **HABO.**

coriariorum officinis pilo madefacto. Alii per sese, aqua iterum, largiusque etiam, quam quum bibitur, admixta. Quippe plus iam ibi mali domandum est, quum ad virus illud vini homo accesserit. Haec sunt certamina, quibus invicem ad tellurem quoque alendam utuntur homines. Proxime spurcitiis suum laudant. Columella solus damnat. Alii cuiuscumque quadrupedis ex cytiso: aliqui columbaria praeferunt. Proximum deinde caprarum est, ab hoc ovium, deinde boum, novissimum iumentorum. Haec snere apud priscos differentiae, simulque praecepta (ut invenio) re tali utendi, quando et hic vetustas utilior: visumque iam est apud quosdam provincialium, in tantum abundante geniali copia pecudum, farinae vice cribris superiniici, foetore aspectuque, temporis viribus, in quamdam etiam gratiam mutato. Nuper repertum, oleas gaudere maxime cinere e calcariis fornacibus. Varro

Q. plus iam ibi multi. Plus, inquit, vitii corrigendum emendandumque est: quum ad virus, quod vinum habet in se, etiam illud accesserit, quod ex humano traxit corpore, per quod potus transmeat. In quibusdam libris male, pessime. II.

Proxime spurcitiis. Theophr. l. c. HARR.

Columella solus. E Latinis: nam e Graecis auctor Geopon. I, 29; Columellam secutus est Palladius lib. XXXIII. HARR.

Al. columbaria. Colum. l. c. Geop. auctor pag. 57. II.

Proximum deinde caprarum est. Cato c. XXXVI; Varro, l. c. Auctor Geop. loc. cit. pag. 58. II.

Vetustas utilior. Utilius est vetustiorum sequi praecepta. Cave enim de stercoreis vetustate accipias. Enim

vero, ut recte Colum. II, 15: *Stercus omne, quod tempestive repositum, anno requieverit, argetibus est maxime utile: nam et vires adhuc solidas habet, et herbas non errat. Quanto autem vetustius sit, minus prodest, quoniam minus valet: itaque pratis quam recentissimum debet iniici, quod plus herbarum progneret, etc.* Quae Pallad. lib. XXXIII, de sterquilinio, totidem fere verbis exscripsit. II.

Geniali. Fecunda. II.

Farinae vice cribris superiniici. In modum farinae cribro agris superiniici. HARR.

Temporis viribus. MS. vicibus. Ed. P. — *Temporis viribus.* Progressu temporis ac vetustate. II.

Oleas gaudere maxime cinere e calcariis, etc. Quin et calcem ipsam ad emendandum terrae vitium, in qua

praeceptis adiicit, equino, quod sit levissimum, segetes alendas: prata vero graviore, et quod ex hordeo fiat, multasque gignat herbas. Quidam etiam bubulo iumentorum praeferunt, ovillumque caprino, omnibus vero asininum, quoniam lentissime mandunt. E contrario usus adversus utrumque pronunciat. Inter omnes autem constat nihil esse utilius lupini segete, priusquam siliquetur, aratro vel bidentibus versa, manipulisve desectae, circa radices arborum ac vitium obrutis. Etiam ubi non sit pecus, culmo ipso, vel etiam filice, stercorare arbitrantur. Cato: Stercus 5

olea seritur, Columella adhibet lib. V, cap. 9: *Solent etiam, inquit, vitio soli fructum oleae negare: cui rei sic medebimur. Altis gyris ablaqueabimus eas, deinde calcis pro magnitudine arboris plus minuve circumdabimus, sed minima arbor modicum postulat.* HARD.

Varro. De Re Rust. lib. I, c. 38: Minime bonum equinum, sed in segetes: in prata enim vel optimum, ut caeterarum veterinarum, quae hordeo pascentur, quod multam facit herbarum. HARD.

Iumentorum. Vi equinum, multum. Sic Colum. lib. II, c. 45, p. 74. HARD.

Ovillumque caprino) Suillum, non ovillum praefert nostrum exemplar. PIST.

Omnibus vero asininum. Desiderari hic puto verbum hoc, Catuncella, ut repetas verbum ante dictum, praefert: sequitur enim e contraria usus adversus utrumque pronunciat. In quibus verbis illud utrumque non haberet qua referretur, nisi hic adderes Catuncella. Praefert autem Columella sterces asininum caeteris omnibus

quae ex pecudibus sunt lib. II, c. 45. DAL.

Adversus utrumque. Varronis scilicet et Columellae placitum modo allatum. HARD.

Inter annes. Colum. II, 44: De lupino nihil dubito, atque etiam de pabulari vicin: si tamen eam viridem desectam confectam aratrum subsequatur, et quod salz reliquerit, priusquam inarescat, vomis rescindat, atque obruat: id enim occidit pro stercore, etc. In eadem habet argumentum c. 46. HARD.

Siliquetur. Priusquam siliquas faciat. HARD.

Etiam ubi. Colum. II, 45: Nec ignoro quoddam esse raris genus, in quo uerque pecora, neque vis haberi possint: attamen inertis est rustici eo quoque loco defici stercore. Licet enim quamlibet frondem, licet e vepribus compitisque congesta colligere: licet filicem sine iniuria vicini, etiam cum officia decidere, et permiscere cum purgentis cortis. H.

Cato. De Re Rust. cap. xxxvii, p. 32: Stercus unde facias: stramenta, lupinum, paleas, frondem iligneam,

unde fiat, stramenta, lupinum, paleas, fabalia, ac frondes ilignas, quernasque. E segete evellito ebulum, cicutam, et circum salicta herbam auctam ulvamque: eam substernito ovibus, frondemque putidam. Vineae si macra erit, sermenta suo comburito, et ibidem inarato: itemque ubi saturus eris frumentum, oves ibi delectato.

VII. Nec non et satis quibusdam ipsis pasci terram dicit. Segetem stercorent fruges; lupinum, faba, vicia. Sicut e contrario cicer, quia vellitur, et quia salsum est: hordeum, fenum Graecum, ervum: haec omnia segetem exurunt, et omnia quae velluntur: nucleos in segetem ne indideris. Virgilius et lino segetem exuri, et avena, et papavere arbitratur.

querneam. Ex segeti vellito ebulum, cicutam, et circum salicta herbam altam, ulvamque: eam substernito ovibus, bubusque frondem putidam. Ita libri omnes, etiam Pliniani MSS. non putidam. H.

Fabalia. Fabales alas, ut Varro lib. I, cap. 34, Rei Rust. et Cato c. vii, locuti sunt, vel acera fabarum, τὰ ἀγυρὰ καύμιννα. In Geoponicis: Τὴν δ' ἀλμυρὰν γῆν ἐν ἀρχῇ χειμῶνος, ὅτε τοῦ περιγενομένου κινήσας ἀρότροις μικροῖς, ἀχόροις διαπάσας, καλλίων μὲν καύμιννοι. DAL. — *Fabalia.* Stipulae fabales. H.

Ilignas quernasque. Broterius ex MSS. Regg. et editione principe, *iligneas querneasque.* Ed. P.

Herbam auctam. Ex MS. Reg. 2, Broterius reposuit *herbam nuactam*, hoc est, herbam quae adolevit. Ed. P.

Frondemque putidam. Sic quoque Chiffi. *putidam* Gronov. et alii. Mox pro *vineae si macra erit*, exhibet Gronov. *via. si macruerit.* Ed. P.

Vineae si. Cato cap. xxxvii: *Vineae*

si macra erit, sarmenta sua concidito minute, et ibidem inarato, aut infodito. HARD.

Et ibidem. Bene MS. Reg. 1, et *indidem inarato.* BROT.

Itemque ubi. Cato cap. xxx: *Vbi sementim facturus eris, ibi oves delectato.* Apud Calonem alii legunt *delegato.* Sententia haec est: ovium septum, caulasque campestrae ibi statuto, ubi fimo locum stercorent. Finis huius Latini betamen appellant, ut inferius dicturi sumus lib. XVIII, c. 40. HARD.

VII. *Segetem.* Cato c. xxxvii: *Quae segetem stercorent fruges. Lupinum, faba, vicia. Et paulo ante: Cicer, quod vellitur, et quod salsum est, coqualum. Hordeum, fenum Graecum, ervum, haec omnia segetem exurunt, et omnia quae velluntur. Nucleos in segetem ne indideris.* A Calone et Plinio stat et Saserna apud Colum. de Re Rust. II, 14, pag. 69. II.

Virgilius, Georgic. I, vs. 77: Vrit enim lini campum seges, urit avenge;

VIII. Fimeta sub dio concavo loco, et qui humorem colligat, stramento intecta, ne in sole arescant, palo e robore depacto fieri iubent: ita fore ne innascentur his serpentes. Fimum miscere terrae plurimum refert Favonio flante, ac luna sitiente. Id plerique prave intelligunt a Favonii ortu faciendum, ac februario mense tantum: quum id pleraque sata aliis postulent mensibus. Quocumque tempore facere li-

Frunt Lethaeo perfusa papavera sono. Vide et Colum. l. c. II. — *Virgilius et lino segetem exuri.* Broterius vocem lino prorsus ignorat. Gronov. edidit et ligno et segetem. Ed. P.

VIII. Fimeta. Varr. de Re Rust. l. I, c. 38: *Sterquilinum secundum villam facere oportet... Id eo si in medio robustea aliqua materia sit depacta, negant serpentem nasci.* Colum. II, 15: *Licet depressa fossa, qualem stercoři reponendo primo volumine fieri praecepimus, cinerem, coenunq; cloacarum, et culmos, caeteraque, quae everruntur, in unum cougerere. Sed eodem medio loco robusteam materiam defigere convenit: namque ea res serpentum noxam latere in stercore prohibet.* II.

Et qui humorem. Proditum illud et a Colum. I, 6: *Sterquilium quoque duo sint: unum quod nova purgamenta recipiat, et in anuum conservat, alterum, ex quo vetera vehantur. Sed utrumque more piscinarum devezum leni olivo, et exstructum, pavitumque solum habeat, ne humorem transmittant. Plurimum enim refert non adsiccato succo finum vires continere, et assiduo macerari liquore: ut si qua interiecta sint stramentis aut paleis, spinarum vel graminum semina intereant, nec in agrum exportata segetes herbidas cedant.*

Ideoque periti rustici quidquid ovilibus stabulisque conversum progresserunt, superpositis virgibus cratibus tegunt, nea arescere ventis simunt, aut solis incuris patiuntur exuri. II.

Palo e robore, etc. Robusta aliqua materia in medio depacta. Varro et Colum. Dalec.

Luna sitiente. Hoc est, sicca, ut Plinius ipse ait, hoc cap. et 24, sine, non imbrifera. Nugantur qui sitientem, aut siccam dici autumant, Turnebum sequuti; quod lunam aquis ali, sive fluvialilibus, sivi marinis Smici putarent: sitire, quum experta luminis foret: udam, quum plena esset: uti nos siccam pro sobrio, pro ebrio madidum dicimus. Apud Caton. hodie non sitiente, sed silente legitur: tamen sitiente exhibent Plin. MSS. omnes. Catonis verba sunt, cap. xxix: *Stercus sic dividito... quartam partem in pratum reservato: idque tum maxime opus erit, ubi Favonius flabit: evehito luna silenti, pro sitienti.* Itaque sitiente luna eodem significato dici nunc a Plinio palam est, quo ipse prius lib. XIII, cap. 7, anno sitienti dixit: et quo Colum. II, 8, *sitienti solo, et sicco solo*, hoc est, imbrium experte. II.

Ac februario. Columellae hanc oratio est lib. II, 18: *Sed in totum curandum est, ut secundum Favonii*

beat, curandum ut ab occasu aequinoctiali flante vento fiat, lunaque decrescente ac sicca. Mirum in modum augetur ubertas effectusque eius observatione tali.

- 4 IX. (x.) Abunde praedicta ratione caeli ac terrae, nunc de his arboribus dicimus, quae cura hominum atque arte proveniunt. Nec pauciora prope sunt genera: tam benigne naturae gratiam retulimus. Aut enim semine proveniunt, aut plantis radicis, aut propagatione, aut avulsione, aut surculo, aut insito et con-

exortum, mense februario, circa idus, immixtis seminibus scui, nasciora loca, et utique celsiora stercorentur. HARO.

Flante vento fiat, lunaque decrescente. Sic Geop. auctor II, 49, et Colum. II, 46. Item Pallad. in Febr. lit. 20. H.

Ac sicca. Hoc est, minime pluvia, ut diximus. Vetus est ea voce Propert. II, eleg. 47: *Nec licet in trivis sicca requiescere luna.* Et eleg. 28: *Incipit et sicco fervere terra Canis.* Vbi Sicco exardescere carere pluviis aestatem haud obscure significat: sive, ut Tibullus ait lib. I, el. 4: *Aestivi tempora sicca Canis.* HARO.

IX. *Nec pauciora.* Nec pauciora serendi genera ars hominum et cura invenit, quam natura: quae tribus modis arbores edit, ut diximus lib. XVI, cap. 58. Sponte, aut semine, aut radice: semine, inquam, fortuito labente ex arbore, quo facta ex arte et industria seminatione. Sic naturae paria retulimus. II.

Aut enim semine. Modos sex enumerat, quibus arbores per artem proveniant: hos et Virgilius fere recenset, Georg. lib. II, vs. 23. Theo-

phrastus Plinio consentit, Hist. lib. II, 4. 1.° *Seminationem.* 2.° *Plantarum cum radice translationem* e seminario in alium locum; hunc modum Theophrastus ἀνὰ ῥίζης vocat: *plantas radicem Galli, du plant.* 3.° *Propagationem*, quae praesertim in vitibus nota est, *provigner, faire des provins.* 4.° *Avulsionem*, qua stolones, *les rejetons*, una cum fibris et radiculis e stirpe aut corpore arboris abscinduntur, et sulcis seu serobibus mandantur: quod in arboribus ferne omnibus usurpatur. 5.° *Surculum*, sive taleam e cacumine rami amputatam, quae infossa sine radice crescit ac virescit: vulgo *planter des scions.* 6.° *Insitionem*, quum surculus unius arboris alteri immittitur, quae quasi in eius naturam transit, *enter.* II.

Aut insito et conserto. Hoc est, insitione, quae sit etiam secto ac fisso arboris summo trunco, quo vel unus, vel plures surculi in fissuram inserantur, *enter en fente.* Forte sincerior lectio Reg. 2 et Tol. quem Pintianus laudat, *aut insito in conserto arboris trunco.* De eo inserendi modo Virg. Georg. II, 78 seq. *Aut rursus enodes prunici rescantur, et alte Finditur*

secto arboris trunco. Nam folia palmarum apud Babylonios seri, atque ita arborem provenire, Trogum credidisse demiror. Quaedam autem pluribus generibus seruntur, quaedam omnibus.

X. Ac pleraque ex his ipsa natura docuit, et in primis semen serere, quum decidens exseptumque terra vivesceret. Sed quaedam non aliter proveniunt, ut castaneae, inglandes: caeduis duntaxat exceptis. Ex semine autem, quamquam dissimili, ea quoque, quae et aliis modis seruntur: ut vites, et mala, atque pira. Namque iis pro semine nucleus, non ut supra dictis fructus ipse. Et mespila semine nasci possunt. Omnia haec tarda proventu, ac degene-

in solidum cuneis via; deinde fraxces Plantae immittuntur: nec longum tempus, et ingens Exiit ad caelum romis felicitibus arbor, Miraturque novas frondes, et non sua poma. Alteram simul inserendi viam, quae fiebat semine, uti dictum est cap. 22, subobscurare Plinius indicat: quum et altera ratione, hoc est, et consecto arboris trunco, fieri insitionem docet. Cave porro Dalecampium audis, haec verba, *consecto arboris trunco*, sic interpretaentem, *conciso frutula- tum et in terram demisso*: quod quemadmodum fieri possit nemo, qui agricolationi studuerit, novit; etsi Dalecampium hac parte Virgilii quosdam interpretes sequutos intelligimus. II. *Aut insito et consecto*. Broter. *insito in consecto*, neque adeo poenitendum censet MS. Reg. & lectionem, *aut insito, aut consecto*, quae omnia exprimit insitionem genera. En. P.

Nam folia palmarum apud Babylonios seri. Vix credit Theophrastus iis, qui etiam e virgus ἀπὸ τῶν παλ-

δῶν ἐν Βαβυλῶνι palmas provenire aiunt, Hister. lib. II, cap. 2. II.

Pluribus generibus. Pluribus modis e sex proxima appellatis. II.

X. *Sed quaedam non aliter.* Quam semine. Virgil. Georg. II, 44: *Parva autem posito surgunt de semine: ut altae Castaneae.* II.

Caeduis. Quae succisae, rursus e stirpibus aut radicibus reascuntur, HARD.

Et mespila. Palladius in Martino tit. *Mespilum*: «Seritur et semine: sed in longiorem speratur aetatem.» HARD.

Omnia haec. Virgil. Georg. II, 57 sq. *Iam, quae seminibus laetis se sustulit arbor, Tarda venit, seris factura nepotibus umbra; Pomaque degenerant succos oblita priores.* Vide et Palladium lib. III in Febr. tit. 25. Theophrast. Hist. lib. II, c. 3: *Ὅτι δὲ ἀπὸ τοῦ καρποῦ τῶν δουκλῶν καὶ οὕτω βλαστάνειν, ἀπαιτῶν ὡς τῶν χρίων, τὰ δὲ καὶ ὅλως ἐξίσταται τοῦ γένους· οἷον ἀμπέλαι, μῆλα, σπυγῆ, ῥοζῆ, ἀπριῶς, etc.* Quae semine

rantia, et insito restituenda. Interdum etiam castaneae.

- 4 XI. Quibusdam natura contra omnino non degenerandi, quoquo modo serantur: ut cupressis, lauris: namque et laurus pluribus modis seritur. Genera eius diximus. Ex his Augusta, et baccalis, et tinus, simili modo seruntur. Baccae mense ianuario, Aquilonis afflatu siccatae leguntur, expandunturque rae, ne calefiant acervo. Postea quidam fimo ad satum praeparatas, urina inadefaciunt. Alii in qualo pedibus in profluente deculcant, donec auferatur cutis. Alioquin uligo infestat, nec patitur nasci. In sulco repastinato palmi altitudine vicenae fere acervatim mense martio: eadem et propagine seruntur; triumphalisque talea tantum. Myrti genera omnia in Campania baccis seruntur, Romae propagine Tarentina. Democritus et

quoque proveniunt, ea fere deteriora redduntur. Quaedam etiam omnino degenerant, ut vitis, malus, ficus, punica, pirus. H.

Et insito. Initione. H. — Vet. apud Dalec. insitu. Eo. P.

XI. Quibusdam. Theophrast. Hist. lib. II, cap. 3, haec paulo enucleatius. H.

Cupressis, lauris. Vet. cupressis, palmis, lauris. Eo. P.

Genera eius diximus. Lib. XV, c. 39. H.

Postea quidam fimo. Sic paulo post fimo diluto macerari semine iubet. In quibusdam libris, fumo, male. H. — Ad satum praeparatas. Vet. apud Dalec. ad serendum paratas. Eo. P.

Alioquin uligo. Cuticulae, quae baccas vestit, nimius humor erumpere semen inclusum non patitur. HARD.

Repastinato. Refosso. H.

Mense martio. Palladius mense februario seri iubet I. III, sive febr. III. 23. H.

Triumphalisque. Laurus triumphalis, de qua cum reliquis generibus lib. XV, cap. 39, talea tantum sive surculo seritur, qui modus est e sex enumeratis quietus. H.

Myrti genera omnia in Campania baccis seruntur, Romae propagine Tarentina. Democritus et alio modo scri docet. Scribo diversa distinctione et lectione: Myrti genera omnia in Campania baccis seruntur, Romae propagine. Tarentinam Democritus, etc. Nam genus esse myrti Tarentinam supra Plinius docuit lib. XV, cap. 29. PIST. — Myrti genera. De his egimus lib. XV, cap. 37. H.

Democritus. El Florentinus in Geop. XI, cap. de Plautatione myrti: Οί δὲ τῷ ἐπιπλατῇ προσπαύτως ἀρ-

alio modo seri docet, grandissimis baccarum tusis leviter ne grana frangantur, eaque intrita reste circumlini, atque ita seri: parietem fore densitatis, ex quo virgulae differantur. Sic et spinas sepi causa serunt, tomice moris spinarum circumlita. Pilas autem laurus et myrti inopia a trimatu tempestivum est

Ὅντα περιστρέφοντες σιμῶν ἐν βουτό-
μου παπλιγμένην εἰς τάφρον ἐμβά-
λουσιν. Sicut qui baccis recens lectis
(sic enim interpretandum. Eo. P.),
restem e palustri herba tortum (quam
butonum vocant), circumdignit: et
sic in fossam iniiciunt. II.

Reste circumlini. Sicut MS. emend.
Hard. cons. Cliffl. restem circumlini
Gronov. et al. Eo. P.

Parietem fore. Sic fore septem e
myrto densissimam, parietis vice,
e qua surculi deinde caedi plures
possint, qui alio transferantur. II.

Tomice. Hoc est, iunco, lineo,
psilneove funiculo, moris, quae
rubi vel spinae ferunt, suntque nunc
aeminis vice, circumligito. Palladius,
in Febr. tit. 24 de Hortis: Crea idus
februarias sepes hortorum ex congesto
in fuvibus spinarum semine facienda
est, sicut dictum est, quam de mun-
imine loqueremur hortorum. Neimpe I.
I, tit. 34 de locis horti, pomarii et
sepiibus: Alii spinarum plantas ac
semina in munitione disponent. Sed
melius erit rubi semina, et spinar,
quae rubus caninus vocatur, matura
colligere, et cum farina ervi ex aqua
macerata miscere: funes de hinc spar-
teos veteres hoc genere mixtionis sic
inducere, ut intra funes semina rece-
pta servantur usque ad verni temporis
initia. Tunc ubi sepes futura est, duos
sulcos tribus a se pedibus separatos
sesquipedis altitudine faciemus: et per

utrosque, funes cum seminibus obrue-
mus levi terra. II.

Pilas autem. Baccas intelligit lau-
rus ac myrti, tomice sive reste, ut
proaime dictum est, in pilae modum
circumlitas, atque ita satas: has, ubi
cogit inopia, statim a trimatu ait
tempestive transferri. — Sic libri om-
nes, tum esarati manu, tum typis
editi. Has vern pilas concoquere Dal.
quam minime posset, nec capere
quid eae sibi vellent, quid ea voa
valeret, sic immutare, seu verius
pesum dare locum hunc omni ope
nitebatur: Pullas autem lauros et
myrtos oenopas, a trimatu, etc. Lau-
ros deinde ac myrtos, ait, quum
sint grandiores, a colore subnigro
οἰνωπῆς vocari. Quosdam legere ad-
dit idem: Pullos autem lauri et
myrti in inopia. Alios, pullulos autem.
Sed nec a germana huius loci scri-
ptura, quam exemplaria omnia prae-
se ferunt, discessisse oportuit, et
quid pilae essent, decuit indagare
solertius. Est enim huius loci sen-
tentia, ut diximus, baccas lauri
myrtique, reste, seu tomice, ut di-
ctum est, circumlitas, atque adeo
pilarum effigiem exhibentes, atque
ita satas, ubi cogit inopia, statim a
trimatu tempestive transferri. Myr-
tum quidem ita seri, non ex Plinio
modo, hinc ipso capite liquet, sed et
ex Florentino, in Geop. ut diximus
prioribus notis. Sic Palladius in Mar-

transferre. Inter ea quae semine seruntur, Mago in nucibus operosus est. Amygdalas in argilla molli meridiem spectante seri iubet; gaudere et dura, calidaque terra: in pingui aut humida mori, ac sterilesce. Serendas quam maxime falcatas, et e novella, fimoque diluto maceratas per triduum, aut pridie quam serantur, aqua mulsa. Mucrone defigi, aciem lateris in Aquilonem spectare: ternas simul serendas triangula ratione, palmo inter se distantes: denis diebus adaquari, donec grandescant. Iuglandes nuces porrectae seruntur commissuris iacentibus. Pineae nucleis septenis fere in ollas perforatas additis: aut ut

lio, tit. de Citreo: *Potest hinc trima planta transferri.* HARR.

In nucibus. Amygdaliis, iuglandibus, pineisque. HARR.

Gaudere, etc. Palladius a Magone facit, in lan. l. II, tit. 45: *Amant, inquit, agrum durum, siccum, calculosum, caelum calidissimum: et quia mature florescere consueverunt, ita stulticiae sunt, ut arbores ad meridiem spectent.* HARR.

Serendas. Palladius loc. cit. *Sed ipsa amygdala ad ponendum, et nova legamus, et grandia. Quae antequam ponamus, pridie mulsa aqua ita ut ne nimis maceremus, ne germen extinguat ex multo aelle mordacitas. Alii prius fimo liquido per triduum nucas macerant: deinde die et nocte esse patiuntur in malum, sed quae inspicionem tantum possit habere dulcedinis.* Sic et Florent. in Geop. lib. X, cap. 57, pag. 282. II. — *Quam maxime falcatas*, etc. Maxime curvas, et e novella arbore. BAOT.

Mucrone. In carinae similitudinem composita amygdala est: carinae

acumen Plinio mucro est: acies lateris, carina ipsa ima, latusque, qua falcis aciem imitatur. Aliter tamen Pallad. loc. cit. tit. 46: *Ponemus uncas transversas, ut latus, id est, carina ipsa figatur in terra: cacumen ipsum, quem ponimus uncem, in Aquilonis punctum dirigemus.* Sicut a Plinio Damogeron videtur, Geopon. lib. XVII, c. 53. H. — *Mucrone defigi*, etc. Amygdalae defiguntur mucrone, la pointe; ita ut acies lateris, le taillant du côté, in Aquilonem spectet. BAOT.

Denis diebus. Decimo quoque die. Pallad. loc. cit. tit. 25: *Quoniam in seminario amygdala disponimus, si siccitas interceperit, ter in mense rigemus, et herbis nascentibus circumfodiendo saepe purgemus.* II.

Commissuris. Qua parte bifores putaminum valvulae connectuntur. H. — *Porrectae seruntur commissuris iacentibus.* Iuxta suam longitudinem seruntur iuglandes nucas, ita ut eorum commissurae, leurs jointures, iaceant. BAOT.

laurus, quae baccis seritur. *Citrea grano et propagine*: sorba semine, et a radice planta, et avulsione proveniunt. Sed illa in calidis: sorba et in frigidis, et humidis.

XII. *Natura et plantaria demonstravit*, multarum radicibus pullulante sobole densa, et pariente matre quas enecet. Eius quippe umbra turba indigesta premitur: ut in lauris, punicis, platanis, cerasis, prunis. Paucorum in hoc genere rami parent soboli, ut ulmorum, palmarumque. Nullis vero tales pulluli proveniunt, nisi quarum radices amore solis atque imbris in summa tellure spatiantur. Omnia ea non statim moris est in sua locari, sed prius nutrici dari, atque

Aut ut laurus. Quae quemadmodum haecis seratur, dictum est principio capitis huius. II.

Citrea grano. Pallad. lib. IV in Martio, tit. 10: *Mense martio citri arbor quatuor modis seritur: semine, ramo, talea, clava...* Si granis velis serere, ita facies: terram in duos pedes fodies, cinerem niscebis, etc. Hæno.

Sorba semine. Pallad. in Ian. tit. 15: *Mense ianuario, februario et martio, locis frigidis...* sorba seruntur egregie, ita ut matura in seminario ipsa poma pangantur... Plantas etiam si quis ponere voluerit, habebit arbitrium... Amat loca humida, montana, et frigidis proxima, et solum pinguisimum, etc. II.

Et a radice planta. Seu plantis radicis, qui secundus modus e sex recensitis serendi generibus. II.

Sed illa in calidis. Palladius, de Cicerio, loc. cit. Amat terram rarioris naturae, eadem calidum, humoremque continuum... Sed si quis hoc genus, ut in regione frigida nutriatur, extorquet; loco vel parietibus munito, vel

in meridiana parte versa disponat hanc arborem, etc. II.

XII. *Multarum radicibus*. E multarum arborem radicibus. Secundum serendi genus superius memoratum explicat. II.

Quas enecet. Ramorum opacitate. Virgil. Georgic. II, vs. 53: *Nec non et sterilis, quae stirpibus exit ab huius...* Nunc altae frondes, et rami matris opacant, Crescentique adimunt situs, utroque ferentem. II.

Vt in lauris. Virg. Georg. II, vs. 47: *Pullulat ab radice aliis densissima silva: Vt cerasis, ulmisque; etiam Parnassia laurus Parva sub ingenti matris se subiicit umbra*. II.

Tales pulluli. Stolones. Pullos et Cato vocat, cap. 11: *Propagatio pumorum, aliarumque arborum. Ab arbore ab terra pulli qui nascuntur, eos in terram deprimito, extollitque primorem partem, uti radicem capiat, etc.* Nos vulgo, *rejetons*. Hinc verbum pullulare deductum, quasi pullulos emittere, quod et pullulascere Colum. IV, 24, dixit. II.

Non statim moris est in sua locari.

in seminariis adolescere, iterumque migrare. Qui transitus mirum in modum mitigat etiam silvestres: sive arborum quoque, ut hominum natura, novitatis ac peregrinationis avida est: sive discedentes virus relinquunt, mansuescuntque tractatu, ceu ferae, dum radici avellitur planta.

XIII. Et aliud genus simile natura monstravit, avulsique arboribus stolones vixere. Quo in genere et cum perna sua avelluntur, partemque aliquam e matris quoque corpore auferunt secum fimbriato corpore. Hoc modo plantantur punicae, coryli, mali, sorbi, mespili, fraxini, fici, in primisque vites. Cotoneum ita satum degenerat. Ex eodem inventum est surculos abscissos serere. Hoc primo sepi causa factum, sambucis, cotoneo, et rubis depactis: mox et

Ita MSS. Reg. Colbert. etc. In sua terra, stabili, certa, in qua semper consistant, unde transferri nefas. H.

Dum radici avellitur planta. Certior lectio, ni fallor, *dum radici avellitur planta*. Appellat enim *radici plantam*, vivradicem, ut in initio huius cap. Aut enim semine proveniunt, aut radici plantis. PIST. — *Dum radici avellitur.* Dum ei terrae eripitur, ubi radices primum egit. H.

XIII. Et aliud genus. Quod ἀπὸ παραπλάζῃ Theophrast. vocat, Hist. lib. II, cap. 4, avulsione stolonum, sive radice, sive a corpore. Quantum id serendi genus supra memoratum. A Virgilio tactum, Georg. II, vs. 23: *Hic plantas tenero abscindens de corpore matrum Deposuit vitiis.* H.

Avulsique arboribus stolones, etc. Ἀπὸ παραπλάζῃ Theophrastus, Hist. lib. II, c. 4. In genere stolones hic tam ednati radici, quam revulsi a matris corpore Theophr. φυτόν τεραξ. DALEC.

Cum perna. Cum parte corporis, seu matricis, quae sic avulsa pernae similitudinem habet. Calcem idem ipse appellat, cap. 35. H.

Fimbriato. Sive fibrato, hoc est, cum quibusdam radieum fibris. Theophrast. Hist. lib. II, c. 7. ὑπόρριζα. HARD.

Hoc modo plantantur punicae, etc. Theophrastus, loc. cit. H.

Ex eodem. Ex cotoneo, quod talea quoque et cacumine deciso a ramis, satum provenit. Hic quintus serendi modus et sex superius laudatis. Theophr. Hist. lib. II, c. 4, ἀπὸ χλαυῆς. Virg. Georg. II, vs. 28: *Nil radices egent uliae, sumvumque pudator Haud du'itat terrae referens mandonde cacumina.* Pallad. in Fehr. tit. de Malo: *Serunt aliqui cotoneum cacuminibus et tale: sed tardus est in utroque proveniunt.* H.

Hoc primo. Theophrastus, de Caus. lib. I, c. 4. H.

culturae, ut populis, alnis, salici, quae vel inverso surculo seritur. Iam eae ibi disponuntur, ubi libeat esse eas. Quamobrem seminarii curam ante convenit dici, quam transeatur ad alia genera.

XIV. Namque ad id praecipuum eligi solum refert, quoniam nutricem indulgentiorem esse, quam matrem, saepe convenit. Sit ergo siccum, succosumque, bipalio subactum, advenis hospitale, et quam simillimum terrae, in quam transferendae sint. Ante omnia elapidatum, munitumque ad incursum etiam gallinaei generis: quam minime rimosum, ne penetrans sol exurat fibras: intervallo sesquipedum seri: nam si inter se contingant, praeter alia vitia, etiam verminosa fiunt: ideo sarriri convenit saepius, herbasque evelli. Praeterea semina ipsa fruticantia supputare, ac falcem pati consuescere. Cato et furcis crates imponi iubet, altitudine hominis, ad solem recipiendum: atque integri sulmo ad frigora arcenda: sic pi-

Vel inverso surculo. Ita ut pars acuminatior in terram abdatur: sic τὴν ὑπὲρ τὸν τῖψοντα appellat Theophrast. Hist. lib. II, cap. 8. II.

XIV. Namque ad id. Seminarium, sive plantarium. II. — Vet. apud Dalec. Namque et hic principio eligi solum refert. Ed. P.

Quoniam nutricem. Nutrix ea tellus appellatur, cui primum semina committuntur, qualis in seminariis est: mater in quam translatae omni deinde aevo degant. II.

Sit ergo. Cato, c. XLVI, pag. 38: Seminarium ad hunc modum facito: Locum quam optimum, et apertissimum, et stercoreosissimum poteris, et quam simillimum genus terrae ei ubi semina positurus eris, etc. II.

Intervallo. Cato, loc. cit. In sesqui-

pedem quoquoersum taleam demittito, opprimitoque pede. II.

Verminosa. Colum. lib. V, c. 40: Si eodem scrobe duas aut tres arbusculas voles constituere, curato ne inter sese contingant: quoniam mutuo contactu aut putrescent, aut vermibus interibunt. II.

Cato. Cap. XLVIII: Eam terram tabula aut pedibus complanato: furcas circum affigito: eo perticas intendito: eo sarmenta, aut crates ficarias imposito, quae frigus defendant et solem: ubi subtilis homo ambulare possit, facito. II.

Solem recipiendum. Ut quum crates eae solem receperint, a satis defendant. II.

Sic pirorum maiorumque semina. Cato, loc. cit. II.

rorum malorumque semina nutriri, sic pineas nuces, sic cupressos semine satas et ipsas. Minimis id granis constat, ut vix perspicui quaedam possint, non omit-
tendo naturae miraculo, e tam parvo gigni arbores: tanto maiore tritici et hordei grano: ne quis fabam
3 reputet. Quid simile originis suae habent malorum
pirorumque semina? Ilis principiis respicientem secu-
res materiam nasci, indomita ponderibus immensis
prela, arbores velis, turribus murisque impellendis
arietes? Haec est naturae vis, haec potentia. Super
omnia erit, e lacryma nasci aliquid, ut suo loco di-
cemus. Ergo e cupresso femina (mas enim, ut dixi-
mus, non gignit) pilulae collectae, quibus docui
mensibus, siccantur sole: ruptaeque emittunt semen,
fornicis mire expetitur: ampliatio etiam miraculo,
tantuli animalis cibo absumi natalem tantarum arbo-
rum. Seritur mense aprili, area aequata cylindris,

Sic cupressos. Cato, cap. cli: *Semen cupressi quando legi, seri, propagarique oporteat*, etc. II.

Minimis. Varro, de Re Rust. lib. I, c. 40. *Quaedam ad genendum sunt usque adeo parva, ut sint obscura, ut cupressi. Non enim galbuli qui nascuntur, tamquam pilae parvae corticene, id semen: sed in his intus primigenia semina dedit natura.* Habet eadem Theophrast. de Caus. loc. cit. II.

Non omitendo, etc. Seneca, Quaest. Natur. lib. II, c. 6; Cicero quoque, de Natura Deorum, lib. II. DALEC.

Arbores velis. Arbores pro malis dixit, e quibus antennae et vela pendunt. HANO.

Suo loco dicemus. VI de Hippocresino, lib. XIX, cap. 48; de lilio, lib. XXI, 41. HANO.

Pt diximus. Lib. XVI, cap. 47. HANO.

Quibus docui. Nempe c. 44, hoc est, mense ianuario, februarioque. HANO.

Seritur mense. Per ver seri Cato ait, loco citato: *Semen cupressi Tarentinae per ver legi oportet: maturum est, ubi hordeum flavescit. Semen ubi legeris, in sole ponito, id purgato, id aridum condito...* Per ver seritur in loco, ubi terra tenerima erit, quam pullam vocant, etc. II.

Area aequata. Compianata solo; vel cylindro, vel pavicula. Columella in Hort. X, 319: *Oeyma comprimitur, et gravibus densate cylindris.* Cylindrus, columna est lapidea rotabilis, qua rei rusticae scriptores aream aequari iubent. A volubilitate nomen accepit: *κλυαδίου* enim volvere est. Simile instrumentum pavicula est. Virumque a Calone copulatur, cap. cxxix: *Vbi bene comminuta terra fue-*

aut volgiolis, densum : terraque cribris supercernitur pollicis crassitudine. Contra immane pondus attollere se non valet, torqueturque sub terra. Ob hoc pavitur vestigiis. Leniter rigatur a solis occasu in trinis diebus, ut aequaliter bibat, donec erumpant. Differunt post annum dodrantali filo, custodita temperie, ut viridi caelo serantur, ac sine aura : mirumque dictu, periculum eo tantum die est, si roraverit quantulumcumque imbrem, aut si afflaverit. De reliquo tutae sunt perpetua securitate, aquasque odere. Et zizipha grano seruntur mense aprili. Tuberes melius inserun-

rit, cylindra aut pavicula conequato. Quamobrem volgiolis, vel ut in MSS. scribitur, Reg. 1, 2, Colb. 1, 2, 3, etc. *vulgiolis*, de pavicula accipiendum putamus. H.

Densum. Cato, cap. cxi: *Semen acrito crebrum, ita ut linum seri solet: eo cribro terram incernita: dimidiatum digitum terram altam succernito.* HAN.

Torqueturque. Sic ex MSS. emend. Hard. cons. MS. Gron. et Al. *retorqueatur.* En. P.

Ob hoc pavitur. Complatur pedibus, non rursum cylindro aequatur. Sinceriorem hanc arbitrati sumus Chiff. codicis lectionem, quam librorum hactenus editorum, ob hoc pariter vestigiis: Catois inprimis auctoritate adducti, a quo manasse haec videntur. Is enim de Re Rust. cap. cxi, ubi terram supercerni seminibus cribratam iussit; *id bene tabula*, inquit, *manibus aut pedibus complanato:* quibus verbis gravius onus excipitur. HAN.

In trinis diebus. Tertio quoque die, ut cap. 41 denis diebus, pro decima quoque die. H.

Differuntur. Ita etiam MSS. Trans-
PLIN. N. H. Tom. VI

seruntur, *iaquit*, post annum, quam iam caule sunt dodrantali, seu pollicum novem. Filum cupressi tenerum caudicem vocare videtur, uti in asparago cymam Columella, lib. XI, cap. ult. *styllum* vocat. Et in Hortulo lib. X: *Et asparagi corruda simillima filo.* Vel potius transferri ait in cupresseta post annum, ita ut intervallum dodrantale servetur inter eas, ut de ulmis dicitur cap. seq. quod verius arbitramur. H.

Ut viridi caela. Sudo ac sereno, et a nubibus ita puro, ut viride appareat. HAN.

Si roraverit ... si afflaverit. Broterius ex MSS. Reg. 1, 2, *si roravit ... si efflavit.* Ea. P.

Aquasque odere. Plinius, lib. XVI, cap. 31: *Aquas odere cupressi.* Et Theophr. Hist. II, 8.

Et zizipha. Pallad. in Aprili, tit. 4: *Loca calidis aprili mense ziziphum conseremus, frigidis vero maio vel iunio. Amat loca calida, aprica. Sertitur assibus*, etc. Grana Plinio, Palladio ossa sunt. H.

Tuberes. Pallad. II in Ian. tit. 46, pag. 47: *Hoc mense tuberes inseruntur cydoneo.* Et lib. X in Septembri, tit.

tur in pruno silvestri, et malo cotoneo, et in calabrice: ea est spina silvestris. Quaecumque optime et myxas recipit, utiliter et sorbos. (ix.) Plantas ex seminario transferre in aliud, priusquam suo loco ponantur, operose praecipi arbitror, licet translatione folia latiora fieri spondeant.

- XV. Vlmorum, priusquam foliis vestiantur, samara colligenda est circa martias kalend. quum flavescere incipit. Deinde biduo in umbra siccata serenda, densa in refracto, terra super minutatim cribrata, crassitudine quae in cupressis. Pluviae si non adiuvent, rigandum. Deferendae ex arearum venis post annum in

de pomis: *Mense ianuario, vel februario, tuborum surculus mirabiliter proficit eydonia inatus. Invenitur autem malis omnibus, et piris, et prunis, et calabrici, melius trunco fissu, quam cortice, etc. H.*

Calabrice. Est Rhamnus infectorius (Pentand. monog. gen. 532, Pers. Rhamn. Juss.) Ed. P.

Quaecumque. Caillibel spinae apte inseruntur myxae. Pallad. III in Febr. tit. 25: Myxa inseruntur mense martio sorbis, viz spinis. H.

Et sorbos. Saltem spina alba. Pallad. lib. II in Ian. tit. 45: Mense aprili sorba inseruntur in se, in eydoueo, in spina alba, vel trunco, vel cortice. H.

Transferre in aliud. In alterum seminarium. H.

Operose praecipi arbitror. Cato cap. XLVI. DIL.

XV. Vlmorum. Colum. lib. V, cap. 6: Samarum deinde, quae iam rubicundi coloris erit, et compluribus insolata diebus, ut aliquem tamen suum et lentorem habeat, iniciens arcis, et eas totas seminibus spise contogemus: atque ita eribro patrem

terram duos alte digitos incernemus, et modice rigabimus, etc. Digna sunt caetera quae legantur: longiora, quam ut excrui hic oporteat. H.

Serenda, densa in refracto, terra super minutatim cribrata. Vetus lectio serenda densa inarefacta, terra super minuta incribrata. PIXT.

In refracto. Hoc est, in terra bipalio pastinata, diligenter occata et resoluta, et in aream demum composita. His enim verbis Colum. vim eius verbi explanat, l. e. H.

Crassitudine. Pollicari, ut dictum est cap. sup. in cupressis. H.

Rigandum. Columell. loco citato. Acute deinde, priusquam sol oriatur, aut ad vesperum, seminaria conspergi potius, quam rigari debent. H.

Deferendae. Ex arenis, ubi crevere, et sulcis iis, in aliud seminarium post annum transferendae, ut de cupressis dictum est cap. sup. Venas arearum vocat areas ipsas longo tractu ductas. Sic venas in metallis dicimus. Ita porro MSS. R. Colbert. etc. non differendae. Vlmarium Galli vocant, une ormaie, locum ulmis consitum. H.

ulmaria, intervallo pedali in quamque partem. Maritas ulmos autumnino serere utilius, quia carent semine: nam eae e plantis seruntur. In arbustum quinquen- nes sub Vrbe transferunt, aut (ut quibusdam placet) quae vicenum pedum esse coeperunt. Sulco, qui novenarius dicitur, altitudine pedum trium, pari latitu- dine, et eo amplius, circa positas, pedes terni undi- que e solido adaggerantur. Arulas id vocant in Cam- pania. Intervalla ex loci natura sumuntur. Rariores³ serendas in campestribus convenit. Populos et fraxi- nos, quia festinantius germinant, disponi quoque

Post annum. Columell. loco cit. *Quum terminum pedum plantae fuerint, in aliud seminarium transferri debent.* HARO.

Pedali. Columell. *Oportebit non maximos scrobiculos sesquipede inter se distantes fodere.* H.

Maritas ulmos autumnino. Quae viles aptius maritantur, ut sunt ulmi Atiniae, quae excelsissimae, ut dictum est lib. XVI, cap. 29. Colum. loco citat. *Possunt etiam collectae cum stirpibus plantae eadem ratione disponi: quod in Atinia ulmo fieri necesse est, quae non scribitur e samera. Sed haec ulmus autumnino tempore melius quam vere disponitur, etc.* H. is plantis radicem seri dictum est, lib. XVI, cap. 29. H.

Quia carent semine. Colo c. xxviii. HARO.

In arbustum. Arbustum locus est arboribus consitus ad sustinendas vites: qui et arbutinus idcirco locus Columell. dicitur, lib. III, cap. 43, uode et arbustina vitis. H.

Sub vrbe. In agro Romano. H.

Transferunt. Chifflet. *transferuntur.* Eo, P.

Qui novenarius. Nuvenum pedum

ambitu: quum sit latitudine ternum. Columell. lib. V, cap. 6: *Igitur in resoluta terra terminum pedum quoquo- versus faciendi scrobes: at in densa, sulci eiusdem altitudinis, qui arbores recipiant, praeparandi.* H.

Circa positas. Circa arbores novis- sime translatae, terra adaggeratur e vicino solo, atque sulco. Huoc ag- gerem Campaulli arulam vocant, quasi brevem humilemque aram. H.

Intervalla. Arborum inter se di- stantia. H.

Rariores. Latius serendae. — *Rariores.* Hoc est, versu et ordines laxiore. In libris hactenus editis, *pridiores* perpetim. In MSS. Reg. Colb. Thuan. et Tolet. *ariores*: unde nos *rariores* eliciimus. Antecedit enim, *Intervalla ex loci natura su- muntur.* Vox autem *rariores* spatii et intervalli laxitatem notat. Sic ipse Plinius, cap. 35, pluvio et caliginoso tractu *rariores* vineas poni iubet, siccio *densiores*. Et, quod caput rei est, sicut *rariores* hoc loco monet *serendas in campestribus arbores*, sic versa vice cap. 49 huius libri, *per se colles minora arborum quaerere intervalla* docet: quod Theophrasti

maturius convenit, hoc est, ab idibus feb. plantis et ipsas nascentes. In disponendis arboribus, arbustisque ac vineis, quincuncialis ordinum ratio vulgata et necessaria, non perflatu modo utilis, verum et aspectu grata, quoquo modo intueare, in ordinem se porrigente versu. Populis eadem ratio semine, quā ulmos serendi: transferendi quoque e seminariis eadem et silvis.

- 4 XVI. Ante omnia igitur in similem transferri terram, aut meliorem oportet. Nec e tepidis aut praecocibus in frigidos aut serotinos situs, ut neque ex his in illos. Praefodere scrobes ante (si fieri posset) tanto prius, donec pingui cespite obducantur. Mago ante annum iubet, ut solem pluviasque combibant: aut si id conditio largita non sit, ignes in medio fieri ante

quoque calculo, ipsaque experientia comprobatur. II.

Quincuncialis ordinum ratio vulgata et necessaria, non perflatu modo utilis, etc. Quincuncialis figura, sive quincunx, ita dicebatur a figura quinti numeri V, quam singuli trianguli exprimunt: fuitque maxime commendata in disponendis arboribus, ab antiquis rei rusticae magistris. *En échiquier.*

Quincunx.

o	o	o	o	o	o	o
	o	o	o	o	o	o
o	o	o	o	o	o	o
	o	o	o	o	o	o
o	o	o	o	o	o	o

Non perflatu. Ventorum statui admittendo aptior. HARD

Quoquo modo. Sic ex MSS. emend. Hard. cons. MS. et Chiff. Gronov. et Al. quocumque. Ed. P.

Populis eadem. Forte legendum *Opulis*, ex Columell. lib. V, cap. 5. Populi enim aut nullum, aut raris-

sime semen ferunt. Vitem vero maxime opulus videtur alere, deinde ulmus, post etiam fraxinus, inquit Colum. HARD.

XVI. *Ante omnia igitur in similem.* Theoph. Hist. lib. II, cap. 7: *Διὰ τὴν φύσιν λαμβάνειν*, inquit, *ἐξ ὁμοίας γῆς εἰς ἣν μέλλεις φυτεύειν, ἢ οὐ χείρονος.* DALEC. — *Ante omnia.* Colum. lib. de Arbor. c. 20, et lib. III, cap. 9. Virgilius quoque Georgic II, v. 255, et Geop. Auct. II, 46, p. 81. HARD.

Nec e tepidis. Vti fere neque homini ex salubri loco in gravem, neque gravi in salubrem transitus satis tutus est, inquit Cels. lib. I, cap. 3. HARD.

Mago ante annum. Et Colum. lib. V, cap. 10, et lib. de Arboribus, cap. 19: *Ante annum, quam pomaria disponere velis, scrobes fodito: ita sole pluviaeque macerabuntur: et quod posueris, cito comprehendet. Sed si quo anno scrobes feceris, etiam se-*

menses duos, nec nisi post imbres in his seri. Altitudinem eorum in argilloso, aut duro solo, trium cubitorum esse in quamque partem: in pronis palmo amplius: et ubique caminata fossura ore compressiore sint. Nigra vero terra duo cubita, et palmum, quadratis angulis. Eadem mensura graeci auctores consentiunt, non altiores quino semipede esse de-

mina ponere voles, minimum ante duos menses, fodito scrobes, postea stramentis eos completo et incendio. HARD.

Trium cubitorum esse in quamque partem. Ita quidem libri omnes scripti et editi. Videtur tamen, ut coniecit eruditus Petavius, emendandum: *Altitudinem eorum in argilloso, aut duro solo, trium cubitorum, et duorum pedum latitudinem esse in quamque partem.* Aliter quis intelliget fossuras illas esse ore compressiores, et mensuram cum graecis auctoribus consentire? BAXO.

In pronis. In locis declivibus. In libris hactenus editis modo *pruinis*, modo *prunis* legitur. Nos ex indubitata coniectura *prunis* admisimus: scrobium enim distinctionem ex terrenti diversitate facit: praecessit enim: *Altitudinem earum in argilloso, aut duro solo trium cubitorum esse:* unde apposite sequitur, *in pronis vero palmo amplius.* Et planè evostat Columell. lib. III, c. 43; acclivibus locis semipedem amplius fodiendum, quam campestribus, praecipere. *Campestris locus*, inquit, *alte duos pedes et semisem infodiendus est: acclivis regio, tres.* HARD.

Caminata. In modum fornacis, fornicisque arcuata fossura, angusto ore, latiore fundo. Colum. V, 10: *Scrobs elibano similis fiat, cuius imum summum patentius est, ut laxius radicea*

vagentur, ac minus frigoris hieme, nimisque acuitate vaporis per angustum os penetret: etiam ut clivosis locis terra, quae in evum congesta est, a pluvio non abluatur. Quae totidem fere verbis repetit libi. de Arboribus, c. 49. Plinius supra, cap. 4: *Puteis ore angustatis, intus spatiente vena.* II.

Nigra. Vbi vero terra nigra fuerit, ibi scrobes fient alti cubita duo, et palmum, et erunt quadrati. II.

Quino semipede. Hoc est, duobus integris pedibus, et semisse, non, uti Dalecampius putavit, et Casaubonus ad Theophrast. Char. pag. 413, quatuor pedibus et semisse. Xenophon similia tradit, cuius haec oratio de scrobibus in Oeconomico, pag. 864: *Τὴν αὖν αὐτῶν εἶδες βαθύτατον τριπόδου; οὐδὲ μὰ Δὲ ἔργον, ἔργον, πενταμυροδίου.* Vidistine, inquit, *scrobem tribus pedibus altiore?* Sed neque mehercule, inquam, *duobus pedibus et semisse.* *Πενταμυροδίου* vertere Plinius potuisset sestertium pedem, ut erat in XII Tabulis, teste Volusio Maeciano: sed graeco more maluit, *quino semipede* dicere. Pergit porro idem Xenophon de latitudine pronunciare pariter cum Plinio: *Τὶ δὲ, τὸ πλάτος ἥδη τὰς τριπόδου πλέον εἶδες; οὐδὲ μὰ Δὲ, ἔργον ἔργον, διπόδου.* Quid autem? numquam vidisti *scrobem aliquando, cuius latitudo tres pedes excederet?* Immo, inquam, *non supra duos pedes.* II.

bere, nec latiores duobus pedibus. Nusquam vero sesquipede minus altos, quoniam in humido solo ad vicina aquae perveniat. Cato: si locus aquosus sit, inquit, latos pedes ternos in faucibus, imosque palmum et pedem, altitudine quatuor pedum: eos lapide consterni, aut si non sit, perticis salignis viridibus: si neque oleae sint, sarmentis: ita ut in altitudinem se-

Nusquam vero. Pintianus frustra reponere nititur, *Non nunquam vero*, contraria plane sententia. Plinius graecos scriptores sequitur, quorum placita de scrobibus exscribi nunc a se ipso prodit. Sic certe Xenophon, l. e. Ἰδὲ δὲ καὶ τὸς ἀπόκριναι μοι, ἥδη τινὰ ἰδὲς τὸ βίβος; Ἰλαττον καὶ ποδῶν; οὐδὲ μὰ Δί, ἔργον ἔγωγος, τριημιποδίου. Age vero, etiam hoc mihi respondeo, numquam vidisti scrobem, quae non esset pedem unum alta? Immo vero nullam, quae non tertium semipedem h. e. sesquipedem alta foret, inquam ego. Ac paulo post denique colligit scrobem fodi nullum, duobus pedibus ac semisse profundior, hoc est, quino semipede: nullum sesquipede: Οὕτως βραχύτερον πεντημιποδίου· οὕτως βραχύτερον τριημιποδίου Theophr. quonque Hist. lib. II, cap. 7: τριῶν ἡμιποδίων dixit, ubi recte Gaza, *ternis semipedibus*, hoc est, sesquipede. Sic lib. XXVI, cap. 46, sesquibolum Plinius dicit, ubi Dioscorid. lib. IV, cap. 177, τρία ἡμιβόλια. HARD.

Quoniam in humido. Si nempe ultra sesquipedem fodias. Dalecampius contra fidem omnium exemplarium, contra scriptoris sententiam, atque adeo contra rem ipsam, scribit, *quoniam in humido solo*. Negat Plinius ultra sesquipedem proferri fossuram oportere, in humido solo, quoniam ibi

nocet aquae vicinitas. Graecorum disciplinam, ac Xenophontis instituta amplectitur, qui totidem fere verbis l. c. Ἐπὶ ἐν γὰρ τῇ ὑγρᾷ ὀρύττων βαθύν, ὑδὼρ ἂν εὐρέσταις, καὶ οὐκ ἂν ὀνύκῳ ἐπὶ ἐν ὑδατὶ φυτεύειν. Suffragatur etiam Columell. lib. III, cap. 13, p. 112: Nisi tamen, si seaturigo palustris obvia, sicut in agro Ravennate, plusquam sesquipedem probeat infodere. HARD.

Cato. Cap. XLII, cui titulus est: Vites et oleae, quomodo infodiantur. Sulcos, si locus aquosus erit, alveatos esse oportet, latos summos pedes tres, altos pedes quatuor, infimum latum pedem unum et palmum. Eos lapide consternito. Si lapis non erit, perticis salignis viridibus quoque versus collatis consternito. Si pertica non erit, sarmentis collatis itidem facito. HARD.

Latos pedes. Lati sint acrobæ ternos pedes in summa sui parte, in ima palmum et pedem. H.

Eos lapide consterni, aut si non sit, pert. salignis, etc. Vt aquae pluviae ibi receptae, detentaeque, temporibus siccis refrigerandae arbori sufficere possint: atque ob eam causam alii sarmenta substernunt, etc. Ita Theophr. de Caus. lib. III, cap. 5. HARD.

Ita ut in altit. Ita ut sarmenta semipedis altitudinis exstant. Hoc il-

mipedem trahantur. Nobis adiiciendum videtur ex praedicta arborum natura, ut altius demittantur ea quae summa tellure gaudent, tamquam fraxinus, olea. Haec et similia quaternos pedes oportet demitti. Caeteris sat est, si altitudinis pedes ternos effecerint. Excide, inquit, radicem istam, Papirius Cursor imperator, ad terrorem Praenestinatorum praetoris. Destringi secures iussit. Est innoxium abradi partes, quae se nudaverint. Testas, aliqui lapides rotundos

lud est, quod ait Columell. lib. de Arborib. cap. 20: *Quum semina depones, dextra ac sinistra singulis, usque in inum scrobem, fasciculos sarmentorum brachii humani crassitudine deponito: ita ut supra terram paululum extent: per quos aestate parvo labore aquam rudicibus submitntres.* HARR.

Excide, inquit, radicem istam, etc. Contra Samdites feliciter is dimicavit, quamvis a pullario monitus pullos non addicere, quum votum fecisset, si superior discederet, vinipocillum Iovi se libaturum, supra l. XIV, cap. 43; Val. Max. lib. VII, cap. 4; Alex. ab Alexand. cap. 29. Livius lib. IX: *Praenestinus praetor, inquit, per timorem segnius mos ex subsidiis duxerat in primam aciem: quem quum inambulans ante tabernaculum vocari iussisset, lictorem expedire securem iussit: ad quam vocem examini stante Praenestino, Agedum lictor, excide radicem hanc, inquit, incommodam ambulantis.* DAL. — *Excide, inquit, radicem, etc.* Verba haec ab ordine et instituto rerum propositarum manifeste abhorrent; quod vidit et Hermolaus, sed is agnoscit ea ac legitima ducit, magno, ut ego puto, errore. PIST. — *Excide, etc.* Est iocus Papirii Cursoris, quem

Plinius refert, ut doceat quae radices sint excidendae. In huius loci distinctione Ill. Huetium sum sequutus; melior enim est eius distinctio. BROT. — Sic distinguit Broterius: *Excide, inquit, radicem istam, Papirius Cursor imperator. Ad terrorem Praenestinatorum praetoris, destringi secures iussit.* ED. P.

Papirius. Aur. Vict. lib. de Viris Illustr. cap. xxxi: *L. Papirius Cursor a velocitate... comis et locorum studiosius, quam Praenestinum praetorem gravissime increpuit! Expedi, inquit, lictor, secures. Et quum cum metu mortis attonitum vidisset, incommodam ambulantis radicem excidi iussit.* HARR.

Est innoxium. Subintellige, est nempe innoxium radices excidere, quae se terra nudaverint. Hoc et Theophr. de Caus. III, 41. In aliquibus MSS. *abradi.* HARR.

Testas, aliqui lapides. Ita rescriptissimus admonitu codicum Reg. Colb. caeterorumque, quum prius perverse legeretur *terra. Aliqui lapides.* Haud dubio Plinius Virgilium notat in Georg. II, vs. 348: *Aut lapidem bibulum, aut squalentes infode conchas.* Inter enim labentur aquae, tenuisque subibit Halitus, atque animos tollent sata, Jamque reperi, Qui aqua

subiiciunt, qui et contineant humorem, et transmittant: non item planos facere, et a terreno arcere radicem existimantes. Glarea substrata inter utramque sententiam fuerit. Arborem nec minorem bima, nec maiorem trima transferri quidam praecipiunt: alii, quum annum impleat. Cato crassiorem quinque digitis. Non omisisset idem, si attineret, meridianam caeli partem signare in cortice, ut translata in iisdem et assuetis statueretur horis: ne Aquiloniae meridianis oppositae solibus finderentur, et algerent meridianae Aquilonibus. Quod e diverso affectant etiam quidam in vite, ficoque, permutantes in contrarium. Densiores enim

*super atque ingentis poudre testae
Frgerent: hoc effusus munimen ad
imbres: Hoc, ubi hiulca sili findit Can-
nis arctifer arva. H.*

Qui et contineant humorem. Qui et quantum satis est, contineant: et quod abundat, lente transmittant. HARO.

Non item. Existimant enim planos lapides non idem praestare: ac praeterea arcere radicem, ne terrae adhaerescat. HARO.

Cato, Cap. xxviii: *Post haec arbores crassiores digitis quinque quae erant, eas praecisas scripto, etc.* HARO.

Non omisisset. Dum plurimum Cato tribuit, gravissimorum scriptorum auctoritati detrahit, qui ita cenauerunt facto opus esse. Theophrast. Hist. l. II, cap. 7, et Virg. Georg. II, vs. 269: *Quis etiam caeli regionem in cortice signant; Ut, quo quaeque modo steterit, qua parte calores Austrinos tulerit, quas terga obverterit axi, Restituant; adro in teneris consuescere multum est!* Quod imitatus deinde Columell. lib. V, c. 6, pag. 188: *Hanc observationem, inquit, non solum in vitium positione,*

sed in ulmorum, caeterarumque arborum praecipio: uti quum de seminario eximuntur, rubrica notetur una pars, quae nos admoneat, ne aliter arbores constituamus, quam quemadmodum in seminario steterint. Plurimum enim refert, ut eam partem caeli spectent, cui ab tenero consueverunt. HARO.

Ne Aquiloniae meridianis. Id quoque praecipiunt Theophr. Hist. Plant. lib. II, cap. 7; Cato de Re Rust. cap. xlv; Virgil. Georg. II, vers. 265; Columell. l. V, cap. 6. Ea est suprema apud Sinenses arborum cultores lex. Mirum ergo est legem illam transgredi a nobis negligi. BAUR.

Quod e diverso affectant etiam quidam in vite, etc. Theophrast. Hist. lib. II, cap. 8. Graeca sunt eiusmodi: *Συμβαίνει δὲ τοῦτο φασὶ καὶ ἐν τῇ συνῆ. Οὐ γὰρ ἀποβάλλειν ἀνάγκη πρὸς τοὺς ἀντιστάτους δὲ τοῦτο τῶν γένεσθαι, etc.* Hoc idem fieri in fico aiunt: nam si in contrarium permutata seratur, fructum non amittere, scannilemque fieri pronunciant. Verum permutari in contrarium non idem Theophrasto ac Plinio est: illi est, inverso surculo seri, ut de sa-

folio ita fieri, magisque protegere fructum, et minus amittere: sicumque sic etiam scansilem fieri. Plerique id demum cavent, ut plaga deputati cacuminis meridiem spectet, ignari fissuris nimii vaporis opponi. Id quidem in horam diei quintam vel octavam spectare maluerim: Aequè latet non negligendum, ne radices mora inarescant, neve a septentrionibus, aut ab ea parte caeli usque ad exortum brumalem vento flante effodiantur arbores, aut certe non adversae iis ventis radices praebeantur: propter quod emoriuntur, ignaris causae agricolis. Cato omnes ventos, et imbrem quoque in tota translatione damnat. Et ad haec proderit quamplurimum terrae, in qua vixerint, radicibus cohaerere, ac totas cespite circumligari: quum ob id Cato in corbis transferri iubeat, procul dubio

lier diximus cap. 13. Isti, latus arboris aversum ab ea caeli parte statuere, cui prius adversum erat. H.

Scansilem. Εὐχαιτόρεπαι γίνονται, Theophr. l. cit. Scansilis arbor dicitur, quae nascitur, ut scandi facile possit: contra ἐὐχαιτός inaccessa. HARD.

Ignari. Non intelligunt, vel sic opponi nimio calori, quo finditur cortex. HARD.

Id quidem in horam, etc. Hoc est, in regionem caeli, quae est inter meridiem et ortum brumalem, id est, inter Austrum et Vulturium, atque adeo inter Austrum et Phoenicia aive Euronotum. Vel inter meridiem et occasum hibernum, id est, inter Africum et Austrum, vel Libonotum. Geographi, et rei rusticae scriptores, caeli regiones terrarumque situs ac positionem per horas vulgares designant: primam horam ab ortu arquinotiali numerantes, sic ut sexta cadat in meridiem, duode-

cima in occasum: decima octava in septentrionem: vigesima quarta in ortum redeat. Vide lib. VI, cap. 3 et 32. DALZC. — *In horam diei.* Hoc est, in eam caeli regionem obverti maluerim, ubi sol, quum undecima est, vel post meridiem secunda, stare videtur. Vide quae diximus ad l. VI. HARD. — *Horam diei quintam vel octavam.* Hora diei quinta est Euronotus, *le Sud-Sud-Est*; octava, Africus, *le Sud-Ouest.* BROY.

Ne radices. Ne diuturniore mora, liceant humi semina cum radicibus, et radices interim inarescant. H.

Cato omnes. Cap. XVIII: Caveto autem, ne quum ventus siet, aut imber effodias, aut seras: nam id maxime cavendum est. HARD.

Et ad haec proderit. Sic ex MSS. emend. H.-rd. cons. MS Gr. et Al. et hoc proderit. Ed. P.

Quum ob id Cato. Loc. cit. Oleas, ulmos, ficos, poma, vites, pinos, eu-

utilissime. Idem summam terram contentus est subdi. Quidam punicis malis substrato lapide non rumpi pomum in arboribus tradunt. Radices inflexas poni melius. Arborem ipsam ita locari, ut media sit totius scrobis, necessarium. Ficus, si in scilla (bulborum hoc genus est) seratur, ocysissime ferre traditur pomum, neque vermiculationi obnoxium: quo vitio ca-

pressos quam seres, bene cum radicibus eximito, cum terra sua quamplurima, circumligatoque uti ferre possis: in alveo aut in corbula ferri iubeto. HARD.

Idem summam terram. Loco citato: *In scrobe quum pones, summum terram subdito: postea operito terra, etc.* Sic etiam Columella, lib. V, cap. 6: *Arbores ita conserendae sunt, ut summam terram, quae aratro subacta sit, semipedem alte substernamus, radices omnes explicemus, et depositas stercoremus, ut ego existimo: si minus, terra subacta operiamus, etc.* H.

Quidam punicis. Palladius, lib. IV in Martio, tit. 40: *Qui in scrobe deponit, si tres lapillos in ipsa radice constituat, providebit ne poma findantur.* Et ante eum Columell. lib. V, cap. 40: *Mala punica, ne in arbore rumpantur, remedio sunt lapides tres, etc.* HARD.

Radices inflexas poni melius. Theophrast. Hist. lib. II, cap. 7: *Καὶ τὰ μὲν ἔχοντα ῥίζας, ὀρθὰ ἐμβάλλειν, ubi περὶ φυτευτηρίας agit.* DALEC. — *Radices inflexas.* Leviter flexas. Sic alibi, ut notavimus, insectum pro secto dixit. Falluntur enim, qui *inflexas* nove ab eo dictum putant, quasi *non flexas*: etsi Theophrasti auctoritate tueri id omni ope nituntur, ex Hist. lib. II, cap. 7. Tutior in hoc negotio agricolarum fides, quam eruditorum coniecturae. II.

Ficus, si scilla, etc. Colum. lib. V, cap. 40, ne tinea molesta sit ficulneis seminibus, in imum scrobem lentisci taleam demitti iubet, inverso cacumine. DAL. — *Ficus in scilla.* Theophrast. Hist. I. II, c. 7: *Ἡ σκίλη δὲ ἐὰν ἐν σκίλλῃ φυτευθῇ, θάπτον παρχίγεται, καὶ ἥττον ὑπὸ σκωλήκων κατεσθίεται.* *Ficus, si in scilla seratur, ocys crescit, minusque a vermibus infestatur.* Pallad. in Mart. tit. de ficu: *Aliqui multum prodesse confirmant, ut generosiora poma producat, si plantam fici diviso squillae bulbo intersitam, strictamque vinculis collocemus.* Didymus quoque in Geop. I. X, cap. 46, pag. 276. Latini veteres *squillam* pro *scilla* scripsere. De *scilla* dicemus lib. XIX, cap. 30. HARD.

Quo vitio carent. Vel ipsa orationis structura clamat superfluere negationem, quae hoc loco irrepserat, quo vitio non carent. Eam igitur intrepide erasimus, non admonitu modo codicum Reg^{ae} Colb. Thuan. aliorumque, a quibus ea abest, sed Theophrasti magis, docentis, de Caus. I. V, c. 7 et 14, quae lentisco aut scillae inserta terrae mandantur, et meliora evadere, nec vermiculationem sentire: *Ὅσα δὲ ἐν σχίνῳ φυτεύουσιν, ἢ σκίλλῃ, πάντα τῆς εὐδαιμονίας ἐνεκα καὶ εὐτροφίας φυτεύουσιν... ἐν σχίνῳ δὲ φυτευόμενα, πάντῳ ἥττον σκωληκόδρωτα.* HARD.

rent reliqua poma similiter sata. Radicum eius magnam adhibendam curam, ut exemptas appareat, non evulsas, quis dubitet? Qua ratione et reliqua confessa omittimus: sicuti terram circa radices fistucato spissandam, quod Cato primum in ea re esse censet: plagam quoque a trunco oblini fimo, et foliis praeligari praecipiens.

XVII. (XII.) Huius loci pars est ad intervalla pertinens. Quidam punicas, et myrtos, et lauros densiores seri iusserunt, in pedibus tamen novenis. Malos amplius paulo, vel magis etiam piros, magisque amygdalas, et ficus: quod optime diiudicabit ramorum amplitudinis ratio, locorumque, et umbrae cuiusque arboris: quoniam has quoque observari oportet. Breves sunt, quamvis magnarum arborum, quae in orbem ramos circinent, ut in malis pirisque. Eaedem enormes cerasis, lauris.

XVIII. Iam quaedam umbrarum proprietas. Iuglandium gravis et noxia, etiam capiti humano, omnibus-

Radicum eius magnam adhibendam curam. Verbum eius puto adiectum esse ab aliquo, qui putavit Plinianum documentum non complecti omnes arbores, sed solum tantum, quod salubrum est. PINT.

Fistucato. Fistucatione. Fistuca machina est utrimque ansata, qua pavitores utuntur, ut pavimenta magna vi in terram adigantur. Pavitores Galli vocant *hie*, aut *demoiselle*. II.

Quod Cato. C. XLVIII: *Oleas, ulmos, ficos ... in scrobe quam pones ... operito terra radicibus seni, deinde calcato pedibus bene, deinde fistucis, vactibusque calcato, quam optime poteris. Id erit et primum. Post hoc arbores crassiores digitis quinque quae*

erunt, eas praecisas serito, oblinitoque fimo summas, et foliis alligato. II.

A trunco. A summo trunco, ubi plaga deputati cacuminis. H.

XVII. *Quidam punicas, etc.* Haec Theophrast. Hist. I. II, c. 7, et ubi prolisius multa tractantur, de Caus. lib. III, c. 8, p. 272. HAAR.

Malos amplius. Theophrasti. II, cc. HAAR.

XVIII. *Iuglandium gravis.* Nervorum asferre solutionem (paralysin vocant) scribit Aldrovandus. Grevinus de Venenis, lib. II, cap. 22, refrigerationem membrorum, maximumque ac diuturnum capitis dolorem: somnia dura, desuviumque capillorum. Marcellus Donat. Histur. Med. Mir. lib. I, cap. 4. HAAR.

que iuxta satis. Necat gramina et pinus: sed ventis utraque resistit, qua iam et protecta vinearum ratione egent. Stillicidia pinus, quercus, ilicis, ponderosissima. Nullum cupressi, umbra minima, et in se convoluta. Ficorum levis, quamvis sparsa: ideoque inter vineas seri non vetantur. Vlmorum lenis, etiam nutriens,

Necat germina et pinus. Theophr. de Caus. lib. III, cap. 45: *Pinus omnibus benigna, laurum et myrtum sub se satas fovet, et crescere patitur.* DAI. — *Necat gramina.* Dissidere videtur a Plinio nostro Pallad in Novembr. lib. XII, tit. 7, cap. de pinu: *Pinus creditur prodesse omnibus quae sub ea accuntur: plantis fortasse robustioribus lauro, myrto, non graminis.* H.

Qua iam. Quo genere arborum ideo iam protecta vinearum egent: hoc est, et earum propterea arborum oppositu vineae iam percommode proteguntur. — *Necat gramina et pinus: sed utraque* (pinus et iuglans) *ventis resistit: qua.* Non uno vitio laborabat hic locus, antequam ei medicinam faceremus. Editi hactenus libri, *neecat germina*: at MSS. omnes *gramina* incredibili consensu exhibent: et mox auctor ipse graminis se in primis rationem habuisse suadet, quum ait: *Iucunda et platani umbra: licet graminis credere, haud alia lactius operiente toros.* Partem deinde alteram huius loci sic libri omnes tum exarati manu, tum editi, repraesentant: *Quoniam et protecta vinearum ratione egent.* Quibus verbis quum nulla subesse legitima sententia possit, alii aliter emendare conati. In editione Elzeviriana satis saepe confidenter, vocum sedibus permutatis, nec satis tamen feliciter quum nulla ob id elici sententia probabilis possit, legitur: *ventis quoniam resistit, pro-*

fecta vinearum ratione egent. Fuit quum legendum putarem, *quoniam protectis* (vel *protectu*), *vinearum rationis egent*, *Pellicerium sequutus* in notis MSS. Sed in ea voce *quoniam*, indicari easam cur ventis resistat, vis quidem vocabuli exigit; at reddi hoc loco nec oratio patitur, nec ratio. Itaque non infelici, ut remur, coniectura qua iam pro *quoniam* restituimus: qua levissima mutatione iam una constat orationi Plinianae integritas sententiaeque. Vult enim eo nomine, quod ventis arbor utraque resistit, utroque illo genere protecta vinearum egere. Sunt autem *protecta* (sive *proiecta*, ut quidam MSS. exhibent, quod idem valet; nam est vox utraque eius significatus): quaecumque imbres aut ventos arcent. Sic I. XVI, c. 44, *proiecta*, sive *protecta tuguriorum*: est enim prolegere, tectum proicere, ut ex Tullio discimus in Topicis. Vtus ea voce Vlpianus, leg. Quemadmodum, dig. Ad legem Aquiliam: *Si protectum in eum, quod supra domum tuam, et nullo iure habebam, recidisses, etc.* Porro, *qua ratione*, neque enim id omitti debet, familiaris Plinio loquutio est, ut ex Indice apparebit. H.

Nullum cupressi. Feminae nimirum, quae in metam fastigiat, ut dictum est lib. XVI, cap. 60. Haec nullum mittit stillicidium. H.

Ficorum levis. Umbra. H.

quacumque opacat. Attico haec quoque videtur e gravissimis: nec dubito, si emittantur in ramos. Constrictae quidem ullius noxiam esse non arbitror. Iucunda et platani, quanquam crassa: licet gramine credere non soli, haud alia laetius operiente toros. Populo nulla ludentibus foliis: pinguis alno; sed pascens sala. Vitis sibi sufficit, mobili folio, iactatuque crebro solem umbra temperans, eodem gravi protegens in imbre. Omnium fere levis umbra, quorum pediculi longi. Non fastidienda haec quoque scientia, atque non in ultimis ponenda, quando quibusque satis umbra aut nutrix, aut noverca est. Juglandium quidem, pinorumque, et picearum, et abietis, quaecumque attigere, non dubie venenum est.

XIX. Stillicidii brevis definitio est. Omnium quae, proiectu frondis ita defenduntur, ut per ipsas non defluant imbres, stilla saeva est. Ergo plurimum intererit hac inquisitione, terra in qua seremus, in quan-

Attico. Iulio Attico, de quo in Auctorum Indice. II.

Constrictae. Cui arbori compactiores rami sunt, huius umbra gravis non est. HARD.

Licet graminis. Quam sit umbra platani iucunda, vel ex gramine intelligimus, quod sub nulla alia arbore tam laete provenit: nulla alia arbor felicius operit graminum et herbarum toros. II. — *Licet gramine credere non soli.* Eruditus Petavius optime explicavit locum hunc, quem nemo haecenus intellexit. Quam iucunda et utilis sit platani umbra, non ex sole, sed ex gramine ipso iudicium capiendum est. Nam nulla alia laetius operit graminum herbarumque toros. BROU.

Eodem gravi. Eodem folio in gravi imbre se vitis protegit. II.

XIX. *Omnium quae proiectu frondis ita defenduntur ita, etc.* Exemplum statuit Pallad. lib. II in Januario, tit. 46 in nuce iuglande: *Desiderat*, inquit, *intervalla maiora, pro arboris magnitudine: quia stillicidiis foliorum suorum, proximis, vel sui generis, nocet arboribus.* In quibusdam libris perperam *diffunduntur*. Defenduntur proiectu frondis arbores eae, quarum per folia non perpluit, nec madefit imbre, aut ipsius arboris corpus caudexve, aut circumiecta tellus. H.

Ergo plurimum. Plurimum interest in hac inquisitione prospicere quodnam genus arborum ea terra alat, in qua serere quidpiam aliud libuerit. HARD.

Inquisitione. Sic ex MSS. em. HARD. cons. MS. in quaestione Gr. et Al. Ed. P.

tum arbores quasque alat. Iam per se colles minora quaerunt intervalla. Ventosis locis crebriores seri conducit. Olea tamen maximo intervallo, de qua Catonis italica sententia est: in xxv pedibus minimum, plurimum xxx seri. Sed hoc variatur locorum natura.

- ² Non alia maior in Baetica arbor. In Africa vero (fides penes auctores erit) milliarias vocari multas narrant a pondere olei, quod ferant annuo proventu. Ideo LXXV pedes Mago intervallo dedit undique: aut in macro solo, ac duro, atque ventoso, quum minimum XLV. Baetica quidem uberrimas messes inter oleas metit. Illam inscientiam pudendam esse conveniet, adultas interlucare iusto plus, et in senectam praecipitare, aut (plerumque ipsis, qui posuere, coarguentibus imperitiam suam) totas excidere. Nihil est foe-

Iam per se colles, Locis montuosis intervalla breviora, quam planis relinquenda sunt: montibus enim minus radices et comae sugescunt inquit Theophr. de Caus. III, 8, pag. 273: *Εν γὰρ τοῖς ὄρεσιν οἱ ἔλαττοι (ἀποστάσεις) ἢ ἐν τοῖς πεδίοις ἐπ' ἐλαττον γὰρ αἱ τὴν βίαν παραύξονται, καὶ ἡ κόμη.* HARD.

Minora quaerunt intervalla. Vel quia pinguioribus, vel ut densiores arbores ventorum iniuriæ, qui in editis magis saeviunt, fortius resistunt. DAL. *Olea tamen.* Vide Colum. V, 9, pag. 498. HARD.

Catonis italica. Hoc est, pro caeli solique Italici ratione. Sic libri omnes, etiam MSS. Quanquam non paret ex lectio Pintiano, qui legendum censet, de qua catholica sententia. Nam Catonis ut legatur, inquit, nullo pacto procedit: quum spud Catonem hoc praeceptum nusquam appareret. At apparet sane: nam exstat illud plenissime c. XVI: *Hoc genus*, inquit,

in XXV aut XXX pedes conserito. Id vero placitum italico tantum caelo congruere Plinius admetnet, quum subiungit statim, *sed hoc variatur locorum natura*: agiturque de Baetica deinde, et Africa. H.

LXXV pedes Mago Et es Magonis Colum. loco citato. H.

Adultas interlucare iusto plus. Interlucari solum arbores dicuntur, quoties adempta ramorum parte, quantum opus sit esum detrahatur, tantum luci accedit, unde et *interlucare* dictum. GELER. — *Interlucare.* Plinius cap. 35 libri huius: *Interlucata densitate ramorum, qui sint supervacui*, etc. Vide quæ de vocibus *conluere* et *sublucare* dicturi sumus in esæce huius libri. H.

Nihil est. In eam sententiam egregie Colum. I, 8: *Nam quum multum prodest perire quid facere, tum plus obest perperam fecisse. Vnum enim ac solum dominatur in rusticatione: quidquid exigit ratio culturae,*

dius agricolis, quam gestae rei poenitentia, multo iam ut praestet laxitate delinquere.

XX. (XIII.) Quaedam autem natura tarde crescunt, et in primis semine tantum nascentia, et longo aeo durantia. At quae cito occidunt, velocia sunt, ut ficus, punica, prunus, malus, pirus, myrtus, salix: et lamen antecedunt divitiis. In trimatu enim ferre incipiunt, ostendentes et ante. Ex his lentissima pirus. Ocyssima omnium cyprus, et pseudocyprus frutex. Protinus enim floret, semenque profert. Omnia vero celerius adollescunt stolonibus ablatis, unamque in stirpem redactis alimentis.

XXI. Eadem natura et propagines docuit. Rubi namque curvati gracilitate et simul proceritate nimia, defigunt rursus in terram capita, iterumque nascuntur ex sese: repleturi omnia, ni resistat cultura: prorsus ut possint videri homines terrae causa geniti: ita pessima atque execranda res propaginem tamen docuit, ac

semel facere. Quippe quum emulatur vel imprudentia, vel negligentia, iam res ipsa deorixit: nec in tantum postmodum exuberat, ut et rem amissam restituat, et quaestum temporum praeteritarum resarciat. H.

Multo. Vi iam multo satius sit initia peccasse, positis laxius alcarum ordinibus. H.

XX. *Quaedam autem. Virg. Georg. II, 57: Iam, quae seminibus iactis se sustulit arbos, Tarda venit, etc. Varro de Re Rust. I, 41: Omnia minuta et arida, aut crescendum tarda; et quae laxiora, ea et fecundiora: ut femina, quam mas: ex proportione in virgultis item. Itaque ficus, malus punica, et vitis, propter femineam molliem ad crescendum prona. Contra palma, et cypressus, et olivæ, in crescenda tarda, etc. HARD.*

At quae cita. Plinius XVI, 51: Omnia autem celerius aenescunt praefecunda. HARD.

Malus, pirus. Ita recte: non, pinus. Sequitur enim, Ex his lentissima pirus. HARD.

Cyprus. Frutex, sive arbor, de qua Jib. XII, 51, II. — Cyprus et pseudacyprus. Gronov. et vulgg. Cypirus et pseudocypirus. Ed. P.

Stolonibus ablatis. Stolo in arboribus, fructificatio inutilis est, ut dictum est cap. 4, suetum omnem matri, veroque arboris setui adimens. H.

XXI. *Terrae causa. Vi terram colerent, ac perpurgarent, quod eam roborem alias silva occuparet, et obrueret. H.*

Ac vivipariorum. Plantas, quae cum viva radice seri possint. H.

2 viviradicem. Eadem autem natura est ederis. Cato propagari praeter vitem tradit ficum, oleam, punicam, malorum genera omnia, laurum, prunos myrtos, nuces avellanas, et praenestinas, platanum. Propaginum duo genera: ramo ab arbore depresso in scrobem quatuor pedum quoquo, et post biennium amputato flexu, plantaue translata post trimatum: quas si longius ferre libeat, in qualis statim, aut vasis fictilibus defodere propagines aptissimum, ut in iis transferantur. Alterum genus luxuriosius, radices in ipsa arbore sollicitando, traiectis per vasa fictilia vel qualos ramis, terraque circumfartis: atque hoc blandimento impetratis radicibus, inter poma ipsa et cacumina (in summa etenim cacumina hoc modo petuntur) audaci ingenio arborem aliam longe a tellure faciendi: eodem, quo supra, biennii spatio abscissa propagine, et cum qualis illis sata. Sabina herba propagine seritur et avulsione. Tradunt faece vini, aut e parietibus latere tuso mireali. Iisdem modis rosina-

Cato. Cap. LI: *Propagatio pomorum, aliarumque arborum. Ab arbore abs terra pulli qui nascuntur, eos in terram deprimita, extallitaque primorem partem, uti radicem capiat: inde biennio post effadita, seritoque. Ficum, oleam, malum punicum, cotaneum, aliaque mala omnia, laurum, myrtum, nuces Praenestinas, platanum; haec omnia a capite propagari, eximique, serique eodem modo oportet.* HARD.

Quas si longius. Cato, cap. LII: *Quae diligentius propagari volat, in aulas aut in qualas pertusas propagari oportet, et cum iis in scrobem deferri oportet.* HARD.

Alterum genus. Et illud Cato pariter habet, cap. CXXIII his verbis:

In arboribus radices uti capiant, collicem pertusum sumita tibi, aut quasillum: per eum ramulum transerita: cum quasillum terra impleto, calcataque: in arborem reliquito: ubi biennium erit, ramum tenerum infra praecidita: cum quasillo serito. Ea modo quodvis genus arborum facere poteris uti radices bene habeant. H.

Circumfartis. Sic MSS. amnes, non, ut editi, *circumpactis*, nulla plane sententia. H.

Inter poma. Inter ipsa poma, atque in ipso arbaris cacumine: nam vel ex ipso summo cacumine rami ad propaginem seliguntur. HARD.

Avulsione. De qua diximus cap. 9. HARD.

rinum seritur, et ramo, quoniam neutri semen. Rhododendron, propagine et semine.

XXII. (xiv.) Semine quoque inserere natura docuit, raptim avium fame devorato, solidoque, et alvi tepore madido, cum secundo simi medicamine abiecto in mollibus arborum lecticis, et ventis saepe translato in aliquas corticum rimas: unde vidimus cerasum in salice, platanum in lauro, laurum in ceraso, et baccas simul discolores. Tradunt et monedulam condensentem semina in thesauros cavernarum eiusdem rei, praebere causas.

XXIII. Hinc nata inoculatio, sutoriae simili fistula

Neutri semen. Fallitur Plinius. Sabina baccifera est: semen autem rosmarinus gerit. DAL.

XXII. *Semine quoque*, etc. Insectionum hi fere sunt modi, Inoculatio, et quae generis nomine appellatur Inisio. Inoculatio, (ἐνοσθαλμυμός) eaque duplex: prisca altera, quae fit surculo in gemmam subula apertam indito; nova altera, quae et Emplastratio dicitur, fitque in gemmae locum indita. Inisio (ἐμπύσις, ἐμπύσιμος), et haec quoque duplex in truncum et in corticem, in truncum rursus duplex: altera terebra circumacta (terebratio, sive ἐκτεντρομός), vel stimulo perforata medulla (medullarum applicatio), altera trunco per medium fissio: in corticem vero nostra memoria inventa, corticis fistulosi circumiectus. DAL. — *Semine quoque.* Acinis nucleisve mali, piri, cerasi, in aliarum arborum rimis immixtis. Hunc locum Car. Stephani in Praedio Rustico, pag. 215, perperam interpretatur. H.

Arborum lecticis. Sic partem eam arboris vocat, et caudicis, unde se rami dividunt in brachia. H.

Cerasum in salice. Theophr. de Caus. lib. II, cap. 23, et lib. V, cap. 4. DALMG.

XXIII. *Inoculatio.* Graecis ἐνοσθαλμυμός, et inde ἐνοσθαλμύειν. Recensuit omnino nobis hoc inserendi genus ab usu. Altera haec inisio est, quam Colum. affert, lib. V, cap. 11, de inisitione arborum, pag. 203: *Tria genera porro, inquit, inisitionum Antiqui tradiderunt. Vnum quo resecta et fissi arbor resectos surculos accipit. Alterum, quo resecta inter librum et materiam semina admittit: . . . Tertium quo ipsas gemmas cum exiguo cortice in partem sui delibratam recipit, quam vocant agricolae emplastrationem, vel ut quidam, inoculationem.* HANB.

Fistula. Acuto scalpro aeu fermento, quale sutores habent (fistulam vocant), cortex exciditur aimul cum oculo sive gemma: non eximitur tamen: in eam deinde plagam semen alterius arboris includitur, eadem fistula sublatum. Est autem hoc loco semen, non acinus nucleusve, qualis in malis, piris, ac cerasis intelligitur: sed surculus ipse inserendus; quo

aperiendi in arbore oculum cortice exciso, semenque includendi eadem fistula sublaturum ex alia. In ficis autem et malis haec fuit inoculatio antiqua. Virgiliana quaerit sinum in nodo gemmae expulsi corticis, gemmamque ex alia arbore includit. Et hactenus natura ipsa docuit.

XXIV. Insectionem autem casus, magister alius, et paene numerosior, ad hunc modum. Agricola sedulus casam sepiis munimento cingens, quo minus putrescerent sudes, limen subdidit ex edera. At illae vivaci morsu apprehensae, suam ex aliena fecere vitam, apparuitque truncum esse pro terra. Aufertur ergo serra aequaliter superficies: laevigatur falce truncus. Ratio postea duplex: et prima inter corticem lignumque inserendi. Timebant prisci truncum findere: mox imperare ausi medio: ipsique in eo medul-

significatu familiaris ea in primis Columellae vox. *Vne greffe*. Theophrasto de Caus. I, ἐνθῆρα. Sic idem Plinius iterum inferius, cap. 35, de vitium surculis agens: *Interere*, inquit, oportet in plantario sesquipedes inter bina submina. H.

Oculum. Germina, quibus in flores aut folia arbor proluberat, oculum ei gemmam vocant: oculum in primis propter corrugationem corticis, quae circumplicatur oculorum cuticulam imitatur. *Un bourgeon*. H.

Virgiliana. Georg. II, vs. 73: *Nec modus inserere, atque oculos imponere simplex*. Nam, quae se medio trudent de cortice gemmae, Et tenues rumpunt tunics, angustus in ipso Fit nodo sinus: huc aliena ex arbore germen Includent, udoque docent inolescere libro. H.

Sinum. Fissuram. Haec Virgiliana ratio, nec Veterum inoculatio fuit,

nec Posteriorum emplastratio: quam ita Dalecampio, aliisque visum est. HARR.

XXIV. At illae vivaci morsu apprehensae, suam, etc. At illae sules fissura et quasi morsu viventis ederae comprehensae, ex ea ipsa edera vitam trahere, fuitque ederae Irueneus, et alimenti vice. H.

Apparuitque. Proditum hoc ei a Theophr. de Caus. II, 19: ὡς περ γὰρ γῆ χρῆται τῷ ὑποκτιμένῳ τὸ ἐμψυτνόμενον καὶ ἐνοσθάλμιζον. Surculus qui inscritur, vel inoculatur, truncum subditum loco telluris usurpat, inquit Gaza. Quod ei ante idem Theophr. diserat, de Caus. I, 6, pag 204: ὡς περ γὰρ γῆ χρῆται τῷ ὑποκτιμένῳ στέλλει τὰ ἐμψυτνόμενα. HARR.

Ratio. Ratio postera inserendi gemina. HARR.

Mox imperare. Sic MSS. omnes,

lae calamum imprimabant; unum inserentes, neque enim plures capiebat medulla. Subtilior postea ratio vel senos adiicit, mortalitati eorum et numero succurrere persuasa, per media trunco leniter fisso, cuneoque tenui fissuram custodiente, donec cuspidatim decisis descendat in rimam calamus. Multa in hoc³ servanda. Primum omnium, quae patiatur coitum talem arbor, et cuius arboris calamus. Varie quoque et non iisdem in partibus subest omnibus succus. Vitibus ficisque media sicciora, et e summa parte conceptus, ideo illinc surculi petuntur. Oleis circa media succus: inde et surculi: cacumina sitiunt. Facillime coalescunt, quibus eadem corticis natura, quaeque

non, ut editi, *inforare*: quam vocem eo significatu, pro *perforare*, Latium non agnoscit. Est enim *inforare* Plauto, in forum vocare. At si pro *perforare* diceretur, *medium* postea, non medio subsequi verius foret. At imperare viti, arvis, arboribusque, hoc est, cogere ut id ferant quod volumus, Virgilio, Plinio, et aliis familiaris est. Denique nec forari hoc loco truncum, sed findi necesse est. H. — *Imperare*. MSS. Regg. 1, 2, et editio princeps, *inforare*. Miror eruditum Harduinum haudare consensum MSS. codicum in verbo, *imperare*. Bæot.

Calamum. Surculum vocant qui inseritur. *Vne greffe*, H.

Subtilior postea ratio. Inisio haec est, quae fit in scissura trunci, vel fisso trunco, *enter ou greffir en fente*: in quem si plures in orbem surculi immittantur, vulgo appellant, *enter en cœuvronne*. Haec pariter Colum. V, cap. de inisitione arborum, ipso fere principio, H.

Mortalitati. Plures idcirco calami

surculive in rimam inseruntur, ut imbecillitati eorum numerus succurrat, ac si quis casus, caelive iniuria perdat ex iis aliquos, vel unus superstes remaneat. In quibusdam MSS. *ex numero*, non improbabili lectione. HARD.

Subest omnibus succus. Humorem Columella vocat, lib. V, 10: *Itaque custodiemus, ut a praedictis locis, quos humerosos rustici vocant, semina legamus*, etc. Gallis, *la sève*. H.

Vitis. Vitibus et ficis media pars flagelli seu rami siccior: et in summa parte vis omnis concipiendi est. Sentire contra Colum. videtur, l. c. *Feracissima autem semina sunt: non ut veteres auctores tradiderunt extrema pars eius, quod eupat vitis appellant: id est, ultimum ac productissimum flagellum*, etc.

Oleis circa. Sic ex MSS. em. Hard. Cons. Chiff. Gr. et alii *Oleis circa medias*. Eo. P.

Facillime coalescunt. Eadem habet Theophr. de Caus. I, 6. Columella vero l. c. *Omni arbori inseri potest*,

pariter florentia eiusdem horae germinationem succorumque societatem habent. Lenta enim res est quoties humidis repugnant sicca, mollibus corticum duri. Reliqua observatio, ne fissura in nodo fiat: repudiat quippe advenam inhospitalis duritia. Vt in parte nitidissima, ne longior multo tribus digitis, ne obliqua, ne translucens. Virgilius ex cacumine inseri vetat: certumque est, ab humeris arborum orientem aestivum

si non est ei, cui inseritur, cortice dissimili. Si vero etiam similem fructum, et eodem tempore offert, sine scrupulo egregie inseritur. Et post quaedam interiecta: Sed quum anti-quum negaverint posse omne genus surculorum in omnem arborem inseri, et illam finitionem, qua nos paulo ante uisumus, veluti quamdam legem sanxerint, eos tantum sureulos posse coalescere, qui sint cortice ad librum et finctu consimiles iis arboribus, quibus inseruntur: existimavimus errorem huius opinionis discutiendum, tradendamque posteris rationem, qua possit omne genus sureuli omnibus arboribus inseri, etc. HARD.

Corticium duri. Broterius ex editione priocipe, corticium dura. Ed. P.

In nodo fiat. In arboris undo, hoc est, crassiore callo eo, circa quem colligati simul se rami proiciunt. Hoc vero praecepit etiam Virgilius, Georg. II, 78: Aut rursum evoces trunci rescantur, et alte finditur in solidum cuneis via: deinde feroces Plantae immittuntur: nec longum tempus, et ingens Exiit ad caelum ramis felicibus arbos. HARD.

Vt in parte. Colum. l. c. Arborem quam inserere voles, serra diligenter exsecato ea parte qua maxime nitida, et sine cicatrice est: dabisque operam, ne librum laedas. Quum deinde trun-

cum recideris, acuto ferramento plagam levato: deinde cuneum tenuem ferreum vel osseum inter corticem et materiam ne minus digitos tres, sed considerate demittito, ne laedas aut rumpas corticem, etc. Et mox: Si pusillum arborem inserere voles, inane abscondito... et medium truncum acuto scalpello permodice findito, ita ut fissura digitorum trium sit in ea, etc. HARD.

Virgilius. Loco mox allato, quum plantas solum feraces in hos usus adhiberi iussit: quales fere sureuli non sunt, qui cacumen obtinent, sed qui humeros potius, seu media arborum. Sic Colum. lib. de Arb. c. 117, ad vites serendas semina ait optima haberi a lumbis, secunda ab humeris, tertia summa in vite lecta, quae feraciora quidem, sed celeriter senescunt. HARD.

Orientem aestivum. Colum. l. c. Quum primum germina tument de ramulis anniculis qui solis ortum spectabunt, et integri erunt, eos legito, etc. (Vide inf. not. 47.) Et lib. de Arboribus cap. 21: Semina si ex arboribus sumes, de iis potissimum sumito, quae omnibus annis bonos et uberes ferunt fructus. Observabis autem ab humeris, qui sunt contra solem orientem, ut eosdem decerpas. HARD.

spectantibus surculos petendos, et e feracibus, et e germine novello, nisi vetustae arbori inserantur: ii enim robustiores esse debent. Praeterea ut praegnant, hoc est, germinatione turgentes, et qui parere illo speraverint anno. Bimi utique, nec tenuiores digito minimo. Inseruntur autem et universi, quum id agitur, ut minor altitudo in latitudinem se fundat. Ante omnia gemmantes nitere conveniet, nihil nusquam hulcerosum esse, aut retorridum. Spei favet medulla calami commissurae, si in matre ligni corticisque iungatur. Id enim satius, quam foris cortici aequari. Calami exacutio medullam ne nudet. Tenui

Hac est, germinatione. De germinatione ea dictam abunde est lib. XVI, cap. 39, 40 et 41. — Ita rescripsimus tum ope codicum R. Colb. Th. et Chiff. tum ipsius Camellae, libro nempe sexto, c. de initiatione arborum: *Ex qua arbore, inquit, inserere voles, et surculos ad insitionem sumpturus es, videta, ut sit tenera, et ferax, nodisque crebris: et quom germina tuncbunt, de ramis annieudas, qui solis ortum spectabunt, et integri erunt, eas legito crassitudine digiti minimi. Surculi sint bifurci, vel trifurci, etc.* Prius legebatur: *Hoc est, gemmatione turgentes... digita medio: quum in MSS. codicibus germinatione et minimo planissime scriptum sit.* Nec tamen gemmatione legi penitus improbamus, quum ipsam gemmam legi oporteat, ut ait Colum. l. c. *quas bene apparebit, certanque spem germinis habebit.* Et Pallad. in Mart. tit. 10, de Pomis: *Melius provenient, si ponendus ramus gemmata iam matre sumatur.* Et in Febr. tit. 47: *Vbi incipit gemma arborum turgescere.* Sed veterum exemplarium vestigia integra fide

insistere magis placet. H.

Inseruntur autem et universi. Broterius ex codicibus Reg. 1, 2, et edit. principe, et *inversi*, quod acceperat Gronovius. — *Bimi utique... minima.* Ita codd. Hard. Dal. et Chiff. Gronovius vero et al. ante Hard. *Bimi utrique... medio.* Ed. P.

Vt minor altitudo in latitudinem se fundat. Vt instar pumillarum arborum humiles sint, et in latitudinem se fundant: *inversi* seruntur calami, ita ut pars acutior in truncum immittatur: exstet ea, quae crassior. H.

Retorridum. Non sale, vel aestu, vel gelu etiam loricidum et corrugatum. Haan.

Spei favet medulla, etc. Id est, quod ait Cato cap. xli: *Quos inseres, medullam cum medulla committito.* DAL.— *Spei.* Spel commissurae medulla calami favet, si in matre, sive arbore in quam inseritur, ligno simul corticisque iungatur. H.

Si in matre. Sic arbores vocat, in quam inseritur calamus. Nostri vulga, *le sauvageon.* H.

Calami exacutio medullam ne nudet

tamen fistula detegat, ut fastigatio laevi descendat cuneo, tribus non ampliore digitis. Quod facillime contingit, tinctum aqua radentibus. Ne exacuatur in vento, nec cortex a ligno decedat alterutri. Calamus ad corticem usque suum deprimatur. Ne luxetur dum deprimitur: neve cortex replicetur in rugas. Ideo lacrymantes calamos inseri non oportet, non hercule magis, quam aridos: quia illo modo labat humore nimio cortex: hoc, vitali defectu non humescit, neque concorporatur. Id etiam religionis servant, ut luna crescente, ut calamus utraque deprimatur manu. Et alioqui in hoc opere duae simul manus minus nituntur, necessario temperamento. Validius enim demissi tardius ferunt, fortius durant contrarii, ex diverso. Ne hiscat nimium rima, laxaeque capiat, aut ne parum: et exprimat, aut compressum necet. Hoc maxime praecavendum, ut praevalide accipientis trunco

det. Calamus ita acutatur, ut ne medulla eius nudetur: tenui tamen fistula, hoc est, scalpello, ut dictum est, deradendus: ut in morem cunei acuminatus, seu fastigatus, leviter trunci fissuram descendat, trium fere digitorum altitudine. Ita fere Colum. l. c. et Theophr. de Caus. I, 6. HARD.

Tinctum. Si tinctus aqua calamus radatur. HARD.

Ideo lacrymantes. Qua de causa vitem aliquot antea diebus praescant, ut lacryma effluat, neque putrescat, neque verniculetur, inquit Theophr. de Caus. I, 6, p. 205. H.

Hoc vitali. Hoc modo, vitalis humoris defectu non humescit, nec cum melle coalescit. H.

Luna orescente. Palladius, in Febr. tit. 47: Sed hoc utrumque genus insi-

tionis vernum est, et fit crescente luna, ubi incipit gemma arborum turgescere. Sequitur Columellam lib. de Arb. cap. 26: Omnes arbores, inquit, simul atque gemmas agere coeperint, luna crescente inserto. HARD.

Contrarii, ex diverso. Eorum e contrario diversa ratio est, qui fuerint lentius imbecilliusque demissi: nam et ocyus ferunt illos, intereuntque celerius H. — Broterius ex MSS. Regg. 1, 2, et editione principe, fortius durant; contraria, ex diverso; ita ut sensus sit: calami validius demissi, tardius ferunt, fortius durant. Contra vero calami levius demissi, citius ferunt, minus durant. Eo. P.

Et exprimat. Premendo eliciat, excludatque surculum: aut comprimat: necetque, si angustius habitet. HARD.

In media fissura relinquatur. Quidam vestigio fissurae 7
falce in truncis facto, salice praeligant marginem
ipsum. Postea cuneos figunt, continente vinculo li-
bertatem dehiscendi. Quaedam in plantario insita
eodem die transferuntur. Si crassior truncus insera-
tur, inter corticem et lignum inseri melius, cuneo
optime osseo, ne cortice rumpatur laxato. Cerasi li-
bro dempto finduntur. Hae solae et post brumam in-
seruntur. Dempto libro habent veluti lanuginem,
quae si comprehendit insitum, putrefacit. Inco-
lume cuneo adactum utilissime adstringitur. Inse-
rere aptissimum quam proximum terrae, si patiatur

Quidam vestigio. Antequam trun-
cus findatur, quidam fissurae vesti-
gium in ipso falce signant: deinde
truncum ipsum in margine vinculo
saligne praeligant. Palladius in Febr.
tit. 47: Plerosque delectat strictum
primo sectae arboris truncum vineulis
arctioribus, in medio findere, et ibi
surculos ex utraque parte ramos in
modum cunei, ut integra sit medulla,
demergere, praemisso ante cuncolo:
quo subducto depositus surculus, re-
deunte in plagam materia, possit ad-
stringi. HARN.

Si crassior. Si in crassiore trunco
fiat insitio. H.

Ne cortice. Ne truncus cortice la-
xato rumpatur. H.

Cerasi. Truncus nimirum, in quem
insitio fit. H.

*Hae solae et post brumam inserun-
tur.* Pallad. lib. XI, in Octob. tit. 42,
pag. 452: *Inseritur* (cerasus)
mense novembri melius: vel, si ne-
cesse sit, extremo ianuario. Alii et
octobri insereunda esse dixerunt. H.

Dempto. Pallad. loc. cit. *Cerasum
Mortalis* in trunco inseri iubet: mihi
inter corticem et lignum feliciter sen-

*per evenit. Qui in trunco inserunt,
sicut Mortalis dicit, omnem lanugi-
nem, quae circa est, auferre debent:
quae si remanserit, insitis nocere ma-
nifestat.* H.

Incolume. Si cuneo, vel malleo
insitum adigatur, ita ut non laeda-
tur, sed sit incolume, utilissime tum
adstringitur. — Ita MSS. omnes R.
Colb. Par. Th. Alii obscuriore, vel
plane nulla sententia incolumi cuneo
legunt. Nostram emendationem in-
terpretationemque adiuvat egregie
Theophr. de Caus. II, 6, pag. 205:
Καὶ ὅταν σχίσαντες ἐντιῶσι τὸ ἐνθε-
μα, σπιννοειδὲς ποιήσαντες, ἐν σφόδρα
ἐκύνουσιν, ὅπως ὅτι μάλιστα προσ-
αχθῇ. Hoc est, interprete Gaza:
Quumque trunco leviter fissio inseren-
dum iam est, surculum cuspidatim de-
cisum malleo adigunt, ut quam ma-
xime deprimatur, et committatur.
HARN.

Inserere. De pumilis praesertim
arboribus ita Colum. l. c. *Si pusillam
arborem inserere voles, imam abscon-
dito, ita ut acquipede a terra exeat.*
HARN.

nodorum truncique ratio. Eminere calami sex digitorum longitudine non amplius debent. Cato argillae, vel cretae arenam, finumque bubulum admisceri, atque ita usque ad lentorem subigi iubet, idque interponi et circumlini. Ex iis quae commentatus est, facile apparet illa aetate inter lignum et corticem, nec alio modo inserere solitos, aut ultra latitudinem duum digitorum calamos demittere. Insuper autem praecipit pira ac mala per ver, et post solstitium diebus 1 et post vindemiam: oleas autem et ficos per ver tantum, luna sitiente, hoc est, sicca. Praeterea post meridiem, ac sine vento Austro. Mirum quod non contentus insitum munisse, ut dictum est, et cespitem ab imbre frigoribusque protexisse, ac mollibus bifidorum viminum fascibus, lingua bubula (herbae id

Eminere calami sex digitorum longitudine. Colum. loc. cit. Surculos sic inserito, ut semipede, nec amplius de arbore extent. Suot autem in pede digiti sedecim. H.

Cato. Cat. c. xl: Argillam, vel cretam coadmitto, arenae paululum, et finum bubulum: haec una bene condapsito, quam maxime uti lentum fiat: capito tibi scissam salicem: ea stirpem praecisam circumligato, ne liber frangatur. H.

Ex iis. Cato c. xl: Surculum aridum praecacutum inter librum et stirpem aretito primores digitos duos. Postea capito tibi surculum, quod genus inserere voles: eum primorem praecacuto obliquum primores digitos duos, etc. Aretito, est inserito, immittito. H.

Oleas. Cato cap. xl: Ficos, oleas, mala, pira, vites inseri oportet luna silenti post meridiem, sine vento Austro. De luna sive silente, sine sitiente, diximus cap. 8. Sed ex Plin-

nio sitienti legi oportere palam est. HARD.

Et dictum est. Nempe proxime, argilla, creta, etc. H.

Bifidorum viminum. Scissam salicem dixit Cato l. c. H.

Lingua bubula. Miror valde Plinium bubulam herbam, τὸ βούγλωσσον, exposuisse, quum Cato ligulam e corio bubulo factam intelligat: et alioqui sit absurdum linguam bubulam herbam insuper librum alligari, ut cadat, quod ait Cato. DAT. — Lingua bubula. Catonis haec verba loco proxime citato: Salicem Graecam amplius circumligato, luto depato, stirpem oblinito, digitos crassos tres: insuper lingua bubula obtegitur, si pluit, ne aqua in librum permanet: eam linguam insuper librum alligato, ne cadat. Postea stramentis circumdato, alligatoque, ne gelu nocent. H. — Lingua bubula. Herba illa buglossum est, la buglose; neque

genus est) insuper obtegi iubet eamque illigari oper-
tam stramentis. Nunc abunde arbitrantur paleato luto
libro sarcire, duos digitos insito exstante. Verno in-
serentes tempus urget, incitantibus se gemmis, prae-
terquam in olea, cuius diutissime oculi parturiunt,
minimumque succi habent sub cortice, qui nimius in-
sitis nocet. Punicam vero et ficum, quanquam alias 10

Cato hic agit de corio bubulo, ut
quibusdam placuit. BROT.

Herbac id genus. Plinius βούβλυσ-
σον accepit, de qua dicitur l. XXV,
40. Haec muniti ac circumlini insita
voluit, ut asperius cap. 11, lomice
mora spinarum, baccasque lauri. H.

Paleato luto. Cum luto palea ad-
mixta plagam sarcire vimine circum-
ligato, ita ut surculus qui inseritur,
duobus digitis exstet. Sic MSS. om-
nes: prius legebatur, nulla prorsus
audentia, aut falsa, *libros sarcire*.
Emendationem nostram Columella
constabit l. de Arb. cap. 26: *Quom*
omnes surculos, quos arbor patietur,
demiseris, libro ulmi vel vimine ar-
borem adstringito. Postea paleato
luto bene subacto oblinito totam pla-
gam et spatium quod est inter duos
surculos, usque eo, ut duobus digitis
insita exstant. H. — *Libro sarcire.*
Ita male MSS. Regg. edit. princeps
et recentiores. Bene mediae editiones
et Ill. Huetius, *libros*. Nec aliter
suadet Cato. Id etiam apud nos vi-
get. Insetos enim calamos firma-
mus libris, *des écorees*, quos pa-
leato luto obducimus. Quis feral la-
tine dici, *paleato luto libro sarcire*?
BROT.

Incitantibus se. Erumpentibus, pro-
repentibus. Sic Colum. lib. IV, 4:
Palme quem vitis mox in germina-
tione citaverit. H.

Praeterquam in olea. Haec iisdem
verbis Theophr. de Caus. I, 6, pag.
206: *Ετι δὲ τοῖς μὲν ἄλλοις βραχύς*
ὁ καιρός, διὰ τὸ ταχέϊαν εἶναι τὴν
βλάστησιν. Τῇ ἑλπίδι δὲ πλείων χρό-
νος, διὰ τὸ πλείον χρόνον ποιεῖν τοὺς
ὀφθαλμούς. Sed et caeteris tantum
temporis datum propterea est, quia
germen celeriter exit. Oleae plus tem-
poris destinatum est, quoniam diutius
suos parturiat oculos. H.

Punicam vero. Theophrast. loc. e.
Χρὴ δὲ καὶ τῆς ὑγρότητος τῶν αὐτῶν
συμμετρίαν τινὰ ὑπάρχειν διὸ καὶ
τὴν μὲν ἀμπύλον προαποτίμνουσιν
ἡμέραις τισὶ πρότερον, ὅπως προα-
ποβῆναι τὸ δάκρυον, καὶ μὴ σῆπηται,
μηδ' ἐύρωτιθῇ. Ποὰ δὲ καὶ συνεχῇ, καὶ
ἔτα τούτων ἐστὶ ξηρότερα, παρὰ χυμῶ-
να. Sed succi quoque et humoris eorum
modum observari quendam oportet.
Qua de causa vitem aliquot ante die-
bus praesequant, ut lacryma effluat,
neque putrescat, neque vermiculetur.
Punicam, et ficum, quaeque his sic-
ciora sunt, protinus inserere solent. H.
— *Punicam vero.* Broterius ex MSS.
Regg. 1, 2, et edit. princ. *punica.*
En. P.

Quanquam alias sicca sint. Ita edi-
tio princeps. MSS. Reg. *quamque alia*
sicca sunt. Broterius certissime emen-
dandum pulat, *quaeque alia s. sunt,*
ex Theophr. loco sup. laudato: καὶ
ἔτα τούτων ἐστὶ ξηρότερα. En. P.

sicca sint, recrastinare minime utile. Pirum vel florentem insere licet, et in maium quoque mensem protendere insitionem. Quod si longius afferantur pomorum calami, rapo infixos optime custodire succum arbitrantur: servari inter duos imbrices iuxta rivos, vel piscinas, utrimque terra obstructos. (xv.) Vitium vero in scrobibus siccis stramento opertos, ac deinde terra obrutos, ut cacumine existant.

- XXV. Cato vitem tribus modis inserit. Praesectam findi iubet per medullam, in eam surculos exacutos (ut dictum est) addi, medullas iungi. Altero; si inter sese vites contingant, utriusque in obliquum latere contrario adraso iunctis medullis colligari. Tertium genus est, terebrare vitem in obliquum ad medullam, calamosque addere longos pedes binos, atque ita ligatum insitum, intritaque illitum operire terra, calamis subrectis. Nostra aetas correxit, ut gallica utere-

Pirum Sic Pallad. in Febr. lit. 25. HARD.

Vitium vero. Subintellige calamos, sive surculos. Gallis, *marcottés*. Habet haec etiam Colum. lib. IV, c. 29. Hos ait in scrobibus rite servari, dum inserantur. HARD.

XXV. Cato vitem. Cap. xli. Eadem habet etiam Colum. l. c. HARD.

Praesectam findi, etc. Truncum vitis praesectum, in quem surculus inserendus. HARD.

Vt dictum est. Sup. cap. II.

Medullas iungi. Cato: Quis inseres, medullam cum medulla composito. HARD.

Altero. CATO: Altera insitio est: si vitis vitem contingat, utriusque vitem teneram praeredito obliquo, et inter sese medullam cum medulla libro colligato. HARD.

Tertium. Cato et Colum. II. cc. Graecia est *ἐγχευεῖσσις*. H.

Terebrare. *Εγχευεῖσθαι* Graecis. DAL.

Intritaque illitum operire terro. Argilla subacta cum fimo et arena.

Nostra aetas, etc. Columell. haec multo uberius, lib. IV, cap. 29: Sed aliud est ferramentum, quo priores vitem perforabant, aliud quod ipse usu nunc magis aptum comperi. Num antiqua terebra, quam solum veteres agricolae noverant, scrobem faciebat, perurebatque eam partem, quam perforaverat: deusto porro roro revirescebat, vel cum priore coalescebat... Nos terebram, quam Gallicam dicimus, ad hanc insitionem commenti longe habiliorum, utilioreque comperimus, etc. Didymus quoque in Geop. lib. IV, cap. 12, hunc insitio-

tur terebra, quae excavat, nec urit; quoniam adustio omnis hebetat: atque ut gemmascere incipiens legatur calamus: nec plus quam binis ab insito emeretur oculis, ulmeo vimine alligatus, binaque circumcideretur acie a duabus partibus: ut inde potius distillaret mucor, qui maxime vites infestat. Deinde quum evaluissent flagella pedes binos, vinculum insiti incideretur, ubertati crassitudine permissa. Vitibus inserendis tempus dedere ab aequinoctio autumno ad germinationis initia. Sativae plantae silvestrium radicibus inseruntur natura siccioribus. Siativae silvestribus inserantur, degenerant in feritatem. Reliqua caelo constant. Aptissima insitis siccitas. Huius enim

nis modum explanans, τρεῖς τῷ χαλαρύνειν Γαλλικῶν utitur: unde recentiorum hunc esse scriptorem apparet. Ea terebra Gallis modo villeguin, vrille. H.

Atque ut gemmascere. Colum. de Arbor. 8: *Quum vitem inserere voles, optimi generis sarmenta fructuaria tum, quum gemmas agere incipient, vento Austro o motre praeccidito.* H.

Ab insito. Ab insitione non plus quam gemmae duae exstarent. Plin. cap. 35: *Oculi, inquit, in arborum surculis proprie vocantur unde germinant.* HARD.

Vlmeo vimine. Non abludii ab hac ratione Colum. l. c. *Quidquid inserueris viti, diligenter libro ligato, atque luto subocto paleato oblinito...* *Infro insitionem et alligaturam falcis ocuto leviter vitem vulnerato ex utraque parte, ut ex his potius plagis humor defluat, quam ex insitione ipsa abundet: nocet enim nimius humor, nec patitur surculus insertos comprehendere.* HARD.

Mucor. Humor, seu lacryma, ut

dictum est ex Theophr. cap. sup. et proxime et Columella. H.

Pedes binos. Dalecamp. ad pedes. Ed. P.

Vitibus inserendis. Colum. lib. IV, cap. 29: *Tempus inserendi Iulius Atticus tradidit ex kalendis novembribus in kalendas iulias, quoad posse custodiri surculum, sive gemmam offummat.* Vt ab illo deinde dissideat, edisserit: locum vide. H.

Ab aequinoctio autumno. Sic MSS. omnes, ac rursus inferius, l. XIX, cap. 33, et XXI, cap. 42, etc. Autunnum scilicet pro autumnali Veteres dixere: *Autunnum tempus.* Manilius: *Autunnum frigus.* Naso Metam. lib. III: *Autunnum temperatam.* Gellius, lib. IX, c. 7: *Autumnos fetus.* Cod. Theod. lib. II, tit. 8, de Feriis, lege 2. H.

Siativae. Varro de R. Rust. lib. I, cap. 40: *Si in pirum silvaticam inveneris pirum quamvis bonam, non fore pirum tam iucundum, quam si in eam quae silvestris non sit.* HARD.

Apt. insitis. Colum. lib. V, cap. 44:

remedium appositis fictilibus vasis modicus humor per cinerem distillans. Inoculatio rores amat leves.

- XXVI. (xvi.) Emplastri ratio et ipsa ex inoculatione nata videri potest. Crasso autem maxime cortici convenit, sicut est ficis. Ergo amputatis omnibus ramis, ne succum avocent, nitidissima in parte, quaque praecipua cernatur hilaritas, exempta scutula (ita ne descendat ultra ferrum) cortici, imprimitur ex alia cortex par, cum sui germinis mamma: sic compage densata, ut cicatrici locus non sit, et statim fiat unitas, nec humorem, nec afflatum recipiens: nihilominus tamen et luto munire, et vinculo melius. Hoc genus non pridem repertum volunt, qui novis moribus favent. Sed id etiam apud veteres Graecos invenitur, et apud Catonem, qui oleam sicumque sic

Hoc genus insitionis aestivo tempore optime usurpatur. H.

Huius enim. Nam pro remedio adversus siccitalem, si nimia sit, apponuntur tantum vasa fictilia, ex quibus modicus humor per cinerem leniter distillet. H.

Inoculatio rores. Theophr. de Caus. I, 6: Τὸ δ' ὅσον τῷ μὲν ἐνοσθαλμισμῷ πολὺμιν, etc. Aqua inoculationi vehementer efficit: putrefacit enim, etc. HARO.

XXVI. *Emplastri ratio.* Quam et inoculationem quidam, ut auctor est Columella, sed perperam, appellabant. *Tertium*, inquit lib. V, c. 11, *insitionis genus est, quo ipsas gemmas cum exiguo cortice in partem sui delibratam recipit arbor, quam vocant agricolae emplatrationem, vel ut quidam, inoculationem.* Galli, *enter en écousson* HARO. — *Emplastri ratio.* Sic MS. Reg. 1 et edit. princeps. Caeleris ex libris Broterius, *emplastratio*. EN. P.

Exempta scutula. Scutulam corticeam eximimus, lignum tamen non offendentes: alia deinde similis ex altera arbore in locum prioris imprimitur. Quod in scutulae formam cortex eximitur, inde Galli insitioni huic nomen fecere. Quod id ipsum, quod inseritur, veluti emplastrum quoddam est, inde Latinis emplatratio dicta est. HARO.

Cum sui germinis mamma. Mammae appellatione parvam illam corticis exuberantiam intelligo, unde primum rami prosiliunt ac germina. HARO.

Et vinculo. Lineo, vel, ut olim vimineo: vel lilia denique: nam et e lilia vincula, ut dictum est libro superiore, cap. 25. HARO.

Apud Catonem, qui oleam sicumque sic inseri. Cap. XLII, p. 36. Ficos et oleas altero modo inserito: Quod genus aut sicum, aut oleam esse voles, inde librum scalpro eximito: alterum librum eum gemma de eo fico, quod

inseri iussit, mensura etiam praefinita secundum reliquam diligentiam suam: cortices scalpro excidi quatuor digitorum longitudine, et trium latitudine, atque ita coagmentari, et illa sua intrita oblini: eadem ratione et in malo. Quidam huic generi miscuere fissuram in vitibus, exempta cortici tessella, surculo a latere plano adigendo. Tot modis insitam arborem vidimus iuxta Tiburtes Tullias, omni genere pomorum onustam, alio ramo nucibus, alio baccis, aliunde vite, ficis, piris, punicis, malorumque generibus. Sed huic brevis fuit vita. Nec tamen omnem experimentis assequi naturam possumus. Quaedam enim nasci, nisi sponte nullo modo queunt: eaque immitibus tantum et desertis locis proveniunt. Capacissima insitorum omnium ducitur platanus, postea robur: verum utraque saporis corrumpit. Quaedam omni genere inseruntur, ut ficus et punicae. Vitis non recipit emplastra: nec quibus tenuis, ac caducus, rimosusque cortex: neque inoculationem siccae, aut humoris exigui. Fertilissima omnium inoculatio, postea emplastratio. Sed utraque infirmissima. Et quae cortice

genus esse voles, eximito: apponito in eum locum, unde exsecaveris in alterum genus, facitoque uti conveniat. Librum longum facito digitos III S. (Hec est, Irea ei semis. Plinius quatuor solidos dixit): latum digitos tres: ad eundem modum obliuio, integito: uti caetera, HARO.

Illam suam intrita. Lulo paleato, uti Plinius ipse ait, cap. 24. HARO.

Miscuere fissuram. Vites inseruere gemina ratione: primo fisso cortice in tessellae modum, quae emplastratio est: et praeterea terebrato trunci latere, insertoque surculo qui Grae-

cis ἐκτεταγμένος, a nobis sup. cap. explicatus. HARO.

Tullias. MSS. Thulias. Sunt qui tulliam scribaol. HARO.

Capacissima. Quae plures diversorum generum surculos admittere in se ac recipere possit. II.

Ducitur platanus. Sic ex MSS. em. HARO. consent. Ch. dicitur. .. corrumpunt Gr. et Al. Eo. P.

Quaedam omni genere. Omni insitionum genere, quae haecenus attigimus. HARO.

Emplastratio. Columel. c. 44, inoculationem ab agricolis vocari empla-

nituntur tantum, vel levi aura ocysime deplantantur. Inserere firmissimum, et secundius, quam serere. (XVII.) Non est omittenda raritas unius exempli. Corellius eques rom. Ateste genitus, insevit castaneam suometipsam surculo in Neapolitano agro. Sic facta est castanea, quae ab eo nomen accepit inter laudatas. Postea Etereius libertus Corellianam iterum insevit. Haec est inter eas differentia: illa copiosior, haec Etereiana melior.

XXVII. Reliqua genera casu ingenio suo excogitavit, ac defractus serere ramos docuit, quum pali defixi radices cepissent. Multa sic seruntur, imprimisque ficus, omnibus aliis modis nascens, praeterquam ta-

strationem tradit: Plinius tamen videtur hanc ab illa distinguere. DAL.

Inserere firmissimum. Columel. de Arb. c. 20: *Arbos insita fructuosior est, quam quae insita non est: id est, quam quae cum ramis aut plantis ponitur.* H.

Corellius. In Inscript. Gruteri, *Corellus*, non semel. Diversus certe a Coraelio Rufo, cuius obitum Plinius alter deflet, ep. l. XII. II.

Suometipsam. Castaneam insevit exemplo surculo ex ea ipsa arbore quae ioscerebatur. H.

Postea Etereius. In libris haecenus editis, *postea haeres eius... haec Corelliana melior.* In MSS. Reg. Colb. Thuan. Par. etc. *Postea hereteius... haec terreiana melior.* Quae etsi sunt amanuensium vitio inquinata, vestigia tamen nobis monstrare lectionis sincerioris eruendae: neque huius tantum luci, sed et alterius, castigandi viam aperuere, lib. XV, nempe c. 25, in quo quum ad hunc diem legeretur: *Laudatur Corelliana castanea, et ex ea facta, quo dicemus in iusculis modo, Metetrana*, indubi-

tata coniectura *Etereiana* reposuimus: hunc enim a Plinio signari locum, quem tractamus, minime dubium est. Ex Inscriptionibus Gruteri, pag. 678, *Etereius* et *Etercia* familiae Romanae nomen fuisse intelligimus. II. — *Insevit.* Sic ex MSS. etc. Hard. cons. MS. et Chiff. inseruit Gron. et Al. Ed. P.

XXVII. *Pali defixi.* *Des picur.* Hunc signare modum Virgilius videtur, Georg. lib. II, v. 24, quum ait: *Hic stirpes obruit arvo, Quodifidasque sudes et acuto robore vallos.* HAED.

Multa sic seruntur. Theophr. Hist. lib. II, c. 7, et de Caus. lib. I, c. 6; Col. lib. V, c. 10. DAL.

Omnibus aliis. Sex modis superius recensitis, c. 9. HAED.

Praeterquam talea. Hoc est, praecisio exaeuoluz ab utraque parte ligno, quod in terram depangitur. Graeci ξύλον. Varro de Re Rust. lib. I, c. 40, *taleam* et *clavolam* vocat: Galli, *bille*: et talia serere, *planter de bille*. — *Praet.* Sic libri omnes etiam manu exarati, quos vidimus: etsi contrario

lea : optime quidem , si vastiore ramo pali modo exacuto adigatur alte , exiguo super terram relicto capite , eoque ipso arena cooperto , Ramo seruntur et punica , palis laxato prius meatu : item myrtus . Omnium horum longitudine trium pedum , crassitudine minus brachiali , cortice diligenter servato , trunco exacuto .

XXVIII. Myrtus et taleis seritur : morus talea tantum , quoniam in ulmo eam inseri religio fulgurum prohibet . Quapropter de talearum satu nunc dicen-

sensu , praeterque talea , reponere nititur Pintianus . Cum Plinio hoc loco , ut fere alias , Theophrastus facit , cuius haec verba Hist. lib. II , c. 4 : Συκῇ δὲ τοὺς μὲν ἄλλους τρόπους φέεται πάντας ἀπὸ δὲ τῶν πρέμων καὶ τῶν ξύλων οὐ φέεται . Ficus quoque omnibus modis emergit , praeterquam ramo avulso , et taleo . II . — *Talea* , une bouture .

Optime quidem . Subintellige , nascitur . Haec totidem verbis Theophr. Hist. lib. II , c. 7 : Φυτεύεται καὶ ἡ συκῇ , εἴαν τις κράθην παχέαν ἀποξύνας σφύρα παίσῃ , ἄχρις οὗ ἂν ἀπολίπη μικρὸν ὑπὲρ τῆς γῆς , εἴτ' ἐπ' αὐτὸν ἄμμου βελῶν ἀνοίθην ἐπιχώσῃ . Seritur ficus , et si quis ramum vastiorem exacutum malleo adigat , quoad super terram paulum exstet , ac deinde arena superiniecta operiat . HARD .

Ramo seruntur . Theophr. Hist. lib. II , c. 7 : Ἢ ῥοὰ τῆς ῥάβδου . HARD .

Palis laxato . Palo prius laxari ac dilatarı scrobem seu foramen necesse est , quo ramus immittitur . Prius paxillo perforato solo , inquit Colum. lib. IV , c. 16 . II .

Cortice diligenter . Theophr. Hist. lib. II , c. 7 : Καὶ τὸν φλοιὸν προσεῖναι ,

cortice minime detracto . Crassitudinem vero rami brachialem et in olea Columella requirit , lib. V , cap. 9 . — *Trunco exacuto* . Pali trunco , qui in terram defigi debet , parte nimirum durissima exacuta . II .

XXVIII. *Myrtus et taleis* . Etiam taleis . Theophr. l. c. Καὶ γὰρ ὁ μύρβινος ἀπὸ τῶν ξύλων καὶ τῶν πρέμων φέεται . II .

Morus talea . Pallad. lib. III , in Febr. tit. 25 : *Morus serenda est taleis vel cacuminibus : melius autem taleis sesquipedalibus* , etc. II .

Quoniam in ulmo . De hac religione fulgurum diximus lib. XV , cap. 17 . Sincerissima haec omnium librorum scriptura est , Reg. 4 , 2 , Colb. 4 , 2 , 3 , Thuan. Par. etc. vetustiorumque etiam editionum , Parm. Ven. et Brix. ante Hermolaum , qui quoniam ramo eam seri maluit : quod subsequenti deinceps editores ultro amplexi sunt : sed frustra . Non serendi , sed inserendi modum Plinius notat , quem fulgurum religio prohibet : quoniam , ut dictum est lib. XV , cap. 17 : *Non omnia insitu miseri fas est* : ac ne morus in primis ulmo inseratur , etiam nunc hodie servari audio : et Pallad. in Febr. tit. 25 , pag. 78 , id

dum est. Servandum in eo ante omnia, ut taleae ex feracibus fiant arboribus: ne curvae, neve scabrae, aut bifurcae: neve tenuiores, quam ut manum impleant: ne minores pedalibus: ut illibato cortice: atque ut sectura inferior ponatur semper, et quod erit ab radice: accumuleturque germinatio terra, donec robur planta capiat.

XXIX. (xviii.) Quae custodienda in olearum cura Cato iudicaverit, ipsius verbis optime praecipiemus. Taleas oleagineas, quas in scrobe saturus eris, tripedaneas facito: diligenterque tractato, ne liber laboret quum dolabis, aut secabis. Quas in seminario saturus eris, pedales facito: eas sic inserito: locus bipalio subactus sit, beneque glutus. Quum taleam demittes, pede taleam opprimito. Si parum descendat, malleo aut mateola adigito: cavetoque, ne librum scindas,

confirmat, veluti hunc locum subsignans: *Inseritur autem, loquit, morus in fico, et in se tantum sub cortice; ulmo insita comprehendit: sed parturit magnae infelicitatis argumenta.* H.

Servandum in eo. Columell. lib. V, cap. 8, cui titulus est: *De seminariis olivarum.* II.

Atque ut sectura. Vt parte ima, ei crassiore, et radiei propiore, qua seels est ab arbore, et exsuta, terram: cacumine, easum spectel. Colum. l. c. II.

Accumuleturque. Dum arbores germinat, terra assidue aggeratur, ad robustam usque aetatem, βλαπτανόντων δὲ αἰὶ προσχωρῶνται, ἀγχοῖς οὖν ἀν' ἡλικίαι ἀρτῶν. Theophrast. loc. c. HART.

XXIX. *Cura Cato.* Sic ex MSS. em. Hard. cons. Ch. cultura Gr. et Al. Ed. P. — Cato. Cap. xlv: *Taleas oleagineas, quas in scrobe saturus eris,*

tripedaneas decidito, diligenterque tractato, ne liber laboret, quum dolabis, aut secabis, etc. Pedales circiter Varro facit de Re Rust. lib. I, c. 40. HARD.

Ne liber laboret. Hoc est, ut ait Colum. lib. V, c. 9: *Ne corticem laedas, aliamve partem, quam quae serra praeciderit.* Vt ipse Cato, c. xl: *Ne librum convellas.* II.

Locus bipalio. Bipalium Graecis σκαπάνη, instrumeolum est ad fodiendum. *Vne hove.* H.

Beneque glutus. Cato, cap. xlv: *Beneque glutus siet.* Hoc est, uolius, sequutus, complanatus. H. — *Glutus.* Teste Festo, *glittus*, seu *glutus*, est subactus, levis, tener. Nos dicimus, *terre bien meuble.* BART.

Quum taleam. Cato: *Quum taleam demittes, pede tantum opprimito,* etc. HARD.

Mateola. Nos mateolam, bipalii

quum adiges. Palo prius locum si feceris, quo taleam demittas, ita melius vivet. Taleae ubi trimae sunt, tum denique curae sint, ubi liber se vertet. Si in scrobibus, aut in sulcis seres, ternas taleas ponito: easque divaricato supra terram, ne plus quatuor digitos transversos emineant, gemma vel oculo servato. Diligenter eximere oleam oportet, et radices quam plurimas cum terra ferre. Vbi radices bene operueris, calcare bene ne quid noceat.

XXX. Si quis quaerat quod tempus oleae serendae

mausbrium interpretamur: aliter alii. HARD.

Ne librum scindas, quum adiges. Sic post Dalecampium, ex MSS. em. HARD. *Ne librum scindas. Quum adigis palo prius locum feceris...* ita melius vivet talea. *Et ubi trimae sunt*, etc. Gr. et Al. Eo. P.

Palo prius locum ne feceris (sic enim in vett. libris legebatur). Catonis vulgata exemplaria negationem non habent: agooscuot tamen eam codex scriptus et impressi omnes: vereor ut in Catone sit error. Nam si in loco subacto palo prius sit locus, quid attinet pede taleam opprimere, et si parum descendat, malleo aut mateola adigere? DALEC. — *Palo*. Cato, l. c. totidem apicibus se syllabis. Plinius supra, c. 27: *Palis laxato prius incatu*. II. — *Locum si feceris*. Harduini emendationem reitulum censet Broterius, qui Regii ex codicibus et editione princeps, *locum ne feceris* reposuit. Eo. P.

Vbi liber se vertet. Cato: *Vbi liber sese vertet*. Catonis sententia est, ut quidem remur, oleas, quum trimae sicut, priusquam transferantur, rubrica notandas, ut quum serentur, easdem caeli partes liber aspiciat, sive cortex, quae etiam in seminario

conspexerat: alioqui frigore vel calore laboraturus ab ea parte, quas praeter consuetudinem sub alio tractu expositas habuerant. Ita eodem Colum. lib. de Arb. c. 47, de olivetis. HASO.

Eas divaricato supra terram, ne plus quatuor digitos transversos emineant. Scriptum exemplar, *easque divaricato supra terram ne plus quatuor digitos transversos semine vel oculis serito*. Scribo, *easque divaricato. Supra terram ne plus quatuor digitos transversos emineant gemma vel oculo servato*, ex Catonis loco citato. DAL.

Emineant, gemma vel oculo servato. Gr. et Al. *Emineant, vel oculos serito*. Eo. P. — *Gemma vel oculo servato*. Oculo uno, seu gemma exstante s. terra. Ita ex Catone rescriptissimus, quum prius insulse legeretur, *vel oculos serito*. Oculum servari hoc est, gemmam e terra exstare vocem praecipit. Sic ipse Plinius de vite imperat, cap. 25 libri huius, ut gemmascere incipiat calamus, nec plus, quam biols ab iposito emineat oculis. HASO.

Calcere bene ne quid noceat. Cato ibidem: *Calcato bene, ne aqua noceat*. DALEC.

XXX. Si quis quaerat. Cato, cap. XXVII, et XL, et Colum. lib. V, c.

sit, agro sicco per sementem, agro laeto per ver. Olivetum diebus xv ante aequinoctium vernum incipito putare. Ex eo die dies xl recte putabis. Id hoc modo putato. Qua locus recte ferax erit, quae arida erunt, et si quid ventus interfregerit, inde ea omnia eximito. Qua locus ferax non erit, id plus concidito, aratoque bene, enodatoque, stirpesque leves facito. Circum oleas autumnitate ablaqueato, et stercus addito. Qui olivetum saepissime et altissime miscebit, is tenuissimas radices exarabit. Radices si sursum abibunt, crassiores fient, et eo in radices vires oleae abibunt.

- 2 Quae genera olearum, vel in quo genere terrae vivere et seri debeant, quoque spectare oliveta, diximus in ratione olei. Mago in colle et siccis, et argilla, inter autumnum et brumam seri iussit. In crasso aut humido, aut subriguo, a messe ad brumam. Quod praecepisse eum Africae intelligitur. Italia quidem nunc vere maxime serit. Sed si et autumnno libeat,

9: *Plantae autem in oliveto disponuntur optime, siccis minimeque uliginosis agris, per autumnum: latis et humidis verno tempore, paulo antequam germinent. HABO.*

Olivetum diebus. Cato, c. xxv. H.

Ex eo die. Cato: Ex eo die dies quadraginta quinque recte putabis. H.

Qua locus recte ferax erit. Qui, non qua, in Caluae, eodem capite. Et paulo post eodem modo legito. DAL.

Concidito. Diligentius scilicet fodito, subigilo, aratro proscindito. DALEC.

Enodatoque. Ramos inutiles amputato: arborem interlucato: stirpem onere levato. Cato totidem verbis ac Plinius. H.

Cicum oleas. Cato, cap. v: Circum oleas autumnitate ablaqueato, et stercus addita. MSS. etiam Pliniani omnes autumnitate, non autumnno habent. Vetus ea voce iterum Cato, cap. clv. HABO.

Qui olivetum. Cato, cap. lxi: Qui olivetum saepissime et altissime miscebit, is tenuissimas radices exarabit. Si male arabit, radices sursum abibunt, crassiores fient, et in radices vires oleae abibunt. H.

Et eo. Ea ea re, ob eam rem. H.

Diximus in ratione olei. Lib. XV, cap. VI. H.

Mago. Et post eum Columell. de Arb. c. 47, de olivetis, ubi Magonem laudat. H.

post aequinoctium XL diebus ad Vergiliarum occasum quatuor soli dies sunt, quibus seri noceat. Africae peculiare quidem in oleastro est inserere. Quadam aeternitate consenescent proxima adoptioni virga emissa, atque ita alia arbore ex eadem iuvenescente: iterumque et quoties opus sit, ut aevis eadem oliveta constant. Inseritur autem oleaster calamo, et inoculatione.

Olea, ubi quercus effossa sit, male ponitur: quoniam vermes, qui raucae vocantur, in radice quercus

Quatuor soli dies, quibus seri noceat. Oleas nimirum. Sed quum in libris fere omnibus legatur, XIV soli dies sunt, evenisse id librario- rum incuria laud temere suspicamus, qui pro quatuor legerint quatuordecim. Nec felicius Pintianus conjectura, qui levissimis ductus argumentis, VIII soli dies scribi censet oportere. Dele- git utrorumque errorem ipse Plinius, cap. 2 huius libri: Circa Vergilias quidem pluere, inquit, inimicissimum vitis et oleae, quoniam tunc exitus est earum: hoc est illud quatridentium oleis decretorium, etc. Et lib. XVIII, cap. 69, illud ipsum argumentum perse- quutus: Aliud hoc, inquit, qu tri- dentum est.... decretorio die florentibus oleis, vitibusque, etc. H.

Quadam... consenescent. Aeterno fere aevo oleas durant, quoniam vir- gas seu stolones emittunt quotannis, qui seri alio et transferri possunt. Si- mili sententia Columell. lib. IV, c. 17: Neque cum ea quae servitur a nobis immortalia esse possunt: attamen aeternitate eorum sic consulimus, ut de mortuis seminibus alia substituamus, etc. HANB.

Adoptioni. Sic ex MSS. em. Harl. Grou. et Al. adoptione. Ed. P.

Atque ita alia arbore ex eadem iuvenescente. Scribo vivente, non iu- venescente, ex vetere exemplari. Vti- tur hoc verbo alius Plinius persaepe, ut in praecedentibus ostensum est. DALEC.

Inseritur... calamo. Hoc est, sur- culo, quo dictum est modo initio ca- pituli 24. HANB.

Olea, ubi quercus. Amplius eo Varro dicit de Re Rust. lib. I, c. 16, dum ait: Si ad limitem quercetum ha- bet ager, non posse recte secundum eam silvam seri oleam, etc. Aliquid similis Colum. lib. V, c. de ge- neribus olearum: Potest, inquit, olea in agro frumentario seri, vel ubi arbutus, aut ilex steterant. Nam quercus etiam excisa radices noxias oli- veto relinquit, quarum virus enecat oleam. Sed de vermibus idem expres- sius, libro extremo de Arboribus, c. 17 de olivetis: Si olivam poveris eo loco, unde quercus effossa est, mo- rietur: ideo quod vermes quidam sunt, qui in radice quercus nascuntur, et educantur, tunc maxime semina oleae consumunt. HANB.

Qui raucae. Ita etiam MSS. Sunt qui raucae maliol: sed imposite, ac nimium confidenter. HANB.

nascuntur, et transeunt. Non inhumare taleas, aut siccare prius quam serantur, utilius compertum. Vetus olivetum ab aequinoctio verno intra Vergiliarum exortum interradi alternis annis, melius inventum: item muscum circumdare radici. Circumsodi autem omnibus annis a solstitio duum cubitorum scrobe pedali altitudine: stercorari tertio anno.

- 4 Mago idem amygdalas ab occasu Arcturi ad brumam seri iubet. Pira non eodem tempore omnia, quoniam non aequè florcant. Eadem oblonga, aut rotunda ab occasu Vergiliarum ad brumam. Reliqua genera media hieme ab occasu Sagittae, subsolanum, aut septemtriones spectantia. Laurum ab occasu Aquilae

Non inhumare taleas. Quamquam ita fieri praecipit Columella, lib. V, cap. 9: *Sed oportebit talearum capita et imas partes mixto fimo cum cinre oblinire, et ita totas rivas inungere, ut putris terra quatuor digitis alte superveniat. Sed binis indicibus ex utraque parte humantur*, etc. In Chifflet. codice infumare, male. HARO. — *Inhumare.* Broterius ex Columella loc. cit. et MS. 2, *infumare*. BROT.

Interradi alternis. Quid sit interradi diximus lib. XV, cap. 2 (vide et ad hunc locum Excurs. nostr. II de oleae cultura). Samniant vocabulorum concinnatores, qui hac voce praeripi putant, ut qui solet innasci arboribus muscus cradatur. Quod Plinius alternis annis interradi hoc loco ait, tonsuram oleae alternam vocat ipse, cap. 45, quum alternis nimirum annis amputari ramas inutiles olearum velustiorum iubet, ne alimentum omne in materiem insumatur. Sic Columella, lib. V, cap. 9 de seminariis olivarum: *Quia etiam*, inquit, *complusibus interpositis annis olivetum*

putandum est... Quod tamen satis erit octavo anna fecisse, etc. HARO.

Item muscum. Colum. lib. XI, c. 2: *Hoc eadem mense (maio) in pastinatio seminario novissima positio est oleavis taleae: tamque oportet, quum panzeria, fimo et cinre mixtis oblinire, et superponere muscum, ne solo findatur*, etc. HARO.

Stercorari. Columell. loc. cit. *Tertio quoque anno fimo vel pabulandae sunt oleae.* HARO.

Mago idem. Et Palladius in Ian. lib. II, tit. 45: *Amygdalas seritur mense ianuario, et februario: item locis callidis octobri et novembri.* De occasu Arcturi lib. XVIII, cap. 74. De occasu Vergiliarum lib. XVIII, cap. 59. Sagittae, cap. 74. Aquilae drumum, cap. 69. HARO.

Ab occasu Vergiliarum, etc. Columellae Vergilliae oriuntur vi idus novembris, id est, circa diem undecimum. Sagitta vero oritur octavo kalend. martii, id est, circa vigesimum februarium, qua ratione occidit circa vigesimum augusti Aquila ori-

ad occasum Sagittae. Connexa enim de tempore serendi aequae ratio est. Vere et autumnus id magna ex parte fieri decrevere. Est et alia hora circa Canis ortus, paucioribus nota, quoniam non omnibus locis pariter utilis intelligitur; sed haud omittenda nobis, non tractus alicuius rationem, verum naturae totius indagantibus. In Cyrenaica regione sub Etesiarum flatu conserunt: nec non et in Graecia: oleam maxime in Laconia. Cos insula et vites tunc serit: cacteri apud Graecos, inoculare et inserere non dubitant; sed arbores non serunt: plurimumque in eo locorum natura pollet: namque in Aegypto omni serunt mense, et ubicumque imbres aestivi non sunt, ut in India et Aethiopia. Necessario post haec autumnus seruntur arbores.

Ergo tria tempora eadem germinationis, ver, et 6
Canis, Arcturique ortus. Neque enim animalium tantum est ad coitus aviditas, sed multo maior est terrae ac satorum omnium libido: qua tempestive uti, plurimum interest conceptus. Peculiare utique in

tur septimo idus decembris, id est, circa septimum diem eius mensis: quae ratione occidit circa septimum maii. DALEG.

Verum naturae totius. In MSS. *potius.* HARD.

Sub Etesiarum. De his egimus lib. II, cap. 47, dicemusque iterum lib. XVIII, cap. 68. HARD.

Cos insula et vites tunc serit. Sic ex MSS. emend. HARD. Gron. et Al. *Cos insula et vites: tunc seri apud Graecos.* ED. P.

Aestivi non sunt. In MSS. *aestivi sunt.* Msl. Idem Plinius, lib. XIX, cap. 4: *In desertis aëstivisque sole Indiae, ubi non cadunt imbres.* Sic etiam Ctesias in eo volumine, quod de In-

dicis rebus conscripsit, cuius exstant fragmenta apud Plotium in Bibl. quae sunt saepius laudata a nobis in hoc opere. HARD.

Necessario. Columell. lib. V, cap. 40: *Arbores ac semina cum radicibus autumnus serito, hoc est, circa kalendas et idus octobris.* HARD.

Ergo tria tempora eadem germinationis, etc. Plinius lib. XVI, cap. 41: *Sunt aliae naturales quibusdam (germinationes), praeterque vernas, quae suis constant sideribus.... Hiberna, Aquilae exortu: aestiva, Canis ortu: tertia, Arcturi. Has duas quidam omnibus arboribus communes putant,* etc. HARD.

Plurimum. Plurimum interest ad

insitis, quum sit mutua cupiditas utrimque coeundi. Qui ver probant, ab aequinoctio statim admittunt, praedicantes germina parturire, ideo faciles corticum esse complexus. Qui praeferunt autumnum, ab Arcturi ortu, quoniam statim radicem quamdam capiant, et ad ver parata veniant, atque non protinus germinatio auferat vires. Quaedam tamen statutum tempus anni habent ubique, ut cerasi et amygdalae circa brumam, serendi vel inserendi. De pluribus locorum situs optime iudicabit. Frigida enim et aquosa verno conseri oportet, sicca et calida autumn.

7 Communis quidem Italiae ratio tempora ad hunc modum distribuit: moro ab idibus februariis in aequinoctium, piro autumnum: ita ut brumam quindenis nec minus diebus antecedant. Malis aestivis, et cotoneis, item sorbis, prunis, post mediam hiemem in idus februarias. Siliquae Graecae, et Persicis ante brumam per autumnum. Nucibus, iuglandi, et pineae, et avellanae, et graecae, atque castaneae, a kalendis martiis, ad idus easdem. Salici, genistae, circa

conceplum arborum ac germinationem. HARO.

Utrisque coeundi. Vel, ut in MSS. *utrique, surculo, arborique.* HARO.

Ideo faciles. Ideo cortices, arboris pariter ac surculi insill, facile coire. HARO.

Arcturi ortu. De eo dicemus lib. XVIII, cap. 74. HARO.

Quaedam tamen. Columella, lib. XI, cap. 2: *Possum etiam his diebus (mensis decembris exeunte) cerasi et tuberosi, et Armeniacae, atque amygdalae, ceteraeque arbores, quae primae florent, inseri commode.* II.

Moro ab idibus. Columella, lib. V, c. 10: *Malis, sorbis, prunis, post mediam mensem usque in idus februar.*

serito. Mororum ab idibus febr. usque ad aequinoctium veram satio est. II.

Siliquae graecae. De quibus diximus lib. XV, cap. 26. Columell. loc. cit. *Siliquam graecam, quam quidam νερπίτιον vocant, et Persicum, ante brumam per autumnum serito.* II.

Nucibus. Columell. loc. cit. *Quum serulo fuerit enata, eam findito, et in medulla eius sine putamine nucem graecam, aut avellanam abscondito, et ita adhibito. Hoc ante kalendas martias facito, vel etiam inter nonas et idus martias. Eodem tempore iuglandem, et pineam, et castaneam serere oportet. De his nucum generibus dictum est lib. XV, cap. 24. H.*

Ad idus easdem. Hoc est, martias. II.

martias kalendas. Hanc in siccis semine, illam in humidis virga seri diximus.

(xix). Est etiam nunc nova inserendi ratio, ne quid sciens quidem praeteream, quod usquam inveni-
nerim, Columellae excogitata, ut affirmat ipse, qua vel diversae insociabilesque naturae arborum copul-
entur, ut fici atque oleae. Iuxta hanc seri ficum iubet non ampliore intervallo, quam ut contingi large possit ramo oleae quam maxime sequaci atque obedi-
turo; eumque omni interim tempore edomari medi-
tatione curvandi. Postea fico adepta vires (quod evenire trimae, aut utique quinquenni solet), de-
truncata superficie, ipsumque deputatum, et ut di-
ctum est, adraso cacumine, defigi in crure fici, cu-
stoditum vinculis, ne curvatura fugiat. Ita quodam

*Salici, genistae, circa martias ka-
lent.* Columell. lib. de Arborib. c. 29:
*Salicem et genistam erascenti luna vere
circa kalendas martias serito. Salix
humida loca deciderat, genista etiam
secca.* HARD.

Hanc in siccis. In manibus geni-
stas sponte nasci Plinius ante adino-
mili, lib. XVI, cap. 30. In flumi-
nibus salices, vel depacta temere suc-
cula, eiusdem libri cap. 46, 67, 68.
HARD.

Columellae excogitata. Columell.
locus est l. V, c. 44. DALEC.

Meditatione curvandi. Assuetudine.
Vt assidue curvata, fissurae assuefiat.
HARD.

Detr. sup. Arboris fici praesecta
cacumine. Colum. V, 9: *Tum arbo-
rem fici detruncas, plagamque laeva,
et mediam cuneo finde. Cacumina de-
inde olivae, nudis matri coluerent,
ex utraque parte abraile, et ita fissu-
ras fici insere, cuneumque exime,*

*diligenterque ramulos colliga, ne qua
vi revellantur. Sic interposito triennia
cavulset fici cum oleae et tum
denum quarta anno, quam bene coe-
sint, velut prapagines, ramulos olivae
a matre rosecabis.* IL.

Ipsamque. Ipsum oleae ramum,
matri adhuc adhaerentem: sed de-
putatum tamen, hoc est, ex utraque
parte cuspidatum decisum, ut dictum
est cap. 24, defigi iubet in ficum,
qua parte facta est fissura: hanc *περὶ
τοῦ κέντρους* crus appellant: alias truncum.
HARD.

*Defigi in crure fici, custoditum
vinculis, ne, etc.* Scribend. videtur
constrictum, non *custoditum*, ex Co-
lumellae libro tertio, cap. vigesimo,
ex cuius auctoritate creda verba illa,
*in crure fici constrictum vinculis, ne
curvatura fugiat*, errore librariorum
e propria loca avulsa esse, et in
totum legendum sic: *cumque omni
interim tempore edomari meditatione*

propaginum insitorumque temperamento, triennio communi inter duas matres coalescere. Quarto anno abscissum totum adoptantis esse, nondum vulgata ratione, aut mihi certe satis comperta.

XXXI. Caetero eadem illa de calidis frigidisque, et humidis et siccis supra dicta ratio, et scrobes fodere monstravit. In aquosis enim neque altos, neque amplos facere expediet: aliter in aestuoso solo et sicco, ut quam maxime accipiant aquam, contineantque. Haec et veteres arbores colendi ratio est. Ferventibus enim locis accumulunt aestate radices operiuntque, ne solis ardor exurat. Aliubi ablaqueant, perflatusque admittunt. Iidem hieme cumulis a gelu vindicant. Contra illi hieme aperiunt, humoremque sitientibus quaerunt. Vbicumque circumfodiendi arborcs ratio in circuitu pedes in orbem

curvandi in crure fici constrictum vinculis, ne curvatura fugiat. Postea fico adepta vires, etc. Columellae verba apponam ut lectoribus quaerendi labor adimatur: In scrobem deinde fici arbusculam deponito, diligentiamque adhibeto, ut robusta et mitida fiat. Post triennium aut quinquennium quum iam satis amplum incrementum ceperit, ramum olivae qui videatur nitidissimus deflecte, et ad crur arboris ficulneae religa, atque ita amputatis caeteris ramulis ea tantum cacumina quae inserere voles, relinque. Tum arborem fici detrunca, plagamque leva, et median cuneo fude. Caecumina deinde olivae, sicut matri cohaerent, utraque parte abrade, et ita fixurae fici insere, etc. PINT.

Communi inter duas matres coalescere. Brol. • sententia Huetii, Communiter duas matres evalescere. Ed. P.

XXXI. *Supra dicta ratio, Sup. cap. 7. HARD.*

Scrobes fodere monstravit. Theophr. de Caus. lib. III, cap. 5. DAL.

Accumulunt. Accumulantur terra radices. Graeci προσηχυνται vocant, ut Theophrastus a nobis laudatus c. 28. HARD.

Aliubi ablaqueant. Circum radices terra foditur, ut illae aëre ventisque perficiantur. HARD.

Contra illi hieme aperiunt, humoremque, etc. Columell. lib. V, cap. 5: Vbi sentina iam corroborata fuerit, nihil dubium est, quin caelestibus aquis pharorum iuveatur. Itaque locis quibus elementa huius permittit, adaperius vites relinquere, et tota hieme allaqueatas habere conveniet. H.

In circuitu pedes. Tò in circuitu, puto hic supervacuum esse, quum verbi circumfodiendi significatio id

ternos: neque id in pratis, quando amore solis humorisque in summa tellure oberrant. Et de arboribus haec quidem fructus gratia serendas inserendisque in universum sint dicta.

XXXII. (xx). Hinc restat earum ratio, quae propter alias seruntur, ac vineas maxime, caeduo ligno. Principatum in iis obtinent salices, quarum satio fit loco madido: tamen refoisso duos pedes et semipedem, talea sesquipedali, vel pertica, quae utilior, quo plenior. Intervallo esse debent pedes seni. Trimae pedibus binis a terra putatione coërcentur, ut se in latitudinem fundant, ac sine scalis tondeantur. Salix enim fecundior est, quo terrae propior. Has quoque omnibus annis confodi iubent mense aprili. Haec est viminalium cultura. Perticalis et virga, et

antis explicet. DALB. — *In circuitu.* MSS. *in circuitum.* HARO.

XXXII. *Hinc restat earum ratio.* MSS. Reg. Colb. *natio*, haud ita sinere, ut remur. HARO.

Loco madido. Vide quae dicta sunt cap. 30. HARO.

Tamen refoisso duos pedes et semipedem. Columella item de viminali salice lib. IV, cap. 30: *Ita enim praecipiant Veteres in duas pedes et semissem salicto destinatum solum.* H.

Talea... vel pertica. Vtroque enim modo seritur viminalis, ut mox dicetur. Et de eo genere Columella l. IV, cap. 30: *Atque hae, inquit, vel cacuminibus, vel taleis deponuntur. Perticae cacuminum modicae plenitudinis, quae tamen diponcharii orbiculi crassitudinem non excedant, optime panguntur... Taleae sesquipedalea terreno immeritae vaulbulum obruantur.* HARO.

Intervallo esse. Colum. loc. cit. *Riguis locus spatia laxiora desiderat*

etque senum pedum per quincunem recte faciunt, etc. HARO.

Trimae. Etiam anniculae, vel si fuerit ager siccior, limae inquil, Col. IV, 31. HARO.

Confodi iubent. Sunt qui configi legant ex quibusd. MSS. male, quum sequatur statim, *perticatis*, et *virga*, et *talea* scribitur, *fossura* eadem, nempe quae in viminali recepta est, de qua nunc sermo. Et Columell. IV, cap. 30: *Fodienda sunt prima triennio salicta crebrius, ut nonnulla viarta: quum deinde convaluerint, tribus fossuris contenta sunt: aliter colta celeriter deficiunt.* HARO.

Et virga. Hoc est, circulo, de quo dictum est cap. 9, uti de talea, cap. 27. Columell. loc. cit. *Perticalis fore eundem agrum, quem viminalis, desiderat: melior tamen riguo provenit atque ea taleis conseritur... crebrius foditur, atque exherbatur... sic colta quarto demum anno caeditur.* H.

talea seritur, fossura eadem. Perticas ex ea caedi iustum est, quarto fere anno. Et eae autem senescentium propagine resarciunt locum, pertica immersa, ac post annum recisa. Salicis viminalis iugera singula sufficiunt xxv vineae iugeribus. Eiusdem rei causa populus alba seritur bipedaneo pastinatu, talea sesquipedali biduo siccata, palmipede intervallo, terra superiniecta duorum cubitorum crassitudine.

XXXIII. Arundo etiamnum dilutiore, quam hae, solo gaudet. Seritur bulbo radice, quem alii oculum vocant, dodrantali scrobe, intervallo duum pedum et semipedis: reficiturque ex sese vetere arundineto exstirpato, quod utilius repertum, quam castrare sicut

Et eae autem. De viminalibus tradit Colum. lib. IV, cap. 30, pag. 462, mergis in terram curvatis defossisque, et post annum decisis a stirpe propagari eas: quod multo est de perticali verius. HARD.

Resarciunt locum. Broterius ex MS. Reg. 1 et editione princeps, praesarciant. In MS. Reg. 2, sarciant. Ed. P.

Salicis viminalis. Columella, loc. cit. *Viminalium*, ut Atticus putat, singula iugera sufficere possunt quinque et vicenis iugeribus ligandae vineae: arundineti singula iugera vicenis ingaudis: constanti iugerum totidem palandis, quot arundineti ingaudis. HARD.

Eiusdem rei. Vineae ligandae. H.

Bipedaneo. Terra duos pedes refossa, Pastinare est terram fodere. HARD.

Biduo siccata. Priusquam seratur: contra quam de oleis praeceptum est, cap. 31: *Tales non siccare priusquam serantur, utilius compertum.* H.

Palmipede intervallo. Serantur arbores palmi unius inter se et pedis

intervallo. Palmipedalem mensuram vocat Columella, lib. III, cap. 49. HARD.

XXXIII. *Arundo.* Columella eleganter lib. IV, cap. 32: *Arundo*, inquit, *quam sit vivacissima, nec recusat ullum locum, prosperius resoluta, quam denso: humido, quam sicco... vallibus, quam clivis: fluminum ripis et limitibus ac vepretis commodius, quam mediis agris depositur.* Dilutum solum, madidum humidumque intellige. HARD.

Seritur. Colum. loc. citat. *Seritur bulbus radice: seritur et talea calami: nec minus toto prostratus corpore.* Δὲ τὸν βολβόν, Geopon. auct. I. V, cap. 51. De arundinis oculis egimus lib. super. cap. 67. H.

Dodrantali. Pollicum novenum. HARD.

Intervallo duum. At Columell. loc. cit. *Bulbus tripedaneis intervaccantibus spatii obrutus, anno celerius maturam perticam praebet.* H.

Quam castrare. Vet. apud Dalec. *quam castrato.* Ed. P.—*Quam castrare,*

antea: namque inter se radices serpunt, mutuoque discursu nentur. Tempus conserendi, priusquam oculi arundinum intumescant, ante kalendas martias. Crescit ad brumam usque: desinitque, quum 1
durescere incipit: hoc signum tempestivam habet caesuram. Et hanc autem quoties et vineam fodiendam putant. Seritur et transversa, non alte terra condita: erumpuntque e singulis oculis totidem plantae. Seritur et deplantata pedali sulco: binis obrutis gem-

Qui mos Columellae aevo obtinuit. Is castrare quid hoc loco sit, aperit. *Ea est autem (arundinis) serectus*, inquit loci citatio, *quum vel exaruit situ, et inertia plurimum amorum: vel ita densatum est, ut gracilis et cannae similis arundo prodeat. Sed illud de integro refodi debet: hoc potest intercidit et dirarari, quod opus rustici castrationem vocant*, etc. Castrari igitur arundinetum aiunt, quum ubi densius quam par est satum fuerit evelluntur e silva eae quae minus utiles censentur, et sic laxiores arundinum ordines fiunt. H.

Discursu nentur. Implicantur invicem, dum per terram serpunt discurrentque. Tamen in MSS. *decursu necantur*, ut legendum videatur, *decursu necantur*: sitque sententia, unius arundinis avulsione, quod in castratione fit, et proximas quoque decuti et interire, ob mutuam radicum implicationem, H. — *Nentur*. Broterius ex MSS. Reg. et editione principe, *necantur*. Ed. P.

Tempus conserendi. Sic MSS. Reg. Colbert. etc. non uti hactenus est editum, *inserendi*. Et sane Colum. IV, 22: *Tempus repustulandi et conserendi est priusquam oculi arundinum egermiant*. Tamen et *inseri* dictum

alibi a Plinio pro *conseri* scimus. H.

Crescit, etc. Columell. I. IV, c. 32: *Cocclitur deinde post brumam: nam usque in id tempus incrementum capit: at tum compescitur, quom obrigit hiberno frigore*. Geop. lib. V, cap. 51.

HARD.

Et hanc autem. Columell. loc. cit. *Fodiendum, quoties et vineta*, etc. HARD.

Seritur et transversa. Diversum ab isto genus, quod affert Theophr. Hist. lib. II, cap. 2: *Φύεται δὲ τις καὶ κάλαμος ἐὰν τις διατέμῃ τῆς ἑλατάτης πλαγίας, ἣ καὶ κατακρύψῃ κόπρῳ καὶ γῇ*. Provenit etiam quoddam arundinis genus, si quis in obliquum colos praecisas fimo terraeque abscondat. Quamquam Dalecamp. idem putavit. Sed Pliniana haec arundinis satio a Columella improbat ad fructum, I. de Arbor. cap. 29: *Sunt qui arundines integras sternunt, quoniam ex omnibus nodis totae arundines emittunt: sed fere hoc genus evanescit, exilemque et humilem arundinem affert*. Idem lib. IV, pag. 32, *toto tum prosterni corpore arundinem dixit*. H.

Seritur et deplantata. Translata in sulcum pedalem ita ut gemmae duae obruantur, tertia exolet a terra, etc.

mis, ut tertius nodus terram attingat: prono cacumine, ne rores concipiat. Caeditur decrescente luna. Vineis anno siccata utilior, quam viridis.

XXXIV. Castanea pedamentis omnibus praefertur facilitate tractatus, perdurandi pervicacia, regerminatione caedua vel salice laetior. Quaerit solum facile, nec tamen arenosum: maximeque sabulum humidum, aut carbunculum vel tofi etiam farinam, quamlibet opaco, septemtrionalique et praefrigido situ, vel etiam declivi. Recusat eadem glaream, rubricam, cretam, omnemque terrae fecunditatem. Seri nuce

Colum. lib. IV, cap. 32: *Sive recisae in dipondium et semisem taleae, sive totae arundines prostratae deponantur, cretenti earum caecumina oportet: quod si obruta sunt, totae putrescunt.* II.

XXXIV. *Castanea pedamentis.* Pedamenta sunt sustentacula viti fulciendae, des. *déhalas*. Columella lib. IV, cap. 33: *Castanea roboribus proxima est, et ideo stabiliendis vitiis habilis.* II.

Quaerit. Columella loc. citat. *Ea pullam terram et resolutam desiderat: sabulonem humidum, vel refractum tophum non respuit... opaco et septemtrionali elivo laetatur: spissum solum et rubriconum reformidat.* Pallad. in Novembr. cap. de castaneis: *Amant solum molle et solutum, non tamen arenosum. In sabulone proveniunt, sed humecto. Nigra terra illis apta est, et carbunculus, et toplus diligenter infractus, etc.* II.

Nec tamen arenosum. Sic MSS. Reg. Colberl. et Chiffel. ipseque Pallad. loc. cit. in editis perperam, nec non arenosum. Ex eorum haec emendatio officina prodierat, qui sabulonem, quo laetari castanea mox dicitur, ab arena pularunt nihil di-

accrepare: quum sabulum sit arena lenior, minuliorque. A Varrone ceterisque latinitalis auctoribus, arena, sabulo, seu genera diversa terrarum simul adpellantur. De sabulo accipiendum illud est auctoris Geop. lib. X, cap. 63: *Τὸν κάστανον, ὃ τι νις διὸς βάλανον καλοῦσι, φαρμάδι γῆ καὶ ψυχροῖς τόποις χαίρει.* II.

Carbunculum. De eo diximus cap. 3. Hæro.

Recusat eadem glaream. De castanea loquitur. In libris ad hunc diem editis legitur, *Galliam*. In MSS. Reg. 4, 2, Colb. 4, 2, 3, et vel. Dal. *gollem*: nos glaream certissima coniectura admisimus, adstipulante Palladio in Novembr. l. XII, c. de castanea: *In spisso agro, inquit, et rubrica viz provenit: in argilla et glaream non potest nasci.* Columella quoque ipse l. IV, cap. 33: *Dimosi glareosique montes, atque ea genera terrae quae diximus (spissum et rubriconum) glandem magis quam castaneam postulant.* II.

Seri nuce diximus. Lib. XV, cap. 25, ubi castaneas excellentiores sativæ factas διὸς βάλανους appellatas scribit. Hæro.

diximus: sed nisi ex maximis non provenit, nec nisi quinis acervatim satis. Perfringi solum debet supra, ex novembri mense in februarium: quo solutae sponte cadunt ex arbore, atque subnascuntur. Intervalla sint pedalia, undique sulco dodrantali. Ex hoc seminario transferuntur in aliud, bipedali intervallo, plus biennio. Sunt et propagines, nulli quidem faciliores. Nudata enim radice, tota in sulco proster-nitur. Tum ex cacumine supra terram relicto renascitur, et alia ab radice. Sed translata nescit hospitari, pavetque novitatem. Biennio fere postea prosilit. Ideo nucibus potius, quam viviradicibus, plantaria caedua implentur. Cultura non alia, quam supradictis, fodiendis supputandisque per biennium sequens: de caetero ipsa se colit, umbra stolones supervacuos enecante. Caeditur intra septimum annum. Sufficiunt pedamenta iugeri unius vicenis vinearum iuge-

Nec nisi quibus. Colum. loc. cit. *Spissius autem semou propter varios casus deponitur: nam interdum pru- quam enascatur, aut siccitatibus nux inarescit, aut aquae abundantia putrescit: interdum subterraneis animalibus, sicuti muribus et talpis infestatur,* etc. H.

Perfringi solum debet supra, ex novembri mense, etc. Supra caudicem, procul ab arboris trunco, quo nukes ex arbore solutae decidunt. Colum. loc. cit. *Scitur ab novembri mense per totam hiemem sicca terra,* etc. H.

Intervalla sint pedalia. Ita etiam MSS. omnes. At Colum. loc. citat. *Nukes in ordinem semipedalibus spatii... in altitudinem dodrantis depressis sulcis conmittuntur,* etc. H.

Sunt et propagines. Propagines, in-

quit, facilius quam caeterae arbores, castaneae proveniunt. Haec etiam Colum. loc. cit. p. 465. H.

Sed translata. Colum. loc. cit. *Malus pertica (mergi more) declinata propagata, quam exempta reseritur: haec enim velut immota sua sede vehementer germinat. At quae radicitus exempta et deponita est, biennio reformidat. Propter quod compertum est commodius unibus, quam viviradicibus eiusmodi silvas institui.* H.

Cultura... quoniam supradictis. Salicel et arundinibus. Columella loc. cit. *Culus eiusdem est fessionis positionisque, qui vineae: supputari debet bima, quin etiam trima,* etc. H.

Caeditur. Columella loc. cit. *Post quinquennium caesa more salicis re-oreatur.* H.

Sufficiunt. Colum. lib. IV, c. 30, laudatus a nobis c. 32. H.

ribus, quando etiam ea bifida stirpe fiunt: durantque³ ultra alteram silvae suae caesuram. Esculus similiter provenit, caesura triennio senior, minus morosa nasci. In quacumque terra seritur, nascitur e balano, sed non nisi esculi: scrobe dodrantali, intervallis duorum pedum: seritur leviter quater anno. Hoc pedamentum minime putrescit, caesumque maxime fruticat. Praeter haec, sunt caedua, quae diximus, fraxinus, laurus, persica, corylus, malus, sed tardius nascuntur: terramque defixa vix tolerant, non modo humorem. Sambucus contra firmissima ad palum

Quando etiam. Paulo aliter Atticus Iulius, apud Columellam lib. IV, cap. 23: Talvae propius stirpem recisae quadrifidas plerumque: ac deinde secundae taleae eiusdem arboris bifidas ridicas subministrant: quod genus fistilis adminiculi manet diutius, quam teres palus. II.

Minus morosa. Sincerior haec via lectio est codd Reg. 1, 2, Colb. 1, 2, 3, Par. et vet. Dalec. quam librorum hactenus editorum, nimis morosa. Sententia enim est, esculum non uti castaneam, recusare glaresm, rubricam, cretam; sed, ut proxime subiungitur, in quacumque terra seri. Plinius l. XVI, c. 60 de cupresso, natu morosae. Post paulo, ubi prius legebatur, laesumque maxime fruticat, nos caesumque rescripsimus, tum quorundam admonitu codicum, ipso Dalec. attestante, tum ita postulante inprimis loci illius sententia. Est enim id ab auctore eo loci idcirco additum, quod prolise subsequatur: Praeter haec, sunt caedua quae diximus. Denique cap. sq. quae cap. 35 est, sic MSS. omnium exemplarium fide edidimus: Et in fico quidem dodrantales paxilli solo pate-

facto seruntur: quum prius legeretur, et in fico quidem dodrantales paxillo solo patefacto seruntur: quod ipsum quoque nihilominus tolerabile est, ut sententia sit dodrantales circulos (nam haec vox subintelligi ex superiori sententia commode potest), paxillo prius facta scrobe seri. Sic enim Plinius c. 27: Ramo seruntur et punica, palis laxato prius meatu. Et cap. 29. Ex Catone: Palo prius locum si feceris, quo taleam demittas, ita melius vivet. Columella quoque l. IV, cap. 16: Vel defodiendus est, vel prius paxillo perforato solo altius odigendus. II.

E balano. E glande. Eadem porro terme de quercu prodidit Columella lib. IV: Potest enim quercus similiter seri: verum biennio tardius quam castanea deciditur. II.

Seritur leviter. Glande una, aut altera, non quinis, aut pluribus, ut in castanea, acervatim satis. II.

Caesumque maxime fruticat. Quanto saepius caeditur, tanto fruticioris planta in querceto resurgit. DAL. — Sic ex MSS. emend. Hard. cons. Vet. et MS. Gronov. et Al laesum. Eo. P.

taleis seritur, ut populus: nam de cupresso satis diximus.

XXXV. (XXI.) Et praedictis velut armamentis vinearum, restat ipsarum natura praecipua tradenda cura.

Vitium surculis, et quarumdam arborum, quibus fungosior intus natura est, geniculati scaporum nodi intersepiunt medullam. Ferulae ipsae breves et ad summa breviores, articulis utique duobus internodia includunt. Medulla, sive illa vitalis anima est, ante se tendit longitudinem impellens, quamdiu nodi pervia patet fistula. Quum vero concreti ademere transitum, percussa erumpit, ab ima sui parte, iuxta priorem nodum alternis laterum semper inguinibus, ut dictum est in arundine ac ferula: quorum dextrum ab imo intelligitur articulo, laevum in proximo, atque ita per vices. Hoc vocatur in vite gemma, quum ibi cespitem fecit. Ante vero quam faciat, in concavo

Satis diximus. Lib. XVI, cap. 60.

HARD.

XXXV. *Vitium surculis.* Sic ex MSS. emendavit Hard. vulgg. *surculi*; et max. Gronov. aliique, *geniculatis scaporum nodis.* Eo. P.

Quibus fungosior. Viti est sambuco, quemadmodum dictum est lib. XIII, cap. 42. H.

Geniculati. Genicula, sive nodi, quibus scapi, seu flagella constant, medullam includunt. Ferulae vitium caules ipsi breves, sed in summa parte breviores, nodis sive articulis duobus includunt singula internodia. H.

Medulla. Columell. lib. III, c. 10: *Reliquas trunci partes humor omnis et alimentum, quod a solo ministratur, transcurrit, dum ad ultimum perve-*

niat. Naturali enim spiritu omne alimentum virentis, quasi quaedam anima, per medullam trunci, veluti per siphonem quem διαβήτης vocant mechanici, trahitur in summum: quo quum pervenerit, ibi consistit, atque consumitur. H.

Longitudinem. Palmitis eam longitudinem, quae inter nodos geminos intercedit. HARD.

Nodi pervia. Pervia, quae in ipso nodo est fistula, per quam medulla meat. HARD.

Vt dictum est. Lib. XVI; cap. 65 in fine de arundine; de ferula, lib. XIII, cap. 42. HARD.

Quum ibi cespitem fecit. Quum ibi medulla erumpens globulum fecit, *ou bourgeon.* HARD.

oculus; et in cacumine ipso, germen. Sic palmites, nepotes, uvae, folia, pampini gignuntur: mirumque firmiora esse in dextra parte genita.

- ³ Hos ergo in surculis nodos, quum seruntur, medios secare oportet, ita ne profluat medulla. Et in fico quidem dodrantes paxilli solo patefacto seruntur, sic ut descendant quae proxima arbori fuerint, duo oculi extra terram emineant. Oculi autem in arborum surculis proprie vocantur, unde germinant. Hac de causa et in plantariis aliquando eodem anno ferunt, quos fuere laturos fructus in arbore: quum tempestive sati praegnant, inchoatos conceptus alibi pariunt. Ita satas ficos, tertio anno transferre facile. Hoc pro senescendi celeritate attributum huic arbori, ut citissime proveniat.
- ⁴ Vitium numerosior satus. Primum omnium nihil seritur ex his, nisi inutile, et deputatum in sarmento. Opputatur autem quidquid proxime tulit fructum. Solebat capitulatus utrimque e duro surculus seri:

Oculus. Oculus, l'œil, le bouton. Germen, le germe. Palmites, les sarments. Nepotes, les rejetons. Uvae, les grappes. Pampini, les pampres, les tenons, les vrilles. BAOT.

- *Palmites*) nepotes, uvae, folia, pampini, etc. Vitium ii sarmenta sunt, sic appellata, quod in modum palmarum humanarum virgulas quasi digitos edunt. Nepotes, virgae sunt quae a radicibus aut caudicis lateribus vitis ciet, quasi nepotum partu gravida: alii sobolem, alii suffraginem dixere. HARD.

Hos ergo in surculis nodos. Surculi, les marcottes, les boutures. Inter duos nodos secandi sunt ne profluat medulla. BAOT

Inchoatos conceptus. Conceptos iam

fetus. Sup. cap. 20, plurimum interest conceptus, hoc est, fetus. H.

Hoc pro senescendi. Omnia nempe celerius senescunt praefecunda, ut ait lib. XVI, cap. 51. H.

Solebat. Sed hic mos postea exolevit, damnatusque est ab agricolis: malleoli tantum mansit appellatio. Colum. lib. III, cap. 17: *Malleolus* sic ab antiquis pangebatur, ut novello sarmento pars aliqua veteris haereret. Sed hanc positionem damnavit unus: nam quidquid ex vetere materia relictum erat, pressum atque obrutum celeriter humore putrescebat.... Mox Iulius Atticus, et Cornelius Celsus.... cum suo capitulo sarmentum depresserunt. HARD.

E duro. E duriore sarmento sive

eoque argumento malleolus vocatur etiam nunc. Postea avelli cum sua calce coeptus est, ut in fico: neque est aliud vivacius. Tertium genus adiectum etiamnum expeditius sine calce, propter quod sagittae vocantur, quum intorti panguntur: iidem quum recisi nec intorti, trigemmes. Plures autem ex eodem surculo hoc modo fiunt. Serere o pampinariis sterile est, nec nisi secundo oportet. Quae raras habet

trunco: surculus eum vetere sarmento iunctus. Virgam e duro pariter appellat Columell. lib. III, c. 6. E duro ualiam virgam, c. 10, atque alibi passim. HARD.

Malleolus vocatur. Columell. lib. III, c. 6: *Malleolus autem novellus est palmet, innatus prioris anni flagello, cognominatusque a similitudine rei: quod in ea parte quae deciditur ex vetere sarmento prominens utrinque, malleoli speciem praebet.* Galils, *marcolte, crossette, mailleton.* HARD.

Cum sua calce. Cum sua perna dixit, cap. 13. Vide quae ibi adnotavimus. HARD. — Dalec. suo. Ed. P.

Sagittae vocantur. Columell. lib. III, cap. 17: *Sagittans rustici vocant novissimam partem surculi: sive quia longius recessit a matre, et quasi emicuit, atque prosiluit: seu quia enamine attenuata praedicti teli speciem gerit.* At Plinio sagitta is ipse surculus est, quum intortus pangitur, ut mox dicetur. HARD.

Trigemmes. Colum. lib. III, cap. 19: *Malleolus non ab eo trigemmis dictus est, quod omnino trium oculorum est: quam fere circa plagam qua matri abscisus est, plenus sit gemmarum: sed, quod his excerptis, quibus est frequens in ipso capite, tres deinceps articulos, totidemque gemmas habet.* HARD.

Serere e pampinariis. E pampinario palmitae sagittas serere. Quis palmes ita vocetur, dicemus inferius hoc cap. Interim ex Columell. lib. III, cap. 10, pampinarium sarmentum scito appellari, quod est ex duro trunco enatum. Columell. loc. cit. Hoc, inquit, praeceptum a magistris unitor accepit, ne pampinariam virgam deflaret. Et mox: *Quoniam et hos surculos seram non in totum sterilitate affectos. Num constitor pampinarios quoque, quum e duro proceperint, tempore anni sequentis acquirere fecunditatem: et ideo in ressecem submitti et prognerare posse.* Vinitores nostri vocant, *dragons* qui *sortent du tronc.* HARD.

Nec nisi secundo. Nec malleolum serere oportet, nisi qui fructum tulerit. Columella, lib. III, cap. 10: *Nos autem primum rationem sequuti, nunc etiam longi temporis experimentum, non aliud semen eligimus, nec frugiferum esse ducimus, nisi quod in parte genitali fructum attulerit. Nam illud quidem, quod loco sacrili latum robustumque sine fetu processit, fallacem fecunditatis imaginem praefert, nec ullam generandi vim possidet.* Et paucis deinde interiectis: *Itaque ut ad consuetudinem agricolarum revertor, eiusmodi surculos, qui nihil attulerint, spadones appellant: quod*

nodos, infecunda indicatur. At densitas gemmarum, fertilitatis indicium est. Quidam seri vetant, nisi eos qui floruerint, surculos. Sagittas serere minus utile, quoniam in transferendo facile rumpitur quod intortum fuit. Seruntur pedali, non breviores, longitudine, quinque sexve nodorum. Pauciores tribus gemmis in hac mensura esse non poterunt. Inseri eodem die, quo deputentur, utilissimum. Si multo postea necesse sit serere custoditos, uti praecepimus, caveri utique, ne extra terram positi sole inarescant, ventove aut frigore hebetentur. Qui diutius in sicco fuerint, prius quam serantur, in aqua pluribus diebus revirescant.

6 Solum apricum et quam amplissimum in seminario,

foerent, nisi eos suspicarentur inhabiles frugibus: quae et ipsa appellatio rationem mihi subiecit non eligendi malleolos, quoniam probabili parte vitis enatos, si fructum non tulissent. Haec Plinius mirabili brevitate contrahitur. HARD.

Sagittas serere. Sagittae vocantur ii surculi, qui intorti pauguntur. De his cum Plinio facit Colum. lib. III, cap. 48: Vitiosa est, inquit, Iulii Attici ratio, quae contortis capitibus malleolum recipit: eiusque rei vitandae non una ratio est. Primum, quod nulla stirps ante quam deponatur, vexata et infracta, melius provenit, quam quae integra et inviolata sine iniuria deposita est: deinde quidquid recurvum, et sursum versus spectans, etc. Et cap. 40: Maiores nostri paupinariunt et sagittam velut imiles ad deponendum prevalentissime damnaverunt. HARD.

Seruntur pedali. Columella, lib. III,

cap. 49, et lib. de Arborib. cap. 3. HARD.

Pauciores. Colum. loco prius allato. HARD.

Inseri. Seri, conseri, pangi. H. Vti praecepimus. Si nempe longius afferantur, ut de pomorum callamis dictum est in fine cap. 24. Colum. lib. III, cap. 49: Super caetera illud quoque, sive viradicem, sive malleolum ferentem praemoneo, ne semina exarescant, immodicum ventum solemque vitare, qui uterque non incommodum arceatur obiectu vestis, etc. HARD.

In seminario. Ex Columella, lib. III, cap. 43; huic locum sic restituito: In seminario sive vinea, bidente et bipalio pastinari debet, in longitudinem ternos pedes, terraeque reici, ita ut in pedes binos fossa procedat (alia descendat), quantum potitur latitudo ferramenti. Bipalium instrumentum ad fodiendum, pala duplo latius, unde nomen. DALL.

sive in vinea, bidente pastinari debet ternos pedes bipalio alto: marra relici quaternum pedum fermento, ita ut in pedes binos fossa procedat. Fossum purgari, et extendi, ne crudum relinquatur: verum et exigi mensura. Male pastinatum deprehendunt scam-

Bidente pastinari. Columella lib. III, cap. 48: *Quidquid emoti soli vineis praepratur, repastinatum vceant.* Gallis, houer la vigne. Bidens instrumentum fossorium a gemino dente sic appellatum, uti hoyon à deux dents. HARR.

Ternos pedes bipalio alto: marra, etc. Bipalium bidentis pars ferrea est qua terra foditur. Col. lib. V, cap. 5, *Bipalio terram pastinabimus.* Et lib. IX, cap. 2: *Bipalio, cui est altitudo duorum pedum.* Bipalium non altum, idem Colum. lib. XI, c. 9, minus quam duos pedes ferramentum vocat, altum Plinius, cui terni pedes. Colum. rursus lib. de Arbor. cap. 4: *Eiusmodi bipalio... si eodem loco, quo vineam ordinaturus es, facere voles seminarium, tribus pedibus alte repastinabis ingerum.* De marra idem Columell. lib. X de cultu horticorum: *Mox bene cum glebis vinacem excipitis herbam Contendat marra, vel fracti dente lignis, Patria maturi solvantur et ubera ampli.* Plinius, lib. XVIII, cap. 43, *marris herbas radi ad solum disij.* Italica, marra. Gallis, houe et marre de vigneron. Papias in Vocabul. *Marrae, sappae, instrumenta rusticorum.* H.

Quaternum pedum fermento. Ita MSS. omnes, non *ferramento.* Hoc est, humus e fossa duum altitudinis pedum extracta, ad pedum quatuor altitudinem debet crescere, quin lasior facta est, pastinationis ope. Colum. l. IV, c. 4: *Quid quod re-*

pastinata humus, dum est recens soluta, laxataque, velut fermento quodam intumescit? quum deinde non longissimam cepit vetustatem, condensata subaudit, etc. Iterumque: *Ager, si bipalio movetur, altitudo bipedaeva fit: deprimuntur deinde semina in regesto, quod est fermentatum plus dupondio semisse: nam semper in plano refusus egesta humus tumidior est, quam gradus soli arudi.* H.

Ita ut in pedes binos. Haec fossae altitudo est. Colum. lib. III, cap. 5: *Ergo medioeris et modice nivis ager vitiorio est aptissimus, isque bipalio prius subigi debet, quae est altitudo pastinationis, etc.* H.

Fossum purgari. Terra, quae effossa est, stirpibus, herbisque noxiis liberanda. H.

Ne crudum. Immotum, quod non sit probe pastinatione solutum et fermentatum. Pallad. lib. II in Ianuar. tit. 40: *Pastius vero quod omne versabitur, trium vel duorum semis pedum altitudine terra universa fodietur, in quo erit diligentia, ne crudum fraude occulta fossor includat.* H.

Exigi mensura. Ad certam regulam, seu mensuram exigi, cuius ad altitudinem humus omnis emoti pertingat aequaliter. Haec multo uberius Colum. l. III, c. 13, cuius verba utique plurimum lucis orationi Pliniae sunt allatura. *Opus est, inquit, perito ac vigilantem exatore, qui ripam erigi iubeat, sulcumque va-*

na inaequalia. Metienda est et ea pars, quae interiacet pulvini. Surculi seruntur et in scrobe, et in sulco longiore, super quos tenerrima ingeritur terra. Sed in gracili solo frustra, nisi substrato pinguiore. Nec minus quam duos integri oportet, et proximam attingi terram: eodem paxillo deprimi et spissari. Interesse in plantario sesquipedes inter bina semina in latitudinem, in longitudinem semisses. Ita satos malleolos quarto et vicesimo mense recidere ad imum articulum, nisi ipsi parcatur. Oculorum inde materia emicat, cum qua sexto ac tricesimo mense viviradix transfertur.

⁸ Est et luxuriosa ratio vites serendi, ut quatuor

cuari, ac totum spatium eruli soli cum emota iam terra committi... Sed laque operi exigendo quasi quamdam machinam commentu maiores nostri, regulam fabricaverunt: in cuius latere virgula prominens ad eam altitudinem, qua deprimi sulcum oportet, contingit summam ripae partem. Id genus menstrae clociani vocant rustici. H.

Scamna. Columella lib. II, cap. 2: Nec ubi erulum solum et immotum relinquit, quod agricolae scamnum vocant. Et lib. III, c. 43: Nec ubi scamna emittuntur, et quod est durum summis glebis obtegatur. Scamna rustici in Gallia vocant des venux, des barres. H.

Quae interiacet pulvini. Agri effossi et pastinati quae pars inter scrobes interiacet. H.

Eodem paxillo. Sive bipalio. H.

Inter bina. Inter binos surculos. HAND.

Semisses. Semipedes. Vt Latini veteres pro integra quacunque re as-

sem dixere, sic pro dimidia semissem. H.

Ita satos. Sic Colum. lib. de Arb. cap. 3. H.

Articulum, nisi ipsi parentur. Notandum. Imum articulum quum integrum et illaesum servare volunt, quia sit ad germinationem caeteris secundior, ei proximum ferro non attingunt, ut is sui propectu iniurias, quae offendere possunt, arceat, ei depellat. DAL.

Est et luxuriosa. Quam luxuria monstravit. Tradit hunc modum Columella, quo tales uvae creantur, in quibus varii generis colorisque reperiantur acini lib. de Arborib. c. 9: Hoc autem, inquit, ratione tali efficitur. Quatuor vel quinque, sive etiam plures vites, virgas diversi generis sumito, easque diligenter et aequaliter compositas colligato: deinde in tubulum fictilem, vel corium, arete inserto, ita ut aliquantum exstant ab utraque parte, easque partes, quae exstant, resolvit in

malleoli vehementi vinculo colliguntur in parte luxuriosa: atque ita vel per ossa bubuli cruris, vel per colla fictilia traiectione, obruantur binis eminentibus gemmis. Humescent hoc modo, recisique palmitem emittunt. Postea fistula fracta radix libere capit vires, uvaque fert omnium corporum suorum acinos. In alio genere inventa novitio finditur malleolus, medullaque erasa, in se colligantur ipsi caules, ita ut gemmis parcatum omni modo. Tum malleolus in terra limo mixta seritur, et quum spargere coepit caules, deceditur, foditurque saepius. Talis uvae acinos nihil intus ligni habituros Columella promittit, quum vivere semina ipsa perquam mirum sit, medulla adempta. Nasci surculos etiam, quibus non sit arti-

serobem deinde imposita, et terra stercoreata obruita, et rigata, donec gemmas agant. Quum inter se virgae cohaeserint, post biennium, aut triennium, facta iam unitate, dissolves tubulum: et circa medium fere crus, ubi maxime videbuntur coisse, vitem terra praecidit, et plagam laevato, terramque minutam aggerata, ita ut tribus digitis alte plagam aperiat. Ex ea caudice quum egerit caules, duos optimas submitto, reliquos deiecit: sic uvae nascentur, quales proponimus. H.

In parte luxuriosa. Maxime lacta, ac viridi. H.

Colla. Sic ex MSS. emend. Hard. cons. Chiff. Gronov. et Al. coacta. Ea. P. — Colla fictilia. Tubos fictiles. H.

Fistula fracta. Seu osse bubula, seu colla tubuloque fictili, quo inclusi surculi tenebantur. H.

Uvaeque fert omnium. Sic ex MSS. emend. Hard. Gronov. et Al. uvaeque fert et omnium. Ea. P. — Corporum suorum. Hoc est, omnium

surculorum, qui sunt pariter colligati. Tot generum acinis uva constabit, quot fuerint malleoli simul coniuncti: si quaterni, erunt quaternum generum grana in uva: si quini, quinum. Columella loc. cit. Hara.

In alio genere inventa novitio finditur malleolus. Colum. loc. cit. Et autem uvae siue vinaceis nascentur, malleolum scindit, ita ut gemmas loculantur, medullamque omnem eradit: tum demum in se compositum colligato, sic ne gemmas allidas: atque ita terra stercoreata deponita et rigata. Quum caules agere coeperit, saepe et alte refodit. Adulta vitis tales uvae siue vinaceis creabit. H.

Columella. Loc. citat. Adde et Pallad. lib. III in Febr. tit. 29, ubi hic modus fuisse describitur, et e Graecis Theophr. de Caus. V, 5, ac Democrit. in Geop. lib. IV, cap. 6. Hard.

Semina. Surculos. H.

Nasci surculos. Nasci surculos in-

culatio arboris, non omittendum videtur: namque e buxi tenuissimis quinis senisve colligatis depacti proveniunt. Quondam in observatione erat, ut defringerentur ex imputata buxo, aliter vivere non crediti: detraxere hoc experimenta.

- 40 Seminarii curam sequitur vinearum ratio. Quinque generum hae: sparsis per terram palmitibus, aut per se vite subrecta, vel cum adminiculo sine iugo, aut pedatae simplici iugo, aut compluviatae quadruplici. Quae pedatae ratio erit, eadem intelligitur eius quoque, in qua sine adminiculo vitis per se stabit. Id enim non fit, nisi pedamenti inopia. Simplici iugo

ter se colligatos (ut de vita dictum est proxime), etiam qui sint ea ea arbore, quae earent medulla, quam articuli nodique intersepant, quales in vite esse docuimus initio huius cap. haud omittendum videtur. De hac articulatione rursum l. XVI, c. 41. — *Medulla*. Prius legebatur: *Medulla adempta nasci. Surculis etiam quibusnam sit articulatio arboris, etc.* Nostram emendationem tum MSS. exemplarium confirmat auctoritas, in quibus pertinaciter legitur, *quibus non, non quibusdam*, tum loci ipsius sententia, quae haecenus inexplicata, nunc primum nitore suo restituitur. Nam uti prius perquam mirum esse dixi, vivere semina medulla adempta: ita nunc vicissim haud omittendum videri miraculum ait, etiam surculos arboris, cui nulla ea medulla sit, ut in buxo accidit, simul depactos colligatosque provenire. Sequitur enim eius placiti statim id exemplum: *Namque e buxi tenuissimis quinis senisve surculis colligatis depacti proveniunt.* Buxo medullam esse nullam, observatum est libro sup. cap. 72. H.

Sparsis) *Vignes courantes*, de quibus iam egimus l. XIV, c. 4. De his Columell. lib. V, cap. 4: *Ultima est conditio stratarum vitium, quae ab enata stirpe confestim velut proiectae per humum porriguntur.* H.

Aut per se. *Οφθαλμιος*, de qua l. XIV, cap. cit. *Velut arbusculae brevi crure per se stantes*, inquit Colum. l. V, c. 4. H. — *Vite subrecta.* *Vigne basse, non échelassée.* Eo. P.

Vel cum adminiculo) *Vigne échelassée*, ut iam superius diximus loc. cit. H.

Simplici iugo. Quae pedaminibus adnixa, inquit Columella loc. cit. iugo imponitur, iugum in vineis quid sit, diximus lib. XVI, cap. 68. Vbi iugum simplex esset, iugata vinea dicebatur, *simple treille*: quales esse aut, quibus hortorum parietes velatiuntur: ubi quadruplex, compluviata: a compluviis ducta metaphora, hoc est, ab aedii cavo, quo pluviae aquae confluant, *treille à quatre poutres*. Quod ratio quasi circumfirmata agmine vocat Colum. lib. IV, c. 47. H. — *et cum adminiculo sine iugo*, etc. *Adminiculum sine iugo, l'écha-*

constat porrecto ordine, quem canterium appellant. Melior ea vino, quando sibi ipsa non obumbrat, assiduoque sole coquitur, et assilatum magis sentit, et celerius rorem dimittit: pampinationi quoque et oc-
 cationi omnique operi faciliior. Super caetera deslo-¹¹
 rescit utilius. Iugum fit pertica, aut arundine, aut crine, funiculove, ut in Hispania, Brundisique. Com-
 pluviata copiosior vino est, dicta a cavis aedium com-
 pluviis. Dividitur in quaternas partes totidem iugis. Huius serendi ratio dicetur, eadem valitura in omni genere, in hoc vero numerosior tantum.

His vero tribus seritur modis: Optime in pastinato,¹²
 proxime in sulco, novissime in scrobe. De pastinatio-
 ne dictum est. (xxii.) Sulco latitudo palae satis est, scrobibus ternorum pedum in quamque partem. Al-
 titudo in quocumque genere tripedalis, ideo nec vi-
 tis minor transferri debet exstatura etiamnum duabus

*las. Simplex iugum, la perche en travers. Quadruplex iugum, quatre rangs de perches en travers. Tales vi-
 tes vidi in Germaniae et Italiae fini-
 bus. Ed. P.*

*Quem canterium. Et canteriatas vi-
 tes Colum. loc. cit. H.*

*Melior ea vino, quando sibi ipsa non obumbrat, etc. Haec totidem fere
 verbis Columella lib. XVI, cap. 49.
 HARD.*

*Iugum fit pertica, etc. Colum. lib.
 IV, c. 17. H.*

*Brundisique. Sic ex MSS. em.
 HARD. cons. Chiff. Gronov. et Al.
 Brundisique. Eo. P.*

*His vero tribus. Colum. l. V, c. 4.
 HARD.*

*Proxime in sulco. Palladius, lib. II
 in Isuar. tit. 40: Sulcis melius erit,
 quia humorem in tota spatia pastinata
 transmittunt. H.*

Palae. Pala, la pelle. DROT.

*Scrobibus. Scrobes ternarios appel-
 lat Colum. id est, quocumque versus pe-
 dum trium, lib. de Arb. c. 4. H.*

*Altitudo in quocumque genere tri-
 pedalis. Sive in sulco, sive in scrobe.
 Colum. lib. V, c. 5: Scrobs in lon-
 gitudinem altitudinemque defossus,
 tripedancus abunde est: latitudine ta-
 men bipedanea: vel si quaternum pe-
 dum spatia inter ordines relicturi su-
 mus, commodius habemus eandem
 quoque versus dare menaurum scrobi-
 bus, non amplius tamen quam in tres
 pedes altitudinis depressis. Caeterum
 quatuor angulis semina applicabuntur
 subiecta minuta terra, et ita scrobes
 adobruuntur. Pallad. quoque l. c. H.*

*Exstatura. Colum. lib. III, cap. 3
 et 16: Duabus gemmis tantum supra
 terram relictis. H.*

gemmis. Emoliri terram minutis in scrobe imo sulcis, fimoque misceri, necessarium. Clivosa altiores possunt scrobes, praeterea pulvinatis a devexitate labris. Qui ex his longiores sient, ut vites binas accipiant e diverso, alvei vocabuntur. Esse vitis radicem in medio scrobe oportet: sed ipsam innixam solido in orientem aequinoctialem spectare: adminicula prima e calamo accipere. Vineas limitari decumano xviii pedum latitudinis ad contrarios vehiculorum transitus, aliisque transversis limitibus denum pedum distingui per media iugera. Aut si maior modus sit, totidem pedum cardine, quot decumano, limitari. Semper vero quintanis seminari, hoc est, ut quinto quoque palo singulae iugo paginae includantur.

Emolliri. Columella, lib. de Arbor. cap. 4: *Quam semina depones, in unum scrobem, vel succum bidentibus fodito, mollemque reddito.* II.

Scrobe imo. Gronov. et Al. *scrobe ima.* Eo. P.

Clivosa. Colum. loc. c. *Campestris locus alte duos pedes et semissem infodiendus est: acclivis regio tres: praeruptior vero collis in quatuor pedes vertendus: quoniam quum a superiore parte in inferiorem detrahatur humus, viz iustum pastinationi praebet regestum, nisi multo editiorem ripam quam in plano feceris.* II.

Pulvinatis. Attumulata tellure in pulvini morem, inferiore labro seu ripa scrobis, qua parte vergit in devexitalem clivus. H.

In orientem. Colum. loc. c. *Vitem quam ponis, fac ad orientem spectet, adminiculo religata.* II.

E calamo. Ex arundine. II.

Vineas limitari decumano XVIII pedum latitud. Vineas, inquit, aequum est in hortulos ita dividi, ut singulae

rum modus omnis in semiugera dirimatur. Limitentur eadem via seu itinere xviii pedum latitudinis, ab ortu in occasum procedente (hoc decumanum vocant): ut occurrentia e diverso vehicula faciles transitus habeant. Sint et aliae semitae denum pedum transversae, quibus media vinearum iugera distinguantur, e meridie in septentrionem: has cardinem appellant. Vide Colum. lib. IV, c. 18, et lib. III, cap. 20, ubi vineas singulas ait in proprios hortos digerendas, semitisque ac decumanis distinguendas esse. II.

Cardine, quot decumano. De limite decumano et cardine, dicitur lib. XVIII, c. 77. II. — *Totidem pedum cardine, quot decumano.* Ut videre est apud Festum: *Decumanus appellatur limes, qui sit ab ortu solis ad occasum; alter ex transverso currens appellatur cardo.* BROT.

Semper vero quintanis seminari... ut, etc. Sureculos ita poni in iugata vite et compluviata praecipit, ut

Solo spisso, non nisi repastinato, nec nisi vivira-
dicem seri: tenero et soluto, vel malleolum, sulco,
vel scrobe. In colles sulcos agere transversos, melius
quam pastinare, ut defluvia palis eorum contineantur.
Aquoso caelo, vel sicco solo malleolos serere autu-
mno, nisi si tractus ratio mutavit. Siccus enim et ca-
lidus autumnus poscit seri, humidus frigidusque etiam
veris exitu. In arido solo viviradix quoque frustra se-
ritur. Male et in siccis malleolus nisi post imbrem. At
in riguis, vel frondens vitis, et usque ad solstitium
recte, ut in Hispania. Quiescere ventos sationis die
utilissimum. Plerique austros optant, Cato abdicat.

Interesse, medio temperamento, inter binas vites
oportet pedes quinos: minimum autem laeto solo pe-
des quaternos: tenui, plurimum octonos. Umbri et

compluviato quoque palo seu peda-
mento, cui suum semē surculusve
ininitur, iugum imponatur: atque is
vineae iugatae modus, pagina nunci-
patur. H. — *Quintanis seminari.* Bro-
terius ex MSS. Regg. 1, 2, 5, et edit.
principe, *semitari*. Vineae quintanis
sunt semitandae, id est, post quin-
tanos palos distinguendae sunt semita,
un *sentier*. Quinque pali iugo iuncti
efficiunt paginam, une *perchée*. Ed. P.

Tenero et soluto. Colum. lib. III,
c. 14: *Potest malleolus in vicem vi-
viradicis conseri, soluta et facili terra.*
HARD.

In colles sulcos. Non declives a
vertice collis ad radices, sed ab uno
latere transversos ad alterum latus:
ut aquarum eluvione terram defluen-
tem pali malleorum, seu viviradi-
cum, contineant. In MSS. R. 1, *ut
defluvia tales*; Reg. 2, *defluvia tiles*.
HARD.

Siccus enim. Colum. lib. III, c. 14:

*Vere melius, si aut pluvius aut frigi-
dus status caeli est, aut ager pinguis,
aut campestris, aut uliginosa planities.
Rursus autumno, si sicca, si calida
est aëris qualitas, si exilis atque ari-
dus campus, si macer praeruptusve
collis.*

In arido solo. Theophrast. de Caus.
lib. III, c. 17: *Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ
τὰ ποσχεύματα δαῖς ἐς τὰς ἐπομβρίους
μᾶλλον ἐμβάλλειν*, etc. *Qua de causa
vivoradices quoque solo pluvio deponen-
das potius censent, etc.* II.

Cato abdicat. Cap. XL: *Ficos, oleas,
mala, pira, vites inseri oportet luna
silenti post meridiem, sine vento Au-
stro.* H.

Interesse. Paulo aliter Colum. lib.
III, c. 15, p. 115. H.

Umbri. . . ad vicenos. Vicenum ii
pedum intervallo vitium ordines di-
stinguunt, arationis gratia, quoniam
in eo spatio frumenta serunt. II.

Marsi ad vicenos intermittunt arationis gratia in his, quae vocant porculeta. Pluvio et caliginoso tractu rariores poni; sicco densiores congruit. Subtilitas parcimoniae compendia invenit, quum vinea in pastinato seritur obiter seminarium faciendi; ut et viviradix loco suo, et malleolus qui transferatur, inter vites et ordines seratur. Quae ratio in iugerb circiter
 16 sedecim millia viviradicum donat. Interest autem biennium fructus, quo tardius in sato provenit, quam in translato. Viviradix posita in vinea post annum resecatur usque ad terram, ut unus tantum emineat oculus, adminiculo iuxta affixo, et fimo addito. Si-

Porculeta. Ita pulvinos et areas appellabant agricolae, in quibus diversi generis olera conserebantur. H.

Rariores poni. Ut solem admittant. DALC.

Densiores congruit. Ut a sole defendantur. DAL.

Subtilitas. Affinis huic est ea parcimoniae ratio, quam affert Colum. lib. III, c. 43: *Avarius quidam... viviradices, vel decinos quam recensissimos palmites novellos erigunt, consitis compluribus inter ordinaria seminaria malleolis, etc.* Et aliquanto planius, c. 46: *Coequato solo, deinceps pastinato, malleolus ordinariis vitibus interserendus est: eumque sat erit medio spatio, quod vocat inter vites per unam lineam depangere... In eadem deinde linea in qua viviradix obtinebit ordinem suum, praesidii causa, quorum ex numero propagare possit in locum demortuae vitis, quinque malleoli pangendi sunt... Tali conditioni Iulius Atticus abunde putat esse malleorum sedecim millia.* H.

Parcimoniae compendia. Compendium, lucrum est temporis, pecuniae, operae. H.

Quae ratio. Iulius Atticus apud Colum. lib. III, c. 46, sedecim malleolorum, non viviradicum, millia abunde putat esse: Nos tamen, inquit ille, plus quatuor millibus conserimus, quia negligentia cultorum magna pars deperit, et interitu seminum caetera quae vident, varescunt. Et c. 3: *Nos iam cum vicena millia malleolorum per vineae iugum inter ordines pangimus. Ille (Iul. Atticus) minus quatuor millibus deponit, etc.* Adicitque singula millia viviradicis sestertiis sexcentis rusticis mercari solitos (hoc est, circiter gallicae monetae 112 fr. Ed. P.) H.

Interest aut. bienn. fructus, quo tardius in sato provenit. Colum. lib. III, c. 4: *Biennii spatium longum esse minime existimandum est, intra quod utique tempestivitas seminum respondet, etc.* H.

Quam in translato. Nam dum transfertur saepius versata et subacta terra ad fruticandum vitem incitat. DALC.

Resecatur usque ad terram. Varro, lib. I, c. 34. DAL.

mili modo et secundo anno reciditur, viresque concipit, et intra se pascit suffecturas oneri: alias festinatione pariendi gracilis atque eiuncida, ni cohibeatur castigatione tali, in fetum exeat tota. Nihil avidius nascitur: ac nisi ad pariendum vires serventur, tota fit fetus.

Pedamenta optima, quae diximus, aut ridicae et 17 robore, oleaque: aut si non sint, pali e iunipero, cupresso, laburno, sabuco. Reliquorum generum su-

Simili modo et secundo anno reciditur, etc. Damare huc Columella videtur, lib. IV, c. 11, quanquam Virgilio, Saseroae, Stolori, et Catoni probatum. H.

Suffecturas oneri. Tum oneri sarmentorum, tum fructui ferendo, ut loquitur Colum. lib. IV, cap. 17; Varro de Re Rust. lib. I, cap. 31. H.

Festinatione pariendi, etc. Sarmenta et flagella. Dat.

Eiuncida. lunci instar tenuis, macilentus, exilis. Ita scribimus, pro emueida (quam vocem latinitas nunquam agnovit, neque hic locus recipit). Sane eiuncida in MSS. legitur, Reg. 1, 2, Colb. Th. etc. Et ea vox lenitatem, maciem, exilitatemque, qualis in iunco deprehenditur, peraccommodate exprimit. Enimvero apud Varronem de Re Rust. lib. I, cap. 31 (quem locum Plinius, dum haec scriberet, habuit certe ante oculos), ita ex optima Stephani editione legitur: *In vitiario primitus quam exil vitis, tota rescari solet, ut firmiore sarmento e terra exeat, atque in pariendis oculibus vires habeat maiores. Eiuncidum enim sarmentum propter infirmitatem sterile, neque ex se potest eicere vitem, quam vocant minorem flagellum: maiorem etiam unde urae nascuntur, palmam.* Eodem sensu paulo post ipse Plinius: *vitis ero-*

cata ad fructum eiunescit, ac moritur. Sic palmarum genus a praelonga fragilitate innoxium superius appellatum vidimus, lib. XIII, cap. 9. H.

In fetum. In materiem et sarmenta. HAZO.

Quae diximus. E castanea scilicet, esculu, caeterisque arboribus antea appellatis, cap. 34. HAZO.

Aut ridicae. Ridicae appellantur pedamenta ex olea et robore: ex alia quavis materia, pali. *Des échalas.* Colum. lib. IV, cap. 26: *Sequitur adminiculandae iugandaeque vineae cura: cui stabibendae melior est ridica palor neque ea quaelibet: nam est praecipua cuius fissi olea, quercus, et aliter, et si qua sunt similia robora. Tertium obtinet locum pedamen teres, idque maxime probatur ex iunipero, et lauro, et cupressu. Recte etiam faciunt ad eam rem silvestres pinus: atque etiam sambuci probabilis usus, etc.* H.

Laburno. De eo diximus lib. XVI, cap. 31. Ex eo sane pedamenta optima, et perpetuo durantia factitari scimus apud D. Claudii sanum Sequanorum, ad Vogesum montem, et tractu Segusiano, et Brizao: arcus etiam meliores, quam e tasso fieri, Briziac Galliae togatae doceat. H. *Sabuco.* Sic ex MSS. em. Harduin. *sambuco* Gr. et MS. En. P.

Reliquorum... reciduntur. Post pu-

des omnibus annis reciduntur. Saluberrima in iugo arundo connexa fasciculis, durat quinque annis. Quum breviores palmites sarmento iunguntur inter se funium modo, ex hoc arcus funeta dicuntur.

- ¹⁸ Tertius vineae annus palmitem velocem robustumque emittit, et quem facit aetas vitem. Hic in iugum insilit: Quidam tunc excaecant eum, supina falce auferendo oculos, ut longius evocent, noxia iniuria. Vtilior enim consuetudo pariendi, satiusque pampinos adiugatae detergere, usque quo placeat roborari eam. Sunt qui vetant tangi proximo anno quam translata sit: neque ante LX mensem falce curari: tunc autem ad tres gemmas recidi. Alii et proximo quidem anno recidunt, sed ut ternos quaternosve singulis annis adiciant articulos, quarto demum perducant ad iugum. Id utrumque fructum tardum, praeterea retorridum et nodosum reddit, pumilionum incremento. Optimum autem, matrem esse firmam,

tationem vitium retractandae sunt, partesque eorum potres dedolandae, inquit Colum. l. 5. HARD.

Saluberrima. Colum. lib. IV, cap. 17: Quum iugum in fascem pluribus arundinibus alterna cocuminum vice ordinatum est, fere quinquenni praebet usum. HARD.

Ex hoc arcus. Ex hoc palmitum, seu funium, nexu, quum ficus in arcum flectitur, Funetum vocant. H.

Noxia iniuria. Sic paulo post hoc cap. suffocante iniuria. H.

Vtilior enim consuetudo pariendi. VI robustior et firmior vitis evadat. DAL.

Satiusque. Satius est non ante vineam pampinare, quam fuerit iugata. Sic loquutus etiam Colum. lib. V, c.

5: Insequitur pampinator, et super-vacuus deterget, etc. H.

Sunt qui vetant tangi proximo anno quam translata. Colum. lib. IV, cap. 14, pag. 134: Illam veterem opinionem damnavit usus, non esse ferro tangendos anniculos malleolos, quod aciem reformident: quod frustra Virgilius, et Saveria, Stolonisque et Catones timerunt, etc. H.

Id utrumque. Haec utraque ratio, inquit, et eorum qui proximo anno tangi vetant, et eorum qui tum recidunt, fructum lardum reddit: hoc est, sarmentorum incrementum lentius facit, idemque nodosum ac retorridum, quale est in pumilis arboribus. Scabras et retorridas plantas Colum. vocat, lib. III, cap. 12, quae

postea fetum audacem. Nec tutum est quod cicatricosum, magno imperitiae errore. Quidquid est tale, plagis nascitur, non e matre. Totas enim habet illa vires dum roboratur: et annuos accipit tota fetus, quum permissum fuerit nasci. Nil natura portionibus parit. Quae quum excreverit, satis firma protinus in iugo collocari debet: sin etiamnum infirmior erit, sub ipso iugo hospitari recisa. Viribus, non aetate decernitur. Temerarium est, ante crassitudinem pollicarem viti imperare. Sequenti anno palmites salven-

propter nimiam siccitatem naturali destituuntur alimentis. Scabras, ieiunas, aridas, macilentas, perustas vox ea significat. HARR.

Nec tutum est quod cicatricosum. In veterana vinea restitueoda Colum. lib. IV, cap. 22, inter tertium et quartum pedem a terra viridissimam partem corticis acuto mucrone ferramenti vulnerat, ut e plaga pampinus fundatur, cicatrieque germen procedat. Id est scilicet quod Plinius inquit: non esse eliciendum e cicatricea plaga samentum, quamvis id fiat in vite seniore. DAL. — *Cicatricosum.* Quod ex cicatrice repullulascit. Vitem quoque cicatricosam dixit Colum. lib. IV, cap. 22, et lib. V, c. 5: *Quidquid circa cicatricem citaverit.* HARR.

Plagis. Per vim et plagas, non sponte ex matre nascitur. II.

Roboratur. Putatione, fossione, ablaqueatione, etc. DALEC.

Quum permissum fuerit nasci. Nisi detrahantur oculi. DAL.

Nil natura. Nihil natura interruptis vicibus parit. II.

Viti imperare. Vitem vel quo lubet flectere, vel rescare, vel quovis

modo cogere. Sic Colum. lib. IV, c. 11: *Nam post largos fructus parcendum est vitibus, et ideo auguste putandum: post exiguos, imperandum.* HARR.

Sequenti anno... salventur. Serventur incolumes, caeteris excisis. In libris baccensis editis, *salventur.* Dalecampius *summittantur*, reponere nititur: atque eo pertinere putat Columellae locum ex lib. IV, cap. 16. Vbi aliud plane tractat argumentum ab eo, in quo nunc Plinius habitat. Nos unius litterulae obliteratione *salventur* rescripsimus, et orationi alioqui obscurae lucem addidimus. Vnus hac voce, ne quis barbarum putet, Tullius ipse, erat. in *Pison.* n. 78: *Ille posse iterum rempublicam salvare, si cessissem: infinitam eadem fore, si restissem.* Nostram emendationem tum ipsa loci sententia, tum Columellae verba constabiliunt. Sic enim ille lib. IV, cap. 21: *Quum aliquot annis quasi invenilem aetatem vineae ceperint, quot palmites relinquere debeant, incertum est. Nam loci tactilia plures, exilitas pauciores desiderat,* etc. II. — *Salventur.* Barbarum hoc esse, nec lati-

pampini exsultant: cacumen religari vetant. Natura haec est: deiecta pars, aut praeligata, fructum dat, plurimumque ipsa curvatura. Quod citra est; materiam mittit, offensante crebro spiritu; et illa, quam diximus, medulla. Quae ita emicuerit materia, fructum dabit anno sequente. Sic duo genera palmitum: quod e duro exit, materiamque in proximum annum promittit, pampinarium vocatur: at ubi supra cicatricem est, fructuarium. Alterum ex anniculo palmitis, semperque fructuarium. Relinquitur sub iugo

Natura haec est. Haec apud Columellam existit lib. IV, cap. 20. II.

Ipsa curvatura. Colum. l. c. Ex eo loco quod proximum iugo ligatum est, brachia disponuntur in diversas partes: palmaeque superpositae deorsum versus curvantur a vinculo. Itaque id quod iugo dependet, fructu impletur; rursumque curvatura iuxta vinculum materiam exprimit. II.

Quod citra est. Quod infra vinculum, inquit Colum. lib. IV, cap. 24. HAND.

Offensante. Inhibentibus nodis in curva distortaque vite, et ipso flexu cursum terreni humoris, seu medullae, ac vitalis spiritus, per quem eam quodam itinere matris alimenta meant, veluti salebris retardante, inquit Columell. lib. VI, cap. 20. II. — *Crebro spiritu.* Broterius ex MSS Reg. et editione princeps, *offensante, credo, spiritu.* Ed. P.

Quam diximus. Hoc ipso capite his verbis: *Medulla, sive illa vitalis anima est, ante se tenet, longitudinem impellens, quamdiu nodi pervia potest fistula.* HAND.

Sic duo genera. Colum. lib. V, c. 6: *Sed ipsorum palmitum duo genera sunt. Alterum, quod ex duro provenit: quod quia primo anno ple-*

rumque frondem sine fructu affert, pampinarium vocant. Alterum, quod ex anniculo palmitis procreatur, quod quia protinus creat, fructuarium appellant: cuius ut semper habeamus copiam in vinea, palmitis partes ad tres gemmas religandas sunt, ut quicquid intra vinculum est, materias exeat. HAND.

Quod e duro exit, materiamque in proximum annum promittit, pampinarium vocatur: at ubi supra cicatricem est, fructuarium. Quinque illa verba: at ubi supra cicatricem est, videntur mihi non esse legitima auctoris; patetque id ex Columellae loco in nota superiore citato. PINT. — Ratio dubitandi non apparet. Nisi furte nimis ad verbum exscripta videntur Columellae dictata. Sed ut iam saepe monuimus, ac praesertim Exc. II ad Plin. vii. nullatenus mihi hoc vitio vertendum existimavit Noster, praesertim qui in elencho, inter suos ad hunc librum auctores, Columellam discrete nuncupaverit. Ed. P.

Relinquitur. Columell. lib. IV, cap. 24: *Vna tantummodo materia iugo proxima, et una infra eam custos erit remittendus, qui vitem mox in annum renovet.* Idem cap. 21: *In pollicem tondatur, quem quidam custo-*

et qui vocatur custos. Hic est novellus palmes, non longior tribus gemmis, proximo anno materiam daturus, si vitis luxuria se consumpserit. Et alius iuxta eum, verrucæ magnitudine, qui furunculus appellatur, si forte custos fallat.

- 24 Vitis antequam septimum annum a surculo compleat, evocata ad fructum eiuncescit, ac moritur. Nec veterem placet palmitem in longum, et ad quartum usque pedamentum emitti, quod alii dracones, alii iuniculos vocant, ut faciant quæ masculeta appellent. Quum induruit vitis, pessimum in vinea traducere. Quinto anno et ipsi palmites intorquentur,

dem, alii resecem, nonnulli praesidiarium appellant: id est, sarmentum gemmarum duarum vel trium, ex quo quum processere fructificæ materiae, quidquid est supra vetusti brachii amputatur: et ita ex navello palmitis vitis pullulaseit. HARO.

Qui furunculus. « Plerumque germen de cicatrice procedit, » inquit Colum. l. IV, c. 22, quod sive longe prosiluerit, in flagellum summittitur: sive brevius, in pollicem: sive admodum exiguum, in furunculum. Et c. 24: Ne verrucæ similis furunculus relinquatur, nisi si iuxta supericeta vitis desiderabit ab inferiore parte revocari. Iterumque: Sed si resecis facultas non erit, circumspectendus est furunculus, qui quamvis angustissime præcisus in modum verrucæ proxima vere materiam exigat, quam vel in brachium, vel in fructuarium remittamus. H.

Eiuncescit. Gracilescit. In iuniorum. Ita MSS. R. Colb. non, uti edidit, evanesceit. H.

Nec veterem placet. Consuetudinem huius placiti mox ipse offert: quoniam quum vitis induruit, operosum est tradu-

cere, seu propagare. Traditum istud et a Colum. lib. IV, cap. 22: At si duramenta (vitis) longius excesserint, aut in quartum, vel etiam in quintum statumen præprospserint, maiore sumptu restituentur mergis. His namque, quod nobis maxime placet, propagata celerissime proveniunt. Hoc tamen, si vetus et exesa est superficies trunci, maiorem: at si robusta et integra, minorem operam desiderat. H.

Quod alii dracones, alii iuniculos vocant. Ita vocamus, inquit ipse paulo post hoc cap. palmites emeritos, pluribusque induratos annis. Colum. l. c. duramenta. Masculeta vero dici videntur consilia vitibus masculis locata, hoc est, iis quæ non sint subactæ ut alios emittant palmites, sed crescunt altius, et attollere se permittuntur. HARO. v

Traducere. MSS. transducere: hoc est, mergis propagare: quum, uti explicat Colum. IV, cap. 45, vitis curvatur, atque ex alto scrobe summersa perducitur ad vicinum palum, etc. H. — Traducere. Provigner, faire des provins. UNOT.

singulaeque e singulis materiae emittuntur, ac deinde e proximis: prioresque amputantur. Semper custodem relinqui melius: sed is proximus viti esse debet, nec longior quam dictum est: et si luxuriaverint palmites, intorqueri: ut quatuor materias, vel duas, si uniuga erit vinea, emittat.

Si per se vitis ordinabitur sine pedamento, quale-²⁵ cumque initio adminiculum desiderabit, dum stare condiscat et recta surgere. Caetera a primordio eadem. Dividi autem putatione pollices aequali examine undique, ne praegravet fructus parte aliqua, obiter idem deprimens prohibebit in excelsum emicare. Huic vineae trium pedum altitudo excelsior nutat: caeteris

Materiae emittuntur. Novelli palmites crescere sinuntur. H.

Nec longior. Nec longior tribus geminis, ut paulo ante dictum est. HABD.

Uniuga erit vinea. Simplici iugo fulta, canteriat. DAL.

Si per se vitis. Si iam vitis erectae et per se stantis *ὀρθομήλου* ratio exigitur, quae sine pedamento est. Colum. lib. V, cap. 5: *Depositam ergo stirpem*, id est, malleolum, vel *viviradicem* formare sic convenit, ut vitis sine pedamine consistat. Hoc autem protinus efficit non potest. Nam nisi adjuvando tenerae viti atque infirmæ contraheris, prorepens pampinus terrae se applicabit. Itaqueposito semini arundo adnectitur, quae velut infantiam eius tucatur, atque educet, produeatque in tantum staturam, quantum permittit agricola, etc. H.

Caetera a primordio. Cultura reliqua a prima terrae pastinatione, eadem quae haecenus explicata est in hoc ipso capite. H.

Dividi autem pollices. Palmites e

brachiis enatos, quos et custodes, et resecas, et praesidiarios vidimus paulo ante a Columella vocari. Hoc illud porro est, quod idem Colum. ait, lib. IV, cap. 24: *Sed meminisse oportebit, ne in eadem linea, unoque latere binarii esse duas materias, pluresve putiuntur: namque id maxime vitem iussitat, ubi non omnis pars brachii pari vice laborat, atque aequa portione succum proli suae dispensat, sed ab uno latere exsugitur: quo fit, ut ea vena, etiam omnis humor assumitur, velut icta fulgure ardeat.* H.

Aequali. Aequa portione abutroque latere. HABD.

Obiter idem. Idem utique fructus deprimens vitem eam, prohibebit in excelsum emicare. H.

In excelsum emicare. MSS. Reg. et Colb. forte sincerius, *emittere.* H.

Huic vineae trium pedum altitudo excelsior. Hoc est, quae ternos pedes excedat. Et hanc loquendi formam Latinitas recipit. Nam Columell. de Arb. cap. 46, non minorem decem pedum vitem dixit: et a Plinio rur-

a quinto, dum ne excedat hominis longitudinem iustam. Iis quoque quae sparguntur in terra, breves ad innitendum cannas circumdant, scrobibus per ambitum factis, ne vagi palmites inter se pugnent occurrentes: maiorque pars terrarum ita supinam in tellure vindemiam metit. Siquidem et in Africa, et in Aegypto, Syriaque, ac tota Asia, et multis locis Europae hic mos praevalet. Ibi ergo iuxta terram comprimi debet vitis, eodem modo et tempore nutrita radice, quo in iugata vinea: ut semper pollices tantum relinquantur: fertili solo, cum tribus gemmis: graciliore, quinis: praestatque multos esse quam longos. Quae de natura soli diximus, tanto potentiora sentientur, quanto propior fuerit uva terrae.

27 Genera separari, ac singulis conseri tractibus utilissimum. Mixture enim generum etiam in vino, non modo in musto discors: aut si misceantur, non alia,

sum inferius hoc ipso capite dicitur, *Nulla fere xx pedum altiore arbore.* Hæd.

Cannas circumdant. Cannas certe, non caveas, ut libri omnes pertinaciter retinent, legi oportere ratio ipsa, oratioque Pliniana clamat. Nam caveis qui tandem possit vitis inniti, quamvis id gallicus interpret vellet? At cannis potest. Sic Palladius lib. III in Feb. tit. 44: *Aliud genus est, in quo cannis pluribus circa dispositis, ipsa vitis per cannas sarmentis ligatis in orbiculos flectitur se sequentes.* Et tit. 44: *Vites autem, quae cannis in orbem cinguntur,* etc. H. — Cannas, Bruterius ex MSS. Reg. et editione principe, *Caveas;* nec emendatione opus esse indicat. Eo. P.

Vt semper pollices. Inquit Columella lib. V, cap. 5: *Iacenti viti, breviores materiae submitti debent: re-*

seces quoque angustius in modum furunculorum relinqui. Dal. — *Vt semper pollices.* Seu custodes, et reserves, uti dictum est paulo ante. Colum. lib. V, cap. 5: *Nec magna est putationis differentia* enbautis, et stantis rectae vineae: nisi quod iacenti viti breviores materiae submitti debent: reserves quoque (pollices Plinius, et custodes vocat) angustius in modum furunculorum relinqui. H.

Genera separari. Colum. lib. III, c. 20: *Nihil dubito quin per species dirigendae vites, disponendaeque sint in proprios hortos, semitis ac decumanis distinguendae.* Horti Columellae, Plinio tractus sunt. H.

Mixture enim. Prolixe haec, et uti solet, eleganter Colum. lib. III, cap. 21. Plinius lib. XIV, cap. 9: *Indicia utique inter se non congruant.* H.

quam pariter maturescentia, iungi necessarium. Iuga altiora, quo laetior ager, et quo planior: item roscido, nebuloso, minusque ventoso conveniunt. Contra, humiliora gracili et arido, aestuoso, ventisque exposito. Iuga ad pedamentum quam arctissimo nodo vinciri oportet, vitem levi contineri. Quae genera vitium, et in quali solo caeloque essent conserenda, quum enumeraremus naturas earum et vinorum, notavimus.

De reliquo cultu vehementer ambigitur. Plerique ²⁸ aestate tota post singulos rores confodi iubent vineam. Alii vetant gemmantem: decuti enim oculos, tractuque intrantium deteri: et ob id arcendum procul omne quidem pecus, sed maxime lanatum, quoniam facillime auferat gemmas. Inimicos et pubescente uva rastros: satisque esse vineam ter anno confodi, ab

Iuga altiora. Huius rei causas affert, easque probabiles, Colum. lib. IV, cap. 49. HARD.

Iuga ad pedamentum. Sive, ut loquitur Colum. lib. IV, cap. 46, ad statumen: Statuminibus, inquit, firmiara iuga sunt alliganda, easque vel salignis perticis, vel compulsiis quasi fasciis arundinum eamnectuntur, ut rigarent habeant, nec pandantur aure fructuant. II.

Vitem levi. Colum. lib. IV, c. 43: Vinculi genus quale sit, quo religantur semina vitium plurimum refert: nam dum novella vinea est, quam molliissimo necenda est: quia, si viminibus solicis aut ulmi ligaveris, increasens vitis se ipsam praeclidit. Optima est ergo genista, etc. II.

Quae genera. Supra lib. XIV, cap. 4 et 5. II.

Alii vetant. Colum. lib. IV, cap. 27: Si palus incipientibus, progem-

mantibusque fossorem immiseris, magnam partem vindemiae decusseris. Igitur antequam gemment, per divortium veris atque laemis quam altissime fodiendae vineae sunt, quo lactius atque hilarius pullulent. II.

Tractuque. Ita MSS. recte: non tactu. Alitactu vestium, ac lanarum deculi gemmas indicat. II.

Et ab id arcendum. Ita vero acceptum a Virgilia, Georg. lib. II, vs. 374: Texendae oves etiam, et pecus omne tenendum. Praecipue dum frons tenera: imprudensque laborum, etc. HARD.

Pubescente uva. Quam nigrescere incipit, variante 3e uva. Pubescentem et quasi adolescentem dixit Columell. lib. IV, c. 28. HARD.

Ter anno confodi. Colum. l. c. Non inferior plerumque ante me rusticarum rerum magistros tribus formis suis contentos: ex quibus Graecinus.....

aequinoctio verno: ad Vergiliarum exortum, et Canis ortum, et nigrescente acino. Quidam ita determinant: veterem semel a vindemia ante brumam, quum alii ablaqueare et stercorare satis putent. Iterum ab idibus aprilis, antequam concipiat, hoc est, in vi idus maias. Deinde prius quam florere incipiat, et quum defloruerit, et variante se uva. Peritiores affirmant, si iusto saepius fodiatur, in tantum tenerescere acinos, ut rumpantur. Quae fodiuntur, ante ferventes horas diei fodiendas convenit: sicuti lutum neque arare, neque fodere. Fossione pulverem excitatum contra soles nebulasque prodesse.

³⁰ Pampinatio verna in confesso est, ab idibus maiis, intra dies x utique antequam florere incipiat: et eam infra iugum debere fieri. De sequente variant sententiae. Quum defloruerit, aliqui pampinandum putant: alii sub ipsa maturitate. Sed de his Catonis

Celsus quoque et Atticus consentiunt tres esse motus in vite, seu potius in quovis surculo, naturales: unum, quo germinet: alterum, quo floreat: tertium, quo maturescat. Hos ergo motus censent fossionibus concitari. H.

Ad Vergiliarum. De hoc exortu, quem praepostere assignat Dalecampius, dicemus lib. XVIII, cap. 66. HARD.

Nigrescente acino. Acinum uvae nos granum appellamus. H.

Quam alii ablaqueare. Colum. lib. V, cap. 4, cuius verba retulimus c. 31. HARD.

Quae fodiuntur. Colum. lib. de Arboribus cap. 12: Simul atque uva variari coeperit, fodito tertiam fossuram; et quum iam maturescet, ante meridiem, priusquam colere incipiet, et quum desierit, post meridiem fodito,

pulveremque excitato: ea res et a sole et a nebula maxime uvam defendit. Latulentam terram, neque arare, neque fodere oportet: quia valde durascit, et finditur. H.

Fossione. Colum. loc. cit. et lib. IV, cap. 28. H.

Pampinatio. Pampinorum, seu fossiorum vitis, quae supervacua sunt, avulsio. Vineas pampinare, épamper la vigne, ôter les feuilles et les bourgeons superflus. De pampinationis tempore facit cum Columella Plinius, l. c. et Pallad. lib. VI, in Maio, tit. 2: Hoc mens, inquit iste, pampinari conveniet: sed tunc est opportuna pampinatio, quam teneri rami digitis strigentibus crepabunt sine difficultate carpentis. H.

De sequente. De secunda pampinatione, H.

praecepta decernent. Namque et putationum tradenda ratio est.

Protinus hanc a vindemia, ubi caeli tepor indul-³² get, adoriuntur. Sed hoc fieri numquam debet ratione naturae ante Aquilae exortum, ut in siderum causis docebimus proximo volumine. Immo vero Favonio, quoniam anceps culpa sit praeproperae festinationis. Si saucias recenti medicina mordeat quaedam hiemis ruminatio, certum est gemmas earum frigore hebetari, plagasque findi, et caeli vitio exuri oculos lacryma distillante. Nam gelu fragiles fieri quis nesciat? Operarum ista computatio est in latifundiis, non legitima naturae festinatio. Quo maturius putantur

Protinus. Colum. lib. IV, cap. 10: Putandi autem duo sunt tempora: melius autem, ut ait Mago, verum. Et extremo capite: Sed nec utique verno omnibus regionibus melior putatio est: ubi vero aprica loca sunt, mollesque hiemes, optima et maxime naturalis est autumnalis, etc. Item, c. 23: Placet ergo, si mitis ac temperata permittit, in ea regione, quam colimus, caeli clementia, facta vindemia secundum idus octobris auspiciari putationem: quam tamen aequinoctiales pluviae praecesserint... non siccitas seriora putationem facit. Geop. auctor, lib. V, cap. 23, μετὰ τρυγητῶν, post vindemiam. Vineam putare, gall. tailler la vigne. HARR.

Sed hoc fieri. Plinius, lib. XVIII, cap. 69, ubi de exortu Aquilae dixit, statim subiungit: Nec patitur ratio naturae quidquam in satis ante eum diem spei esse certae. HARR.

Ratione naturae. Ob occultas, quas habet natura, causas. HARR.

Aquilae exortum. De quo dicemus lib. XVIII, cap. 69. Et de Favonii statu, eodem libro, cap. 59. HARR.

Quoniam anceps. Quoniam dubitari possit, an praepropera festinatione peccatum sit, quum post exortum Favonii contingere adhuc possit quaedam hiemis iteratio, quae suo frigore gemmas hebetet, plagasque findat: prohibeatque ne cortex moveatur, qui cicatricem consanet, ut loquitur Colum. lib. IV, cap. 29. H.

Recenti medicina. Recenti putatione. HARR.

Hiemis ruminatio. Iterata hiemis acerbitas. H.

Operarum ista. Quod gemmae sic frigore interdum adurantur, non id naturae tribuendum, sed agricolis, qui in latifundiis nimis praeproperae festinant. Namque ubi ruris vastitas (sic loquitur Colum. l. IV, cap. 23.) electionem temporis negat, valentissimam quamque vineti partem frigidibus deputant. H.

Quo maturius. Colum. l. c. Nec dubium, quin sit horum virgultorum natura talis, ut quanto maturius detonsa sint, plus materiae: quanto serius, plus fructus afferant. H.

aptis diebus, eo plus materiae fundunt: quo serius, eo fructum uberiores. Quare macras prius conveniat putare, validas novissime. Plagam omnem obliquam fieri, ut facile decidant imbres: et ad terram verti quam levissima cicatrice acie falcis exacta, plagaque conlaevata. Recidi autem semper inter duas gemmas, ne sit vulnus oculis in recisa parte. Nigram esse eam existimant, et donec ad sincera veniatur, recidendam: quoniam e vitioso materia utilis non exeat. Si macra vitis idoneos palmites non habeat, ad terram recidi eam, novosque elici utilissimum. In pampina-

Quare macras. Colum. loc. cit. *Va-*
lentissimam quamque partem vineti,
frigoribus; *macerrimam*, vere, vel
autumno. HARD.

Prius conveniat putare. Sic ex MSS.
em. Hard. cons. Ch. *convenit* Gr. et
alii. Ed. P.

Plagam omnem obliquam fieri, ut...
decid. imbres. Colum. lib. IV, c. 9:
Medio fere internodio ea plaga obli-
qua falce fit; ne, si transversa fue-
rit cicatrix, caelestem superinciden-
tem aquam contineat. Et c. 24: *Pla-*
gae, quas in duro vitis accipit, obli-
quae rotundaeque fieri debent, etc.
HARD. — Et ad terram. Colum. loc.
cit. Sed nec ad eam partem, qua est
gemma, verum ad posteriorem plaga
declinatur, ut in terram potius deversa,
quam in germen delacrymet; namque
defluens humor caecat oculum, nec
patitur frondescere. H.

Cicatrice acie fulcis exacta, pla-
gaque conlaevata. Ductu nempe falcis
acutae sic effici debet, ut sit levissima
cicatrix, et uno vestigio allaevetur.
Duris enim, ut ait Colum. lib. IV,
cap. 24, et acutissimis ferramentis
totum istud opus exsequendum est,
obtusum et hebes, et mollis falx puta-
torem moratur, etc. Et cap. 25: Tu-

tior et utilior putatio est, quae ductu
falcis, non ictu conficitur. Nam ea
plaga quae sic efficitur, uno vestigio
allaevatur. Quo ex loco intrepide,
plagaque conlaevata rescripsimus in
Pliniano contextu, quum prius *con-*
velata legeretur, nulla prorsus, aut
inextricabili certe sententia. Sic idem
Colum. lib. V, cap. 6, de stirpe ar-
borum: *Post annum praecidi et alla-*
vari oportet. Et mox: *Si fieri pote-*
rit, uno ictu arborem praecidi: si
minus, serra desecari, et plagam falce
allaevari oportet, hoc est, laevigari,
seu laeviores fieri. Id acuto ferra-
mento fit, ut ait idem lib. V, cap.
11. HARD.

Recidi... inter duas. « Medio fere
internodio, inquit Colum. lib. IV, c.
24, optimum est tondere palmitem,
deversamque resectionem facere post
gemma, ne superlacrymet, et germi-
nantem caecat oculum. » Et cap. 9:
Putatio non debet secundum articu-
lum fieri, ne reformidet oculus, sed
medio fere internodio ea plaga obli-
qua falce fit, etc. H.

Ad sincera. Ad tenera, et viridia,
inquit Colum. l. IV, c. 24. H.

Ad terram recidi. Quod in macra
vite fieri sapienter monet, id in

tionem non hos detrahere pampinos, qui cum uva sint: id etenim uvas supplantat, praeterquam in novella vinea. Inutiles iudicantur in latere nati, non ab oculo: quippe etiam uva, quae nascatur e duro rigescente, ut nisi ferro detrahi non possit. Pedamentum quidam inter duas vites utilius putant statui: et facilius ablaqueantur ita: meliusque est uniugae vineae, si tamen et ipsi iugo sint vires, nec flatu infesta regio. In quadripartita quam proximum oncri adminiculum esse debet: ne tamen impedimentum sentiat ablaqueatio, cubito abesse non amplius: ablaqueari autem prius, quam putari, iubent.

Cato de omni cultura vitium ita praecipit. Quam³⁴ altissimam vineam facito, alligatoque recte, dum ne nimium constringas, hoc modo cani curato: capita vi-

omni viviradice faciendum olim putarunt Virgilius, Saserna, Stolo, Cato, qui ut recte Colum. animadvertit lib. IV, cap. 44: *Non solum in eo errabant, quod primi anni capillamenta seminum intacta patiebantur, sed et post biennium, quum viviradix recidenda erat, omnem superficiem amputabant solo tenus iuxta ipsum articulum, ut e duro pullularet: quod ipse merito multis nominibus improbat.* II.

Quippe etiam. Quippe etiam inutilis est uva, quae nascatur e duriore, atque ita rigescente trunco, ut nisi ferro detrahi non possit, non digito decuti. II.

Pedamentum quidam. Sive, ut Columella loquitur lib. IV, cap. 46, medio internodio. II.

Uniugae. Quae iugo simplici constat, ut superius diximus, *simple treille*. Colum. lib. IV, cap. 47: *Potest tamen, si vel parum late disposita vinea, vel parum fructuosa, cae-*

lumque non turbidum, nec procellasum habeat, uno iugo contenta esse: nam ubi magna vis et incursus est pluviarum, procellarumque... ibi quasi quadrato circumfirmanda est agmine. IIARD.

In quadripartita. Vineae scilicet, quae uniugae opponitur, et superius in vinearum divisione compluviata cognominata est: Columellae l. c. quadrato quasi circumfirmata agmine. *Vigne à quatre pentes*. Frustra sunt qui brachiatam Columellae vitem huc putant attingere, de qua ille lib. V, cap. 5. II.

Cubito abesse. Pedale modo Columella intervallum assignat lib. IV, cap. 46: *Prope truncum si defigitur palus, pedali spatio recedendum est, ut aut premat, aut radicem vulneret, et ut fossor ab omni parte scutina circumfodiat.* II.

Cato. De Re Rust. c. xxxiii, quod caput ferine integrum simile laico loco Plinii est. II.

tium putata circumfodito, arare incipito. Vltro citroque sulcos perpetuos ducito. Vites teneras quamprimum propagato, veteres quam minimum castrato. Potius, si opus erit, deicito, biennioque post praecidito. Vitem novellam resecari tum erit tempus, ubi valebit. Si vinea ab vite calvata erit, sulcos interponito, ibique viviradicem serito. Umbram a sulcis removeto; crebroque fodito. In vinea vetere serito ocymum. Si macra erit, quod granum capit ne serito: et circum capita addito stercus, paleas, vinaceas, aut aliquid horumce. Vbi vinea frondere coeperit, pampinato. Vineas novellas alligato crebro, ne caulis praefringatur. Et quae iam in perticam ibit, eius pampinos teneros alligato leniter, porrigitoque. Vbi recte steterint, ubi uva varia fieri coeperit, vites subligato.

36 Vitis insitio una est per ver, altera quum uva flo-

Calvata erit. Calvata vinea appellatur, in qua raras vites seu trunci sunt: ut calvi homines dicuntur, quibus vel nullus est, vel rarus capillus. Colum. lib. IV, cap. 29, vitis calvitium dixit. Item lib. IV, cap. 33: *Propter quae, inquit, saepe novella castanea calvescunt, hoc est, rare-scunt, et minus frequentia et densa sunt.* H.

Umbram a sulcis. Sunt haec etiamnum apud Catonem. Herbam temere reponit Dalecampius pro umbra. A sulcis, hoc est, a vitibus, quae sunt in sulcis. H.

Serito ocymum. Broterius ex MSS. Regg. et editione principe, ocimum, du fourrage, ut mox infra dicitur. Ed. P.

Si macra erit. Cato: Si macra erit, quod granum capiat, ne serito. hoc est, si vitis est macrior, ne vineae interseras id, quod in frugum et

granum solet maturescere: sed pabulum vel farraginem, quae viridia subsecantur, priusquam spicam capiant. H.

Et quae iam in perticam. Cui longiora iam sarmenta seu flagella erunt. HARR.

Pampinosa. Palmites. H.

Leniter. Broterius ex MSS. Regg. et edit. princ. leviter. Ed. P.

Porrigitoque. Cato: Corrigitoque uti recte spectent. Vbi uva varia fieri coeperit, vites subligato, pampinato, etc. Hactenus ille cap. xxxvii. H.

Vbi uva. Vbi mutare colorem uva coeperit. H. — *Porrigitoque.* Vbi, etc. Aliter legit distinguitque Broterius ex MSS. Regg. edit. princ. et ipso Catone: porrigitoque, uti recte stent. Vbi uva, etc. Ed. P.

Vitis insitio. Cato esp. xli, pag. 36, totidem verbis. H.

ret; ea optima est. Vineam veterem si in alium locum transferre voles, dumtaxat brachium crassum licebit. Primum deputato. Binas gemmas, nec amplius relinquito. Ex radicibus bene effodito. Et cave radices ne saucies. Ita uti fuerit,posito in scrobe aut in sulco, operitoque, et bene occulcato. Eodemque modo vineam statuito, alligato, flexatoque uti fuerat, crebroque fodito. Ocymum, quod in vinea seri iubet, antiqui appellabant pabulum, umbrae patiens, quod celerime proveniat.

(xxiii.) Sequitur arbusti ratio, mirum in modum ³⁷ damnata Sasernae patri filioque, celebrata Scrofae, vetustissimis post Catonem, peritissimisque: ac ne a Scrofa quidem, nisi Italiae, concessa: quum tam longo iudicetur aëvo, nobilia vina non nisi in arbustis gigni, et in his quoque laudatiora summis, sicut uberiora

Vineam veterem. Haec deinceps Calo cap. xxi, plane ad verbum. II.

Vineam statuito. Statuuntibus seu pedamentis fulcito. Sic MSS. omnes, et ipse Cato: non, ut libri editi, *statuuntato*. II.

Flexatoque. Ita Calo, et MSS. non *laxatoque*. II.

Ocymum. Differt ocymum ab ocimo, de quo Plin. lib. XIX, cap. 35, et alibi. Vtrumque distinguit Varro de Re Rust. lib. I, cap. 34: *Ocymum*, inquit, *dictum a graeco verbo αὐλῶς, quod valet cito. Similiter quoque ocimum in horto. Hoc amplius dictum ocymum, quod citat alvum bubus, et ideo iis datur, ut purgentur. Id genus pabuli sunt segetes sectae virides antequam gerant siliquas. Vult igitur ocymum aeque ac ocimum ab αὐλῶς, cito, nomen trasisse: istud, quod celerissime nascatur, ut Plinius mox cit. illud quod bubus alvum*

citet. Est igitur ocymum boum, equorum, aliorumve animalium pabulum, ex frugum leguminumque mixtura. Nos farraginem vulgo dicimus, *de farrage*. Vide quae de farragine dicturi sumus lib. seq. cap. 40. Catonis locus est e cap. xxiii, ut ante diximus. II. — *Ocymum.* Broterius, *ocimum*. Ed. P.

Sequitur arbusti. Quid arbustum sit, diximus cap. 15. II. — *Arbusti.* Arbustum (quod retinendum, ut Plinius intelligatur) est locus consitus arboribus ad sustinendas vites. Quinquennes vites in arbustum transferebantur. — *Sasernae patri.* MS. Reg. 4, et edit. princeps, a Saserna patre. Brot.

Adeo excelsitate. Pallad. lib. III, in Febr. lit. 43: *Qui fructum voluit maximum, materiam plures per ramos arboris submittunt; qui vinum melius, sarmenta in caecumen extendunt.* II.

imis: adeo excelsitate proficitur. Hac ratione et arbores religantur. Prima omnium ulmus, excepta propter
 38 nimiam frondem atinia. Deinde populus nigra, eadem de causa, minus densa folio. Non spernunt plerique et fraxinum, ficumque, etiam oleam, si non sit umbrosa ramis. Harum satus cultusque abunde tractatus est. Ante tricesimum sextum mensem attingi falce vetantur. Alterna servantur brachia: alternis putantur annis: sexto anno maritantur. Transpadana Italia, praeter supra dictas, cornu, populo, tilia, acere, orno, carpino, quercu, arbustat agros. Venetia salice, propter uliginem soli. Et ulmus detruncata a medio in ramorum scamna digeritur, nulla fere xx pedum al-

Hac ratione. Sic et arbores, inquit, pati vincula docuimus. Prius eliguntur in libris editis legebatur: nos conditiva ac vetusta exemplaria, quae sunt sinceriora et saniora, sequimur H.

Excepta. Ne hanc quidem excipit Colum. lib. III, cap. 6. H.

Deinde populus, etc. De populo nigra et fraxino, eadem Pall. l. cit. HARD.

Ante tricesimum. Col. de Arb. cap. 16: *Ante triennium ferro ne tetigeris... Completis vix et triginta mensibus, ad recipiendam vitem formabis, et supervacuos ramos amputabis, alterius brachia in modum scalarum relinques,* etc. H.

Corum, populo. Ita MSS. omnes. De alba populo accipiendum id est; nigrae enim facta iam superius mentio. Alii opulo ex Columella hic substituant. H.

Arbustat agros. Arbustare est arboribus agrum conserere ad maritandas vites. Itaque salices vinitores Veneti conserunt, quod sint uliginosi in eo tractu agri, hoc est, na-

turali humore madentes, qui nunquam ab ipsis recedit. Sunt autem aquaticae salices, et in aqua fere satae, ut dictum est lib. XVI, cap. 17. HARD.

In ramorum scamna. Scamna ramorum, et tabulata vocat ramos prominentes in arbore, multiplici quasi contignatione in circuitum ordinatos. *Branches disposées en divers étages.* Describit haec Colum. lib. V, c. 6: *Vltimum,* inquit, *novellam sic formare convenit: loco pingui octo pedes a terra sine ramo relinquenti, vel in arvo gracili septem pedes: supra quod spatium deinde per circuitum in tres partes arbor dividenda est, ac tribus lateribus singuli ramuli submittendi, primo tabulato assignentur. Mox de ternis pedibus superpositis, alii rami submittendi sunt, ita, ne iisdem lineis, quibus in superiore positi sunt: in eademque ratione usque ad cacumen ordinanda erit arbor. Et paulo ante: Tabulata inter se ne minus tertius pedibus abiant,* etc. HARD.

Nulla fere XX. Colum. lib. V,

tiore arbore. Tabulata earum ab octavo pede altitudinis dilatantur in collibus siccisque agris: a XII in campestribus et humidis. Meridianum solem spectare palmae debent. Rami a proiectu digitorum modo subrigi, tonsili in his tenuium quoque virgultorum barba, ne obumbrent. Intervallum iustum arborum, si aretur solum, quadragenii pedes in terga frontemque, in latera vicini. Si non aretur, hoc in omnes partes.

cap. 7, detruncari praecipit ad altitudinem XV pedum: *Potent etiam ulmus sic disponi, ut adhuc tenera decacuminetur, ne altitudinem XV pedum excedat. Nam fere ita constitutum rumpotinctum animadverti, ut ad octo pedes locis siccis et clivosis; ad duodecim, locis planis et uliginosis tabulata disponantur.* II.

Meridianum. A similitudine palmae, seu volae manus, palmam vocat in umbra partem eam teretem trunci, seu caudicis, cuius ab utroque latere rami seu digiti nascuntur. *Palmites* ipsi vitium sarmenta appellantur, inquit Festus, quod in modum palmarum humanarum virgulus quasi digitos edunt. Palmae arboris seu caudici primum vitis innititur: mox in ramos etiam palmites diducuntur: ramos spectare orientem solem, vel occidentem convenit, ut meridiano palma obiecta sit, vitisque ei applicata plus caloris accipiat, inquit Colum. lib. V, cap. 6, p. 486. Palmas in populo pariter iam superius lib. XIV, cap. 3, Plinius appellavit: *Populus arbor*, inquit, *cuius tabulata in orbem patula replent, puroque perductae vites dracone in palman eius, inde in subrectos ramorum digitos flagella dispergunt.* Qui palmas hoc loco de sarmentis accipiunt, aut palmites legi suadent, nec

quo nunc in argumento Plinius habet, considerant, et inscitiam suam produnt. Nam de palmitibus vitium inferius verbis conceptis agitur. II.

Palmae debent. Vet. apud Dalec. palmitez. Eo. P.

Rami. Vlmorum, aliarumque arborum, ex quibus arbustum constat: hi sese ab arbore proficiunt. HARD.

Barba. Ramuli tenuiores, qui e crassioribus pullulascunt. Virgae sunt Colum. lib. V, cap. 7: *Plerumque autem ea arbor in tres ramos dividitur, quibus singulis ab utraque parte complura brachia submittuntur: tum omnes pene virgae, ne obumbrent, eo tempore, quo vitis putatur, abraduntur.* II.

Ne obumbrent. Ne aemula umbra viti noceat, ut ait Col. lib. V, c. 6. HARR.

Intervallum. Colum. lib. V, cap. 7: *Arboribus rumpotinis (hoc est, arbativis, ut diximus lib. XIV, cap. 3), si frumentum non iuseritur, in utramque partem XX pedum spatia intervenerunt. At si segetibus indulgetur, in alteram partem XI pedes, in alteram XX relinquantur.* II.

Hoc in omnes. Id est, vicini pedes in omnem partem, Colum. l. c. et cap. 6. II.

Singulis denas saepe adnutriunt vites, damnato agri-
 40 cola minus ternis. Maritare, nisi validas, inimicum,
 enecante veloci vitium incremento. Serere tripodane
 scrobe necessarium distantes inter sese arborem-
 que singulis pedibus. Nihil ibi malleolis atque pasto-
 nationi, nulla fodiendi impendia: utpote quum arbusti
 ratio hac peculiari dote praestet, quod in eodem solo
 seri fruges et vitibus prodest. Superque, quod vindi-
 cans se altitudo, non, ut in vinea, ad arcendas ani-
 malium iniurias pariete, vel sepe, vel fossarum utique
 impendio muniri se cogat.

41 In arbusto e praedictis sola viviradicum ratio, item
 propaginum, et haec gemina, ut diximus. Qualorum
 in ipso tabulato maxime probata, quoniam a pecore

Singulis. Singulis arboribus denas
 saepe alligant vites: damnatur ineu-
 riae et imperitiae agricola, qui tan-
 tum ternas applicet. II.

Maritare, nisi validas, inimicum,
enecante. Eleganter Colum. lib. V, c.
 6: *At si teneram ulmum maritaveris,*
novam sufferet vitem: si vetustum
vitem applicueris, coniugem necabit:
ita sibi pares esse aetate et viribus
arbores vitaeque convenit. II.

Serere. Vites nimirum: quae ab
 arbore sua distare sesquipedis spatio,
 Palladius iubet lib. III in Febr. lit.
 10, p. 57. Pedali tantum, ut Plinius,
 ita et Colum. lib. de Arb. 16. II.

Non, ut in vinea. Et in arbusto
 quoque, nisi in eodem solo salae
 sunt fruges, ab iniuria pecoris caveis
 emuniri vites, caute Columella ad-
 monet lib. V, c. 6. II.

In arbusto. Vitis, inquit, in arbu-
 sto, viviradice tantum et propagine
 seritur, propagine quidem gemina,
 quam c. 2 explicuimus. II.

Qualorum. Subintellige, ratio vitem
 propagandi per quales pertusos, ex-
 plicata a nobis esp. 21. Hanc ratio-
 nem optime Palladius l. c. describit:
Est et aliud, inquit, de transferenda
ex arbusto vite compendium. Fit ex
vimine parva corbicula. Haec ad ar-
borem, cui vitis inhaeret, fertur: et
in fundi media parte pertrahitur, quo
sarmenti virgam possit admittere. In-
ducto itaque sarmento vitis eius, de
qua transferri disponis, corbicula ipsa
ex aliqua arboris parte suspenditur,
et viva terra replitur, ut sarmentum
terra possit includi, quod sarmentum
prius intorquetur. Ita, exacto annui
temporis spatio, sarmentum, quod
elatum est, radices creabit intra
praedictam corbiculam. Tunc sub fundo
corbis incisum radicatum sarmentum
cum ipsa corbe portabitur ad locum,
quem vitibus arbutivis destinabis im-
plere, ibique obructur circa arboris
maritandae radices. II.

tutissima est. Altera, deflexa vite, vel palmite iuxta suam arborem, aut circa proximam coelibem. Quod supra terram est e matre, radi iubetur, ne fruticet. In terra non pauciores gemmae quatuor obruuntur ad radicem capiendam: extra in capite binae relinquuntur. Vitis in arbusto quatuor pedes in longo constat, omni sulco tres lato, alto duos cum semipede. Post annum propago inciditur ad medullam, ut paulatim radicibus suis assuescat: caulis a capite ad duas gemmas reciditur: tertio totus mergus abscinditur, reponiturque altius in terram, ne ex reciso frondeat. Tolle viriradix a vindemia protinus debet.

Nuper repertum, draconem serere iuxta arborem: ⁴³ ita appellamus palmitem emeritum, pluribusque induratum annis. Hunc praecisum quam maxima amplitudine, tribus partibus longitudinis deraso cortice, quatenus obruatur (unde et rasilem vocant), deprimere sulco, reliqua parte ad arborem erecta: ocyssimum in vite. Si gracilis sit vitis aut terra, usitatum est quam proxime solum decidi, donec firmetur radix: sicut neque roscidam seri, neque a septentrionis flatu. Vites Aquilonem spectare debent ipsae, palmites autem earum meridiem.

Non est festinandum ad putationem novellae: sed

Altera. Altera serendae vitis arbutivae ratio. II.

Coelibem. Cui maritata vitis nulla sit. Viduam infra vocat. II.

Vitis in arbusto. Viti in arbusto serendae sulcus paratur, in quatuor pedes longus, in tres altus, in dupondium et semissem latus, inquit Colum. lib. de Arb. cap. 16, ex quo corrigendus Plinii locus videtur, ac permutandae invicem latitudinis alti-

tudinisque mensurae: nisi diversa caeli ac soli ratio habeatur. II.

Caulis. Palmes. II.

Sicut neque roscidam. Colum. lib. V, cap. 6: Cavendum, ne aut septentrionalibus ventis, aut roridentae, sed siccae serantur. II.

Non est festinandum. Colum. lib. V, cap. 6: Proxima putatione melius existimat Celsus ferro abstinere, ipsosque caules in modum coronae contor-

primo in circulos materias colligenda, nec nisi validae putatio admovenda: seriore fere anno ad fructum arbusta vite, quam iugata. Sunt qui omnino putari vetant, priusquam arborum longitudinem aequaverit. Prima falce sex pedes a terra recidatur, flagello infra relicto, et nasci coacto incurvatione materiae. Tres ei gemmae, non amplius, depútato supersiunt. Ex his emissi palmites proximo anno imis ingerantur scamnis, ac per singulos annos ad superiora scandant, relicto semper duramento in singulis tabulatis, et emissario uno, qui subeat usque quo placuerit. De caetero putatione omni, flagella quae proxime tulerunt, recidantur: nova circumcisis undique capreolis spargantur in tabulatis. Vernacula putatio deiectis per ramos vitium crinibus circumvestit arborem, cri-

ms, arbori circumdari, ut flexura materias profundat, quarum validissimum sequente anno caput vitis faciamus. Ne autem longus docuit usus, multo utilius esse primo quoque tempore falcem vitibus admovere, etc. Celsus Columella deserit. H.

Quam iugata. Sic ex MSS. em. post Pintianum Hard. *Seriosa fere anno ad fructum arbusta, quam vitis iugata.* Gr. et vulg. En P.

Tres ei. Columella, loc cit. *Materiam ferro coëcendam esse censeo, usque in alteram vel tertiam gemmam, etc.* H.

Ingerantur scamnis. Ita MSS. Reg. Colb. Chiff. non inferantur. H.

Duramento. Duriore sarmento, quod duramentum et Col. vocal lib. IV, cap. 21; duramen, cap. 22; materiam lib. V, cap. 6: *Quum palmites primum tabulatum apprehenderint, proxima putatione disponetur vitis omnibus annis: alioqui in superius tabulatum excitabitur, relicta semper*

ms materia, quae applicata trunco cuneum arboris spectet. H.

Et emissario. Novello palmite, cui in putatione paritur, ut subeat usque quo placuerit. H.

Qui subeat. Qui scandal. H.

Capreolis spargantur, etc. Ταῖς ἐλαῖς, veluti vitium cincinnis. A capiendo dictos censet Varro, quod serpani ad capiendum locum ut teneant vitem. Probabile tamen a molitie et teneritate sic vocato fuisse, quo modo Graeci tenellum quidvis μίσχαν dicunt. Homerus μίσχαν ἰόγον, unde Latinis *Moston* sive *Mustum*, vinum, pomum, zetas, caseus, mustea. Sic ab ὄρχος fit hortus, ab ὄρχηξ, ὄρχηξ, et in θ mutato. Scal. — *Capreolis.* *Capreolus*, inquit Varro de Re Rust. I, 31, cauleculus est viteus intortus, at cincinnus: is enim vitis ut teneat serpit, ad locum capitulum: ex quo a capiendo capreolus dictus. H.

Vernacula. Italica putatio ita pera-

nesque ipsos uvis: Gallica in traduces porrigitur: Aemiliae viae in radices atiniarum ambitu, frondem earum fugiens.

Est quorundam imperitia sub ramo vite vinculo ⁴⁵ suspendendi, suffocante iniuria: contineri debet vimine, non arctari. Quin immo etiam quibus salices supersunt, molliore hoc vinculo facere malunt, herbaque, Siculi quam vocant ampelodesmon: Graecia vero universa iunco, cypero, ulva. Liberatam quoque vinculo per aliquot dies vagari, et inconditam spargi, atque in terra, quam per totum annum spectaverit, recumbere. Namque ut veterina a iugo, et canes ⁴⁶ cursu volutatio iuvat, ita tum et vitium porrigi lum-

gitur, ut per ramos immissis vitium palmitibus, omnis vite circumvestiatur arbus: atque ex ipsis deinde ramis uvae dependant: Galli sic deputant, ut simul in traduces vitis deputata porrigatur: qui viam Aemiliam et Bononiensem agrum colunt, vitein circum radices ulmorum atiniarum alligant, frondibus earum applicare reformidant. De via Aemilia vide Strabonem lib. V. H.

Aemiliae viae in radices. Prius legebatur, obscura, vel potius nulla plane sententia: *Aemiliae viae in radices, atinearum ambitu frondem earum fugiens.* Colb. 3, in *radices atinearum*, quæ ut sequeremur, et codicis ipsius auctoritas, et sententiae necessitas fecit. H. — *Aemiliae viae in radices.* Ita male eruditus Harduinus e Colbert. 3, quanquam et sic legitur in editione principis. MSS. Reg. 4 et 2, in *radices*. Vites non possunt porrigi in radices arborum. Recte autem in via Aemilia agroque Bononiensi porrigebantur in *radices*, vel in truncos ambitumque atiniarum

ulmorum: earum vero frondes vitabantur, ne nimis obumbrarent, et maturitati nocerent. Bior.

Suffocante iniuria. Sic ante paulo, hoc ipso capite *noxia iniuria* dixit. Eadem habet Colum. lib. IV, cap. 25: *Ne vinculum incidat, truncumque stranguet.* H.

Ampelodesmon. A liganda vite ei herbae nomen. *Ἀμπέλως* vitis est, *vinculum δακτύλος*. In Sicilia hodieque *Dis* vocari, auctor est Anguillara part. 42, pag. 214. H.

Ulva. Ulva, herba palustris est. Vox nota Virgilio, et alia. H.

Quam per totum annum. Sic libri omnes, etiam MSS. Pelicerius tamen in notis marginalibus admonet, sibi videri vocem eam *annum* adiectam a sciolo, quopiam: legi *per totum* oportere, hoc est, e cubili arboris requiescendo: allusionem videri in *terra*, et *per totum*. Toros a Columella lib. V, cap. 6, appellari partes eas vitis, quibus arbori applicatur. Iudicent periti. Hænn.

Namque. Nam ut veterina iunen-

bos. Arbor quoque ipsa gaudet assiduo levata onere, similis respirant. Nihilque est in opere naturae, quod non exemplo dierum noctiumque aliquas vices feriarum velit. Ob id protinus a vindemia putari, et lassas etiamnum fructu edito, improbatur. Putatae rursus alligentur alio loco: namque orbitas vinculi sentiunt, 47 vexatione non dubia. Traduces Gallica cultura bini utrinque lateribus, si pars quadrageno distet spatio: quaterni, si viceno: inter se obvii miscentur, alliganturque una conciliati, virgultorum comitatu obiter rigorati qua deficiant: aut si brevitatis non patiatur ipsorum, adalligato protenduntur in viduam arborem unco. Traducem binum praecidere solebant. Oneratis

ta, postquam liberata sunt a ingo, et canes post cursum volutatio iuvat in pulvere, ita et vitium porrigi palmites, quasi latera et lumbos. II.

Nihilque est. Huc spectat illud Nasonis, Heroid. IV, vs. 89: Quod caret alterna requie, durable non est.

Namque orbitas. In Coll. 3: Namque orbita vinendi vexatio est non dubia. Alii, namque orbitam vinculi sentiunt, vexationem non dubiam. Vide Colum. lib. V, cap. 6. II.

Gallica cultura. VI quidem moris est in arbusculis Galliae Transalpinæ. Traduces sunt palmites ii qui ex una arbore, cui alligantur, deducti, cum palmitibus alterius arboris proximæ connectuntur. II.

Si pars quadrageno. Si pedibus quadrageis arbores inter se dissideant: quod spatium arationi destinatur. Si vicenis tantum, traduces esse possunt quaterni; quoniam, ut superius dictum est, non ibi aratur. Hoc plane videtur esse quod ait Columell. lib. V, cap. 7, de arbusto Gallico: Curritur ut novi traders omnibus annis inter se ex arboribus pro-

ximis connectantur, et veteres decidantur. Si tradex traducem non contingit, media virga inter eas diligitur: quum deinde fructus pondere urgebit, subiectis adminiculis sustinetur. IIand. — Si pars. Gronov. alique, si per. Ed. P.

Quadrageno...viceno. Quadragenum pedum distantia pingui solo interponitur; cuius beneficio duae solae vites sic luxuriant, ut arbori vestimenta sufficiant. At macro tenuique solo viceum pedum intervallum est, in quo minus ramosae frondosaeque vites ad arborem quatuor perducuntur. Dalec.

Rigorati. Rigidiore, firmioresque facti. Sic Colum. lib. IV, cap. 16: Compluribus arundinum fasciculis connectuntur, ut rigorem habeant. Idem lib. V, c. 7, quod rigorari Plinius, adminiculis sustineri dixit, ut proxime ante retulimus. II.

Adalligato...unco. Unco fortassis sincerius fuerit: quum laudatus a nobis proxime Columella, virgam ad eosdem usus adhibeat. II.

Traducem binum praecidere sole-

enim vetustate melius donare tempus, ut transilem faciant, si largiatur crassitudo: alias utile toros futuri draconis pasci.

Vnum etiamnum genus est medium inter hoc et 48 propaginem: totas supplantandi in terram vites, cuneisque findendi, et in sulcos plures simul ex una propagandi, gracilitate singularum firmata circumligatis hastilibus, nec recisis qui a lateribus excurrant pampinis. Novariensis agricola traducum turba non contentus, nec copia ramorum, impositis etiamnum patibulis palmites circumvolvitur. Itaque praeter soli vitia, cultura quoque torva fiunt vina. Alia culpa 49 iuxta Urbem Varracinis, quae alternis putantur annis: non quia id viti conducatur, sed quia vilitate, redditum impendia exsuperant. Medium temperamentum in Carscolano sequuntur: cariosasque tantum vitis partes, incipientesque inarlescere deputando, caeteris ad uvam relictis, detractio onere supervacuo, pro nutrimento omni est raritas vulneris. Sed nisi pingui solo talis cultura degenerat in labruscam.

Arbusta arari quam altissime desiderant, etsi tantum 50 frumenti ratio non exigit. Pampinari ea non est ino-

dant. Sensus est: Traducem, id est, sarmentum translationi destinatum in matre priusquam traducerent, bimum putabant, ut eo temporis spatio crassesceret satia, et in arborem transire posset, quod si bimus non adhuc satis validus aut crassus foret, longius dilatata putatione, eius toros, id est, robur et firmitatem pascebant, et augebant priusquam traducerent. Dicitur.

Vt transilem. Vt deduci commode in vicinam arborem possit, II.

Si largiatur. Brotius ex MSS. Reg. 1 et 2, *ni largiatur*, et consentit Chiff. Eo. P.

Toros. Crassilem ac robur.

Iter hoc. Inter traducem et propaginem. II.

Pampinis. Palmilibus. II.

Varracinis. Ita MSS. Al rectius forsitan *Tarracinis*, ab urbe Tarracina, de qua lib. III in Geographicis, vel *Marracinis* potius in quarta Italian regione positis, in qua et Carscolani. De utrisque egimus lib. III, c. 17. HARR.

In Carscolano. Brotius ex MSS. Regg. et editione principe, *Carsulano*. Eo. P.

Etsi tantum frumenti ratio non

ris: et hoc compendium operæ. Deputantur cum vite pariter interlucata densitate ramorum qui sint super-
vacui, et absumant alimenta. Plagas ad septemtriones,
aut ad meridiem spectare vetuimus: melius, si neque
in occasus solis. Diu dolent talia quoque hulcera, et
difficile sanescunt, algendo nimis, aestuandoque. Non
eadem in vite, quæ in arbustis, libertas: quoniam
certa latera est facilius abscondere, et detorquere,
quo velis, plagas. In arborum tonsura supiniore velut
calices faciendi, ne consistat humor.

XXXVI. Viti adminicula addenda, quæ scandat
apprehensa, si maiora sint. (xxiv.) Vitium generosa-
rum pergulas Quinquatribus putandas, et quarum
servare uvas libeat, decrescente luna tradunt. Quæ
vero interlunio sint putatæ nullis animalium obno-
xias esse. Alia ratione plena luna noctu tondendas,
quum sit ea in Leone, Scorpione, Sagittario, Tauro:

*exigit. Antiquum exemplar: Tanta
etsi frumenti rationem non exigit.
Scribo, Tametsi frumenti ratio non
exigit. PIR — Etsi tantum. Etsi fru-
mentum, quo interseritur, tam esse
arari non postulat. H. — Broterius
post Pinianum, tametsi frumenti ra-
tio. Ed. P.*

*Interlucata. Fræcis ramis, qui
ob nimiam densitatem lumini ulli-
cunt. De ea voce egimus c. 19. II.*

*Plagas ... vetuimus. Libri huius
c. 46: Plerique id demum cavent, ut
plaga deputati cacuminis meridiem
spectet, ignari fissuris uim vaporis
opponi. Id quidem in horam dici quæ-
ram vel octavam spectare maluerim.
Vide et c. 7. II.*

*Non eadem in vite. In vinea, sive
pedata, sive per se stante. H.*

Quoniam certa latera. Quoniam in-

*firmiora vitium latera in arbustis
facile est abscondere, et plagas ab
aestu et algore, obiectu frondium,
sub quibus eas detorquentur, defen-
dere. Hæro.*

*Tonsura supiniore. Infra cap. 37:
Vitibus in supinen exsitis. Sic, ton-
deri arborem iubet, ut quum tonsura
ramorum, sive caesura, supina sit,
hoc est, ita ut caelum spectet, sic
facile cultrive simi plaga rursum re-
trahatur, ut cava quodam modo sit:
ita enim decedens imber per illud
cavum facilius elabatur. Nam, si
transversa foret cicatrix, ut ait Co-
lum. lib. IV, cap. 9, superincidentem
caelestem aquam contineret. II.*

XXXVI. Pergulas. Les treilles.
Vide quæ diximus lib. XIV, c. 3. II.

Quinquatribus. Feriæ sunt Palladi-
særæ, de quibus dicitur lib. XVIII,
c. 56. Hæro.

atque in totum serendas plena, aut crescente utique, censent. Sufficiunt in Italia cultores deni in centena iugera vinearum.

XXXVII. At abunde satu cultuque arborum tractato, quoniam de palmis ac cytiso in peregrinis arboribus assatim diximus, ne quid desit, indicanda reliqua natura sit magnopere pertinens ad omnia ea. Infestantur namque et arbores morbis. Quid enim genitum caret his malis? Et silvestrium quidem perniciosos negant esse, vexarique tantum grandine in germinatione aut flore. Aduri quoque fervore, aut flatu frigidior, praepostero die: quoniam suo frigora etiam prosunt, ut diximus. Quid ergo? non et vites algore intereunt? Hoc quidem est, quo deprehendatur soli vitium, quoniam non evenit nisi in frigido. Itaque per

XXXVII. *De palmis ac cytiso.* De palmarum quidem lib. XIII, cap. 6; de cytisq. eiusdem libri e. 47. II.

Infestantur. Prodit a Theophrasto, Hist. IV, cap. 46, totidem verbis: Νοσήματα δὲ τοῖς μὲν ἀγρίοις οὐ παρὶ ξυμβάλλειν, ὅφ' ἂν ἀναίρουσινται. Φαύλος δὲ διακρίνεσθαι, καὶ μάλα ἐπιδηλώς, ὅταν χαλαροκοπήῃ, ἢ βλαστάνειν μίλλοντα, ἢ ἀρχόμενα, ἢ ἀνθιόντα. Καὶ ὅταν ἡ πνεῦμα ψυχρὸν, ἢ θερμὸν ἐπιγένηται κατὰ τοῦτους τοὺς καιροὺς. Ὑπὸ δὲ τῶν ὥραίων χειμῶνων, οὐδ' ἂν ὑπερβάλλοντες ὦσιν, οὐδὲν πάσχιν, ἀλλὰ καὶ ξυμψέσιν, etc. Morbos silvestribus negant accidere, quibus intereant: tamen eas quoque male affici atant: ac praecipue, quum vel paulo post germinaturae, vel germinare incipientes, vel florentes, grandine vexantur: quumque status frigidior aut aestuosior his in eodem temporibus successerit: tempestivo autem hieme, nec si violentior fuerit, quid-

quam laedi: sed omnibus algorem prodasse volunt, etc. H.

Quoniam suo. Sui die ac tempore. Theophrast. ἀλλὰ καὶ ξυμψέσιν παρὶ χειμῶνων μὴ χειμῶνιντα γὰρ, πρὸς βλαστόντα γίνεσθαι. Omnibus algore prodest: quippe nisi aluerit, deterius germinant. In quibusdam MSS. praepostero die quam suo. Frigora etiam obstant, ut diximus, nempe cap. 35, ubi de putatione vinearum. Sed frustra: nam et prosunt, ut dictum est cap. 2, qui locus a Plinio nunc spectatur. II.

Itaque per hiemes. Hunc locum codex unus MSS. sic exhibet: Ita per hiemes caeli rigorem probamus. Non solum enim infirmissimae, etc. Sed ad stipulantes caeteri vulgaris ad hunc diem libris: et recte. Est enim haec istius loci sententia: soli, hoc est, terrae visio evenire, ut vites algore intereant: neque enim id accidit, nisi in frigido solo. Itaque per

hiemes caeli rigorem probamus, non soli. Nec infirmissimae arbores gelu periclitantur, sed maximae: vexatisque ita cacumina prima inarescunt, quoniam praestriatus gelu non potuit eo pervenire humor.

3 Arborum quidam communes morbi, quidam privati generum. Communis vermiculatio est, sideratio, ac dolor membrorum, unde partium debilitas: societate nominum quoque cum hominum miseris. Trunca dicimus certe corpora, et oculos germinum exustos, ac multa simili sorte. Itaque laborant et fame, et cruditate, quae sunt humoris quantitate. Aliquae vero et obesitate: ut omnia quae resinam ferunt, nimia pinguitudine in tedam mutantur: et quum radices quoque

hientes, inquit, caeli rigorem optamus et probamus: soli vitium seu frigus improbandum dammandumque est. Nec vero infirmissimae arbores. HARD.

Pervenire humor. Seu medulla illa vitalis, quae ab radice serpit ad cacumen, totique arbori praebet alimentum. H.

Arborum quidam. Theophrast. l. c. Ταῖς δὲ ἡμέραις ἐντὶ πλείω νοσήματα. Καὶ τὰ μὲν, ὥσπερ κοινὰ πάντων ἢ τοῖς πλείστοις: τὰ δὲ ἴδια καὶ κατὰ γένος κοινὰ. *Vitibus arboribus morbi plures eveniunt: alii omnibus quasi communes, aut pluribus: alii privati, per genera arborum.* Sic et de Caus. lib. V, c. 9, p. 334, seq. II.

Communis, etc. Morbus hic tergeminus Theophr. Hist. lib. IV, c. 16, et de Caus. lib. V, c. 10: σκολήκωσις vermiculatio, ἀστροφελκίτις sideratio, σφαχτισμός: dolor membrorum cum partium debilitate. H.

Trunca dicimus certe, etc. Ab animalium, et hominum comparatione. DALEG.

Oculos... exustos. Fignore hebetatos dixit c. 35, ubi de putatione vitium, et caeli vitio exustos. H.

Et cruditate. Caloris inopia, non probe percoto humore. In MSS. quibusdam, et multitudine male. Theophr. de Caus. lib. V, cap. 11: δι' ἀπερίαν, cruditate. Et c. seq. Ἀρτοποιὶ γὰρ τὸ μὴ χρῆσθαι, μὴδὲ νέκρωσι. *Fine laboris necesse est, quod pubescens evincere nequit, et concoquere.* H.

Et obesitate. Theophr. de Caus. l. V, cap. 15, pag. 340: δι' ἐμπροσίαν, καὶ δι' ὑπερβολήν, nutriti us abundantia et excessu; offertque exemplum idem de resiniferis arboribus, quae in tedam mutantur, ut diximus lib. XVI, c. 19. HARD.

Et quum radices. VI in lieu, Theophr. lib. de Caus. cap. 12: Τῇ δὲ συκῇ νόσημα τι συμβαίνει περὶ τὰς ῥίζας, ὃ καλοῦσι λεπάδην τοῦτο δ' αἶμα μύθησις τίς ἐστὶ τῶν ῥιζῶν, καὶ μικρὸν ἐπὶ αὐτῇ, διὰ τὴν πολυδυσίαν. *Ficus morbum quendam et in radicibus, ac paulo supra radices sentit, quod vocant pinguescere: qui ocrae*

pinguescere coepere, intererunt, ut animalia, nimio adipe: aliquandò et pestilentia per genera, sicut inter homines, nunc servitia, nunc plebs urbana, vel rustica.

Vermiculantur magis minusve quaedam, omnes tamen fere: idque aves cavi corticis sono experiuntur. Iam quidem et hoc in luxuria esse coepit: praegrandesque roborum delicatiore sunt in cibo: cossos vocant: atque etiam farina saginati, hi quoque altiles sunt. Maxime autem arborum hoc sentiunt piri, mali, ficis: minus, quae amarae sunt et odoratae. Eorum qui in ficis existunt, alii nascuntur ex ipsis: alios

morbus ex nimietate humoris inlet accedere. EA Hist. lib. IV, cap. 16: Καὶ ἐκ τῆς ἐπομβρίας γίνονται, τὰ γὰρ πρὸς τὴν βίαν ὡσπερ μυῖα. *Ac si nimii imbres fuerint, quae sunt ad radicem, quasi humectantur: hoc autem vocant pinguescere: tūto δὲ καλοῦσι λοιπάδα vel ἰσπῶν.* Hæro.

Fermiculantur. Vermibus infestantur, quos in cortice generant. Hæc Theophr. Hist. lib. IV, cap. 16: Ἀπαντα γὰρ ὡς τίπτεν καὶ σκόληκος ἔχει: πλεον τὰ μὲν ἐλθόντες, τὰ δὲ πλείους, καθάπερ συκῆ, μέλιτα, καὶ ἄπριος. *Omnes enim fere vermes etiam gignunt: sed quondam pauciores, quaedam plures: ut ficus, malus, pirus.* Hæro.

Idque aves. Maxime vero pici Martii, ut diximus lib. X, cap. 20. Hæro.

Iam quidem et hoc. Hoc cibi genus luxuria escogitavit. H.

Praegrandesque roborum, etc. Hieronymus contra Iovinianum scribit in Ponto et Phrygia luxuriam esse τὸ ἐυλοφάγιον, nimirum cossos e ligno natos. A cossis rugosis vermibus dicti Cossinii et Cossutiani, Dal.

Cossos vocant. Plinius ipse lib. XI, cap. 38: *Nec enim cossi tantum in eo, etc.* Festus quoque: *Cossi ab antiquis dicebantur natura rugosi corporis homines, a similitudine vermium ligno editorum, qui cossi appellantur.* Idem cossos Plinio lib. XXX, cap. 39. H. — *Custos vocant.* MSS. Reg. et editio princeps cosses. Nunc quoque sunt

grandes vermes cum pedibus, qui in truncis arborum reperiuntur, lignumque artodunt, et vocantur montour. Hi delicatiore in cibo habentur, tum apud nigros, tum apud albos insulae Franciae, l'île de France, incolae. Tanta est et luxuriae, et inopiae etiam in saporibus societas. Brot.

Maxime autem...odoratae. Totidem verbis hoc Theophr. l. c. et de Caus. lib. V, cap. 11. H.

Eorum qui in ficis existunt, alii nascuntur ex ipsis: alius paris, qui vocatur cerates, etc. De his egimus l. XVI, cap. 80. Essant haec totidem verbis apud Theophr. lib. IV, cap. 16: Τῶν δὲ σκυλήκων τῶν ἐν ταῖς συκαῖς, οἱ μὲν ἐξ αὐτῆς γίνονται, οἱ δὲ ἐντίκτονται ὑπὸ τοῦ καλουμένου κεράστου πάντες δὲ εἰς κεράστου

parit, qui vocatur cerastes: omnes tamen in cerasten figurantur, sonumque edunt parvuli stridoris. Et sorbus arbor infestatur vermiculis rufis et pilosis, atque ita emoritur. Mespilus quoque in senecta obnoxia ei morbo est.

- 3 Sideratio tota e caelo constat. Quapropter et grando in his causis intelligi debet: et carbunculatio, et quod pruinarum iniuria evenit. Haec enim verno tempore invitatis, et erumpere audentibus satis mollibus insidens, adurit lactescentes germinum oculos, quod in flore carbunculum vocant. Pruinae perniciosior natura, quoniam lapsa persidet, gelatque, ac ne aurâ quidem ulla depellitur, quia non fit nisi immoto aëre et sereno. Proprium tamen siderationis est, sub ortu Canis siccitatum vapor, quum insitae ac novellae ar-

ἀποκαθίσταται· ὁθιγγόγροι δὲ οἶον τριτόν. Cerastes ilaque vermis in lico est. Est ei serpens eius nominis, de quo nos lib. VIII egimus. H.

Et sorbus. Pallad. lib. II in Ian. tit. 45, de sorbo: Si vermes patietur infestus, qui in ea rufi ac pilosi solent medullae interna sectari, aliquos ex his sine arboris iniuria detractos, vicino cremenu incendio: creduntur hoc genere vel fugere, vel interire. Theophr. quoque Hist. lib. III, cap. 42. H.

Mespilus. Pallad. lib. IV in Mari. cap. de mespilo: Si vermibus mespilus occupatur, stylo aereo purgandi sunt, et amurca vel humana vetere urina, etc. Adde et Theophr. l. c. II.

Sideratio. Morbus arborum afflaturum sidere, quodcumque id modo acciderit. Hæro.

Carbunculatio. Arborum morbus est, quem vulgari sermone pruina vocamus: quum flores adussit, carbunculum Latini dixere. De lu brinne. Hæro.

Haec enim verno, etc. Carbunculatio, καὶ σπιν. Dal.

Lactescentes. Lacteo succo lurgentes germinum oculos adurit, quod quidem vitium quum florem exussit, carbunculus dicitur. H.

Pruinae. Haec e rore gelido nascitur, a perfrendo, quasi perurina dicta, quod fruges perurit: quo genere vites alternis ferine annis in Gallia vitiantur. La gelée: gelée blanche. Hæro.

Proprium tamen. Haec totidem verbis Theophr. de Caus. lib. V, c. 40, pag. 335. H.

Sub ortu Canis. Ita MSS. Theophr. ὑπὸ ἀπριον. H.

Siccitatum vapor. Sic laetas arbores ἀστρέβλιντα δένδρα, καὶ σπαλλόμενα Graeci vocant: quoniam, ut inquit Aristot. lib. de Juvent. et Senect. τοῦ θέρους ἰσχυρὰ γίνεται κάματα, καὶ μὴ δύναται τὸ σπώμενον ἐκ γῆς ὑγρὸν καταφύχειν δι' ὃ φθείρεται μαρμνόμενον τὸ θερμόν, καὶ λέγεται

bores moriuntur, praecipue ficus, et vites. Olea praeter vermiculationem, quam aequae ac ficus sentit, clavum etiam patitur, sive fungum placet dici, vel patellam. Haec est solis exustio. Nocere tradit Cato et muscum rubrum. Nocet plerumque vitibus atque oleis et nimia fertilitas. Scabies communis omnium est. Impetigo, et quae adnasci solent, cochleae, peculiariora ficorum vitia: nec ubique: sunt enim quaedam aegritudines et locorum.

Verum ut homini nervorum cruciatus, sic et arbori, ac duobus aequae modis. Aut enim in pedes, hoc est, radices, irrumpit vis morbi: aut in articulos, hoc est, cacuminum digitos, qui longissime a toto corpore exeunt. Inaescunt ergo: et sunt apud Graecos sua nomina utriusque vitio. Undique primo dolor,

σπικιλιζουσιν, καὶ ἀντρούλητα γίνεσθαι τὰ δένδρα. Theophr. id. heri iradit, δι' ἀσθίνευσιν, ὅταν ἡ γῆ ξηρανθῇ, καὶ μὴ ἔχωσιν ἐλαύν-ὄγκροτα, Brod. lib. V, cap. 20. DAL.

Olea praeter. Haec Theophr. Hist. lib. IV, cap. 16: Ἢ δὲ ἐκείη πρὸς τῷ τοῖς σπώλησας ἔχουσιν (οἱ δὲ καὶ τὴν σπικὴν διακρίνουσιν ἐντέλονται), φύσι καὶ ἥλιον, οἱ δὲ μόνητα καλοῦσιν, ἔνιοι δὲ ἰσπάδα· τοῦτο δ' ἐστὶν οἷον ἥλιον καύσεις. H.

Nocere tradit Cato, etc. Eo quem diximus loco ad lib. XV. Tradit et Columella lib. V, cap. 9: *Plerumque etiam locis siccis et humidis arboris musco infestantur: quem nisi ferramento rescueris, nec fructum, nec lactum frondem olea inducet.* H.

Nocet. Theophr. Hist. lib. IV, c. 16: Πανο.

Impetigo... et locorum Haec omnia Theophr. loc. cit. H δὲ ψώρα καὶ οἱ προσφύμενοι κοχλῆαι, σπικὴς εἰσιν· οὐ πανταχοῦ καὶ τοῦτο συμβαίνει

ταῖς σπικαῖς· ἀλλ' εἶναι καὶ τὰ νοσήματα γίνεσθαι κατὰ τοὺς τόπους, ὡς περ τοῖς ζώοις. Est autem ψώρα Graecis scabies, ab impetigine haud multum discrepans: corticis nimirum aspera scabrities, imbris rorisque pulrescentis contactu excitata. H.

Verum ut homini. Nunc quid sit σπικιλιζόμενος, seu ὄψος membrorum, aperit; Theophrasti verbis, l. c. plane congruenter. Πανο.

Aut enim in pedes. Σπικιλιζόμενος dicitur, quum pedes, seu radices nigrescunt. Κράδος, quum in articulos, hoc est, in ramos, vis morbi erupit, inque denigrantur. Καλεῖται δὲ σπικιλιζόμενος μὲν, ὅταν αἱ ῥίζαι μελανώσιν· κράδος δὲ, ὅταν οἱ κλάδοι. Theophr. loc. citat. qui et illud adiungit, κλάδους appellari ficulneos ramos: unde et graecum huic verbo nomen. H.

Irrumpit. Sic ex MSS. em. Harb. cons. MS. Gr. et Al. *erumpit.*

Inaescunt. Ac postea nigrescunt, ὅταν μελανώσιν, Theophr. H.

mox et macies earum partium fragilis, postremo tabes, morsque, non inrante succo, aut non perveniente: maximeque id fici sentiunt. Caprificus omnibus immunis est, quae adhuc diximus. Scabies gignitur roribus lentis post Vergilias. Nam si rariores fuere, perfundunt arborem, non scalpunt scabie. Et grossi

Tabes, morsque. Sic restitimus, pro *tabes morbusque*, tum suctoritate codicum Reg. 2, Colb. Chifflet, etc. tum ipso admonente Plinio, qui eadem plane sententia de vite dixit c. 35, *ciñcescit ac moritur*. H.

Aut non proveniente. Usque ad cacumen arboris et ramorum; digitumque cacumino. H.

Caprificus. Neque *σφαλιμὸς* infestatur, neque *κράδω*, neque *scabie*, nec denique radicibus varmiculatur. Theophr. Hist. lib. IV, cap. 46; de Caus. lib. V, cap. 41. H.

Scabies. Theophr. Hist. lib. IV, cap. 46. HARR.

Post Vergilias. Nempe post earum ortum Theophrast. Oriuntur autem Varroni lib. I, cap. 28, quadragesimo quarto die post æquinotium vernum, id est, ad vigesimum quintum diem aprilis. DAT.

Nam si rariores. Si rariores, inquit, fuere rores, arborem totam scabie perfundunt ac vitiant, non eluunt. Eleganter autem Plinius, quum arboris elui scabiem significare vellet, arborem scabie scalpi dixit, quod, scalpendo scabies detrahi de corporibus solet. Hactenus legebatur: *Cacterum si cadunt, sive imbres nimii fuere, alio modo*, etc. Plane insulse. Locum miseris modis vitiatum Puntianus exclamat, atque ita

refingere nititur, ex Theophrasto: *Nam si rariores fuere, perfundunt arborem scabie. Cacterum si cadunt imbres nimii, eluunt rorem aut scalpunt.* Dalec.: *Nam si largiores fuere*, etc. tunc enim, inquit, Plinii sequentia verba interpretans, eluunt causam scabiei, non vitiant. Hoc vero est Plinii contextum integerrimum prae-postera emendatione depravare, et nihilo meliore interpretatione corrumpere. In MSS. Reg. 1, 2, Colb. etc. constantissime legitur: *Nam si radices fuere, perfundunt arborem, non scalpunt scabiocerosi cadunt*, etc. Vnde nos et sinceram lectionem postremae partis eruiimus, et interpretatione, ut remur, sincera priorem fulsimus. De grossis certe, seu ficis, hic esse sermonem, admonente Theophrast. didicimus, totum id tradente, Hist. lib. IV, c. 46: *Ἡ δὲ ψώρα μάλιστα γίγεται, ὅταν ὕδωρ ἐπὶ Πλειάδε μένηται μὴ πολὺ. Εἰάν τι πολὺ, ἀποκλίσσεται. Συμβαίνει δὲ τότε καὶ τὰ ἑμὲν ἀπορρεῖν, καὶ τοὺς δένοντες.* Scabies potissimum gignitur, quum aquae parum post Vergilias incesserit: *nam si multum fuerit, causa contrahendae scabiei omnis oblitur et accidit tunc, ut et caprificus et grossi decidant.* HARR.

Et grossi cadunt, si vel imbres nimii fuere. Gron. et Al. *cacterum si cadunt, sive imbres nimii fuere, alio modo.* Ed. P.

cadunt, si vel imbres nimii fuere. Alio modo ficus laborat radicibus madidis.

Vitibus praeter vermiculationem et siderationem morbus peculiaris articulatio, tribus de causis; una, vi tempestatum germinibus ablatis: altera, ut notavit Theophrastus, in supinum excisis: tertia, culturae imperitia laesis. Omnes enim earum iniuriae in articulis sentiuntur: Siderationis genus est in his deflorescentibus, roratio: aut quum acini, priusquam crescant, decoquuntur in callum. Aegrotant et quum al-

Alio modo. Vel alio morbo, qui ad radices pertinet: non ad ramos. Diversum hunc esse morbum putamus ab eo, quo radices pinguescere incipiunt, ut Plinius superius annu-
tavit, cum Theophr. de Caus. lib. V, cap. 12, et Hist. lib. IV, cap. 16. Hæro.

Vitibus praeter. Theophrast. lib. IV, cap. 16. Hæro.

Articulatio. Ab articulis, hoc est, palmitum nodis, in quibus haec possimum tergemina sentitur iniuria, ut mox Plinius asseverat, nomen is morbus habet. Inde evauit, ut fructu vites careant, fronde luxurient, et uti Palladius loquitur in Novembri, cap. 9, *pauperiem factum compensent ubertate foliorum.* Auctor. Geopon. l. V, c. 13, ὀλομανίον morbum hunc vocat. Theophrast. Hist. lib. IV, c. 16, ἡ δὲ ἀμπελος τραγῆ, vitis hirculatur. Vnde hirculationem pro articulatione legi hoc loco Turnebus voluit, in explicatione iocorum Cicer. sed frustra. Hæro.

In supinum excisis. Subintellige vitibus, seu palmitibus, qui vitium articuli. Theophrast. verba haec sunt, loc. citat. Ἢ δὲ ἀμπελος τραγῆ... ἡ

ὅταν ὑπὸ πνευμάτων βλαστοποιηθῇ, ἢ ὅταν τῇ ἐργασίᾳ συμπαθῇ, ἢ τρίτον ὑπὸ τῆς τραγῆς. Hæro.

In articulis. In nodis palmitum, unde gemma erumpit, Tullius de Senectute, num. 53: *Incunte vere in vitibus existit, tamquam ad articulos sarmentorum ea quae gemma dicitur.* Hæro.

Roratio. Quoties uva deflorescente ros frigidior acinus infestari: tunc enim hi desuunt: ὥστε ἀποθνήσκιν τὰς βῆγας, inquit Theophr. loc. cit. Vulgus nostrum vocat *condare*; la vigne *ecole*. Hæro:

Decoquuntur. Durescunt, strigosi-que fiunt et exiles. Libr. seq. cap. 69, calidis nimii vitio praecoqui in callum acinis ai: nempe nimio solis vapore. Rura nostra hoc morbi genus in vite vocant *rotisare*, quod uvae tum torresantur. Theophrast. de Caus. lib. V, cap. 13, πρέμθος. H.

Aegrotant, etc. Theophrast. iisdem verbis Hist. l. IV, cap. 16: Ἐστὶ δὲ καὶ βεγῶσαντα νοσῆν, καθάπερ ἡ ἀμπελος ἀμειοῦνται γὰρ οἱ ὀφθαλμοὶ τῆς πρωτοτόμου. καὶ πάλιν ὑποθερμαίνοντα ζητεῖ γὰρ καὶ τούτων τὴν συμπτρίαν, ὥσπερ καὶ τῆς τροπῆς. Οἷος δὲ πᾶν τὸ παρὰ τούτῳ ἐπικύν-

sere, laesis uredine attonsarum oculis. Et calore hoc evenit intempestivo: quoniam omnia modo constant, certoque temperamento. Fiunt et culpa vites colentium, quum praestringuntur, ut dictum est: aut circumfossor iniurioso ictu verberavit: vel etiam subarator imprudens luxavit radices, corpusve desquamavit. Est et quaedam contusio falcis hebetioris. Quibus omnibus causis difficiliter tolerant frigora aut aestus: quoniam in hulus penetrat omnis a foris iniuria. Infirmissima vero malus, maximeque quae dulcis est. Quibusdam debilitas sterilitatem, non necem, affert: ut si quis pino cacumen auferat, vel palmae: steri-

δύσιν. Vide de Caus. V, c. 43, pag. 338. HARD.

Laesis uredine attonsarum oculis. Gemmis frigore ac gelu perustis. II.

Fiunt et culpa. Morbi vitium scilicet. Theophrast. Hist. lib. IV, cap. 46: Μεγάλα δὲ ξυμβάλλεται καὶ τὰ τραύματα, ἢ καὶ αἱ πλεοναί τῶν περισκαπτόντων, εἰς τὸ μὴ φέρειν τὰς μεταβολὰς, ἢ καυμάτων, ἢ χειμώνων ἀσθενεῖς γὰρ ὄν διὰ τὴν ἔλκεσιν καὶ τὸν πόνον, εὐχειρότατον ἐστὶ ταῖς ὑπερβολαῖς. Vulnera quoque ictus circumfodientium magnopere faciunt, ut mutationes aestuum, vel frigorū minime tolerantur: quum enim propter hulus et laborem debile fiat, facillime ab excessu caloris frigorisque devincitur. IIARO.

Quum praestringuntur. Quum palmas excacatur, ablatis supinae laeae oculis, ut dictum est c. 35. II.

Desquamavit. Corticem a corpore vi detrahit. IIARO.

Est et quaedam. Recte Columell. l. IV, cap. 24: Super caetera illud etiam censemus, ut duris tenuissimisque et acutissimis ferramentis totum istud

opus exsequamur. Obtusa enim et hebes, et mollis falx putatorem moratur, eoque minus operis efficit, et plus laboris affert vinitori. Nam si curvatur acies, quod accidit molli: sive tardius penetrat, quod evenit in retuso et crasso ferramento, maiore nisu opus est. Tum etiam plagae asperae atque inaequales, vites lacerant: neque enim uno, sed saepius repetito ictu res transigitur. Quo plerumque fit, ut, quod praecidi debeat, perfringatur: et sic vitis laniata scabratoque putrescat humoribus, utae plagae consanentur. II.

Infirmissima. Theophrastus, lib. IV, cap. 46: Ασθενίστατον ἡ μηλιά, ἢ ἑρινή, καὶ τοῦτων ἡ γλυκίστα. II.

Vt si quis pino. Hoc etiam Theophrast. loc. cit. de piceā, quam ipse pītus vocat: Εὗν τις τῆς πītως ἀπέλη τὸ ἔκρον, ἢ τοῦ πείνιτος. In palma porto cacumen intellige, trunci cacumen, in quo cerebrum est: huius enim decacuminatio integra quidem necem affert, ut dictum est l. XIII, cap. 9, mutilatio levis, sterilitatem. Theophrast. loc. cit. et de Caus. lib. V, c. 24. II.

lescunt enim, nec moriuntur. Aegrotant aliquando ei
poma ipsa per se sine arbore, si necessariis tempo-
ribus imbres, aut tepores, vel afflatus defuere, aut
contra abundavere: decidunt enim, aut deteriora
sunt. Pessimum est inter omnia, quum deflorescen-
tem vitem et oleam percussit imber, quoniam simul
defuit fructus.

Sunt ~~ex~~ eadem causa nascentes et erucæ, dirum
animal, eroduntque frondem, aliæ florem, olivarum
quoque, ut in Mileto: ac depastam arborem turpi
facie relinquunt. Nascitur hoc malum tepore humido,
et lento. Fit aliud ex eodem, si sol acrior insequutus
inussit ipsum vitium, ideoque mutavit. Est etiamnum

Aegrotant aliquando. Theophrast. loc. cit. iisdem verbis. II.

Pessimum est. Theophrastus, loc. cit. et de Caus. lib. V., cap. 14. II.

Sunt ex eadem. Theophrastus, II. cc. Erucæ, *κάρπας, chenilles.* II.

Aliæ florem. Hoc est, diversi generis erucæ. Theophrast. Historiar. lib. IV., cap. 16: *Εν Μιλήτῳ δὲ τὰς ἑλκίας, ὅταν ὦσι περὶ τὸ ἀνθὶν, κάρπαι κατεσθίουσιν, αἱ μὲν τὰ φύλλα, αἱ δὲ τὰ ἄνθη, εἴτεται τῷ γένει, καὶ φιλοῦσι τὰ δένδρα.* II.

Tepore humido. Austrino tempore, madido quidem, sed et eodem tepido: ὅταν ᾗ νότια καὶ τὰ εὐδαινά. Theophrast. Hist. lib. IV., cap. 16. II.

Fit aliud ex eodem, etc. Ille significari puto κάρμειον uvarum, id est morbosam et vitiosam duritiem, de qua Theophr. de Caus. lib. V., cap. 13: *Τὰ δὲ τῶν καρπῶν, οἷον τῶν μὲν βετρίων ὁ καλούμενος κάρμειος, τοῦτο δ' ὁμοίον τῇ ἐρουσίῳ· γίνεταί γάρ ὅταν ὑπόσῃς ὑγρότατος μετὰ τὰς ψυχὰς ἐπιχρῶς σφοδρότερον ὁ ἥλιος, etc.* Id est, *Fructuum quoque morbi sunt, ut*

racemorum Crambus, rubigini similis.

Fit is, quum post imbris guttas acrior sol insequutus exarit, etc. DAL. — *Fit aliud ex eodem.* Ea eodem tepore humido aliud malum gignitur, quum sol acrior consequutus ipsas erucas inussit, et immutavit. Theophr. Hist. l. IV., c. 16, ubi de eruci: *ἴσονται δὲ ὅταν ᾗ νότια καὶ τὰ εὐδαινά. Ἐάν δὲ ἐπὶ λάθῃ κάρμια, ῥήγνυνται. Nascuntur tempore austrino et tepido: et si sol acrior sit insequutus, rum-
puntur.* Sic vero ruptæ, alia iam ratione arbores ac fructus infestant, etque vitium aliud haud levius priore. Non est huius loci κάρμειος Theophr. de Caus. lib. V., cap. 13. II.

Si sol acrior insequutus inussit, etc. Sol acrior urit erucas. Tunc enim, teste Theophrasto, loc. cit. distumpuntur, et pereunt. At mutatum tantummodo est vitium. Putrescentes enim erucarum phalanges quidquid germinationis reliquum erat in vitibus calida isbe quandoque consumpsere; ut ipsa experientia Rozouicum docuit. DROT.

peculiare olivis et vitibus (araneum vocant), quum veluti telae involvunt fructum, et absument. Adurunt et flatus quidam eas maxime, sept et alios fructus. Vermiculationem et poma ipsa per se quibusdam annis sentiunt, mala, pira, mespila, punica. In oliva ancipiti eventu, quando sub cute nati fructum adimunt: augent, si in ipso nucleo fuere erodentes eum. Gigni illos prohibent pluviae, quae sunt post Arcturum: eadem si Austrinae fuere, generant, in drupis quoque, quae maturescentes tum sunt praecipue caducae. Id rignis magis evenit, etiamsi non cecidere, fastidiendis. Sunt et culicum genera aliquibus molesta, ut glandibus, fico, qui videntur ex humore nasci, tunc dulci subdito corticibus. Et aegrotatio quidem fere in his est.

Araneum vocant. Hoc est, telam araneae similem. Τὸ ἀράχνηον, Theophrast. loc. cit. et Hist. lib. IV, cap. 47. Hano.

Adurunt et flatus quidam eas maxime, sed et alios fr. Calidi videlicet venti, et aestivi. Theophrast. Hist. l. IV, cap. 47: Επιπύουσι δὲ καὶ καύματά τινα, καὶ θερμὰ, καὶ βότρυς, καὶ ἄλλους καρπούς. Hano.

Vermiculationem. Theophrast. loc. cit. Hano.

Quando sub cute nati. Hoc est, sub pellicula, quae fructum circumvestit. Theophrast. de Caus. lib. V, cap. 43: Εἰς μὲν ὑπὸ τὸ δέρμα γίνονται, διαφθίσκονται· ἐξισθίουσι γὰρ· ἴαν δὲ ὑπὸ τὸν πύρην διαφύωσιν, ἀπολούσιν. Prius hic legebatur, quando mubeant nati. H.

Gigni illos. Qui nempe sub cute gignantur, ut ex Theophrasto liquet mox laudando. H.

Post Arcturum. Post Arcturi or-

tum, de quo lib. XVIII, cap. 74. Sic paulo ante post Vergilias dixit. Theophrast. loc. citat. Καλύπτονται δ' ὑπὸ τῶν πνευμάτων εἶναι, ἢ ὑδάτων ἐπ' Ἀρκτούρου γενόμενον. Et Histor. lib. IV, cap. 47: Καλύπτονται δὲ ὑπὸ τῆς δέρματι εἶναι, ὑδατος ἀπ' Ἀρκτούρου γενομένου. H.

In drupis quoque. Theophrast. loc. cit. De drupis egimus lib. XV, cap. 2. Hano.

Id rignis. Theophrast. Histor. lib. IV, cap. 47. H.

Sunt et culicum. Theophrast. loc. cit. Εγγίνονται δὲ καὶ κνέσας ἐν τιπὶ τῶν δένδρων, ὥσπερ ἐν τῇ δοῦνι, καὶ τῇ συκῇ, καὶ δοκούσιν ἐκ τῆς ὑγρότητος συνίστασθαι τῆς ὑπὸ τὸν φλοιὸν συνίσταμένης αὐτῇ δὲ ἐστὶ γλυκύτης γενομένης. Gignantur et culices in quibusdam arborum: ut in robore et fico: et consistere ii ex humore videntur, qui subditus est cortici,

Quaedam temporum causae, aut locorum non proprie dicantur morbi, quoniam protinus necant: sicut tabès quum invasit arborem, aut uredo, vel flatus alicuius regionis proprius, ut est in Apulia Atabulus, in Euboea Olympias. Hic enim, si flavit circa brumam, frigore exurit arefaciens, ut nullis postea solibus recreari possint. Hoc genere convalles et apposita fluminibus laborant, praecepueque vitis, olea, ficus. Quod quum venit, defegitur statim in germinatione: in oliva tardius: sed in omnibus signum est revivescendi, si folia amisere: alioqui quas putes praevaluisse, emoriuntur. Nonnumquam inarescunt folia, eademque revivescunt. Aliae in septemtrionalibus, ut Ponto, Phrygia, frigore aut gelu laborant, si post brumam continuavere xl diebus. Et ibi autem, et in reliquis partibus, si protinus editis fructibus gelatio magna consequuta est, etiam paucis diebus necat.

dulcisque est illis postquam geniti sunt. HARD.

Quaedam temporum. Theophr. loc. cit. totidem plane verbis. H.

Aut uredo. Quum arbores frigidus afflatus exurit, atque aden aridas siccitasque facit, ut ne sol quidem temporisque longum afficere ita possint: quocirca uredinem vocant: ἄνεμος ψυχρὸς ἀποκαίει γὰρ τὰ δένδρα, καὶ οὕτως αὖθις ποιεῖ καὶ ξηρὰ, ὥς εὐδ' ἄρ' ὕψ' ἡλίου καὶ χρόνου πολλοῦ γίνεσθαι ἂν· οὗτο καὶ καλοῦσι καυθρόν· Theophr. loc. cit. cuius verba cave nunc existimes a Plinio reddi. H.

Atabulus. Vid. Horat. lib. I, Sat. v, vers. 74: Incipit ex illo montes Appollia notas Ostentare mihi, quos terret Atabulus. Terret, inquam, quoniam frugibus infestus. Alii terret legunt, minus recte. H. — *Ata-*

bulus. Atabulus, le vent du nord-ouest. ED. P.

Olympias. De hoc vento eginus lib. II, cap. 46. Circa brumam eum quiescere prodidit Theophrast. loco citato: Ἐν Χαλκίδι τῆς ἐβρείας Ὀλύμπιας ὅταν πνεύσῃ μακρὸν πρὸ τροπῶν, ἢ μετὰ τροπῆς χειμερινῆς. H.

Hoc genere. Theophrast. loc. cit. Ποιοῦσι δὲ μάλιστα τῶν τόπων οἱ κοῖλοι, οἱ αὐλώνας, καὶ ὅσοι περὶ τοὺς ποταμούς, καὶ ἀπλῶς οἱ ἀπενεστότατοι τῶν δένδρων· οἱ μάλιστα συκῆ, etc. H.

Quod quum venit. Theophr. loco cit. plane ad verbum. H.

Nonnumquam. Theophrast. loco cit. totidem verbis. H.

Aliae in. Theophr. loc. citot. In MSS. aliae inter. Nos in terris comimus. HARD.

- 15 Quae iniuria hominum constant, secundas habent causas. Pix, oleum, adeps, inimica praecipue novellis. Cortice in orbem, detracto necantur, excepto subere, quod sic etiam iuvatur: crassescens enim praestringit et strangulat. Nec adrachne offenditur, si non simul incidatur et corpus. Alioquin et cerasus, et tilia, et vitis corticem mittunt, sed non vitalem, nec proximum corpori; verum eum, qui subnascente
16 alio expellitur. Quarumdam natura rimosus cortex, ut platanis. Tiliae renascitur paulo minus quam totus. Ergo his, quarum cicatricem trahit, medentur Into fimoque. Et aliquando prosunt, si non vehementior frigorum aut calorum vis sequuta est. Quaedam tardius ita moriuntur, ut robora et quercus.

Quae iniuria. Genuis alterum morborum in arboribus, inquit, illud est, quod ab hominum iniuria oritur. HARR.

Pix, oleum, etc. Haec apud Theophrastum, de Caus. lib. V, cap. 21. HARR.

Cortice in orbem detracto necantur. Theophrast. de Caus. lib. V, cap. 21, et Hist. Plant. lib. IV, cap. 48, totidem verbis. H.

Excepto subere. Theophrast. πλὴν εἰ ἄρα σπύλλου. Et sane placet hic naturae solertiam demerari, quae suberi ad decorticationem naeve arbori duplicem corticem attribuit: ut, eo spoliata, adhuc convestita libro, non nuda remaneret. Vide quae dicta sunt lib. XVI, cap. 13. HARR.

Nec adrachne. In MSS. andrachne. De ea egimus libro XIII, cap. 40. HARR.

Alioquin. Theophrast. Hist. lib. IV, cap. 48: Ἐπὶ καὶ τοῦ κερύτου περιτριπταί, καὶ τῆς ἀμπέλου, καὶ

τῆς ἐλίουρου· ἐξ οὗ τὰ σκευή... ἀλλ' οὐχ ὁ κύριος, οὐδ' ὁ πρῶτος, ἀλλ' ὁ ἐπιπολεῖς· ὅς καὶ αὐτόματος ἐνὶ τε ἀποπύπτῳ διὰ τῶν ὑπόρουσιν θάτερου. HARR.

Quarumdam. Theophr. loco cit. Καὶ γὰρ φλοιστόχρη μίξ τῶν δένδρων ἐστίν, ὥστε καὶ τῆς ἀδράχνης, καὶ τῆς πλατάνου. H.

Ergo his. His quibus cortex rimosus cicatricem facit, luto medentur, etc. Theophrast. loc. cit. Διαπλάττονται· πηλῷ, καὶ περιθεύοντες φλοιστὶ καὶ καλέμοις, καὶ τοιοῦτοις, ὅπως μὴ ψύχεται, μὴ ἀποξηραίνεται. H.

Et aliquando prosunt. Medicina ea prodest. Theophr. loco cit. καὶ ἔδε φαί που φύει... Αἰὶ δὲ ἔχει τῇ τῆς χώρας ἀριτῇ, καὶ τῇ τοῦ ἀέρος κρύτῳ τὰ ἐπιγενόμενα τοιαῦτα εἶναι. Ναιμῶν γὰρ ἡ καὶ καυρῶν ἐπιγενόμενων σφοδρῶν, τῶν δὲ ἀπείδονται. Etiam nominatquam restitui ac regenerari sic aiunt... Sed praeter virtutem soli, temperamentumque caeli, reliqua quae respondeant opus est. Frigora

Refert et tempus anni. Abieti enim et pino si quis detraxerit, sole Taurum vel Geminos transeunte quum germinant, statim moriuntur. Eandem iniuriam hieme passae diutius tolerant. Similiter ilex, et robur, et quercus. Quae si angusta decorticatio fuit, nihil nocetur supra dictis. Infirmiore quidem et in solo gracili, vel ab una tantum parte detractus interimit. Similem et decacuminatio rationem habet, cupressi, piceae, cedri: hae enim detracto cacumine, aut ignibus adusto, intereunt. Similem et depastio animalium. Oleam quidem etiam si lambat capra,

enim, aut calores nimii si superveniant, statim intereunt. II.

Refert et tempus. Haec rursum apud Theophrastum, loco citato, ἀπαίρονται δὲ καὶ ὥραι, etc. H.

Abieti enim et pino. Hoc Theophrast. de abiete et πύκνῃ, quae alias ubique Plinio larix est, non pinus. Sed mot arbores cognatae larix et pinus, ut diximus. II.

Sole Taurum, etc. Recte. Nam Theophr. scripsit, τοῦ Θαργηλιῶνος, ἢ Ζηρόφοριῶνος. Hic ultimus anni mensis est, circa solstitium, ut Suidas prodidit: hunc Θαργηλιῶν antecedit: maium igitur Theophrastus, iuniumque designat, quod et Plinius facit. Sic rursum idem Plinius lib. XVI, cap. 44, transeunte Geminos sole dixit, id quod iulio mense peragi intelligitur, ut Theophr. Hist. lib. III, cap. 6, περὶ τὸν Ζηρόφοριῶνα λέγοντα, circiter diem iunii xxi. H.

Eandem. Theophrast. Hist. lib. IV, cap. 48. Τοῦ δὲ χειμῶνος πλείω χρόνον ἀντέχει καὶ ἐν μᾶλλον τὰ ἰσχυρότατα, καθάπερ πίνος, καὶ ὄρυξ. Quercum etiam Plinius addidit. Hae.

Quae si angusta. Theophrast. loco cit. Δαὶ δὲ καὶ τὴν περιαιρείσιν ἔχουσιν τι πλάτος πάντων μὲν, μάλιστα δὲ τῶν ἰσχυροτάτων. Ἐντὶ, ἃν τις εὐταλῶς ποιῇ, οὐδὲν ἀποπον τὸ μὴ ἀπολειθεῖν. Latitudinem quoque aliquam decorticatio habeat oportet: omnium quidem, sed maxime robustiorem. Nam si angustam feceris, nihil mirum est, si non interierint. II.

Infirmiore quidem et in solo gracili, etc. Theophrast. loco cit. totidem verbis. H.

Similem et decacuminatio rationem habet, cupressi, piceae, cedri. Aliquot arbores hic omissas puto indiligentia librarii. Theophrastus, Hist. lib. IV, cap. 19, et de Caus. Plant. lib. V, cap. 21: Quippe, inquit, decacuminatione abies, pinus, larix et palma dumtaxat pereunt: quidam et cedrum et cupressum enumerant. PIST.

Depastio animalium. Theophr. de Caus. lib. V, c. 25. H.

Etiam si lambat capra, sterile-scere auctor est Varro, ut, etc. Haec de causa io arcem Athenis caprae non agebantur, praeterquam sciel ad necessarium sacrificium, ne oleam

sterilescere, auctor est Varro, ut diximus. Quaedam hac iniuria moriuntur: aliqua deteriora tantum fiunt, ut amygdalæ: ex dulcibus enim transfigurantur in amaras. Aliqua vero etiam utiliora; ut apud Chios pirus, quam Phocida appellant. Nam detruncatio diximus quibus prodesset. Intereunt pleraque et fissa stirpe, exceptis vite, malo, fico, punica: quedam vel ab hulcere tantum. Ficus hanc iniuriam spernit, et omnia quae resinam gignunt. Radicibus amputatis mori, minime mirum est. Pleraque tamen non omnibus, sed maximis, aut quae sunt inter illas vitales abscissis moriuntur.

Ibi primum editum violarent: tum etiam caprarum victimas Pallas aversabatur. DAL.

Vt diximus. Lib. VIII, cap. 76, et lib. XV, cap. 8. II.

Quaedam hac iniuria moriuntur, aliqua deteriora, etc. Scribendum procul dubio *incuria*, non *inuria*: et pronomei *huc* adventitium est. Theophrast. de Caus. Plant. lib. II, cap. 20: *Evidentissima*, inquit, et communissimum mutationis plantarum causa est negligentia. Omnia namque fire neglecta immutescunt. Interdum etiam fit ut quasi manca laesaque fuerint, in deterius transeant, quoniam scilicet principio nascens quidipiam diminuitur, cum amygdala; haec enim amara ex dulci, et diva ex molli sic reddatur. Non tamen desunt quae divinita posse meliorescere dicunt, ut de piro Phocidæ Chii referunt. PINI.

Vt amygdalæ. Sic Theophr. de Caus. lib. V, cap. 25: Καὶ γὰρ ἡ ἀμυγδαλὴ πικρὰ γίνεται, etc. Et Pallad. in Ian. tit. 15, de amygdalis: *Servandæ sunt a pecore, quia si rodantur, amarescunt.* II.

Vt apud Chios. Εἷς δὲ καὶ βελτίονος καλοῦμένου ἐστὶ γένος, καὶ κατὰ τὴν οἰανδήποτε τὴν ἀπὸ τῆς Φωκίδος. Theophr. de Caus. I. II, c. 20. IIARD.

Nam detruncatio. Prodesse quidem palmarum generi cuidam, dictum est lib. XIII, cap. 9. Etiam et oleæ, adnascente stolone, qui in arborem adoptatur, quæ vetustas succedat, libri huius cap. 29. II.

Intereunt. Haec pariter ad verbum Theophrast. Hist. lib. IV, cap. 49. IIARD.

Quaedam vel ab hulcere. Vel paulo aliove: et in profundo: Εἷς δὲ καὶ ἐν ἰσχυρῇ, καὶ μείζον καὶ βαθύτερον ἀπόλλυται. Theophrastus loc. cit. IIARD.

Ficus, etc. Theophrast. loc. cit. Εἷς δὲ καὶ ἐξ ὧν ἡ τὰς ῥητίνης συλλέγουται, οἷον ἑλάτης, περιέρχουσα.

Quæ resuunt. VI abies, pinus, picea, larix, ter~~o~~cinthas. II.

Radicihus. Theophrast. Hist. I. IV, cap. 20: Κοινὴ δὲ φθιρὰ πάντων, καὶ αἱ ῥίζαι περικοπῶσιν, ἢ αἱ πλεῖσταί, καὶ μέγισταί, καὶ κυριώταται τοῦ ζῆν. IIARD.

Necant invicem inter sese umbra, vel densitate,¹⁸ atque alimenti rapina. Necat et edera vinciens. Nec viscum prodest; et cytissus necatur eo, quod halimon vocant Graeci. Quorundam natura non necat quidem, sed laedit odore, aut succi mixtura: ut raphanus, et laurus, viteih. Olfactrix enim intelligitur, et tangi odore mirum in modum: ideo quum iuxta sit, averti et recedere, saporemque inimicum fugere.

Necant invicem. Theophrast. de Caus. lib. V, cap. 22. Plinius l. XVI, cap. 47: *Facit et densitas sterilitatem.* H. — *Necant.* Mallet Brot. *necantur invicem.* Eo. P.

Necat et edera. Vide quae dicta sunt lib. XVI, cap. 62. H.

Nec viscum. Theophrastus loc. proxime cit. Επεί καὶ ἡ ἑξὶς θανά, καὶ ὁμοίως τὰ ἐπιβλαστήνοντα, φθείρουσι. H.

¹⁸ *Et cytissus necatur eo.* Ante legabatur, et *cytissus*, nec auro, quod *halimon*, etc. Salmasius in Solin. pag. 117: *Et cytissus necat viro, et quod halimon Graeci vocant.* Viro, hoc est, succi improbi virtute cytissus, halimonque, necare ea, quae sibi sunt vicina, interpretata. At vox ea viro obsoleta Plinii aevo eruditis videri sane potest: quanquam a Lucretio usurpata lib. II, vers. 852. In MSS. Reg. Colb. Theophrasti. etc. *Et cytissus nec auro quod halimon*, etc. Vnde Hermolus et Gaza *nec auro* legendum esse confidenter promittantur: atque aurionem latine appellari, quod ἄλμων graece. Nos, adiecta litterula, *necatur eo.* Emendationi nostrae, quae vel sua se simplicitate defendit, Theophr. verba admodum suffragantur, ex Hist. lib. IV, cap. 20: Καλὸς δὲ καὶ ὁ κύτισος ἀπόλλυσι γὰρ πάνθ', ὡς εἰπείν. ἰσχυρότερον δὲ τοῦτο τὸ ἄλμων.

PLIN. N. H. Tom. VI

ἀπόλλυσι γὰρ τὸν κύτισον. *Molestus et cytissus; nam omnia ferme necat: sed eo valentius est quod halimon vocant: cytissum enim ipsum interimit.* Plin. *Et cytissus necatur eo quod halimon Graeci vocant.* Idcirco et Theophrastus idem, de Caus. l. V, c. 22, halimon esse reliquis perniciosius prodidit, quod plus habet sanguinis: ἰσχυρότερον δὲ τὸ αἷμα, διὰ τὸ πλεῖον ἀμυρῶν ἔχειν. H. — *Necatur eo, quod halimon.* Nobis est etiamnunc *Atriplex Halimus Pentand. digyn.* gen. 656, Pers. *Atriplic.* Juss.) Eo. P.

Quorundam natura non necat quidem, etc. Theophr. Hist. Plant. lib. V, cap. 20, totidem verbis. H.

Laedit odore, aut succi mixt. ut raphanus, etc. Theophr. l. c. οἷον ἡ ῥάβανος καὶ ἡ θάρνη τῶν ἀμπελων. Theophrasto ῥάβανος brassica est: id quod raphanum appellamus, ῥαβανός. Sed et de raphano id verum esse docebitur lib. XIX, cap. 26. H.

Olfactrix. Sic ex MSS. em. Hard. cons. Dal. *olfactrix* Gr. et Alii. Eo. P. — *Olfactrix.* Ita MSS. De vite loquitur Theophr. l. c. *Et angii* mox rectius, quam *et tangi.* Etsi in Chiff. et *tingui.* H. — *Olfactrix.* Broterius ex codicibus Reg. 1 et 2, *olfactrix*; et mox pro *et tangi*, ex MS. Reg. 1, et *tingui.* Eo. P.

K

Hinc sumpsit Androcydes medicinam contra ebrietates, raphanus ut mandatur præcipiens. Odit et caulem, et olus omne; odit et corylum; ni procul absint, tristis atque aegra. Nitrum quidem et alumen, marina aqua calida, et fabae putamina, vel ervi, ultima venena sunt.

XXXVIII. (xxv.) Inter vitia arborum est et prodigiis locus. Invenimus enim sine foliis natas: vitem et malum punicam stirpe fructuum tulisse, non palmitate, aut ramis: vitem, uvas sine foliis: oleas quoque amisisse folia baccis haerentibus. Sunt et miracula fortuita. Nam et oliva in totum ambusta revixit: et in Boeotia derosae a locustis ficus iterum germinavere. Mutantur arbores et colore, suntque ex nigris candidae, non semper prodigiose: eae maxime quae

Hinc sumpsit. Et haec apud Theophr. l. c. Sed *ῥαφανὸν* nomine, ut muovimus, brassicam intellexit.

Odit et caulem. Hoc est, brassicam. HARD.

Odit et corylum. Vnde praeceptum illud Virgilianum monavit Georg. l. II, vs. 299: *Nunc inter vites corylum sere.* IL

Et fabae putamina, vel ervi, etc. Theophrast. de Caus. lib. V, cap. 21. HARD.

Ultima venena sunt. Vitiū. H.

XXXVIII. *Inter vitia arborum.* Divellenda nonnemini pars prior huiusce sententiae, a posteriore forsitan videntur, et superioribus connectenda in hunc modum: *Nitrum quidem et alumen... ultima venena sunt inter vitia arborum. Est et prodigiis locus,* etc. vel, *ultima venena sunt, et inter necio arborum. Est et prodigiis,* etc. Tolerabilius tamen recepta dudum lectio est: quum inter ipsa prodigia arbores ferantur sine foliis

natae, aliisque similibus casibus obnoxiae, quae sane in vitiis non immerito censeantur. Et sane prodigiis arborum ipsis quoque enumeratis subiicit auctor: *Nunc expositis arborum morbis, consentaneum est dicere et remedia:* ut inter morbos arborum ipsa censei prodigia intelligas. IL

Invenimus enim. Haec Theophr. Hist. lib. II, cap. 4. IL

Nam et oliva in totum, etc. Pausanias in Corinthiacis clava Herculis ex oleastro actis radicibus regerminavit. DALEC. — *Nam et oliva.* Theophr. l. c. IL

Et in Boeotia Theophr. de olea, simile prodigium l. c. refert. IL

A locustis. *Υπ' ἀρτίδων.* Vide infra lib. XXIX, cap. 29. IL

Mutantur arbores et colore, etc. Theophr. l. c. et de Caus. lib. V, cap. 8. IL

Prodigiose: eae maxime. Sic ex MSS. em. Hærd. cons. MSS. et Ch.

ex semine nascuntur, ut populus alba in nigram transit. Quidam et sorbum, si in calidiora loca venerit, sterilesceant putant. Prodigio autem fiunt ex dulcibus² acerba poma, aut dulcia ex acerbis, e caprisfico fici: aut contra: gravi ostento, quum in deteriora mutantur, ex olea in oleastrum, ex candida uva et fico, in nigras: ut Laodiceae, Xerxis adventu platano in oleam mutata: qualibus ostentis Aristandri apud Graecos volumen scatet, ne in infinitum abeamus: apud nos vero C. Epidii commentarii, in quibus arbores loquutae quoque reperiuntur. Subsedet in Cumano³ arbor gravi ostento, paulo ante Pompeii Magni bella civilia paucis ramis eminentibus. Inventum Sibyllinis libris interneccionem hominum fore, tantoque eam maiorem, quanto propius ab Vrbe postea facta esset. Sunt prodigia, et quum alienis locis enascuntur, ut in capitibus statuarum, vel aris, et quum in arboribus ipsis alienae. Ficus in lauro nata est Cyzici ante obsidionem. Simili modo Trallibus palma in basi Cae-⁴

prodigiosae et maxime Gr. et Al. Ep. P.

Quidam et sorbum, si in calidiora loca venerit, sterilesceant putant. Haec verba falso hic inserta sunt, nec ad praesens institutum pertinent, sed ad materiam capitis prioris de sterilitate arborum. PINX. — *Sorbum.* Theophr. Hist. lib. II, cap. 3. II.

Prodigio autem. Theophrast. Hist. lib. II, cap. 4. II.

C. Epidii. In quibusdam MSS. *Cepidii*, male. Ἐπίδιον vocat Dio lib. XLIV. Vide quae in auctorum syllabo diximus. II.

Et quum in arboribus, etc. Pausaniae in Arcadicis ex una et eadem radice ilex et olea enatae sunt. DAL.

Ficus in lauro. Sic laurum ali-

quando in platano provenisse refert Theophr. de Caus. lib. III, cap. 4.

HARD.

Ante obsidionem. Obsidionem intelligit Mithridatis, qui eam civitatem cum quadringentis navibus resistantem oppugnavit cum equitatu multo et pedum et millibus. Vide Strab. lib. XII. DALEC.

Simili modo. Valer. Max. lib. I, cap. 6, n. 12: *Palnam viridem, inquit, Trallibus in aede Victoriae sub Caesaris statua inter coagmenta lapidum iustae magnitudinis enatam.* Refert hoc et Iul. Obsequens cap. cxxv, L. Paulo, C. Marcello coss. biennio fere ante Caesaris dictaturam. Dio quoque lib. XLI, p. 182. Simile miraculum istud est in quod

Caesaris dictatoris circa bella civilia eius. Nec non et Romae in Capitolio, in capite bis bello Persei enata palma, victoriam triumphosque portendit: hac tempestatibus prostrata, eodem loco ficus enata est, M. Messalae, C. Cassii censorum lustro. A quo tempore pudicitiam subversam Piso gravis auctor prodidit. Super omnia, quae umquam audita sunt, erit prodigium in nostro aevo Neronis principis ruina factum in agro Marrucino, Vectii Marcelli e primis equestris ordinis oliveto universo viam publicam transgresso, arvisque inde e contrario in locum oliveti profectis.

XXXIX. (xxvi.) Nunc expositis arborum morbis, consentaneum est dicere et remedia. Ex his quaedam sunt communia omnium, quaedam propria quarundam. Communia: ablaqueatio, accumulatio, assilari

egregie lusi Philippus epigrammate non inficeto, Anthol. lib. I, tit. 20: Φοῖβον ἀνηγαμένη ποτὶ δάφνη, νῦν ἀντίτεις κκίσταρος ἐν βωμοῦ κλῶνα μελαμπέταλον. Ex δὲ θεῶν οὐρανὸν ἀμαίνοντα· Ἀντολόθεν γὰρ Ἐχθόραστα, φίλῃ Ζῆνα τὸν Αἰνιάδην. Ρίζον δ' οὐκ ἀπὸ γῆς μητρὸς βάλει, ἀλλ' ἀπὸ πέτρης. Καίσαρι μὴ τίττειν οὐδὲ λῶος δύναται. Hoc est, interprete Grotio: *Caesaris ex ara fundit sua germina Daphne, Quam frustra Phoebi sollicitarat amor. Mutatus meliore Deo Deus: oderat olim Lotoiden: Lotium nunc amat ecce Iovem. Radicem non fundit huius, sed saxea moles: Caesaribus partum non negat ipse lapis.* HARD.

In capite bis. Forte, in capite Iovis: nam paulo ante in capitibus statuarum dixit. Forte in ara Iovis: nam fragmentum Festi, verbo Religionis praecipue, haec habet: *In Capitolio in ara... sic nota fuerat:*

supple, bello Persico nata fuerat. II. — *In capite bis.* Broterius ex MS. Dalec. Iovis. H. P.

Enata palma. Sic apud Livium I. II, Decad. IV: *A P. Sulpitio proconsule litterae ex Macedonia allatae nuntiarunt in puppi longae navis enatam laurum.* DALEC.

M. Messalae. Lustrum hi scisse LV dicuntur in Fastis ann. Vrb. 600. HARD.

Vectii Marcelli. Hoc iam superius retulit lib. II, cap. 85. II.

XXXIX. *Ablaqueatio.* Ablaqueatio, σκαπάνη: accumulatio, ἐπιχώσις: potius datur, vel ablatos, ὑπόριζα: limi succu resectio, κόπρωσις: pulatione levatum omnis, διακώσισις, ἀρχήσις τῶν αἰώνων. DALEC. — *Ablaqueatio.* Ablaqueantur arbores, viresque quum circum illas terras fudatur, et radices superiores reciduntur: *découper la vigne ou les arbres.* HARD.

radices, aut cooperiri, riguis dato potu vel ablato, fini succo reffectis, putatione levatis onere. Item succo emisso quaedam veluti detractio sanguinis: circumrasiō corticis: vitium extenuatio, et domitura palmitum: gemmarum, si frigus retorridas hirtasque fecerit, repunicatio, et quaedam politura. Arborum² iis aliae magis, aliae minus gaudent: veluti cupressus

Accumulatio. Fit ea quum post hiemem aggeratur terra ac circummuniuntur arbores terra optima, ne calore nimio radices exarestant, *reclumiser.* H.

Afflari radices. Radices aperire, ut perflatus ventorum admittant. H.

Item succo emisso quibusdam veluti detractio sanguinis. Emendatius, ut sentio, legeretur, *item succi emissio*, etc. PIET. — *Succo emisso quaedam*, etc. Columella lib. V, cap. 6, sic ulmum velutami propter ramos vulnerat, et usque in medullam cavat. DALC. — *Item succo.* Vti de ulmo dicitur cap. 43, et de amygdalis et fico. H.

Circumrasiō. Quum cortici muscus detrahatur, quo infestatur: id quod vere fit, ut dicitur c. 45, H. — *Circumrasiō... extenuatio.* Circumradere corticem, *émousser, ôter la mousse*; vitium extenuatio, *la taille de la vigne.* BROU.

Vitium extenuatio. Extenuationem vitium appellat, quam Theophr. de Caus. lib. V, cap. 42, πῶν τῆς τροφῆς ἀφαιρέσιν. Ea fit pampinatione, ἀποψιλώσῃ, οὐκ ἔχοντων ἀποκρίσιν, palmitum detractio: περικαθάρσει τῶν ἀνωτάτων ῥιζῶν, summarum radicum purgatione: summissis sarmentis, κλάμασιν ἐπιβαλλομένοις: προπαγίνibus, τοῖς ὑποκατωρύχοις: fossione, τῇ σκάψει, et ablaqueatione, τῇ τῶν

ῥιζῶν γυμνώσει. DAL. — *Extenuatio.* Extenuantur vites, domanturque palmites, quum resecantur in pollices, quum hospitari sub iugo coguntur, quum perniciosa luxuries compescitur, ut dictum est superius cap. 35, et alibi saepius. H. — Mox ἀντι τοῦ gemmarum, Groovius et alii gemmas, non alio sensu. Eo. P.

Repunicatio. Fit ea, quum gemmae propter frigus retorridae, hoc est, exstae, detutuntur a vile, quae polituram inde quamdam accipit, quum eae solae sunt residuae, in quibus spes anul est. Texit insignem calumniam adversus Plinium Salmasius in Solin. pag. 517, qui eum legisse asseverat apud Theophr. de Caus. lib. V, cap. 42: ἀποκρίσιν τῶν οὐκ ἔχοντων τῶν μεγίστων, non ἀποκρίσιν, et repunicationem imprudenter reddidisse: nam si in ea voce Plinius aberravit, et sequentes pariter praepostero sensu accepisse necesse est, τῶν οὐκ ἔχοντων τῶν μεγίστων, quas de genimis retorridis a Plinio intellectas esse, sobrius homo nullus dixerit. Quare neque hunc Theophrasti locum Plinius respexit, quum de gemmarum repunicatione scribere instituit: sed alios, quod saepe facit, auctores sequitur, ipsamque, quod gravius est, experientiam rerum. HANB.

Arborum iis. Iis remediis. Tra-

et aquam aspernatur et simum, et circumfossuram, amputationemque, et omnia remedia odit: quinetiam necatur riguis: et vites, et punicae praecipue aluntur. Ficus arbor ipsa riguis alitur, pomum vero eius marcescit. Amygdalae si colantur fessione, florem amittunt. Nec insitas circumfodere oportet, priusquam validae ferre coeperint poma. Plurimae autem amputari sibi volunt onerosa ac supervacua, sicut nos ungues et capillum. Reciduntur veteres totae, ac rursus a stolone aliquo resurgunt: sed non omnes, nisi quarum naturam pati diximus.

XL. Rigua aestivis vaporibus utilia, hieme inimica, autumno varia, et ex natura soli: quippe quum vindemitor Hispaniarum stagnante solo uvas demetat. Caetero maiore in parte orbis etiam pluvias autumnii aquas erivari convenit. Circa Canis ortum

duntur haec a Theophr. Hist. lib. II, cap. 8. II.

Quin etiam necatur. Si, dum novella est, cupiosius adaequetur. Theophr. l. c. Οἷον ἡ κυνάρητος, ὡς περ οὐ φιλόκοπος, οὐδὲ φιλόδρον, ἀλλὰ καὶ ἀπόλλυσθαι φασί, ἐὰν γὰρ νῆσαν οὖσαν ἐφουδρύνωσι πολλὰ. Ποτὶ δὲ καὶ ἀμπέλους φιλόδρα. H.

Et punicae. Pallad. lib. IV, in Mart. tit. 10: *Creduntur*, inquit, *acida punica fieri, si rigentur assidue: nam siccitas in his et suavitatem praestat, et copiam: cuius tamen nimietati aliquid debet humoris apponi.* H.

Ficus arbor ipsa riguis alitur. Theophr. l. c. II.

Marcescit. Fructus deterior fit. τὸν δὲ κατὰ τὸν χιτῶνα. Theophrast. Sed sicut idem Laconicum ab eo genere eximit, quae riguis gaudet in primis. HARD.

Amygdalae. Pallad. in Ian. tit. 15 de amygdalis: *Circumfodi non debent,*

quoties florent, quia inde flos eius excutitur. Sic et Theophr. de Caus. lib. III, c. 23. HARD.

Plurimae autem. Subintellige, arbores: Et haec Theophr. Hist. lib. II, cap. 8: *Διζυχαρίζεσθαι δὲ πάντα ζῆντι,* etc. HARD.

Reciduntur. Theophr. l. c. H.

Pati diximus. Vt de lauro inprimis lib. XVI, c. 56: *Itaque quum trunco inaruit, recisu etiam luctius frigitur.* De abiete item, eodem libro, cap. 53. De arundine, cap. 66; de alnis, cap. 67; de punica et terebinte, cap. 90. HARD.

XL. *Rigua aestivis vaporibus.* Aestivo calore. Vide lib. II, cap. 40. HARD.

Vindemitor. Etoterius ex MSS. Regg. et editione principe, *vindemiator*, et mos ἀντὶ τοῦ ἐριuari, *erivare.* Ed. P.

Erivari convenit. Rivas factis eluci: quoniam eae tum satis arbori-

rigua maxime prosunt, ac ne tunc quidem nimia, quoniam inebriatis radicibus nocent. Et aetas modum temperat. Novellae enim minus sitiunt. Desiderant autem maximae rigari, quae assuevere. Contra siccis locis genita non expetunt humorem, nisi necessarium.

XLII. Asperiora vina rigari utique cupiunt in Sulmonensi Italiae agro, pago Fabiano, ubi et arva rigant: mirumque, herbae aqua illa necantur, fruges aluntur, et riguus pro sarculo est. In eodem agro bruma, tanto magis si nives iacent, geletve, ne frigus vites adurat, circumfundunt riguis, quod ibi tepidare vocant: memorabili natura in amne solo. Sed idem aestate vix tolerandi rigoris.

XLIII. (xxvii.) Carbunculi ac rubiginum remedia demonstrabimus volunine proximo. Interim est scarificatio quaedam in remediis: quum macie corticis ex aegritudine adstringente se, iustoque plus vitalia ar-

tusque inutiles. Idcirco menses novembri elices et sulcos aquarios fieri Columella praecipit lib. XI, cap. 2. HARD.

* *Inebriatis radicibus nocent.* Vitibus haec metaphora Theophrast. de Caus. lib. V, cap. 24, ἀλλὰ καὶ τοῦτο (sub. ὁδῶν) ἐνὶ τῇ πλεονεξίᾳ διεφθίμει, σέπρον τὰς ῥίζας καὶ λίαν ἐκμυθίσχον. DALEC.

XLII. *Arva rigant.* Sic ex MSS. em. HARD. *rigantur* Gronov. En. P.

Et riguus. Rivus ex amne ductus, et vitibus circumfusus, dum harum radicibus adnascentes herbas necat, sarculi vice est. HARD.

Circumfundunt riguis. Rivis ex amne deductis, cuius aqua hieme tepidior, cuiusmodi puteorum fontiumque est. HARD.

In amne solo. Sulmonenses, de quibus hic agitur, est Sulmo, oppidum Pelignorum, nunc Solmona, Ovidii patria. Amnis autem est Sangro, nunc Sangro, laudatus ab Nasone, Trist. IV, 3, 3: *Sulmo mihi patria est, gelidus uberrimus undis, Milla qui novies distat ab Urbe decem.* BNOT.

XLIII. *Demonstrabimus.* Libro seq. c. 45 et 70. HARD.

Est scarificatio. Apertio facta scalpello. In indice huius loci, *castratio* legitur, ex MSS. quos sumos sequuti: at fidem hoc loco, *scariphatio* praeseferunt. Scarificatio dicitur a Theod. Prisciano, lib. II, cap. 1. H.

Vitalia arborum. Pulmam interiorum, materiam, ac medullam. H.

borum comprimente, exactam falcis aciem utraque manu imprimentes, perpetuis incisuris deducunt, ac veluti cutem laxant. Salutare id fuisse, argumento sunt dilatatae cicatrices, et internato corpore expletae.

XLIII. Magnaque ex parte similis hominum medicina et arborum est, quando earum quoque terebrantur ossa. Amygdalae ex amaris dulces fiunt, si circumfosso stipite, et ab ima parte circumforato defluens pituita abstergeatur. Et ulmis detrahitur succus inutilis, supra terram foratis usque ad medullam in senecta, aut quum alimento nimio abundare sentiuntur. Idem et ficorum turgido cortice incisuris in obliquum levibus emittitur: ita fit, ne decendant fructus. Pomiferis quae germinant, nec ferunt fructum, fissa radice inditur lapis, fertilesque fiunt. Hoc idem et amygdalis, e robore cuneo adacto. In piris sorbisque, e teda, ac cinere et terra cooperto. Etiam radices cir-

Salutare id. Ad crassitudinem arbori parandam: nam dilatatae cicatrices expletae sunt ipso arborum corpore ac ligno, quod ibi natum est. HARD.

XLIII. Magnaque ex parte similis hominum medicina et arborum est, quando earum quoque terebrantur ossa. Quinque ultima verba superfluent ex vetere lectione: prima alio ordine in eadem scripta sunt: Magnaque ex parte similis est hominum medicina et arborum. PINT.

Earum quoque terebr. ossa. VI hominum scilicet, ubi carie vitata sunt. De terebra ad eos usus idonea, Celsum vide lib. VIII, c. 3. II.

Amygdalae ex amaris. Sic Theoph. Hist. lib. II, cap. 8, et auctor Geop. lib. X, cap. 59. E Latius Pallad. lib. II, io Ian. 1. 15, p. 46. Causam huius

rei aperit idem Theophrast. de Caus. lib. II, cap. 49, pag. 255. Simile est quod de ceraso Palladius prodit in Octobri, l. 12: *Si cerasus concepto humore putrescit, in trunco foramen accipiat, quo possit educi.* II.

Et ulmis. Columell. lib. V, c. 6: *Quam deinde arbor (ulmus) vetustatem fuerit adepta, propter ramum vulnerabitur, ita ut excavetur usque in medullam, qua sit exitus humori, quem ex superiore parte conceperit.* HARD.

Pomiferis. Theophr. Hist. lib. II, cap. 8. HARD.

Hoc idem. Theophr. et Pallad. lib. II, c. HARD.

In piris sorbisque e teda. In his, inquit, e teda fit cuneus, qui adigatur Cohini, lib. V, cap. 49; *Pirus ut sit firax, quum moluerit, alie eam*

cumcidisse prodest vitium luxuriantium ficorumque, et circumcisis cinerem addidisse. Fici serotinae fiunt, si primae grossi, quum fabae magnitudinem excesse-
re, detrahantur: subnascuntur enim quae serius ma-
turescunt. Eaedem quum frondere incipiunt, si cacu-
mina rami cuiusque detrahantur, firmiores fertiliores-
que fiunt: nam caprificatio maturat.

XLIV. In ea culices nasci e grossis manifestum est: quoniam quum evolavere, non inveniuntur intus grana, quae in eos versa apparet. Exeundi tanta est aviditas, ut plerique aut pede relicto, aut penna pa-
riter erumpant. Est et aliud genus culicum, quos vocant centrinas, fucis apium similes ignavia malitia-
que, cum pernicie verorum et utilium: interimunt

ablaqueato, et iuxta ipsam radicem truncum findito, et fissuram cuneo tediae pinuae adigito, et ibi relinqui-
to; deinde absumpta ablaqueatione, cinerem supra terram iniicito. Eadem Palladius habet, l. c. pag. 45, de sorbo: Si minus ferre coeperit, tediae cuneus eius radicibus inseratur; vel circa partem ultimam fossa facta cu-
mulo ingesti cineris adaequetur. H.

Etiā radices. Theophrast Histor. lib. II, cap. 8, et Pallad. lib. IV in Martio, tit. 40, pag. 98, H.

Fici serotinae. Colum. l. c. Si voles ficum, quamvis non natura, seram facere, tum grossulos, prioremve fructum decutito: iterum alterum edet, quem in hiemem differet. Nonnum-
quam etiam, quum frondescere coe-
perunt cacumina fici, ferro summa prodest amputare: sic firmiores arbo-
res et feraciores fiunt, etc. Pallad. item in Martio lib. IV, t. 40, de ficu.
HARD.

Eaedem quum. Colum. et Pallad. ll. cc. HARD.

Nam caprificatio. Locum ita po-
stulante sententia eo modo interpun-
ximus, divisimus; quum prius con-
iunctim sic ea legerentur: Nam ca-
prificatione maturata in ea culices,
etc. MSS. omnes, caprificatio maturat
in ea, etc. HARD.

XLIV. In ea culices. Haec ad ver-
bum Theophr. Hist. lib. II, c. 9. De
hiis iam antea egimus lib. XV, c. 21.
HARD.

Exeundi tanta. Theophr. l. c.

Penna pariter erumpant. Broterius
ex MSS. Regg. 4, 2, et editione
principe, pinnae parte erumpant. Ed.
P.

Est et aliud. Theophr. Γένος δέ τι
καὶ ἑτερόν ἐστι τῶν ψηφῶν, ὃ καλοῦσι
κεντρίνας. Hesychius, Κεντρίνας γένος
τι ζώου. Et MSS. Reg. Colbert. Th.
centrinas. Et paullo post, fucis apium,
non apum. H.

Verorum et utilium. Verorum cu-
licum, qui caprificatiōni sunt utiles,
quos illi qui fucorum malitiam igna-

enim illos, atque ipsi moriuntur. Vexant et tineae semina ficorum. Contra quas remedium, in eodem scrobe defodere taleam lentisci, inversa parte, quae fuerit a cacumine. Vberimas aptem ficus rubrica amurca diluta, et cum limo infusa radicibus fiondere incipientium, facit. Caprificorum laudantur maxime nigrae, et in petrosis, quoniam frumenta plurima habeant: caprificatio ipsa post imbrem.

XLV. In primis autem cavendum, ne ex remediis vitia fiant: quod evenit nimia aut intempestiva medicina. Interlucatio arboribus prodest: sed omnium annorum trucidatio inutilissima. Vitis tantum tonsuram annuam quaerit, alternam vero myrtus, punicae, oleae, quia celeriter frulicescunt. Caeterae rarius topdentur, nulla autumnis. Ac ne raduntur quidem,

viamque aemulantur, interimunt. Theophr. l. c. II.

Ipsi moriuntur. Theophr. *intus moriuntur*; ἐκποδὸν ἔχουσιν. II.

Taleam lentisci. Sic restituere non dubitavimus, etsi libri hactenus editi habeant, *italicam lentiscum*; quum in MSS. Reg. aliisque, *italicam lentisci*; certioresque sint emendandi auctores, Colum. lib. V, cap. 10: *Ac ne tineae molesta sit semipibus ficulneis, in immo scrobem lentisci taleam inverso cacumine densitito.* Quod iterum repetit lib. de Arb. cap. 20. Palladius quoque lib. IV in Martio, et 40, c. de ficu: *Ne vermes patlatur ficus, ramum terebinthi, vel lentisci taleam cum plantis fici cacumine pomemus inverso.* H.

Vberimas. Colum. de Re Rust. lib. V, cap. 10: *Semper conveniet, simul atque folio agere coeperint ficus, rubricola amurca diluere, et cum stercore humano ad radicem infundere: ea res efficit uberiorem fructum et*

farctum fici pleniorum ac meliorem. Hæro.

Caprificorum. Sic Theophr. Hist. lib. II, c. 7: *Τὰ πλεονεχτὰ ἐκ τῶν περπωδῶν χωρίων.* Frumenta vero grana sunt ficorum: quia voce iam antea usus, lib. XV, c. 21. Hæro.

Caprificatio. Post imbrem ea recte peragitur, ὄτρυν ὄτρῃ. Th. Hæro.

XLV. *Interlucatio.* Quid ea sit diximus c. 49. Hæro.

Ac ne raduntur. Raduntur arbores, ut muscus detrahatur, quibus instantur: *Muscus, qui more compestis erura vitium divineti comprimit, sitaque et veterno macerat, distringendus et eradeudus est,* inquit Colum. lib. IV, cap. 24. Pallad. in Febr. tit. 42: *Muscus radatur, ulicumque repertus.* Idem Colum. lib. XI, c. 2 in Maio: *Oleae putantur, et emucuntur.* Salmasium miror, contra librorum omnium fidem, legi hic velle: *Ac ne eraduantur quidem, quum praescriptum*

nisi vere. Putatione plagae ad vitalia sunt omnia quaecumque non supervacua.

XLVI. Similis finis ratio. Gaudent eo, sed cavendum ne in fervore solis admoveatur, ne immaturum, ne validius quam opus sit. Vrit vineas suillum, nisi quinquennio interposito, praeterquam si riguis diluatur: et e coriariorum sordibus, nisi admixta aqua: item largius. Iustum existimant in denos pedes quadratos, tres modios. Id quidem soli natura decernet.

XLVII. Columbino ac suillo plagis quoque arborum medentur. Si mala punica acida nascantur, ablaqueatis radicibus finum suillum adhibent: eo anno vinolenta, proximo dulcia futura. Alii urina hominis aqua mixta riganda censent quater anno, singulis amphoribus: aut cacumina spargi vino lasere diluto. Si findantur in arbore, pediculum intorqueri. Ficis utique ananacam affundi. Caeteris arboribus aegris faecem

tonsurae ac putationi ratio belle componatur: eradicatio nullo modo. II.

Putatione plagae. Dum vites, inquit, et arbores putantur, plagae fiunt usque ad vitalia omnia, quae non sunt supervacua. Hoc est, lignum omne materiesque deinitur in ramis, usque ad eam quae non sit omnino supervacua. Brevius, deputatur quidquid inutile. HARD.

XLVI. *E coriariorum.* De his egimus e. 6. Theophr. de Caus. lib. III, c. 25, στρογγύλην dicitur. HARD.

Item. Item quodvis finum vineasurit, si largius sit. HARD.

XLVII. *Si m. punica.* Colum. lib. V, c. 20: Quod si acidum, aut minus dulcem fructum feret, hoc modo emendabitur. Stercore nullo et humano, urinaque vetere radices rigato. Ea res et fertilem arborem reddit, et primis annis fructum vinosum, et post quinquennium dulcem et apyrenum facit.

Nos exiguum admodum laseris vino diluimus, et ita cacumina arborum minima oblevimus: ea res emendavit acorem malorum. Haec quoque Palladius, aliaque suggerit similia medicaments, lib. IV in Martio, t. 9. II.

Ablaqueatis radicibus, etc. Colum. lib. V, c. 10. DAL.

Alii urina. Pallad. l. c. HARD.

Si findantur. Colum. loc. c. Mala punica ne in arbore rumpantur. ramulos, quibus dependent, intorquet eodem modo servantur incorrupta etiam toto anno, Pallad. item l. c. II.

Ficis utique. Pallad. l. c. tit. 10 de ficu, post Colum. lib. V, c. 10. II.

Caeteris arboribus. Pallad. lib. XI in Octob. l. 12, de pomis: Si aegra est arbor, faeces vini veteris ablaqueatae oportet infundere, etc. De piro similiter, in Febr. tit. 25. HARD.

vini, aut lupinum circum radices earum seri. Aqua quoque lupini decocti circumfusa pomis prodest. Fici, quum Vulcanalibus tonnit, cadunt. Remedium est, ut ante stipula hordeacea areae stringantur. Cerasos praecoces facit, cogitque maturescere calx admota radicibus. Et hoc autem, et omnia poma intervelli melius est, ut quae relictas sint, grandescant. (xxviii.)

² Quaedam poena emendantur, aut morsu excitantur, ut palumae et lentisci. Salsis enim aquis aluntur. Salis vim et cineres, sed leniorem, habent: ideo fici asperguntur, rutaque, ne fiant verminosae, neve radices putrescant. Quin et vitium radicibus, aquam salsam iubent affundi, si sint lacrymosae: si vero fructus

Vulcanalibus tonnit. Vulcanalis Augusto celebrantur: quo tempore fiebat tertis satio. Colum. lib. XI, c. 3. Dat. — *Vulcanalibus.* De his libro sequente, c. 35. HARD.

Areas stringantur. Sic MSS. editique omnes: recte. Sententia est, adversus vim tonitruum; ne sicus decidant, remedium illud a rusticis hominibus adhiberi: areas nimirum stipula hordeacea spissae ac densae spargi. Id enim vox ea, *stringit*, hoc loco sonat. HARD.

Et hoc autem. Sic ex MSS. em. HARD. et haec ante omnia poma Gr. et Al. Ed. P. — *Et hoc autem, et omnia.* Cerasum, inquit, et alia poma. Hoc illud est, quod Palladius ait in Iulio, l. 5: *Nunc pira; vel mala, ubi ramos multa poma densabunt, interlegenda sunt quaecunque vitiosa; ut sacca qui ingratis his posset impendi, ad utiliora vertatur.* Affinis est earum vocum significatio, *interlegi, intervelli, interalli.* Vide quae de hac potestema diximus lib. XV, c. 2. *Intervelli* distat pariter Columella, lib. IV, c. 33. HARD.

Aut morsu. Si acia affundantur radicibus, quibus haec quasi morsu ac vellicatione quodam excitantur. Theophr. de Caus. lib. III, cap. 23, p. 287: *Αἱ δὲ ῥιζαὶ διόνται τῆς ἀναδύσεως...* Καὶ γὰρ ταύτας παραχίονσι καὶ τὸν οὖρον, καὶ τὴν στυγερὰν παραδύουσι. *Et radices arborum moriteri desiderant...* Idcirco his affundunt urinam, et pellium faeces accumulunt. HARD.

Salsis enim. Vide quae diximus c. 3. HARD.

Ideo fici asperguntur. Sic ex MSS. em. HARD. cons. MS. et Ch. *ideo fici asperguntur ruta, ne* Gr. et Al. Ed. P. — *Ideo fici... rutaque.* Hoc de ruta speciatim Pallad. in Martio, l. 9. Fico idem, ne verminosa fiat, amurcam affundit, aut veterem urinam. HARD.

Quin et vitium. Auctor Geop. lib. V, cap. 37: *Περὶ βρώδων ἀμπέλων.* HARD.

Si vero fructus. Geop. l. c. II. — *Aspergi.* Broterius ex MSS. Reg. 4 et 2, *conaspergi.* Ed. P.

earum decidant, cinerem aceto aspergi, ipsasque illini, aut sandaracha, si putrescat uva. Si vero fertiles non sunt, aceto acri subactò cinere rigari atque oblini. Quod si fructum non maturent, prius iparescentem, praecisarum ad radices plagam, fibrasque, aceto acri et urina vetusta madefacere, atque eo luto obruere, saepe fodere. Olearum, si parum promissere fructus, nudatas radices hiberno frigori opponunt, eaque castigatione proficiunt. Omnia haec annua caeli ratione constant: et aliquando serius poscuntur, aliquando celerius. Nec non ignis aliquid prodest, ut arundinis: ambustam namque densior mitiorque surgit. Cato et medicamenta quaedam componit, mensurae quoque distinctione, ad maiorum arborum radices amphoram, ad minorum urnam amurcae, et aquae portionem aequam, ablaqueatis prius radicibus paulatim affundi iubens. In olea hoc amplius, stramentis antea circumpositis: item fico. Huius praecipue vere terram adaggerari radicibus: ita futurum, ut non decidant grossi; maiorque fecunditas, nec scabra proveniat. Simili

Si vero fertiles Geop. lib. V, c. 35.

HARD.

Quod si fructum. Geop. lib. V, c. 32 et 33. Pallad. lib. IV, in Mart. l. 7: *Aegras vitis, vel quibus fructus arescit, circumfidies, et urinum venterem missundas. Item cinerem sarmentum vel quercu aceto mixtum subiice, etc.*

HARD.

Olearum. Plura sterilitatis olearum remedia suggerit auctor Geop. lib. IX, c. 40. H.

Nec non ignis, etc. Theophr. Hist. lib. IV, c. 12. DALEG.

Cato. Cap. xxiij. Olea, si fructum non feret, ablaqueato: postea stramenta circumponito. Postea amurcam cum aqua commisceto aequas partes.

Deinde ad oleam circumfundito: ad arborem maximam amphoram committi sat est: ad minores arbores pro ratione indito. Et idem hoc si facies ad arbores feraces, eae quoque meliores fient: ad eas tamen stramenta ne addideris. H.

Huius praecipue vere. Ità MSS. Cato, c. xciv: *Fici uti grossos teneant, facito omnia, quo modo oleae, et hoc amplius. Quum ver appetet, terram adaggerato bene. Si ita fieris, et grossi non eudent, et fici scabrae non fient, et multo feraciores erunt. Prius insulse veterem terram in libris hactenus edijis legebatur.* H.

Simili modo. Et hoc Cato totidem verbis, c. xcvi: *Convulsus in vinca*

modo, ne convolvulus fiat in vinea, amurcae congios duos decoqui in crassitudinem mellis: rursusque cum bituminis tertia parte, et sulphuris quarta sub dio coqui, quoniam exardescat sub tecto. Hoc vites circa capita ac sub brachiis ungi: ita non fore convolvulum. Quidam contenti sunt fumo huius mixturae suffire vineas secundo flatu, continuo triduo. Plerique non minus auxilii et alimenti arbitrantur in urina, quam Cato in amurca, addita modo aquae pari portione, quoniam per se noceat. Alii volucre appellant animal

ne siet, amurcam condito, puram bene facito, in vas ahenum indito congios duos: postea igni leni coquito, rudicula agitato crebro, usque adeo dum fiat tam crassum quam mel. Postea mixto bituminis tertiarium, et sulphuris quartarium. Conterito in mortario secerni utrumque. Postea infrioto quam minutissime in amurcam coldam, et simul rudicula misceto, et demum coquito sub dio. Nam si in tecto coquas, quam bitumen et sulphur additum est, exardescet. Vbi erit tam crassum quam viscum, subito frigescoit. Hoc vitem caput et sub brachia unguito, convolvulus non nascetur. Convolvulus Graecis ἰζὴ, ἰζὴς dicitur; vermiculus vitium foliis sese involvens: quocirca involvulum Plautus appellat in Cistel. act. IV, sc. 2, v. 63: Imitatur nequam bestiam et damnificam. ru. Quamvis? umbo. i. e. Involutum, quae in pampini folio intorta, implent se. Et Festus: Involutus, verniculi genus, qui se involvit pampino. HARD.

Decoqui. Sic ex MSS. em. Hard. cons. Chil. decoctos Gr. et alii. Ed. PAR.

Exardescat. Ita MSS. sal. recte.

Cato, haud magis proprie, exardescet. HARD.

Plerique non. Colum. lib. V, cap. 9, de olea: Sed et sine oblatione adinvicem est amurca insula, cum nulla vel nostra urina vetere; cuius utriusque modus servatur; nam maxime abari, si tantumdem aquae miscetur, urina abunde erit. HARD.

Alii volucre. Diversum a convolvulo animal. Neque enim convolvulus pubescentes praerodit vivas: sed vermiculus erucæ minimæ speciei, colore cinereo, ex ipsius erucæ ovis natus. Pedunculosis quæque vocal auctor Geopon. lib. V, cap. 30, pag. 147. — Alii. Sic MSS. Reg. 1, 2, Colb. 1, 2, 3, Th. et caeteri omnes. Volvocem, ut in libris impressis legitur, plane nullus. Quin et Colum. de Arb. c. 45, volucrem vocal. Genus est animalis, inquit, volucrea oppelluntur; id fere praerodit teneros odhuc pampinos et vas, quod ne sint, fulces, quibus vincom putaveris, peracta putatione sanguine urino linito: vel si pellem sibi habueris, in ipso putatione quoties fulcem acueris, ea pelle odens detergito, atque ita putare incipito. HARD.

praerodens pubescentes uvas; quod ne accidat falces, quum sint exactae, fibrina pelle detergent, atque ita putant: sanguine ursino liniri volunt post putationem easdem. Sunt arborum pestes et formicae. Has abigunt, rubrica ac pice liquida perunculis caudicibus: nec non et pisce suspenso iuxta in unum locum congregant: aut lupino trito cum oleo radices linunt. Multi et talpas amurca necant: contraque erucas, et mala ne putrescant, lacertae viridis felle tangi cacumina iubent. Privatim autem contra erucas ambiri arbores singulas a muliere incitati mensis, nudis pedibus, recincta. Item ne quod animal pastu malefico decerpat frondem, limo bonum diluto aspergi folia, quoties imber interueniat, quoniam ita abluatur virus medicaminis: mira quaedam excogitante solertia humana. Quippe quum averti carmine grandines credant plerique: cuius verba inserere non equidem serio ausim, quanquam a Catone prodita, contra lu-

Quod ne accidat Colum. lib. de Arbor. cap. 45, et Geop. auctor l. c. Pallad. lib. 4, c. 35. p. 28, ursinum adipem pariter ad eos usus laudat. HARD.

Has abigunt. Pallad. lib. IV in Martio, l. 10, c. de sicu: *Si formicae molestae sunt, rubrica, butyro, et pice liquida mixta circa truncum debet induci.* Alii coracium pisem contra formicas in arbore suspendendum esse confirmant. Idem et lupinum ad eam rem commendat lib. I, p. 35. HARD.

Multi et talpas. Alia adversus illas remedia Palladius affert in Martio, tit. 9: *Contra talpas prodest catos frequenter habere in mediis arduetis. Mustelas habent plerique munitas. Aliqui foramina illarum rubrica et succo agrestis euomeris impleverunt.*

Nonnulli inata cubilia talparum plures eavernas aperiunt, ut illae territae fugiant solis admittu. Plerique laqueos in aditu earum setis penduntibus ponunt. H.

Contraque erucas. MSS. omnes, ubique erucas praeserunt. H.

Privatim autem. Vide quae dicturi sumus lib. XXIX, cap. 43. H.

Muliere incitati mensis. Mulieri quae in menstruis est, cui menses fluunt. H.

Incitati mensis. Vel. apud Dalec. cod. *incitatus mensibus.* Ed. P.

Quoniam ita abluatur. Quoniam adveniente mox imbri sium vitus omne abluatur. H.

A Catone prodita. Cap. cux de Re Rust. Lazum si quod est, hac cautione sumum fiet. Arundinem proinde tibi viridem r. ut aut r longam. Miliam

xata membra, iugenda arundinum fissurae. Idem arbores religiosas lucosque succidi permisit, sacrificia prius facto: cuius rei rationem precationemque eodem volumine tradidit.

difficile, et duo homines teneant ad coxendices. Incipe cantare in malo. S. F. (hoc est, sanitas fracto) motas danata daries dardaries astgaries. Die una pares usque dum coeant..... Vbi coierint, et altera alteram tetigerit, etc. HARR.

Arundinum fissurae. Carmini adiungitur arundo fissā: luxato membro applicatur: carmen recitatur, dum arundo gemina coeāt. H. — *Arundinum fissurae.* Fissura arundinum est sane quum arundines in assulas finduntur, ut luxata firmantur membra. Hæc nos dicimus *des éclisses*. Arundinibus utebatur Augustus, ut videre est apud Suetonium in August. cap. LXXV. Præter arundinum fissuras, earum quoque radix, aceto illita, luxatis medetur. Vid. Plin. lib. XXIV, cap. 44. BROT.

Idem arbores. Cato de Re Rust. c. CXXXIX: *Lucum conluere romano*

*more sic oportet. Porco pincolo fucito. Sic verba concipito. Si Deus, si Dea es, quoniam illud sacrum est, uti tibi ius fiet porco piaculo facere illiusce sacri coercendi ergo, etc. Luci sacri scilicet erant, incaedui. Ovid. Metam. lib. VIII, v. 743: Ille etiam Cereale neuus violasse iuari Dicitur, et lucos ferro temerasse vetustos. Hæc modum voluit docere Cato, quo rite et sine piaculo id fieret: » Conluere, inquit Festus (verbo *subluere*), est succisis arboribus locum implere luce. Subluere arbores, est ramos earum supputare, et veluti subitus lucem mittere. » Et verbo ipso *conluere*. » Conluere dicebant, quum profanae silvæ rami deciderentur officientes lumini. » Glossæ Graeco-Latinae: *ἀνελκύναι δένδρον*, conluere. H.*

Rationem. Sic ex MSS. em. Harl. *rationem quoque eodem Gr. et Alii. Eo. P.*

C. PLINII SECVNDI
NATVRALIS HISTORIAE

LIBER XVIII.

I.

Sequitur natura frugum, hortorumque ac florum, quaeque alta praeter arbores aut frutices benigna tellure proveniunt, vel per se tantum herbarum immensa contemplatione, si quis aestimet varietatem, numerum, flores, odores, coloresque, et succos, ac vires earum, quas salutis aut voluptatis hominum gratia gignit. Qua in parte primum omnium patrocinari terrae, et adesse cunctorum parenti iuvat, quaquam inter initia operis defensae. Quoniam tamen ipsa materia intus accendit ad reputationem eiusdem parientis et noxia, nostris eam crimini-

I. *Vel per se.* Et erat iam sola per se contemplatio herbarum immensa. HAAR.

Inter initia operis. Lib. II, c. 63. HAAR.

Quoniam tamen ipsa, etc. Sensus est: Quoniam ipsa materia (nempe illorum, quae terra gignuntur) intus nos accendit (animo conceptis odiis, et tacitis nos inflammat, et exagitat) ad reputationem eiusdem parientis, et noxia (ad accusandam naturam, sive terram, quod venena genuerit), etc. FOLLASSIS et melius

imputationem, quam reputationem legimus. DALEC.

Intus accendit ad reputationem eiusdem parientis. Etiam in ipsa progressu, nec tantum initio operis, sed et in interiore libro, argumentum ipsum impellit ad contemplationem eiusdem naturae, quum parit res noxias. Rhenanus legit, *vitis accendit.* H. — *Intus accendit.* Broterius ex MSS. Reg. 1, 2, et editione princeps, consent. Chiff. *accendit intus.* EV. P.

PLIN. N. H. Tom. VI

L

bus urgemus, culpamque nostram illi imputamus. Genuit venena: ecquis invenit illa praeter hominem? Cavere ac refugere alitibus ferisque satis est. Atque quum arbore exacuunt limentque cornua elephantum, et uri: saxo rhinocerotem, et utroque apri dentium sicas, sciantque ad nocendum se praeparare animalia: quod tamen eorum tela sua, excepto homine, venenis tingit? Nos et sagittas tingimus, ac ferro ipsi nocentius aliquid damus. Nos et flumina inficimus, et rerum naturae elementa. Ipsum quoque quo vivitur, aërem in perniciem vertimus. Neque est ut putemus ignorari ea ab animalibus, quae quidem quae praepararent contra serpentium dimicationes, quae post praelium ad medendum excogitarent, indicavimus. Nec ab ullo praeter hominem, veneno pugnatur alieno. Fateamur ergo culpam, ne iis quidem, quae nascuntur communi: etenim quando plura eorum genera humana manu fiunt. Quid? non et homines quidem ut venena nascuntur? Atra ceu serpentium lingua vibrat, tabesque animi contrectata

Cavere ac refugere alitibus ferisque satis est. Venena cavent alites ac ferae: non excogitant: homines soli inveniunt et comminiscuntur. HAAR.

Apri dentium sicas. Dentes acutissimos, gladiis similes, exsertos. Seneca, de Ira, lib. I, cap. 4: *Spumant apri ora, et dentes acutuntur attritu.* DALSC.

Nos et sagittas. Is Scytharum mos est. DAL. — *Sagittas.* Sagittas tinxisse Gallos medicamento, quod venenum cervarium appellabant, dicitur lib. XXVII, cap. 76. Elleboro quoque lib. XXV, cap. 25. H.

Aërem in perniciem. Tum tetra halitu oris, tum emissis letali spiritu a scrobibus, quos homines ipsi fo-

diunt, tum alias ob causas, tum ut metalla eruant. HAAR.

Quae quidem desunt in MSS. Reg. 4, 2, et edit. principe. Bior.

Contra serpentium. Vide lib. VIII, cap. 36, 41, etc. HAAR.

Quando plura. Broterius es emendatione Huetii, quanto plura. Gron. et al. ante Hard. etenim complura. EN. P.

Quid? non et homines. Sic Gron. et al. vet. Broterius ex cod. Reg. 4, 1, *Quin et homines*; et mos Vet. ap. Dalec. non ita improbanda lectione: *Quid? non et homines quidam ad venena nascuntur.* EN. P.

Tabesque animi. Et livor animi adiit omnia quae contrectat: livor, in-

adurit, culpantium omnia, ac dirarum alitum modo, tenebris quoque suis, et ipsarum noctium quieti invidentium, gemitu, quae sola vox eorum est: ut inauspicatarum animantium vice obvii quoque vetent agere, aut prodesse vitae. Nec ullum aliud abominati spiritus praemium novere, quam odisse omnia. Verum et in hoc eadem naturae maiestas, tanto plures bonos genuit ac frugi, quanto fertilior in iis quae iuvant aluntque, quorum aestimatione et gaudio nos quoque, relictis aestuationi suae istis hominum turbis, pergemus excolere vitam: eoque constantius, quo

quam, *hominum*, culpantium omnia, ac dirarum volucrum more, quae tenebris quoque suis, et ipsi noctium quieti obstreperunt, invidentium ceterorum hominum laudi et quieti, vel scelo gemitu, quae sola vox eorum hominum est: ita ut inauspicatarum avium ritu, vel occursum suo vetent agere, ac prodesse hominibus. Itaque livor animi, et invidia, omnia quae cōtingit, veluti adurens, quando culpatur omnia. HARD. — *Contrectata*. Chifflet. cod. *contracta*; Broterius ex eodem Reg. 2, *contacta*. Ed. P.

Dir. alitum modo. Ovid. Met. V, 550: *Ignavus bubo, dirum mortalibus omen*. Noctiluges apud Festum vocat Lucilius. DAL.

Vt inauspicatarum. Nam inauspicatarum avium animantiumque occursum dirimebantur auspicia, hoc est, irrita fiebant, dissolvebantur, discutiebantur, ac disturbabantur. Plin. lib. II: *Soricum accentu dirimi auspicia, annales refertos habemus*. Et I. X, c. 46: *Bubo sinebris, et maxime abominatus publicis praecipue auspiciis, deserta incolit: nec tantum desolata, sed dira etiam et inaccessa: noctis monstrum, nec cantu aliquo*

vocalis, sed gemitu. Itaque in urbibus, aut omnino in luce visus, dirum ostentum est. HARD.

Abominati spiritus. Ingenia detestatione, execratione digna. Plin. X, 46: *Bubo abominatus publicis auspiciis*. Horat. Epod. XVI, vs. 8: *Parentibusque abominatus Hannibal*. H.

Relictis aestuationi suae. MSS. Reg. Colbert. Chifflet. *exustioni suae*, quod defendi quoque potest, ut respondeat ei, quod prius dixerat, *contrectata adurit*. H. — *Aestuationi suae*. MSS. Reg. Colb. Chifflet. et editio princeps, *exustioni suae*. Male emendatum in recentioribus edit. *aestuationi*; nec satis latina vox *aestuat*. BAOT.

Hominum turbis. In MSS. *hominum urbis*. Quid si *hominum umbris* dicam scripsisse Plinium videri? sicut de iisdem paulo ante, *tenebris quoque suis invidentium dixit*? Vel *hominum turbas* appellat, qui in humano genere turbas cient, seu faces generis humani. HARD. — *Hominum turbis*. Bene MS. Reg. 2; *hominum rubis*. H. homines sunt ut rubi spinis horridi, et flammis pariter addicti. BAOT.

operae nobis maior, quam famae, gratia expetitur. Quippe sermo circa rura est, agrestesque usus; sed quibus vita honosque apud priscos maximus fuerit.

II. (II.) Arvorum sacerdotes Romulus in primis instituit, seque duodecimum fratrem appellavit inter illos, ab Acca Laurentia nutrice sua genitos, spicea corona, quae vitta alba colligaretur, in sacerdotio eis pro religiosissimo insigni data, quae prima apud Romanos fuit corona: honosque is non nisi vita finitur: et exsules etiam captosque comitatur. Bina tunc iugera populo romano satis erant, nullique maiorem

Operas. Operam utiliter collocatam, quam famem avidius quaesitam gratulari nobis homines malamus. Hue referenda Livii castigatio, quae a Plinio facta in praef. ad Tit. Profitetur mirari me T. Livium... sic orum: satis iam sibi gloriae quaesitum... Maius meritum casit, operis amore, non animi causa perseverasse, etc. II.

Sed quibus vita honosque. Quoniam frugibus tantum, non conquisitis epularum deliciis, amentur. DAL.

II. *Arvorum sacerdotes.* Vide huius rei historiam apud Liliū Gyraldum. *Arvales sacerdotes*, inquit Cuiacius, lib. X, cap. 34, et lib. XI, cap. 5 Observat. οἱ περὶ ὄρων δῖκτοροι terminandis praecerant, et interveniebant. DAL. — *Arvorum.* Gellius, lib. VI, cap. 7: *Sabinus Mamurius in primo Memorialium... Accam Laurentiam Romuli nutricem fuisse dicit. Ea, inquit, mulier ex duodecim filiis maribus unum morte amisit. In illius locum Romulus Accae Laurentiae sese filium dedit, seque et caeteros eius filios Fratres Arvales appellavit. Ex eo tempore collegium mensit Fratrum Arvalium numero duodecim, cuius sa-*

cerdotii iusigne est spicea corona, et albae insulae. Varro de L. L. lib. IV: Fratres Arvales dicti sunt, qui sacra publica faciunt propterea, ut fruges ferant arva. Inde Festus: Amburales hostiae appellabantur, quae pro arvis a duobus fratribus sacrificabantur. HAAS.

Non nisi vita. Sic Auguratus, et Pontificale sacerdotium, perpetua fuere munera, nec nisi cum vita eripi potuerunt. Vide Sueton. in Aug. xxxi, et Senec. de Clem. lib. I, cap. 10. Sic in Galliae magistratibus summis, cancellarii dignitas, et aliae quaedam ea donatae prerogativa sunt. HAAS.

Bina tunc iugera. Varro de Re Rust. lib. I, cap. 10: *Antiquus noster ager ante bellum Punicum pendeat bina iugera, quod a Romulo primum divisum dicebantur viritum, etc. II. — Bina iugera, iugeri longitudo ducentorum et quadragenorum pedum erat, latitudo centenorum vicenorumque. Quare duo iugera, pro nostrate agros metandi ratione, efficiunt 54 ares, 98 centiaria. Eo. P.*

Maiorem modum. Maiorem mensuram: modus enim de agri dicitur

modum attribuit: quo servos paulo ante principis Neronis contemptis huius spatii viridariis, piscinas invat habere maiores: gratumque, si non aliquem et culinas. Numa instituit Deos fruge colere, et mola salsa supplicare: atque (ut auctor est Hemina) far torrere, quoniam tostum cibo salubrius esset. Id uno modo consequutum, statuendo non esse purum ad rem divinam, nisi tostum. Is et Fornacalia instituit farris torrendi ferias, et aeque religiosas terminis agrorum. Hos enim Deos tunc maxime noverant: Seiamque a serendo, Segestam a segetibus appella-

mensura. Horatius, lib. II, Sat. VI: *Hoc erat in votis: modus agri non ita magnus.* HARD.

Numa instituit deos fruge colere. Graeci hordei primitiis, liboque, et plaecntia ex hordeo sale consperso; unde *ἑρβολόγος* dicti. DAL.

Mola salsa. Far sale mixtum id fuit, ut docet Ovidius, Fast. I, 427: *... Quam cereale sacerdos imponit librum, mixtaque farra soli.* HARD.

Quoniam tostum. Ovid. Fast. II, 521: *Vsilus admoniti flammis torrenda dedere,* etc. II.

Fornacalia. Festus: Fornacalia, feriae institutae sunt farris torrendi gratia: quod ad fornacem quae in pistrinis erat, sacrificium fieri solebat. Fornacalia sacra erant, quum far in fornaculis torrebant. Excogitata simul Fornax dea; quod in fornacibus precarentur farra recte torreri. Ovidius, Fast. II, vers. 525: *Facta dea est Fornax: laeti Fornace coloni Orant,* ut fruges temperet illa suas. Curio legitimis nunc Fornacalia verbis Maximus indicit, etc. Non erant haec feriae statuae, sed indictitiae. II.

Aeque religiosas. Ferias alteras notat, Terminalia appellata, a deo

agrorum Termino. Ovid. Fast. II, vers. 639: *Nox ubi transierit, solito celebretur honore, Separat indicio qui deus arva suo. Termine, sive lapsa, sive es defossus in agro Stipes, ab antiquis sic quoque numen habes. Te duo diversa domini pro parte coronant; Binaque certa tibi, binaque liba ferunt,* etc. Februario mense Terminalia peragebantur. II.

Terminus agrorum. Ara deo Terminio statuebatur a dominis utrimque: ligna coneisa foco imponebantur: igni fruges canistro inspergebantur: pucilla favos porrigebat, alii et vinum. Numae lege nullum animal immolabatur ex Plutarcho et Haecarn. Ovidius, lib. II, Fast. agnam et poream sacrificari tradit. Horat. Ep. II, 59: *Vel agna fentis caesa Terminalibus.* Prudentius, Terminum cingi fascis solitum, et rogari pulmono gallinae scribit. GYALOVA. — Vetula lex, *Qui Terminum exaramit, ipso et bovis sacrei sunt.* De eius sacro, et quibus ex rebus fieret, prolixè Alex. ab Alex. lib. II, cap. 21. DAL.

Seiamque a serendo. Infra l. XXXVI, cap. 22, Fortunae, quam Seiam appellant, rheminit Plinius. DAL. —

bant: quarum simulacra in Circo videmus. Tertiam ex his nominare sub tecto religio est. Ac ne degu-

Seiamque. Ita libri omnes, recte. August. de Civ. Dei, lib. IV, cap. 8: *Sata frumenta, quamdiu sub terra essent, praepositam voluerunt habere Seiam: quum vero iam super terram essent et segetem facerent, deam Segetiam: frumentis vero collectis atque reconditis, ut tuto servarentur, deam Tutelinam praeposuerunt.* HARD.

In Circo. In Circo maximo, regione Urbis undecima. HARD.

Tertiam ex iis, etc. Quidam hic τὸν Διόνυσον intelligunt, quem, ut ait Plutarchus, ὑπὸ στῆλην οὐκ ὀνύουσαν, Pithoeus Tertium legit, et ad Terminum refert, nominateque ad sacra pertinere arbitrantur, ut apud Horat. male nominatis, *Parcite verbis*, id est, irreligiose contra fas et morum sacrorum pronuntialis. Quidam legendum censent, *Terminum ex xii nominari sub tecto religio est.* Nam de Termino multa duodecim tabulis cauta fuisse cuius notum, in quas etiam fortassis credibile fuerit, translata veterem Numae sanctionem, ut Termino non nisi sud divo sacrificaretur, quod nefas putaret Terminum intra tectum consistere. Haec ad me D. Reginaldus, vir singularis doctrinae. Eadem et religio fuit iurandi Dium Fidium, ut ex Catone tradit Nonius. Iuraturi enim in compluvium prodibant. Apud eundem Varro de Lib. educ. *Itaque domi ritus nostri qui per Dium Fidium iurare vult, prodire solet in publicum.* Fortunam Calvam quoque sub tecto nominare religiosum fuisse tradidit Alexand. ab Alex. lib. I, c. 13. Hanc fortassis Plinius innuit. DALEC. — *Tertiam.* Segestam, quae ex diis

proxime appellatis tertium locum obtinet, nempe post deum agrorum Terminum, Seiamque. Tutelinam, cuius Augustinus et alii meminere, eam esse deam, quam nominare sub tecto religio fuit, existimant Turnebus Advers. lib. XX, cap. 36, et Coel. Rhod. lib. XXI, cap. 29, quoniam fortassis, ut Macrobius admonet, Sat. lib. I, cap. 16, pag. 264: *Apud Veteres qui nominasset Salutem, Semoniam, Seiam, Segetiam, Tutelinam, ferias observabat.* Verum ex eo ipso Macrobii testimonio plane efficitur, non aliam hac in parte Tutelinae deae, quam Seiae, Segestaeque conditionem fuisse: quum tamen dispares eas fuisse hac silentii religione sub tecto, Plinius velit. Ecce autem non liceret Tutelinam nominare, quam et in navi, et in aedibus passim nominari et advocari cernimus apud Petronium in Satyrico? Nam Tertullian. lib. de Spectac. cap. 8: *Singula, inquit, oruamenta Circi, singula templa sunt. . . Sessias a sementationibus, Messias a messibus, Tutelinas a tutela fructuum sustinent columnae. Ante has tres arae trinis diis parent, magnis, potentibus. Eosdem Samothracas existimant.* Ut igitur Sessia in Seiam, sic Messia dea, quae altero nomine Segesta appellata fuit, forte in Meiam commutata: propterea quod ea vox putidum quid olet ac sonat; sub tecto eo nomine nominare religio fuit? Sed Segestam ipsam verius, ut arbitror, intellexit, quam nominari sub tecto idcirco religio fuit, quod ad aliam vocem molliendam, quae turpicula foret, vel inauspicata, nempe *Egesta*, vel

stabant quidem novas fruges, aut vina, antequam sacerdotēs primitias libassent.

III. (III.) Iugum vocabatur, quod uno iugo boum¹ in die exarari posset. Actus, in quo boves agerentur cum aratro, uno impetu iusto. Hic erat cxx pedum: duplicatusque in longitudinem iugerum faciebat.

Egestas, conficta illa existimaretur. Sic enim et de Siciliæ oppido Festus refert: *Segesta, quæ nunc appellatur, oppidum in Sicilia est, quod videtur Aeneas condidisse, praeposito ibi Egesto, qui eam Egestam nominavit. Sed praeposita ei s littera est, ne obsceno nomine appellaretur, ut factum est in Malvento, quod Beneventum dictum est. Sane si eam, quam nominari sub tecto religio est, non ipse iam apphasset, minime nunc ipse diceret, Tertium ex his: nam quid est aliud, ex his, quam ex proxime appellatis diis?* HARD.

Ac ne degustabant, etc. Fuit et Ambarvale sacrum, quo maturis frugibus quum lacte, vino, feno libatum fuisset, porca grävda, aut vitula immolabatur, velut et Cetræ porca praecidanea, priusquam seges metetur. Alex. ab Alex. lib. III, cap. 12. Vide Scalig. in Festum, voce *Amtermini*. DAL. — *Ac ne degustabant*. Sic etiam Censorinus in praef. Tibull. I, El. 1, v. 14: *Et quodcumque mihi pomum novus educat annus, Libatum agricolae ponitur ante deo*. II.

III. Iugerum vocabatur. Agros, et in agris iugera, perticis olim metati sunt Itali. Propert. *Abstulerat miteras pertica tristis opes*. Barbari vero apud Herod. suibus, quos Romani, *Arvipentia* nominarunt, id est, ut Glossarion vetus exponit, *γρυσπεντιώνος ορύθρου*; et inde Gallis *arpen*, iugerum, *πιδρπον*, quasi Arvipen-

nium, n pro d, ut apud Plautum in *Militæ*, *dispensite*, pro *dispendite*. SCALIGER. — Legendum hoc in loco iugum, recte movet ex Varron. de Re Rust. lib. I, c. 10, vir restituendis bonis auctoribus singulari natus fato Fuly. Vrsinus. (Ex Varrorum notis). — Iugum vocabatur. Aliud iugum, aliud iugerum est. Iugum hodie Arverni vocant, *joug de terre*. — Prius legebatur iugerum: 'at iugum scribi oportere vel ex eo est perspicuum, quod de iugero postea agitur. Adde Varronem de Re Rust. cap. 10, ita scripsisse: *Modos, inquit, quibus metirentur rura, alius aliq. constituit. Nam in Hispania ulteriore metiuntur ingis: in Campania versibus: apud nos in agro Romano ac Latio, iugeria. Iugum vocant, quod iuncti boves uno die exarare possunt. Venum dicunt centum pedes quoquoeverum quadratum: Iugerum, quod quadratos duos actus habet. Actus quadratus qui et latus est pedes cxx et longus totidem: is modus Aenus latine appellatur. Lego Agna, ex Columella, lib. V, cap. 1, ubi et agna quid sit, et porca, definit.* HARD.

In longitudinem) Ergo duo actus, inquit Columella, lib. V, cap. 1, iugerum efficiunt longitudine pedum cxx, latitudine pedum cxx. Gallis semiugerum arepenoem vocant. Baetici quoque, teste Isidoro, lib. XV, cap. 15. Nunc vero quod Gallis iugerum dicitur, perticis centum constat:

Dona amplissima imperatorum ac fortium civium, quam tum quis uno die plurimum circumaravisset. Item quartarii farris, aut heminae, conferente populo. Cognomina etiam prima inde: Pilumni, qui pilum pistrinis invenerat: Pisonis, a pisendo. Iam Fabiorum, Lentulorum, Ciceronum, ut quisque aliquod optime genus sereret. Iuniorum familiae Bubulcum nominaverunt, qui bubus optime utebatur. Quin et in sacris nihil religiosius confarreationis vin-

perticae singulae pedibus octo et decem: iugerum igitur, pedum est mccc, un arpent. Sed varia est in Galliis pro regionum diversitate arpentii mensura: qua de re Du-Cangium in Glossario consule, verbo *Arapennis*. Nolae, quae vulgo Tironis dicuntur, pag. 463: *Iugerum, Arpentis, Iustus*, forte pro *Actus*. H.

Quartarii farris. Haec vocabantur *Adoreae* dono, quorum paulo post meministi hoc ipso capite, et cap. 8 eiusdem libri. DAL. — *Item quartarii*. Fuit quartarius conglis pars quarta: uti sexta, sextarius. De congio, lib. XVI, cap. 49. De hemina, lib. XXI, cap. 409. HAED.

Pilumni. Pilumnus deum Varro nominat, ac Pitamnum. Vide Politian. Miscell. c. 89 et Lilius Gyraldum. Vide et Sigonium lib. de Nominibus Roman. Rhod. lib. XXIV, cap. 6; Alex. ab Alexand. lib. I, c. 9. DAL. — *Pilumni*. De eo Servius, initio lib. I Aeneid. *Pilumnus*, inquit, pisendi frumenti unum invenit: unde a pastoribus colitur. Ab ipso etiam pilum dicitur. HAED.

Iam Fabiorum. Ergo a fabis serenidis Fabiorum, a lentibus Lentulorum, seu *Lentinorum*, ut MSS. habent: Ciceronum, a cicere, non quidem quod in vultu gereret, ut vulgus

existimat, sed quod in agro optime sereret gentis eius auctor, cognomen inventum. At Fabiorum quoque a fabis, quia *FABATI* legitur in nummo vetere apud Pallinum, in Roscia gente, deductum esse, vulgo, sed falso, creditur. HAED.

Bubulcum. In Iunia gente familiae unius cognomen Bubulcorum fuit: ex qua C. Iunius Bubulcus, bis consul, post dictator et magister equitum, apud Livium, IX. Et inter aediles anni 297, C. Iunius, L. F. C. N. Brutus Bubuleus, in Pighii Fastis. HAED.

Confarreationis. Vetus ea voce Tacitus, lib. IV: *Patricios confarratis parentibus gruitos*. Et mox: *Omissio confarreandi assuetudine, aut inter paucos retenta*. Est autem confarreatio, novorum coniugum, aut amicorum, adhibito libro farreo, coniunctio. Contra, disfarreatio, coniugii, anticitiae, auctore Festo, per idem librum farreum dissolutio. Vide Dion. Halic. Ant. Rom. lib. II, Festus: *Farreum, grnus libi ex farre factum*. Isidori Glossae: *Confarreatio, consacrorum communicatio. Confarreatus, consociatus*. Glossae Philoxeni, *confarreatus, Συμφεστικός χάριν τρυφής*. Vide Glossar. V. Claz. Du-Cangii. H.

culo erat: novaeque nuptae farreum praeferebant. Agrum male colere, censorium probrum iudicabatur. Atque (ut refert Cato) quem virum bonum colonum dixissent, amplissime laudasse existimabant. Illic et locupletes dicebant, loci, hoc est, agri plenos. Pecunia ipsa a pecore appellabatur. Etiam nunc in tabulis censoriis pascua dicuntur omnia, ex quibus populus reditus habet, quia diu hoc solum vectigal fuerat. Multatio quoque non nisi ovium boumque

Novaeque nuptae farreum, etc. Festo et Boëthio matrimonia contrahantur farreo libo adhibito, Plin. praelato. Itaque farreum hic libum plures eiusmodi exponunt. Servatur mos ille praefereendi libum ante prodeuntes sponsas etiamnum apud rusticos Lugdunenses. Fortasse farreum hic fetilis est sartago, in qua far torrebatur, τὸ φρύγανον. Iulius Pollux: Σόλων δὲ τὰς νόμους ἰούσας ἐνὶ τῷ γάμῳ, ἐκλεῖπον φρύγανον φέρειν σπονδίων. Tiberius multa de confarreatis parentibus et confarreandi modo disserit. Dionysius sacras illas nuptias tradit, quod illis tantum flamines uterentur. Idem et Boëthius in Topicis, uxorem tribus modis haberi solitam scribens, farre, sive confarreatione, quae peculiaris erat pontificibus; coëmptione, quo solo modo dicebatur materfamilias; et usu. Farre conveniebatur in manum certis verbis, praesentibus decem testibus, solemni sacrificio facto, et adhibito pane farreo, inquit Viplianus. Vide Rhodig. lib. XXVIII, cap. 27: Alex. ab Alex. lib. II, cap. 5; Raevardum, Varron. lib. IV, cap. 42 et 46, et apertius exp. 24 in lib. XII tabul. Sigonius, de antiquo iure civ. Rom. lib. I, c. 9. DAL.

Agrum m. col. censorium probrum

iudicabatur. Hoc est, animadversione, ignominia et castigatione censoria dignum. Notationem censoriam dixit Cicero pro Cluentio, n. 428. Castigationem censoriam Plinius hoc libro, cap. 7. Gellius, lib. IV, cap. 42: *Si quis agrum suum passus fuerat sordescere, eumque indiligenter curabat, ac neque araverat, neque purgaverat; sive quis arborem num vineamque habuerat derelictam, non id sine poena fuit: sed erat opus censorium, censoresque accurum faciebant, etc.* HARR.

Ut refert Cato. Cato in praef. lib. de Re Rust. *Et virum bonum, inquit, quam laudabant, ita laudabant: Bonum agricolam, bonumque colonum: amplissime laudari existimabatur, qui ita laudabatur.* HARR.

Pecunia ipsa. Vide quae dieturi sumus lib. XXXIII, cap. 43. II.

Multatio quoque, etc. Maxima multa non plus xxx bobus, et duobus ovibus fuit: minima, sive una. Bos centum assibus aestimabatur: ovis decem. Romani reges, homicidii convictos ariete multabant, qui supplicando diis immolaretur, unde dicta *supplicia*. Alex. ab Alex. cap. LIII. Vide quod notatum est infra in lib. XXXIII, cap. 4. Vide et Budaeum, cap. v de Asse. DAL.—*Multatio.* Gall.

impendio dicebatur: non omittenda priscarum legum benevolentia. Cautum quippe est, ne bovem, priusquam ovem, nominaret, qui indiceret multam. Ludos boum causa celebrantes, Bubetios vocabant. Servius rex, ovium boumque effigie primus aes signavit. Frugem quidem aratro quaesitam furtim noctu pavisse, ac secuisse, puberi XII tabulis capitale erat: suspensumque Cereri necari iuebant, gravius quam in homicidio convictum: impubem Praetoris arbitratu verberari, noxiamque duplione decerni. Iam

lib. XI, cap. 1: *Multa quae appellatur suprema*, inquit, *instituta est in singulos duarum ovium, boum triginta: pro copia scilicet boum, proque ovium penuria...* Postea lege *Maeria* constituti sunt in oves singulas aeris deni, in boves aeris centeni. Minima multa est ovis unius, etc. Festus: *Multam* aesc dici putant poenam quondam. *M. Varro* ait poenam esse, sed pecuniariam, de qua subtiliter in libro primo quaestionum epistolarum refert. *Maximam multam* dixerunt trium millium et viginti assium (naeetae gallicae librae sunt 120 cum assibus sedecim): quia non licebat quondam pluribus triginta bobus et duobus ovibus quemquam multari: aestimabaturque has centenis, ovis decussibus. Et verbo ovibus: *Ovibus* duobus, multabantur apud antiquos in minoribus criminibus, etc. Indiciorum multas in vaccis exsolvi solitas apud Scotos, aliasque nationes, multis comprobatur testimoniis *Vir Clavis*. *Du-Gangies* in Glossario, verbo *Vaccae*. *IIAN.*

Primus aes signavit. More Graecorum, ac praecipue Atheniensium, qui pecuniam suam bove signabant. Vnde apud eos nata paroemia, *Βρ-*

vem habet in lingua, in eos iaci solita, qui accepto pretio libere id quod vere sentiunt, effari non audent. *Hesychius*, pag. 497: *Βοῦς ἐνὶ γλώσσῃ*. *Παραμύξα ἐνὶ τῶν μὴ θυνάμενων παρὰ ῥησιγῆς τῶν...* διὰ τὸ τῶν *Ἀθηναίων νόμισμα ἔχειν βοῦς ἐν τῇ χειρὶ μέντοι*, Quod et Schollastes *Aristophanis* testatur in *Avibus*, et *Eustath.* in *Iliad.* A, vers. 449. Vide quae dicenda sunt lib. XXXIII, cap. 49. H.

XII tabulis. Ex tabula VII, cap. 2, repetita lex est, *Qui frugem aratro quaesitam furtim nox pavit, secussitque, suspensus Cereri necator: impubes praetoris arbitratu verberator; noxiamque duplione decernita.* Hoc est, ut *Gothofredus* interpretatur: Qui frugem aratro pariter furtim noctu pavit, immaturam, vel maturam secuerit: Cereri sacer et devotus suspensio necator. Impubes tamen si id fecerit, arbitrio praetoris verberator, damnumque datum in duplum sarcito. *IIAN.* — *Capitale erat.* Brot. ex cod. Reg. 2, cons. Chiff. capital erat. *Ed. P.*

Praetoris arbitratu verberari. Hoc est, iudicis, sive consulis. Nam regibus exactis iudicia erant praetores, qui consules: iidem quoque a iudicando

distinctio honosque civitatis ipsius non aliunde erat. Rusticae tribus laudatissimae eorum, qui rura haberent. Urbanae vero, in quas transferri ignominia esset, desidiae probro. Itaque quatuor solae erant a partibus urbis, in quibus habitabant; Suburrana, Palatina, Collina, Esquilina. Nundinis urbem revisitabant, et ideo comitia nundinis haberi non licebat,

dicti iudices. Ita vulgo statuunt cruditi, sed falso, opinor: quae multo tractata prolixius vide apud Vossium in Etymol. II.

Iam distinctio, etc. Livius, lib. I, in tribuum distinctione non tribulasse ait a Varrone, Festo, Asconio, Plutarcho. De earum cognominibus et origine prolixe Alex. ab Alex. lib. I, cap. 17. Vide et Turcob. lib. XXX, cap. 17. Dal.

Rusticae. Columella in praef. At mercede vera illa Romuli proles... semper rusticam plebem praeposuit urbanae. Ut enim qui in villis intra coempta morarentur, quam qui foris terram molirentur, ignaviores habiti: sic eos qui sub umbra civitatis intra moenia desides cunctarentur, quam qui rura colerent... segniores visi. II.

Itaque quatuor. Tres modo fuisse, aliisque nominibus scribit Asconius Ped. in orat. III contra Verrem, nempe Tatieseum unam a Tatío rege: Ramnoseum alteram a Romulo: Lucerem aliam a Lucumone: post de nominibus Sabinaeum plures fuisse: ad postremum XXX et quinque factas. Sed Varro de Ling. Latin. lib. IV: Ab hoc quoque quatuor partes Urbis, tribus dictae, ab locis: Suburrana, Collina, Palatina. Ea Festus: Urbanas tribus appellabant, in quas Urbs erat dispartita a Servio Tullio rege: id est. Suburrana, Palatina, Esquilina, Collina. II.

Suburrana. Et tribus, et regio Urbis sic est appellata auctore Festo, quasi Succurrana, a stativo praesidio quod solitum esset succurrere Esquilis, instantibus eam partem Urbis Gabinis. Fuisse in regione Urbis tertia, auctor est P. Victor. Palatium, a qua Palatina, in regione decima fuit: Esquiliae, cum porta Collina, in quinta. II.

Nundinis urbem, etc. Saeculis prioribus nundinae frequentiores, ac tertio quoque die mercatus frequentis. Alex. ab Alex. lib. III, cap. 11.— Ne plebs rustica avocaretur. Ne a legibus accipiendis, quae trinundino dabantur, plebs avocaretur: ne interpellarentur nundinatores, ut rusticis in urbem euntibus componere transigereque lites commode liceret. De comitiis Centuriatis, Curiatis, Calatis, Tributis, longam narrationem vide apud Alexandrum ab Alexand. cap. III, IV. Dal.

Revisitabant, etc. Vel. apud Dal. revisebant, et ideo comitia non nisi nundinis haberi licebat. Eo. P.

Et ideo comitia nundinis. Qui nisi nundinis reponi volunt, et omnium exemplarium auctoritati refragantur, et Festo in Fragm. p. 21: Nundinas feriatum diem esse voluerunt antiqui, ut rustici convenirent mercam vendendisq; causis: eumque nefastum, ut si liceret cum populo agi, interpellarentur nundinatores. Qui suam emen-

ne plebs rustica avocaretur. Quies somnusque in stramentis erat. Gloriam denique ipsam a farris honore adorem appellabant. Equidem ipsa etiam verba priscae significationis admiror. Ita enim est in commentariis Pontificum: Augurio canario agendo dies constituentur; priusquam frumenta vaginis exeant, et antequam in vaginas perveniant.

IV. Ergo iis moribus non modo sufficiebant fruges, nulla provinciarum pascente Italiam, verum etiam annonae vilitas incredibilis erat. Manius Marcius aedilis plebis primum frumentum populo in modios assibus donavit. Minucius Augurinus, qui Sp. Melium

dationem Varronis, Columellae et Dionysii Halicarnassei testimonio corroboratam putant, recentiores in Urbis morem cum prisco maiorum instituto commutavit. H. — *Huberi*. Broterius ex MSS. Reg. et edit. principe, habere. Ed. P.

Quies. Ovidius, Fast. I, vers. 205, de Saturni aevo: *Nec pulor in stipula placidam cepisse quietem, Nec foenum capiti supposuisse suo*. Et Fast. III, vs. 483, de Romulo: *Adspice de caena straminibusque domum. In stipula placidi carpebat munera somni. Et tamen ex illo venit in astra toro*. HARD.

Gloriam. Festus: *Adorem laudem, sive gloriam dicebant: quia gloriosum cum putabatur esse, qui farris copia abundaret*. Vel potius, qui farre a populo donatus esset: nam, ut Plinius paulo ante, dona populi amplissima fuere quartarii aut heminae farris. Horatius, Carm. IV, iv, 41: *Et pulcher fugatis ille dies Latio tenebris, Qui primus alma risit adorea*. HARD.

Augurio canario. Sacrum id erat,

quod ex rufa esne fiebat, uti fusius docebimus cap. 69. H.

Vaginis exeant. *Primitus spicae quum oritur, in vagina est*, inquit Varro de Re Rust. lib. I, c. 48. Idem, cap. 32: *Frumentum dicunt quindecim diebus esse in vaginis, quindecim florere, quindecim exarescere, quum sit maturum*. H.

IV. Ergo iis moribus. Egrege haec amplificat Columella in praef. p. 7. HARD.

Manius Marcius. Contigisse id Pighio videtur anno V. C. 298, h. e. M. Val. Maximo, Sp. Virginio Tricostio coss. Exstat huius M. Marcii nummus ex aere apud Patinum pag. 166, quem Marcum Marcium, pro Manio Marcio falso appellat. H.

Assibus donavit. Tunc aes erat gallicae monetae assium 40 1/2. BAOT.

Minucius Augurinus. In denarii vetusti altera parte columna sculpta est, cum densus spicis ad basim, statum in fastigio, imagine hinc prope columnam Augurini litum in manu tenentis, illinc Spur. Mellii pedem imponentis orbi, cum his litteris:

coarguerat, farris pretium in trinis nundinis ad assem rededit undecimus plebei tribunus: qua de causa statua ei extra portam Trigeminam, a populo stipe collata statuta est. Trebii in aedilitate assibus populo frumentum praestitit: quam ob causam et ei statuae in Capitolio ac Palatio dicatae sunt: ipse supremo die populi humeris portatus in rogam est. Verum quo anno Mater Deum advecta Romam est, maiorem ea aestate messem, quam antecedentibus annis decem, factam esse tradunt. M. Varro auctor

T. MINUCI. C. F. AVGVSTI. In alius denarii aversa parte expressa est eadem columna, cum dimidiato corpore leonum duorum, et speciebus duabus ad basin, statua in summo, imagine prope columnam hinc tenentis lituum, illinc panes utraque manu tegentis. DAL. — *Minucius*. Lucius ei praenomen est in codd. Regg. Colb. Thuau. In aliis MSS. et in libris editis nullum habet praenomen. Vide l. XXXIV, cap. 44, ubi *Publius* est. An. V. C. 317, praefectus annonae Sp. Melii consilia relexit, qui tum regnum largitionibus affectabat. Liv. IV, 46: *L. Minucius bove aurato extra portam Trigeminam est donatus, ne plebi quidem invita, quia frumentum Melianum, assibus in modico aestimatum plebi divit. Hunc Minucium apud quosdam auctores transisse a Patribus ad plebem, undecimumque tribunum plebis cooptatum seditionem, motam ex Meliana eade, sedasse, invenio. Quam Minucium Plinius tradit undecimum fuisse tribunum plebei, cave propterea credas unicum umquam fuisse, ac sua ipsius aetate, tribunum plebis, non plures simul. HARO.*

Statua ei. Exstat insigne huius rei

monumentum in vetere nummo familiae Minuciae, apud Patinum, p. 479, expressa ei columna, cui imposita viri statua est, adiecto annonae symbolo, speciebus duabus, etc. Dicitur de eo iterum XXXIV, 44. Aurato praeterea bove donatum, ut diximus, prodidit Livius, loc. laud. Simile grati animi monumentum in simili beneficio Nervae nummus exhibet cum hac epigraphe: PLEBI. VERANAE. FRAVETTO. CONSTITUTO. H.

Trigeminam. Qua tergemini fratres Horatii exierunt. Inde ei portae nomen. Eadem Ostiensis ab Anniano, Procopio, caeterisque eius aevi scriptoribus appellatur. Hodie porta S. Pauli, ab aede vicina. H.

Trebii. Anno V. C. 345. Trebii apud Gruterum frequens mentio: Trebii nulla, quem hoc loco substituere quidam volunt. H.

Verum quo anno. M. Corn. Cethego, P. Sempronio Tuditano cons. anno V. C. 550, qui belli Punici secundi quintus decimus fuit, inquit Livius lib. XXIX. H.

Maiorem ea aestate messem. Aberat haec vox postrema *messem*, a libris omnibus ad hunc diem editis, mutila idcirco obscuraque sententia. Adieci-

est, quum L. Metellus in triumpho plurimos duxit elephantos, assibus singulis farris modios fuisse: item vini congios, ficique siccae pondo xxx, olei pondo³ x, carnis pondo xii. Nec e latifundiis singulorum contingebat arcentium vicinos: quippe etiam lege Stolonis Licinii incluso modo quingentorum iugerum, et ipso sua lege damnato, quum substituta filii persona amplius possideret. Luxuriantis iam reipublicae fuit ista mensura. Manii quidem Curii, post triumphos immensumque terrarum adiectum imperio, nota

mus eam dictu admonituque eodd. MSS. Reg. etc. In quibus maiorem ea aetatem esse legimus: quod et ante nos Turnebus edidit, Advers. lib. I, cap. 20. HARD.

L. Metellus. Diximus VIII, 6, contigisse id anno V. C. 604, bello Punico primo. Quia et Catonis nevo, scribens de fertilitate et copia Galliae Cisalpinæ Polybius lib. II: *Suis etiam temporibus*, ait, *medimnum frumenti sidentum quatuor obolis venisse: hordei, duobus; metretam autem vini, tantidem quanti hordeum.* Lipsium vide de Magoit. Rom. lib. IV, cap. 9. HARD.

Assibus singulis. Tunc immoderatum erat as, et valebat tantum gallicae monetae denarios 14 3/4. Quanta tum fuit annonae vilitas! BNOT.

Item vini. Assibus fuisse subintellige, quod et subsequentium mercium tum pretium fuit. De hac annonae vilitate dictum lib. XV, cap. 1. II.

Nec e latifundiis. Nec tanta vilitas annonae contingebat e latissimisque fundis, ipsales nunc singuli possident, qui et vicinos suos arcent, immodica possidendi cupiditate. II.

Incluso modo. Definita agri mensura quingentis iugeribus. Varro de

Re Rust. lib. I: *Nam Stolonis illa lex quae vetat plus quingenta iugera habere civem romanum, et qui propter diligentiam culturae Stolonum confirmavit eorumque, etc.* Val. Max. lib. VIII, c. 6, n. 3: *C. Licinius Stolo... quam lege sanxisset, ne quis amplius quam quingenta agri iugera possideret, ipse mille comparavit: dissimulandique criminis causa, dimidiam partem filio emancipavit. Quam ob causam a M. Popilio Laenate accusatus, primus sua lege cecidit: ac docuit, nihil aliud praecipere debere, nisi quod quisque sibi imperaverit. Decem millibus aeris damnatum a Popilio, hoc est, monetae gallicae libris quadringentis, Livius prodidit lib. VII, pag. 126, quod emancipando filium legi fraudem fecisset. Vide et Colum. lib. I, cap. 3, et Plutarchum in Camillo pag. 150. II.*

Manii quidem. Vide Plutarch. in Apophth. pag. 194, Μάνιος Κούριος, etc. Valer. Max. lib. IV, cap. 3, de Manio Curio: *Decretis a senatu decem iugeribus agri populo, sibi autem quinquaginta, popularis assignationis modum non excescit: parum idonum reipublicae civem existimans, qui eo quod reliquis tribuaretur, contentus*

concio est: «Perniciosum intelligi civem, cui septem iugera non essent satis.» Haec autem mensura plebei post exactos reges assignata est. Quenam ergo, tantae ubertatis causa erat? Ipsorum tunc manibus imperatorum colebantur agri: ut fas est credere, gaudente terra vomere laureato et triumphali aratore: sive illi eadem cura semina tractabant, quae bella; eademque diligentia arva disponebant, quae castra; sive honestis manibus omnia laetius proveniunt, quoniam et curiosius fiunt. Serentem invenerunt dati honores Seranum; unde cognomen. Aranti quatuor sua iugera in Vaticano, quae Prata Quintia appellantur, Cincinnato viator attulit dicta-

non esset. Idem etiam refert Colum. 1, 3, p. 48. De eo iam diximus l. VII, cap. 15. Hæro.

Post exactos reges. Varro l. c. Eiusdem gentis Stolonus C. Licinius tribunus plebis quem esset post reges exactos annis 365, primus populum ad leges accipiendas in septem iugera forensis e comitio eduxit. II.

Ipsorum tunc manibus, etc. Senec. Epist. lxxviii, de Scipione Africano: In hoc agello ille Carthagini horror, cui Roma debet, quod tantum semel capta est, ablucbat corpus laboribus rusticis festum. Exercebat cum opere se, terramque, ut mos fuit prioreis, subigebat. Dalc.

Dati honores. Nempe consulatus, quem gessit is cum Cn. Corn. Blasio, anno V. C. 497. Fuit ei M. Atilius Regulus nomen: cognomen Seranus, a serendo, ut volunt: quo Maro alludit, Aen. VI, vers. 811: Et te sideo, Sraue, serentem. Tamen in nummis veteribus quam plurimis Atiliae gentis, Saranum scribi, non Seranum vidimus. Vide et apud Pa-

tinum in fam. Atilia, pap. 42. Vide Valer. Max. lib. IV, esp. 4. II.

Aranti. Non minus eleganter Livius, III, 26: Spes unica imperii populi romani L. Quintius trans Tiberim... quatuor iugerum colebat agrum, quæ prata Quintia vocantur. Ibi ab legatis, seu fossam fodiens palus inmixta, seu quam araret: operi certe, id quod constat, agresti intentus, salute data invicem, redditaque: rogatus ut... togatus mandata senatus diceret, admiratus, rogatusque, Satin' salva essent omnia? togam prope e tugurio proferre uxorem Recilianam iubet: qua simul, absterso pulvere ac sudore, velatus proersit etc. Vid. etiam Colum. in Praef. Gessit is dictaturam anno Urbis 296, ut Fasti quidem prodiderunt. Hæro.

Prata Quintia appellantur. Festus: Quintia Prata dicta sunt a Quintio Curvumato, quod ubi damnato filio venditis omnibus quatuor iugerum agrum trans Tiberim paraverat. Fuere hinc prata inter vineam Medicam et molem Hadriani, sive castellum S.

turam, et quidem, ut traditur, nudo, plenoque pul-
veris etiamnum ore. Cui Viator, « Vela corpus,
inquit, ut proferam senatus populique romani man-
data. » Tales tum etiam viatores erant: quod ipsum

Angeli, hodieque campo ei nomen,
i Prati. In nummis familiae Quintiae
ap. Pat. pag. 236, num. 3, ex aere
mediocri, legitur in ambitu: T. QVIN-
CTIVS. CUSPINVS. III VIR. A. A. A. P. P.
In medio, sc. In altera parte, intra
coronam querceam, ob civis serva-
tos, AVGVSTVS TRIBV. SIC. POTES. Verum
perpulchrum et singularem alterum
ex auro vidimus nuper in hac urbe,
apud D. DE CLESSES, qui nummus
fuit hactenus Antiquariis inexploratus.
Prior superficies vultum exhibet huius
Quintii Cincinnati, quem Plinius
nunc celebrat: impexa caesarie,
barba veluti haud dudum rasa: sic
ut annos praeferat vix quadraginta.
In altera pagina stat Victoria alata,
laeva palmam gestans, dextra cornu-
nam: qualis omnino pingitur in num-
mis Alexandri Magni. Latere dextro,
QVINCTI, *Quinctius*: sine praenomine,
vel cognominis: quae nota utraque
caput hunc fuisse Quintiae gentis
indicat: ut et Victoria, hostium rei-
publicae domitorem in dictatura: et
capilli sponte flexi, Cincinnatum:
quod ei cognomen primo datum ex
ioco, postea laudi et gloriae fuit.
Quum esset igitur T. Quinctius sub
Augusto triumphans auro, argento, aere
fluendo feriundo, in honorem illius
ex atavis suis, qui esset celebratissi-
mus, et ex quo se genus trahere
gloriaretur, nummum cudit aureum
istum eximium: fecitque eiusdem
pouderis, cuius sunt Alexandri M.
aurea numismata. Vultum virorum
insignium in nummis ferri Romae
non licuit ante Pompeii tempora:

anteriores, quorum vultus in nummis
cernimus, ab eorum posteris, siqui-
dem triumviri monetales essent, aut
eorundem iussu vel permissu, si
consules; hunc sub Caesaribus hono-
rem obtinere, in auro, vel argen-
to; ut in nummis Sullae Felicis ob-
servavimus. HARN.

Vt traditur nudo, etc. Turneb.
Advers. lib. XXX, cap. 18: *Nudo
manus pleno, quae nuntia morum.*
Scilicet manus comprehensione, quo-
niam is manu stivam aratri tum te-
uebat. Sed refragantur libri omnes
tum scripti, tum editi. Eo. P.

*Viator, Vela corpus, inquit, ut
proferam senatus pop. rom. mandata.*
In optimo Chiff. est *perferam*. Nec
dubito, quia rectius. Neque enim
perlata sunt, priusquam aodia et
pronuntiata: et pronuntiando tradun-
tur, quod quid aliud, quam perfe-
runtur. Similiter apud Iuvenalem,
Sat. vi, v. 390, *dictataque verba Per-
tulit*, genere loquendi Satyram ad-
modum decenti in precibus praeser-
tim parum probatis a sacerdote prae-
eunte ad deos scilicet secundum con-
suetudinem, ut habet vetus Scholia-
stes. Non ergo *proferam*. Gron. —
Cui viator. Un huissier. Columella in
Praef. Illis, ait, *temporibus procures
civitatis in agris morabantur: et quum
consilium publicum desiderabatur, a
villis arcescebantur in senatum* Ex
quo, qui eos evocabant, *Viatores* no-
minati sunt. Vide etiam Festum,
verbo *Viatores*. HARN.

Viatores erant. De illorum officio

nomen inditum est subinde et ex agris senatum ducisque arcessentibus. At nunc eadem illa vincti pedes, damnatae manus, inscriptique vultus exer-

et ministerio Alex. ab Alex. lib. I, cap. 27. DALEG.

At nunc. Eadem Columellae conquestio oratione pereleganti, praefatione operis: *Nec posthac reor intemperantia earli nobis ista, sed nostro potius accidere vitio, qui rem rusticam pessimo cuique servorum, velut caruifici noxiae dedimus, quam maiorum nostrorum optans quisque tractaverit.* Caetera consule. HADD.

Vincti pedes. Vinctos olim compeditos, alligatos, deligatos vocaverunt. Apuleius, Apolog. I: *Quindecim liberi homines populum faciunt, totidem servi familiam, totidem vincti ergastulum.* Ille genus servorum, qui ruri in compedibus agerent, Plautus in *Mostellaria* lepide genus ferratile vocat. Servos autem ruris instrumenta vocalia Iurisconsulti esse aiunt, ut *planstramentā, boves semivocalia*. DAL.

Damnatae manus. Sic eos servos appellat, quos Columella lib. I, et c. 3, de lapide noxios, fures percussores; qui virginem constuprassent, viciosos, gravis criminis reos, noxae deditos, venireque ad lapidem ideo iussos: nam praecone in lapide stante, et pretium faciente, veniebant servi prohi, malique. Plaut. *Bacch.* IV, 7, 16: *O stulte, stulte, nescis nunc ventili te Atque in eo ipso mistas lapide, ubi praeco praedieat.* Graeci vocabant *πρωτόρη λίθον*; Pollux, *Plutarchus* in Solone: *πρωτόρη* vero, in quam conscendebant, qui vendebantur, Aristopli. *Brod.* lib. VI, cap. 5; *Alexand.* ab *Alexand.* lib. III, cap. 16. Idem auctor, lib. III, cap. 20, omnia poenarum genera recenset,

quibus nequam servos, maleficos, flagitiosos olim ulcisci solabant, et apud diversas gentes varia servorum nomina: et cap. 25 eiusdem lib. servorum conditionem a Rhodigino descriptam explicat. DAL.

Inscriptique vultus exercent. Stigmatae, vel stigmatici, mancipia ob insigne aliquod flagitium inustus signis notata, praecipue litteris, quamobrem *litterata* etiam vocaverunt, quomodo, et equos nunc *κατατάξας*, nunc *σάμφoras*, a notis K et Σ, Rhodig. lib. VII, cap. 31. Atheniensibus captivis imaginem equi Syraeusano caetero impressisse notum est: Athenienses vero Samiorum fronti candente ferro inscripsisse noctuam: quamobrem et Samium notatum servum dici idem Rhodiginus censet, lib. XI, cap. 11, lib. XV, cap. 27. Samios Atheniensium captivis noctuam inuasisse, et Athenienses Samiis Samaeenam, quod navigii genus est, docet *Brod.* I. IV, c. 21; *Alex.* ab *Alex.* I. IV, c. 18. *Plutarch.* auctor est Thracas in ultionem Orphei suas uxorē notare solitos. *Valer. Max.* *Servus* ab eo *vinetorum poena coercitus, inexpugnabilique litterarum nota per summam oris contumeliam inustus*; *Phocylides*, *Στίγματα μὴ γράψης ἐπὶ τοῦ ὤφθους θεράποντα*. *Plithoeus*, lib. II, cap. 9. Eiusmodi servos *stigmatiōs* Cicero, *Offic. II.* *Cicatrice stigmatos* Plinius *Iunior*, *Epist.* lib. V. *Litteratos* Plautus appellat. *Alexand.* *Phereis* quum infinito amore *Thebes* uxoris teneretur, ad eam ex epulis in cubiculum veniens, barbarum compunctum notis Threiciis, stricto

PLIN. N. H. Tom. VI

M

cent: non tamen surda tellure, quae parens appellatur, colique dicitur ipsa: honore his assumpto, ut non invita ea, et indignata, credatur id fieri. Sed nos miramur ergastulorum non eadem emolumenta esse, quae fuerint imperatorum.

V. Igitur de cultura agri praecipere principali fuit et apud externos. Siquidem et reges fecere, Hiero, Philometor Attalus, Archelaus: et duces Xenophon, et Poenus etiam Mago: cui quidem tantum honorem senatus noster habuit Carthagine capta, ut quum regulis Africae bibliothecas donaret, unius eius duo-

gladio iubebat anteire. Val. Max. lib. IX, cap. 45. DAL. — *Inscriptique.*

Notata frons stigmate, quod iouri servis soleret. Ausonius de Pergamo scripture servo ac fugitivo: *Tam seignis scriptor, quam lentus, Pergame, curas Fugisti, et primo captus es in studio. Ergo notas scripto toleranti, Pergame, vultu: et quas neglexit dextera, frons patitur.* De bisce stigmatibus vld. Gothofr. in cod. Theod. lib. IX, tit. 40, de poenis, pag. 291. HARR.

Non tamen surda. Quanquam vilissimorum hominum manibus colitur, quod ipsa poscitur, benigna producit. HARR.

Honore. Honorem his nominibus, sibi habitum tellus sumit ultro, eoque contenta est: ut non ab invita ea et indignata fieri istud credatur, quod fructus erat quos rogatur, nec surda sit. HARR.

Et indignata. Sic ex MSS. emend. Hard. et indignante Chiff. et indigne ferente Gronovius et alii. Ed. P.

Ergastulorum non eadem, etc. Sic *παρωρυγῶν* servos appellabant, qui in villarum ergastulis, id est, cellis subterraneis obscuris custodiebantur.

Vide Brissonium, lib. II, cap. 9. DALZC.

V. *Siquidem et reges.* De his egimus in auctorum Indice. II.

Philometor Attalus. Aestimandum sintne duo auctores Philometor et Attalus, an unus tantum. Nam Plinius hic duos accipere videtur, ut apparet etiam ex Indice praesentis libri, ubi tam in exemplari scripto, quam in impressis sic habetur: *Externis, Hierodo, Theophrasto, Aristotele, Democrito, Hierone rege, Philometore rege, Attalo rege.* Videtur etiam Coloniella huius esse opinionis, lib. I, cap. 4: *Siculi quoque,* inquit, *non mediocri cura negotium istud prosequuti sunt, Hieroni et Epicharmus discipulus, Philometor et Attalus.* At M. Varro lib. I, cap. item 4, unum tantum intelligit Philometorem Autlum his verbis: *Illi sunt quos habere in consilio poteris, quum quid consilium voles: Hiero Siculus, et Attalus Philometor.* A Varro autem magis sto: nam Attalus rex Asiae, studiosus rei rusticae, amicus populi romani, quem post mortem reliquit heredem, Philometor cognominatus est, ob pietatem pulchram erga

detriginta volumina censeret in latinam linguam transferenda, quum iam M. Cato praecepta condidisset: peritisque linguae punicae dandum negotium, in quo praecessit omnes vir clarissimae familiae D. Silanus. Sapientes vero complures, quos sequentes praetexuimus in hoc volumine, non ingrate nominando M. Varrone, qui octogesimum primum vitae annum agens, de ea re prodendum putavit. (IV.) Apud Romanos multo serior vitium cultura esse coepit. Primoque, ut necesse erat, arva tantum coluere: quorum nobis ratio nunc tractabitur non vulgari modo: verum, ut adhuc fecimus, et vetustis et postea inventis omni cura perquisitis, causaque rerum et ratione simul eruta. Dicemus et sidera, siderumque ipsorum terrestria signa dabimus indubitata: quandoquidem qui adhuc ea diligentius tractavere,

matrem, ut colligitur ex Strabone, lib. XIII, et Trago Pompeio, lib. XXXVI. PIST. — *Philometor Attalus*. Sic et Turneb. At Gron. et al. distinctim, *Philometor Attalus*; et ita ex MS. Reg. 2, Broterius et Rezonjcus. Ed. P.

Peritisque linguae Punicae. MSS. Reg. etc. *peritisque punice*, ut sit adverbium, sicut *graece, latine*. H.

Clarissimae familiae. Nam ex ea familia fuere, ut iam diximus, A. Licinius Nerva Silanus, triumvir monetalis, sub Augusto: Silanus, Orienti praefectus, in nummis ANTIOXEN, sub Tiberio: M. Silanus, nepos, neptis Augusti apud Plinium, lib. VII, cap. 44, et ex eo natus Aelius Silanus, frater Nervae imp. in nummo inscripto ARSILLAS, quem alibi explicuimus. Clarissimae igitur familiae Decimus Silanus iste fuit. HASE.

Quos sequentes. Qui priorum tempora subsequuti sunt, quosque huius operis initio appellavimus, nempe I. I. In MSS. Reg. 2, *quos sequeremur*, scriptura haud penitus improbanda. H. — Broterius, *quos sequeremur*, ex MS. Reg. 2, edit. principe et Rezonjc. Ed. P.

Non ingrate. Ex infinito numero libenter Varronem appellamus. In MS. Reg. 2, *non in grege*, quasi extra gregem nominando, quis antecellit. HASE.

Octogesimum primum. Varro statim in ipso operis progressu, de Re Bust. lib. I, cap. 4: *Cogitant*, inquit, *esse properandum, quod (ut dicitur) si est homo lulla, eo magis senex. Avus enim octogesimus admonet me, ut larchias colligam, antequam praefiscar e vita*. In quo Varronis loco unitatis notam excidisse e numero

quibusvis potius, quam agricolis, scripsisse possunt videri.

VI. Ac primum omnium oraculis maiore ex parte agemus, quae non in alio vitae genere plura certiorave sunt. Cur enim non videantur oracula a certissimo die maximeque veridico usu profecta? Principium autem a Catone sumemus. (v.) Fortissimi viri et milites strenuissimi ex agricolis gignuntur, minimeque male cogitantes. Praedium ne cupide emas. In re rustica operae ne parcas, in agro emendo minime. Quod male emptum est, semper poenitet. Agrum paraturos ante omnia intueri oportet aquam, viam, et vicinum. Singula magnas interpretationes habent, nec dubias. Cato in conterminis hoc amplius

annorum Varronis, Fulv. Vrsinus in not. p. 40, recte admonuit. HARD.

Quibusvis potius. Sic ex MSS. em. HARD. quibusvis oratoribus potius Gronov. et Al. Ed. P.

VI. Certissimo die. Nam dies usum affert, qui optimus omnium est magister. MSS. omnes, die, recte: non deo, ul Lipsio visum. In hac sententiam Colum. egregie, lib. I, cap. 4: *Fus et experientia dominantur in artibus: neque est ulla disciplina, in qua non peccando discatur*, etc. H.

Fortissimi. Haec Cato in praef. libri de Re Rust. HARD.

Ex agricolis gignuntur. Cato, cap. 1 et 11; Vegetius lib. I de militum delectu, vide et Alex. ab Alex. lib. I, cap. 20. DAL.

Aquam, viam, et vicinum. In MSS. Reg. aliisque *agnam*, *vin*. In editis, *aquatum* *vin*, male. Cato in praef. de Re Rust. *aquam*, *viam*, scribendum suggerit. Loco, inquit, salubri ager siet, banumque aquarium (alii eodd. bonumque aquarium) oppidum

validum prope siet, aut mare, aut arvis, qua nares ambulent, aut via bona celebrisque. Columella quoque lib. I, cap. 3: *Post haec duo principalia subiungebat Cato illa non minus intuentia: viam, et aquam, et vicinum. Multum conferre agris iter commodum: primum, quod est maximam, ipsam praesentiam domini, qui libentius commeaturus sit, si vexationem viae non reformidet: deinde ad vehenda et exportanda utensilia...* De bonitate aquae ita omnibus clarum est, ut pluribus non sit disserendum... De vicini comodo non est quidem certum; quem nonnumquam mors, alioque nobiscum diversae causae mutant, etc. HARD.

Singula magnas interpretationes habent, nec dubias. Has interpretationes ex Columella dedit HARD. not. 4 sup. Ed. P.

Cato. Cato loc. cit. *Vicini quo pacta nitent, id animum advertito; in bona regione bene nitere oportebit*, etc. HARD.

aestimari iubet, quo pacto niteant: in bona enim, inquit, regione bene nitent. Atilius Regulus, ille³ Punico bello bis consul, aiebat, neque fecundissimis locis insalubrem agrum parandum, neque effctis saluberrimum. Salubritas loci non semper incolarum colore detegitur, quoniam assueti etiam in pestilentibus durant. Praeterea sunt quaedam partibus anni salubria; nihil autem salutare est, nisi quod toto anno salubre. Malus est ager, cum quo dominus luctatur. Cato inter prima spectari iubet, ut solum sua virtute valeat, qua dictum est positione: ut operariorum copia prope sit, oppidumque validum: ut navigiorum eveetus vel itinerum: ut bene aedificatus et cultus, in quo falli plerosque video. Segnitiam enim prioris domini pro emptore esse arbitrantur. Nihil est damnosius deserto agro. Itaque Cato: De bono domino melius emi, nec temere contemnendam alienam disciplinam; agroque, ut homini, quamvis

Atilius Regulus. Haec iisdem verbis Columella, de Re Rust. l. I, c. 4: *In universum, tamen quasi testificandum, atque saepius praedicandum habeo, quod primo iam Punico bello dux inclutissimus M. Atilius Regulus dixisse memoratur: fundum, si cui ne fecundissimi quidem soli, quem sit insalubris: ita nec effcti sit, si vel saluberrimus sit, parandum.* Quod Atilius actutis suae agricolis maiore cum auctoritate suadebat peritus usu. Nam Papiniae pestilentis simul et exilis agri cultorem fuisse eum loquuntur historiae. De eo multa Seneca lib. de Consol. ad Helv. cap. 12. HARD.

Punico bello. Primo. H.

Malus est ager. Columella I, 3. HARD.

Cato inter. Calonis verba loc. cit. *Vti bonum oaelum habeat, ne calamitosum siet: solum bonum sua virtute valeat.* H.

Qua dictum est. Quo proxime dictum est, situ, iuxta amnem, aut mare, iterque commodum, etc. vel quo dictum est lib. XVII, cap. 3, agrum optime solum esse oportere. HARD.

Vt operariorum. Cato loc. cit. H.

Itaque Cato. Loc. cit. *Caveto alienam disciplinam temere contemnos. De domino bono colono, bonoque aedificatore melius enetur... Videto, quam minime instrumenti, sumptuosusque ager ne siet. Scito idem agrum, quod hominem, quamvis quaestuosus siet, si sumptuosus erit, relinqui non multum.* H.

quaestuosus sit, si tamen et sumptuosus, non multum superesse. Ille in agro quaestuosissimam iudicat vitem: non frustra, quoniam ante omnia de impensae ratione cavit. Proxime hortos riguos: nec id falso, si sub oppido sint. Et prata antiqui parata dixere. Idemque Cato interrogatus, quis esset certissimus quaestus, respondit, si bene pascas. Quis proximus? Si mediocriter pascas. Summa omnium in hoc spectando fuit, ut fructus is maxime probaretur, qui quam minimo impendio constaturus esset. Hoc ex locorum occasione aliter alibi decernitur. Eodemque pertinet, quod agricolam vendacem esse oportere dixit. Fundum in adolescentia conserendum sine cunctatione, aedificandum non nisi consito agro: tunc quoque cunctanter; optimumque est (ut vulgo

Non multum superesse. Post factas impensas non multum superesse fructuum, et quaestus. II.

Ille in agro. Cato loc. cit. Varro, de Re Rust. lib. I, cap. 4: Cato quidem, inquit, gradatim praeponens, alium alio agrum meliorem dicit esse in novem discriminibus: quod sit primus, ubi vineae possunt esse bono vino et multo; secundus, ubi hortus irriguus; tertius, ubi salicta: quartus, ubi oliveta; quintus, ubi pratium: sextus, ubi campus frumentarius: septimus, ubi caedua silva: octavus, ubi arbustum: nonus, ubi glandaria silva. Scrofa: Scio, inquit, scribere illum: sed de hoc non consentiunt omnes, quod alii dant primatum bonis pratis, ut ego quoque: a quo antiqui prata parata appellarunt, etc. HARD.

Et prata... parata... Quod protinus essent parata, inquit Columella, de Re Rust. lib. II, c. 47, nec magnam laborem desiderarent. Vel

quod paratus et annuus sit hic terrae fetus: nam et ideoque semum quoque pratorum, auctore Festo: a fenore est appellatum, quando id ipsum manens, quotannis novum parit. II.

Idemque Cato. Refert id quoque Columella lib. VI in praefat. Ut etiam, inquit, M. Cato credidit, qui consulenti quam partem rei rusticae exercendo celeriter locupletari posset, respondit, si bene pasceret; rursusque interroganti quid deinde faciendo satis uberes fructus percepturus esset, affirmavit, si mediocriter pasceret. Refert hoc ipsum Tullius, de Offic. lib. II, n. 88. II.

Eodemque pertinet. Cato de Re Rust. cap. 44: Patrem familias vendacem, non emacem esse oportet. Et paulo ante: Vendat oleum... vinum, frumentumque quod supersit. Vendat boves vetulos, etc. H.

Fundum. Verba Catonis plena elegantiae lib. de Re Rust. c. 3: Prima adolescentia patremfamiliae agrum

dixere) aliena insania frui; sed ita, ut villarum tutela non sit oneri. Eum tamen qui bene habitet, saepius ventitare in agrum; frontemque domini plus prodesse quam occipitium, non mentiuntur.

VII. (vi.) Modus hic probatur, ut neque fundus villam quaerat, neque villa fundum. Non ut fecerunt iuxta diversis eadem aetate exemplis L. Lucul-

conserere statim studere oportet: aedificare, diu cogitare oportet, conserere cogitare non oportet: sed facere. Vbi aetas accessit ad annos xxxi, tum aedificare oportet, si agrum consitum habeas. II.

Tum quoque cunctanter; optimumque est, ut vulgo dixere, aliena insania frui, sed ita ut villarum tutela non sit oneri. Pintianus in ordine verborum peccatum fuisse censet, scribendumque pronuntial: Tunc quoque cunctanter, et ita ut villarum tutela non sit oneri. Optimumque est, ut vulgo dixere, aliena insania frui. Sed minime emendatione opus est, quoniam sibi optime in vulg. constat assentientia. Eo. P.

Eum tamen. Cato cap. iv: Ruri si recte habitaveris, libentius et saepius venies: Fundus melius erit: minus peccabitur, fructus plus capies, Frons occipitio prior, hoc est, potior, meliorque. Sic ille Persa apud Xenophontem in Oecon. interrogatus, quae res potissimum saginaret equum, respondit, Oculi domini, δισπότης ὀφθαλμός. Festive ul semper Phaedrus lib. II, fab. 8: Cervus nemorosus excitatus latibulis, etc. Sic Columella I, 4 eleganter: Ao ne ipsa quidem praesidia... tantum pollent, quantum vel ipsa praesentia domini: quae nisi frequens operibus intervenit, ut in exercitiis quoniam abest im-

perator, omnia cessant officia: maximeque reor hoc significantem Poenuni Magonem morum scriptorum primordium talibus auspiciis sententia: qui agrum parabit, domum vendat; ne malit urbanum, quam rusticum larem colere. Cui magis cordi fuerit urbanum domicilium, rustico praedio non erit opus. Et lib. IV, c. 48: Oculi et venigia domini, res agro saluberrima. II.

VII. *Modus hic. Aedificandi videlicet. Cato cap. III: Ita aedifices, ne villa frivolum quaerat, neve fundus villam. Sic et Colum. lib. I, cap. 4, ex Calpoe. Quaerit fundus villam, quoniam villa minus magna est, quam modus fundi postulat. Quaerit villa fundum, quoniam maior est villa: quae tuenda est sumptu maiore. Ita fere Varro de Re Rust. lib. I, cap. 44. Villam hoc loco urbanam intellige, hoc est, eam partem, quam ruri dominus sibi recepit: quae quia elegantius instrui solet, urbana dicitur, quasi urbani nitoris, maison de campagne. HARR.*

Non ut fecerint. Columella de Re Rust. lib. IV, cap. 20: Multos enim decessasse memoria prodidit, sicut praestantissimos viros L. Lucullum et Q. Scaevolam, quorum alter maiores, alter minus amplas, quam postulavit modus agri, villas extruxit, quoniam

lus, et Q. Scaevola, quum villa Scaevolae fundus careret, villa Luculli agro. Quo in genere censoria castigatio erat, minus arare, quam verrere. Nec hoc sine arte quadam est. Novissimus villam in Misenensi posuit C. Marius septies consul, sed peritia castrametandi; sic ut comparatos ei caeteros etiam Sulla Felix caecos fuisse diceret.

2. Convenit nec iuxta paludes ponendam esse, neque

utrumque sit contra rem familiarem, etc. HARD.

Quum villa. Nam et illa Scaevolae fructibus deerat, quum parva nimis esset: villam Luculli ingentem et magnificam vix amplectebatur ager. HARD.

Censoria castigatio erat. Nam, quod Cicero libro de Legibus ait, censorum officia haec fuerunt: *Populi avitates, suboles, familiasque censu, coelibes esse prohibendo.* De hac re vide Lipsium I; 1. Varro, *Censoria nota reprehensus, senator, senatu amovebatur: equiti facinoroso equus adimebatur: plebeius in Ceritum tabulas referebatur, nempe aerarius fiebat, et comitiis suffragioque privabatur.* De censorum creatione, et munere proluxe disserit Alexand. ab Alex. cap. XIII. Vectigalia et portoria nova statuere, vetera exigenda mandare, publicanis et conductoribus locare, quantum cuique conferendum aeris esset, iubere, censorum munus etiam fuit, ut Athenis τῶν ἀποδεκτῶν. DALEC. — *Censoria.* Censorum animadversioni obnoxius erat qui lautiores villas pararet, quae verri deberet, quam ampliorum agrum, quem araret. H.

In Misenensi. In Campania. Vide lib. III, cap. 9. De hac Misenensi villa multa disserit Plutarchus in Mario p. 424. H.

Sulla Felix caecos fuisse diceret. Caecos ideo, quod quum Marius novissimus in Misenensi villam aedificaret, tamen commodissimo eam situ posuit, quem alii praecoccupare neglexissent ob imperitiam eligendi. Id testimonium eo gravius fuit, quia ab inimico prolatum. GELEN.

Convenit. Columella de Re Rust. lib. I, cap. 5: *Nec paludem quidem vicinam esse oportet aedificiis... quod illa caloribus noxium virus eruat, et infestis aculeis armata gignit animalia, quae in nos densissimis exanimibus involant. Tum etiam nutricum serpentiumque pestes, hiberna destitutas uligine, coepto et fermentata colluvie, venenatas emittit, ex quibus saepe contrahuntur caeci morbi... sed et anni toto tempore situs atque humor instrumentum rusticum, suppellectilemque, et inconditos conditosque fructus corrumpit.* Varro de Re Rust. lib. I, cap. 12: *Advertendum etiam si qua erunt loca palustria, et quod arescunt, et quod in iis crescunt animalia quaedam minuta, quae non possunt oculi consequi, et per aëra intus in corpus per os ac nares perveniunt, atque efficiunt difficiles morbos.* HARD.

Nec iuxta paludes. Vitruvius lib. VI, cap. 8. DAL.

Neque adverso. Columella loc. cit. *Cavendum tamen erit, ut a tergo po-*

adverso amne: quanquam Homerus omnino e flumine semper antelucanas auras insalubres verissime tradidit. Spectare in aestuosis locis septemtriones debet, meridiem in frigidis: in temperatis exortum aequinoctialem. Agri ipsius bonitas, quibus argumentis iudicanda sit, quanquam de terrae optimo genere disserentes abunde dixisse possumus videri, etiamnum tamen traditas notas subsignabimus, Catonis maxime verbis: Ebulum, vel prunus silvestris, vel rubus, bulbus minutus, trifolium, herba pratensis, quercus, silvestris pirus, malusque, frumentarii soli notae. Item nigra terra, et cinerei coloris. Omnis creta coquit, nisi permacra; sabulunque, nisi id etiam pertenuē est: et multo campestribus magis, quam clivosis, respondent eadem.

Modum agri in primis servandum antiqui putavere: 3

tius, quam prae se villa flumen habuit... quam plerique amnes aestate vaporatis, hinc frigidis nebulis caligent. HARD.

Homerus. Odyss. E, vs. 469, Frigiditas esse auras antelucanas scribit: Αὐρὴ δ' ἐν ποταμοῦ ψυχρὴν πύλην ἔχει πρὸ. HARD.

Spectare. Columella lib. I, cap. 5. HARD.

Aestuosis. Ch. aestivosis. ED. P.

Agri ipsius bonitas, Columell. lib. I, cap. 3; Theophrastus, de Causis lib. II, cap. 5. DAL.

Abunde dixisse. Libro super. cap. 3.

Catonis. Haec apud Catonem hucusque minime reperta. Sunt quaedam ex iis apud Columellam lib. II, cap. 2: Plurimos antiquorum, inquit, qui de rusticis rebus scripserunt, memoria repeto, quasi confessa; nec dubia signa pinguis ac frumentorum

fertilis agri prodidisse, dulcedinem soli proprium, herbarum et arborum proventum, nigrum colorem vel cinereum, etc. Et post quaedam interpretata: Multa sunt quae terram frumentis habilem significent, ut iuncus, ut colamus, ut gramen, ut trifolium, ebulum, rubi, pruni silvestres et alia complura, quae etiam indagatoribus aquarum nota, nonnisi dulcibus terrae venis educantur. H.

Ebulum, etc. De his suo loco dicemus. De bulbo inprimis XIX, 30. Herba pratensis Catoni, Columellae ac caeteris gramen est. II.

Herba pratensis. Lotus vel Medica: nam haec in pinguiissimis agris proveniunt. Gramen Colum. numerat I. II, cap. 2, itemque iuncum et calamum: ut fortassis eas plantas herbam pratensem vocet Cato. DAL.

Modum agri In eum rem scite et eleganter Columella lib. I, cap. 3:

quippe ita censebant: « Satius esse minus serere, et melius arare: » qua in sententia et Virgilium fuisse video. Verumque confitentibus latifundia perdidere Italiam, iam vero et provincias. Sex domini semissem Africae possidebant, quum interfecit eos Nero princeps: non fraudando magnitudine hac quoque sua Cn. Pompeio, qui nunquam agrum mercatus est conterminum. Agro empto domum vendendam, inclementer atque non ex utilitate publici status Mago censuit, hoc exordio praecepta pandere ingressus, ut tamen appareat assiduitatem desideratam ab eo.

- 4 Dehinc peritia villicorum in cura habenda est; multaque de iis Cato praecepit. Nobis satis sit dixisse, quam proximum domino corde esse debere, et tamen

Nos ad certa praecepta illud adiiciamus, quod sapiens unus de septem in perpetuum posteritati promittavit, πείραξ ἀπείραξ, adhibendum modum mensuramque rebus: idque ut non solum aliud acturis, sed et agrum paraturis dictum intelligatur: ne maiorem, quam ratio calculorum potatur, emere velit. Nam hoc pertinet praeclara nostri poëtae sententia; Laudato ingentia rura, Exiguam colito. Quod vir eruditissimus, ut mea fert opinio, traditum vetus praeceptum numeris signavit: ὅ-τι-πε anti-quissimam gentem Poetas dixisse conseruit, imbecilliores agrum quam agricolam esse debere: quoniam quon sit colluctandum cum eo, si fundus praevaleat, altitudo dominum. Nec dubium quin minus reblat latus ager um recte cultus, quam angustus eximie. HARD.

Sensum Africæ. Mediam Africae partem, hoc est, Zeugitanae regionis, de qua dictum est lib. V, cap. 3, H.

Non fraudando. Familiaris scriptori nostro loquendi modus: sic paulo ante, c. 5, non ingrate nominando M. Varro, etc. Quo loco, inquit, fraudari non debet merita laude Pompeius, etc. H.

Agro empto. Columella, I, cap. 1: Nisi praesentia domini frequens operibus intervenerit, ut in exercitu quum abest imperator, cuncta cessant officia. Maximeque reor hoc significantem Poenum Magonem, morum scriptorum primordium talibus auspicationum sententiis: Qui agrum parabit, domum vendat: ne molit urbanum, quam rusticum larem colere: cui magis cordi fuerit urbanum domicilium, rustico praedio non erit opus, etc. H.

Cato praecepit. Libro de Re Rust. cap. 5. H.

Quam proximum domino corde. Peritia quam simillimum domino esse debere. Egregie cordatus homo, egregie peritus. Optime scire oportet villicum, quae dominus velit, ut obsequatur, et possit aliis praecipere:

sibimetipsi non videri. Coli rura ab ergastulis pessimum est, et quidquid agitur a desperantibus. Temerarium videatur unam vocem antiquorum posuisse, et fortassis incredibile penitus aestimetur: Nihil minus expedire, quam agrum optime colere. L. Tarius Rufus infima natalium humilitate, consulatum militari industriae meritis, antiquae alias parcimoniae, circiter millies HS liberalitate Divi Augusti congestum, usque ad detrectationem heredis exhausit, agros in Piceo coemendo, colendoque. In gloria internecionem ergo famemque censemus? Immo hercules, Modum iudicem rerum omnium utilissimum. Bene colere necessarium est: optime, damnosum, praeterquam sobole, suo colono, aut pascendis. Alioqui colente domino aliquas messes colligere non expedit, si computetur impendium operae. Nec temere olivam: nec

et tamen sibimetipsi non videri: hoc est quod Calo c. V dicit. *Ne plus censeat sapere se, quam dominum: consideretque, ut quae dominus imperaverit, fiant* II.

Et fortassis incredibile penitus existimetur. Lego, fortassis incredibile ut penitus existimetur, ex velere exemplari. DAL. — Sic edidere Gron. et Al. ante Hard. En. P.

L. Tarius Rufus. Eius in condemnando particula filio mitiorem sententiam lege apud Senecam, lib. de Clementia, c. 15. DAL. — *L. Tarius Rufus.* Anno V. C. 737, gessit consulatum ex kalendis Iuliis, Augusti principatu, ut quidem Fasti tradunt. HARD.

Millies HS. Millies centena sestertium in illa: quae gallicae monetae faciunt libras, ut vocant, 10,000,000, seu miliones decem. HARD. — Immo millies sestertium sunt gall. monetae librae 49,455,025. BOOT.

Ad detrectationem. VI gerere se pro herede eo mortuo, nemo non detrectaret. II.

In gloria internecionem. Neglectum agri. Numquid satius igitur, ut negligenter agrum colendo dominus esuriat? II. — *Colendoque in gloriam. Internecionem ergo.* Ita bene MSS. Reg. 4 et 2, et editio princeps. Male recentiores, *colendoque. In gloria internecionem ergo.* BOOT.

Modum iudicem. Μέτρον ἄριστον esse censuerim. II.

Praeterquam sobole. Nisi ad colendum agrum opera liberorum utatur, vel coloni sui, aut aliorum, quos alioqui pasci alique a domino opus sit. II.

Si computetur. Quum sumptus fructum superet, si colere per se dominum ipsum oporteat. II.

Nec temere olivam. Subintellige, diligenter colere oportet; quoniam non ulla est oleis cultura, uti ex

quasdam terras diligenter colere, sicut in Sicilia, tradunt: itaque decipi advenas.

VIII. Quonam igitur modo utilissime colentur agri? Ex oraculo scilicet, malis bonis. Sed defendi aequum est abavos, qui praeceptis suis prospexere vitae. Nam quum dicerent malis, intelligere voluere vilissimos. Summum providentiae illorum fuit, ut quam minimum esset impendii. Praecipiebant enim ista, qui triumphali denas argenti libras in supellectile crimini dabant: qui, mortuo villico, relinquere victorias, et reverti in sua rura postulabant: quorum praedia colenda suscipiebat respublica: exercitusque ducebant, senatu illis villicante. Inde illa reliqua oracula: Ne-

Vergilio observavimus, lib. IV, vers. 28. II.

In Sicilia. Theophr. Hist. lib. VIII, c. 6: Παρ' ἁλλοῖς δὲ τὸ μὲν ἱσχυρῶς βιάσθαι, καὶ ἄλλως ἢ δικαίως. Apud alios cultus nimis obest, uti in Sicilia? Adde eiusdem Theophrasti historiam, de Caus. lib. III, cap. 25, de colono illo Corinthio in Syracusani agri cultura aberrante: quam Plinius et ante retulit, lib. XVII, c. 3, et nunc iterum indicat, quum subiungit, itaque decipi advenas. II.

VIII. Colentur. Brot. ex MS. Reg. 4, colantur. Ea. P.

Qui triumphali. Hoc est, triumphali viro. Quem Plinius notet hoc loco indicabimus lib. XXXIII, cap. 50. Signat hoc tempus egregio versiculo Ovidii, Fast. lib. I, v. 208: Quum levis argenti lamina crimen erat. II. — Qui triumphales denas. Ita bene MSS. Reg. 1 et 2, et editio princeps. Frustra in recentioribus emendatum triumphali. Id a censoribus crimini datum Cornelio Rufino his consuli et dictatura functo, anno V. C. 478. Brot.

Qui mortuo. Atilium Regulum intelligit, qui maritimo ac terrestri praelio fractis Carthaginiensium viribus, postea victus ab iis et in acie captus, anno V. C. duodequingentesimo. Valer. Max. lib. IV, cap. 4, num. 6: Eiusdem nominis et sanguinis Atilius Regulus, primi Punici belli gloria cladesque maxima: quum in Africa insolentissimae Carthaginis opes crebris victoriis contunderet, ac prorogatum sibi ob bene gestas res in proximum annum imperium cognosceret: Consulibus scripsit, villicum in agello, quum septem iugerum habebat, mortuum esse, occasionemque nactum mercenarium annuo inde rustico instrumento discississe: ideoque petere ut sibi mecrasor mitteretur, ne deserto agro non esset unde uxor ac liberi sui alerentur. Quae postquam senatus a Consulibus accepit, et agrum Atilii illico colendum locari, et alimenta coniugii eius ac liberis praebere, resque, quas amiserat, redimi publicae iussit. GUARD.

Quorum praedia, MSS. haerentia. Forte, heredita, ut visum est Turae-

quam agricolam esse, quisquis emeret, quod praestare ei fundus posset. Malum patrem familias, quisquis interdiu faceret, quod noctu posset, nisi in tempestate caeli. Peiorem, qui profestis diebus ageret, quod feriatis deberet. Pessimum, qui sereno die sub tecto potius operaretur, quam in agro.

Nequeo mihi temperare, quo minus unum exemplum antiquitatis asseram, ex quo intelligi possit, apud populum etiam de culturis agendi morem fuisse, qualiterque defendi soliti sint illi viri. C. Furius Cresinus e servitute liberatus, quum in parvo admodum agello largiores multo fructus perciperet, quam ex amplissimis vicinitas; in invidia magna erat, ceu fruges alienas pelliceret beneficiis. Quamobrem a Sp. Albino curuli die dicta, metuens damnationem, quum

ho, *Advers.* lib. XXX, c. 48: H. — Heredium, parvum est praedium, quod hereditate obvenit. Eo. P.

Quod feriatis. Vt Virgilius cecinit Georg. I, v. 268: « Quippe etiam festis quaedam exercere diebus Fas ei iura sinunt: rivos deducere oulla Religio vetuit, ægeti prætereundæ saepe, Insidias avibus onoliri, incendere vepres, Balantumque greges fluvio mersare salubri. » « Quamquam pontifices, inquit Columella, negant ægetem feriis sepiri debere: vetant quoque lanarum causa lavari oves, nisi propter medicinam. . . Feriis autem ritus maiorum etiam illa permittit: far pinsere, faces incidere, candelas acbere, etc. » Et Cato, cap. 11: « Per ferias verni fossas veteres tergeri, viam publicani muniri, vepres recidi, hortum fodiri, etc. » M. Porcius Cato, inquit Columella l. c. mulis, equis, asinis nullas esse ferias dixit, etc. » H.

Cresinus. MSS. *Cresimus.* Apud

Gruterum, p. 35, *Cresina Secundus* legitur. Habet aliquid huic narrationi persimile Plinius, de Remidio Palaeomone, lib. XIV, c. 5. Ad huc gentem Furianum nummus pertinet argeus e Museo nostro, et apud Patinum, p. 417, n. 3, in quo Iani bifrontis imago est, cum epigraphæ, M. FVRI. L. F.)(TROPÆUM portis civitatis impositum: hinc aquila legionaria, inde Roma stans galeata, sinistra hastam gerit, sive sceptrum, dextra coronam inponit tropæo. Retro, ROMA. Inde, PHILJ, pro PHILJ. Non est hic Furius cognomine Philus. Certe si nomen his litteris designaretur, Philus esset, non Philus: ut sæpi scribi solet, pro Sergius, et cætera similiter omnia. At hic sententia est: M. Furius Lucii Filius Philippus Legionem Imponit, praesidiarium scilicet, post praelium Philippense, anni V. C. 712. H.

Sp. Albino. Sp. Postumio Albino, aedili tum curuli. In hac narratione,

in suffragium tribus oporteret ire, instrumentum rusticum omne in forum attulit, et adduxit familiam validam, atque (ut ait Piso) bene curatam ac vestitam, ferramenta egregie facta, graves ligones, vomeres ponderosos, boves saturos. Postea dixit: Veneficia mea, Quirites, haec sunt: nec possum vobis ostendere, aut in forum adducere lucubrationes meas, vigilasque, et sudores. Omnium sententiis absolutus itaque est. Profecto, opera, non impensa, cultura constat. Et ideo maiores fertilissimum in agro oculam domini esse dixerunt.

5 Reliqua praecepta reddentur suis locis, quae propria generum singulorum erunt. Interim communia, quae succurrunt, non omittemus. Et in primis Catonis humanissimum utilissimumque: Id agendum, ut diligant vicini. Causas reddit ille: nos existimamus nulli esse dubias. Inter prima idem cavet, ne familiae malae sint. Nihil sero faciendum in agricultura omnes censent, iterumque suo quaeque tempore facienda. Ex tertio praecepto, praetermissa frustra revocari. De terra cariosa execratio Catonis abunde indicata

quum prius legere huc, *filiam validam, reposuimus, familiam validam*: admoniti dicto Catonis, quod ex lib. de Re Rust. c. 5 desumptum. Noster proxime laudat, *Ne familiae male sit.* II.

Oculam domini. Vide quae in eadem sententiam attulimus c. 6. extremo. Quibus adde hunc Aeschyli versum, Οἱ μὲν γὰρ δοῦλον νομίζου, δεσπότην παρνοῦσαν. II.

Id agendum. Cato, c. IV: *Vicinis bonus esto, etc.* II.

Causas reddit. . . ne familiae, etc. Ita libri hactenus vulgati, cum Reg. 1 eod. forte propter illud Catonis, c. IV: *Vicinis bonus esto: Familiam*

ne siveris peccare, nimirum in vicinis. Si te libenter vicinitas videt, facilius tua veudes, operas facilius locabis, operarios facilius conduceris. Si aedificabis, operis, iumentis, materia iuvabunt, etc. In Reg. 2 eod. haud minus forte sincere, *Ne familiae male sit.* Propter istud eiusdem scriptoris, c. V: *Familiae male ne sit, pro-ideat: ne algeat, ne emiat, etc.*

Nihil sero. Cato, c. V: *Opera omnia mature conficias face.* Nam res rustica sic est, si unam rem sero fieris, omnia opera sero facies. His adde quae ex Columella diximus lib. XVII, c. 49. II.

De terra, etc. Eam Londunenses

est. Quanquam praedicere non cessat is: Quidquid per asellum fieri potest, vilissime constat. Filix biennio moritur, si frondem agere non patiaris. Id efficacissime contingit, germinantis ramis baculo decussis. Succus enim ex ipsa defluens, necat radices. Aiunt et circa solstitium avulsas non renasci, nec arundine sectas, aut exaratas vomeri arundine imposita. Similiter et arundinem exarari filice vomeri imposita praecipunt. Iuncosus ager verti pala debet, at in saxoso bidentibus. Fruteta igni optime tolluntur. Humidior rem agrum fossis concidi atque siccari, utilissimum est: fossas autem cretosis locis apertas relinqui: in solutiore terra sepibus firmari, ne procidant: aut supinis lateribus procumbere: quasdam occaecari, et in alias dirigi maiores patentioresque: si sit occasio, silice vel glarea sterni. Ora autem earum binis utrum-

agricolae vocant *terre pouilleuse*, quasi pediculorum: quoniam dum palis et lignonibus colitur, intimis venis velut quendam caviem putrium lignorum ostendit, pediculorum lentiusque sordibus, ac enlusivei simili. DAL. — *De terra cariota*, Diximus de ea lib. XVII, c. 3. H.

Filix biennio, Columella, II, 2. H.

Similiter, Arundinis cum filice odia et arundinis altero vide exemplo firmata, lib. XXIV, c. 50. Habet hanc quoque Dioscorides, lib. IV, c. 487: HARR.

Iuncosus ager verti pala. Pastinori Columella, loc. cit. H.

Fruteta. Columella, I. c. *Nemorosi, frutesque tractus duplex cura est, vel extirpandis radicibus arboribus, et removendis: vel, si raras aut, tantum succidendis, incendendisque, et inrandis*. H. — *Fruteta*. Broter. ex MSS. Regg. 4, 2, et editione principe, *Frutecta*. Ea. P.

Humidior. Columella, II, 2: *Si locus humidus erit abundantia idigimus, aut siccetur fossis. Earum duo genera cognovimus, cretorum et patentium. Spissis atque cretosis regionibus apertae relinquuntur. Aut ubi solutior humus est, aliquae sunt potentes: quosdam etiam obcaecantur, ita ut in potentes ora hiantia caecarum compellant, etc.* H.

Fossas autem cretosis. Columella, lib. II, c. 2, et Theophr. de Caus. lib. V, c. 7. DAL.

Aut agnitis. Declives fossas, inquit Columella, loco citato, et ad imum solis coarctatas, imbricibus supinis similes facere conveniet: nam quarum recta sunt latera, celeriter aquis visitantur, et superiora soli lapibus replentur, etc. H.

Quosdam occaecari. Obtegi nempe, in subterranei cuniculi modum. H.

Ora autem earum binis utrumque lapidibus sterni. In principio atque exitu fos-

que lapidibus statuminari, et alio superintegi. Silvae exstirpandae rationem Democritus prodidit, lupini flore in succo cicutae uno die macerato, sparsisque radicibus.

IX. (VII.) Et quoniam praeparatus est ager, natura nunc indicabitur frugum. Sunt autem duo prima earum genera. Frumenta, ut triticum, hordeum: et legumina, ut faba, cicer. Differentia vero notior quam ut indicari deceat.

X. Frumenti ipsius totidem genera, per tempora satu divisa. Hiberna, quae circa Vergiliarum occasum sata terra per hiemem nutriuntur, ut triticum, far, hordeum. Aestiva, quae aestate ante Vergiliarum exortum seruntur, ut milium, panicum, sesama, horminum; irio, Italiae dumtaxat ritu. Alioqui in Graecia et Asia omnia Vergiliarum occasu seruntur.

sae, bina saxa pilarum vice constituentur, et iisdem singula superinponantur, more ponticulorum: ut eiusdem constructio ripam sustineat, ne praeccludatur humoris illapsus, atque exitus. Colum. loc. cit. II.

IX. *Sunt autem duo.* Ab hisce verbis ad eum locum *Ex hordeo alterum caput*, etc. exhibet omnia Theophrastus, Hist. lib. VIII, cap. 1, 2, et quidem cap. 4: *Δύο δὲ γένη τὰ μέγιστα τυχάνει: τὰ μὲν ἴσος σιτώδη, οἷον πυροὶ, κριθὰς, etc. Σίτος* igitur frumentum est, *du blé.* Πυρὸς triticum, *du froment.* Κριθὴν hordeum, *de l'orge.* II.

X. *Per tempora satu divisa.* Vel *satus*: hoc est, sationis tempore inter se discreta ac divisa Theophrasto: *Ὡς δὲ τοῦ σπόρου τῶν πλείστων οὕς.* *Satus vel sementis tempora ut plurimum duo notantur.* II.

Vergiliarum occasum. De quo dicetur cap. 59; de exortu, cap. 66.

Columellam et Virgilium sequitur. Is enim de Re Rust. lib. II, cap. 8: *Placet nostro poetæ, inquit, adorem, atque etiam triticum, non ante seminare, quam occiderint Vergiliae: quod ipsum numeris sic edisserit: At si triticeam in messem, robustaque farra, Exercebis humum, solisque iustabis aristas: Ante tibi Eoæ Atlantides abscondantur. Absconduntur autem altero et trigesimo die post autumnale aequinoctium, quod fere conficitur nono kalendas octobris: propter quod intelligi debet tritici satio diebus sex et quadraginta, ab occasu Vergiliarum, qui fit ante diem ix kalendas novembris, ad brumæ tempora.* II.

Milium. Virgil. Georg. I, 245: *Vere fabis satio; tum te quoque, Medice, putres Accipiunt suli: et nilio venit annua cura.* Vide Senecam, epist. 87. DAL.

In Graecia. In Boeotia, ut dicitur cap. 55. H.

Quaedam autem utroque tempore in Italia. Ex his quaedam et tertio, veris scilicet. Aliqui verna, milium, panicum, lentem, cicer, alicam appellant. Sementiva autem, triticum, hordeum, fabam, napum, rapam. Et in tritici genere pars aliqua pabuli est quadrupedum causa sati, ut farrago; et in leguminibus, ut vicia. At commune quadrupedum hominumque usui, lupinum.

Legumina omnia singulas habent radices, praeter fabam, easque surculosas, quia non in multa divi-

Ex his quaedam. Vt milium, ita Virgilio, Georg. I, vers. 219: *Vere fabis satio...* Et nilio venit annua cura. HARD.

Alicam. Frumentum, e quo fit alica: nempe siliginem. Quidam legunt *Arineam*, quidam *Alicastrum*, ex Columella lib. II, cap. 8. DAL. — *Alicum* appellant. Et genus esse tritici alica hic videtur, ut ait Galen. de Alim. fac. tom. VI, cap. 8, pag. 314, τοῦ γένους τῶν πυρῶν ἐστὶν ὁ χένδρος, etc. Nempe alicam Plinius, tum hoc loco, tum lib. XXII, cap. 61, pro ea fruge accipit, ex qua sorbitio, seu pula eiusdem nominis concinnatur. Et a Catone pariter sic videtur accipi, c. LXXVI: *Placentam sic fucito; farinae siligineae libras 11... farinae libras 12 et alicae primae libras 11. Alicam in aquam infundito*, etc. Et capite rursum 85. II.

Sementiva. Theophrast. Hist. lib. VIII, cap. 4, Πρωίσπορα μὲν οὖν ἐστὶ πυρὸς, κριθῆ... κύματος, etc. Quae mature seri oportet triticum, hordeum, faba, etc. Vnde intelligas, quae sementiva proprie appellantur. HARD.

Vt farrago. Vulgo du fourrage, de la dragée, ut diximus superiore libro, cap. 35, de ocymo. Festus:

PLIN. H. N. Tom. VI

Farrago appellatur id quod ex pluribus suis pabuli causa datur iumentis. Colum. lib. II, cap. 11: *Farraginem in restibili stercoreatissimo loco... serere convenit. Ea sit optima, quous cantherini hordei decem modis iugurum obseritur...* Frigoribus quum alia pabula defecerunt, ea bubus, caeterisque pecudibus optime desecta praebetur. Fit ex farre, hordeo, tritico, vicia, etc. Vide cap. 41. II.

Legumina omnia. Legumina omnia singulari nituntur radice, eamque radicem lignosam habent, quia non in multos superne ramos es legumina dividuntur, nec numeroso caule et ramulo se attollunt, praeter fabam. Frumenta vero e diverso multis radicantur fibris, sed quae ramos minime mittant. Haec Plinii, haec Theophrasti mens, Hist. lib. VIII, cap. 4: Τὰ μὲν χιόρορα ξυλίσθη, μονόριζα, διὸ καὶ πολύκλαθα, καὶ πολύκαυλα, καὶ πολλὰς ἀνωθεν ἀπὸ τῶν καυλῶν ἀπορύσεις ἔχοντα, πλὴν κύμων. Τὰ δὲ σιτηρὰ ἐναντίως, πολύριζα, καὶ ἀπαράβιαστα. H.

Praeter fab. Ea quum se aperit nascendi gratia, nascire dicitur. Festo, quod navi forma tum sit similis. DAL.

Surculosas. Lignosas. H.

N

duntur: altissimas autem cicer. Frumenta multis radicantur fibris, sine ramis. Erumpit a primo satum hordeum die septimo: legumina quarto, vel quum tardissime, septimo: faba a xv ad xx; legumina in Aegypto tertio die. Ex hordeo alterum caput grani in radicem exit, alterum in herbam, quae et prior floret. Radicem crassior pars grani fundit, tenuior florem. Caeteris seminibus eadem pars, et radicem, et florem.

3 Frumenta hieme in herba sunt: verno tempore fastigantur in stipulam, quae sunt hiberni generis: at milium et panicum in culmum geniculatum et concavum, sesama vero in ferulaceum. Omnium satorum fructus, aut spicis continetur, ut tritici, hordei;

In multa. In multos ramos. H.

Frumenta multis, etc. Frumenta, inquit Theophrastus, praeternubus ac multis radicibus nituntur: ideoque surculos non mittunt: legumina vero et ὀρεβοιδῆς, ramosi, quia lignosa eorum radix. DAL. — Erumpit. Theophrast. Histor. lib. VIII, c. 1. Vide et Varonem de Re Rust. I, 45. H.

Faba a XV ad XX. Theophrast. Faba, inquit, quibusdam in locis die xv, alias etiam vicesimo: haec enim omnium difficillime provenit; ac si frequens post satiationem imber successerit, omnino difficilis provenitu reliditur. Κύριος δὲ ἐνταυτοῦ καὶ πανταχόθεν τριχὺς: ὅτι οἱ καὶ σισυράδες, etc. HARD.

Ex hordeo. Theophrast. Hist. lib. VIII, cap. 2. II — Alterum in herbam, quae et prior floret. Pars altera grani hordeacei, quae superior est, prior, herbam emittit, ex qua flos emicat; pars altera, inferior, exit in

radicem. Ex notis ineditis Cl. Gerardii. Ed. P.

Radice. Theophrastus, loco cit. HARD.

Et florem. Hoc est, ut dictum est proxime, in herbam exit, quae et prius floret, sive germinat. Theophrast. loco cit. et radicem et caulem seu spicam dixit. Κύριος καὶ τὰ ἄλλα χιθρονά, οὐχ ὁμοίως, ἀλλ' ἐκ τοῦ αὐτοῦ τὴν βίαν καὶ τὸν καρπὸν. Faba, caeteraque legumina non eodem modo emittunt: sed eadem ex parte radicem fiunt, et caulem. II. — Vid. not. 4 huj. pag.

Frumenta hieme. Theophrast. loco cit. et c. 3. HARD.

Fastigantur in stipulam. Sic ex MSS. emendav. Hard. spicantur Chiff. eod. fastigiantur Gronov. et al. Ed. P.

In ferulaceum. VI ex erysimini. Theophr. DAL.

Omnium satorum. Theophr. Histor. lib. VIII, cap. 3. II.

muniturque vallo aristarum quadruplici: aut includitur siliquis, ut leguminum: aut vasculis, ut sesamæ, ac papaveris. Milium, et panicum tantum pro indiviso, et parvis avibus expositum est. Indefensa quippe membranis continentur. Panicum a paniculis dictum, cacumine languide nutante, paulatim extenuato culmo pæne in surculum, prædensis acervatur granis, cum longissima pedali obba. Milii comæ granum⁴ complexæ fimbriato capillo curvantur. Sunt et panico genera: mammosa, e pano parvis racemata paniculis, et cacumine gemino. Quin et colore distinguitur; candido, nigro, rufo, etiam purpureo. Panis multifarie et e milio fit, e panico rarus. Sed nullum

Quadruplici. Vet. *quadrifido*. Alii Vell. *quadripedi*. Eo. P.

Pro indiviso. Hoc est, ex æquo. Disimus de ea voce IX, 64. II.

Expositum est. Gron. et Alii *exposita sunt*. Eo. P.

Membranis. Membrana, ἐν ὅλῳ, Theophrastus, Hist. lib. I, cap. 48. DALEC.

Panicum a paniculis. Graeci minuti genus, milii instar: nostris *Panis*. Ioh. de Ienua: *Panicum*, a panis derivatur... quoddam genus annonæ, quod in quibusdam locis eo homines sustentantur vice panis: unde dicitur *panicum*, quasi panis vicium, quod vice panis fungatur, secundum quosdam. Gothorum rex Vitiges de horreis Ticinensibus et Dertonensibus panicum populo esuriens distrahi præcepit, auctore Cassiod. Varr. lib. XII, ep. 27. H. — *Panicum miliacrum* (Triand. digyn. L. gen. 461 Decand. Gramin. luss.), et mox milium Plinii *Panicum italicum* nobis hodie dictum. Eo. P.

In surculum. In duritiem ligni. II.

Pedali obba. In MSS. *obfa*. Libentius multo agnoverim, literis permutatâ *foba*, vel potius *phoba*. Est enim φόβη Theophrasti, Hist. lib. VIII, cap. 3, arundinis coma frugum omnium, quæ ad milii similitudinem accedunt: Τὰ μὲν ἔχει στάχυν· τὰ δὲ χιθροπὰ, λοβόν· τὰ δὲ πυχρόδη, φόβην. II γὰρ καλαμώδης ἀπόρρυσις, φόβη. Hanc latine *panum* Plinius ipse plane modo vocat. II. — Brot. *phoba*. Eo. P.

Fimbriato capillo. Instar crinium fimbriarumque, solutæ videri possit HARO.

Mammosa e pano. Turcch. et Chimm. sunt e pan. mammosa genera e pano. — *Mammosa.* Sic distinxit ex MSS. Hard. Eo. P. — Mammosum panicis genus est, inquit, cui panus inest racemosus, exiguisque constans paniculis. Panicum est illud salivum Dalecampii in Hist. Plant. pag. 46, et idein vulgari Clusii, p. 245. H.

Et e milio fit. Milii nunc in pulle usus, qualis olim auctore Festo, *quasi puls miliacea ex melle, forma*

frumentum ponderosius est, aut quod coquendo magis crescat: LX pondo panis e modio reducunt, modiumque pultis ex tribus sextariis madidis. Milium intra hos decem annos ex india in Italiam invectum est, nigrum colore, amplum grano, arundineum culmo. Adolescit ad pedes altitudine septem, prægrandibus culmis: lobas vocant: omnium frugum fertilissimum. Ex uno grano terni sextarii gignuntur. Seri debet in humidis.

5 Frumenta quaedam in tertio genu spicam incipiunt concipere, quaedam in quarto, sed etiamnum occultam. Genicula autem sunt tritico quaterna, farri sena, hordeo octona. Sed non ante supra dictum geniculorum numerum conceptus est spicae: qui ut spem sui fecit, quatuor aut quinque tardissime diebus florere incipiunt; totidemque aut paulo pluribus deflorescunt. Hordea vero quum tardissime septem. Varro

appellaretur: cum laete non fastidienda, inquit Columella, II, 9. In panificio raro. Sed is olim unus, teste etiam Columella, II, 9: *Panis*, inquit, *e milio fit, qui antequam refrigescat, sine fastidio potest absumi.* HARD.

Rarus. Gron. et al. *rarius.* Eo. P.

Sed nullum frumentum ponderosius. Nam Plinius milium quoque frumenti genus facit, ut ex quo tum panem rustica plebs conficeret, quum hodie in pulte sit eius usus, in panificio raro. HARD.

Milium intra hos. De milio indico eximiae magnitudinis, culmique arundinei, vide Philostrat. de vita Apollonii lib. III, cap. 2, pag. 412. Hoc *Sorgum* vocari apud populares suos auctor est Scaliger Exercit. 292, p. 369. Quidam maluot esse, *le blé d'Inde.* H. — *Holeus Sorgum?* (Po-

lygam. monac. L. *Gramin.* Juss.) Eo. P.

Lobas vocant. Ita MSS, omnes. Rectius tamen *phobas* dixeris, ex laudato proxime Theophrasti loco, qui leguminibus, *χιδροποις λοβόν*, miliaceis *φόβον* assignat. H.

Frumenta quaedam. Habet haec et Theophr. Histor. lib. VIII, cap. 2; Columella lib. II, cap. 12. Genua purro, sive genicula, sunt veluti nodi et articuli, quibus herbacei caules et stipulae distinguuntur. H.

Qui ut spem. Qui conceptus scilicet, seu spicae partus. Theophr. l. c. HARD.

Totidemque. Post dies totidem elapsedos. Theophr. l. c. II.

Hordea vero. Theophrastus, *πυρρόν καὶ κριθόν*, triticum hordeumque, HARD.

Varro. In libris deperditis.

quater novenis diebus fruges absolvi tradit, et mense nono meti.

Fabae in folia exeunt, ac deinde caulem emittunt, nullis distinctum internodiis. Reliqua legumina surculosa sunt. Ex his ramosa, cicer, ervum, lens. Quorumdam caules sparguntur in terram, si non habeant adminiculum, ut pisorum. Quod si non habuere, deteriora fiunt. Leguminum unicaulis faba sola, unus et lupinis: caeteris ramosus praetenui surculo: omnibus vero fistulosus. Folium quaedam ab radice mittunt, quaedam a cacumine. Frumentum vero, et

Absolvi tradit. Ex quo florere coeperunt. DAL.

Nullis distinctum. Nullis certe geniculis interseptum, glabrum, inanemque caulem fabae cernimus, etsi Theophrastus Histor. lib. VIII, cap. 2, γονατόν καὶ ὅν καμάου vocat. H. — *Nullis distinctum internodiis.* Si exortum ramulorum spectes, ea tantum parte, qua prodeunt, geniculum revera conspicitur, id quod ait Theophrastus: si vero nodum vocamus articulum, qui omni ex parte caulem ambit, et internodia separat, in fabae caule nullus est. Itaque quamvis geniculatus is sit, nullis tamen internodiis distinguitur. Quidam leguot, multis distinctum. DAL.

Reliqua... surculosa sunt. Hoc est, plures e sua radice caules emittunt: τὰ μὲν χιθρονὰ πολύκαυλα. Theophr. I. c. HARO.

Ex his ramosa. Πολύκαυλα, quorum caulis in plures se fundit ramulos. H. — *Cicer, ervum, etc.* Ne saepius eadem repetantur, suum cuique leguminum generi nomen a Recentioribus inditum affigemus, quum de unoquoque singulatim Noster, ut solet, tractabit. Eo. P.

Leguminum unicaulis. De faba graeca loquitur, seu latina: ei enim quam nos fabam vulgo dicimus, caulem non unum ex singulari radice erumpere, ut unicum lupino, experientia demonstrat. H. — *Leguminum, etc.* Quum sit non exigua differentia inter ramosum et surculosum (ut nonstant verba, quae statim ante praecesserunt: dixit enim, reliqua legumina surculosa sunt. Ex his ramosa cicer, ervum, lens); qua ratione consistet haec sententia? Caeteris ramosus praetenui surculo; videntur enim verba inter se pugnare. Nimirum inverti debent, ut arbitror, dictiones, legendumque, unus et lupinis praetenui surculo, caeteris ramosus. Pint. Theophr. Histor. lib. VIII, cap. 2. DALCC.

Ramosus. Caeteris, inquit, caulis in ramos spargitur, ligno praetenui, sed eodem instar fistulae concavo. HARO.

Frumentum. Prius legebatur: frumentum et hordeum utrumque: ubi se torquet mirum in modum Dalecampius, ut quodoam sit hordeum utrumque, esplanet. Nos sinceram hanc lectionem ope cod. Colb. 3, et Par.

hordeum, viciaque, et quidquid in stipula est, in cacumine unum folium habet. Sed hordeo scabra sunt, caeteris laevia. Multiplicia contra fabae, cicero piso. Frumentis folium arundinaceum, fabae rotundum, et magnae leguminum parti. Longiora erviliae, et piso. Faseolis venosa, sesamae et irioni sanguinea. Cadunt folia lupino tantum, et papaveri. Legumina diutius florent, et ex his ervum ac cicer: sed diutissime faba xl diebus. Non autem singuli scapi tamdiu, quoniam alio desinente alius incipit; nec tota seges, sicut frumenti, pariter. Siliquantur vero omnia diversis diebus, et ab ima primum parte, paulatim flore subeunte.

8 Frumenta quum defloruere, crassescunt, maturanturque quum plurimum diebus quadraginta: item

repraesentamus. II. — *Frumentum* et *hordeum*, etc. Frumentum et hordeum enascitur, ternaque prodit (ἀναπύεται), unico folio: pisum, faba, cicer, multia. Theophr. Mirum, auctorem de radice frumentaceorum et leguminum nihil prodere. Quod autem ait, *hordeum utrumque*, intellige distichon et polystichon: vel nodum, quod γυνέκεσθον vocant, et gluma sua vestitum. DAL.

Frumentis. Theophr. Hist. lib. VIII, cap. 3. HARO.

Erviliae. Ervilia Graecis ἔρχος est, pisum minus est. Nostris, *des pois*. HARO. — *Vicia Ervilia* (*Diadelph. deo.* gen. 4356 Willd. *Legum.* Juss.) Ed. P.

Faseolis. In MSS: rectius *phasiolis*. De his eginus lib. XVI, cap. 62. HARO.

Sesamae. MSS. ubique *sesimae*: Graeci tamen σήσαμον vocant, nempe ut Μασσαλίαν Massiliam Latini dixere, et Μηδραῦτιον, quem nos Mi-

thridatem. II. — *Sesamae*, etc. Nusquam, quod sciam Theophr. horum folia rubere, sed pingua esse et amara scripsit. Irionis quidem est sanguineus caulis, sed non folium. DAL. — *Sesamum orientale* (*Didyn. angiosp.* L. gen. 419 Willd. *Bignon. Juss.*) Ed. P.

Legumina diutius. Theophr. Hist. VIII, 2. HARO.

Non a. singuli. Theophr. l. c.

Siliquantur. Siliquas faciunt, Theophrastus, loc. cit. Neque ut frumenti, sic et fabarum scapi singuli, aut seges integra simul floret, sed partitulatim. II. — *P. flore subeunte*. Paulatim flos ab ima scapi parte ad summam subit. Ed. P.

Frumenta. Theophr. Hist. VIII, 3. Columella, II, 42, pag. 67: *Omne autem frumentum et hordeum, quidquid denique non duplo semine est, spicam a tertio ad quartum nodum emittit: et quum totam edidit, octo diebus deflorescit ac deinde grandescit*

faba; paucissimis cicer. Id enim a semente diebus xl perficitur. Milium et panicum, et sesama, et omnia aestiva, xl diebus maturantur a flore, magna terrae caelique differentia. In Aegypto enim hordeum sexto a satu mense, frumenta septimo metuntur. In Hellade, hordenm. In Peloponneso octavo, et frumenta etiamnum tardius. Grana in stipula crinito textu spicantur. In faba leguminibusque, alternis lateribus siliquantur. Fortiora ad hiemes frumenta, legumina in cibo.

Tunicae frumento plures. Hordeum maxime nudum, et arinca, sed praecipue avena. Calamus altior frumento, quam hordeo. Arista mordacior hordeo. In area exteruntur triticum, et siligo, et hordeum. Sic et seruntur pura, qualiter moluntur, quia tosta non sunt. E diverso far, milium, panicum purgari, nisi tosta, non possunt. Itaque haec cum suis folliculis seruntur cruda. Et far in vaginulis suis servant ad ad satus, atque non torrent.

diebus quadraginta, quibus post florem ad maturitatem devenit. Rursus quae duplici semine sunt, ut faba, pisum, lentiscula, diebus quadraginta florent, simulque grandescunt. II. — De frumentis vid. n. 3, p. 202.

Id enim. Theophr. l. c. II.

Milium. Theophr. l. c. H.

In Hellade hordeum. Hoc est, septimo mense metitur. Theophrast. *Πυρὶ δὲ ἐν τῇ ἐβδόμῃ περὶ τῶν ἑλλάδων, κριθαί.* HARD.

Grana. Grana in stipulis spica continentur, quae subtiliter textitur, desinitque in erinem. In faba, et leguminibus, modo dextro latere, modo laevo, siliqua semina continentur. HARD.

Fortiora. Theophrastus, loc. cit. Validiora, inquit, *ἰσχυρότερα* contra hiemem, caelique mutatione varias, frumentaceas sunt, τὰ σιτηρά. Legumina vero in eibis valentiora putantur, πρὸς δὲ τὸν τροφὴν, τὰ χυρότερα. Vide Celsum, II, 18: *Ex Leguminibus valentior rapa, napique, et omnes bulbi, etc.* HARD. — *Ad hiemes.* Brot. non ad, sed contra legit ex MSS. EN. P.

Et Arinca. Dicitur de ea, cap. 20. HARD.

Seruntur pura. Sine suis folliculis. HARD.

Itaque haec. Inprimis far, sive adonem, quod in siccis humidisque locis seri Columella ait lib. II, c. 8:

- 4 XI. Levissimum ex his hordeum, raro excedit xv libras, et faba xxii. Ponderosius far, magisque etiamnum triticum. Far in Aegypto ex olyra conficitur. Tertium genus spicae hoc ibi est. Galliae quoque suum genus farris dedere, quod illic bracem vocant, apud nos sandalam, nitidissimi grani. Et alia differentia est, quod fere quaternis libris plus reddit panis, quam far aliud. Populum romanum farre tantum e frumento ccc annis usum, Verrius tradit.
- 4 XII. Triticum genera plura, quae fecere gentes. Ita-

Quoniam folliculum, quo continetur, firmum et durabilem adversus longibris temporis humorem habet. II.

XI. *Raro excedit.* In singulos nimirum modios. HARD.

Far... ex olyra. Far cibus hoc loco est, non, uti acceptum est hactenus, singulare aliquod frumenti genus. Far e frumento Plinius mox agnoscit, hoc est, ex iis frumenti generibus quae commemoravit initio capitis superioris. Far ex olyra nunc etiam in Aegypto. Far ex hordeo, Palladius I, tit. 29, de Phasianis. Modum conficiendi farris docet Archigenes apud Aetium, serm. 9, cap. 45, p. 124. HARD. *Far in*, etc. Cibus et triticea ptisana: molitum et deglubitum granum, ad pulvis et hominum cibum idoneum, qualis ex farris grano decorticato in Italia vulgo paratur, vocaturque etiam nunc furro. DALEC.

Tertium genus. Post triticum, hordeumque. HARD.

Bracem vocant. Ita MSS. Colb. Thuan. Clissl. non ut editi, *brance*, *le blé blanc du Dauphiné*. Vide Nic. Chorier, Hist. Delphin. pag. 54. II. — *Galliae quoque suum*, etc. Ex olyra, sive siligine, ut et Aegyptus. Ea vero siligo gallica, e qua^a brance,

sive sandalum, crimni genus fiebat, arinca fortassis est, memorata cap. 8 huius libri. Arincam autem olyram esse auctor scribit infra l. XXII, cap. 25. Brancem Galliae rustici hodie *blanche* vocant. Allobroges *blancheen*. Sandalum quoque inter Italos, praesertim Etruscos, veteris appellationis vestigia retinet, *scandella*. DALEC.

Sandalum. Sic MSS. Colbert. Thuan. aliique libri vulgati *sandalum*. *Sandalium* charta Rogerii regis Siciliae, anno 1137, apud Vghellum, t. VII, pag. 564. II.

Verrius tradidit. Varro, non Verrius vetus codex praefert. PINT.

XII. *Italico.* Insignis propterea liberalitas Angustorum fuit, quum triticum plebi romanae erogarent. Eiusmodi largitionis mentionem faciunt nummi duo in primis eximii, prave hactenus intellecti. Prior est Pertinacis Augusti, alter Severi Alexandri Caesaris. Prior est argenteus in Thesauro Regio, a Seguinio delineatus, p. 124 primae editionis: IMP. CAES. P. HELV. PERTIN. AVG. *Imperator Caesar Publius Helvius Pertinax Augustus* .)(. Stat dea Liberalitas, ut pingi solet in nummis

lico nullum equidem comparaverim candore ac pondere, quo maxime discernitur: montanis modo comparetur Italiae agris externum, in quo principatum tenuit Boeotia, deinde Sicilia, mox Africa. Tertium pondus erat Thracio, Syrioque, deinde et Aegypto, athletarum cum decreto, quorum capacitas iumentis similis, quem diximus ordinem fecerat. Graecia et

inscriptis, LIBERALITAS AVG. eum tabella, quam dextra manu gerit, quaeque modicum tritici pretium indicaret: et cum cornucopiae, quod laevo brachio tenet. Inscriptio LIBERALITATIS CIVIVS. Eius haec inscriptio est: LIBERALITAS Augusti Triticum Italicum suppeditavit CIVIVS. Alioquin titulus non conveniret cum argumento, sive pictura. Alterius nummi, qui est Severi Alexandri, ingenuior aliquanto inscriptum est, M. AVREL. ALEXANDER. CAES. Caput nudum. Corona laurea, in qua S. P. Q. R. Hanc tenet Aquila Romana. In circuitu, METROPOLIS. Hoc est, *Municipalissimè Erogato Tritico Romanæ Plebi, Omnium Liberalitatem Imperatorum superavit*, scilicet Caesar Alexander. Est hic nummus, ut prior, argenteus, apud Oeconem, pag. 409. Hæro.

In quo principatum, etc. Theophr. ex iis, quæ in Græciam convehantur, gravissimum Siculum fuit: eo tamen gravius Boeoticum, vel eo argumento, quod athletæ quum vix in Boeotia tres semisextarios consumerent, Athenis plus quam quinque esitabant, Hist. lib. VIII, cap. 4. Dalec.

Boeotia. Consentit Theophr. de Caus. lib. IV, cap. 10, pag. 310 Τοῦ μὲν ἄλλου πυροῦ θοῦκαι τοῦ Ἀθή-
ναζε καταπλέοντος, ὃ Σικελικὸς ἰσχυρό-

τατος εἶναι τοῦτον δ' εἶναι βαρύτερος μᾶλλον ὁ Βοιωτικὸς, ὥσπερ ἐν τῷ ἰστορίαις εἴρηται. H.

Mox Africa. Libycum vocat Theophrastus, et in spica brevi manere, culamumque tenuem emittere scribit. Idem auctor Thracium, Syrium, Alexandrionum memorat, nulla facta vel bonitatis mentione, vel ponderis. Dalec.

Syrioque. Defuit anno uno in Syria, quum agris Sidoniorum serendis triticum suppeditavit Antonius Severus Augustus: quamobrem percussere eius honori nummum ex aere magno, qui est in Cimelio D. de Boze, hoc titulo: AETERNVM REPERICIVM. SIO. DAT. Hoc est, *Sidonj's datum.* Implet nummi aream modius, e quo spicae emicant. Pars prior, cum Antonii Severi capite, hos exhibet titulos: M. AVREL. ANTONINVS AVG. PRO. MAS. Parthicus Britannicus Germanicus Maximus. Hæro.

Athletarum. Athletis ita censentibus, quorum edacitas, seu voracitas potius, iumentorum similis, huic quem modo diximus in pondere frumentorum ordinem fecit. Theophrastus, Hist. lib. VIII, c. 4: In Boeotia, inquit, ternos semisextarios tritici absumunt: Athenis Siculi, facile quinos. Hæro.

Græcia et Ponticum laudavit. Ponticum Theophrasto levissimum est,

Ponticum laudavit quod in Italiam non pervenit. Ex omni eadem genere grani praetulit dracontiam, Strangium, et Selenusium, argumento crassissimi calami: ita pingui solo haec genera assignabat. Levissimum et maxime inane, seu tenuissimi calami, in humidis seri iubebat, quoniam multo egeret alimento. Hae fuere sententiae Alexandro Magno regnante, quum clarissima fuit Graecia, atque in toto terrarum orbe potentissima: ita tamen, ut ante mortem eius annis fere cXLV, Sophocles poëta in fabula Triptolemo fru-

Hist. lib. VIII, cap. 4, et de Caus. lib. IV, cap. 10. DALEC.

Dracontiam. Pro his tritici generibus Theophrastus assert, Hist. lib. VIII, c. 4, Κρυζουδιάν, Στλεγγύον, Αλεξάνδρου. HARD.

Fere CXLV. Egit ergo Sophocles eam fabulam Olympiad. 83 anno quarto, aetatis suae vicesimo, si Suidae credimus. Obiit enim Alex. Olympiad. 120 anno primo, Olympiadibus Pliniano calculo computatis, anno V. C. 442. HARD.

Triptolemo. In ea fabula Triptolemum Ceres edocet, quantum terrarum necesse sit peragrari seminandis a se datis frugibus, Italiamque prae caeteris laudat. Vide Dion. Hal. Ant. Rom. p. 40. HARD. — *Triptolemo.* Homines olim a Cerere, ut vulgo traditur, frumenti usum edoctos, nemo non novit, qui paulisper volverit veteres poëtas, indiligenti etiam manu. Sed inter viros rerum antiquarum peritissimus, sunt qui Triptolemo id muneris acceptum referant; sunt qui dicant frumenta quidem Cererem invenisse, ob id inter deas relatum; Triptolemum vero serendi ea colendique artem edocuisse. Diodorus Siculus frumenta non a Cerere

inventi tradit, sed ab Aegyptiaca Iside; neque a caeteris tamen auctoribus dissentit, Polydoro Virgilio teste, quum Ceres ipsa cum Iside eadem sit. Athenienses, prona semper in suas laudes natio, nobilissimam artem in Attica initium cepisse affirmare nulli dubitabant; refragantibus sane Cretensibus, et Siculis, et Aegyptiis, qui eandem hanc gloriam proprio quasi iure sibi vindicabant. Nec defuere, qui palmam adiudicarent Siculis; Siciliam nempe ex omni memoria patriam Cereris dictam: memoratas antiquissimis carminibus Cereris raptaeque filia in Sicilia sedes; Siculos primum, tum deinde Graecos, externos homines, a Cerere frugum colendarum artem edoctos; et innumera asserunt ex poëtarum figmentis, quibus opinionem stabilire suam sibi videantur. Quod si paucorum sententiae auscultaveris, Cererem primum ex Sicilia Cretam, ex Creta deinde Graeciam migrasse certum fuerit. Quae mera opinionum commenta, non sine aliqua tamen ratione passim divulgata deprehendes, si credideris, ut non unum Heracleum, tam multis decantatum gentibus, sic quoque non unam Cere-

mentum Italicum ante cuncta laudaverit, ad verbum translata sententia :

Et fortunatam Italiam frumento canere candido:

rem exstitisse; nec Plinius ipse noster abnuat, qui aliam Cererem Siculam, aliam Atticam dicit, lib. VII, cap. 57, ni corruptus sit, emendandusque locus. Tandem sunt viri, et hi quidem doctissimi, qui contendunt acriter frumenti usum longe apud Aegyptios repertum, antequam ulla in Graecia civitas nobilis exsisteret: nec quidquam esse quod opinioni huic vero similiori opponamus, fateri debemus. Etenim Aegyptus, inter prima humani generis incunabula, multis abhinc saeculis scientiarum laude armorumque gloria florebat, priusquam Graeci *Autochthones*, rudes adhuc et vagi, ut ipsi confitentur, ab ipsis Aegyptiis adventitias artes acciperent. Aegyptus autem, dum res romana viguit, Romanae Italiaeque nutrix nuncupabatur; et in nuperiori aetate, ni paene oblitterata esset veteris disciplinae notitia, frugum copia solique ubertate, terrae cuilibet par videri poterat. Nostris vero temporibus, colitur frumentum in Aegypto, et in ea praecipue quae nobis dicitur, Barbaria, paucisque aliis Africae tractibus; colitur in omni fere Europa, et in septemtrionali Americae parte. Inter eas, quae frumentorum fertilitate gaudent, regiones, honoris causa nominandae sunt: Anglia, Francia, Polonia, Russici imperii pars meridionalis, cui caput est, celeberrimum iam nunc emporium, Odessa; et foederatae Americae septemtrionalis civitates. Si ad varia respexerimus frumentorum genera, ne le-

guminum dicam, quae frugibus Noster adnumerat, apparebit nihil esse quod Graecis Latinisque invidemus. Pliniana frumentorum genera, species aut varietates, haec fere sunt: 1° *Hordeum*, hibernum nempe et aestivum, seu trimestre; ex quo *polenta* Graecis, et Romanis *ptisana*, cuius usus validissimus saluberrimusque tantopere probabatur. 2° *Triticum*, hibernum ipsum ac trimestre; hoc Graecis *setarion*: ex quo *tragum*, *ptisanae* hordeaceae instar, et *amylum*, in insula Chio inventum: plures laudantur varietates, et in primis triticum Italicum: forsitan *robos* Columellae? triticum *ramosum*, et quod *centigrantum* vocabant, utrumque fertilissimum. 3° *Far*, sive adonem, ex quo non panis olim conficiebatur, sed *puls*, qua longo tempore visisse Romani feruntur: plures farris memorantur varietates, et in primis *brace*, quae Galliae propria; *sandalum* Latini vocabant. 4° *Siligo*, ex qua lautissimus panis, et pistrinarum opera laudatissima. De farre et siligine magna doctos inter viros controversia; quanquam plerisque certum est, nihil aliud quam tritici varietates esse. Ex siligine autem *flos*, ex tritico *similago*. 5° *Arinca*, Plinio tantum memorata; an tritici varietas? an eadem cum olyra? Plinius ipse non satis sibi constat. 6° *Zea*, tritici nostralis species, quam semen Campani vocabant; ex ea conficiebatur praestantissima illa et saluberrima *alica*, qua potissimum gloriabatur Italia. 7° *Bromus*, solo uo-

Quae laus peculiaris hodieque Italico est. Quo magis admiror, posteros Graecorum nullam mentionem huius fecisse frumenti.

³ Nunc ex his generibus, quae Romam invehuntur, levissimum est Gallicum; atque e Chersoneso adve-

mine laudato; an Graecorum *bromos*, seu *avena*? *siligo* Aegyptia; *tragos*; externa omnia, ab Oriente advecta, nryxae similia. An tritici species? ex quibus Aegyptii conficiebant *similagineum*, et *ptisanam*, quae apud Indos ex oryza, apud ceteros mortales ex hordeo fiebat. 8° *Olyra*, quam eandem esse cum oryza Turranius credidit; an *faris* tritici varietas? «Far in Aegypto ex *olyra* conficitur: tertium genus spicae hoc ibi est.» *Olyram* cum *arinea* eandem habuisse Plinium sup. vidimus. 9° *Secale*, quod deterrimum frumenti genus, ventrique ingratisimum, delicatior luxuria in cibis damnatum, Taurini *Asium* vocabant. 10° *Tiphe*, a Graecis culta; hanc alii ad secale, alii ad triticum referunt. 11° *Sesama*, ex India oriunda; *erysimo* seu *irioni* similis; eiusdem naturae *horminum*; sed haec medicaminibus adnumeraanda potius quam frugibus. 12° *Milium*, ex quo puls candida panisque praedulcis. Novam milii speciem laudat Noster, grano amplam, arundineam vulmo, etc. an *Holcus Sorghum*? 13° *Panicum*, quo Aequitaniae Transpadanaeque Italiae gentes praecipue in cibo utebantur. 14° *Avena*, Graecis *bromos* dicta; hanc Noster saepius confundit cum *avena sterili* aut *fatua*, quod primum omnium frumenti vitium est. Non videtur Italiae Plinioque ipsi satis nota: fiebat tamen frumenti instar; quippe Germaniae populi non alia vivebant pulte, quam avenae. 15° *Oryza*, Indis pro-

pria ac peculiaris. An eadem cum *olyra*, ut vult Turranius? Rem in ancipiti relinquere satius est, quam nihil certi afferre. Non nostri operis est omnia enumerare frumentorum genera, tum antiquitus cognita, tum recens advecta, quae nostris temporibus nostro in orbe coli solent: attamen hic subsignare libet frumentorum genera et species, ut Latinis olim et Graecis, sic Gallis hodieque nota, ut uno eodemque intuitu pars divitiarum nostrarum aliquis, cum tota Veterum copia conferri possit. Pleraque ex *triandria digynia* Linn. *Gramin.* Juss. Numeri generum et specierum ex *Synopsi Florae Gallicae* desumpti, auct. Lamarck et Decandolle. 1° *Hordeum* vulgare, hexastichon, distichon, zeocriton? (gen. 194, sp. 1680-83.) 2° *Triticum* sativum (aestivum, hibernum, pluresque aliae varietates), compositum? *spelta* (gen. 187, sp. 1656-58.) 3° *Secale* cereale, villosum? (gen. 188, sp. 1672-73.) 4° *Panicum* Italicum, miliaceum (gen. 161, sp. 1499, 1502.) 5° *Avena* sativa, nuda, fatua! (gen. 171, sp. 1545-47.) 6° *Holcus Sorghum* (*Polygonum monoco.* L.) 7° *Oryza* sativa; sed haec hexandra est, et tantum in Pedemontio Italiae contermino colitur. In operis decursu, prout opus fuit, compendii gratia, suum cuiusque nomen a Recentioribus inditum, frumento affiximus, quod Plinius laudavit. Eo. P.

Quae Romam. MSS. omnes Romae. H.—Broter. Romae. Ed. P.

ctum: quippe non excedunt in modium vicens libras, si quis granum ipsum ponderet. Adiciit Sardum selibras, Alexandrinum et trientes: hoc et Siculi pondus. Boeoticum totam libram addit: Africum et dodrantes. In Transpadana Italia scio vicens quinas libras farris modios pendere: circa Clusium et senas. Lex certe naturae, ut in quocumque genere pani militari tertia portio ad grani pondus accedat: sicut optimum frumentum esse, quod in subactu congiū aquae capiat. Quibusdam generibus per se pondus, sicut Balearico: modio panis pondo xxxv reddit: quibusdam binis mixtis, ut Cyprio et Alexandrino, xx prope libras non excedentibus. Cyprium fuscum est, panemque nigrum facit: itaque miscetur Alexandrinum candidum, redduntque xxv pondo. Thebaicum libras adiciit. Marina aqua subigi, quod plerique maritimis in locis faciunt, occasione lucrandi salis,

Selibras. Dimidiam libram. II.

Et trientes. Gallici, inquit, tritici pondus, non selibra tantum, sed praeterea triente, hoc est, tertia librae parte, ab Alexandrino Siculoque superatur. HARR.

Siculi pondus. Vide Budaeum lib. IV de Asse. H.

Et dodrantes. Et praeterea dodrantem, hoc est, librae partes tres quartas. HARR.

Circa Clusium. Hoc est, circa Clusium farris modios pendere non vicens quinas tantum libras, sed et senas: hoc est, vicens senas. Dalecampius perperam existimat *senas* hoc loco Senensis esse in Etruria oppidi nomen. De farre Clusino, eiusque parandi modo, vide Aetium, serm. 9, cap. 45, pag. 325. Columella, lib. II, cap. 6: *Far, quod appellatur Clusium, caudiora nitidi.* Martialis, in Xenia, lib. XIII,

epigr. viii, *far: Imbue plebeias Clusinis pulvis ollas, etc.* II.

Et in quocumque. Vt cuiuscumque frumenti modius in panem subactus militarem, sive castrensem (*le pain de munition*), triente toto, seu tertia parte ponderosior sit quam grauum ipsum, priusquam molatur, et subigatur in panem. II.

Quod in subactu. Dum subigitur in panificio. Eo. P.

Modio panis. Broterius ex cod. Reg. 1, 2, et editione princeps *modio tritici panis.* H.

Quibusdam binis. Subintellige pondus est H.

XX prope libras. Antequam in panem subigantur. HARR.

Thebaicum libras. Sive grauum ipsum per se alteri et nobis istis miscetur, Cyprio, vel Alexandrino: sive cum altero subigatur, libram ad

inutilissimum. Non alia de causa opportuniore morbis corpora existunt. Galliae et Hispaniae frumento in potum resolutum, quibus diximus generibus, spuma ita concreta pro fermento utuntur. Qua de causa levior illis, quam caeteris, panis est.

- 5 Differentia est et calami. Crassior quippe melioris est generis. Plurimis tunicis Thracium triticum vestitur, ob nimia frigora illi plagae exquisitum. Eadem causa et trimestre invenit, detinentibus terras nivibus, quod tertio fere a satu mense et in reliquo orbe metitur. Totis hoc Alpibus notum, et hiemalibus provinciis nullum hoc frumento laetius. Vnicalamum praeterea, nec usquam capax; seriturque non nisi tenui terra. Est et bimestre circa Thraciae

pondus adiicit. Thebaicum porro ex Aegypto intellige. II. — Frumentum Thebaicum reddit libras xxvi. Id quoque apud nos experientia compertum, mixtis farinis, crescere panis pondus. Crescit magis, si tritici et secalis farinae misceantur. Brot.

Opportuniore morbis corpora. Non ob salem, qui quidem saluberrimus est: sed ob vitium aquae marinae, quae putrefactorum piscium aliorumque id genus foeditatibus inquinatur. Brot.

Galliae et Hispaniae. Zythum et Chimmi intelligit. DALEC.

Frumento in potum. Quum e madda fruge parant sibi potus, zythum scilicet, Gallis bière, Hispanis cerveza. HARD.

Quibus diximus. Tritico nempe Balearico, in Hispaniis: in Galliis, farris genere, quod bracem vocabant, ut dictum est, tum isto capite, tum sup H. — *Spuma ita concreta.* Spuma illa concreta cervisiae, la levure. Qua

pro fermento uti iterum coepimus ab anno 1670, lege senatus Parisiensis. Leviozem quidem panem facit, sed non utiliozem corporibus. Brot.

Plurimis tunicis. Theophrast. Hist. lib. VIII, cap. 4; ὁ Θράκιος πολυχάλαμος. HARD.

Et trimestre. Sic ex MSS. emend. Hard. cons. Dalecamp. *Et trimestria* Gronov. et al. Ed. P. — *Et trimestre.* Tritici genus, quod intra tres menses, maturescit: bimestre, quod intra binos. De his Theophr. loc. cit. καὶ τὸ τῶν τριμήνων καὶ τὸ τῶν διμήνων, καὶ εἴ τι γένος ἐν ἐλάττωσιν ἡμέραις τελειοῦται. Trimestre, siliginis genus esse docet Columell. lib. II, cap. 6 de Generibus seminum. II.

Vnicalamum. Vnicum e radice calamum trimestre id triticum emittit; nec potest ferre plures. Theophrastus, loc. cit. Τρίμηνοι δὲ πολλοὶ... μονοχάλαμοι, κατὰ τὴν ἔκφυσιν, καὶ τὸ ὅλον ἀσθενεῖς. II.

Est et trimestre. Teophr. loc. cit.

Aenum, quod quadragesimo die, quam satum est, maturescit: mirumque, nulli frumento plus esse ponderis, et surfuribus carere. Vtitur eo et Sicilia, et Achaia, montuosis utraque partibus. Euboea quoque circa Carystum. In tantum fallitur Columella, qui ne trimestris quidem proprium genus existimaverit esse, quum sit antiquissimum. Graeci setanion vocant. Tradunt in Bactris grana tantae magnitudinis fieri, ut singula spicas nostras aequent.

XIII. Primum ex omnibus frumentis seritur hordeum. Dabimus et dies serendo cuique generi, natura singulorum exposita. Hordenm Indis sativum et silvestre, ex quo panis apud eos praecipuus, et alica.

etsi de Aeno Thraciae silet: in Euboea solum reperiri illud affirmat, et in Sicilia, Achaiaque. Hæd.

Columella. Ita etiamnum legitur apud Columellam, l. II, cap. 9: *Necque enim est ultum, sicuti multi crediderunt, natura trimestre: quippe idem iacetum autumno melius respondet.* Non negat is peculiare tritici genes dictum ab antiquis esse trimestre: sed ab eo quod autumno seritur, quodque melius ita provenit, differre negat. Et cap. 6, triticum trimestre, et trimestre alicastrum agnoscit. H.

Graeci setanion vocant. Ita MSS. Reg. non trimenon, ut editi. Σητάσιος πυρός, sive σπητάσιος, triticum quod hoc anno, id est, vere ineunte satum est. Vide Robert. Constantin. in Lexico. H.

Tradunt in Bactris. [Theophr. loco citato, nucleis olivæ singula Bactrici frumenti grana aequiparat. Hæd.

XIII. Serendo. Sic ex MSS. emend. Hæd. cons. Chiff. serendi Gronov. et al. Ed. P.

Ex quo panis. Prius legebatur,

panis apud eos praecipuus Italiae maxime quidem, etc. Atque ita sane codices exarati omnes prae se ferunt, sed reiecta interpunctionis nota post vocem Italiae. Dalecampius scribendum ita coniciebat: *Oryza quidem maxime ut Itali gaudent.* Alii aliter, Salmasius nihil. Facilis tamen emendatio, vel litterulae unius immutatione, ut patet. Auctor emendandi Theophr. Hist. l. IV, c. 5: *Est, inquit, et hordeum, et triticum: et genus quoddam aliud hordei silvestris, ex quo panis praecipuae navitatis, et alica perbona.* Κριθαὶ δὲ, καὶ πυροὶ, καὶ ἄλλα τι γένος ἀγρῶν κριθῶν, ἐξ ὧν καὶ ἄριστος ἥδεις, καὶ χόσδος καλὴς. Peculiaria Indiae semina ibi graecus scriptor persequitur. Mox subicit, paucis admodum interiectis: *μᾶλλον δὲ σπερμασαι τὸ καλούμενον ὄρυζον, ἐξ οὗ τὸ εἶμα· τοῦτο δὲ ὁμοιον τῇ ζιτῇ, καὶ περιπτισθῆν, οἷον χόσδος.* Maxime quidem oryzam serunt, similem zaeae: tamquam alica pinxitur, etc. Ex oryza et oleum facere Indos dictum est XV, 7. H. — Et alica. Hoc est, pisana es

Maxime quidem oryza gaudent, ex qua ptisanam conficiunt quam reliqui mortales ex ordeo. Oryzae folia carnosa, porro similia, sed latiora: altitudo cubitalis, flos purpureus, radix gemmeae rotunditatis.

XIV. Antiquissimum in cibis hordeum, sicut Atheniensium ritu Menandro auctore apparet: et gladiatorum cognomine, qui hordearii vocabantur. Polentam quoque Graeci non aliunde praeferunt. Pluribus fit haec modis. Graeci perfusum aqua hordeum siccant nocte una, ac postero die frigunt, deinde

hordeum indico, ut ipse loquitur lib. XXII, cap. 66. II.—*Maxime quidem.* Theophrast. Hist. IV, 8. II.

Ex qua ptisanam. Ptisana pulvis genus est, quod ex farina fit hordeacea, siliisque frugibus. Hanc quae ex oryza conficitur, nostri ipsius oryzae nomine, du ris vocant: quae ex hordeo, orge mondé.

Oryzae. Depictam vide apud Dodonaeum pag. 500. HARO.

XIV. *Antiquissimum.* Vide Dion. Halic. A. R. II p. 95. HARN.

Hordeum. Κριθή ἀπὸ τοῦ διχρησθῆναι vocatum, quod eo reperto, ei in usum recepto, glandibus apertis, a brutis homines distincti sint. Hordeum siccatum, frictum, mola fractum, Graeci κάρχρον et κάρχρόδιον vocant. Rhodig. II, 4. DAT.—*Hordeum vulgare.* EN P.

Atheniensium. Quoniam in Eleusinio certamine praemium victori hordeum fuit, uti testatur Pindari Scholiastes, Olympiad. od. ex, pag. 93: Ἀγρταὶ δὲ αὐτῶν (de Eleusine loquitur) ἀγὼν Κόρης καὶ Δημήτρος, ὃς καλεῖται Ελευσίνα· οὗ ἱπποθλον κριθαί. Hoc ipsum scribunt Aristides, Soidas, et auctor Etymologici. HARO.

Et gladiatorum cognomine. Et praeterea, inquit, id ex quodam gladiatorum genere intelligitur, qui hordearii appellantur, quod vetustiore aevo eo cibi genere uterentur. Milites etiam qui parum in armorum politione profecerant, inquit Veget. lib. XIII, pro frumento hordeum coquebantur accipere: uce ante eis in tritico reddebatur annona, quam sub praesentia tribunorum experimentis datis ostendissent se omnia, quae erant in militari arte, complexisse.

Polentam. Polentam Graeci ἀλφίτα vocant, torrefacti hordei farinam. In Gallia vocant, du gruau. Spissandis carniū iuribus venalis circumfertur: coepitque et ex avena retortida fieri, et eadem nominis ambae pmferri. HARO.

Pluribus fit haec modis. Curiosam illam hordei praeparandi rationem ex Pherecrate recitat Eustathius his verbis: τὰς κριθὰς οὐκ πρίσσειν, tundere, pinsere: φρύγειν, torrere: ἀποστράπτειν, in cerniculo cribrare, aut corbe: ἀντὶν, aqua rursum aspergere: ἀλίσσαι, molere: μάσαι, manu subigere: παραδίδιναι, edendam apponere. DAT.

Deinde modis. Vide quae dicenda sunt cap. 23. HARN.

molis frangunt. Sunt qui vehementius tostum rursus exigua aqua aspergant, et siccent prius, quam molant. Alii vero virentibus spicis decussum hordeum recens purgant, madidumque in pila tundunt, atque in corbibus eluunt, ac siccatum sole rursus tundunt et purgatum molunt. Quocumque autem genere praeparato, vicens hordei libris, ternas seminis lini, et coriandri selibram, salisque acetabulo, torrentes ante omnia miscent in mola. Qui diutius volunt servare, cum polline ac furfuribus suis condunt novis fictilibus. Italia sine perfusione tostum in subtilem farinam molit, iisdem additis, atque etiam milio. Panem ex hordeo antiquis usitatum vita damnavit, quadrupedumque fere cibus est.

XV. Ptisanæ inde usus validissimus saluberrimus, que tantopere probatur. Vnum laudibus eius volumen dicavit Hippocrates e clarissimis medicinae scientia. Ptisanæ bonitas præcipua Vticensi. In Aegypto vero est, quæ sit ex hordeo, cui sunt bini anguli. In Baetica et Africa genus, ex quo fiat, hordei, glabrum appellat Turranius. Idem olyram et oryzam eandem esse existimat. Ptisanæ conficiendæ vulgata ratio est.

XVI. Simili modo ex tritici semine tragus sit in, Campania dumtaxat et Aegypto.

Purgant. A pulvere, lapillis, et id genus reliquis sordibus. DAL.

Acetabulo. De hoc mensuræ genere dicitur lib XXI, cap. 109. H.

XV. *Ptisanæ inde.* Πισνάρι Athenæus lib. X, dictum vult ἀπό τοῦ πείσσειν καὶ ἀντίον, a tundendo et madefaciendo. De ptisana idem auctor hunc gryphum recitat: κριθῆς ἀπλοῖον ὀργάσας χυλὸν πίε. *Hordei decorticati et tui cremorem bibe.* DAL.

Hippocrates. Hic liber est, qui alias de ptisana, ut auctor est Athenæus II, p. 57, nunc de viela in morbis acutis, vel contra Coidias sententias inscriptus legitur, tomus undecimo operum Galeni, qui qualuor in eum librum commentarios edidit. HARS.

Cui sunt bini anguli. Ex horden disticho, cui sunt bini ordines, ut mox loquetur, et versum. DAL.

XVI. *Ex tritici semine.* Hoc est,

- 4 XVII. Amylum vero ex omni tritico ac siligine, sed optimum e trimestri. Inventio eius Chio insulae debetur; et hodie laudatissimum inde est: appellatum ab eo, quod sine mola fiat: proximum trimestri, quod e minime ponderoso tritico. Madescit dulci aqua ligneis vasis ita ut integatur, quinquies in die mutata. Melius si et noctu, ita ut misceatur pariter. Emollitum, prius quam acescat, linteo aut sportis saccatum, tegulae infunditur illitae fermento, atque

ex zea, ut ipse explicaturus est Galen. In Comment. I ad librum Hippocratis de victu in morbis acutis tom. XI, pag. 14: Ζέα, ἡ ὡς ὁ καλούμενος τράγος γίβεται. In Indice huius loci, Plinius, de trigo. Celsus lib. IV, cap. 4, de difficultate apirandi, inter cibos non nimium acres, cum lenticula, ptisanaque tragus recenset. HART. — *Tragum*. Tragus nunc fruges est, alicae similis Dioscoridi: vulgo *Mé turquet*: nunc olyrae ptisana Galeno lib. de Alimentis, nunc zese ptisana, id est, alica Galeno Comment. librorum de ratione victus in acutis: *Ptisanam*, inquit, recte praefereunt frumentois edulis, panis, chondro et zea, ex qua fit tragos. Ille tragos ptisana est triticea. Cassianus in Geopon. I. III, cap. 13, tragus conficit ex Alexandrino frumento et olyra. DAL.

XVII. *Amylum vero*. Et ex zea parari amyllum scribit Dioscorides lib. II, cap. 123. Gallis, *amidou*. II.

Sed optimum, etc. Alii putant id ad siliginem referendum, alii ad triticum. DAL. — *E trimestri*. Hoc est, ea trimestri tritico, de quo cap. 12. Sic Dioscorides loc. citat. Αριστον δὲ ἐστὶ τὸ σπινυζόμενον ἐκ πυρρῶ σπινυλίου. II.

Appellatum ab eo. Dioscorid. loc.

citat. Αμυλον ὠνόμασται διὰ τὸ χωρὶς μύλου κατασκευάζεσθαι. HART.

Proximum trimestri. Sic totidem plane litteris apicibusque Reg. cod. caeterique, quibus usi sumus: et Tolet, quoque, quo Pintianus. Est enim sententia, primas tribui amylo, quod sit e trimestri: dixerat enim proxime antea, *amyllum vero ex omni tritico ac siligine, sed optimum e trimestri*. Secundas vero a trimestri tribui amylo, quod fiat e tritico minime ponderoso. Hactenus libri editi sic habuere: *Proximum e trimestri quodam minime ponderoso tritico*. Atqui hanc praecipuam esse tritici trimestris dotem ac laudem, paulo ante Plinius insinuarat c. 12, ut nulli frumento plus esset ponderis: ex interpolatorum igitur officina prodit trimestre illud ponderosum non ex Musaeo Pliniano. II.

Madescit. Dioscorides loco citato. HART.

Linteo aut sportis saccatum. Hoc est, per saccum colatum, quomodo vinum Hippocraticum colant pharmacoepolae. Non *siccatum*, ut in libris omnibus legitur, qui sunt hactenus editi. Erroris admonuit Dioscorides lib. II, cap. 123 de amylo: Καὶ τὸ λοιπὸν διηθήσαντας ἐμβαλεῖν εἰς ὑλιστῆρα, θυλίσκοντας δὲ εὐθὺς

ita in sole densatur. Post Chium maxime laudatur Creticum, mox Aegyptium: probatur autem laevore, et laevitate; atque ut recens sit: iam et Catoni dictum apud nos.

XVIII. Hordei farina et ad medendum utuntur: mirumque, in usu iumentorum, ignibus durato, ac postea molito, ossisque humana manu demissis in alvum, maiores vires, torosque corporis fieri. Spicae quaedam binos ordines habent, quaedam plures usque ad senos. Grano ipsi aliquot differentiae: longius, leviusque, aut brevius, aut rotundius, candidius, nigrins, vel cui purpura est, ultimo ad polentam. Contra tempestates candido maxima infirmitas.

ψύγειν ἐπὶ χειρῶν καὶ τοῦ ἐν ἡλίῳ ὄντατος. Εὐκρεὺς γὰρ, καὶ ἐν ὀλίγον μῆκος, ὑγρὰ. Reliquum vero colo trahendum: morque ut excolutum fuerit, super tegulis non is ardentissimo sub sole sicari, demarique oportet. Namque si paulisper idum massetit, acescit. Est autem ea vox saccutum Plinio caeteroquin perfamilias: qua rursum abutitur XX, 79; XXIX, 39. Haao.

Post Chium. Creticum pariter laudat Dioscor. loc. cit. mox Aegyptium: Chii non meminit. Alexandrinum commendat et Theodorus Priscianus lib. IV. Haao.

Catoni dictum apud nos. Etsi res sit exotica amylium, inquit, iam tum aetate tamen Catonis, Romae id cognitum est. Verba haec sunt Catonis cap. LXXVII: Amylum sic facito. Saliginem purgato bene, etc. Haao.

XVIII. Hordei farina. Ad aurium dolorem utilis ea, Marcellus Empiricus cap. ix, pag. 78. In pluribus

vero morbis Galenus, quos in Io: dice Brassavoli leges. H.

Spicae quaedam. Hordei scilicet. Theophrastus, Hist. lib. VIII, cap. 4: Τῶν μὲν κριθῶν αἱ μὲν εἰσι δίστοιχοι, αἱ δὲ τριτάτοι... πλείστα καὶ ἑξάστοιχοι. Hordeum vulgare (gen. 491, Synopsis. Decandoll.), flosculis omnibus hermaphroditis, aristatis, indistinctis ordinibus, *H. hexastichon*, flosc. hermaphrod. aristat. spica crassa, sexfariam sulcata; *H. distichon*, flosc. lateralibus masculis, spica elongata, compressa. Eo. P.

Grano ipsi. Theophr. l. c. H.

Ultimo ad polentam. Postremum, hoc est, purpurascens, imbecille in polenta: etsi plurimum farinae reddit: Αἱ δὲ ἐπιπορροῦνται, αἵτερ καὶ πολυάκριτοι δοκεῖσιν εἶναι. Theophrast. loc. cit. H.

Contra tempestates. Contra hiement, ventosque, et caeli umulationes varias. Theophr. de putrescente hordeo: Καὶ πρὸς τοὺς χειμῶνας δὲ τα πατομάτα, καὶ θίως τὸς αἶρα τῶν λευκῶν ἐσχυρόταται, candido firmius.

Hordeum frugum omnium mollissimum est: seri non vult, nisi in sicca et soluta terra, ac nisi laeta. Palea ex optimis: stramento vero nullum comparatur. Hordeum ex omni frumento minime calamitosum, quia ante tollitur, quam triticum occupet rubigo. Itaque sapientes agricolae triticum cibariis tantum serunt. Hordeum sarculo seri dicunt, propterea celerissime redit; fertilissimumque, quod in Hispaniae Carthaginē aprili mense collectum est: hoc seritur eodem mense in Celtiberia, eodemque anno bis nascitur. Rapitor omne a prima statim maturitate festinantius, quam caetera. Fragili enim stipula et tenuissima palea granum continetur. Meliorem etiam polentam fieri tradunt, si non excocla maturitate tollatur.

Seri non vult. MSS. *seri non vultet*, forte pro *non vult*. Non placet certe legi, non vultet. H.

Palea ex optimis. Palea ex tritico suavior, quam ex hordeo, quia mollior, et magis succulenta. Theophrastus, Hist. lib. VIII, cap. 4. Didymus in Geop. lib. VIII, cap. 14, pag. 114, ad certos quosdam usus hanc reliquis anteponit: τῶν δὲ σιτίων τῇ χρᾶνι αἰσθητότερα. H.

Cibariis tantum. Tantum tritici serunt, quantum ad familiae cibaria satis est. H. — De tritico tantum egimus pag. 201, not. 10, ubi plures laudavimus varietates, de quibus Noster cap. seq. En. P.

Hordeum. *Hordeum sarculo*, legit Turnebus, Adversar. lib. I, cap. 24, quod non cibariis, ut triticum, sed loculis scratur, et foris vendatur. Alii legunt *saculo*, quia φιλόζωος, id est, aleudia pascendisque animalibus

gratum. Columella lib. II, cap. 9, hordeum altero sulco seminari tradit. Ex illo auctore videtur haec linea transcripta. *Sarculo*, interpretor, terra levissime mota et tantum auspensa, ut sit sarriendo. DAL. — *Hordeum sarculo*. Terra levissime mota, ac veluti suspensa quoniammodum fere fit sarriendo: sarculo opus est, non aratro: atque ideo celerissime erumpit, et maturescit. *Agros findere sarculo* dixit Horatius lib. I, Od. 1, vs. 11. H.

Meliorem etiam. Galenus quoque lib. de Anim. fac. I. VI, cap. 11, p. 317, ex recenti hordeo mediocriter friso laudatissimam fieri polentam docet: odoris etiam eximii, si arista non omnino sicca: Ex τῶν νέων κριθῶν φρυγισθὺν συμμετρώς τὸ κάλλιστον ἀλρετον γίνεται... μέλειστέ ἐστιν εὐδωδὴ τὰ ἐκ τῶν ἀρίστων καὶ νέων κριθῶν γιγνώμενα, μὴ πάντων ξυρῶν ἐχονσῶν τὸν σπᾶχον. Haan.

XIX. (viii.) Frumenti genera uon eadem ubique: nec ubi eadem sunt, iisdem nominibus. Vulgutissima, far, quod adoreum veteres appellavere, siligo, triticum. Haec plurimis terris communia. Arinca Galliarum propria, copiosa et Italiae est. Aegypto autem ac Syriae, Ciliciaeque et Asiae, ac Graeciae peculiare zea, olyra, tiphe. Aegyptus similaginem conficit e tritico suo, nequaquam Italicae parem. Qui zea utuntur, non habent far. Est et haec Ita-

XIX. *Far.* Haec peritiores sic distinguunt, Iriticum mulica spica est: adoreum, sive far, aristata, apud Vettium in voce Restibilis. Tritici genera tria Columellae, robus, ponderosioris, ac nitidioris grani: siligo hiberna, sive sementiva, et siligo trimestris. Farris autem quatuor genera: Clusinum grano nitido et candido, Venuculum rutilum, Venuculum candidum, utrumque ponderosius Clusino: et omnia haec tria hiberna: adorenus trimestris, sive alicastrum. *DAL.*

Adoreum. Adde et haec, si libel, hic quae supra diximus ad esp. 3 huius libri, de adorea. Adoream Veteres appellarunt omnes fructus, omnem proventum ex agris. Sulpitius apud Varronem: *Plebei rura largiuntur adoreum.* Plautus in Amph. I, 4, 38: *Praeda atque agro, adoreaque auficit popularis mos.* Ex eodem Varrone Nonius, adoreum dictum ab eo putat, quod cibi ora, id est, principium sit far: dixerat autem paulo ante fir adorem esse. *DAL.* — Quod adoreum. Vnde *adorea lila* apud Maronem, Aeneid. VII, vers. 409. Festus: *Ador, furris genus, odor quondam appellatum ab edendo: vel quod aduratur, ut fiat*

tostum: unde in sacrificiis mola salsa efficitur. *HARD.*

Arinca. Nunc corrupto veteri vocabulo, in Delphinam rignet id genus tritici appellat. Nic. Chorier p. 54. De arinca plura dicemus c. 20. *HARD.*

Zea, olyra, tiphe. Tiphen et olyram rem alii eandem esse, alii diversam, Veteres prodiderunt, referente eorum sententias Galeno lib. cap. 43, pag. 319, περί τῶν καὶ ὀλῦρων, καὶ ζῆων. Ipse Galen. t. II in explic. voc. Hippocr. pag. 91, Ζεας, ὀλῦρας interpretatur, perinde ac si res una sit, nominibus diversis. Haec tria tamen et nominibus et re distinguit Anguillara part. 6, pag. 98. Tipham sit Italis appellari *spelta*: olyram, *scandella*: zeam, *furro*: Asclepiad. apud Galenum, ἀπὸ τῶν. IX, 3, Φάρρος ὁ καλοῦται ζῆον. Et quod Straboni l. V, pag. 242, ζῆα dicitur, id Plinius cap. 29, far appellat. Et Dionysius Halic. A. R. I. IV, p. 95, Φάρρος, ὁ καλοῦμεν ἡμῖς ζῆον. Aegyptios porro panem ἐκ τῶν ὀλῦρων fecisse auctor est Herodotus, Euterp. l. I, p. 128, n. 77. H.

Non habent fur. Sed zeam pro farre habent. Nam et ipsa zea far est: nec semen tantum appellatur,

liae in Campania maxime, semenque appellatur. Hoc habet nomen res praeclara, ut mox docebimus: propter quam Homerus *Ζεῖδος ἄρουρα* dixit: non ut aliqui arbitrantur, quoniam vitam donaret. Amylum quoque ex ea fit, priore crassius. Haec sola differentia est. Ex omni genere durissimum far, et contra hiemes firmissimum. Patitur frigidissimos locos, et minus subactos, vel aestuosos, sitientesque. Primus antiquis Latio cibus magno argumento in adorea donis, sicuti diximus. Pulie autem, non pane, vixisse longo tempore Romanos manifestum, quoniam

ut Plinius ait, sed cum farre nomen alterum commune habet, adorem, teste Isidoro, lib. XVII, cap. 3: *Adorem, tritici genus, quod idem vulgo semen dicitur.* II.

Vt mox docebimus. Cap. 29, ubi e zeae quae conficitur, alicam commendat. Haad.

Homerus. Iliad. B, *τείχε δὲ Ζεῖδος ἄρουρα*, alma tellus: alii, quod ait Plinius, reponunt *βροτέρων καὶ ψαρίστων*. Nonnus in Dionsysiatis τὸ ὕδωρ ἀπελάσσει Ζεῖδος, aquam vivificam. Sic Venerem et Empedocles vocavit. Plutarchus in Amatorio. Iohannes Grammaticus terram sic dictam putavit *πρὸς τὸ Ζεῖσθαι καὶ θεριμνίσθαι ὑπὸ τοῦ ἡλίου*. Rhod. lib. XV, cap. 48. Dalsg. — *Homerus.* Iliad. B, vers. 548, et alibi passim. Quod Ζεῖαν ferret: ἀπὸ τοῦ Ζῆνι vivere. II. — Zea nunc *Triticum Spelta* (gen. 187, sp. 1658. Decand.) Eo. P.

Priore crassius. Priore amylo, de quo cap. 47. Haad.

Aestuosos. In MSS. ubique aestivosos. Haad.

Primus antiquis. Vide Dion. Hal. A. R. lib. II, p. 93, ubi far zeam esse docet. H.

Sicuti diximus. Cap. 3. II.

Pulte autem, non pane. Fiebat pultis ex aequis partibus fariuae, frumeoti, et fabarum aut hordei. Alex. ab Alex. III, 44. *Pultiphagos* ideo Romanos Plaut. vocat in Mostell. I, 2, 142: *Non enim haec pultiphagus opifex opera fecit barbarus.* Idem in Prol. Poenuli, v. 53: *Carchedonius vocatur haec comoedia, latine Plautus, Patrum pultiphagoides.* Pultem Varro vel a graeco πολλός ducit, vel a sono quem edil quum aqua ferventi insipitur, i. e. inspergitur: ut ap. Pompon. in Atellana: *Facite ut ignis fervat, ligna insipite, for concedite.* Quum ita sonat, bilhire amphoram Naevius dixit: *παράλειψαι.* Eupolis apud Athenaeum, *λοιπὰς παράλειψαο βραδύην χαλκήματι.* Scal. — Iuven. Sat. XI, 58: *... pulvis Coram aliis dictem puero, sed in aure placeant.* Martial. XIII, 8, 4: *Imbus plebeios Clusinis pulvis ollas, Vt sator in vacuis duleia musta bibas.* Iuvenal. Sat. XIV, 469: *... sed magnis fratribus horum A sorore vel sulco redeuntibus, altera cornu Amplior, et grandes fumabunt pulvis ollae.* Ap. Plaut. II. supra cc. Scaliger, vir ob acumen ingenii perspicacissimi, non

inde et pulmentaria hodieque dicuntur. Et Ennius antiquissimus vates obsidionis famem exprimens, offam eripuisse plorantibus liberis patres commemorat. Et hodie sacra prisca, atque natalium pulte fritilla conficiuntur; videturque tam puls ignota Graeciae fuisse, quam Italiae polenta.

sine honore laudandus, *pulphagum* et *pulphagoidem*. Poëum interpretatur. Pultis enim avidissimam eam gentem fuisse argumenta est puls Poenica, cuius conficiendae rationem Cato docet cap. lxxv. Quod vero pertinet ad Martial. distichon. *Mistum missum in ollis imbutas farris pulte veluti conditur*, ad bonitatem proficit, et ideo commendatur. Theophr. certe lih. de Odorib. scribit, demissis in dolia farris ollis vinum domari, mollescere, et cum saporis gratia mitescere, Turneb. Adv. lib. XXV, cap. 28. Dalec. — *Pulte autem*. Val. Mas. lih. II, c. 5, § 5: *Erant maiores nostri adeo continentiae intenti, ut frequentior apud eos pultis esset, quam panis esset*. Et ad hunc veterem morem Iuvenalis respiciens, Sat. XIV, v. 474: *Grandes fumabant pultibus ollae*. II.

Pulmentaria. Varro de Ling. Lat. lib. IV: *Pulmentum*, inquit, quod idem cum pulo essent, hoc est, cum pulte comederent: inde *pulmentarium dictum*. Pulmentarium igitur obsonium quodvis dicebatur, non quod ex pulte esset, ut lexicon auctoribus videtur; sed quod, uti postea cum pane, sic olim cum pulte ederetur: inde nomen. Graecis πρῶτον inde dictum est, quod addatur pani, ut notat Erasmus in cap. 24 Iohannis, ubi latius interpret pulmentarium transtulit. Ioh. de Ia-

nua: *pulmentum vel pulmentarium dicitur quilibet cibus extra panem*. Apud Phaedr. lib. III, fab. 7, vs. 4, canis ad leporem: *Affertur ultro panis; de mensa sua Dat ossa dominus; frustra laetatur familia, Et, quod fastidit quisque, pulmentarium*. Et Seneca fuscus caricas pulmentarii vicem habere dixit, obsonii Plinius, ut annotavimus lib. XV, cap. 21. II.

Offam eripuisse. Offa enim antiquis fuit, auctore Festo quoque, glomerata puls. II.

Atque natalium. Subintellige, natalium sacra. Sequioribus tamen temporibus superstitione crescente, etiam cruentas in natalitiis sacris hostis mactavere. Horat. Od. I. IV, 41, 6, die natali Maecenatis dicta: *ora castis Vinceta verbenis, aet immolato Spargier agno*. Lampridius in Alex. Sev. Quam eius natalem aruspices commendarent, dixerunt eum summam rerum tenturum: ideoque quod hostiae de ea villa, quae esset Severi Imp. adductae essent. II.

Pulte fritilla. Sic MSS. omnes; forte pro *fritilla*, seu *fritili*, a frigendo, quoniam esset ea puls e farina fricta. An huc pertinet, quod habet Varro, de vita pop. R. lib. IV, apud Nonium, n. 294: *Quod kalendis iunil et publice, et privatim fatuam pultem Diis mactat*. Apud Arnobium, VII, pag. 230, *fritilla* dici videtur. II.

- XX. Tritici semine avidius nullum est, nec quod plusimenti trahat. Siliginem proprie dixerim tritici delicias: candor est, et sine virtute, et sine pondere, conveniens humidis tractibus, quales Italiae sunt, et Galliae Comatae. Sed et trans Alpes in Allobrogum, tantum Meminorumque agro pertinax: in caeteris ibi partibus biennio in triticum transit. Remedium, ut gravissima quaeque grana eius serantur. (ix.) E siligine lautissimus panis, pistrinarumque opera laudatissima. Praecellit in Italia, si Campana Pisis natae misceatur. Rufior illa, at Pisana candidior ponderosiorque cretacea. Iustum est e grano Campanae, quam vocant castratam, e modio redire sextarios quatuor

XX. *Avidius nullum.* Quod ex terraimenti trahat. H.

Siliginem. Candidi, levissimique tritici genus, vulgo *blé blanc*. Juvenalis, Sat. V, 70: *Sed tener, et niveus, mollique siligine factus Servatur domino, panis videlicet.* Colum. II, 6, de generibus seminum, tritici genera complura cognovimus, *Venerum ex his maxime serendum est: quod robus dicitur, quoniam pondere et vitore praestet. Secunda conditio est habenda siliginis, cuius species in pane praecipua pondere deficitur.* El cap. 9, humido statu caeli recte hanc provenire ait. H.

Meminorumque. Sequanorum: alii, Avernorum. In Sequanorum agro siligo certe frequentissima est, quam ab incolis *blé blanc* appellari diximus: apud Allobrogas *blanchet* ob candorem, vel quasi brancem: supra cap. 7 huius libri. DAL. — *Meminorumque.* Broterius ex codice Regio 2, et editione principe, *Remorumque agro* (Remi, Rheims). MS. Reg. 1, *Memorum*; unde emendatum *Meminorum*. Ed. P.

Remedium. Colum. II, 9, pag. 55, ubi et post tertiam sationem omne triticum solo uliginoso converti ait in siliginem. H.

Siligine, etc. Siligine, frumento: vel etiamnum castrata farina. DAL. — *Siliginem* enim nihil aliud quam *Triticum sativi* varietatem esse certum est. Ed. P.

Pistrinarumque. Vet. pistorumque opera lautissima. Ed. P. — *Pistrinarumque.* Huc pertinet coctus rustorum siliginariorum, cuius mentio in inscript. veteri ap. Grul. p. 81. H.

Cretacea. Cui ob candorem cretae similem, inditum id nomen videtur: aut cui creta potius Campana admixta est, ad conciliandum aliae candorem, ut dicitur cap. 29. H.

Vocant castratam. Purgatam, diligentiusque excretam cribro pollinario. *Bluter la farine.* H.

E modio. Capit modius sextarios sedecim. Nam amphora, seu quadrantal, sextarii sunt duodequinginta, inquit, Festus: amphora eadem modios tres continet, auctore

siliginis, vel e gregali sine castratura sextarios quinque, praeterea floris semodium: et cibarii, quod secundarium vocant, sextarios quatuor: furfuris sextarios totidem. E Pisana autem siliginis sextarios quinque: caetera paria sunt. Clusina, Aretinaque etiamnum sextarios siliginis assumunt: in reliquis pares. Si vero pollinem facere libeat, xvi pondo panis redeunt, et cibarii tria, furfurumque semodius. Molae discrimine hoc constat: Nam quae sicca moluntur, plus farinae reddunt: quae salsa aqua sparsa, candidiorem medullam: verum plus retinent in furfure. Farinam a farre dictam nomine ipso apparet. Siligineae farinae modius gallicae xxii libras panis reddit, Italicae duabus tribusve amplius in artopticio pane: nam furnaceis binas adiiciunt libras in quocumque genere.

(x.) Similago ex tritico fit laudatissima. Ex Africo⁴

Volusio Maeciano. De sextariis distinctus lib. XIV, cap. 6. H.

Siliginis. Farinae scilicet e siligine. HARD.

Et cibarii. Cibarium appellat farinam crassiorem, quae post pollinem vel florem excutitur, quam furfures sequuntur. Ex ea panis conficitur, quem cibarium quoque et secundarium vocant, *pain bis*. H.

Caetera paria. Ut in Campana siligine, quae reddit in modios singulos, floris semodium, cibarii sextarios quatuor, etc. H.

Siliginis assumunt. MSS. *adsciunt*. Forte, *adiiciunt*. Clusina, inquit, et Aretina farinae reddunt non sextarios modo quinque, ut Pisana, verum etiam senos. De Clusino farre dictum est cap. 42. H. — *Siliginis assumunt.* Broterius ex MSS. Reg. et editione princeps, consent. Chifflet *adsciunt*. Ed. P.

In reliquis pares. Reddunt nimirum floris semodium, cibarii sextarios quatuor, etc. H.

Si vero pollinem. Hoc est, si tenuissimam libet farinam excernere, quae tenuitate etiam id superet, quod florem farinae siligineae diximus appellari. HARD.

Et cibarii. Quid cibarium vocetur, paulo ante diximus. HARD.

Medullam. Farinam. H.

Gallicae. E gallica siligine, quam arincam et bracem vocant. DAL.

Italicae. Farina, inquit, e siligine Italica, panis libras reddit XXIV, aut etiam vicens quinque, si sit artopticus panis. De eo panis genere dicemus cap. 27. H.

Artopticio pane. Artopticus panis, *pain cuit dans la tourtière*. Ed. P.

Similago ex tritico, etc. Σιμιθάλις graece, vulgo *semoule*. DAL. — *Ita autem.* Similagineum, inquit, appel-

iustum est e modiis redire semodios, et pollinis sextarios quinque. Ita autem appellant in tritico, quod florem in siligine. Hoc aerariae officinae chartariaeque utuntur. Praeterea secundarii sextarios quatuor, furfurumque tantumdem. Panis vero e modio similaginis CXXII, et floris modio CXVII. Pretium huic annona media in modios farinae, XL asses: similagini castratae octonis assibus amplius, siligini castratae duplum. Est et alia distinctio similaginis, tempore L. Pauli nata, prima XVII pondo panis reddere visa; secunda XVIII; tertia XIX cum triente: et secundarii panis

tant in tritico, quod in siligine florem. *Fleur de farine de froment.* H. — *Appellant in tritico*, etc. Non memini Plinius superiori capite, de siligine pollen se dixisse. Vide Budaeum 5, de Asse. DAL.

Hoc aerariae... utuntur. Quae farina cum argilla mista operum suorum formas effingunt, hui recte Dalecampius. HARD.

CXXII. Subintellige, pondo, seu librae redeunt. H.

Annona media. Moderatiore annona, quum nec omnino gravis est, nec omnino laxa. H.

XL asses. E nostris assibus, asses suoi XXXII. H.

Octonis... amplius. H. e. XLVIII assibus: monetae nostrae asses efficiunt circiter octo et triginta. H.

Duplum. Hoc est, asses XCVI, monetae gallicae asses circiter LXXVI. H. *Duplum*, etc. Duplum illud non significat asses XCVI, ut placuit erudito Harduino; sed asses tantum sedecim, qui efficiunt gallicae nostrae monetae asses XV, cum denariis 4. BROU.

Est et alia. Est et alia bonitalis

distinctio in similagine, semel tempore L. Pauli nata, quum XVII libras panis reddere primum visa est: secunda bonitas, quum XVIII tertia, quando XIX cum triente, H. — Locus hic mirum in modum corruptus est in scriptis editisque libris. Quam meliorem pulavi emendandi rationem sum sequutus. Si quis meliora reperire valeat, esperiatur. BROU. cuius emendationem, certe claram, sequimur. HARD. legi dist. semel temp. L. P. nata, XVII pondo pan. r. visa, XVIII. Tertia, etc. — Exemplarium MSS. vestigia summa fide sequuti sumus: sic enim habent Reg. 3, 2, Colb. 4, 2, 3, Th. etc. *Semel tempore L. Pollinatam XVII, caeteraque*, ut edidimus; discrepante ab his longissime librorum editorum scriptura, quae est eiusmodi: *Similago L. pollin. autem XVII pondo panis reddere visa, tritici XXX, cum triente*: etc. Ambustum nihilominus hunc locum, nec satis adhuc sanum esse non negaverim: sed iactura, ut reor, facili. HARD.

Tritici. Similago sub. nam ex aliis frugibus, ferre et siligine fieri

quinas selibras, totidem cibarii, et surfurum sextarios sex.

Siligo nunquam maturescit pariter, nec ulla segetum minus dilationem patitur, propter teneritatem, iis quae maturuere, protinus granum dimittentibus. Sed minus, quam caetera frumenta, in stipula periclitatur, quoniam semper rectam habet spicam; nec rorem continet, qui rubiginem faciat.

Ex arinca dulcissimus panis: ipsa spissior, quam far, et maior spica, eadem et ponderosior. Raro modius grani non XVI libras implet. Exeritur in Graecia difficulter: ob id iumentis dari ab Homero dicta. Haec enim est, quam olyram vocat. Eadem in Aegypto facilis, fertilisque. Far sine arista est: item siligo, excepta quae Laconica appellatur. Adiciuntur his genera, bromos, siligo excepta, et tragos, externa omnia ab oriente invecta, oryzae similia. Tiphe et

ostendit, quod aig capitis principio, ex tritico fieri laudatissimam. DAL.

Ex arinca. De ea diximus c. sup.

HARD.

Exeritur. In area difficulter teritur.

HARD.

Ab Homero. Iliad. E, v. 495: Παρά δὲ σφιν ἐκάστω διζυγες ἵπποι ἑστᾶσι, καὶ λευκὸν ἐρεπτόμενοι καὶ ὀλύρας. Vbi Didymus interpres; Ὀλύρας, εἶδος κριθῶδους καρποῦ. Τισὶ μὲν βικία, καὶ βικίου· τισὶ δὲ ζεία, καὶ ζεία. Id rursum Homerus habet Iliad. B, v. 560. H.

In Aegypto facilis. Haud difficulter exteritur. II.

Far sine arista est. In Aegypto, non alibi. In Italia triticum muticum est, far aristas habet. DAL. — De farre vid. n. 3, pag. 202.

Exceptitia. Exceptitiam vocat a reliquo genere siliginis exceptam, id est, seinnctam, et separatam, ideo quod aristis careat. Aliae namque siliginis species, illa dempta, aristis spicam horridam gerunt. DAL. — *Siligo excepta.* Ita MSS. non excepticia. Laconicam siliginem intelligit, diversi generis a communi siligine, propter peculiarem aristam. H.

Bromos. Hoc est, avena sativa, de l'avoine, βρομός Galeno de alim. Fac. lib. I, cap. 14, p. 322, t. VI, semen est in Asia frequens, praesertim in Moesia supra Pergamum: iumentorum cibis, non hominum, nisi in fame. HARD.

Tiphe. Scaliger Exerc. 292, p. 268, existimat esse nostrum secale, le seigle: sed falso. De secali dicemus cap. 40. HARD.

ipsa eiusdem est generis, ex qua sit in nostro orbe oryza. Apud Graecos est zea; traduntque eam ac tipheri, quum sint degeneres, redire ad frumentum, si pistae serantur: nec protinus, sed tertio anno.

XXI. Tritico nihil est fertilius, hoc ei natura tribuit, quoniam eo maxime alebat hominem: utpote quum e modio, si sit aptum solum, quale in Byzacio Africae campo, centeni quinquageni modii reddantur. Misit ex eo loco Divo Augusto procurator eius ex uno grano (vix credibile dictu) quadringenta pau-

In nostro orbe oryza. Hoc est, ptisana oryzae similis. H.

Si pistae serantur. Hoc est, si purgatae, sive decorticatae. Theophrast. Histor. lib. II, cap. 5: Η τέση και η ζεία μεταβάλλουσιν εις πυρρον, εάν πισθίσεται σπείρονται. Varia huius vocis πίσιον significatio est. Hesychius: Πίσιον, κόψαι, πτίον, κόψαι, πτίσσαι, ἀποδερματίσαι. Πίσιον igitur Graecis est tundere, pinsere, purgare, decorticare. H.

XXI. *Alebat.* Sic ex MSS. emend. Hard. cons. Chiff. aliat Gr. et vulg. Ed. P.

In Byzacio Africae, etc. Oh eam Africae fertilitatem imperatores romani, qui ei provinciae praefuerant, aut in ea res gesserant, Africam singnabant capite obvoluto pelle elephantis capiti detracta cum promuacide, adiecta spica et subito aratro, cum cultro. Vrsinus, 38. Dat. — *Quale in Byzacio.* Supra lib. XVII, cap. 3: *In Byzacio Africae illum centena quinquagena fruge fertilem campum, etc.* H.

Centeni quinquageni modii. Nunc non tanta est Byzacio fertilitas. Vulgo reddit tantum 12 pro 1. Quandoque

tamen maior est abundantia. Viditque Cl. Shaw in urbe Alger octoginta stipulas ex uno grano natas (Shaw, Voyag. t. I, pag. 283 et 286). In Etruria anno 1744, post maximam Arni fluminis, l'Arno, inundationem quae anno 1740 contigit, agri prope Massa reddidere 30 pro 1, teste Cl. Tozzetti, Viaggi, tom. 4, pag. 3. Boor.

Procurator eius ex. Procurator Caesaris, Dion. lib. XVII, ο τὰ αὐτοκρατορικὰ χρημύτρα διενκῶν, ex equestri origine deligebatur, quod Tacitus in vita Agricolae monstrat. Eius officium fuit vectigalia colligere: fisci iura tueri, eaque persequi iudicio, cum privatis aequo, in provinciis. Idem munus fuit in urbe Praefecti aerarii. Fuit et procurator rei privatae, sive patrimonii imperatoris. De quo Capitolinus in Macrino, Brissonius lib. III, c. 48, 49, 20. Dat.

Quadringenta paucis minus. Bene MSS. Reg. et editio princeps, CCCC paucis minus, etc. Male eruditus Haradinus, quadraginta. Anno 1758 in Britannia, l'Angleterre, granum unum tritici, sine ulla praeparatione, inter cepas natum produxit 5600 grana.

cis minus germina, exstantque de ea re epistolae. Misit et Neroni similiter cccclx stipulas ex uno grano. Cum centesimo quidem et Leontini Siciliae campi fundunt, aliique, et tota Baetica, et in primis Aegyptus. Fertilissima tritici genera, ramosum, aut quod centigranum vocant. Inventus est iam et scapus unus centum fabis onustus.

XXII. Aestiva frumenta diximus: sesamam, milium, panicum. Sesama ab Indis venit: ex ea et oleum faciunt: color eius candidus. Huic simile est in Asia

Quod, ut recte observant Britanni, non probat soli fertilitatem, sed quid possit tellus ferre, quum laeta sunt omnia. Conf. Cl. Duhamel, *Eléments d'Agriculture*, t. I, pag. 258. Baot. Ces exemples de fertilité extraordinaire, qui nous sont présentés comme particuliers à certaines régions privilégiées, ontient de paraître aussi merveilleux, lorsqu'on prend le parti de les soumettre à un examen attentif. Il est bien prouvé par des expériences répétées de nos jours, qu'un seul grain de blé, planté dans des circonstances favorables, et convenablement traité aux différentes époques de sa végétation, est susceptible de produire chez nous un grand nombre de tiges, et chaque tige une grande quantité de grains; d'où il résulte qu'il est possible d'obtenir avec une culture soignée quelques centaines de grains d'un grain isolé, en observant les précautions convenables pour cet usage, et qu'on néglige généralement dans une culture ordinaire. C'est probablement ce qui est arrivé dans les endroits cités; d'où l'on a pu conclure en général de quelques faits particuliers, des peut-être au hasard. Ces faits allégués sont au moins suspects d'exagération. Plura vide

apud D. Yvarl, *Notes sur Olivier de Serres*, second titre. Ed. P.

Germina. Stipula, sive culmus. HARD.

Leontini Siciliae campi. Ea soli fertilitas Siculos ad omne deliciarum genus sic effudit, ut omnibus voluptatum generibus praeter modum addicti forent ac dissoluti. Hinc Platoni *Siculae mensae*, ut ei *Italicae* et *Thessalae*, lautissimae et maxime opiparae, quemadmodum et *Asianae*. — *Centesimo quidem et Leontini*, etc. Vulgo lamen, etiam Ciceronis actate, messes illae reddebant tantum 40 pro 1. Cf. Cicer. in Verr. III, 47. Baot.

Aegyptus. Inde proverbium: *Arenas Libyae non curat Aegyptus*. Antiphrilus, *Κερποῖς οὐ σταθίσαισι ἐρίζομαι οὐδὲ γὰρ αὐτὰς Αἰγύπτου Λιβύης ψάμμου ἐπιτερύτται*. Rhod. XXIX, 11. Dal. — *Ramponum*, aut, etc. Vid. not. 40, p. 201. Ed. P.

XXII. *Aest. frumenta diximus*. Initio cap. 40. HARD.

Sesama. Theophrast. *Histor. lib. VIII*, cap. 5. Dal.

Ex ea et oleum. Σέσαμον Diosc. lib. II, 121: Γίνεται δὲ καὶ ἔλαιον ἐξ αὐτοῦ, ὃ καὶ Αἰγύπτιοι χρῶνται. II.

Graeciaque erysimum; idemque erat, nisi pinguius esset; quod apud nos vocant irionem: medicaminibus annumerandum potius, quam frugibus. Eiusdem naturae et hominum, a Graecis dictum, sed cymino simile, seritur cum sesama: hoc, et irione, nullum animal vescitur virentibus.

XXIII. Pistura non omnium facilis: quippe Etruria spicam farris tosti pisente pilo praeferrato, fistula serrata, et stella intus denticulata, ut nisi intenti pisant, concidantur grana, ferrumque frangatur. Maior pars Italiae ruido utitur pilo: rotis etiam quas

Erysimum. Ερύσιμον Theophr. lib. VIII, cap. 7: Εστὶ δὲ τὸ μὲν ἐρύσιμον ὅμοιον σησάμῳ: καὶ λίπος ἔχει. Hoc de semine accipiendum, non de caule. Gallis *Cameline*, a Dodonaeo pingitur, pempt. 4, lib. II, cap. 23, pag. 523. Irio Latinorum est: vidimus in Horto Regio. H.

Irionem Plinius hoc non satis distinguit. Irio Latinorum, Graecorum est erysimum fruges, pingui grano, ut sesama Theophrasto: erysimum vero herba, planta quam a Gallis Velarum dici scribit lib. XXII, cap. ult. Vnde etiam hic *irionem*, non *trionum*, legendum esse, contra Turnebi opinionem, qui ex manuscripto id et Theoph. libro de Odoribus probare contendit, manifestum est. Idem enim cum sesama esse, nusquam Theophr. scripsit, sesamae similem esse et pinguisculum Hist. lib. VIII, cap. 7. DAL.

Eiusdem naturae. Theoph. Bistor. lib. VIII, cap. 4 et 7. DAL.

Horminum. Ὀρμινον Theoph. Hist. lib. VIII, cap. 40; Diosc. lib. III, cap. 445, ὀρμινον. Nostris *orvale* et *toute-bonne*. A Dodonaeo delineatur

pag. 290. Genus illius alterum pag. 292. HARD.

Sed cymino. Theophr. loco citato. Τὸ δὲ ὀρμινον κυμινώδες, μέλαν σπειρεται δὲ ἅμα καὶ τὸ σησάμῳ. H.

Hoc, et irione. Hormino scilicet et irione. De sesama quidem et irione id Theophr. asseverat, de Causis, lib. VI, cap. 49, pag. 374. De hormino considerandum ait, Histor. lib. VIII, cap. 7. H.

XXIII. *Fistula serrata.* Fistula in rustico instrumentò, quid esset, diximus lib. XVII, 23, sed haec serrata dicitur, in quo ab illa altera discrepat. Fistulam serrariam appellat Cato, cap. x. Ait igitur Plinius in extremo ambitu praeferrati pili fistulam esse serratam, sive cultri serrati similitudinem, praetereaque in medio denticulatae stellae effigiem: ut nisi erecto semper pilo pinsatur, frangi ferrei isti denticuli possint. H.

Intus. In mortario scilicet, in pila. DAL.

Ruido. Ferrum non habente, aspero, impolito. *Panis ruidus* Plauto, crustosus, non satis coctus. Vide apud Apuleium lib. IX Asini, ele-

aqua verset obiter, et molat. De ipsa ratione pisendi Magonis proponetur sententia: Triticum ante perfundi aqua multa iubet, postea evalli, deinde sole siccatum pilo repeti. Simili modo hordeum. Huius sextarios xx spargi duobus sextariis aquae. Lentem torrere prius, deinde cum furfuribus leviter pisi. Aut addito in sextarios xx lateris crudi frusto, et arenae semodio. Erviliam iisdem modis, quibus lentem: ² se-
samam in calida maceratam exporrigi: deinde con-
fricari, et frigida mergi, ut paleae fluctuent, iterum-
que exporrigi in sole super lintea; quod nisi festinato
peragatur, lurido colore mucescere. Et ipsa autem,
quae evalluntur, variam pisturarum rationem habent.
Acus vocatur, quum per se pisitur spica, tantum au-
rificum ad usus. Si vero in area teritur cum stipula,
palea, ut maiore in terrarum parte ad pabula iumen-

ganlem descriptionem pistrini, et
servorum, atque adeo iumentorum
pistoriorum. DAL.

Pisendi. Sic MSS. ubique: *pisendi*,
et *pisente*, et *pisant*, et *pisi*: nus-
quam, ut nunc fere usus obtinuit,
pinssendi, *pinssente*, *pinssant*, *pinssi*,
etc. HARD.

Postea evalli. Vallo suo excladi,
deglubi, gluma, corticeque suo spo-
liari. *Gluma* proprie hordei tuni-
cula est, apud Festum. II. — *Gluma* ap.
recentiores, eodem sensu ad grami-
neas omnes pertinet. Eo. P.

Vt paleae fluctuent. MSS. omnes,
fluctuentur. II.

Acus. Inde *far acerosus* Lucilio,
Salyr. lib. XX: *Vivere quae gallam*,
ae rugas convulcere ventris, *Farre*
aceroso, oleo decumano, *pune coegit*
Cumano. Aurum non acere, sed

palea citissime ardescere noster auctor
scribit lib. XXXIII, c. 3. D.

Quam per se. A calamo, stipula,
stramento, decisa ac separata. *Acus*,
aceris, est tritici purgamentum, glu-
mam complectitur, aristas, et spicae
scapum. Graecis, ἄχυρον. Hinc ace-
rosus far apud Nonium, ex Luci-
lio. Festusque, verbo *Obacerare*,
inquit, obloqui atque alterius sermo-
nem moleste impedire: quod sumptum
videtur a paleis, quas Graeci ἄχυρα
vocant. Itaque et frumentum, et pavis
non sine palris, acerosus dicitur: item
lutum aceretum, paleis mixtum. II.

Aurificum ad usus. Forte quoniam,
ut Plinius ipse scribit lib. XXXIII,
cap. 19, palea citissime ardescit au-
rum, hoc est, acere: nam acutus,
palea est Varroni. Apud Festum, et
quidam paleae de frumento acus
dicuntur. II.

torum. Milii, et panici, et sesamae purgamenta, apludam vocant, et alibi aliis nominibus.

XXIV. Milio Campania praecipue gaudet, pultemque candidam ex eo facit. Fit et panis praedulcis. Sarmaturum quoque gentes hac maxime pulte aluntur, et cruda etiam farina, equino lacte, vel sanguine e cruris venis adnixto. Aethiopes non aliam frugem, quam milii hordeique, novere.

XXV. Panico et Galliae quidem, praecipue Aquitania utitur. Sed et Circumpadana Italia addita faba, sine qua nihil conficiunt. Ponticae gentes nullum panico praeferunt cibum. Caetero aestiva frumenta riguis magis etiam, quam imbribus gaudent. Milium et panicum aquis minime, quum in folia exeunt. Vetant ea inter vites arboresve frugiferas seri, terram emacrari hoc satu existimantes.

XXVI. (XI.) Milii praecipuus ad fermenta usus, e

Apludam. Festus: *Apluda est genus minutissimae paleae frumenti, sive panici, etc.* Vix Gellium audio, qui lib. XI, *apludum*, ait, *veteres rusticos frumenti furfurem appellasse.* HARD.

XXIV. *Milio Campania.* Vide quae diximus cap. 40. Colum. lib. II, cap. 9, pag. 56: *Milium quoque pulcem, maxime cum lacte, non fastidiendam praebet.* H.

Fit et panis praedulcis. Vide Galenum de Alim. fac. lib. I, cap. 45, pag. 323, l. VI, et ea addece quae diximus cap. 40. H.

Equino lacte, etc. Virg. G. III, 463: *Et lac concretum cum sanguine potat equino.* Martial. de Spect. III, 3: *Venit et epoto Sarmata pastus equo.* Sidon. *Aut ad Caucasigenas Alanos, aut ad equimulgos Gelonos.* Brod. V, 31. DAL.

XXV. *Panico.* De eo diximus cap. 40. HARD.

Addita faba. Paulinus, ep. III, ad Severum: *Fabam intrivit panicio.* Et infra: *Fabam tantum milio, panicioque confundens.* H.

Milium et panicum Theophr. Hist. lib. VIII, cap. 7. H. — *Panicum italicum* et *Italicum* (gen. 161, sp. 1502 et 1493. Decand.), ex India oriunda. Ed. P.

Terram emacrari. MSS. Reg. Colb. etc. *emactari.* Porro *emaciari*: qua voce Colum. usus lib. II, cap. 40, de lupino, H.

XXVI. *Milii praecipuus.* Ita plane Geop. auctor, lib. II, cap. 34: *Ἐὶ δὲ θλίψαι αὐτὸν ἐν εἴναι ζύμην,* etc. *Si vero in totum anum, inquit, fermentum habere vis, quum in dolis mustum ebullierit, spumosoium illud quod effervat, eximito, cum farina*

musto subacti in annum tempus. Simile sit ex tritici ipsius furfuribus minutis et optimis, e musto albo triduo maturato subactis, ac sole siccatis. Inde pastillos in pane faciendo dilutos, cum similagine seminis fervefaciant, atque ita farinae miscent, sic optimum panem fieri arbitrantur. Graeci in binos semodios farinae satis esse besse fermenti constituere. Et haec quidem genera vindemiis tantum fiunt. Quo libeat vero tempore, ex aqua hordeoque bilibres ossae fermenti foco, vel fictili patina torrentur cinere et carbone, usque dum rubeant. Postea operiuntur in vasis, donec acescant: hinc fermentum diluitur. Quum fieret autem panis hordeaceus, ervi aut cicerculae farina ipse fermentabatur: iustum erat, duae librae in quinque semodios. Nunc fermentum fit ex ipsa farina, quae subigitur priusquam addatur sal, ad pultis modum decocta, et relicta donec acescat. Vulgo vero nec suffervefaciant, sed tantum pridie asservata materia utuntur: palamque est naturam acore fermentari:

milii commisseto, diligenterque trita in massas cogito, quas ad solem siccatas in humido loco repones; et inde sufficienti accepta quantitate pro fermento utitor. HARD.

Ad form. unu. Perlepide Plaut. in Cas. II, 5, 48, de muliere, quae ira et inlignatione exardescerebat: *Nunc in fermento tota 'st, ita turget mihi.* *sr. st.* Aedepol, ego illam mediam disruptam velim. Sufflatum militem vel gloria turgidum eadem significatione ait in Bacch. IV, 2, 22: *r. m.* *Sufflatus ille huc veniet.* *r. st.* *Disruptum velim.* DAL.

E musto. Cum musto tritici. H.

Triduo maturato. Musto recenti et triduo. MSS. quidam, *macerato*, male. HARD.—*Musto*, etc. Mustum

album triduo maturatum, le moût, l'écume du vin blanc prise dans les premiers jours. Mirum sane est regiones nostras vitiferas id fermenti genus non experiri. BAOT.

Cum similagine seminis. Eius fermenti, e quo panis conficitur, vel zee, quam semen peculiari nomine vocant. Supra cap. 8 proximo, et mox eod. hoc capite. DAL.

Besse fermenti. Vncias octo, seu duas tertias, ut vocant, librae partes. HARD.

Vindemiis. Vindemiis tempore. H.

Erviliae aut cicerculae farina ei praefementabatur. Hoc est, erviliae aut cicerculae farina fermentum ei praeparabatur. GELER.

Palamque est naturam. Ita MSS.

PLIN. N. H. Tom. VI

P

sicut et validiora esse corpora, quae fermentato pane aluntur: quippe quum apud veteres ponderosissimo cuique tritico praecipua salubritas perhibita sit.

XXVII. Panis ipsius varia genera persequi super vacuum videtur: alias ab obsoniis appellati, ut ostrearii: alias a deliciis, ut artolagani: alias a festinatione, ut speustici: nec non a coquendi ratione, ut furnacei, vel artopticii, aut in clibanis cocti: non pridem etiam e Parthis invectus quem aquaticum vocant, quoniam aqua trahitur, tenuem et spongiosa inanitate, alii Parthicum. Summa laus siliginis bonitate et cribri

Reg. caeterique. Naturam vocat subactam farinam, quae interveniente acore fermentatur. H.

XXVII. Panis ipsius varia genera. Athenaeo Messapii *πανάζην πλῆσμον* vocaverant: *πανάζην πλῆσμον*, et *πανάζην ἄρτον*. Olim *panus*, glomus Festo, in sacris crustulum. Graecis *τολύπη*, qualia memorat Clemens Alexandrinus in Protreptico; *σιτάμυς*, *πυραμίδην*, *πόπανα*, *πολύμυα*. Lx. SCAL.

Appellati. Chiff. codex, *appellari*. Ed. P.

Ut ostrearii. Quo genere panis vesci cum ostreis Veteres solebant. HARD.

Artolagani. Delicati panes, quos e vino modico, pipere, lacte, oleo, vel adipe, et farina parari solitos, ait Athenaeus l. III, p. 413. *Ἀρτος* panem, *λάγυνον* placentam sonat. H.

Speustici. Α *σπύδω*, accelero: quod nec fermentum apponitur, nec calefit aqua: sed statim subacta farina igni committitur. Is esse videtur, quem Cato cap. LXXIV *depsticum* vocat: *Panem depsticum* sic facito. Manus, *mortariumque bene la-*

vato. Farinam in mortarium indito: aquae paulatim addito, subigitoque pulchre: ubi bene subegeris, defingito, coquitoque sub testu. H.

Furnacei. Qui in furnis coquuntur *ἰνύτας* appellat Tryphon apud Athenaeum lib. III, p. 408. *Ἀρτοπτεῖνοι* apud eundem, p. 413, nomen habent a vase, sive testo, in quo ii excoquebantur, quod et *ἄρτοπτεῖον* et *ἄρτοπτην* vocabant. Pollux lib. X. Denique *χρῖζυτήν* (sic enim Attici pronuntiant apud eundem Athenaeum pag. 409) in clibanis coctum vocant, hoc est, in furnaculo ferreo, aeneove, sive testaceo, in quo pruna subiecta, vel superne congesta, panificium coquitur: vulgo, *four de campagne*, ou *tourlière*. H.

Invectus. Sic ex MSS. emend. Hard. cons. Chiff. *invecto* Gron. et al. Ed. P.

Aqua trahitur. Dum in panificium massa subigitur, aqua plurima addita diducitur, protrahiturque: et ante coctionem levis spongiosusque redditur. H.—*Tenuem et spongiosa inanitate*. Broterius ex MS. Reg. i, a *tenui et spongiosa*. Ed. P.

tenuitate constat. Quidam ex ovis aut lacte subigunt. Butyro vero gentes etiam pacatae, ad operis pistorii genera transeunte cura. Durat sua Piceno in panis inventione gratia, ex alicae materia. Eum novem diebus macerant: decimo ad speciem tractae subigunt uvae passae succo: postea in furnis, ollis inditum, quae rumpantur ibi, torrent; neque est ex eo cibus, nisi madefacto, quod sit lacte maxime mulso.

XXVIII. Pistores Romae non fuere ad Persicum usque bellum, annis ab Vrbe condita super DLXXX.

Butyro vero, etc. Olei, et, ut ait Cato, unguinis loco. DALZC.

Transeunte cura. Bellorum immunitas, ad opera pistoria transferunt curam. HABD.

Ex alicae materia. Ex eodem frumenti genere, quo sit et alic. De pane Picentino, Martialis mox appellandus. HABD.

Macerant. Aqua. *Placentum*, inquit Cato cap. LXXXI, sic facito. . . . *Alicam in aquam infundito, etc.* H.

Ad speciem tractae. Tracta, ut ex Catone liquet, subacta manibus farina est, deposite, agitata, in longum protracta: ut ea agitatione melius fermentetur. Cato, loc cit. *Alicam in aquam infundito: tibi bene mollis erit, in mortarium purum indito, siccatoque bene. Deinde manibus deposito: ubi bene subactum erit, fariuae libras quatuor paulatim addito: id utrumque tracta facito. In quo ubi arescant, composito, etc.* Tracta neutro genere Cato pronuntiavit: tractam feminino Plinius. TERNB. Advers. lib. XXII, cap. 40, p. 775, putat esse quam *Turrum* vulgo vocant, cui minime nos assentimur. Vide Rob. Constant. in Lexico, verbo Τρῆχτες. II.

Quod sit lacte mulso. Hoc est, melle

admixto. Eo lacte madefactus panis turgebat eximie, et erat sic in deliciis, Martialis, lib. XIII, ep. XLVII, cuius lemma, *Panes Picentini: Picentina Ceres nivo, sic nectore crescit, Ut levis accepta spongia turget aqua.* II. — *Lacte maxime mulso.* Vel *lacte maxime, aut mulso.* Eo. P.

XXVIII. Pistores Romae non fuere. Varro in τὰς Μέντρον, referente Nonio: *Nec pistorem ullum nosset, nisi cum qui in pistrino pinseret farinam.* Et lib. I de vita pop. rom. *Nec pistoris nomen erat, nisi eius qui far pincebat*, hoc est, molebat. Nam, ut Festus ait, *Pistum a pinendo pro molitum Antiqui nuncupabant.* Sic Plautus pistor fuit, quum molatransstiles versando operam locaret, Minutius Felix: *Octavius homo Plantinae prociptae, ut pistorum prociptae, ita postrenus philosophorum.* Aevo tamen subsequente, florente rep. ac deinceps, pistores, ut notum est, ἀπρονειῖ appellati. Apud Plautum sane, coequum saepius, pistorem numquam offendas, nisi pro eo qui far pinsit, hoc est, qui molit. II.

Ad P. u. bellum. Usque ad bellum cum Perseo, Macedonum rege, quod quidem tum illius, quam totius Ma-

Ipsi panem faciebant Quirites: mulierumque id opus erat, sicut etiam nunc in plurimis gentium. Artoptam Plautus appellat in fabula, quam Aululariam scripsit: magna ob id concertatione eruditorum, an is versus poetæ sit illius; certumque sit, A. Atteii Capitonis sententia, coquos tum panem lautioribus coquere solitos; pistoresque tantum eos, qui far pisebant, nominatos. Nec coquos vero habebant in servitiis, eosque ex macello conducebant. Cribrorum genera Galli e setis equorum invenere, Hispani e lino excussoria et pollinaria, Aegyptus e papyro atque iunco.

XXIX. Sed inter prima dicatur et alicae ratio,

cedoncl imperii clade ac servitute, finitum est, anno V. C. 586, Macedonia in provinciae formam cedente. H.

Mul. id op. erat. Pistrices eiusmodi feminas vocabant. Lucil. in XIII fragment. ex incert. lib. sat. *Pistricem validam, si munni suppedabant, Addas empleuron, mamphulus quae sciet omnes.* Mamphula, panis Syriacus lautissimus. DAL.

Artoptam Plautus, etc. Locus Plauti citatus a Plinio est in Aulularia, act. II, sc. viii, v. 4: *Ego hinc artoptam ex proximo utendam peto.* Quidam ineptissime panificam mulierem *Artoptam* exponunt. *Artopta* vas fuit, in quo panis tostus, sive artopticus, coquebatur. Hoc autem vas quum in Quiritium aedibus esset, argumentum est ipsos sibi panem coxisse. Panis certe a ratione diversa coquendi, tria genera fuerunt Athenaeo, furnaceus, clibanites, sive testaceus, artopticus. DALC. — *Artoptam*. In MSS. Plinianis omnibus, *Artoptasiam* hoc loco legitur: ut pro muliere panifica accepta ea vox a Plinio videatur, desumptaque ex alio quopiam Plauti versiculo, qui ex ea fabula nunc ex-

eiderit: vel pro ipsa arte coquendi, ut Fulvio Vrsino visum, in appendice ad lib. P. Ciacconii, de Triclinio, p. 160. HAN.

Coquos tum. Ita recte Turneb. emendavit, Advers. lib. XXVIII, cap. 42, pag. 1027, quum prius legere-tur *tostum*. In Reg. 2, *costum*. Non plaet Fulvii Vrsini coniectura loc. cit. legentis, *testu panem*: etsi Vossius approbat in Etymologico. Quos pistores scilicet posterior appellavit aetas, prisca eoquos vocitabat. Festus: *Coquum et pistorem apud Antiquos eundem fuisse accipimus.* Naevius: *Coquus inquit, edit Neptunum, Venerem, Cererem; Significant per Cererem, panem: per Neptunum, pisces: per Venerem, olera.* H.

Excussoria. Excussoria sunt, quae ad excutiendam farinam facta: pollinaria, quae ad purgandam pollinem. H. — *Excussoria et pollinaria.* Gallico vulgo, *des bluteaux, ou de tamis.* ED. P.

XXIX. *Alicae ratio.* Alicae apud Plinium duo significat: frumentum, *l'épeautre*; et cibum, *le grain d'épeautre*. Alicae usus maxime vigit

praestantissimae saluberrimaeque: quae palma frugum indubitata Italiam contingit. Fit sine dubio et in Aegypto, sed admodum spernenda. In Italia vero pluribus locis, sicut Veronensi Pisanoque agro: in Campania tamen laudatissima. Campus est subiacens montibus nimborum, totis quidem XL M. passuum planitie. Terra eius (ut protinus soli natura dicatur) pulverea summa, inferior bibula, et pumicis vice fistulosa: inontium quoque culpa in bonum cedit. Crebros enim imbres percolat atque transmittit: nec dilui, aut madere voluit propter facilitatem culturae. Eadem acceptum humorem nullis fontibus reddit, sed temperat, et concoquens intra se vice succi continet. Seritur toto anno, panico semel, bis farre. Et tamen vere segetes, quae interquievere, fundunt rosam odoratiorem sativa: adeo terra non cessat parere! Vnde vulgo dictum, Plus apud Campanos unguenti, quam apud caeteros olei fieri. Quantum autem universas terras campus Campanus antecedit, tantum ipsum pars eius, quae Laboriae vocantur, quem Phle-

aetate Augusti. Brot.—*Italiam contingit.* Chisl. *Italiae contingit.* Ed. P.

In Campania. Hinc alicariae metretices, et alicariorum pistrina in Campania, auctore Festo. HARD.

Fistulosa. Sic ex MSS. emend. Hard. *fistulans* Gronov. et al. Ed. P.

Nec dilui aut madere. Ne si in lutum abiret, non tam facilis esset culturae. II.

Vice succi continet. MSS. omnes *vici fusi.* II.

Seritur toto anno. Strabo idem graece, I. V, p. 242, de Campaniae agro: *ιστορεῖται δ' ἔνι τῶν πεδίων σπείρεσθαι δι' ἔτους, οἷς μὲν τῇ ζέῃ, τὸ δὲ τρίτον ἐλύμα· τινὰ δὲ καὶ λαχναῖς σπείρειν τῷ τετάρτῳ σπείρειν.* Tradit.

tum memoriae est quaedam Campaniae arva toto anno conseri: bis zea: tertium panico: quaedam etiam quarto satu olera producere. Vbi far appellavit zeam perspicue Strabo. II.

Segetes. Seges hic ipsa humus est, quae ad accipiendum semen apta est. Haec Plinius ait in eo tractu, quum interquievit a frugibus, sponte rosam fundere, quae sit odoratior sativa. II.

Plus... unguenti. Quoniam rosae in unguenta transeunt. II.

Quae et Laboriae. Plinius, lib. III, c. 9, §. 8: *Ibi Laborini campi sternuntur, et in deliciis, alicae populantur messis.* Vide quae ibi diximus in Notis. II.

graeum Graeci appellant. Finiuntur Laboriae via ab utroque latere consulari, quae a Puteolis, et quae a Cumis Capuam ducit.

4. *Alica* fit e zea, quam semen appellavimus. Tunditur granum eius in pila lignea, ne lapidis duritia conterat. Nobilius, ut notum est, pilo, victorum poenali opera. Primori inest pyxis ferrea. Excussis inde tunicis, iterum iisdem armamentis nudata conciditur medulla. Ita sunt alicae tria genera: mini-

Phlegraeum. Phlegraeum vocant ἀπὸ τοῦ φλέγειν, quod toto illo tractu passim ignis emicet, scaturiant calidi fontes, sulphur conficiatur, tanquam accensus sub terris sulphure dellagret ea regio: illic pugnasse cum gigantibus Herculem narrant, gente fera, et in peregrinis saevissima, ac inter praellandum tonuisse crebro, iactaque de caelo fulmina, unde fabulae occasio. Alii id gestum ad Pallenen Thraciae, quae et Phlegra vocata est, narrant, Rhod. lib. XXX, cap. 38. DAL. — *Phlegraeum.* Campos Phlegraeos egregio opere illustravit Clar. Hamilton, recteque observavit terram illam superne pulveruleam, inferne hihulam, et pumicis instar fistulosam, trahere suam fertilitatem a volcanicis ignibus quibus olim couflavit. Tot post annos durat adhuc illa fertilitas. BNOT.

Finiuntur. Laborini campi finiuntur, inquit; utrimque via gemina consulari: quarum altera a Capua Puteolos, altera Cumas ducebat. Plinium hoc loco carpit immerito Cluverius, Ital. Antiq. IV, 2. H.

Alica. Alica Plinio genus sorbitionis ac pultis est, cuiusmodi fere nos ex oryza conficimus. H.

Fit e zea, quam semen. Cap. 49. Zeam Strabonis sarem esse Plinia-

num iam ante monuimus. Idem Strabo loc. cit. fieri alicam e tritico ait in hoc ipso Campaniae tractu, omni oryza potiore: λέγουσι δὲ τὸν κύριον σῖτον, εἰς οὗ καὶ ὁ χυρὸς κατὰ τὴν ὡν πάσης καὶ ὀρύζης. Diose. lib. II, cap. 413, e zea: Ο δὲ χυρὸς γίνεται μὲν ἐκ τῆς καλομένης δικόκου ζέας, etc. II.

In pila lignea. Pila, sive mortarium, un mortier, vas concavum, quo Antiqui siccata frumenta pinsebant, ac contundebant. Cato, cap. XIV, in rustico instrumento recenset: *paululum latam pilam, ubi trititum pinant, unam: fullonicam, unam: et e. x: Pilam ligneam unam, fullonicam unam* diserat. Marcell. Empir. e. XXVI, ad calculosos: *Hoc medicamentum, inquit, tunditur, vel componitur in pila lignea, et pilo ligneo.* II. — *Ne lapidis.* Ne duritia lapideae pilae, ferreique pili farinae in modum grana conterat: quae nunc satis est ita contundi, ut suis truncis, aut filliculis spoliarentur, solaque medulla superat, detritis utriculis. II.

Primori. In extrema pili ferrei parte. HARD.

Conciditur medulla. Non conteritur, ut farina, ad laevorem usque: sed in particulas quaternas, quinqve grana singula franguntur, concassantur.

rum, ac secundarium: grandissimum vero aphaerema appellant. Nondum habent candorem suum quo praecellunt: iam tamen Alexandrinae praeferuntur. Postea (mirum dictu) admiscetur creta, quae transit in corpus, coloremque et teneritatem affert. Invenitur haec inter Puteolos et Neapolim, in colle Leucogaeo appellato: exstatque Divi Augusti decretum, quo annua vicena millia Neapolitanis pro eo numerari iussit e fisco suo, coloniam deducens Capuam: adiecitque causam asserendi, quoniam negassent Campani alicam confici sine eo metallo posse. In eodem reperitur et sulphur; emicantque fontes Oraxi oculorum claritati, et vulnerum medicinae, dentiumque firmitati.

II. — *Zea, Lépeantre*, non in farinam redigebatur, sed in partes concidebatur... Partes minimae appeditabant alicam, & Martiale, XII, epigr. LXXXIII, memoratam: minores, secundariam alicam: maiores, alicam, seu *aphaerema*. BNOT.

Ita... tria genera. Infra, quod in farisario eribito primum remansit, grandissimum est: quod areliore deinde cernitur, secundarium vocatur: quod angustissimo, cribrarium ac minimum. Nunc vero grandissimum alicae genus appellatur, quod leviter tusum est, cui excussae modo sunt lunicae: secundarium, medulla ipsa in crassiores partes concisa: minimum, in tenuiores. H.

Aphaerema. Αφάρμα, forte a cortice, seu lunicis zae ablatis. H.

Transit in corpus. Nempe in corpus et naturam alicae, cui colorem et teneritatem affert. Sic in fine huius capituli, candorem alicae, conferre lactis incocti mixtura, vice cretae, dicitur. H. — *Creta, quae transit in*

corpus. Non ita enim cretam esse edulem, et quae in corpus transeat, quum pisces vermesque terra vescantur. Immo edulis terra videtur ubique diffusa. Vidit Cl. Adansonius Africanos, *les Nègres*, qui terram comederent. Nostras in insulas translati edulem aliam terram reperere, quae in insula Martinica appellatur *caouac*, et publice venalis est. BNOT. — *Transit.* In alicam scilicet. Unde vir alias perspicax Broterius didicit, cretam humano corpori teneritatem et colorem asserre? Ed. P.

Leucogaeo. A terrae seu cretae albedine id ei colli nomen. Vide Camill. Pellegrin. in Campania Felice, pag. 245 et 266. HARD.

Annua vicena. In MSS. *anno ad vicena*. Forte *annua ducenta*. H.

Sine eo metallo. Quidquid e terrae visceribus effoditur, id metallum dicitur. Nulla adest exempla Rosweydae noster, in Nott. ad Paullin. pag. 859. HARD.

Fontes Oraxi. MSS. *Araxi*, et ita Broterius edidit. Ed. P.

6 *Alica adulterina* fit maxime quidem e zea, quae in Africa degenerat. Latiores eius spicae, nigrioresque, et brevi stipula. Pisunt cum arena, et sic quoque difficulter deterunt utriculos, fitque dimidia nudi mensura: posteaque gypsi pars quarta inspargitur; atque ut cohaesit, farinario cribro subcernunt. Quae in eo remansit, exceptitia appellatur, et grandissima est. Rursus quae transit, arctiore cernitur, et secundaria vocatur. Item cribraria, quae simili modo in tertio remansit cribro angustissimo, et tantum arenas transmittente. Alia ratio ubique adulterandi. Ex tritico candidissima et grandissima eligunt grana, ac semicocta in ollis, postea arefaciunt sole ad initium, rursusque leviter aspersa molis frangunt. Ex zea pulchrius, quam ex tritico, fit granum, quamvis id alicae vitium sit. Candorem autem ei pro creta lactis incociti mixtura confert.

Alica adulterina. Prorsus hunc alicae conficiendae modum Geop. Auctor expressit, lib. III, cap. 7, p. 90, tit. Χρόνου νόμος. II.

Fitque dimidia. Nudati tunicis suis grani mensura dimidio minor est, quam eral circumvestiti.

Gypsi. Tenuissime cribrati Geop. Auct. l. c. II.

Vt cohaesit. Vbi cum farina probe permixta est, et in unum corpus veluti coit. II.

Farinario, etc. Lepide Plantus in Poen. III, 4, 40, in lentos et tardius ambulantes: Nam iste quidem gradus mactetur est cribro pollinario, Nisi cum pedicis condicioistis sic hoc grassari gradu. DALEC.

Et tantum arenas. Admixtas scilicet, ut dictum est prius: Pisunt cum arena, etc. II.

Ad initium. MSS. Reg. Colb.

Chiff. ad initium. Forte, ad motum. HARD.

Fit granum. Vel potius graneum, quod pulis vel pisanæ genus e Irilico fuisse videtur. — *Granum.* MSS. Reg. 4, Colb. 4, *granacum.* Reg. 2, et Thuan. *gracum.* Colb. 2, omniom optime, *granacum.* Cato, cap. LXXXVII: *Graneum triticeum sic facito: Selibraus tritici puri in mortarium purum indat, lavetque bene, corticemque deterat bene, eluatque. Postea in ollam indat, etc.* Turnebus, Advv. II, 42, pag. 4027, legendum putabat, *Fit tragon.* Sed de Irago iam superius pronuntiatum a Plinio est, cap. 46: *Simili modo e tritici semine tragon fit, etc.* HARD.

Quamvis id alicae. Quamvis haec sit alica inferioris notae, minusque nutriat. II.

XXX. (XII.) Sequitur natura leguminum, inter quae maximus honos fabae: quippe ex qua tentatus sit etiam panis. Lomentum appellatur farina ea, aggravaturque pondus illa, et omni legumine. Iam vero et pabulo venalis fabae multiplex usus omnium quadrupedum generi, praecipue homini. Frumento etiam miscetur apud plerasque gentes, et maxime panico solida, ac delicatius fracta. Quin et prisco ritu fabacia suae religionis Diis in sacro est, praevalens pulmentari cibo, et hebetare sensus existimata, insomnia quoque facere.

XXX. *Honos fabae.* Quae faba Veterum fuerit, haud ita est proclive statuere: palam eoim est non esse eam quam eo nomine vulgus indigitat, *fève*: cui faseoli nomen accommodari verius ceoet Dodonaeus, Pempt. 4, lib II, cap. 505. Certe Graecorum *κίχαμον*, Latinorumque fabam, et rotundam esse, et exiguae molis, ex variis Antiquorum testimoniis perspicuum est: quae dos utroque a faba nostra vulgari abest. HARR. — *Faba vulgaris* (*Diadelph. decand.* L. *Legum.* Juss.) EN. P.

Lomentum. Farina fabacea, *ἰπ-
γμανον ἀλευρον*, et *ἄλευρον*. H.

Aggravaturque pondus. Frumenti vel panici, cui immiscetur in panificio. H.

Iani vero et pabulo. Pellicerius coniciebat in Nott. sinceriores forte lectionem fore: *Iam vero et pabulo venalium, fabae*, etc. Nos vix assentimur. HARR.

Frumento. Quem morem hodieque Allobroges tenent, ut fiat solidior panis. HARR.

Et maxime panico. Vide quae diximus e. 25. HARR.

Delicatius. Levius, molliusque fracta, nec in tenuem omnino farinam. HARR.

Fabacia A iactandis fabis deducta vox, ut suspicari quidem licet ex eo Varronis loco, de vita populi rom. ap. Nonium, l. 2: *Quibus temporibus, inquit, in sacris fabam iactant noctu, ac dicunt se Leoures domo extra ianuam iacere.* Fabacia pulte Carnae deae, Iani uxori, sacrificari solitum, kalendis Iuviis, quas fabarias appellabant, auctor est Macrobius, Saturn. l. 42, hunc ritum insititente Tarquinio post exactos reges. In MSS. Reg. Colb. Thuan. non *fabacia*, sed *fabata* legitur: et Graeci recentiores fabas coctas hodieque *φάβια* vocanti et pultem libatam Festus appellat, verbo *Resfiiva*. Apicius tamen, V, 6, fabacias virides, fabacias frictas, fabacias Baianas in obsonium parandi modum edocet. II.

In sacro est. Cato cap. cxxxiv, in sacro porcae praecedanae far, triticum, hordeum, fabam, semen rapicium adhibet. In Vinalibus polluebantur sullimenta ex faba, milioque molito, et mulso consperso. DAT.

Pulmentari cibo. Pulmentari vice. Vide quae diximus cap. 49. H.

Et hebetare. Didymus in Geop. l. II, cap. 33, pag. 60: *Οἱ δὲ πρῶτοι φασι τοὺς κυάμους ἀμβλύνειν τὰς καρ-*

Ob haec Pythagorica sententia damnata: ut alii tradidere, quoniam mortuorum animae sint in ea. Qua de causa parentando utique assumitur. Varro et ob haec Flaminem ea non vesci tradit quoniam in flore eius litterae lugubres reperiantur. In eadem peculiaris religio; namque fabam utique e frugibus referre mos est auspicii causa, quae ideo referiva appellatur.

διὰ τῶν ἐπιδύτων αὐτοῖς θεῶ καὶ ἐμποδίζον τὰς εὐθυνοεργίας νομίζον-
ται, σίσι γὰρ πνευματώδεις. Iano.

Pythagorica sententia. Fabae nomine a Pythagora quidam intellectum omniū putant, quod in eo sit ἡ τῶν ζώων χάρις, animalium fetura, ac inde dictum χάριον. Par scelus Pythagoras esse dicebat ἐσθίειν κρέας κρεαδίς τε τοκίως. Rhod. XXVII, 47; Cato CXXXIV. DAL. — *Pythagorica.* Pythagorici huiusce placiti quae sententia fuit, fusc disputatur a Gelio IV, 41, pag. 296. Facit cum Plinio Apollonius, Hist. comm. c. 46, et Tullius de Divin. lib. I, c. 30: *Iubet Plato, inquit, sic ad somnum proficisci corporibus affectis, ut nihil sit, quod errorem animis, perturbationemque afferat. Ex quo etiam Pythagorici interdictum putatur, ne faba vescerentur, quod habet inflationem magnam is eibus, tranquillitati mentis, quaerentis vera, contrariam.* Et lib. II, n. 419: *Faba quidem Pythagorici utique abstinere; quasi vero eo cibo mens, non venter infletur.* Trahit alio eam Pythagorae sententiam Plutarch. de Educ. puer. p. 12, rursumque in Qu. Rom. p. 286. H. — *Pythagorica sententia.* Broterius ex MSS. Regg. 1 et 2, *Pythagoricae sententiae.* Eo. P.

Parentando utique. In Lemuribus, quae maio per trinodium liebant, fabam nigram lotis manibus pedi-

busque nudis, per ora versantes, aere tinniente, post terga reiciebant, Lemures domo se eicere clamantes, et ut ahirent novies orantes, expiari sic Manes arbitrati: in parentalibus, faba vesebantur: in pervigiiliis, eicere: pro ferali, coena nudis silicis sepulchrorum offam ex lente imponebant, quum inferias solverent. Alex. ab Alex. II, 42. DAL. — *Parentando.* Parentalibus sacrificiis fabas adhiberi solitas, Festus affirmat. Parentalia autem epulae erant, in parentum aut propinquorum funeribus datae. HARO.

Flaminem. Gallius, X, 45, pag. 530, ex Fabii Pictoris Annalibus, *Fabam neque tangere Dialis mos est, neque nominare.* Quae verba Festus transcribens, etiam causas adiicit: quod ea putatur ad mortuos pertinere: nam et lemurilibus iacitur larvis, et parentalibus adhibetur sacrificiis, et in flore eius litterae apparere videntur. Vide Erasm. Chil. I, Cent. 4, pag. 45, Adag. *A fabis abstineto.* Adde auctorem Geop. II, 33, p. 70. H.

Quae ideo referiva. Ita MSS. Reg. Colb. Th. non refrina, Festus: *Refrina* (vel referiva potius) faba dicitur, ut ait Cincius, quae ad sacrificium eum referri solet donum ex segete auspicii causa, quasi revocet fruges. Aelius dubitat an ea sit, quae prolata in segetem domum refratur, an quae refrigeratur, quod est, torreatur. Sed

Et auctionibus adhibere eam lucrosam putant. Sola certe frugum etiam excisa repletur crescente luna. Aqua marina, aliave salsa non percoquitur. Seritur ante Vergiliarum occasum leguminum prima, ut antecedat hiemem. Virgilius eam per ver seri iubet, Circumpadanae Italiae ritu. Sed maior pars malunt fabalia maturae sationis, quam trimestrem fructum. Eius namque siliquae caulesque gratissimo sunt pabulo pecori. Aquas in flore maxime concupiscit: quum vero defloruit, exiguas desiderat. Solum, in quo sata est, laetificat stercoris vice. Ideo circa Macedoniam, Thessaliamque, quum florere coepit, vertunt arva.

opinionem Cineii adinuat, quod in sacrificiis publicis, quum puls fabata Diis datur, nominatur refriva. Dictis Plinius adstipulatur. Haaro.

Et auctionibus. Et in venditionibus publicis, si faba simul proponeretur venalis, lucrum ex ea re, et ex eo omine, maximum futurum putabant. Haaro.

Sola certe. Didymus loc. cit. Φησὶ δὲ τὸν κυριώτερον ἀναπληροῦσθαι πάλιν τῆς σάβανης αὐξομένης. Haaro.

Aqua marina. Didymus l. c. Et pisa nos observavimus puteana etiam aqua vix, fluviali haud aegre coqui. Haaro.

Seritur ante. De Vergiliarum casu, cap. 59. Pallad. lib. XI, in Novemb. tit. I, pag. 61: *In principio novembris fabam spargimus*, etc. H.

Virgilius. Georg. I, 245: *Vere fabis satio.* Seneca, epist. 86, § 15: *An uno tempore (vere) ista ponenda sini, et an utriusque (fabae et medicinae) verna sit satio, hinc aestimari licet.* Iunius mensis est, quo tibi scribo, iam proclivis in Iulium: eodem die

vidi fabam metentes, milium serentes. Dalec.

Fabalia. Siliquas fabales, seu grandiores culmos, ex quibus siliquae pendunt. Colum. lib. II, cap. 10, de faba: *Post brumam parum recte seritur: pessime vere: quamvis sit etiam trimestris faba, quae mense februario seratur... sed exiguas paleas, nec multam siliquam facit.* Veteres itaque rusticos plerumque dicentes audio, molle se matura fabalia, quam fructum trimestrem. Haaro.

Aquas in flore. Theophrast. Hist. VIII, 6. Haaro.

Solum, in quo. Theophrast. Hist. VIII, 9. Colum. II, 10, p. 57: *Sunt etiam qui putent in arvis hanc eandem vice stercoris fungi: quod sic ego interpretor, ut existimem non sationibus eius pinguescere humum, sed minus hanc quam cetera semina vim terrae consumere.* Nam certum habeo frumentis utiliore agrum esse, qui nihil, quam qui istam siliquam proximo anno tulerit. Vide etiam Pallad. in Nov. tit. I, p. 161. H.

Ideo circa. Theophr. l. c. H.

Nascitur et sua sponte plerisque in locis, sicut septemtrionalis Oceani insulis, quas ob id nostri Fabarias appellant: item in Mauretania silvestris passim, sed praedura, et quae percoqui non possit. Nascitur et in Aegypto spinoso caule: qua de causa crocodili oculis timentes refugiunt. Longitudo scapo quatuor cubitorum est amplissima crassitudo: nec genicula habet, molli calamo: simile caput papaveri, colore roseo: in eo fabae non supra tricenae: folia ampla: fructus ipse amarus et odore: sed radix perquam lauta incolarum cibis, cruda, et omnino decocta, arundinum radicibus similis. Nascitur et in Syria, Ciliciaeque, et in Torone Chalcidis lacu.

XXXI. Ex leguminibus autem novembri seruntur

Fabarias. Vide lih. IV, 17.

Nascitur et in Aegypto. Haec Theophr. IV, 10, quae transcripsit Athenaeus, III, pag. 27. A solo, in quo provenit, faba Aegyptia vocitatur: sed colocasiam esse cave credas. H.

Spinoso caule. Theophr. l. c. non *caule spinoso* dixit, sed *radice spinosa*. *Ισχυρά γὰρ ἡ ῥίζα, καὶ οὐ πόρρω τῆς τῶν καλῶν, πλὴν ἐπακκυνθίζουσα· καὶ προκόδιλος φύγει, μὴ προσκόψῃ τῷ ὀρθάλμῳ, τῷ μὴ ὀξύ καθαρόν.* Legisse Plinium videtur apud scriptores alios, *καυλός δ' ἐπακκυνθίζων*. H. — Quae sit illa faba spinoso caule, definire omnino non possumus; nisi ad quamdam *acotiae* aut similis cuiusdam generis speciem aculeatam referamus. Ed. P.

Longitudo. Theophr. l. c. H.

Crassitudo. Digitalis, πάχος δὲ δακτυλίου. Theophr. H.

Nec genicula. Non habet genicula, sed calamum mollem: ὁμοίος δὲ καλῶν μελακῶ ἀγρόντων. Theophrast. Haeu.

Simile caput papaveri, etc. Caput simile vesparum rotundo favo: flos duplo maior quam papaveris, colore omnino roseo, Theophr. In medio, cuiusque fabae amarum quidpiam et viride est, contortum, e quo faba sata caulis prodit laudatum Dioscoridi, Galeno, Celso ad oculorum et aurium dolores, non autem faba tota amara. Dal. — *Simile caput.* Flos scilicet. Τὸ δὲ ἄνθος διπλάσιον, ἢ μέκωνος χρώμα δὲ ὁμοίον ῥόδῳ κατακόρης. Theophr. H.

Non supra tricenae. Πληθος δὲ οἱ πλείστοι τριάκοντα. H.

Sed radix. Theophr. l. c. et Athen. Haed.

Nascitur et in. Theophr. et Athen. H. ec. Haed.

XXXI. *Ex leguminibus.* In MSS. Reg. Coll. Th. *Ex leguminibus autumnale vere seruntur*, forte pro *autumno et vere*. Nam lentis duas sationes agnovit Columella, II, 40: *Sationes eius duas, inquit, servamus; alteram maturam, per mediam sementim: se-*

lens: et in Graecia, pisum. Lens amat solum tenue magis, quam pingue, caelum utique siccum. Duo genera eius in Aegypto, alterum rotundius nigriusque, alterum sua figura. Vnde vario usu translatum est in lenticulas nomen. Invenio apud auctores, aequanimitatem fieri vescentibus ea. Pisum in apricis seri debet, frigorumpatientissimum. Ideo in Italia, et in austeriori caelo non nisi verno tempore, terra facili ac soluta.

XXXII. Ciceris natura est gigni cum salsilagine: ideo solum urit; nec nisi madefactum pridie, seri debet. Differentiae plures, magnitudine, figura, colo-

riorem alteram, mense februario. De februario etiam subscribit Palladius in Febr. III, tit. 4, pag. 51: Hoc etiam mense lenticulam seres, etc. HARO.

Lens amat. Ita Colum. II, 40, p. 59: *Lentem sementi media, crescente luna usque in duodecimam, soli tenui et resoluta, vel pingui et sicco maxime loco seri convenit: nam in flore facile luxuria et humore corrumpitur.* H. — *Ervum Lens* (Diadelph. decand. gen. 699 L. Legum. Juss.), *lentille*. Ed. P.

In Aegypto. De ea lente Virgil. G. I, 228: *nec Pelusiaca curam adsperserunt lentis.* Et Martial. XIII, cp. 9: *Accipe Niliacum, Pelusia munerat, lentem.* H.

Sua figura. Qualis est lentis vulgaris. HARO.

In lenticulas. Maculas in facie quas et lentiginis vocant: Graeci φακίαι: ut lentem ipsam, cuius a similitudine deductum lenticulae nomen. φακόν. HARO.

Aequanimitatem. Auctor Geop. II, 35, pag. 71: Η δὲ Αἰγυπτία φακή, εὐθυρίαν παρέχει τοῖς ἐσθίουσι, de-

gyptia lens in cibo sumpta laetitiam affert vescentibus ea. Lenticulam videri volunt sic appellatam, quoniam lentas, et lentos, et moderatos reddit eos, qui eam in cibos adhibent. HARO.

Pisum, etc. Colum. II, 40, p. 57: *Similis quoque ratio est pini: quod tamen facilius et solutum terram desiderat, tepidumque locum, et caelum frequentis humoris.* Vulgo, pois. HARO.

XXXII. *Cum salsilagine.* Cum quodam liquore salis, qui ei legumini peculiaris et insitus: quem si nimii imbres abluant, ipsum tabe interit, et ab erucis erosum perit, inquit Theoph. Histor. VIII, 6: Εμφύθως ἀποκλυσθήσῃς τῆς ἕλης σαρκαλίζονται, καὶ ὑπὸ καρπῶν κατεσθίοντο. H. — *Cicer arietinum* (Diadelph. decand. L. gen. 700. Legum. Juss.), pois ovine. Ed. P.

Ideo solum. Colum. II, 40, p. 60. HARO.

Nec nisi. Colum. l. c. Pallad. in Mart. IV, tit. 4, pag. 85, et auctor Geop. II, 34, pag. 78. H.

Differentiae plures. Plinius hoc in-

re, sapore. Est enim arietino capite simile, unde ita appellatur, album nigrumque. Est et columbinum, quod alii Venerium vocant, candidum, rotundum, leve, arietino minus, quod religio pervigiliis adhibet. Est et cicercula minuti ciceris, inaequalis, angulosi, veluti pisum. Dulcissimum autem id, quod ervo similinum; firmissimum quod nigrum et rufum, quam quod album.

XXXIII. Siliquae rotundae ciceri, caeteris legu-

considerate. Cicerum tria genera. arietinum, nigrum, Etruriae frequentissimum; in quo genere nullum candidum est: orobaeon, columbinum Plinio; malum orobinum aut ervium, colore, non magnitudine orobi, sicut urinarum ὀροβιδῶν ὑπόστασιν dixit Hippocrates, in cuius specie nullum album est: tertium ἀνὰ μέσον, colore inter nigrum et orobaeon medio. Praeter haec omnia et album dulcissimum, inquit Th. ἐνὶ πᾶσι: quae voces Plinium fefellerunt, putantem significari, in omnibus generibus album reperiri, quum significent potius, praeter omnia genera memorata candida inveniri. Orobiaeon Columella lib. II, cap. 40, *puiceum* vocat, non, ut vulgo legitur, *Panicum*. DALEC. — *Differentiae*. Theophr. Hist. VIII, 5. H.

Vnde ita appellatur. Cicer arietinum, Columellae l. c. Theophrast. *πρὸς ἐπιβίβωσιν*. Athen. II, pag. 54: τῶν ἐπιβίβωσιν τινὰς καλεῖσθαι πρῶτος. Iconem arietini ciceris habet Dodonaeus pag. 515. H.

Album nigrumque. In his regionibus non sunt arietini ciceris differentiae ullae ex colore: est enim omne ex purpura subnigrum. Neque vero Theophrasti verba ista, quibus similia

Plinius hoc loco habet, in arietino genere nigrum candidumque esse persuadent: Οἱ δὲ ἐπιβίβωσιν καὶ... τοῖς χρώμασι, καὶ ταῖς μορφαῖς διαφέρουσιν οἷον οἱ πρὸς ὀροβιδῶν... ἐνὶ πᾶσι δὲ τὰ λευκὰ γλυκύτητα. Nam ἐνὶ πᾶσι non in omni genere ciceris, album reperiri significat, sed in omni leguminum genere, ut in cicere, lente, alisque, album nigro antecellere. H.

Est et cicercula. Dioscoridi, II, 126, ἐπιβίβωσος ὁ ἥμερος, cicer sativum, ut dicemus XXII, 72. Colum. II, 40, p. 60: *Cicercula, quae piso est similis*. HARR.

Quod ervo simillimum. Ὀροβιδῶν et ὀροβιδῶν Graeci vocant. Hoc ciceris genus Galen. lib. VI Simplic. et reliqui medici, acre, calidum, et amarum esse tradunt; sed arietinum caeteris διουρητικώτερον εἶναι. DALEC. — *Quod ervo*. Vnde ὀροβιδῶν ἐπιβίβωσος a Theophr. appellatur, ab ervi similitudine, quod Graeci ὀροβον vocant. HARR.

Firmissimumque. Theophr. Hist. VIII, 6. HARR.

XXXIII. *Siliquae*, etc. Theophr. Hist. lib. VIII, 5, totidem verbis: καὶ οἱ καλεῖσθαι λεβοὶ, σχιδῶν ἀνὰ λεβὸν τοῖς σπέρμασι λεβόν, etc. H.

minum longae, et ad figuram seminis latae: piso cylindratae: faseolorum cum ipsis manduntur granis. Serere eos qua velis terra licet ab idibus octobris in kalendas novembres. Legumina, quum maturescere coeperunt, rapienda sunt, quoniam cito exsiliunt, latentque quum decidere, sicut et lupinum; quamquam prius de rapis dixisse conveniat.

XXXIV. (XIII.) In transcursu ea attingere nostri, paulo diligentius Graeci, et ipsi tamen inter hortensia: si iustus ordo fiat, a frumento protinus aut certe faba dicendis, quando alii usus praestantior ab his non est. Ante omnia namque cunctis animalibus nascuntur, nec in novissimis satiant ruris alitum quoque genera, magisque si decoquantur aqua. Quadrupedes et fronde eorum gaudent. Et homini non minor rapaciorum suis horis gratia, quam cymarum: flavi-

Cylindratae. Theoph. κυλινδρώδεις, id est, ad similitudinem cylindri. HARD.

Faseolorum. Subintellige, *siliquae*. Faseolos porro eos intellige de quibus egimus XVI, 92, vulgo *fèveoles*. Dioscoridi, II, 476, σιλιαξ κικαρία est, cuius siliquam cum semine, asparagi modo rixam, oleris iostar edi pariter prodidit. Graeci scriptores alii δολύχους et φαειλούς vocant. Virgilius, vilem faselum, uti ex Plinio liquet, faseolos appellante libri huius cap. 56, quos poeta faselos vocat. II. — *Phaseolus vulgaris*, de quo iam egimus sup. vol. V, p. 639, ex India oriundus; nunc in hortis olitorum colitur. Eo P.

Quamquam prius. Quam de lupino dicimus. HARD.

De rapis. Rapa Varroui, de Ling. Latina, IV, quasi *ruapa*, quod e terra ruantur. Verisimilis est etymon a

graeco ῥάπυς, confer Athen. lib. IX. DALEC.

XXXIV. *Quando alii.* Quum aliud nullum sit legumen praestantioris usus, quam rapa: de lis statim post frumentum fabamque instituenda videbatur oratio. Rapa Graecis γογγύλις et γογγύλη, nostris *unc rave*. II.

Ante omnia. Colum. II, 40, *Boves pascunt*, inquit, *praecipue in Gallia*, etc. II.

Rapaciorum. Rapacia, sive rapicia, cauliculi sunt teneri raparum, qui decocti sumuntur in ciliis: sicuti cymae, ipso teste Plinio, XIX, 41, sunt brassicae caulium teneriores pariter, delicatioresque cauliculi. De rapacis Cato cap. xxxv: *Rapinam et caules rapicii unde fiant, et rapinam in loco stercoreato bene, aut in loco erasso serito*. II.

Flavidorum. Ita MSS. omnes, non *faseolorum*. Vide quae de voce *fla-*

re, sapore. Est enim arietino capite simile, unde ita appellatur, album nigrumque. Est et columbinum, quod alii Venerium vocant, candidum, rotundum, leve, arietino minus, quod religio pervigiliis adhibet. Est et cicercula minuti ciceris, inaequalis, angulosi, veluti pisum. Dulcissimum autem id, quod ervo similimum; firmissusque quod nigrum et rufum, quam quod album.

XXXIII. Siliquae rotundae ciceri, caeteris legu-

considerate. Cicerum tria genera. arietinum, nigrum, Etruriae frequentissimum; in quo genere nullum candidum est: orobiaeon, columbinum Plinio: malum orobinum aut ervium, colore, non magnitudine orobi, sicut urinarum ὀροβουίδῃ ὑπόστασιν dixit Hippocrates, in cuius specie nullum album est: tertium ἀνὰ μέσον, colore inter nigrum et orobiaeon medio. Praeter haec omnia et album dulcissimum, inquit Th. ἐπὶ πᾶσι: quae voces Plinium fefellerunt, putantem significari, in omnibus generibus album reperiri, quum significant potius, praeter omnia genera memorata candida inveniri. Orobiaeon Columella lib. II, cap. 10, *puiceum* vocat, non, ut vulgo legitur, *Punicum*. DALEC. — *Differentiae*. Theophr. Hist. VIII, 5. H.

Vnde ita appellatur. Cicer arietinum, Columellae l. c. Theophrast. κριοὶ ἐπίθενθαι. Athen. II, pag. 54: τῶν ἐπέθενθων τινὰς καλοῦσι κριοὺς. Iconem arietini ciceris habet Dodonaeus pag. 515. H.

Album nigrumque. In his regionibus non sunt arietini ciceris differentiae ullae ex colore: est enim omne ex purpura subnigrum. Neque vero Theophrasti verba ista, quibus similia

Plinius hoc loco habet, in arietino genere nigrum candidumque esse persuadent: Οἱ δὲ ἐπέθενθαι καὶ... τοῖς χρώμασι, καὶ ταῖς μορφαῖς διαφέρουσιν οἷον οἱ κριοὶ ὀροβιαῖοι... ἐπὶ πᾶσι δὲ τὰ λευκὰ γλύκνυται. Nam ἐπὶ πᾶσι non in omni genere ciceris, album reperiri significat, sed in omni leguminum genere, ut in cicere, lente, aliisque, album nigro antecellere. H.

Est et cicercula. Dioscoridi, II, 126, ἐπέθενθος ὁ ἥμερος, cicer sativum, ut dicemus XXII, 72. Colum. II, 10, p. 60: *Cicercula, quae piso est similis*. HARD.

Quod ervo similimum. Οροβίαζον et ὀροβιαζίων Graeci vocant. Hoc ciceris genus Galen. lib. VI Simpl. et reliqui medici, acre, calidum, et amarum esse tradunt; sed arietinum caeteris διουρητικώτερον εἶναι. DAL. — *Quod ervo*. Vnde ὀροβιαζὸς ἐπέθενθος a Theophr. appellatur, ab ervi similitudine, quod Graeci ὀροβον vocant. HARD.

Firmissusque. Theophr. Hist. VIII, 6. HARD.

XXXIII. *Siliquae*, etc. Theophr. Histor. lib. VIII, 5, totidem verbis: Καὶ οἱ καλούμενοι λεβοὶ, σχιδὸν ἀκόλουθαι τοῖς σπέρμασιν εἶσιν, etc. H.

minum longae, et ad figuram seminis latae: piso cylindratae: faseolorum cum ipsis manduntur granis. Serere eos qua velis terra licet ab idibus octobris in kalendas novembres. Legumina, quum maturescere coeperunt, rapienda sunt, quoniam cito exsiliunt, latentque quum decidere, sicut et lupinum; quamquam prius de rapis dixisse conveniat.

XXXIV. (XIII.) In transcurso ea attingere nostri, paulo diligentius Graeci, et ipsi tamen inter hortensia: si iustus ordo fiat, a frumento protinus aut certe faba dicendis, quando alii usus praestantior ab his non est. Ante omnia namque cunctis animalibus nascuntur, nec in novissimis satiant ruris alitum quoque genera, magisque si decoquantur aqua. Quadrupedes et fronde eorum gaudent. Et homini non minor rapaciorum suis horis gratia, quam cymarum: flavi-

Cylindratae. Theoph. κυλινδρώδεις, id est, ad similitudinem cylindri. HARD.

Faseolorum. Subintellige, *siliquae*. Faseolos porro eos intellige de quibus egimus XVI, 92, vulgo *fèves*. Dioscoridi, II, 176, σπύλας κηραίας est, cuius siliquam cum semine, asparagi modo elixam, oleris iastar edi pariter prodidit Graeci scriptores alii δολύχους et φασκόλους vocant. Virgilius, vitem faseolum, uti ex Plinio liquet, faseolos appellante libri huius cap. 56, quos πύλα faseos vocat. II. — *Phaseolus vulgaris*, de quo iam egimus sup. vol. V, p. 639, ex India oriundus; nunc in hortis olitoris colitur. Eo P.

Quamquam prius. Quam de lupino dicimus. HARD.

De rapis. Rapa Varroui, de Ling. Latina, IV, quasi *rapa*, quod e terra ruatur. Verisimilius est etymum a

graeco ῥάπης, confer Athen. lib. IX. DALEC.

XXXIV. *Quando alii.* Quum aliud nullum sit legumen praestantioris usus, quam rapa: de iis statim post frumentum fabaeque instituenda videbatur oratio Rapa Graecis γογγύλις et γογγύλη, nostris *unc rave*. II.

Ante omnia. Colum. II, 10, *Raves piscunt*, inquit, *praecipue in Gallia*, etc. II.

Rapaciorum. Rapacia, sive rapicia, cauliculi sunt teneri raparum, qui decocti sumuntur in cibis: sicuti cymae, ipso teste Plinio, XIX, 41, sunt brassicae caulium teneriores pariter, delicatioresque cauliculi. De rapacia Cato cap. xxxv: *Rapinon et coctas rapicii unde fiant, et rapaphanum in loco stracato bene, ant in loco crasso scito*. II.

Flavidorum. Ita MSS. omnes, non *flaccidorum*. Vide quae de voce *fla-*

dorum quoque, et in horreis enecatorum, vel maior quam virentium. Ipsa vero durant et in sua terra servata; et postea passa, paene ad alium proventum, famemque sentiri prohibent. A vino, *atque messe, tertius hic Transpadanis fructus. Terram non morose eligit, paene ubi nihil aliud seri possit. Nebulis, et pruinis ac frigore ultro aluntur, amplitudine admirabili. Vidi XL libras excedentia. In cibis quidem nostris pluribus modis commendantur: durantque ad alia sinapis acrimonia domita, etiam coloribus picta, praeter suum, sex aliis, purpureo quoque: neque aliud in cibis tingi decet. Genera eorum Graeci duo prima fecere, masculum, femininumque, et ea serendi modo ex eodem semine: densiore enim satu mascullescere, item in terra difficili. Semen praestantius, quo subtilius. Species vero omnium tres. Aut enim in latitudinem fundi, aut in rotunditatem glo-

vescere, quae Plinio familiaris est, congressimus lib. XV, c. 36. II.

Postea passa. Sub dio siccata. II.

Ad aliam. Usque ad aliam messem. HARR.

Ac frigore ultro. Martial. lib. XIII, ep. 46: *Haec tibi brumali gaudentia frigore rapa* Quae damus, in caelo Romulus esse solet. Adde Nicandrum in Georg. II, cuius carmen recitat Athenaeus XIV, pag. 433. II.

Amplitudine. Quoniam incrementum omne, non in folia, sed in radice vertitur, ut ait Theoph. Hist. lib. VIII, cap. 4. II.

Vidi XL. Matthioli in lib. II Dioscor. cap. 104, vidisse se innumera scribit, quae xxx libras penderent, et quibusdam locis centenas: magno certe naturae miraculo, e tam exiguo semine, trilus fere mucusibus tantas radices gigni. II.

Sinapis acrimonia domita. De conditura illorum vide Columellam lib. XII, cap. 54. Muria condiri tradit Dioscorides. DAL. — *Sinapis.* Ha Nicander in Georg. I. c. II.

Genera eorum. Theophr. I. cit. a quo et Athenaeus accepit IX, 369. HARR.

Densiore enim. Theophr. totidem verbis: *Γένεσθαι δὲ ἐκ τοῦ αὐτοῦ σπέρματος ἄμφω. Πρὸς δὲ τὸ ἀπὸ θηλύνεσθαι, πηγνύναι δὲ μανίας. Εὖν γὰρ πυκνὰς, πάσας ἀπαρβένεσθαι, τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον, καὶ ἐν γῇ μαχθησὶ σπαραῶσι.* II.

Sciten. Theophr. *Βέλτιον λεπτόν.* HARR.

In latitudinem. Tale rari genus, cuius radix oblonga, radiculam nostram imitatur. Itali hodie colunt in hortis, DALC. — *Aut enim in.* Hanc speciem Nicander praeternisi: reli-

bari. Tertiam speciem silvestrem appellavere, in longitudinem radice procurrente, raphani similitudine, et folio anguloso scabroque, succo acri: qui circa messem exceptus oculos purget, medeaturque caligini, admixto lacte mulierum. Frigore dulciora fieri existimantur et grandiora: tepore in folia exeunt. Palma in Nursino agro nascentibus. Taxatio in libras sestertii singuli, et in penuria bini. Proxima in Algido natis.

quas expressit en carmine quod Athenaeus recitat l. e. Γεγγυλίδης διασκή γὰρ ἰὸν ἐν ῥαπάνοιο γένεσιν, Νεχροῖς τε, στερρῇ τε φασίνεσσι ἐν πρασίῃσι, etc. Trihaec raporum genera depicta vide apud Dalecamp. Hist. lib. V, pag. 640. H.

Tertiam speciem, etc. Lapsus hic est Plinii nostri haud dubius, sed memoriae, ob idque venis dignus: nam quod Theophrastus lib. VII, c. 6, et Dioscorides lib. II, tribuunt lactucae silvestri, Plinius rapo silvestri tribuit. Erroris causa fuit, quod de utroque Theophrastus pariter disserit: a quo frequenter in hac plantarum commentatione mutuo accipit Plinius. Eius verba sunt: *Rapa vel radice longa et modo raphani brevique eade consistit. Lactuca folio brevior quam sativa est, idque consummatum aculeatur et eade modo breviora perficitur. Succum acrem ac medicatum habet: nascitur inter arva: liquitur per messem tritici, et purgare aquam inter cutem dicitur, et caliginem acrem ab oculis et argemam auferre cum lacte mulieris.* PIXT.

Qui circa messem. Et hanc vim lactucae silvestris folio Theophrastus attribuit l. e. Plinius ex aliis aucto-

ribus, et raporum succo, qui ex eade exeiso exeipitur. H.

Frigore. Nicander, Georg. II, apud Athen. Theophr. Hist. lib. VII, esp. 4, et Martialis allato paulo ante epigrammate. H.

Grandiora. In radicem alimentum verti. Theophr. DAL.

Tepore. Austriano tempore incrementum omne et succus abit in folio, non in radice. Theophr.

In folia exeunt. In caulem. Theophr. DALEC.

Palma in Nursino. Columell. in Hortulo: *Quin et Tardipedi sacris iam rite solutis, Nube nova seritur, earli pendentibus undis, Gangylis illustri mittit quam Nursia campo, Quaeque Amiterninis defertur bunias arvis.* HARD.

In penuria bini. Bini sestertii, monetae nostrae asses sunt quaterni. Mille aureis rapum emisse a Conone rustico Ludovicum XI, regem Gallicarum, ferunt. H.

In Algido. Mons est in agro Tusculano, coniunctus Albano monti, ab urbe Roma xv mill. pass. quem ab algendo dictum Grammatici volunt. Vide Strabonem V, pag. 257. HAZO.

PLIN. N. H. Tom. VI

Q

XXXV. Napi vero Amiternini, quorum eadem fere natura, gaudent aequae frigidis. Seruntur et ante kalendas martias, in iugero sextarii quatuor. Diligentiores quinto sulco napum seri iubent, rapa quarto, utrumque stercoreato. Rapa laetiora fieri, si cum palea seminentur. Serere nudum volunt, precantem sibi et vicinis serere se. Satus utrique generi iustus, inter duorum numinum dies festos, Neptuni atque Vulcani: feruntque subtili observatione, quota luna praecedente hieme nix prima ceciderit, si totidem luminum die intra praedictum temporis spatium serantur, mire provenire. Seruntur et vere in calidis atque humidis.

XXXVI. (xiv.) Lupino est usus proximus, quum sit

XXXV. *Napi*, etc. Columella lib. II, cap. 40. *Dal.* — *Napi vero.* Martialis XIII, ep. 20, cuius lemma, *Napi*: «Nos Amiternus ager felicibus educat hortis; Nursinas poteris potius esse pilas.» Nursinae pilae rapa sunt in rotunditatem globata, de quibus dictum est proximo capite. *Napus* Graecis, et Columellae paulo ante laudato, *βουvidε*; nostris, *un navet*. Pingitur a Dodonaeo pag. 663. Vt olim porro Nursinis, sic modo Sabaudis rapis Lemovicisque palma tribuitur. H. — *Brassica Napus* (*Tetradyn. siliq.* gen. 4245 Willd. *Cneif.* Juss.) *Ed. P.*

In iugero sextarii. Colum. II, 40, pag. 64. H.

Quinto sulco. Terram ante quinque arandam, quam napus seratur. Vide infra cap. 49: *Quarto seri sulco*, etc. H.

Satus utrique generi iustus. In locis riguis Columella seri iubet a solstitio: siccis vero ultima parte mensis Augusti, vel prima septembris. *Dal.*

Neptuni atque Vulcani. In calendario rustico apud Gruterum pag. 439, Augusto mense Neptunalia: Vulcanalia septembri dicantur. Et pag. 433, Vulcanalia decimo kalend. sept. Neptunalia decimo kal. *Aug. Harb.*

Quota luna. Si tot diebus post Neptuni festum serantur, quota luna fuerat praecedente hieme, quum nix prima cecidit. H.

XXXVI. *Lupino.* Nostri *lupin*, Graeci *λεπιδόν ημυρον* vocant. H. — *Lupinus albus* (*Diadelph. decand.* L. gen. 675 *Decand. Leguminos.* Juss.) *Ed. P.*

Usus proximus. Post rapa, quae cunctis pariter animalibus nasci diximus cap. 34: *Boves enim lupinum*, inquit Colum. II, 40, pag. 56, *per hiemem coctum maceratumque probe alit: Famem quoque, si sterilitate annonae incensit hominibus, commode propulsat.* Qui promiscuus hoc loco quam proximus legi maluit, et a MSS. fide, et a Plinii mente desciunt. H.

et homini, et quadrupedum generi ungulas habenti, communis. Remedium eius, ne metentes fugiat exsiliendo, ut ab imbre tollatur. Nec ullius, quae seruntur, natura assensu terrae mirabilior est. Primum omnium cum sole quotidie circumagitur, horasque agricolis etiam nubilo demonstrat. Ter praeterea floret: terram amat, terraque operiri non vult. Et unum hoc seritur non arato. Quaerit maxime sabulosa, et sicca, atque etiam arenosa. Coli utique non

Et homini. Praesertim Cynicis olim, de quibus Horat. Ep. I, vii, 23, *quid distet acra lupinis*. Legumen enim id in pera semper gestare solebant. Vnde Aristoteles, οὐκ ἀνθρώπῳ γὰρ κρύπτει, οὐκ οἶδα, φησὶν, πῶς δύνανται ἡλόσθην ἔχειν, θερμῶν τε χοίνεξ. Turneb. lib. XXV, cap. 29. DAL.

Remedium eius. Lupinum, inquit Theophr. Hist. VIII, 49, non prius metuui, quam imber incesserit: quoniam alioqui inter metendum e vaginulis exsiliret, atque ita periret semen. Sic etiam auctor Geopon. II, 37, p. 72. Post dies ferventes, aëre madefacto, mane demeti oportere scribit Theophr. de Causa. IV, 44, p. 318. HAAB.

Ne metentes fugiat, etc. Theophrast. Hist. lib. IX, cap. 40. Servius, Nonnulli proprie calamos lupinorum alas dici putant, ut Aelius: *alae ex lupino, surculi sine foliis*. Cato in *Originibus*, *ala ex lupino*. Memini tamen Varro nem de Lingua Latina, *alam culmum fabae dicere*. Haec Servius. DAL.

Nec ullius, quae seruntur, natura assensu terrae mirabilior est. Duo illa verba *assensu terrae*, opinor non esse legitima. PINT. — *Nec ullius.*

Nec ullius eorum quae seruntur natura, terra ei admodum favente, mirabilior est. H.

Assensu terrae. MSS. *adsensu terraeque*. HAAB.

Primum omnium. Haec totidem verbis Geop. auct. ex Apuleio, loco citato. HAAB.

Ter praeterea. Geop. l. c. H.

Terram amat. Theophr. lib. IX, cap. 40, et lib. I, c. 12. DAL.

Terraque operiri. Theophr. Hist. lib. VIII, cap. 41: Καὶ τὸ ὅλον δὲ οὐκ ἐθέλει θέρμας κρύπτεσθαι τῇ γῇ· διὸ καὶ οὐχ ὑπαρσύντες σπείρονται. Vide et eiusdem scriptoris Hist. lib. I, cap. 12. H.

Non arato. Subintellige, solo. Sic etiam Geop. auct. I. c. Colum. II, 40: *Cradis novalibus licet ingeras: et qualitercumque obruas, astringet coloni negligentium*. H.

Quaerit. Hoc iterum inculcat cap. 46, ut ei Theophr. Hist. VIII, 44. HARO.

Etiam arenosa. Infra, cap. 47, ultimo huius libri: *In solo autem rubricoso, vel pullo, vel arenoso, si non sit aquosum, lupinum serendum*. DALEC.

Coli. Theophr. et Geop. auct. II. cc. HARO.

vult. Tellurem adeo amat, ut quamvis frutectoso solo coniectum inter folia vepresque, ad terram tamen radice perveniat. Pinguescere hoc satu arva vineasque diximus. Itaque adeo non eget fimo, ut optimi vicem repraesentet: nihilque aliud nullo impendio constat, ut quod ne serendi quidem gratia opus sit asferre. Protinus seritur ex arvo: ac ne spargi quidem postulat decidens sponte: primumque omnium seritur, novissimum tollitur: utrumque septembri fere mense: quia si non antecessit hiemem, frigoribus obnoxium est. Impune praeterea iacet, vel derelictum etiam, si non protinus sequenti obruant imbres, ab omnibus animalibus amaritudine sua tutum. Plerumque tamen levi sulco integunt. Ex densiore terra rubricam maxime amat. Ad hanc alendam post tertium florem, verti debet, in sabulo post secundum. Cretosa tan-

Tellurem. Theophr. l. c. H.

Vineasque diximus. Lib. XVII, cap. 6, 7. Colum. II, 10, de lupino:

Maxime ex iis quae seruntur, invat agrum. Nam vincis iam emaciatis, et arvis optimum stercus praebet, etc. HARO.

Itaque adeo. Auctor Geop. loco cit. HARO.

Protinus seritur arvo. Scribo area, non arvo. Theophrastus lib. VIII, cap. ultimo, *Lupinum*, inquit, licet robustissimum sit, tamen nisi protinus ab area terrae mandaveris, male provenit, quemadmodum dictum est. Et Columella lib. XI, cap. 10, PIST. — *Ex arvo.* Vnde metitur. Ita MSS. omnes, librique editi: non ex area, uti reponere nititur Pinianus; contra scriptoris sententiam; etiam emendationi suffragari Columella videtur, II, 10, pag. 56: *Spargitur*, inquit, *statim ex area. Atque id solum om-*

nium leguminum non desiderat requiem in horreo, sive septembri mense. etc. HARO.

Primumque omnium. Theophr. VIII, 1. HARO.

Septembri. Colum. loco cit. *Sive septembri mense ante aequinoctium, seu protinus a kalendis octobris crutis novalibus ingeras, qualitercumque obruas sustinet coloni negligentiam: teporem tamen autumnii desiderat, ut celeriter confirmetur. Nam si non ante hiemem convalescerit, frigoribus affligitur.* Adde Geop. l. c. H.

Amaritudine sua. Theophr. Histor. lib. VIII, cap. 7; auct. Geop. l. cit. HARO.

Ex densiore. Colum. II, 10, pag. 57: *Lupinum exilem amat terram, et rubricam praecipue: nam etiam reformidat, limosque non exit agro.* HARO.

tum, limosaque odit, et in iis non provenit. Maceratum calida aqua homini quoque in cibo est. Nam bovem unum modii singuli satiant, validumque praestant: quando etiam impositum puerorum ventribus, pro remedio est. Condi in fumo maxime convenit, quoniam in humido vermiculi umbilicum eius in sterilitatem castrant. Si depastum sit in fronde, inarari protinus solum opus est.

XXXVII. (xv.) Et vicia pinguescunt arva, nec ipsa agricolis operosa: uno sulco sata, non sarritur, non stercoretur, nec aliud quam deoccuratur. Sationis eius

Maceratum. Galen. de Fae. simpl. med. VI, pag. 477: Θερμός ἐσθιέται μὲν ἐψηθὺς τε, καὶ πολλὰς ἡμέρας ἐναποθέμενος ὕδατι τὴν πικρότητα. *Lupinum* edi potest coctum, multis ante diebus per macerationem amarare in aqua deposita. Auctor Geop. l. c. Farina hardei aut frumenti admixta, panificia aptum esse prodidit. Multum alere id cibi genus, Niphilus Siphnius medicus, apud Athenaeum, II, pag. 55. H.

Nam bovem unum. Annuo bovis cibario modios lupini sexaginta Cato requirit, cap. ix, pag. 44. H.

Puerorum ventribus. Marcellus Emp. cap. xxviii, pag. 199: Farina lupinorum decocta ex aqua, et masecataplasmatis ventri imposita lumbricos vel tinea necat. Sic etiam auct. Geop. loco cit. Τὸς ἔλμινθας ἐκβάλλουσιν. Galenus autem, non impositum mada, sed etiam ex melle potum, ei morbo mederi scribit, l. cil. Αναρίτι δὲ καὶ ἔλμινθας ἐπιπλαττόμενός τε, καὶ μετὰ μέλιτος ἐκλειχόμενος etc. IIABD.

Condi in fumo. Culum. II, 40, pag. 56: Reliquum, quod seminis superest, in tabulatum, quo fumus

pervenit, optime repositus; quoniam si humor invasit, vermes gignit, qui simul atque oscilla lupinorum ederunt, reliqua pars nasci non potest. Palladius quoque lib. VII, in Iunio, tit. 3, pag. 423. Rodunt igitur vermes umbilicum (le germe) ei sterilem reddunt. IIABD.

XXXVII. Et vicia. Varro de R. R. I, 31: Vicia dicta a viniendo, quod item capreolos habet, ut vitis, quibuscum sursum vorsum serpit, ad scapum lupini, aliumve; quem ut haereat, id solet vincere. Vide plura apud Vassium in Etym. Gallia, de la vesce. Arva ea pinguescere iam diximus, XVII, 7. H. — Vicia sativa (Diodor. decand. L. gen. 697 Decand. Legum. Juss.) Ea. P.

Vno sulca. Terra semel tantum proscissa. IIABD.

Deoccuratur. Glebae confraguntur, et comminuntur. Varro loco citato, Occare, id est, comminure, ne sit gleba: quod ita accidunt, occare dicunt. Rura nostra vulga, herzer. H.

Sationis. Duo priora serendi tempora agnoscit etiam Colum. II, 41, pag 63; alterum, circa aequinoctium

tria tempora: circa occasum Arcturi, ut decembri mense pascat: tunc optime seritur in semen. Aequè namque fert depasta. Secunda satio mense ianuario est: novissima martio: tum ad frondem utilissima. Siccitatem ex omnibus, quae seruntur, maxime amat: non aspernatur etiam umbrosa. Ex semine eius, si lecta matura est, palea caeteris praefertur. Vitibus praeripit succum; languescuntque, si in arbusto seratur.

XXXVIII. Nec ervi operosa cura est. Hoc amplius, quam vicia, runcatur: et ipsum medicaminis vim obtinens. Quippe per ervum Divum Augustum curatum, epistolis ipsius memoria exstat. Sufficiunt singulis boum iugis modii quini sati. Martio mense satum,

autumnales; ianuario mense alterum, vel serius etiam. H.

Arcturi. De quo cap. 74. H.

Vt decembri . . . pascat. Vt in mense vicia tenera depascat in herba molle pecus, ut cecinit Virg. Georg. I, 442. H.

Tunc optime. Circa Arcturi occasum. HABO.

Siccitatem. Colum. de R. R. II, 41, p. 63: *Id genus praecipue non amat rores, quam seritur: itaque post secundam dici horam, vel tertiam, spargendum est, quum iam omnis humor sole ventove deterius est: nempe amplius proitici debet, quam quod eodem die possit operiri: nam si nox incessit, quantulocumque humore, prius quam obruatur; corruptetur.* H. — *Si in arbusto.* Si in loco serantur, ubi vites sunt arboribus applicitae. H.

XXXVIII. *Nec ervi.* Ervum Graecis ὀρεός, Gallis *ers*, a Dodonaeo ciceris sativi nomine describitur, pag. 514; a Dalecampio, Hist. Plant. IV, 48, pag. 168. H.

Runcatur. Runcare segetes, est herbas e segetibus expurgare, quod Graeci ὑποτρίβειν et βοτανίζειν vocant: runcationem ipsam βοτανισμόν, ipso teste Plinio, cap. 47. *Nétoyer les blés, en arracher les méchantes herbes.* HABO.

Et ipsum medicaminis vim, etc. Ervi medicinas, inde de ervo quaedam, et deinceps. DAL. — *Medicaminis.* Vide lib. XXII, cap. 73. H.

Sufficiunt. Colum. de R. R. lib. II, cap. 41, pag. 64. H. *

Martio mense. Colum. l. c. *Mensem martium universum negant agricolae huic legumini convenire: quod eo tempore satum pecori sit noxium, et praecipue bubus, quos pabulo suo cerebroso reddit.* Pallad. in Febr. lib. III, tit. 7: *Martio ervum serendum non est, ne pabulo suo pecoribus noceat, et boves reddat insanos.* Theophr. Hist. II, 5, primo vere satum aut esse innoxium: autumno gravedinosum. H.

noxium esse bubus aiunt, item autumnno gravedinosum: innoxium autem fieri primo vere satum.

XXXIX. (xvi.) Et silicia, hoc est, fenum graecum, scarificatione seritur: non altiore quatuor digitorum sulco: quantoque peius tractatur, tanto provenit melius. Rarum dictu, esse aliquid, cui prosit negligentia. Id autem quod secale ac farrago appellatur, occari tantum desiderat.

XL. Secale Taurini sub Alpibus asiam vocant, deterrimum, et tantum ad arcendam famem; secunda, sed gracili stipula, nigritia triste, sed pondere praecipuum. Admiscetur huic far, ut mitiget amaritudinem eius; et tamen sic quoque ingratissimum ventri est. Nascitur qualicumque solo cum centesimo grano; ipsumque pro lactamine est.

XLI. Farrago ex recrementis farris praedensa se-

Noxium esse bubus. Pabulo suo eos reddere cerebrosos Columella tradit, lib. II, cap. 44, id est, gravedinosos. DALAC.

XXXIX. Et silicia. In indice, silicia. Columella lib. II, cap. 44, silicia. Plinio ipsi, lib. XXIV, cap. 120, ex MSS. omnibus, silicia. Gallicis, *seuégre* vel *seuégreo*. Pingitur a Dodonaeo, pag. 526. H. — *Trigonella Fenum Graecum* (Diadelph. decand. L. gen. 4386 Willd. Legum. Juss. Ed. P.

Scarificatione. Hoc est, proscissa leviter tellure, nec alte arata. Columella, loco cit. de feno greco: *Datur opera, ut spisse terra aretur, nec tamen alte: nam si plus quatuor digitis adobrutum est, semen eius non facile prodit: propter quod nonnulli prius quam serant, minimis aratris prosciunt, atque ita iaciunt semina, et soredis adobruunt.* II.

Secale ac farrago. Res sunt duae diversissimae, quod Plinius evidenter ostendit, utrinque historiam seorsim persequutus: et de utroque diversissima prodens. H. — *Secale.* Apud Gallos veteris nomenclaturae vestigia retinet, *de seigle*: ut recte Dodonaeus, a quo pingitur p. 290, et Ioh. Ruellius, alique. H. — *Secale Corcale.* (gen. 488 Decand. Gramin. Juss.) Ed. P.

XL. *Deterrimum et tantum ad arcendam famem utile. Teterrimum, non deterrimum, rectius credo, ut protinus sequentia indicant.* PIST.

Admiscetur. In panificio. H.

Pro lactamine. Fimi loco est. Nam Iselamen pro fimo dicitur, quod agros laetos, hoc est, pingues et uberes facit. Vnus est ea voce Pallad. in Febr. tit. 20, alique. H.

XLI. *Farrago.* De ea diximus c. 40. Ex hordeo quoque cantherino,

ritur, admixta aliquando et vicia. Eadem in Africa fit ex hordeo. Omnia haec pabularia: degeneransque ex leguminibus quae vocatur cracca: in tantum columbis grata, ut pastas ea negent fugitivas illius loci fieri.

- 4 XLII. Apud antiquos erat pabuli genus, quod Cato ocymum vocat, quo sistebant alvum bubus. Id erat e pabulis, segete viridi desecta, antequam gelaret. Sura Mamilius id aliter interpretatur, et tradit fabae modios decem, viciae duos, tantumdem erviliae in iu-

sive hexasticho, fieri Colum. lib. II, cap. 11, admonet. II.

Recrementa. Purgamentis. II.

Pabularia. Pabulo animalium nata.

HARD.

Cracca. Sic. MSS. omnes, tum hoc loco, tum in Indice. Viciae id genus adulterinum videtur. H. — *Vicia cracca.* (gen. 697 Decand.) En. P.

XLII. Quod Cato. Cap. LIV et LX, atque alibi passim. De ocymo egimus lib. XVII, cap. 35. II.

Quo sistebant. Ita libri omnes: at Varro, de Re Rust. lib. I, c. 31, quo ciebant. Varronis verba retulimus lib. XVII, cap. 35. Forte citabant hic agnoscendum: aut, quod aliis quoque accidit, alia vis ei inest, si parcius: alia, si sumatur largius. HARD.

Id erat e pabulis, segete viridi, etc. Id erat e fabali segete viridi desecta antequam gignat siliquas. Ex Varrone ad verbum lib. I Rei Rust. cap. 31, ocymum Graecis dictum, vel quod crescat et desecetur celeriter, vel quod alvum citet pecudibus.

Latinis, farrago, quasi ferrago, quod ferro praepropere densetur, vel a farre, quod far in eum usum

principio satum sit. Est autem pabulum quadrupedum, praesertim equorum, mulorum, boum, vere collectum e segete viridi praecisa: Monsessulanis ferrage. Fiebat olim a fabali segete sola. Quidam, ut Manilius scripsit, addiderunt viciam et erviliam, utriusque partem quintam: quidam avenam graecam. Varro miscet hordeum, viciam, et alia legumina. Monsessulli tritici, avenae, hordei, et siliginis, quam *Paumole* vocant, purgamenta mixta seruntur: quum seges in tantum adolevit, ut propemodum caulis tenellus articulis incipiat distingui, pecus alligata fune, et ad alututum palum vel arborem revincta, immititur quod depascit, ea medicina toto anno, ut credunt, valitura, et a morbis tuta immunisque futura. DALG.

Antequam gelaret. Ita MSS. at ex Varrone sincerius, antequam alligaret, vel generaret siliquas. Itaque ocymum ex fabali caule, ervo, vicia, caeterisque eiusmodi parabatur, quae siliquas habent. II.

Modios decem. Modius, sive modium, ea mensura est, quam Parisienses vocant, un boisseau. II.

gero autumnno misceri et seri solitum. Melius et avena graeca, cui non cadit semen, admixta. Hoc vocitatum ocymum, boumque causa seri solitum. Varro appellatum a celeritate proveniendi, e graeco quod *ὠκύς* dicunt.

XLIII. Medica externa etiam Graeciae est, ut a Medis advecta per bella Persarum, quae Darius intulit: sed vel in primis dicenda, tanta dos eius est; quum ex uno satu amplius quam tricenis annis dureret. Similis est trifolio: caule, foliisque geniculata: quidquid in caule assurgit, folia contrahuntur. Vnum de ea et cytiso volumen Amphijochus fecit, confusum. Solum, in quo seratur, elapidatum purgatumque subigitur autumnno: mox aratum, et occatum,

Avena graeca. Non silvestri, quam sterilem Virgilius appellavit. Avena graeca bromus: aveua cui semen cadit, aegilops. DAL. — *Avena sativa* (gen. 474 Decand. Gram. Juss.) Ed. P.

Vocitatum ocymum. Apud Nonium in Cogere. Varro, Virgula Divina, pancarpinion vocat: Sed pancarpinio ocymo subacto, Libamenta legent eaduea veris. Sic autem vocatum fuit, quod ex quavis frugis, ac leguminis genere scratur. DAL.

Varro. Loco proxime citato.

XLIIII. *Medica externa etiam*, etc. Theophrastus, Hist. lib. VIII, c. 8. Columella lib. II, cap. 42. DALEC. — *Medica.* Nunc trifolium magnum vocant, fenumque Burgundicum, grand trèfle, vel *fain de Bourgogne*, vel *luzerne*: vulgatiore vero nomenclatura, *sainfoin*. A Clusio pingitur rarior. Plant VI, p. 242, vocaturque Medica Legitima. H. — *Medicago sativa* (Diadelph. decand. gen. 1387 Willd. Leguminos. Juss.) Ed. P.

Quae Darius. Darius Hystaspae F.

vel Xerxes, si credimus Isidor. Orig. lib. XVII, cap. 4: *Medica dicta, quia a Medis translata est in Graeciam tempore quo eam Xerxes, rex Persarum, invasit.* H.

Tanta dos. Vide Columellam lib. II, cap. 44, p. 62, ex quo Isidorus accepit loc. cit. et Pallad. in April. tit. 4. Non hi *tricenis*, sed *denis* habent. H. — Medicaginem *denis* durare annis certum est: de *tricenis*, dubitandum Ed. P.

Similis est. Dioscorides l. II, cap. 477. HARD.

Quidquid in caule. Canle crescente fiunt angustiora folia, *προγόνων δι στενοφυλλότιστα γίνεσθαι*, etc. Diosc. loc. cit. HAND.

Folia contrahuntur. Id porro est, quod ait Dioscorides, quum recens prodit, pratensi trifolio similem esse: quum assurgit, foliis angustioribus fieri. DAL.

Solum, in quo. Eisdem fere verbis Columella loc. cit. HARD.

Subigitur autumnno. Proscinditur circa kal. octobr. Colum. DAL.

integitur crate iterum ac tertium, quinis diebus interpositis, et fimo addito. Poscit autem siccum succosumque, vel riguum. Ita praeparato seritur mense maio: alias pruinis obnoxia. Opus est densitate seminis omnia occupari, internascentesque herbas excludi. Id praestant in iugera modica vicena. Movendum ne aduratur, terraeque protinus integri debet. Si sit humidum solum herbosumve, vincitur, et desciscit in pratum. Ideo protinus altitudine unciali herbis omnibus liberanda est, manu potius, quam sarculo. Secatur incipiens florere, et quoties reffloruit. Id sexies evenit per annos, quum minimum, quater. In semen maturescere prohibenda est, quia pabulum utilius est usque ad trimatum. Verno seri debet, liberarique caeteris herbis: ad trimatum, marris ad solum radi. Ita reliquae herbae intereunt sine ipsius damno propter altitudinem radicum. Si evicerint herbae, remedium unicum est aratio, saepius vertendo, donec omnes aliae radices intereant. Dari non ad satietatem debet, ne deplere sanguinem necesse sit. Et viridis utilior est. Arescit surculose, ac postremo in pulve-

Mense maio. Mense ultimo aprili, Colum. et Pallad. lib. V in Aprili lit. t. HARD.

Movendum. Semen scilicet, terrae commissum. Ita MSS. non cavendum, ut editi. Columella loc. cit. *Liquets rastris:* id enim multum confert, statim iacta semina obruantur, nam celerissime sole asperantur. H.

Id sexies. Colum. et Pallad. ll. cc. HARD.

Verno seri debet. Nullo modo videtur legi posse *seri*: nam dictum ante est *seri mense maio*, qui aestatis mensis est, non veris: quapropter *sarriri* legendum esse arbi-

tror, non *seri*. PINT. — *Verno seri.* Ita etiam MSS. sed *sarriri* malim. HARD.

Marris. Columella loc. cit. *Atque, ut dixi, ligneis rastris sarrendus, et identidem runcandus est, ne alterius generis herba invalidam medicam perimat.* H.

Dari non ad. Columella loc. cit. pag. 63: *Treneram iumentis praecoas, sed inter initia parcius, dum consuescant, ne novitas pabuli noceat: inflat enim, et multum creat sanguinem.* Sic etiam Palladius loc. cit. HARD.

Arescit surculose. Utilior est, in-

rem inutilem extenuatur. De cytiso, cui et ipsi principatus datur in pabulis, affatim diximus inter frutices. Et nunc frugum omnium natura peragenda est; cuius in parte de morbis quoque dicatur.

XLIV. (xvii.) Primum omnium frumenti vitium avena est: et hordeum in eam degenerat: sicut ipsa frumenti sit instar: quippe quum Germaniae populi serant eam, neque alia pulte vivant. Soli maxime caelique humore hoc evenit vitium. Sequentem causam habet imbecillitas seminis, si diutius retentum est terra, prius quam erumpat. Eadem est ratio, si cariosum fuit, quum sereretur. Prima autem statim eruptione agnoscitur, ex quo apparet in radice esse causam. Est et aliud ex vicino avenae vitium, quum amplitudine

quit, dum virescit: eam quum coepit arescere, lignosa tota est. H.

De cytiso. Lib. XIII, c. 47. Vide Excurs. de Cytiso ad finem lib. XIII, tom. V, pag. 261. Ed. P.

XLIV. *Vitium avena.* Non *Aveua sativa*, ut credidit Hard. sed *Avena fatua*. Vid. not. 3, pag. 202 fin. Ed. P.

Avena. αἰγῶνα Theophr. Avena calamina est tibia. Martialis VIII, 3, 22: *Dum tua multorum vincat avena nodas.* Avena est culmus, stipula Virgil. Georg. I, 226: *Expectata seges vovis elusit avenis* Avena, herba segetes oecans eidem Virgil. Eclog. V, 37. Symmachus: *Nec rubigo segetibus obsuit, nec avena fruges noravit.* Turneb. XVII, 3. — *Avena est.* Haec ipsa sativa, ex qua puliem hodieque conficiunt rustici. Graecis βρόμος, ut diximus cap. 20, *l'avoine*. Aliunde certe haec Plinius hausit, quam a Theophrasto: nam quae ille de segilope retulit, Hb. lib. VIII, cap. 8, quae spectari

nuoc a Plinio nonnulli putant, eadem, sed aliunde accepta, recitat, segilopem appellans: quam festucam verius appellari latine ipse movet. Hano.

Et hordeum in eam, etc. Nusquam id Theophrast. sed de Caus lib. IV, cap. 4, triticum et hordeum sola in lolium degenerare scribit. Dal.

Sequentem. Secunda causa, cur in avena semina degeneret, oritur ex imbecillitate scotiois. H.

Si cariosum. Si velustum, aut exsum fuit. H.

Est et aliud. Avena haec silvestris est, quae sativae similis, asperiores tantum, longioresque aristas habet, et in folliculis fere vacuis semen evanidum. De hac Virg. Ecl. V, 37, cecinit: *Iufelix lolium, et steriles dominantur avenae.* Steriles, inquit Servius, ad discretionem earum, quae seruntur. Avenam hanc ioter frumenti vitia Naso quoque enumerat, Pastor. lib. I, v. 691: *Et carcant lolii*

inchoata granum, sed nondum matura, prius quam roboretur corpus, afflatu noxio cassum et inane in spica evanescit quodam abortivo.

2. Venti autem tribus temporibus nocent frumento et hordeo: in flore, aut protinus quum defloruere, vel maturescere incipientibus. Tum enim exinaniunt grana: prioribus causis nasci prohibent. Nocet et sol creber e nube. Nascuntur et vermiculi in radice, quum sementem imbribus sequutis, inclusit repentinus calor humorem. Gignuntur et in grano, quum spicae pluviis calor infervescit. Est et cantharis dictus scarabaeus parvus, frumenta erodens. Omnia ea ani-

oculos vitiantibus agri; Nec sterilis culto surgat avena solo. II.

Quodam abortivo Its MSS. omnes; hoc est, quodam abortivo partu, quodam abortu. II.

Venti autem. Haec Theophr. Hist. I. VIII, c. 10. II.

Maturescere incipientibus Augescens-
tefructu, συναρπνομένην τοῦ καρποῦ:
quum magna et diuturna flatuum vis fuerit. Theophrastus. D. — Vel ma-
turescere. Ev τῷ ἀρπνομένῳ, quum
crassescunt, inquit Theophrastus. II.

Exinaniunt. Essiccat et arefacit
grana vis venti vehementior, quae
tunc ingruit, quum maturescere ea
coeperunt: ξηραίνει καὶ ἀρυναίνει.
Theophrast. HARD.

Prioribus causis. Quum vel in flo-
re, vel protinus ubi defloruerint,
venti vehementiores incidunt. II.

Nocet et sol Theophrastus loc. cit.
Ἀπόλλυσι δὲ καὶ ἥλιος ὁ ἐνὶ φθινοῦ ἀμυγ,
bordeum scilicet, triticumque. II.

Nascuntur. Altera ratione, inquit,
vermis ingignitur, quum humor im-
brium effundi nequit conclusus sic-
citate aëris circumfusi. Tunc enim
calor confecta putredine animal con-

trahit. Theophrastus, de Causis. lib.
III, cap. 27, p. 293. II.

Imbribus sequutis. Theophr. Caus.
lib. III, cap. 27, quum post semen-
tem Auster crebro spiraverit. Ratio-
nem, quam hic Plinius reddit, Theo-
phrastus assert, cur in ervilia, cicercu-
la et piso vermes nascentur, ὅταν,
inquit, ὑγραθῶσι, καὶ ἀρρημερίαι
γίνωνται. DAL.

Quum. . pluviis. Quum calore im-
bres sequuto spica fervescit. II.

Est et cantharis. Hoc tantum Theo-
phrastus, Hist. I. VIII, c. 10: Εὐρύ-
νεται καὶ ἡ μὲν κανθαρίς ἐν τοῖς πυροῖς.
At sine simile veri est, erodendo
plus, quam insidendo, animal id of-
ficere frugibus. Est autem id non
muscarum generis, quas vulgo can-
tharidss dicimus: sed scarabaeorum,
de quibus I. XI, c. 34. HARD.

Frumenta erodens. Theophr. qui-
dem Hist. I. VIII, c. 10, in ervo pha-
langium, in tritico nasci cantharideum
scribit, sed nunquam a cantharide
triticium rodi. DAL.

Omnia. . cum cibo. Cibo consumpto
ac deficiente intereunt. II.

malia cum cibo deficiunt. Oleum, pix, adeps, contraria seminibus, cavendumque ne contacta eis serantur. Imber in herba utilis tantum: florentibus autem frumento et hordeo nocet leguminibus innocuus, praeterquam ciceri. Maturescentia frumenta imbre laeduntur, et hordeum magis. Nascitur et herba alba, panico similis, occupans arva, pecori quoque mortifera. Nam lolium, et tribulos, et carduos, lapasque, non magis quam rubos, inter frugum morbos potius, quam inter ipsius terrae pestes numeraverim. Caeleste frugum vinearumque malum, nullo minus noxium est rubigo. Frequentissima haec in roscido tractu, convallibusque, ac perflatum non habentibus: e diverso carent ea ventosa et excelsa. Inter vitia segetum et luxuriâ est, quum oneratae fertilitate procumbunt. Commune autem omnium satorum vitium urica, etiam ciceris, quum salsilaginem eius abluendo imber dulcius id facit.

Imber in herba. Haec totidem verbis Theophr. Hist. VIII, 6. II.

Maturescentia. Theophr. l. c.

Nam lolium. Habuit hoc Virgilii carmen ante oculos, e Georg. lib. J, vs. 450: *Mox et frumentis labor additus: ut mala culmos Esset rubigo, segnisque horreret in arvis Curibus: intereunt segetes; subit aspersa silva, Lappaeque, tribulique, interque niteant culta Infelix lolium et steriles dominantur avenae.* II. — De tribulis, carduis, etc. lib. XXII, suo nempe loco fusius agemus. Eo. P.

Rubos. Spinas, sentes, quibus terra occupatur, horrescit, squalet, et stat: his pestibus addit Festus scandalicam vulvuli genus, frugibus inimicum, quod eas ederae modo implicando necat: quidam orobanchen interpretantur. Idem Festus senticeta ea ve-

spices appellari dixit, quoniam spicatae sunt, id est, aculeis muoita et armatae. DAL.,

Caeleste frugum vinearumque. Theophrastus, Hist. lib. VIII, cap. 40, et de Causis lib. III, cap. 27. DAL.

Rubigo. Vitii genus, quo culmi nigrescant: *uigelle.* E rore nascitur, quum solis superventu exalefactus putrescit. HARO.

Frequentissima. Tradidit haec et Theophrastus, Hist. VIII, 40,

E diverso. Theophrastus loc. citat. HARO.

Luxuria est. Non foliorum modo, quod Theophrastus, Hist. lib. VIII, cap. 7, *πολλοπρατίην* vocat: sed et spicarum, quum *gravidis* procumbit *culmen aristis*, ut Virgilius canit, Georg. I, v. 444. II.

Urica. Σχηματισμός, Theophrasto.

- 5 Est herba, quae cicer enecat et ervum, circumligando se: vocatur orobanche: triticum simili modo aera: hordeum festuca, quae vocatur aegilops: lentem herba securidaca, quam Graeci a similitudine

Locus ex cap. 10 hic est: Τῶν δὲ σπυρμάτων νοσήματα, τὰ μὲν κοινὰ πάντων ἴσθιν, οἷον ἐρυσίη, τὰ δ' ἴδια τινῶν οἷον σπυρίλισμός τοῦ ἐρυσίου καὶ τὸ ἀπὸ καμπῶν ἰσθίσθαι, καὶ ὑπὸ φυλῶν θηρίων, etc. DALZC. — *Vrica*. Ita Veteres appellavere, quam nos erucam dicimus, Graeci κάμπην, nostri chenille, ut ante monuimus l. XI, c. 37. HAND.

Etiā ciceris. Vide quae diximus cap. 32. H.

Est herba. Sic Theophr. Hist. lib. VIII, cap. 8, et Geopon. auct. l. II, c. 41, p. 75: Ἡ ὀροβάγχη φθείρει τοὺς κυνῶς καὶ τοὺς ἐρυσίθους περιπλαμένη. H.

Orobanche. Orobanchies circumplexu necari cicer, et ervum tradit Plinius auctoritate Theophrasti nixus, de Caus. lib. V, cap. 22. Alia orobanche est Dioscoridis, et eius descriptio monstrat. Illic tamen ex Theophrasti loco supra citato, contra quam multi putant, censendum est, lolium complexu suo triticum iniuvine necare, sed quod, ut idem diserte ait, simul cum eo proveniat. Vide Histor. lib. VIII, cap. 8. DALZC. — *Orobanche*. Quod ὀροβὸν ἄγγη, ervum necat, ὀροβάγχην dicta. Sed alia est Dioscoridis ὀροβάγχην, quae a Dodonaeo pingitur, pag. 543, ut recte admonuit Anguillara, part. 5, p. 89, et post eum Dodonaeus loc. cit. Ilanc quae ervi pestis est, Dodonaeus idem delineavit sub aphacae nomine, p. 535. Nam et ἀφάκη Dioscoridis est, non Theophrasti. Est autem haec, ut arbitror, quae

Pesto *securidaca* dicitur, genus *herbae frugibus inimicat*. H. — An *Polygonum convolvulus* (*Ostiaide*, trig. gen. 785. W. *Polygonum*. Decand.?) Ed. P.

Triticum... aera. Illo est lolium, quae Graecis αἶρα. Vtrilibet voce Plinius promiscue utitur, Geopon. auct. loc. cit. Τὸ ζιζάνιον τὸ λεγόμενον αἶρα, φθείρει τὸν σίτον. H. — *Aera*. Theophrastus, de Caus. lib. V, cap. 22: Lolium non complexu triticum necat, sed, ut ait idem auctor, quia simul provenit. DAL. — *Lolium temulentum* (*Triand. dig. L. gen. 147 Willd. Gramin. Juss.*) Ed. P.

Hordeum... aegilops. Theophrastus, Hist. lib. VIII, cap. 8: Καὶ ὁ αἰγίωψ δοκεῖ μᾶλλον ἐν ταῖς κριθαῖς. Geopon. auct. loc. cit. Τὰς δὲ κριθὰς βλέπτει αἰγίωψ. In eam rem multa egregie Galenus de Alim. fac. tom. VI, cap. 37, p. 333. Rustici in Gallia coquile vulgo vocant. Avenam spica refert, unde et eialiquando apud Latinos id nomen: glossae Philoxeni: Αἰγίωψ, *avena*. Et in Nothis Dioscoridis, p. 472: Αἰγίωψ, οἱ δὲ βρόμος, Ρωμαῖοι αἰῖνα. HAND. — *Avena sterilis* (*Triand. digyn. gen. 142 Willd. Gram. Juss.*) Ed. P.

Lentem herba. Auctor Geop. loc. cit. Φακήν (lego ex Plinio φακόν) βλέπτει ἡ πικανὸς καλούμενη βοτάνη. In MSS. *securidaca*. HAND.

Securidaca. Theophrastus, Hist. lib. VIII, cap. 8, securidaca aphacam necat, non lentem. DAL. — *Biscerrida pelecina* (*Diadelph. deroul. gen*

pelecionon vocant. Et hae quidem complexu necant. Circa Philippos ateramnon nominant in pingui solo herbam, qua faba necatur: ateramnon, qua in macro, quum udam quidam ventus afflavit. Aerae granum minimum est in cortice aculeato. Quum est in pane, celerrime vertigines facit; aiuntque in Asia et Graecia balneatores, quum velint turbam pellere, carbonibus id semen iniicere. Nascitur et phalangion in

4380 Willd. *Legumin.* Juss.), inter lathyros spontanea. Ed. P.

A similitudine. Quoniam eius siliquae sunt instar securicularum, quas Graeci *πιδέας* vocant. Diosc. lib. III, cap. 146. HARN.

Complexu necant. Non quidem quod circumligent se, ut orobanche: sed quod densitate suas fruges complectantur et nbruant. HARN.

Circa Philippos. Hoc loco Plinium supinae negligentiae arguit Dalecampius, eunisque sequutus Salmassius, in eo libro, quem sic inscripsit, *Proaetio ad Plinium*. Ruelius utrique praeiit, de Natura stirpium, lib. II, p. 337. Consent enim ii descriptum ac perperam ab eo acceptum hunc locum Theophrasti e lib. IV de Causa, c. 44, p. 316: *Μαρτυρεῖ καὶ τὸ περὶ Φιλίππους συμβαῖνον περὶ τοὺς καύμους. Ἐκεί γὰρ σφόδρα ψυχρὸν πνεῦμα καὶ ἀτεράμονες τινὲς γίνονται. Testatur et illud quod apud Philippos venit fabis: ventus enim eo loco vehementer frigidus est, ideoque fabae incoctiles nonnullae efficiuntur.* Id quod Plutarchus quoque narrat Sympos. VII, quae est. 2, pag. 701: *Ἐνταυτοῦ δὲ καὶ πνεῦμα λιγνυμένους ἐπιγινόμενων, ἀτεράμονας ποιεῖ, δεῦρ τὸ ψυχρὸς ὥσπερ ἐν Φιλίπποις τῆς Μακεδονίας ἐστορεῖσιν.* Quum ventus quidam ventitantibus supervenit, frigore suo fruges praedu-

ras et incoctiles facit, quod *Philippia Macedoniae oppido aiunt evenisse.* Itaque quum fabas si dicant alias coctiles esse, alias incoctiles, sive quae coqui nisi admodum aegre non possent *τεράμονες* et *ἀτεράμονες* Graeci vocant: ex his duobus vocibus herbarum dum nomina, vel Plinium, vel libertum eius, qui graeca volumina scriberet, pueriliter somniasse promittant. At longe ex alio fonte haec hausisse Plinium quam ex Theophrasto, duo praeter alia apertissime produnt: primum est, macro pinguisque soli discrimen, cuius apud eum scriptorem nullum vestigium exstat: alterum, quod ateramnon ex indiviso pariter, et ateramnon ex vitio dicatur esse: quum fabas coctiles sive *τεράμονες* ille palam in pretin ponat, nec sone immerito. HARN.

Aerae granum. Lolii, ut modò diximus. H.

Quum est in pane. Auctor Genp. lib. II, cap. 41, pag. 75, de aera seu Inlio: *ἄρτοις δὲ μὲννηται, σκοτοῖ τοὺς ἰσθιόντας, panibus admixtum obducat tenebras vescentium oculis.* H.

Nascitur et phalangion. Theophrastus, Hist. lib. VIII, cap. 10. Aelianus quoque Hist. Anim. IX, 39, *ὁρόβω γινώσκει φάλαγγιαι ἔρτα.* De phalangin lib. XI, cap. 28. H.

ervo, bestiola aranei generis, si hiems aquosa sit. Limaces nascuntur in vicia; et aliquando e terra cochleae minutae, mirum in modum erodentes eam. Et morbi quidem fere hi sunt.

XLV. Remedia eorum, quaecumque pertinent ad herbas, in sarculo: et quum semen iactatur, cinere. Quae vero in semine et circa radicem consistunt, praecedente cura caventur. Vino ante semina perfusa minus aegrotare existimant. Virgilius nitro et amurca perfundi iubet fabam: sic etiam grandescere promittit. Quidam vero, si triduo ante satum urina et aqua inaceretur, praecipue adolescere putant. Ter quidem sarritam modium fractae e modio solidae reddere. Reliqua semina cupressi foliis tuis si misceantur, non esse

XLV. *Remedia eorum.* Colum. lib. II, cap. 9. DAL.

In sarculo. Instrumentum rusticum, quo purgantur et sarriuntur segetes. Un saruloir, ou instrument à sarcler. HARD.

Et quum semen. Et quum simul cum semine cineres iactantur. Ad illud Virgilianum alludit, Georgic. I, vs. 80: *Ne saturare fimo pingui pudeat sola; neve Effitos cinerem inmundum iactare per agros.* H.

Praecedente cura. Adhibita cura ante sationem. H.

Vino ante. Apuleius in Geop. lib. II, cap. 46, pag. 54: *Τὰ οἶνω ἐπιρρανήντα σπέρματα, ἑλαττον νοσήσει,* etc. HARD.

Virgilius. Georg. I, vs. 493: *Semina vidi equidem multos medicare serentes, Et nitro prius, et nigra perfundere amurca: Grandior ut fetus siliquis fallacibus earet.* Fabarum nempe siliquis. Columella lib. II, cap. 40, *Priscis rusticis;* etc. Vide locum iam laudatum a Puntano in

animadversione praecedente. Et Palladius lib. XII in Novemb. tit. 4, p. 161: *Graeci asserunt fabae semina... nitrata aqua respersa, cocturam non habere difficilem.* H.

Quidam vero. Auctor Geop. lib. II, cap. 46, p. 45. H.

Praecipue adolescere putant. Praecipuus forma comparativa, et quidem notanda, in nostro codice legitur. DAL.

Modium fractae. E modio fabae integrae cum leoui cuticula qua involvitur, modium fractae seu molitae, sive surfuribus rediturum. Columella lib. II, cap. 42: *Adeoqae siquam sarriendam censeo, ut existimem debere ter sarri.* Nam sic cultam comperimus non solum multiplicare fructum, sed exiguum portionem in valvulis habere: frustaque eius et expurgatae modium paene tam plenum esse, quam integrae, quum vix manetur mensura detractis potaminibus. HARD.

Reliqua semina. Auctor Geop. totius

vermiculis obnoxia : nec si interlunio serantur. Multi ad milii remedia, rubetam noctu arvo circumferri iubent, prius quam sarriatur, defodique in medio inclisam vase fictili: ita nec passerem, nec vermes nocere: sed eruendam prius quam metatur, alioqui amarum fieri. Quin et armo talpae contacta semina uberiora esse. Democritus succo herbae, quae appellatur aizoon, in tegulis nascens tabulisve, latine vero sedum, aut digitellum, medicata seri iubet omnia semina. Vulgo vero, si dulcedo noceat, et vermes radicibus inhaereant, remedium est, amurca pura, ac sine sale spargere, deinde sarrire: si in articulum seges ire coeperit, runcare, ne herbae vincant. Pestem a milio atque panico sturnorum passerumve agmina, scio abigi herba, cuius nomen ignotum est, in quatuor angulis segetis defossa: mirum dictum, ut omnino nulla

dem verbis loc. cit. pag. 53: *Εἰ δὲ ὅλλα κυπαρίσσω κῆρας, ἀναμίξουσ τοῖς σπέρμασιν, ἄφρωτα ταῦτα φυλαχθήσεται*. Simile quiddam refert Columella lib. II, cap. 9, H.

Nec interlunio. Geop. auctor, loco cit. nec si luna semiplena: *ἄφρωτα δὲ μὲν καὶ τὰ ἐν διχομενίᾳ σπαιόμενα*. Interlunium de coitu silentis lunae accipiendum. II.

Ad milii remedia. Ne vermiculi aut passeris nilio noceant. Habet haec totidem fere verbis auctor Geopon. loco cit. pag. 55, Sed uti circumferendam ait arvo rubetam, priusquam arvom fodiatur, sic et eruendam monet, prius quam seratur, ne fructus amarescat. MSS. omnes, *ad milia*, unde quidam *ad similia* augurantur, male. H.

Democritus. Tradit hoc rursum, cap. 19. De aizoon dicemus lib. XXV, cap. 102. Colum. XI, 3: *Veteres*

quidam auctores, ut Democritus, praecipunt semina omnia succo herbae, quae sedum appellatur, medicare, eodemque remedio adversus bestiolas uti: quod verum esse experientia nos docuit. Iterumque lib. II, c. 9, p. 53: *Quaedam etiam subterraneae pestes adultas radicibus subsectis evincant. Id ne fiat, remedio est aquae mixtus succus herbae, quam rustici sedum appellant: nam hoc medicamine una nocte semina macerata iaciuntur*. Adde et Geop. auct. XII, 7, et II, 46. II.

Si dulcedo. Soli dulcedo, vermes generans. II.

Remedium est. Colum. I. c. H.

Si in articulum. Quam genicula seu nodos culmi ostendunt. Colum. lib. II, cap. 42, de sarritione: *Transucto aspiduoclio verno statim peragi oportet intra dies viginti, ante quam seges in articulum eat: quoniam acris*

PLIN. N. II. TOM. VI

R

avis intret. Mures abiguntur cinere mustelae, vel felis diluto, et semine sparso, vel decoctarum aqua. Sed redolet virus animalium eorum etiam in pane. Ob id felle bubulo semina attingi utilius putant. Rubigo quidem, maxima segetum pestis, lauri ramis in arvo defixis, transit in ea folia ex arvis. Luxuria segetum castigatur dente pecoris in herba dumtaxat, et depastae quidem, vel saepius, nullam in spica iniuriam sentiunt. Retonsarum etiam semel omnino certum est granum longius fieri, sed inane cassumque, ac satum non nasci. Babylone tamen bis secant, tertio depascunt: alioqui folia tantum fierent. Sic quoque cum quinquagesimo fenore messes reddit exilitas soli: verum diligentioribus cum centesimo. Neque est cura difficilis; quam diutissime aquari gau-

sarita corrumpitur insequentibus aestivis siccitatibus et caloribus. H.

Vel decoctarum. Mustelae et felis. HARD.

Ob id felle. Sic radices arborum felle taurino obliui auctor Geopon. iubet, X, cap. ult. ut nec senescat cito, nec vermes producat. Apuleius, ibidem XIII, 5, felle bubulo semina illinit, ne mures attingant. HARD.

Rubigo. Apuleius in Geopon. lib. V, cap. 31, pag. 150: Εάν δάρνης εν τη αρούρα κλάθους βάλῃς, μεταβαίνειν εις αυτούς τὴν βλάβην τῆς ἐρυσίδος. Si lauri ramos in arvum proieceris, transit in ipsos rubiginis noxa. HARD.

Luxuria segetum. Sunt et haec apud Theophr. Hist. lib. VIII, 7, descripta ex Virg. Georg. I, 111: Quid, qui, ne gravidis proctumbat culmus arvis, Luxuriam segetum, trenera depascit in herba, Quam primum ulcosae aequant sata? H.

Retonsarum etiam. Theophr. loco cit. HARD.

Babylone. Theophr. l. c. II.

Tertio depascunt. Hoc est, in aegetes pecus immittunt: τὰ πρόβατα ἐπαλάσιν. Sic enim caulem mittit, alioquin foliis tantum luxuriat, φυλλομανεῖ, Theophr. H.

Exilitas soli. Vbi maxime exile solum, et leviter cultum. H.

Cum centesimo. Theophr. Γίνεται δὲ μὴ καλῶς ἐργασαμένοις πεντηκοντόχοις τοῖς δὲ ἐπιμυλῶς, ἐκατοντόχοις. HARD.

Neque est cura difficilis. Culturae modus, inquit Theophr. ut quam diutissime restaguet, et maneat aqua, eiusque mora multus limus fiat, etc. ὥστε πηλόν (υπο ὕδην) ποιήσῃ πηλόν. DALEC.

Aquari gaudet. Nempe solum, quod quam per se crassum et pingue sit, dilui copiosa aqua necesse est. — Multo id sincerius visum, uti est in editione Patinensi, quam aqua ri-

det, ut praepinguis et densa ubertas diluatur. Limum autem non invehunt Euphrates Tigrisque, sicut in Aegypto Nilus. Nec terra ipsa herbas gignit. Vbertatis tamen tantae sunt, ut sequente anno sponte restibilis fiat seges, impressis vestigio seminibus: quae tanta soli differentia admonet terrae genera in fruges describere.

XLVI. Igitur Catonis haec sententia est: in agro crasso et laeto frumentum seri: si vero nebulosus sit idem, raphanum, milium, panicum. In frigido et aquoso prius serendum, postea in calido. In solo autem rubricoso, vel pullo, vel arenoso, si non sit aquosum, lupinum. In creta et rubrica, et aquosiore agro, adorem. In sicco et non herbooso, nec umbro-

gaudi, ut in caeteris. Favel enim admodum tum ipsa per se orationis structura, tum ipse etiam Theophrastus. Sic enim ille, Hist. VIII: *Ἡ δὲ ἐργασία, τὸ ὡς πλείστον χρόνον ἐμμένειν τὸ ὕδωρ... περὶ δὲ γὰρ οὕσαν καὶ πυκνὴν τὴν γῆν, δεῖ ποιῆσαι μανήν. Cultura omnis in eo est, ut quam diutissime aqua permaneat: quam enim ea terra crassa, spissaque sit, raram atque solutam reddere opus est.* HARD.

Limum autem non invehunt. Theophr. l. cit.

Nec terra. Theophr. II.

Vbertatis. Theophr. l. c. II.

Restibilis. Seges restibilis ager appellatur, cuius fecunditas non uno anno exhausta, insequentem etiam annum perseverat, etiam si segnius aratur. HARD.

Impressis vestigio. Vel conculcatis, inquit, depressisque seminibus: ut cum exercitu transeunte decussa semina in terram currunt. Theophr. l. cit. HARD.

XLVI. Igitur Catonis. Cap. vi, pag. 42. H.

Si vero nebulosus sit idem, raphanum, milium, panicum. Adde verbum *rapa*, ex Catone cap. vi: *Idem rapa, raphanos, milium, panicum, etc.* PIXY. — Vid. not. seq.

In frigido. Haec a superiore sententia, quicum temere connectebantur antea, divelli seiungique, ex Catone liquet. Sic enim ille, cap. vi, pag. 42: *Vbi ager crassus et lactus est sine arboribus, quam agrum frumentarium esse oportet: idem ager, si nebulosus est, rapa, raphanos, milium, panicum, id maxime seri oportet.* Haec tantum eo loci affert. Mox legimus cap. xxxiv: *Redeo ad sementim. Vbi quique locus frigidissimus, aquosissimusque erit, ibi primum serito. In calidissimis locis sementim postremum fieri oportet.* H.

In solo. Cato cap. xxxiv. H.

In creta. Cato l. c. II.

Adorem. Far, frumentum. Haec

so, triticum. In solo valido, fabam. Viciam vero quam² minime in aquoso herbidoque. Siliginem et triticum in loco aperto editoque, qui sole quam diutissime torreatur. Lentem in frutectoso et rubricoso, qui non sit herbidus. Hordeum in novali, et in arvo, quod restibile possit fieri: trimestre, ubi sementem maturam facere non possis, et cuius crassitudo sit restibilis. Subtilis et illa sententia: Serenda ea in tenuiore terra, quae non multo indigent succo, ut cytissus: et cicere excepto, legumina quae velluntur e terra, non subsecantur. Vnde et legumina appellata, quia ita³ leguntur. In pingui autem, quae cibi sunt maioris, ut olus, triticum, siligo, linum. Sic ergo tenue solum hordeo dabitur: minus enim alimenti radix poscit: lenior terra, densiorque tritico. In loco humili

quae anlea, cap. vi, edixerat, cap. xxxiv Cato repetit. DAL.

In sicco. Cato, l. c. II.

In solo valido. Quae deinceps sequuntur, sunt ei apud Calonem, e xxxv, usque ad ea verba, *Subtilis et illa sententia.* II.

Hordeum in novali. Plutarchus libro de Causis naturalibus proverbium rusticorum memorat, σίτον ἐν πηλῷ, κριθὴν δ' ἐν κόνει. In luto triticum, hordeum in pulvere, id est, levi ac solubili terra. DAL.

Q. restibile. Quod anno etiam sequente ferre fruges possit. H.

Subtilis. Varronis sententia, loco mox citando, et auctoris Geop. lib. II, cap. 10, pag. 49. II.

² Non multo... succo. Succum et Plinius, et Varro appellant alimentum quod seges ad nutritionem altissimam, augitque e terra. Τροφήν appellat Theophr. de Caus. III, 26: Αἱ μὲν γὰρ ἐλάττωτος καὶ κορυφώτερος ὄνουνται τροφῆς· αἱ δὲ πλείονος καὶ

συνμικτωδαντέρας. Plinius etiam mox eibum vocal. II.

Et cicere excepto. Haec leguntur ei apud Varronem. — Perturbata admodum sententia prius legebatur, et cicere exceptis leguminibus, etc. Admonuit erroris Varro: sunt enim haec illius verba de Re Rust. I, 23: Neque in pingui terra omnia seruntur recte, neque in macra nihil. Rectius enim in teneriore terra ea, quae non multo indigent succo, ut cytissus, et legumina, praeter cicere: hoc enim quoque legumen, et caetera, quae velluntur, legumina dicta. In pingui rectius, quae succi sunt maioris, olus, triticum, siligo, linum. II.

In pingui. Varro de Re Rust. I, 23. HARD.

Lenior terra densiorque tritico. Scribendum pulo laetior, non levior, ut paulo ante dixit ex Calone seri. Nam levior et densior videntur inter se repugnare. PINX. — Lenior terra. Magis tractabilis. — Lenior. Ita recte

far adorem, potius quam triticum, seretur: temperato, et triticum, et hordeum. Colles robustius, sed minus, reddunt triticum. Far et siligo, et cretosum, et uliginosum solum sortiuntur. (XVIII.) Et frugibus ostentum semel (quod equidem invenerim) accidit, P. Aelio, Cn. Cornelio coss. quo anno superatus est Hannibal: in arboribus enim tum nata produntur frumenta.

XLVII. Et quoniam de frugum terraeque generibus abunde diximus, nunc de arandi ratione dicemus, ante omnia Aegypti facilitate commemorata. Nilus ibi coloni vice fungens, evagari incipit, ut diximus, sol-

MSS. R. caeterique, non uti prius legebatur in editis, *levior*. Nam pugnant inter se *levior*, *densiorque*. Adde Theophr. Hist. lib. VIII, cap. 9, emendationi huic mire suffragantem: Πυρρός, inquit, ἀγαθὴν ζῆται χάραν, ἢ δὲ κριθὴ δύναται καὶ ἐν ταῖς ψαρυσιώτεσι ἐκφέρειν. Multo expressius Plutarchus in Qu. Natl. διὰ τὴν πυροφόρον ἢ πίων καὶ βαθύα χάραν, κριθοφόρος δὲ μᾶλλον ἢ λεπτογῆρας; Quare pinguis et profunda terra tritici ferax est: hordei ea potius quae tenuior est? Quam praesertim, eodem Plutarcho teste, illud agricolis in ore sit: Σίτον ἐν πηλῷ φυτεύεται, τὴν δὲ κριθὴν ἐν λόνῳ. Triticum in coeno serito, hordeumque in pulvere. Lenior autem terra, uda est, et madida hoc loco, et aqua copiosa diluta, solutaque. H.

In loco humili. Atque adeo humido: namque in loca depressa aquae confluunt. Colum. II, 6, pag. 49: Triticum autem sicco loco melius coalescit: adorem minus infestatur humore. Et Varro, I, 9: Itaque periti in loco humidiore far adorem potius serunt. Quare videndum an in contextu Pl-

niano *humido* quoque sincerius fuerit. Nam *temperato*, quod proxime sequitur, non humile, sed humidum opponitur. MSS. tamen omnes, *humili*. HARD.

Colles. Colum. II, 9, p. 52: Collis enim, quamvis robustius aliquanto, minus tamen tritici redidit. H.

Far et siligo. Colum. I. c. Densa, cretosaque, et uliginosa humus, siliginem et far adorem non incommode alit. H.

Et frugibus... semel. At etiam postea, quo tempore in Numantia res male gestae, Bononiae fruges in arboribus natas refert Iulius Obsequ. c. LXXXV, p. 45. Iterumque c. xc, pag. 49. Et Iulius Capitolinus in Antonino Pio, inter ostenta, p. 20: Hordeum, inquit, in Moesia in culminibus arborum natum est. H.

P. Aelio. P. Aelio Paeto, Cn. Corn. Lentulo coss. ann. Urb. 553, quo finitum esse bellum Punicum secundum, auctor est Livius, lib. XXX, pag. 367, victo Hannibale a Scipione Africano maiore. H.

XLVII. Et diximus. Lib. V, c. 10. Nilus hic caute coloni vice fungi

stilio, et nova luna: ac primq̄ lente, deinde vehementius, quandiu in Leone sol est. Mox pigrescit in Virginem transgresso, atque in Libra residet. Si duodecim cubita non excessit, fames certa est. Nec minus, si sedecim exsuperavit. Tanto enim tardius decedit, 2 quanto abundantius crevit, et sementem arcet. Vulgo credebatur, ab eius decessu screre solitos mox sues impellere vestigiis semina deprimentes in madido solo: et credo antiquitus factitatum. Nunc quoque non

dicitur, non tamen haberi pro deo dicitur. Itaque cave te fallat nummus ex aere minimo, qui est in Thesauro regio sic inscriptus, DEO SANCTO SERAPIDI. Caput Serapis, cui modius est impositus X. DEO SANCTO NILO. Fluvii decumbentis effigies, qua urnae innititur, arundinem dextra tenet, sinistra Cornu Copiae. Infra, ALR. Flavii Claudii Iuliani Augusti gratia cusus hic nummus est, non Aegyptiae certe, sed prorsus perelegantis fabricae, hoc est, Gallicanae. Cusus, inquam, ALR; hoc est, *Primae Lugdunensis Edicto*, ad amnem Rhodanum. Sententia prioris inscriptionis haec est: *Dudum Expetitum Orbi, Servator Primae Narbonensis, Civitatum Tutor Omnium, SERAPIS Iulianum Dedit Imperatorem*. Ista posterioris: *Dudum Expetitum Orbi, Serapis Primae Narbonensis Civitatum Tutor, Omnibus Negotiatoribus Iulianum Liberatorem Obtulit*. Fluvius hic depictus certa Nilus non est, quum crocodilus hippopotamusque absit: sed Rhodanus est, Ararisve, qui Lugdunensem primam alluunt, vel secant. Nihil vatem moramur, qui apud Athenaeum, V, pag. 503, cecinit *Αἰγύπτου Ζεῦ Νίλῳ*. Nec *Deus Sanctus* quid sit, intellexere falsorum numinum cultores, ac ne sic quidem

eorum aliquis verba haec duo copulavit. Et gravi demum errore ducuntur recentes Grammatici, qui sine teste idoneo scriptore latino, produnt aut ab *Apis* in genitivo casu *Apidis*, aut a *Serapis*, *Serapidis* posse deduci. *Apis* in eo casu Plinius habet, VIII, 71. Strabonem, similesque Graeculos, qui *Σαραπίδα* scripsere, nec tamen ausi sunt *Απίδα* sic indectere, haud magni facimus, quum Plinius ipse, XXVI, 44, *templum Serapis* scribat, non *Serapidis*. Tamen aeo Gallieni et Postumi video nummos inscriptos, SERAPIDI COMITI AVG. sed es incitis fortassis Grammaticorum posterioris illius aevi. HARO. — *Solstitio, et nova*. Brot. ex MSS. et edit. princeps, a *soluta*. *ant nova*. Ed. P.

Si duodecim. Vide quae diximus loco mox citato lib. V: De Nili fluentis, quam intra duodecimum tantum cubitum escrevisset, nullam aquae partem elici ruptis aggeribus, sub ignis poena vetuit Arcadius Imperator anno Christi 409, l. 4, de Nili aggeribus lib. IX. Cod. Theod. tit. 23, quo anno fames, seu annonae penuria ingens Constantinopoli fuit, teste Marcellino, in Chron. H.

Et credo. . . factitatum. Ita sana prodidit Herodotus, Euterpe, lib. II,

multo graviora opera: sed tamen inarari certum est abiecta prius semina in limo digressi amnis, hoc est, novembri mense incipiente: postea pauci runcant, quod botanision vocant. Reliqua pars non nisi cum falce arva visit paulo ante kalendas aprilis. Peragitur autem messis maio, stipula nunquam cubitali: quippe sabulum subest; granumque limo tantum continetur. Excellentius Thebaidis regioni frumentum, quoniam palustris Aegyptus. Similis ratio, sed felicitas maior Babyloniae Seleucia, Euphrate atque Tigri restagnantibus, quoniam rigandi modus ibi manu temperatur. Syria quoque tenui sulco arat, quum multifariam in Italia octoni boves ad singulos vomeres anhelent. In omni quidem parte culturae, sed in hac quidem maxime, valet oraculum illud: Quid quaeque regio patiatur.

XLVIII. Vomerum plura genera: culter vocatur, praedensam, priusquam proscindatur, terram secans,

pag. 95, n. 14. Diodorus Siculus Biblioth. I, pag. 52, immittit pecora ait, τὰ βοτάνηματα. HARD.

Graviora opera. Sic MSS. quos vidi, editique: Dalec. in suis, *graviores opera*, quod non displicet. H.

Botanision. Βοτάνησιν dixit etiam Theophrast. ὑποτίλλειν τὴν βοτάνην. Rustici Lugdunenses, *herboriser*. Victor. lib. XXXVI, c. 8. DALEC.

Reliqua pars. Reliqui, inquit, ne runcant quidem segetes: nec arva revisunt post sementem, nisi cum falce, ad messem. H.

Granumque... continetur. Aliter, nutritur, susinetur. H.

Aegyptus. Pars Aegypti inferior, quae proprie Aegyptus, et nomine alio Delta. H.

Syria quoque. Theophrast. de Caus.

III, 25, et aliud adiecit: καὶ μικροῖς ἀπόρροις ἢ ἑὸς χερσὶν αὐτοῖς.

Octoni boves ad singulos vomeres anhelent. Non illi quidem sub iugum unum missi, hoc est, alii post alios iuncti. H.

Quid quaeque. Ad illud Virgillii Georg. I, 53: *Et quid quaeque ferat regio, et quid quaeque recuset*. Haec multo tractat uberius Colum. in praef. operis. HARD.

XLVIII. Vomerum. Vomer, id ferrum dicitur, quod in aratro liras facit, et utrimque vomit: unde nomen. Soc de charrie. H.

Culter vocatur. Brevioris vomeris genus, quod nostri agricolae vocant *coultre*. In lege Salica, tit. 29, §. 12, cultellus dicitur: *Si quis alienum cultellum furaverit*, etc. Hinc *cultellare*

futurisque sulcis vestigia praescribens incisuris, quas resupinus in arando mordeat vomer. Alterum genus est vulgare, rostrati vectis. Tertium in solo facili, nec toto porrectum dentali, sed exigua cuspidē in rostro. Latior haec quarto generi, et acutior in mucronem fastigata, eodemque gladio scindens solum, et acie laterum radices herbarum secans. Non pridem inventum in Rhaetia Galliae, ut duas adderent alii rotulas, quod genus vocant planarati. Cuspis effigiem palae habet. Serunt ita non nisi culta terra, et fere nova. Latitudo vomeris cespites versat. Semen

agrum Frontino de limitibus agrorum, est agrum eminentiorem ad planitiem redigere, et quasi cullio decidere tumores. II. — *Praedensam*. Brot. ex MSS. et edit. principe, iusserius praedensam. Eo. P.

Rostrati vectis. Seu pali e ferro rostrati. HARD.

Dentali. Deutale lignum illud est ad quod vomer includitur, inquit Servius ad illud Virgilii Georg. I, 472: *Binae aures duplici aptantur dentalia dorso*. Vsus ea voce Columella, II, 2: *Celtus*, inquit, *reformidans impensam, quae scilicet laetior est amplioribus armentis, cunctis exiguis vomeribus ac dentalibus terram subigere, quo minoris formae bubus administrari id possit*. II.

Latior haec quarto generi. Cuspis videlicet. II.

In Rhaetia Galliae. In parte Rhaetiae, quae Galliae Togatae adscripta est, uti Verona, etc.

Planarati. Rectius *plaustrarati*, ob rotulas aratro additas, similitudinemque plaustri vel currus. — Sic libri fere omnes editi, tantum post Frobenium: priores *plammorati* habent.

MSS. Reg. Colb. aliique, *Plomerati*. Goropius Becanus Gallicorum lib. p. 44, mavult *Plomerat* legi: quod Cimbrorum lingua, seu vetere Gallica, *Plograt* aratri rotam notet, *Plogmet* rat aratrum rum rota. Nos simplicius *Plaustra* *rati* malimus. Servius ad Georg. I, v. 473, Mantuae, quae in Gallia Togata et Cisalpina existit, aratra habuisse rotas, ex eo Virgilii versus colligit: « Caeditur et tiliā ante iugo levis, altaque fagus. Stivaque, quae currus a tergo torquest imos. » « Currus autem dixit, inquit Servius, propter morem provinciae suae, in qua aratra habent rotas, quibus levantur. Ut minime mirum sit, grutes eas latine composita voce, quae significatum eius ac usum exprimeret, *Plaustrati* extulisse. Rhaeti enim, ut Galli Togati, latina lingua, vel Plinii certe tempore, utebantur. Verum non uni huic dumtaxat voculae, sed et sententiae integrae medicinam attulimus, quae prius ita legebatur: *Id non pridem inventum in Rhaetia. Galliae duas addiderunt tili rotulas, quod genus vocant planarati*. HARD. — Brot. ex MSS. et edit. principe, *plaustrorati*. Eo. P.

protinus iniiciunt, cratesque dentatas supertrahunt. Nec sarrienda sunt hoc modo sata. Sed protelis binis ternisque sic arant. Vno boum iugo censeri anno facilis soli quadragena iugera, difficilis tricena, iustum est.

XLIX. (xix.) In arando magnopere servandum est Catonis oraculum: Quid est primum? Agrum bene colere. Quid secundum? Bene arare. Quid tertium? Stercorare. Sulco vario ne ares. Tempestive ares. Tepidioribus locis a bruma proscindi arva oportet: frigidioribus ab aequinoctio verno; et maturius sicca regione, quam humida. Maturius densa terra, quam soluta: pingui, quam macra. Vbi siccae et graves

Cratesque. Crates pro occa accipitur, *une herse*. Quid sit occare diximus c. 37. Virgilius, Georg. I, 94: *Multum adeo rastris glebas qui frangit inertes, Vimineasque trahit crates, iuvat arva.* HARD.

Sed protelis. Ita rescripsimus ex MSS. Reg. Colb. etc. pro *porcellis*. Sic Plinius ipse, IX, 47, *protelis boum extrahi pisces vastae molis dixit*: ubi vide quae sunt a nobis adnotata. HARD.

Vno boum iugo censeri anno fac. soli, etc. Vnum boum iugum arandis iugeribus quadragenis, si solum est facile, par est: si difficile, tantum tricenis. HARD.

XLIX. Catonis. Cap. Lxi, ex veteri cod. Meursii, *Quid est primum? Agrum bene colere. Quid secundum? Arare. Quid tertium? stercorare.* H.

Sulco. Varro de Re Rust. II, cap. 36: *Qua aratrum vomere lacunum fecit, sulcus vocatur* (un rayon). *Quod est inter duos suleos, dicitur porca* (un sillon). Suleum varium dicit, qui in terra varia inprimitur; id est, superne tantum et leviter in superficie

irrorata, penitius et inferne sicca, quam describit Colum. II, 4, disertissime: *Sed quodcumque arabitur, inquit, observabimus, ne lutosus ager tractetur, neve exiguis nimbis seminadidus, quam terram rustici varium cariosamque appellant.* Ea est quum post longas siccitates levis pluvia superiorem partem glebarum madefecit, inferiorem terram non attingit, etc. Vide quae de cariosa diximus lib. XVII, cap. 3. Theophrast. de Caus. III, 28, pag. 293, id terrae genus ἀρπτερον vocat et vehementer improbat. Catonis verba sunt loc. citat. *Agrum frumentarium quum aras, bene et tempestive ares: sulco vario ne ares.* HARD.

Tepidioribus. Virgil. Georg. I, 43: *Vere novo, gelidus canis quum montibus humor Liquitur, et Zephyro putris se gleba resolvit, Depresso incipiat iam tum mihi taurus aratro Ingemere, et sulco attritus splendescere vomer.* Vide Colum. lib. II, cap. 4: *quo anni tempore campi arandi sint.* H.

A bruma proscindi. Theophrast. de Caus. lib. III, cap. 35; Cato, cap.

aestates, terra cretosa aut gracilis, utilius inter solstitium et autumnus aequinoctium aratur. Vbi leves aestus, frequentes imbres, pingue herbosumque solum, ibi mediis caloribus. Altum et grave solum etiam hieme moveri placet: tenue valde et aridum, paulo ante sationis tempus.

- 2 Sunt et hic suae leges: Lutosam terram ne tangito. Vi omni arato: prius quam aras, proscindito. Hoc utilitatem habet, quod inverso cespite herbarum radices necantur. Quidam utique ab aequinoctio verno proscindi volunt. Quod vere semel aratum est, a temporis argumento, vervactum vocatur. Hoc in novali aequae necessarium est. Novale est, quod alternis annis seritur. Araturos boves quam arctissime iungi

xxxv; Colum. lib. III, cap. 2, libro II, capite 4; Virgilius, Georg. I. D.

Lutosam. Palladius lib. II in Ian. cap. 3, pag. 38: *Observandum est, ne lutosus ager aretur...* Nam terra, quae lutosus tractatur in primordio, fertur toto anno non posse tractari. Columellam sequitur lib. II, cap. 4: *Quandocumque arabitur, observabimus ne lutosus ager tractetur, neve exiguis nimis seminadidus, quam terram rustici variam cariosamque appellant. Nam quae limosa versantur arva, toto anno desinent posse tractari; nec sunt habilia sementi, aut occationi, aut sationi. At rursus quae varia nubacta sunt, continuo triennio sterilitate afficiuntur.* HARO.

Proscindito. Varro, I, 49: *Terram quam primum arant, proscindere appellant.* HARO.

Vervactum. Rursus terra Varroni lib.

- I, cap. 44, quae iam diu culta non est: *restibilis*, quae quotannis obsita fuerit; vervactum in exemplaribus

Columellae manuscriptis veteretum, quae requiescit interdum. DALEC. — *Vervactum.* Quasi vere actum, id est, aratum. II.

Novale est, quod alternis, etc. Ager novalis proprie is est, qui numquam antea proscissus, nunquam cultus. Sic Plinius ipse alibi vocat agrum novalem, unde velus silva excisa est: sed usu tamen auctorum iam vox traducta est ad signandum agrum illum, qui alternis cessat, alternis seritur. Gaius lib. I. Dig. tit. de verb. sign. leg. *Silva: Novalis est terra praecisa, quae anno cessavit, quam Graeci νέανη vocant.* Lege, νέανη. Glossae: νέανη, novalia, novalis terra. Festus: *Novalis ager, novae relictus sementi.* Isidor. *Novalis ager est primum proscissus, sive qui alternis vocat, novandam sibi virum causa. Novalia enim semel cum fructu erant, et semel vacua.* II.

Araturos boves, etc. Varro lib. I, cap. 49 et 20. DALEC. — *Araturos.* Colum. de Re Rust. II, 2, pag. 42:

oportet, ut capitibus sublatis arent: sic minime colla contundunt. Si inter arbores vitesque aretur, fisciellis capistrari, ne germinum tenera praecerpant. Securi-
culam insitivam pendere, qua intercidantur radices.
Hoc melius, quam convelli aratro, bovesque luctari.
In arando versum peragi, nec strigare in actu spiri-

Igitur in opere boves arcte iunctos habere convenit, quo speciosius ingrediuntur sublimes, et elatis capitibus, ac mimis colla eorum labefactentur: iugumque melius aptum cervicibus insideat: hoc enim genus iuncturae maxime probatum est. H.

Fisciellis. Sunt veluti sportae quaedam e viminibus funiculisve contextae, quibus ora, boum, equorum, molorumque cernimus capistrari. Cato, cap. LIV: *Boves fisciellas habere oportet, ne herbam sectentur, quam arant.* Graecis *φύκος* dicitur. H.

Securiculam, etc. Falculam rustariam Cato vocat, qua ruri secantur rubi per agrum serpentes. Turn lib. XIII, cap. 26. *Insitivam* hic quidam exponunt, urvo aut clavo insertam, ut ex eo pendeat. Quidam legunt *insitivam* ab incidendo, sive, ut ait, intercidendo. DAL. — *Securiculam.* Dolabram vocat Columella l. c. pag. 45: *Nec minus dolabra*, inquit, *quam vomere bubulus utatur, et praefractus stirpes, summasque radices, quibus ager arbusto consitus implicatur, omnes refodiat, ac persequatur.* MSS. omnes, *sericulam*, forte pro *serriculam*, quam serrulam minorem in instrumento rustico Palladius vocat, l. c. ult. II. — *Insitivam.* Ita MSS. quidem: sed cum Pintiano malim *insitiva*. Ed. P.

Bovesque luctari. Graeci *ἀντοπισίην* id dicunt, nempe maximo nisu trahere, ἀπὸ τοῦ ἀνταρῶς, fune quo boves

trahunt, vel ligno iugali, cui collum inserunt. Vide Rhodig. lib. XXVI, c. 48. DALEC.

Versum peragi. Versus peragitur, quum sulco ad finem perducto, iterum eo reditur, unde arationis principium est susceptum, qua ratione *μεταστροφικῶς* Varro dixit solstitium esse, quum sol ad versum proxime stat: et Pausanias *βουτροπονήδην γράψεν* dixit eo modo scribere, contra quam nobis mos sit. DAL. — Colum. II, 2. HADD.

Nec strigare. Nec requiescere, aut cessare imperfecto sulci versu, qui uno veluti spiritu agendus est. Scripserat Hermolaus contra omnium codicum fidem, editionumque Parm. aliarumque vetustarum: *Nec striare in actu saepius.* Antiquam sinceramque lectionem representamus, ex Reg. 4, 2, Colh. aliisque exemplaribus eandem V. Cl. Guil. Pellicerii iudicio defendimus. cuius haec verba Turnebus recitat, Advv. XXIV, 1: *Est, inquit, strigare in actu spiritus, in agendo sulco interquiescere: nam striga, Hygino auctore in libello de castrorum metuatione, ordo est et series equorum in castris tendentium. Et autem in striga quiescunt equi, et ut in strigam dum collocantur, strigare dicuntur: ita quoque quum in versu, qui uno spiritu agendus est ad interapi-
randam requiescunt, strigare dicuntur.* Vitur in eundem paene sensum de labore strenuo, sed gravi, metapho-

tus. Iustum est proscindi sulco dodrantali iugerum uno die, iterari sesquiugerum, si sit facilitas soli: si minus, proscindi semissem, iterari assem, quando et animalium labori natura leges statuit. Omne arvum rectis sulcis, mox et obliquis subigi debet. In collibus transverso tantum monte aratur, sed modo in superiora, modo in inferiora, rostrante vomere: tan-

rice strigandi verbo Senec. ep. 31: *Quid ergo bonum? Laboris contemptio. Itaque in vanum operosos culpa-verim: rursus ad honesta nitentes, quanto magis incubuerint, minusque sibi vinci ac strigare permiserint, ad labor: et clamabo, Tanto melior surge, et respira: et olivum istum uno, si potes, spiritu exaspera.* Adii-cimus et nos ad ea, ne videamur ἀντίπολοι, lepidam Phaedri fabellam, e tertio libro deproptam: *Musa in temone sedit, etc.* quam ibi con-sule. Hoc illud est quod pariter prae-cipit Columella II, 2, sub finem: *Ne in media parte versuræ bubuleus consistat; detque requiem in summa, ut spe cessandi totum spatium bos agi-lius emittatur. Sulcum autem ducere longiorem, quam pedum cxx, contra-rium pecori est, quoniam plus aequo fatigatur, ubi hunc modum exorsit. Quum ventum erit ad versuram, in priorem partem iugum propellas, et boves inhibeas, ut colla eorum refrigescant, quæ celeriter conflagent, nisi assidue refrigerentur, etc.* II.

Sulco dodrantali. Sulco novem pol-licibus alto, seu pedis unius, ut vo-cant, tribus quartis. Inter duos porro sulcos terra eminens, id enim ino-nere, operæ pretium est, porca vo-catur hoc est, medius cumulus, qui inter duos latius distantes sulcos, ut ait Colum. I, 4, siccam sedem fru-menti præbet, II.

Proscindi semissem. Hoc est, iugeri partem mediam proscindi: iterari totum. As enim pro integra quacum-que re accipitur, quam in semisses duas, unciasque duodecim, et partes alias, ita ut assem antiqui divide-bant. HARD.

Omne arvum. Præceptum illud Virgilianum est, e Georg. I, 95: *neque illum Flavia Ceres alio nequid-quam spectat Olympo; Et qui, pro-scisso quæ suscitât aequore terga, Rursus in obliquum verso prorumpit aratro, Exerctque frequens tellurem, atque imperat arvis.* Adi et Colum. II: *Bubulcum autem per proscissum ingredi oportet, alternisque versibus obliquum tenere aratrum, et alternis recto plenoque sulcare: sed ita necubi crulum solum relinquit et inmotum, quod agricolæ scamnum vocant.* II.

In collibus. Aliquanto planius Co-lumella idem II, 4: *Sed in arando maxime est observandum, semper ut transversus mons sulcetur. Nam hæc ratione difficultas acclivitatís infringitur, laborque pecudum et hominum commodissime sic minuitur. Partem tamen quotiescunque iterabitur, modo in elatiora, modo in depressiora clivî, obliquum agi sulcum oportebit, ut in utraque partem rescindamus, nec eodem vestigio terram moliamur.* II.

Rostrante vomere. Rostrum oblique impingente vomere. Vel rostrato forte vomere dixit, hoc est, simplici, non

tumque est laboris homini, ut etiam boum vice fungatur. Certe sine hoc animali montanae gentes sarculis arant. Arator, nisi incurvus, praevaricatur. Inde translatum hoc crimen in forum. Ibi itaque, caveatur ubi inventum est. Purget vomerem subinde stimulus cuspidatus rallo. Scamna inter duos sulcos cruda ne relinquantur, glebae ne exultent. Male aratur arvum, quod satis frugibus occandum est. Id demum recte subactum erit, ubi non intelligitur utro vomer ierit. In usu est et collicias interponere, si ita locus poscat, ampliore sulco, quae in fossas aquam educant.

aurito, quo utuntur in planis, auctore Palladio, l. c. ext. etc. II.

Sarculis arant. Vt ante dictum est, cap. 48. Hæro.

Arator nisi. Proverbii speciem, inquit Erasmus, Chil. 4, Cent. 5, adag. 85, habet quod refert Plinius: Arator, nisi incurvus, praevaricatur. Praecipit ut arator arvum primum rectis sulcis proscindat: mox et obliquis subigat: id fieri vix potest, nisi toto corpore incumbat labori, unde et Virgilio dictus *curvus arator*, Caeterum praevaricari est a recto sulco divertere. Vnde et in causis praevaricari dicuntur, qui causam diversam adiuvant. Videlicet hoc est illud quod ait Plinius: *Iude translatum hoc crimen in forum.* Hæro.

Ibi itaque. In agro, unde in forum translata paroemia. Hæro.

Cuspidatus rallo. Hoc est, rallo praelixus. Est autem rallum ferramentum, quo raditur vomer, et inhaerente terra liberatur, atque purgatur, ut Turnebus admonet, Advv. XXIV, 1. Hæro.

Scamno. Agricolaë scamna appellant grandiores glebas, quae solent

excitari prima aratione, quum in proscisso crudum solum immotumque relinquitur quod cavendum esse praecipit lex rusticationis. Hac voce utitur Columella, II, 2, ut paulo ante retulimus, et alibi passim. Hæro.

Male aratur. Colum. II, 4: *Sed et compluribus iterationibus sic resolvatur vervactum in pulverem, ut vel nullans, vel exiguum desideret occationem, quum seminaverimus.* Nam veteres Romani dixerunt *male subactum agrum, qui satis frugibus occandus sit.* Hæro.

Id demum. Colum. l. c. Pingues campi totis frequentibus densisque sulcis arandi sunt, ut vix diguoscatur in utram portem vomeractus sit: quoniam sic omnes radices herbarum peremptae necantur. Hæro.

Et collicias. In agris colliciae sunt sulci ampliores, qui et porcae dicti, per quos aquam delibrabant. In istis colliciae, sive colliciae, sive colliquiae, dicebantur olim canales, qui aquam e stillicidio defluentem excipiebant. Colum. II, 8: *Cavebitur, ut patentes liras, crebrosque sulcos aquarios, quos nonnulli elices vocant, fa-*

- 2 (xx.) Aratione per transversum iterata, occatio sequitur, ubi res poscit, crate vel rastro; et sato semine iteratio. Haec quoque ubi consuetudo patitur, crate dentata, vel tabula aratro adnexa, quod vocant lirare, operiente semina: unde primum appellata deliratio est. Quarto seri sulco Virgilius existimatur voluisse, quum dixit optimam esse segetem, quae bis solem, bis frigora sensisset. Spissius solum, sicut ple-

ciamus, et omnem humorem in colligias, atque inde extra segetes derivamus. Festus: *Elicies, sulci aquarii, per quos aqua collecta educitur e liris. Simili forma et illicis dicti canales, in quos aqua confluit in viis lapide stratis, ab eliciendo dicti, ex eodem Festo.* IIARD.

Aratione. . . iterato. Offringi autem terra dicitur, auctore Festo, quoniam iterum transverso sulco oratur. IIARD.

Occatio. Occare Verrius ab occaecando, quod grandes glebas caedant et comminuant, quod etiam Varroni lib. I de Re Rust. scriptum est. Ciceroni vero in Catone maiore, et Sereno apud Nonium, ab occaecando, quod iactis sataque fruges occulat, abdel, tegat, et quasi occaecet. Prius etymon sequutus Gata in vertendo Ciceronis Catone *βυλοζονίαν* appellavit. Plautus in *Captivis*: *Sartor satorque scelerum, et messor maxime. B. Non occatorem prius andebas dicere, Nam semper occant priusquam sarriant rustici.* Victor. I. II, c. 24. Scallor in Festum occare dictum putat ab occa, id est, rastro. DAL. — *Occatio sequitur. Occore, Galli hereri: occa, unde herae: unde hercia et herciar: de quibus V. Cl. Du-Cangius in Glossario consulendus.* II.

Crate dentata. Hinc bidentare. Vetteres occare dicebant quod neca deu-

tata iufringeabantur iterum glebae. Glossae Philoxeni: Σαχπετῶς. Fossura, bidentatio, occatio, iteratio. II.

Quod vocant *lirare*. Varro de Re Rust. lib. I, cap. 29: *Tertio quam arant iocito semine, boves lirare dicuntur, id est, cum tabellis additis ad vomerem, simul et satum frumentum operiant in porcis, et sulcant fossos, quo pluvialis aqua delabatur.* II.

Deliratio. Delirare quasi a lira, rectoque sulco discedere. H.

Quarto seri sulco. Hoc est, post quartam arationem, ut dictum est cap. 35. Virgilii locus est e *Georgic. I*, vers. 47: *Illae seges dumtaxat votis respondet avari agricolae, bis quae solem, bis frigora sensit.* Qua loquendi forma, nihil aliud voluit is intelligi, quam quater sive quateriduo proscinili terram oportere: ut bis diurnum vernae tempestatis teporem; bis nocturnam eiusdem frigus sentiat. Sed longe aliter hunc poetae locum vulgus interpretum accipit. Sic Colum. I, c. 41, *primo vel altero sulco sari ciccom dixit, mense martio.* Hoc est, terra semel iterumve arata. Plinius ipse supra, de naxis, cap. 35: *Diligentiores quinto sulco naxum seri iubent, raso quarto.* Et cap. 37: *Vicia imo sulco sata non sarritur, etc.* Atque hoc ipso loco plane statim, *quinto sulco seri, etc.* II.

rumque in Italia, quinto sulco seri melius est, in Tuscis vero nono. At fabam et viciam non proscisso serere sine damno, compendium operae est.

Non omittemus unam etiamnum arandi rationem,⁶ in Transpadana Italia bellorum iniuria excogitatam. Salassi quum subiectos Alpibus depopularentur agros, panicum multumque iam excrescens tentavere. Postquam respuebat natura, inararunt. At illae messes multiplicatae docuere, quod nunc vocant artrare, id est, aratrare, ut credo tunc dictum. Hoc sit vel incipiente culmo, quum iam is bina ternave emisit folia. Nec recens subtrahemus exemplum, in Treverico agro tertio ante hunc annum compertum. Nam quum hieme praegelida captae segetes essent, reseverunt, resarientes campos mense martio, uberrimasque messes habuerunt. Nunc reliqua cultura tradetur per genera frugum.

L. (xxi.) Siliginem, far, triticum, semen, hordeum, occato, sarrito, runcato, quibus dictum erit diebus. Singulae operae cuique generi in iugero sufficient. Sarculatio induratum hiberno rigore soli tristitiam laxat temporibus vernis, novosque soles admittit. Qui sarriet, caveat ne frumenti radices suffodiat. Triticum,

Tentavere. Subintellige, depopulari, immisso, ul sit, exercitu. H.

Artrare. Hoc est, segetes iam natas rursus arando proscindere. H.

Ante hunc annum. Qui Urbis annus erat 830, ut diximus XIV, 5. HARD.

L. Quibus dictum erit. Cap. 65. H.

Singulae operae. Paulo aliter Columella, lib. II, cap. 13, cui titulum fecit, *Pro molo cuiusque agri quot operae desiderantur.* H.

Sarculatio Sive sarritio. H.

Soli tristitiam laxat temporibus vernis. Temporibus vernis lectio, quam temporibus praecessit enim hiberno rigore. PIET.

Qui sarriet. Columella, lib. II, c. 12. Palladius, lib. II in Ianuar. cap. 9. *Sarculanula frumenta:* quod opus plerique negant fieri debere, quia radices eorum detegantur, aut incidantur, et necentur, frigore subsequendo: mihi autem videtur herbosus locus tantum esse fociendum. H.

hordenum, semen, fabam bis sarrire melius. Runcatio, quum seges in articulo est, evulsis inutilibus herbis, frugum radicem vindicat, segetemque discernit a cespice. Leguminum cicer eadem, quae far, desiderat. Faba runcari non gestit: quoniam evincit herbas lupinum, runcatur tantum. Milium, et panicum occatur, et sarritur: non iteratur, non runcatur: silicia et faseoli occantur tantum. Sunt genera terrae, quarum ubertas pectinari segetem in herba cogat (cratis et hoc genus, dentatae stilis ferreis): eademque nihilominus et depascuntur. Quae depasta sunt, sarculo iterum excitari necessarium. At in Bactris, Africa, Cyrene, omnia haec supervacua fecit indulgentia coeli,

Fabam bis sarrire. Ter sarriendam monet Columella, l. II, c. 42, pag. 66. Palladius, bis: lib. II in lan. tit. 9. HARD.

Runcatio. Columella, lib. II, cap. 42: *Subiungenda sarritioni runcatio*, etc. De runcatione dixi cap. 38. II.

Quum seges in articulo. Quum seges in articulum ierit, ut loquitur Columella, loc. cit. hoc est, quum nodum fecerit. Plinius ipse supra, cap. 45: *Si in articulum seges ire coeperit.* HARD.

Leguminum cicer eadem quae far desiderat. Faba, non far, vetus exemplar. PINT.

Faba runcari. Cur porro faba runcari non gestiat, in causa est, inquit Columella, lib. II, cap. 42, ex Corn. Celsi sententia, quod internae herbae sero reserventur. At Columella frugibus his detrahi plurimum scribit, si runcatio relinquitur. — *Faba.* Locum hunc sic interpuimus, adducti tum re ipsa, tum scriptorum veterum auctoritate Columella enim, l. II, c. 42: *Excepto lupino*, inquit,

eius semini contraria est sarritio: quoniam ipsam radicem habet, quae sive ferro succisa est, seu vulnerata, totus frutex emoritur. Quod etiamsi non fieret, supervacuum tamen esset culrus, quum sola haec res adeo non infestatur herbis, ut ipsas herbas perimat. Palladius in lanuar. lib. II, tit. 9: *Lupinus vero, qui ipsam radicem habet, si sarculetur extinguitur: quod nec desideras: quia herbas praeter auxilium cultoris affligit.* Sic locus ille prius legebatur, ut ea verba, quoniam evincit herbas, priori adigerentur sententiae, quae de faba est. II.

Runcatur tantum. Non sarculatur. HARD.

Silicia. Hoc est fenum graecum, de quo cap. 39. II.

Pectinari. Dentata crate agitari. Ovidius, a quodam citatus in hanc rem: *Et tonsam raro pectine verrit lanum.* II.

Nihilominus et depascuntur. Immissis, ut dictum est, in arva pecudibus. II.

et a semente non nisi messibus in aream redeunt; quia siccitas coërcet herbas, fruges nocturno tactas rore nutriens. Virgilius alternis cessare arva suadet: et hoc, si patiantur ruris spatia, utilissimum procul dubio est. Quod si neget conditio, far serendum, unde et lupinum, aut vicia, aut faba sublata sint, et quae terram faciant lactiorem. In primisque et hoc notandum, quaedam propter alia seri obiter; sed parum provenire priori diximus volumine, ne eadem saepius dicantur: plurimum enim refert soli cuiusque ratio.

LI. (xxii.) Civitas Africae in mediis arcnis, petentibus Syrtes Leptinque magnam, vocatur Tacape, felici super omne miraculum riguo solo: ternis fere millibus passuum in omnem partem fons abundat,

Non nisi messibus. Hoc est, messis tempore. — *Et a semente.* In libris hactenus editis, non nisi uonis mensibus. At vox ea nonis abest a MSS. exemplaribus, Reg. Colb. Chiff. etc. palamque est crevisse eam, ex superioris vocabuli nonnisi, perquam importuna repetitione. *Messibus* vero haud cunctanter rescribendum esse, ut fecimus, suadet tum Plinius ipse, tum Colum. Is enim lib. II, c. 42, ubi de sarritione agit: *Sed nec istud ubique, inquit, fieri censemus; verum incolarum consuetudine uti. Sunt enim regionum propria munera, sicut Aegypti et Africae, quibus agricola post sementem, ante messem segetem non attingit, quoniam earum conditio, et terrae bonitas ea est, ut vix ulla herba exeat, nisi ex semine iacto: sive quia rari sunt imbres, seu quia qualitas humi sic se cultoribus praebet.* Praeterea facit, ut dixi, id quod ipse Plinius superius insinuavit de Ae-

gypti incolis c. 47: *Reliqua pars, inquit, non nisi cum fulce arva visit, paulo ante kalendas apriles: peragitur autem messis maio.* Quid quod et in MSS. iisdem non in aream, sed in area legimus? ut in arva legi probabilius merito cuipiam videatur. H.

Virgilius. Georg. I, vers. 74 sq. *Alternis idem tonsas cessare novales, Et segetem patiēte situ durescere campum. Aut ibi flava serēs, mutato videre, furra, unde prius lactum siliqua quassante legumen, aut tenues fetus viciae, tristicque lupini. Sustuleris fragiles calamos, silvamque sonantem.* H.

Priori diximus. Libro super. initio cap. 7: *Nec non et satis quibusdam ipsis pasci terram dixit. Segetem stercoreant fruges, lupinum, faba, vicia, etc.* Hæd.

LI. *Tacape.* Supra lib. XVI, cap. 27, vites etiam triferas esse docens. *Hoc autem, inquit, evenit perpetuo*

largus quidem, sed certis horarum spatiis dispensatur inter incolas. Palmae ibi praegrandi subditur olea, huic ficus, fico Punica, illi vitis: sub vite seritur frumentum, mox legumen, deinde olus, omnia eodem anno; omniaque aliena umbra aluntur. Quaterna cubita eius soli in quadratum, nec ut a porrectis metiantur digitis, sed in pugnum contractis, quaternis denariis venundantur. Super omnia est, biferram vitem bis anno vindemiare. Et nisi multiplici partu exinaniatur ubertas, pereunt luxuria singuli fructus. Nunc vero toto anno metitur aliquid; constatque fertilitati non occurrere homines. Aquarum quoque differentia magna riguis. Est in Narbonensi provincia nobilis fons, Orge nomine est: in eo herbae nascuntur in tantum expetitae bubus, ut mersis capitibus totis eas quaerant. Sed illas in aqua nascentes certum est non nisi imbribus ali. Ergo suam quisque terram aquamque noverit.

LII. (xxiii.) Si fuerit illa terra, quam appellavimus teneram, poterit sublato hordeo milium seri: eo condito rapa: his sublatis, hordeum, vel triticum, sicut in Campania; satisque talis terra aratur, quum seritur. Altus ordo, ut ubi adorem fuerit, cesset quatuor mensibus hibernis, et vernam fabam recipiat, ita ut ante hiemalem ne cesset. Nimis pinguis alternari po-

in *Tacapensi Africae agro, de qua plura alias: ea est soli fertilitas.* DAL.

Quaterna cubita. Petita mensura ex hominis vendentis cubito, ac ne porrectis quidem digitis, sed iisdem in pugnum contractis. II.

Quaternis denariis. Id est, moneetae nostrae 2 fr. 80 c. ED. P.

Vt mersis capitibus. In Ligeri amne, qua per Vellunios fluit, passim hoc

idem boves faciunt, et in Sebasiarum piscinis. DAL.

LII. *Quam appellavimus teneram.* Conf. supra lib. XVII, cap. 3. II.

Ita ut ante hiemalem. Ita ut ante hiemalis fabae proventus daret. Hiemalis faba ea est, quam superius dixi cap. 30, seri ante Vergiliarum occasum, ut antecedit hiemem. Verna, quam Virgilius seri iubet per

test ita, si frumento sublato, legumen tertio seratur. Gracilior, et in annum tertium cesset. Frumentum quidam seri vetant, nisi in ea quae proximo anno quieverit.

LIII. Maximam huius loci partem stercorationis obtinet ratio, de qua et priori diximus volumine. Hoc tantum enim in confesso est, nisi stercolato seri non oportere, quanquam et hic leges sunt propriae. Milium, panicum, rapa, napus, nisi in stercolato non serantur. Non stercolato frumentum potius quam hordeum serito. Item in novalibus, tametsi in illis fabam seri volunt, eamdem ubicumque quam recentissime stercolato solo. Autumno aliquid saturus, septembri mense finum inaret post imbrem. Vtique si verno erit saturus, per hiemem finum disponat. Iustum est vehes octodecim iugero tribui: dispergere autem prius quam arescat, aut iacto semine. Si haec

ver, Circumpadanae Italiae ritu. — Ita ut. Sic rescripsimus ex cod. MSS. fide, ita etiam loci eius postulante sententia. Legebatur ante in editis, Aut ante hiemalem ne cesset. Nec non minus pinguis, etc. Sed vocula nec non nusquam in MSS. exstat: et de pingui nimium terra nunc agi vel ex eo liquet, quod vel tergeminæ annō uno sationi par esse dicitur: et mox gracilior eidem opponitur, quae in tertium usque annum e contrario cessare praecipitur. II.

LIII. Priori diximus. L. XVII, c. 6. Hæc.

Non stercolato. Theophrastus, Hist. lib. VIII, cap. 6. H.

Finum inaret. Columella lib. II: Disiectum protinus finum inarari et obrui convenit, ut solis hultu vires remittat: et ut permixta humus praedicto alimento pinguescat, etc. II.

Iustum est. Columella loc. cit. Iugerum autem desiderat, quod spissius stercoreatur, vehes quatuor et viginti: quod rarius, duodeviginti. Idem lib. XI, cap. 2 in Novembri subdit: Vehes autem stercoreis habet modios octoginta. Vehis aliud nihil fuit quam plauti onus, una charretta, et quidem quantum protelo boum vehi solet. Cod. Theod. lib. XIV, tit. 6, leg. 1: Coctoribus calcis per ternas vehes singulae amphorae vini praebeantur: Vecturariis vero amphorae. A Vecturariis etiam trecentos boves praecipimus dari. II.

Prius quam arescat. Ne solis hultu, ut dictum est, vires remittat: Itaque, ut subdit Columella, loc. cit. quam in agro disponentur acervi stercoreis, non debet maior modus eorum dissipari, quam quem bubulei eodem illic possint obruere. Sed disiectum

omissa sit stercoreatio, sequens est, priusquam sarriat, aviarii pulvere. Quod ut hanc quoque curam determinemus, iustum est singulas vehes fimi denario ire, in singulas pecudes minores: in maiores denas: nisi contingat hoc, male substravisse pecori colonum appareat. Sunt qui optime stercolari putent, sub dio nunc retibus inclusa pecorum mansione. Ager si non stercoreatur, alget: si nimium stercoreatus est adurit; satiusque est id saepe, quam supra modum facere. Quo calidius solum est, eo minus addi stercoreis, ratio est.

protinus finem inarari et obui convenit, ne solis halitus vires amittat, et ut permixta humus praedicto alimentis pinguescat. II.

Sequens est. Secunda stercoreatio fiet ante sarritionem, iacto pulvere ex aviariis. — Si haec. In MSS. Reg. 4, priusquam sarriat; Reg. 2, variat. In editis, priusquam scriat, ante pulverem, nulla penitus sententia. At Columella lib. II, cap. 61: Si tamen aliqua causa, inquit, tempestivam stercoreationem fieri prohibuerit, secunda ratio est, antequam sarrias, more seminantis ex aviariis pulverem stercoreis per segetem spargere. Si et is non erit, caprinum manu iacere, atque terra sarculis permiscere: ea res laetas segetes reddit. Quamobrem non iam ullus de nostra emendatione dubitandi locus, quum haec stercoreatio, quae nunc praecipitur, in subsidium sit prioris, quae praetermissa fuerit. Nam quum illa prior peracta iam satione fieri opportune potuerit, haec quae sequens appellatur, qui fieri tandem possit, priusquam seras? II.

Quod ut haec. Hoc est, sed ut haec. Cicero lib. XVI, epist. 4: Quod

utinam minus vitae cupidus fuisset. Hanc.

Denario. Hoc est venire denario singulas fimi vehes, quas tricenis diebus singulae pecudes minores efficiunt: denario item denas, quas pecudes maiores pariter mense reddunt. Columella lib. II, cap. 45: Parum autem diligentes existimo esse agricolas, apud quos minores singulae pecudes tricenis diebus minus quam singulas, itemque maiores denas vehes stercoreis efficiunt, etc. II.

Retibus. Vel, ut fere fit, cratibus. Hanc.

Ager. Columella II, 46: Nec ignorare colonos oportet, sicuti refrigerare agrum, qui non stercoretur: ita parari, si nimium stercoretur: magisque conducere agricolae frequenter id potius quam immodice facere. II.

Quo calidius. Columella loc. cit. Nec dubium quin aquosus ager maiorem stercoreis copiam, siueus minorem desideret: alter, quod assiduis humoribus rigens hoc adhibito regelatur: alter, quod per se tepius siccitatibus, hoc assumpto largiore torretur: propter quod nec deesse ei talem materiam, nec superesse oportet. II.

LIV. (xxiv.) Semen optimum, anniculum, bimum, deterius, trimum pessimum, ultra sterile. Et in uno omnium definita genere ratio est: quod in ima area subsedit, ad semen reservandum est. Id enim optimum, quoniam gravissimum: neque alio modo utilius discernitur. Quae spica per intervalla semina habebit, abiicietur. Optimum granum quod rubet, et dentibus fractum, eundem habet colorem: deterius, cui plus intus albi est. Certum terras alias plus seminis recipere, alias minus: religiosumque inde primum colonis augurium, quum avidius accipiat, esurire creditur, et comesse semen. Sationem locis humidis celerius fieri ratio est, ne semen imbre putrescat: siccis serius, ut pluviae sequantur; ne diu iacens atque non concipiens, evanescat: itemque festinata satione densum

LIV. S. optimum. Haec Theophrastus, Hist. lib. VIII, cap. 44. Eadem habet auctor Geop. lib. II, cap. 44. HARO.

Quod in ima. Tractat hoc discrete Columella lib. II, cap. 9; Optimum quamque spicam legere oportet... et semper quod propter magnitudinem ac pondus in imo subsederit, ad semen reservandum... Neque enim dubium est, ex robusto semine posse fieri non robustum: quod vero protinus exile natum sit nunquam robur accipere manifestum est. Ideoque Virgilius, quum et alia, tum et hoc de seminibus praedare discruit: Vidi ego lecta diu, et multo spectata labore, Degenerare tamen, ni vis humana quotannis Maxima quaeque manu legeret: sic omnia satis In peius ruere, ac retro sublapsa referri. II. — Discernitur. Vet. Dalec. cod. dispergitur; et mos pro dentibus fractum, exhibet dein fractum. Eo. P.

Optimum granum. Columella I. II, cap. 9: Granum autem rutilum, si quum diffusum est, eundem colorem interiorem habet, integrum esse non dubitamus. Quod extrinsecus albidum, intus etiam conspicitur candidum, leve ac vanum intelligi debet, etc. HARO.

Certum terras. Theophrastus, Hist. lib. VIII, cap. 6. H.

Plus seminis recipere. Colum. II, 43. DAL.

Religionumque inde primum colonis augurium. Scribendum reor, Religionumque id et pessimum colonis augurium. Theophrastus lib. VIII, cap. 6: Quanquam dici soleat alias plus, alias minus eandem recipere segetem, infansitque augurio capiant quam plus receperit. Terram enim esurire atque citare protinus semen existimant. Addit autem exemplar antiquum verbum videtur; «Religiosum id videtur, et pessimum,

spargi semen, quia tarde concipiat: serotina rarum, quia densitate nimia necetur. Artis quoque cuiusdam est, aequaliter spargere. Manus utique congruere debet cum gradu, semperque cum dextro pede. Fit quoque quorundam occulta ratione, quod sors genialis atque secunda est. Non transferendum est ex frigidis locis semen in calida, neque ex praecocibus in serotina; idque in contrarium praecepere quidem falsa diligentia.

LV. Serere in iugera temperato solo iustum est, tritici aut siliginis modio v farris, aut seminis (quod frumenti genus ita appellamus) x; hordei vi; fabae quintam partem amplius quam tritici: viciae xn; ciceris et cicerculae, et pisi, iii; lupini x; lentis iii,

etc. n PINT. — *Religionemque*. Ridet id merito Theophrastus loc. citat. HARD.

Aequaliter spargere. Vt in terram aequali copia cadant, et tempore, tam curiosa in hoc Veterum diligentia, ut quae in proiectu vel cornua boum ferirent (*κρυσσὸλα* vocabant) existimarent *ἀσπερα*, *ἀτελεῖ*, dura, *ἀτέλεστα*, et minime bonae frugis. Theophr. Plutarchus, Rhodigin. lib. XXX, cap. 4, qua ratione et Plato *κρυσσὸλόν* hominem appellavit horridum, agrestem, inconditum. Hae aequalitate cavent et *ἐπισπορίαν*, malum ingens, quoniam excerptum iam terrae semen, alterum iniicitur. DAL.

Fit quoque. Fit ex arte quadam occulta, inditoeque a natura solerti membrorum motu, satio lacta et fecunda. H.

LV. *Serere in iugera*. Colum. lib. II, cap. 9: *Iugerum agri pinguis, plerumque modios tritici quatuor: mediocris, sive temperati, quinque po-*

stulat: adarei modios novem, si est lactum solum, etc. Idem de hordeo: *Iugerum sex modios postulat*. Vide et Varronem, de Re Rust. lib. I, c. 44. H.

Ita appellamus. Appellavimus saue cap. 49. H.

Fabae. Ita fere Columella II, 40. HARD.

Viciae XII. Subintellige modios, ut in sequentibus. H.

Cicerculae, etc. Columella II, 40: *Cicerculae, quae piso est similis... tres modios iugerum implent*. Ac paulo post de eicere: *Iugera modii tres abunde sunt*. De lupino, *Iugerum decem modii occupant*. Et de lente: *Iugerum agri paulo plus quam modius occupat*. Et de faseolis idem cum Plinio sentit: de milio quoque et panico vide rursus eundem Columellam in Octobri l. XI, c. 2. H.

Lupini X. Columella lib. II, cap. 40 de lupino: *Iugerum decem modii occupant*. Et mox de ipso: *Eadem*

sed hanc cum fimo arido seri volunt : ervi vi ; siliciae vi ; fascolorum iii ; pabuli xx ; milii , panici sextarios quatuor. Pingui solo plus , gracili minus. Est et alia distinctio : in denso aut cretoso , aut uliginoso solo , tritici aut siliginis modios sex : in soluta terra nuda , et sicca , et laeta , quatuor. Macies enim soli nisi² rarum culmum habeat , spicam minutam facit et inanem. Pingua arva ex uno semine fruticem numerosum fundunt , densamque segetem e raro semine emittunt. Ergo inter quatuor et sex modios pro natura soli , alii quinque non minus seri , pluresve praecipiunt : item in consito , aut clivoso , ut in macro. Huc pertinet oraculum illud magnopere custodiendum : Segetem ne defruges. Adiecit iis Accius in Praxidico , ut sere retur , quum luna esset in Ariete , Geminis , Leone , Libra , Aquario. Zoroastres sole duodecim partes Scorpionis transgresso , quum luna esset in Tauro.

mensura iugurum , vel modio minus quam phaselum , licet obtinere. II.

Ervi VI. Quinque dumtaxat modios desiderat Palladius , lib. II in Ianuar. c. 8 de ervo. II.

Siliciae VI. Hoc est , fahi graeci. Ita Palladius , l. c. cap. 7. II.

In denso. Defendit hanc scripturam librorum omnium mira consensio , contra Pintianum , cui modios quinque legi verius videtur , quoniam Columella , lib. II , c. 9 : *Siliginis autem , inquit , vel tritici , si mediocriter cretosis , uliginosusque ager est , etiam paulo plus quam , ut prius iam dixi , quinque modis ad sationem opus est. At si siccus et resolutus locus , idemque vel pinguis , vel exilis est , quatuor , etc. Sed suo ipsius telo perimitur Pintianus : nam quum paulo plus quinque modis Columella exposcat : mox vero Plinius inter quatuor et*

sex pro ratione soli sationis modum definiendum pronuntiet , quis non intelligit modios sex hoc loco scribi oportuisse ? II.

Macies enim. Columella , II , c. 9 : *Et e contrario macer locus tantumdem seminis poscit. Nam nisi rare conseritur , vanam et minutam spicam facit. Ac ubi ex uno semine pluribus culmis fructificavit , et ex rara segete densam facit. II.*

Segetem ne defruges. Cato de Re Rual. lib. I , c. 5 : *Segetem ne defruget : nam id infelix est. Defrugere segetem videtur , inquit Hermolaus , qui vel nimia fetura exinanivit agros , vel per inscitiam , aut negligentiam perdit. MSS. quidem omnes , defruges , prae se ferunt. Al Catonis , ut quidam aiunt , antiqui libri , defrudet. Atque ut defrugat , sive defraudat genium suum homo , qui sibi non in-*

- 2 LVI. Sequitur huic dilata et maxima indigens cura de tempore fruges serendi quaestio, magnaue ex parte ratione siderum connexa. Quamobrem sententias omnium in primis ad id pertinentes exponemus. Hesiodus, qui princeps omnium de agricultura praecepit, unum tempus serendi tradidit a Vergiliarum occasu. Scribebat enim in Bocotia Helladis, ubi ita seri diximus. Inter diligentissimos convenit, uti in alitum quadrupedumque genitura, esse quosdam ad conceptum impetus et terrae: hoc Graeci ita definiunt: quum sit calida et humida. Virgilius triticum et far a Vergiliarum occasu seri iubet, hordeum inter aequinoctium autumnii et brumam: viciam vero, faseolos et lentem, Boote occidente: quo fit, ut horum siderum aliorumque exortus et occasus digerendi sint in suos dies. Sunt

dulget, et misere vivit, et tamquam demens suo detrahit: idem facit, inquiunt, qui segeti et agro culturam et opera iusta non tribuit: sed vel de aratione, vel laetamine, vel semine, deducit. II.

LVI. Ita seri diximus. Initio c. 10. HARD.

Virgilius. Et eum sequutus Columella, lib. II, cap. 8: *Placet nostro poetæ adorem, atque etiam triticum, non ante seminare, quam occiderint Vergiliae: quod ipsum numeris sic ediderit: «At si triticeam in messem, robustaque farra Exercebis humum, solisque instabis aristas: Ante tibi Eoae Atlantides absconduntur.» Absconduntur autem altero et trigesimo die post autumnale aequinoctium, quod fore conficitur nono kalend. octobris, etc.* HARD.

Hordeum inter. Virg. Georgic. I, vs. 208: *Libra die somnique parca ubi fecerit horas, Et medium luci atque umbris iam dividit orbem:*

Exerce te, viri, tauros; serite hordea campis. Usque sub extremum brumae intractabilis imbrem. II.

Viciam vero. Mem. vs. 227: *Si vero viciamque seres, vilemque faseolum, Nec Pelusianae curam adspernabere lentis: Haud obacura cadens mittet tibi signa Bootes: Incipe, et ad medios sementem extende prius.* Hoc est ab occasu Bootae ad brumam usque seri vicia, lens, faseolus potest. Bootae porro occasum, Arcturi intelligo, quae stella in Boote est. Dicens de occasu eo, c. 74. II.

Exortus et occasus, etc. Hieme sicca et suda, vere pluvio et humido fecundam segetem esse monstrat hoc carmen veteris poetæ apud Festum: *Hiberno pulvere, veruo luto, grandia farra, Camille, metes.* Expressit et Virgilius illam sententiam his versibus: *... hiberno lactissima pulvere farra, Laetus oger; nullo tantum se Mysia cultu laetat, et ipsa suas mirantur Gargara messes.* Cato *Agro*

qui et ante Vergiliarum occasum seri iubeant, dnm-
taxat in arida terra, calidisque provinciis: custodiri
enim semen, corrumpente humore, et a proximo
imbre uno die erumpere. Alii statim ab occasu Ver-
giliarum sequi imbres, a septimo fere die. Aliqui in
frigidis ab aequinoctio autumni: in calidis serius, ne
ante hiemem luxurient. Inter omnes autem convenit
circa brumam serendum non esse: magno argumento,
quoniam hiberna semina, quum ante brumam sata
sint, septimo die erumpant: si post brumam, vix qua-
dragesimo. Sunt qui properent, atque ita pronuntient,
festinatam sementem saepe decipere, serotinam semper.

siccio per sementim, lacto per ver.
Plutarchus in Quaest. nat. Διὰ τὴν ἄ-
ρτητα, οἷον ἐν πολλῷ στυφύεσσι, τὴν
δὲ χρὴν ἐν κόνει: ratio est, quod
πυρρὸς χώρᾳ πῶν καὶ θερμῇ, χρὴ
θερμὸς δὲ μᾶλλον ληπτέως. Camil-
lus, παῖς ἀμφιθαλὴς, puer patrimus
matrimusque. DAL.

Custodiri. Custodiri enim in arida
terra semen, quemadmodum e contra-
rio humore corrumpitur. H.

Corrumpente humore. Quod aliqui
ab humore corrumpetur. Sunt haec
apud Columellam, l. II, cap. 8: Si
seri aut imbres, quamvis sitiēti solo
recte semen committitur: idque etiam
in quibusdam provinciis, ubi status
calis talis est, usurpatur. Namque
quod sicco solo ingestum et inocentum
est, perinde ac si repositum in horreo,
non corrumpitur. Atque ubi venit im-
ber, multorum dierum sementis uno
die surgit. Eodem fere sensu legi hic
posset, non corrumpente humore. H.

*Inter omnes autem convenit circa
brumam serendum non esse.* Legendum
videtur alterutro modo, aut citra bru-
mam serendum esse, aut ultra brumam
serendum non esse. M. Varro, lib. I,

e. 34: *Post brumam nisi qua neces-
saria causa coegerit non serere: quod
tantum intersit, ut ante brumam sata
quadragesimo die vix exeat.* FIST. —
Cirea brumam. Emendat hunc locum
Fulv. Vrsinus in Nott. ad Varr. pag.
46, ac citra brumam, ex Varrone de
Re Rust. lib. I, e. 34, legi praecipit.
At quicquid demum aut senserit Varro,
aut sentire porro debuerit, defendit
egregie librorum omnium constantem
scripturam Columellae locus e lib. II,
e. 8, Quod si seminandi tempus: Sic
enim servant, inquit, prudentes agri-
colae, ut quiddecim diebus prius quam
conficiatur bruma, totidemque post eam
confectam, neque arent, neque vi-
tem, aut arborem puteat, etc. Idem
Varro, I, 35, diebus ante et post
brumam quiddecim, quidquam seri
vetat, praeter ulmos. H.

Sunt qui properent. Columell. de
Re Rust. lib. XI, e. 2: Sed tum omnia
in agricultura strene facienda sunt,
tum maxime sementis. Vetus agri-
colarum proverbium: Maturam sationem
saepe decipere solere: seram nunquam,
quin mala sit. H.

E contrario alii, vel vere potius serendum, quam malo autumnno; atque ubi fuerit necesse, inter Favonium et vernum aequinoctium. Quidam omissa caelesti cura, ut inutili, temporibus definiunt. Vere linum, et avenam, et papaver: atque uti nunc etiam Transpadani servant, usque in Quinquatrus: fabam, siliginem novembri mense: far septembri extremo usque in idus octobris. Alii post hunc diem in kalendas novembris. Ita his nulla naturae cura est: illis nimia, et ideo caeca subtilitas: quum res inter rusticos geratur, litterarum-
 5 que expertes, non modo siderum. Et confitendum est caelo maxime constare ea: quippe Virgilio iubente praedisci ventos ante omnia, ac siderum mores: neque aliter, quam navigantibus, servari. Spes ardua et immensa, misceri posse caelestem divinitatem imperitiae: sed tentanda tam grandi vitae emolumento. Prius tamen sideralis difficultas, quam sensere etiam periti, subiicienda contemplationi est: quo deinde laetior mens discedat a caelo, et facta sentiat, quae futura praenosci non possint.

LVII. (xxv.) Primum omnium dierum ipsorum anni solisque motus prope inexplicabilis ratio est. Ad cccclxv adiiiciunt etiamnum intercalarios diei noctisque

Inter Favonium. Quo tempore Favonii spirent, distimus II, 47. H.

Vere linum. Virgilius tamen Georg. I, v. 242, lini ac papaveris sationem autumnno adiudicat. H.

Quinquatrus. Dies festus Minervae fuit: sic dictus, quod esset post diem quintum idus martias, hoc est, xv kalend. aprilis. Vide Vossium in Etymol. De his multa Ovidius, Fastor. lib. III, vs. 810. Festus verbo *quinquatrus*, aliique. Haseo.

Ad siderum mores. Locus Virgilii est Georgic. I, vers. 204: *Præterea*

tam sunt Arcturi sidera nobis Haedorumque dies servandi, et lucidus Anguis, Quam quibus in putriam ventosa per aquora vectis Pontus, et ostriferi fauces tentantur Abydi. H.

Miscere posse caelestem divinitatem imperitiae. Addendum verbum rusticae, ex codice scripto, *imperitiae rusticae*. PIST. — *Sed tentanda tam grandi*, etc. Sic quoque Gron. et libri ante Hard. editi. Broterius ex codd. Regg. 4 et 2, et editione pe. *sed contemplanda tam*, etc. Ed. P.

LVII. *Intercalarios.* Dies intercala-

quadrantes. Ita sit, ut tradi non possint certa siderum tempora. Accedit confessa rerum obscuritas, nunc praecurrente, nec paucis diebus, tempestatum significatu, quod *προχέμασιν* Graeci vocant: nunc postveniente, quod *ἐπιχέμασιν*: et plerumque alias citius, alias tardius caeli effectum ad terram decido: vulgo serenitate reddita, confectum sidus audimus. Praeterea quum omnia haec statis sideribus caeloque affixis constant, interveniunt motu stellarum grandines, imbres, et ipsi non levi effectum, ut docuimus, turbantque conceptae spei ordinem. Idque ne nobis tantum putemus accidere, et reliqua fallit animalia sagaciora circa hoc, ut quo vita eorum constet: aestivasque alites praeposteri aut praeproperi rigores necant, hibernas aestus. Ideo Virgilius, errantium quoque side-

rius is est, qui quarto cuique anno vertenti accessit, quem sex horae appendices qualiter ductae, hoc est, diei unius quadrans, seu quarta pars quater repetita colligit. II.

Nunc praecurrente. Nunc maturius et ante sui sideris tempus, ortumve et occasum, hiberna, aestivaque, ac caeterae deinde tempestates antevenerunt: id quod Graeci *προχέμασιν*: nunc tardius eadem alio anno recurrunt, quod *ἐπιχέμασιν*, vel ut alii *παταχέμασιν* vocant. Festus, Paulusve: *Præsiderare dicitur, quum maturius hiberna tempestas movetur, quasi ante sideris tempus*. Vegetius lib. IV, cap. 40: *Aut enim circa diem statutum, aut ante, vel postea, tempestates fieri, conscriptum est: unde praecedentes, προχέμασιν: nascentes die solemni, ἐπιχέμασιν: subsequentes παταχέμασιν, graeco vocabulo incipaverunt*. Eleganter Columella, in Praef. Neque enim semper eundem oculum et annus velut ex praescripto

habitu gerunt: nec omnibus annis eodem vultu venit aestas, aut hiems, etc. HAARD.

Vulgo serenitate. Quum a sideribus oriri tempestates vulgus existimet, ubi hae praeteriere, et sua caelo reddita serenitas est, tunc sidus confectum dicitur. II.

Interveniunt motu stellarum grandines. Lege, *Interveniunt motus stellarum, grandinum, imbrum, et ipsi non levi effectum*. Interveniunt motus stellarum, qui et ipsi non levem effectum habent grandinum et imbrum: nam licet siderum motus maiore effectum sint, non levi tamen et ipsi sunt stellarum motus. In excitandis imbribus et grandinibus. SAL.

Vt docuimus. Lib. XVII, e. 2. H. Sagaciora. In eo praesensionum genere aliqui sagacissima. II.

Ideo Virgilius Georg. I, 335: *Moetuens, caeli meos et sidera serva: Frigida Saturni quo sece stella recet*, etc. HAARD.

rum rationem quædiscendam præcipit, admonens observandum frigidaæ Saturni stellæ transitum. Sunt qui certissimum veris indicium arbitrentur ob infirmitatem animalis, papilionis proventum. Id eo ipso anno, quum commentaremur hæc, notatum est, proventum eorum ter repetito frigore extinctum, advenasque volucres a. d. vi. kalendas februarii spem veris attulisse, mox saevissima hieme conflictatas. Res anceps: primum, omnium a caelo peti legem: deinde eam argumentis esse quaerendam. Super omnia est mundi convexitas, terrarumque globi differentia, eodem sidere alio tempore aliis aperiente se gentibus: quo fit ut causa eius non iisdem diebus ubique valeat. Addidere difficultatem et auctores diversis in locis observando, mox etiam in iisdem diversa prodendo. Tres autem fuere scetae: Chaldaea, Aegyptia, Graeca. His addidit apud nos quartam Caesar dictator, annos ad solis

Id eo ipso anno. Vrbis 830, ut diximus lib. XIV, c. 6. II.

Proventum eorum ter repetito frigore extinctum. Eleganti et magis ex consuetudine Pliniana casu aufferendi, proventu eorum ter repetito frigore extincto, et verba quæ paulo ante præcedunt, ob infirmitatem animalis, non esse Pliniana existimo, sed expositionem super verbum extincto. PINT.

Advenasque volucres. Hirundines. HARD.

Argumentis. Certis signis. II.

Mundi Cæli. HARD. — Convexitas. Gronov. et al. ante HARD. convexitate. ED. P.

Causa. Vis eius et efficientia.

Tres autem scetae. Apud Chaldaeos astrologiae inventorent fuisse Abrahamum, auctor est Eusebius Præp. IX, 17, et Hieronymus apud ipsum, esp.

45. De Chaldaeis, Aegyptiisque Cicerone de Divin. n. 93: Aegyptii et Babylonii in camporum potentium agrorum habitantes, quam ex terra nihil evinceret, quod contemplationi cæli officere posset; omnem curam in siderum cognitione posuerunt. Graeci ab utraque gente Calendaria et hypogeia acceperunt. Sic enim Theon de iis scribit, in Διοσημεία Arati: Εὐρίζαντο δὲ πᾶσι Ἕλλησι παρὰ Αἰγυπτίων, καὶ Χαλδαίων. Chaldaica anni forma, eadem ac Iudaica est. De Aegyptia autem et Graeca vetere, vide Herodotum, lib. II. II.

Caesar dictator. Suetonius in Julio, esp. 26: Fastos correxit, ianuariæ vitio pontificum, per intercalandi licentiam adeo turbatos, ut neque messium ferias aestati, neque vindemiae autumnis compellerent, annumque ad cursum solis accommodavit, ut

cursum redigens singulos, Sosigene perito scientiae eius adhibito. Et ea ipsa ratio postea comperto errore, correctae est: ita ut XII annis continuis non intercalaretur, quia coeperat sidera annus morari, qui prius antecederat. Et Sosigenes ipse trinis commentationibus, quanquam diligentior caeteris, non cessavit tamen addubitare, ipse semet corrigendo. Auctores prodidere ea, quos praetexuimus volumini huic, raro ullius sententia cum alio congruente. Minus hoc in reliquis mirum, quos diversi excusaverint tractus. Eorum qui in eadem regione dissedere, unam discordiam ponemus exempli gratia: occasum matutinum Vergiliarum Hesiodus (nam huius quoque nomine exstat Astrologia) tradidit fieri, quum aequinoctium autumnii conficeretur, Thales vigesimo quinto die ab

ccclxx. dierum esset, et intercalario mense sublato unus dies quarto anno intercalaretur, etc. H.

Et ea ipsa ratio comperto errore correctae est. Haec quae angustiore sermone Plinius contraxit, fusius a Macrobio explicantur. Sacerdotes sibi errorem novum ex ipsa emendatione fecerunt. Nam quum oporteret diem, qui ex quadrantibus confit, quarto quoque anno confecto, antequam quintus inciperet, intercalare, illi quarto non peracto, sed incipiente intercalabant. Hic error sex et triginta annis permansit; quibus annis intercalati sunt dies duodecim, quum deberent intercalari novem. Sed hunc quoque errorem sero deprehensum correxit Augustus: qui annos duodecim sine intercalari die transigi iussit: uti illi tres dies, qui per annos triginta et sex vitio sacerdotalis festinationis excreverant, sequentibus annis duodecim, nullo die intercalato, de-

vorarentur. Post hoc unum diem, secundum ordinationem Caesaris, quinto quoque incipiente anno intercalari iussit: et omnem hunc ordinem aereae tabulae ad aeternam custodiam incisione mandavit. Hisdem praecae verbis rem narrat Solinus, cap. 4. Vide apud Petav. de Doctr. temp. IV, 3, diagramma, in quo bissexiles dies tam vitiosi, quam emendati apertissime subiiciuntur oculis. H. a. n.

Quos praetexuimus. Supra N. V. H. a. n.

Astrologia. Laudatur hic Hesiodi liber a Theone, et vocatur Αστρολογικός: idque Hesiodi genuinum opus fuisse Callimachus docet in Epigrammate, quod exstat in Arati vita, quam Petavius edidit in Vranologio, pag. 20. De hac Hesiodi, Thaletisque et Anasimandri sententia eundem Petavium consulere, Varr. Diss. in Vranol. II, 9. H.

aequinotio, Anaximander vigesimo nono, Euctemon
 6 XLVIII. Nos sequemur observationem Caesaris: maxi-
 me haec erit Italiae ratio. Dicemus tamen et aliorum
 placita: quoniam non unius terrae, sed totius naturae
 interpretes sumus; non auctoribus positus (id enim
 verbosum est) sed regionibus: legentes tantum me-
 minerint, brevitatis gratia, quum Attica nominata fue-
 rit, simul intelligere Cycladas insulas; quum Macedo-
 nia, Magnesiam, Thraciam; quum Aegyptus, Phoe-
 nicen, Cyprum, Ciliciam; quum Boeotia, Locridem,
 Phocidem, et finitimos semper tractus; quum Hel-
 lespontus, Cherronesus, et continentia usque Atho
 montem; quum Ionia, Asiam, et insulas Asiae; quum
 Peloponnesus, Achaiam, et ad Hesperum iacentes
 terras. Chaldaei Assyriam et Babyloniam demonstra-
 bunt. Africam, Hispanias, Gallias sileri non erit mi-
 7 rum. Nemo enim observavit in iis, qui siderum pro-
 deret exortus. Non tamen difficili ratione dignoscentur
 in illis quoque terris digestionem circulorum, quam in
 sexto volumine fecimus: qua cognatio caeli, non gen-
 tium modo, verum urbium quoque singularum intel-
 ligitur, nota ex his terris, quas nominavimus, sumpta
 convexitate circuli, pertinentis ad quas quisque quae-
 ret terras, et ad earum siderum exortus, per omnium

Euctemon. Εὐκρίμων. De eo in
 Auctorum Indice. Sic libri omnes.
 Perperam *Eudaemon* reponere nititur
 Pithoeus, Adv. II, 43. H.

Et ad Hesperum. Elidem, Arca-
 diam, Messeniam. H.

*Non tamen difficili ratione digno-
 scentur,* etc. Tamen in promptu
 ratio est, qua id noscatur, per seg-
 menta scilicet et circulos, ut est a
 nobis libro sexto extremo traditum:
 unde et caeli habitus, et positio uni-

genium modo, sed quod maioris
 diligentiae est, singularum urbium,
 cognoscitur. Assumpta enim per
 Africam exempli gratia, aliasve ter-
 ras, quas observator adierit, conve-
 xitate circuli, hoc est, delecto seg-
 mento, vel ex gnomone, vel ex
 quantitate diei et noctis: regionem
 deinde vel urbem desumet, paribus
 umbrae respondentem: unde pares
 colliget siderum ortus atque occasus.
 H. 1100.

circulorum pares umbras. Indicandum et illud, tempestates ipsas ardores suos habere quadrinis annis: et easdem non magna differentia reverti ratione solis: octonis vero augeri easdem, centesima revolvente se luna.

LVIII. Omnis autem ratio observata est tribus modis: exortu siderum, occasuque, et ipsorum temporum cardinibus. Exortus occasusque binis modis intelliguntur. Aut enim adventu solis occultantur stellae et conspici desinunt, aut eiusdem abscessu proferunt se. Emersum hoc melius, quam exortum consuetudo dixisset, et illud occultationem potius, quam occasum. Alio modo, quo die incipiunt apparere vel desinunt, oriente sole, aut occidente, matutini vespertine

Ardores suos habere quadrinis annis. Legendum reor cardines, non ardores, ut paulo post: *Circo temporum quadripartita anni distinctione constat.* P. 117. — *Ardores suos*, etc. Regressus, ac vices maiori cum vi et efficientia. Id ex Eudoxi manasse schola ipse antea prodidit lib. II, cap. 48. Redire vices easdem tempestatum, annorum quaternum circuitu, videtur etiam sensisse Columella lib. III, cap. 6, extremo: *Quo tempore, inquit, sol in eandem partem signiferi per eosdem numeros redit, per quos cursus sui principium coeperat: quem circuitum meatus dierum integrorum mille quadriagentorum sexaginta unius ἀποκατάστασιν vocant studiosi rerum caelestium.* HARR. *

LVIII. *Cardinibus.* Qui cardines anni vocentur, mox aperit. H.

Aut enim adventu. Aut adventu solis orientis, occultantur stellae, nec tam is occasus stellarum, quam occultatio dici debet. Aut eandem

solis occidentis abscessu proferunt sese stellae omnes, immenso illo caeli tractu quem cernimus: atque is emersum potius quidam dici decet, quam exortus. Nihil dum Plinius hoc loco de ortu matutino vespertinoque stellarum, seu vero, seu heliaco, et apparente: quanquam ita visum viris alias eruditis. Quam nihil aliud velit auctor, quam quod lib. II, cap. 11, dicit, *affixas caelo stellis solis fulgore non cerni interdum.* Neque in tota hac concertatione subtilitatem nimiam affert, quum, ut ipse praemonuit c. 56, res inter rusticos geratur, litterarumque expertes. HARR.

Alio modo. Hic alter modus ortus occasusque stellarum, bifariam dividitur. Ortus matutinus dicitur, quum apparere stella incipit, paulo ante solis ortum horizontem supersans. Ortus vespertinus, quum occidente sole ab horizonte ortivo stella emergit. Occasus matutinus, quum stella infra occiduam horizontem conditur, sole exorientis. Occasus vespertinus,

cognominati, prout alterutri eorum mane vel crepusculo contingit. Dodrantes horarum quum minimum intervalla ea desiderant ante solis ortum, vel post occasum, ut aspici possint. Praeterea bis quaedam exoriuntur et occidunt: omnisque sermo de his est stellis, quas adhaerere caelo diximus.

LIX. Cardo temporum quadripartita anni distinctione constat, per incrementa lucis. Augetur haec a bruma, et aequatur noctibus verno aequinoctio diebus xc, horis tribus. Deinde superat noctes ad solstitium diebus xciii, horis duodecim, usque ad aequinoctium autumnii. Et tum aequata die procedit ex eo ad brumam diebus lxxxix, horis tribus. Horae nunc in omni accessione aequinoctiales, non cuiuscumque

quum paulo post solis occasum, in eundem occiduum horizontem, demergitur. II.

Dodrantes. Tres horae quadrantes. HARR.

Praeterea bis quaedam. Vt Arcturus maii idibus, iuniisque, occidit matutino, ut dicitur cap. 69. Aquila bis exoritur, ut dicemus cap. 69. HARO.

LIX. *Cardo temporum.* Cardinem vocat, unde anni quarta quaeque pars incipit: ver, aestas, etc. II.

Deinde superat. Ita libri omnes, etiam manu exarati: sed manifestissimo meudo locus hic tenetur. Desideratur enim intervalli circumscriptio, quod a solstitio aestivo ad autumnale pertinet. Legendum itaque: diebus xciii, horis duodecim: et inde minuitur diebus xcii, horis duodecim, usque ad aequinoctium autumnii. Nam tria intervalla, quae in vulgatis libris exprimuntur, dies faciunt 262, horas 48. Ea detracta de diebus 365 1/4, residuum faciunt dies 92, horas

42. Quare ex mente Plinii Julius Caesar annua haec intervalla descripsit: Ab aequinoctio verno ad solstitium dies 93, horas 12. A solstitio ad aequinoctium autumnale d. 92, h. 12. A bruma ad vernum aequinoctium, d. 90, horas 3. Quod si aequinoctium vernum statuatur in xiv martii, ut Columella Pliniusque asseverant, additis diebus 93, calculus desinet in 25 iunii, 1/2. Ab eo die exclusive, ad aequinoctium autumnale, quod conicietur in 26 septembris, dies 92, horae 12. A die 26 sept. ad brumam in 24 decembris. 1/2 dies 89, horae tres: ut inde exclusive ad vernum aequinoctium 25 martii 1/2, dies reliqui sint 90 2/4, minima aliqua diversitate neglecta. Ita fere Petav. Varr. diss. II, 5, pag. 84; et Riccioli Almag. I. I, lib. III, 435. II.

Aequinoctiales. Duodecim, in quas diem prisci Romani diviserunt, quod ut Gal. scribit lib. de peccatorum cuiusque cognitione, numerus ille sit communissimus, quia dimidium con-

diei significantur; omnesque eae differentiae fiunt in octavis partibus signorum. Bruma Capricorni, a. d. viii kalendas ianuarii fere: aequinoctium vernum, Arietis: solstitium, Cancrī: alterumque aequinoctium, Librae: qui et ipsi dies raro non aliquos tempestatum significatus habent. Rursus hi cardines singulis etiam² num articulis temporum dividuntur, per media omnes dierum spatia. Quoniam inter solstitium et aequinoctium autumnī, Fidiculae occasus autumnum inchoat die XLVI. At ab aequinoctio eo ad brumam,

lineat, duplum, quartum, sextum, duodecimum, quae nullus alius, usque ad vigesimum quartum. Quinobrem in ereiscunda haereditate, ponderibus et mensuris, potius quam alius quivis usurpalus est Magius, V, cap. 15. DAL. — *Aequinoctiales*. Graecis *ἡμερησῖαι* vocant, horas inter se aequales, cuiusmodi sunt aequinoctiali die: quum hora quaelibet diurna cuilibet nocturnae per se est aequalis. Aliae praeterea sunt inaequales diadae, et Tempores, quarum quaelibet duodecima pars est diei cuiusvis, noctivae, seu brevior illa, seu longior sit. Harum in Italia hodieque unus. Ex dierum noctiumque inaequalitate, bruma vel solstitio, die vel nocte, horarum huiusmodi inaequalitas oritur. HAAD.

In octavis partibus. Quum sol octavum signi cuiuspiam gradum perlustrat. Verum quum priscis illis scriptoribus visum est cardines annuos, non in signorum initiis, sed in octavis partibus statuere: non iam eos ad exacta solis aequinoctia, solstitia, respexisse arbitror, quam uti populo servirent, cui accommodata magis ea ratio fuit, ad tempestatum significatus: quod non in ipso praecise signi capite, sed aliquantum in eo spatio

provehus vim suam efficientissime monstraret. Audi Colum. IX, 41: *Nec me fallit Hipparchi ratio, quae docet solstitia et aequinoctia, non octavis, sed primis partibus signorum confici. Verum in hac rursus disciplina sequor nunc Endoxi et Metonis, antiquorumque fustos Astrologorum, qui sunt aptati publicis sacrificiis: quia et notior ista vetus agricolis concepta opinio, etc.* HAAD.

A. d. VIII. Hoc est, autem diem octavum kalend. Ita Sosigenes solis ingressum in Arietem, viii kal. apr. seu xxv martii: in Capricornum, viii kal. jan. seu xxv dec. et sic de aliis constituendum censuit: quod quamobrem ita censuerit, explicat erudite Petavius, de Doctr. temp. IV, 27, p. 369. Verus tamen et ἀκριβὲς solis ingressus non in hos dies incidit. HAAD.

Rursus hi cardines. Hae quatuor anni partes intervallis aliis et sectionibus singulae dividuntur. H.

Articulis temporum. Intervallis et sectionibus temporum, Varro a c. 27 ad 37 lib. I. DALSC.

Inchoat die XLVI. Ita MSS. Reg. Colb. alique: sic quoque ratione calculi exposcente. Colum. IX, 2: *Præde*

Vergiliarum matutinus occasus hiemem die XLIV. Inter brumam et aequinoctium die XLV flatus Favonii verum tempus. Ab aequinoctio verno initium aestatis die XLVIII Vergiliarum exortu matutino. Nos incipimus a sementibus frumenti, hoc est, Vergiliarum casu matutino. Nec deinde parvorum siderum mentione concidenda ratio est, et difficultas rerum augenda, quum sidus vehemens Orionis iisdem diebus longo decedat spatio.

LX. Sementibus tempora plerique praesumunt, et ab undecimo die autumnalis aequinoctii frugesserunt, adveniente Coronae exortu, continuis diebus certo

idus Augusti, Fidis occidit mane, et autumnus incipit. H.

Hiemem die XLIV. Ita MSS. ipseque Plinius II, 47, ubi et id tempus in III idus novembr. ait incidere. Etai Colum. lib. XI, 2: *Sexto idus novembris, solis exortu, Vergiliae mane occidunt, significat tempestatem, hiemat.* Quinto idus novembris, *hiemis initium.* HARO. — XLIV. Gron. et al. XLIII. Eo. P.

Dies XLV flatus Favonii. Ia dies seatus est ante februarias idus, ut dictum est lib. II, cap. 47. H.

Aestatis die XLVIII. Colum. XI, 2: *Septimo idus maias, aestatis initium.* ... *Sexto idus, Vergiliae totae apparent.* De matutino exortu haec accipe. Consule etiam ea quae dicturi sumus c. 66. H. — *Exortu matutino.* Gron. et al. *exortus matutinus.* Eo. P. *Concidenda.* Breviter expedienda. HARO.

Sidus vehemens Orionis. Musaeo, ὄρεος ὄρεον, Homero ὄρεος ὄρεον. Sic porro vocaverunt poëtae, quod Pleionem matrem Pleiadum eum persequi tradant, ut vim afferat. De Vergiliis vide lib. II, c. 41. DAL.

— *Sidus vehemens.* De quo Maro, Aen. I, 539: *Quem subito assurgens fluctu nimbois Orion.* Et Horat. Od. I, 28, ubi austrum pluvium comitem vocat occidentis Orionis: *Me quoque deverti rapidus comes Orionis, Illyriis Notus obruit undis.* Constat id sidus stellis amplius quingentis, telescopio deprehensis: quarum insignes sex eae sunt, quae in Orionis ense iam pridem adnotatae: aliaeque tres in cingulo, quas S. Iacobi baculum, vel Tres Reges agricolae vulgo vocant. De casu illius dicitur cap. 74. HARO.

Longo decedat spatio. Decidat, non decedat, in antiquo exemplari, hoc est, occidat. PIAT. — *Longo.* Longum caeli spatium decurrat, quum occidit. HARO.

LX. *Tempora plerique praesumunt.* Varro, lib. I, cap. 34; Colum. I, II, cap. 2. DALEC. — *Praesumunt.* Aulevertunt. H.

Coronae exortu. Borealis scilicet, sive Gnoissae, Thesae, aut Ariadnae. Quo die oritur dicemus cap. 74. Hunc exortum Coronae matutinum Virgilius intellexit, ac sementis ini-

prope imbrium promisso. Xenophon antequam Deus signum dederit. Hoc Cicero, novembris imbre fieri interpretatus est; quum sit vera ratio non prius se rendi, quam folia coeperint decidere. Hoc ipso Vergiliarum occasu fieri putant aliqui, a. d. III idus novembris, ut diximus: servantque id sidus etiam vestis institores, et est in caelo notatu facillimum. Ergo ex occasu eius de hieme augurantur, quibus est cura insidiandi negotiatoris avaritia. Nubilo occasu² pluviosam hiemem denuntiat; statimque augment lacerarum pretia: sereno asperam, et reliquarum vestium

tium esse voluit, Georg. I, 222: *Aut tibi Eoae Atlantides abscondantur, Gnosiaque ardentis decedat stella Coronae, Debita quam nalcis committas semina: quaque Inviae properes anni apert credere terras.* Democritus tamen in Geop. II, 42, p. 50, circa Coronae occasum seri iubet, quia tunc imbres plurimi: ἀμφόχρτος δὲ ... παρὶ τὴν τοῦ Στεφάνου οὐρανὸν σπείρειν συμβουλεύει· τότε γὰρ οὐ μόνον ὄμβροι ἐκπέμπονται πολλοὶ εὐθυσιν. κ. λ. II.

Xenophon. Legitur in Oecon. pag. 860, de sementis tempore: *Επισθάν γάρ ὁ μεταπωρινὸς χρόνος ἔλθῃ, πάντες που οἱ ἄνθρωποι πρὸς τὸν θεὸν ἀποβλέπουσιν, ὅπως βρίζας τὴν γῆν ἀράτῃ αὐτοῦς σπείρειν. Quum autem anni tempus advenierit, homines omnes ad Deum respiciunt, quando, terra irrigata, seminandi potentatem eis facturus sit. II.*

Hoc Cicero. In MSS. Reg. 1 et 2, Cicero NR. At editiones omnes, Romana an. 1470, Parmensis, Veneta, akaeque vetustissimae, *novembris imbre*, rectissime, ut suadet quod proxime sequitur, a. d. III idus novembris. II.

Et diximus. Lib. II, 47, Vergiliarum ergo occasus in diem D. Martini festum incidit: qui dies sollemnis πικρυῶν, in quo dolia relinuntur, et potum vini recentis gustandum amici propinant. II.

Vestis institores. Mercatores. Apud Iuven. Sat. VII: *insultor hibernae tegentis.* — *Servantque.* Hunc locum ex fide codicum Reg. et Colb. repraesentamus. Praepostera interpunctione perturbata omnia prius erant mirum in modum, quum sic legeretur: *Vergiliarum occasum fieri putant. Aliqui ad us idus novembris, ut diximus, servant: quoniam id sidus, etiam vestis institor est,* etc. Vbi sidus vestis institorem appellari Sipontinus existimavit, alique post eum. Nugae merae. II.

Quibus est cura. Sincerius fortasse ac planius fuerit, *Quibus est cura insidiandi negotiatoribus, avaritia.* Adiectam illam esse Pintianus sensu avaritiae voculam: sic Plinius, c. 74, damnat saevitiam insidiantium cæritali annonae. II.

Et reliquarum. Hoc est, et tum reliquarum vestium pretia augment, annonamque urunt. II.

accidunt. Sed ille indocilis caeli agricola, hoc signum habeat inter suos vepres, humumque suam aspiciens, quum folia viderit decidua. Sic indicatur anni temperies, alibi tardius, alibi maturius. Ita enim sentitur, ut caeli locique afficit natura; idque in hac ratione praecellit, quod eadem et in mundo publica est, et unicuique loco peculiaris. Miretur hoc, qui non meminerit ipso brumali die pulegium in carnariis florere: adeo nihil occultum esse natura voluit. Et serendi igitur hoc dedit signum. Haec est vera interpretatio, argumentum naturae secum asserens. Quippe sic terram peti suadet, promittitque quamdam stercoris vicem, et contra rigores terram flatusque operiri a se nuntiat, et monet festinare.

LXI. Varro in fabe utique satu hanc observationem, custodiri praecepit. Alii plena luna serendam. Lentem vero a vigesimo quinto ad trigesimum. Viciam quo-

Indocilis. Qui caeli signa nosse nequit. H.

In carnariis. Carnarium locus est, ubi salitae carnes domi reponuntur. Interim id observandum, quod in carnariis suspenso pulegio accidere Plinius ait, id in tectis pariter suspenso contingere ab eodem observatum iam antea, II, 41. — *Carnariis.* Placuit nonnullis, coronariis potius legi, quam *carnariis*. Frustra. In carnariis suspendi carnes inos antiquus fuit: quo more et suspendi pulegium nunc Plinius innuit. Colum. XII, 53: *A duodecima die ad lacum salinam deferri oportebit, et salem prius exenti, deinde aqua dulci diligenter perlui, neubi sal inhaereat, et paululum associatam in carnario suspendi.* Varro de Re Rust. I, 54, de uvis pensilibus: *Alia, inquit, quae in piscinam in amphora picata descendat: alia quae*

in aram, ut in carnarium ascendat. Corrigo, quae in horreum, ut in carnariis ascendat. H.

Argumentum. Signum a natura datum. H. — *Quippe sic terram peti suadet.* Quidam, quippe sic terra se peti suadet promittitque, etc. Ed. P.

Operiri. Folii cadentibus. H.

LXI. *Varro in fabae.* Varro de Re Rust. I, 34: *Fabam optime seri in Vergiliarum occasu.* H.

Alia plena. Pallad. XII, in Nuv. tit. 4, pag. 161. H.

Viciam quaeque. Colum. II, 11: *Viciae autem duae sationes sunt. Prima, quam pabuli causa circa aequinoctium autumnale serimus, septem modios eius in unum iugerum. Secunda, quae sex modios mense Ianuario, vel etiam serius iacimus semini prognerando... observandum erit, ne ante quintum et vigesimum lunam terrae mandetur.*

que iisdem lunae diebus: ita demum sine limacibus fore. Quidam pabuli causa sic seri iubent, seminis autem vere. Est et alia manifestior ratio, mirabiliore naturae providentia, in qua Ciceronis sententiam ipsius verbis subsignabimus:

*Iam vero semper viridis, semperque gravata
Lentiscus, triplici solita est grandescere fetu:
Ter fruges fundens, tria tempora monstrat arandi.*

Ex his unum hoc erit, idem et lino ac papaveri se-

*Aliter satos fore linacem nocere com-
perimus. II.*

Cicronis sententiam, etc. Exstat nunc ea in Divin. lib. I, n. 45. II.

Iam vero semper viridis. Constant. in Geoponicis, lib. XI: Η δὲ σχίνος τρεῖς καρπὸς ἔχει, καὶ εἰ μὲν ὁ πρῶτος καρπὸς καλὸς γίνεσθαι, τὸν πρῶτον σπορὸν καλῶς καρποφορεῖν σημαίνει, ὁμοίως δὲ ἐπὶ τῶν ἄλλων. Aratus: ... οὐδὲ μιλαιναὶ σχίνοι ἀπείρητοι.... Τριπλᾶ δὲ σχίνος καὶ τρισαὶ δὲ αὐτῶν γίνονται καρποὶ, ἦρται δὲ τε σχήματ' ἐκάστη. Εξήτης ἀρότω, καὶ γὰρ ἀροτήστων ὥρον Τριπλᾶ μίθουται μέσσην καὶ ἐπ' ἀμφοτέρ' ἄκρας. Idem et de scilla quam etiam ut lentiscum σχίνον vocant, prodidit Theophr. Hist. lib. VII, cap. 42, quod et rursum confirmat Aratus his verbis: Όσα δ' ἐπὶ σχίνου ἀροτῆρ' ἐπιθρόσσαστο καρπῷ. Τόσσα καὶ ἐν σκίλλῃ τεκμαίρεται ἀνθὺ λευκῷ. *Lentisci in fructu quod servat rusticus, albo In flore et scillae servandum existimat idem.* DAL.

Ter fruges. Ita libri omnes, etiam MSS. ipseque Tullius, spud quem carmen illud occurrit, de Divin. lib. I, n. 45. An vero nihilo minus, *ter flores*, sincerius videri possit, considerandum. Nam post eos versiculos subiicit Cicero statim: *Ne hoc quidem*

quaero, cur haec arbor una ter floreat, aut cur arandi maturitatem ad signum floris accomodet. Tamen Geop. auct. XI, 43: Η δὲ σχίνος τρεῖς καρπὸς ἔχει, etc. post Aratum quem Cicero transtulit: Τριπλᾶ δὲ σχίνος καὶ τρία, etc. H.

Lino, etc. De lino fusius Noster aget initio sequentis libri. Ed. P. — *Virgas, quae tibi usioni.* Hoc est, quae supererunt post tuum usum. In libris vulgaris haecenus legebatur, *quae tibi in satione superant.* MSS. Reg. 4, *Quae tibi cisioni.* Reg. 2, *quae tibi osioni.* Verum ex Catone ipso, qui eadem habet, *usioni* legi oportere, perspicuum est. Sic enim ille, de Re Rust. cap. xxxviii, pag. 34: *Si ligna et virgas non poteris vendere, neque lapidem habebis, unde calcem coquas, de lignis carbones conquito: virgas et sarmenta, qui tibi usioni supererunt, in segete comburito: ubi eas comburiseris, ibi papaver serito.* Usionis autem voce usus est iterum idem Cato, cap. cxlv, ubi de lege oleae faciundae: *Si viride oleum fiet, facito accedat oleum et sal sive usioni, quod satis siet et vasa vitinea.* Et rursum cap. cxlii. Scaevola quoque apud Gellium, IV, 4, p. 271: *Quae longae usionis gratia contrahuntur et*

rendo. Cato de papavere ita tradit: Virgas et sarmenta, quae tibi usioni supererunt, in segete comburito. Vbi eas combusseris, ibi papaver serito silvestre, quod in miro usu est melle decoctum ad faucium remedia: visque somnifera etiam sativo. Et hactenus de-hiberna semente.

- LXII. (XXVI.) Verum ut pariter omnis culturae quoddam breviarium peragatur, eodem tempore convenit et arbores stercorare, accumulare item vineas: sufficit in iugerum opera: et ubi patietur loci ratio, arbusta ac vineas putare, seminariis solum bipalio praeparare, incilia aperire, aquam de agro pellere, torcular lavare et recondere. A kalendis novembris

recondantur. Sic et abusionem, pro abusu dicimus. II.

Quod in miro usu. Q. Seren. Samonicus, c. Vvae, faulbas, etc. mendendis: *Disce etiam miram ex humili medicamine curam: Actiaco melli iungas agreste papaver, Decoctumque simul mandes manuumque vorobis.* De vi papaveris somnifica dicitur inferius suo loco. H.

LXII. Quoddam breviarium. Quod Veteres summarium, Graeci epitomen, nunc vulgus compendium vocat. Huius vocis usus apud Suet. in Augusto, cap. ci, et in Galba, cap. xii. Seneca, ep. xxxix, pag. 241: *Commentarios, quos desideras, diligenter ornatos, et in angustum coactos, ego vero componam. Sed vide ne plus profectura sit oratio ordinaria, quam haec quae nunc vulgo breviarium dicitur, olim quum latine loqueremur, summarium vocabatur.* HAEN

Sufficit ... opera) Opera, pro diurno opere, seu labore diei unius accipi, tralatitium est. Sic Colum. II, 43: *Pro modo cuiusque agri quot operae designantur.* Et mox: *Legumina oc-*

cupant opera ix, id est, menses duos. Et paulo ante: *Segetes sarruntur saequiopera.* Et IX, 2, in Octobri: *Antiqui singulis operis singula iugera sarriri et occari volunt: quod an recte fieri possit, affirmare non ausim.* Galli dicunt: *par journées.* HAEN.

Incilia. Incilia sunt principia fossarum, quibus e flumine, vel e lacu deduci aquae possint. Cato cap. clv: *Per hiemem aquam de agro depellere oportet. Quum vero pluviae incipiet, familiam cum ferris sarculis exte oportet, et incilia aperire, aquam deducere in vias, et segetem curare oportet, uti fluat.* Elices et sulcos aquarios appellat Columella loc. cit. Incilia idem lib. V, 9: *Si olea in clivo sit, incilia excitantur, quae limosam aquam deducant.* II.

Lavare. Sic libri omnes tum publici, tum etiam conditivi, ante Dalecampium, quo auctore in libris deinceps editis *lavare* legitur. Sed sane perperam. Nam Columella II, 41, quum huius ipsius intervalli rusticum opus definit, *Opercula, colae, et caetera sine quibus probe confici*

gallinis ova supponere nolito, donec bruma conficiatur. In eum diem ternadena subiicito aestate tota, hieme pauciora, non tamen infra novena. Democritus talem futuram hiemem arbitratur, qualis fuerit brumae dies, et circa eum terni: item solstitio aestatem. Circa brumam plerisque bis septem, halcyonum fectura, ventorum quiete, mollius caelum: sed et in his et in aliis omnibus ex eventu significationum intelligi sidera debebunt, non ad dies utique praefinitos expectari tempestatum vadimonia.

LXIII. Per brumam vitem ne colito. Vina tum defaecari, vel etiam diffundi Hyginus suadet, a confecta ea septimo die, utique si septima luna competat. Cerasa circa brumam seri. Bubus glandem tunc aspergi convenit in iuga singula modios. Largior valetudinem infestat, et quocumque tempore detur, si minus xxx diebus continuis data sit, narrant verna scabie poenitere. Materiei caedendae tempus hoc dedimus. Reli-

nustum non potest, diligenter lota marina et aqua salsa tum iubet esse: Torcularia vero et fora diligenter emundata, lotaque. II.

In eum diem. Vide lib. X, cap. 74 et 75. II.

Bis septem. Diebus scilicet circa brumam. Id vero plerisque ita visum esse ait, nam alijs aliter. Colum. XI, 2, halcyoneos dies in extremum februarium reiicente: VIII kalendas maias, inquit, halcyonei dies vocantur: in Atlantico quidem mari summa tranquillitas notata est. II.

LXIII. Per brumam. Varro de Re Rust. I, 35: Septimo intervallo inter Vergiliarum occasum, et brumam... vineas, arbustumque putare: dum in x diebus ante et post brumam... ne facias. Colum. lib. de Arbor. 5: Per brumam vitem ne colito, etc. II.

Vel etiam diffundi. Quid sit vina diffundi diximus lib. XIV, cap. 16. HARD.

A confecta ea. Post brumam confectam. II.

Cerasa. Varro de Re Rust. I, 39: Circiter solstitium inseri ficus solet: nec non brumalibus diebus cerasus. II.

Bubus glandem. Cato cap. civ: Vbi sementem patraueris, glandem parari legique convenit, et in aquam coniici. Inde semodios singulis bubus in dies dari oportet, etc. Colum. XI, 2 in Octobri: Glandis quoque non inutile est singulis iugis modios singulos dare: nec tamen amplius, ne laborent: nec minus diebus xxx prae-bueris. Nam si paucioribus diebus detur, ut ait Hyginus, per ver scabiosi boves fiunt. II.

Materiei caedendae tempus hoc de-

qua opera nocturna maxime vigilia constant, quum sint noctes tanto ampliores. Qualos, crates, fiscinas texere: faces incidere: ridicas praeparare interdum xxx, palos lx. In lucubratione vespertina ridicas v, palos x, totidem antelucana.

LXIV. A bruma in Favonium Caesari nobilia sidera significant, tertio kalend. ianuarii matutino Canis occidens. Quo die Atticae et finitimis regionibus Aquila vesperi occidere traditur. Pridie nonas ianuarii Caesari Delphinus matutino exoritur, et postero die Fi-

dimus. Libro nempe XVI, cap. 74. HARD.

Qualos, crates. Colum. XI, 2 in Decemb. Sed etiam longis noctibus ad diurnum tempus aliquid adiciendum est. Nam multa sunt quae in lucubratione recte aguntur. Sive enim vineas possidemus, pali et ridione possunt dolari, exaequique: sive palmae spartivae secunda est, fiscinae, sportaeque, seu virgultorum corbes ex vimine, etc. II.

Faces incidere. Virgilii hoc praeceptum est Georg. I, 291: Et quidam seros hiberni ad luminis ignes Pervigilat, ferroque faces inspicat acuto. II.

In lucubratione. Colum. XI, 2 in Febr. pag. 370: Item ad lucubrationem vespertinam palos decem, vel ridicas quinque conficere: totidemque per antelucanam lucubrationem, etc. HARD.

LXIV. A bruma. Concinnavi Kalendarium vetus Romanorum, notato ortu occasuque stellarum, ex hoc Plinii libro, et Columella, Ovidii-que Fastis, Pelavius noster in Vra-nologio pag. 102 seqq. II.

Caesari... significant. Ex sententia Caesaris, tempestatem, aut aliud

quidpiam praesignificant. Frequenter ea loquutio et familiaria Ptolemaeo lib. de Appar. Καὶ ὡς ἐπισημαίνουσι. Καὶ ὡς ἐπισημαίνουσι, etc. Simplex, et celestis est vox apud Graecos ἐπισημαίνουσι, praesignificatio, seu simpliciter mavis, significatio: quod sidera nempe, prout oriententur, aut occiderent, significarent, tum tempestates, quibus arandum, melendum, simile quid agendum foret: tum dies, quibus speraretur, melereturve pluvia, ventus, aut vis quae-piam in aëre. Notanda hic Columellae verba IX, 2, p. 369: Siderum occasus tempestatem folet: interdum tantummodo significat. II.

Tertio kalend. Colum. l. c. p. 389: Tertio kalend. ianuarias Canicula vespere occidit, tempestatem significat. Quarto kalend. ianuar. Aquila vespere occidit: hiemat. De ortu et occasu stellarum matutino aut vespertino abunde egimus cap. 58. II.

Delphinus. Ovidio, Fast. I, 457, vi idus oritur matutino. H.

Et postero die. Nempe nonis. Ita Columel. Nonis ianuariis Fidis exoritur mane: tempestas varia. Ovidius quoque Fastorum I, 315: Invenierint Nonae: missi tibi nubibus atris

dicula, quo Aegypto Sagitta vesperi occidit. Item ad vi idus ianuarii eiusdem Delphini vespertino occasu continui dies hiemant Italiae, et quum sol in Aquarium sentitur transire, quod fere xvi kalendas februarii evenit: viii kalendas stella regia appellata Tuberoni in pectore Leonis occidit matutino. Et pridie nonas februarias Fidicula vesperi. Huius temporis novissimis² diebus, ubicumque patietur caeli ratio, terram ad rosarum et vineae satum vertere bipalio oportet. Iugero operae lx sufficiunt. Fossas purgare, aut novas facere. Antelucanis ferramenta acuere, manubria aptare, dolia quassa sarcire, ipsorumque laminas scabendo purgare, aut novas facere.

LXV. A Favonio in aequinoctium vernum Caesari significat, xiv kalendas martii triduum varie. Et viii kalendas hirundinis visu, et postero die Arcturi exortu

Signa dabant imbres exoriente Lyra.
HARD.

Quod fere XVI. Columel. l. cit.
xvii kal. ian. sol in Aquarium transit: Leo mane incipit occidere xvi kal. hiemat, Plinio concludit Ovid. Fast. I, 654. H.

Stella regia. Quae et Cor Leonis a situ vocatur, et βεῦλαρος, seu regulus: quod quibus ea in ortu praest, si regiam habere nativitatem videantur, inquit Gemin. Elem. Astron. cap. 11, pag. 42. Colum. XI, 2 in ian. VI kal. ian. Leonis quae est in pectore clara stella occidit: nonnumquam significatur hiems bipartita. Ovidio, ut videtur, Fast. I, 655, viii quoque kal. ianuarii ea stella occidit. II.

Et pridie nonas. Columell. Tertio nonas. II.

Huius temporis. Colum. XI, 2 in Febr. pag. 371, 372. II.

Antelucanis. Colum. l. c. in decembri. II.

Ipsorumque laminas. MSS. omnes, lanas. Vt ut est, tabulas, asseresque intelligit, quibus dolia compinguntur. II.

LXV. In aequinoctium. Varro lib. I, cap. 29. DAL.

Triduum varie. Per triduum varia tempestas. — XIV kalend. Prius legebatur XVII kalendas. At sedecim omnino kalendas sunt martiae, etiam quum intercalatur annus: nam tum bis sexto kalendas dicitur. HARD.

Et VIII kalendas. Suhintellige, varia tempestas est, quo die hirundo conspicitur: et postero, quo Arcturus vespertino exoritur. Colum. l. c. VII kalendas martias, ventosa tempestas: hirundo conspicitur. Ex quo hic forte, Et VII kalendas scribendum, ut dixi II, 47: Et prius, ix kalend.

vespertino. Item tertio nonas martii Caesar Cancrī exortu id fieri observavit. Maior pars auctorum Vindemitoris emersu, viii idus Aquilonii piscis exortu, et postero die Orionis. In Attica Milvum apparere observatur. Caesar et idus martias fœtales sibi annotavit Scorpionis occasu: xv vero kalendas aprilis Italiae Milvum ostendi: duodecimo kalendas Equum occidere matutino.

2 Hoc intervallum temporis vegetissimum agricolis,

mart. Arcturus prima nocte oritur: frigidus dies Aquiloque vel Coro interdum pluvia. Arcturum biduo posterius oriri Plinius facit. II.

Hirundinis vini. Ab hirundinis vini et Chelidoniam, et Ornithiam olim Favonium vocaverunt. Supra lib. II, cap. 47. DAL.

Cancrī exortu id fieri. Variam tempestatem, nunc Africo flante, nunc Austro, nunc ventis septentrionalibus, nunc Favonio. Colum. DAL. — *Id fieri observavit.* Nempe varium incertumque tempus. Et Colum. l. c. pag. 373: *IV nonas martii Favonius, interdum Auster hiemat.* HARD.

Vindemitoris. Ita MSS. Ovidius quoque, Fast. III, 407, *At non effugiet Vindemitor, quem oriri is ait tertio nonas martias.* Colum. sexto l. c. *VI nonas martii, Vindemiator apparet, quem Graeci τρυγητής dicunt.* Septentrionales venti. Emersum porro intellige matutinum. II.

VIII idus. Subintellige, ut prius, variis tempestat. Columel. l. c. *III idus martii, Piscis Aquilonius desinit oriri.* Septentrionales venti. De exortu matutino haec accipe. II.

Orionis. Sidus id Plautus in Amphitruone Iugulum vocat, quod, ut ait Festus, cæteris sit amplius nuci-

iuglandis magnitudine. Locus Plauti citatur lib. II, cap. 8. DAL.

Idus martias fœtales. De idibus martiis, quo die Caesar in senatu dicitur interfectus, vide Plutarch. in Caesare p. 737. Celebratum eo die Caesaris funus fuisse, Plinius eo verbo indicat. At non eo pertinere nummum inscriptum ANTE IMP. Brutus Imperator, cum vultu Bruti prioris: et altera parte, NO. MAR. cum pileo inter pugiones duos; iamdudum movuimus. H.

Scorpionis occasu. Nempe vespertino. Colum. l. c. *Idibus martii: Nepa incipit occidere: significant tempestatem.* Nepa, Scorpio est. II.

Milvum ostendi. Oriri matutino Milvum, alii Cycnum et Olorem: Milvium Naso vocat, unoque die ortum eius stellae anticipat: assignat enim decimo sexto kalendas aprilis, Fastor. III, 793: *Stella Lyaconiam vergit declivis ad Arcetōn.* Milvius: haec illa nocte videnda venit. Quid dederit volueri, si vis cognoscere, caelum, etc. II.

Equum occidere. Colum. l. c. pag. 374: *XII kalendas aprilis, Equus occidit mane.* II.

Vegetissimum agricolis. Opportunissimum, tempestivissimum ad

maximeque operosum est, in quo praecipue falluntur. Neque enim eo die vocantur ad munia, quo Favonius flare debeat, sed quo coeperit. Hoc acri intentione servandum est. Hoc illo mense signum Deus habet, observatione minime fallaci aut dubia, si quis attendat. Vnde autem spiret is ventus, quaque parte veniat, diximus secundo volumine, et dicemus mox paulo operosius. Interim ab eo die (quisquis ille fuerit), quo flare coeperit non utique vi idus februarii, sed sive ante, quando praevernat, sive post, quando hie-
mat: post eam diem, inquam, innumera rusticos cura distringat, et prima quaeque peragantur, quae differri nequeunt. Trimestria serantur. Vites putentur, qua diximus ratione. Oleae curentur. Poma serantur inse-
ranturque. Vineae pastinentur. Semina digerantur, instaurentur alia. Arundines, salices, genistae seran-
tur, caedanturque. Serantur vero ulmi, populi, pla-
tani, uti dictum est. Tum et segetes convenit purgare,

obeunda rursus opera, ὀψιτέρας.
DALRE.

Diximus. Lib. II, 46, 47. H.

Non utique sexto idus februarii. Legendum videtur VII idus, non VI, ex M. Varrone lib. I, cap. 23, et Columella lib. II, cap. 2, quorum traditionem videtur refellere. PIST.

Sed sive ante quando praevernat, sive post hiemem. Quando praevernat, id est, quando praenatura ver incipit. Quando hiebat, hoc est, quando hiems nondum desaevit. In priore verbo elegans est compositio: posterius ex graeco χιμάρειν translatus est. GELV.

Trimestria. Haec huius intervalli opera, quae verna dicuntur, eadem Varro praecipit de Re Rust. lib. I, cap. 29 et 30; Columella lib. XI,

cap. 2 in Febr. et Pallad. in Febr. lit. 3. HARO.

Qua diximus. Lib. XVII, cap. 35. HARO.

Serantur vero ulmi, populi, platanus, uti dictum est. Lego *fraxini*, non *platani*, tum quia superius lib. XVII, cap. 44, de populo, ulmo, fraxino disseruit; quem locum videtur hic demonstrare, quum dicit *Uti dictum est*, tum quia patet evidenter desumptum ex Columella hunc locum lib. II, cap. 2: *Populos, inquit, et salices et fraxinos priusquam frondescant, plantasque ulmarum tunc povere utile.* Porro verbum vero superfluit ex codice antiquo. PIST. — *Uti dictum est.* Lib. XVII, cap. 45, et de ulmis ibi, populis, fraxinisque actum est, non de platanis: sed

sarrire hibernas fruges, maximeque far. Lex certa in eo, quum quatuor librarum esse coeperit. Faba vero non antequam trium foliorum. Tunc quoque levi sarculo purgare verius, quam fodere. Florentem utique xv primis diebus non attingere. Hordeum nisi siccum ne sarrito. Putationem aequinoctio peractam habeto. Vineae iugerum quaternae operae putant alligantque: in arbusto singulae operae arbores xv. Eodem hoc tempore hortorum rosariorumque cura est, quae separatim proximis voluminibus dicitur: eodem et to-

et harum par ratio est: quum seminaria omne genus ut serantur hoc temporis intervallo, Varro praecipiat l. c. H.

Lex certa in eo, in sarriendo farre. Columella lib. II, cap. 12: *Triticum et adonion, quum quatuor fibras habere coeperint, hordeum quum quinque: faba et caetera legumina, quum quatuor digitis a terra exditerint, recte sarriuntur.* Palladius lib. II in Ianuar. tit. 9: *Triticum et far sarritur quatuor foliorum: hordeum quinque, etc. H.*

Quum quatuor. Quum quatuor fibrarum radis habere coeperit. H.

Faba vero non antequam trium foliorum. Scribo, faba vero non antequam quatuor digitorum, ex Columella lib. II, cap. 2, his verbis: *Sed et faba eandem curam exigit, si iam coliculus eius in quatuor digitos altitudinis creverit.* PIST.

Tunc quoque. Haec vero non ad fabam tantum, verum ad omnia quae sarriuntur, refert Columella lib. II, cap. 12, sicut et de florentibus non attingendis. *Curandum,* inquit, ne florentem segetem tangeremus: sed aut antea, aut mox quum destituerit, H.

Hordeum. Columella loc. cit. Locum hunc ope codicum Reg. et Colb. sanavimus, in quibus sarrito legitur, adstipulante Columella II, 12: *At aliae segetes, quae vel humidae moveri possunt, melius tamen siccae sarriuntur, quoniam sic tractatae non infestantur rubigine: hordeum vero nisi siccissimum tangi non debet.* Palladio quoque II in Ian. tit. 9: *Hoc mense serenit et siccis diebus, dum gelicidium non est, sunt sarrenda frumenta... si siccas segetes sarculaveris, aliquid contra rubiginem praestitisti: maxime si hordeum siccum sarritur. Prius legebatur, ne sarrito. At de sarritione et purgatione hibernarum segelum hic sermo est, non de satione. H.*

Putationem. Columella lib. XI, cap. 12: *A kalendis martiis eximia est vitium putatio, usque in decimum kalendarum aprilium, si tamen segetumae nondum moveant. H.*

Vineae iugerum. Columella lib. de Arbor. cap. 5: *Iugerum volentis et iam constitutae vineae quatuor operis putatur, sex alligatur. Arbusto nihil eiusmodi potest apte fieri, etc. H.*

Hortorum, etc. Columella loco cit. *Rosarium scrotonum perforatum et cul-*

piaciorum. Tunc optime scrobes fiunt. Terra in futurum proscinditur, Virgilio maxime auctore, ut glebas sol coquat. Vtilior sententia, quae non nisi temperatum solum in medio vere arari iubet: quoniam in pingui statim sulcos occupant herbae, gracili insequuti aestus exsiccant: tum namque succum venturis seminibus auferunt. Talia autumnio melius arari certum est.

Cato verna opera sic definit: Scrobes fieri, seminaria propagari: in locis crassis et humidis ulmos, ficos, poma, oleas seri: prata stercorari luna sitiente: quae rigua non erunt: ab allatu Favonii defendi, purgari,

tum habere tempus iam est. Et paulo ante: *His diebus commode instruuntur horti*, etc. II.

Virgilio. Georg. I, vers. 63: *Ergo age, terrae Pingue solum, primus extemplo a menibus anni Fortes invertant tauri, glebaeque iacentes Pulverulenta coquat muturis solibus aestas*. Primos anni menses appellat, quod paulo ante ver novum dixerat. II.

In medio vere. Anni tempore iam iam incalescente, inquit Colum., lib. II, cap. 4. II.

Quoniam in pingui. Quae duo gemino versu complexus est eleganter Virgilius Georg. I. vers. 63: *Illuc, officiant laetis ne frugibus herbae: Illo, sterilem exiguum ne descat humor arenam*. II.

Cato verna. De Re Rust. xi: *Per ver haec fieri oportet. Sulcos et scrobes fieri seminariis: vituriis locum verti. In locis crassis et humidis ulmos, ficos, poma, oleas seri oportet*, etc. HARD.

Scrobes fieri, seminaria propagari, etc. Vtilissimus locus, et omissis non paucis verbis mutilatus. Mon-

strat hoc Cato ipse cap. xi: *Per ver, loquit, haec fieri oportet: sulcos et scrobes fieri: seminariis vituriisque locum verti, vites purgari: in locis crassis et humidis ulmos, ficos, poma, oleas seri oportet*. Ex quibus verbis liquet paulo infra post verbum *oleas* addendam esse vocem *seri*. PIST. — *Oleas seri: prata*, etc. Sic ex MSS. emend. HARD. *oleas, prata stercorari* Grou. et AL. Ed. P.

Luna sitiente. Cato, cap. x, *luna silente*, ut puto, mendose. De priore voce disimilis lib. XVII, cap. 8. Posteriori Plinius ipse interpretatur, lib. XVI, cap. 71. Catonis verba haec sunt, quae institutam a nobis huius loci interpunctionem defendunt: *Prata primo vere stercorata, luna silenti, quae irrigua non erunt. Vbi Favonius flare coeperit, tunc prata defendens: depurgato, herbasque malas omnes radientis effodito... Ficos interpretato, et in vinea ficus succidito alte... Seminarium facito, et vitia resucito. Hoc facito autem quam vincum defodere inopias*. II.

herbas malas radicitus erui, ficus interpurgari, seminaria fieri, et vetera sarciri. Haec antequam vinca florere incipiat: itemque piro florente arare incipiat macra arenosaeque. Postea uti quaeque gravissima et aquosissima: ita postremo arato. Ergo haec aratio has habebit notas, lentisci primum fructum ostendentis; ac piri florentis. Erit et tertia in bulborum satu, scillae. Item in coronamentorum, narcissi: namque et haec ter florent, primoque flore primam arationem ostendunt, medio secundam, tertio novissimam, quando inter sese alia aliis notas praebent. Ac non in novissimis cavetur, ne fabis florentibus attingatur edera: id enim noxium et exitiale ei est tempus. Quaedam vero et suas habent notas, sicuti ficus. Quum folia pauca in cacumine acetabuli modo germinant, tunc maxime serendas ficus.

Ficus interpurgari. Scribe, *interputari*. Cato, cap. 1, *ficos interputato*. Eodem verbo usus est Varro lib. I, cap. 30: *Oleam seri interputari*que oportet. PINT.

Itemque piro. Cato cap. cxxxii: *Dapem pro bubus piro florente facito*. Postea veruo arare incipito: ea loca primum arato, quae rudecta arenosaeque erunt: postea uti quaeque gravissima atque aquosissima erunt, ita postremo arato. H.

Postea utique gravissima et aquosissima; ita postremo arato. Scribo, uti quaeque, non utique, et crassissima, non gravissima. Cato eodem cap. 1: *Verno arare incipito et loca primum arato quae siccissima erunt: et quae crassissima et aquosissima erunt, ea postremum arato, dum ne prius obdurescant*. H. Postea uti quaeque. Sic ex MSS. emend. Hard. postea utique Gren. et al. Ed. P.

Lentisci. Vt dictum est c. 61. II.

Scillae. Subintellige, florentis. Nam uti lentiscum, sic etiam ter florere scillam Arato prodidit, in Διοσημεία: Οσσα δ' ἐπὶ σχίνου ἀροτήρ ἐπιθράσσαντο καρπῷ, Τόσσα καὶ ἐν σκίλλης τεκμαίρεται ἀνθὶ λευκῷ. De narcisso prodit idem Theophrastus Hist. lib. VII, cap. 12, ut quidem videtur. HARD.

Haec ter florent. Lentiscum et narcissum ter florere, nec verum est, nec aliquis scribit. Lentiscum autem constat, trino veluti conatu, quem concepit, fructum maturare et perficere. Id quod ostendit arandi tria tempora. DAL.

Acetabuli modo germinant. Quum frondes e gemma coeperint aperire sese, et explicare: ac caliculorum similitudinem quamdam prae se ferre. HARD. •

LXVI. Aequinoctium vernum a. d. viii kalendas aprilis peragi videtur. Ab eo ad Vergiliarum exortum matutinum, Caesari significant kalendae aprilis iii, nonas aprilis in Attica Vergiliae vespere occultantur. Eaedem postridie in Boeotia: Caesari autem et Chaldaeis nonis: Aegypto Orion et gladius eius incipiunt abscondi. Caesari sexto idus significatur imber Librae occasu: xiv kalendas maii Aegypto Suculae occidunt vesperi, sidus vehemens, et terra marique turbidum: decimo sexto Atticae: xv Caesari, continuoque triduo significat. Assyriae autem xii kalendas. Hoc est vulgo 2 appellatum sidus Parilicium, quoniam xi kalend. maii urbis Romae natalis, quo fere serenitas redditur, claritatem observationi dedit: nimborum argumento Hyadas appellantibus Graecis has stellas. Quod nostri

LXVI. *Caesari significant.* Tempestatem. Scripsit in calendario suo Caesar, *kalendis aprilis: Tempestas.* HARO.

Et Chaldaeis nonis. Postridie Columellae lib. IX, cap. 2: *Octavo idus aprilis, Vergiliae vespere celantur.* HARO.

Caesari sexto idus. Biduo post Columellae loco citato. *Quarto idus aprilis, sole oriente Libra occidere incipit: interdum tempestatem significat.* HARO.

XIV kalend. maii. Sic etiam Columella loco citato. *xiv kalendas maius, Suculae se vesperi celant: pluviam significat.* HARO.

Parilicium. Gronov. et Alii, *pali-licium*. En. P. — *Palilicium.* A Paliliciis feriis, quibus pastores Palipabuli deae sacrificabant, ut pecudes a morbis ea tueretur. DALEC. — *Parilicium.* Ita MSS. non *Palilicium*. Quoniam quum sit natura pluvium sidus, tamen xi kalend. maii quo

Romae Parilia, Urbisque natales, celebrantur, serenitatem adducere solebat: eiusque idcirco observatio insignis fuit. *Parilia* melius scribi quam *Palilia*, tum MSS. omnes movent, tum fusius ipsi docebimus lib. XIX, cap. 24. H.

Hyadas. Hesiodo *νύμφαι δὲ ὑάδες καλεῖται φύλ' ἀνθρώπων*, sunt quinque Phaesole, Coronis, Cleia, Phaes, Eudora, Atlantis filiae. Proclo vero Diadocho septem et diversis nominibus. Stelaeus, Sterope, Merope, Electra, Alcyone, Naea, Taygeta. Vide Rhodigium, lib. XVI, cap. 46, et supra lib. II, c. 39. *Hydas* dictas putat Rhodig. lib. XXIX, cap. 6, a forma Y, cuius imagine tauri frontem delineant. Vide lib. II, cap. 8. DALEC.

Quod nostri. Cuiusdam Tullii Tironis in Pandectis verba Gellius recitat, lib. XIII, cap. 9, pag. 567: *Adco, inquit, veteres Romani litteras graecas nesciverunt, et rudes graecae*

a similitudine cognominis graeci propter sues impositum arbitantes, imperitia appellavere Suculas. Caesari a. d. viii kalendas notatur dies: vii kalendas Aegypto Hoedi exoriuntur: vi kalendas Boeotiae et Atticae Canis vesperi occultatur, Fidicula mane oritur: v kalendas Assyriae Orion totus absconditur, tertio autem Canis: vi nonas maii Caesari Suculae matutino exoriuntur, et viii idus Capella pluvialis. Aegypto autem eodem die Canis vesperi occultatur. Sic fere in vi idus maii, qui est Vergiliarum exortus, decurrunt sidera.

- 3 In hoc temporis intervallo, xv diebus primis agricolae rapienda sunt ea, quibus peragendis ante aequinoctium non suffecerit, dum sciat inde natam expro-

linguae fuerunt, ut stellas, quae in capite Tauri sunt, propterea Suculas appellarint, quod eas Graeci ὕδρες vocant: tamquam id verbum latinum graeci verbi interpretamentum sit: quia graece ὕς sues latine dicantur: sed ὕδρες οὐκ ἀπὸ τῶν ὕων, ita ut nostri opici putaverunt, sed ab eo quod est ὕειν appellantur: nam et quum oriuntur, et quum occidunt, tempestates, pluvias, largosque imbres cient. Pluere autem et graeca lingua ὕειν dicitur. Ita ille: quem quum Gellius reprehendere conatur, nihil nisi nugae affert. II.

Notatur dies. Tempestatem eo die significat. HARD.

Fidicula mane. In novum kalendas Fidiculae ortum coniicit Columell. loco cit. HARD.

Tertio autem. Postero die Colum. loco cit. Pridie kalendas maias, Canis se vesperie celat: tempestatem significat. HARD.

VI nonas maii. Et Colum. loco. cit. vi nonas maias Sucula cum sole exoritur. HARD.

Et VIII idus Capella pluvialis. Ipsi maii kalendis oriri Ovidius censet, Fast. V, vs. 111: Ab Iove surgat opus: prima mihi nocte videnda Stella est in eunus officiosa Iovis. Nascitur Oleniae signum pluviale Capellae: Illa dati caelum praemia lactis habet. HARD.

Vergiliarum exortus. Nempe matutinus. Columella, loc. cit. Nonis maii Vergiliae exoriuntur mane... vi idus, Vergiliae totae apparent. Ovidius, Fast. lib. V, vs. 599: Pleiadas aspicias omnes, totumque sororum Agmen ubi ante idus nox erit una super. Tum mihi non dubiis auctoribus incipit aestas: Et tepidi finem tempora veris habent. HARD.

In hoc temporis. Columella loc. cit. HARD.

Dum sciat inde natam. Probrio nimirum solebat obici vindemiatoribus, si cuculus eos deprehendisset putantes vineam: et a viatoribus cuculi vocabantur per imitationem cantus huius avis. Horat. lib. I, sat. vii vs. 28: Tum Praenestinus salso mul-

bationem foedam, putantium vites, per imitationem cantus alitis temporarii, quem cuculum vocant. Deducus enim habetur, opprobriumque meritum, falcem ab illa volucre in vite deprehendi, ut ob id petulantiae sales etiam cum primo vere ludantur. Auspicio tamen detestabiles videntur. Adeo minima quaeque in agro naturalibus trahuntur argumentis. Extremo autem hoc tempore panici miliique satio est. Iustum est hoc seri maturato hordeo; atque etiam in eodem arvo est signum illius maturitati, et horum rationi commune, lucentes vespere per arva cicindelae. Ita appellant rustici stellantes volatus, Graeci vero lampyridas, incredibili benignitate naturae.

tuncque fluenti Expressa arbusto regerit convicia, durus Vindemiator et invictus, cui saepe viator Cessisset, magna compellens voce cuculum. Vhi Porphyrius: *Solent, inquit, rustici circa viam arbusta vindemiantes, a viatoribus cuculi appellari: quoniam illi provocati tantam verborum amaritudinem in eos effundunt, ut viatores illis cedant, contenti eos cuculos iterum atque iterum appellare.* Meridiebatur itaque viator, et appellabatur avis pigra, ac oidi sui immemor. H.

Alitis temporarii. Est enim cuculus, *le coucou*, avis aestiva. Vide quae dicta sunt lib. X, c. 44. H.

Deducus enim habetur. Hoc sumptum est e dicacibus praetereuntium viatorum conviciis, quibus viniores itaquam serius vitem colentes lacesunt io probrum ignaviae et desidii otii. Ausonius in Mosella: ...inde viator Riparium subiceta petens, huic navita labens Probra canunt seris cultoribus. Turneb. Adv. lib. XI, cap. 7. DALER.

Petulantiae. Sundet pudor, ut multo

malim ex alio te, optime lector, quam ex me discere, quos petulantiae sales appelles. Itaque, si ita lubet, Erasmi ad Chil. 4, cent. 5, Ad. 84, *cuculus*, p. 869. H.

Primo vere ludantur. Id est, ineunte, novo Virgil. πρώτου καὶ νέου ἔαρος: ut medio, vel adulto, ἀμειζοντος, μεσοῦντος; provento, senescente, extremo, prono, praecipiti, παρορμῶντος, λήγοντος, ἀπώγουτος, φθίνοντος. Suismon hiemem, mediam brumam Cicero dixit pro lege Manilia. Hadrian. Iulius lib. 1, cap. 49. DALER.

Extremo autem. Confer ista cum iis quae habet Columella lib. II, cap. 9, fere sub finem, de mili ac panici satiooc. HARR.

Atque etiam in eodem arvo est, etc. Gron. et al. atque etiam in eodem arvo. Estque s. i. maturitatis. EN. P.

Cicindelae. De his lib. XI, cap. 34. *Stellantes volatus* lepide appellat lucida stellularum instar animalcula, quae subtilissimae, ac volitenti. H.

PLIN. H. N. Tom. VI

V

- 1 LXVII. (xxvii.) Iam Vergilias in caelo notabiles caterva fecerat: non tamen his contenta, terrestres fecit alias, veluti vociferans: Cur caelum intuearis agricola? cur sidera quaeras rustice? iam te brevior somno fessum premunt noctes. Ecce tibi inter herbas tuas spargo peculiares stellas, easque vespere et ab opere disiungenti ostendo: ac ne possis praeterire, miraculo sollicito. Videsne ut fulgor igni similis alarum compressu tegatur, secumque lucem habeat et nocte? Dedi tibi herbas horarum indices: et ut ne sole quidem oculos tuos a terra avoces, heliotropium ac
- 2 lupinum circumaguntur cum illo. Cur etiam nunc altius spectas, ipsumque caelum scrutaris? Habes ante pedes tuos ecce Vergilias. In certis eae diebus proveniunt, durantque foedere sideris huiusce: partumque eas illius esse certum est. Proinde quisquis aestivos fructus ante illas severit, ipse frustrabitur sese. Hoc intervallo et apicula procedens fabam florere indicat: fabaque florens eam evocat. Dabitur et aliud finiti frigoris indicium. Quum germinare videris morum, injuriam postea frigoris timere nolito.

LXVII. *Iam Vergilias.* In Galliis vulgus appellat, *la Poussinière.* II.

Peculiares stellas. Nimirum cicindelas. HARD.

Ab opere disiungenti. Quum vespere cessas ab opere rustico. H.

Sollicito. Hoc te praetercuntem fulgore sollicito ac moneo. II.

Ne sole. Ne solis quidem causa. Ne vel propter solem caelum aspicias. HARD.

Ecce Vergilias. Cicindelas, quae quum Vergiliarum tempore oriantur, instar earum esse possint.

Foedere. Quasi icto foedere cum Vergiliis. HARD.

Quum germinare videris, etc. Theophrast. Caus. lib. I, cap. 21. DALEC.

— *Quum germinare.* Ideo sapientissima arborum dicta morus, quod nisi exacto frigore non germinat, ut dictum est lib. XVI, cap. 41. Passeratius in eam rem carmine singulari de moro: *Sit pulor insanis, Morus sapit, illa doloso nil temere credit Zephyro: nam veris adulti iam certum exspectans solem, non germinat ante, Frigoris infesti quam cuncta recesserit aura: Tum floretque viretque simul: longaeque rependit Damna morae: atque una totam se nocte profundit.* Et mox: *Insidias caeli ne tunc*

Ergo opera, taleas olivarum ponere, ipsasque oleas³ interradsere, rigare prata, aequinoctiis diebus primis. Quum herba creverit in festucam, arcere aquas: vineas pampinare. Et huic lex sua, quum pampini quatuor digitos longitudine expleverint. Pampinat una opera iugerum. Segetes iterare. Sarritur vero diebus viginti. Ab aequinoctio sartura nocere et vineae et segeti aestimatur. Et oves lavandi hoc idem tempus est.

A Vergiliarum exortu significant Caesari, postridie⁴ Arcturi occasus matutinus; tertio idus maii Fidiculae exortus: xii kalendas iunii Capella vesperi occidens, et in Attica Canis. XI kalendas Caesari Orionis gladius occidere incipit: tertio nonas iunii Caesaris et Assyriae Aquila vesperi oritur: octavo idus Arcturus matutino occidit, Italiae sexto: et quarto idus Delphinus vesperi exoritur: decimo septimo kalendas iulii gladius Orionis oritur, quod Aegypto post quatrduum. Undecimo kalendas, eiusdem Orionis gladius Caesari

vercare sereni Amplius, et vasto quae carca pericula ponto: Et bene subductam deducat navita pinum, Sint tibi Vergiliae, videas quum germina mori. HARD.

Ergo opera. Varro lib. I, cap. 30 et 31; Cato, cap. 1; Colum. lib. II, cap. 2. DALEG.

Interradsere. Sive ut Cato loquitur cap. 61, *interpretare.* Eginus de hac voce lib. XV, cap. 2. Columella lib. XI, cap. 2, *Oleae putantur et emuscantur.* Palladius in maio, tit. 4: *Nunc locis praegelidis et pluviosis oleae putantur, et eis mucos abraditur.* H. — *Interradsere.* De hac voce vide quid diximus post Cl. Gerardum in Exc. II de oleae cultura, ad finem lib. XV, t. V, p. 472 sq. Eo. P.

Et huic lex sua. Columella lib. de Arborib. cap. 5: *Vineam novellam*

omnes gemmas agere sinito: simul atque pampinus instar quatuor digitorum erit, tum denuum pampinato, etc. HARD.

Segetes iterare. Iterato sarrire. Vide Colum. lib. II, cap. 12. II.

Et oves lavandi. Columella lib. XI, cap. 2, in Aprili: *Oves Tarentinae radice lanaria lavari debent, ut tonsuras praeparentur.* H.

Postridie Arcturi. Hoc est, v idus maias, occidit matutino Arcturus. Et his occasus tempestatem significat. Nam vi idus Vergiliae oriuntur. H. — Sic ex MSS. emend. HARD. *Arct. oce, matutini* Gron. et al.

Tertio idus. Columella, loc. cit. *Tertio idus maias, filis oritur, significat tempestatem.* II.

Octavo idus Arct. Colum. l. c.

occidere incipit: viii kalendas iulii vero longissima dies totius anni, et nox brevissima solstitium conficiunt.

- 5 In hoc temporis intervallo vineae pampinantur: curaturque ut vinea vetus semel fossa sit, bis novella. Oves tondentur: lupinum stercorandi causa vertitur: terra proscinditur: vicia in pabulum secatur: faba metitur, dein concutitur. (xxviii.) Prata circa kalendas iunii caeduntur, quorum facillima agricolis cura ac minimi impendii, haec de se postulat dici. Relinqui debent in laeto solo vel humido, vel riguo, eaque aqua pluvia rigari via publica. Vtilissimum simul et herbae arare, deinde cratire, serere florem ex fenilibus, atque ex praesepibus feno dilapsum spargere, prius quam cratiantur. Nec primo anno rigari, nec pasci ante secunda fenisecia, ne herbae vellantur,

Faba metitur, deinde concutitur. Legendum ex scripto codice, *culitur*, non *concutitur*, adstipulante etiam Comici proverbio, *In me haec culitur faba*. PINZ.— *Dein concutitur*. Ita libri omnes, etiam MSS. quos videre licuit: frustra emendando Pliniano, *dein culitur*, nec merito in eam sententiam illud Comici trahente, *In me haec culitur faba*. Nam Palladius haec ipsa huius intervalli opera describens lib. VII in Iunio, tit. 3, pag. 423: *Colligimus viciam*, inquit, *senum graecum ressecabimus ad pabulum*. Nunc et faba luna minuento velletur. Ante lucem sane, et ante quam luna procedat, excussa et refrigerata ponatur. Ita gurgulio nos non patietur infestos. IIARD.

Prata circa, etc. Calo, c. 2 et III; Varro, lib. I, c. 49; Colum. lib. II, c. 47, 48, 49; Pallad. c. 40 Septembris. DAL.

Relinqui debent. Relinqui dicuntur

prata, quum solum nec aralur, nec conseritur, sed ad herbae fenique proveulmum summittitur. DAL.— *Relinqui debent*. Tractat haec etiam Columella lib. II, c. 47; Pallad. in Sept. tit. 40. II.— *Arare*. Vtile est herbae arare prata, antequam florem ea fenilibus severis; inutilissimum vero, quum iam herba creverit. Hic, ul saepe alias, cespilavit Poinssinet de Sivry. Ex Gerardi notioedit. EN. P.

Nec pasci ante. Nec immitti pecora, nisi post fenisecia anni secundi. Columella lib. II, cap. 48: *Nec pecora quidem oportet teneri adhuc et subsidentibus pratis immittere: sed quoties herba prostraverit, falcibus decicare: nam pecudes molli solo infligunt ungulas, atque interruptas non solum herbarum radices serpere, et condensare. Altero tamen anno minora pecora post fenisecia permittemus adaditi...* Tercio deinde, quum

obtrituque hebetentur. Senescunt prata, restituique⁷ debent faba in his sata, vel rapis, vel milio. Mox insequente anno frumento, rursusque in prata tertio relinqui. Praeterea quoties secta sint, siciliri, hoc est, quae feniseces praeterierunt, secari. Est enim in primis inutile, enasci herbas sementaturas. Herba optima in prato trifolii, proxima graminis, pessima mimuli: siliquas etiam diras ferentis. Invisa et equisetis⁸ est, a similitudine equinae setae. Secandi tempus, quum spica deflorescere coepit, atque roborari: secandum, antequam inarescat. Cato fenum, inquit, ne sero seces: prius quam semen maturum sit, secato.

pratum solidius ac durius erit, poterit etiam maiores recipere pecudes. H.

Senescunt prata. Eleganter haec Columella de Re Rust. lib. II, cap. 48: Igitur cum locum, quem prato destinaverimus, etc. H.

Siciliri. Hinc sicilimenta de prato Cato vocat, de Re Rust. c. v, ea desegmina. Veteres sicilire, pro secare usurpabant. Varro de Re Rust. lib. I, cap. 49: Quo facto sicilienda prata, id est, sulcibus consecranda quae feniseces praeterierunt: ac quasi herba tuberosum reliquerunt campum. H.

Sementaturas. Sementare est semen producere. Gallis, grainer, venir à graine. H.

Mimuli. Quidam mimulum esse volunt herbam latis, longis, magnis, duris foliis, proceram, nascentem in paludosis pratis, quam vix boves comedunt, nedum equi. Rustici vocant des lèches. Genus ferme id caricis est. Alii legunt nummulum, et herbam esse putant, quam a rotunditate foliorum nummis pari etiamnum officinae nummulariam vocant, tam noxiam pecori, ut ea degustata oves ulceratis pulmonibus tabidae inte-

reant. Herbam et morbum rura vocant la clavelée. DAL. — Pessima mimuli. Haud satis compertum herbae genus. — Herba, etc. Significat non caule modo, sed et siliqua nocere in prato mimulum. Sunt qui ranunculi legi suspicentur commodius posse: vetant MSS. codices: quorum ex fide, quum illi exhibeant diserte, siliqua etiam dira ferentis, hunc locum ita expressimus. In libris hactenus editis: Pessima mimuli: siliqua etiam dira: fenise-cis invisae et equisetis est. HARD.

Et equisetis. De qua XXVI, 83: Equisetum, hipparis a Gracis dicta, et in pratis vituperata nobis, etc. HARD.

Secandum. Columella lib. II, cap. 49: Fenum autem demetitur optime antequam inarescat: nam et largius percipitur, et iucundiorum cibum peculibus praebet. HARD.

Cato. Cap. LIII: Fenum, ubi tempus erit, secato: cavetoque ne sero seces. Priusquam semen maturum fiet, secato: et quod optimum fenum erit, seorsum condito. H.

Quidam pridie rigant, ubi sunt rigua. Noctibus roscidis secari melius. Quaedam partes Italiae post messem secant.

- 9 Fuit hoc quoque maioris impendii apud priores. Creticis tantum transmarinisque cotibus notis, nec nisi oleo falcis aciem excitantibus. Igitur cornu propter oleum ad crus ligato fenisec incedebat. Italia aquarias cotes dedit, limae vicem imperantes ferro. Sed aquariae protinus virent. Falcium ipsarum duo genera: Italicum brevius, ac vel inter vepres quoque tractabile. Galliarum latifundia maioris compendii: quippe
40 medias caedunt herbas, brevioresque praetereunt. Italus fenisec dextra una manu secat. Iustum est una opera iugerum in die desecari: alligarique manipulos mille ducentos, quaterna pondo. Sectum verti ad solem, nec nisi siccum construi oportet: nisi fuerit hoc observatum diligenter, exhalare matutino nebulam quamdam, metasque mox sole accendi, et conflagrare

Noctibus roscidis. Virgilius, Georg. I, vers. 289: *Nocte leves stipulae melius, nocte arida prata Tondeantur: noctes lentus non deficit humor.* H.

Creticis tantum. Quum ad acendas falces non nisi Creticis et transmare vectis cotibus usus foret. De his cotibus lib. XXXVI, cap. 47, ubi et de aquariis dicitur. H.

Transmarinisque cotibus. Ad harenas eas ferre, tanquam illicitas merces prohibet Brissonius lib. IV, cap. 4, l. Cotem, § illicitarum, ff. publico. DALEG.

Iustum est. Colum. XI, 2, in Maio: *Per hos dies feniseiae instituendae. Bonus operarius prati iugerum desecat, nec minus mille ducentos manipulos unus obligat, qui sint singuli quatuordecim librarum.* H.

Sectum verti. Colum. II, 19: *Nonnumquam etiam quum cecidimus, imber oppressit: quod si permaduit, inutile est idum movere, meliusque patiemur superiorem partem sole siccare: tunc demum convertemus, etc.* HANDE.

Metasque mox. Colum. II, 19: *Est autem modus in siccando, ut neque peraridum, neque rursus viride colligatur: alterum, quod onivem necum si amisit, stramenti vicem obtinet: alterum, quod si nimium retinuit, in tabulato putrescit: ac saepe concealuit, ignem creat et incrudum... Certe quicquid ad eum modum, quo debet, siccatum erit, in metas extrui conveniet, easque ipsas in acutissimos vertices exacus. Sic enim commodissime fenum defenditur a pluvio: quae*

certum est. Rursus rigari desecta oportet, ut secetur autumnale fenum, quod vocant cordum. Interamnae in Umbria quater anno secantur: etiam non rigua. Ter vero plerisque in locis: et postea in ipso pabulo non minus emolumenti est, quam a feno. Armentorum id cura, iumentorumque progeneratio suum cuique consilium dabit, optimo maxime quadrigarum quaestu.

LXVIII. Solstitium peragi in octava parte Cancrī, et octavo kalendas iulii diximus. Magnus hic anni cardo, magna res mundi. In hoc usque a bruma dies creverunt, sex mensibus. Sol ipse ad Aquilonem scandens, ac per ardua enixus ab ea meta incipit flecti, et digredi ad Austrum, aucturus noctes aliis sex mensibus, ablaturusque diei mensuram. Ex hoc deinde rapiendi convehendique fructus alios atque alios tempus, et praeparandi se contra saevam feramque hiemem: decebatque hoc discrimen indubitatis notis signasse naturam. Quam ob rem eas manibus ipsis agricolarum ingessit, vertique iussit ipsa die folia, et esse confecti sideris signum: nec silvestrium arborum remotarumque, ne in saltus devios montesque eundum esset quaerentibus signa: non rursus urbana-

etiamsi non sint, non alienum tamen est praedictas metas facere, ut si quis humor herbis inest, exudet, atque excoquatur in acervis. Meta porro dicitur feni congeries vel strues in acutissimum verticem exacuta. H.

Rursus rigari. Colum. II, 17, totidem verbis. HARD.

In ipso pabulo. Colum. II, 17: Pratum, inquit, minimi sumptus egenus, per omnes annos praebet reditum: neque eum simplicem; quam etiam in pabulo non minus reddat, quam in feno. HARD.

Consilium dabit, etc. Sic ex MSS. em. HARD. consilium dabit optimum, maxime Gr. et Al. Ed. P.

LXVIII. Solstitium peragi in octava parte.... diximus. Libri huius c. 59. HARD.

Et esse confecti. Confecti solstitii. Sic XVI, 36: Mirum in primis id, quod ulmo, tiliarque, et oleae, et populo albae, et salici evenit Circumaguntur enim folia earum post solstitium: nec alio argumento certius intelligitur sidus confectum. Vide etiam Varronem de Re Rust. I, 46;

rum, et quae topiario tantum coluntur, quanquam et in his illa visantur. Vertit oleae ante pedes satae, ³ vertit tiliac ad mille usus petendae: vertit populi albae etiam vitibus nuptae. Adhuc parum, inquit: ultimum vite dotatam habes: et huius vertam. Pabulo folia eius stringis, vitem deputas. Aspice, et tenes sidus. Alia parte caelum respiciunt, quam qua spectare ⁴ pridie. Salice omnia alligas, humillima arborum, ipse toto capite altior: et huius circumagam. Quid te rusticum quereris? Non stat per me, quo minus caelum intelligas, et caelestia scias. Dabo et auribus signum. Palumbum utique exaudi gemitus. Transisse solstitium caveto putes, nisi quum incubantem videris palumbum.

⁵ A solstitio ad Fidiculae occasum sexto kalendas iulii Caesari Orion exoritur; zona autem eius quarto nonas Assyriae: Aegypto vero Procyon matutino aestuosus: quod sidus apud Romanos non habet nomen, nisi Caniculam hanc velimus intelligi, hoc est, mino-

Gellium quoque IX, 7: *Vulgo et scriptum, inquit, et creditum est, folia olearum arborum brumali et solstitiali die converti: et quae pars eorum fuerat inferior atque occultior, eam supra fieri atque exponi ad oculos, et ad solem, quod nobis quoque semel atque iterum experiri volentibus ita esse propemodum visum est.* Adde et Schol. Nicandri in Ther. pag. 32: *Ἡ ἐλαία τὰ γλαυκὰ τῶν φύλλων ἄνω ἔχει ἐν θέρους ὥρα: τὰ δὲ μέλανα, χειμῶνος.* HARR.

Pabulo. Iumentorum. Vide quae diximus XVI, 38. Stringere porro folia dici pro decutere tralatitium est. Virgilius in Eclogis: *Hic ubi densas Agricola stringunt fiondes.* HARR.

Sexto kalendas iunii, etc. Leg. *Sexto kalendas iulii Caesari Oriou exoritur, Zona autem eius quarto nonas Assyriae; Aegypto vero Procyon, etc.* hoc est minorem Canem, ut in astris pingitur, ad aestum magnopere pertinentem. Προκύων Graecis μικρὸς κύων dicitur, musculum canem vocat Vitruvius. Ergo Canicula Plinio qui Graecis Προκύων sic dictus, quod ante Canem oriatur, vel quod indicet Canis ortum. Vide SALM. — *Iulii.* Vett. editi. iunii. Eo. P.

Nisi Caniculam. Nisi Caniculam, inquit, appelles, quae vox minorem canem sonat. Caniculam Plinius vocat, quem alii Σείριον, quae stella est lucidissima et flagrantissima in ore maioris Canis: quae et Προκύων

rem Canem, ut in astris pingitur. Est autem magnopere pertinens, sicut paulo mox docebimus. Tertio⁶ nonas Chaldeis Corona occidit matutino, Atticae Orion totus eo die exoritur. Pridie idus iulii et Aegyptiis Orion desinit exoriri: xvi kalendas Augusti Assyriae Procyon exoritur. Dein postridie fere ubique confesum inter omnes sidus indicans, quod Canis ortum vocamus, sole partem primam Leonis ingresso. Ille

dicta est, quod ante Canem oritur. Ita Galenus Epid. Hipp. I, Sirium *πρωΐνα* vocat. Κῶν μὲν γὰρ, inquit, τὸ σύμπαν ἄστρον ὃ δὲ ἐπὶ τοῦ γένους αὐτοῦ Ζεῖτος, ὃν ἐρώσας αὐτὸς ἐνομάξαται τὸν Προκύνα. Sirium addit appellari a nonnullis κύνα, quod totius nomen est sideris: rectius tamen *Anteoanem*, Προκύνα appellari, quum canem. Haec et alia multa Laelius Bisciola soc. Iesu Horar. subces. XII, 2, l. II: *Est enim benignum*, Plinii verbis utor, et plenum ingemi pulcoria, *Interi per quos profecturis, non ut plerique faciunt. Scito enim conferentem auctores me deprehendisse*, a Salmasio in Solin. p. 430, haec aliaque quam plurima ex Bisciola transcripta ad verbum, nec Bisciolam tamen nominatum. H.

Est autem. Magna vis huius sideris est, lateque pertinet, magnaeque efficientia. — De Sirio sive Canicula agitur. Ita porro MSS. omnes, quos quidem vidimus. At scripsit in ora codicis sui Pellicerius, *Ad aestum magnopere pertinens*, ut iamdudum observavit Petavius, Varr. Diss. in Varr. vol. II, 40. Pertinere ad aestum dicitur, si vera ea lectio est, quod ingentem aestum denuntiat, immo et ex parte facti. Hinc Hor. Od. III, 29: *Iam Procyon furit, Et stella vesani Leonis, sole dies referente ne-*

cos. Procyonem Horatius, quemadmodum et Plinius, pro Sirio accipit, quoniam prima haec asterisimi Canis stella ante caeteras, adeoque ante totum ipsum Canem apparet. H.

Sicut paulo mox. His verbis proxime fere sequentibus: *Sentiant id maria... et magnam aestus obtinet causam.* H.

Tertio nonas. Columell. XI, 2: *Quarto nonas iulias Corona occidit mane.* HARD.

Dein postridie. Hoc est, xv kalendas Augusti. Sic ipse, II, 47: *Arduissimo autem aestatis tempore exoritur Caniculae sidus, solem primam partem Leonis ingrediente, qui dies x ante Augustas kalendas est.* Adde his ea, quae ibi diximus. — *Dein.* Sic libri omnes, etiam MSS. Sic et ratio calculi exigit, uti ex Plinio ipso docuimus. Unde Caesaris Tabulam emendabis, ex qua HARD. Iunius, et post ipsum Salmasius in Sol. pag. 430, post triduum legi malunt. Hanc.

Sole partem primam. Ille ex Veterum sententia scripsit. Reipsa anno primo Iuliano, ortus Sirii matutinus heliacus, de quo tunc sermo est, Romae contigit in Gradu Leonis 7. 43'. Augusti fere 2. Nunc in Leonis 20. 40'. incurrit, Augusti circiter 14. Itaque Canicularium dierum initium ab ortu illo heliaco descendit: ac semper longius deinde recedit. Hanc ju-

fit post solstitium xxiii die. Sentiunt id maria et terrae, multae vero et ferae, ut suis locis diximus. Neque est minor ei veneratio, quam descriptis in Deos stellis. Accenditque solem, et magnam aestus oblinet causam. xiii kalend. Augusti Aegypto Aquila occidit matutino, Etesiarumque prodromi flatus incipiunt, quod Caesar x kalendas sentire Italiam existimavit. Aquila Atticae matutino occidit: iii kalendas regia in pectore Leonis stella matutino Caesari immergitur. viii idus Aug. Arcturus medius occidit: iii idus Fidi-

τάπτοισιν orbis stellati, seu progressionem astrorum in consequentia, prisca actas ignorabat: ideoque designatos semel a maioribus suis ortus occasusque constanter tenebat. H.

XXIII die. Hoc iterum repetit cap. sq. Est igitur is dies xviii iulii, sive, ut dictum est lib. II, 47, xv kalendas Augusti. II.

Sentiunt id maria. De hoc argumento vide Geminum, cap. xiv, pag. 58, et Petavium Varr. Diss. in Vranol. lib. II, 10. H.

Et suis locis diximus. Lib. II, cap. 40; IX, 25. His adde ea quae Cicerō habet de Divin. I, p. 209, et Manil. I, v. 388. H.

Ei veneratio. De sidere Caniculae et augurio canario vide multa apud Rhodig. lib. XVII, cap. 27. Eius augurii meminit Festus. Ceos quotannis ortum Caniculae diligenter servare, conjecturamque capere, ut scribit Ponticus Heraclides, saluberrime, an pestilens annus futurus sit, tradit Cicerō, lib. I de Divinit. Cuius moris initia vide apud Victorinum, lib. XIX, cap. 24, explicata ex interprete Apollonii II Argonaut. κίω δ' ἐστὶ νῦν ἰσχυρὴς ἀντολήων προπάροισι κυνὸς ῥιζούσι θυηλίζ. DAL.

XIII kalend. Augusti. In libris

omnibus editis, plurimisque MSS. legitur, XVIII kal. At quis hunc diem xviii kalendas Augustas vidit umquam? Nos audacter, dempta quinarii nota, xiii rescribimus: tum quia series dierum ita postulat: nam dixit antea de xvi kalendas: quare nunc aliquis subsequens dierum nominari debet: tum quia xiii kalendas Augusti Etesias flare ipse admonuit, II, 47, his verbis: Post biduum vero exortum, etc. H.

Etesiarumque prodromi flatus incipiunt. De his egimus lib. II, cap. 147. HARD.

Aquila Atticae. Colum. quoque IX, cap. 2: Tercio kalendas Augustas Aquila occidit, tempestatem significat. HARD.

Caesari immergitur. Matutinum exortum haec verba demonstrant, quem pridie Colum. statuit, loc. cit. Quarto kalendas Augusti, Leonis in pectore clarae stellae exoritur, interdum tempestatem significat. In MSS. immergit. Mallem, emergit. HARD.

VIII idus Aug. Colum. l. c. VII idus Augusti Aquarius (lege Arcturus) occidit medius: nebulosus aestus. Pridie idus Augusti, Fidis occidit mane, et autumnus incipit. HARD.

cula occasu suo autumnum inchoat, uti is adnotat : sed ut vera ratio id fieri invenit, sexto idus eiusdem.⁸

In hoc temporis intervallo res summa vitium agitur, decretorio uvis sidere illo, quod Caniculam appellavimus. Vnde carbunculare dicuntur, ut quodam uredinis carbone exustae. Non comparantur huic malo grandines, procellae, quaeque numquam annonae intulere caritatem. Agrorum quippe mala sunt illa : carbunculus autem regionum late patentium, non difficili remedio, nisi calumniati naturam rerum homines, quam sibi prodesse, mallent. Ferunt Demo-⁹critum, qui primus intellexit, ostenditque cum terris caeli societatem, spernentibus hanc curam eius opulentissimis civium, praevisa olei caritate ex futuro Vergiliarum ortu, qua diximus ratione, ostendemusque iam plenius, magna tum vilitate propter spem olivae, coëmissee in toto tractu omne oleum, mirantibus qui paupertatem et quietem doctrinarum ei sciebant in primis cordi esse. Atque ut apparuit causa, et ingens divitiarum cursus, restituisset mercedem anxiae et avidae dominorum poenitentiae, contentum ita probas-

Vnde carbunculare. De carbunculatione diximus lib. XVII, cap. 37. HARD.

Quaeque numquam. Sic MSS. quos vidimus. Forte, quaeque unquam H.

Ferunt Demoeritum. Thaleti hoc Cicero adscribit de Divin. II, p. 201; Aristot. quoque Polit. I, 7, et Laërtius in Thalete. Plinius omne oleum coëmissee ait: Cicero omnem oleam, antequam florere corpisset: Aristoteles et Laërtius, τὰ ἄλκυοντιζ, hoc est, Irapeta, sive Iorcularia oleo premendo. H.

Prævisa olei caritate ex futuro Vergiliarum ortu. Puto luxatum esse

verborum ordinem, legendumque, praevisa olei caritate futura ex Vergiliarum ortu, quanquam verbum futura adiectitium puto. PIR.

Qua diximus. Initio capitis superioris. HARD.

Ostendemusque iam plenius. Vetus lectio plenius, non plenius, quod et rectius: quia sequitur paulo infra, Quas equidem miscebo agrestibus negotiis, quam potero, dilucide atque perspicue. PIR.

Restituisset mercedem anxiae et avidae dominorum poenitentiae. Lege mercedem, non mercedem, ex veteri lectione, et paulo post Ascetatoribus,

se, opes sibi in facili, quum vellet, fore. Hoc postea Sextius e romanis sapientiae assectatoribus Athenis fecit eadem ratione. Tanta litterarum occasio est: quas equidem miscebo agrestibus negotiis, quam potero dilucide atque perspicue. Plerique dixere rorem inustum sole acri, frugibus rubiginis causam esse, et carbunculi vitibus: quod ex parte falsum arbitror, omnemque uredinem frigore tantum constare, sole innoxio. Id manifestum fiet attendentibus; nam primum omnium non hoc evenire, nisi noctibus et ante solis ardorem, deprehenditur, totumque lunari ratione constat: quoniam talis iniuria non fit nisi interlunio, plenave luna, hoc est, praevalente: utroque enim habitu plena est, ut saepius diximus: sed interlunio
 41 omne lumen, quod a sole accepit, caelo regerit. Differentia utriusque habitus magna, sed manifesta: namque interlunio aestate calidissima est, hieme gelida. E diverso in plenilunio aestate frigidas facit noctes, hieme tepidas. Causa evidens: sed alia redditur a Fabiano, graecisque auctoribus. Aestate enim interlunio necesse est, quum sole nobis proximo circulo currat, igne eius cominus recepto candens: eademque interlunio absit hieme, quando abscedit et sol.

non assectatoribus, in eadem: et ita sane loqui magis Plinius consuevit. PIST. *Resituisse mercedem*. Ita MSS. Forte sincerius, *mercem*. II.

Sextius e romanis sapientiae assectatoribus. De eo Seneca, Ep. 59: *Sextium ecce quum maxime lego, virum aorem, graecis verbis, romanis moribus philosophantem* etc. Q. Sextium patrem appellat, ep. 64. II.

Totumque lunari. A luna vitium rubiginis oritur. Theophr. de Causis. III, 27: *Η δὲ ἐρυσίη, σαρπότης τις οὐδὲν δὲ σαρπρὸν ἔχει θερμότητος ἀλ-*

λοτρίης. μάλιστα δὲ ἐρυσιβοῦται σίτος ταῖς πανσελήνοις. Διὸ καὶ τὴν σιλήνην τῇ θερμότητι σάπτειν τῇ; νυκτός. Ru- bigo autem putredo quaedam est: nec putridum esse quidquam potest sine alieno calore. Triticum plenilunii potissimum rubiginem capit. Ratio in calore est, quo etiam noctu luna putrefacere potest. II.

Et saepius diximus. Inprimis lib. II, 6, ubi in ipso exitu non eervi lunam admonet, quoniam *hemisphaerum omnem lucis aversa illo reberat, unde accorperat*. II.

Item plenilunio aestivo procul abeat adversa soli : hie-
me autem ad nos per aestivum circulum accedat. Ergo
per se roscida quoties alget, infinitum quantum illo
tempore cadentes pruinas congelat.

LXIX. Ante omnia autem duo genera esse caelestis,
iniuriae meminisse debemus. Vnum quod tempestates
vocamus, in quibus grandines, procellae, cacteraque
similia intelliguntur: quae quum acciderint, vis maior
appellatur. Haec ab horridis sideribus exeunt, ut sae-
pius diximus: veluti Arcturo, Orione, Hoedis. Alia sunt
illa, quae silente coelo serenisque noctibus fiunt,
nullo sentiente, nisi quum facta sunt. Publica haec,
et magnae differentiae a prioribus, aliis rubiginem,
aliis uredinem, aliis carbunculum appellantibus, om-
nibus vero sterilitatem. De his nunc dicimus, a nullo
ante nos prodita, priusque causas reddemus.

(XXIX.) Duae sunt praeter lunarem, paucisque caeli²
locis constant. Namque Vergiliae privatim attinent ad
fructus, ut quarum exortu aestas incipiat, occasu
hiems, semestri spatio intra se messes vindemiasque et
omnium maturitatem complexae. Est praeterea in caelo
qui vocatur lacteus circulus, etiam visu facilis. Huius
defluvio, velut ex ubere aliquo, sata cuncta lactescunt,

LXIX. *Vis maior.* Graeci θεῶν βίην
βίην vocant; laevae vim divinam
dixit Vlpianus, leg. *fluminum*, § *ser-*
vus, Dig. *damni infecti*. Idem, leg.
19, Dig. lit. 2, *locuti conducti*. § *Ex*
conducto, vim tempestatis calamito-
sae. Et § *Culpam autem*, eodem titulo:
Vis maior quam Graeci θεῶν βίην
appellant, non debet conductori dam-
nosa esse, si plus quam tolerabile
est, loci fuerint fructus. Caeli vim
maiorem appellat Colum. I, 7, II.

Aliis carbunculum) *Caviculum* legit

Turneb. *Adversar.* lib. XXIV, cap.
23, eaque interpretatur sideratio-
nem et carbunculationem qua sata
affliguntur et ad sterilitatem castran-
tur, quum Canicula insana messes
coquat, aestuosoque impetu suo om-
nia torreat. DAL.

Pt quarum exortu aestas incipiat,
occasu hiems, etc. Sic Aratus, et qui
Aratum transtulere, Tullius et Avie-
nus. Vide Petavium, Varr. diss. II,
9, in Vranol. p. 400. H.

Huius defluvio, velut ex ubere ali-

duorum siderum observatione, Aquilae in septentrionali parte, et in austrina Caniculae, cuius mentionem suo loco fecimus. Ipse circulus fertur per Sagittarium atque Geminos, solis centro bis aequinoctialem circum secans, commissuras eorum obtinente hinc Aquila, illinc Canicula. Ideo effectus utriusque ad omnes frugiferas pertinent terras: quoniam in his tantum locis solis terraeque centra congruunt. Igitur horum siderum diebus, si purus atque mitis aer genitalem illum lacteumque succum transmiserit in terras, laeta adolescunt sata. Si luna, qua dictum est ratione, roscidum frigus asperserit, admixta amaritudo, ut in lacte, puerperium necat. Modus in terris huius iniuriae, quem fecit in quacumque convexitate comitatus utriusque causae. Et ideo non pariter in toto orbe sentitur, ut nec dies. Aquilam diximus in Italia exoriri a. d. xiii kalendas ianuarii. Nec patitur ratio naturae quidquam in satis ante eum diem spei esse certae. Si vero interlunium incidat, omnes hibernos fructus et praecoces laedi necesse est.

5 Rudis fuit priscorum vita atque sine litteris: non

quo, sata cuncta lactescunt. Hoc Veterum commentum hodie merito Philosophi rident. Vide de Fromond Meteorol. II, art. ult. p. 86. H.

Suo loco fecimus. Cap. sup. circa initium. Mox centra solis ac terrae vocal, caeli terraeque partem mediam a sole signatam, quum circum aequinoctialem describit. H.

Centra congruunt. Orbis quo sol vehitur, quam terra et suae conversionis spatium inaequaliter a terra discedit. Solis vero centrum cum terrae centro congruit, quo momento sunt aequinoctia. Aequinoctiorum enim principia, et, ut aiunt vulgo, pun-

ctae, centrum terrae Mathematici vocant, quoniam in his mediana terram aequaliter sol dividit. DAL.

Qua dictum est. In fine c. sup.

Puerperium necat. Puerperina de prole quoque ipsa, fetuque dicitur. Plinius VII, 9: *Pro parte duodecim puerperia egesta.* Et cap. 3: *Aut puerperae, aut puerperio.* II.

Aquilam diximus. Ante mensem ianuarium, sed non appellato die, oriri aquilam subobscure innuit, lib. XVI, cap. 42, ubi amygdalam concipere Aquila exoriente sit, eandem bore mense ianuario. H.

minus tamen ingeniosam fuisse in illis observationem apparebit, quam nunc esse rationem. Tria namque tempora fructibus metuebant, propter quod instituerunt ferias, diesque festos, Rubigalia, Floralia, Vinalia. Rubigalia Numa constituit anno regni sui XI, quae nunc aguntur a. d. septimum kalendas maii, quoniam tunc fere segetes rubigo occupat. Hoc tempus Varro determinat, sole Tauri partem decimam obtinente, sicut tunc ferebat ratio. Sed vera causa est, quod post dies undeviginti ab aequinoctio verno,

Rubigalia. Varro de Ling. Lat. V: *Rubigalia dieta ab Robigo. Secundum segetes huic Deo sacrificatur, ne rubigo occupet segetes.* Paulus ex Festo: *Rubigalia, dies festus, septimo kal. maias, quo Robigo Deo suo, quem putabant rubiginem avertere, sacrificabant.* Ovid. Fast. IV, 907: *Flamen in antiquae lucum Rubiginis ibat, Extorcanis flammis, exta daturus ovis. Protinus accessi, ritus ne nescius essem, Edidit haec flamen verba, Quirine, tuus. Aspera rubigo, parcas cerealibus herbis,* etc. Vetus inscriptio apud Reines. pag. 218: *ROBIGO. ET. CERERIS. ET. FLORE. SACRUM.* II.

Floralia. Varro de Re Rust. I, 4: *Quarto invoco Rubigum ac Floram, quibus propitiis neque rubigo frumenta, atque orbore corrumpit, neque non tempestive florent. Itaque publice Robigo feriae, Robigolio: Florae ludi Floralia sunt instituti.* Arnobius advers. gent. IV: *Flora illa genitrix et sanctus, obscenitate ludorum bene curat, ut arva florescant.* Ludorum Floralium mentio est in nummo Serviliae gentis argenteo apud Patinum, in Famil. pag. 260, n. 4, et in Museo nostro. Hinc duos exhibet gladiatores: in imo e. *SERVIL. M. P.* (quas duas postremas litteras Pati-

mus omisit; vidit etiam, ut in nostro sunt, Begerus in Thesouro Brandenburgico, pag. 585). In altera parte caput Deae Florae est: retro lituus, insigne C. Servilii auguratus: inscriptio *FLORAL. PRIMVS.* Quod cave legas, ut vulgo fit, *Floralia primus?* nam ubi verbum, aut quale subiungitur? Lege ergo *FLORALIA PROPRIIS IMPENSIS VENERIS SACRAVIT:* nempe *Servilius*, cuius nomen in parte nummi priore legitur. In tutela Veneris sunt horti, ut Varro dicit infra, tit. 2. HARD.

Rubigolio. Varro lib. I, cap. 4, Agricult. DALC.

Hoc tempus Varro. De hac Varronis sententia Petavium vide, Varr. Diss. II, 49. HARO.

Post dies undeviginti. Ita MSS. omnes: at rectius forte, ut Petavius emendavit, Varr. Diss. II, 40, in Vranod. pag. 404, *post dies unum et triginta.* A vii kalendas maias ad quartum, totum hoc quadriduum frugibus decretorium esse Plinius dicit: et ab aequinoctio verno dies numerat undeviginti. At aequinoctium vernum ipse contulit in vii kal. april. a quo die secundus et trigesimus dies est vi kalend. maias. H.

per id quadriduum, varia gentium observatione in **iv** kalendas maii, Canis occidit, sidus et per se vehemens, et cui praeoccidere Caniculam necesse sit. Itaque iidem Floralia quarto kalendas eiusdem instituerunt,

Per id quadriduum. A vii kalendas ad **iv**. Hæro.

Et per se vehemens. Vt in ortu suo immodicos aestus excitare Caniculam, sic occidentem frigora et inimicas frugibus proinas commovere, Plinius his verbis significat. Colum. XI, 2: *Pridie kalend. maias: Canis se vespere cecat, tempestatem significat.* Hoc Manilius voluit, I, 388: *Subsequitur rapido contenta Canicula cursu, Quo nullam terris violentius advenit astrum. Nec gravius cedit.* H.

Præoccidere Caniculam. Rutilam ææoem immolari necesse est ad placandum sidus. — Hæc voce *Caniculam*, Sirius hoc loco rursus intelligi, seu Procyonem, pronuntiat Salmasius, in Solin. pag. 435, quam stellam ante Canem oriri ait, et occidere. At eius viri errorem quiaquis ad pictam sphaeram et globum oculos applicet, quavis plumbeus sit, intelliget. Etenim quæ ad Boream declinant stellæ, earum quæ ad Austrum vergunt, uti ortus antecedunt, sic occasus sequuntur, præsertim si boreales situ posteriores sunt: ut in Procyone et Cane contingit. Causis quippe hoc tempore positus est in gradu circiter nono Cancræ, et ad Austrum declinat: Procyon ad Boream situ est in gradu fere 21 Cancræ: ergo ille prius oritur, quam Canis: occidit autem post ipsum. Quod autem Plinius ait canis sideri præoccidere caniculam necesse esse, id rectissime interpretamur de canario sacrificio, in quo ad placan-

dum caniculæ sidus frugibus inimicum, rufæ canes immolabantur, ut fruges flavescerent ad maturitatem perducerentur: unde et *catularia* porta nomen accepit, ut auctor est Paulus ex Festo, verbo *Catularia*. Atque idem Festus in fragm. p. 93: *Rutilæ canes, id est, non procul a rubro colore immolantur, ut ait Atteius Capito, canario sacrificio pro frugibus, deprecandæ sævitiae eorum sideris caniculæ.* Ob unam nominis affinitatem, ea sacra illi delecta hostia est. Ovid. Fast. IV, vs. 939: *Est canis, Icarium dicunt, quo sidere moto Tosta sitit tellus, præcipiturque aegres: Pro cane sidereo canis hic imponitur aræ: Et quare fiat, nil nisi nomen habet.* In Rubigalibus feriis hæc cerimonia peragebatur, ut Plinius significat, quod io id tempus Caniculæ occasus incideret. Itaque Robigo Deo canis mactabatur, ut robigoem averteret: Colum. X, de Cultu hort. *Hinc mala robigo virides ne torreat herbas, Sanguine luctentis catuli placatur, et extis.* Atque ipse Navi loco citato: *Flamen in antiquæ lucum Rubiginisibat, Extra canis flammis, exta daturus ovæ.* Et mox: *Thura focis, vinumque dedit, fibrasque bibentis, Turpiaque obscenæ vilius exta canis.* H.

Floralia quarto kalendas eiusdem instituerunt, etc. Floralia primus fecit Caius Servilius, Caii filius, anno 545, anno eo magister equitum, dictatore T. Manlio Torquato deinde ædilis curulis. Livius, lib. XXVII. Dædæ.

Urbis anno DXVI, ex oraculis Sibyllae, ut omnia bene dellorescerent. Hunc diem Varro determinat, sole⁷ Tauri partem quartam decimam obtinente. Ergo si in hoc quatrimum incidit plenilunium, fruges et omnia quae floreant, laedi necesse erit. Vinalia priora, quae ante hos dies sunt ix kalendas maii degustandis vinis instituta, nihil ad fructus attinent: nec quae adhuc diximus, ad viles oleasque; quoniam earum conceptus exortu Vergiliarum incipit a. d. vi idus maii, ut docuimus. Aliud hoc quatrimum est, quod neque

Urbis anno DXVI Ita libri omnes, quousquam auctor est Velleius, *Torquato, Semprenioque* cois. *Benedictum* colonas missos esse et post triunium *Syretium*, quo anno *Floralium ludorum factum est initium*. Incidit autem prior illi consulatus in annum Urbis 510 ex Liviana chronologia: quo fit, ut triennio interiecto *Floralium* celebritas ludorum occurrat in annum 513. HARR.

Vinalia. Vinalia, dies quo Iovi calpat, id est, vinum novum demptum ex dolio sacrificii causa, offerebant his verbis apud Catonem, *Macte hocce vino inferio esto*, ne reliquum, unde calpat promptum fuerat, sacrum esset, eripereturque humanis usibus, sed libato calpari religione solveretur. Vocabatur et id *Sacrima* praesertim quum polluxissent, et adolevisent suffimenta ex faba, et milio molito, sparsa mulso. Vinalia Graecis *πρόξυα*, festus dies, inquit Proclus, quo doliis reseratis cum servis et mercenariis vini potum communicalant, precatores ἀγλαῖα καὶ σωτήριον αὐτοῖς τὴν τοῦ φαρμάκου χρῆσιν, quemadmodum et Romani mulso primum gustato dicebant omnis gratia, *Festus* nomen vinum bibo, *interi novo morbo medcor*. Iohannes

Grammaticus *πρόξυα* in mensem *ληναῖον*, vel *ληναῖον* incidere putavit, id est, ianuarium. Fiebant vero Alientis undecima die Prosterii. De his sequentes Hesiodi versus exponunt: *Ἀρχομένου δὲ πύου, καὶ λέγοντος κορέσασθαι, Μεσσήνι πειθεσθαι δεινὸν δ' ἐνὶ πυθμένι φειδῶ*. Rhodig. lib. XXVIII, cap. 25. Plutarchus *Symp. Τοῦ νέου οἴνου ἀθήνησι μὲν ἐνδεκάτῃ μηνὸς κατόσχοιτο, πεισιγίαν τὴν ἡμέραν καλοῦντες καὶ πόλιν γε, ὡς ποιεῖν, εὐχόμετο, τοῦ οἴνου πρὶν ἢ πίνειν ἀποσπένδοντες, ἀγλαῖα καὶ σωτήριον αὐτοῖς τοῦ φαρμάκου τὴν χρῆσιν γινέσθαι*. Idem lib. VIII eiusdem: *Γλαύκος δὲ ζῶντος ἀπὸ θανάτου καὶ τοὺς ἐργάτας δίδιδται ὀρώμεν*. DAL.

Degustandis vinis. Et antequam degustarent, libandis. Nam io his festis vinalibus, priusquam e dolio vinum gustarent, Iovi libabant: ni ita fecissent, reliquum omne vinum sacrum fiebat, et usibus humanis eripiebatur. Festus: *Calpat, vinum novum, quod ex dolio demitur sacrificii causa antequam gustetur*. Iovi enim prius sua vina libabant, quae appellabant *Festa Vinalia*. HARR.

Ut docuimus. Tum lib. XVI, cap. 42, tum huiusce libri c. 66. II.

rore sordere velint: exhorrent enim frigidum sidus Arcturi postridie occidens; et multo minus plenilunium incidere.

- 8 IV nonas iunii iterum Aquila exoritur vesperi, decretorio die florentibus oleis vitibusque, si plenilunium in eum incidat. Equidem et solstitium viii kalendas iunii simili causa duxerim, et Canis ortum post dies a solstitio xxiii, sed interlunio accidente; quoniam vapore constat culpa, acinique praecoquantur in callum. Rursus plenilunium nocet a. d. iv nonas iulii, quum Aegypto Canicula exoritur; vel certe xvi
9 kalendas Augusti, quum Italiae. Item xiii kalendas Augusti, quum Aquila occidit, usque in x kalendas eiusdem. Extra has causas sunt Vinalia altera, quae aguntur a. d. decimum tertium kalendas septembris. Varro a Fidicula incipiente occidere mane, determinat, quod vult initium autumnii esse, et hunc diem

Postridie occidens. Nempe x kalendas maii: ut etiam sensi Columell. lib. XI, c. 2. H.

IV nonas. Columella, l. c. *iv nonas iulii, Aquila exoritur, tempestas ventosa, et interdum pluvia.* HARD. — Brot. ex MSS. Regg. et edit. principe, *Iulii* Ed. P.

Quoniam vapore. Calore, ut diximus lib. II, c. 40. H.

Acinique praecoquantur. Sup. libro, c. 37: *Siderationis genus est in vitibus... quum acini priusquam ardeant, decoquantur in callum.* H.

Vel certe XVI kalend. Biduo ante Columell. l. c. hoc est, idibus, Procyonis, sive Caniculae exortum matutinum assignat. H.

Vinalia altera. Nempe rustica. Varro de L. L. lib. V, p. 47: *Vinalia a vino. Hic dies Iovis, non Veneris. Huic rei cura non levis in Latio. Nam*

aliquot loca vindemiae primum a sacerdotibus publice fiebant, ut Romae etiam nunc, etc. Et p. 48: *Vinalia rustica dicuntur ante diem xii kal. (lego xiii) septembr. quod tum Veneri dedicata aedes, et horti eius netae assignantur, ac tum sunt feriati olitores. Festus quoque: Rustica Vinalia appellantur, mense augusto, quarto decimo (leg. xiii, tertio decimo, non xiv), kalend. septembr. Iovis dies festus, quia Latini bellum gerentes adversus Metentium, omnis vini libationem ei deo dedicaverunt: eodem autem die Veneri templa sunt consecrata... quia in ipsius deae tutela sunt horti.* HARD.

Autumni esse. Autumnus ab augendo: unde et Graeci *ἐπιτεργός* ὥρα, et Latinis autumnitas fructuum proventus Varro in Quinquatribus: *Cupe ad hanc evulcam Liberi mollem*

festum tempestatibus leniendis institutum. Nunc Fidiculam occidere a. d. vi idus Augusti servatur.

Intra haec constat caelestis sterilitas. Neque negaverim posse eam permutari arbitrio legentium, locorum aestimantium naturas. Sed a nobis rationem demonstratam esse satis est: reliqua observatione cuiusque constabunt. Alterutrum quidem fore in causa, hoc est, plenilunium aut interlunium, non erit dubium. Et in hoc admirari benignitatem naturae succurrit: iam primum hanc iniuriam omnibus annis accidere non posse, propter statos siderum cursus: nec nisi paucis noctibus anni, idque quando futurum sit, facile nosci. Ac ne per omnes menses timeretur, earum quoque lege divisum, aestate interlunia praeterquam biduo segura esse, hieme plenilunia: nec nisi aestivis brevissimisque noctibus metui, diebus non idem valere. Praeterea tam facile intelligi, ut formica minimum animal interlunio quiescat, plenilunio etiam noctibus operetur. Avem parram, oriente Sirio, ipso die non apparere, donec occidat. E diverso

clapem De fronde Bromiae autumnatis nobilem. Nonius. SCAL. — Autumnus, quasi auctumnus, ut fœtor, fœtor, sutor, auctor, sartor, sarctor. DALZG. — *Initium autumnû.* Iam id attingit c. 59. H.

Nunc Fidiculam. Quae et Lyra dicitur, ut ante monuimus. Fridge idus oriri Columella existimat, l. c. H.

Et in hoc mirabilem admirari benignitatem. (Sic libb. vell. ante Hærd. editi). Brevior et magis Pliniana eiusdem lectio: *Et in hoc mirari benignitatem natura succurrit.* Cætera superflui. PIST.

Earum quoque lege. Noctium earum, quae sunt metuendae frugibus, hanc legem, hanc conditionem esse: ut

interlunia noctu non nisi duo aestate, plenilunia hieme, nisi biduo pariter, metuenda sint: quam uti dictum est supra ruscidum frigus luna forsitan adpersit, admiscetque amaritudinem salis. HARD.

Brevissimisque noctibus. Vi minor sit nocendi mora. H.

Praeterea... intelligi. Quando interlunium sit. HARD.

Avem parram. De parra et vireone vide quae diximus X, 45. BASN. — Parra, motus. vel au-blanc; vireo, loriot. Ed. P.

E diverso vireonem prodire ipso die solstitii. Scribo chlorionem, non vireonem, tum ex eodem exemplari, tum ex ipso Plinio, lib. X, c. 29. Aristot.

vireonem prodire ipso die solstitii. Nentrum vero lunae statum noxium esse, ne noctibus quidem, nisi serenis, et omni aura quiescente; quoniam neque in nube, neque in flatu cadunt rores: sic quoque non sine remedio.

LXX. Sarmenta, aut palearum acervos, et evulsas herbas fruticesque, per vineas camposque, quum timetis, incendio: fumus medebitur. Illic e paleis et contra nebulas auxiliatur, ubi nebulae nocent. Quidam tres cancos vivos cremari iubent in arbusulis, ut carbunculi non noceant. Alii siluri carnem leviter uri a vento, ut per totam vineam fumus dispergatur. Varro auctor est, si Fidiculae occasu, quod est initium autumnus, uva picta consecratur inter vites, minus nocere tempestates. Archibius ad Antiochum Syriae regem scripsit: si fictili novo obruatur rubeta rana in media segete, non esse noxias tempestates.

LXXI. Opera rustica huius intervalli, terram iterare, arare, arbores circumfodere: ubi aestuosa regio poscat, accumulare. Germinantia, nisi in solo luxurioso, fodienda non sunt. Seminararia purgari sarculo.

teles quoque, de Nat. Anim. lib. IX, cap. 22, *chlorionem* vocal. Theodorus *vireonem* vertit, unde, nata est, ut fit saepius, occasio depravandi Plinii. PIER.

LXX. *Sarmenta*. Nunc remedia proponit adversus rubiginem, quae et Colum. lib. de Arb. cap. 43: *Ne rubigo vineam vexet. Palearum acervos inter ordines verno tempore positos habeto in vinea: quum frigus contra temporis consuetudinem intellexeris, omnes acervos incendio: ita fumus nebulam et rubiginem removebit*. Habet hoc ipsum et Diophanes in Geop. I. V, cap. 34. HARD.

Quidam tres. Sic Apuleius in Geop. I. c. HARD.

Alii siluri. Auctor Geop. loc. citat. Τινες δὲ σιλουρον τὸν ἰχθὺν κατατμήντες, καίουσι κατὰ ἀνέμον, κατὰ πᾶν μέρος τοῦ χωρίου τὴν ὁσμὴν ποιοῦντες. *Quidam silurum piscem concisum urunt secundum ventum, ac per omnes regionis partes odorem spargunt*. HARD.

Si fictili novo obruatur rubeta rana. Ultimum verbum non esse auctoris existimo, sed expositionem praecedentis a lectore insertam. PIER.

LXXI. *Opera rustica*. Varro lib. I, cap. 33; Columell. lib. XI, cap. 2. DAL.

Messem hordeaceam facere. Aream ad messem creta praeparare, Catonis sententia amurca temperata, Virgili operosius. Maiore ex parte aequant tantum, et limo bubulo dilatiore illinunt. Id satis ad pulveris remedium videtur.

LXXII. (xxx.) Messis ipsius ratio varia. Galliarum⁴ latifundiis valli praegrandes dentibus in margine infestis, duabus rotis per segetem impelluntur, iumento in contrarium iuncto: ita directae in vallum cadunt spicae. Stipulae alibi mediae falcae praeceduntur, atque inter duas mergites spica dstringitur. Alibi ab

Aream.... creta praeparare. Cato c. cxxx: *Aream, ubi frumentum teratur, sic facies. Confodiatur minute terra, et amurca bene conspergatur, ut combibat quamplurimum. Vbi bene commixta terra fuerit, et amurcam combiberit, cylindro aut pavida coaequato, etc.* Cato cretam non nominat: sed Plinius cretam dixit amurca temperandam. Virgilius vicissim amurcam non nominat, sed cretam: Georg. I, v. 178: *Area cum pinis ingenti aequanda cylindro, Et vertenda manu, et creta solidanda tenaci, Ne subeant herbae, neu pulvere vieta fatiscat.* II. — *Creta.* Quae formicarum et herbarum inimica est, talpae venenum. Varro. DAL.

Amurca temperata. In MSS. Regg. et edit. princeps, *Amurca temperata.* Et sic edidit Broterius. Eo. P.

LXXII. *Galliarum.* In Galliarum fundis latioribus, fit vehiculum, seu carpentum, in vanni seu valli grandioris modum, cuius in fronte seu margine denticuli plurimi ac rari sint: id duabus rotis brevibus fertur, impellente bove, qui capite in vehiculum verso a tergo ipsius iugo aptetur et vinculis, qui sit mansuetus, nec

modum compulsoris excedat. Hic ubi vehiculum per messes coepit impellere, omnis spica in carpentum denticulis comprehensa decedit, abruptis relictisque paleis: et ita per paucos illos ac reditus brevi horarum spatio tota messis impletur. Ita fere Pallad. lib. VII in lun. tit. 2. II.

Valli. Vallus hoc loco vehiculum nobis esse videtur, vanni grandioris instar, compactum. Vallum pro vanno Varro de Re Rust. lib. I, cap. 52, dixit. HARD.

Stipulae alibi mediae falcae. Aliter Varro: *Falce,* inquit, *secundum terram succidunt stramentum, et manipulum quemque, ut subsequerunt, possunt in terra. Vbi eos fecerunt multos, iterum eos percussent, ac de singulis secant inter spicas et stramentum. Spicas conciliunt in corbem atque in aream mittunt. Stramenta relinquuntur in segete, unde tollantur in acervum.* DAL. — *Stipulae.* Varro de Re Rust. lib. I, cap. 56, sub urbe Roma id fieri solitum ait. HARD.

Inter duas mergites. Mergas appellat Columella lib. II, cap. 21, pag. 78, ferramenta metendis frugibus idonea. *Sunt autem,* inquit, *metendi*

radice vellunt: quique id faciunt, proscindi ab se obiter agrum interpretantur, quum extrahant succum. Differentia haec: Vbi stipula domos contegunt, quam longissimam servant. Vbi feni inopia est, stramento paleam quaerunt. Panici culmo non tegunt. Milii culmum fere inurunt. Hordei stipulam bubus gratissimam servant. Panicum et milium singulatim pectine² manuali legunt Galliae. Messis ipsa alibi tribulis in area, alibi equarum gressibus exteritur, alibi perticis flagellatur. Triticum, quo serius metitur, copio-

genera complura; multi falcibus vericulatis, atque iis vel rostratis, vel denticulatis, medium culmum vocant: multi mergis: alii pectinibus spicam ipsum legunt, etc. Festus: Mergae, Furculae, quibus acervi frugum fiunt, dictae a volucribus mergis, quia id illi se in aquam mergunt, dum pisces persequuntur; sic messores eas in fruges demergunt, ut elevare possint manipulos. Plautus in Poen. act. V, scen. II, vs. 58: Palas vendendas sibi ait, et mergas datas, Vt hortum fodiat, atque ut frumentum metat. Iohan. de lanua: Merga a merges dicitur, id est, furca, cum qua cona segetis portatur. HARD.

Pectine manuali sigillatim legunt Galliae. Mergis et pectine quosdam spicas legere, idque facillimum esse in rara segete, difficillimum in densa, Columella scribit. Pectinem manulem suctor vocat manubrio affixum. DAL. — Pectine manuali. Cum pectine subdito, ut sit in tundendis hominum capillis, exstantes spicae praescinduntur, et singulae quidem, nec, ut sit in frumentis, plures comae, vel inhae simul. HARD. — Sic ex MSS. emend. HARD. sigillatim Gron. et al. Ed. P.

Messis ipsa. Seges, seu fruges demessae. HARD.

Tribulis in area. Tribula, sive tribulum, vehiculum est terendis frumentis destinatum: unde nomen quoque suum habet, velut teribula, quoniam terit et estundat. Virgil. Georg. lib. I, vs. 164: Tribulaque, trahenaeque, et iniqua pondere rastro. Vbi Servius: Tribula genus vehiculi omni parte dentatum, unde teruntur frumenta, quo maxime in Africa utuntur. Varro neutrius generis facit de Re Rust. lib. I, cap. 52: E spicis, inquit, in aream excuti grana: quod fit apud alios iumentis iunctis, ac tribulo: id fit e tabula lapidibus aut ferra exasperata, quae imposita auriga, aut pondere grandi trahitur iumentis iunctis, ut discutiat e spica grana: aut fit ex assibus dentatis cum orbiculis: quod appellant plastrum Poenicum. Nonius feminini cap. 3: Tribulae, inquit, femininum: Virgil. Georg. I: Tribulaque, trahenaeque, etc. II.

Alibi equarum. Varro, l. c. Apud alios exteritur grege iumentorum iuncto, et ibi agitato perticis, quod ungulis e spica exteruntur grana. Sic pariter Colum. lib. II, cap. 24. II.

Alibi perticis. Vti nunc maxima

sus invenitur : quo celerius vero , hoc speciosius ac robustius. Lex aptissima , antequam granum indurescat , et quum iam traxerit colorem. Oraculum vero , biduo celerius messem facere potius , quam biduo serius. Siliginis et tritici etiam ratio in area horreoque. Far , quia difficulter excutitur , convenit cum palea sua condi : et stipula tantum , et aristis liberatur. Palea plures gentium pro feno utuntur. Melior ea , quae tenuior , minutiorque , et pulveri propior : ideo optima e milio , proxima ex hordeo , pessima ex tritico , praeterquam iumentis opere laborantibus. Culmum saxosis locis quum inaruit , baculo frangunt , substratu animalium. Si palea defecit , et culmus teritur. Ratio haec : maturius desectus , muria diu respersus , dehinc siccatus in manipulos convolvitur , atque ita pro feno bubus datur. Sunt qui accendant in arvo et stipulas , magno Virgilii praeconio. Summa autem eius ratio , ut herbarum semen exurant. Ritus

parte Galliarum. Has perticas etiamnum flagella vocant , de *fléaux* : baculis extundi , ac tundi fustibus dixit Columella lib. II , c. 24. II.

Hoc speciosius. In area et in acervo melius quam in agro frumenta grandescere , ac si tempestive decisa sint , postea capere incrementum , auctor est etiam Colum. loc. cit. II.

Lex aptissima. Colum. loc. cit. *Re-erastinari non debet , sed aequaliter flaventibus iam satis , antequam ex toto grana indurescant , quum rubicundum colorem traxerunt , messis facienda est , ut potius in area et in acervo , quam in agro grandescant frumenta.* HARD.

Siliginis. Hoc eum arbitror velle , quod statim ex Columella diximus in area et in acervo magis quam in agro , frumenta grandescere. II.

Ideo optima e milio. Ad pabulum scilicet iumentorum. Colum. lib. VI , cap. 3. *Minus commode tuetur armentum paleis , quae ubique et quibusdam regionibus solae praesidio sunt : eae probantur maxime e milio , tum ex hordeo , mox etiam ex tritico.* II.

Substratu animalium. VI stramentum vice animalibus subternatur in hiberna stabulatione. II.

Virgilii praeconio. Georg. I , vers. 84 : *Saepe etiam steriles incendere profiat agros , Atque levem stipulam crepitantibus urere flammis* *Sive inde occultas vires et pabula terra Pinguis concipiant : sive illis omne per ignem Excoquitur vitium , atque exsudat inutilis humor , etc.* II.

Summa autem. Praecipua , inquit , optimaque ratio Virgilii est , ut herbarum inutilium semina igne exu-

diversitatem magnitudo facit messium, et caritas operariorum.

LXXIII. Connexa est ratio frumenti servandi. Horrea operose tripedali crassitudine, pariete lateritio, exaedificari iubent aliqui. Praeterea superne impleri, nec afflatus admittere, aut fenestras habere ullas. Alii ab exortu tantum aestivo, aut septemtrione, eaque sine calce construi, quoniam sit frumento inimicissima: nam quae de amurca praeceperint, indicavimus. Alibi contra suspendunt granaria lignea columnis, et perflari undique malunt, atque etiam a fundo. Alii omnino pendente tabulato extenuari granum arbitrantur: et si tegulis subiaceat, confervescere. Multi ventilari quoque vetant: curculationem enim non de-

rantur. Hunc igitur intellectum Plinius putavit esse horum verborum, *omne per ignem Excoquitur vitium*. Alii *summa autem ratio* legunt, dempti *vocula eius*: ut sit sententia: praetermissam ab eo vate rationem validissimam, quae hunc ritum probaret. Sed MSS. omnes reclamant. -H.

Caritas operariorum. Sic ex MSS. emend. Hard. Gronov. et al. *caritas operariorum* Ed. P.

LXXIII. *Horrea operose*, etc. Columella, lib. 1, cap. 6; Varro, lib. 1, c. 57; Vitruv. lib. VI, c. 9. DAL. — *Horrea... tripedali*. Bipedali contentus Palladius, l. I, cap. 49, pag. 48. H. — Sic ex MSS. emend. Hard. *operosa tripedali* Gron. et al. Ed. P.

Praeterea superne. Non per fenestras, sed per tabulatum, cameramve, in horreum grana coniici. H.

Aut septemtrione. Hunc situm approbat Vitruv. l. I, c. 4. H.

Eaque sine calce. Amurcam immiscet calci Columell. loc. cit. ad solum sternendum pavimenta quoque coagmen-

tanda. Item Geopon. auctor, lib. II, cap. 25. H.

Nam quae... indicavimus. Lib. XV, cap. 8. Adde iis Columellam, lib. I, cap. 6: *Neque me praeterit sedem frumentis optimam quibusdam videri horreum camera contextum, cuius solum terrenum priusquam consternatur perfossun, et amurca recenti, non salsa, madefactum, velut Signinum opus, pavieudis condensatur*. H.

Alibi contra. Sic libri omnes. Varro de Re Rust. lib. I, cap. 57: *At triticum condi oportet in granaria sublimia, quae perflentur vento ab exortu, ac septemtrionum regione, atque nulli aura humida ex propinquis locis adspiret*. Et paulo post: *Granaria in agro quidam sublimia faciunt, ut in Hispania citeriore, et in Apulia: ita ut non solum a lateribus per fenestras, sed etiam subtilis a solo ventus regirare possit*. HARD.

Multi ventilari. Colum. lib. I, cap. 6: *Sic emouita sola et latera horreorum, ut rutili, prohibent curculationem*:

scendere infra quatuor digitos, nec amplius periclitari. Columella et Favonium ventum conferre frumento praecipit: quod miror equidem, siccissimum alioqui. Sunt qui rubeta rana in limine horrei pede e longioribus suspensa, invehere iubeant. Nobis referre plurimum tempestivitas condendi videbitur. Nam si parum tostum atque robustum collectum sit, aut calidum conditum, inimica innasci necesse est: diuturnitatis³ causae plures: aut in ipsius grani corio, quum est numerosius, ut milio; aut succi pinguedine, qui pro humore sufficit tantum, ut sesamæ: aut amaritudine, ut lupino et cicerculæ. In tritico maxime crescunt

quod genus exitii quum incidit, multi opiuntur arceri posse, si exsae fruges in horreo ventilentur, et quasi refrigerentur. Id autem falsissimum est: neque enim hoc facto expelluntur animalia, sed immiscetur totis acervis: qui si maneant immoti, summis tantum partibus infestantur: quoniam infra mensuram palmi non nascitur curculio: longeque praestat id solum, quod iam vitiatum est, quam totum periculo subicere, etc. II.

Curculionem enim non desc. Refert hoc ipsum Palladius l. c. ex Columella, Virg. Georg. I, vs. 485: populatque iugentem farris acervum Curculio. Vermis est frumenta corrodens, vulgo ealendre, charaçon. Plantus in ea fabula, quam de parasiti cuiusdam nomine Curculionem inscripsit, act. IV, scen. iv, vs. 30: Vbi nuc Curculionem inveniam? cæ. In tritico facillime Vel quingentos curculiones pro uno faxo reperias. II.

Columella. Lib. II, cap. 24, p. 79: At ubi paleis immixta sunt frumenta, vento separentur. Ad eam rem Favonius habetur eximius, qui lenis, aequalisque,

activis mensibus perflat. Sic etiam auctor Geopon. lib. II, cap. 25. II.

Siccissimum. Tepidium Favonium, sed subsolano tamen sicciorum esse dixit lib. II, c. 48. II.

Sunt qui rubeta rana. Rursus hic et ubicumque post octavum librum adiecta fuerit vox rana, persuasum habeo supersuere. Neque enim est brevitatis Pliniana, quum abunde in octavo descripserit rubetam ranam, toties in sequentibus inculcare rubeta rana, quasi de industria vellet tondere. PIST.

Inimica innasci. Formicam et curculionem. HARD.

Diuturnitatis Theophrastus, de Causis. lib. IV, cap. 16: Πρὸς δὲ θεσσαρισμὸν ἄριστα μὲν κέγχρος, καὶ ἔλυμος, καὶ σήσαμον, καὶ θέρμος, καὶ ἐρίθινθος. Τὰ μὲν, ὅτι πολυχίτωνα καὶ ξηρά, τὰ δ' ὅτι λιπαρά. Ο ἢ θέρμος καὶ ὁ ἐρίθινθος πικρότητα τινα ἔχουσι καὶ δριμύτητα· καὶ διατηροῦσι δὲ ταῦτα ἀπαθῶ, ὥσπερ εἴρηται Ομνium optime recondi possunt, milium, panicum, sesama, lupinum, cicer. Milium et panicum, quia tunica multiplici integun-

animalia, quoniam spissitate sua concalescit, et fure crasso vestitur. Tenuior hordeo palea, exilis et legumini: ideo non generant. Faba crassioribus tuniceis operitur, ob hoc effervescit. Quidam ipsum triticum diuturnitatis gratia aspergunt amurca, mille 4 modios quadrantali. Alii Chalcidica aut Carica creta, aut etiam absinthio. Est et Olynthi, ac Cerinthe Euboeae terra, quae corrumpi non sinat. Nec fere condita in spica laeduntur. Vtilissime tamen servantur in scrobibus, quos siros vocant, ut in Cappadocia, et in Thracia. In Hispania et Africa, ante omnia ut sicco solo fiant, curant: mox ut palea substernatur. Praeterea cum spica sua conduntur. Ita frumenta si nullus spiritus penetret, certum est nihil maleficum nasci.

tur et sicca sunt: sesama, ob suae pinguitudinem: lupinum et cicer amaritudinem quandam et acrimoniam habent, quae conservare ea sine noxa possunt, ut dictum est. Cicerculam Theophrasti ἐπισφύδον dici obiter animadvertit. H.

Quidam ipsum. Varro de Re Rust. lib. I, cap. 57: *Quidam ipsum triticeum amurca conspergunt, quum addant in circiter mille modium, quadrantal amurcae. Item alius aliud asfriat, aut adspersit: ut Chalcidicum, aut Caricam, cretam, aut absinthium.* De quadrantali seu amphora dixi lib. XIV, cap. 5. H.

Absinthio. Coriandrum et conyzam laudat Palladius. Dalec.

Est et Olynthi. Creditur et terram apud quosdam haberi: inquit Theophrastus, Hist. lib. VIII, cap. extr. quae illium triticum servari unice potest:

* Δοκεῖ δὲ καὶ γὰρ τις εἶναι παρὰ τῶν, ἢ διαπαρομένη συντηρεῖ τὸν πυρὸν. Ὅπερ ἦτε ἐν Οὐλύθῃ, καὶ ἐν Κερύνθῃ τῆς Εὐβοίας.

Siros. Cryptas Vitruv. appellat lib. VI, cap. 8. Dalec. — *Quos siros vocant.* Varro, l. c. *Quidam granaria habent sub terris, speluncas, quas vocant σιρῶδες, ut in Cappadocia ac Thracia. Alii, ut in Hispania ceteriore puteos, ut in agro Carthaginensi et Oicensi. Horum solum paleis subterrunt, et curant ne humor aut aer tangere possit, nisi quum promitur ad usum: quo enim spiritus non pervenerit, ibi non oritur curculio.* Habet eadem Columella, l. I, cap. 6. Hesych. Σιρῶς, ὀρύγματα, ἐν οἷς κατετίθεντο τὰ σιτάρια. Haseo. — In calidis regionibus triticum optime servari in his puteis, quos hodieque silos appellamus, auctor est Shaw, Voy. tom. I, pag. 287. Repertum est in Herculanensibus ruinis triticum in fictilibus vasis conditum ante annos 1700. Alia multa habemus exempla tritici per triginta quadraginta, aut etiam centum et decem annos servati. Vid. Mémoires de l'Académie des Sciences, ann. 1708. Ed. P.

Varro auctor est, sic conditum triticum durare annis quinquaginta, milium vero centum. Fabam et legumina in oleariis cadis oblita cinere, longo tempore servari. Idem fabam a Pyrrhi regis aetate, in quodam⁵ specu Ambraciae usque ad piraticum Pompeii Magni bellum durasse, annis circiter centum viginti. Ciceri tantum nullae bestiolae in horreis innascuntur. Sunt qui urceis cinere substratis, et illitis acetum habentibus, legaminum acervos superingerant, ita non nasci maleficia credentes. Alii, qui in salsamentariis cadis gypso illinant; alii, qui lentem aceto laserpitia-to respergant, siccataeque oleo inungant. Sed brevissima observatio, quod vitiis carere velis, interlunio legere. Quare plurimum refert, condere quis malit, an vendere. Crescente enim luna, frumenta grandescunt.

Varro. Loc. cit. In Bibliotheca Caesarea Viennae Austriae capsulam asservari, scribit Lambecius ei Bibliothecae praefectus, lib. VI, p. 316, quae in capsula frumentum sit conditum, quod anno 1664, trecentorum iam ac tricenum esset annorum, ut ex affixis ei capsae publicis instrumentis ac monumentis liquet. H.

Fabam et legumina. Theophr. Hist. lib. VIII, cap. 10, ad Apolloniam maris Ionii, fabam nullo pacto rodi scribit, et ideo quam diutissime servari. DAL.—*Fabam*, etc. Varro de Re Rust. I, 58. H.

Oblita cinere. Illitis e cinere fiebat, cinere in modum gypsi temperato, id est, aqua spissius diluto et commisto. Columella, lib. XIII, cap. 43. DALE.

Sunt qui urceis. Fictilibus, aeneisve vasis, coopertis, iustus acetum haben-

tibus, foris cinere illitis, inferne cinere rursus substratis. H.

Malefica. Bestiolas frugibus inimicas. H.

Alii, qui in. Quod de leguminibus generatim Plinius et universe pronuntiat, hoc in primis de lente Columella, lib. II, cap. 10: *Ea*, inquit, *ne curculionibus absumatur, in sole siccetur, et radice sulphuris trita cum aceto adspargatur, defriceturque, atque ita rursus in sole siccata, et mox refrigerata recondatur, si maior est modus, in horreo: si minor, vasis oleariis, salsamentariisque, quae repleta confestim gypsata sunt. Quandoque in una promiserimus, integram lentem reperiemus. Potest tamen etiam citra istam medicationem cineri mixta commodè servari.* H.

Crescente enim luna. Frumenta luna crescente lecta grandescunt in area. H.

LXXIV. (XXXI.) Sequitur ex divisione temporum autumnus a Fidiculae occasu ad aequinoctium, ac deinde Vergiliarum occasum, initiumque hiemis. In his intervallis significant, pridie idus Augusti Atticae Equus oriens vesperi: Aegypto et Caesari Delphinus occidens. XI kalendas septembris Caesari et Assyriae, stella, quae Vindemitor appellatur, exoriri mane incipit, vindemiae maturitatem promittens. Eius argumentum erunt acini colore mutati. Assyriae v kalendas et Sagitta occidit, et Etesiae desinunt. Vindemitor Aegypto nonis exoritur, Atticae Arcturus matutino, et Sagitta occidit mane. Quinto idus septembris Caesari Capella oritur vesperi. Arcturus vero medius pridie idus, vehementissimo significato terra marique per dies quinque. Ratio eius haec traditur: si Delphino occidente imbres fuerint, non futuros per Ar-

LXXIV. *Significant.* Hoc est, ut saepe diximus, tempestatum significatus habent dies aut sidera mox appellanda. HARD.

Delphinus occidens. Occasu vespertino: quem idibus Columella adiudicat: *Idibus Augusti, Delphini occasus, tempestatem significant.* Et postero die, XIX kal. septembr. eiusdem sideris matutinus occasus tempestatem significat. II.

XI kal. septemb. Quatriduo post Columellae, XI, 2: *VII kal. sept. Vindemitor exoritur mane, et Arcturus incipit occidere: interdum pluvia.* HARD.

Vindemitor. Sic ex MSS. em. HARD. *Antevindemitor, προπρυγνής* Ptolem. *προπρυγνής* et *Provindemitor* Vitr. *πρυγνής* Hesiod. *vindemitor* Gr. et al. EN. P.

Eius argumentum erunt acini colore mutati. Scribo, *Eius argumen-*

tum erunt vinacea colore mutata. Columella lib. II, cap. 2: *Naturalis autem maturitas est, si quam expresseris vinacea, quae acinis celantur, iam infuscata et nonnulla propemodum nigra fuerint.* Nam colorem nulla res vivaceis potest asferre nisi maturitas, praesertim quum ita in uvidia parte uicinorum sint, ut et a sole aestuante et a ventis protegantur; humorque ipse non patitur ea praecoqui atque infuscare nisi suapte natura. FIAT.

Quinto idus. Columellae, *Septima idus Capra exoritur, tempestatem significat.* II.

Vehementissimo. Plautus in *Rudente*, Prolog. v. 69: *Iuerepi liberum, et fluctus movi maritimos.* Nam *Arcturus signum sum omnium acerrimum: Vehemens sum exoriens: quum occido, vehementior.* Stella est eximia conspicua in signo Bootae sive Arctophylaciae, post caudam

cturum. Signum orientis eius sideris servetur hirsutinus abitus : namque deprehensae intereunt. Decimo sexto kalendas octobris Aegypto Spica, quam tenet Virgo, exoritur matutino, Etesiaeque desinunt. Hoc idem Caesari xiv kalendas, xiii Assyriae significant : et xi kalendas Caesari commissura Piscium occidens, ipsumque aequinoctii sidus viii kalendas octobris. Deinde consentiunt (quod est rarum) Philippus, Callippus, Dositheus, Parmeniscus, Conon, Criton, Democritus, Eudoxus, iv kalendas octobris Capellam matutino exoriri, et iii kalendas Hoedos. Sexto nonas octobr. Atticae Corona exoritur mane. Asiae et Caesari v kalendas Heniochus occidit matutino. Tertio kalendas Caesari Corona exoriri incipit ; et postridie occidunt Hoedi vesperi. viii idus octobris Caesari fulgens in Corona stella oritur. Et iii idus Vergiliae vesperi. Idibus Corona tota. Sexto kalendas novembris Suculae vesperi exoriuntur. Pridie kalendas Caesari Arcturus occidit : et Suculae exoriuntur cum sole. Quarto nonas Arcturus occidit vesperi. Quinto idus novembris gladius Orionis occidere incipit. Deinde iii idus Vergiliae occidunt. In his temporum intervallis opera rustica, napos, raphanos serere, quibus diebus diximus. Vulgus agreste et rapa post ciconiae discessum

maioris ursae : unde nomen habet, quasi ἀρκτος οὐρά. Cicero in Phaenonom. de Arctophylace : *Arctophylax vulgo qui dicitur esse Bootes... Huius autem sulter praecordia fixa videtur Stella micans radiis, Arcturus nomine claro.* H.

Namque deprehensae. Quae ab eo sidere deprehenduntur, nec ante abierint, quam exoriantur, frigore intereunt. H.

Hoc idem Caesari. Et Columellae lib. XI, cap. 2, p. 384 : *xiv kalend.*

octobr. Spica Virginis exoritur. H.

Commissura Piscium. Ea taeniola est, qua uterque piscis connectitur, ut quidem in globo pingitur. Columella eodem die Pisces occidere matutino ait. H.

Aequinoctii sidus. Sol aequinoctium faciens. H.

Quibus diebus diximus. Cap. 35, *inter duorum numinum dies festos, Neptuni atque Vulcani.* H.

Post ciconiae. De eius discessu diximus cap. 34. HARD.

male seri putat. Nos omnino post Vulcanalia, et praecocia cum panico. A Fidiculae autem occasu viciam, faseolos pabulum: hoc silente luna seri iubent. Et frondis praeparandae tempus hoc est. Vnus frondator quatuor frondarias fiscinas complere in die iustum habet. Si decrescente luna praeparetur, non putrescit: aridam colligi non oportet. Vindemiam antiqui numquam existimavere maturam ante aequinoctium: iam passim rapi cerno. Quamobrem et huius tempora notis argumentisque signentur. Leges ita se habent: Vvam calidam ne legito, hoc est, in eius siccitate, ac nisi imber intervenerit. Hanc ne legito rorulentam, hoc est, si ros nocturnus fuerit; nec prius, quam sole discutiatur. Vindemiare incipito, quum ad palmitem pampinus procumbere coeperit, aut quum exempto acino ex densitate intervallum non compleri apparuerit, acinum non augeri. Acinos plurimos fert, si contingat crescente luna vindemiare. Pressura una culeos xx implere debet. Hic est pes iustus. Ad totidem

Et praecocia. Rapa nimirum, cum panico, quod seri diximus ante Vergiliarum exortum, initio cap. 40. HARD.

Pabulum. Sive ocymum, ut dictum est lib. XVII, 35: *Ocymum*, quod in vinea seri Cato iubet, antiqui appellabant pabulum, etc. II.

Hoc silente luna. Hoc est, in interlunio, ut dictum est lib. XVI, 74. Adde Marbodaem lib. de Lap. pret. cap. 49, qui lunam silentem lunam primam interpretatur. II.

Vindemiam antiqui, etc. Varro lib. I, cap. 13; Columella lib. XII; Cato cap. xxiii; Palladius cap. xi Sept. DALC.

Ac nisi imber. Simile est quod Cato praecipit cap. cxii de vino Coo

faciendo: *Vvas. relinquo in vinea, sinito ut bene coquantur: et ubi pluerit, et siccaverit, tunc deligito*, etc. HARD.

Quum ad palmitem, etc. Quum vinacea, sive grana acinorum, fusca vel nigra fuerint. Pallad. DALC.

Acinos plurimos fert. Sic ex MSS. em. HARD. *acino plurimum refert* Gr. et al. ED. P.

Pressura. Pressuram vocat, quantum uvarum in superposita cavea pedibus pressarum lacus vinarius accipit. DAL.

Culeos. Culeus 20 amphoras continet, et urnas 40. Fannius: *Est et his decies quem conficit amphora nostris culeus: hoc nulla est maior mensura liquoris.* De mensuris liquidorum

culeos et lacus, xx iugeribus unum sufficit torculum. Premunt aliqui singulis, utilius binis; licet magna sit vastitas singulis. Longitudo in his refert, non crassitudo: spatiosa melius premunt. Antiqui funibus vitisque loreis ea detrahebant, et vectibus. Intra centum annos inventa Graecanica, mali rugis per cochleas bullantibus, palis affixa arbori stella, a palis arcas lapidum attollente secum arbore: quod maxime probatur. Intra viginti duos hos annos inventum, 7

vide annotat. Philandri in lib. VI Vitruvii cap. 9. DAL. — *Culeos*. De culeo diximus XIV, 5; de lacu cap. 7. HAD.

Pes iustus. *Pedum iustum* dici arbitror, iustam exactamque mensuram liquidorum, quae omnes alias continet (est enim culeus omnium vini mensurarum maxima): ad pedis similitudinem, qui iusto modo inferiores alias mensuras colligit, nempe uncias, ut alii volunt, duodecim, ut alii, sedecim: non autem brisam, et vinaceorum scapos sive scipiones cum folliculis, quos pedem Columella vocat lib. XII. Vulgo *le mare*. DAL.

Et lacus. *Pour vingt cuivres*. H.

Unum sufficit torculum. Vitruvius lib. VI, cap. 9; Cato cap. XII, XIII, XVIII; Colum. lib. I, cap. 6; Varro lib. I, cap. 54. DAL. — *Torculum*. *Un pressoir*. Torculum, torcular, torcularium dixere promiscue vetusti scriptores. H.

Premunt aliqui singulis. Torculis, sive prelis scilicet. Est autem prelem torcularium, *l'arbre du pressoir*. HAD.

Licet magna sit vastitas. Duobus prelis longitudinem pedum quadragenum Vitruvius assignat VI, 9; latitudinem XXIV. H.

Spatiosa. Quae nempe longiora sunt et eadem latiuscula. H.

Antiqui. Meminit eius moris loco cit. Vitruvius: *Ipsum autem torcular, si non cochleis torquetur, sed vectibus*, etc. H.

Detrahebant. Deprimebant prela. HAD.

Intra centum annos. Angusti principatu. H.

Graecanica. Subintellige torcula: *pressoir à vis*. Graecanica torcula, in quibus rugae torcularii muli per cochleam torquentur: imposita arbori affixaque ex altero trabis capite stella lignea e palis decussatim positis: quibus e palis arcas lapidum pendeant, quas secum attollat arbor. H.

Bullantibus. Decurrentibus per cochleam spiris crassioribus, torosis, exstantibus, in bullae morem rotunditatis. Plus etiam dixisse videtur una significatione vocis huiusce *bullantibus*, quam possit ulla copia sermonis enarrari. H.

Attollente secum arbore. Ad aequipondium videlicet, interim dum ex altero capite arbor deprimitur: uti in tollenonibus fieri quotidie promptum est intelligere. De tollenonibus libro XI, cap. 20.

Intra viginti duos. Anno igitur Ve-

parvis prelis, et minori torculari, aedificio breviorē, et malo in medio decreto, tympana imposita vinaceis superne toto poudere urgere, et super prela construere congriem. Hoc et poma colligendi tempus, et observatio, quum aliquod maturitate, non tempestate, deciderit: hoc et faeces exprimendi: hoc et defrutum coquendi silente luna noctu: aut si interdiu, plena: caeteris diebus aut ante exortum lunae, aut post occasum. Nec de novella vite, aut palustri, nec nisi e matura uva, nec nisi foliis despumandum: quia si ligno contingatur vas, adustum ac fumosum fieri putant. Iustum vindemiae tempus ab aequinoctio ad Vergiliarum occasum dies XLIV. Ab eodem die oraculum occurrit, frigidum picari pro nihilo ducuntium. Sed iam et kalendis ianuarii, defectu vasorum, vindemiantes vidi, piscinisque musta condi, aut vina effundi priora, ut dubia reciperentur. Hoc tam saepe proventus nimio evenit, quam saevitia insidiantium caritati civili. Sed aequi patrisfamilias modus est, annona cuiusque anni uti. Id peracque etiam lucro-

his 808; Neronis, tertio: haec enim auctor commentabatur anno 830. H.

Et malo. Malus torcularius in medio statuitur, la vis du pressoir. H.

Tympana. Asseres planos ac lutos, uvis quae sunt premendae impositos. HARD.

Congriem. Vel tignorum, vel lapidum, quorum gravitas ponderi addat. DAL.

Hoc et defrutum. Ita Colum. XII, 19. HARD.

Iustum vindemiae tempus, etc. Varro de Re Rust. lib. I, cap. 34. HARD.

Frigidum, etc. Frigido picare pro nihilo duci. Eo sensu, inutile prorsus esse, intempestivum et nihili,

vasa, dolia fricare, radere, picelinire, ad excipiendum vinum praeparare, quum iam caelum frigidum esse incipit, ut septembri mense, quum autumnus init: opus enim id rusticum faciendum est adhuc aestuoso caelo, longe antequam vindemiae tempus advenerit. DAL.

Vina effundi priora. Quum apotheca plena est vini veteris, nec condendo musto vasa parata et vacua sunt. Turn. l. XXX, c. 34. DAL.

Et dubia. Nova scilicet, quibus vetusta vina praesent. Sunt enim ea dubiae bonitatis, quorum tam sera pressura, quaeque serius sunt vasis condita. HARD.

sissimum. Reliqua de vinis affatim dicta sunt. Item vindemia facta olivam esse rapiendam, et quae ad oleum pertinent, quaeque ad Vergiliarum occasum agi debent.

LXXV. (XXXII.) His, quae sunt necessaria, adiciuntur de luna, ventisque et praesagiis, ut sit tota sideralis ratio perfecta. Namque Virgilius etiam in numeros lunae digerenda quaedam putavit, Democriti sequutus ostentationem. Nos legum utilitas, quae in toto opere, in hac quoque movet parte. Omnia quae caeduntur, carpuntur, conduntur, innocentius decrescente luna, quam crescente fiunt. Stercus, nisi decrescente luna, ne tangito. Maxime intermenstrua dimidiaque stercorato. Verrēs, iuvenco, arietes, hoedos decrescente luna castrato. Ova luna nova supponito. Scrobes luna plena noctu facito. Arborum radices luna plena operito. Humidis locis interlunio serito, et circa interlunium quatrinduo. Ventilari quoque frumenta ac legumina, et condi circa extremam lunam iubent: seminaria, quum luna supra terram

LXXV. *Luna...* De lunari ratione, Varro l. I, c. 37. DAL.

Virgilius etiam in numeros, etc. Ipsa dies alios alio dedit ordine luna, Felices operum; quintam fuge, etc. Georg. I, 276. Mox *quaedam lunae*, hoc est, quaedam de luna. H.

Democriti sequutus ostentationem. Mirum est omissam hac in parte a Plinio Hesiodi mentionem, quem sequutum esse Virgilium in digestionem quorundam operum in numeros lunae, ex primo Georgicon volumine notum est, et confirmat Servius grammaticus. Quare aestimandum hic est, legine debeat non *ostentationem*, sed et *Hesiodi rationem*. PINT.

Omnia quae caeduntur. Theophr.

PLIN. N. H. TOM. VI

Histor. lib. V, c. 4. DAL. — *Omnia quae.* Vide quae dicta sunt II, 74. HARD.

Stercus, nisi decrescente. Hoc nimis est, quod Germanicus Caesar suis commentariis scribit in Aratum, augmenta detrimentaque lunae non solum terram sentire, sed et lapides, et cerebra, et laetamina, quae lunae cremētis eiecta vermiculos pariunt. Denique lunae cremētis abscissa ligna furfuraceis tinearum terebramentis fistulascere. Hadrianus Iun. VI, cap. 20. DAL. — *Stercus.* Auctor Geop. II, cap. 49, pag. 59: *Οτι δὲ σελήνης ἀψευδοῦσης οὐ γὰρ κοπρέζειν,* etc. HARD.

Intermenstrua. Sive intermestri, ut

Y

sit, fieri: calcari musta, quum luna sub terra: item materies caedi, quaeque alia suis locis diximus. Neque facilius est observatio ac iam dicta a nobis secundo volumine: sed quod intelligere vel rustici possint, quoties ab occidente sole cernetur, prioribusque noctis horis lucebit, crescens erit, et oculis dimidiata iudicabitur: quum vero occidente sole orietur ex adverso, ita ut pariter aspiciantur, tum erit plenilunium. Quoties ab ortu solis orietur, prioribusque noctis horis detrahet lumen, et in diurnas extendet, decrescens erit, iterumque dimidia. In coitu vero (quod interlunium vocant) quum apparere desierit. Supra terras autem erit, quandiu et sol, interlunio, et prima tota die: secunda, horae unius dextante sicilico: ac deinde tertia usque ad quintam decimam, multiplicatis horarum iisdem portionibus: quinta decima tota supra terras noctu erit, eademque sub terris tota die. Decima sexta ad primae horae nocturnae dextantem sicilicum sub terra aget, easdemque portiones horarum per singulos dies adiciet usque ad interlunium. Et quantum primis partibus noctis detraxerit, quod sub terris agat, tantumdem novissimis ex die adiciet supra terram. Alternis autem mensibus xxx implebit numeros, alternis vero detrahet singulos. Haec erit ratio lunaris.

dictum est lib. XVI, cap. 75. HARD.—*Intermenstrua*. De luna intermenstrua vid. Fulv. Ursinus ad Varr. de Re Rust. lib. I, cap. 37. DALZG.

Item materies. Vide lib. XVI, cap. 74. HARD.

Secundo volumine. Lib. II, cap. 44. HARD.

Quoties ab ortu. Quoties ab exortiva caeli parte orietur, sed serius, ita ut nocti suum lumen per aliquot horas neget. II.

Dextante sicilico. Lib. II, cap. 44, lucet dodrantes semuncias horarum. Dextantem sicilicum unius horae, Budaens lib. I de Ase, decem uncias cum quarta unciae parte interpretatur. DAL.—*Dextante sicilico*. Secunda die, inquit, luna supra terras erit per dextantem sicilicum unius horae vesperi, hoc est, 51 min. $1\frac{1}{4}$, seu per quinque sextas partes unius horae, et aliquanto amplius. Finge horam unam in partes duodecim tri-

LXXVI. (xxxiii.) Ventorum paulo scrupulosior. Observato solis ortu quocumque libeat die, stantibus hora diei sexta, sic ut ortum eum a sinistro humero habeant, contra mediam faciem meridies, a vertice septemtrio erit. Qui ita limes per agrum currit, cardo appellatur. Circumagi deinde melius est, ut umbram suam quisque cernat: alioqui post hominem erit. Ergo permutatis lateribus, ut ortus illius diei a dextro humero fiat, occasus a sinistro, tunc erit hora sexta, quum minima umbra contra medium fiet hominem. Per huius mediam longitudinem duci sarculo sulcum: vel cinere lineam, verbi gratia, pedum viginti conveniet; mediamque mensuram, hoc est, in x pede, circumscribi circulo parvo, qui vocetur umbilicus. Quae pars fuerit a vertice umbrae, haec erit ventus septemtrionalis. Illo tibi, putator, arborum plagae ne spectent, neve arbusta vineaeve, nisi in Africa, Cyrenis, Aegypto. Illinc flante ne arato, quae-

bui: destans ex illis denas completitur: sicilicus, partis undecimae quartam partem. H.

LXXVI. Ventorum. Arist. lib. de Mundo, cap. 3. DAL.

Hora diei sexta. Quae nobis meridies est, et duodecima diei hora. H.

Cardo. Limiti, fossae, viae, quae a meridie ad septentrionem ducebatur, cardinis nomen inditum est a mundi cardine, ut Hyginus admonet initio libri de Limitibus constituendis. HARO.

Qui vocetur umbilicus. Umbilicum Plinius admonet appellari, spatium instar circuli circumscriptum, in medio agro, vel regionis. Sic lib. III, cap. 17, *Catilina locum* dixit idem a Varrone appellari *Italiae umbilicum*. Eo sensu etiam in Cantico Cantico-

rum dicitur, VII, 2: *Umbilicus tuus crater tornatilis, nunquam indigens poculis.* Nam ibi populus Iuda Hierosolymitanae toparchiae praekonium facit, et Bethlehem oppidum, quod in medio illius toparchiae sive regionis est, cisternam dicit habere similem crateri bene tornato, quo nihil effici possit rotundius, nec umquam potus egentem. Cisterna haec, cuius sit mentio Reg. II, XXII, 15: *Desideravit ergo David, et ait: O si quis mihi daret potum aquae, de cisterna, quae est in Bethlehem iuxta portam! Pocula* enim pro ipso potu dixere latinitatis auctores optimi. Sic *viventia pocula* dixit Plinius lib. XXVIII, 2. Sic etiam Horat. II, Sat. 6, v. 70: *siccant inaequales calices comiva, solutus legibus insanis: seu quis caput*

que alia praecipimus. Quae pars lineae fuerit a pedibus umbrae, meridiem spectans, haec ventum Austrum dabit, quem a Graecis Notum diximus vocari. Illinc flatu veniente, materiam, vineamque, agricola, ne tractes. Humidus aut aestuosus Italiae est. Africae quidem incendia cum serenitate affert. In hunc Italiae palmites spectent, sed non plagae arborum vitiumve. Hunc oliveti metator Vergiliarum quatriduo, hunc caveat, insitor calamis, gemmisque inoculator. De ipsa regionis eius hora praemonuisse conveniet. Frondem media die, arborator, ne caedito. Quum meridiem adesse senties, pastor, aestate contrahente se umbra, pecudem a sole in opaca cogito. Quum aestate pasces, in occidentem specta ante meridiem, post meridiem in orientem: aliter noxium, sicut hieme et vere si in rorulentum duceres. Ne contra septemtrionem paveris supra dictum. Clodunt ita, lippiuntve

acria fortis Pocula, seu modicis humescit lactius. II.

Quaeque alia praecipimus. Scribendum haud dubie praecipimus, non praecipimus: reservat enim praceptum in caput proximum, et es eo constabit. PIET.

Hunc... quatriduo. Quo de quatriduo egimus lib. XVII, 2. II.

Aestate contrahente se umbra, pecudem a sole in opaca ducito. Aliter exhibet velus codex, Aestate contrahente de umbra solis, pecudes in opaca ducito. PIET.

Quum aestate. Vide quae in eam rem diximus lib. VIII, 75. Adde Palladium lib. XIII in Nov. t. 13, pag. 471. HARD.

Sicut hieme et vere. Morbum hunc lippiitudinis seu gravedinis et alvi

citae, non flatui septemtrionis, sed rori hiemis verisque Columella tribuit lib. VII, cap. 3. PIET. — Sicut hieme. Colum. loco cit. Hieme et vere, matutinis temporibus intra septa contineantur, dum dies arvis gelicidia detrahat: nam pruinosae his diebus herba peculi gravedinem creat, ventremque praeit, etc. Vide et esp. 5 eiusdem libri; Palladium quoque loco cit. HARD.

Supra dictum. Libentius agnoverim sit praedictum: quasi dicat, praeductus esto, ut esp. 33. Quin enim loco id ante diserit, non occurrit. HARD.

Clodunt ita. Oculum nimirum, ut qui nictatione laborant. Inde fortassis Clodia gens apud Romanos nomen traxit. HARD.

ab afflatu et alvo cita pereunt. Qui feminas concipi voles, in hunc ventum spectantes iniri cogito.

LXXVII. (xxxiv.) Diximus ut in media linea designaretur umbilicus. Per hunc medium transversa currat alia. Haec erit ab exortu aequinoctiali ad occasum aequinoctialem: et limes qui ita secabit agrum, decumanus vocabitur. Ducantur deinde aliae duae li-

Qui feminas. Scribendum, *Qui mares concipi voles*, etc. alioquin conamittes Plinium cum Columella, et quod gravius est, cum Aristotele, ex quibus Columella lib. VII, cap. 3: *At si res*, inquit, *exigit ut plures mares prognerandi sint, Aristoteles vir callidissimus rerum naturae precepit admixturae tempore observare siccis diebus habitus septemtrionales, ut contra ventum gregem pascamus, et cum spectans admittatur pecus. At si feminae generandae sint, austrinos flatus captare, ut eadem ratione matricem incantur.* Haec Columella. Aristoteles autem libro de Generatione Animal. IV, cap. 2, sic disserit: *Flatibus item aquilonis magis quam austrinis mares gignuntur.* Et mox paulo post: *Nec non pastores avertit interesse ad maris ne feminae precoris fetuam, non solum si ita occidit, ut initus aquilonis austrinive flatibus fiat, sed etiam si quum pecus eoit, spectat ad Aquilonem aut Austrum.* Probat id quonque auctoritate Didymi Heron graecus auctor lib. Geopon. XVIII. Nec tamen a praedictis scriptoribus Plinius dissentiret, sed quod esset intollerabile, a se ipso, qui capite sequente mares aquilonis flatibus; feminas austrinis procreari tradit. Sed persuasum habeo verba haec Plinio non esse. Cur enim anticipasset hic Plinius quod statim cap. proximo dicturus

erat. *Pert.* — *Qui feminas... ventum.* In septemtrionem videlicet, qui noxius est, non in Aquilonem, qui salubrior: in quem quae spectare coguntur oves, mares edunt, ut diximus ex Aristotele, caeterisque, lib. VIII, 72, dieimusque iterum cap. sq. *Παρο.*

LXXVII. Diximus. Cap. sup. II. *Umbilicus.* Vide *γνώμων* in lexico Const. Haec machina respondere videtur arneo gnomoni (Sextus Pompeius *Guomoni* vocat) in amussis medio collocato, quem Vitruvius describit lib. I, cap. 6. Indagatorem umbrarum, *σκιωγράφον*, id instrumentum Graeci vocant. *Dal.*

Decumanus. Iurisconsultis limites qui populo iter praebent, alii sunt decumani, lati pedes 40; alii cardines, lati pedes 20; alii Aetuarii, lati pedes 42; alii subruncivi, lati pedes 8. Cuiacius, cap. 2 Observat. Vide Politianum, Miscell. cap. 86. Antiquis decumanus dicebatur *dextratus* et *sinistratus*, quod orientem ad dextram habeat, occidentem ad sinistram. *Dalec.* — *Decumanus vocabitur.* Festus quoque: *Decumanus appellatur limes, qui sit ab ortu solis ad occasum: alter ex transversu eurus, appellatur cardo.* Atque eam ob causam, quod niam litterae X figuram exhibet, quae nota decarii est, decumano limiti factum id nomen. Alia causa appellationis decumani omni, decuma-

neac in decusses obliquae, ita ut a septemtrionis dextra laevaue ad Anstri dextram laevamque descendant. Omnes per eundem currant umbilicum, omnes inter se pares sint, omnium intervalla paria. Quae ratio semel in quoque agro ineunda erit, vel si saepius libeat uti, e ligno facienda, regulis paribus in tympanum exiguum, sed circinatum, adactis. Ratione qua doceo, occurrendum ingeniis quoque imperitorum est. Meridiem excuti placet, quoniam semper est idem: sol autem quotidie ex alio caeli momento, quam pridie, oritur: ne quis forte ad exortum capiendam putet lineam. Ita caeli exacta parte, quod fuerit lineae caput septemtrioni proximum a parte exortiva, solstitialem habebit exortum, hoc est longissimi diei, ventumque Aquilonem, Boream Graecis dictum. In hunc ponito arbores vitesque. Sed hoc flante, ne arato: frngem ne serito: semen ne iacito. Praestringit enim atque percellit hic radices arborum quas positurus afferes. Praedoctus esto: alia robustis prosunt, alia infantibus. Nec sum oblitus, in hac parte ventum Graecis poni, quem Caeciam vocant. Sed idem Aristoteles, vir immensae subtilitatis, qui id ipsum fecit, rationem convexitatis mundi reddit, qua contrarius Aquilo Africo flat. Nec tamen eum toto anno in praedictis timet agricola. Mollitur sidere aestate media, mutatque nomen, et Etesias vocatur. Ergo quum frigidum senties, caveto: ac quacumque Aquilo praedicatur, tanto perniciosior septemtrio est.

nique fluctus, apud Festum, quem consule. Vide plura apud Vossium in Etymol. IIARD.

Tympanum. Hoc est, tabulam solidam, ac planam. H.

Aquilonem, Boream. De variis appellatioue ventorum diximus abunde

lib. II, cap. 46, etc. H.

Mollitur sidere. Aquilo nimirum, qui Etesias appellatur: de quo iam antea Plinius lib. II, cap. 47: *Aquilones*, inquit, quos *Etesias* appellant. *Mollire* eos creditur solis vapor geminatus ardore sideris. H.

In hunc Asiae, Graeciae, Hispaniae, maritimae Italiae, Campaniae, Apuliae, arbusta vineaeque spectent. Qui mares concipi voles, in hunc pascito, ut sic ineuntem ineat. Ex adverso Aquilonis ab occasu brumali Africus flabit, quem Graeci liba vocant. In hunc a coitu quum se pecus circumegerit, feminas conceptas esse scito.

Tertia a septemtrione linea, quam per latitudinem³ umbrae diximus, et decumanam vocavimus, exortum habebit aequinoctialem, ventumque Subsolanum, Graecis Apelioten dictum. In hunc salubribus locis villae vineaeque spectent. Ipse leniter pluvius: tamen est siccior Favonius, ex adverso eius ab aequinoctiali occasu, Zephyrus Graecis nominatus. In hunc spectare oliveta Cato iussit. Hic ver inchoat, aperitque terras tenui frigore saluber. Hic vites putandi, frugesque curandi, arbores serendi, poma inserendi, oleas tractandi ius dabit, afflatuque nutritium exercebit.

Quarta a septemtrione linea, eadem Austro ab exortiva parte proxima, brumalem habebit exortum, ventumque Vulturnum, Eurum Graecis dictum, sicciozem et ipsum, tepidioremque. In hunc apiaria et vineae Italiae, Galliarumque, spectare debent. Ex adverso Vulturni flabit Corus ab occasu solstitiali et occidentali latere septemtrionis, Graecis dictus Argestes, ex frigidissimis et ipse, sicut omnes qui a septemtrionis parte spirant. Hic et grandines infert, cavendus et

In hunc Asiae. In Aquilonem, aut Caeciam, non in septemtrionem. HARD.

Qui mares... in hunc. In Aquilonem adhuc, aut Caeciam. Vide quae dicta sunt lib. VIII, cap. 72. H.

In hunc a coitu, etc. Scilicet in Africum. HARD.

Cato iussit. Vt diximus XV, 6. H.

Nutritium exercebit. Tenui frigore nutritium, arborum agricolam exercebit. Hic Pinetus, ut sarpe, cespitat. HARD.

ipse, non secus ac septentrio. Vultur^{us} si a serena caeli parte coeperit flare, non durabit in noctem: at Subsolanus in maiorem partem noctis extenditur. Quisquis erit ventus, si fervidus sentietur, pluribus diebus permanebit. Aquilonem praenuntiat terra siccescens repente, Austrum humescens rore occulto.

- LXXVIII. (xxxv.) Etenim praedicta ventorum ratione, ne saepius eadem dicantur, transire convenit ad reliqua tempestatum praesagia, quoniam et hoc placuisse Virgilio magnopere video. Siquidem in ipsa messe saepe concurrere praelia ventorum damnosa imperitis refert. Tradunt eundem Democritum mente fratre eius Damaso ardentissimo aestu orasse, ut reliquae segeti parceret, raperetque desecta sub tectum, paucis mox horis saevo imbre vaticinatione approbata. Quin immo et arundinem non nisi impendente pluvia seri iubent, et fruges insequenturo imbre. Quamobrem et haec breviter attingemus, scrutati maxime pertinentia: primumque a sole capiemus praesagia. Purus oriens, atque non fervens, serenum diem nuntiat: at hibernam pallidus grandinem. Si et occidit pridie serenus, et oritur, tanto certior fides serenitatis. Concavus oriens pluvias praedicit: idem

Aquilonem praenuntiat terra, etc. Legit Robertus Stephanus in Dictionario: *Aquilonem pronuntiat terra siccescens, sed rurescens repente Austrum immisceet humescens in rore occulto.* Vnde hanc lectionem eruo: *Aquilonem praenuntiat terra siccescens: humore occulto rorescenti, repente Auster imminet.* DAL.

LXXVIII. *Virgilio.* Georg. I, vers. 313: *Saepe ego ventorum concurrere praelia vidi.* HARO.

Damaso. Refert hoc ipsum Clem.

Alexand. Strom. lib. VI, p. 631, ubi et Damasum fratrem Democriti vocat: Laëlius quoque in Democrito l. IX, pag. 247.

Purus oriens, etc. Conf. Theophrast. lib. de Sign. seren. pag. 128. HARO.

Si et occidit. Theophrast. loc. cit. HARO.

Concavus oriens. Sol abditus in eava nubis. Theophr. lib. de Sign. vent. p. 118. Virgilius, Georg. I, vs. 441: *Ille ubi nascentem maculis variaverit*

ventos, quum ante exorientem eum nubes rubescunt: quod si et nigrae rubentibus intervenerint, et pluvias. Quum orientis atque occidentis radii rubent, coire pluvias. Si circa occidentem rubescunt, nubes, serenitatem futurae diei spondent. Si in exortu spar-³ gentur partim ad Austrum, partim ad Aquilonem, pura circa eum serenitas sit licet, pluviam tamen ventosque significabunt. Si in ortu aut in occasu contracti cernentur radii, imbrem. Si in occasu eius pluet, aut radii in se nubem trahent, asperam in proximum diem tempestatem significabunt. Quum oriente radii non illustres eminebunt, quamvis circumdati nube non sint, pluviam portendent. Si ante exortum nubes⁴ globabuntur, hiemem asperam denuntiabunt. Si ab ortu repellentur, et ad occasum abibunt, serenitatem. Si nubes solem circumcludent, quanto minus luminis relinquent, tanto turbidior tempestas erit: si vero etiam duplex orbis fuerit, eo atrocior. Quod si in exortu fiet, ita ut rubescant nubes, maxima ostendetur tempestas. Si non ambibunt, sed incum-⁵ bent, a quocumque vento fuerint, eum portendent. Si a meridie, et imbrem. Si oriens cingetur orbe, ex qua parte is se aperit, expectetur ventus. Si totus defluerit aequaliter, serenitatem dabit: si in exortu

ortum Concavus (conditus) in nubem, medioque refugerit orbe, Suspecti tibi sint imbres. HARD.

Idem ventos. Festus Rufus Araji interpres, vers. 256: *Ignis si fulgor praecurrit plurimus ora, Flamina crebra salis quatunt vada, etc.* H.

Quum orientis atque occidentis radii rubeat, etc. Theophr. lib. de Sign. pluv. et vent. pag. 111. H.

Si in exortu spargentur partim ad

Astrum, etc. Festus Avienus, vers. 242, de sole: *Sed non ora cuncto similis, medioque recedens Orbe quasi, vel si radios discingitur ultro, Figat ut australem porrecto sidere partem, Ac Boream rigidi iaculetur luminis igne, Et vento et pluviis reparata luoc carebit.* HARD.

Si in ortu aut in occasu cernentur radii, imbrem. Ruf. Avienus, loc. cit. HARD.

longe radios per nubes porriget, et medius erit inanis, pluviam significabit. Si ante ortum radii se ostendent, aquam et ventum. Si circa occidentem candidus circulus erit, noctis levem tempestatem: si nebula, vehementiorem: si candente sole, ventum: si ater circulus fuerit, ex qua regione is ruperit se, ventum magnum.

- LXXIX. Proxima sint iure lunae praesagia. Quartam eam maxime observat Aegyptus. Si splendens exorta puro nitore fulsit, serenitatem: si rubicunda, ventos: si nigra, pluvias portendere creditur. In quinta cornua eius obtusa, pluviam: erecta et infesta ventos semper significant: quarta tamen maxime. Cornu eius septentrionale acuminatum atque rigidum, illum praesagit ventum: inferius, Austrum: utraque recta, noctem ventosam. Si quartam orbis rutilus cingit, ventos et imbres praemonebit. Apud Varronem ita est: Si quarto die luna erit directa, magnam tempestatem in mari praesagiet, nisi si coruam circa se habebit, et eam sinceram: quoniam illo modo non ante plenam lunam hiematurum ostendit. Si plenilunio per dimidium pura erit, dies serenos significabit: si rutila, ventos: nigrescens, imbres. Si caligo orbis nubem incluserit, ventos, qua se

LXXIX. *Quartam eam maxime, etc.* Vide Festum Avienum, v. 135-174. HARD.

Si splendens. Virg. Georg. I, vers. 432: *Sin ortu in quarto, namque is certissimus auctor, Pura nec obtusis per caelum cornibus ibit, Totus et ille dies, et qui nascentur ab illo, Exactum ad mensem, pluvia ventisque carebunt.* HARD.

Si rubicunda. Virgil. Georgic. I, v. 430: *At si virginum suffluerit ore*

ruborem, Ventus erit: vento semper rubet aurea Phoebe. II.

Si nigra. Virg. Georg. v. 427: *Luna revertentes quem primum colligit ignes, Si nigrum obscuro comprehenderit aëra cornu, Maximus agricolis pelagoque porabitur imber.* H.

Si quartam orbis rutilus. Virg. *Sin ortu quarto, namque is certissimus auctor. Aratus tertium aequae ac quartum spectat usque ad διχόκρητον.* Theophrastus τερτάδης, ἐγδοάδης,

ruperit: si gemini orbes cinxerint, maiorem tempestatem. Et magis, si tres erunt, aut nigri, interrupti atque distracti. Nascens luna, si cornu superiore obatro surget, pluvias decrescens dabit: si inferiore, ante plenilunium: si in media nigritia illa fuerit, imbrem in plenilunio. Si plena circa se habebit orbem, ex qua parte is maxime splendeat, ex ea ventum ostendet. Si in ortu cornua crassiora fuerint, horridam tempestatem. Si ante quartam non apparuerit, vento Favonio flante, hiemalis toto mense erit. Si decimo sexto vehementius flamma apparuerit, asperas tempestates praesagiet. Sunt et ipsius lunae octo articuli, quoties in angulos solis incidit, plerisque inter eos tantum observantibus praesagia eius, hoc est, tertia, septima, undecima, decima quinta, decima nona, vigesima tertia, vigesima septima, et interlunium.

LXXX. Tertio loco stellarum observationem esse oportet. Discurrere eae videntur interdum, ventique protinus sequuntur, in quorum parte ita praesagivere. Caelum quum aequaliter totum erit splendidum, articulis temporum, quos proposuimus, autumnum serenum praesagibunt, et frigidum. Si ver et aestas non sine riguo aliquo transierint, au-

xxi περὶ πλάνης. Brod. lib. III, cap. 13. DALEC.

Si cornu... obatro. MSS. obatrato. II. — Broterius, obatrato. Ed. P.

Sunt... octo articuli. Octo veluti puncta, seu stationes, ac posita lunae, unde si una cum sole a terra conspiciatur, diversos tum octo angulos facere ambo videntur. Aspectum octilem astronomi, seu octogonum vocant. H.

LXXX. Discurrere eae videntur.

Aristot. in Probl. cap. 25. DAL. — Discurrere. Vide quae in eam rem diximus lib. II, c. 6 et 36. H.

Articulis... quos proposuimus. Cap. 59 his verbis: Rursus hi cardines singulis temporum articulis dividuntur, per media omnes dierum spatia. Quoniam inter solstitium et aequinoctium autumnus, Fidulae occasus autumnus inchoat, etc. H.

Si ver et aestas. Vid. Theophr. lib. de Sign. temp. H.

tumnum serenum et densum, minusque ventosum facient. Autumni serenitas ventosam hiemem facit. Quum repente stellarum fulgor obscuratur, et id neque nubilo, neque caligine, pluvia aut graves denuntiantur tempestates. Si volitare plures stellae videbuntur, quo feruntur albescentes, ventos ex iis partibus nuntiabunt. Aut si cursitabunt, certos: si id pluribus partibus fiet, inconstantes ventos effundent. Si stellarum errantium aliquam orbem incluserint, imbres. Sunt in signo Cancri duae stellae parvae, Aselli appellatae, exiguum inter illas spatium obtinente nubecula, quam Praesepe appellat. Haec quum caelo sereno apparere desierit, atrox hiems sequitur. Si alteram earum Aquiloniam caligo abstulit, Auster saevit: si Austrinam, Aquilo. Arcus quum sunt duplices, pluvias nuntiant: a pluviis, serenitatem non perinde certam: circuli novi circa sidera aliqua, pluviam.

LXXXI. Quum aestate vehementius tonuit quam fulsit, ventos ex ea parte denuntiat: contra si minus tonuit, imbrem. Quum sereno caelo fulgetrae erunt

Si volitare. Virgil. Georgic. I, vi. 365: *Saepe etiam stellas vento impendente vidubis Praecipites caelo labi, noctisque per umbras Flammularum longos a tergo albescere tractus.* Recte vero admonuit Seneca, Natl. Quaesl. lib. I, cap. 4, pag. 832: *Argumentum tempestatis nautae putant, quum multae transvolant stellae: quod si signum ventorum est, ibi est, ubi venti sunt, id est, in aëre, qui medius inter lunum et terram est.* Vide etiam Avienum, v. 364 et seqq. H.

Sunt in signo. Geminus in Elem. Astron. cap. II, pag. 42: *Εν τῷ Κανκρίῳ ἀπὸ τῶν ἀστέρων συστρεφὴ ἰσχύοντες*

αὐτῶνται χάτην· οἱ δὲ πλεῖστον αὐτῆς δύο ἀστέρες καίονται, οὗτοι προσηγορεύονται. Quae stellae in Caelo nebulosae, stellarum congregatione similes sunt, vocantur Praesepe: duae stellae praesepe vicinae vocantur Asini. Vide et Festum Avienum, vers. 325 et seqq. et Theophrastum de Sign. pluv. et vent. p. 443. H.

Arcus quum sunt. Aratus in Prognosticis interprete Avieno, v. 371: *si discolor Iris Demittat gemino se fornice...* Pluribus abruptis fivuletur nubibus imber. H.

LXXXI. Fulgetrae. Sic ex MSS. emend. Harl. fulgurat Vel. fulget,

et tonitrua, abhiemabit. Atrocissime autem, quum ex omnibus quatuor partibus caeli fulgurabit. Quum ab Aquilone tantum, in posterum diem aquam portendit. Quum a septentrione, ventum eum. Quum ab Austro, vel Coro, aut Favonio nocte serena fulguraverit, ventum et imbrem ex iisdem regionibus demonstrabit. Tonitrua matutina ventum significant, imbrem meridiana.

LXXXII. Nubes quum sereno caelo feruntur, a quacumque parte id fiet, expectentur venti: si eodem loco globabuntur, appropinquante sole discutientur. Et hoc si ab Aquilone fiat, ventos: si ab Austro, imbres portentent. Sole occidente si ex utraque parte eius caelum petent, tempestatem significant. Vehementius atrae ab oriente, in noctem aquam minantur, ab occidente, in posterum diem. Si nubes, ut vellera lanae, spargentur multae ab oriente, aquam in triduum praesagient. Quum in cacuminibus montium nubes consident, hiemabit. Si cacumina pura fient, disserenabit. Nube gravida candicante, quod vocant tempestatem albam, grando imminebit. Caelo quamvis sereno nubecula quamvis parva ventum procellosum dabit.

LXXXIII. Nebulae e montibus descendentes, aut caelo cadentes vel in vallibus sidentes, serenitatem promittunt.

pluviae erunt, et tonitrua, et hiemabit
Gron. et al. Ed. P.

Atrocissime Theophr. lib. de Sign. ventor. pag. 119. H.

LXXXII. *Si nubes, ut vellera.* Aratus, loc. cit. *Vellera si caelo volitent,* etc. Theophr. quoque lib. de Sign. pluv. et vent. p. 111. H.

Quum in cacuminibus. Theophrast. lib. de Sign. temp. *Ὀρέων κορυφαί*

καταχέμεναι ὑπὸ νεφελῶν, χειμῆρον.
HARD.

Disserenabit. Dies serenus erit. Theophrast. lib. de Sign. seren. *Τὰ ὄρη... ὅταν τὰς κορυφὰς καθαρὰς ἔχουσιν, εὐδίαν σημαίνει. Montes quum habent pura cacumina, serenitatem significant.* H.

LXXXIII. *Vcl in v. sedentes.* (Sic Gronov. et al. ante Hard. Ed. P.)

LXXXIV. Ab his terreni ignes proxime significant: pallidi namque, murmurantesque, tempestatum nuntii sentiuntur: pluviae etiam in lucernis fungi. Si flexuose volitet flamma, ventum; et lumina quum ex sese flammam elidunt, aut vix accenduntur. Item quum in eo pendentes coacervantur scintillae: vel quum tollentibus ollas carbo adhaerescit: aut quum contactus ignis e se favillam discutit, scintillamve emittit: vel quum cinis in foco concrevit, et quum carbo vehementer perlucet.

LXXXV. Est et aquarum significatio. Mare si tranquillum in portu a cursu stabit, et murmuraverit intra se, ventum praedicit. Si identidem, et hiemem, et imbrem, Littora ripaeque si resonabunt tranquillo, asperam tempestatem: item maris ipsius tranquillo sonitus, spumaeve dispersae, aut aquae bullantes. Pulmones marini in pelago, plurium dierum hiemem

Verior lectio *sidentes*, ut illud Ovidianum, *subsidero valles*. Favet et vetus exemplar. PIRI.

LXXXIV. *Fungi*. Fungus is uligo et favilla est, cum fumo egressa, quae aëris crassitie cohibita, in lucerna residet ac manet, atriue fungi imaginem reddit. Virgil. in loco infra laudato. Aristophan. ἐν Σφηξί: Κούκ' ἐστ' ὅπως οὐχ ἡμερῶν τεττάρων τὸ πλείστον ὕδωρ ἀναγκάτως ἔχει τὸν θεὸν ποιῆσαι. Επεισε γοῦν τοῖσι λύχνοις οὐτοὶ μύκητες. Φίλει δ', ὅταν ἡ τοῦτί, ποιεῖν ὑστὸν μάλιστα. Victorinus lib. XVIII, cap. 14, et lib. XXXIII, cap. 21. Aratus, Ἡ λύχνοιο μύκητες ἀγρίονται περὶ μύξαν. Callimach. εὐτ' ἂν λύχνου δ' αἰρομένου ἀθήνη ἐγέγονον μύκητες. Theophrast. libello de Sign. ventor. et pluv. etc. καὶ οἱ μύκητες, ἐν νότια ἢ, ὕδωρ συμμιχνοῦσιν. DALG. — In lucernis fungi.

Virg. Georg. I, v. 390: *Nec nocturna quidem carpentes pensa puellae Ne scivere hiemem, testa quum ardente viderent Scintillare olivum, et putres coquescere fungos*. II.

Et lumina. Theophrastus lib. de Sign. temp. p. 124. H.

Carbo adhaerescit. Apud Aratum et Theophrastum ollae impositae suo tripodi complures scintillae. DALG.

LXXXV. *Littora ripaeque si*, etc. Theophrastus, ἀκτὴν βοῶσαν, αἰγυλὸν ἡχῶντα dixit. DALG. — *Littora ripaeque*. Theophrast. loc. cit. et lib. de Sign. vent. p. 118. Virg. Georgic. I, vers. 356: *Continuo ventis surgentibus, aut freta ponti Incipiunt agitata tumescere, et aridus altis Montibus audiri fragor: aut resonantia longe Littora misceri, et nemorum increbrescere murmur*. II.

portendunt. Saepe et silentio intumescit, flatuque altius solito iam intra se esse ventos fatetur.

LXXXVI. Equidem et montium sonitus, nemo-
rumque mugitus praedicunt: et sine aura, quae senti-
atur, folia ludentia. Lanugo populi, aut spinae,
volitans; aquisque pluma innatans. Atque etiam in
campis tempestatem venturam praecedens suus fra-
gor: caeli quidem murmur non dubiam habet signi-
ficationem.

LXXXVII. Praesagiunt et animalia. Delphini tran-
quillo mari lascivientes, flatum, ex qua veniunt par-
te: item spargentes aquam turbato, tranquillitatem.
Loligo volitans, conchae adhaerescences, echini af-
figentes sese, aut arena saburrantes, tempestatis signa
sunt. Ranae quoque ultra solitum vocales. Et fulicae
matutino clangore. Item mergi, anatesque, pennas

Flatuque altius. Forte, inflatuque.
HABD.

LXXXVI. *Folia ludentia.* Virg.
Georg. I, vers. 368: *Saepe levem*
paleam, et frondes volitare caducas,
Aut summa nantes in aqua colludere
plumas. II.

Lanugo..... aut spinae. Spinae albae.
Aratus in *Διοσκημεία*, p. 417: *Ἡδὲ καὶ*
πάππος λευκῆς, γῆραιον ἀκάνθης. Sic
enim apud aliquem graecum scripto-
rem Plinius legisse intelligitur, et
λευκῆς de populo alba accepiisse: et
quidem recte. Sunt autem albae spinae,
quam Arati Scholiast. *κίναρον* vocat,
pappi, carduorum flores, ut Festus
explanat. Avienus Aratum sic reddidit,
vers. 360: *Iamque super latices flo-*
rum volitare scirectam, etc. *Mox nas*
fragor idem valet, ac peculiaris, qui
in campis audiri solet fragor. II.

LXXXVII. *Delphini tranquillo.* De
hac re vide multa prodita a Rhodigi-
no, lib. VIII, cap. 6. DAT.—*Delphini.*
Cicero de Div. lib. II, pag. 270: *Lo-*

ligines et Delphini exultantes tempe-
statem futuram significaut. II.

Loligo volitans. Plutarchus in Quaest.
Nat. p. 916: *Διὰ τὴν ταυθὴν παυσιμὴν*
σημαίνει ὅτι μεγάλου χειμῶνος. Cur
loligo conspecta signum est magnae
tempestatis? Causam eius rei investi-
gat. Adi ei Theophr. lib. de Sign.
tempor. p. 424. II.

Echini. Vide lib. IX, c. 51. II.

Ranae. Cicero, lib. II ep. ad Atti-
cum, *Equidem etiam pluvias metuo,*
si prognostica nostra vera sunt. *Ranae*
enim ῥητορεύουσι. Aratus, *ἢ μᾶλλον*
δαδαὶ γενναὶ ὑδροποιὶν ὄνειαρ, αὐτῶν
ἐξ ὑδάτων πατρίεις βέλονται γυρῶν.
Mur. Varlar. lib. I, cap. 20. DAT.—
Ranae quoque. Sic Aratus, interprete
Avieno, loco citato, v. 370: *Si repe-*
tunt veterem ranas per stagna quere-
lam. Et Virgilius, Georg. I, vs. 378:
Et veterem in limo ranas atcinere que-
relam. II.

Et fulice. *Ἡ ἐπὶ ζεῖ ὀρθροῖον ἱερμαῖν*
ὀλεθρῶν, Aratus. Theophrast. vero,

rostro purgantes, ventum; caeteraeque aquaticae aves concursantes: grues in mediterranea festinantes: 2 mergi maria aut stagna fugientes. Grues silentio per sublime volantes, serenitatem: sic noctua in imbre garrula: at sereno, tempestatem; corvique singultu quodam latrantes, seque concutientes, si continuabunt, ventos: si vero carptim vocem resorbebunt, ventosum imbrem. Graculi sero a pabulis recedentes, hiemem. Et albae aves, quum congregabuntur. Et

καὶ ἐρώδιος ὀρθρίων φθγγόμενος ὕδωρ ἢ πνεῦμα σημαίνει. Turnebus, l. XXV, cap. 13: Ερώδιον Cicero fulicam, κέωπον. Mergum Virgilius reddit τῆν αἰθυίαν. Item tamen Theophrast. scribit, καὶ ὀλολυγῶν ἄδουσα μόνῃ ἐν ἀκρωρείαις, χειμέριον. DAL.— *Et fulicae.* Idem Arati interpres, v. 350: *Et quum parva fulix trepido petit arva volatu, Stagna sinens, longasque iterat clangore querelas, Indicat insanis freta mox canescere ventis... Latipedemque anatem cernes excedere ponto Saepius.* De mergis et anatibus, Theophrast. lib. de Sign. pluv. et ventor. pag. 142, et lib. de Sign. vent. pag. 148. H.

Grues in. Aratus, eodem interprete, v. 442: *si Threiciae per aperta Sponte grues trepidant, nec sese audacibus aethrae Committunt pennis... Mox tempestates et nubila tetra cidentur.* Adde et Aelian. Hist. Anim. l. VII, c. 7. II.

Mergi maria. Lucanus eleganter, lib. V, vers. 552: *Nec placet incertus qui provocat aequora Delphin: Ant siccum quod mergus amat: quodque ausa volare Ardea sublimis pennae confisa natanti.* Adde Virgilium, Georg. lib. I, vs. 360, et Cassiodor. Varr. Ep. lib. III, ep. 48. II.

Grues silentio. Theophrast. de Sign. seren. pag. 128, et Aelian. ll. cc. IIARD.

Sic noctua. Theophr. et Aelian. ll. cc. IIARD.

Corvique, etc. De corvi praesagio Theophrasti editum exemplar mutilum est. Turnebus, lib. XXV, cap. 13, sic legisse visus est: Κόραξ πολὺς μεταβάλλειν εἰωθὸς φωνάς, ταύτην ἣν θίς φθέγγεται, καὶ ἐπιρροικῆσθ, καὶ αὐτὸν τινάξῃ, ἂν διατελῇ, ἀνέμους σημαίνει· ἐὰν δὲ μιμῆται τῇ φωνῇ τοὺς σταλαγμοὺς, καὶ ἐὰν μὴ τῇν εἰωθυῖαν φωνὴν ἔῃ, καὶ ἐπιρροικῶδην, ὕδωρ· ἐπιρροικεῖν de pennarum susurro et stridore exponit. Avien. de voce his verbis: ... *et tenui quum stridunt gutture corvi.* Ego vero per onomatopoeiam interpretor, vocem intra fauces resluentem, revocatam, et quasi strangulatam edere, ut corvi solent interiori gutture murmurantes. DAL.— *Corvique.* Avien: v. 388: *Agmine quum denso circumvolitare videtur Graculus, et tenui quum stridunt gutture corvi, Convenit instantes praenoscere protinus imbres.* IIARD.

Graculi. Theophr. de Sign. temp. p. 425. II.

Et albae aves. Theophrastus, l. c. et Aelianus. II.

quum terrestres volucres contra aquam clangores dabunt, perfundentes sese; sed maxime cornix. Hirundo tam iuxta aquam volitans, ut penna saepe percutiat: quaeque in arboribus habitant, fugitantes in nidis suis: et anseres continuo clangore intempestivi. Ardea in mediis arenis tristic.

LXXXVIII. Nec mirum, aquaticas, aut in totum volucres praesagia aëris sentire. Pecora exsultantia, et indecora lascivia ludentia, eandem significationem habent. Et boves caelum olfactantes, seque lambentes

Et quum terrestres. Serv. in Georg. lib. I, vers. 375: *Ille locus, inquit, omnis de Farrone est, Atacino scilicet, ille enim sic: Tum liceat pelagi volucres, tardaeque paludis Cernere inexploto stulio certare lavandi: Et velut insolitum penais infundere rorem: Aut arguta lacus circumvolitant hirundo, etc.* De hirundine etiam Theophrast. lib. de Sign. pluv. et vent. p. 111. H.

Cornix. De cornice Aratus. In terra prope litus emipens, quum tempestas incipit, demisso capite, cornix stat: *παρ' ἡδὴν προυχούτῃ Χιμάτος ἐρχομένου, χέρσῃ ὑπέκνυε κορώνη.* Virg. G. I, 389: *Et sola in oecu secum spatiat arena.* Theophr. Κορώνη ἐπὶ πέτρας καθύζομένη (alii, κορυαυσομένη, erocitans), ἢ κῦμα κατακλύζῃ, ὑδὼρ σπυζίνει: in scopulo, vel saxo, quod undae circumverberant, cornix sedens, pluviam nuntiāt. DALC. — *Maxime cornix.* Geopon. auct. lib. I, cap. 3, p. 7: *Καὶ κορώνη ἐπ' αἰγιαλοῦ τὴν κεφαλὴν διαβρέχουσα, ἢ πᾶσα υψομένη, ὁμῆρους προμνύει.* Lucanus, lib. V, v. 555: *Quodque caput spargens undis, velut occupet imbrem, Instabili gressu metuitur littora cornix.* HARO.

PLIN. N. H. Tom. VI

Quaeque in arboribus. De querequedula id Varro in Sarrano: *Aut frigidus nimbos aquae caduciter ruentis, Praeminuere aquatiles querequedulae nantes.* Scalig. apud Nonium. DALC.

Et anseres. Theophr. l. c. p. 124. HARO.

Ardea in mediis. Vt nilvus. Varro in Sesquiulyse. *Lugere volitans nilvos vias, aquam e nubibus tortam indicat fore, ut tegillum sibi sumat pastor.* Nonius. Virg. de ardea: *... notisq; paludes Descriit, atq; nltam supra volat ardea nubem.* DALC. — *Ardea.* Inter signa tempestatis Lucanus illud affert, V, 540: *quodque ausa volare Ardea sublimis pennae confusa natanti.* H.

LXXXVIII. *Pecora.* Hoc illud est quod Virgilius dicit, I, 423: *Et laetae pecudes, etc.* Aratus, interprete Avieno, v. 513: *Pastor id indicium pluvialis frigoris edet, Et si persultans aries lascivius herbas Appetat: aut sese instollant saltibus hoedi: Vel si iuge gregi cupiant haerere, etc.* H.

Et boves caelum, etc. Arist. Hist. Anim. lib. VI, cap. 24. DALC. — *Et boves* Virg. Georg. I, vers. 375: *aut bacula caelum Suspiciens, patulis captavit manibus auras.* Id quod ex

Z

contra pilum; turpesque porci alienos sibi manipulos feni lacerantes; segniterque et contra industriam suam absconditae formicae, vel concursantes, aut ova progerentes. Item vermes terreni erumpentes.

LXXXIX. Trifolium quoque inhorrescere, et folia contra tempestatem subrigere certum est.

XC. Necnon et in conviviis mensisque nostris, vasa quibus esculentum additur, sudorem repositoriis linquentia, diras tempestates praenuntiant.

Varrone Atacino hausisse Virgilium auctor est Servius in eum locum, ubi Varronis carmen laudat eiusmodi: *Et bos suspiciens caelum, mirabile visu, Naribus aëreum patulis decerpit odorem.* Theophr. quoque lib. de Sign. pluv. et vent. p. 111. HARD.

Seque lambentes. Theophrast. καὶ τὴν προσθίαν ὀπλὴν λείξας, et anteriorem ungulam pedis lingens: sententia valde diversa. DAL.

Contra pilum. Sic pecti capillos dixit Cael. Aurel. II, 4, nunc pro capillatura, nunc contra capillaturam. MSS. omnes, *contra pluviam.* Diversa paululum sententia Avien. v. 520: *Bubus arator item trahit atrae signa procellae, Lambere si lingua prima hos vestigia forte Viderit, aut dextrum prosternere corpus in armum.* HARD.

Turpesque porci. Explicat id Politianus, in Rust. *Quem sibi non factos sus dissipat ore manipulos.* HARD.

Aut ova progerentes. Plutarch. de animal. Prud. Τὰς δὲ τῶν σπερμάτων ἐκδόσεις καὶ διαφύξεις ἐκτός, ὅτε τοῦ ποιεῖται σημεῖον Ἀρατὸς. Καὶ πόλλης μύρμηκες ὀχλῆς ἐξ ὧσα πάντα θάσσον ἀνηνέγκαντο, etc. Καὶ τινὲς οὐκ ὧσα γράφουσι, ἀλλ' ἤϊα, τοὺς ἀποκειμένους καρπούς, ὅταν εὐρωῶτα συνάγοντας αἰσθάνονται, καὶ φοβηθῶσι φθορὰν καὶ σῆψιν ἀναφέρειν. Idem et Theon Arati interpretes. Politianus: *Progerit ova cavis patiens formica laborum.* DALEC. — *Aut ova progerentes.* Atacinus Varro, l. c. *Nec tenuis formica cavis non' evehit ova.* Virg. Georg. lib. I, vs. 380: *Saepius et tectis penetralibus extulit ova, Angustum formica terens iter.* H.

Vermes terreni. Aratus, σκόληκες; Κεῖνοι τοὺς καλλοῦσι μιλαίνης ἐντερὰ γαίης. DAL.—*Item vermes.* Theophr. lib. de Sign. temp. pag. 124. H.

XC. *Repositoriis.* Quid repositorium olim diceretur, aperiemus opportunus, lib. XXXIII, cap. 49. H.

C. PLINII SECVNDI
NATVRALIS HISTORIAE

LIBER XIX.

I.

Siderum quoque tempestatumque ratio, vel imperitis, et
facili, atque indubitato modo monstrata est; vereque
intelligentibus non minus conferunt rura deprehen-
dendo caelo, quam sideralis scientia agro colendo.
Proximam multi hortorum curam fecere: nobis non
protinus transire ad ista tempestivum videtur; mira-
murque quosdam scientiae gratia, eruditionis suae
gloriam ex his petentes tam multa praeteriisse, nulla
mentionem habita tot rerum sponte curave [provenien-
tium, praesertim quum plerisque earum, pretio usu-
que vitae, maior etiam, quam frugibus, perhibeatur
auctoritas. Atque ut a confessis ordiamur utilitatibus,
quaeque non solum terras omnes, verum etiam maria
replevere; seritur, ac dici neque inter fruges, neque
inter hortensia potest, linum. Sed in qua non occur-
ret vitae parte, quodve miraculum maius, herbam
esse quae admoveat Aegyptum Italiae; in tantum, ut

I. Non minus, etc. Vide quae de
hoc argumento praeclare et ornate
dixit auctor, lih. sup. c. 69. II.

Linum. Est *Linum usitatissimum*
(Gen. *Caryophyllaceis* affine Juss.

Pent. Pentag. gen. 590. Willd.)
Eo. P.

Herbam. Textis ex ea herba velis.
Linum Graeci, Latini et Galli pariter
vocat, herbam vulgo notam, quae

Galerius a freto Siciliae Alexandriam septima die pervenerit, Babilius sexta, ambo praefecti: aestate vero proxima Valerius Marianus ex praetoriis senatoribus, a Puteolis nono die lenissimo flatu? Herbam esse, quae Gades ad Herculis columnas septimo die Ostiam afferat, et citeriorem Hispaniam quarto, provinciam Narbonensem tertio, Africam altero: quod etiam mollissimo flatu contigit C. Flavio, legato Vibii Crispi proconsulis? Audax vita, scelerum plena! aliquid seri, ut ventos procellasque recipiat: et parum esse fluctibus solis vehi. Iam vero nec vela satis esse maiora navigiis. Sed quamvis amplitudini antennarum singulae arbores sufficiant, super eas tamen addi velorum alia vela, praeterque alia in proris, et alia in puppi-

cannabis modo tunditur in lanae molliem, ad linteorum texturas. H.

Babilius. De eo Seneca, Natt. Quiv. IV, 2: *Babilius virorum optimus, in omni litterarum genere rarissimus, auctor est, quum ipse praefectus obtineret Aegyptum, Heracleotico ostio Nili quod est maximum, spectaculo sibi fuisse, etc.* Delphinorum pugnam describit cum crocodilis, de qua nos diximus lib. VIII, cap. 38. Favore Agrippinae Aegypto praefectum a Nerone fuisse auctor est Tacitus Annal. XIII. Babilum astrologum, ut opinor, Suetonius vocat, in Nerone, cap. xxxvi. Praenomen ei Caio fuit. HAND. — Broterius ex MSS. Regg. *Babillus.* Ed. P.

Gades. Gronov. praeeunte Pintiano, *Gadeis.* Ed. P.

Et citeriorem Hisp. Et merces a citeriore Hispania Ostiam afferat die quarto, etc. H.

C. Flavio. Ita MSS. omnes: non Flacco. Is esse omnino videtur, c. FLAV. HEMIS. qui prius fuisse legatus

propraetore; LEG. PROPR. legitur in nummo argenteo Q. Caepionis Bruti imp. Q. CAEP. BRVT. IMP. apud Patinum in Famil. pag. 143. H.

Audax vita, scelerum plena, etc. Legend. *Aulax* id, at scelerum plenum aliquid seri ut ventos, procellas ut capiat, nec parum esse et fluctibus solis vehi; iam vero nec vela satis esse maiori navigiis, sed, etc. tam non alte ab tellure tolli: neque id viribus suis niti, sed fractum tusumque et in mollitiam lanae coactum iniuria ac summa audacia eo pervenire. Linum, inquit, non suis viribus nititur ut orbem terrarum ultro citroque portet, sed eo pervenit iniuria sui, et hominum audacia summa: iniuria sui, quod frangitur, tunditur, et in mollitiam lanae cogitur; semper enim iniuria sit melius: audacia summa hominum, qui ad tales usus id converterunt. *Illi robur et aes triplex.* Nulla execratio sufficit contra inventorem dictum suo loco nobis. SALM. — *Audax vita.* Audax, ut ille ceci-

bus pandi, ac tot modis provocari mortem. Denique tam parvo semine nasci, quod orbem terrarum ultro citroque portet, tam gracili avena, tam non alte a tellure tolli, neque id viribus suis necti; sed fractum tusumque et in mollitiem lanae coactum, iniuria ac summa audacia, eo pervenire. Nulla exsecratio sufficit contra inventorem dictum suo loco a nobis: cui satis non fuit hominem in terra mori, nisi periret et insepultus. At nos priore libro imbres et flatus cavendos, frugum causa victusque, praemonebamus. Ecce seritur hominis manu, metitur eiusdem hominis ingenio, quod ventos in mari optet. Praeterea ut sciamus fuisse poenas, nihil gignitur facilius: ut sentiamus, nolente id fieri natura, urit agrum, deterioremque etiam terram facit.

II. (I.) Seritur sabulosis maxime, unoque sulco:

nit, Iapeti genus! Nam vitam dicere pro hominibus, seu mortalium genere, familiare Plinio est. Quid hic Salmasius movet, dum pro acri ea oratione, illud iacens et languidum obtrudit, in Solin. p. 260: *Audax id, at scelcrum plenum?* HARD.

Sed fractum tusumque. Nam maceratur aqua, tunditurque, semper iniuria melius, ut dicetur in fine cap. 3. — Ita rescripsimus ex cod. Reg. 2, quum prius legeretur, *sed passum tusumque* (apud Gronov. et alios). Adstipulatur ei lectioni Apuleius in lib. de remediis salutaribus, quem Salmasius quoque vidit, in Solin. p. 264. Sic enim Plinianum locum hunc totum compilavit: *Parvo ergo semine nascitur, quod orbem terrarum ultro citroque portet, tam gracili avena, tam non alte a tellure sublata: nec viribus suis nexum, sed fractum tusumque, et in mollitiem lanae coactum.* HARD.

Eo pervenire. Vt nempe orbem terrarum vel sic ultro citroque portet. HARD.

Dictum suo loco. Lib. VII. c. 57: *Vela Icarus, mulum et antennam Daedalus invenit*, etc. Huc etiam refer quod habet Horat. Od I, 3: *Illi robur et aes triplex*, etc. II.

At nos priore libro. Superiore lib. XVIII, 76, et alias passim. II.

Fuisse poenas. Hoc est, ea ultro crescere, quae gignuntur in hominum poenam. II.

Nolente id fieri. Ita MSS. omnes. Alii, *nolente id seri.* II.

Urit agrum. Vide quae diximus, XVII, 7. HARD.

II. *Seritur, sabulosis maxime.* Pingui et laeto solo, humidior, non sitiente. Colum. lib. II, cap. 40. Pinguissimo loco, et modice humido, Pallad. XI, 4. DAL. — *Sabulosis.* Nec macrum respuit, inquit Columella loco cit. HARD.

nec magis festinat aliud. Vere satum aestate vellitur; et hanc quoque terrae iniuriam facit. Ignoscat tamen aliquis Aegypto serenti, ut Arabiae Indiaeque merces importet: itane et Galliae censeantur hoc reditu? montesque mari oppositos esse non est satis, et a latere Oceani obstare ipsum quod vocant inane? Cadurci, Caleti, Ruteni, Bituriges, ultimique hominum existimati Morini, immo vero Galliae universae vela texunt. 2 Iam quidem et Transrhenani hostes: nec pulchriorem aliam vestem eorum feminae novere. Qua admonitione succurrit, quod M. Varro tradit, in Seranorum familia gentilitium esse, feminas linea veste non uti. In Germania autem defossi atque sub terra id opus agunt. Similiter et in Italia regione Alliana inter Padum Ti-

Vnoque sulco. Terra vel semel arata. HARO.

Vere satum. Gratinus in Cyneg. v. 57: *Ideirco et primas linorum tangere messes Ante vetant, quam maturis accenderit annus Ignibus, et claro Pleias se prompserit ortu.* Vergiliarum cantu aestatem incipere superiore libro diximus, cap. 69. II.

Et hanc... iniuriam. Quod nempe velli a radice illud oporteat, non ut frumenta meli: quod dum ita fit, terrae succus omnis extrahitur, ut Plinius admonuit libro superiore, cap. 72: *Alibi, inquit, frumenta ab radice vellunt; quique id faciunt, prosciendi ab se obiter agrum interpretantur, quum extrahant succum.* II.

Aegypto serenti. Laudat Aegyptia vela Hermippus apud Athen. I, pag. 27. HARO.

Montesque. Nec satis fuit, ne maria Galli tentarent, oppositos a natura montes Mediterraeano mari, Alpes ac Pyrenaeos: ab Oceani vero parte ipsum inane, spatiumque illud

aequoris et aëris immense fustum, in quo nullum occurrere creditur litus adversum, quo possit appellii. HARO.

Non est satis. Nisi et mari navigando linum serat Gallia. DAL.

Inane. Inane, et de mari et aëre dici, vide apud Turneb. Adversar. lib. XI, cap. 9. DAL.

Vela texunt. Vet. apud Dalec. *telas ex eo texunt.* ED. P.

Transrhenani hostes. Batavus, opinor, intelligit, qui insulam Rheni amnis coluit, Caltorum quondam populum, dum trans Rhenum degerent, ut Tacitus ait, lib. de moribus Germanorum. Etiam nunc Hollandicum linum, et candore, et firmitate, et filamentorum exilitate praefertur caeteris omnibus. *Toile de Hollande, toile de Frise.* Parisiis secunda palma. HARO.

In Germania. Sed et in Gallia quoque: propter frigus, aestusque, lino inimica. HARO.

Regione Alliana. Ex qua lino

cinumque amnes, ubi a Setabi tertia in Europa lino palma: secundam enim in vicino Allianis capessunt Retovina, et in Aemilia via Faventina. Candore Allianis semper crudis Faventina praeferuntur: Retovinis tenuitas summa densitasque, candor aequae ut Faventinis, sed lanugo nulla, quod apud alios gratiam, apud alios offensionem habet. Nervositas filo aequalior paene quam araneis, tinnitusque, quum dente libeat experiri: ideo duplex, quam caeteris, pretium.

Et Hispania citerior habet splendorem lini praecipuum, torrentis in quo politur natura, qui alluit Tarraconem. Et tenuitas mira, ibi primum carbasis

nomen Allianis: quibus post Retovina mox palma defertur. Prius legebatur *ratione alia*. In Reg. 1, 2, *ratione aliena*. In Colb. 2, *regione aliena*. HARD.—Broterius, post Rezzonicum, *regione Aliana*. Regio Aliana, iuxta Bernardum Saccum, scriptorem Ticinensem, nunc est *la Lumellina*, adhuc lino celebris. MSS. vett. et edit. princeps, *Aliana*. Ed. P.

A Setabi. Setabis oppidum Hispaniae in edito monte situm, laudatissimi lini proventu nobile, quamvis Strabo et alii quidam fluvium esse dicant. Catullus ob sudaria Setaba per illiberalem iocum surrepta Asinio hendecasyllabos minatur. Iiad. Iun. lib. IV, cap. 28. DALEC.—*A Setabi*. Post lina Setaba, de quibus egimus in Praefat. ad T. Vespas. De Setabi oppido diximus lib. III, cap. 4. Silius Ital. lib. III: *Setabis et telas Arabum sprevisse superba, Et Pelusiaci filum componere lino*. Gratius quoque in Cyneget. vers. 41: *Hispanique alio spectantur Setabes usu*. H.

Retovina. Ab oppido Retovio, sive Ritobio, quod Livio dici Litubium,

lib. XXXII, Cluverius arbitratur in Ital. ant. p. 78. H.

Allianis semper crudis Faventina. Sic Maro in Aen. IX, 743, corticem crudum dixit pro viridi. H.

Nervositas. Firmitas ei filo est, aequalitasque, hoc est, laevor, ac perpetua sine ulla offensione politura. HARD.

Quum dente. Vel oris, quod magis probro, vel *pectinis*, ut quidam exponunt. DAL.—*Quum dente*. Si dente, seu morsu filum prehendas, idemque digito tendas, ac subinde quattias, dente tum tinnitum sentias, sonitumque. HARD.

Duplex, quam. Hac loquendi forma usus etiam Colum. lib. I, c. 8. II.

Qui alluit Tarraconem. Flumine Subi allui Tarraconem diximus lib. III, cap. 4. HARD.

Carbasis repertis. Carbasus lini genus tenuissimi in Hispania repertum, quo texebatur vestis magni pretii, antiquis in deliciis habita, ut sericea nobis. Virg. Aeneid. XI, 776: *chlamydemque, sinusque crepantes Carbaseos, fulvo in nodum collegerat*

reperitis. Non dudum ex eadem Hispania Zoelicum venit in Italiam, plagis utilissimum. Civitas ea Gallae-
ciae et Oceano propinqua. Est sua gloria et Cumano
in Campania, ad piscium et alitum capturam. Eadem
et plagis materia. Neque enim minores cunctis ani-
malibus insidias, quam nobismetipsis lino tendimus.
Sed Cumanae plagae concidunt apros, et hi casses vel
ferri aciem vincunt: vidimusque iam tantae tenuitatis,
ut anulum hominis cum epidromis transirent, uno

auro. Q. Curt. lib. VIII, 9, 24: *Carbaso Indi corpora usque pedes velant: eorumque rex andrea laetitia, margaritis circumpendentibus recubat: distincta sunt auro et purpura carbaso, quae indutus est.* Guill. Quidam id genus linei panni esse putant, quod telam Baptistae, et telam Il. Ilandicam, et telam Cameracensem vocant. Haec postrema advelitur ex Hispania. Apud Ciceronem Verres aestate summa tabernacula carbaseis intenta velis in fittore collocari iubet, ubi tantos dies cum impudicis mulieribus perpetaret. DALEG. — *Carbasus*. Velis e tenuissimo. De carbaso voce Servius ad illud Aen. III, 357: *et aurae Vela vocant, tumidoque inflatur carbasus auro.* *Carbasus* genus lini est, quod abusive plerumque pro velo ponitur. Quam telam Baptistae, *toile de batiste*, Galli vocant, primae tenuitatis, hanc latine cathasum merita appellaris II. *Zoelicum*. A Zoelis Hispaniae populis, de quibus I. III, c. 4. II.

Est et Cumana. Gratius in Cynege. v. 34: *Optima Cinyphiae, ne quid emittere, paludes Lina dabunt: bonus Aeoliae de valle Sibyllae Pectus, et aprico Tuscorum stupa campo Mes-
sis*, etc. HARO.

Eadem et plagia. Plagae, retia sunt od capiendas feras: quae retia funi-

bus tenduntur circa imam riuumnam partem. *Des toiles*. Vnde familiares esse venatoribus formulae, *mettre les bêtes uaires dans les toiles: tendre les toiles: tirer les toiles: lever les toiles*. HARO.

Quam nobismet ipsis. Qui post inventa e lino vela mortem provocamus navigatione mari suscepta, ut dictum est cap. sup. II.

Caveidunt apros. Erunt fartassis, quibus magis arideant, *concludunt*. Est enim concludere in venatione usitata vox. Gratius in Cynege. vers. 49: *Includas retibus ursos*. Et Seneca de Clem. lib. I: *Sic feras lineis et puma conclusas continet*. Sed concidi plagis apros quum dixit auctor, concludi eo loco intellexit, in quo concidi nullo negotio deinde possint; quod sola ferri acies praestare non valeret: itaque, ut statim subiungit idem, ferri aciem eo nomine hi casses vincunt. H.

Et hi casses. Prius legebatur, *et hae casses ferri*, etc. MSS. et etasceve. Nos ex coniectura ita rescripsimus. In MSS. *ve pra vel nobis* haud semel occurrit, ut alibi rursus monitari sumus. H.

Cum epidromis. Hoc est, cum imis summisque funibus, quibus tenduntur retia, ipsa per hominis anulum

portante multitudinem qua saltus cingerentur (nec id maxime mirum, sed singula earum stamina centeno quinquageno filo constare): sicut paulo ante Iulio Lupo, qui in praefectura Aegypti obiit. Mirentur hoc ignorantes in Aegyptii quondam regis, quem Amasim vocant, thorace, in Rhodiorum insula ostendi in templo Minervae, cccclxv filis singula fila constare : quod se expertum nuper Romae prodidit Mutianus ter consul, parvasque iam reliquias eius superesse hac experientium iniuria. Italia et Pelignis etiamnum linis honorem habet, sed fullonum tantum in usu : nullum est candidius, lanaeve similis; sicut in culcitis praecipuam gloriam Cadurci obtinent. Galliarum hoc, et tomenta pariter, inventum. Italiae quidem mos etiam nunc durat in appellatione stramenti.

transibant: itaque nullo negotio vel
unus homo cassium multitudini ge-
stansilae par fuit, qua salus integer
cingeretur, ut Iulius Lupus fecit. II.

Thorac. Thoraces militum lineos olim fuisse probat hic Alcai versus apud Athenaeum, p. 310, θώρακίς τε πλάτνινι, ex novoque lino thoraces. DALLG.

Quod se expertum. Vet. apud Dalec.
quod exemplum per se e. n. En. P.

Fullonum tantum in usu. Vel quod fullones qui fere nudi, et subacule linea tantum tecti, pannos terunt et calcant pedibus, eo lino soli ad industria conficienda uterentur, vel quod ex eo lino vestes textae in fulloniis officinis solae purgarentur et polirentur. DALEC. — Aut quia ex eo lino culcitas concinnebant (fullones), uplebantque deinde stramine, seu tomento. II.

culcitis. Gronov. et al, ante Hard.
culcitris. Ep. P.

Galliarum hoc, etc. Nimirum tomentum Lingonum, culcita Cadurcorum inventum fuit. Vnde alterum tomentum Lingonicum et Lingonicum stramen dictum est, uti monuimus I. VIII, c. 73, ex Martiali. Culcitam Veteres nomine gentis, quae invenit, cadurcum vocavere. Iuvenal. Sat. vii, r. 224: *Institor hibernae tegētis, nive-
vique cadurci*. Idemque, Sat. vi, v. 535: *Magnaque debetur violato poena
cadurco*. Sulpitia poetria in vetere epigrammate *cadureus fascias*, e lino cadurcino fascias vocat. *Ne me
cadureis destinatum fasciis Nudum Ca-
leno concubantem proferat*. II.

Italicae quidem mos. Ita MSS. Salmasius in Solin. pag. 938, vox legi, non mos libet. Frustra. Qui mos fuerit antiquus Italiae, inquit auctor, vel ex quotidiano sermone palam est: nimirum saltem castrensem vulgo stramentum vocamus, quoniam, ut dictum est lib. VIII, c. 37, antiquis

- 6 Aegyptio lino minimum firmitatis, plurimum lucri. Quatuor ibi genera: Taniticum, ac Pelusiaticum, Buticum, Tentyriticum, cum regionum nominibus, in quibus nascuntur. Superior pars Aegypti in Arabiam vergens gignit fruticem, quem aliqui gossipion vocant, plures xylon, et ideo lina inde facta xylina. Parvus est, similemque barbatae nucis defert fructum, cuius ex interiore bombyce lanugo netur; nec ulla sunt eis candore mollitiave praeferenda. Vestes inde

totus e stramento erat, qualiter etiam nunc in castris, ubi haec potissimum atramenti appellatio perseverat. II. — *Stramenti.* Stramentum, quod homini et animalibus quieturis et dormituris subternitur, nempe fenum, vel palea. D4L.

Aegyptio lino minimum. Gratius in Cyneget. *Vix operata suo sacra ad Bubastia lino, Velatur sonipes aetivi turba Canopi.* Sic autem Isiacos sacerdotes vocat, Saliorum modo per Bubaston urbem saltantes, et sistria personantes: de quibus Plutarch. Οὔτε φιλόσοφος πυγωναγορεύει καὶ τριβωναγορεύει ποιοῦσιν, οὐτ' ἰσχυροὺς αἱ λινωορεύει καὶ ξύρσις. Ion ποῖτα in Phoenice Aegyptium λίνουλον vocat. HAD. Iun. lib. IV, c. 29. DAL.

Xylon. Ξύλον lignum sonat: quare Vlpianus in leg. Si cui lana legitur, Digesti. de leg. 3, ἐξ ὧν ξύλον lignum lanam reddit. HAD.

Barbatae nuci. Cuiusmodi sunt Ponticae nuces, quas mollis barba protegit, ut dictum est XV, 24. Sic etiam Iul. Pollux, lib. VII, cap. 17: Πδὴ δὲ καὶ παρ' Αἰγυπτίους ἀπὸ ξύλου τέλειον γίγνεται, ἐξ οὗ τὴν ἐσθῆτα λίνου ἂν τις μάλλον ἡκίη προσποιέται, πλὴν τοῦ πάχους ἐστὶ γὰρ παχύτερος τῷ δένδρῳ καρπὸς ἐπιγύεται, καὶ οὐ μάλιστα προσποιέται, etc.

Ex interiore bombyce. Hoc est, lanugine, quam Itali bombace appellant, nos cotton dicimus: unde bombazin vocamus telas bombacinas, aut lintea ex bombace confecta. Iacobus de Vitriaco, lib. I, cap. 85: *Sunt ibi in Oriente proterea arbusta quaedam quae seminantur, ex quibus colligunt bombacem, quae Francigenae cottonem seu cotton appellant: et est quasi medium inter lanam et linum: ex quo subtilia vestimenta contextuntur.* Nascitur hic frutex iam in Gallia, ex India delatus: cottonem pariter vocant, *le cotton.* In horto Regio pomum vidimus, quod quum patena dehisceret, inculcatum flocci glomum exponeret. II. — De gossypio egimus XII, 21, p. 33, t. V; et in Esc. ad calcem eiusdem libri, p. 404. ED. P.

Vestes inde sacerdotibus, etc. Apuleius Apologia prima de lineo testo: *Purissimum est rebus divinis velamentum; quippe lana segnisissimi corporis exercementum pecori detracta, iam inde Orphi et Pythagorae scitis, profanus vestitus est: sed enim mundissima lini seges, inter optimas fruges terrarum cotta, non modo indutui et amictui sanctissimis Aegyptiorum sacerdotibus, sed aperti quoque iudei rebus sacris usurpatur.* DAL. — *Vestes inde.* Ex gossypio, qui regionis il-

sacerdotibus Aegypti gratissimae. Quartum genus, Orchomenium appellant. Fit e palustri velut arundine, dumtaxat panicula eius. Asia e genista facit lina ad retia praecipua, in piscando durantia, frutice madesfacto denis diebus. Aethiopes, Indique e malis, Arabes cucurbitis, in arboribus, ut diximus, genitis.

III. Apud nos maturitas eius duobus argumentis intelligitur, intumescente semine, aut colore flavescente. Tum evulsum, et in fasciculos manuales colligatum, siccatur in sole, pendens conversis superne radicibus uno die, mox quinque aliis, in contrarium inter se versis fascium cacuminibus, ut semen in medium cadat. Inter medicamina huic vis, et in quodam rustico ac praedulci Italiae Transpadanae cibo, sed iam pridem sacrorum tantum gratia. Deinde post messem tri-

lius peculiaris frutex, lini vices habet.
HARO.

Quartum genus, etc. Lego, Stramentum genus Orchomenium, etc. Arundinis quidem panicula, ut gluma, et acere, sarciri culcitra potest, perinde ac stramento sive palea, vestes autem texi non possunt. Ex arundinum concisis foliis tomentum factum Circense, quod in Circo pauperibus sternebatur, indicant hi versus Martialis, XIV, ep. 460: *Tomentum concisa palus Circense vocatur: Hare pro Leuconico stramina pauper habet.* DAL.—Orchomecium. De arundine Orchomenia diximus lib. XVI, cap. 66. HARO.

Panicula eius. Lanosam comam in milio, panico, arundine, et qualem in arvis complures herbae, et in palustribus iunci gerunt, Latini paniculam, Graeci ἀνθήλην dixere. De ea voce diximus XVI, 64. H.

Asia e genista. Vide quae dicturi sumus lib. XXIV, e. 40. H.

E malis. Arboribus lanigeris, in quarum foliis convolutis lanugo nascitur. DALEC.—Vide Excursus de gossypio ad calcem libri duodecimi, p. 404, t. V. Ed. P.

Et diximus. Lib. XII, 24. H.

III. Apud nos. In orbe romano, qui Arabum Indorumque terris opponitur. HARO.

Fasciculos manuales. Qui manum implenti. Δαιμάτιον χειρὸν ἄχθεις, fasciculum manuum appellat Hippocrates in Veterio. p. 879. H.

Et in... cibo. Galen. de alim. Fac. lib. I, cap. 32, tom. VI, lini tostato semine, nisontii vice, quosdam vesci tradit ex sale et garo: Itidem melle conspersum edi: panibus denique a nonnullis inseri, ἐπιπάρττουσι τοῦτοι δὲ εἶναι καὶ τοῖς ἄρτοις αὐτοῖς. HARO.

Sacrorum... gratia. Forte ad suffimenta, ut quidam volunt: vel prius ad epulas sacras, quas feriat

ticeam virgae ipsae merguntur in aquam solibus tepēfactam, pondere aliquo depressae: nulli enim levitas maior. Maceratas indicio est membrana laxatior. Iterumque inversae, ut prius, sole siccantur: mox arefactae in saxo tunduntur stupario malleo. Quod proximum cortici fuit, stupa appellatur deterioris lini, lucernarum fere luminibus aptior. Et ipsa tamen pectitur ferreis hamis, donec omnis membrana decoriticetur. Medullae numerosior distinctio, candore, mollitia. Linumque nere et viris decorum est. Cortices quoque decussi clibanis et furnis praebent usum. Ars depectendi digerendique: iustum e quinquagenis fascium libris quinas denas carminari. Iteram deinde in filo politur, illisum crebro in silice ex aqua; textumque rursus tunditur clavis; semper iniuria melius.

IV. Inventum iam est etiam, quod ignibus non absu-

diebus privatus quisque domi lusteret. H.

Stupario malleo. Quo lina stupaeque tunduntur. H.

Et ipsa. Linum ita pectere Galli dicunt, *serancer du lin, du chanvre: ferreum hamum, un seran.* H.

Medullae. Delicatiores substantiae, quae ad nendum reservatur. H.

Ars depectendi. Margo Varior. *ars est depectendi.* Ed. P.

In silice. In alvo siliceo, sive lapideo. HAR.

Clavis. Capitatis fustibus, clavae similibus. DAL.

Iniuria melius. Sic de salice pronuntiavit, lib. XVI, cap. 69: *Mirumque contuso ligno aliquid maiores ad vincula esse vires.* H.

IV. *Inventum ... quod ignibus.* De lino asbestino non vetustatis modo plena monumenta sunt, sed et idonea

eruditorum huius aevi testimonia. *Habeo et ego in Museo,* inquit Kircherus noster, tom. II Mundi subterr. lib. VIII, p. 87, *integram scripturam asbestinis frustis plenum. Chartam ex hisce confectam habeo, quae litteris scribendis servit, quas ubi in ignem inieceris, consumptis mox litteris, charta veluti igne lota, integra et candidior exit, novisque litteris inseribendis servit. Donavit et mihi Eminent. Cardinalis de Lugo redimiculum asbestino lino contortum, quod igni iniectum, si sordibus pollutum fuerit, inde nitidissimum exit. Memini quoque me ellychnium huiusmodi asbestinum lucernae inditum ad biennium conservasse, sine ulla sui consumptione, haud dubie perpetuo duraturum, nisi uideam quo casu id sublatum esset, etc. Vide et Aldrovand. de Metall. IV, 26. H.*

meretur. Vivum id vocant, ardentesque in focis conviviorum ex eo vidimus mappas, sordibus exustis splendescentes igni magis, quam possent aquis. Regum inde funebres tunicae, corporis favillam ab reliquo separant cinere. Nascitur in desertis adustisque sole Indiae, ubi non cadunt imbres, inter diras serpentes; assuescitque vivere ardendo, rarum inventu, difficile textu propter brevitatem. Rufus de caetero colos, splendet igni. Quum inventum est, aequat pretia excellentium margaritarum. Vocatur autem a Graecis asbestinum ex argumento naturae. Anaxilaus auctor est, linteo eo circumdatam arborem, surdis ictibus, et qui non exaudiantur, caedi. Ergo huic lino principatus in toto orbe. Proximus byssino, mulierum

Quod ignibus non abumeretur. Rhodig. lib. XVIII, cap. 34, quo Indorum leges ac mores fusc narrat, scribit illos vestibus ex eo lino textis indui: quod parum crebibile est, quum in tantam longitudinem trahi nequeat, ut vestes ex eo conficiantur. DALEC.

Vbi non cadunt. Vide quae diximus lib. XVII, c. 30, Colum. lib. I, c. 6: *Aestas in transmarinis regionibus pluvia caret.* H.

Asbestinum. Tale fuit in aurea lucerna, quam Athenis Callimachus fecit, oleo non nisi post exactum annum dissipato, licet semper arderet. Pausanias in Atticis. Plutarchus, lib. de oracul. Defectu, in Carystia rupa linteum id gigni tradit, molli et lapilleo filo, e quo mantilia, retia et reticula capitis tegumenta conficerentur. DALEC. — *Asbestinum.* Ἀσβέστηον, quae vox graeca inextinctum sonat. H. — *Vocatur a Graecis asbestinum.* Nobis asbeste, vel amiante. Cf. XXXVII, 54. Ed. P.

Byssino. Byssus Suidae et Theophrasti interpreti coloris genus, unde byssina vestis, bysso infecta. Byssus quibusdam pretiosissima lana, colore nitoreque auri. Byssus Philostrato, linum, quod Indi ex arbore legunt, trunco populis simili, foliis salici, etiam Arrisno auctore, Apollonioque oculato teste. Rhodig. lib. XXIII, cap. 8. Est et Amorgis lini species, unde Amorgina vestis memorata Aeschini contra Timarchum, Aristophani in Lysistrate, Eupolidi. DAL.

— *Byssino.* Byssus genus fuit lini tenuissimi, ex quo texae vestes purpureum colorem non raro imberrent: unde in sacris paginis toties byssus, et purpura, vel purpura et byssus pro purpurea bysso, per figuram, ἐν δὲ διὰ δυοῖν. Inde factum, byssus ab Hesychio et Suida pro purpura accipitur. Rectius vero Pollux, loci cit. καὶ μὲν καὶ τὰ βύσσιννα καὶ ἡ βύσσης λίου τι σίδος παρ' Ἰνδοῖς. Philostrato de vita Apollon. lib. II, cap. 9, ex arbore βύσ-

maxime deliciis circa Elim in Achaia, genito: quaternis denariis scripula eius permutata quondam, ut auri, reperio, Linteorum lanugo, e velis navium maritimarum maxime, in magno usu medicinae est: et cinis spodii vim habet. Est et inter papavera genus quoddam, quo candorem lintea praecipuum trahunt.

V. Tentatum est tingi linum quoque, et vestium insaniam accipere, in Alexandri Magni primum classibus, Indo amne navigantis, quum duces eius ac praefecti in certamine quodam variassent insignia navium; stupueruntque littora, flatu versicoloria implente. Velo purpureo ad Actium cum M. Antonio Cleopatra venit, eodemque effugit. Hoc fuit imperatoriae navis insigne.

VI. Postea in theatris tantum umbram fecere: quod

eo; legitur, quae altitudine populi, foliis salicis est, H.

Circa Elim. Pausanias in Eliacis prior. negat uspiam tota Graecia hysum nasci, nisi in Eleo agro, de quo egimus lib. IV, cap. 6. H.

Quaternis denariis. Monetae nostrae 2 fr. 80 c. Eo. P.

Scripula eius. Libra scripula continet 288. H.

Permutata quondam. Priorum scilicet Caesarum aevo, quo denarius aureus argenteis denariis quinque et viginti aestimabatur, ut dicemus lib. XXXIII, cap. 13. Sic Aureliani aevo libra auri libra seriei fuit, et auro fila pensabantur, inquit Vopiscus in Aureliano, p. 224. H.

Linteorum lanugo. Ορόνιον ξύσμα: unde sunt ξυστοὶ ποτοὶ Galeno lib. xix c. 1, in remediis Heraclidar, quae sanguinem fluentem e naribus sistunt. DAL.

Inter papavera genus quoddam. Heracleum, sive ἀππώδης esse putant,

quod et radicales sive struthio simile est et semen valde catharticum habet. Eius nomen facultatis nomen meminit Dioscorides. DAL. — *Est et inter papavera.* De hac re dicemus lib. XX, cap. 79. H.

Velo purpureo. Alia sunt vela regia purpurea, gemmis et auro intertextata, quibus reges et summi principes in suis palatiis utuntur suspensis, ut et Attalici sulaeis. Rævardus, Varior. lib. V, cap. 11. DAL. — *Velo purpureo.* Huc refer et Agrippae vexillum caeruleum, de quo Dio lib. II, p. 458. HAUD.

VI. Postea in theatris Hunc morem inducendi vela theatris describit eleganter Lucretius lib. IV, v. 73: *Et vulgo faciunt id lutea, rufaque vela, Et ferruginea, quum magnis intus theatri Per malos vulgata trabesque trementia pendunt.* Namque ibi consessum cavem subter, et omnem Socialem speciem patrum, matrum-

primus omnium invenit Q. Catulus, quum Capitolium dedicaret. Carbasina deinde vela primus in theatro duxisse traditur Lentulus Spinter Apollinaribus ludis. Mox Caesar dictator totum forum romanum intexit, viamque Sacram ab domo sua et clivum usque in Capitolium, quod munere ipso gladiatorio mirabilius visum tradunt. Deinde et sine ludis Marcellus Octavia sorore Augusti genitus, in aedilitate sua, avunculo x1 consule a. d. kalendas Augusti, velis forum inumbravit, ut salubrius litigantes consisterent: quantum mutatis moribus Catonis censorii, qui sternendum quoque forum muricibus censuerat? Vela

que, deorumque insciant, coguntque suo fluitare colore, etc. II.

Quod primus omnium. Valer. Maxim. lib. II, cap. 4, n. 6: Q. Catulus Campanum imitatus luxuriam, prius spectantium concessum velorum umbraculis texit. Ab eo Capitolium Sylla mortuo dedicatum diximus lib. VII, cap. 44. Haro.

Vela primus in, etc. Inde velaria theatra Iuvenali. Dat.

Lentulus Spinter. Plus hoc etiam praestitit: nam teste eodem Valerio Max. loc. citat. *argentatis choragiis*, hoc est, scenarum instrumentis, P. Lentulus Spinter adornavit scenam, quam translaticium antea foret poeniciis indui tunicia. H.

Viamque sacram ab. Sacra quidem ea dicta est, quod foedus in ea inter Romulum et Tatium ictum fuisset; vel quod per eam sacram in arcem quot mensibus deferrentur: vel quod augurium in ea captaretur. Per eam in Capitolium frequens iter fuit, triumphorum pompa, subactis gentibus, domitisque nationibus, quum praeda captiva, et spoliis hostium solemnij apparatu procedebat. Dat.

— Viamque Sacram. Fuit ea in quarta Urbis regione, teste P. Victore, in *Descript. urbis Romae*. Sericis corticis inumbratam fuisse, auctor est Dio lib. XLIII, p. 226: Παπαπτεράματα σερικά ὑπεπτεράτα. H.

Et elivum usque in Capitolium. MSS. Regg. et ita Broterius edidit post Bezzonicum: al. ad elivum usque Capitolium. En. P.

Munere. Quod munus a Suetonio describitur Iulio c. xxxix. Quod vero Plinius addit, kalendis Augusti forum fuisse a Marcello velis inumbratum, Augusto x1 consule; significare videtur, id ob recentem appellationem mensis Augusti, qui prius Sextilis dicebatur, factum fuisse: A. V. scilicet 735, vel sequente. H.

Forum muricibus censuerat. Nam Plutarchus lib. de Fenore, forum esse scribit ἀνίσχυρόν: Anacharsis, locum destinatum explendae avaritiae, et ad fallendum. Rhodig. lib. XXVIII, cap. 9. Forum triplex Romae fuit. Martialis: *Atque erit in triplici par mihi nemo foro*. Id. *Et fora tot numeras lane quot ora geris*. Seneca: *Adiice nunc publica perivra*

nuper colore caeli, stellata, per rudentes iere etiam in amphitheatro principis Neronis. Rubent in cavis aedium, et muscum a sole defendunt. Caetero mansit candori pertinax gratia. Honor etiam et Troiano bello. Cur enim non et praeliis intersit, ut naufragiis? Thoracibus lineis paucos tamen pugnas, testis est Ho-

gentium, circumscriptiones, fraudes, inficiationes, quibus trina fora non sufficiunt. Quartum Traianus addidit. Fuit et forum Domitiani transitorium, quod a Suetonio *Methodium* dictum volunt. Rhod. lib. XXVIII, pag. 40. DAL. — *Muricibus*. Acutis lapidibus, ne fora litigiosa tam crebro litigantes adirent. *Muricem* Veteres dicebant saxi acumen. Virg. Aeneid. V, 205: *Concussae cautes, et acuto murice remi Obnixi crepuere, illisaeque prora pependit*. Vbi id Servius adnotat; et eiusdem loci auctoritate Nonius Marcellus: *Murices*, inquit, *vetustas etiam saxorum asperitates dici voluit*. HARD.

Vela nuper. Vela nuper, inquit, coloris caerulei visa, ac distincta stellis, per rudentes extenta cucurrere, in amphitheatro Neronis. Sunt et rubra in cavis aedium, quae muscum virentem a solis ardore defendant. HARD.

In amphitheatro. Hoc amphitheatrum esse censuerim, quod Tranquillus in Nerone cap. xxi, ligneum fuisse dicit, in regione Martii Campi intra anni spatium fabricatum. De quo et Tacit. Annal. XIII, pag. 208: *Nerone secundum, L. Pisone coss. pauca memoria digna evenere: nisi cui libeat, laudandis fundamentis et trabibus, quae molem amphitheatri apud Campum Martii Caesar exstruxerat, volumina implere*. De velis ibi extensis, Dio LXIII, dum res gestas

iis diebus enumerat, quibus a Nerone Armeniae regnum Tiridati concessum est: *Τάγε μὲν παραπετάσματα τὰ διὰ τοῦ αἵρος διαταθέντα, ὅπως τὸν ἥλιον ἀπερύχοι, ἀλουργὰ ἦν· καὶ ἐν μέσῳ αὐτῶν ἄρμα ἐλάυνον ὁ Νέρων ἐνέστικτο· περίξ δὲ ἀστέρες χρυσοῖ ἐπέλαμπον*. Vela per aërem extensa, solis arcedi causa, purpurea erant: quorum in medio Nero acupictus currum agitabat: circa hunc undique sidera lucebant aurea, etc. H.

Cavis aedium, Cavaedium, seu cava aedium (tot enim modis proferunt) quasi aedium cavea, Varroni lib. IV de Ling. Latin. locus tectus et patulus intra parietes ad omnium communem usum. Vt in theatro cavea locus fuit, e quo sedens populus ludos et publica munera spectabat: sic cavaedium ambulatio et porticus, monachorum peristyllis similis, e qua, qui spatiantur, proditurum dominum exspectantes, impluvium, id est, arcem in quam impluit, aspiciunt. Graeci μέσζυλον vocant: et recte quidem, quoniam in medio est totius aedificii, nempe coenaculorum, cellarum, et cubiculorum, ut aperte Varro indicat. DAL.

Caetero. Diuturnior fuit gratia candoris in lino: sive candor in lino caeteris coloribus potior visus est. HARD.

Thoracibus lineis paucos tamen, etc. Iliad. B: *Δοκρῶν δ' ἡγεμόνευεν Οἰήτης ταχὺς Αἴας Μείων· οὔτι τσός γε ὅσος*

meris: Hinc fuisse et navium armamenta apud eundem interpretantur eruditiores: quoniam quum sparta dixit, significaverit sata.

VII. (II.) Sparti quidem usus multa post secula coeptus est: nec ante Poenorum arma, quae primum Hispaniae intulerunt. Herba et haec sponte nascens,

Τελαμώνιος Ἄϊας, Ἀλλὰ πολὺ μείων
ἐλίγος μὲν ἔην λινωθῶριξ. Rursum
eodem lib. Τῶν ἤρχ' Ἀδρηστος... καὶ
Ἀμφίος λινωθῶριξ. MITALEA — *Homereus*
Λινωθῶριξ eiusmodi bellatores
vocat. Et linteam lorica induisse
Galbam Tranquillus scribit cap. xix,
quamquam non dissimulantiem parum
adversus mucrones profuturam. II.

Quoniam quum sparta. Hic versus
ille Homericus, quem respicit ex
Iliad. B, vers. 435: Καὶ δὲ δοῦρα σί-
σπη νεῶν, καὶ σπάρτα λίνονται.
Error hic fuit eruditorum illorum,
quos Plinius nunc appellat, qui τὰ
σπάρτα in eo versu *sata* interpretati
sunt, aut funes radentesque nauticōs
ex rebus sativis factos, uti ex lino,
stupa, cannabe; quia σπείρειν serere
significat. Σπάρτα νεῶν Homerus vo-
cat, funiculos e lino vel cannabe,
quibus suebantur naves, non quia e
sativis rebus nectebantur: sed quia ad
nectendum idonei. Nam σπείρειν
Graecis ut serere Latinis, non solum
terrae semen committere, sed et
nectere significat, et coniungere in-
vicem. Τὸ σπάρτον est sativum, quod
seri potest: at σπάρτον, est funis qui
seritur, id est, nectitur. II.

VII. *Sparti quidem.* Hoc spartum
Latinorum diversum est a sparto
Graecorum. IIARO. — *Sparti.* *Stipae*
sc. *tenacissimae* (*Triand digyn.* gen.
141 W. *Gram.* Juss.) Memoratur a
Clusio Histor. pag. 220. An *Lygeum*
Spartum? EO. P.

Poenorum arma. Bello Punico se-
cundo, quo totam intra flumen Ibe-
rum Hispaniam sibi subiecit Hannibal.
HARO.

Herbā et. Spartum duplex est, al-
terum iuncus Ibericus, sive Hispa-
nicus, ἀκάνθος, ἀκχρηός, ἀγύλλος,
ad nexus tantum utilis: alterum ge-
nista, quam Graeci τὴν σπάρτην καὶ
τὸ σπάρτον, et τὸ σπάρτιον dixerunt.
Et haec duplex: altera silvestris, sine
filiis, in agro Monspessulano fre-
quens, qua olim Asiatici ἐδίτμευον
τὰς ἀμπελούς, vites religabant, unde
et ἀμπελοπλοικῆς nomenclatura, et
mulis, bobus, camelis, in attritu
pedum subluvie, et aliis id genus
motibus calceos et soles nectebant,
quas *crabatinas* Aristoteles videtur
appellare Histor. Anim. lib. II, cap.
4. Altera foliosa: et haec rursum
duplex: prior in hortis sata, eiusdem
proceris generis et usus cum supra
scripta, sed cultus mangonio vestita
foliis paucis et exiguis, quae desunt
alteri, in aridis et squallentibus locis
natæ, florū odore iucundissimo gra-
vissimoque apibus: quamobrem et
prope alvearia plantatur, melle non-
nunquam eius odorem referente lib.
XI, cap. 8. Genistam Florentinam
voce Gallia: alii Hispanam. Posterior
silvestris, in macris et arenosis ubi-
luxurians, foliis multis et densius
congestis opetta, ramulis vletis, prae-
tentibus, graviter olentibus, quibus
etiam ad vincendum uti liceat. Guil-

et quae non queat seri, iuncusque proprie aridi soli, uni terrae dato vitio: namque id malum telluris est: nec aliud ibi seri aut nasci potest. In Africa exiguum et inutile gignitur. Carthaginienensis Hispaniae citerioris portio, nec haec tota, sed quatenus parit, montes quoque sparto operit. Hinc strata rusticis eorum, hinc ignes facesque, hinc calceamina, et pastorum vestis: animalibus noxium, praeterquam cacuminum teneritate. Ad reliquos usus laboriose evellitur, ocrea-
tis cruribus, manu, textisque manicis, convolutum

Iandinus non satis diligenter has species distinxit. Ibericos suos sparteos Flaccus vocat: *Ibericis peruste junibus latus*: quomvis ineptum et ridiculum oratorem fuisse scribat, qui pro sparto *herbas Ibericas* dixisset. Turneb. lib. XIV, cap. 9. Dal.

Et quae non queat seri. Contris seri Varro iubet, de Re Rust. lib. 1, cap. 32: *Sic ubi canuabim, inquit, seras, linum, iuncum, spartum, unde lineas, fines facias*, etc. Sed aegre admodum scimus ex semine pullulare. H.

Iuncusque. Ob folia iunceae, et aspers. Haro.

Aridi soli. Siticulosi, squarum penuria laborantis. Strabo lib. III, p. 60 de campo spartario: *Τούτο δ' ἐστὶ μέγα καὶ ἀνθρώπων, τὴν σχοινοπλοκίαν πύον σπάρτον, ἐξαγωγήν ἔχουσιν εἰς πάντα τόπον, καὶ μάλιστα εἰς τὴν Ἰταλίαν*. Haro.

Vni terrae. Hispaniae. Praecedenti tamen capite suctor scripsit e genista, id est, sparto, Asiam praecipua linu facere, etc. Auctor lib. XXIV, cap. 9, an geoista, spartum sit, dubitat. Vide locum. Dal.

Carthaginienensis Hispaniae citerioris portio. Campum amplum et ἀνθρώπων. Strabo lib. VI, vocat nunc *ἰουγυά-*

προν, iuocarium latino vocabulo, nunc *πεδίον σχοινοῦν*, nunc ἀλυσχοινοῦν, Marathroio a feniculi copia dicto proximum. Dal. — *Carthaginienensis.* Gigoit nunc quoque haec regio ab limitibus Granatensis regni, seu Baeticae sine, usque ad esm urbem, quae nunc Murcis dicitur. Fuit eo tractu, campus Spartarius, Carthagoque nova, *Carthagea* et ipsa inde s Plinio XXXI, 43, et ab Isidoro I. XV, c. 4, Spartaria appellata: *Καρθηδών Σπαρταρινὴς* Appiano, in Iber. p. 261. Crescit et in Valentino Hispaniae regno spartum. H.

Hinc strata. Eodem est hodie apud Hispanos usu: nam ex crudo exsiccatoque sparto Ispetes sive sulces, stoeaeas, corbes, rudentesque conficiunt. Corbes ii certe, in quibus ficus et uvae passae advehuntur, e sparto cootesti sunt. Ex eo denique io lini morem aqua macerato, deinde siccato, insuque, calceamenti genus paratur, quod ipsi *Alpergates* vocant. Haec omnia ex Clusio, qui vidit, loc. cit. Haro.

Manu, textisque manicis. Sic ex MSS. emend. Haro. cons. Chiff. Gron. et al. *manibusque textis manicis.* Ed. P.

osseis iligneisve conamentis. Nunc iam in hiemem iuxta. Facillime tamen ab idibus maiis in iunias: hoc maturitatis tempus.

VIII. Vulsum fascibus in acervo animatum biduo, tertio resolutum, spargitur in sole siccaturque, et rursus in fascibus redit sub tecta. Postea unaceratur aqua marina optime, sed et dulci, si marina desit; siccatumque sole iterum rigatur. Si repente urgeat desiderium, perfusum calida in solio, ac siccatum stans, compendium operae fatetur. Hoc autem tunditur ut fiat utile, praecipue in aquis marique invictum. In sicco praeferunt e cannabi funes. At spartum alitur etiam demersum, veluti natalium situm pensans. Est quidem eius natura interpolis; rursusque quam

Iligneisve conamentis. Conamenta nomen lignaeve interpreter, ossa, lignaeque fustes teretes, quibus spartum convolvitur, ut vellentium conatus iuветur, et minuat labor. Ita sane libri omnes etiam MSS. Nugantur, qui *nucamentis*, vel *cum amentis* mislunt. HARO.

Nunc iam in hiemem iuxta. Subintellige, vellitur pariter hieme, ut acstate: sed multo facilius ab idibus maiis, etc. Ita porro MSS. omnes: non ut edd. vell. et Gron. *in hiemem* vix. II.

VIII. *Vulsum.* Ita libri omnes: hoc est, nondum exanime, sed viride adhuc et integrum: cum eo spiritu, quem exhalat, quom recens est: atque uti de palmae fructu Plinius ait, lib. XIII, cap. 9, *cum nā ardoris anima*. Resolvi deinde porro necesse est, vertique ad solem, uti de feno dictum est, lib. XVIII, cap. 67, alioqui, ut fenum, sic et spartum inceusa illa anima nebulam exhalaret, accendereturque et conflagraret. Dalecampius

et post eum Salmasius, legunt *mannatum*, interpretanturque, ut Plinius ipse loquitur initio eap. 3, in *fasciculos manuales colligatum*: quod vereor, ut cuiquam probeat. II.

Si repente. Si statim uti sparto desideras. II.

In solio. Solium pro vase iligneo aut abiegeo positum. Sic vasa ea, in quibus cum lixivio calido et cinere pannos emaculamus, folia dicimus. HARO.

Ut fiat utile. Quod ob eum usum *σχητικὸν* dicunt. DAL.—*Vtile.* Funicibus texendis, caeterisque usibus. HARO.

Natalium situm. Quoniam in arido solo, ut dictum est, nascitur.

Est natura... interpolis. Ea sparti natura, ut interpolandis, resarciendis, renovandis operibus, quae ex eo sunt, aptissime adhibeatur, et vetustum secura misceatur novo. Interpolis mulier a Plauto appellatur ea, quae se pigmentis interpolat, atque reconcinat, ut ex vetusta anu nova quasi

libeat vetustum novo miscetur. Verumtamen completatur animo, qui volet miraculum aestimare, quanto sit in usu, omnibus terris, navium armamentis, machinis aedificationum, aliisque desideriis vitae. Ad hos omnes usus quae sufficiant, minus triginta millia passuum in latitudinem a littore Carthagini novae, minusque e in longitudinem esse reperientur. Longius vehi impendia prohibent.

IX. Iunco Graecos ad funes usos nomini credamus, quo herbam eam appellant: postea palmarum foliis, philuraque, manifestum est: et inde translatum a Poenis sparti usum, perquam simile veri est.

X. Theophrastus auctor est, esse bulbi genus circa ripas amnium nascens, cuius inter summum corticem, eamque partem qua vescuntur, esse laneam naturam, ex qua impilia vestesque quaedam conficiant. Sed ne-

puella fat, in Mostellar. Act. I, scen. III, vers. 117. H.

Minusque C in longitudinem. Sic Apuleius in Herbario suo: quod etiam Salmasius vidit, in Solinum p. 261: *Ad quos omnes usus minus xxx m. pass. in latitudinem e littore Carthagini novae... ecutum in longitudinem nascitur.* H. — Longitudo maior esse forte debet. Nam nos docuit Bowles, *Introd. à l'Hist. nat. d'Espagne*, pag. 239; spartum crescere in maxima Hispaniae parte. BAOT.

Longius vehi. Ex interiore Hispaniae tractu advehi, impendia terrestri itinera vetant. H. — *Vehi.* Nunc Lutetiam advehitur spartum; ibique instituta an. 1776 spartaria officina. BAOT.

IX. *Iunco Graecos.* Σχοῖνος et funem significat, et iuncum: quomodo et spartum nunc restem, nunc plantam et quae restes fluvi.

Nomini credamus. Σχοῖνος. Vide Rob. Constant. in Lexico. HARD.

Philuraque. Hoc est, tenuissimis arboris liliæ membranis, seu tuolicis: hanc etiam φίλωνα Graecis dicitur. HARD.

X. *Theophrastus.* Hist. lib. VII, c. 43, et ex eo Athen. lib. II, p. 64.

Ex qua impilia. Ita MSS. Reg. Colb. Chiff. Thuan. non, ut editi perperam, *mapalia*. Sunt autem *impilia* socculi. Τὸ ὀφράστο ποδῖα. Υφίσταται δὲ ἐξ αὐτοῦ, inquit, καὶ ποδῖα, καὶ ἄλλα ἱμάτια. Ποδῖα sunt pedum tegumenta, ex coacta lana. Impilia igitur costilia erunt, pedibus involvendis, calcandisque utilia. *Des chausses de fente.* Pollux, lib. II, cap. 4: Ποδῖα δὲ τοὺς κατὰ τοὺς ποσὶ πῶους. Hesych. Νάρτα, τοὺς πῶους καὶ τὰ ἱμάτια. Usus hac voce *impilia* Vlpianus. Vide Turneb. Advers. lib. XI, cap. 14. HARD.

que regionem, in qua fiat, neque quidquam diligentius, praeterquam eriophoron id appellari, in exemplaribus, quae quidem invenerim, tradit; neque omnino ullam mentionem habet, cuncta cura magna persequutus cccxc annis ante nos, ut iam et alio loco diximus: quo apparet, post id temporis spatium in usum venisse spartum.

XI. Et quoniam a miraculis rerum coepimus, sequemur eorum ordinem, in quibus vel maximum est, aliquid nasci aut vivere sine ulla radice. Tuberha haec vocantur, undique terra circumdata, nullisque fibris nixa, aut saltem capillamentis, nec utique extuberante loco in quo gignuntur, aut rimas agente: neque ipsa terrae cohaerent. Cortice etiam includuntur, ut plane nec terram esse possimus dicere, nec aliud quam terrae callum. Siccis haec fere et sabulosis locis, fructectosisque nascuntur. Excedunt saepe magnitudinem mali cotonei, etiam librali pondere. Duo eorum genera, arenosa dentibus inimica, et altera sincera. Distinguuntur et colore, rufo, nigroque, et

Eriophorasi. Εριόφορον, ob tomenti copiam, quam gerit, quae lanae modo in stamina deduci potest. Bulbi eriophori geminam iconem exhibet Dodonaeus pag. 681. Ex his alterum in Regio hortu vidimus, qualem et Clusius pinxit. Peruvianum praeterea alterum, et tertium Orientalem appellatum. H. — *Eriophorum angustifolium* (Triand. mon. g. 415 W. Cyperoid. Juss.) En. P.

Neque mentionem. Eius nimirum quod nunc describitur. H. — *Mentionem habet.* Theophrastus, Histor. lib. I, cap. 8, λυσάνδρον meminit inter ea, quibus cortex multis tunicis constat. Id autem aliud esse non potest

quam spartum pro lino usurpatum ad varios usus vitae. Quidam eo loco divisim legunt *linum, spartum*. In hac ergo re memoria lapsus Plinius est. Dalec.

CCCXC annis. Nempe A. V. C. 410, ut dictum est l. XIII, c. 30, et l. XV, c. 4. Haec vero Plinius commentabatur anno 810, ut ipse fatetur lib. XIV, c. 5. Quare a Theophrasto ad Plinium intervallum fuit 390 annorum, non ut libri hactenus editi exhibent, 490, addita perperam centenarii nota, quae superfluit. Harn.

XI. *Tuberha.* Vulgo, *des truffes*. — Vid. Not. II de Tuberibus. En. P.

intus candido: laudatissima Africae. Crescant, anne vitium id terrae (neque enim aliud intelligi potest) ea protinus globetur magnitudine, qua futurum est: et vivantne, an non, haud facile arbitror intelligi posse. Putrescendi enim ratio communis est iis cum ligno. Lartio Licinio praetorio viro iura reddenti in Hispania Carthagine, paucis his annis scimus accidisse, mordenti tuber, ut deprehensus intus denarius primos dentes inflecteret: quo manifestum erit, terrae naturam in se globari. Quod certum est, ex iis erunt quae nascentur, et seri non possint.

XII. (III.) Simile est et quod in Cyrenaica provincia vocant misy, praecipuum suavitate odoris ac saporis, sed carnosius: et quod in Thracia iton, et quod in Graecia geranion.

Lartio Licinio. Velus inscriptio, sed suspecta illa quidem nobis apud Gruterum, p. 480: LARTIVS. LICINIVS. EVM. CYBERNASSET. HISPAN. DVRE. AQUAEDVCTVM. IVSSIT. ACOIFICARI. Apud Plinium Iuniolem, lib. II, epist. 14, Largius Licinius, pro Lartio mendose appellatur. HARR.

Terrae naturam. Substantiam tenuiorem, ex qua tuber nascitur, sic in se convolvi, ut incidentia quoque includat. De hoc argumento vide dissertationem D. Geoffroy Junioris, in Hist. Academiæ Regiæ Scientiarum, anni 1711, p. 23. HARR.

Ex iis erunt. Ex eorum genere tubera erunt, quae seri non possint. HARR.

XII. *Simile est misy.* Tuberis genus, et iton, et geranion. HARR. — Geranion est *Geranium tuberosum* (Monard. decand. L. Geran. Juss.) Ea. P.

Et quod in Thracia. Mutilus hic lo-

cus in libris hactenus editis fuit, hoc modo: et quod in Thracia *ceranionum*. Nos refleximus fideliter, ut restat, ex libri huius indice in quo diserte legitur, ex MSS. omnium fide, *Misy, iton, geranion*. Nec paulo sane certius ex ipso Theophr. haec tria tuborum genera iisdem fere verbis laudante, apud Athenaeum, lib. II, pag. 62: *Αἴγαι δὲ περὶ αὐτῶν Θεόφραστος. Τὸ ὕδρον ὃ καλοῦσι τινες Γεράνιον, καὶ εἴτε ἄλλο ὑπόγειον. Καὶ πάλιν ἡ τῶν ἐγγεστώτων τούτων γέννησις ἀμὰ καὶ ῥύσις, οἷον τοῦ τε ὕδρου, καὶ τοῦ φυσμένου περὶ Κυρήνην, ὃ καλοῦσι μισυ. Δοκεῖ δ' ἡδὺ σφόδρα τοῦτ' εἶναι, καὶ τὴν ἀμύν ἐχθιν κραιώσθαι. Καὶ τὸ ἐν τῇ Θράκῃ οἱ γινόμενον ἶτον, etc.* De tuberibus haec Theophrastus. Tuber quod geranion quidam interpretant, et si aliud sub terra generatur. De rursum: Eorum quae sub terra pariuntur, eiusmodi natura est ac generatio: quemadmodum tuberis et misy: sic enim

XIII. De tuberibus haec traduntur peculiariter: quum fuerint imbres autumnales, ac tonitrua crebra, tunc nasci, et maxime e tonitribus: nec ultra annum durare: tenerrima autem verno esse. Quibusdam locis accepta riguis feruntur: sicut Mitylenis negant nasci, nisi exundatione fluminum invecto semine ab Tiaris. Est autem is locus, in quo plurima nascuntur. Asiae nobilissima circa Lampsacum, et Alopeconnesum: Graeciae vero, circa Elin.

XIV. Sunt et in fungorum genere a Graecis dicti pezicae, qui siue radice aut pediculo nascuntur.

vocant quod circa Cyrenen gignitur, et suavissimi gustus esse credunt, et odore carnis. Est et eiusmodi iton, quod in Thracia effodiant, etc. Adde et Apuleium, qui quum librum suum de salutaribus herbarum remedia (ut alii multa sua volumina) ex Plinio concinnarit, hunc locum integrum fere sic repraesentat: ut Salmasius etiam vidit in Solinum p. 708: *Simile est quod in Cyrenaica provincia vocant misy, praecipuum suavitate odoris ac saporis: et quod in Thracia iton, et quod in Graecia geramon*. Eustathius in Iliad. A. tuber geranium pariter vocari auctor est: *Ἐστὶ γὰρ κατὰ τὸν μύκητα, καὶ τὸ ὄδον τὸ καὶ γεράνιον κατὰ τινος*. Haan.

XIII. De tuberibus. Haec totidem verbis Athenaeus, lib. II, p. 62, ex Theophrasto. H.

Ac tonitrua. Sic etiam sensit Lucretius, Sat. v, vers. 116. Vide et Plutarch. Sympos. Quaest. I. IV, cap. 2. Haan.

Tenerrima autem, etc. Τὴν δὲ χρίαν, καὶ τὴν ἀμὴν ἔχει τοῦ ἔπος. Verno autem maxime vigent, atque tempestiva sunt. Ex Athenaeo. Dal.

Quibusdam locis. Quibusdam in

locis tuberum origo debetur aquis, et exundationibus fluminum, semina secum devehentium. Theophr. apud Athenaeum, loco cit. Οὐ μὲν ἄλλ' ἵναί γε ὡς σπινθηρὶς οὐσῆς τῆς ἀρχῆς ὑπολαμβάνουσιν ἐν γούν τῷ αἰγυλῷ τῶν Μιτυληναίων οὐ φασὶ πρότερον εἶναι πρὶν ἢ γενομένης ἐπομβρίας τὸ σπέρμα κατενεχθῆ ἀπὸ Τιαρῶν, τοῦτο δ' ἐστὶ χωρίον ἐν ᾧ πολλὰ γίνεται... Φυέται δὲ καὶ περὶ Δάμψκων, καὶ ἐν Ἀλωπεκοννήσῳ, καὶ ἐν Ἠελίῳ Quae totidem verbis apud Plinium latine legimus. Tiaris porro collis nomen fuit, imminientis siltori Mitylenaeorum. In nummis antiqua, ΜΙΤΥΛΗΝΑΙΩΝ scribitur. H.

XIV. *Pezicae*. Πεζίται, inquit Athenaeus, ἄρβυλοι καὶ ἄκαυλοι ὅτις τυγχάνουσι (non ut legitur, καὶ αὐτοὶ τυγχάνουσι) nec caulem habent, nec radicem: fungus vero ortus sui principium habet in longum portectum caulem, et in summo eius veluti crura dislenditur. *Pezias* Itali vocant *Prugnoli*, Galli *mousserons* (*Helvella* aut *Morchella esculenta*? Spreng.), terrae semper incumbente ac instrato globoso capitulo, nec in caulem aliorum modo se attollente:

- 4 XV. Ab his proximum dicetur auctoritate clarissimum laserpitium, quod Graeci silphion vocant, in Cyrenaica provincia repertum: cuius succum vocant laser; magnificum in usu medicamentisque, et ad pondus argentei denarii pensum. Multis iam annis in ea terra non invenitur: quoniam publicani, qui passua conducunt, maius ita lucrum sentientes, depopulantur pecorum pabulo. Unus omnino caulis nostra
- 2 repertus memoria, Neroni principi missus est. Si quando incidit pecus in spem nascentis, hoc deprehenditur signo: ove, quum comederit, dormiente protinus, capra sternuente: diuque iam non aliud ad

statim primis veris imbribus erumpentes, et toto genere salubres ac innoxios. Quidam petas esse valunt rufos fungos, castaneis potissimum adnascentes, quos auriculas Galli vocant. Dal. — *Pisizae*. Πίζιας appellat Theophrast. apud Athen. lib. II, p. 61, quasi fungos sessiles dixeris: sunt ii globosae formae, et instar rotundi orbis terrae adhaerent, nulla pede aut caulicula fulti: qui dum resicati rumpuntur, tenuissimum pulverem instar fumi evehunt: vulgo lupi crepitus (*Lycoperdon*) vacanti: nec sunt ii fungi edules. II.

XV. *Graeci silphion*. Colum. lib. VI, cap. 17: *Et radix quam Graeci σίλφιον vocant, vulgus autem nostra consuetudine laserpitium appellat*. Aliquando et ea caulis eius plantae appellatio fuit. Dioscorides lib. III, cap. 94: *Ενιοι δὲ τὸν μὲν καυλὸν σίλφιον ἐκάλεσαν*. Pro tota planta Galenus de Morb. ac. IV, comment. 95: *Τὸν ῥίζαν τοῦ σιλφίου καλεῖν ἴθως τοῖς ἀθηναίοις ὁμῶνόμεναις ὄντι τῇ βοτάνῃ*. Haseo.

In Cyrenaica. Inde Cyrenas laser-

picefetus vocat Catullus, prave, pro *laserpitiferis*. II.

Cuius merum vocant laser. Nempe *Ferulae Tingitanæ* (*Pent. digyn. gen. 539 Willd. Umbellif. Inss.*), de qua vide not. ad calcem huius libri. Ed. P. — *Laerr*. De lasere vid. Exe. III ad calc. hui. lib. Ed. P.

Multis iam annis. Sic lib. XXII, cap. 58: *Exstincto omni Cyrenaico silphio, ut diximus*. Scribonius Largus, qui Tiberii aetate vixit, c. xvi ad anginam, campos. 67: *Medicamenta autem simplicia quidam haec faciunt: Laser Cyrenicum, si potest inveniri: sin minus, Syriacum aqua dilutum*, etc. II.

Quoniam publicani. Mancupum avaritia non patitur laserpitium in caulem assurgere, quia illud depopulantur pecorum pabula: adeo ut unus caulis, qui pecoris aviditatem fefellerat, pro miracula Neroni sit missus. Statim in herba tenerove esule depascuntur pecudes, neque sinunt in ferulism assurgere. Arcebant prius ipsi incolae greges ab ea planta, ne florem depascerebantur, ra-

nos invehitur laser, quam quod in Perside, aut Media, et Armenia nascitur large, sed multo infra Cyrenaicum: id quoque adulteratum gummi, aut sagapeno, aut faba fracta. Quo minus omittendum videtur, C. Valerio, M. Herenio coss. Cyrenis advecta Romam publice laserpitii pondo xxx; Caesarem vero dictatorem initio belli civilis, inter aurum argentumque protulisse ex aerario laserpitii pondo M. D. Id apud auctores Graeciae evidentissimos invenimus natum imbre piceo repente madefacta tellure, circa Hesperidum hortos Syrtimque maiorem, septem annis ante oppidum Cyrenarum, quod conditum est Urbis nostrae anno cXLIII. Vin autem illam per quatuor millia

dicemque suffunderent, teste Arriano, de Exped. Alex. lib. III, H.

Quod in Perside. De lasere Mediae, Eustathius in Dionys., v. 4017, pag. 427. De Syria. Media, Armeniaque Dioscorides, lib. III, cap. 94. Apicius lib. I, cap. 30, *laser Parthicum* vocat. H. — Est *Ferula Assa foetida*, de qua vide not. ad calceum lui, lib. Ed. P.

Aut. Sic Franzius ex Dalec. Hard. et Brut. omisso τῷ *aut*, *sagapeno*, et *sacopenio*. Ed. P.

Aut sagapeno. Sic Dioscorid. lib. III, cap. 94: *Διολοῦται δὲ πᾶς ὁπὸς πρὸ τοῦ ξηρανθῆναι σχαπανοῦ μινυμίνου, ἢ ἀλκυρου ἐργυμίνου*, etc.

C. Valerio. C. Valerio Flacco, de quo Val. Max. lib. VI, cap. 9. Dal. — *C. Valerio.* In annum Urbis 661 incidit consulatus C. Valerii Flacci, et M. Herennii. Vide Cassiod. Ital. Obseq. et Fragm. Capitol. II.

Pondo M. D. Hoc est, pondo mille quingenta. Ita MSS. Reg. 2, et Coth. non, ut editi, *pondo CXI* II. Brot. ex MSS. CXI. Ed. P.

Id apud auctores. Est et apud Theophrast. Hist. lib. VI, cap. 3. Hard. — *Evidentissimos.* Vet. ap. Dalec. *vetustissimos*. Ed. P.

Piceo. Crasso et nigro picis modo. Dalec.

Hesperidum hortos. Vide lib. V, cap. 5. Theophrast. loco cit. ut quidem in libris editis vulgo habetur, *περὶ τὴν Σύρτην ἀπὸ τῶν Ἑσπερίδων*, circa Hesperiam, seu Berenicem oppidum Syrti vicinum. H.

Anno CXLIII. Olympiadis xlv annus hic secundus fuit. Theophrastus loco cit. conditam Cyrenen ait annis fere trecentis antequam Archon Athenis Simonides foret: fuit autem is Archon Olymp. cxvii: anno secundo, urbis Romae 442. Quare cum Plinio Theophrastus facit, quin a trecentorum annorum numero unicuique desideretur. Solinus urbis Cyrenes ortum adscribit Olympiadi v et xl, post Troiam captam ann. 586. Eusebius in Chronico vicennio ante Olymp. xxxvii, ann. 4: *Bathus*, inquit, *Cyrenen condidit*. II.

stadium Africae valuisse. In ea laserpitium gigni solitum, rem feram ac contumacem; et si coleretur, in deserta fugientem: radice multa crassaque, caule ferulaceo, aut simili crassitudine. Huius folia maspetum vocabant, apio maxime similia. Semen erat foliaceum, 4 folium ipsum vero deciduum. Vesci pecora solita, primoque purgari, mox pinguescere, carne mirabilem in modum iucunda. Post folia amissa, caule ipso et homines vescebantur decocto, asso, elixoque: eorum quoque corpora xl primis diebus purgante a

Quatuor millia. Theophr. πλείω ἢ τετρακισχίλια σταδία. Sunt ea passuum 4 millia. H.

Rem feram. Quae cultum aspernetur omnem, et loca culta fugiat: vel, uti de cupresso dictum est, quae sit natu morosa. H.

In deserta fugientem. Εξαναχωρούσαν, evanescentem, exarescentem, deserta, derelictaque sua sede. Theophr. DALEC.

Aut simili crassitudine. Ita MSS. omnes Reg. Colb. Thuan. et Chiff. non uti hactenus editi, *haud simili.* Favet Theophr. Hist. lib. VI, cap. 3: Τὸν δὲ κυλὸν ἡλίκον νάρθηξ, σχιδόν τε τῷ πάχει παραπλήσιον. H.

Huius folia. Theophr. loco citato. Τὸ δὲ φύλλον, ὃ καλοῦσι μάσπετον, ὅμοιον τῷ σελίνῳ, etc. Pollucis, VI, 40, pag. 287, eadem sententia est, ἢ δὲ ῥίζα σίφιον... τὸ δὲ φύλλον μάσπετον. Diosc. vero III, 94, caulem maspetum: Οὗ ὁ κυλὸς μάσπετον καλεῖται, ἐμφορὴς νάρθηκι. Idem nihilominus aliorum sententiam recitat: Ενιοὶ δὲ τὸν κυλὸν σίφιον ἐκάλεσαν, τὴν δὲ ῥίζαν μαγύδριν, τὰ δὲ φύλλα μάσπετα. H.

Semen... foliaceum Theophrast. Σπέρμα δ' ἔχει πλατὺ, φυλλῶδες, οἷον

τὸ λεγόμενον φύλλον. Et ipsum quoque semen a plantis foliaceis, folium est appellatum, ut ex Galeno dicemus statim. HARD.

Vero. Hactenus *vere* legebatur: unde arrepta statim a Criticis, quos Salmasius sequutus est in libello, cui titulum fecit Praefationis ad Plinium, p. 104, occasio scribendi, perverse omnino reddita esse a Plinio haec Theophrasti verba, ex Hist. VI, 3, ἀμα μὲν οὖν, τῷ ἔρι τὸ μάσπετον ἀρίστη, quibus ille non amitti vere, sed emitte tum potius folium significat. At suspicionem omnem erroris abstulit sincera lectio codic. MSS. Reg. 4, Colb. Chiff. etc. in quibus *vero*, non *vere* legitur. Quo porro tempore ea decidant, Plinius ipse paulo post declarat: *Folia aurei coloris pro semine fuisse, cadentia a Canis ortu Austro flante.* Cui sententiae Theophrastus ipse suffragatur, ut in prioribus Notis monuimus. H.

Vesci pecora. Theophr. loco cit.

Post folia amissa. Decidere enim ea a Canis ortu, Austro flante, quidam tradidere. HARD.

Asso, elixoque. Theophr. ἐφθόν, ὀπτόν. HARD.

viliis omnibus. Succus duobus modis capiebatur, e radice, atque caule. Et haec duo erant nomina: rhizias, atque caulias vilior illo ac putrescens. Radici cortex niger. Ad mercis adulteria, succum ipsum in vasa coniectum, admixto furfure, subinde concutiendo, ad maturitatem perducebant; ni ita fecissent, putrescentem. Argumentum erat maturitatis, color, siccitasque sudore finito. Alii tradunt laserpitii radicem fuisse maiorem cubitali, tuberque in ea supra terram. Hoc inciso, profluere solitum succum, cen lactis, superenato caule, quem magydarin vocarunt.

Succus duobus. Theophr. loc. cit. et Diosc. totidem verbis, *καυλίαν* vocant succum, qui e caule, *ρίζαν* qui ex radice exprimeretur. II.

Rhizias. Constantis haec est exemplarium omnium scriptura, Beg. Colb. Theophr. Cliff. etc. qua succum cauliam appellatum viliores esse, praestantiores esse rhizian, haud obscure declaratur. Favet Theophr. Hist. IX, 2, qui eadem habet: Καλοῦσι δὲ τῶν ὁπῶν τούτων τὸν μὲν καυλίαν, τὸν δὲ ρίζαν, καὶ ἔστι βελτίων ὁ ρίζας, καθάρως καὶ διαφανής, καὶ ξηρότερος. Οὐδὲ καυλίαν ὑγρότερος. Nequidquam refragante Apuleio, qui dum locum transcriberet ex vitioso codice, in lib. de Remediis herbarum, *vilior ille* legisse in eo videtur. II.

Radici cortex niger, etc. Eum detrahi solitum scribit Theophr. quapropter eo relicto mercens ab impostoribus adulteratam interdum fuisse. DALEC.

Ad mercis adulteria. Ad mercem eam sive succum adulterandum. Legit Salmasius in Solin. pag. 4024, *ad merces ad ultra*, et ad ultra esse ait, quod Graeci εἰς τὰ πέραν dicant. At id quis unus, amabo, di-

xii idoneus satis latinitatis auctor? HABO.

Admixto furfure. Theophr. *admista farina*, ἀλεῦρα μίξωσι. II.

Ad maturitatem. Ad perfectionem integritatemque eam, quam hominum industria ac opera obtineret, ut a putredine defenderetur. II.

Sudore finito. Omni humore succi excocito, siccato. HABO.

Tuberque in ea. In eaque radice extubescere capitulum quoddam, quod sublime penitus exstet, ut fere in summa tellure esse appareat: Οἱ δὲ τοῦ σιλφίου τὴν ρίζαν παρὰ γινέσθαι πηχυαίαν ἢ μικρῶ μείζονα. Ταύτην δὲ ἔχειν ἐπὶ τοῦ μέσου κεφάλιον ὃ καὶ ματιωρότατόν ἐστι, καὶ σχεδὸν ὑπὲρ γῆς, x. t. l. Theophr. l. c. II.

Hoc inciso. Theophrast. l. c. Sed quem ex Plinio aliisque sic legas: Μετὰ ταῦτα δὲ τὸν καυλὸν κελίσθαι δὲ μαγύδαριν· ἢ δὲ τούτου τὸ καλούμενον φῶλλον. Quamquam alii, ut diximus, radicem magydarin vocant, non cupulei: semen ipsum fructumque Galeus, l. II, in expl. voc. Hipp. pag. 93: Ὁποῦ καρπός, σιλφίου σπέρμα, ὅπερ φῶλλον ἐναυῶς καὶ μαγύδαρις ὑπὸ τῶν καλεῖται. SUCCI

Folia aurei coloris pro semine fuisse, cadentia a Canis ortu, Austro flante. Ex his laserpitium nasci solitum, annuo spatio et radice, et caule consummantibus sese. Hoc et circumfodi solitum prodidere: nec purgari pecora, sed aegra sanari, aut protinus mori; quod in paucis accidere. Persico silphio prior opinio congruit.

XVI. Alterum genus eius est, quod magydaris vocatur, tenerius et minus vehemens, sine succo: quod circa Syriam nascitur, non proveniens in Cyrenaica regione. Gignitur et in Parnasso monte copiosius, quibusdam laserpitium vocantibus: per quae omnia adulteratur rei saluberrimae utilissimaeque auctoritas. Probatio sinceri prima, in colore modice rufo, et quum frangitur, candido intus, mox translucente:

fructus, silphii semen dicitur, quod et folium simpliciter, et magydaris a quibusdam vocatur. Et Iul. Pollux, VI, 10: Σιλφίου τὸ σπέρμα καλεῖται μαγύδαρις, etc. II.

Folia aurei. Foliacea, ut diximus, semina ei sunt: haec post Canis ortum, Austro flante, decussa novellas silphii seu laserpitii plantas gignunt. Semen silphii folium simpliciter appellatum esse, ex vetustis scriptoribus antea demonstratum est. Theophrasti haec verba sunt loc. citat. Τὸ καλούμενον φύλλον εἶναι σπέρμα, ὃ καὶ ἔτιαν νότος λαμπρὸς πνέουσα μετὰ Κύνᾳ, διαρρέπτεται ἐξ ὧν φύσθῃσι τὸ σίλπιον. Hæro.

Annuo spatio. Eodem ætate radix consummatur, perficiturque, et caulis, τῷ αὐτῷ δὲ ἔτι τῇ τε βέξαν γίνεσθαι, καὶ τὸν καυλόν. II.

Hoc et circumfodi. Theophr. Διὺν ὁρύτταν ἐπίτταν, πασιναὶ ἀμῖς αὐγὰς oportere. Hæro.

Sed aegra sanari. Aut sanari proli-

us, aut protinus mori: mori autem protinus, rarum. Hæro.

XVI. *Alterum genus. Theophrast. loc. cit. Adde Hesychium pag. 614: Μαγύδαρις, ὅπως σιλφίου· οἱ δὲ ἑτερον τοῦ σιλφίου εἶναι εἶδος μαγνώτιρον. II. — Vid. not. I ad calc. hui. lib. Eo. P.*

Circa Syriam. Περὶ Συρίας Theophrast. At Diosc. III, 94, ἐν Αἰθίῳ. Hæro.

Gignitur. Theophr. l. c. II.

Per quae omnia. Per Syriacum, Parnassiumque silphium, verum ac sincerum adulteratur. H.

Probatio sinceri. Diosc. quoque l. Διαφέρει δὲ αὐτοῦ ὁ ὑπέρνυθος, καὶ διαφυγῆς, ομυρρίζων... μὴ δὲ ἀπηνῆς, πρὸς τὴν γαστρὶν εὐχερῶς τε διαιμένος ἐπὶ τὸ λευκὸν χροῖμα, etc. Praefertur mollicie ruber, atque translucens, myrrhae acmulus... neque saporis immitis: qui denique et facile liquecit ac delutur, et albescit. H.

Mox translucente. Myrrhae similis: non porracei: odore valenti, gustu

gutta, aqua salivaque liquescit. Vsus in multis medicaminibus.

XVII. Sunt etiamnum duo genera, non nisi sordido nota vulgo, quum quaestu multum polleant. In primis rubia tingendis lanis et coriis necessaria. Laudatissima Italica, et maxime suburbana; et omnes paene provinciae scatent ea. Sponte provenit, seriturque similitudine erviliae. Verum spinosus ei caulis: geniculatus hic est, quinis circa articulos in orbe foliis. Semen eius rubrum est. Quos in medicina usus habeat, suo dicemus loco.

XVIII. At quae vocatur radícula, lavandis demum

savvi, et quum gustatur, facile diluit in album colorem. Dioscor. Dal.

Vsus in multis. Quae referuntur inferius lib. XXII, 48, 49. H.

XVII. Sunt... genera. Earum scilicet plantarum, quarum confessae sunt utilitates, ut dictum est cap. 4. Hano.

Quaestu multum. Dioscor. de rubia: Ορελίμωσ σπείρεται, διὰ τὸ γίνεσθαι ἐκ τούτου πλείστην πρὸς πωλιν. Hano.

In primis rubia. Graeci ἐρυθρόδενον vocant; Galli, garance: officinae, rubiam tinctorum. Radicis liquore apud nos singulis annis in Paschali festo mulieres ova tingunt. A Dodonaeo pingitur pag. 349, qualem in horto Regio vidimus. A vocabulo gallico deductus garaneus color, cuius Vgutio meminit; qui nempe accedit ad rubiam: cuiusmodi est color cervorum: couleur de cerf, garancé. H. — Rubia tinctorum (Tetrand. monog. gen. 487 Willd. Rubiae. Juss.) Eo. P.

Italica. Ravennatem rubiam laudat in primis Diosc. III, 460. H.

Sponte...seriturque. Hinc est, una silvestris est, saliva altera, quod et

Diosc. l. c. ait: adhaes et inter oleas ei in arvis scri. H.

Similitudine erviliae. Semen, inquit, seritur, similitudine erviliae, seu pisi minoris. De ervilia diaimus lib. XVIII, cap. 40. H.

Verum spinosus. Licet Plinius asperum caulem spinosum vocat. Spinis Erythrodanon carere, Theophr. aperte scribit Histor. lib. VI, cap. 4. Dalec. — Verum spinosum. Τραχὺς, asper. Diosc. Εἰσὶ δὲ οὗτοι οἱ καυλοὶ τετράγωνοι, μακροὶ, τραχεῖς... ἔχοντες ἐκ διαστήματων τὰ φύλλα καθ' ἑκάστον γόνυ, ὥσπερ ἀστέρης εἰς κύκλον περιεχόμενα. Folia in orbem per intervalla, nempe circa singula genicula, stellae modo decussatim radiatis. Hano.

Semen... rubrum. Semen rotundum, inter initia viride, mox rubrum, postremo quum ematurrit, nigrum inquit Diosc. Καρπὸς στρογγύλος, τὰ πρῶτα χλωρόν, ἔτα ἐρυθρόν, εἴτα πεπαισμένον μέλαν. H.

Suo dicemus. Lib. XXIV, cap. 56. Hano.

XVIII. At quae... radícula. Diosc. II, 439: Στερόδιον... ᾧ οἱ ἐρυθρότεται

lanis succum habet: mirum quantum conferens candori mollitiaeque. Nascitur sativa ubique, sed sponte praecipua in Asia Syriaque, saxosis et asperis locis. Trans Euphratem tamen laudatissima, caule ferulaceo, tenui: et ipso cibus indigenarum expetito, et unguentis, quidquid sit, cum quo decoquatur: folio oleae. Struthion Graeci vocant: floret aestate, grata aspectu: verum sine odore, spinosa, et caule lanuginoso. Semen ei nullum, radix magna, quae conditur ad quem dictum est usum.

XIX. (IV.) Ab his superest reverti ad hortorum curam, et suapte natura memorandam, et quoniam antiquitas nihil prius mirata est, quam Hesperidum hortos, ac regum Adonis et Alcinoi: itemque pensiles,

πρὸς ἀλίσκων τὸν ἱππὸν. *Struthium* sive *radicula*, qua fullones purgandis lanis utuntur. Ea est quae communi officinarum consensu saponaria dicitur, quoniam eluendis vestimentorum maculis, sordibusque lanarum expurgandis, saponis vicem exhibet. Quidam herbam fullonum etiam nominant, *l'herbe au foulon*, quod ea interpolandis vestibus, et manganio poliendis fullones utuntur. Eadem apud Diosc. in Nothis: *Στρούθιον*, *Ρωμαίοις ἔρβα λαναρία*, ἢ *ῥάδιξ λαναρία*. Et Colum. XI, 2, in Aprili: *Oves Tarentinae radicem lanaria lavari debent, ut tunsurae praeparentur*. IL. — Plerisque botanicis videtur esse *Radicula Gypsophila Struthium* (Decand. *digyn* gen. 891 Willd. *Caryoph.* Juss.) etsi Cl. Gerardus, e textu Pliniano, nec sine ratione, refragatur; nisi Plinius ipse in interpretandis auctoribus graecis peccaverit. Ed. P.

Sed sponte. Hoc est, quae silvestris est, et alterius fere naturae, eamle nempe, ferulaceo et eduli, qualem

saponaria non habet: etsi radicem eam Syriacam *βίζιον* quoque et *σπρόδιον* vocant. IIAD.

Et unguentis. Libri haecenus editi et tingenti. MSS. omnes Reg. Coll. Theophr. etiam quos Pinitius vidit, *unguenti*: quod ille approbat, ac veleri more dictum pro *ungenti* putat. Nos ex coniectura, ei cibus caulem eum, et unguentis expetitum interpretamur, sit demum cum quo decoquatur, seu rosa, seu lilium, aliudve simile quidpiam, unde unguenta constant: quae planissima huius loci sententia est. IIAD.

Ad quem dictum est. Ad lavandas scilicet lanas. IIAD.

XIX. *Adonis*. Est hic *Adonis* in genitivo, ex graeco *Ἀδών*, *Ἀδωνος*. Tamen *Adonidis* hortos Antiqui vocant, in quibus albosae plantae educantur, intra *περισσότητα* testas, seu dolia. *Ἀδωνιστος κήπος*, inquit Suidas pag. 83, *λέγονται οἱ περὶ τὸν κήπον*. Meminit et Plato in *Phaedro*. Fuit *Adonis* Cinyrae filius Cypriorum

sive illos Semiramis, sive Assyriae rex Cyrus fecit, de

regis, ut fabulae ferunt. At apud Ezech. VIII, 14, *mulieres plangentes Adonidem*, feminae sunt lamentantes, velut ob Lunae morbum, nempe ob virium lunae imbecillitatem, usque ad ipsam quintam lunam totam: inde die *quinta mensis* factum hoc vidit Propheta, Ez. VIII, 4. Triplex abominatio a Iudaeis pstrata describitur eo capite, et gradatim refertur. Prima est, thurificatio idolorum, v. 9, 10, 11. Altera, planetus Adonidis, 11, 13, 14. Tertia, adorstio solis orientis, 15, 16. Iudaei ergo mulieris sic Lunam colebant, ut viri solem, abominatione hi certe maiore: nam viros idololatria se contaminare tetrus est, quam feminas. Hae praeterea faciebant *placentas reginae caeli*, Lunae scilicet, Ierem. VII, 18. Eidem sacrificabant et viri *in urbibus Iuda et in plateis Ierusalem*, acceptum ei referentes, quod *abundarent panibus*, ibidem XLIV, 11, quo nomine et Ceres vocatur a Virgilio, in ipso initio lib. I Georgicon. *Adonis* propterea Luna appellatur, hoc est, Dominatrix: facto nomine eo feminino ex Hebraeo masculino *Adon* פֶּדָן. Adonis ergo Luna, eo quod in *segetes* dominatur, ut dictum est. *Quinta mensis* autem hoc se vidisse Ezechiel testatur, quod *sexta die abunde virium habeat Luna*, ut Plinius loquitur, qui propterea ab ea die, *mensium annorumque initia* fecisse Druidas in Galliis refert, lib. XVI, c. 95. Quamobrem dies illa *quinta mensis* ab Ezechiele idcirco notata credi potest admodum verisimiliter, quod usque ad eam ipsam totam protraherent mulieres lamentum Adonidis, hoc est, Lunae. Apud Virgilium autem, Ecl. X, vs. 11, *Adonis* nomen pastoris est, quem

Adoneum Plautus vocat in *Menaechmis*, act. I, sc. 2, vs. 34; sed despectum eum a mulieribus aut viris, neuter dicit. Fabulosus alius Adonis est, quem Theocritus, Bion, alique commemorant. Sed quid cum illo Iudaeis mulieribus, praesertim Ezechielis aeo? Hæro.

Aleinoi. Phæscum regis in insula Corcyra ditissimi, cuius silvas laudat Virg. Georg. II; *pomaria* Statius, Silv. I, 1, vs. 3; pometa Tertullianus, de Pallio: sequuti omnes Homerum in *Odyssea*. Hæro.

Itemque pensules. De pensilibus Babylonis hortis multa poetæ, multa historici narrant. Describit eos luculenter Diod. Bibl. II, 99: item Philo Bysantius, lib. de septem orbis spectaculis, pag. 3. Berosus lib. III rerum Chald. apud Iosephum, Ant. Iud. X; 11, ait saxæas moles fuisse, quae montium speciem referrent, superne consitas variis arborum generibus, etc. Pendentes recte dixeris in aëre silvas. Hæro.

Sive illos Semiramis. Supersunt ex Berosi annalibus monumenta, proxime apud Iosephum laudata, in quibus scriptum est, non Semiramidem, Cyrenive, sed Nabuchodonosorum ex spoliis quae ex Iudæa devastata reportarat, templum Belo extruxisse, urbemque Babylonem pro maiestate imperii suctam coctilibus einxisse muris: ad hæc hortos aërios, et nemora pensilia fecisse, in gratum uxoris, quae in montanis Medis educata, silvas spectare, in edito quae essent, amabat. Berosum sequitur Cedrenus in synopai historica. Curtius V, n. 5, *Syriae (hoc est, Assyriae) regem Babylonem regnantem, quisquis*

quorum opere alio volumine dicemus. Romani quidem reges ipsi coluere. Quippe etiam Superbus Tarquinius nuntium illum saevum atque sanguinarium filio remisit
2 ex horto. In XII tabulis legum nostrarum nusquam nominatur villa, semper in significatione ea hortus: in horto vero, heredium. Quam rem comitata est et religio quaedam hortoque et foco tantum contra in-

demum is fuerit, hoc opus esse molitum scribit. HARD.

Sive Assyriae. Culus olim metropolis Babylon fuit. Strabo XVI, pag. 743. HARD.

Alio volumine dicemus Morte praeventus non praestitit fidem: neque est illud in indice vel luminum ab eo exaratorum, quem Plinius lucrior conlocavit. II.

Tarquinius. Rem narrat admodum eleganter Valer. Max. VII, 4, n. 2, pag. 350. Vide quae dicturi sumus e. 53. Quam Superbi nomen Plinius Tarquinio praeposit, cognomen id ei fuisse admonet in ipso principatu datum, ob magnificentiam. H.

In significatione ea. Festus: *Hortus apud Antiquos omnis villa dicebatur, quod ibi qui arma capere possent, orirentur.* HARD.

Heredium. In Tabula VIII Legis quarta haec tantum hodie verba supersunt: HORTVS... HEREDIVM... TVCVRTVM.. Varro de Re R. I, 40: *Antiquae as noster ante bellum Punicum pendebat: bina iugera, quod a Romulo primum divisa dicebantur viritum: quae quod heredem sequebantur, heredium appellabant.* Festus: *Heredium, praedium parvulum.* Vide plura apud Vossium in Etymol. verbi *Heres*. II.

Hortoque et foco. Sic totidem plane apicibus ac litteris, teste Dalecampio, Chiffi. codex, sic et alii probatissimi, quos habemus. Prius legebatur: *Hor-*

tosque et fores tantum contra invidentium effascinationes dicari videmus, in remedio satyrica signa. Salmasius Exerc. in Solin. pag. 310, *Hortoque et foro* mavult: caetero a vobis facit. Hortos certe dicari ac fores, nulla Veterum monumenta indicant: dicari signa, tralatitium est: uti vel ex hac inscriptione palam est, quam Gruterus affert, pag. 66, LIBERO. AVG. SINGULVM. SILENTI. ET. SATIET. VI vero *horto et foco*, cum MSS. exemplaribus, quam *horto et foro*, ex Salmasii coniectura, quam nullis ille argumentis constabit, libentius amplectamur, haec faciunt. Primum conditivorum exemplarium auctoritas, a quibus discendere religio est. Deinde quod fabri quoque ante caminos ipsi suis suspendere soliti erant, signa eiusmodi, resque turpicales, arceadae invenditae causa: Graeci προβαρκαρια, mutouia Latini dixere, in veteri Glossario. Testis Iul. Pollux, VII, 24, p. 351, Πρό δὲ τῶν καμένων τοῖς χαλκῶσιν ἔθος ἦν γυλίσσιν τινα κατὰ τῶν, ἢ ἀπὸ πλάττειν, ἀπὸ ὁδοῦ ἀποτροπῆ· ἐκαστοῦ δὲ βαρκαρία, etc. VI ab interiorum aediorum focus ad fabrorum officinas hanc consuetudo transisse videri possit. Denique quod fluxisse luc mos a nobis credatur, ab illo foci exemplo, quod a Plinio recitatur XXXVI extremo, his verbis: *Non practeribo et unum foci exemplum, romanis litteris clarum. Tarquinio*

videntium effascinationes dicari videmus in remedio satyrica signa, quanquam hortos tutelae Veneris assignante Plauto. Iam quidem hortorum nomine in ipsa urbe delicias, agros, villasque possident. Primus hoc instituit Athenis Epicurus otii magister. Vsque

Prisco regnante tradunt repente in foco eius comparuisse genitale e ciuere masculini sexus: eamque, quae intederat ibi, Tanaquilis reginae auellam Ocriasiam captivam, consurrexisse gravidam. Ita Servium Tullium natum, qui regno successit. Inde et in regia cubanti puero caput arsisse visum crediturque Laris familiaris filium. Ob id compitalia et ludos Laribus primum instituisse. Hoc et alii scriptores referunt, quos ibi appellaturi sumus. Quid porro similis veri, quàm ob id quoque foco deinceps dicata signa Satyrica fuisse, quae ipsa esse τὰ αἰδοῖα in Notis prioribus animadvertimus? Hæad.

Contra invidentium. Invidiæ magnam vim ad nocendum Antiqui putabant, quum eam sola voluntate, et ipso afflatu, ac contagione, maleficam et venenatam esse, et hominibus, quibus male vellet, obesse graviter censerent. Superstitiose. H.

Satyrica signa. Quidam legunt Saturnia, præsertim Scaliger lib. V Varr. de Ling. Lat. id quod nonnulli exposuerunt, Priapū, quoniam is deus Saturni modo pingeretur cum falce. Turnebus suis adnot. in Varronem legit Satyrica, eaque similia fuisse putat Phallis, et Ithyphallis, quos in pompa Burchi ferebant: universaque hæc omnia oscilla Virgilio vocata fuisse G. II, 389: Oscilla ex alta suspendunt mollia quercu. Sic inauspicatas aves foribus affixas fascinum de pellere vetustas credidit, et alia quæ-

dam turpia, ut sinæ cranium. Vide quæ adnotata sunt in lib. XXV, cap. 9, et Lilius Gyraldus in Priapo. Dalec.—Satyrica signa. Perinde est, sive Satyrorum intelligat ipsa signa, hoc est, simulacra, Priapive, qualis in eo lapide pingitur, qui in Grutero memoratur, pag. 95, cum hac epigraphie, quæ et effigiem dei et mœnna luculenter expedit: ΙΟΥΦΑΛΛΩΝ. ΚΟΡΥΝΗΦΟΡΩΝ. ΚΗΠΟΦΥΛΑΚΗ. ΚΑΕΠΤΟΜΑΚΤΗΡΙ, etc. Sive τὰ αἰδοῖα tantum virilia, figuramque illam, ut Martial. ait Ep. III, LXVII: Custodem nupto statuit quam villicus horto, Opposita spectat quam proba virgo mœna.

Tutelæ Veneris. Rustici Vinalia mense Augusto Veneri dicata sunt, illi eadem die consecrata fuit ævis: iumenta, olitores, omnes hortii in eius tutela sunt, Itaque iumenta coronata ab opere cessabant Consualibus, quæ sequenti ac proximo die celebrabantur. Scalig. in Festum, pag. 161. Dalec.

Assignante Plauto. Quo loco Plautus id prodat, nobis hactenus incompertum. At Varro, tum lib. V de L. L. pag. 48: Horti, inquit, Veneris tutelæ assignantur, hoc est, munditiei, elegantiae, venustatis; tum lib. I de Re R. c. 1. Et in hortis Sallustianis Romæ fuisse templum Veneris accepimus, cui hæc apposita epigraphie fuerit, pag. 39: ARDITV, VENERIS. HORTORVM. SALLVSTIANORVM. H.

Otii magister. In MSS. hortorum

ad eum moris non fuerat in oppidis habitari rura. Romae quidem per se hortus ager pauperis erat.

3 Ex horto plebei macellum, quanto innocentiore victu! Mergi enim, credo, in profunda satius est, et ostrearum genera naufragio exquiri, aves ultra Phasidem annem peti; et fabuloso quidem terrore tutas, immo sic pretiosiores, alias in Numidiam, atque Aethiopiae sepulcra: aut pugnare cum feris, mandique capientem quod mandat alius. At hercule quam vilia

magister. Emit quidem certe hortum minis octoginta, in eoque philosophiae ludum aperuit, Laërtio teste in eius vita, lib. X, pag. 274. Meminit Pausanias in Atticis regiunculae Athenarum, quam *Hortos, χήρους*, fuisse appellatam scribit: eam verisimili coniectura, propter haec Plinii verba, de hortis Epicuri Gassendus accepit, lib. de vita Epicuri, cap. 6. Si codicum MSS. lectio arriserit, *hortorum Magister* Epicurus sane dicatur, quod in hortis doctrinae magisterium exercuit H.

In oppidis habitari rura. Romani veteres etiam in hortis habitant. Apud Tacitum, XVI, Thrases in hortis agebat, quum advesperascentium die consulis quaestor ad eum missus. Apud Sueton. Claudius, abiecta spe dignitatis, ad otium concessit modo in hortis et suburbano, in Campaniae secessu delitescens. Hortorum aedificia voluptaria, et amoenitatis gratia exstructa, in quae sui colligendi causa secedebant, Romani *diectas* vocarunt, Graeci *zetes*, ut constat ex Lampridio in Heliogabalo, ἀπὸ τοῦ ζῆν, nisi fallor. Brissonius, lib. III, cap. 43. DALEC.

Ex horto plebei macellum, etc. Ex hortis et oleribus fercula venustissime

apud Plantum in Pseud. coquus memorat: *Non item coenam condio, ut alii coqui, Qui mihi condita prata in patinis proferunt: Boves qui convivas faciunt, herbasque aggerunt: Eas herbas herbis aliis porro condiunt, Indunt coriandrum, feniculum, allium, atrum olus: Apponunt runcicem, brasicam, betam, blitum, etc.* DAL. — *Ex horto plebei macellum.* Non aliud plebei macellum quam hortus fuit: non aliunde fercula. Eodem sensu Tullius in Catone, n. 56: *Iam hortum ipsi agricolae succidiant alteram appellant.* HARD.

Ultra Phasidem. Phasianas intelligit, e Colchis olim peti solitas, ut superius dictum est lib. X, cap. 67. HARD.

Et fabuloso. Quanquam deterriti ab earum aviun aucupio homines poterant iure videri, vel solo terrore, quem de iisdem avibus, totoque caeli tractu quem incoherent, fabulae iniieissent. H.

Atque Aethiopiae. Mennonidas aves signat, de quibus lib. X, cap. 37. Quum in Numidiam dicit, Melcagrides, de quibus eodem libro, c. 38. HARD.

Mandique capientem. Dum apros venatur. H.

haec, quam parata voluptati satietatique; nisi eadem quae ubique, indignatio occurreret! Ferendum sane fuerit exquisita nasci poma, alia sapore, alia magnitudine, alia monstro, pauperibus interdicta: inveterari vina, saccisque castrari; nec cuiquam adeo longam esse vitam, ut non ante se genita potet: e frugibus quoque quoddam alimentum sibi excogitasse luxuriam, ac medullam tantum earum; superque pistrinarum operibus et caelaturis vivere, alio pane procerum, alio vulgi, tot generibus usque ad infimam plebem descendente annona. Etiamne in herbis discrimen inventum est, opesque differentiam fecere in cibo, etiam uno asse venali? In his quoque aliqua sibi nasci tribus negant, caule in tantum saginato, ut pauperis mensa non capiat. Silvestres fecerat natura corrudas,

Alia monstro. Quorum natura e caeterorum pomorum conditione dispar, ut sunt spadonia, item melofo- lia, caeteraque, de quibus lib. XV, c. 15, vel intempestive orta Plinius, XVII, c. 4: *Ob hoc insita, et arborum quoque adulteria excogitata sunt, ut nec poma pauperibus nascerentur.* II.

Saccisque castrari. Vina olim tum sacco per colaturam, tum nive fran- gebantur, ut mitiora lenioraque, de- secata et liquida forent, atque ideo plus biberetur; σαρξιστιν- et σακχιστι- νιν Graeci vocant. DAL. → *Saccisque castrari.* Sacco frangi vini vires, ut dictum est supra lib. XIV, c. 28.

Ut non ei velustiora multo vina potet. II.

E frugibus quoque. Alicani intelli- git, de qua prolise Plinius lib. sup. cap. 29: *Sed inter prima dicatur et alicae ratio, praestantissimae sububer- rimaeque: quae palma frugum indubi- tata Italiam contingit.* Et: *Alica*

fit e zea . . . Nudata coinciditur medul- la, etc. II.

Superque pistrinarum. Pistrinarum opera ac caelaturas interpretor, varias rerum imagines, quas pontificis suis, crustulisque, quod etiam hodie fit, pistorum ciliungunt. Cave enim intel- ligas, quod visum est nonnullis, pi- strinulas aedificari etiam ac caelari solitas, quibus procerum panis mo- leretur, seorsum a pane vulgi. II.

Et caelaturis vivere. Sculpturis. Nam in lautis illis panificiis, ut a multis etiam hodie fit, pistorum varias omnium rerum imagines caelabant. DAL.

Opes pro. . . in cibo. In herbis, quae vix asse videntur: II.

Tribus negant. Trilaeum nomine plebem infimam moneri intelligi oportere, cuius mensa saginatos caules, altillesque asparagos minime capiat. HARR.

ut quisque demeteret passim: ecce atiles spectantur asparagi: et Ravenna ternos libris rependit. Heu prodigia ventris! Mñrum esset non licere pecori carduis vespi: non licet plebi. Aquae quoque separantur, et ipsa naturae elementa vi pecuniae discreta sunt. Hi nives, illi glaciem potant, poenasque montium in voluptatem gulae vertunt. Servatur algor aestibus, excogitaturque ut alienis mensibus nix algeat. Decoquant alii aquas: mox et illas hiemant. Nihil utique homini sic, quomodo rerum naturae placet. Etiamne herba aliqua divitiis tantum nascitur? Nemo Sacros Aventinosque montes, et iratae plebis secessus circumspexerit: mox enim certe aequabit, quos pecunia

Ecce atiles. Ponderosi, quasi ex sagina pingues. H.

Et Ravenna ternos libris. Ravennates asparagi, inquit, ita sunt saginati, ut terni libram pendant. H.

Hi nives. Huius moris indiciæ signa Martialis passim, ut lib. IX, ep. 23: *Nec labris nisi magna meis crystallæ terantur, Et faciant nigras nostra Falerna nives.* Et lib. XII, ep. 47: *Nec nisi post niveam Caccuba potet aquom.* Sed et nivem moram bibebant, A. Gellius, XIX, 5: *Is nos aquam multam ex diluta nive bibentes coërebat, severiusque inerepabat.* Vel ibi fursan ex nive, cum nive admixta sonat, quæ loquendi forma Plinio quoque ipsi familiaris est. H.

Poenasque montium. Glaciei moles, ac nivium globos, quibus montium iuga premuntur. H.

Servatur algor. Nix in fossis eam ob rem cavatis asseŕvatur in aestatem usque. Athenæum vide lib. III, pag. 424. HADD.

Decoquant alii aquas, etc. Vide quæ dicenda sunt libro XXXI, cap. 23. H. — *Divitiis, Divitiibus.* H.

Nemo Sacros. De secessionem plebis in Sacrum montem, ob iniurias potentium ac divitum contemplus, vide Livium, II, pag. 32; in Aventinum, lib. III, pag. 59. H.

Mox enim certe. Nemo, inquit, in tanto divitum fastidio, qui ipsis quoque erbis pauperibus isterdicunt, plebis iram secessumque, ut quondam, desideret: mox enim certe intelliget abunde iratam: et quum utrasque componet, divites, pauperesque, aequabit eos inter æ, quos pecunia separavit. Nam quum maecellæ vectigali aliud maius Romæ nullum esset, tanta insequida est plebis indignatio, tantus clamor, tanta apud omnes principes conquesitio, ut portorium mercis latus remitti oportuerit: compertumque æquas esse fere pauperum ac locupletum opes: pauperumque divitias non in numero quidem, sed in solo: nec in arca reditum, sed sub dio esse. In libris hactenus editis, mors enim certe, satis pie quidem, al non sũtere: quum in MSS. R. Th. Coll. aliisque, quos Pintianus vidit, mox planissime

separaverit. Itaque hercule nullum macelli vectigal maius fuit Romae, clamorē plebis incusantis apud omnes principes, donec remissum est portorium mercis huius; compertumque non aliter quaestuosius censum haberi aut tutius, ac minore Fortunae iure, quum credatur pensio ea pauperum. Is in solo sponsor est, et sub dio reditus, superficiesque caelo quocumque gaudens.

legatur. Aliis *mos* legi placet, nimium subtiliter, nec satis congruenter orationi reliquae. Vectigalia sibi remitti saepe flagitavere civitates: remissa sibi sunt saepe gratulatae. Testes nummi veteres plurimi, cuius generis sunt isti insignes duo, Carausii Augusti IMP. CARAVSIVS. P. P. AVG. Caput radiatum, in alio laureatum. (X. *EXPECTATE VENI*. Augustus et civitatis genius dextras iungunt. Argenteus olim apud D. Foucault. Illic si legi oportet, *Expectate veni*, fingi oportet rebellem provinciam aliquam auxilio Carausium evocasse, non per litteras, ut sit, vel per legatos, sed per numisma. At in pictura iam in provinciam et in ipsam Urbem advenisse perhibetur: cur ergo etiam tum diceretur, *Expectate veni*; quum verius tum diceretur, *Expectatus venisti*, ut titulus picturae responderet? Latet igitur sub his litteris aliqua sententia, nempe ista, qua civitas Augustum alloquitur, cuius dextram tenet: *EXPECTAT ADVENTU TUO EDUA VECTIGALIVM EXEMPTO NARBONIS IMMUNITATEM*. Gallice: *La ville d'Autun s'attend qu'à votre avènement elle sera exempte d'impôts sur le pied de Narbonne*. In alio, qui in Anglia adservatur, scriptum est: *EXPECTATE VENIES*: hac sententia *expectat Adventu Tuo Edua Vectigali*

lium Exempto Narbonis Immunitatem Et Securitatem oratione etiam aliquanto plenior: quum si legendum sit, *Expectate venies*, congrua omnino non sit oratio. Claudii Gothici nummus est singularis in Cimelio domus Professae Societatis Iesu Parisiis, hac epigraphe, conspicua maxime in ipsa nummi priore pagina, quae vultum Imperatoris exhibet: *IMPOCET AVCI. Sententia est IMPERATOR OPTIMUS CLAUDIUS, EDUORUM TUTATOR, AUGUSTODUNENSIBUS VECTIGALIVM CONCESSIT IMMUNITATEM*. In parte nummi aversa litterae sunt usu detritae. De titulo Imperatoris Optimi, vide lib. VII, c. 28, et quae alibi diximus. II.

Principes. Imperatores. II.

Compertumque non aliter. Subintellige, non aliter quam si res herbaria immunis ab omni vectigali foret. H.

Pensio ea pauperum. Quoniam ex eo reditu pauperes extunderent, unde capitis tributum penderent. Vide quae diximus supra lib. XVI, c. 42. HARD.

Is in solo sponsor est. Nam praedia quasi praedes sunt et sponsores dominorum. Vide Turn. Adversar. lib. IV, c. 42. DAL. — *Is in solo sponsor*. Hortus, inquit, pro sponsore est, soli bonitate. Satis lauta res familiaris est hominis illius, cui hortus est solo feraci: nec alio is sponsore eget. H.

- 7 Hortorum Cato praedicat caules. Hinc primum agricolae aestimabantur prisci, et sic statim faciebant iudicium, nequam esse in domo matrem familias (etenim haec cura feminae dicebatur), ubi indiligens esset hortus: quippe e carnario, aut macello vivendum esse. Sed nec caules, ut nunc, maxime probabant, damnaantes pulmentaria, quae egerent alio pulmentario. Id erat oleo parcere: nam gari desideria etiam in exprobratione erant. Horti maxime placebant, quia non egerent igni, parcerentque ligno, expedita res et parata semper: unde et acetaria appellantur, facilia concoqui, nec oneratura sensum cibo, et quae minime accenderent desiderium panis. Pars eorum ad

— Cato. Nunc lib. de Re R. c. CLVI, CLVII, ubi de brassica. II.

Nequam esse. Hoc est, parum frugis, nec ad rem augendam satis acrem, ut recte Budaeus, lib. III, c. 68. HARR.

Dicebatur. Sic etiam MSS. non dicebatur. II.

Quippe e carnario, aut macello. Carnarium dicebatur is locus, ubi carnes: macellum vero nunc, ubi olera distrabebantur Varro lib. IV de Ling. Lat. pag. 35: Forum olitorum: hoc erat antiquum macellum, ubi olerum copia. Ea loca et annum Lacedaemonis vocant *μακῆλας*: sed Iones omnia hortorum et castelli, *μακῆλας*. Secundum Tiberim ad Iunium, Forum piscarium. . . Haec omnia postquam contracta in unum locum quae ad victum pertinebant, et adificatus locus, appellatus macellum, ut quidam scribunt quod ibi fuerit hortus, etc. II.

Nam gari. De gyro dicemus lib. XXXI, cap. 43 II.

Unde et acetaria appellantur. Ine-

pte quidam *acedaria* legunt et intelligunt, quae sine cura provenirent. Acetaria dicta *λίχανα*, quae cruda ex aceto edebantur, Graeci *τρώξιμα* appellantur. SAL.

Pars eorum ad condimenta. Hortorum scilicet. VI piper iudicium et condimenta trans mare nascentia sibi gulae proceres compararent, cogebantur plerumque versuram suis facere, hoc est, pecuniam aliunde mutuari. At homines frugi et sobrios, qui condimentis in horto suo nascentibus erant contenti, domi versuram facere disit eleganter Plinius, quasi qui domi suaverent, non ex aliena area, quoniam cibos suos condirent. Haec Salmasii interpretatio est, in Confut. Ciceronii, pag. 119. Multo simplicior veriorque Petavii, in Mastigoph. II, pag. 10. Eleganter ille, inquit, versuram domi facere, hoc est, ab horto fenerari scribit eum, qui ut gulae, tamquam *δαψινώ* satisfaciat, non ab alio quam ab horto suo mutuum accipit. Ita versura proprie est creditoris mutatio. HARR.

condimenta pertinens fatetur domi versuram fieri solitam; atque non Indicum piper quaesitum, quaeque trans maria petimus. Iam quoque in fenestris suis plebs urbana in imagine hortorum quotidiana oculis rura praebébant, antequam praefigi prospectus omnes coëgit multitudinis innumerae saeva latrocinatio. Quamobrem sit aliquis et his honos, neve auctoritatem⁹ rebus vilitas adimat, quum praesertim etiam cognomina procerum inde nata videamus, Lactucinosque in Valeria familia non puduisse appellari: et contingat aliqua gratia operae curaeque nostrae, Virgilio quoque confesso, quam sit difficile verborum honorem tam parvis perhibere.

XX. Hortos villae iungendos non est dubium, riuosque maxime habendos, si contingat, praefluo amne: si minus, e puteo rota, organisve pneumaticis,

Praefigi. Praecludi pergulus vel fenestras, quibus prospectus pateret in vicium. Praeligere interdum praeccludere est. Celsus in Dig. VIII, tit. de Servitut. urbanorum praediorum, lege 6: *Haec autem iura. Veluti si ardes tuae, inquit, aedibus meis serviant, ne altius tollantur, ne luminibus meorum aedium officiantur: et ego per statutum tempus fenestras meas praefixas habuero, vel obstruxero, ita demum ius meum amitto, etc.* Virgil. Georg. III, vs. 398: *Multi iam excretis prohibent a matribus hoedos, Primaque farratis praefigunt ora capistris.* Prospectus vero pergulae est, seu fenestra, acui quilibet situs altus, unde prospicere in vicium licet. Infra lib. XXI, cap. 7: *Populus, qui praeferebatur fivus, flores ex prospectu omni sparsit.* II.

In Valeria familia. In una gente plures fuerunt familiae agnominibus

distinctae: Volusiorum, qui et Publicolae postea appellati: Maximorum, in quibus Lactuae, seu Lactucini. Apud Diodor. XII, pag. 74, consul legitur M. Valerius Lactuca: Μάρκον Ουάλκιον Λακτουκην vocal. Eidem et Maximi cognomen fuit: gessit consulatum ann. Urb. 298. II.

Virgilio quoque. Georg. IV, vs 6. *In tenui labor.* II.

XX. Hortos villae iungendos, etc. Cassianus libro XII Geopon. c. 2 et 3. DALLG.

E puteo rota. Sic recte Turnellus, ex MSS. yeastigia, Advv. lib. XI, cap. 20, quum prius peritiam invulsa legeretur. Rota ea machina est ad hauriendam aquam, quae a Vitruvio describitur cum tympano, lib. X, cap. 9. HAAB.

Pneumaticis. Inter machinarum genera, πνευματικός fuit, seu spiritale, quod vi status ac spiritus aquam

vel tollenonum haustu rigandos. Solum proscindendum a Favonio: in autumnum praeparandum est post XIV dies, iterandumque ante brumam. Octo iugerum operis palari iustum est, simum tres pedes alte cum terra misceri, areis distingui, easque resupinis pulvinorum toris, ambiri singulas tramitum sulcis, qua datur accessus homini, scatebrisque decursus.

- XXI. In hortis nascentium alia bulbo comitenduntur, alia capite, alia caule, alia folio, alia utroque, alia semine, alia cortice, alia cute, aut cartilagine, alia carne, alia tunicis carnosis.
- XXII. Aliorum fructus in terra est, aliorum et extra, aliorum non nisi extra. Quaedam iacent crescuntque,

hauriret et attraheret: cuiusmodi fistulae nostrae sunt, vulgo *pompes*. Aliud *κηλόνιον* appellatum, iuxta puteum positum, ad hauriendam facilius aquam, alteram partem praegravante pondere: tollenoncos pariter vocant Festus et Vegetius: Galli, *une baseule*. Vide Vegetium, lib. IV, cap. 21. HARD.

Octo. Opera octo iugerum unum pastinare aequum est. H.

Palari. Hoc est, ut Plinius ait, lib. super. cap. 8, verti pila, seu pastinari. Est enim pala rusticum instrumentum ad fodieodam terram. HARD.

Pulvinorum toris. Sic l. XVII, cap. 35: *Pulvinatis a decessitate labris*. Pulvinus dicitur areolae terra elata inter duos sulcos in hortia, a similitudine pulvinorum, in quibus sedemus: idcirco et torus dicitur. *Couche de jardins, de melons, de concombres*, etc. HARD.

XXI. *Alia bulbo*. Rotondae radices suis membranis tunicatae, bulbi no-

minantur: sive pluribus capitulis coagmententur, uno folliculo omnes ambiente, sive quadamtenus distinctae separentur: quales sunt croci, liliorum, narcissi, scillae, arundinum. Hae bulbosae radices sic sub terra crescunt, ut ad novam quotannis sobolem decerpi aliquis portio possit. HARD.

Alia capite. Id quod sursum deorsumve in globum extuberrat, aut in orbem glomeratur, caput dici consuevit: ut in papavere: si magnitudine ecesserit, capitulum: a quo multa herbarum capitulata videntur fastigia. Radices nonnullae, ut porri et ceparum, extuberrant in capita: unde et capitatum porrum sibi nomen arrogavit. HARD.

Alia caule. Quem et scapum Latini vocant. HARD.

Alia cortice. Cortice, ut cucurbitae: cortice et cartilagine, raphani: ut dicetur inferius, cap. 26. H.

Alia carne. Vt poma, pira, popos. HARD.

Alia tunicis. Vt cepae. H.

ut cucurbitae et cucumis. Eadem pendent, quanquam graviora multo etiam iis quae in arboribus gignuntur: sed cucumis cartilagine. Cortex huic uni maturitate transit in lignum. Terra conduntur raphani, napique et rapa; atque alio modo inulae, siser, pastinacae. Quaedam vocabimus ferulacea, ut anethum, malvas: namque tradunt auctores, in Arabia malvas septimo mense arborescere, baculorumque usum praebere extemplo. Sed et arbor est malva in Mauretania Lixi² oppidi aestuario, ubi Hesperidum horti fuisse produntur eo pass. ab Oceano, iuxta delubrum Herculis, antiquius Gaditano, ut ferunt. Ipsa altitudinis pedum xx, crassitudinis quam circumplecti nemo possit. In simili genere habebitur et cannabis. Necnon et carnosa aliqua appellabimus, ut spongas in humore pratorum enascentes. Fungorum enim callum, in ligni arborumque natura diximus, et alio genere tuberum paulo ante.

XXIII. (v.) Cartilaginei generis, extraque terram est cucumis, mira voluptate Tiberio Principi expeti-

XXII. *Namque tradunt auctores,* etc. Theophrast. Histor. lib. I, cap. 5. HANB.

Malvas septimo mense arborescere, baculorumque usum praebere extemplo. Theophrast. Histor. lib. I, cap. 5, cultura id fieri auctor est, nulla privatim facta Arabiae mentione. DAL.

Et cannabis. Et beta quoque, si Theophrasto fides, loco cit. II.

Ut spongas. Conservam intelligit, de qua lib. XXVII, cap. 45. H.

Diximus. Lib. XVI, c. 11. H.

Paulo ante. Cap. 11, 12, 13 et 14 huius libri. HANB.

XXIII. *Cartilaginei generis.* Nam radices quaedam cartilagineae sunt,

ut raphani, betae. Vide lib. XX, c. 1 et 2. DAL.

Cucumis. Ut apud Graecos σίκυος, sic apud Latinos cucumis late patetis significatus est: nam et quos proprie cucumeres appellamus, cōneombres: et pepones, *pepons*: et melones denique complectitur, *melons*. Quum magnitudine excesserunt, aut in longitudinem processere, quales multis locis nascuntur, pepones quondam vocari coeperunt, ut inter omnes constat, a maturitate ducto nomine: ita ut veri cucumeres, qui quanto maturescunt magis, tanto solidiore cartilagine constant, lignosaeque crusta durantur, in pristinae nomenclationis

tus. Nullo quippe non die contigit ei, pensiles eorum hortos promoventibus in solem rotis olitoribus; rursusque hibernis diebus intra specularium munimenta revocantibus. Quin lacte mulso semine eorum biduo macerato, apud antiquos Graeciae auctores scriptum est seri oportere, ut dulciores fiant. Crescunt qua

ambage remanserint. Sed qui iam mites ac teneri maturitate flaccescunt, pristino nomine defuncti, pepones dici voluerunt: quasi mites et maturitate teneri cucumeres. Sed quum formam et effigiem mali referunt, et humi rotundantur, melopepones Graeci vocant, lacto ex pepone et malo nomine: quasi inter eos nihil nisi figurae varietas intersit. Ita fere Ruellius lib. I, p. 57. HARD.

Tiberio. Columella lib. XI, cap. 3: *Posunt etiam cucumeres, si nil operae pretium, vasis maioribus rotulae subici, quo minore labore producantur, et rursus intra tecta recipiantur. Sed nihilominus specularibus integri debent, ut etiam frigoribus, serenis diebus, tuto producantur ad solem. Hac ratione fere toto anno Tiberio Caesari cucumis parabatur. Nos autem leviora opera, etc. Gustus illa insignis voluptas Tiberio expetita, meloni nostro, quam Cucumeri, aptius competit.* HARD.

Pensiles ... hortos. Sic vasa maiora vocat, Gallis, *des enisses*, cuiusmodi fere sunt, quibus aurei mali continentur. HARD.

Rursus hibernis. Eadem fere Theophrast. Caus. lib. V, cap. 6, memorat, quo loco docet hieme cucumeris acmen in conistris serere, ut celerius fructus proveniat. DAL.

Intra specularium. De specularibus dicemus lib. XXXVI, cap. 45. Horum vicem ac similitudinem referunt

vasa vitrea, quibus melones integimus, *des cloches*. Lepide conqueritur Martialis lib. VIII, epig. 41, se prius ab amico exceptum, quam solet esse hortus pensilis, in quo tenera arborum semina sunt: ut qui non haberet in cella specularia, quibus vim ventorum, et iniurias temporum propularet. HARD.

Quin et lacte mulso. Hoc est, lacte in quo mel additum. Colum. loc. e. *Cucumis tener et iucundissimus fit, si ante quam seras, semen eius lacte naceres: nonnulli etiam, quo dulcior existat, aqua mulsa idem faciunt.* Palladius lib. IV in Martio tit. 9: *Nunc melones serendi rarius... semina mulso et lacte per triduum maceranda sunt, et tunc iam siccata ponenda: hinc uvae efficiuntur. Odorati autem fiunt, etc.* H.

Apud antiquos Graeciae. Theophrast. Hist. lib. VII, cap. 4, et de Caus. lib. III, cap. 42, p. 277. Hodieque id fit in satu nostrorum melonum: quorum genus illud, quod dulcedinem gustui repraesentat, vulgus inde *merinos*, quasi saccharinus appellat: *melons sucrés*. Haec praemaceratio seminis in cucumerum nostratum satum non adhibetur. H.

Crescunt. Pallad. loc. citat. de cucumere: *Si eius florem videris in sua vite est, in forma fictili clausuris, ac ligaveris, qualem vultum forma vel hominis vel animalis habuerit, talem cucumis figuram praestabit.* H.

cognuntur forma. In Italia virides, et quam minimi : in provinciis quam maximi : et cerini aut nigri. Placent copiosissimi Africae, grandissimi Moesia: quum magnitudine excessere, pepones vocantur. Vivunt hausti in stomacho in posterum diem, nec perfici queunt in cibis, non insalubres tamen plurimum. Natura oleum odere mire: nec minus aquas diligunt. Desecti quoque ad eas modice distantes adrepunt: aut si quid obstat versi pandantur, curvanturque: id vel una nocte deprehenditur, si vas cum aqua subiiciatur a quatuor digitorum intervallo, descendantibus ante posterum diem: at si oleum eodem modo sit, in hamos curvatis. Iidem in fistula flore demisso, mira longitudine crescunt. Ecce quum maxime nova forma eorum in Campania provenit mali cotonei effigie. Forte primo natum ita audio unum: mox semine ex illo genus factum: melopeponas vocant. Non pendent hi, sed humi rotundantur. Mirum in his, praeter figuram coloremque, et odorem, quod maturitatem adepti, quanquam non pidentes, statim a pediculo rece-

Et cerini. Sic recte Thuanæus codex: minus recte prius, *citrini* legabatur. De ea voce egimus XV, 12. Hæro.

Vivunt hausti. Vide Athen. l. III, pag. 74, ubi eadem de cucumere Diphilus Siphnius medicus fere commemorat, quæ Plinius, H.

Si vas cum aqua. Palladius l. cit. pag. 89 de cucumeribus: *Longi, inquit, et teneri cucumeres fiunt, si aquam in patenti vasculo sub eis ponas, duobus palmis inferioreni, ad quam sistinendo tales efficiuntur.* H.

At si oleum. Palladius loc. cit. de cucumere: *Oleum sic metuit, ut si iuxta poneris, velut hamos plectetur.* Hæro.

Iidem in fistula. Pallad. loc. cit. *Alqui florem cucumeris cum viticlosæ suæ capite cannae inserunt, cui prius omnes nodos perforaverint: ibi cucumis nascetur in nimiam longitudinem tensus.* H.

Melopeponas. Alii melones, ut diximus, quasi *μήλωνας*, id est, pomosos: quod fere nomen in omnem Italiam et Galliam abiit. Melones Hostienses laudat Iul. Capitol. in Albino pag. 83. A Theophrasti. *σίκωνι*, a Iulio Polluce quandoque *σπέρματις*, quasi seminarii nominantur. Et Hesychius: *Σικὸς σπέρματις, ὃν ἡμῖς μήλωνας.* H.

Mirum in his. In melonibus.

dunt. Columella suum tradit commentum, ut toto anno contingant. Fruticem rubi quam vastissimum in apricum locum transferre, et recidere, duum digitorum relicta stirpe, circa vernum aequinoctium: ita in medulla rubi semine cucumeris insito, terra ininuta fimoque circumaggeratas resistere frigori radices. Cucumerum Graeci tria genera fecere: Laconicum, Scytalicum, Boeoticum. Ex his tantum Laconicum aqua gaudere. Sunt qui herba, quae vocatur culix nomine, trita, semen eorum maceratum seri iubeant, ut sine semine nascantur.

XXIV. Similis et cucurbitis natura, dumtaxat in nascendo. Aequae hiemem odere. Amant rigua ac fi-

Columella tradit suum commentum. Scribo, Columella tradit Mendesium commentum. Columellae verba sunt lib. XI, cap. 3: Nos autem leviori opera istud fieri apud Aegyptiae gentis populum Mendesium legimus, qui praecipit aprico et stercoroso solo alternis ordinibus ferulas, alternis rubos in hortis consitos habere. Deinde eas confecto aequinoctio paululum infra terram secare, et ligneo stylo luxatis vel rubi vel ferulae medullis stercore inmittere, atque ita semina cucumeris inserere, quae scilicet incremento suo coeant rubis et ferulis. Nam non sua, sed quasi macerata radice aluntur; sic iusitam stirpem frigoribus quoque cucumeris praebere fructum. PINT. — Columella. Et ex Columella Palladius lib. IV in Martio tit. 9. II. — Columella suum tradit commentum. Expogitatum scilicet a ae rationem, ut melopeponas toto anno habere liceat. II.

Cucumerum Graeci. Theophr. lib. VII, c. 4, ubi haec cucumerum tria

genera: Λακωνικός, Σκυταλίκος, Βοιωτικός. II.

Ex his tantum Lacon. Ex his Laconicum melius rigatum provenire: reliqua non rigata praestantiora esse. Τούτων δὲ ὁ Λακωνικός ὑδαίνεσθαι βέλτιον· οἱ δὲ ἱταροὶ ἀνιόθρουτοι. Theophrast. loc. cit. II.

Sunt qui herba. Pallad. loc. cit. de cucumeribus: Sine semine nascuntur, si prius eorum semina oleo sabino perungantur, et herba ea, quae culix dicitur, tria conficiuntur. Vbi pro oleo sabino, legitur oleo samano, ex auctore Geop. eadem referente I. XII, cap. 17. Culix porro forsitan eadem est, quae ψύλλιον et pulicaris dicitur, l'herbe aux puces. Hanc cucumerea ex eventu rei εὐνοουχίας appellat Plato Comicus apud Athenaeum lib. II, p. 68: II.

XXIV. Similis et cucurbitis natura. Theophrast. Hist. lib. VII, cap. 4; et Caus. lib. V, cap. 6; Columell. lib. XI, cap. 3. Dat. — Similis et cucurbitis. Vulg. courges. II.

Amant. Palladius loc. cit. p. 91. II.

mum. Seruntur ambo semine in terra sesquipedali fossura, inter aequinoctium vernum, et solstitium: Parilibus tamen aptissime. Aliqui malunt ex kalendis martii cucurbitas, et nonis cucumeres, et per quinquatrus serere, simili modo reptantibus flagellis scandentes parietum aspera in tectum usque, natura sublimitatis avida. Vires sine adminiculo standi non sunt, velocitas pernix, levi umbra cameras ac pergulas operiens. Inde haec duo prima genera: camerarium: et plebeium, quod humi repit. In priore mire tenui pediculo libratur pondus immobile aurae. Cucurbita quoque omni modo fastigatur, vaginis maxime vitilibus, coniecta in eas postquam defloruit; crescitque qua cogitur forma, plerumque et draconis intorti figura. Libertate vero pensili concessa, iam visa est novem pedum longitudinis. Particulatim cucumis floret, sibi ipse superflorescens: et sicciores locos patitur, candida lanugine obductus, magisque quum crescit. Cucurbitarum numerosior usus. Et primus caulis ³

Seruntur ambo. Cucumeres, cucurbitaeque. Pallad. loc. cit. II.

Parilibus. Ita libri omnes, etiam MSS. Sic lib. sup. cap. 66, *Parilicium* scribi monuimus oportere, non *Palilicium*. Auctor Marius Victorinus, Art. Grammat. lib. I, p. 2470: *Parilia* dicuntur, non *Palilia*: non a *Palea*, sed quod eo tempore omnia sata, arborea, et herbae parturiant, pariantque.

Quinquatrus. Columella IX, c. 3, pag. 402 de cucumere: *Satio secunda eius seminis Quinquatribus observatur.* De quinquatribus dixi lib. XVIII, 56. HARO.

Camerarium. Quod in cameras, testudinesve, et pergulas scandit. Pergulae, des treilles et des cabinets de jardin. II.

In priore. In camerario genere. HARO.

Vaginis, vitilibus. Forte rectius, *fictilibus*. Nam forma fictili includi cucumeres Palladius iubet, paulo ante laudatus a nobis, ut crescant qua coguntur forma. Vase testaceo auctor Geop. lib. XII, cap. 49. II.

Particulatim. Non tota simul planta floes emittit, sed partes aliae deinceps ex aliis flore induuntur. II.

Et primus. Et primus quidem caulis in cibos admittitur. At ex eo tempore, postquam increvit et induit, omnino diversae naturae ille est, nec in cibis ultra recipitur. Vt in brassicis cymae, qui delicatiores sunt ipsorum caulium, tenerioresque cauliculi, ut dicitur cap. 41. Forte haud

in cibo. Atque ex eo in totum natura diversa. Nuper in balnearum usum venere urceorum vice, iam pridem vero etiam cadorum ad vina condenda. Cortex viridi tener: deraditur nihilominus in cibis. Cibos salubres ac lenes pluribus modis existimant, qui perfici humano ventre non queant, sed non intumescant. Semina quae proxima collo fuerint, proceras pariunt: item ab imis, sed non comparandas supra dictis: quae in medio, rotundas; quae in lateribus, crassas brevioresque. Siccantur in umbra, et quum libeat serere, in aqua macerantur. Cibis, quo longiores tenuioresque, eo gratiores; et ob id salubriores, quae pendendo crevere; minimumque seminis tales habent, duritia eius in cibis gratiam terminante. Eas quae semini servantur, ante hiemem praecidi non est mos. Postea fumo siccantur, condendis hortensiorum seminibus rusticae suppellectili. Inventa est ratio; qua cibis quoque servarentur; eodemque modo cucumis, usque ad alios paene proventus; et id quidem in muria fit: Sed

perperam legas, et primus, caulis in cibo. Primus usus acillect. II.

Atque ex eo. Sic MSS. omnes. non, ut vulgari libri, ex eo totum diversa natura: quine ne Oedipus quidem explanarit. Familiaris haec Plinius loquendi formula in totum, II.

Cibos salubres. Vide Ruellium lib. II, p. 378. II.

Semina quae. Pallad. lib. IV in Martio tit. 9, p. 91: *Hoc in cucurbitis inigne est, quod longas faciant et exiles semina quae in eorum cervice nascuntur: quae in ventre fuerant faciunt cucurbitas crassiores: quae in fundo, latae, si inversis cacuminibus obvolvuntur.* Qua ratione ex eodem seminio haec varietas fieri possit, suo

carmine Columella demonstrat lib. X in Hortulo. II.

Duritia. Duritia seminis gratiam in cibis cucurbitis auferente. II.

Eas quae semini. Pallad. loc. citat. *Quae servantur ad autumnum, usque ad hiemem in sua vite dependant: deinde sublatae in sole ponuntur, aut fumo: aliter autumnum putre facta di pereant.* HARD.

Hortensiorum. Ita MSS. omnes. Hortensis sunt quae in hortis semantur. Hano.

Inventa est ratio. Describit hanc fusa Nicander in Georgic. II apud Athen. lib. IX, p. 372. II.

In muria fit. Modum ed. cet. auctor Geopon. I. c. p. 341. II.

et scrobe, opaco in loco arena substrato, fenoque sicco opertos, ac deinde terra, virides servari tradunt. Sunt et silvestres in utroque genere, et omnibus fere hortensiis: sed et his medica tantum natura est. Quam ob rem differentur in sua volumina.

XXV. Reliqua cartilaginum naturæ terra occultantur omnia. In quibus de rapis abunde dixisse poteramus videri, nisi medici masculini sexus facerent in his rotunda; latiora vero et concava feminini, præstantiora suavitate, et ad condiendum faciliora; quæ sæpius sata transeunt in marem. Idem naporum quinque genera fecere: Corinthium, Cleonæum, Liothasium, Boeoticum, et quod per se viride dixerunt. Ex

Sed et scrobe. Sic etiam auctor Geop. l. c. 443. H.

Sunt et silvestres. Cucumer silvestris, colocynthis. Dat.

Sed et his medica. Nullus horum in cibis usus: omnis in medicina. H.

XXV. *De rapis abunde* Lib. XVIII, cap. 34. HARD. — *Brassica Rapa*, et mox, *Napus*, *Eruca* (*Tetrad. aliquos* gen. 1245 W. *Crucifer Jus.*) Ed. P.

Nisi medici. Medicis prævit Th. Hist. lib. VII, cap. 4. Medicos fuisse Græcos ipse Plinius admodum loco proxime appellat. H.

Et ad consiculusum. De condiendis rapis vide Pallad. in Decembri, tit. 5. HARD.

Quæ sæpius sata. Ita MSS. quoque, Theophr. l. c. monet si densius spissiusve serantur, in marem transire Γογγυλίδος δὲ οἱ μὲν φασὶν εἶναι γένη, οἱ δ' οὐ φασὶν· ἀλλὰ καὶ τῷ ἀρρῶνι, καὶ τῇ θελαίᾳ διαφέρειν· γίνεσθαι δὲ ἐκ τοῦ αὐτοῦ σπέρματος ἀμφοῖν πρὸς δὲ τὸ ἀποθνήσκουσιν, κη-

γύνται δὲ μανάς. Εὖν γὰρ πυκνάς, πάσας ἀπαρρῶνισθαι. H.

Idem naporum. Igitor ii medici, quorum nunc placita referuntur, napos appellavere, quos raphanos sive radículas verius appellassent: nam Theophr. Hist. lib. VII, c. 4, quinque hæc ipsa τῶν ῥαφανίδων genera agnoscit, ita prodente Athenæo lib. II, p. 56, ex quo Theophrasti locus, qui nunc in mendo cubat, refingi debet: Θρόφατος δὲ ἐν τοῖς περὶ φυτῶν, ἰουκὴ, γένη ῥαφανίδων φασὶν εἶναι πέντε. Κορινθίαν, Αἰθιοπείαν, Κίτωραιν, Ἀμυραιν, Βοιωτίαν· καλεῖσθαι δ' ὑπὸ τινῶν τὴν Αἰθιοπείαν Θερυκίαν. etc. *Des raiforts.* H.

Liothasium. Sic Athen. mox citatus. Theophrastus, loco citato, Αὐτοχλάσσιον, cui sature Pseychius videtur, in Ἀπλῶται ῥαφανίδες. Has ipsas tamen, quæ illorum ἀπλῶται vocantur, Θεσίας Athenæus vocat. H.

Et quod per se viride: Id videtur esse, quod Ἀράριον Athenæus appellat. HARD.

his in amplitudinem adolescit Corinthium, nuda fere radice. Solum enim hoc genus superne tendit, non ut caetera in terram. Liothasium quidam Thracium appellant, frigoribus patientissimum. Ab eo Boeoticum dulce est, rotunditate etiam brevi notabile, neque ut Cleonaeum praelongum. In totum quidem, quorum tenuia folia, ipsi quoque dulciores; quorum scabra, et angulosa, et horrida, amariores. Est praeterea genus silvestre, cuius folia sunt erucae similia. Palma Romae Amiterninis datur, inde Nursinis: tertia nostratibus. Caetera de satu eorum in rapis dicta sunt.

XXVI. Cortice et cartilagine constant raphani; multisque eorum cortex crassior etiam, quam quibusdam arborum. Amaritudo plurima illis est, et pro crassitudine corticis. Caetera quoque aliquando lignosa. Et vis mira colligendi spiritum, laxandique

Ex iis. Theophr. l. c. de raphanis. Εὐκυσιστάτην δὲ φασὶ τὴν Κορινθίαν, ἣ καὶ τὴν ῥέζαν ἔχει γυμνὴν ὡθεῖσθαι γὰρ εἰς τὸ ἀνω, καὶ οὐκ ὡς αἱ ἄλλαι κάτω. HARD.

Liothasium. Theophrast. ex Althe-naeo, loco proxime allato. H.

Ab eo Boeoticum. Theophrast. l. c. iisdem verbis. H.

In totum quidem. Theophrast. loc. cit. Οὐρανὸν δ' ἂν ἤ λεία τὰ φύλλα, etc. HARD.

Est praeterea. Theophrast. Γένος δὲ τι παρὰ ταῦτά ἐστιν ὃ ἔχει τὸ φύλλον σῆζώμῳ ὅμοιον. De eruca lib. XX, c. 49. HARD.

Genus silvestre. Genus quidem hoc Theophrast. memorat: sed agreste vel esse, vel appellari minime scribit. DALEC.

Amiterninis. Vide quae diximus libro superiore cap. 35. Rapi vero hi proprie sunt, non raphani, ut priores. HARD.

Tertia nostratibus. Romani agri. HARD.

In rapis dicta sunt. Lib. sup. cap. 34. HARD.

XXVI. Cortice... raphani. Quas Graeci ῥαφανίδας vocant: Galli, *des raiforts*. Radices quae sunt edendo, multa carne sunt indutae, velut raphani, napi, rapa: immo nonnullae quaedam cartilaginis speciem prae se ferre conspiciuntur: quapropter et cartilagineae nominantur, ut raphani. HARD. — *Raphani sativi* var. (*Tetrad. silig.* gen. 1247 W. *Crucif.* Juss.) Ed. P.

Amaritudo. Δριπέτας, acrimonia dicitur a Theophr. l. c. Sed amaritudinem appellare eum saporem acutum, qualis in raphano sentitur, familiare Plinio est. H.

Et vis mira. Inflationem habere hunc cibum ait, ac vim ciendi ructus. Quod et Dioscorides edocet, II, 437; Ραφανὶς καὶ αὕτη πνευμα-

ructum: ob id cibus illiberalis, utique si proxime olus mandatur: si vero cum olivis drupis, rarior ructus sit, minusque foetidus. Aegypto mire celebratur propter olei fertilitatem, quod e semine eius faciunt. Hoc maxime cupiunt serere, si liceat: quoniam et quaestus plus quam a frumento, et minus tributi est, nullumque copiosius oleum.

Genera raphani Graeci fecere tria, foliorum differentia, crispi, atque laevis, et tertium silvestre. Atque huic laevia quidem, sed breviora ac rotunda, copiosaque, atque fruticosa: sapor autem asper, et medicamenti instar ad eliciendas alvos: et in prioribus tamen differentia a semine est; quoniam aliqua

των γενετικῶν ... ἐπειγουσὶν δὲ, etc. HARR.

Aegyptio. Plinius ipse, XV, 7: *Plurimum autem in Aegypto fit oleum e raphani semine.* H.

Genera raphani, etc. Brassicae. Theophr. Histor. lib. VII, cap. 4. — *Genera raphani.* Genera eius quod Graeci ῥάφανον appellant, fecere illi tria. Verum ne quempiam nomenclatio remoretur, attendendum est apud Atticos appellatione raphani brassicam venire: sic Aristophanem, sic etiam Theophrastum, et alios plerosque pro brassica constat usurpasse. Atque ut in Theophrasto potissimum morer, cuius orationem similem esse Plinianae perspicuum est, sic ille habet Hist. VII, 4: Τῶς δὲ ῥάφανον τριχὴ διατρουμένον, οὐ λιπορύλλου τε, καὶ λιπορύλλου, καὶ τρίτης τῆς ἀγρίας, etc. Ea brassicae, non raphano proprie dicto referuntur: siquidem Marcus Cato ultima voluminis parte quam brassicae dicavit, tria fecit eadem illius vestigia: tres pariter notas attulit. Prima est laevis, altera crispata, tertia quae

proprie crambe nominatur: singula deinde genera suis notis describit, quas omnes Theophrasti verbis suffragari constat. Hesychius: Ῥάφανις, καὶ ῥάφανος διαφέρει παρὰ τοῖς Ἀττικοῖς· ῥάφανος μὲν γὰρ ἡ κρήνη· ῥάφανις δὲ παρ' ἡμῶν ῥάφανος. Habet eadem Apollodorus Carystius apud Athen. I, p. 31. Vide plura in eam rem apud Galen. de alim. Fac. II, 44, pag. 361. H.

Atque huic laevia Theophr. iisdem verbis, de brassica. H.

Atque fruticosa. Rariora, πολύκλωνος Theophrasti. H.

Ad eliciendas alvos. Ad eliciendam, ad eiendam alvum, et purgandam. De brassica Theophrast. loc. cit. Εἰσι δὲ χυλὸν ἔχουσα θριμνὴ καὶ φαρμακώδη· διὸ καὶ πρὸς τὰς κοιλίας αὐτῶν χρῶνται οἱ ἰατροί. H.

Et in prioribus. In crispata, laevique brassica. Theophr. l. c. de brassica: Ομοίως δὲ... ἵσται δοκεῖσι διαφορᾷ καὶ ἔτρχει ἐπὶ ἁπλοῦς καὶ γέως αὐτῶν ἔστιν, ἢ κακὸς πύρρον, etc. H.

PLIN. N. H. Tom. VI

Cc

peius, aliqua admodum exiguum ferunt. Haec vitia non cadunt, nisi in crispa folia.

3 Nostri alia fecere genera: Algidense a loco, longum atque translucidum. Alterum rapi figura, quod vocant Syriacum, suavissimum fere ac tenerimum, hiemisque patiens. Praecipuum tamen est, quod e Syria non pridem advectum apparet, quoniam apud auctores non reperitur: id autem tota hieme durat. Etiamnum unum silvestre Graeci agrion vocant, Pontici armon, alii leucen, nostri armoraciam, fronde copiosius quam corpore. In omnibus autem probandis maxime spectantur caules: iminitium enim rotundiores crassioresque, ac longis canalibus. Folia ipsa tristiora, et angulis horrida.

4 Seri vult raphanus terra soluta, humida. Fimum odit, palea contentus. Frigore adeo gaudet, ut in Germania infantium puerorum magnitudinem aequet. Seritur post idus febr. ut vernus sit: iterumque circa Vulcanalia, quae satio melior. Multi et martio, et aprili serunt, et septembri. Incipiente incremento,

Haec vitia. Seminis parvitas, aut imbecillitas. II.

Algidense. Ab Algido monte Romae vicino, de quo nos alibi. Sed nunc de Italis vernaculisque raphanis, atque adeo veris et proprie dietis agit, non de brassica. II.

Etiamnum unum. Raphani nimirum, non brassicae, silvestre genus. Philoxenus in Glossis: Παράγιδις, armoracia. Isidor. XVII, 40, armoraciam esse lapsam falso putat. Vtramque distinguit Colum. IX, 4: Iam vero, inquit, notae vilioris innumerabiles nascuntur herbae... ut vulgares lapsanae, nec his pretiosior armoracia. Italia rerum antiquarum

parens, adhuc ¹ *Aramorasi* et *Remoluci* nominat, teste Anguillars, Parl. 7, pag. 442. (*Cochlearia Armoracia*.) Dioscor. II, 138: Παράγιδις ἄγρια, ἢ ὡς Ρωμαῖοι ἀρμωρακίαν καλοῦσι, etc. HARD.

Circa Vulcanalia. Columella XI, 3: Caeterum Augusto circa Vulcanalia, tertia satio est: cuae optima radices (hoc est, raphani), et rapae, itemque napi, et siseris, etc. Ac multo post: Raphani radix bis anno seritur: februario mense, quum vernum fructum expectamus: et Augusto mense circa Vulcanalia, quum maturius. Sed haec satio sine dubio melior habetur. HARD.

confert alterna folia circumobruere, ipsos vero accumulare. Nam qui extra terram emersit, durus sit atque fungosus. Aristomachus detrahi folia per hiemem iubet; et, ne lacunae stignent, accumulare: ita in aestatem grandescere. Quidam prodidere, si palo adacto caverna palea insternatur sex digitorum altitudine, deinde in semen fimumque et terra congeratur, ad magnitudinem scrobis crescere. Praecipue tamen salsis aluntur. Itaque etiam talibus aquis irrigantur, et in Aegypto nitro sparguntur, ubi sunt suavitate praecipui. In totum quoque salsugine amaritudo eorum eximitur, fiuntque coctis similes; namque et cocti dulcescunt, et in naporum vicem transeunt. Crudos medici suadent, ad colligenda acria viscerum, dando cum sale ieiunis esse, atque ita vomitionibus praeparant meatum. Tradunt et praecordiis necessarium hunc succum: quando phthisin cordi intus inhaerentem

Ipsos vero accumulare. Aggerare terram, circumfundere. Colum. loc. cit. HARD.

Nam qui extra. Colum. iisdem verbis, l. c. HARD.

Aristomachus. Theophr. de Caus. V, 5, p. 330. HARD.

Et in Aegypto. Plinius, lib. XXXI, c. 46: *Salis vice utuntur ad raphanos nitro Aegyptio: teneriores eos facit: olera viridiora: ubi raphanos ab ole-ribus, hoc est, a brassica secerant.* HARD.

Dandos cum sale. Eadem de raphano Dioscor. lib. II, cap. 137: *Αρμύζει δὲ καὶ τοῖς ἰσχυρὰ μᾶλλον προσδοκῶν.* De radícula Celsus, ut dicimus lib. seq. cap. 13. II.

Phthisin. Lentam ea vox labem sonat. De hoc cordis vitio egimus l. XI, cap. 69. — *Phthisin* certe, ut li-

bri omnes editi habent, hoc est, talem, congruere huic loco aptius, quam phthiriasin, hoc est, morborum pedicularum, nemo, opinor, inficitias ierit. Tamen, ne quid dissimulem, in MSS. Reg. 1, *tiriasin*, in Reg. 2, *phthiriasin* discrete legimus. Quin Plinius alter, Valerianus appellatus, de Re medica, IV, 1, hunc Plinii nostri locum describens, legisse sic omnino videtur. Nam de raphani virtutibus disputans, *Contra phthiriasin*, inquit, *succus eius adhibetur, qui solus potest tenuitate subtili ad imi corporis linimenta cor penetrare.* *Aegyptii enim reges, quibus erat studium scrutari corpora mortuorum, et causas valetudinum occulta fide recognoscere, in corde ipso nasci eiusmodi vitium prodiderant.* Quid si φθισίσις, seu pedicularis morbi causas,

non alio potuisse depelli comperit sit in Aegypto, regibus corpora mortuorum ad scrutandos morbos insecantibus. Atque, ut est graeca vanitas, fertur in templo Apollinis Delphis adeo caeteris cibis praelatus raphanus, ut ex auro dicaretur, beta ex argento, rapum e plumbo. Scires non ibi genitum Manium Curium imperatorem, quem Samnitium legis aurum repudiaturum asserentibus, rapum torrentem in foco inventum annales nostri prodidere. Scripsit et Moschion graecus unum de raphano volumen. Utillissimi in cibis hiberno tempore existimantur; iidemque dentibus semper inimici, quoniam atterant. Ebora cœte poliunt. Odium his cum vite maximum, refugitque iuxta satos.

- XXVII. Lignosiora sunt reliqua, in cartilaginum genere a nobis posita; mirumque, omnibus vehementiam saporis inesse. Ex iis pastinacae unum genus

quod medicis omnibus adhuc laet, es pravo cordis habitu repeti iubeat? HARR.

Manium Curium. Rem narrat eleganter, ut solet, Valer. Maxim. IV, 3, p. 208; Cicero in Catone cap. 16; Megacles quoque, lib. de Viris illustribus apud Athen. X, p. 419; Plutarch. in Apophth. et Freinsh. Suppl. Liv. I, XIV, c. 49.

Quem Samnitium legis. In exercitu duos tantum calones pro servis, famulis, ministris, ei fuisse scribit Aleand. ab Aleand. lib. III, c. 44. DALBC.

Scripsit et Moschion. Fuit eius nominis medicus, cuius libellum latine versum vidimus nondum publicatum. GELEN.

Odium his. Raphanis scilicet: nec minus brassicae, uti ex Theophr. vidimus, lib. XVII, c. 37, et ex Plinio

ipso visuri sumus lib. XXIV, cap. 1: *Pernicialia et brassicae cum vite odia.* Pollad. IX in Aug. t. 5: *Raphanum tamen, sive brassicam, constat esse vitibus inimicum: nam si circa se serantur, natura discordante refugiant.* Παράρον de brassica recte accepit. Sed et raphano proprie dicto, hoc est, παράρον vis eadem est. II.

XXVII. *Ex iis pastinacae unum.* Plinius pastinacae nomine Lalitis significari sit plantas quatuor: primam quidem pastinacam sativam; alteram agrestem, in pratia nascentem, quam hibiscum hic vocat, malachen sgram, lib. XXI, cap. 4: tertiam daucum staphylinum, altilem et hortensem, memoratum Galeno, lib. VI Simpl. vulgo earottes: quartam daucum staphylinum silvestrem, officinis notissimum. Et quoniam haec romano more tractaverat, subiungit statim

agreste sponte provenit: staphylinos graece dicitur. Alterum seritur radice vel semine, primo vere vel autumnno: ut Hygino placet, februario, augusto, septembri, octobri, solo quam altissime refosso. Annicula utilis esse incipit, bima utilior, gravior autumnno, patinisque maxime, et sic quoque virus illi intractabile est. Hibiscum a pastinaca gracilitate distat, damnatum in cibis, sed medicinae utile. Est et quartum genus in eadem similitudine pastinacae, quam nostri Gallicam vocant, Graeci vero daucon: cuius genera etiam quatuor fecere: inter medica dicendum.

XXVIII. Siser et ipsum Tiberius princeps nobili-

Graecos quatuor etiam genera dauci statuere, nempe tria descripta a Dioscoride, et quartum daucum staphylinum, quem post Ligusticum Dioscorides explicat, silvestrem scilicet, nulla usquam facta mentione sativi, aut pastinacae, vel sativae, vel agrestis, quasi ignotae Graecia illae plantae fuerint, quamvis staphylinum apud Dioscoridam interpretes vertant pastinacam, Staphylinum tamen suum Dioscorides epitheto peculiari *ἄγριον* vocat, id est, erraticum, tamquam si et *ἄγριον* sativum cognovisset. Pastinacam Romani Gallicam vocabant, quod, ut etiam nunc fit, in Gallia tum passim diligentissima coleretur. Dat.

Staphylinos graecae dicitur Officinis staphylinus agrestis. — *Staphylinos*. Σταφυλίνος Athen. IX p. 374. Haec pastinaca tenuifolia silvestris pingitur a Dodonaeo, p. 668. — *Daucus Maritimus* (Pent. dig. gen. 530 W. Ombellif. Juss.). Eo. P.

Alterum. Pastinaca sativa, quae in Gallia vulgo *panais* nominatur. Dodonaeo, pag. 669, pastinaca sativa latifolia est. Haro. — *Pastinaca sativa*

(Pent. digyn. gen. 558 W Ombellif. Juss.). Eo. P.

Virtus, etc. Scilicet sapor. Haro.

Hibiscum. Pastinaca latifolia silvestris Dodonaei haec est, p. 669, *Panais sauvage*. Haro.

Est et quartum. In quo genere est illud haud postremum, quod vulgo notum *carotas* nomine, et dauci officinarum, ut recte Anguillara, part. 7, pag. 429, praedulci radice, odorata, lutea, rufa, vel interdum purpurea, quam cum farina et oleo frigunt ad mensarum usus, aut coctam in aceto et oleo mandunt. Tenuifolia sativa pastinaca dicitur Dodonaeo, p. 667. Haro.

Cuius genera etiam quatuor. De his dicemus opportunius lib. XXV, cap. 64, inter medica, ut Plinius ait. Haro.

XXVIII. *Siser et*. Dioscorid. II, 439, *Σίσυρον*. Nostris, *chervis*. Iconem Dodonaeus exhibet pag. 670. Quanquam an siser Graeciae, cum sisere Geldubae sive Germanorum sit idem, subdubitat Anguillara, part. 7, pag. 412. II. — *Sium Sisarum* (Pent.

tavit, flagitans omnibus annis e Germania. Gelduba appellatur castellum Rheno impositum, ubi generositas praecipua. Ex quo apparet frigidis locis convenire. Inest longitudine nervus, qui decoctis extrahitur, amaritudinis tamen magna parte relictæ: quæ inulso in cibis temperata, etiam in gratiam vertitur. Nervus idem et pastinacæ maiori, dumtaxat anniculæ. Siseris satus mensibus februario, martio, aprili, augusto, septembri, octobri.

- XXIX. Brevior his est, sed torosior, amariorque inula, per se stomacho inimicissima: eadem dulcibus mixtis saluberrima. Pluribus modis austeritate victa gratiam invenit; namque et in pollinem tunditur arida, liquidoque dulci temperatur: et decocta posca, aut asservata, vel macerata pluribus modis, et tunc

digyn. gen. 544 Willd. Umbellif. Juss. Ed. P.

Gelduba. Ex Tacito Geldubæ situm agnovimus haud procul fuisse Novesium, Nysa, in eiteriore Rheni ripa, ubi nunc pagus est cum prisci nominis vestigio *Gelb.* Vide Tacit. Hist. IV, pag. 95 sq. Castræ Rheno imposita scito plurima fuisse, in quibus romanæ cohortes praesidii esuæ exebarent. In Cone. Agrippinensi, anno 346: *Epistola plebis Agrippinensium, sed et omnium castrorum Germaniæ secundæ.* H.

XXIX. *Torosior. Caroosior.*

Amariorque inula. H. e. acrioris succi. Sic Horat. Sat. II, II, vs. 44, *acidæ inulas* appellat, de quibus idem postea, Sat. VIII, vs. 51: *inulus ego primus amaras Monstravi incoquere.* Graecis *ἰνύλον* dicitur: nostris, *de l'aunée.* H. — *Inula Helenium,* de qua Noster, XX, 49. Ed. P.

Pluribus modis. Tres quatuorve inulæ condituras, quibus amaritudi-

nem dimittat omnem, avertit Colum. XII, 46. H.

Liquidoque dulci. Liquore aliquo dulci. H.

Decocta posca. Decoqui inulam iubet ex posca. Poscam Latini vocant id quod Graeci *οἶζυρατος*, quod potionis genus ex aquæ et aceti mixtura fit. Decoqui ex aceto *Columella* praecipit I, c. quod idem est: nam aceti solius nomine saepe posca exprimitur. Plautus in Rud. *Sed hic rex cum aceto pransurus est, et sale.* Spartianus in Pescenatio: *Iussit vinum in expeditione neminem habere, sed aceto univertos esse contentos.* Vultatius in Avidio: *Præter laridum, et buccallatum, et acetum.* H.

Macerata pluribus. Praesertim muria ex Columella. Cum succa rutæ, schola Salernitana: *Enula Campana reddit præcordia sana, Cum succo rutæ succus si sumitur eius, Affirmant ruptis quod prout potio tulit.* Hæd.

mixa defruto, aut subacta melle, uvisve passis, aut pinguibus caryotis. Alio rursus modo cotoneis malis, vel sorbis, aut prunis, aliquando pipere aut thymo variata, defectus praecipue stomachi excitat, illustrata maxime Iuliae Augustae quotidiano cibo. Supervacuum eius semen: quoniam oculis ex radice excisis, ut arundo, seritur. Et haec autem, et siser, et pastinaca, utroque tempore, vere et autumnus, magnis seminum intervallis: inula ne minus quam ternorum pedum, quoniam spatiosae fruticat. Siser autem transferre melius.

XXX. Proxima his est bulborum natura, quos Cato in primis serendos praecepit, celebrans Megaricos.

Iuliae Augustae. Quae Caesaris Augusti filia, Tiberii Augusti coniux fuit. Vixit illa perhonorifice usque ad quartum saltem Tiberii Augusti annum, teste nummo singulari, ex aere minimo, apud D. Abb. de Fontenu: hac epigraphe graeca in corona laurea TIB. KAICAP. In aversa parte spica erecta, fertilitatis Iudaeae symbolum: hinc IOY. inde AIA. infra L. Δ. anno quarto Iuliae Tiberii coniugis causa imperium ille in Iudaea obtinebat. Nam Caesar ipse fuit et heres Augusti ob illud coniugium. Adde achaten Tiberianum, ut appellant, quem alibi explicuimus; et nummum perrarum argenteum ex Museo nostro, et consecrationis eius indicem, DIVA. IVLIA. AVGVSTA. ut iam superius diximus ad lib. VII, cap. 46. II.

Supervacuum eius semen. Sationi inutile. II.

Quoniam oculis. Sine bulbis, ut diximus lib. XVI, cap. 67. Palladius in Febr. tit. 24: *Hoc mense inula seritur, quo cannetā ponuntur. Seritur oculis, sicut calami, etc.* II.

Inula ne minus. Colum. XI, 3: *Pastinaca, siser atque inula convale-*

scunt alte pastinato, et loco stercorato: sed quam rarissime ponenda sunt, ut maiora capiant incrementa. Inulam vero intervallo trium pedum seri convenit, quoniam vastos facit frutices. Sic enim Palladius l. c. Seritur inula oculis, sicut calami, quos abscindere et terra leviter debemus obruere, terra fossa et subacta, excitatis ad lineam pulvinis, quibus eius oculos oportet infodere: trium pedum inter se spatio separantur. II.

XXX. *Proxima. . . bulborum.* Diosc. II, 200, βολβός γνώριμος πᾶσιν, ἐν ἐσθίῳ μιν. Bulborum facies notior est visa Dioscoridi, Plinioque, quam quae deberet repraesentari: nunc incognita omnibus fere quum medicis, tum officinis habetur; quoniam bulbi omnes ii edi iam desiere. Inveniuntur tamen hodieque cepae modo tunicati bulbi, quibus rura sibi vorandi facultatem moliantur: miram enim excitant aviditatem: quare appetitus appellationem in agris sibi vindicant II. — *Proxima* Vide infra XX, 9, paulo ante finem. DAL.

Megaricos. Μεγαρχος βολβούς laudat etiam Nicander, apud Athen. II,

Verum nobilissima est scilla, quonquam medicamini nata, acetoque exacnendo. Nec ulli amplitudo maior, sicut nec vis asperior. Duo genera medica: masculum albis foliis, femina nigris. Et tertium genus est cibis gratum: epimenidium vocatur, angustius folio, ac minus aspero. Seminis plurimum omnibus. Celerius tamen proveniunt satae bulbis circa latera natis. Et ut crescant, folia quae sunt his ampla, deflexa circa obrunntur: ita succum omnem in se trahunt capita. Sponte nascuntur copiosissime in Balearibus Ebuso-
²que insulis, ac per Hispanias. Vnum de iis volumen condidit Pythagoras philosophus, colligens medicas vires, quas proximo reddemus libro. Reliqua bulborum genera differunt colore, magnitudine, snavitate. Quippe quum quidam crudi mandantur, ut in Chersoneso Taurica. Post hos in Africa nati maxime laudantur, mox Apuli. Genera Graeci haec fecere; bul-

p. 64. Damnat Ovidius, ob Venerem scilicet, quam mirum in modum stimulat, his numeris, in Rem. Am. 797: *Damnius, an Libycis bulbus tibi missus ab oris, Au veniat Megaris: noxius omnis erit.* HARO.

Scilla. Squillam exemplo Varronis omnes nunc vocant officinae. Graeci σκίλλαν et σκύλλαν. Scilla Hispanica Clusii est, Rarr. Plant. II, pag. 474, radice alba. Vidimus in horto Regio. HARO. — *Scilla maritima* (Herzand. monog. gen. 640 W. Liliae. Juss.). ED. P.

Acetoque. Fit enim ex ea acetum scillinum, uti dicemus lib. XX, 39. HARO.

Et tertium. Neque omnem scillae radicem in cibis approbat Theophr. Hist. VII, 44. Sed illius tantum quae Epimenidia appellatur, ἀλλὰ τῆς Ἐπιμενιδίου καλουμένης, quae angustiore

folio ac brevior est, σπινογυλλωτέρως καὶ λαιτέρως. II.

Epimenidium vocatur. Theophrastus, Hist. lib. VII, 44.

Et ut crescant. Theophr. l. c.

Vnum de iis volumen, etc. Eius mentio fit apud Laërtium in Pythagora, quo loco perperam legitur πᾶσι τῶν κήλων eum scripsisse, non πᾶσι τῶν σκύλλων. Muretus, lib. IX Variar. cap. 20. DAL.

Reliqua bulborum. Theophr. Hist. VII, 43. II.

Quippe quum. Theophr. l. c. et ex eo Athra. lib. II, p. 61. II.

Post hos in Africa. Αἰθυκοὺς laudat pariter Athenaeus, loc. cit. L Lycos, Dauniosque, sive Apul-s, Ovidius paulo ante appellatus, II.

Genera Graeci. Theophr. in primis loc. cit. ubi haec genera recensentur, Τὸ λυκτικόν, καὶ βολβικόν, καὶ τὸ πυ-

binem, setanion, pythion, acrocorion, aegilopa, sisyrinchion. In hoc mirum imas eius radices crescere hieme: verno autem, quum appannerit viola, minui et contrahi, tum deinde bulbum pinguescere. Est inter genera, et quod in Aegypto aron vocant, scillae proximum amplitudine, foliis lapathi, caule recto duum cubitorum, baculi crassitudine, radice mollioris naturae, quae edatur et cruda. Effodiuntur bulbi ante ver, aut deteriores illico fiunt. Signum maturitatis, folia inarescentia ab imo; vetustioresque improbant: item parvos et longos. Contra rubicundis rotundioribusque laus, et grandissimis. Amaritudo plerisque in vertice est. Media eorum dulcia. Bulbos non nasci, nisi e semine, priores tradiderunt. Sed et in Praenestinis campis sponte nascuntur, ac sine modo etiam in Remorum arvis.

XXXI. (vi.) Hortensii omnibus fere singulae radi-

θίων, καὶ κρίτῃ, καὶ τρόπον τινα τὸ σισυρήγγιον. Rectius forsitan, σισυρήγγιον, a rostri suilli similitudine. Iliius iconem apud Dodonaeum vult, p. 210. Est in Eystettensi horto. II.

Acrocorion. An *Acrocorodon*? Vt ut est, bulborum eiusmodi ignota facies, ut et pythionis. II.

In hoc mirum. Nempe in sisyrinchio. Haec Theophr. I. c. II.

Est inter genera. Nempe bulborum. De arō autem Aegyptiaca loquitur, quae diversa a Dioscoridis arō vulgari. Aegyptiaca colocasiae genus est alterum, quod cum faba Aegyptia plerique confuderunt: (Plinius apte distinguit. Plagitur a Dodonaeo, pag. 348. Vidimus in horto Regio. II.)

Quae edatur. Theophr. Hist. VII, 41. Haec.

Effodiuntur bulbi ante ver. Bulbis salaciores fieri ostendunt Martialis

versus: *Quam sit anus coniux, quam sint tibi mortua membra, Nil aliud bullis quam satur esse potes.* Ex iis cum nucleis pineis, eruca, pipere in nuptiali coena sponso ferculum parari solitum scribit Alex. ab Alex. I. II, 5, ut apud quosdam e papaveris semine cum lacte et uelle, et apud Athenienses, sponsae, priusquam mariti thalamum adiret, cydonium malum gustare morem fuisse, ut haliu animaeque suaviori virum oscularetur. D.

XXXI. *Hortensii.* ... ut *raphano*. Theophr. Hist. Pl. I, 9: *Ἰχιδὼν δὲ καὶ λαχανωδὼν τὰ πλείστα μονόβριστα οἶον ῥάφανος, τεύτλαν, etc. ῥάφανος*, ut saepe monuimus, brassica Theophrasto est, non raphanus, quem illa ῥαφανίδα vocal. Verum aut ῥαφανίς hoc loco scripsit, aut raphanum nunc ipse intellexit: nam brassicam μονόβριστα esse falsum est. Et saepe idem,

ces, ut raphano, betae, apio, malvae. Amplissima autem lapatho, ut quae descendat ad tria cubita. Silvestri minor et humida: effossa quoque diu vivit. Quibusdam tamen capillatae, ut apio, malvae: quibusdam surculosae, ut ocimo. Aliis carnosae, ut betae, aut magis etiamnum croco: aliquibus ex cortice et carne constant, ut raphano, rapis: quorumdam geniculatae sunt, ut graminis. Quae rectam non habent radicem, statim plurimis nascuntur capillamentis, ut atriplex, et blitum. Scilla autem, et bulbi, et caepe, et allium, non nisi in rectum radican- tur. Sponte nascentium quaedam numerosiora sunt radice, quam

Hist. VII, 2, ubi ea recenset, quae singulari radice constant, appellat σιλῶν apium, τεύλιον betam, βραχνίδα raphanum, γογγυλίδα rapam: βάρανον non appellat. II.

Amplissima. Theophr. Hist. VII, 2: Μερομήριζότατον δὲ τούτων πάντων τὸ λάπαθον... ἔχει γὰρ μῆζω τριῶν ἡμιποδίων, maiores habet radices tenui semipede, hoc est, sesquipede. HARD.

Silvestris minor. Nempe silvestri lapatho. Perperam in libris editis, silvestris minores tumidae, quum sequatur proxime, effossa quoque diu vivit. In MSS. Reg. etc. minore tumida. Firmat emendationem Theophr. Hist. VII, 2: Τὸ δὲ ἄγριον βραχνίδιον. Πολυχρονιώτερον τε τοῦ ἀγρίου... ἔχει δὲ σαρκώδη τὴν σάρκα, καὶ ἐνικμόν. Διὸ δὲ ἐξαιρέσεια ζῇ πολὺν χρόνον. HARD.

Capillatae. Quae fibras habent, hoc est, minores radículas, oblongas, in capilli modum extenuatas, in quas velut extremas, crassiores effusae sparguntur. II.

Surculosae. Hoc est, lignosae. Theophr. Hist. lib. VII, 3: Τῶν δὲ βρίζων

ξύλωδίσταται πατῶν αἱ τοῦ ἀγρίου, καθάπερ ὁ κανυλός. Addit idem cap. 2, blitum, atriplicem, erucam, anethum, brassicam, coriandrum, et Hist. I, 40, magnam silvestrium partem. II.

Vt betae. Theophr. Hist. VII, 2. HARD.

Croco. Theophr. Hist. I, 2: Εἰσὶ μὲν σαρκώδεις καθάπερ βραχνίδος, γογγυλίδος, ἄρου, κρόκου. Idem repetit Hist. lib. VII, c. 3. II.

Aliquibus. Theophr. Hist. I, 40. HARD.

Geniculatae. Geniculatae radices vocantur, quae nodis quibusdam interstinctae protuberant, rotundae et leviter capitulae. Γονατώδεις, Theophr. Hist. I, 40. II.

Quae rectam. Theophr. Hist. I, 9. HARD.

In rectum radican- tur. Radicum natura est a lsteribus radículas alias fundere, quas ἐπιφυλάδας appellamus, inquit Theophr. I, 40: at eiusmodi nullam bulbi habent. Omnes enim radices bulborum in rectum tendunt: nec a latere funduntur, sed a capite. HARD.

Sponte nascentium, etc. Theophr.

folio, ut aspalax, perdicium, crocum. Florent confertim serpyllum, abrotonum, napi, raphani, menta, ruta: et caetera quidem quum coepere, deflorescunt: ocimum autem particulatim et ab imo incipit: qua de causa diutissime floret. Hoc et in heliotropio herba evenit. Flos aliis candidus, aliis luteus, aliis purpureus. Folia cadunt a cacuminibus, origano, inulae, et aliquando rutae iniuria laesae. Maxime concava sunt caepae, gethyo.

XXXII. Allium caepasque inter Deos in iureiurando

Histor. lib. I, cap. 44, τῶν ποωδῶν, earum quae herbae vulgari simile folium, id est, longum et angustum habent, quales sunt crocus, perdicium, aspalax. Tamen de perdicio tantum hoc idem scribit, non de croco, aut aspalace. Sed et sunt, qui eiusdem perdicionis esse volunt ornithogalon Dioscoridis; et pro aspalace *asphodelum*. legant. Vtrumque certe ποῶδες est. DAL.

Florent confertim. Hoc est, simul universum florem emittunt, non particulatim. — Prius legebatur, *florent cum fraxino*. Atqui florere fraxinum mature, et quidem priusquam serpentes prodeant, ipsemet admonuit, lib. XVI, c. 24. Sero abrotonum serpyllumque: abrotonum certe aestate, ut ait ipse lib. XXI, cap. 34. Ex Theophrasto medicinam huic loco fecimus. Sic enim ille, Hist. VII, 3: Ἀνθὶ δὲ τῶν μὲν ἄλλων ἕκαστον ἀθρόον. Τὸ δὲ κατὰ μέρος ἰκτὼ πρῶτον· εἴθ' ὅταν ταῦτα ἀπανθήσῃ, τὰ ἄνω τὸ δὲ πολυχρόνιον ἐν τῷ ἀνθεῖν καθάπερ κύαμος, καὶ τῆς πόας τὸ ἡλιοτρόπιον, etc. Vbi perspicuum est, tum a graeco scriptore, tum a Plinio, opponi ea inter se, quae confertim, seu primum ab imo florescunt. Id enim latinus

auctor statim subiicit, *Ocimum autem particulatim, et ab imo incipit.* H.

Ocimum. Th. Hist. VII, 9.

Hoc et in heliotropio. Theophr. Hist. VII, 3. H.

Flos aliis. Theophr. Hist. VII, 9. HARR.

Folia cadunt. Theophr. Hist. I, 45, quem locum Gaza non satis fideliter vertit. H.

Maxime concava. Theophr. Hist. I, 46: ἰδίον δὲ ἐπὶ τῶν λαχανωδῶν, οἷον προμύρον, γηθύον, τὸ κοιλόφυλλον. HARR.

XXXII. *Allium caepasque.* Aegyptii, inquit, quum iurant per deos suos, simul per opes suas iurant, quae sunt allium et caepae. Non dicit inter deos reponi vel coli ab Aegyptiis allium et caepas: quantumvis scribat Iuvenalis, Sat. XV, 4: *Quis nescit, Voluit Bithynice, qualia demens Aegyptus portenta colat?.... Porrum et caepas violare, et frangere morsu. O sanctas gentes, quibus haec nascuntur in hortis Numina!* De his Prudentius quoque eleganter, *perὶ στεφάνων*, hymno 40 in S. Romanum v. 255, et lib. II in Symmach. v. 866, quem consule. At Horat. lib. I, ep. 42: *Verum seu piscis, seu por-*

habet Aegyptus. Caepae genera apud Graecos: Sardia, Samothracia, Alsidena, Setania, Schista, Ascalonia, ab oppido Iudææ nominata. Omnibus etiam odor lacrymosus, et praecipue Cypriis, minime Gnidiis. Omnibus corpus totum pinguitudinis earum cartilagine. E cunctis setania minima, excepta Tusculana, sed dulcis. Schista autem et Ascalonia condiuntur. Schistam hieme cum coma sua relinquunt, vere folia detrahunt, et alia subnascuntur iisdem divisuris: unde² et nomen. Hoc exemplo reliquis quoque generibus detrahi iubent, ut in capita crescant potius, quam in semina. Ascaloniarum propria natura. Etenim velut steriles sunt ab radice, et ob id semine seri illas, non

rum, et caepe trucidas, iocose dixit atque ironice, pro eo quod est, si nihil aliud occidis in coenam. Hoc tantum. II.

In iurjurando habet Aegyptus. Zeno Stoicus per capparim iurabat, Teleclides per brassicam. Plutarchus lib. de Isid. et Osir. Caepam quidem Aegyptii sacerdotes aversabantur, quod lacrymas eliciendo, festos dies celebrantibus molesta sit, et excitata siti incommoda sit iis, qui religionis causa potu ciboque abstinere. Plutarchus ibid. praeterea quia luna decresecente viget et augeſcit. DAL.

Caepae genera. Theophr. Hist. VII, 4, a quo haec enumerantur: Σάρδιαι, Κνίδειαι, Σαμοθράκειαι, καὶ πάλιν Σητάναι, καὶ Ἐγύπτου, καὶ Ἀσκαλονίων. Des oignons. Alsidenorum mentio alibi nulla. H. — *Allium sativum*, Cepa (Hexand. monog. gen. 626 Willd. Liliae Juss.). Ed. P.

Odor lacrymosus. Lacrymas ciens. Lucilius Sat. lib. V: *Flebile caepe simul, lacrymosaeque ordine tallae.* Tallas Festus appellat interiores cae-

parum tuicas. Vaporem lentum ac tenuem exspirat caepa, qui ad oculos irreptans lentitia cohaeret, et sui tenuitate lancinans dolorem excitat, et sic lacrymas exigit. Vide Ruell. lib. II, pag. 399. H.

Cypriis. Cyprias caepas laudat Marcellus Empiricus cap. xv, ad anginam p. 405. H.

Omnibus... cartilagine. Subintellige, constat: vel *e cartilagine* legito. HART.

E cunctis. Theophr. l. c. II.

Vnde et nomen. Vt nempe σχίσται, hoc est, caepae fissiles appellantur. Sic Theophr. l. c. H.

Hoc exemplo. Pallad. lib. III in Febr. tit. 24, p. 68: *Si capita voluerimus his esse maiora, folia omnia debemus auferre, et sic succus ad inferiora cogetur.* H.

Ascaloniarum. Has adhuc hodie nominant échalottes, quasi Ascalotas, relictis pristini vocabuli rudimentis. Vide Gloss. Du-Cangii, voce Aloigna. II.

Etenim velat. Apud nos tamen et

deponi iussere Graeci. Praeterea serius circa ver, quum germinant, transferri: ita crassescere, et tunc properare praeteriti temporis pensitatione. Festinandum autem in his est, quoniam maturae celeriter putrescunt. Si deponantur, caulem mittunt et semen, ipsaeque evanescent. Est et colorum differentia. In Isso enim et Sardibus candidissimae proveniunt. Sunt in honore et Creticae, de quibus dubitant, an eadem sint, quae Ascaloniae, quoniam satis capita crassescunt: depositis, caules et semina. Distant sapore tantum³ dulci. Apud nos duo prima genera. Vnum condimentariae, quam illi gethyon, nostri pallacanam vocant. Seritur mensibus martio, aprili, maio. Alterum capitatae, quae ab aequinoctio autumnii, vel a Favonio. Genera eius austeritatis ordine, Africana, Gallica, Tusculana, Ascalonia, Amiternina. Optima autem, quae rotundissima. Item rufa acrior, quam candida: sicca, quam viridis, et cruda quam cocta, sicca quam condita. Seritur Amiternina frigidis et humidis locis, et sola allii modo capite, reliquae semine. Proxima⁴ quae aestate nullum semen emittunt, sed caput tan-

radice melius, seu bulbo seruntur.
HARD.

Festinandum. Cito evellendae: alioqui putrescunt: Πολὺν δὲ χρόνον ἐκθιέντα ἐν τῇ γῇ σήπεται. Theophr. l. c. II.

Si deponantur. Si plantentur, φυτευθέντα. Theophr. II.

In Isso enim et Sardibus, etc. Prius legebatur, *Samo enim et Sardibus.* In MSS. Reg. Colbert. Chiff. *differentia: amisso enim et Sardibus.* Nostram egregie constabilit coniecturam Theophr. Histor. VII, 4: *Εν Ἰσῳ γὰρ μὲν ἄλλα ὅμοια τοῖς λευκοῖς· λευκὰ δὲ σφόδρα τῇ χροίᾳ. Φέρεται δὲ φασιν ὅμοια τοῖς Σαρδικανοῖς.* II.

Quoniam satis. Hoc est, quoniam quum seruntur semine, capita eis crassescunt: σπειρόμενον μὲν, inquit Theophr. cui φυτευόμενον opponitur, depositum sive deplantatum. II.

Gethyon. Γέθυον, quod fere sine capite est, cervicis tantum longae; ideoque totum in frondem luxuriat. Vulgus nostrum sua consuetudine *echulam*, quasi *caepulam* vocat; alii *ciboulam*, *ciboule*; nonnulli *civas*, vel *civones*, quasi caepinas vernaculo sermone proferunt. H.

Alterum capitatae. Quod fere citra cervicem in caput extuberat. Hanc vocant unionem veteres rustici, ut testatur Columella XII, 10: quod

tum, quod inarescit. Sequenti autem anno permutata ratione semen gignitur, caput ipsum corrumpitur. Ergo omnibus annis separatim semen caepae causa seritur, separatim caepae seminis. Servantur autem optime in paleis. Gethyum paene sine capite est, cervicis tantum longae, et ideo totum in fronde; saepiusque resecatur, ut porrum. Ideo et illud serunt, non deponunt. Caetero caepas ter fosso solo seri iubent, extirpatis radicibus herbarum, in iugera denas libras. Intermisceri satureiam, quoniam melius proveniat. Runcari praeterea, et sarriri, si non saepius, quater. Ascaloniam mense februario serunt nostri. Semen caeparum nigrescere incipiens, antequam marcescat, metunt.

XXXIII. Et de porro in hac cognatione dici conveniat, praesertim quum sectivo nuper auctoritatem dederit Princeps Nero, vocis gratia, ex oleo statis mensium omnium diebus, nihilque aliud, ac ne pane quidem vescendo. Seritur semine ab aequinoctio autumno: si sectivum facere libuit, densius. In eadem

nomen apud Gallos velut triviale hacenus usurpatum est: siquidem quod singulari constat capite, nec pluribus coagmentatur bulbis, unionem gallica lingua nominal, *oignon*. HARD.

Gethyum paene. Theophrast. Hist. lib. VII, cap. 4. H.

Caetero caepas. Columell. lib. XI, cap. 3. H.

In iugera. Denas seminis caeparum libras in singula iugera seri iubet. H.

Intermisceri. Colum. l. c. et Pallad. lib. III in Febr. tit. 24. H.

Runcari. Colum. loc. cit. H.

Ascaloniam. Sic Colum. l. c.

Semen.... marcescat. Colum. Sed

neo patiendum est, ut perarescat, etc. H.

XXXIII. *Et de porro*. Pallad. cap. 24 Februar. DAL. — *Et de porro*. *Allium porrum*, v. 6 *sectile* (Hexand. monog. gen. 626 W. *Liliac*. Juss.). Ed. P. — *Vocis gratia*. Cui splendorem affert: ut dicetur lib. XX, cap. 24. HARD.

Si sectivum facere. Colum. l. XI, cap. 3: *Porrum si sectivum facere velis, densius satum praeceperunt priores relinqui, et ita, quum increverit, secari. Sed nos docuit usus*, etc. Porrum sectivum est, quod saepius secatur, demetiturque in usum culinae. *Sectile porrum* luvensis appellat: Martialis, *tousile*: *sectum*,

area secatur, donec deficiat, stercoraturque semper. Si nutritur in capita, antequam secetur, quum increvit, in aliam aream transfertur, summis foliis leviter recisis ante medullam, et capitibus retractis, tunicisve extremis. Antiqui silice vel tegula subiecta capita dilatabant: hoc item in bulbis. Nunc sarculo leviter convelluntur radices, ut delumbatae alant, neque distrahant. Insigne, quod quum limo laetoque solo gaudeat, rigua odit; et tamen proprietate quadam soli constant. Laudatissimus in Aegypto, mox Ostiae, 3 atque Ariciae. Sectivi duo genera: herbaceum folio incisuris eius evidentibus, quo utuntur medicamentarii. Alterum genus pallidioris folii, rotundiorisque,

auctor Moreti. Rursum de hoc Martialis lib. XIII, epigr. xviii, cuius lemma: *Porri sectivi*: « Fila Tarentini graviter redolentia porri Edisti quoties, oscula clausa dato. » II.

Si nutritur in capita. Si vis porrum esse capitatum. Capitatum porrum a radice quae in caput extuberrat sibi nomen usurpavit. — *Si nutritur.* Voculam *si*, quam libri hactenus editi omiserunt, magno totius sententiae detrimento, ex R. cod. et Colb. supplevimus, et quod certius aliquanto est, ex Columella. Sic enim ille lib. XI, cap. 3: *In eo autem porro, quod magni capituli efficere voles, servandum est, ut antequam translatum deponas, omnes radículas amputes, et fibrarum summas partes intondeas. Tum testulae vel conchae, etc.* Fibras pro foliis eo capite haud raro usurpat. II.

Antiqui silice. Ita Sotion in Geop. XII, cap. 29, pag. 354: Ομοίως τὰ πράσα ἔσται μῆλιν, εἰ μεταφρυγύων αὐτὰ, ὀστράκων ἢ λίθων πλατύν ὑποθήσεις, καὶ μὴ ποτίσεις. Similiter

porri magni fient, si dum ipsos transfers, testam, latumve lapidem supposueris, nec rigabis. Columella quoque lib. XI, cap. 3: *In eo autem quod magni capituli efficere voles, servandum sit, ut antequam translatum deponas, omnes radículas amputes, et fibrarum summas partes intondeas. Tum testulae vel conchae, quasi sedes in singulis subiectae seminibus edobruuntur, ut fiant capita latioris incrementi.* II.

Subiecta capita dilatabant Inde κεχλωτὸν πρᾶσον. Auctor Moreti: *Hic sicer, et capiti nomen debentia porra.* In Priapeis: *Crescensve semper in suum caput porrunt.* DAL.

Atque Ariciae. Mart. lib. XIII, ep. xix, cui titulus: *Porri capitati*: « Mittit praecipuos nemoralis Aricia porros, In niveo virides stipite cerne comas. » II.

Alterum... pallidioris folii. Hoc est, dilanioris viriditatis. In MSS. *suavidioris.* Forsan *flavidioris*: qua de voce diximus lib. XVIII, cap. 34, ut viridiori herbaceo opponatur. II.

incisuris levioribus. Fama est, Melam equestris ordinis, reum ex procuratione a Tiberio Principe accersitum, in summa desperatione succo porri ad trium denariorum argenteorum pondus hausto, confestum exspirasse sine cruciatu. Ampliorem modum negant noxium esse.

XXXIV. Allium ad multa ruris praecipue medicamenta prodesse creditur. Tenuissimis, et quae separantur, in universum velatur membranis: mox pluribus coagmentatur nucleis, et his separatim vestitis. Asperi saporis: quo plures nuclei fuere, hoc est asperius. Taedium huic quoque halitu, ut caepis: nullum tamen coctis. Generum differentia in tempore: praecox maturescit sexaginta diebus: tum in magnitudine. Vlpicum quoque in hoc genere Graeci appellare allium Cyprium, alii antiscorodon, praecipue Africae celebratum inter pulmentaria ruris, grandius

Fama est Melam. Mela is falso esse creditur cuius Geographici nunc manibus omoium teruntur libri. II.

XXXIV. *Allium.* Sim. Sethi lib. de Alim. tit. Σπόδα ex Galeno, allium vocat Θεριακὸν τῶν ἀγροτῶν, *theriacam rusticorum.* II.

Nucleis. Ορυχας vocat Actius I. XI, cap. 24; σπιδίδας, Paulus Aegineta lib. IV, cap. 33. DAL. — *Nucleis.* Cohærentes bulbi, in quos allii caput extumuit, quo seorsum consiti novam creant sobolem, et nuclei, et spicae, latinis auctoribus appellantur: sicut Graecis γένος et ἄγλιν; grana dicuntur, quibus allii caput compactum est. Theophr. Hist. lib. VII, c. 4, et Diosc. lib. II, pag. 182. II.

Generum differentia. Quoniam aliud praecox, aliud serotinum, πρῶτον, καὶ ὀψιμὸν. Theophr. loc. cit. II.

Tum in magnitudine. Differunt

etiam magnitudine et prestate. Magnitudine siquidem praestat caeteris genus illud quod Cyprium vocant: καὶ μεγέθει, καὶ μικρότερον. καὶ γὰρ τῷ μεγέθει γένος τι διαφέρων ἐστὶ, μέγιστα δὲ τὸ Κύπριον καλούμενον τοιούτου. Theophr. loc. citat. II. — *Vlpicum.* In eo est illud genere, quod caeteris mole capillis antecellit. Colum. in Hortulu: *Alliisque infractis spicis et olentia late Vlpica.* Et lib. XI, cap. 3: *Vlpicum, quod quidam allium punicum vocant, Graeci autem ἀροσκόροδον appellant, longe novioris est incrementi quam allium. habet velut allium plures cohaerentes spicas, etc.* II.

Pulmentaria. In moretis utuntur, inquit Gaza illud Theophrasti verba πρὸς τοῦ μυστηρίου χρῆνται. Recte: est enim id pulmentarium ruris moretum, cui allium immix-

allio. Tritum in oleo et aceto, mirum quantum increscat spuma. Quidam ulpicum et allium in plano seri vetant, castellatimque grumulis imponi, distantibus inter se pedes ternos. Inter grana digiti interesse debent; simul atque tria folia eruperunt, sarriri. Grandescunt, quo saepius sarriuntur. Maturescentium caules depressi in terram obruuntur: ita cavetur ne in frondem luxurient. In frigidis utilius vere seri, quam autumnis. Caetero, ut odore careant, omnia haec iubentur seri, quum luna sub terra sit: colligi, quum in coitu. Sine his Menander e Graecis auctor

tum intritumque est: inde ei *alliato* nomen. Meminit Plautus in Mostell. act. I, sc. 1. va. 44: *Tu tibi istos habebas, turtures, pisees, aves: Sine me alliato fungi fortunae meas.* H.

Inerescat spuma. Hinc ἀπποσκόπου, ut arbitror, alii apud Columellam vocant. H.

Castellatimque. Castellatim idem fere quod acervatim, σωρηδόν. Grumulos sive cunibulos spicarum allii seri iubet ita, ut cumuli multis in orbem constant granis: inter grana singula digiti unius intervallum sit: ternum pedum inter cumulos singulos: qui cumuli sic dispositi castellorum speciem quandam referunt. Namque in limitibus Imperii ad finium custodiam adversus incursiones hostium castella statuebantur, aliquot inter se discreta passibus. Anonymus auctor, de rebus bellicis: *Est praeterea inter commoda rei publicae utilis limitum cura, ambientium ubique latus Imperii. Quorum tutelae assidua melius castella prospiciunt: ita ut millenis interiecta passibus stabili muro et firmis turribus erigantur, etc.* Vetus ea voce

Livius lib. XVII, ubi *castellatim dispositos circa collem milites* ait. Alter seri praecipit Colum. loc. cit. H.

Simul atque. Colum. lib. XI, cap. 3: *Quum ternas fibras emisserunt spicae, sarriantur: nam quo saepius id factum, maius semina capiunt incrementum.* Sic Pallad. in Novb. t. 6. HARD.

Maturescentiam. Colum. loc. citat. *Ante quam caulem faciant, omnem viridem superficiem intorquere, et terram prosternere conveniet, quo vastiora capita fiant.* H.

In frigidi. Vid. Colum. l. c.

Caetero, ut odore. Colum. loc. cit. *Sed quaecumque conseremus, servabimus... ut luna infra terram sit: nam sic sata, et rursus sic recondita, existimantur neque acerrimi saporis exsistere, neque manducantium halitus inodorare.* Idem habet Auct. Geop. I. XII, cap. 30: *Ανοτάζει δὲ ἔσται, etc.* Pallad. in Novb. t. 6.

Sine his. Hoc est, citra hanc operam, sive hac praeeptione neglecta, quam proxime attulimus, ut sint allia odoris expertia. H.

PLIN. N. H. Tom. VI

Dd

est, allium edentibus, si radicem betae in pruna tostam superederint, odorem exstingui. Sunt qui et allium, et ulpicum inter Compitalia ac Saturnalia seri aptissime putent. Allium et semine provenit, sed tarde. Primo enim anno porri crassitudinem capite efficit: sequenti dividitur, tertio consummatur; pulcriusque tale existimant quidam. In semen exire non debet, sed intorqueri caulis satus gratia, uti caput validius fiat. Quod si diutius allium caepamque inveterare libeat, aqua salsa tepida ungenda sunt. Ita diuturniora sient, melioraque usui, sed in satu sterilia. Alii contenti sunt primo super prunas suspendisse, abundeque ita profici arbitrantur, ne germinent: quod facere allium caepamque extra terram quoque certum est, et cauliculo acto evanescere. Aliqui et allium palea optime servari putant. Allium est et in arvis sponte nascens, alum hoc vocant: quod adversus improbitatem alitum depascentium semina coctum, ne renasci possit, abiicitur; statimque quae devoravere aves, stupentes manu capiuntur; et si paulum commovere,

Compitalia. In kalendario rustico ap. Gruter. pag. 433, Compitalia, sexto nonas maii; Saturnalia, decimo sexto kalendas ianuarii assignantur. HARD.

Allium et semine. Theophr. Hist. lib. VII, cap. 4. H.

Primo enim. Theophr. loc. citat. HARD.

Sequenti dividitur. Hoc est, discernitur in nucleos, γιγνοῦται.

Pulcriusque. Quum nihil sit eo deterius, quidam tamen praestantius putant, quam si depasatur, sive plantetur: καὶ οὐδὲν χείρον· ἀλλ' ἔτιοι γὰρ καὶ πλείον φασὶ τοῦ πικτοῦ. HARD.

Satus gratia. Nucleis enim serere salius est, quam semine. H.

Allium est, et in arvis. Illud esse arbitrantur, quod agreste allium et ὀπωρικὸν ποδὸν Galeo. de Fac. simpl. med. VIII, pag. 280; Diosc. II, 182, aliique vocant. Nos suspicamur esse silvestre tenuifolium Dodonaei pag. 672, quale visum a nobis in Horto Regio. H. — *Allium arenarium* (Hazard. monog. gen. 626 W. Liliac. Juss.). Ed. P.

Eti paulum. Si ita satum aves esse vel paululum commoverint, in MSS, etsi fortasse rectius, commorentur. HARD.

sopitae. Est et silvestre, quod ursinum vocant, odore molli, capite praetenui, foliis grandibus.

XXXV. (vii.) In horto satorum celerrime nascuntur ocimum, blitum, napus, eruca; tertio enim die erumpunt: anethum quarto, lactuca quinto, raphanus sexto, cucumis et cucurbitae septimo, prior cucumis: nasturtium ac sinapi quinto, beta aestate sexto, hieme decimo: atriplex octavo, caepe xix, aut vigesimo, gethyum decimo, aut duodecimo. Contumacius coriandrum. Cunila quidem, et origanum post xxx diem. Omnium autem difficillime apium: quadragesimo enim die quum celerrime, quinquagesimo maiore ex parte emergit. Aliquid et seminum aetas confert,² quoniam recentiora maturius gignuntur, in porro, gethyo, cucumi, cucurbita: ex vetere autem celerius proveniunt apium, beta, cardamum, cunila, origanum, coriandrum. Mirum in betae semine: non enim totum eodem anno gignit, sed aliquid sequente, aliquid tertio. Itaque ex copia seminis modice nascitur. Quaedam anno tantum suo pariunt, quaedam saepius, sicut apium, porrum, gethyum. Haec enim semel sata pluribus annis restibili fertilitate proveniunt.

Est et silvestre. Allium silvestre latioris folii, sive allium Vrsinum Dodonaei, loc. cit. in praedicto etiam horti observatum a nobis. Haen. — *Vrsinum.* Servat nomen. Eo. P.

XXXV. *In h. sator.* Quae hoc capite continentur totidem fere verbis sunt in Theophr. Hist. VII, cap. 1: Τὰ χυττά μὲν οὖν ὀκτωμύριον, etc. Causas singulorum idem investigat, de Caus. IV, 3. HARD.

Contumacius. Difficilius, morosius. Causam eor aegre proveniat, aperit Theophr. de Caus. IV, 3. II.

Cunila quidem. Theophrast. Hist.

VII, 1: Θύμρα δὲ καὶ ὀκτωμύριον, etc. H. — *De Saturcia, Thymbra,* etc. vid. cap. 50. Eo. P.

Maiore ex parte emergit. Idque omnibus sementibus. In annis enim quidem densius serunt. Theophrast. DAL.

Aliquid et seminum. Theophrast. loc. citat. Apii vetus semen celerius nasci, novellum serius, scribit etiam Pallad. lib. V in Aprili, t. 3, p. 110. HARD.

Restibili fertilitate. Assidua plurium annorum fertilitate. Διὰ μὲν χρόνον

- XXXVI. Semina plurimis rotunda, aliquibus oblonga, paucis foliacea et lata, ut atriplici. Quibusdam angusta et canaliculata, ut cumino. Differunt et colore, nigro candidoque; item duritie surculacea. In folliculo sunt, raphano, sinapi, rapo. Nudum semen apii, coriandri, anethi, feniculi, cumini. Cortice obducta bliti, betae, atriplicis, ocimi. At lactucis in lanugine. Nihil ocimo fecundius: cum maledictis ac probris serendum praecipiunt; ut laetius proveniat, sato pavitur terra. Et cuminum qui serunt, precantur ne exeat. Quae in cortice sunt, difficillime inarescunt, maximeque ocimum et gith: siccantur omnia, ac sunt

πλείονα, καὶ οὐκ ἔστιν ἐπίτεια. Th. HARD.

XXXVI. *Plurimis*. Haec deinceps etiam Theophr. Hist. VII, 2. H.

Item duritie surculacea. Hoc est, lignosa, ut alibi monuimus. Theophr. Hist. VII, 3: Τὰ μὲν μέλανα, τὰ δὲ λευκότερα, καὶ τὰ μὲν ξυλώδη. Sic enim scripsisse eum oportet: etsi in libris vulgatis traiectione laborat hic locus. HARD.

In folliculo. Quadruplex seminum genus distinguit: 4° quod in folliculis; 2° quod nudum; 3° quod obductum cortice; 4° quod lanugine continentur. Th. I. c. ἐλλοβοσπέρματα, ἢ γυμνοσπέρματα, ἢ ἐμφλοισπέρματα, ἢ παπποσπέρματα. Ραφανὶς μὲν γάρ, καὶ νάψυ, καὶ γογγυλὶς, ἐλλοβοσπέρματα, etc. H.

Nudum semen apii. Γυμνόσπερμα Theophr. Hist. lib. I, c. 48. DAL.—*Nudum*. Theophr. I. c. Γυμνοσπέρματα, quae nec folliculo, nec vasculo continentur. H.

Cortice. Theophr. I. c. H.

At lactucis. Θριδάκινη δὲ, παπποσπέρματων. Theophr. H.

Nihil ocimo. Ita libri omnes, etiam

manu exarati: reponere frustra curante Pintiano: *Nihil cumino fecundius*. Facit enim pro recepta lectione Theophr. Hist. VII, 3, πολυχαρπότερον δὲ τὸ ὤκιμον. H. — *Ocimum Basilicum* (*Didynam. gymnosperm. gen.* 4421 Willd. *Lab. Juss.*) Perperam ad *Polygonum Fagopyrum* retulit Tragus, Hist. II, 25. Ed. P.

Cum maledictis. Et hoc de cumino Theophr. Hist. VII, 4; de ruta Pallad. lib. 4, in Mart. t. 9.

Vt laetius. Colum. lib. XI, cap. 3: Fere etiam his diebus ocima seruntur, quorum quum semen obrutum est diligenter, inculcatur pavicula vel cylindro: nam si terram suspensam relinquant, plerumque corrumpitur. Idem et in Horto repetit. H.

Et cuminum. Theophr. IX, 9.

Quae in cortice. Δυσξηραντότερα δὲ τὰ ἐμφλοισπέρματα, καὶ τούτων μάλιστα ὤκιμον. Theophrast. VII, 3. HARD.

Siccantur... fecunda. Hoc est, atque ita sunt fecunda. Theophr. Πάντα δὲ ξηρανθέντα πολυχαρπότερα γίγνονται. διὸ καὶ προαφαιρούντες αὐτὰ ξηραίνουσιν. HARD.

fecunda. Vtique meliora nascuntur acervatim sato semine, quam sparso. Ita certe porrum et allium serunt in laciniis colligatum. Apium etiam paxillo caverna facta, ac fimo ingesto. Nascuntur autem omnia aut semine, aut avulsione. Quaedam semine, et surculo: ut ruta, origanum, ocimum: praecidunt enim et hoc, quum pervenit ad palmum altitudinis. Quaedam et radice, et semine, ut caepa, allium, bulbi, et si quorum radicem anniferorum relinquunt. Eorum vero

Vtique meliora. Theophr. Εἰς τὸ ἀθρόον τεθῆμενα ... οὕτω γὰρ τὸ τοῦ πράσου, καὶ τὸ τοῦ σέλινου τελέσσιν, ἀποδείσαντες εἰς θύβιον. H.

In laciniis. In linteolo. De apio. Colum. XI, 3: *Quod si quis velit apium lati folii facere, quantum seminis possunt tres digiti comprehendere, raro linteolo illiget, et ita in areolas dispositum releget.*

Apium etiam. Quum apium transfertur, adigi paxillum tam alte praecipit quum apium fieri magnum placet. Quin etiam ei apii semen panniculo exaeplum, stercore terraque pleno, in cavernam paxillo iam antea reclusam dimitti. Sic Theophr. Hist. VII, 3. Plinius supra XVII, 27: *Poli larato prius meatu.* Et Colum. IV, 16: *Prius paxillo perforato solo.* H.

Nascuntur autem. Theophr. sic ista deinceps. Hist. VII, 2. H.

Avulsione. Avulsionem fieri nunc intellige, quum vel ramus e matre avulsus cum parte radicle aliqua, in terram depangitur, quod in brassica fieri Theophrastus admonet loc. cit. Φύεται δὲ πάντα τοῦ σπέρματος ἐν αὐτῷ καὶ ἀπὸ παρασπάδος, καὶ κλωνός, καὶ βέλης· ἀπὸ μὲν παρασπάδος, ἣ βάρανος· αὐτὴ γὰρ τι καὶ βρίζιδες προσλαβόν. HARD.

Quaedam semine, etc. Theophrast.

1. c. Ἀπὸ δὲ τῶν βλαστῶν, πέργανον, ὀργανον, ὠκίμην. Απορυπτεύουσι γὰρ καὶ τοῦτο, ὅταν σπυδαμαίων ἢ μῆζον γένηται, τεμνόντες εἰς τὸ ἥμισυ. *Ramo seruntur, ruta, origanum, ocimum: transferunt enim et hoc, quum pervenit ad palmum, aut plus altitudinis, mediumque praecidunt.* Apud nos recusat illa provenire ocimum: novo quotannis semine nascitur: plantaque annua est: in Graecia, de qua Theophrastus haec scripsit, diuturnior. Colum. XI, 3: *Mense autem februario, vel planta, vel semine ruta, etc.* H.

Quaedam et radice, Theophr. l. c. HARD.

Et si quorum radicem, etc. Annifera vocat, τὰ ἐπιτεύκαυλα, quorum annuus caulis est: apposite quidem, sed significatu minus proprio, quum annifera etiam intelligere possimus, quae fructum aut florem quotannis ferunt. DAL. — *Et si quorum.* Hoc est, et quorum radices longiori temporis spatio durant, quatenus annuo tantum caule constant. Sic enim Th. loc. citat. Φύεται δὲ καὶ εἰ τιμὴν αἱ βέλαι διαμένουσιν ἐπὶ πλείονα χρόνον, ἐπιτεύκαυλων ὄντων. H.

Eorum vero. Theophrast. loc. citat. Fruticosa porro radix vocatur, quae sub terra erascit ita, ut ad novam sobolem decerpi quotannis ex ea por-

quae a radice nascuntur, radix diuturna et fruticosa est, ut bulbi, gethyi, scillae. Fruticant alia et non capite, ut apium et beta. Caule reciso fere quidem omnia regerminant, exceptis quae non scabrum caulem habent: et in usum vero ocimum, raphanus, lactuca. Hanc etiam suaviorem putant a regerminatione. Raphanus utique iucundior detractis foliis antequam decaulescat. Hoc et in rapis. Nam et eadem direptis foliis cooperta terra crescunt, durantque in aestate.

XXXVII. Singula genera sunt ocimo, lapatho, blito, nasturtio, erucae, atriplici, coriandro, anetho. Haec enim ubique eadem sunt, neque aliud alio melius usquam. Rutam furtivam tantum provenire ferti-

tio aliqua possit, ut alii nuclei sive apicae. Hanc.

Fruticant alia. Theophr. Παράλλα-
στάναι δ' εἶναι καὶ τῶν μὴ κεφαλῶδῶν,
χρονωτέρων δὲ, οἷον σέλινον,
καὶ τούτων. H.

Et non capite. Non radice fruti-
cant, quam capitatam non habent:
sed coma, quae secta regerminat. H.

Exceptis. Πλὴν τῶν λευκαυλῶν..
Scilla tamen, apium, lapathumque,
quae sunt laevi caule, deciso caule
saepe regerminant. H.

Et in usum. Manifestum vero haec
maxime regerminare caule reciso,
quae in usum quotidianum veniunt:
cuiusmodi sunt ocimum, raphanus,
lactuca. In brassica Theophrastus,
non in raphano exemplum posuit:
Ἐμφανέστατα δὲ ὡς περ καὶ εἰς χρεῖαν,
ὠκίμων, θρίδαξ, ῥάφανος. H.

Hanc etiam. Theophr. loc. cit. Καὶ
τῆς μὲν θρίδακος ἡ δίδους φασὶ τοὺς κε-
φαλίστους εἶναι καυλοῦς. *Et lactucae*
quidem regerminatos caules suaviore
esse affirmant. H. — De variis apud
Antiquos lactucae speciebus, vid.

Excurs. IV ad calcem huiusce libri,
ex notis Cl. Gerardi. Ed. P.

Raphanus utique. Vt Plinius cri-
tici reprehendant, de raphano acce-
pisse ea fingunt, quae de brassica
Theophrastus prodidit loc. cit. atque
omnia foede miscuisse. Verum tam
sunt affinia quae Theophrastus, et
quae Plinius refert, quam ovum est
ovo simile. Quae de raphano ra-
pisque nunc adstruuntur, sunt veris-
sima, et ex alio fonte, quam ex
Theophrasto, hausta. H.

Antequam decaulescat. Sive cau-
lescat. Nam idem est. Sic ἐκκαυλῶ
apud Graecos, et erumpere in cau-
lem sonat, et simul est contrariae
significationis: quoniam ἐκκαυλῶ
etiam dicuntur ea, quorum caules
marcescunt. H.

XXXVII. *Singula genera.* Conf.
Theophr. Histor. Plant. lib. VII, c.
4. H. — De his fustius Noster lib.
seq. Ed. P.

Rutam. Pallad. in Mart. t. 9, pag.
90: Hoc mense ruta seritur... sed ut
asserunt, melius furtiva proveniet.

item caule tenuiore aut crassiore. Et caulis aliorum candidus est, aliorum purpureus, aliorum varius.

- 4 XXXVIII. Lactucae Graeci tria fecere genera: unum lati caulis, adeo ut ostiola olitoria ex his factitari prodiderint. Folium his paulo maius herbaceo, et angustissimum, ut alibi consumpto incremento. Alterum rotundi caulis: tertium sessile, quod Laconicon vocant. Alij colore, et tempore satus, genera discrevere. Esse enim nigras, quarum semen mense ianuario seratur: albas, quarum martio: rubentes, quarum aprili. Et omnium earum plantas post binos menses deferri. Diligentiores plura genera faciunt: purpureas, crispas, Cappadocas, Graecas. Longioris has folii, caulisque lati: praeterea longi et angusti,

ἔχει. Τὸ δὲ μακρότερον καὶ πλατύτερον · καυλὸν μείζω. II.

Et caulis aliorum. Theophr. Hist. VII, 4, de generibus apii: Τοῦτων δὲ πάλιν τὰ μὲν λευκόκκυλα, τὰ δὲ πορφυρόκκυλα, ἢ ποικιλόκκυλα.

XXXVIII. *Lact. Graeci.* Th. loc. cit. candidae lactucae, quae dulcior teneriorque est, tria haec genera esse admonet: Γένη δὲ λευκῆς ἐστὶν ἄλλα τρία · τὸ τε πλατύκκυλον, καὶ στρογγυλόκκυλον, καὶ τρίτον Δακτυλικόν. *Des laitues.* HARD.

Adeo ut ostiola. Theophr. loc. cit. Τῶν δὲ πλατείων οὕτω τινὲς πλατύκκυλοι γίνονται, ὥστ' ἐνίους φασὶ καὶ θύραις χρῆσθαι κηπορικαῖς. *Inter laticaulis lactucas quaedam alteo laticaulis sunt, ut pro valvis hortorum his nonnulli utantur.* II.

Folium his. His, inquit, candidis lati caulis lactucis folium oblongius est, quam herbaceis, seu viridioribus: idemque angustum, consumpto alibi, nempe in caulem, nutrimento. Et hic multi falso Plinium coarguunt,

quos refellere nec otium fert, nec ingenium. II.

Tertium sessile. Sessilis lactuca dicitur, quae in altum non assurgit, nec in caulem crescit; sed in latitudinem potius, et in plano se spargit. Graeci χαμζίζηλον vocant. Suut qui sessilem vocent, quam alii capitatam appellant, *laitue pommée*: sed errore illi ducti haud sane levi. Sessiles lactucas Martialis quoque commendat, inter beati copias ruris lib. III, ep. XLVII. II.

Alii colore. Apud Columellam haec multo uberius tractata XI, 3, atque etiam in Hortulo X, numeris elegantibus pag. 351: *Altera crebra viret, fusco nitet altera crine*, etc. HARD.

Cappadocas. Viles Cappadocae, Martial. V, 79. Colum. in Hort. *Tertia quae spisso, sed puro vertice pallet, Haec sua Cappadocae servat cognomina gentis.* Et lib. XI, cap. 3: *Cappadocia, quae pallido, et pexo, densoque folio viret*, etc. II.

intubi similis. Pessimum autem genus cum exprobratione amaritudinis appellavere picrida. Est etiamnum alia distinctio atrae, quae meconis vocatur, a copia lactis soporiferi, quanquam omnes somnum parere creduntur. Apud antiquos Italiae hoc solum genus³ earum fuit, et ideo lactucae nomen adeptae. Purpuream maximae radice, Caecilianam vocant. Rotundam vero ac minima radice, latis foliis, astytida: quidamque eunuchion, quoniam haec inaxime refragetur Veneri. Est quidem natura omnibus refrigeratrix, et ideo aestate gratae stomacho fastidium auferunt, cibi-que appetentiam faciunt. Divus certe Augustus la-

Picrida. Est enim *πικρίδαν* Graecis *amarescere*. Esod. 42: *Φάγονται τὰ χρέα τῇ νυκτὶ ταύτῃ ὅπτα πυρὶ, καὶ ἄλκυρα ἐνὶ πικρίδων ἔδονται.* Vulgata: *Edent carnes hac nocte as- sas igni, et alcyones paues, cum lactucis agrestibus.* Vide quae diximus VIII, 41. H.

Quae meconis. Dicemus de ea lib. XX, cap. 26. H.

Somnum parere. Diosc. II, 165, 166, sativam, silvestremque lactucam *ὑπνωτικὴν* esse pariter admonet. Galen. de alim. Fac. II, 40, p. 359 t. V, lactucam vespere commanducatam fuisse sibi adversus vigilias remedio singulari prodiit. H.

Et ideo lactucae. Quod abundantia lactis exuberent, inquit Pallad. in Ian. II, t. 14, p. 44. H.

Caecilianam. Caecilii de nomine dicta Metelli, ut cauil in Hortulo Colum. pag. 351, eius nimirum qui primo Punico bello Romae consulatum gessit, ann. V. 503. H.

Astytida: quidamque. Astytida legi oportere, non uti prius *Astylida*, Eustathii locus evincit, in Iliad. X, pag. 849. H.

Veneri. Geniturae profluvium cohibere, auctor est Galenus, loco mox citando. Vide et Marcellum c. xxxiii, p. 228. H.

Natura omnibus refrigeratrix. Ea de causa Veteribus postrema mensa sumebatur, ut ebrietatem et capitis gravitatem arceret frigiditate. Martialis XIII, epigr. xiv: *Claudere quae coenas lactuca solebat avorum, Dic mihi, Cur nostras inchoat illa dapes?* Rhodig. lib. XXVII, cap. 20 et 26. Apud Athenaeum Ariadoxenus quum vesperi lactucas oenomeliis perfudisset, virides plantas a terra summissas se habere, mane iactabat. In lactuca occultatum Adonin a Venerere Callimachus, Phaona Cratinus scribit. Pythagorae lactucam vocant, *εὐνοῦχον*; Eubulus mortuorum cibum; mulieres *ἀστούδα*, quia τὸν στόλον, id est peoem, arrigere prohibet. Rhodig. lib. XXVII, c. ult. Auctor Moreti: *Grataque nobilium requies lactuca ciborum.* Dalec. — *Est quidem natura.* Dioscor. II, 165; Galenus de Fac. simpl. med. VI, p. 478, alii-que. H.

ctuca conservatus in aegritudine fertur prudentia Musae medici, quum prioris Cameli religio nimia eam negaret: in tantum recepta commendatione, ut servari etiam in alienos menses eas oxymelite repertum sit. Sanguinem quoque augere creduntur. Est

In aegritudine. Idcirco lactuca Coluella dicitur ea esse, *Tristia quae relevet longi fastidia morbi.* In Horatulo p. 351. Incidit in morbum eum Augustus, ann. Urb. C. 734, ipso undecimum, Calpurnio Pisone cons. ut quidem Dio ponit lib. III, pag. 547, et Sueton. in August. c. LXXXI. HASD.

Musae medici. Fuit is Antonius Musa, cui idcirco statuam aere colata, iuxta signum Aesculapii plebs attulit, ut auctor est Tranquillus in Augusto cap. LIX. Exstat huius libellus, de herba Vettonica, cum notis Humelbergii. De eo rursum dicemus lib. XXIX, cap. 5. H.

Quum prioris Cameli. Prioris medici, quo usus ante Musam Augustus, fuisse id nomen videtur — Visa nobis potior ea lectio est, quam quae recepta hactenus, excogitata ab Hermolao est, *quum priores caverent, religione nunc omni caret.* In codice Reg. 4, *quum priores cameli religio minime omne caret.* Apuleius lib. de Remediis salutaribus, qui nondum editus in lucem, exstat in Bibliotheca Regia, totus ex Plinii verbis concinnatus, hunc locum ita expressit: *Divus certe haec lactuca conservatus in aegritudine fertur, prudentia Musae medici, quum prioris Cameli religio nimia ei abnegaret, vel ipso teste Salmasio, qui pariter vidit in Solin. p. 4270. In Chifflet. cod. Cameli religio nimio omni caret. Cameli nomen ei medico vi-*

detur fuisse: et in Gruteri sane inscriptionibus Camelium haud semel legimus. Cur in diversam plane coniecturam Hermolao abiret, causa haec fuit. quod ab esu lactucae abstinuisse Veteres existimaret, religione ductor, quoniam sub ea sepultum Adonis ferunt, ab apro interfectum: quam ob rem et mortuorum edulium νεκρῶν βρώμα ab Eubulo in Astytis, lactuca nominatur, apud Athen. II, pag. 69. Vnde et Pellicerius in Nott. MSS. num restitui locus hic ita posset, ambigebat: *Quum prior aetas eam religione Adonis nimia devitaret.* Sed haec abesse nobis visa sunt longissime a vestigiis veterum codicum, qui instituisse propius videmur. Quanquam et vox illa prioris haud facit animo satis delicato; visumque aliquando astius legi, *Quum Artorii Cameli religio*, etc. Artorium enim Augusti medicum in castris Philippensi praelio fuisse tradunt Eusebius in Chron. Lactant. II, 8; Cael. Aurelian. lib. III, 44, 44; Vell. Patercul. II; Val. Max. VII, 4. Vtrum igitur ita legi praestabilius fuerit, permittimus legentium arbitrio. Vt in lactuca porro, sic in beta aegris danda, priscorum religio fuit, de qua Plinius ipse huius libri cap. 40: *Medici nocentiorum betam, quam olus esse iudicaverunt. Quam ob rem apponitas non mementi: degustare etiam religio est, ut validis potius in cibo sint.* H.

Vt servari. Muria condiri solitas

etiamnum, quae vocatur caprina lactuca, de qua dicemus inter medicas. Et ecce quum maxime coepit irrepere sativis admodum probata, quae Cilicia vocatur, folio Cappadocæ, nisi crispum latiusque esset.

XXXIX. Neque ex eodem genere possunt dici, neque ex alio intubi, hiemis patientiores, virusque praeferentes, sed caule non minus grati. Seruntur verno plantae eorum: ultimo vere transferuntur. Est et erraticum intubum, quod in Aegypto cichorium vocant, de quo plura alias. Inventum omnes thyrsos, vel folia lactucarum, prorogare urceis conditos, ac recentes in patinis coquere. Seruntur lactucae anno² toto laetis et riguis, stercoreisque, binis mensibus inter semen, plantamque, et maturitatem. Legitimum tamen, a bruma semen iacere, plantam Favonio transferre: aut semen Favonio, plantam aequinoctio verno. Albae maxime hiemem tolerant. Humore omnia

auctor est Dioscorides loc. citato. De usu lactucae in mensis Veterum, Martial. Epigr. XIII, 14. Vid. sup. not. 11. Conf. Martial. tom. III, p. 99 editionis nostrae. Ed. P.

De qua dicemus. Lib. XX, c. 24. HARD.

XXXIX. *Intubi.* Intybus sativa, sive endivia vulgaris, a Dodonaeo pingitur pag. 623. Cichorium hortense vulgus appellat. De hoc Colum. XI, 3: *Eadem est ratio etiam intybi, nisi quod hiemem magis sustinet: ideoque vel frigidis regionibus autumno seri potest.* H. — *Cichorium Intybus et Endivia* (Syngenes. aequal. gen. 1427 W. *Chicorae*. Juss.). Ed. P.

Est et erraticum. Erratica dicuntur, quae sua sponte nata, omni humano cultu carent, nullaque olitoris

lege coërcita, libere vagantur et errant. H.

De quo plura alias. Lib. XX, c. 29, lib. XXI, cap. 52. H.

Omnes thyrsos. Caules, qui in virgulae modum, seu teli rectitudinem consurgunt, thyrsi nomen sibi vindicant. Hos itaque urceis conditos in alienos quoque menses prorogabant, viridesque servabant: extractosque urceis quasi recentes percoquebant. Vide quae de brassica dicenda sunt cap. 41, ac de ferulae semine cap. 56. H.

Seruntur lactucae. Pallad. II in Jan. t. 14, p. 43: *Mense ianuario lactucae serenda est, vel decembri, ut planta eius februario seritur, ut possit aprili mense transferri. Sed certum est eam toto anno bene seri, si locus sit lactus, stercoreatus, irriguus.* H.

hortensia gaudent, et stercore praecipue lactucae, et magis intubi. Seri etiam radices illitas fimo interest, et repleti ablaqueata humo. Quidam et aliter amplitudinem augent: recisis, quum ad semipedem excreverint, fimoque suillo recenti illitis. Candorem vero putant contingere iis dumtaxat quae sint seminis albi, si arena de littore a primo incrementò congeratur in medias, atque increscentia folia contra ipsas religentur.

XL. Beta hortensiorum levissima est. Eius quoque a colore duo genera Graeci faciunt, nigrum, et candidius, quod praeferunt, parcissimi seminis; appellantque Siculum, candoris sane discrimine praeferentes et lactucam. Nostri betae genera faciunt, vernum et autumnale, a temporibus satus, quanquam et iunio seritur. Transferuntur autem in planta hae quoque, et oblini fimo radices suas, locumque similiter madidum amant. Vsus iis et cum lente ac faba, idemque qui oleris: et praecipuus, ut lenitas excitetur

Seri etiam. Pallad. l. c. *Antequam pangantur, radices eius ressecemus aequaliter, et liquido fimo linamus: vel quae iam potatae sunt, nudatae laetamen accipiant.* HARO.

Et repleti. Fimo videllect, sive laetamine, ut Palladius vocat.

Candorem vero. Pallad. l. c. *Candidae fieri putantur, si fluminis arena, vel littoris, frequenter spargatur in medias, et collectae ipsae foliis alligentur.* HARO.

XL. Eius quoque. Theophrast. Hist. lib. VII, c. 4: *Inter betas, inquit, candida sapore praestat nigrae, et pameioris est seminis: hanc Siculam quidam appellant. Pari modo in genere lactucarum candida dulcior atque tenerior est.* Εὐχλωρότερον δὲ καὶ τῶν τευ-

τλίων τὸ λευκὸν τοῦ μελανος, καὶ ὀλγοςπιρρότερον, ὃ καλοῦσιν οἱ Σικελικόν. Πραύτως δὲ καὶ τῆς θριδάκινος· ἡ γὰρ λευκὴ γλυκυτέρα καὶ ἀπαλωτέρα. Gallis, *de la poirée, ou bette.* Carnosae foliorum partes in cibis familiares, *des cardes de poirée.* In officinis vetere retento nomine, beta alba sicla nominatur. HARO. — Beta Sicla aut vulgaris (Pent. digyn. gen. 498 W. Atrippl. Juss.). EO. P.

Acrimonia sinapis. Condiebant olim vino et pipere. Vnde Martialis. *Vt sapiant satuae, fabrorum prandia, letatae, O quam saepe petet vina pipereque coctus.* Fabris betas parari solitas ostendit et hic Columellae versus: *Flpicia, quaeque habilis beta est fabrilibus escis.* DAL.

acrii nonia sinapis. Medici nocentiorē quam olus, esse iudicavere. Quamobrem appositae non memini: degustare etiam religio est, ut validis potius in cibo sint. Gemina iis natura, et oleris et capite ipso exsistentis bulbi: species summa in latitudine. Ea contin-³git, ut in lactucis, quum coeperint colorem trahere, imposito levi pondere. Neque alii hortensiorum latitudo maior. In binos pedes aliquando se pandunt, multum et soli natura conferente. Hae quidem in Circeiensi agro amplissimae proveniunt. Sunt qui betas Punica malo florente optime seri existiment: transferri autem, quum quinque foliorum esse coeperint. Mira differentia, si vera est, candidis solvi alvos modice, nigris inhiberi. Et quum brassica corrumpatur in dolio vini sapor, odore betae foliis demersis restitui.

Medici nocentiorē. Galenus quidem, de Aliment. fac. lib. II, c. 43, stomacho noxiam ait esse, si largius sumatur. II.

Quam olus. Hoc est, brassicam. Tamen melioris succi esse betam quam brassicam, et magis alere, auctor est Diphilus Siphnius medicus, apud Athenaeum, lib. IX, p. 374: Δίφιλος δ' ὁ Σίφνιος τὸ τεύτλον φησὶν εὐχλύωτερον εἶναι τῆς κράμβης, καὶ θρεπτικώτερον. Et sane Pliniani codices MSS. hoc loco *innocentiorē* exhibent: sed *nocentiorē* legi sententia poscere videtur. II.

Et capite ipso. Radicis capite in quo est aliqua similitudo bulbi. II.

In latitudine. In Priapeis, epigramm. 11: Nec hortus educat latus meus betas. DAL.

Ea contingit. Imposito lapillo latiore, aut testa sicili, quo pondusculo cohibitam betam in latum se disten-

dere, candoremque contrahere Sotion adseverat in Geop. lib. XII, c. 45. II.

Sunt quae betas. Colum. lib. XI, c. 3: Beta florenti Punico malo semine obruitur, et simul atque quinque foliorum est, in brassica differtur aestate, si rigus est hortus: at si siccanus, autumnus, quum iam pluviae incassuerint, disponi debet. HARD.

Mira differentia. Habet quiddam simile Diphilus Siphnius, l. c. quum ait, alvos candida beta magis solvi: nigra vehementius urinas cieri: Εὐκοιλιώτερον δὲ τὸ λευκόν, τὸ δὲ μέλαν οὐρητικώτερον. Sed aperte Diocles Carystius apud eundem Athenaeum, lib. III, p. 420, hoc discrimen agnoscit: betam candidam egestionem irritare: nigram, cohibere: Τύτλον τὸ λευκὸν ἐκκρίσις ποιεῖν· τὸ δὲ μέλαν καθεκτικόν εἶναι ἐκκρίσις. Ha et Dioscorid. lib. II, cap. 249. II.

XLII. Olus caulesque, quibus nunc principatus hortorum, apud Graecos in honore fuisse non reperio. Sed Cato brassicae miras canit laudes, quas in medendi loco reddemus. Genera eius facit tria: unam extentis foliis, caule magno: alteram, crispo folio, quam apianam vocat: tertiam minutis caulibus, lenem, teneram, minimeque probat. Brassica toto anno seritur, quoniam et toto secatur. Vtilissime tamen ab aequinoctio autumnij; transferturque, quum quinque foliorum est. Cymas a prima sectione praestat proximo vere. Hic est quidam ipsorum caulium delicatior

XLII. Sed Cato. Lib. de Re Rust. c. CLVI et CLVII. H.

Genera eius facit. Cap. CLVI: Nunc ut cognoscas naturam eorum: prima est laevis, quae nominatur *laiz*, grandibus et latis foliis, caule magno: validam haec habet naturam, et vim magnam habet. Altera est crispa, apiacon vocatur: haec est natura et adpectu bona: ad curationem validior est, quam quae supra scripta est. Item est tertia, quae lenis vocatur (vet. cod. Meursii et ed. Aldi, quae *xpāme*), minutis caulibus, tenera (vet. cod. et Aldus, *temuoribus foliis*), et acerrima omnium est istarum, tenui succo vehementissima. H.

Apianam. Ita Reg. cod. At Colbert. Thuan. et Chiff. *Apiacam*. *Σελινόειδής* a Catone vocatur, cap. CLVII, ob similitudinem apii. Foliorum densitate et crispitudine haec brassicae cum apio similitudo constat. Est Dodonaei brassica selinoides, p. 661, *choux frisés*. H.

Transferturque, quum quinque. Colum. lib. XI, cap. 3: *Brassica quum vi foliorum crit, transferri debet*, etc. HARD.

Cymas. Cymae quidem sunt scaporum delicatiores, ut Plinius ait, tenerioresque cauliculi. Namque ubi vernum tempus appetit, primo quinque foliorum pullulatu, praeclassis adhuc florum calicibus, quosdam quasi turiones olus subministrat, in quibus floris primum, mox seminis fetus concluditur, Graeci *κῦμα* quasi partum dicunt, teste Galeno de alim. Fac. lib. II, cap. 59, p. 365, et contracte *κῦμα*, ducta felici translatione a ventrem ferentibus feminis ad brassicam, quae ineunte vere turgens succo, et plurimum cymosa sobole grvida, cauliculos enititur. Cyma porro licet muliebri sexu frequentius soleat usurpari, nonnunquam genere neutro Graecorum imitatione legitur, ut apud Columell. carmine quod hortorum cultui nuncupavit, lib. X: *Frigoribus caules, et veri cymata mittit*. Tamen idem et cymam vocat, lib. XI, cap. 3, et lib. XII cap. 7. H. — Cymas. Praecipuas undecim varietates memorat Willd. *Brassicae oleraceae* (*Tetradyn. siliq. gen. 4245; Crucifer. Juss.*), de quibus nunc Plinius agit. Eo. P.

teneriorque cauliculus, Apicii luxuriae, et per eum Druso Caesari fastiditus, non sine castigatione Tiberii patris. Post cymam ex eadem brassica contingunt aestivi autumnalesque cauliculi, mox hiberni, iterumque cymae, nullo aequo genere multifero, donec sua fertilitate consumatur. Tertia circa solstitium: ex qua si humidior locus est, aestate: si siccior, autumno plantatur. Humor finusque si defuere, maior saporis gratia est: si abundavere, laetior fertilitas. Finum asininum maxime convenit.

Est haec quoque res inter opera ganeae: quapropter non pigebit verbosius persequi. Praecipuus fit caulis sapore ac magnitudine, primum omnium si in repastinato seras: dein si terram fugientes cauliculos secas, a terraque attollentes se proceritate luxuriosa exaggerando aliam accumules, ita ne plus quam cacumen emineat. Tritianum hoc genus vocatur, bis computabili impendio, taedioque.

Caetera genera complura sunt. Cumanum sessili folio, capite patulum. Aricinum altitudine non excel-

Apicii. De eo diximus l. VIII, cap. 77. Est et alter Apicius, cuius libri exstant, de obsoniis et condimentis, sive de arte coquinaria: cymas et coliculos condiendi modum is edocet, lib. III, cap. 9. De his Martialis quoque, lib. V, epigr. 1221x, inter coenae fercula: *Ponetur digitis tenendus uictis Nigra cauliculus virens patella, Argentem modo qui reliquit hortum.* H.

Tertia circa. Nempe tertia cyma. HARR.

Exaggerando aliam. Terram aggerando ac circumfundendo. H.

Cumanum. Brassicarum haec genera,

aliaque commemorat Columella lib. X, qui de cultu horticorum agit: *Quae pariunt veteres oesopos littore Cumae, Quae dulcis Pompeia palus vicina salinis Herculeis, vitreoque siter qui defluit amni: Quae duri praebent cymosa stirpe Sabelli, Et Turni lacus, et pomosi Tiberis arva, Brutia quae telus, et mater Aricia porri.* Et nostra aetas non pauciora quoque observat, forma vel colore dispari. In horto Regio amplius vicena notata a nobis. Cumanam brassicam, sive rubram, a Dodonaeo delinealam, p. 610, Galli vocant chou rouge. H.

Aricinum. Ab Aricino agro, de quo l. III, c. 9. H.

sus, folio numerosius, quam tenuius. Hoc utilissimum existimatur, quia sub omnibus paene foliis fruticat cauliculis peculiaribus. Pompeianum procerius, caule ab radice tenui, intra folia crassescit. Rariora haec angustioraque: sed teneritas in dote, si frigora non tolerat: quibus etiam aluntur Brutiani, praegrandes foliis, caule tenues, sapore acuti. Sabellico usque in admirationem crispa sunt folia, quorum crassitudo caulem ipsum extenuat: sed dulcissimi perhibentur ex omnibus. Nuper subiere Lacuturres ex convalle Aricina, ubi quondam fuit lacus, turrisque quae remanet: capite praegrandes, folio innumeri: alii in orbem porrecti, alii in latitudinem torosi. Nec plus ullis capitis post Tritianum, cui pedale aliquando conspicitur, et cyma nullis serior. Cuicumque autem generi pruinae plurimum suavitatis conferunt; et nisi obliquo vulnere defendatur medulla, plurimum nocent. Semini destinati non secantur. Est etiam sua gratia numquam plantae habitum excellentibus: halmyridia vocant, quoniam nisi in maritimis non proveniunt, navigatione quoque longinqua viridibus

Fruticat. Cauliculos edules profert. Id genus esse volunt, quod in Geoponicis Constantinus vocat ἀμπραγάκη πράμνην. DALEC.

Pompeianum. A Pompeiis, Campaniae oppido, de quo lib. III, cap. 9, uti ex Columella mox vidimus. Videtur haec Dodonaeo, pag. 613, brassica cauliflora, *chou-fleur*. Sed peregrina haec Italiae est; semenque optimum cauliflorae Alepo Syriae oppido asportatur, diligenterque colitur, aut a propria laude degenerat. HARG.

Brutiani. Frigoribus, inquit, Brutii agri caules aluntur. HARG.

Sabellico. Huic generi a Sabellia nomen, qua de gente egimus lib. III, cap. 47. Crispa Dodonaei brassica, p. 614. Lobelio in Observ. p. 424, limbriata. *Chou crépu.* HARG.

Lacuturres. Et hoc genus Columellae superius memoratum vidimus. Ruellius, lib. II, p. 360, hos esse putat quos vulgaris sermo noster *choux ex-bus*, quasi capitulos appellat, quoniam in capitis formam extuberant. HARG.

Pruinae. La gelée blanche. H.

Obliquo. Quam secantur. H.

Halmyridia vocant. Eorum meministi Eudemus apud Athen. in lib.

adservatis. Statim desecti ita ne humum attingant, in cados olei quam proxime siccatos, obturatosque conduntur, omni spiritu excluso. Sunt qui plantam in transferendo alga subdita pediculo, nitrove trito, quod tribus digitis capiatur, celeriore ad maturitatem fieri putent. Sunt qui semen trifolii nitrumque simul tritum aspergant foliis. Nitrum in coquendo etiam viriditatem custodit: aut Apiciana coctura, oleo ac sale, prius quam coquantur, maceratis. Est inter herbas genus inserendi, praecisis germinibus caulis, et in medullam semine ex aliis addito. Hoc et in cucumere silvestri. Nec non olus quoque silvestre est trium foliorum, Divi Iulii carminibus praecipue iocisque militaribus celebratum: alternis quippe versi-

IX de Oleribus, gignique tradit Eretinae Cumis, Rhodi, Cnidi, Ephesi. DALZC. — Brassica marina ea est, quam Lobelius delineat describitque in Advers. p. 92. Locis Angliae maritimis nascitur: vidimus et in horto Regio. Italica, *soldanella*, teste Anguill. part. VII, p. 443. H. — *Cranibe maritima* (*Tetradyn. silicul. geu.* 4220 W. Cruesfer. Juss.) Ed. P.

Sunt qui plantam. Columella, lib. XI, cap. 3: *Brassica, quum sex foliorum erit, transferri debet, ita ut radix eius liquido fimo prius illita, et involuta tribus algae taeniolis pargatur: haec enim res efficit, ut in coctura celerius madescat, et viridem colorem sine nitro conservet* Refert id quoque Palladius ex Columella, lib. III in Febr. tit. 24. HARO.

Semen trifolii. Deceptus est Plinius, sive potius eius libertus scriba, voce *τρίφυλλον*, quod patet ex hoc loco Constantini, lib. XII, cap. 47: *Ελθόναι χρὴ ὅτι τὴν κρήνην ἐν ἀλμυρῷ τόπῳ σπείρειν προσήκει διὰ*

χρὴ τριφύλλου ταύτης γενομένη νέτρον λεῖον ἢ ἀλμυρὸν γὰρ διὰ κοσμίους καταπισθεῖσαν πάσσει, ὡς δοκίμιν αὐτὴν πεπαιχῶσθαι τούτῳ γὰρ τῷ τρόπῳ καὶ ὑφανωτέρα γίνεται. Pro *τριφύλλῳ κρήμει* Plinius *triphylli* semen inveniscit. DALZC. — *Sunt qui semen. Ad celeriore scilicet maturitatem promovendam.* HARO.

Nitrum in coquendo. Apicius, lib. III, cap. 4: *Omne olus amaragdinum fiet, si cum nitro coquatur.* Palladius, loc. cit. *Celerius coquitur virore servato, si dum est tritum vel quatuor foliorum, nitrum tritum cribello desuper spargas, ut speciem pruinæ candentis imitetur.* Sic totidem fere verbis auctor Geopon. lib. XII, cap. 47. Et Martial. lib. XIII, epig. XVII, cui lemma, *Cauliculi*: *Ne tibi pallentes moveant fastidia caules, Nitrata viridia brassicae fiat aqua.* HARO.

Genus inserendi. Id Graeci vocant *ἐπισπείρειν*, ut in arboribus *ἐμρυτύνειν*, et *ἐνορθοῦναι*, *inseminare* Gellio. Vide Lexic. Constant. DALZC.

PLIN. N. II. Tom. VI

E e

bus exprobravere lapsana se vixisse apud Dyrrachium, praemiorum parsimoniam cavillantes: est autem id cyma silvestris.

XLII. Omnium hortensiorum lautissima cura asparagis. De origine eorum in silvestribus curis abunde dictum, et quomodo eos iuberet Cato in arundinetis seri. Est et aliud genus incultius asparago, mitius corruda, passim etiam montibus nascens, refertis superioris Germaniae campis, non inficeto Tiberii Caesaris dicto, herbam ibi quamdam nasci simillimam asparago. Nam quod in Neside Campaniae insula sponte

Lapsana. Dioscorid. lib. II, cap. 142. Δαμψάνη dicitur olus silvestre, cuius folia caulesque in cibo coquuntur: Λάχανόν ἐστιν ἄγριον... οὗ τὰ φύλλα καὶ ὁ καυλὸς ἐσθίεται ἐφ' ὅλῳ. Dion. Exig. in vita S. Pacomii, cap. 8: *Lapsanas enim, id est, agrestia olera et herbas alias praeter oleum consueverant dare.* Porro praeter id olus, quod trium foliorum fuisse Plinius ait, et cymam silvestrem, aliud in cibis Caesariani milites adhibuere: radicem nimirum edulem, pani conficiendo idoneam, cuiusmodi lapsanae radix non est, tenuis et lignosa. Hanc radicem Caesar ipse de Bell. Civ. I, III, *charam* vocat. *Est etiam genus radices,* inquit, *inventum ab iis qui fuerant cum Valerio, quod appellatur chara, quod admixtum lacte multum inopiam levabat: id ad similitudinem panis efficiebant: eius erat magna copia. Ex hoc effectos panes, quum in colloquiis Pompeiani famem nostram obiectarent, etc. (Crambe tatarica? Willd. Vid. not. V ad calcem huius libri. Ed. P.)* Sueton. in Iul. c. LXVIII: *Dyrrachina munitione Pompeius, viso genere panis ex herba, quo sustinebantur, cum feris sibi rem esse dixit. Diceret fortean ex radice com-*

modius: quanquam et eo verbo utitur Appianus, Bell. Civ. lib. II, p. 465, id ipsum narrans, τὴν πόσιν ἀρτοποιοῦν. Ea nobis videtur esse pastinaca gallica, quam Dioscor. in Noth. p. 454, ab aliis *κέρας*, a Romanis *κρόττα* vocitari tradit: quo nomine etiamnum vulgo nota. Insigniter errant, qui hoc trium foliorum olus, de quo nunc agitur, aut cum armoracia confundunt, de qua cap. 26, quae fronde copiosa est, aut cum eo genere pastinacae, quod pariter πολύφυλλον. HARD.

XLII. *Asparagis.* Graeci ἀσπράγγον et ἀσπράγγον dicunt. Nostri, *asperge.* Apud Dodonaem iconem vide, pag. 694, asparagi hortensis. II. — *Asparagus officinalis* (Hexand monog. gen. 646 Wild. Liliac. Juss.) Ed. P.

Abunde dictum. Lib. XVI, 67. — *Inc. asparago, mitius corruda.* Vid. Exc. VI ad calc. huius libri. Ed. P.

In Neside. Meminit huius insulae Seneca, epist. 53, pag. 268. Cicero quoque, epist. ad Atticum, lib. XVI, epist. 4, statim initio. Hodie *Nisita*, haud procul Puteolis. Vid. Cluver. Ital. ant. p. 1467. HARD.

nascitur, longe optimum existimatur. Hortensium seritur spongiis: est enim plurimae radices, altissimeque germinat. Viret thyrso primum emicante: qui caulem educens, tempore ipso fastigatus in toros striatur. Po² test et semine seri. Nihil diligentius comprehendit Cato, novissimumque libri est, ut appareat repentnam ac novitiam viro curam fuisse. Locum subigi iubet humidum et crassum: semipedali undique intervallo seri, ne calcetur. Praeterea ad lineam grana bina aut terna paxillo demitti: videlicet semine tum tantum serebantur: id fieri secundum aequinoctium vernum. Stercore satiari, crebro purgari, caveri ne cum herbis evellatur asparagus. Primo anno stramento ab hieme protegi: vere aperiri, sarri, runcari: ter³ tio incendi verno. Quo maturius incensus est, hoc³ melius provenit. Itaque arundinetis maxime convenit, quae festinant incendi. Sarri iubet idem, non antequam asparagus natus fuerit, ne in sarriendo radices

Hortensium. Genus intelligo, quod alii hortense vocant. HARO.

*Spongiis.** Radicibus. Pallad. lib. IV in Martio, tit. 9: *Hoc mense asparagos scriamus, circa apriles kalend. Sed expeditior ratio est, si asparagorum spongiis ponas, quae cito fructum ministrent. Haec sic fient: semina asparagi quanto tribus digitis comprehendere possis, post idus febr. pingui et stercoreato solo in singulis fossis ponis, et leviter obruis. His coeuntibus, radix conuexa nascetur: quae appellatur spongio, etc.* Implicatas radices, quae quasi unitatem faciunt, sic illigatas, atque connexas, olitores spongias vocant, inquit Columella, lib. IX, p. 3. HARO.

In toros. Toros appellat, ut quidem videtur, spicani asparagi ma-

xime cibis expetitam: haec caro, haec pulpa asparagi, etc. HARO.

Cato. Lib. de Re R. c. cxxi, ea exstant, quae Plinius hoc loco refert, ad ea usque verba, *Nec quidquam posteo tentatum*, etc. HARO.

Semipetoli. Cato: «Quum areas deformabis, hoc est, delineabis, intervallum facito inter eas semipedem latum in omnes partes, deinde serito.» HARO.

Proetereo. Cato, loc. cit. *Ad lineam palo grana bina aut terna demittito.* Sic Pallad. loc. cit. et Didymus in Geop. XII, 48. H.

Tertio. Cato: *Post annum tertium quam severis, incendio vere primo.* HARO.

Quae festinant incendi. Plin. lib. XVII, cap. 47: *Nec non ignis olivum*

vèxentur. Ex eo velli asparagum ab radice : nam si defringatur, stirpescere, et intermori : velli, donec in semen eat. Id autem maturescere ad ver, incendi- que: ac rursus, quum apparuerit asparagus, sarri- ri ac stercorari. Ac post annos novem, quum iam vetus sit, digeri subacto solo stercoratoque. Tum spongiis ⁴seri, singulorum pedum intervallo. Quin et ovillo fi- mo nominatim uti, quoniam aliud herbas creet. Nec quidquam postea tentatum utilius apparuit, nisi quod circa idus februarii defosso semine acervatim parvulis scrobibus serunt, plurimum maceratum fimo. Dein nexis inter se radicibus spongas factas post aequino- ctium autumnii disponunt pedalibus intervallis, ferti- litate in denos annos durante. Nullum gratius his solum quam Ravennatium hortorum. Indicavimus et corrudam. Hunc enim intelligo silvestrem asparagum, quem Graeci hormenum, aut myacanthon vocant,

prodest, ut arundini: ambusta namque densior mitiorque surgit. Hæro.

Id autem.... ad ver. At Cato ma- turum id fieri ad autumnum dixit, ut quidem videtur, rectius, ita re- rum natura exigente. H.

Tum spongiis. Hoc est, radicibus, ul ante monuimus. Cato: *Deinde fossulas facito, quæ radices asparagi demittas: intervallum sit ne minus pedes singulas inter radices asparagi.* Hæro.

Nisi quod circa idus. Columell. et Pallad. II. cc. H.

Ravennatium. Vel silvestribus ta- men asparagis cedere hos inquit Mar- tialis in Xenii lib. XIII, epigr. XXI, cui titulus, *Asparagi: Mollis in ac- quorea quæ crevit spina Ravenna, Non erit incultis gratior asparagis.* Salivus, inquit, asparagus, non erit silvestri gratior. In totum spina est

asparagus, inquit Plinius lib. XXI, cap. 54. Hæro.

Indicavimus. Tum lib. XVI, cap. 67, tum etiam libri huius cap. 49. Corruds porro silvestris asparagus est foliis acutis, qualis a Clusio depingi- tur, Rarior. Plant. lib. V, cap. 68, pag. 477. Hanc toto Castellæ Grana- lensique regno nasci prodiit: nos hic in Horto Regio vidimus. Sed et sati- vum asparagum a rusticis corrudam appellari Columella est auctor lib. XI, cap. 3. Hæro.

Graeci hormenum. Apud Hesych. ὀρμηνός legitur. ὀρμηνός, inquit, ὄνομα ὕψους, καὶ πόδες ὀρμηνίας.... οἱ δὲ τὸν ἄγριον ἀσπράγον. Iulius Pollux lib. VI, c. 9, non silvestrem, sed sativum ὀρμηνόν vocari scribit: nimirum ut corrudæ opud Latinos, sic apud Græcos ὀρμηνόν communis utrique generi appellatio fuit. H.

aliisque nominibus. Invenio nasci et arietis cornibus tuis atque defossis.

XLIII. Poterant videri dicta omnia quae in prelio sunt, nisi restaret res maximi quaestus, non sine pudore dicenda. Certum est quippe carduos apud Carthaginem magnam, Cordubamque praecipue, sestertium sena millia e parvis reddere areis: quoniam portenta quoque terrarum in ganeam vertimus, etiam ea quae refugiunt quadrupedes consciae. Carduos ergo duobus modis serunt: autumnio planta, et semine ante nonas martias; plantaeque ex eo disponuntur ante idus novembris, aut in locis frigidis circa Favonium. Stercorantur etiam, si diis placet, laetiusque proveniunt: condiunturque aceto melle diluto, addita laseris radice; et cumini, ne quis dies sine carduo sit.

XLIV. Caetera in transcurso diei possunt. Ocimum

Myacanthos. Quasi muris spinam Diosc. lib. II, cap. 452: Ἀσπάρυγος περταίος, ἢ μυάκανθος καλοῦσι. Galen. de Fac. simpl. med. lib. VI, p. 160: ἀσπάρυγος περταίος, ἢ μυάκανθος. Haen.

Invenio. Nempe apud auctores haud sane salis idoneos, quorum fidem hac in parte Dioscorides elevat, loc. cit. quamvis suffragari iis videatur Dydimus in Geopon. lib. XII, cap. 48. Haen.

XLIII. Sestertium sena millia. Quae monetae nostrae gallicae efficiunt libras sexcentas. II.

Carduos ergo. Eos intelligit, quorum e genere scolymus est, uti ex ratione Plinii liquet lib. XX, c. 99, ubi de carduorum medicinis agit, quorum nunc tempora satus explanat, in primisque scolymi, *l'artichaut* (*Cynara Scolymus*; *Syng.*

aequal. gen. 1436 W. *Cynaroceph.* Juss. Ed. P.), quam Latini cinaram quoque appellarunt. Nam quae de carduorum satu nunc offeruntur a Plinio, eadem ferme retulit Colum. de cinara lib. XI, c. 3: *Cinarae sobolem*, inquit, *melius per autumnii aequinoctium disponemus: senem commodius circa kalendas martii seremus, eiusque plantam circa kalendas novembris deprimemus et multo cinere stercorabimus: id enim genus stercoris huic oleri videtur aptissimum.* Est et cinara spinosa, quae Matthiolo in lib. III Dioscor. pag. 667, carduus aculeatus dicitur, *cardon d'Espagne*. Haen.

Stercorantur. Pall. l. IV in Martio, tit. 9, pag. 87: *Terram stercoratan et solutam diligit carduus, quamvis in pingui possit melius provenire.* II.

XLIV. Ocimum. Basilicum Lobelii

Parilibus optime seri ferunt: quidam et autumnos; iubentque, quum hieme seratur, aceto semen perfundi. Eruca quoque et nasturtium, vel aestate, vel hieme facillime nascuntur. Eruca praecipue frigoribus contemptrix, diversae est, quam lactuca, naturae, concitatrix Veneris: idcirco iungitur illi fere in cibis, ut nimio frigori par fervor immixtus temperamentum aequet. Nasturtium nomen accepit a narium tormento. Et inde vigoris significatio proverbio id vocabulum usurpavit, veluti torporem excitantis. In Arabia mirae amplitudinis dicitur gigni.

dictum, in Advv. pag. 215, et Gallis quoque *basilie*. A Matthiolo in lib. II Dioscor. pag. 533, pingitur accurate, et ocimum medium nuncupatur. In horto Regio vidimus, Parilia Romae celebrata 11 kalend. maias, diximus sup. libro c. 66. Colum. XI, 3, seri ocimum circa idus iubet. II.

Quidam et autumnos. Colum. XI, 3. Etiam aprilis quum seritur, ut cito nascatur, aqua calida perfundi Pall. iubet in Aprili, t. 3.

Eruca quoque. Ita Palladius lib. II in Ian. t. 44, pag. 41. Nostris, *roquette*. A Matthiolo pingitur in lib. II Diosc. pag. 530. II.

Eruca. In Priapeis: *Nam quamvis videar satis paratus, Erucarum opus est decem maniplis, Fossas ingruis ut terram.* Quin et eruca sacra Priapo est, atque ideo prope eum seritur. Columella in Horto: vid. paulo post. Et in Priapeis: *Et ipse longe nocte dormiat solus, Libidinosus incitatus erucis.* Auctor Moreli: *Intybaque et Venerem revocatus eruca morantem.* Ovid. in Amor. *Ex horto quae venit herba salax.* Idem: *Nec minus erucas aptum est vitare salaces.* Dalt.

Concitatrix. Sic Diosc. II, 470;

Galen. de alim. Fac. II, 53, p. 364. Columella in Hortulo: *Et quae frugifero seritur vicina Priapo, Excitet ut Veneri tardos eruca maritos.* Marcellus Emp. cap. LXXXIII: *Ad abundantiam seminis praeparandam erucam decoctam bibat, quoties quaque inopia seminis se laborare perspexerit: vel potius assidue incoctam manducet.* Idcirco *salaces erucas* Ovidius vocat. HARD.

Iungitur illi. Lactuca scilicet. Hoc ipsum fieri Galenus praecipit loc. cit. HARD.

Nasturtium. « Nasturtium nonne vides, inquit apud Nonium Varronem, ab eo dici quod nasum torquet? » Et auctor Moreli: *Quaeque trahunt acri vultus nasturtia morsu.* Porro nasturtii iconem apud Lobelium vide, in Observ. p. 406. Nostris, *oresson alenois*: Narbonensibus, *nasitort*. II.

Narium tormento. *καρδαμον, καρδαμον*, quia caput acri calore suo tentat. Unde in pigros, ignavos, et desides Graecia est proverbium, *καρδαμον εσθις*. Nasturtium comedere.

Proverbio. Vossium vide in Etymol. verbo *Nasturtium*. Auctor Geop. lib. XII, 27: *Φασι δὲ τοῖς ἐσθιόντες καρ-*

XLV. Ruta quoque seritur Favonio, et ab aequinoctio autumnii: odit hiemem, et humorem, ac finum. Apricis gaudet et siccis, terra quam maxime lateraria. Cinere vult nutriri: hic et semini miscetur, ut careat erucis. Auctoritas etiam peculiaris apud antiquos ei fuit. Invenio mustum rutatum populo datum a Cornelio Cethego, in consulatu collega Quintii Flaminini, comitiis peractis. Amicitia est ei et cum fico, in tantum, ut nusquam laetior proveniat, quam sub hac arbore. Seritur et surculo, melius in perforatam fabam indito, quae succo nutrit comprehendendo surculum. Seritur et a se ipsa: namque incurvato cacumine alicuius rami, quum attigerit terram, statim radicatur. Eadem et ocimo natura, nisi quod difficilius crescit. Sed durata runcatur non sine difficultate,

δαμον, οὐκ ὕστερον τὴν διάνοιαν γίνεσθαι. *Amunt vescentes nasturtia mentis acuminis subtiliores evadere.* H.

XLV. *Ruta quoque.* Pingitur a Lobelio ruta hortensis in Observ. pag. 506. Gallis, *de la rue*. Et hanc autumnio seri, differri mense martio praecipit Colum lib. XI, c. ult. H.

Odit hiemem. Theophrast. Histor. VII, 5: *Aguas et finum*, inquit, *omnia olera diligunt, praeter rutam.* Φύλνθρα δὲ πάντα τὰ ἄλλα λάχονα, καὶ φιλόκοπρα, πλὴν πηγάνου.

Apricis. Pallad. IV in Martio, l. 9, pag. 90: *Prosequuntur etiam maledictis, et maxime in terra soluti lateris ponunt, quod prodesse certissimum est.* Colum. XI, 3. H.

Terra quam maxime lateraria. Lateritios parietes dicimus, ex lateribus constructos. *Laterariam terram*, quae apta sit tingendis lateribus. GELER.

Cinere vult, Pallad. I. c. *Hoc mense*

ruta seritur locis apricis, solius cineris insperione contenta. H.

In consulatu. An. V. 421. Sed vitlo facti consules abdicarunt, in Fastis quidem est adnotatum. H.

Amicitia est ei et cum fico. In fico rutam inseri Theophr. refert, lib. V, cap. 7 de Caus. Dal. — *Amicitia.* Pallad. I. c. *Sub fici arboris umbra libentius acquiescit.* Adde et Arist. sect. xx, probl. 18, quaerentem: *Quam ob causam ruta iusita in ficum pulcherrima, plurimaque proveniat?* H.

Melius in perforatam. Pallad. I. c. *Nonnulli ramulos rutae pertusae fabae inserunt, vel bulbo, atque ita obrunt, alieno vigore servandos.* H.

Seritur et a se ipsa. Nempè propagine, uti fere de rubis dictum est, XVII, 21. Sic etiam Pallad. loc. cit. HARD.

Eadem et ocimo. Ut propagine nimirum, aequè atque ruta seratur. H.

pruritiis hulceribus, ni munitis manibus id fiat, oleove defensis. Conduntur autem et eius folia, servanturque fasciculis.

XLVI. Ab aequinoctio verno seritur apium, semine paululum in pila pulsato. Crispus sic putant fieri, aut si satum calcetur cylindro pedibusve. Proprium ei, quod colorem mutat. Honos ipsi in Achaia, coronare victores sacri certaminis Nemae.

XLVII. Eodem tempore seritur menta planta: vel

Pruritiis hulceribus. Natis hulceribus ex prurigine. In libris hactenus editis, *provenientibus hulceribus.* In MSS. Reg. et Colb. *pruritiis.* Vnde nos *pruritiis* effecimus. Adjuvat Colum. XI, 9: *Sed velata manu debet prunari, quam nisi contexeris, perniciosa nascuntur hulcera. Si tamen per ignorantiam nuda manu runcaveris, et prurigo atque rumor incesserit, oleo subinde perungito.* H.

XLVI. Ab aequinoctio. Pallad. V in Aprili, l. 3, et Colum. XI, 3. H.

In pila pulsato. Hoc est, in vase concesso, sive mortario, pinsi prius necesse est. De pilae vocis usu, eo intellectu, alibi egimus. Colum. XI, 3: *Si eripae frondis apium fieri maverit, semen eius inditum pilae, et saligneo polo punitum expoliatumque in linteolis ligatum obruit. Potest etiam circa hanc operans fieri crispum qualitercumque satum, si quum est natum, incrementum eius circumvoluto cylindro correat.* Sic etiam Pallad. l. c. et Theophr. Hist. II, 5, et de Cass. V, 6. II.

Honos ipsi. Juvenal. Sat. VIII, v. 226: *Graevaeque apium meruisse coronae.* Idecirco Nemaecum apium Nicandro dicitur in Theriaca. pag. 47; Suid. t. II, p. 213, Νημαίος αἰλυν. Flutarch. Symp. V, quaest. 3, quibus

adde quae diximus XV, 5. H.

Nemae. Illic viridi vivoque apio coronantur, in Isthmiis vero arido, reiceta pinu, Ilerculis instituto. Callimachus apud Plut. in Sympos. Καὶ μὲν Αἰγυπτίαι πολλὰ γεγραμμένον τοῦτο παρ' Αἰγυπτίῳ θεῷ τελειότες ἀγῶνα θέσσουν, νίκης σύμβολον ἰσχυρότερον, Ζελοῦσιν Νημαίῳ, πίνυν δ' ἀποτιμῶσιν, ἢ πρὶν ἀγωνιστὰς ἴσταιν τοὺς Εὐρύμεν. Hlad. Iun. lib. IV, cap. 21. Vide quod adnotatum est lib. XX, c. 11. Olympicos ludos Ilercules in honorem Pelopis instituit. Corona in his fuit ex oleastro, vel olea callistephano. Pythios Delphis Diomedes in honorem Apollinis, qui Pythonem serpentem interemisit. Corona, Laurus. Isthmicos in Isthmo, et Megarensium sinu, iuxta Corinthum, ad Neptuni delubrum, inter Aegaeum et Ionium mare, Theseus, accumulatione Ilerculis. Corona principio ex apio, deinde ex pinu, ac tandem victori praemium centum drachmae, ut Olympionicks quingentae. Nemaecos in honorem Archemori Lycurgi filii, a serpente necati, quum super apium reptaret, celebrarunt. Corona apium. Alex. ab Alex. V, c. 8. Dalec.

XLVII. Eodem... planta. Transferri mentam in planta ait aequino-

si nondum germinat, spongia. Minus haec humido gaudet. Aestate viret, hieme flavescit. Genus eius silvestre mentastrum est. Et hoc propagatur, ut vitis, vel si inversi rami serantur. Mentae nomen suavitas odoris apud Graecos mutavit, quum alioqui mintha vocaretur, unde veteres nostri nomen declinaverunt. Grato menta mensas odore percurrit in rusticis dapibus. Semel sata, diutina aetate durat. Congruit pulegio, cuius natura in carnariis reflorescens saepius

etio verno: ac si nondum germinaverit, radice seu spongia, ut diximus. Pingitur a Dodonaeo, menta prima, p. 95. II. — *Menta sativa* (*Didyma*, gen. 1102 W. Lab. Juss.). De hac specie, ut de sqq. fusius agemus in libb. sqq. Eo. P.

Minus haec. Ita sane libri omnes. At ego libentius multo agnovverim, *Non minus haec humido gaudet*: ut ad apium, de quo proxime sermo, respiciat: illud eoim perinde ac mentam humido laetari Columella scribit, XI, 3: *Apium*, inquit, *praecepit aqua lactatur, et ideo secundum fontem commodissime ponitur.* Et paulo post: *Menta dulcem desiderat oliginem: quam ob causam iuxta fontem mense martio recte ponitur.* Nisi forte, id quod simile veri arbitramur, de caelo, non de solo humido, intellexit auctor, quoniam proxime sequitur, *aestate viret.*

Mentastrum Diosc. III, 42, ἡδύσμον ἄγριον, menta silvestris: elicinis, alba menta. Iconem exhibet idem Dodonaeus, p. 96. Graeci καλαμίνθην vocant, inquit Apuleius, cap. 91. Gallis, *menthe sauvage*. In Nothis Diosc. p. 454: Τὸ δὲ ἡδύσμον ἄγριον, ὃ Ῥωμαῖοι μαντάστρου καλοῦσι. II. — *Mentha silvestris?* Σισυμβρίου, II, 453, var.? Eo. P.

Vel si inversi rami. Colum. XI, 3: *Mentae si forte semina defecerunt, licet de novalibus silvestre mentastrum colligere, atque ita inversis cucumimbus disponere; quae res fertilitatem detrahitis, atque edomitam reddit.* II.

Mentae nomen, etc. Κωνσταντῖν νύμφην Oppianus III Ἀλιευτικῶν vocal, quod Miotham Coeyti filiam, Plutonis amicam adventanti Proserpinae infensam et minitantem, Ceres in κακὴν βοτάνην mutavit. Eadem fere leguntur apud Strab. VIII, de moote Minthe. Improham herbam vocal Oppiani interpres, quod ante coitum apposita mulierum genitalibus, conceptum impedit; vulnera, si inferatur, curari prohibet; lacti mixta ante coagulum, densari non patitur, quae Florentinus lib. XII Geoponicon tradit. Rhodig. lib. X, c. 22. Dalsc. — *Mentae nomen.* Dioscor. III, 41 ἡδύσμος, οἱ δὲ μίνθην. Et Galen. de simpl. med. Fac. VI, p. 476: ἡδύσμον, ἔνισι δὲ μίνθην εὐώδη προσπαρουῖουσιν. II.

Congruit pulegio. Nostri *pudicit* vocant. Regium vulgatum, *pudicit royal*: delioceatur a Lobelio, in Oba. p. 266. De pulegio porro in carnariis reflorescente diximus XVIII, 60. II.

dicta est. Haec quoque servantur simili genere, mentan dico, pulegiumque, et nepetam. Condimentorum tamen omnium fastidiis cuminum amicissimum. Nasceitur in summa tellure vix haerens, et in sublimo tendens. In putridis et calidis maxime locis, medio serendum vere: Alterum eius genus silvestre, quod rusticum vocant, alii Thebaicum: si tritum ex aqua potetur, in dolore stomachi prodest. In Carpetania nostri orbis maxime laudatur: alioqui Aethiopico Africoque palina est. Quidam huic Aegyptium praeferunt.

XLVIII. Sed praecipue olusatrum mirae naturae est. Hipposelinum Graeci vocant, alii smyrnium. E lacryna caulis sui nascitur. Seritur et radice. Succum

Et nepetam. Quae silvestre pulegium etiam appellatur, *pouliot sauvage*. Vide Dodonaëum, p. 98. Alia est nepeta vulgaris officinarum, quae menta etaria, *Therbe au chat*. Alii nepitam scribunt. II.

Cuminum. Cuminum Latini iuxta et Galli vocant: Hebraei ipsi כמון *cammon*: rusi nostra, *cumia*. Vtrumque genus sativum et silvestre, quale nos vidimus, a Dodonaëo pingitur, p. 298. II.

In dolore stomachi. Adversus tormina et inflationes, bibi tritum ex aqua: ex vino ad imbecillitatem stomachi, iubet Diosc. III, 69. II.

In Carpetania. Diosc. loc. cit. in Carthagina Hispaniae oppido. Toleum in Hispania est Carpetanorum caput. II.

Aethiopico. Quod Hippocrates regium vocat, quoniam illud palmare putat, inquit Diosc. III, cap. 68, secundas desert Aegypto.

XLVIII. Sed.... olusatrum. Sive atrum olus, sic dictum a semine et radice atra. Colum. XI, 3: *Atrum*

olus, quod Graecorum quidam vocant *ἵπποσελίον*, nonnulli *σμύρνιον*, etc. Adde Apuleium lib. de Virtutibus herbarum, cap. 107. In Graecia vero Hesychius: *Σμύρνιον*, τοῦ ἵπποσελίου ὁ καρπός, καὶ αὐτὴ ἡ βότρυς. Schol. Nicandri in Theriac. pag. 39: Τὸ Σμύρνιον ὁμοίον ἐστὶ τῷ μεγάλῳ σέλῳ· ὃ καὶ ἵπποσελίον καλεῖται· σμύρνιον δὲ, ἐπειδὴ ἑμπερές ἐστι τῇ σμύρνῃ κατὰ τὴν ὀσμὴν. Et Galen. de Fac. simpl. med. VIII, pag. 230: *Σμύρνιον*, οἱ δὲ ἵπποσελίον ὀνομάζουσιν ἄγριον. Cave porro agi nunc existimes de hipposelino, de quo instituta est oratio cap. 37, quanquam et illud smyrnium nuncupatum sit teste Diosc. III, 78. De smyrnio vere ac proprie dicto nunc sermo est, cui etiam in Cilicia hipposelini tributa est appellatio, ut prodidit ipse Diosc. cap. sq. Hipposelinum illud Theophrasti est, idemque smyrnion Dioscoridis, a Matthiolo delinestum, pag. 773, quale in horto Regio visum a nobis. De eo rursum lib. XXVII, cap. 109. HARR.

Succum eius. Theophr. Hist. VII, 6:

eius colligunt, myrrhae saporem habere dicunt: auctorque est Theophrastus, myrrha sata natum. Hipposelinum veteres praeceperant in locis incultis, lapidosus, iuxta maceriam seri: nunc et repastinato seritur, et a Favonio post aequinoctium autumnii. Quippe quum capparî quoque seratur siccis maxime, area in defossu cavata, ripisque undique circumstructis lapide: alias evagatur per agros, et cogit solum sterilescere. Floret aestate: virescit usque ad Vergiliarum occasum, sabulosis familiarissimum. Vitia eius, quod trans maria nascitur, diximus inter peregrinos frutices.

XLIX. Peregrinum et Careum, gentis suae nomine

Γίνεται δὲ καὶ τὸ δάκρυον ἐξ αὐτοῦ ὁμοίον τῇ μύρρῳ, οἱ δὲ γράναι ὅλως μύρρῳ. *Lacryma ex eo fluit myrrhae assimilis: quidam omnino myrrham id esse asseverant. E radice potius quam e caule succum manare scimus.*
HABO.

Auctorque. Verba haec sunt Graeci scriptoris, Hist. IX, 1: Καὶ τινες ἀκούσαντες ὡς ἐντιῦθεν ἡ σμύρνη, ἡγούμενοι βλαστάνειν ἐξ αὐτῆς ἵπποσελίον. Φυτεύεται γὰρ καὶ ἀπὸ δακρύου τὸ ἵπποσελίον. *Quum ex hipposelino myrrham nasci quidam audivissent, hipposelinum ex myrrha provenire etiam putarunt, quae lacryma hipposelini est. Seritur et hipposelinum sicut lacryma.* H.

Hipposelinum veteres, Colum. l. c. de hipposelino, quod et olusatrum et smyrnium pariter appellat: Pastinato, inquit, loco semine debet conseri, maxime iuxta maceriem: quoniam et umbra gaudet, et qualicumque convalescit loco.

Quippe quum capparî. Capparî nostro genere dicitur, et capparîs feminino. Colum. XI, 3: Capparîs . . . si sercula fuerit, siccum locum desi-

derabit: isque debet ante circumdasi fossula, quae repleatur lapidibus et calce, vel Purio luto, ut sit quasi quaedam lorica, ne possint eum perfringere praedicti seminis frutices: qui fere per totum agrum vagantur, nisi munimento aliquo prohibiti sint . . . Et noxium virus habent, succoque mo sterile solum reddunt. Capparîs in Gallia, un edprier, vel ut aliis visum est efferre, un edprier. Capparîs retuso folio apud Lobel. in Observ. pag. 359. Monspelii in hortis pulcre et copiose fructicat. H.—Capparîs spinosa: de qua fusius Noster agit, XX, 59. Eo. P.

Floret. . . virescit, etc. Haec quoque Theophr. Hist. VI, 5. H.

Sabulosus. Theophrast. l. c. Χαίρει δὲ ὑπάμμοις καὶ λεπτογίσις χωρίους.
HABO.

Vitia eius. Lib. XIII, 44, H.

XLIX. Careum. Apicio quoque, VII, 2, Careum. Diosc. III, 66, κάρος. Pingitur a Dodonaeo, pag. 297. In officina carvi nominari: apud Germanos Bohemosque, non in Caria modo, unde origo nominis, frequenter nasci prodit. H.—Carum Carvi (Pent.

appellatum, culinis principale. In quacumque terra seri vult ratione eadem, qua olusatrum. Laudatissimum tamen in Caria, proximum Phrygia.

L. *Ligusticum* silvestre est in Liguriae suae montibus: seritur ubique: suavius sativum, sed sine viribus. Panacem aliqui vocant. Cratevas apud Graecos cunilam bubulam eo nomine appellat: caeteri fere conyzam, id est, cunilaginem: thymbra-vero, quae sit cunila. Haec apud nos habet vocabulum et aliud, satureia dicta in condimentario genere. Seritur mense februario, origano aemula. Nusquam utrumque additur, quippe similis effectus. Sed cunilae Aegyptium organum tantum praefertur.

LI. Peregrinum fuit et lepidium. Seritur a Favonio: dein quum fruticavit, iuxta terram praeciditur; tunc

digyn. gen. 561 Willd. Umbellif. Juss.). Vid. Esc. VII ad calc. huī. libr. En. P.

L. *Ligusticum*. Diosc. III, pag. 58: *Αργυστιζόν φέρται μὲν πλείστον ἐν Ἀργυρίῃ, ὅθεν καὶ τὴν προσηγουμένην ἔσχηκεν. Πανανίς δὲ αὐτὸ καλοῦσιν οἱ ἐπιχώριοι*, etc. Eadem habet Oribasius, lib. XI, f. 201. Siler montanum Dodonaei est, a quo accurate delineatur, quale in horto Regio vidimus pag. 308. Gallis, *sermontaine* Officinis nonnullis, *seréli*, sed falso. II.—*Ligusticum Levisticum* (Pentand. dig. gen. 545 W. Umbellif. Juss.). En. P.

Panacem. Quoniam panaci heracleotico et viribus simile est, et radice atque caule, inquit Diosc. I. I. HARD.

Cratevas. Graecorum inconstantiam in assignandis plantarum nominibus obiter indicat, non usquequaque approbat. Et falso quidem cunilae bu-

bulae nomen esse ligustico inditum discrete movet lib. XX, 60. II.

Satureia dicta. Thymbra igitur gemina, et utraque affinis alteri: altera Graecorum, Latinorum altera, quae et satureia, thymbrae quidem aemula, et cunila appellata: sed discrepans lamen a thymbra. Colum. IX, 4; *Thymbrar, vel nostratis cunilae, quam saturiam rustici vocant*. Et in Hortulo: *Et satureia thymi referens, thymbraeque saporem*. Scribonius Largus, Comp. cxxiv: *Cunila, quam saturiam quidam vocant*. Satureiam seu cunilam Galli nunc *sarricette* nominant. Pingitur a Dodonaeo, p. 288. Thymbra, pga. 287, Vtrunque Regio in horto vidimus. Thymbra in Graecia frequens, maximeque in Chio, teste Anguilara, part. 12, p. 203. II.

LI. *Lepidium*. Gallis, *pauverage*. Iconem vide apud Dodonaeum, pag. 704: nos plantam ipsam in horto Regio vidimus. H.

Iuxta terram. Colum. XI, 3: *Lepi-*

runcatur, stercoraturque: per biennium hoc. Postea iisdem fruticibus utuntur, si non saevitia hiemis ingratat, quando impatientissimum est frigorum. Exit et in cubitalem altitudinem, foliis laurinis, sed molilibus; ususque eius non sine lacte.

LII. Gith pistrinis, anisum et anethum culinis et medicis nascuntur. Sacopenium et ipsum in hortis quidem, sed medicinae tantum.

LIII. Sunt quaedam comitantia aliorum satus, ut papaver: namque cum brassica scitur, ac portulaca, et eruca cum lactuca. Papaveris sativi tria genera. Candidum, cuius semen tostum in secunda mensa cum melle apud antiquos dabatur. Hoc et panis rustici crustae inspergitur, affuso ovo inhaerens, ubi inferiorem crustam apium githque cereali sapore condiunt. Alterum genus est papaveris nigrum, cuius scapo inciso lacteus succus excipitur. Tertium genus rhoeam vocant Graeci, id nostri erraticum. Sponte quidem,

dium velut porrum sectivum demetere poteris, rarius tamen, etc. H.

Non sine lacte. Columella in horti poëmate. Dioscoridi in muris servatum cum lacte estur. Lepidio iniecto oxygala fieri scribit Columella, lib. XII, cap. 8. DAL.

LII. *Gith pistrinis.* Gith. Dinsc III, 93, *μελάνθιον* dicitur, cuius semen inspergi gratissime panibus coodiendis monet: idcirco pistrinis nascitur. De eo rursum, XX, 74. Sativum uclanthium depictum vide apud Dodon. pag. 304. Gallis *de la mielle*: etsi dubitat Anguillara, parte 12, p. 216. HARD.

Sacopenium. De eo dicemus XX, 75. HARD.

LIII. *Candidum. Pavot blanc.* Vide ap. Dodon. p. 442. H.

In secunda mensa. «Cocelum, iu-

quit Festus, edulii genus ex malle et papavere factum. » HARD.

Hoc et panis. Annon idcirco dictum est a Virgilio, *Cercule papaver?* HARD.

Inferiorem crustam. Polluci, *ἐφάρα*; inferior panis crusta, quae qua firnum attingit et *φώβιον*: crusta vero superior, magna ex parte vesicis bullata, et pustulata *ἀντράραχος*, sive *ἀντράραχος*. DAL.

Alterum genus. Pavot noir, apud eundem Dodonaeum, l. c. H.

Tertium genus. Quod libro sequente, cap. 77, inter silvestria sativae medium genus facit. Est illud erraticum Dodonaei, pag. 444; *Lebréti* quoque, in *Observ.* pag. 143. Apud Gallos, *coquelicot*, vel *pavot sauvage*. HARD.

Rhoeam vocant. Galga. de Fuc.

sed in arvis cum hordeo maxime nascitur, erucæ simile, cubitali altitudine, flore rufo et protinus deciduo: unde et nomen a Graecis accepit. De reliquis generibus papaveris sponte nascentis dicemus in medicinae loco. Fuisse autem in honore apud Romanos semper, indicio est Tarquinius Superbus, qui legatis a filio missis decutiendo papavera in horto altissima, sanguinarium illud responsum hac facti ambage reddidit.

LIV. Rursus alio comitatu aequinoctio autumnii se-runtur coriandrum, anethum, atriplex, malva, lathum, caerefolium, quod paederota Graeci vocant:

simpl. med. VII, p. 207, ῥοιὰς ὀνομαζέται. Et paulo post, ὀνομαζέσθαι ῥοιὰς. Rhœada sane rectius diceret: sed latino ritu ac sono efferre maluit, quod et alias ei familiare est. Sic Q. Serenus, cap. xxxviii, p. 450, de ischiæ inscripsit, quum de ischiade ars Graecorum postulet. HARD.

Sed in arvis. In segetibus, ἢ ἀρούραις φύεται, inquit Diosc. IV, 64, a quo liadem fere verbis describitur, uti et a Theophr. Hist. IX, 43. II.

Vnde et. Ἀπὸ τοῦ ῥέειν, quod fluere ac decidere sonat. Diosc. Μηκων ῥοιὰς ὀνομαζέται διὰ τὸ τὰ χυλὸς τὸ ἄνθος ἀποβάλλειν. II.

Nomen a Graecis accepit. Placet id ἔρπον Plinū. Dioscoridi sic vocatur, quod ex eo fluat lacteus succus. Caeterum omnibus generibus papaveris id commune est. DAL.

De reliquis. Lib. XX, 76. H.

In honore apud, etc. Cereale papaver Virgilius appellat, vel quod Cereris effigies in templis id manu gestaret, vel quod in segetibus agricolae sererent, ut deae offerretur. Brudseus, lib. II, cap. 29. DAL.

Tarquinius. Simile Thrasybuli fa-

ctum inaudierat, de quo Herod. Terps. V, p. 324. Vide Livium I, p. 49; Florum, I, 7, pag. 48; Frontin. Strateg. 4; Valer. denique Max. VII, 4, n. 2. Dissidet a caeteris scriptoribus Ovidius, qui in liliis id factum ait, quod in papaveribus alii, Fastor. II, v. 703 sqq. Hortus odoratis suberat cultissimus herbis, Sectus humum rivo lenes sonantis aquae. Illic Tarquinius mandata latentia nati Accipit, et virga lilia summa metit. Nuntius ut reluit, decussaque lilia dicit: Filius, Agnosco iussa parentis, ait. Nec mora, principibus caesis ex urbe Gabina, Traduntur ducebus moenia mda nris. HARD.

Qui legatis a filio, etc. Tale fuit consilium Thrasybulo datum a Perianthro, nimirum ἢ τῶν ὑπερχόντων σταχέων κόλουσις: quod ut exsequeretur, ostracismum instituit, qui, ut ait Aristot. in Politicis, τὴν αὐτὴν ἔχει δύναμιν, τρόπον τινα, τῷ κολούειν τοὺς ὑπερχόντας, καὶ φυγαδεύειν. Victorius, IV, c. 5. DAL.

LIV. Quod paederota. Sic Apuleius, cap. 104: Graeci paederota vocant... Latini caerefolium. Colum. in Hortulo:

et acerrimum sapore, ignei effectus, ac saluberrimum corpori, sinapi, nulla cultura, melius tamen planta tralata. Quin e diverso vix est sato semel eo liberare locum, quoniam semen cadens protinus vi-
ret. Vsus eius etiam pro pulmentario in patellis decocto, citra intellectum acrimoniae. Coquuntur et folia sicut reliquorum olerum. Sunt autem trium generum: unum gracile, alterum simile rapi foliis, tertium erucae. Semen optimum Aegyptium. Athenienses napy appellaverunt, alii thapsi, alii saurion.

LV. Serpyllo et sisymbrio montes plerique sca-

Iam breve chaerephyllum. Et lib. XI, 3: *Chaerephyllum, itemque olus atriplicis, circa kalendas octobris obui oportet non frigidissimo loco... Papaver et anethum eandem habet conditionem sationis, quum chaerephyllum et atriplex.* Gallis, *cerfeuil*. A Dodonaeo delineatum pag. 688. Aliud porro ab isto olera aeanthi genus est, de quo diciuri sumus, XXII, 34, quanquam et istod aliqui, ut Plinius admonet, *paederota* similiter vocant. Hæro.

Et acerrimum sapore. Ad sinapi hæc pertinent, de quo statim fit meotio, quanquam ad caerefolium Plinius alter retulit, de Remed. IV, 37: *Cerifolio*, inquit, *igneæ vis et acerrima est.* Falso. Hæro.

Igni effectus. Impositum certe corpori pustulis, instar ignis, escitat: quod in quibusdam morbis expetitur: atque hæc curatio *συναίσθησις* dicitur, de qua Caelius Aurelianus, Celanusque ipse passim. II.

Sinapi. Moutarde. Vide iconem apud Lobelium in Obs. p. 400: *Sinapi sativum erucæ aut rapi folio.* Hott.

Melina tamen planta. Pallad. lib. XI in Oct. t. 44, p. 450: *De quo*

semen legere disponis, suo loco esse pareris: quod ad escam parabis, robustius facies transferendo. Hæro.

Citra. Sine ullo sensu acrimoniae. Hæro.

Coquuntur et folia. Et cymæ, de quibus Columella, lib. XI, cap. 3. Hæro.

Sunt autem trium. Hoc tergeminum sinapis genus, nec Dioscoridi, nec Theophrasto notum. H.

Athenienses. Νάπυ, Attici, pro *σινύτι* disere, teste Atheosæo, IX. De prima appellatione *νάρτας*, suo loco egimus: *θάρψι*, ob similitudinem cum ferulae thapsiae semine; qua de egimus XIII, 45, dici aspicabamur *σάρπιον*, quod acrimonia sua, seu lacerta, mordet: est enim Græcis lacerta *σάρπξ*. Quam ob causam et *σάρπιδιος* dicere nautarium, quod nares torquet. Verum pro *thapsi*, num legi *thlapsi* sit satius, considerandum: nam lib. XXVII, 413, *thlapsi* quidam napy vocant: et Hesych. *θλασπις*, inquit, *πράξ, ἢ νῆμα σάρπιον*. Dietum autem *thlapsi* tum sinapi fuerit, a *θλάω*, quod molitur, frangiturque. Hæro.

LV. *Serpyllo.* Nostri *serpolet* vocant. Pingitur a Matthiolo in Diosc. III,

tent, sicut in Thracia: utique deferunt ex his avulsos ramos, seruntque. Item Sicyone ex suis montibus, et Athenis ex Hymetto. Simili modo et sisymbrium serunt. Laetissimum nascitur in puteorum parietibus, et circa piscinas ac stagna.

LVI. (IX.) Reliqua sunt ferulacei generis, ceu feniculum, anguibus, ut diximus, gratissimum ad condienda plurima, quum inaruit: eique perquam similis thapsia, de qua diximus inter externos frutices. Deinde utilissima funibus cannabis seritur a Favonio. Quo densior est, eo tenuior. Semen eius quum est

pag. 724. — Ita libri omnes: quam suot qui malint: *montes plana-que scotent*. Sed non admodum favei ei coniecturae Theophr. lib. nempē Hist. Plant. VI, cap. 4: Παρ' ἄλλοις δὲ ὅρα πλήρη καὶ τόποι, καθάπερ ἐν τῇ Θράκη. Quod porro proxime sequitur apud Plinium, *Sicut in Thracia: utique deferunt ex iis avulsos ramos, seruntque*: sic restitutum a nobis intelligito, quum prius legeretur, *ubi aquae deserunt... seruntque*, quod insulsum per se apparet. In MSS. ut *eaque deferunt*. At Theophr. l. e. et nostram fuleit emendationem, et quae sit loci sententia aperit: Καὶ γὰρ ἱερὺλλός ἐστιν ἄγριος, ὃν κομίζοντες ἐν τῶν ὄρων φυτεύουσι, καὶ ἐν Σικυνῶνι, καὶ Ἀθήνῃσιν ἐν τοῦ ὕμῃ-του. Et *serpyllum silvestre est, quod deferunt e montibus, seruntque: item Sicyone ex suis montibus, et Athenis ex Hymetto*. HARD.

Seruntque. Planta serunt. Pallad. in Mar. l. 9: Nunc etiam *serpyllum* scribitur plantis et semine. Colum. XI, 3: *Thymum et transmarina cвила et serpyllum*... haec tres et semine et plantis circa aequinoctium vernum seruntur. HARD.

Item Sicyone. Theophr. Hist. VI, 7. HARD.

Simili modo. Hoc est, etiam planta. Anetor Geopon. XII, 35. Σισύμβριον Theophr. I, 4. Dicemus de eo lib. XX, cap. 94. HARD.

Laetissimum. Theophr. Histor. VI, 7: Εὐανξίστατος δὲ εἰς γῆρας. H.

LVI. *Feniculum*. Graecis μάραθρον *fenicil*, vulgo notum. Pingitur a Dodonaeo, pag. 295. HARD.

Vt diximus. Lib. VIII, 41. H.

De qua diximus. Lib. XV, 43.

Cannabis. *Chanvre*. Iconem vide apud Dalec. Hist. Plant. IV, 64, p. 467. HARD.

A Favonio. Ultimo mense februario seri Palladius praecipit, lib. III in Febr. tit. 5. HARD.

Quo densior. Ita scribi oportere, non *tenerior*, rei fides historiaque comprobant, non modo in canuasi, sed in omni plantarum genere, ut quo densius spissiusque nata sunt, eo graciliora surgant: alioqui quid cannabis teneritate opus, quando in usum eibi planta non veniat? HARD.

Semen eius. Prima germinatione, etiamnum pastores in Etrusiae maritimis cerebrum esinuunt, qui luteo

maturum, ab aequinoctio autumnus dstringitur, et sole, aut vento, aut fumo siccatur. Ipsa cannabis vel-
litur post vindemiam, ac lacubrationibus decorticata
purgatur. Optima Alabandica, plagarum praecipue²
usibus. Tria eius ibi genera. Improbatur cortici pro-
ximum, aut medullae: laudatissima est e medio, quae
mesa vocatur: secunda Mylasea. Quod ad procerita-
tem quidem attinet. Rosea agri Sabini arborum alti-
tudinem aequat. Ferulae duo genera in peregrinis
fruticibus diximus. Semen eius in Italia cibus est.
Conditur quippe, duratque in urceis vel anni spatio.
Duo eius genera: caules, et racemi. Corymbiam hanc
vocant, corymbosque quos condiunt.

durato simile, idque linden vel charta involutum, et sub cineribus assatum, ex pipere et sale comedunt. Non solum gustui cibus is gratissimus est, sed, ut aiunt, ad excitandam Venerem efficax. DAL.

Aut vento. Gratius in Cyneq. *Ille vel ad status Helices appende serenas, Vel caligineo laxanda reponit fumo.* HARO.

Ac lacubrationibus. Lacubratione vespertina, vel antelucana, ut dictum est lib. XVIII, cap. 63. Est enim illud e nocturnis operibus, quae vigilia constant, quum sint noctes tum tanto ampliores. *Malus est autem paterfamilias*, ut dictum est lib. sup. c. 8, *quisquis interdiu faceret quod nocte posset, nisi in tempestate caeli.* II.

Alabandica. Grat. in Cyneq. vers. 46: *At pauper rigui custos Alabandicus horti Cannabis nutrit silvas, quam comoda nostro Armamenta operi! gravis est tutela sed ipsis, Tu licet Aemonios includas retibus urso.* Valide, inquit, praedam sibi conceditam luebuntur plagae ex cannabis: Alabandica, ne qua perumpit; ne

Aemonii quidem ursi. HARO.

Improbatur. Stopa vocatur, id quod lini cannabive cortici, vel medullae est proximum. HARO.

Quae mesa. Μέση Graecis media est. HARO.

Mylasea. A Mylasis oppido Cariae, de quo lib. V, cap. 29. II.

Rosea. Id ei cannabi nomen a Roseae campis, de quibus in agro Sabino dictum est, lib. III, 47, et XVII, 3. HARO.

Ferulae.... diximus. Lib. XIII, cap. 42 HARO.

Semen eius. Sic umbellam vocat, quae semen complectitur cum cauliculis. HARO.

Duo eius genera. Eius nempe seminis, seu fructus, qui edulis est, duo sunt genera: alterum e caulibus petiitum, alterum e racemis quos condiunt. De ferulae conditura Columellam vide, lib. XIII, cap. 7. HARO.

Corymbiam, etc. Corymbiam ferulam, quam in caulem surgere permittent, ut corymbos, sive umbellas nascentes ad condituram colli-

- LVII. (x.) Morbos hortensia quoque sentiunt, sicut reliqua terrae sata; namque et ocimum senecta degenerat in serpyllum, et sisymbrium in calamintham. Et ex semine brassicae veteris rapa fiunt, atque invicem. Et necatur cuminum ab limodoro, nisi repurgetur. Est autem unicaule, radice bulbo simili, non nisi in solo gracili nascens. Alias privatim cumini morbus scabies. Et ocimum sub Canis ortu pallescit. Omnia vero accessu mulieris menstrualis flavescent.

gerent. Nam alloqui caulem gliscentem, tenellum, et adhuc convolutum demetebant, ut vel recentem comederent, vel in condimento servarent. DAL.

Corymbosus, etc. Corymbi proprie dicuntur ederarum uvae, dependentibus acinis coetae: transferuntur tamen ad multos herbarum fructus, quarum fastigia acini iucunda velustate comant. H.

LVII. Namque et oc. Pallad. V in Aprili tit. 3: *Rem miram de ocimo Gargilius Marimilis affirmat, quod modo purpureos, modo albos flores, modo roseos pariat: et ex eo semine frequenter seratur, modo in serpyllum, modo in sisymbrium mutetur.* Hoc vero Theophr. habet de Caus. V, 8. HARD.

In calamintham. Quam superius mentastrum, et silvestre mentae genus vocavit cap. 47. In mentam mutari, εἰς μίνθην dixit Theophr. Hist. II, 5; VI, 7, et de Caus. II, 8. Vtrique recte. H.

Et ex semine. Haec totidem verbis Varro de Re Rust. I, 40, p. 65, et Pallad. III in Febr. tit. 24, pag. 68. HARD.

Ab limodoro. Limodorum statim ab radice cumino aduasci, nec caule

esse absimili prodidit Theophrast. Histor. VIII, 8, οὐκ ἀπὸμοιρὸς τοῦ κυνέου, etc. — *Et cuminum.* Hic tunc editum, ab imo dorso, quod plana insulsum est. Auctor emendandi existit Theophr. Hist. VIII, 8: Τὸ δὲ ὑποσώμενον εὐθὺς ἐκ τῆς ῥίζης τοῦ κυνέου... τὸ λιμόδορον, μόσχευλον. ῥίζαν δὲ ἔχει ὑποστρόγγυλον. Quod autem statim ab radice cumino subnascitur, et limodorum vocatur, unicaule est... et radice subrotunda innititur. Sic enim in ed. Ald. et Bus. legitur. Alii αἰμόδορον, ἱμώδορον alii legi maluit, ut Dalecampius in Hist. Plant. p. 485. Sed λιμόδορον omnino scribendum cum Pellicerio sentimus, in notis marginalibus MSS. ad Theophrasti loc. citat. HARD.

Alias privatim. Theophr. Hist. VIII, 10: Ἐντα δὲ καὶ φώραις, καὶ ἄλμας, καθάπαρ τὸ κύμινον. Nonnulla etiam scabie atque saluagine percut, ut cuminum. H.

Et ocimum. Theophr. Hist. VII, 5: Ὑπὸ δὲ τὸ ἄστρον ὤκιμον λευκαίνεται. HARD.

Omnia vero. Vide quae diximus lib. XVII, cap. 43. HARD.

Flavescent. Ita MSS. recte, ut diximus lib. XV, cap. 36. H.

Bestiolarum quoque genera innascuntur. Napis culices, raphano erucæ, et vermiculi. Item lactucis et oleri: utrisque hoc amplius, limaces et cochleæ. Porro vero privatim animalia, quæ facillime stercore iniecto capiuntur, condentia in id se; ferroque non expedire tangi rutam, cunilam, mentam, ocimum, auctor est Sabinus Tiro in libro *Cepuricon*, quem Maecenati dicavit.

LVIII. Idem contra formicas, non minimum horum exitium, si non sint rigui, remedium monstravit, limum marinum, aut cinerem, obturandis earum foraminibus. Sed efficacissime heliotropio herba necantur. Quidam et aquam diluto latere crudo inimicam eis putant. Naporum medicina est, siliquas una seri, sicut olerum cicer: arcet enim erucas. Quo si omisso iam natae sint, remedium est absinthii succus decocti inspersus, et sedi quam aizoum vocant:

Napis culices. Auctor Geop. XII, 7, et Theophr. Hist. VII, 5. H.

Porro vero privatim. Quæ in porro animalia nascuntur, ἐν τῷ πρῶτῳ, inde παρασκευαῖσις appellantur: hæc sterces avide appetunt, in illudque subeunt, et ibi quiescunt. Tunc venari ea facile est: alias capiendi facultas nulla datur. Theophrast. Hist. Plant. lib. VII, cap. 5. H.

LVIII. *Aut cinerem.* Pallad. I, c. 35, p. 28. HARD.

Siliquas una seri. Præcipue ervinæ Theophr. loc. cit. Pallad. I. cit. *Vt olera animalia infesta non generent.... præstare fertur ervum aliquantulum satum, præcipue ubi radices et rapa nascuntur:* Eadem habet Avatolius in Geopon. lib. XII, cap. 7. HARD.

Sicut olerum cicer. Pallad. I. cit.

Cicer intra olera, propter multa portenta verendum est. HARD.

Arcet enim. Arcet erucas ab olera cicer. Has tamen ciceri ipsi innasci auctor est Aelianus, Hist. Anim. lib. IX, cap. 39. H.

Et sedi. Subintellige, quam herbam. Id vero iam superius attigit I. XVIII, cap. 45. Vide quæ ibi diximus. Columella lib. XI, cap. 3, pag. 405: *Vbi apricis regionibus post pluvias noxias incesseverunt animalia, quæ a nobis appellantur erucæ, græcæ autem κάπραι nominantur, vel manu colligi debent, vel matutinis temporibus frutices olearum concidi... Id tamen supervacuum est facere, si ante sationem semina, uti iam prædixi, succo herbarum sedi, macerata sunt: nihil enim sic medicatis nocent erucæ.* HARD.

genus hoc herbae diximus. Semen olerum si succo eius madefactum seratur, olera nulli animalium obnoxia futura tradunt. In totum vero nec erucas, si palo imponantur in hortis ossa capitis ex equino genere, seminae dumtaxat. Adversus erucas et cancrum fluviatilem in medio horto suspensum auxiliari narrant. Sunt qui sanguineis virgis tangant ea, quae nolunt his obnoxia esse. Infestant culices hortos riguos praecipue, si sint arbusculae aliquae. Hi galbano accenso fugantur. (xi.) Nam quod ad permutationem seminum attinet, quibusdam ex iis firmitas maior est, ut coriandro, betae, porro, nasturtio, sinapi, erucae, cunilae, et fere acribus. Infirmiora autem sunt atriplici, ocimo, curcubitae, cucumi; et aestiva omnia hibernis magis durant: minime autem gethyum. Sed ex his quae sunt fortissima, nullum ultra quadrimum utile est, dumtaxat serendo. Culinis et ultra tempestiva sunt.

LIX. Peculiaris medicina raphano, betae, rutae,

In totum vero. Pallad. lib. I, cap. 35, pag. 31: *Omnia semina horti vel agri feruntur ab omnibus malis et monstris tuta servari, si equae calvaria, sed non virginis, intra hortum ponatur, vel etiam asinae: creantur enim sui praesentia fecundare quae spectant.* H.

Adversus erucas. Pallad. loc. cit. p. 28: *Aliqui fluviales cancrios pluribus locis intra hortum clavus figunt.* Hano.

Sunt qui sanguineis. E sanguineo frutice, de quo XVI, 30. Hano.

Hi galbano. Palladius lib. I, c. 35, p. 29. Hano.

Nam quod ad permutationem. Adversus permutationem, ne mutentur, ne vetustate deteriora fiant. Theo-

phrast. Hist. lib. VII, cap. 6: *Τῶν δὲ σπερμάτων τὰ μὲν εἶναι ἰσχυρότερα, τὰ δὲ ἀσθενέστερα πρὸς διαμόνην, etc.* Nam quae reliqua hoc cap. continentur, ea totidem verbis graece habet. H.

Culinis. Ad usum culinarum. Libri antehac editi, *cunilis*, inepte. Errorem Theophr. relegit, Hist. lib. VII, cap. 6, ubi in eodem argumento habitat: *Πρὸς δὲ τὴν μαγειρικὴν χρῆσιν ἐπὶ πλείοις διαμένει.* *Ad usum culinarium, sive cibarium, diutius perdurant.* Vidit hoc ante nos Pintianus. H.

LIX. Peculiaris. Theophrast. de Caus. lib. II, c. 7: *In olerum genere, inquit, humoribus salis iuvantur ῥαφανος, τεύτλιον, πήχανον, εὐζωμος,*

cunilae, in salsis aquis, quae et alioqui plurimum suavitati et fertilitati conferunt. Caeteris dulcium aquarum rigua prosunt. Vtilissimae ex iis, quae frigidissimae, et quae potu suavissimae. Minus utiles e stagno, et quas elices inducunt, quoniam herbarum semina invehunt. Praecipue tamen imbres alunt: nam et bestiolae innascentes necantur.

LX. (XII.) His horae rigandi, matutina atque vespersa, ne infervescat aqua sole. Ocimo tantum et meridiana: etiam satum celerrime erumpere putant, inter initia ferventi aqua aspersum. Omnia autem translata meliora grandioraque fiunt, maxime porri, napique. In translatione et medicina est, de-

brassica, beta, rita, eruca. Haec enim quum aquis salis rigantur, longe meliora evadunt. H.

Caeteris dulcium. Reliqua deinceps Theophr. Hist. l. VII, c. 5. H.

*Minus utiles e stagno. Pessimae salis, et quae difficile crescunt, καὶ δυσμανῆς. Theophrast. Plin. legit καὶ τῆς λίμνης. Legitur et apud Theophrast. utiles esse, εὐχρηστα, quae canalibus dicuntur, quoniam herbarum semina invehunt. Plinius legit εὐχρηστα: aut fortassis id vocabulum mutandum putavit, quod alienas herbas videret hortis esse noxias, ut id quidem in pratis sit optandum, fugiendum in orto. At Theophrasti mens fuit aquas illas terram etiam nudam herbis vestire invecro earum semine: quod si praestant, multo magis sperandum in orto nullo et consito genitales fore, et alioquin quaevis aqua, dum cruda non sit, etiam pluvia, tantopere laudata Theophrasto, herbas ubi vis gignit DAL.—*Minus utiles e stagno. Verba haec sunt graeci scriptoris loc. cit. καί-**

ριστα δὲ τὰ ἀλνκὰ, καὶ δυσμανῆς. (Theophr. male in Stapel. ed. δυσμανῆς. Eo. P.). Plin. vero καὶ τῆς λίμνης, aliunde accepit, ut caetera.

Et quas elices. Elices sunt sulci aquarii, teste Columella lib. II, c. 8. Theophrast. loc. cit. διὸ καὶ ἐκ τῶν ὀχιδῶν ἄρτον εὐχρηστα· συμπεριφέρει γὰρ σπέρματα τῆς πόλεως.

Nam et bestiolae. Theophrast. Ἀγαθὰ δὲ τὰ ἐκ διός. Ταῦτα γὰρ θοκεῖ καὶ φύειν τὰ θηρία γινόμενα, τὰ γόνιμα κατεσθίουτα. H.

LX. *His horae. Et haec Theophr. Hist. lib. VII, cap. 5. H.*

Ocimo tantum. Theophrastus loc. cit. et Pallad. lib. V in Aprili tit. 3, p. 440. Hano.

Omnia autem. Theophrastus loc. citat. qui pro nasis, βαρυνίθας habet, raphanos II.

In translatione. Theophrastus, l. c. ubi pro raphann, ῥάφανον in exemplum affert, hoc est, brassicam: quam Plinius vocabulo graeco expressit. Hano.

sinuntque sentire iniurias, ut gethyum, porrum, raphani, apium, lactucae, rapae, cucumis. Omnia autem silvestria fere sunt et foliis minora, et caulibus, succo acriora: sicut cunila, origanum, ruta. Solum vero ex omnibus lapathum silvestre melius: hoc in sativis rumex vocatur, nasciturque fortissimum: traditur certe semel satum durare, nec vinci umquam a terra, maxime iuxta aquam. Vsus eius cum ptisana tantum in cibis leviolem gratioremque saporem praestat. Silvestre ad multa medicamina utile est. Adeoque nihil omisit cura, ut carmine quoque comprehensum reperiam, in fabis caprini fimi singulis cavatis, si porri, crucae, lactucae, apii, intubi, nasturtii semina inclusa serantur, mire provenire. Quae sunt silvestria, eadem in sativis sicciora intelliguntur et acriora.

LXI. Namque et succorum saporumque dicenda differentia est, vel maior in his quam pomis. Sunt autem acres cunilae, origani, nasturtii, sinapis. Amari, absinthii, centaurei. Aquatiles, cucumeris, cucurbitae, lactucae. Acuti, thymi, cunilae. Acuti et

Omnia autem silvestria. Haec Theophrast. Hist. lib. VII, cap. 6, ubi pro cunila *θύμβραν* adducit, de qua diximus cap. 50. H.

Solum vero. Lapathum silvestre, inquit Theophr. loc. cit. sativo suavius est ad gustum; succo tamen acidiore est: *Τὸν δὲ χυλὸν ὁμοῦς ὀξύτερον ἔχει.* H.

Hoc in sativis rumex. Quum in hortis seritur. Vide infra lib. XX, c. 85. HARD.

Silvestre. Dicemus de eo lib. seq. cap. 85. HARD.

In fabis caprini. In globulis fimi, fabae magnitudine, si cuiusque generis semina condantur. H.

Quae sunt silvestria. Theophr. Hist. lib. VII, cap. 6: *Πάντα δὲ καὶ ξηρότερα τῶν ἡμέρων καὶ ἴσως αὐτῶ τοῦτο πολλὰ καὶ θριμύτερα, καὶ ἰσχυρότερα.* HARD.

LXI. *Quam pomis.* Quot in pomis saporum sint genera, dictum est antea lib. XV, cap. 32. H.

Sunt autem acres. Theophr. Histor. lib. I, cap. 49: *Οἱ δὲ θριμύεις, ὁδου ὀριγάνου, θύμβρας, καρδάμου, καί ποιοι οἱ δὲ μικροὶ, ἀψινθίδιον, κιστανθίδιον.* HARD.

Aquatiles. Theophrastus, loc. cit. *Ἀλλὰ δὲ ὑδαρῆς... ὁδου σικίου, κολοκύνθης, θριδικίου.* H.

Acuti, thymi. Prius legebatur,

odorati, apii, anethi, feniculi. Salsus tantum e saporibus non nascitur, aliquando extra insidit pulveris modo, ut cicerculis tantum.

LXII. Atque ut intelligatur vana, ceu plerumque, vitae persuasio: panax piperis saporem reddit, et magis etiam siliquastrum, ob id piperitidis nomine accepto. Libanotis odorem thuris, smyrnium myrrhae. De panace abunde dictum est. Libanotis locis

acuti tantum exsila. Al in MS. R. 1, Colbert. etc. *acuti tami*, etc. In R. 2, *acuti tami*. Nos thymi auctore Th. rescripsimus. Sic enim ille, Histor. lib. I, cap. 19: Αἱ δὲ ἄδη θριμύτητά τινα ἔχουσι καθόπερ ἡ τοῦ θυμῶν καὶ θυμάρης. Nonnulli acrimoniam quamdam sortiuntur, ut thymus et satureia. HAAS.

Acuti et odorati. Theophrast. loc. cit. Αἱ δὲ καὶ τῷ ὀσφίῳ, ὥσπερ καὶ τοῦ σελίνου, ἀνέθου, καὶ τῶν τοιούτων. HAAS.

Insidit pulveris modo. Hanc comparationem velut incidentis pulveris Plinius suo sensu excogitavit. Ea nusquam Theophrastus utitur: quamvis multis locis scribat, in cicercis superficie quamdam salsuginem colligi, qua pluvii abluta dum floret, et fructum gerit, planta statim emoritur. DALAC.

Vt cicerculis tantum. Theophrasti ἐπερίθους, Plinius cicerculas ubique vocal. Insigniter corruptus ad hunc diem locus hic exstitit, quum ita legeretur, et *cicerculis tantum aquae*. Auctor emendandi fuit Theophrast. lib. de Caus. Plant. cap. 14, p. 366: Οὐδὲν τῶν προμνηνών ἀλκυὼν ὥστε καὶ ἐν αὐτοῖς τοιούτων ἔχειν τὸν χυλὸν ἀλλ' ἐν τοῖς περὶ τὰ ἔξω γίνεται τις ἀλκυὼς, οἷον καὶ τοῖς ἐπερίθους. Nihil in genere plantarum salsum percipi-

tur: scilicet ita ut in se talem habent saporem. Sunt enim quorum summam partem dumtaxat salsugo quamdam obducit, ut cicerc. Huius loci vitium subodoratus est ante nos Pinjanius, qui ex eodem Theophrasti loco legi censuit oportere, ut *cicercis tantum cult.* HAAS.

LXII. *Libanotis.* Libanotis Dioscor. quadruplex: prima folio feniculi, semine, quod cachrin vocant, et radice candidis: secunda folio similis, semine et radice nigris: tertia folio similis, sed absque caule, flore semine; ἄκαρπος quarta Theophrast. folio lactucae. Praeter has libanotis est coronaria, sive rosmarinus, quem Plinius confundit cum superioribus. Theophrastus tantum duo genera statuit, fructiferam, folio helioselin, semine et radice candidis: et sterilem, folio lactucae. DALAC.

Smyrnum myrrhae. Subintellige, saporem reddit. Prius legebatur, *myrrha myrrhae*, insulae. Ipsa loci sententia prodit, tergemina modo plantam laudari, libanotidem, siliquastrum, smyrnium: quarum naturae deinceps explanantur. H.

De panace. Lib. XII, c. 58. H.

Libanotis. Orihasii interpres, lib. XI, cap. 204: *Libanotis* vero, quam rosmarinum Romani vocant, qua utuntur ii qui coronas nectunt. Est scell

putribus et macris ac roscidis seritur semine. Radicem habet olusatri, nihil a thure differentem. Vsus eius post annum stomacho saluberrimus. Quidam eam nomine alio rosmarinum appellant. Et smyrnium olus seritur iisdem locis, myrrhamque radice resipit. Eadem et siliquastro satio. Reliqua a caeteris et odore et sapore differunt, ut anethum: tantaque est diversitas atque vis, ut non solum aliud alio mutetur, sed etiam iu totum auferatur. Apio eximunt coqui obsoniis acetum: eodem cellarii in saccis odorem vino ³ gravem. Et hactenus hortensia dicta sint, ciborum gratia dumtaxat. Maximum quidem opus in iisdem naturae restat, quoniam proventus tantum adhuc, summasque quasdam tractavimus. Vera autem cuiusque natura non nisi medico effectum pernosci potest, opus ingens occultumque divinitatis, et quo nullum reperiri possit maius. Ne singulis id rebus contexeremus, iusta fecit ratio, quum ad alios medendi desideria pertinerent: longis utriusque dilationibus futuris, si miscuissemus. Nunc suis quaeque partibus constabunt, poteruntque a volentibus iungi.

Aethiopicum herba Dodonaei p. 310, non rosmarinum hortense nostrum, quod vulgo *romarin* appellamus. Libanotidem in Horto Regio vidimus. HARD.

Radicem habet. Foris nigricantem, intus candidam, Dioscorides lib. III, cap. 87: *ρίζα, καὶ λευκὴ εὐμεγέθης, ὀξυτέρα λεβάνου.* Et paulo ante, genus libanotidis alterum agnoscit, quod radicem habeat, *ρίζαν, ἐκ μὲν τοῦ ἐκτὸς μελαίναν, ὀξυτέραν δὲ λευκὴν.* HARD.

Et smyrnium. Illud nimirum, de quo superius dictum est, c. 48. De eo rursum Plinius lib. XXVII, cap.

409. *Radicis odor myrrhae habet qualitatem: unde et nomen.* Galen. de alim. Fac. tom. II, c. 52, p. 363, *τὸ σμύρνον αἶν*, Romae maxima copia distrahi, et habere quiddam aromaticum, *καὶ τὴν καὶ ἀρωματώδες ἔχει.* HARD.

Aliud alio. Alius sapor alio vincitur. HARD.

Apio. Apio admixto in obsoniis coqui mitigant acetum vim. II.

Quoniam proventus tantum, etc. Quoniam uti quaeque proveniant, explicuimus: ac de singulorum natura summatim ac generatim tractavimus. HARD.

EXCVRSVS I

DE SPARTO.

Ad ea Plinii verba, lib XIX, cap. 7:

Sparti quidem usus multa post saecula coeptus, etc.

Stipa tenacissima (*Triand. digyn.* gen. 441 Willd. *Gramin.* Juss. vel *Lygeum Spartum*, gen. 448), *λευκόσπαστρον* est Theophr. Hist. I, 8, spartum Plinio, *σπῆρο* ad conficiendas sportulas et storeas utebantur; alienum plane a *σπάπτω* Aristotelis, Hist. Anim. lib. IX, cap. 40, cuius floribus apes laetentur, quod sine dubio est *Spartium scoparium* (*Diadelph. decand.* gen. 4332 Willd. *Legumin.* Juss.). Classicus autem locus de *stipa* exstat in Strabone, III, 243, ubi de *σχοινονόλουκῃ σπάπτῳ* sermo est, quae inter Saguntum et Setabin Hispaniarum uberrime crescit. *Sesuvium*.

Spartum frequens nascitur in collibus arenosis inter *Vaena* et *Alcalá-Real*, atque aliis Baeticae locis; sed omnium abundantissime ab initio Granatensis regni, seu Baeticae limitibus, usque ad Murgim urbem, vulgo *Murcia*, ut non sine causa totus ille tractus Veteribus appellatus sit *spartarius Campus*, quo etiam Nova Carthago, vulgo *Cartagena*, continetur: haec etiam a nonnullis *Spartaria* cognominata est, ob *sparti*, ut credibile est, in eo agro nascentis abundantiam. Nascitur et Valentino agro, atque illud quidem superiore (graeco scilicet sparto) longe uberius et laetius.

Est vero *spartum* hoc, quod Hispanis, apud quos nascitur, etiamnunc *sparto* dicitur; eodem enim in usu hodieque est, quo fuit Plinii temporibus. Nam ex crudo et exsiccatō tapetes seu aulaea, storeas, corbes, rudentes aliosque funes Hispani faciunt: corbes etiam illi in quibus ficus et uvae passae advehuntur, ex eo sparto confecti sunt. Sed ex illo quoque aqua instar lini macerato, deinde siccatō et tuso, calceamenti genus paratur, quod *alpergates* ipsi appellant, funes etiam et alia subtiliora opera. Praefertur autem quod in regno Valentino crescit. Conf. Clus. *Rarior. Plant. Hist. lib. VI*, pag. cccx. Ed. P.

EXCVRSVS II

DE TVBERIBVS.

Ad ea Plinii verba, lib. XIX, cap. 11:

Et quoniam a miraculis rerum coepimus, sequemur eorum ordinem, in quibus vel maximum est aliquid nasci aut vivere sine ulla radice. Tuberum haec vocantur, undique terra circumdata, etc.

Idem cap. 12: Simile est et quod in Cyrenaica provincia vocant misy ... et quod in Thracia iton, et quod in Graecia geranion.

Iterum cap. 13: De tuberibus haec traduntur peculiariter; quum fuerint imbres, etc.

Quum omnia haec similibus fere verbis expresserit Athenaeus ex Theophrasto, ut adnotat Harduinus, nobis non inutile visum est, ad locc. citt. interpretationem, nonnulla ex Doct. Schweighauseri commentarii sexcerpere, quae Theophrasto, Athenaeo Plinioque ipsi non dubiam, ut remur, lucem afferre possunt.

Θεόφραστος. τὸ ὕδρον, ὃ καλοῦσι τινες γεράνιον, καὶ εἴ τι ἄλλο ὑπόγειον. Latus dubitandi locus, si conferas cum his quae hodie apud Theophr. Hist. Plant. I, 10, sic leguntur: Καὶ τὸ ὕδρον δὲ, ὃ καλοῦσι τινες ἀσχόν, καὶ τὸ οὐγγον, καὶ εἴ τι ἄλλο ὑπόγειόν ἐστι, ᾧ οὐδὲν ἐστὶ ῥίζα. Quae autem mox ex eodem citantur verba, ἢ τῶν ἐγγεωτόκων, etc. eorum prorsus nullum vestigium hodie in Theophrasti libris, quatenus quidem publicam lucem viderunt, comparet: qui quum infidelis locis adeo misere sint corrupti mutilatique, optandum etiam atque etiam est, ut, si qua etiamnum, de quo desperare nemo debet, latent in bibliothecarum umbris remedia, ea in lucem denique protrahantur, et omnino subtiliore quodam iudicio, quam a Bodaeo factum est (cui quidem viro doctrina minime defuerat), castigata instaurataque summi Philosophi opera ad naturae cognitionem spectantia a Schneidero aliquo aut Corayo naturae et bonarum litterarum studiosis hominibus in manus tradantur. Casaubonus, prolatis superioribus Theophrasti ex Hist. Plant. I, 10 verbis, haec subiicit: » Disputat eo loci Philosophus de radicis natura, atque: Si pro radice haberi debeat quidquid sub terra conditum latet, quum alia inter radices fore numeranda tum in his etiam tuber quod ἀσχόν vocatur, et vingum, et si quid aliud simile his sub terram gignitur; quorum omnium nihil est radix (Nempe ὃν οὐδὲν ἐστὶ legebat. Sal.

masius contra in Exercit. Plin. pag. 499, legebat: $\delta \alphaὐτὸν ἔστυν ἢ ῥίζα$, quod nihil nisi radix est). *Vingum Aegypti* non semel alibi commemorat Theophrastus; *aschium* invenies nusquam: et simul mirum est, vestigium nulum in hac periodo apparere vocis $\gammaεράνιον$, quam reperisse constat Deiphanophistam in suo codice Theophrasti. — Pro $\gammaεράνιον$ apud Athenaeum $\piεράνιον$ legendum cum Dalec. censuerat Bodscus, pag. 34 sq. nempe ex Plin. XIX, 3, 12. At ibi *geranium* veram esse scripturam, non *oeranium*, quum ex Indice libri XIX Pliniani, tum ex Apuleii testimonio, qui sua a Plinio hausit, evicta Salmas. Exercit. pag. 498, et Harduin. in Emendd. ad Plin. lib. XIX, num. 4. Quo minus apud Nostrium sollicitari constans librorum scriptura debuit, quam eandem et paulo ante libri omnes pariter agnoscunt, et ex hoc ipso loco Eustathius repetiit. Iam, quod sit $\tauὸ ὄστρον$, $\delta \kappaλοῦσι$ τις $\gammaεράνιον$, id ita accepit Eustath. quasi onine $\ὄστρον$ fuisset $\gammaεράνιον$ a nonnullis appellatum: quod quum pugnare videatur cum superioribus, ubi $\ὄστρον$ et $\gammaεράνιον$ distinxerat Athenaeus, suspicatus est Salmas. pag. 499 legendum esse $\tauὸ ὄστρον καὶ ὁ κλοῦσι$, etc. At potest enim relativum δ apud Nostrium restrictive accipi, ut sit « illud genus tuberum, quod *geranium* nonnulli vocant »; cum quo non utique pugnat, quod paulo superius seorsim nominatum sit primo *tuber*, dein *geranium*. Quae sequuntur de *misg* et *iton*, quae apud Theophr. desiderari dixi, habet eadem Plinius, XIX, 3, 12. Inde pro olim edito $\muίσρον$, $\muίσρον$ se correxisse ait Casaubonus, quod quidem a MSS. ipsius agnoscebant, quibus nostri assentiuntur. Iidem pariter $\ἔστυν$ dedere (ut est apud Plin.), pro mendoso $\ἔστρον$, quod editiones omnes occupaverat. Praeter rationem a Dalecampio huc tractum esse oetum Plinio memoratum, XXI, 15, 52, et $\sigmaῦγγρον$, vel potius $\σῦτρον$ Theophrasti, I, 11, et sibi, docuere Casaub. et Salmas. Cf. Herych. in $\Οὐτὶρόν$. Quod ait $\tauὸν ὄστρον ἔχει χρωσθῆν$, non placuit Palmerio, qui $\καρνώδη$ legendum contendit, Exercit. lib. II, pag. 485, id est, *carnosum* vel *inglandum* habere *saporem*; quod et verum est, inquit, in tuberibus. Sed *carnosum* in tubere, cui *misg* nomen, odorem *saporemque* Plinius pariter adnotavit l. c. Non ferendum fore talem saporem, Palmerius ait. At *morillis* etiam, haud ingratum sine palato, pariter carnosum esse odorem saporemque recte dici posse videtur.

$\Piπὶ δὲ τούτων ἰδιόν τι λέγεται$, etc. Haec, et quae sequuntur, ad verbum propemodum in latium sermonem convertit Plinius eodem loco, XIX, 3, 13: « De tuberibus, inquit, haec traduntur peculiariter: quum fuerint imbres autumnales, sc. *tonitrua crebra*, etc. » $\ὄστρον αἱ βροχταὶ, ὡς ταύτης αἰτιώτερος οὖσης.$ « Observa numeri enallagen: nisi malis scribere, ὡς ταύτης τῆς αἰτίας αἰτιώτερος οὖσης. » CASAB. — De *tonitruum* vi ad gignenda tubera vulgatum fuisse Veterum opinionem ex Juvenal. V, 116 seqq. docuit idem Casaub. Conf. Plutarch. Sympos. IV, 2: $\alphaλλ' ἐπίτρυον αἶσαν$. Intellige $\varphiυτόν$: ni malis ex pervulgata ellipsi pronominiis $\tauὶ$, aut nominis $\chiροῖμα$, interpretari. Post $\χώρα ὑπαμμος$ in editis libris ita legebatur, $\kappaαὶ γὰρ αἰτρία τοιαῦτα$: quae verba, utpote absurda, in versione prorsus praeteriit Dalec. Eadem vero et a Casaub. sine animadversione praetermissa esse mireris. Ex utroque nostrorum codicum enotata est huiusmodi scriptura, αἱ $\tauι$ cum nescio quo litterarum nexu litteris $\tauι$ superne adpicto: unde nullo negotio intelligebatur, sic oportuisse ut a nobis est editura, $\kappaαὶ γὰρ αἱ τῶρα τοιαῦτα$.

ται, id est, nam *Tiaræ sunt tales*, scil. χώρα ὑπαμμος. Quam eandem scripturam nunc etiam a sagacissimo Coray ex ingenii coniectura commendatam video. E corruptis verbis ἐν τῇ Αχαρῖδι, nisi ἔν τε τῇ (vel ἐν τε) Αχαρῶνιδι aut simile quid oportuit, nihil extrico. Ea ipsa verba apud Plinium l.c. prætermissa sunt, ubi tamen et Lampsacus, et Alopeconnesus, et Elis commemorantur.

In Matronis versu (quem laudat Athenæus: Οστριά τ' ἤνεκιν, Θέτιδος Νηρηίδος ὕδνα. » Ostreaque attulit, Thetidis Nereidis tubera ») doricam ionicamque formam ἔστως nostri codices dederunt. Idem, in Diphili verbis, vocabulum ἔστω ignorant. In illis, ἐν Ἐλλησπόντῳ, φησὶν, οὔτε ὕδρον γίνεσθαι, οὔτε γλαυκίσκον, οὔτε θύμον, nihil mutant libri: nam quod ex θύμον, *thynum*, Natalis fecit, ni id prorsus operatum erratum est, ex ingenio interpretis fluxit. Miratus est igitur Casaubonus *glauiscum*, piscem, medium inter duas plantas, *tubera* et *thynum* nominari; quumque γλαύξ apud rhizotomos herbae nomen sit (conf. Hesych. in Γλαύξ, et ibi Interpp. not. 22), eo inclinabat, ut suspicaretur ab illa voce deductum fortasse nomen γλαυκίσκος quod hic ponitur. Cuius ego quidem vel dubitationis, vel suspicionis nullam causam vidi: *tubera*, et *glauisci* (pisces) sunt ex edulis delicatioribus ac paulo pretiosioribus (vide de *glauisco*, ne longius abeam, III, 402, b. et 403, b.): *thyms*, caepa, vel allium agreste; vulgarissimus præter mazam, nec is ingratus, tenuiorum Atheniensium eibus; unde de amicis et familiaribus inter tenuiores, eodem *thymo* vesci, proverbialiter dictum apud Aristophan. in Plut. 253. Quis deinde sit Nausiclides, qui commemoratur, prorsus mihi incertum; nisi Ναυσικλέην oportuisse suspicari licet. In huius dicto, quisquis fuerit, ubi ait μήτε ἔαρ, μήτε ἔλδους, quod pro ἔλδους folia posuit Natalis, quasi φύλλα legisset; idcirco variare libros, ait Casaubonus, et hanc lectionem sibi perplacare profitetur. In quorum neutro mihi probatur docti viri ratio: nam nec commendabile quidquam habitura illa lectio videtur, si vel maxime vetus aliqua codex exhiberet; et Natalis, sic reddens hunc locum, » unde neque ver, neque folia Nausiclidis desertum » satis ostendit, primum, ac nullum alium codicem h. l. nisi Venetam editionem ob oculos habuisse, tum vero, ipsum, quid vel l. geret, vel diceret, perinde nescivisse. Corruptam illam scripturam διὸ Ναυσικλίδους ἐραμῶν nullus codex MS. agnoscit: nostri recte cum eis quibus Casaub. usus est, sicut in ἔλδους consentiunt, ita et in id quod edidi, διὸ Ναυσικλίδων (vel Ναυσικλίδην, ut e suis citat Casaubon.) ἀρεσκύναι. Dicto vero illi, de quo quaerimus, vocabulo ἔαρ tropica quadam notione accepto, hanc fere vim inesse suspicatus sum: » non licere in illa regione vitam (in iuventute præsertim) laete degere; nec esse ibi amicos, quibuscum aut laute observari, aut aaltem tenuem caepam laetius comedere possis. »

Υδνόφυλλον, herbam quae supra tubera nascatur, commemoravit etiam Hesych. h. v. An bodie rei herbariae peritis comperta talia sit herba, quae tubum in terra latentium index sit, nescio.

Ασφόρεια, καθάπερ ὕδρον, μήκης, πῆξις, γεράνιον. In πῆξις, quod corrupte apud Theophr. legitur, latere id fungi genus quod πίζξ vel πίζος apud Nostrum, apud Plinium *peziza* dicitur, a Casaub. aliaque monitum est, et paulo ante a nobis observatum. Etiam χράνιον in Theophrasti libris

haud dubie corruptum est: pro quo γρᾶνισσιν ex Athenaeo, apud quem mox idem vocabulum eodem modo repetitur, Casaubonus legendum censuit; a quo parum discessit Salmasius, γρᾶνισσιν legens, Exercit. Plin. pag. 498. Esse autem γρᾶνισσιν (quam scripturam apud Athen. agnoscit etiam Eustath. ad Iliad. O, pag. 1020, 40) *tuberis* (ῥόδου) speciem quandam, mox ipse Atheus declarare videtur.

J. SCHWZIGHAEUSKE, *Animadversiones in Athenaei Deipnosophistas*, tom. I, pag. 416 seqq.

EXCVRSVS III

DE LASERĒ VETERVM

Ad ea Plinii verba lib. XIX, cap. 45:

*Ab his proximum dicitur auctoritate clarissimum laserpitium, quod Graeci silphion vocant, in Cyrenaica provincia reperi-
tum: cuius succum vocant laser; magnificum in usu medica-
mentisque, etc.*

Asa foetida Off., σάπιον Dioscoridis et Theophrasti, ὄρος Hippocratis, ἐνός Μεδιζός, Παρθιζός, Κυρηναϊζός nonnullorum, *laser* et *laserpitium* Plinii et Latinorum; *althit* Avicennae, σκαρδολάστρον quorundam recentio-
rum Graecorum, *kingh* Persarum et Indorum, *stercus diaboli* nonnullorum.
Est gummi-resinae species compacta, ceræ instar lenta et secura, ea
variis splendentibus grumis, partim albicantibus aut flavescentibus, partim
rufescentibus, incarnatis aut violaceis, in glebas grandiores coacta; odore
viroso, ad allium accedente, sed vehementiore; sapore amaro, acri, mor-
dace. Huius duae species prostant in officinis: una impura, turbida ac sor-
descens; altera pura, subrubens, translucens, quae multas elegantes, albas
lacrymas habet. Ea Persia et India orientali ad nos transportatur. Probat
recens, fragrans et foetida, non nimis pinguis, lacrymis, seu grumis puris
et translucidis referta. Vetus, unctuosa, nigra, opaca; arena, corticibus,
similibusque coinquinata reicienda est.

Celebris fuit ille succus apud Veteres non solum ad medicamenta, sed
etiam ad intinctus et embaumata. Eius duae species distinguebantur, ra-
tione loci ubi nascebatur: alius Cyrenaeus, qui in Cyrenaica Africae pro-
vincia colligebatur, praestantior: alius Medicus et Persicus, qui ex Media et
Perside afferebatur, vulgatio, et minoris pretii. Cyrenaeus odorem myr-
rhæ vehementem spirabat, teste Dioscoride: Persici odor magis virosus, ad
allii vel porri odorem accedens, unde scordolasarum dictus fuit. Non multum
a sagapeni odore discrepabat; quandoquidem Dioscorides sagapeni odorem
medium esse inter silphii et galbani odorem, et silphium sagapeno adulte-
rari narrat. Cyrenaeus itaque a Persico differebat, quod odorem minus vi-
rosum haberet, habitum oris, sicut vulgaris, non adeo inficeret, nec diu
odorem in ore superstitem relinqueret.

Succus Cyrenaeus iam Plinii tempore non amplius reperiebatur. Vnus
tantum caulis laserpitii tunc temporis in Cyrenaica provincia repertus Neroni
principi missus fuit. Nec iamdiu Romam aliud invehebatur laser, quam
quod in Perside, Media aut Armenia large nascebatur, sicut hodie adhuc
ibi nascitur.

Magna fuit inter scriptores controversia de asa foetida Off. utrum illa

esset silphium, laser, et succus Cyrenaicus Veterum, necne? Hae autem fuerant eorum dubitandi rationes :

1.º Quod laser apud Veteres tanta esset in existimatione, ut Cyrenaei Batio fundatori suo, obsequii et gratitudinis causa, silphii plantam obtulerint; et numisma cusum fuerit, in quo ex una parte Batti effigies expressa erat, ab altera Cyrenaei regnum et silphium Batio offerentes apparebant. Vnde proverbis: Batti silphium, et silphio dignus. Idemque Cyrenaei Delphis Apollini quotannis silphii caulem ex agri sui opibus offerebant.

2.º Quod inter condimenta palato magis grata, et inter medicamenta praestantiora, tum Cyrenaicum, tum Persicum et Medicum laser recenseantur. Quod Plinius testatur lib. XIX, cap. 45: « Ab his (tuberibus nempe et fungis) proximum dicitur auctoritate clarissimum laserpitium, quod Graeci silphion vocant, in Cyrenaica provincia repertum: cuius succum vocant laser; inagisicum in usu medicamentisque, ad pondus argenti denarii pensum. Multis iam annis in ea terra non invenitur, etc. Diuque iam non aliud ad nos inuehitur laser, quam quod in Perside aut Media et Armenia nascitur large, sed multo infra Cyrenaicum, etc. »

3.º Quod praestantissimum silphium, Cyrenaicum nempe, odore blando et gustu grato donatum fuisse a pluribus diceretur, in quo longe videretur discrepare ab assa foetida nostra; utpote graveolente, foetidissima, et omnibus nunc praesertim Europaeis adeo essecranda, ut stercus diaboli nominetur.

Verum si tanti fuerit pretii silphium apud Cyrenaeos, Graecos et Latinos, non minor est apud Persas et Asiaticos populos ferme omnes assae foetidae aestimatio: ea enim eibus deorum ab ipsis nuncupatur. Nec ad illam obtinendam durum illius messis laborem recusant, super aspera montium iuga, seu deurentis solis ardoribus per plures dies pererrantes.

Nec assa foetida silphium palato magis gratum fuit, quum odorem adeo virosium et vehementem exhalaret, ut *αἰσχυρὸν ποτάσιον* a nonnullis dictum fuerit. E contra Indi, quibus assae foetidae esus familiaris est, suaveolentem eam iudicant et pro re lautissimi saporis habent.

Praeterea non exigenda haec res est ad gustum nostrum. Multa enim, quae odore, quae sapore placuisse antiquo aevio liquet, quae hodie ingrata sunt ac foetent. Mali citrei odorem plerosque Veterum exasperatos esse scimus. Haec gustuum-morosa diversitas hodie quoque regnat. Multi ab allio in tantum abhorrent, ut halitum eorum pati nequeant, qui id esitaverint; tantum abest ut ipsi gustare sustineant. Aliis tamen adeo aspidum condimentum est, ut in carnes quibus vescuntur, illud passim infarciant: adeo verissimum est super saporibus non movendam esse disputationem. Eandem in odoribus levitatem nostra vidit aetas. Tam grata ante quinquaginta annos ex Muscho aromata ita obsoleverunt, ut posteris forsitan illius indoles obscura futura sit, quibus scilicet eiusdem graveolentiam seu noxium odorem cum pristina suavitate componere difficillimum videbitur.

Nec aliter iudicandum est de illo silphio praestantissimo Cyrenaico, cui nonnulli comparative sane odorem blandum et saporem gratum assignaverunt. Dioscorides succum Cyrenaicum Persico minus virosium esse dicit; sed odorem virosium non omnino illi denegat. A Persico in eo tantum dif-

ferre pronuntiat, quod animum non adeo inficeret, nec diu odorem in ore superstitem relinqueret, et quod lenissimum halitum daret.

Quum igitur de Persia ut loco natali laseris et assae foetidae hodie fere omnes conveniant; quum usus hodie idem sit apud Indos assae huius, qui apud Veteres laseris fuit, existimatin eadem; quum assa in Perside hac aetate eodem prorsus modo praeparetur, quo olim silphii succus; ac denique quum Cyrenaisi silphii succus a Persico non differat, nisi foetoris remissione: ideo concludendum est silphium, laser et succum Cyrenaicum Veterum, atque foetidam assam officinarum, non esse succos diversi generis, et inter eos perparum interesse discriminis.

Planta, quae Graecis silphium dicebatur, Latinis vero laserpitium, secundum Theophrastum et Dioscoridem, radice erat multa crassaque; caule, qui *maspetum* vocabatur, simili ferulae; foliis apio simili; semine lato et foliaceo: unde a quibusdam *φύλλον*, folium dicebatur; succus vero ex caule et radice profluens a quibusdam Graecorum *ὄπός* per excellentiam, et *ὄπός σιδήρου*, a Latinis laser nminabatur.

Omnes huius plantae partes in usum medicum et culinarium veniebant. Non tantum autem succum distinguebant ratione regionum ex quibus advehebatur, sed etiam ratione partis ex qua prodibat; sic alter ex caule *αρυίτζ*, alter ex radice *ρίζιτζ* dicebatur: vilior hic est. Sunt, inquit Theophrastus, veluti certae mensurae caedendae radices, quibus quantum conferre putant ad futuram caesuram reservantes, reliquum absciunt; quae quidem caedendae radices mensurae adhuc observantur in Persia, ut paulo post videbimus.

Verum enimvero quae ab illis auctoribus de illi succo eiusque planta scripta sunt, tantum adest ut illius historiam dilucidarent, ut e contra illam maiori obscuritatis caligine involverint. Garcias ab Horto folia coryli ipsi tribuit. Iacobus Bontius eundem succum ex duplici planta extrahit, scilicet ex planta quadam sarmentosa, salici aquaticae fere simili, et ex alia radicibus crassissimis raphanos referentibus et foliis tithymali. Quidam Mandesso unam esse fruticosam plantam, sarmentosam, foliis parvis orizae similibus dicit; alteram vero rapi foliis, colore viridi folia sicuum referente. Alii phillyrae speciem esse volunt. Vllusque nihil certi de hac planta pronuntiaverat, donec Engelbertus Kaempferus, dum Persiam et Indiam peragraret, indagandae huius herbae cupidine motus, 40 vel 50 milliarium iter emetiretur laboriosa peregrinatione, ac tandem genuinam et accuratissimam illius historiam et descriptionem in Amoenitatibus exoticis promulgaverit.

Planta sicut et succus in Persia *Hingisch*, et per Indiam *Hing* saepe indiscriminatim nuncupantur. Vsatius tamen est vocabulo *Hingisch* plantam, *Hing* ipsam lacrymam exprimere. Itaque *Hingisch* Persis: umbellifera, levisitico affinis, foliis instar poeoniae ramosa, caule pleno maximo, semine foliaceo, nudo, solitario, bractae urinae vel pastinacae simili, radice assam foetidam fundente, Kaempfer. Amoen. exotic. fascicul. III, 535. Radicem habet ad plures annos restibilem, magnam, ponderosam, nudam, extus nigram, in solo limoso laevem, in sabuloso scabram et quadamtenus rugosam, ut plurimum pastinacae instar simplicem, saepe paulo a capite duabus vel pluribus divaricationibus brachiatam, cuius fastigium e tellure pro-

minens fibris setarum instar surrectis, ex fusco rufis, rigidis, confertim stipatur velut in pencedano: cortex ei pinguis est, succosus, facile, dum radicem solo extrahis, abscedens, concavitate glabra et humida: substantiam obtinet ponderosam, instar rapae solidam candidissimamque, plenam succi pinguis, albissimi, foetidissimi, porraceo odore nares horride ferientis; qui ex ea collectus, Persis *Hingh*, Europaeis assa foetida appellatur. Folia sero autumno ex vertice progerminant sex, septem, et pro radice magnitudine plura vel pauciora, quae per brumam luxuriose vigent, adytoque vere exarescunt. Folium autem est ramosum, planum, longitudinis cubitalis, folii poeoniae ut plurimum figuram, levistici substantiam, colorem, et laevitatem exhibens: odorem obtinet succi odore remissionem, saporem cum amaritie et aromatica acredine hircosum. Structura constat ex scapo et ramo; scapus spithamalis et amplius longitudinis est, humano digito tenuior, quadamtenus striatus, nervosus, coloris herbacei, circa basim ex mutuo complexu canaliculatus, caetera teres. Ramus alas refert impariter adversas quinque, rarius septem, palmaris et amplius longitudinis, oblique surrectas, imas superioribus longiores: alae utrimque in lobes dividuntur incerto numero plures, inaequalis magnitudinis, oblongos, et quadamtenus ovatos, in aliis plantis perangustos, longiores, ad costam usque et largiori intervallo distinctos, adeoque pauciores et solitarios, quasi singula folia referant; in aliis vero latiores, breviores, et ob parciorem divisionem continuos: sinibus sive incisuris plerumque ovatis vel orbiculatis, pro vario naturae ludentis genio, qui saepe in foliis diversarum eiusdem speciei plantarum adeo discrepat, ut eiusdem speciei folia esse vix appareat. Lobi autem oblique surrecti sunt, subtilis angusto ductu per costae latera demissi, coloris ex glauco virentis, laeves, exsucco, rigidi, fragiles, prona facie subconcavi, nervo donati unico tenui, qui a costa per longitudinem inaequaliter decurrit, raro lateralibus aliis sociatus: magnitudo incerta est, quam reducere ad longitudinem triunciale, latitudinem plus minus pollicarem liceat. Ante radices interitum qui ut plurimum sera aetate evenit, una cum foliorum fasciculo emergit caulis simplex, rectus, teres, quodammodo striatus, glaber, herbaceus, in orgyiae (*brasse*), sesquiorgyiae vel maiorem longitudinem luxuriose exsurgens, crassitie in imo quanta manus complexum superat, ex qua paulatim factus tenuior in ramos paucos, hi vero in umbellas, ferulaceorum lege, divelluntur. Foliorum vestitur rudimentis per intervalla palmaria alternatim consitis, quorum bases latae, membranosae, turgidae, caulem inaequaliter et utcumque decussatim amplexantur, dilapsaeque impressis signant vestigiis genicula mentientibus. Medulla farcitur geniculis haud intercepta, copiosissima, candidissima, fungosa, paucis permixta fibris brevibus, vagis, in longum exprorectis. Umbellae pedali, aliae spithamali vel breviori stylo nixae in radios explicantur plusculos 40, 45, 20 in orbem dispersos; qui singuli quasi subalternas umbellas reddituri in radiolos paucos alios 5 vel 6 biuncialis longitudinis terminant, axillis brevibus tenuissimisque sustentantes semina nuda ac surrecta. Semen est planum, foliaceum, ex fusco rufum, figurae ovatae, sphondylii vel pastinacae hortensis semini non absimile, hoc tamen paulo maius et nigrius, quadamtenus pilosum sive asperum, tribus notatum striis, una per mediam longitudi-

nem, reliquis per fimbriam arcuato ductu ad apices utrinque productis: odore donatur exiguo, porraceo, sapore gravi, acute amarescente: medullans seu verum semen in medio fovet atram, compressam, figurae ex ovato mucroatae. Flores Kaempferus non vidit, sed ex aliorum relatione praeparvos dicit, et in albidum pallentes: auctor pentapetalos esse non dubitat.

In Persia haec planta nascitur; et omnia asa foetida quae in Europam affertur, ex sola Persia venit. Non ubique tamen reperitur, sed in duobus tantummodo huius regni locis crescit, nempe in campis montibusque circa *Heraat*, emporium provinciae *Chorasaan*, et in provincia *Laar*, supra montium iugum quod a flumine *Caur* usque ad urbem *Congo*, secundum Persici sinus tractum extenditur, duabus, tribus, pluribusve parasangis (3600 pas.) a littore. Vtrobique tamen succi ferax quocumque loco planta non est: sed circa *Heraatum*, ea saltem quae campestre desertum occupat; in tractu *Laarensi*, tantum illa quae crescit in montibus vicinis territorio et oppido *Diaguan*, quae his in regionibus ultra citraque germinat, vel succi inops est, non redditura colligenti operae pretium; vel si redditura fuerit, non colligitur. Ultra *Diaguum* herba dulcescere dicitur, et foetorem paene exuiat; adeo ut caprarum greges foliis vescantur avide, et eorum esu mire pinguescant. Solum amat sabulosum, cum intersperso limo aridum et saxosum. Raro in solo humido aut terra pingui reperitur.

Plantae duplicem nonnulli constituunt speciem: unam quae lacrymam stillat parcam, maiorem, odoris et virtutis debilioris, quae *Hus jeb* dicitur; alteram quae succum uberiorem profundit, pinguiorem, foetidiorum, ideoque praestantiorum. Verum Kaempferus illas plantas non differre nisi ratione soli natalis asserit.

Longaevitatem radici miram esse narrant, et aemulam vitae humanae; ex quo monstruam aliquando magnitudinem consequitur. Si loci conditio ferat, nec in ferulam (quod aliquando accidit) prima aetate effertur, longitudinem ulnae et perae humanae crassitiem assequi affirmant: quum mediae aetatis est, surae vel brachii; annuam vero pollicis crassitiem exhibere, cui longitudo proportionem semper respondeat. Nulla radix invenitur, quae ante ferulae productionem succum non fundat: si vero suo relinquatur fato, in caulem serius ocius assurgit, et semen gignit; quo producto, exhaustur radicis succus, arescit planta, atque radicitus moritur.

Omnis asa foetida nunc ex radice manat sauciata. Nulla autem ex caulibus, vel sponte fluens, vel ante expressa amplius colligitur; ac proinde nulla est amplius in scapariam et radicariam Veterum divisio. Radix quadriennio minor parum lactescit, et nunquam secatur: quo autem vetustior et maior, eo maiorem impertitur lacrymae copiam. In transversum dissecta summum discum perfundit lacteo suo succo: iospecta attentius, duplicem prodit substantiam, aliam firmiorem et fibratam, aliam magis spongiosam, congenerem et mollem. Exsiccatæ radici evanescit omnis mollior substantia; fibrata remanet, et in stipeam quasi medullam contrahitur, dum rugosus cortex de amplitudine sua parum amittit. Succus ex utriculis suis recena emanans, candidissimus, liquidus et pinguis est, eremore lactis exacte similis, adeoque omnis exsors lentoris: ad aëris vero solive contactum colorem subfuscum induit, et coalescens lentorem quoque, Foetor virtutis index;

quo maior est, eo meliorem assam testatur: at ille in recenti lacryma vehementissimus est, et cum eo quem concreta et antiquior redolet, qualem Europa recipit, nullo modo comparandus. Kaempferus affirmat unam recens effusae drachmam maiorem spargere fastorem quam centum libras vetustioris, quem siccum aromatarii nostrates venundant.

Theophrastus in sua Plantarum Historia refert certas esse caedendae radicis mensuras. Et revera certus modus certaeque mensurae in caesione radicis ad succi extractionem adhuc in Persia observantur. Ea est autem illius collectionis ratio a Kaempfero relata, quae absolvitur quatuor actibus seu excursionibus ex vicinis pagis ad Hingiferorum montium iuga.

1.º Collectores ad montes affluunt medio aprilis, quo tempore huius plantae folia pallescent, et a vigore suo in marcorem declinant; et per vasta montium spatia secedunt, procul sese dissociantes: ita ut qui ex compacto in communem censum colligere proposuerunt, seu singulae domus, seu familiae cognatae, seu vicatim et a pluribus initae societates, alium atque alium occupent montis tractum, quem ad messem inibi instituendam sibi assignant. Solet societas quatuor vel quinque hominum sibi vindicare circiter bis mille stirpes. In hoc tractu plantas unusquisque aemula alacritate adortus, primo terram quae radicem in circuitu proxime ambit, compactam videlicet, ope lignonis quo armatur, ad palmi spithamaeve profunditatem eruit; ita ut modica longitudine radix nudam se prodatur. 2.º Scapos foliorum transversa manu apprehensos intorquendo a radice avellit: ab impedimento quoque fibrarum quae hirsutam mitram referunt, radicis fastigium repurgat, quo remoto rugosam calvariam exhibet. 3.º Terram manu vel ligone rarefactam radici rursus ad verticem usque circumponit. Tum avulsa folia, et si quod aliud herbae genus adest, in fasciculos aptata his radicibus imponunt, supersedito lapide, ne a vento hic saepe vehementissimo longe lateque auferantur et dispergantur. Hoc opus est tegumento, quo a radiis solaribus radix nuda tuestur; quia ab iis semel percussa intra diem putrescit. Radicibus sic praeparatis (quod intra triduum fere absolvitur), collectores relictis montibus lares repetunt.

Elapso triginta vel quadraginta dierum intervallo, turba colligentium ad montes affluens specialiter secedit in loca quaeque sua, ut ex radicibus priori actu praeparatis liquoris tributum exigat. Instrumentis ad hoc necessariis muniri debent, scilicet cultro acutissimo pro radice reseccanda, spathula pugillari ferrea lata fronte ad abradendam lacrymam, patella seu calyculo femori affixo in quo succi ablatam portionem subinde recondant, et gemina corbe ex humero baiulanda pro reponenda et reportanda collecti succi annonae. Notandum est societatem unusquamque loci illius tractum quem messis suae deligit, atque ideo omnem in eo radicum copiam in duas classes dividere, circa quas, missa alterutra, alternis diebus occupetur; quandoquidem, ablato succo, radix unius diei integri intervallum requirit, tum pro recuperando quem transmittat liquore novo, tum pro effusi necessaria quadam inspissatione.

Collectores statim atque ad hunc locum pervenerunt, singuli singulas accurrunt ad radices; remotisque umbraculis, egerunt manu aliquam terrae ambientis portionem, quanta operationi obstat. Quo facto, radicis verti-

cem, quousque hirsutus fuerit, per transversum abscindunt; ita ut truncus discum exhibeat planum, eo quo easudans liquor post biduum excipiendus, aine defluviū periculo subsistere possit.

Tum ut in priore actu sauciatah radicem a sole rursus defendunt ea cautione, ne fasciculus herbaceus impositus discum attingat, hoc fine in arcum quodammodo cogendus, emanantem succum alioquin discussurus.

Postero die in alterum locum migrant, atque eodem modo radix truncatur, omnique studio rursus operitur. Tertiū die in priorem locum regressi, remotis umbraculis, liquorem in superficie depositum spatha extergunt, et subiade deponunt in receptaculum quod femori inhaeret. Tunc remota terrae accumbentis portiooe quanta sectioni obeat, arescentem disci superficiem resacent, ablato tantum orbiculo teouissimo vis culmum avenarum crasso. Satis enim est, si vel extrema, quae poros clauderat, superficies auferatur, qua non possiot prae siccitate oclusi ductus succum dimittere. Collectores subinde patellas deplent, et in receptacula maiora, vel in folia humi strata gummosum succum deponunt, ut soli expositus magis indurescat. Sic diversum a nativo candore colorem induit pro partium molliatē, et situ diverso qui torrentes radios inaequaliter admittit: radice cooperta, labor finitus est. Quarto die ad alterius loci radices redeunt. Gummosus succus colligitur; remoto terrae obstaculo, radices rescinduntur, rursusque conteguntur. Sicque secundus actus peragitur, singulas radices alternis diebus ter secando et succum his colligendo. Tunc radices per octo vel decem dies intactae relinquuntur; et annona omnis in corbes congesta, humeris incumbente pertica, domum transportatur, singulis quatuor vel quinque hominum societatibus spoliū librarum circiter quiloquaginta referentibus. Illius primae collectionis lacryma non habetur pro assa optima, sed inferioris notae.

3.º Postquam radicibus mora octo vel decem dierum pro recuperando succo indulta est, ad novam messem iterum auspicandam accedunt, ad radices primae classis; remotisque umbraculis et impedimentis terrae, nova colligitur lacryma; abscisoque summo orbiculo, vuloerata radix herbis operitur. Postero die secundam classem adeunt; et sic alternis diebus eadem operatio per tres vices in eadem radice instruitur, ac tandem radices denovo coopertae relinquuntur.

4.º Exacto domi triduo, collectores ad radices redeunt, et ambae radicū classes ter alternis diebus resecantur. Denique sectione intermissa, radicū reliquiae non opertae relinquuntur, libero aëri et radiis solaribus expositae, et brevi intermoriturae: sic Hingifera messis ut plurimum absolvitur. Nam si radices grandiores, id est, vicenariis maiores reperiantur, non tam cito dimittuntur, nisi postquam fere exhaustae fuerint.

Prisci medici multas et praeclaras virtutes laseri tribuerunt: narrant illud intus sumptum paralysi et nervorum vitia mederi, menses et urinam ciere, concoctionē ciborum plurimum conferre, mentem ab aegritudine recreare, venena telorum et serpentum extinguere, corpora pinguefacere, pesti et malignis morbis mederi, hydropi, ictero, pleuretidi, contractionibus spasmodicis, asthmati, respirationi difficili, tussi et raucedini conferre; externe admodum lienes tumidos resolvere, admotum vulvae menses mo-

vere, pedum clavos ferro circumscarificatos mistum cerae extrahere, venenatis vulneribus, animalium venenatorum ictibus, hulceribus non maturescentibus, carbunculis excrecentibus circa sedem, podagricis doloribus et rheumaticis plurimum conducere.

Garcias ab Horto et alij asserunt nullum medicamentum simplex per totam Indiam maiore in usu esse quam foetidam assam, tum in medicina, tum in condiendis cibis. Eam enim solent Indi fere omnes et praesertim Baneanes suis iusculis et oleribus commiscere, confricato primum ex ea lebete; nec alio condimento utuntur omnibus in cibis. Sumunt quoque assam tamquam medicamentum ad deiectionis appetitus fastidia tollenda, stomachum roborandum, flatus discutiendos et venerem excitandam.

Galenus tamen lib. VIII de Simpl. omnes silphii partes flatulentae essentialis esse pronuntiat, ac proinde coctu difficiles; foris tamen impositas corpori efficaciores esse et potissimum succum, cui admodum attrahentem facultatem tribuit, et praeterea vim excrecentias emolliendi et liquandi.

Plinius quoque laser cum cibis mistum difficilis coctionis accusat: inflationes et ructus producere, et urinae noxium esse dicit. Insuper illius usum in odontalgia timet, magno experimento hominis qui se ea de causa praecipitavit ex alto. Addit etiam laser tauros inflammare naribus illitis. Vnde nec temere externe admovendum est.

In Europa assa foetida non solum ex condimentis procul reicitur, sed etiam in medicamentis propter odoris gravitatem rarius usurpatur: utiliter tamen in colicis flatulentis, in hystericis affectionibus, quum externe, tum interne praescribitur. Convenit quoque pro pellendis mensibus, lochiis et secundinis: diaphoresim et sudores potenter movet: humores malignos a centro ad circumferentiam pellit, unde plurimum confert in febris malignis, variolis et morbillis: nervorum quoque affectionibus sicut et paralysi medetur. Praescribitur a granis xij ad 3j, vel etiam ad 3ii usque. In asthmate cum ovo sorbilli sumpta commendatur, et tamquam efficacissima praedicatur contra vim opij et caeterorum narcoticorum: odore mulieres a suffocatione hystERICA liberat: externe admota potenter emollit et resolvit; unde ad lienis tumores resolvendos commendatur.

Conf. *Tractatus de Materia medica*, auctore Geoffroy tom. II, pag. 606, seqq. et Garcias ab Horto apud Clusium, *Exotic*.

Laserpitium, Graecis dictum silphion, expressum est in multis Cyrenaicae provinciae nummis; hodieque frequens est in agris circa portum Cyrenarum, nunc *Derne*. Anno 1706 illud vidit observavitque Cl. Le Maire; diciturque *selphone*, vel *serpissione*; Arabibus *cefit*, aut alio nomine *zerra*.

Quod ad laser pertinet, in Perside, Media Armeniaque nascens, nobis dicitur *assa foetida*; et illa tantis in deliciis adhuc est in Oriente, ut regi Bisnagariae regionis diceretur cibus deorum, quod in Germania dicitur *stercus diaboli*. Vide P. Angelum de *S. Joseph*, in *Pharmacopoea Persica*. Brut. in notis ad hunc locum.

Post Cl. Geoffroy, nihil fere est quod de *lasere* Antiquorum, aut adici

nobis debeat, aut necessarium omnino videatur : est tamen quod ad Sprengelianam opinionem nos inclinare valeat virorum rei herbariae peritissimorum auctoritas, qui nempe *laserpitium Cyrenaicum* ad *Ferulam Tingitanam* referunt, *laserpitium* vero *Persicum* ad *Ferulam Assam foetidam* (*Postels. digyn.* gen. 539 Wild. *Ombellif.* Juss.) consentiente Sprengelin. Hic autem *Ferulam Persicam* esse dicit, ex qua forte *sagapenum* eliciebatur, ὅπως πῶς σαγαπένου, γεωμάρης ἐν Μεδίᾳ; x. τ. λ. Diosc. III, 95.

Laser tantopere apud Antiquos celebratum, Recentiorum investigationes fefellisse videbatur, nisi tandem peregrinatoris cuiusque in veterum plantarum historia versatissimi, cura accessisset. Plantam olim, quae in Libya tantum nascebatur, decreto publico ex solo patrio evehi vetabatur. Postea Cyrenaei libere hanc ad peregrinos tractus migrare siverunt; sed quum difficilia alio sub caelo viveret, fieretque deterior, *laseri Cyrenaico*, nihil pretii sui detractum est, quanquam olim pari argenti pondere rependebatur. Hic reponere placet, nec sine quadam iucunditate, nostra quidem sententia, lectores adierint, quae de *lasere* scripsit noster Bernardin de Saint-Pierre, quum laserpitii aliarumque plantarum, quas hodie nomine solo novimus, iacturam deploraret :

« Indépendamment, dit-il, des plantes propres à chaque site, et qui y sont sédentaires, il y en a qui voyagent et qui ne font que parcourir la terre. Ces pérégrinations se conçoivent aisément, si l'on suppose, comme c'est la vérité, que plusieurs d'entre elles ne donnent leurs semences que quand certains vents réguliers soufflent, ou à certaines révolutions des courants de l'Océan. Quoi qu'il en soit, je pense qu'il faut mettre dans ce nombre plusieurs plantes connues des Anciens, et que nous ne trouvons plus aujourd'hui. Tel est entre autres le fameux *laserpitium* des Romains, qui archaïaient son jus, appelé *laser*, au poids de l'argent. Cette plante, suivant Pline, croissait aux environs de la ville de Cyrène, en Afrique; mais elle était si rare de son temps, qu'on n'y en voyait presque plus. Il dit qu'on en trouva encore une sous le règne de Néron, et qu'elle fut envoyée à ce prince comme une grande rareté. Nos botanistes modernes croient que le *laserpitium* est la même plante que le *silphium* de nos jardins. Mais il est évident qu'ils se trompent, d'après les descriptions que les Anciens, entre autres Pline et Dioscoride, nous en ont laissées. Pour moi, je ne doute pas que le *laserpitium* ne soit du nombre des végétaux destinés à parcourir la terre, d'orient en occident, et d'occident en orient. Il est peut-être à présent sur le rivage occidental de l'Afrique, où les vents d'est auront porté ses semences; peut-être aussi, par les révolutions du vent d'ouest, sera-t-il revenu au même lieu où il était du temps d'Auguste, ou qu'il aura été porté dans les campagnes d'Éthiopie, chez des peuples qui n'en connaissent pas les propriétés prétendues admirables. Pline cite encore plusieurs autres végétaux qui nous sont également inconnus aujourd'hui. Nous observerons que ces apparitions végétales ont été contemporaines de plusieurs espèces d'oiseaux voyageurs, qui ont pareillement disparu. On sait qu'il y a plusieurs classes d'oiseaux et de poissons qui ne font que parcourir la terre et les mers; les uns, dans une certaine révolution de jours; les autres, au bout

d'un certain période d'années. Plusieurs plantes peuvent être soumises aux mêmes destins. Cette loi s'étend même jusque dans les cieux, où il nous apparaît de temps en temps quelque astre nouveau. La nature, ce semble, a disposé ses ouvrages de manière qu'elle a toujours en réserve quelque nouveauté pour tenir l'homme en haleine. Elle a établi, dans la durée et l'existence des différents êtres de chaque règne, des concerts d'un moment, d'une heure, d'un jour, d'une lune, d'une année, de la vie d'un homme, de la durée d'un cèdre, et peut-être de celle d'un globe : mais celui-là n'est sans doute connu que de l'Être suprême.

Confer, quoque nos. Castel, *Poème des Plantes* lib. IV, pag. 440. Ed. P.

EXCVRSVS IV

DE LACTVCIS VETERVM.

Ad ea Plinii verba, lib. XIX, cap. 38:

Lactucae Gracci tria fecere genera: unum lati caulis, adco ut ostiola olitoria ex his factitari prodiderint. Folium his paulo maius herbaceo et angustissimum, ut alibi consumpto intremento. Alterum rotundi caulis: tertium sessile, quod Laconicon vocant.

Voici comme le traducteur, Poinssinet de Sivry, a rendu ce passage :

« Quant aux laitues, les Grecs en ont distingué trois sortes. La première a la tige si large, qu'on en faissit, à ce qu'il disent, des portes de jardin. Ses feuilles sont plus longues que celles de la laitue commune, mais fort étroites, parce que la nourriture de la plante a été employée ailleurs. La seconde sorte a sa tige ronde. La troisième est basse, et de forme ronde, ce qui la fait ressembler à un siège. On la nomme laitue de Laconie. »

Les dénominations grecques données à trois sortes de laitues ne devaient pas concerner la forme de leurs tiges, quoique le terme de *caulis* eût été employé comme devant être le sujet des différences qui les caractérisaient. Ce n'est ni par la largeur, ni par la rotondité d'une tige, qu'on a dû distinguer les laitues. Ces distinctions n'auraient été d'autant plus extraordinaires, qu'elles n'ont jamais existé : car les tiges de toutes ces variétés de laitues ne présentent rien qui leur soit particulièrement affecté, et à quoi on eût pu donner une sorte de préférence. Mais quand même ces variétés n'eussent eu d'autres caractères que ceux de la tige, et que cette partie de la plante eût seule constitué ces différences, il ne serait pas naturel que ces différences provenant de la tige eussent servi de règle à des divisions ; parce qu'autrefois, comme aujourd'hui, la tige d'une laitue, considérée comme plante potagère, ou ce qui revient au même, une laitue qui monte est mise au rebut, et ne peut plus servir que pour la graine.

Je dis donc qu'il est invraisemblable que les Grecs aient choisi le montant de leurs laitues pour marquer les différences qu'on y observait. Dès-lors ces prétendues différences n'ont pas plus existé autrefois qu'à présent ; et, en effet, où trouverait-on cette sorte de laitue *platycaulis*, à tige large, c'est-à-dire, aplatie. Oserait-on soutenir que les Grecs en ont cultivé de pareille, et que c'était avec des tiges de cette largeur qu'ils construisaient ces petites portes de leurs jardins. S'il y avait eu effectivement une semblable variété à tige aplatie, pourquoi ne s'est-elle pas conservée jusqu'à nos jours ? pourquoi n'en voit-on plus nulle part de pareille ? et pourquoi la cause qui

l'a produite ne se renouvelle-t-elle plus? c'est que cette variété, comme je l'ai déjà dit, n'a jamais existé; parce qu'elle n'est point dans la nature, et qu'il répugne qu'une espèce produise des variétés qui conservent entre elles des oppositions constantes, fondées sur des caractères invariables. Mais, avant d'entrer dans un plus grand détail, je vais éclaircir un fait qu'on pourrait m'objecter: cet éclaircissement servira de réponse à l'objection que je suppose.

Les botanistes se sont servis du mot *fasciatus* pour désigner un accident que des plantes ont quelquefois donné lieu d'observer sur leur tige, qui, quoique naturellement arrondie, s'aplatit au point qu'elle ne présente que deux surfaces. La buglosse, la vipérine, quelques titymales, et autres plantes, offrent des exemples de cet accident. Sous cet aspect elles ont la forme d'un long éventail, ou d'une large bande dans laquelle se confondent les rameaux de la plante, et dont la surface est parsemée de feuilles et de fleurs qui lui sont adhérentes. Mais ce changement, ou plutôt cette dégénération, qui est l'origine d'un nouveau type, nait d'un accident particulier occasionné par un moule. Qu'on se figure un passage à travers lequel une plante naissante, dont la tige sera herbacée, ne pénétrera que difficilement; si l'espace formé par ce passage est étroit et long, la tige se moulera sur ce vide, et de ronde ou de carrée qu'elle eût dû être, elle sera plate. Mais cet accident se borne à elle seule, et une telle monstruosité cessera pour ne se reproduire que par la même cause.

Cette objection ne servirait de rien, si on la faisait pour réaliser l'aplatissement de la laitue, lequel peut avoir lieu comme celui des plantes dont je viens de parler; mais qui, dans ce cas, ne serait opéré que par le même accident, sans qu'il en résultât une variété propre à se perpétuer par la voie de la génération. Il pourrait donc se faire qu'un individu de laitue acquit une tige large, si cette tige lors de son premier développement était obligée d'enfiler une ouverture étroite et longue, capable de résister à la force de la plante naissante. Mais une telle laitue ne transmettrait point aux graines qu'elle produirait cette forme aplatie, effet de la gêne qu'elle a éprouvée à mesure qu'elle sortait de terre.

Je vais au devant d'une objection qu'on pourrait encore m'opposer. Par exemple, cette variété de la poirée à large côte qui se perpétue, et qui offre une sorte de mets dont on ne fait usage qu'en pareil cas.

Cet exemple est bien différent de celui de la laitue. Dans celle-ci il s'agit de la tige, et dans la poirée il est question de la côte, qui est naturellement aplatie: ainsi toute la différence consiste dans le plus ou le moins. Quand cette côte devient si large, elle ne fait qu'empiéter sur la feuille, aux dépens de laquelle elle acquiert cette largeur; mais elle ne change rien à sa forme ordinaire; et, sans se dénaturer en aucune sorte, elle obtient une plus grande dimension.

Il n'y a donc rien là qui justifie la prétendue variété de la laitue, d'autant moins vraisemblable, qu'elle répugnerait à tous les principes.

M'alléguera-t-on que cette laitue à tige plate était une espèce et non une variété, je demanderais d'où vient qu'elle ne se trouve plus nulle part, et d'où vient qu'elle n'a d'autre représentant parmi nous que la laitue longue,

comme la laitue ronde et la laitue pommée sont les représentans de celles qu'on appelait *rotundiculis* et *sensilis*.

La laitue considérée comme plante potagère n'est guère recommandable que par sa feuille, encore faut-il qu'elle parte du collet de la racine, et qu'elle soit jeune et tendre, sans quoi elle perd tout son prix. Aucune autre partie de la plante n'a donc pu mériter l'attention de ceux qui ont distingué les variétés dont elle pouvait être susceptible. Autrefois, comme à présent, on a dû être frappé de toutes ces différences. Mais qui s'aviserait aujourd'hui de les rechercher dans la forme d'une tige, au préjudice des marques sensibles qu'offre le feuillage, qui, au premier aspect, se décèle, tandis que la tige ne présente aucun trait remarquable.

S'il était vrai que cette partie, chez les Grecs, eût été le signe distinct de ces laitues pour les reconnaître, il aurait fallu attendre qu'elles eussent poussé leurs tiges, et, ce qui revient au même, qu'elles n'eussent plus été bonnes à manger: or, je demande s'il est vraisemblable qu'une dénomination ait été choisie de préférence sur la tige d'une plante plutôt que sur ses feuilles, tandis que les caractères dérivés de la tige doivent être regardés comme nuls, tandis que l'apparition de cette tige met la plante même au rebut, tandis enfin que nous voyons aujourd'hui l'application de ces caractères, faussement tirés de la tige, se produire sur la feuille.

Mais, en tout ceci, il ne s'agit que d'une erreur de mots. Les Grecs, par ceux de *platycaulos*, de *sphaerocaulos*, n'ont pas prétendu distinguer leurs laitues par la forme de leurs tiges. J'ai fait voir assez sensiblement que cette distinction ne pouvait avoir eu pour objet une partie si peu sujette à des changements remarquables; et, en effet, je le répète encore, quel cas fait-on d'une laitue montante? quelle sorte de mérite peut-on lui accorder, si on en excepte celui de la propagation?

Il est donc hors de doute que les Anciens n'avaient envisagé en tout ceci que la forme du feuillage de la laitue, et nullement celle de sa tige qui ne se montrait pas encore, quand cette herbe passagère réunissait ses meilleures qualités.

Le mot *caulos* n'était pas uniquement approprié à la tige d'une plante, il désignait le chou par excellence. Chez les Latins (1) ce même terme était synonyme de *thyrsus*, et n'était par conséquent point borné comme le mot français *tige* à exprimer une seule partie de la plante: il avait une signification bien plus étendue, et s'appliquait, comme nous l'avons déjà remarqué, à la totalité d'une herbe, ou à quelqu'une de ses parties, telles que les feuilles et les côtes de ces mêmes feuilles.

Pline me fournit une preuve de ce que j'avance:

Inventum omnes thyrsos vel folia lactucarum prorogare uretis conditos.

Il résulte, de ce passage, que le thyrsus n'était pas seulement une sorte de tige, mais quelquefois un feuillage. Or, si le *caulos* des Grecs est aussi le *caulis* et le *thyrsus* des Latins, ces thyrses dont parle Pline, et qui ne sont autre chose, selon lui, que des feuilles, n'ont rien qui doive les faire diffé-

(1) *Olus caulesque quibus nunc principatus hortorum apud Græcos, in honore fuisse non reperio.* Plin. lib. XIX, cap. 8.

rer de ces laitues qu'il appelle *laticaulis* et *rotundicaulis*, puisque nous venons de dire que ces trois termes de *caulis*, de *thyrsus* ou de *folium* expriment chez Pline la même chose.

Sur cet article le traducteur est en défaut, parce qu'il distingue les thyrses des feuilles, malgré la particule *vel*, qui ne peut être rendue que par celle de *ou*. Voici comment il a traduit cette phrase :

« On a imaginé de conserver dans des pots de terre les tiges et les feuilles de laitue. »

Mais je demande s'il y a apparence qu'on se soit jamais avisé de conserver des tiges de laitue, puisque, comme tout le monde le sait, une laitue montante est une laitue de rebut ; n'est-il pas visible que *thyrsus* et *folia* signifient ici la même chose, et avec d'autant plus de raison, que la laitue ne poussant ordinairement qu'une tige garnie de plusieurs feuilles, Pline n'aurait pas employé le terme de *omnes* à l'égard de la tige, comme il s'en est servi à l'égard des feuilles qui sont nombreuses dans le sens de cet auteur. *Omnes thyrsos* signifie la plante en entier, qui, dans cet état, n'était composée que d'un assemblage de feuilles.

Par tout ce que je viens de dire, je crois avoir assez établi qu'il n'a pas été question chez les Grecs ni les Romains de la tige de la laitue, par rapport aux différences dont cette plante était susceptible. Mais quelles sont ces parties qui ont dû alors comme aujourd'hui être choisies de préférence ? Ce sont celles sur lesquelles s'impriment principalement ces marques qui les distinguent, marques faciles à reconnaître. Leur simple indication me paraît expliquer un texte jusqu'à présent mal entendu.

La laitue grecque, appelée en latin *laticaulis*, se rapporte à une des laitues longues. Sa feuille, selon Pline, est fort étroite, mais, en revanche, sa côte est très-large, et semble s'être accrue aux dépens de la partie restante, *ut alibi consumpto incremento*. Le traducteur de Pline, qui a cru que ce mot *laticaulis* signifiait *tige large*, s'est imaginé que les feuilles de cette laitue n'étaient étroites, que parce que la nourriture de la plante avait été employée ailleurs, c'est-à-dire, à la tige : mais s'il était vrai que ces feuilles n'eussent été étroites, que parce que la tige absorbait la plus grande partie de la nourriture de la plante, celles de ces feuilles qui ont précédé la tige, ne devraient pas être étroites, puisque cette cause ne subsistait pas encore : quelle pouvait donc être cette partie de la plante qui, selon Pline, rendait la feuille étroite, *consumpto incremento*. N'est-il pas visible que c'était la côte de la feuille toujours existante, plutôt que la tige, qui, comme nous l'avons si souvent répété, ne pouvait servir absolument qu'à la fructification ; qu'autrefois, comme de nos jours, on ne laissait croître que pour en recueillir la semence.

Cette laitue, que nous appelons longue, est la même que celle des Grecs à large côte. La variété s'en est conservée avec ce principal caractère, qui consiste à avoir une grosse et large côte. *Longioris has (græcos) folii, caulisque lati*, dit Pline quelques lignes plus bas. Sur quoi je remarquerai encore que le mot *caulis*, au lieu de se rapporter à la tige de la plante ; se réfère visiblement à la feuille, et que cette prétendue tige de la feuille n'est autre chose que sa côte.

La laitue ronde, *rotundicaulis*, a ses tiges plus arrondies, et ses côtes beaucoup plus étroites que la précédente. Si on traduisait *rotundicaulis* par tige ronde, cette expression ne présenterait aucune idée applicable à la forme de cette laitue, qui n'a reçu cette dénomination qu'à raison du port général de son feuillage, auquel a trait le mot *caulis*, qui, chez les Grecs, avait une acception beaucoup plus générale que chez les Latins, quoique ceux-ci en l'adoptant ne l'aient pas restreinte à la tige, et s'en soient servi pour désigner tantôt le chou en entier, ou d'autres herbes potagères. Quoi qu'il en soit, il est bien certain que la tige de cette laitue ne peut avoir contribué en rien à l'appellation qu'elle avait reçue.

La laitue de Laconie, qui est plus basse que les autres, et que Pline caractérise assez par le mot *sessilis*, n'est pas de forme plate, comme le prétend son traducteur, qui veut encore qu'elle ressemble à un siège. C'est faute d'avoir compris cette signification, qu'on lui en donne une aussi ridicule qu'étrange : car c'est tout comme si l'on disait d'une personne assise qu'elle ressemble à une chaise. Cette laitue de Laconie n'avait été appelée du nom de *sessilis*, que parce qu'elle s'élevait moins que les autres, ce qui la rapprochait de la terre, et l'y faisait paraître comme assise.

Je ne suis entré dans ce long détail, que parce qu'il m'a paru que personne ne s'était occupé jusqu'à présent de fixer l'opinion que les Grecs et les Latins avaient eue au sujet de cette plante potagère, sur laquelle la culture a tant de prise. Mais je ne puis terminer cet article, sans citer un passage qui ne trouvera point de contradicteurs :

« Nam ut vel omnibus coquis notum est, quo vetustior fuerit lactuca, eo amarior evadit, qui fit, ut, quum excaulescere coeperit, epulia non amplius sit idonea, quare tum culinis abdicatur. » Tragi Hist. Plant. pag. 258.

Il ne resterait donc d'autre ressource pour justifier le sentiment qu'on a embrassé, et contre lequel je me suis élevé, que de prouver qu'autrefois les laitues étaient meilleures quand elles avaient développé leurs tiges, à moins qu'on ne prétendît, au défaut de cette preuve, que le goût des Anciens fût différent du nôtre, et que ce qu'ils estimaient alors est aujourd'hui déchu de son mérite.

Plinius, lib. XIX, cap. 39:

Neque ex eodem genere possunt dici, neque ex alio intubi, hiemis patientiores, virusque praeferentes, sed caule non minus grati.

« Sans qu'on puisse dire que les chicorées sont du genre des laitues, on ne saurait dire non plus qu'elles soient d'un autre genre. Elles supportent mieux l'hiver. Leurs feuilles ont un goût fâcheux ; mais leurs tiges ne sont pas moins bonnes que celles de la laitue. »

(Conf. POINSINET DE SIVRY, *ibid.* cap. 8, pag. 117.)

Ce que nous venons de dire de la laitue, s'applique encore mieux à la chicorée, dont la tige dure et coriace n'a pas été autrefois plus recherchée qu'elle ne l'est de nos jours. Pour peu qu'on réfléchisse, on jugera qu'il s'agissait de toute autre chose que de la tige, et que cette partie de la plante en était exclue toutes les fois que la chicorée était bonne à manger.

Plinius, lib. XIX, cap. 40:

Species summa (betæ) in latitudine.

« Ce sont les plus larges poirées qu'on estime les plus belles. »

(Conf. POINSINET DE SIVAT, *Ibid.* cap. 8, pag. 118.)

Quoique Pline ne se soit pas expliqué touchant la partie qui, en s'élargissant, donnait lieu à cette préférence, j'estimerai qu'il s'agissait de la poirée à large côte qu'on mange en friture, et qui a cet avantage sur celle dont la côte est étroite.

Ex notis inclitis Cl. Gerardi.

EXCVRSVS V

DE LAPSANA, SIVE CHARA

Ad es Plinii verba lib. XIX, cap. 41 fin.

Nec non olus silvestre est trium foliorum, divi Iulii carminibus præcipue iocisque militaribus celebratum: alternis quippe verbis exprobravere lapsana se vixisse apud Dyrrachium, præmiorum parsimoniam cavillantes: est autem id cyma silvestris.

Locus Caesaris est, de Bello Civili III, 48: « Est etiam genus radicis inventum ab iis qui fuerant cum Valesio, quod appellatur chara, etc. » (Conf. Caesar. t. II, p. 253 edit. nostræ.)

Multa et varia de hoc genere plantarum coniectare D. Vossius, et Oberlinus, in Mantissa observationum pag. 828 editionis suæ. Optime, quidquid difficultatis supererat, extricavit Vir Cl. Cuvier, cuius auctoritas, quæ tanti momenti est in his omnibus quæ ad naturalem historiam pertinent, nulli sane hic detrectabitur: « Le *Chara* dont parle César était une racine qui se mangeait cuite dans du lait: et d'après un passage de Pline (liv. XIX, ch. 41), la plante dont les soldats de César se nourrirent près de Dyrrachium, et que Pline nomme *lapsana*, était une espèce de chou sauvage. Or il existe, à l'état sauvage, dans toute la Hongrie, une plante de la famille des choux, dont les racines, longues quelquefois de quatre pieds, et grosses comme le bras, se mangent cuites dans du lait, et servent d'aliment dans les temps de disette. Clusius l'a décrite imparfaitement sous le nom de *Tagaria Fugarica* (Caroli Clusii rariorum Plantarum Hist. lib. VI, p. 491, cap. 44). M. Jacquin en a donné une meilleure description sous celui de *Crambe Tataria* (Nic. Jos. Jacquin, Miscellanea Austriaca vol. II, p. 274). M. Thiébaud de Bernaud a lu en 1814, à l'Académie des Sciences, un Mémoire pour prouver, ainsi que Clusius l'avait soupçonné, que cette plante est le *Chara* de César, et la chose me paraît incontestable. Pour bien entendre le passage de Pline, il faut substituer aux mots *trium foliorum* qui sont dans l'édition de Hardouin, le mot *triumphalis* tiré de quelques manuscrits et approuvé par Daléchamp. Il donne seul un sens raisonnable. Le *Chara* des botanistes modernes, ainsi nommé depuis Vaillant, est une petite herbe aquatique qui n'a rien de commun avec celle de César ». G. CUVIER.

EXCVRSVS VI

DE ASPARAGO ET CORRUDA

Ad ea Plinii verba lib. XIX, cap. 42 :

Est et aliud genus incultius asparago, mitius corruda, passim etiam montibus nascens, etc.

Poinsinet de Sivry a rendu ainsi ce passage :

« Il y a une autre sorte d'asperge qui ne tient pas tant du cultivé que celle des jardins, mais qui est plus douce que l'asperge sauvage : elle croît communément sur les montagnes. »

Pline parle visiblement ici de l'espèce naturelle des asperges qui ne diffère de celle des jardins que par le défaut de culture, et qui croît sur les montagnes. Cette espèce, ajoute-t-il, ne se cultive point, et n'est point piquante comme le *corruda*. Le vrai sens d'*incultius* se trouve déterminé par le lieu natal de cette asperge, qui vient communément sur les montagnes. Il faut, par conséquent, le rendre par le mot *inculte*. Mais cette asperge, quoique inculte, a les feuilles molles, en quoi elle diffère du *corruda*, qui est une autre sorte d'asperge dont les feuilles sont très-roides : il ne faut donc pas traduire *mitius* par *plus douce*, parce que les feuilles du *corruda*, au lieu d'être douces, sont piquantes. Ainsi ces deux termes d'*incultius* et de *mitius*, bien loin d'exprimer un rapport, marquent une différence, et quoiqu'ils soient au comparatif, ils ne doivent cependant avoir qu'une acception positive.

Le *corruda*, comme j'ai dit, est une espèce d'asperge différente de celle qui croît sur les montagnes. Celle-ci est appelée par les botanistes *asparagus silvestri tenuissimo folio*, et ne diffère de celle des jardins que parce qu'elle n'est pas cultivée. L'autre asperge, appelée *corruda*, est l'*asparagus foliis acutis*, auquel on peut joindre quelques autres espèces d'asperge qui croissent dans les pays chauds, dont les feuilles ressemblent à des épines, et sont tout aussi piquantes.

On voit par là combien est défectueuse cette version, dans laquelle on suppose 1.º que cette asperge de montagne ne tient pas tant de la cultivée que celle des jardins, tandis que son lieu natal exclut toute apparence de culture ; 2.º qu'elle est plus douce que l'asperge sauvage, sans qu'on spécifie si cette douceur vient du goût qu'elle a, ou de la nature de la feuille, qui doit être douce au toucher ; 3.º où l'on traduit *corruda* par asperge sauvage, tandis que l'asperge qu'on oppose à ce *corruda*, bien loin d'être domestique, est à coup sûr sauvage, puisqu'elle croît sur les montagnes.

Voici comme il me paraît que ceci devrait être rendu :

« Il y a une autre sorte d'asperge qui vient sans culture, et qui croît sur les montagnes : elle n'est point piquante comme le *corruda* ».

Cet article a donné lieu à une note, dont voici un extrait :

« L'asperge a à peu près le même nom dans toutes les langues, si ce n'est que les Latins l'appellent aussi *corruda* ».

Le mot *asparagus* est générique et collectif. Il est générique, en ce qu'il désigne toutes les espèces d'asperges dont l'ensemble constitue le genre. Il est collectif, parce que sous ce nom les Anciens comprenaient les pousses, les bourgeons, les tiges tendres de plusieurs plantes cultivées, et de celles surtout qui ont de l'analogie avec l'asperge, et dont le développement est le même.

Le nom de *corruda* a été donné à quelques asperges, mais non à celle des jardins, ni à celle des montagnes, de laquelle celle des jardins dérive. Celle-ci a conservé le nom d'*asparagus*, et on a donné celui de *corruda* à d'autres espèces qui croissent dans les pays chauds, dont les unes ont leurs feuilles roides, et les autres leurs tiges garnies de piquants ou de feuilles piquantes. C'est donc par défaut d'attention qu'on a prétendu que les Latins appelaient *corruda* toute sorte d'asperges. On aurait dû préalablement distinguer les espèces, assigner le nom de *corruda* à celles qui avaient été ainsi nommées, et ne point donner une signification aussi étendue à un mot inapplicable à l'espèce, et aux variétés qui ont toujours conservé le nom d'*asparagus*.

Ex notis ineditis Cl. Gerardi.

EXCVRSVS VII

DE CAREO.

Ad ea Plinii verba, lib. XIX, cap. 49 :

Peregrinum et Careum, gentis suae nomine appellatum, culinis principale. In quacumque terra seri vult, ratione eadem, qua olusatrum. Laudatissimum tamen in Caria, proximum Phrygia.

Dans la supposition que le *careum* de Pline était notre *carvi*, on a jugé à propos de donner la description de cette plante d'après l'auteur d'un dictionnaire d'histoire naturelle (Conf. Poinssinet de Sivry, cap. 8, pag. 142.). Mais comme cette description n'est pas des plus fidèles, j'ai cru devoir relever les inexactitudes qui s'y rencontrent.

« C'est une plante qui pousse plusieurs tiges hautes d'un pied et demi, rondes, rameuses, nouées, carrées et vides, »

Le *carvi* n'a qu'une tige rameuse; ses branches, qui ne sont point des tiges, ne peuvent être en même temps rondes et carrées: elles sont cylindriques et cannelées.

« Ses feuilles naissent comme par paires le long d'une côte, et découpées menu. »

Les feuilles du *carvi* sont alternativement comme celles des plantes ombellifères, dont il a tous les caractères. Les divisions de ces feuilles sont d'abord opposées, mais les sous-divisions sont alternes.

« Les fleurs qui sont blanches, disposées en lis, naissent sur des ombelles soutenues aux sommets de la plante. »

Les fleurs du *carvi* n'ont aucun rapport avec celles du lis, sous quelque aspect qu'on les envisage; et, de toutes les plantes liliacées, il n'y en a aucune qu'on puisse comparer, je ne dirai pas seulement au *carvi*, mais encore à quelque ombellifère que ce soit.

Qu'entend-on par des ombelles soutenues au sommet de la plante? Est-ce que les ombelles ne font pas partie de la plante, et n'en constituent-elles pas la sommité?

« A ces fleurs de peu de durée succèdent des graines longuettes, convexes d'un côté, concaves de l'autre, ornées de trois cannelures d'un verd obscur, d'une odeur de fenouil, etc. »

Les graines du *carvi* ne sont point concaves; elles sont aplaties du côté où elles se touchent. *Hinc gibba, inde plana*, dit Tournefort, et c'est à peu près ainsi que s'exprime Linné: *inde convexa, inde plana*.

En voilà plus qu'il n'en faut pour juger du mérite de cette description, qui a été copiée sur celle qu'on peut lire dans le traité des drogues de Lemery, passable pour son temps, et qu'on aurait pu absolument parler faire

figurer encore dans ces notes sur Pline. L'auteur de ce dictionnaire n'a pas voulu paraître entièrement copiste de Lemery, et il a eu tort; partout où il a mis du sien ses bévues sont lourdes, nous allons voir.

1.º Lemery ne dit point que les tiges du carvi soient rondes et carrées; il les fait seulement carrées.

2.º Le même auteur ajoute que ses fleurs sont disposées en fleur de lis; mais cette comparaison n'a point la fleur du lis pour objet, c'est la fleur de lis des armoiries que Lemery désigne, dont tout le monde connaît la forme, qui a des traits assez marqués avec les fleurs de la plupart des ombellifères, dont les pétales sont inégaux, et qu'à raison de cette inégalité on appelle fleurdelisées.

Au lieu de copier exactement Lemery, on a retranché du mot *fleur de lis* celui de *fleur*, et on a dit que les fleurs du carvi étaient disposées en lis, sans même faire attention à la particule *de*, qui indiquait le rapport évident avec la fleur de lis des armoiries.

3.º En parlant des sommets qui soutiennent les ombelles, Lemery rapporte ces sommets aux tiges; mais il se garde bien de dire que les ombelles sont soutenues aux sommets de la plante.

4.º Et finalement le même auteur n'assure pas que la graine soit concave; mais ce qu'il ne sait point, quoiqu'on n'en dise mot dans cette description que nous venons d'analyser, c'est que la racine du carvi est longue, charnue, assez grosse.

Ex notis ineditis Cl. Gerardi.

EXCVRSVS VIII

DE RAPHANO, BRASSICA, NAPO, etc.

Quum in Clar. Gerardi notis ineditis, multa notatu digna nobis viderentur, de raphano, brassica, etc. quae in notulis nostris locum non obtinerent, operae pretium fore duximus, omnia haec uno sub titulo comprehendere, capitibus accurate notatis.

Plinius, lib. XIX, cap. 36 :

*Raphanus utique iucundior detractis foliis antequam
decaulescat.*

« Du moins il est certain que les raiforts sont meilleurs quand on les effeuille, avant qu'ils ne perdent d'eux-même leurs tiges. »

(Conf. FOURMISTY DE SIVAT, *ibid.*, cap. 7, pag. 406.)

Rien de plus déplacé que cette remarque, s'il faut lire *decaulescat*; mais en substituant *caulescat*, elle présente un sens raisonnable. On sait que le raifort, ou pour mieux dire sa racine, n'est plus mangeable quand sa tige est formée, que cette racine devient spongieuse, et perd de sa bonté en proportion de l'accroissement de la tige. Quel avantage retirerait-on de cette pratique, qui consisterait à effeuiller les raiforts avant qu'ils perdisent leur tige, puisqu'il suffit qu'ils commencent à la pousser pour cesser d'être bons à manger. Il paraît donc que Plin doit avoir conseillé d'effeuiller les raiforts avant qu'ils soient montés. Cette manœuvre, en retardant la pousse, tourne au profit de la racine, qui s'accroît davantage; ainsi tout porte à croire que ce passage a été altéré. Selon l'expression du texte adoptée ici, on ne pourrait se défendre de juger qu'autrefois, pour avoir de meilleurs raiforts, on attendait pour les effeuiller, non seulement que leur tige eût acquis une parfaite maturité, mais qu'elle fût même à la veille de se dessécher, ce qui bien loin d'être la marque de leur bonté, n'est qu'un signe de réprobation.

Plinius, lib. XIX, cap. 41 :

*Genera eius (brassicae, Cato) facit tria: unam extentis
foliis, caule magno.*

« Et quant à leurs différentes espèces (de choux, Caton) il en établit trois : les uns ont la feuille grande et la tige longue. »

(Conf. POINSINET DE SIVRY, *ibid.* cap. 8, pag. 120.)

Ce chou, selon Caton, a une grosse tige, *caule magno*. Cette tige peut même être raccourcie, sans cesser d'être grosse ; ce qui est bien différent d'une longue tige, qui devient souvent d'autant plus grêle, qu'elle s'allonge davantage.

Plinius, lib. XIX, cap. 41 :

*Tertiam (brassicam) minutis caulibus, lenem, teneram,
minimeque probat.*

« Les derniers (choux) dont il fait le moins de cas sont doux et tendres, et ont la tige menue. »

(Conf. POINSINET DE SIVRY, *ibid.* cap. 8, pag. 120.)

Si ces choux étaient doux, c'eût été une marque de leur bonté, qui n'aurait pas dû les faire mettre au dernier rang, puisque d'ailleurs ils avaient la qualité d'être tendres. Mais il s'en fallait de beaucoup qu'ils eussent cette douceur dont on les gratifie d'après l'épithète de *lenis*, laquelle ne concerne uniquement que la surface de la feuille, qui était lisse et douce au toucher. Un passage de Caton plus étendu, et qu'on ose citer, décide la question. La voici :

« Item est tertia, quae lenis vocatur, minutis caulibus, tenera tenuioribus foliis, et acerrima omnium est istarum, tenui sulco vehementissima. »

On voit donc bien positivement, par ce que dit Caton, que cette troisième sorte de chou ne pouvait pas être douce, puisqu'elle était *acerrima omnium* ; ce qui n'empêchait pas qu'elle ne fût lisse et tendre : ces deux qualités ne sont pas incompatibles avec l'âcreté qui peut dominer dans une plante.

Plinius, lib. XIX, cap. 44:

*Cymas a prima sectione praestat (brassica) proximo vere.
Hic est quidam ipsorum caulium delicatior teneriorque cauliculus.*

« Après avoir été coupés une fois, ils poussent (les choux) des tendrons au printemps suivant. Ces tendrons viennent à l'extrémité de la tige, et sont très-délicats. »

(Conf. POISSINET DE SIVRY, *ibid.* cap. 8, pag. 122.)

Si les choux poussent des tendrons après qu'on les a coupés, ces tendrons, qui ne sont que de jeunes tiges selon Pline, ne peuvent point sortir de l'extrémité de la tige du chou, puisqu'on ne les obtient qu'en rasant ce chou. Or, ces tendrons ou tiges naissantes qui remplacent celle qui a été coupée, bien loin de venir de l'extrémité d'une tige, ne peuvent partir que de la racine, ce qui est bien différent.

Plinius, lib. XIX, cap. 44:

*Praecipuus fit caulis sapore ac magnitudine, primum omnium
si in repastinato seras: dein si terram fugientes cauliculos
seces.*

« Celui qui veut avoir des choux bien gros, et d'un bon goût, doit d'abord les semer dans un terroir qui ait eu deux façons; ensuite il doit leur couper les premières tiges qui sortiront. »

(Conf. POISSINET DE SIVRY, *ibid.* cap. 8, pag. 122.)

Pline ne dit point qu'il faille couper les premières tiges qui sortent, mais celles qui fuient la terre, c'est-à-dire celles qui n'y tiennent presque point, dont les racines sont superficielles, et hors d'état de renforcer une plante naissante. Au surplus, on ne trouve rien dans le latin qui soit applicable à cette pratique, laquelle consisterait à couper les premières tiges de choux, et on ne peut guère comprendre quelle sorte d'avantage elle procurerait.

Plinius, lib. XIX, cap. 44:

Caetera genera (brassicae) complura sunt. Cumanum sessili folio, capite patulum.

» Au reste, il y a plusieurs sortes de choux : ceux de Cumes jettent leurs feuilles sans pédicules, et ont la tête grosse. »

(Coef. POISSINET DE SIVRY, *ibid.* cap. 8, pag. 122.)

Le mot *patulus* doit être pris dans un sens différent de celui qu'on a adopté. Pour ne point s'écarter de la signification qu'il eût fallu lui donner, on aurait dû dire que les feuilles qui forment la tête de ce chou sont évasées.

Plinius, lib. XIX, cap. 58 :

Naporum medicina est, siliquas una seri, sicut olerum cicer : arcet enim crucas.

» On garantit les navets de vermine, en les semant avec des caroubes, et les choux, en les semant avec des pois chiches qui éloignent les chenilles. »

(Coef. POISSINET DE SIVRY, *ibid.* cap. 40, pag. 154.)

Cette précaution est indiquée par Théophraste, mais avec la différence qu'au lieu de semer des caroubes pour garantir les navets de la vermine, il veut qu'on sème des ers, autrement dits orobes. Pline, sans avoir fait attention au mot *ῥοβοίς*, qui n'était susceptible d'aucune difficulté, crut qu'il fallait lire *βοβοίς*, qu'il traduit par *siliquas*. De méprise en méprise, son traducteur s'est figuré que ces siliques devaient être des caroubes.

Ex notis ineditis Cl. Gerardi.

C. PLINII SECVNDI NATVRALIS HISTORIAE

LIBER XX.

I.

Maximum hinc opus naturae ordiemur, et cibos suos homini narrabimus, faterique cogemus ignota esse, per quae vivat. Nemo id parvum ac modicum existimaverit, nominum vilitate deceptus. Pax simul in his aut bellum naturae dicetur, odia, amicitiaeque rerum surdarum ac sensu carentium: et, quo magis miremur, omnia ea hominum causa, quod Graeci sympathiam appellavere: quibus cuncta constant, ignes aquis restinguentibus, aquas sole devorante, luna pariente, altero alterius iniuria deficiente sidere. Atque ut a sublimioribus recedamus, ferrum ad se trahente magnete lapide, et alio rursus abigente a sese: ada-

I. *Quibus cuncta constant.* Mira est, inquit, rerum etiam sensu carentium consensio et conspiratio ad hominum utilitates procurandas: quam conspirationem ac veluti condoleentiam et commiserationem Graeci *συμπάθειαν* vocant; etsi ignes et aquae quibus cuncta constant, sol ac luna, quibus cuncta gignuntur, perpetuum sibi bellum indidisse videantur. Hunc locum Plinius quia non intelligeret, neutrum esse et vitiatum falso exi-

stimavit: et antipathiam addi hic oportere. II.

Et alio rursus abigente. Nempe Theophraste lapide, de quo XXXVI, c. 25. Alio nempe lapide, ut diximus, abigente ferrum. Ita MSS. omnes, ipsaque loci sententia ita legi postulat. Frustra sunt Mathiol. Caesius, alique, qui alio hic scriptum a Plinio autumant, quo eius viri auctoritate magnetis et alii dissensionem et antipathiam stabiliant: quasi magnes alio

mantem opum gaudium, infragilem omni caetera vi et invictum, sanguine hircino rumpente, quaeque alia in suis dicemus locis, paria, vel majora mira. Tantum venia sit, a minimis, sed a salutaribus ordienti, primumque ab hortensiiis.

II. (1.) Cucumim silvestrem esse diximus, multo infra magnitudinem sativi. Ex eo fit medicamentum, quod vocatur elaterium, succo expresso e semine. Cuius causa nisi maturius incidatur semen, exsilit, oculorum etiam periculo. Servatur autem decerptus una nocte: postero die inciditur arundine. Semen

confricatus ac perunctus ferrum non trahit. Albertum tamen Magnum sciens ita sensisse, Mineral. lib. II, tract. 2, c. 44, et ante eum Zoroastrem in Geop. lib. XV, c. 4, et Ioh. Tzetzen, Chiliad. 4. Hist. 440, v. 407. Sed illud haud dubie nunc Plinius spectat, quod alibi planius expressit, nempe lib. XXXVI, cap. 25: *Alius rursus, inquit, in eadem Aethiopia non procul mons gignit lapidem theameden, qui ferrum omne abigit, respuitque. De utraque natura saepius diximus, etc.* et quidem nunc primum de utraque dicit. II.

II. *Cucumim*. . . diximus. Superiore libro, c. 24. Dioscorides, lib. IV, c. 454: *Σίκυς ἄγριος τῷ καρπῷ μόνῳ διαφέρει τοῦ ἡμέτερου σίκυος· ἐλάσσονα πολλῷ ἔχων*, etc. II.

Elaterium. Ita vocatur a Celso, lib. V, c. 42. Galen. in expl. voc. Hippocrat. tom. II, p. 89: *Ελατήριον, οὐ μόνον τὸ ἀπὸ τοῦ ἄγριου σίκυος γιγνόμενον, ἀλλὰ καὶ πᾶν τὸ τῆν κατὰ φύσιν καθάρειον*. *Elaterium* non solum ex silvestri cucumere factum, sed etiam omne quod alvum purgat per infernas partes. Hesychius: *Ἐλατήριον, γάρμυκον καθάρτιον*. Scribouius Largus, Comp. 70: *Elaterium, qui succus cu-*

cumeris silvatici. Ἀπὸ τοῦ Ἐλῆν, pellere, quasi depulsorium, quod vim purgandi habet acrem. II.

E semine. Hoc est, e fructu. Theophrastum consule, ita statuentem, Hist. lib. IX, c. 40: *Τὸ δὲ σπέρμα χυλίσθην ποιεῖ τὸ Ἐλατήριον*. *Succus expressus e semine facit elaterium*. At Dioscorid. lib. IV, cap. 455: *Τὸ δὲ λεγόμενον Ἐλατήριον ἐκ τοῦ καρποῦ τῶν σίκυων σκινύζεται*, etc. ubi parandi idem artificium fuisse edocet, quod a Plinio paulo contractius. II.

Nisi maturius. Ante nimirum quam maturitatem sit assequutus. Nam si maturitas expectetur, tum tacto vel impulsu tenuissimo pediculus cucumim destituit, facto ostiolo statim internus humor summo cum impetu, una cum semine elascatur. Cucumim asininum vocant: ut recte Anguillara, part. 44, p. 294. Vidimus in Horto Regio: est et in Eystetensi: a Dodonaenae pingitur, p. 652. H.

Oculorum etiam periculo. Nam quum exsilit a pediculo, acrem succum emittit, qui oculos contactu laedit. Dal.

Servatur autem. Diosc. l. c. II.

Semen quoque, etc. Ad hauriendam protinus succi abundantiam, quidam,

quoque cinere conspergitur, ad cōercendam succi abundantiam: qui expressus suscipitur aqua caelesti, atque subsidit: deinde sole cogitur in pastillos, ad magnos mortalium usus. Obscuritates et vitia oculorum sanat, genarumque hulcera. Tradunt hoc succo tactis radicibus vitium, non attingi uvas ab avibus. Radix autem ex aceto cocta podagris illinitur, succoque dentium dolori medetur. Arida cum resina impetiginem et scabiem, quae psoram et lichenas vocant, parotidas et panos sanat, et cicatricibus colorem red-

sit Dioscorides, cribratos cineres humi inspergunt, et medium cavantes triplicatum linteum obtendunt, per quod elaterium cum humore suo diffunditur. Id autem siccatum in pila conterunt. Longe aliter haec Plinius. DAL. — Semen quoque. Semen iterum pro fructu usurpat. Nunc Dioscorides parum ab eo discedit. HARD.

Aqua caelesti. Dioscorides segmina cribra iam illisa, aqua dulci perfundit, et rursum exprimit, totiesque postea lavat, quoad innatans aqua pura maneat. DAL.

Obscuritates. Diosc. l. c. II.

Radix autem. Diosc. lib. IV, cap. 454; Marcell. Emp. c. XXXVI, p. 250; Plin. Val. lib. III, c. 14. Apuleius, c. CLIII, lit. 4: *Ad nervorum dolorem et podagram. Cucumeris silvestris radices in olei cibarii pondera tribus decoques ad tertias, et exinde perunges, sanantur.* Et tit. 4: *Cum aceto decocta radix valet contra podagram.* Accipere isti a Celso, IV, 24: *Fovere oportet spongia, quae in aquam calidam demittatur, in qua cucumeris silvestris radix decocta sit.* II.

Arida cum resina. Dioscorid. l. c. Μακὰ ῥατίνης περιεχένης. Aridam autem radicem intellige: ἑκρά δὲ καὶ λιχά ὠφελὺς, λίπρας, καὶ λιχάζνας

σμάχου. Adde et Theophr. Hist. lib. IX, c. 10. II.

Quae psoram. Ὠώρα scabiei genus est, corporis summam cutem varia erosione depascens, furfurisaeque magis quam squamosa ex se remittens. Vulgo, *le mal Saint-Mein*. At λιχάν impetiginosi morbi genus, quod mentagram Latios vocasse Plinius auctor est, lib. XXVI, c. 2, foedo pariter cutis fursure totos primum vultus, deinde vero et colla, pectusque et manus occupante, oculis tantum immunitibus Martial. lib. XI, c. 99: *Nec triste mentum, sordidique lichenes.* Gallis, *dartre farineuse*. H.

Parotidas. Παρωτίς. Tumores repentinos sub auribus innatos, parotidas vocamus, inquit Theod. Priscian. lib. I, c. 8, de parotidibus. Galli, *paratide*. HARD.

Panos sanat Τὰ ῥύματα, τὰ πολυποσιδῆ, tumores pani similes, sub faucibus et auribus, ac inguinibus. Nonius in Optione: *Qui me miserum miseriorem reddidit, quam panos puerum.* DAL. — *Et panos.* Diosc. ῥύματα ῥήτται. Ῥύμα tumor est praeter naturam obortus in quocumque corporis parte, cum inflammatione: et hos appellant aliqui panos. Celso, lib. V, c. 25, panus dicitur tumor non alius,

dit. Et foliorum succus auribus surdis cum aceto instillatur.

III. Elaterio tempestivus est autumnus; nec ullum ex medicamentis longiore aevo durat. Incipit a trimatu. Si quis recentiore uti velit, pastillos in novo fictili igne lento in aceto domet. Melius, quo vetustius: fuitque iam ducentis annis servatum, ut auctor est Theophrastus. Et usque ad quinquagesimum lucernarum lumina extinguit. Hoc enim veri experimentum est, si admotum prius quam exstinguat, scintillare sursum ac deorsum cogat. Pallidum ac laeve herbaceo ac scabro melius, ac leniter amarum. Putant conceptus adalligato semine adiuvari, si terram non attinge-

latus, in quo quiddam pustulae simile est. Sunt qui φύγελλον dici graece velint, et a phymate differre. Vide Corraeum in Def. med. Apuleius, cap. cxiii, lit. 3, pro panis tumores dixit. HARD.

Et foliorum. Diosc. l. c. Ἀρμύζει δὲ ὁ τῶν φύλλων χυλὸς ἐνοταζόμενος ὠταλγίαις. Sic et radices succum ad sonitum aurium emendandum prodesse Celsus monet, VI, 7. H.

III. *Elaterio.* Theophr. Hist. lib. IX, c. 40: Τέλλεται δὲ τοῦ φθινοπώρου (τὸ σπέρμα), τότε γὰρ βέλτιστον. Legitur autumnus fructus: tunc enim optimus ad elaterium continuandum. H. — Sic ex MSS. emendav. Harduin. cons. Chifflet. *elaterium tempestivum* Gronovius et al. Ed. P.

Autumno. Nam planta Augusto floret, fructus autem septembri perficitur. DAL.

Nec ullum ex medicamentis longiore aevo durat. Theophr. Hist. lib. IX, c. 44. DAL.

A trimatu. Dioscorides in prologo praeter veratrum nigrum et album,

alia medicamenta scribit inutilia esse a trimatu: elaterium vero a bimatu ad decennium utile esse deiectionibus. DALEC.

Theophrastus. Nunc est in Hist. lib. IX, c. 44. HARD.

Et usque. Humorem servat ad illud usque tempus: quare etiam lum lucernis admotum, lucem exstinguit, ob humoris copiam: Ἀλλ' ἄχρι πεντήκοντα ἔτων σβέννυσσι προσσγόμενον τοὺς λύχνους· αἰτία δὲ τῆς χρονότητος ἡ ὑγρότης. Theophrast. l. c. HARD.

Lucernarum lumina exstinguit. Dioscoridi lucernarum luminibus obiectum facile flagrat, et ardescit. DAL.

Pallidum ac, etc. Cum candore nonnihil humidum. DAL. — *Pallidum.* Sic Dioscorides, lib. IV, cap. 454, candidum ac laeve, gustuque amarum; λευκόν, λείον, πικρότατον τῇ γείσει anteponit alteri quod scabrum est, et porracei herbivide coloris: Τὸ μέντοι πραῖον, καὶ τραχύ, παῦλον. HARD.

Putant conceptus adalligato semine adiuvari, si terram non attingerit. Et id quidem superstitiosum. Ed. P.

rit. Partus vero, si in arietis lana alligatum inscientis lumbis fuerit, ita ut protinus ab enixu rapiatur extradomum. Ipsum cucumim qui magnificant, nasci praecipuum in Arabia, mox in Arcadia, Cyrenis, alii tradunt, similem heliotropio, cuius inter folia et ramos provenire magnitudine nucis iuglandis. Semen autem esse ad speciem scorpionum cauda repleta, sed candida. Aliqui etiam ab eo scorpionum cucumim vocant, efficacissimum contra scorpionum ictus et semine et elaterio, et ad purgandum uterum alvosque. Modus portione virium ab dimidio obolo ad solidum. Copiosius necat. Sic et contra phthiriasim bibitur, et hydropises. Illitum anginas et arterias cum melle et oleo veteri sanat.

Similem heliotropio. Tricocco nimirum, sive scoriuro heliotropio, de quo lib. XXII, cap. 29. Haec vero non de cucumere quovis, sed de Arabico, Arcadico, Cyrenaicoque accipienda sunt. II.

Semen. Semen cucumere illo peregrino inclusum intelligit. II.

Ad solidum. Ad integrum obolum. Dioscorides, loc. cit. II *ὅτι τέλει ὁσας, ὅσος ἡ δὲ ἑλαχίστη, ἡμιόβολον... πλείον γὰρ πόλιν κίνδυνον ἐπιφέρει.* H.

Phthiriasis. Φθιρίσις, pedicularis morbus est, in quo pediculi acervatim per culm crumpunt. Gignuntur vero li non superficie culis, ut furfures: sed in eius profundo, inquit Gorraeus in Defens. med. II.

Et hydropises. MSS. omnes, hydropicis. Sed hydropises legi structura orationis inbet. Est autem hydrops morbus, quem Latini aquam intereuntem vocant: eius tres species Celsus definit, III, 24. H.

Illitum. Dioscorid. I. e. συνάγγιστος ὅτι διαχρίσας πρακτικόν μετ' ἐλαίου

παλαιοῦ, ἢ μέλιτος, ἢ χολῆς ταυρίνης. De angina Celsus, lib. IV, cap. 4: *Pestiferum acutumque morbum in faucibus nostri anginam vocant: apud Graecos nomen, prout species est. Interdum enim neque rubor, neque tumor ullus apparet, sed corpus aridum est, vix spiritus trahitur, membra solvantur, id συνάγγην vocant. Interdum lingua faucesque cum rubore intumescunt, vox nihil significat, oculi vertuntur, facies pallet, singultusque est, id ὡς συνάγγην vocatur. Illa communia sunt: aeger non cibum devorare, non potionem potest: spiritus eius includitur. Levius est, ubi tumor tantummodo et rubor est, caetera non sequuntur, id παρασυνάγγην appellamus.* HARD.

Anginas. Morbum faucium gravissimum. Plantus in Mostellar. In anginam ego nunc me velum verti, ut veneficae illi Fauces prehendam, atque enecem sceleratam stimulatoriem. Lucilius apud Nonium, *Insuperato abiit, quem una angina abstulit hora.* DAL.

Et arterias. Hoc est, fauces, angina

IV. (H.) Multi hunc esse apud nos qui anguinus vocetur, ab aliis erraticus, arbitrantur. Quo decocto sparsa mires non attingunt. Idem podagris cum articuli morbis decoctum in aceto illinunt, praesentaneo remedio. Lumborum vero dolori seminte sole siccato, dein trito, triginta denariorum¹ pondere in hemina dato aquae. Sanat et tumores subitos illitum cum lacte mulierum. Purgat eas elaterium: sed gravidis abortum facit. Suspiriosis prodest. Morbo vero regio in nares coniectum. Lentigines ac maculas e facie tollit in sole illitum.

V. Multi eadem omnia sativis attribuunt. Magnum etiam in eis momentum: namque et eorum semen, quantum tres digiti apprehenderint, cum cumino tritum, potumque in vino, tussientibus auxiliatur. Sed et phreniticis in lacte mulieris; et dysentericis acetabuli mensura. Purulenta autem expuentibus, cum cumino pari pondere, et iocineris vitiis in aqua mul-

scilicet et suffocatione spiritus laborantes. In faucibus enim aspera arteria est, quae spiritus conceptaculum, quo vox editur. H.

IV. Qui anguinus. Cucumis flexuosus Lobelio, a quo pingitur in Observat. pag. 363, ita dictus a figura fructus, qualem in Horto Regio vidimus. HARR.

(1) Brotier legit 20 pro 30. Eo. P.

Sed gravidis. Dioscor. lib. IV, cap. 154: Κιστὶ δὲ τὸ διατμήσιον καὶ ἑμμενῶν, καὶ ἔμβρυα κτείνει ἐν προσθήτῃ. Menstruo ciet, et partus necat elaterium in peso subditum. H.

Morbo vero. Dioscor. l. c. Εγγυθίου δὲ μετὰ γάλακτος εἰς τοὺς ῥέθωνας, ἱκτιρὸν ἀποκαθαίρει, etc. Cum laete varibus infusum, regium morbum pellit, etc. Quis sit regius morbus dicemus cap. 34. H.

Lentigines. Sic etiam Marcell. Empiric. cap. xix. H.

V. Phreniticis. Vel. apud Dal. nephriticis. Eo. P.

Et dysentericis. » Inter intestinorum mala, inquit Celsus, lib. IV, c. 15, tormina esse consueverunt, δυσεντερία graece vocatur. Intus intestina exulcerantur: ex his cruor manat: ique modo cum stercore aliquo, semper liquido, modo cum quibusdam quasi mucosis excernitur: interdum simul quaedam carnosa descendunt. Frequens deiciendi cupiditas, dolorque in ano est, etc. » Plin. Valer. lib. IV, cap. 15: Semen cucumeris dysentericis ex lacte muliebri acetabuli mensura datum prodest. H. — Purulenta. Plin. Val. loc. cit. ad verbum. HARR.

sa. Vrinam movet ex vino dulci, et in rennum dolore clysteribus simul cum cumino infunditur.

VI. Pepones qui vocantur, refrigerant maxime in cibo, et emolliunt alvum. Caro eorum epiphoris oculorum aut doloribus imponitur. Radix sanat hulcera concreta in modum favi, quae ceria vocant. Eadem contrahit vomitiones: siccatur, et in farinam tusa datur quatuor obolis in aqua mulsa, ita ut qui biberit, quingentos postea passus ambulet. Haec farina et in smegmata adiicitur. Cortex quoque vomitionem movet, faciem purgat. Hoc et folia cuiuscumque sativi illita. Eadem cum mele et epinyctidas sanant: cum

Vrinam movet. Plin. Val. loc. cit. Diocles item Carystus, de tuenda Valetudine, lib. I apud Athen. lib. II, pag. 68, cucumim elixum ad eiendam urinam laudat in primis. HARD.

VI. *Pepones.* Ad verbum haec Plin. Valer. lib. IV, cap. 14. H.

Caro eorum. Plin. Val loc. cit. et Dioscorides, lib. II, cap. 164: Η δὲ τοῦ πέπονος σὰρξ ὀφθαλμοῦ φλεγμονὰς प्राϋναι. HARD.

Radix sanat. Ibidem verbis Marc. Emp. cap. IV, et Plin. Val. lib. III, c. 22. Dioscor. quoque loc. cit. Ὑγιάζει δὲ καὶ κερίᾳ καταπλασθεῖσα μετὰ τοῦ μέλιτος. HARD.

Quae ceria. Κερίᾳ et μαλικηρίς a favi mellisque similitudine, propter foramina, et mellei coloris emanantem humorem, ut testis Aëtius, Serm. VIII, cap. 15. *Tubercula, quae malicηρίς, id est, favi,* inquit Celsus, lib. V, cap. 18. II.

Eadem contrahit vomitione. Contraria plane sententia prius legebatur: *Eadem contra vomitiones iocatur.* Quid igitur illa sibi volunt, quae proxime sequuntur, *Cortex quoque*

vomitionem movet? An non ea aperte significant eandem modo cortici assignari vim, quae radici fuerat prius attributa? Adde Dioscorid. lib. II, cap. 164, ubi de pep-onis facultatibus: Η δὲ ρίζα ξηρὰ, inquit, ποθίσσας οὐκ ὕδραταιται ἢ ὀλκῇ, ἐμείτους κινεῖ. *Sicca radix ex multa drachmae bibita, vomitum ciet.* II.

Haec farina et in smegmata. Etiam et smegmatis vicem obtinet, et faciei nitorem conciliat, succus cum semine, auctore Dioscoride, lib. II, cap. 164: Ο δὲ χυλὸς τὸν τῷ σπέρματι μεγεῖς ἀλιόρω καὶ ξηρανθεὶς ἐν ἡλίῳ, σμῆγμα γίνεται ῥυπτικόν καὶ λαμπρυντικόν προσώπου. De radice vero in farinam, tusa consentit Plinius cum Galeno, de simpl. med. Fac. lib. VIII, pag. 426. Est autem σμῆγμα medicamentum ad tergendum. Vnde et dentifricia tergendis dentibus sic appellantur. HARD.

Hoc et folia. Hoc praestant, inquit, nempe faciem purgant, et folia sativi cucumeris, trita et illita. H.

Epinyctidas. Corn. Cels. lib. V, cap. 28: *Pessuma pustula est,* inquit, quae ἐπινυκτίζει vocatur; colore vel sub-

vino, canis morsus. Item millepedae: sepa Graeci vocant, oblongam, pilosis pedibus, pecori praecipue nocivam. Morsum tumor insequitur, et putrescit locus. Ipse cucumis odore defectum animi. Coctos de-raso cortice, ex oleo, et melle, iucundiores esse cer-tum est.

VII. (nr.) Cucurbita quoque silvestris invenitur, spongos a Graecis appellata, inanis (unde et nomen), digitali crassitudine, non nisi in saxosis nascens. Huius commanducatae succus stomacho admodum prodest.

VIII. Colocyntis vocatur alia, ipsa plena, sed minor quam sativa. Vtilior pallida, quando eius sunt

livida, vel subnigra, vel alba esse consuevit. Circa hanc autem vehemens inflammatio est: et quum adaper-ta est, reperitur intus exulceratio mu-cosa. Color est humori suo similis, dolor ex ea supra magnitudinem eius est: neque enim faba ea maior est. At-que haec quoque oritur in eminentibus partibus, et fere noctu: unde nomen quoque a Graecis ἡ ἐπινοκτική im-po-situm est. Hactenus Celsus. Est et alia ei voci vis, de qua dicemus cap. 24. HARO.

Cum vino, canis morsus. Plin. Valer. lib. IV, cap. 45. H.

Item millepedae. Subintellige, mor-sus sanat. Multipedam vocal idem cap. 20. HARO.

Sepa Graeci. Σῆπα, a tabe quum infligit suo morsu, in quo vis tabifica inest, σπληνική δυνάμις. De hac mil-le-peda dicitur uberius lib. XXIX, c. 39. Alius ab isto seps est, de quo Lucanus. lib. IX, cap. 723, et Dio-scorides, lib. II, cap. 70, serpentis nimirum genus, aut laetiae potius. HARO.

Nocivam. Sic libri omnes etiam MSS. Vnus et ea voce Phedr. Fab. I, vers. 29: Plerumque stulti risum dum captant levem, gravi distringunt alios contumelia, Et sibi nocivum concitant periculum. HARO.

Ipse cucumis.... defectum animi. Subintellige, insequitur, ex anteceden-tibus: hoc est, pellit. Dioscorides, lib. II, cap. 463, de cucumere sativo: Ανακτητικὸς λοιποθυμῶν ὀσπρηνὸ-μενος, olfactu defectos animo recreat. HARO.

VII. *Spongos a Graecis.* Ita MSS. omnes, a fungosa nimirum laxitate, instar spongiae. Libri editi, *somphos*, quae vox pariter inanem et fungosum sonat. Marcell. Empir. cap. XII: Cu-curbitae radix quon Graeci *sonehou* appellant: forte *spongon*, rectius. H.

VII. *Colocyntis.* Sive cucurbita silvestris. Dioscorides lib. IV, c. 178: Κολοκυνθίς, οἱ δὲ κολώνυθα ἄγριον, οἱ δὲ σικύαν πεπράν, κ. τ. λ. H.

Vtilior pallida. Sic eligendam cu-curbitam Dioscorides, loc. cit. quum coepit ad colorem pallidiorem ver-

medicinae. Herbacea arefacta per se inanit alvum. Infusa quoque clysteribus, intestinorum omnibus vitiis medetur, et renum, et lumborum, et paralyti: eiecto semine, aqua mulsa in ea decoquitur ad dimidias: tutissimo infunduntur oboli quatuor. Prodest et stomacho, farinae aridae pilulis cum decocto melle sumptis. In morbo regio utiliter semina eius sumuntur, et protinus aqua mulsa. Carnes eius cum absinthio et sale dentium dolorem tollunt. Succus vero cum aceto calefactus mobiles sistit. Item spinæ, et lumborum, ac coxendicum dolores, cum oleo si infricetur. Præterea, mirum dictu, semina eius si fuerint pari numero adalligata febribus, sanare dicuntur, quas Graeci periodicas vocant. Sativæ quoque rasæ succus tepelactis auribus medetur. Caro eius interior sine

gere, ἀρχόμενος μεταβάλλειν ἐπὶ τὸ ὠχρότερον. H.

Herbacea. Viridior, herbidiq̃ coloris. HARO.

Infusa quoque. Dioscorid. loc. cit. HARO.

Eiecto semine, etc. Aetius sapam, aut vinum dulce vetus seminibus exemptis inludit, et colatum per panum vinum, calfactumque bibendum dat: Paulus passum, Dioscorides mulsum aut passum incoquit, et sub'dio refrigeratum bibi præcipit. DALEC.

Tutissimo. Ita cod. Chifflet. et alii: quæ lectio ut nobis magis arrideat, quam quæ recepta hactenus, sic tutiscenti infunditur obolis quatuor, facit ipsa orationis series, et medicinae ratio. HARO.

Carnes eius. Decoqui in eum usum cum aceto, nitroque, iubet Dioscor. lib. IV, cap. 478. H.

Succus. Plin. Valer. lib. I, cap. 66. HARO.

Item spinæ. His vero morbis non succum prodesset, sed semen contritum, Marc. Emp. prodidit, cap. xxv. At succum Galenus quoque ischiadicis utilem fatetur, de Fac. Simpl. med. lib. VII, et Dioscorid. loc. citat. HARO.

Præterea. Superstitiosum, H.

Graeci periodicas. Ἡποδύοις πυρετοί, febres circulares, febrium circuitus, febres reduces, quæ certis stasisque diebus recurrunt. H.

Sativæ quoque. Ita Dioscor. lib. II, cap. 462; Marcell. Empir. cap. ix, et Plin. Val. lib. IV, c. 6, ubi eius rei auctorem Galenum laudat. Galeni locus est e lib. VII de alim. Fac. Scrib. Larg. comp. xxxix: *Ad auriculæ et tumorem, et dolorem sine ulcere, prodest cucurbitæ ramentorum succus tepens perstrigilem in foramen auris dolentis infusus.* H

semine, clavis pedum, et suppurationibus, quae Graeci³ vocant apostemata. Decoctae autem universae succus, dentium motus stabilis, et dolores inhibet. Vinum cum ea ferrefactum, oculorum etiam impetus. Folia eius cum recentibus cupressi, contusa, et imposita: ipsa quoque tosta in argilla, ac trita cum adipe anseris vulneribus medetur. Nec non ramentis corticis recentes podagras refrigerat, et ardores capitis, infantium maxime. Et ignes sacros, de strigmentis, vel his im-

Graeci... apostemata. Dioscor. loc. cit. Οἰδηματὰ καὶ ἀποστήματα πρᾶνται. Ἀποστήμαξ, suppurationem sanat: Galeu. in definitionibus ait, esse transitum corporis ab inflammatione ad pus. Gallis dicitur *une apostème*. II.

Decoctae autem. Dioscorides, loc. cit. et Plin. Val. lib. I, cap. 36. II.

Nec non ramentis, etc. Dioscorid. loc. cit. et Plin. Val. lib. IV, cap. 6. In MSS. *recentis*. Plin. Valer. *recentis* legisse videtur, hoc est, virides. Sic enim ille lib. IV, cap. 6, de cucurbita: *Dioscorides*, inquit, *ramenta corticis viridis in cucurbita laudat, earumque efficitur sic tradit: πηχίριας* (lege ex Dioscoride, lib. II, cap. 462, *sirianum*) *infantum cuti imposita depellunt eum polenta: podagrae aestuant, et ignibus sacris cum pane subveniunt.* Verba sunt graeci scriptoris: Τὸ δὲ ξύμα αὐτῆς παιδίοις σιρίωσιν ἀνελίμως κατὰ τοῦ βλέφατος καταπλάσσεται. Item Mare. Emp. cap. I: *Cucurbitae viridis ramenta cerebro imposita, infantibus quoque, qui ex dolore capitis nauseam patiuntur, validissime prosunt.* II.

Et ardores. Dioscorides et Plin. Valer. II. ec. Marcell. Empir. cap. 4. Hunc capitis ardorem iu pueris Graeci *στέριασιν* vocant: hoc est, ex vehementi solis aestu capitis inflammatio-

tionem. Adusionem infantium appellat idem lib. XXX, cap. 47. II.

Et ignes sacros. Ignis sacer morbi genus ex pustulis perexiguis in quibus semper fere pus est, et saepe rubor cum calore. Vulgo S. Antouii ignem vocant, *le feu Saint-Antoine*. Saepius tamen ubi Dioscorides ἐρυσσιπλάξ dicit, Plinius qui ex iisdem fontibus hausit, sacros ignes reddit: vix ut aliud morbi genus intellexisse eum existimandum sit. Et in glossis saepe graecolatinis MSS. ἐρυσσιπλάξ, *sacer ignis* dicitur. Sacer autem, hoc est, *crudelis et pessimus*: quomodo Donatus ad Virgil. Aeneid. VII, vocem *sacer* interpretatur: *Vnde*, subdit ille, *et ignis sacer dicitur morbus, qui hominem perniciose persequitur.* Virgil. Georgic. III, *nec longa moranti Tempore, contractos artus sacer ignis edebat.* Liber miraculorum S. Theodos. Alb. Remensis: *Ea tempestate sacer ignis, quem Graeci erysipelam dicunt,* etc. Qui eo morbo correpti ardentes dicebantur olim: in Gallias saepe pervasit haec lues: cni D. Genovesae patrocinium remedium fuit: quare Lutetiae Parisiorum exstructa ei aedes, *Ardentium* cognomine. Qui ex hoc argumento scripserint auctores, vide apud Du-Cangium in Gloss. voce *ardentes*. II.

positis, vel seminibus. Succus ex strigmentis, illitus cum rosaceo et aceto, februm ardores refrigerat. Aridae cinis impositus mire combusta sanat. Chrysippus medicus damnabat eas in cibis: sed omnium consensu stomacho utilissimae iudicantur, et interaneorum vesicarumque exulcerationibus.

IX. Est et rapo vis medica. Perniones fervens impositum sanat. Item frigus pellit e pedibus. Aqua decocti eius fervens podagris etiam frigidis medetur: et crudum tusum cum sale, quicumque vitio pedum. Semen illitum et potum in vino, contra serpentes et toxica salutare esse proditur. A multis vero antidoti vim habere in vino et oleo. Democritus in totum ea

De strigmentis. Hoc est, de ramentis. HARD.

Succus ex strigmentis. Dioscor. loc. cit. O δὲ χυλὸς τῶν ξυσμάτων x. τ. λ. Hæc iisdem verbis Plin. Valer. lib. IV, cap. 6. H.

Februm ardores refrigerat. Adustionem cutis in ardenti febre Ruell. apud Dioscoridem. Ego vero ambulanti igni summam eulem, πρὸς καυσουμένην ἐπιβάλλειν. Strigmenta vocat τὰ ξύσματα, ramenta. DAL.

Aridae cinis impositus, etc. Ad verbum hæc quoque idem Plin. Valer. III, 36. HARD.

IX. *Est et rapo.* Plin. Val. iisdem verbis IV, 34. HARD.

Perniones fervens. Perniones Moreli auctor eleganter describit hoc versu: Continuis rimis calcanea scissa rigeant. DALEC. — *Perniones.* Plin. Val. loc. cit. Marcell. cap. xxxiv, et Diosc. II, 134. Est autem pernio χιμῆλον, morbus pedum ex nimio frigore proveniens, et calcaneum maxime infestus hieme: unde et nomen græcum χιμῆλα, pernio, et ambusta frigore. Vulgo, engelures. II.

PLIN. N. II. Tom. VI

Item frigus, etc. Sic ex MSS. emend. HARD. post Pintian. *Item frigus pellit e pedibus aqua decoctum.* Et ius fervens. Gron. et vulgg. Ed. P.

Aqua decocti eius. Iisdem verbis Plin. Val. l. c. *Aqua in qua decocta sunt, frigidis podagris salubre fomentum est.* Dioscorid. quoque l. cit. Τὸ δὲ ἀπέρημα αὐτῆς, ποδάγρας καὶ χιμῆλων ἐστὶ κατὰ τλήμα. H.

Quicumque vitio pedum. Clavis, pernio, tumoribus frigore exeat, et aliis hoc genus.

Semen illitum. Diosc. et Plin. Val. II. cc. HARD.

A multis vero antidoti vim habere, etc. A Diocle et Dionysio, ut refert Plin. Val. l. c. Adde Galenum de Antid. II, 1. H.

Democritus in totum ea abdicavit in cibis, etc. Ad verbum hæc quoque Plin. Val. IV, 44. Democrito Galenus subscribit de Fac. simp. med. VI, p. 168. Hinc carmen illud in ore vulgi: Ventum saepe rapis, si tu vis vivere rapis. Et Schola Salernitana: Rapas invat stomachum, novit producere ventum, etc. HARD.

I i

abdicaavit in cibis, propter inflationes. Diocles magnis laudibus tulit, etiam Venerem stimulari ab eis professus: item Dionisius: magisque, si eruca condirentur. Tosta quoque articulorum dolori cum adipe prodesset.

X. Silvestre rapum in arvis maxime nascitur, fruticosum, semine candido, duplo maiore, quam papaveris. Hoc ad laevigandam cutem in facie, totoque corpore, utuntur, mixtaque farina, pari mensura, ervi, hordei, tritici, et lupini. Radix ad omnia inutilis.

XI. (IV.) Naporum duas differentias et in medicina

Etiam venerem. Dioscor. et Galen. II. cc. HARD.

Si eruca condirentur. Si eruca admisceretur, quae herba concitatrix Veneris est, ut dictum est superiore libro cap. 44. Ita Plin. Valer. loc. cit. Audaculus nescio quis emendabat, si muria condirentur. H.

Tosta quoque. Plin. Val. l. c. — Rapa videlicet. Prius *tosta* legebatur: ab aliis *cocta*: a Salmas. *Cato quoque.* Nos *tosta*, tum ea MSS. Reg. Colb. etc. tum ea Plin. Val. IV, 34, haec totidem verbis ac syllabis describente, defendimus. HARD.

X. *Silvestre rapum.* Iisdem verbis Diosc. describitur lib. II, 135, γογγύλη ἄγρις. A Dodonaeo pingitur p. 463. HARD.

Semine candido. Enris nigro, intus candido. Dioscor. l. c. H.

Ad laevigandam. Dioscor. ad detergendam. Q. Serenus cap. XII, de cutis et faciei vitiiis propellendis: *Cruetumque dulcacido miscebis rapa liquori.* Dulcacidum liquorem acetum vocat. HARD.

Mixtaque. Naporum videlicet silvestrium radix inutilis. Insigniter corruptus hic locus ad hunc diem fuit:

sic quippe legebatur: *mixta urina pari mensura. Ervi, hordei, tritici, et lupini radix ad omnia inutilis.* Quid causae est, amabo, cur de ervi, hordei, caeterorumque radice agat, ubi tota in rapis oratio habitat? Et lupini radicem, ut caetera omittam, commendat in primis ad pellendam urinam lib. XXII, cap. 74. Detexit errorem Dioscorides. Sic enim ille lib. II, c. 135, de rapo silvestri: Μίγνυται, δὲ σμύγμασι προσώπου καὶ τοῦ ἄλλου χρωτὸς, ὅσα δὲ ἀλσίπων γίνονται θερμίων, ἢ πυρίων, ἢ αἰρίων, ἢ ὀρεσίων. Admisceatur in smegmata, quibus ad detergendam cutem, in facie, reliquoque corpore utuntur; quae quidem ex lupini, tritici, lolii, aut ervi farina fiunt. Et de ervo sane disertè Plinius XXII, 73: *Farina eius maculas toto corpore emendat.* De lupinorum et ervi farina, ad eisdem usus Hippocr. de Morb. mul. II, 67. HARD.

XI. *Nap, duas differentias.* Bunii et buniadis, quae negligentius confundit Plinius. DALEC. — *Naporum.* Haec iisdem fere verbis Plin. Val. IV, 33: *Nou unam eandemque virtutem in omnibus napis experta est*

Graeci servant. Angulosis foliorum caulibus florentis, quod bunion vocant, purgationibus feminarum, et vesicae, et urinae utile decoctum, potum ex aqua mulsa, vel succi drachma. Semen dysentericis tostum, tritumque in aqua calida, e cyathis quatuor. Sed urinam inhibet, si non lini semen una bibatur. Alterum genus buniada appellant, et raphano et rapo simile: seminis praeclari contra venena: ob id et in antidotis utuntur illo.

XII. Raphanum et silvestrem esse diximus. Laudatissimum in Arcadia: quanquam et alibi nascitur,

medicina. Id enim quod angulosis foliorum caulibus ad anethi floret similitudinem, vesicae laboranti, itemque cessantibus menstruis feminarum decoctum ac aqua mulsa utile existimant, etc. Has porro differentias, quas in napis Graeci agnoscunt, Plinius quidem affert in medium, nec tamen probat. Cautè videlicet, nam quod βούιον vocant, diversa longe planta a napo est: efficit enim, praeter caetera, similitudo eum anetho, apioque, quam in bunion Dioscor. IV, 424, et Plin. Valer. proxime laudatus, agnoscunt, ut non aliam esse existimem, quam saxifragam Dodonaei, Pempt. II, lib. V, 21, quae ob radicis affinitatem napi quoque appellatione venire forte potuerit apud medicos graecos. II.

Angulosis. Vile, inquit, decoctum foliorum eius generis, quod est angulosis caulibus: bunion Graeci vocant: utile, inquam, purgationibus feminarum, et Dioscor. quoque l. c. caule esse quadrangulo animadvertit, καυλὸν ἀνίσσει τετράγωνον. II.

Purgationibus. Galen. de Fac. simpl. med. pag. 464, et Plin. Val. loc. cit. Haen.

Et vesicae, et urinae. Forte, et vesicae, et reni, cum Diosc. loc. cit. Σπληνὶ τε, καὶ νεφροῖς, καὶ πύσσει ἐπιτίθειον. Verum et per se urinas ciere, οὐρητικὸν εἶναι, idem prodit. Haen.

Semen dysentericis. Plin. Val. IV, 33, ad verbum. II.

Sed urinam. Plin. Val. l. c. totidem verbis. II.

Alterum genus buniada. Diosc. II, 426. Haec Graecorum βουνιάς Latini-
norum napus est, eadem quae γογγυλίς. Galen. de alim. Fac. II, 62: Εἴτε γογγυλίδα καλεῖν, εἴτε βουνιάδα τὸ γνῶν τοῦτο λαχναῖος. De napis egimus lib. XVIII, 35, et XIX, 25. Transcripsit et hunc locum Plin. Val. IV, 33. H.

Ob id. Plin. Val. l. c. Andromachus iunior, Andromachi senioris F. eius qui Neronis ἀρχίατρος existit, apud Galen. de Antid. I, 7, βουνιάδος σπέρματος, e semine buniadis certum adhibet modum, ibericae e viperis concinnandae. If.

XII. Raphanum. Lib. XIX, c. 26. Haen.

utilior urinae dumtaxat ciendae. Caetero aestivo usus in Italia, et armoraciam vocant.

XIII. Et sativi vero praeter ea, quae circa eos dicta sunt, stomachum purgant, pituitam extenuant, urinam concitant, bilem detrahunt. Praeterea cortices in vino decocti, mane poti ad ternos cyathos, comminuunt et eiiciunt calculos. Iidem in posca decocti contra serpentium morsus illinuntur. Ad tussim etiam mane ieiunis raphanus prodest cum melle: semen eorum tostum, ipsumque commanducatum, ad lagonoponon: aquam foliis eius decoctis bibere, vel succum ipsius cyathis binis contra phthiriasis: phlegmoni ipsos illinere tusos, livori vero recenti corticem

Caetero. Aestivo nempe raphano. De armoracia diximus lib. XIX, c. 26. — Aestivo usus. Hunc locum ita restitui ex fide Reg. 2 cod. quum omnia mire perturbata prius, depravataque ale legerentur: Caetero bilem detrahunt. Praeterea cortices in vino. Praeterea, quae circa eos dicta sunt stomachum purgant, pituitam extenuant, urinam concitant. Est et sativi usus in Italia, et armoraciam vocant. Et sativi vero decocti, mane poti ad ternos cyathos, etc. Proh superi! Tantumne in bonos auctores aut criticis, aut librariis licuit, ut miscerent omnia ac pessum darent? Incamus, si fieri potest, mendorum quae scitent, numerum. Caetero bilem detrahunt. Orationis struclura detrahit legi postulabat: antecedit enim: laudatissimus in Arcadia: quanquam et alibi nascitur.... utilior urinae. Mox, praeterea quae circa eos, etc. Geminata tam repente ea vox praeterea, Pliniine stylum et ingenium sapit? est et sativi usus in Italia, et armoraciam vocant. At armoraciam constat esse silvestris ge-

neris, quod ipse Plinius disertè confirmavit superiore libro cap. 26. Deinde, quam frigida rursum repetitio eorundem vocum, Est et sativi usus, statimque, Et sativi vero. In MSS. Caetero aestivosus. Pintianus legi volebat, Caetero aestivosus ipse. Nos, uti speramus, paulo felicius, Caetero arstivo usus in Italia, etc. HARR.

XIII. *Praeter ea. Praeter ea remedia, quae circa raphanos iam dicta sunt. H.*

Ad tussim. Sic Florentinus in Geop. XII, 22. Nec multum discrepat Dioscor. II, 437: Εφ' ἣ δὲ ποτὶ λαμβανόμενῃ βήσσουσι χρόνιος, καὶ τοῖς πάχος γεννῶσιν ἐν θώρακι. Eliza vero si sumatur, valet ad eos qui diuturna tussi infestantur, quique crassiores succos in pectore cumulant. H.

Ad lagonoponon. Λαγόνων πόσιν ἰλιόρων πόσιν. H.

Livori vero. Plin. Valer. III, 47. Marc. Emp. cap. XIX: Radiceis, inquit, quae manducatur, id est, raphani cortex tritus diligenter, et cum melle permixtus, illitusque, sugilla-

cum melle: veteriosis autem quam acerrimos mandere: semenque tostum, dein contritum cum melle, suspiriosis. Idem et contra venena prosunt. Cerastis² et scorpionibus adversatur: vel ipso, vel semine infectis manibus impune tractabis: impositoque raphano scorpiones moriuntur. Salutares et contra fungorum aut hyoscyami venena aequae, ut Nicander tradit. Et contra viscum quoque dari Apollodori duo iubent: sed Citieus semen ex aqua tritum, Tarentinus succum. Lienem item extenuant: iocineri prosunt, et lumborum doloribus. Hydropicis quoque ex aceto aut sinapi sumpti, et lethargicis. Praxagoras et iliosis dandos censet: Plistoniceus et coeliacis. Intestinorum hulcera

tinnes atque livores, qui ex ictibus eveniunt, celeriter absterget. H.

Veteriosis, etc. Veternum, sive animi, sive corporis stupiditatem et ignaviam vocant: *stolidum* Catullus, *grave ac funestum* Horat. appellat. Catullus, *Nunc cum volo de tuo ponte mittere prunum, Si potes stolidum repente excitare veternum.* Vicinarius lib. XIII, cap. 44. DAL. — *Veteriosis.* Veternosus est, qui somno gravi premitur, inquit Petrus. HASP.

Semenque. Plin. Val. IV, 4.

Idem. Dioscor. II, 437, et Florent. loc. cit. H.

Cerastis. Legebatur ante, *Caetero et scorpionibus.* In MSS. Reg. 4, 2, etc. *Ceteraseis.* At emendatione locum egere Dioscorides (et Pinl. ex Dioscoride) admonuit II, 437, de raphano: ubi contra cerastae morbum ex vino polum auxiliari tradit: *Καὶ πρὸς καρίστον δῆγμα σὺν οἶνῳ πινόμενον βοηθεῖ.* Haud penitus tamen improbanda prior scriptura. H.

Vel ipso. Ita etiam MSS. omnes, sic et Florent. XII, 22: *Εἰ δὲ τις*

χυλὸν βαρυνέας ἐπιμελῶς τῆς χειρὸς ἐκτροῦ χρίσει καὶ τρίψει, ἀρόβως καὶ ἀκινδύνως ἱσπετῶν ἐπιλήφεται. Habet eadem Diophanes XII, 9. H.

Impositoque. Florentinus et Diophanes II. cc. H.

Nicander. Contra hyoscyamum prodesset scribit Nicander in Aleph. p. 459; adversus fungos pag. 267. De fungis quoque Diosc. II, 437. Et Scrib. Larg. comp. cxcviii, ad fungos venenosos: *Adjuvantur autem radice ea quam nos edimus, acri, quamplurima, per se, vel cum sale manducata: eiusque semine, si ipsa non fuerit pota ex vino.* H.

Apollodori duo. De his in Auctorum Indice. H.

Lienem item. Diosc. I. c. semini raphani hanc vim adiudicat, quod ex aceto hibatur. Florentinus quoque I. c. II.

Hydropicis quoque ex aceto aut sinapi sumpti, et lethargicis. Confer Dioscorid. et Florent. loca citatis. HASP.

Et coeliacis. Coeliacus dicitur, qui morbo ventriculi coeliaco laborat.

sanant: ac purulenta praecordiorum, si cum melle edantur. Quidam ad haec coquere eos in luto illitos malunt: sic et feminas purgari. Ex aceto et melle sumpti, intestinorum animalia detrahunt. Item ad tertias decocto eorum potio cum vino. Enterocelis prosunt: sanguinem quoque inutilem sic extrahunt. Medius ad haec et sanguinem exscreantibus coctos dari iubet: et puerperis ad lactis copiam augendam. Hip-

De quo Celsus IV, 42: *In ipsius ventriculi porta consistit is, qui et longus esse consuevit, κοιλιαρός; a Graecis nominatur. Sub hoc, venter indurascit, dolorque eius est. Abusus nihil reddit, ac ne spiritum quidem transmittit: extremae partes frigescent: difficulter spiritus redditur. Aliter et brevius Scrib. Larg. comp. cxcv: Coeliacus, qui subito universa dicitur, Marcell. Emp. similiter cap. xxviii: Ad coeliacos, inquit, qui subito et multa defundunt. II.*

Ex aceto. Num locus hic mutilus sit, considerandum amplius. Nam Plin. Val. qui totum fere opus suum ex Plinii nostri verbis contexuit IV, 4, de raphani virtutibus ita habet: *Semine raphani cum melle trito et sumpto, suspirium mitigatur. Solus cum sale sumptus ventris animalia extinguit.* Nihil tamen sine vade movere ausim. Quod vero ad periodum proxime insequentem attinet, quae hactenus ita legebatur perpetua serie: *Item ad tertias decocto eorum potio cum vino enterocelis prosunt: in duas distraendam esse partes ex Plinio Val. et Marcello Emp. constat: ut prior illa, ad tertias decocto eorum potio, cum vino, ad superiorem morbum spectet, nempe ad intestinorum animalia detrahenda: posterior, nova ibi instituta periodo,*

ad enterocelas. Marcelli haec verba sunt c. xxviii: *Raphanus ex aqua ad tertias decoquitur, eaque vino mixta, ad extirpandas tinea utiliter bibitur.* Plinii vero Val. II, 21, tinea purgandis: *Raphani decoquantur ex aqua ad tertias, et ea aqua vino miscetur. II.*

Idem ad. Marc. Emp. cap. xxviii, et Plin. Val. II, 21, ad tinea efficiendas. HARD.

Eterocelis. Εντεροκήλη, rarnex intestinorum, descensus intestini in alterum naturae locum. Celsus VII, 78, de scroto loquens, *Interdum vel ex morbo primum inflammatur, deinde postea pondere abruptitur: vel ex ictu aliquo protinus rumpitur tunica, quae diducere ab inferioribus partibus intestina debuit: tum pondere ea devolvitur ad omentum, aut etiam intestinum.... έντεροκήλην et έντεροσκήλην Graeci vocant, apud nos indecorum, sed commune his herniae nomen est. HARD.*

Sanguinem. E pectore. II.

Inutilem. In vesica concretum et intrastinis: ex mariscis, et utero. D.

Medius. De eo in Auctorum Indice. Suffragatur ei quoque Diosc. II, 437; Marcellus, cap. xvi, et Florent. in Geop. XII, 22. H.

Et puerperis. Pila. Val. IV, 4. HARD.

pocrates capitis mulierum defluvia fricari raphanis: et super umbilicum imponi contra tormenta vulvae. Redueunt et cicatricem ad colorem. Semen quaque ex aqua impositum, sistit hulcera, quae phagedaenas vocant. Democritus Venerem hoc cibo stimulari putat: ob id fortassis voci nocere aliqui tradiderunt. Folia quae in oblongis dumtaxat nascuntur, excitare oculorum aciem dicuntur. Vbi vero acrior raphani medicina admota sit, hyssopum dari protinus imperant. Haec antipathia est. At aurium gravitati succum raphani instillant: nam vomituris summo cibo esse eos, utilissimum est.

Hippocrates. Lib. II de Morb. Mul. cap. 67: *Ἦν δὲ πρὸς αὐτὴν αἱ τριχες...* καὶ ἦν μακρὰ, κύμειον ἱσχυρὰς δὲ ῥάφανον τριπτόν. x. r. l. *Ράφανον* Hippocrati ubique raphanus est: brassica, κράμβη. Alopecias ῥαφήναι affricu sanari scribit et Florent. l. c. HARD.

Et super. De Morb. Mul. II, 78. HARD.

Reducunt. Sic Florent. l. c. Et ad sugillata tollenda Galenus raphanum commendat, de simpl. med. Fac. VII, pag. 224. HARD.

Semen. Iisdem verbis haec Marc. cap. iv, et Plin. Val. III, 22; sed apud hunc *faredines* corrupte legitur in libris editis, pro *phagedaenas*. H.

Phagedaenas. Φρυγίαινα, huleeris nomen ab exedendo. Est autem hulecus, quod huc atque illuc serpendo, cutem ac subiectam illi carnem, sed extimam tantum, et in superfleie constitulam, depascitur ac rodit. Celsus VI, 48, caput inscripsit, de phagedaenae in cole nascentis curatione, atque esse cancri genus. Vide Pallad. in Hist. Lausiaca, cap. 30, de Stephano abbate. Alia praeter istam,

phagedaena est, stomachi affectus, de quo alibi dicturi sumus. H.

Democritus. Et Plin. Val. IV, 4. HARD.

Ob id fortassis voci nocere al. tradiderunt. Hoc ipsum auctoritate Florentini tradit auctor Geop. XII, 22. Ex quo intelligis ea quae libidinem incitant, vocem quoque laedere: nti e diverso, quae Venerem inhibent, vocem iuvare. Nam Plinius XXVI, 61, auctor est, radicem nymphae inhibere Venerem, et affluentiam geniturae, oh idque corpus ac vocem alere. HARD.

Haec antipathia. Raphanum humectare, hyssopum vero calidum natura esse docet Hippocr. de Dieta, II, 25 et 26. HARD.

At aurium. Marc. Emp. lib. de med. cap. ix: *Raphani quoque, inquit, id est, radice quae manducatur, succus infusus auriculae dolenti, infinitum prodest.* HARD.

Nam vomituris. Hoc est, primo cibo, et a ieiunio. Diosc. II, 137: *Ἀπόζει δὲ καὶ τοῖς ἐμὲν μέλλουσι προσσθιόνειν.* Atque ipse quidem Plinius, libro sup. cap. 20, de raphanis: *Me-*

XIV. *Pastinacae* simile *hibiscum*, quod *molocheum* *agriam* vocant, et aliqui *pistolochiam*, hulceribus cartilaginosis et ossibus fractis medetur. Folia eius ex aqua pota alvum solvunt, serpentes abigunt. Apum, vesparum, crabronum ictibus illita medentur. Radicem eius ante solis ortum erutam involvunt lana coloris, quem nativum vocant, praeterea ovis quae feminam peperit, strumisque vel suppuratis alligant. Quidam ad hunc usum auro effodiendam censent; cavendumque ne terram attingat. Celsus et podagris quae sine tumore sint, radicem eius ex vino decoctam imponi iubet.

XV. (v.) Alterum genus est *staphylinos*, quod *pastinacam* vocant. Eius semen contritum et in vino potum, tumentem alvum, et suffocationes mulierum, doloresque lenit in tantum, ut vulvas corrigat: illitum quoque e passo ventri earum prosit: viris vero prodest, cum panis portione aequa tritum, ex vino potum contra ventris dolores. Pellit et urinam: et pha-

dici suadent, inquit, *dandos cum sale ieiunis esse, atque ita vomitionibus praeparant meatum*. Ita etiam Cels. I, 3: *Qui vomere post cibum volet, si ex facili facit, aquam tantum tepidam ante debet assumere: si difficilius, aquae, vel salis, vel mellis paulum adiacere. At qui mane vomiturus est, ante bibere mulsum, vel hyssopum, aut esse radiculam debet*. Quando praeterea iuvet ex raphano ciere vomitum vide apud Galenum κατά τόπους Π. Η.

XIV. *Pastinacae*. Illud ipsum, de quo egimus lib. sup. cap. 27. Id vero a nonnullis perperam appellari *μολόχην* sive *μαλάχην ἄγριαν*, hoc est, *malvam agrestem*, et *πιστολογίαν* obiter admonet. HARD.

Quem, etc. Is pullus sc. colos est.

De nativis coloribus egimus VIII, 73. H.

Celsus, lib. IV, 24, de articolorum doloribus in manibus, pedibusque: *Vbi dolor*, inquit, *vehemens urget, interest sine tumore is sit, an tumor cum calore. Nam si tumor nullus est, calidis fomentis opus est.... ac deinde noctu cataplasmata calefacientia imponere, maximeque hibisci radicem ex vino coctam*. HARD.

XV. *Staphylinos*. *Pastinacae* genus agreste intelligit, de quo lib. XIX, 27. Dioscoridi, III, 59, est *σταφυλίνος ἄγριος*. HARD.

Pastinacam vocant. Sic ex MSS. em. Hard. cons. MSS. *pastinacam erraticam* vocant Gr. et al. Ed. P.

Eius semen. Plin. Val. IV, 32. H.

Pellit et urinam. Ita Diocles Cary-

gedaenas hulcerum sistit recens cum melle impositum, vel aridum farina inspersum. Radicem eius Dieuches contra iocineris, ac lienis, ilium, lumborum, et renum vitia, ex aqua mulsa dari iubet. Cleophrantus et dysentericis veteribus. Philistion in lacte coquit, et ad stranguriam dat radice uncias quatuor: ex aqua hydropicis, similiter et opisthotonicis, et pleuriticis, et comitialibus. Habentes eam feriri a serpentibus negantur: aut qui ante gustaverint, non laedi. Percussis imponitur cum axungia. Folia contra cruditates manduntur. Orpheus amatorum inesse staphylino dixit, fortassis quoniam Venerem stimulari hoc cibo certum est: ideo conceptus adiuvari aliqui prodiderunt. Ad reliqua et sativa pollet. Efficacior tamen silvestris, magisque in petrosis nata. Semen sativae quoque contra scorpionum ictus, ex vino aut posca, salutare est. Radice eius circumscalpti dentes, dolore liberantur.

XVI. Syria in hortis operosissima est; indeque

stius de tuenda Valetudine, I, apud Athen. IX, p. 371; Galen. de Fac. simpl. med. VIII, p. 231. H.

Et phagedaenas. Galenus l. c. Plin. Val. IV, 32; Diosc. l. c. HARD.

Radicem eius. Plin. Valer. l. c. II.

Et dysentericis. Sic etiam Plinius idem Valer. *dysentericis vetustis.* H.

Philistion. Nempe ad dysenteriam et praeterea ad stranguriam: uti ex Plin. Val. intelligimus. H.

Ad stranguriam. Στραγγουρίαν Graeci dixere, urinae stillicidium, dum scilicet urina nonnisi per intervalla stillis fluit. HARD.

Ex aqua hydropicis. Plin. Val. I. c. et Dioscor. III, 59. H.

Opisthotonicis. Οπισθοτονικός dicitur, cui cervix in posteriorem partem ita contractis nervis dirigit,

ut flecti non possit. Plin. XXVIII, 52, *dolorem inflexibilem* ὀπισθότονου definit. Vide et quae dicturi sumus XXIII, 24. HARD.

Habentes. Sic quoque Plin. Val. I. c. HARD.

Aut qui. Diosc. loc. cit. item Plin. Val. HARD.

Venerem stimulari. Diphilus Siphnius apud Athen. IX, p. 371, qui et idcirco ait φίλτρον id a nonnullis appellari. Sic iterum Plin. Val. I. c. HARD.

Ideo conceptus. Diosc. l. c. Συμπεγνῆ δὲ καὶ συλλήψαι. H.

Ad reliqua. Diosc. l. c. II.

Semen sativae, etc. Plin. Val. IV, 32. HARD.

Radice. Plin. Val. I. c. H.

proverbium Graecis: multa Syrorum¹ olera. Simillimam staphylino herbam serit, quam alii gingidion vocant, tenuius tantum et amarius, eiusdemque effectus. Estur coctum crudumque stomachi magna utilitate. Siccat enim ex alto omnes eius humores.

XVII. Siser erraticum sativo simile est, et effectu: stomachum excitat, fastidium absterget, ex aceto laserpitatio sumptum, aut ex pipere et mulso, vel ex garo. Vrinam ciet, ut Opion credit, et Venerem. In

XVI. *Multa Syrorum.* Πολλὰ Σύρων λάχανα: quo de proverbio, vide Cael. Rhod. XXV, 25, et Erasmus, Chil. I, cent. 8, adag. 56. Id ad Syrorum ignaviam Caelius refert. HARD.

Gingidion vocant. Vulgo *bisnaga*. DAL. — *Gingidion.* Galenus de alim. Fac. I, 55, p. 361, t. VI: Πλείστον ἐν Συρίᾳ τὸ γιγγίδιον φέρεται. Simillimum paslinacae silvestri pariter Dioscor. facit, II, 167, sed tenuius, amariusque. Graeci scriptoris verba sic legenda esse ex Crateva suo prodit Anguillara, parl. 7, pag. 107: Φέρεται πλείστον ἐν Κιλικίᾳ τε καὶ Συρίᾳ βοτάνη σταφυλίνῃ μὲν ἰσοκυῖα ἀγρίῃ, λεπτότερα δὲ καὶ πυκνότερα, καὶ πικρὰ πρὸς τῇ γένει. Vulgo *Bisnaga* et *Bisnaga* vocant. A Malbiolo pingitur in Diosc. II, pag. 525, quale in horto regio vidimus. Glossae Piloxeni: *Cerefolium*, γιγγίδιον: ubi eruditi *Cerefolium* legi movent oportere: idque adeo esse gingidion censent, quod Galli *cerfeuil* vocitant: falso imperiti Glossarum concinnatoris errore delusi: neque enim *cerefolium* γιγγίδιον est. H.

Estur coctum. Iisdem verbis Diosc. l. c. Αζχουρίζεται δι' ὕδωρ καὶ ἐφ' ὅν, καὶ ταχυτέρον ἐνθίσταται. Esti δὲ εὐστόμαχον. Vide et Gal. de simpl. med. Fac. VI, p. 166. HARD.

Siccat. Ita libri omnes. Fuit quum ex alto mallem. Sed ex alto idem valet atque ex imo ac profundo stomachi recessu, siveve. H.

XVII. *Siser erraticum.* De sativo dictum est sup. lib. c. 28. II.

Stomachum excitat. Diosc. II, 139: Stomacho prodest, urinam ciet, appetentiam invitat: εὐστόμαχος, οὐρητική, ἐφ' ὅπως προκλητική. Praepostera interpunctione hic locus ante laborabatur in hunc modum: *Stomachum excitat, fastidium absterget. Ex aceto... vel garo urinam ciet.* Vi sic restitueremus, auriculam velli Galeus, et admonuit de alim. Fac. II, 55, de gingidion: Προσφέρονται δ' αὐτὸ τινες δι' ἐλαίου, καὶ γάρου· τινὲς δὲ καὶ οἶνον ἢ ὄζον ἐμβάλλοντες, καὶ πολὺ γὰρ μάλλον εὐστόμαχον τ' ἐστὶ, καὶ τοὺς ἀποστίτους προτρίπτει μετ' ὄζου ἐσθιόμενον. Sunt qui ipsum cum oleo et garo mandant: alii autem vinum etiam, vel acetum iniciunt, multoque magis ita stomachum iuvat, collapsamque cibi appetentiam, si cum aceto sumatur, excitat. II. — *Stomachum excitat*, etc. De vulgari et sativo haec omnia Diosc. DAL.

Laserpitatio. Quod fuerit prius laserpitii succo dilutum. H.

Opion. In MSS. *Opinion*. Nos

eadem sententia est et Diocles. Praeterea cordi convenire convalescentium, aut post multas vomitiones perquam utile. Heraclides contra argentum vivum dedit, et Veneri subinde offensanti, aegrisque se recolligentibus. Hicesius ideo stomacho utile videri dixit, quoniam nemo tres siseres edendo continuaret: esse tamen utile convalescentibus ad vinum transeuntibus. Sativi privatim succus cum lacte caprino potus sistit alvum.

XVIII. Et quoniam plerosque similitudo nominum graecorum confundit, conteximus et de sili: sed hoc est vulgatae notitiae. Optimum Massiliense: lato enim grano et fulvo est. Secundum Aethiopicum, nigrius. Creticum odoratissimum omnium. Radix iucundi odoris est. Semen esse et vultures dicuntur. Prodest homini ad tussim veterem, rupta, convulsa, in vino albo potum. Item opisthotonicis, et iocinerum vitiis,

Ophelion, ut in Indice diximus sin-
cerius arbitramur. H.

Et Veneri... offensanti. Deficienti.
HARD.

Ideo stomacho. Ita libri omnes.
Sunt qui velint inutile legi. Frustra:
idcirco utile Hicesius stomacho cre-
didit, quod periculi nihil sit, ne
largius sumatur: neminem enim esse,
qui siseres tres edere continuo possit:
modice porro sumptis, prodesse:
nocere, si copiosius edantur. H.

Continuaret. Sic Horat. Serm. II,
6: *Continuatque dapes*. H.

XVIII. *Et de sili*. Veteribus Grae-
cis σίλι, sive σίλι, idem fuit quod
recentioribus δεϊοδε σίσιλι. Herodoto
in Euterpe σιλλικόνπιον, quod Diosc.
IV, 64, σίσιλι κόμπιον. Nec Graecis
modo, sed et latinis scriptoribus.
Festus: *Nilatum antiqui, pro eo quod
nunc ientaculum dicimus, appellabant*

*quia ieiuni vinum sili conditum ante
meridiem absorbibant*. H.

Massiliense. Tria haec genera in
horto Regio vidimus. Massiliense a
Lobelio pingitur in Obs. p. 437. Cre-
ticum, sive iordylion, ab eodem, p.
425. Aethiopicum seseli frutex a Do-
donaeo, pag. 340. H.

Radix iucundi. In triplici nempe
genere proxime laudato. Diosc. quo-
que III, de Massiliensi, ῥίζα μακρά,
σώδης. H.

Prodest. Diosc. l. c. H.

Rupta, convulsa. Ρήγματα καὶ σπά-
σματα Graeci dicunt, ut Diosc. Εὐπορ.
II, 34. Ρήγμα nervorum leodioum-
que fractura est (alii arteriarum et
venarum esse voluit), σπάσμα eo-
rundem nervorum convulsio, retra-
ctio, et quasi quaedam complicatio.
HARD.

Item. Orthopnoicis et stranguriae

et torminibus, et stranguriae, duarum aut trium ligularum mensura. Sunt et folia utilia, ut quae partus adiuvent etiam quadrupedum. Hoc maxime pasci dicuntur cervae pariturae. Illinuntur et igni sacro; multumque in summo cibo concoctionibus confert, vel folio, vel semine. Quadrupedum quoque alvum sistit, sive tritum potui infusum, sive mandendo commanducatum e sale. Boum morbis tritum infunditur.

XIX. Inula quoque a ieiunis commanducata, dentes confirmat, si ut eruta est, terram non attingat: condita tussim emendat. Radicis vero decoctae succus tineas pellit: siccatae autem in umbra farina tussi,

mederi prodidit similiter Galen. de Fac. simpl. med. VIII, pag. 227. II.

Tritum ligularum. In MSS. *tritum linguarum*. *Liogus*, seu ligula, mensurae genus est, quae et cochlear dicitur: est autem pars quarta cyathi, de qua lib. XXI, 109. II.

Sunt. Et semen quoque capris, caeterisque pecudibus ad partum iuvandum dari, scribit Diosc. III, 60: *Δίδονται δὲ καὶ αἰγῇ, καὶ τοῖς λοιποῖς κτήνεσι πρὸς εὐτοχείαν ποτόν.*

Hoc. Vide quae diximus VIII, 50. II. — Mox illinuntur; Gr. et al. illinitur. En. P.

Multumque. Primo cibo, ut supra, c. 43. Semen quidem e viuo potum, conferre concoctioni plurimum, auctor est Diosc. l. c. Et vinum silatum idcirco ante meridiem bibere solitos Veteres fuisse paulo ante ex Festo diximus. HARD.

Boum morbis, etc. Faucibus scilicet. HARD.

XIX. *Inula quoque.* Ad verbum hsec Plin. Val. I, 36, et Apuleius, cap. 95, t. 2. H.

Condita. Nempe condita melle. Plin. Val. I, 58: *Inulae pulvere, in-*

quit, ligula plena melle mixto, et cocto, unam mane, et alteram zero accipies: hoc tussi medetur, et arterias lenit. HARD.

Radix. In vino videlicet. Nam Marc. Emp. esp. xxviii: *Radix inulae, inquit, in vino decoquitur, deius succus eius exprimitur, potuique datur ad tineas enecandas. Sed ea radix posteaquam eruta est, terram non debet attingere.* Eadem habet paene totidem verbis Plin. Val. II, 21. De falsis Apuleius, cap. 95, t. 3, ad lumbrici: *Herbae inulae folia ex vino trita, mirifice quam bibuntur, necant lumbricos.* H.

Tineas pellit. Sive taenias. *Ταινία* vocantur lati longissimique vermes, qui totius intestini longitudinem interdum adaequant. Veteres taenias et tineas indiscrete dixerunt. Sic Cato de Re R. cap. cxvi: *Si tineae et lumbrici molesti erunt.* Scrib. Larg. comp. cxi: *Ad tineas et lumbricos necandos.* Apuleius item, cap. 35, l. 4: *Ad lumbricos et tineas.* Plin. Val. II, 21: *Tineae quoddam vitium ventris est, etc.* Q. Seren. cap. xxxi, de lumbricis et lineis purgandis; *Quid non ad-*

et convulsis, et inflationibus, et arteriis medetur. Venenatorum morsus abigit. Folia ex vino lumborum dolori illinuntur.

XX. Caepae silvestres non sunt. Sativae olfactu ipso et delacrymatione caligini medentur, magis vero succi inunctione. Somnum eliam facere traduntur, et hulnera oris sanare, commanducatae cum pane. Et canis morsus, virides ex aceto illitae, aut siccae cum melle et vino, ita ut post diem tertium solvantur. Sic et attrita sanant. Coctam in cinere et epiphoris multi imposuere cum farina hordeacea, et genitalium hulneribus. Succo et cicatrices oculorum, et albugines, et argema inunxere: et serpentium morsus, et omnia vulnera cum melle. Item auricularum cum lacte mu-

versum miseris mortalibus addit Natura, interno cum viscere tinea serpens, Et lumbricus edax, etc. Alia etiam Plinio nostro lineae, lib. XI, cap. 41; eae sunt fere, quas idem blattas appellat, XXIX, 39; quas simul, ceu diversas, appellat Horatius, Sat. II, 3: *Stragula ventis, Blattarum ac tinearum epulae*. H.

Folia ex vino. Plin. Val. II, 36: *Lumbus dolentibus curandis: Imulae foliorum, sive radice pulveris denarii duo ex vini cyathis uno bibito, emendant.* Habb.

XX. *Et delacrymatione caligini, etc.* Significat delacrymationem acrimonia caeparum excitam oculorum caligini prodesse. Galeen.

Succi inunctione. Sic Diosc. II, 181. et Galen. de Fac. simpl. med. VII, pag. 198. E Latinis Plin. Val. I, 48, Hippocratem sequutus: cuius illud effatum est, lib. de Diaeta, *κρόμμυον τῆ ὀφθαλμοῦ ἀγαθόν*. H.

Somnum. Plin. Val. IV, 26. H.

Et canis. Diosc. et Plin. Val. II, cc. Habb.

Sic et attrita. Attritus nempe calceamentorum. Prius legebatur, *sic et tritae sanant*. In MSS. *trita*. Emendandi Dioscorides auctor fuit, qui lib. II, 181, contra calceamentorum attritus utiles caepas esse prodidit: *Πρός ἐντρίμματα ὑποδημάτων χρήσιμος*. Habb.

Succo. Diosc. loc. cit. Cicatrix porro *νεφλιον* est, vitium scilicet oculorum, quod nubeculam vocant. Paul. Aegin. III, albugines et cicatrices ita distinguit, ut has in superficie consistere dicat, et non solum *ὀφθαλμοῦ*, sed et *νεφλιον* appellari: illas vero *λευκώματα* diclas, altius progressas cicatrices esse. *Αργεμα* vero lum dicitur, quoties circa orbem iridis, propinquasque ei partes sic exulceratio sit, ut extimae iridis partes rubere, interiores vero albescere videantur. *Αργεμον* vocat Hippocrates de Morb. mul. lib. II. H.

lierum : et in iisdem sonitum ac gravitatem emendantes, cum adipe anserino, aut cum melle stillavere; et ex aqua bibendum dedere repente obmutescentibus. In dolore quoque ad dentes colluendos instillavere, et plagis bestiarum omnium, privatim scorpio-
 3 Alopecias fricuere, et psoras, tuis cae-
 3 Coctas dysentericis vescendas dedere, et contra lum-
 borum dolores : purgamenta quoque earum cremata in cinerem illinentes ex aceto serpentium morsibus, sepiusque multipedae ex aceto. Reliqua inter medicos mira diversitas. Proximi utiles esse praecordiis et concoctioni, inflationemque et sitim facere dixerunt. Asclepiadis schola, ad colorem quoque validum pro-
 4 fici hoc cibo. Et si ieiuni quotidie edant, firmitatem valetudinis custodiri : stomacho utiles esse, spiritus agitatione : ventrem molire, haemorrhoidas pellere,

Et in. Diosc. II, 481. Marc. Emp. de med. c. vii : *Caepae succus cum melle permixtus et auriculae instillatus, graviter audientes emendat, dolorem sedat, purulenta expurgat, vermes enecat: aquam etiam quae ingressa fuerit, et omnem humorem educit.* Plin. Val. I, 44 : *Caepae succum cum melle, quod in carbonibus calefacies, et auriculae infundis, mire sanat.* Theod. Prisc. I, 7, de aurium causatione : « Sed et caeparum succum, cum anserinis adipibus mixtum similiter iniicito, et ovi alborem cum lacte mulieris. » HARD.

Et ex. Plin. Val. IV, 26. II.

In dolore. Plin. Val. II. cc.

Alopecias. Plin. Val. II. cc. Marc. Emp. cap. vi, pag. 45. Schola Salernitana : *Contritis cae-
 capillis Saepe fricans, capitis poteris
 et Galen. locc. citt. II.*

Coctas dysentericis. Plin. Val. loc. cit. HARD.

Sepisque. Subintellige, morsibus. De sepe multipeda, sive millepeda, superius c. 6. II.

Reliqua inter. Haec totidem verbis Plin. Val. IV, 26. II.

Proximi. Inter medicos novissimi, quos etiam Plin. Val. sequutus est, cap. cit. de cae-
 pit : *Dioscorides, inquit, putat ex cibo earum sitim accendi, inflationes fieri, caput praegravari.* Dioscoridis verba referenda ex lib. II, 481. II. — Sic ex MSS. emend. HARD. inutiles V. inutilia Gr. et al. Ed. P.

Ad colorem. Plin. Val. loc. citat. Schola Salernitana de cae-
 pit : *Non modicum sanas Asclepius asserit illas, Praesertim stomacho, pulcrumque creare colorem. II.*

Et si ieiuni. Plin. Val. loc. citat. HARD.

Spiritus agitatione. Concitato ru-

subditas pro balanis: succum cum succo feniculi contra incipientes hydropises mire proficere. Item contra anginas, cum ruta et melle. Excitari eisdem letargicos. Varro, quae sale, et aceto pista est arefactaque, vermiculis non infestari, auctor est.

XXI. (VI.) Porrum sectivum profluvia sanguinis sistit in naribus contrito eo obturatis, vel gallae mixto, aut mentae: item ex abortu profluvia, potio succo cum lacte mulierum. Tussi etiam veteri, ac pectoris et pulmonis vitiis medetur. Illitis foliis sanantur et ambusta, et epinyctides: ita vocatur hulus, quae et syce, in angulo oculi perpetuo humore manans. Quidam eodem nomine appellant pusulas viventes, ac

ctu; nam ructus ventris exercitatio est. DAL. — *Spiritus*. Ea ratione quod spiritus agitet, inquit Plin. Val. loc. cit. II.

Haemorrh. pellere. Galen. de Fac. simpl. med. VII, pag. 498. H.

Pro balanis. Balani sunt glandes, et id quod per glandis fornam ad subducendam alvum in podicem manu inditur. Suppositorium vulgus officinarum vocat. H.

Anginas. Diosc. II, 181. H.

Excitari eisdem. Caepis scilicet, si largius edantur. Vide Celsum III, 20, et Diosc. loc. cit. II.

XXI. Porrum. Marc. Emp. c. x: *De porro sectivo trito nares fluentes recte obturantur*. Et Plin. Val. de Re med. I, 26: *Ad profluvium narium: In hoc casu, inquit, porro sectivo trito nares obturantur*. De galla in hunc usum admiscenda meminit idem Marcellus. Addi mannae vel thuris micam iubet Diosc. II, 479. HAAS.

Tussi. Plin. Val. I, 63, cui titulus: *Ad sanguinem exsoreantes, et phthiricos affectus: Porri sectivi succum*

cum lacte mulieris, cyathos duos ieiunio dabis tepesfactum. Adde et Diosc. II, 479. H.

Ita vocatur. Alia ἐπιπυκτιδὸς acceptio haec est, praeter eam, quam cap. 6 attulimus. Est porro σὺς, hulus in capite, supercilia, mento, ac podice, cui a fici similitudine nomen est: tuberculum videlicet hulcerosum, rotundum, subdum, rubicundum, cum dolore, in partibus praecipue, quae pilo vestiuntur: capite, palpebris, mento, etc. Σύνωσος Celso dicitur VI, 3. Et Scrib. Larg. comp. xxxviii: *Excrecentem carnem, σὺςωσις quam vocant*. Lussit in hoc morbi genus Martialis lib. I, ep. 66: *Quum dixi ficos, rides quasi barbara verba, Et dici ficos, Caeciliante, iubes... Dicemus ficos, Caeciliante, tuos*. Et ficos Plinius non semel de arborum fetu dixit: at femineo, ut vocant, genere, non virili. HAAS.

Quidam. Quos inter Celsus a nobis laudatus c. 6. H. — *Pusulas*. Gron. et alij, *pusulas*. Ed. P.

noctibus inquietantes. Et alia hulcera cum melle trito:
 2 vel bestiarum morsus ex aceto: item serpentium. Aurium
 verò vitia cum felle caprino, vel pari mensura
 mulsi: stridores cum lacte mulieris: capitis dolores,
 si in nares fundatur; dormiturisve, in aurem duo-
 bus succi cochlearibus, uno mellis. Succus et ad ser-
 pentium scorpionumque ictus bibitur cum mero, et
 ad lumborum dolores cum vini hemina potus. Sanguinem
 verò exscreantibus et phthisicis, distillationi-
 bus longis, vel succus, vel ex ipso cibus prodest:
 3 item morbo regio, vel hydropicis: et ad renum dolo-
 res, cum ptisanæ succo acetabili mensura. Idem mo-
 dus cum melle, vulvas purgat. Estur verò et contra
 fungorum venena: imponitur et vulneribus. Venerem
 stimulat, sitim sedat, ebrietates discutit; sed oculo-
 rum aciem hebetare traditur: inflationem quoque fa-
 cere, quæ tamen stomacho non noceat, ventremque
 molliat. Voci splendorem affert.

Et alia. Theod. Prisc. I, 47.

Item. Theod. Prisc. I, 22, de
 apum percussibus, vel scorpionum,
 cæterorumque serpentium. *Et por-
 rum tritum impositum, statim curat.*
 HARD.

Aurium. Plin. Val. I, 40, et IV,
 20, de porro. *Aurium quoque dolo-
 res, inquit, cum felle caprino, vel
 pari mensura usi (lege mulsi), com-
 persuerunt.* Plinius ipse noster, XXVIII,
 48, taurinum fel ad aurium dolores
 et vitia commendat cum porri succo.
 Diosc. quoque his adiungendus II,
 479, et Marc. Emp. c. ix. II.

Dormiturisve. Plin. Val. IV, 20, et
 Marc. Emp. cap. 4: *Porri sectivi
 succum cochlearia duo, et unum mel-
 lis, permixta, ituro dormitum, vel in
 nares, vel in auriculam tepidum in-
 funde, statim proderit.* H.

Succus. Diosc. II, 479; Sotion in
 Geop. XII, 29; Theod. Prisc. loc.
 cit. HARD.

Et ad. Marc. Emp. cap. xxv, et
 Plin. Val. II, 36, et IV, 20. H.

Sanguinem. Marc. Emp. cap. xvi,
 et Plin. Val. IV, 20. H.

Item. Plin. Val. II, 59. II.

Venerem. Diosc. loc. cit. H.

Sitim sedat, etc. Hoc parum cre-
 dibile, quoniam calidum et siccum
 est. DALRG.

Sed ocul. Diosc. loc. cit. II.

Voci. Diosc. loc. cit. καὶ ζήτησι δὲ
 καὶ τὰν ἀπρηπλάν. Aristot. secti, 41,
 probl. 39: Διὰ τί τὰ πρῶτα συμπεῖσαι
 πρὸς τὴν ὄψιν, ἐπὶ καὶ τοῖς πύσιν.
*Cur porrum voci confert? Nam et
 pernici in ea re conferre scimus.* So-
 tion quoque in Geop. loc. cit. Vide.

XXII. Capitato maior est ad eadem effectus. Sanguinem reiicientibus succus eius cum gallae aut thuris farina, vel acacia, datur. Hippocrates et sine alia mixtura dari iubet; vulvasque contractas aperire putat: fecunditatem etiam feminarum hoc cibo augeri. Contritum ex melle hucera purgat. Tussim et distillationes thoracis, pulmonis et arteriae vitia sanat, datum in sorbitione ptisanæ: vel crudum, praeter capita, sine pane, ita ut alternis diebus sumatur: vel si pura exscreentur. Sic et voci, vel Veneri, somnoque multum confert. Capita bis aqua mutata cocta, alvum sistunt, et fluxiones veteres. Cortex decoctus illitusque inficit canos.

quæ de Nerone dicta XIX, 33. —
Voci. Chiff. vocis. Eo. P.

XXII. Capitato. Haec Plin. Val. a nostro plane ad verbum IV, 20. H.

Sanguinem. Plin. Val. l. c. H. —
Gallae. Vel. ap. Dal. galla. Eo. P.

Hippocrates. De Morb. mul. II, text. 89, pag. 612, se lib. de Steril. text. 13, pag. 630. Item Plin. l. l. In vulvae praeclosure a se duritie, πρὸς μύσιν καὶ σκληρίων ὑστερας, porri capitati cornum in aceto coctam dari Diosc. iubet II, 179. II.

Contritum. Mare. Emp. c. iv, pag. 42, et Plin. Val. III, 22, et IV, 20. II.

Tussim. Ad verbum haec Plin. Val. IV, 20. Mare. Emp. c. xvi. Porri contusi mucus expressus, cum oleo decoctus, et epotus, plurimum tussionibus prodest. II. — Arteriae. Pint. arteriarum. Eo. P.

Sorbitione. Sive ptisanæ dicatur, de qua lib. XVIII, 15, sive alicae de qua lib. eodem c. 29, nihil interest. Mare. Emp. cap. xv: Pulticulum ex alicae factas, in quam capita porrorum contusa mittes, et simul decoques, et deinde colabis, et sorbitione

ea contra fuscium molestias, quam volueris, uteris. El. cap. xvii: Vtilis sunt inter initia quamvis molesta, nupersis sorbitiones de porro capitato factas, et ex urtica, et nasturtii semine. Housere isti a Celso IV, 4, qui ad tussim sorbitiones commendat, in quibus porrum incoctum tabuerit: eibique mollem, ut malvam, et urticam. II.

Praeter. Dempis capitibus, folia uti cruda edantur. Sic in morbo haud multum absimili, Plin. Val. I, 28: Ad stillationem narium ex humore: Porri capitati folia eruda sine pane edantur. Idem de sectivo Mare. c. xiv: Vvae distillationi... prosunt porri sectivi folia non cocta, sine pane, assidue manducata. II.

Vel si. Etiam si e thorace pus exscreetur. Diosc. II, 179: Ανάγει τὰ ἐκ θώρακος. H. — Pura. Gron. et al. ante Harp. purulenta. Eo. P.

Sic et. Haec totidem verbis Plin. Val. IV, 20. II.

Capita. Plin. Val. loc. cit.

Inficit. Canitiem pellit, capillosque denigrat. H.

XXIII. Allio magna vis, magnae utilitates contra aquarum et locorum mutationes. Serpentes abigit, et scorpiones odore: atque, ut aliqui tradidere, et bestiarum omnium ictibus medetur, potu, vel cibo, vel illitu. Privatim contra haemorrhoidas prodest, cum vino redditum vomitu. Ac ne contra araneorum murium venenatam morsum valere miremur, aconitum, quod alio nomine pardalianches vocatur, debellat: item hyoscyamum: canum morsus, in quae vulnera cum melle imponitur. Ad serpentium quidem ictus potum cum restibus suis efficacissime ex oleo illinitur; attritisque corporum partibus, vel si in vesicas intumuerint. Quin et suffitu eo secundas partus evocari

XXIII. *Allio.* Ad verbum haec Plinius Val. IV, 47. II.

Contra. Plin. Val. loc. cit. *Peregrinantibus esui datum, minime patitur eos aquarum ac locorum mutatione permolari.* II.

Serpentes. Plin. Val. loc. cit. et Simeon Sethi lib. de Alim. tit. de allio: *Φεύγονται δὲ τοῦτο καὶ οἱ ὄφεις, ὡς καὶ καὶ τὰ πύλακα,* etc. II.

Atque. Plin. Val. loc. cit. et auct. Geop. XII, 30. II.

Privatim. Αἰμορροΐδες non morbi hoc loco, sed serpentis quoddam genus est, ex eo dictum, quod moru sanguinem eliciat, et dissolutis venarum commerciis, quicquid animae est, evocet per cruorem, ut refert Solinus cap. xxvii. De eo Lucanus IX, 708: *At non stare suam miseris putura cruorem, Squamiferos ingens haemorrhoidis explicat orbes.* Vide Sarraceni notas in Diosc. II, 482. De serpente porro hic agi, non de morbo venarum ani, qui haemorrhoidis quoque appellatur, vel ex orationis serie ipsa constat. II.

Ac ne. Diosc. II, p. 482. II.

Comm. Diosc. loc. cit. et Plin. Val. III, 54; IV, 47. II.

Ad serp. Haec ad verbum Plin. Val. IV, 47. II.

Cum restibus. Cum foliis. II.

Vel si. Eliam partes eae attritae, in vesicae morem intumescant Plin. Val. loc. cit. *Quaeque in vesica (lege, in vesica) tumescunt, lenit impostum.* II.

Quin et. Et esu quoque allii, secundas evocari auctor est idem Hippocr. de Morb. mul. I, 74. Suffitu vero Plin. Val. loc. cit. ex eodem Hippocrate, et Diosc. II, 482. Secundas porro ὑστέρην, Latini pariter ac Graeci meothranam eam vocant, quae partus obvolutus utero prodit, quae et secundina dicitur. Vulgo ab anatomiceis, *l'arrière-faix* II. — *Secundas partus.* Vel, apud Dalecamp. cod. *secundus*, et *partus*. Hic autem Gronov. ut infra c. 44, legit *secundos partus*, sed frustra, quoniam refragentur omnes libri. Eo. P.

existimavit Hippocrates, cinere eorum cum oleo, capitis hulcera manantia sanitati restituens. Suspiriosis coctum, aliqui crudum id tritum dedere. Diocles hydropicis cum centauryo, aut in fico duplici ad evacuantiam alvum: quod efficacius praestat viride cum coriandro in mero potum. Suspiriosis aliqui et tritum³ in lacte dederunt. Praxagoras et contra morbum regium vino miscuit; et contra ileum in oleo et pulte: sic illinens strumis quoque. Antiqui et insanientibus dabant crudum. Diocles phreneticis elixum. Contra anginas tritum imponi, et gargarizare prodest. Dentium dolorem tribus capitibus in aceto tritis imminuit, vel si decocti aqua colluantur, addaturque ipsum in cava dentium. Auribus etiam instillatur succus cum⁴ adipe anserino: phthiriasis et porrigines potum, tu-

Cinere eorum. Plin. Val. IV, 47, et Marc. Emp. cap. iv: *Allium cum sua veste comburitur, cinisque eius ex oleo capiti hulecrosi imponitur.* H.

Suspiriosis. Vocem hanc tritum adieciimus, tum ex MSS. exemplarium fide, tum ex vetustis scriptoribus geminis, quorum alter a Plinio nostro, ab altero Plinius ipse hamsisse videtur. Nam Plin. Val. IV, 47, de alio: *Suspiriosis quidem, inquit, per se crudum, aliqui et cum lacte tritum dedere.* Cels. IV, 4, de *difficultate spirandi*: *«Datur etiam inutiliter frictum allium, dein contritum, et cum melle mixtum.»* H.

Diocles. Ad verbum haec Plin. Val. loc. cit. H.

Aut in. Plin. Val. III, c. de hydro-pisi: *Allium viride, inquit, cum fico duplici matum evocat.* Et lib. II, de alio: *Viride cum coriandro et fico datum, alvum mollire perhibetur.* Ficus duplex ea est quae reliquis maior ampliorisque formae, quae el

marisca appellata est lib. XV, 49. Vegetius, Art. vel. I: *Addine novem duces ficos.* Idem alio loco: *Ficus duplices viginti, rutae fasciculum.* Horat. Sat. II, 2, vs. 122: *At mix ornabat mensas, cum duplici ficu.* HAND.

Suspiriosis. Plin. Val. IV, 47. H.

Praxagoras. Plin. Val. haec iisdem verbis loc. cit. et lib. II, 59. Q. Serenus cap. 111, de regio morbo pelendo: *Allia trita dabis vino mado-fueta calenti.* H.

Diocles phreneticis elixum. Et Plin. Val. III, 9. H.

Dentium. Plin. Val. I, 36, et Diosc. II, 182. H. — *Imminuit.* Cbiffi. cod. minuit. Ed. P.

Auribus. Plin. Val. IV, 47. Rursum hoc medicamentum proponitur ad aurium vitia XXIX, 39. H.

Phthiriasis. Q. Serenus cap. vi, de phthiriasi arcenda pag. 128: *Sae-pius ergo decet mordax haurire si-napi, Vel nitro ac sale permixtis, aci-*

sum item cum aceto et nitro compescit: distillationes cum lacte, vel tritum permixtumve caseo molli: quo genere et raucitatem extenuat; vel phthisin, in fabae sorbitione. In totum autem coctum utilius est crudo, elixumque tosto: sic et voci confert. Tineas et reliqua animalia interaneorum pellit, in aceto mulso coctum. Tenesmo in pulte medetur. Temporum doloribus illitum elixum: et pusulis coctum cum melle, deinde tritum. Tussi cum adipe vetusto decoctum, vel cum lacte: aut si sanguis etiam exscreetur, vel

dove liquore Laxatis, ut sint simul allia, tangere corpus. HARD.

Et porrigines. Porriigo, graece $\pi\tau\tau\rho\acute{\iota}\pi\sigma\iota\varsigma$, est ubi inter pilos quaedam quasi squamulae assurgunt, eaeque acutae resolvuntur, in modum furfuris, et interdum madent, multo saepius siccatae sunt. Fere in capillo sit, rarius in barba, aliquando in supercilio. Celsus VI, 2. Describitur satis eleganter a Q. Sereno, cuius carmen recitabimus c. 84. Prius et prurigines legebatur. At erroris admo-
nuit Marc. Emp. cap. IV: *Ad pityriasin*, inquit, et porrigines capitis, prodest ungere caput allio trito ex aceto et nitro. Nec non Diosc. qui l. II, 82. $\tau\acute{\alpha} \pi\tau\tau\rho\pi\acute{\alpha}$ allio quoque eximi prodiderit. Adde consensum exemplarium MSS. R. Colb. Chiff. etc. in quibus *perrigines*, non *prurigines* scribuntur. H. — Gronov. et al. ante Hard. *furfures*, *prurigines*, etc. Ed. P.

In totum autem coctum utilius. Plin. Val. IV, 47. HARD.

Tineas et reliqua animalia interaneorum. Marc. Emp. cap. XXVIII; Plin. Val. II, 24, et IV, 47. Scrib. Larg. comp. cxi: *Ad tineas necandas, eviciendas, per triduum allium plurimum edat*, etc. II.

Tenasmo in pulte medetur. Sic legunt alii. Scribo *tenesmo*, non *tenasmo*, tum ex archetypo nostro, tum etiam ex Galeno in Dissinitionibus si legitima est setura, et Isagoge. Item ex Paulo tertio, et Dioscoride saepe, omnibusque gregatim medicis, ne citando tundam. Dici vero potest et *tenesmos* et *tinesmos*, a verbo graeco $\tau\epsilon\iota\nu\epsilon\sigma\theta\alpha\iota$, hoc est, intendi. Paulus libro citato, eleganter, ut omnia, hunc morbum diffinit his verbis: *Tenesmus est continua et implacabilis desidendi cupiditas, qua nihil praeter modice cruenta vel mucosa eggitur*. PINT. — *Tenesmo*. Plin. Val. IV, 47. HARD.

Temporum doloribus illitum elixum, et pusulis coctum cum melle, deinde tritum. Conf. Plin. Val. loc. cit. II.

Tussi. Crudum coctumve allium in cibo sumptum tussim lenice ait Diosc. II, 482. Q. Seren. cap. XVIII: *Interdum fauces tussi quatuntur acerba: Allia tum sumes decocta, et melle peruncta*. Cels. IV, 4, ubi de tussientibus: *Vtilis est*, inquit, *cibus interdum mollis, ut malva, ut rutica: interdum acer, ut lac cum allio coctum*. HARD.

Aut si sanguis etiam exscreetur, vel

pura, sub pruna coctum, et cum mellis pari modo sumptum: convulsis, ruptis, cum sale et oleo. Nam cum adipe tumores suspectos sanat. Extrahit fistulis vitia cum sulphure et resina, etiam arundines cum pice. Lepras, lichenas, lentigines exulcerat, sanatque cum origano, vel cinis eius ex oleo et garo illitus: sic et sacros ignes. Suggillata aut liventia ad colorem reducit, combustum ex melle. Credunt et comitalem morbum sanari, si quis eo in cibo utatur ac potione. Quartanas quoque excutere potum caput unum cum laserpitii obolo in vino austero. Tussim et alio modo, ac pectorum suppurationes quantaslibet

purulenta. Non purulenta (sic Gron. et al. ante Hard. Ed. P.), sed *pura*, in nostro apographo, ut supra etiam notandum est. PINT.

Cum adipe tumores suspectos sanat. Quos esse pestilentialia iure suspicaris. HARD.

Extrahit. Ad verbum haec Plin. Valer. III, 22. Et Marc. Emp. IV: *Allium contritum cum sulphure et resina, huleorum et fistularum quaelibet vitia extrahit.* II.

Etiam. Arundinum infixas corpori assulas. Subintelligo, allium extrahit. Ita libri omnes, etiam MSS. Plane ut suspecta sit fides antiqui exemplaris, ex quo Pintianus *hirudines*, hoc est, sanguisugas, reponere conatus est. Praesertim Marcello Empirico, Plinioque Valeriano, huic lectioni mire suffragantibus: scriptoribus quidem non eruditissimis, sed quibus tamen concedendum in hac parte plurimum, quum opus anabo suum ex Plinii fere sententiis verbisque concinnarint. Et ille quidem, cap. XXXIV: *Allium elixum, inquit, cum pice impositum, arundines extrahit*

corpori adfixas. Filix radix trita arundinem extrahit: rursum arborescens radix, etc. Iste lib. III, 49: *Ad extrahenda ea quae corpori infixa sunt: Allium elixum cum pice, arundines extrahit, etc.* II.

Lepras. Diosc. II, 482. H.

Vel cinis. Plin. Val. iterum lib. III, cap. 34. HARD.

Sic. Plin. Val. loc. cit. H.

Suggillata. Dioscor. loc. citat. et Plin. Val. III, 47, iisdem verbis. Suggillata Graecis, τὰ ὑπόματα, partes sunt circa oculos percussionebus contusae et lividae; sed et de omni contusione corporis, et livore, in qualibet parte, ea vox tum latina, tum graeca effertur. Glossarium: *Suggillare, πλάσσειν, ὑπωνιάζειν.* H.

Credunt et comitalem morbum sanari, etc. Plin. Val. II, 58. H. — *Sanari.* Gronov. et veti. ante Hard. edd. *sanare.* Ed. P.

Quartanas. Plin. Val. ad verbum lib. III, 6. H.

Tussim et alio modo. Sensus est: Tussim et hoc modo sanari, et illo altero remedio, iam contra quartanas

sanat, fractae incoctum fabae, atque ita in cibo sumptum, donec sanitatem restituat. Facit et somnos, atque in totum rubicundiora corpora. Venerem quoque stimulat cum coriandro viridi tritum, potumque e mero. Vitia eius sunt, quod oculos hebetat, inflationes facit, stomachum laedit copiosius sumptum, sitim gignit. Caetero contra pituitam, et gallinis et gallinaceis prodest mixtum farre in cibo. lumenta urinam reddere, atque non torqueri tradunt, si trito natura tangatur.

XXIV. (vii.) Lactucae sponte nascentis primum est genus eius, quam caprinam vocant, qua pisces in mare deiecta protinus necantur, qui sunt in proximo. Huius lac spissatum, mox in aceto pondere obolorum duum, adiecto aquae uno cyatho, hydropicis datur. Caule et foliis contusis, asperso sale, nervi incisi sa-

dicto, GREN. — *Tussim*. Praeter alatum proxime his verbis: *Tussi cum adipe vetusto decoctum, vel cum lacte*. Hic Gelenius cespitavit. H.

Fractae. Plin. Val. IV, 17, ubi haec transcripsit, in *fabā coctum* dixit. HARD.

Fūia. Haec pariter Diosc. II, 182. Oculos hebetare prodidit etiam Hipp. de Diaeta II, text. 24. H.

Caetero. Vide quae diximus lib. X, cap. 78. H.

Natura. Naturae nomen pro genitalibus usurpat, verecundiae causa. Vide inferius XXII, 15; et Ducangium ad hoc vocab. ubi recenset illos, qui eo utuntur. ED. P.

XXIV. *Lactucae sponte nascentis*, etc. Hoc est, silvestris, quae a sativa distat. HARD.

Quam. Hanc eo nomine iam superius indicavit XIX, 39. Marinam vocat Cels. II, 12: *Lactucae marinae lac*, in-

quit, cuius gutta pari adiecta abunde parat. Et III, 21, de aqua inter cutem: *Prodest etiam lactucae marinae, quae grandis iuxta nascitur, semen eam aqua potui datum*. Eadem τῆθύμαλος est, ut dicitur XXVI, 39. Et testis quoque Celsus V, 7: *Lactuca marina*, inquit, quae a Graecis τῆθύμαλος nominatur. Igitur illud est tithymali genus, quod parallum vocant, purgationibus aptum, de quo lib. XXVI. Plinius ipse eisdem lib. XVI, 39: *Tithymalum nostri herbam lactariam vocant, alii lactucam caprinam*, etc. H. — De ea sup. lib. dictum. ED. P.

Huius lac. Diosc. II, pag. 166, hanc vim eandem lactucae silvestris lacti adscribit, eundemque fere dandi modum imperat: *lactucae marinae semini* Cels. III, 21. H.

Nervi. Ad hos usus adhibitum a se tithymali succum Galenus ipse prodidit πρὸς τὴν III, 2. H. — *Caule et*

nantur. Eadem trita ex aceto, colluta matutinis bis mense, dentium dolorem prohibent.

XXV. Alterum est genus quod Graeci caesapon vocant. Huius folia trita, et cum polenta illita, huiusmodi medentur. Haec in arvis nascitur. Tertium genus est in silvis nascens; isatin vocant. Huius folia trita cum polenta vulneribus prosunt. Quarto infectores lanarum utuntur: simile erat lapathum silvestri foliis, nisi plura haberet et nigriora. Sanguineum sistit. Phagedaenas et putrescentia huiusmodi, quae serpunt,

foliis contusis ... nervi, etc. Vet. ap. Dal. *emile vero et*. En. P.

Eadem. Idem fere de tithymalo Dioscor. IV, 165. H.

XXV. Quod Graeci caesapon vocant. Quod Graeci caesapon, οἰσάπων vocant. Nimirum succo turgentem, ἀπὸ τοῦ οἰσάπων τὸν οἶνον. Alii, ἀπὸ τῆς αἰσῆς, id est, τῆς λύπης, καὶ οἶνον, αἰσάπων dictam volunt, quod succo sit ab amarorem ingrato: id quod mihi placet. Alii a verbo αἰσάω implere, caesapon, quasi succo lactem plenam, dictam volunt. Lactuca οἰσάπων, id est, οἰσάπων, aive οἰσάων μιστή, endivia silvestris officinarum, quae folia habet profundissime laciniata et incisa. Pro lactuca silvestri pingit Dodonaeus. Dal. — Graeci caesapon. Sic libri omnes etiam MSS. tum hoc loco, tum huius loci indice. Dalecampius caesapon legit: sed in ea voce nugari eum recte Salmasius adnotavit, not. in Solin. p. 258. H. — Caesapon. Sic Chiff. Vet. ap. Dal. caesapon. Gron. et al. ante Hard. caesapon. En. P.

Tertium. Lactucae videlicet: quo nomine nunc comprehenduntur genera herbarum omnia, quae lacteum succum fundunt. Hanc porro isatin, quam in silvis nasci Plinius admonet,

silvestrem intelligi ab eo perspicuum est, atque adn. diversam ab ea qua infectores uti consueverunt: haec enim sativa est, uti mox ex Oribasii docuimus: quod Salmasius fugit, loc. cit. Haan.

Huius folia trita, etc. Sic Dinse. II, 246, nec paulum etiam expressius Galenus de simpl. med. Facult. lib. VI, pag. 479. H.

Quarto. Isati nimirum sativa. Oribas. lib. XI, fol. 499, post Diosc. II, 245, et Galen. de Fac. simpl. med. VI, pag. 479: Isatis sativa herba est, qua tingendis laeis infectores utuntur: folia plantaginis habet, pinguiora lactem, et nigriora. Silvestris vero isatis est sativae similis: folia tantum habet maiora ad lactucae foliorum similitudinem, etc. De isati plura dicemus XXII, 2. Silvestris lichenem exhibet Dodonaeus pag. 79. Sativae idem, et Lobelius in Obs. p. 489. H. — Quarto, etc. Sic ex MSS. emend. Hard. consent. Chiff. quarto inf. utuntur, quod glastum vocant; s. erat ... nisi quod plura haberet Gron. et al. En. P.

Sanguineum. Haec totidem verbis Diosc. II, 245, de sativa isati; et Galenus loc. citat. Vterque post Hippocratem lib. de Ulcer. test. 7.

sanat: item tumores ante suppurationem. Contra ignem sacrum radice vel foliis prodest; vel ad lienes pota. Haec propria singulis.

XXVI. *Communia* autem sponte nascentibus; candor, caulis interdum cubitali longitudine, et ipsi, et foliis scabritia. Ex his rotunda folia et brevia habentem sunt qui hieraciam vocent, quoniam accipitres scalpendo eam, succoque oculos tingendo, obscuritatem, quum sensere, discutiant. Succus omnibus candidus, viribus quoque papaveri similis: carpitur per messes inciso caule, conditur in fictili novo, ad multa praeclarus. Sanat omnia oculorum vitia cum lacte mulierum: argema, nubeculas, cicatrices, adustionesque omnes, praecipue caligines. Imponitur etiam oculis in lana contre epiphoras. Idem succus

Vel. Et isati quoque silvestri hanc vim attribuit Dioscor. loc. cit.

XXVI. *Communia.* Hoc est, silvestribus, superius explicatis. De sativis inferius. II.

Et ipsi. Et in ipso caule, et in foliis quaedam scabrities inest. II.

Qui hieraciam. Apuleius, c. 30: *Graecis thridax agria dicitur, aliis hieracium.... Italis lactuca silvatica.* Et tit. 4, *ad oculorum caliginem:* * Dicunt aquilam, quum in altum volare voluerit, prospicere rerum naturas, lactucae silvaticae folium evellere, et succo eius sibi oculos tingere, et maximam inde claritatem accipere. Herbae igitur lactucae silvaticae succum cum vino optimo veterere, et melle acapno, quod sine fumo collectum est, mixtum in ampullam vitream condito, et eo utaris: summam medicinam experieris. * Hoc ipsum refert de accipitre Aelianus II. A. II, 43. Haan.

Sanat Apul. loc. cit. et Diosc. II,

466: *Αποκαθαίρει δὲ καὶ ἀργεμα ὁχλόν. Ποιεῖ καὶ πρὸς ἐπιπλάσεις ἐγχομένην σὺν γυνουκίῃ γάλακτι.* Hoc loco *ἐπιπλάσεις* oculorum est sordidum, impurum, crustosumque bulcus. II. *Sanat.... argema nubeculas.* Sic em. ex MSS. Hard. *areat nubeculas.* Gron. et al. Ed. P.

Adustionesque omnes. *Επιπλάσεις* Dioscoridi, *ἐπιπλάματα* Aeginetae, nempe ulcera sordida, crusta tecta, qua exempta, oculi humor saepe effluit. DALEI. — *Adustionesque.* Ulcera oculorum exusta putat hic Dalecampius intelligi: nos ambusta (nisi de iis paulo post sermo foret), hoc est, adustiones a fervente aqua vel igni factas. De his enim Theod. Priscian. I, 47: *De ustione calidae, vel ignis.... Et lactucae tritae cum solidibus, pro cataplasmate impositae, continuo curant.... Alumine scisso cum olea contrito omnes ustiones ungo.* II.

Contra epiphoras. *Επιπλά,* oculi praecipue morbus est, qui sit ab hu-

alvum purgat, in posca potus ad duos obolos. Serpentiū ictibus medetur in vino potus. Et folia, thyrsique triti, ex aceto bibuntur. Vulneri illinuntur maxime contra scorpionum ictus. Verum contra phalangia commixto vino ex aceto. Aliis quoque venenis resistunt, exceptis quae strangulando necant, aut iis quae vesicae nocent: item psimmythio excepto. Imponuntur et ventri ex melle atque aceto, ad detrahenda vitia alvi. Urinae difficultates, succus emendat. Cratevas eum et hydropicis obolis duobus in aceto et cyatho vini dari iubet. Quidam et esativis colligunt succum minus efficacem. Peculiares earum vires partim iam dictae sunt, somnum faciendi, Veneremque inhibendi, aestum refrigerandi, stomachum purgandi, sanguinem augendi. Non paucae restant: quoniam et inflationes discutunt, ructusque lenes faciunt. Nec ulla res in cibis aviditatem incitat inhibetque eadem: in causa alterutraque modus est. Sic et alvum copiosiores solvunt, modicae sistunt. Lentitiam pituitae digerunt, atque ut aliqui tradiderunt, sensus purgant. Stomachi dissoluti utilissime adinvan-

morum influxu atque impressione. la quum caetera membra obsideat, partis in quam sit impetus ingruentis humoris semper nomen adicere consuevit Noster. ventris scilicet aut uteri, aut testium epiphoras appellando. HARN.

Idem succus alvum purgat, in posca potus. Diosc. loc. cit. Καθαρίζει δὲ μετ' ὀξύκρατου ποθείς ὁ ὀπὸς θνοῖν φθολοῖν ὀλκῇ, ὡδατώδη κατὰ κοιλίαν. HARN.

Serpentiū. Diosc. loc. cit. Scorpiomm. HARN.

Quidam. Diosc. loc. cit. iisdem verbis. HARN.

Peculiares. Lib. XIX, 38. Ilas

quoque lsetucae doles complexus est Diosc. II, 165 et 166. HARN.

Purgandi. Immo, roborandi. Stomachicis sativam lactucam crudam prodesse tradidit Dioscorides. DAL.

Neo ulla. Forte, nec alia res. H. — Sic ex MSS. emend. Harn. Gron. et al. ructusque lenes faciunt, concoctiones adiuvant. Cruditates ipsae nequaquam faciunt. Neo ulla, etc. EV. PAR.

In causa. Virumque praestat, pro diverso sumendi modo. HARN.

Sensus. Sic paulo inf. esp. 34, brassicae esu sensus purgari dicit.

tur: in eo usu et oxypori obolis asperitatem addito dulci ad intinctum aceti temperantes: si crassior pituita sit, scillite aut vino absinthite: et si tussis sentiatur, hyssopite admixto. Dantur coeliacis cum intubo erratico, et ad duritiam praecordiorum. Dantur et melancholicis candidae copiosiores, et ad vesicae vitia. Praxagoras et dysentericis dedit. Ambustis quoque prosunt recentibus, priusquam pustulae fiant, cum sale illitae. Ulcera etiam, quae serpunt, coërcent, initio cum aphronitro, mox in vino. Tritae igni sacro illinuntur. Convulsa et luxata caulibus tritis cum polenta ex aqua frigida leniunt. Eruptiones papularum, ex vino et polenta. In cholera quoque coctas patinis dederunt: ad quod utilissimae quam maximi caulis et amarae. Quidam lacte infundunt. Deservefacti hi caules et stomacho utilissimi traduntur: sicut somno aestiva maxime lactuca, et amara lactensque, quam meconidem vocavimus. Hoc lac et oculorum claritati

Oxypori. Lactucia, inquit, stomachi adiuvantur, cum oxyporo, quod oboli mensura capialur, cuius asperitatem addito passo (γλυκιστ, dulci) mitigant ad intinctum aceti. Si crassior pituita in stomacho videbitur, non oxyporo dulcibus edomito, sed scillite aceto, aut absinthite vino utendum eum lactucis. Οξύπορος dicebatur, quae aceto condita ad intinctus servabantur. Apud Colum. XII, c. postremum inscribitur: *Mortetum oxyporum*, vel ut alii, *oxygarum*, quemalmodum componas. Muria condiri lactucas auctor est Diosc. II, 165; oxymelie Plin. XIX, 38. II.

Praecordiorum. Hypochondriorum, lienis, et hepatis. Dal.

Eruptiones. Quae Graeci ἐξανθήματα. Plinius nunc papulas, nunc

eruptiones pituitae vocat: tubercula videlicet, quae ieiunae salivae defricatione curantur. Papulia cutis exasperatur, et rubet, leviterque roditur. Celsum vide, V, c. postremo, tit. *de Papulis.* Haao.

Quidam. Quidam cum lacte infundunt clysteribus. II. — *Lacte.* Vel. apud Dal. et Ch. *lacti.* Eo. P.

Somno aestiva. Sic ex MSS. emend. Hard. cons. MSS. et Chiff. *somno aestiva* Gr. et al. Ed. P.

Quam meconidem, etc. Μηκωνίς vero silvestris est et descripta a me in Botanico. Amaro gustu, et papaveri viribus esse prorsus similem Dioscorides ait, ideoque nonnullos aecum eius lacteum meconino permiscere. Inde meconis cognominata est. Vide supra lib. XIX, cap. 8. Dal.

cum muliebri lacte utilissimum esse praecipitur, dum tempestive capiti inunguntur. Oculorum quoque vitiis, quae frigore in iis facta sunt. Miras et alias invenio laudes: thoracis etiam vitiis prodesse, non secus quam abrotonum, cum melle attico. Purgari et feminas hoc cibo. Semen sativarum contra scorpiones dari. Semine trito ex vino potio et libidinum imaginationes in somno compesci. Tentantes aquas non nocere lactucam edentibus. Quidam tamen frequentiores in cibo officere claritati oculorum tradiderunt.

XXVII. (VIII.) Nec beta sine remedio est utraque. Sive candidae, sive nigrae radix recens, et madafacta, suspensa funiculo, contra serpentium morsus efficax esse dicitur. Candida beta cocta, et cum allio crudo sumpta contra tineas: nigrae radices ita in aqua coctae, porriginem tollunt; atque in totum efficacior esse traditur nigra. Succus eius capitis dolores veteres, et vertigines: item sonitum aurium sedat, infusus iis: ciēt urinam. Medetur dysentericis iniecta, et morbo regio. Dolores quoque dentium sedat illitus

— *Meconidem vocavimus.* Lib. IX, 37. Μηκονίς; atrae lactucae et amarae genus, cui nomen est a lactis saporiferi copia. Laudat eam Galenus κατὰ τόπους, VIII, 4, p. 577. II.

Hoc lac et ocular. claritati, etc. Diosc. II, p. 166. HARR.

Oculorum. Admitionibus forte ex frigore, quas ἐπιταύσεις eo loco appellat Dioscorides. II. — *Dum tempestive.... Oculorum.* etc. Vet. apud Dal. et *quum tempora capitis inunguntur, oculorum quoque,* etc. Eu. P.

Tentantes. Aquas quae sensum cerebrumque lentent, quales memorantur XXXI, 11, 12, etc. II.

XXVII. *Candida.* Haec totidem verbis Plin. Val. II, 24. HARR.

Porriginem, etc. Furfures et lendes, πιτυρά καὶ κοιδάς. Diosc. DAL.

— *Porriginem.* Marc. Emp. c. IV: *Betae viridis costusae expressaeque succo porriginosum caput frequenter in balneo lotum, omni tabo purgatur.* Diosc. II, 149: Τὸ δὲ τῶν ῥιζῶν καὶ τῶν φύλλων ἀφ' ἑλκῶν, πιτύρων καὶ κοιδῶν σμηκτικόν, κ. τ. λ. HARR.

Item. Plin. Val. I, 40: *Gummi ederae, inquit, cum betae nigrae succo tritum et tepidum auribus infundis: ita tamen ut et rubi teneri succum mideas.... ventositatem et dolorem tollit.* HARR.

Et morbo. Cels. III, 42: *Potui dot ictericis cum aqua betam albam com-*

succus; et contra serpentium ictus valet, sed huius radici dumtaxat expressus. Ipsa vero decocta, pernionibus occurrit. Albae succus epiphoras sedat, fronte illita: aluminis pauco admixto, ignem sacrum. Sine oleo trita licet, adustis medetur. Et contra eruptiones papularum, coctaque eadem contra hulcera quae serpunt, illinitur: et alopeciiis cruda, et hulceribus quae in capite manant. Succus eius cum melle nariibus inditus caput purgat. Coquitur et cum lenticula addito aceto, ut ventrem molliat. Validius cocta fluxiones stomachi sistit et ventris.

tritum, H. — *Mox huius radici*, Vet. apud Dal. *is radice*. Eo. P.

Ipsa. Plin. Val. IV, 10, de beta: *Pernionibus in fomento adhibita proddest*. Theod. Prisc. I, cap. de Pernionibus: *Prosumt et decoctiones betarum, quibus alumen scissum infunditur*. Diosc. I. c. *Τὸ δὲ τῶν βῆτων καὶ τῶν φύλλων ἀπὲρρημα χριτέλης πρᾶνυτικὸν καταντλούμενον*. *Decoctum radicum et foliorum perniones foku mitigat*. HARR.

Albae succus, etc. De utraque id Diosc. DALZC. — *Albae*, Plin. Val. I, 44: *Ad oculorum dolorem: Beta alba trita fronti imponitur*. H. — Paulo post aluminis pauco admixto non ita frequenti dicendi forma. Vet. apud Dalec. *alumine pauco admixto*. Eo. P.

Ignem. Huic medendi facultatem utriusque betae radici Dioscorides adiudicat, II, 149. H.

Sine oleo. Forte rectius, *sine oleo trita elixare*. Nam Theodor. Prisc. I, 47: *De unctione calidae, vel ignis: Betae elixae contritae imponuntur*. H.

Adustis. Sive ambustis, πυρτοκαύστοις. Diosc. I. c. de radice betae coctae. H.

Et contra eruptiones papularum. Diosc. I. c. H.

Alopeciiis cruda. Scalpello prius vellicatis. DAL. — *Et alopeciiis*. Dioscor. I. c. et Plin. Val. IV, 10. H.

Succus. Diosc. I. c. et Marc. Emp. c. v. HARR.

Coquitur, etc. Cibum cum Veteres τευτλογάκων dixerunt. DAL.

Vt ventrem molliat. Vt ventrem sistat. Diosc. Hic Plinius in medicinae praeceptis parum exercitatus. D. — *Vt*. Alba nimirum beta quae molliat alvum: ut dos est nigrae contraria, sistendi: Diosc. I. c. *Τεῦτλον δις σὺν ἐστίν, ὡς τὸ μὲν μέλαν σταλτικώτερον κοιλίας σὺν φακῇ ἐψηθέν· καὶ μᾶλλον ἢ βίζα· τὸ δὲ λευκόν, εὐκοιλιον*. Mart. lib. III, ep. XLVII: *Pigroque ventri non inutiles betas*. Iniusta accusatione hoc loco Dalecampius Plinii famae notam inurit, quem rei medicae fuisse rudem ait: quod convicium quidem quum ingerit, suam magis incitiam prodit. H.

Validius. Vt brassicam constat inter auctores, queniadmodum dicitur c. 34, non percoctam alvum solvere, bis coctam sistere: idem et in beta fieri indicat: ut non percocta ventrem molliat, validius cocta sistat. Quare sic et Celsus accipiendus est, qui II, 30, inter ea quae ventrem

XXVIII. Est et beta silvestris, quam limonion vocant, alii neuroides, multum minoribus tenuioribusque ac densioribus foliis, undecim, saepe caule lili. Huius folia ambustis utilia, gustantium os adstringunt. Semen acetabuli mensura dysentericis prodest. Aqua et e radice coctae maculas vestium elui dicunt, itemque membranarum.

XXIX. Intubi quoque non extra remedia sunt. Succus eorum cum rosaceo et aceto capitis dolores lenit: idemque cum vino potus, iocineris, et vesicae;

adstringunt, lenticulam adfert, cui beta adiecta est, brassicamque bis coctam. II.

XXVIII. Est et. Haec iisdem verbis Oribas. lib. XI, cap. 204. Oribasio Dioscorides praevit, IV, 46. Pingitur a Matthiolo *λαμάνιον*, seu *νευροειδής* in Diosc. IV, p. 980, quale in horto Regio observavimus. *Αιμωάνιον* porro scito vocitari, quod in pratis nascitur, ut Diosc. ait, *ἐν λαμῶσιν*. Libri hactenus editi, *undecim sorpe emulium*. Repugnat ipsa plantae natura, quam nos in horto Regio vidimus: ipseque Dioscorides, qui ex nescio quibus fontibus commentatus est, et ea quae de limonio prodidit, mutatus, librorum hac in parte vitium relegit. Sic enim ille, IV, 46: *Αιμωάνιον*, οἱ δὲ νευροειδές, τὰ μὲν φύλλα ἔχει ὅμοια στέτυλοι, λεπτότερα δὲ καὶ μικρότερα, δίκλα ἢ πλείω. Καυλὸν λεπτὸν ὄρθιον, ἴσον, ὥσπερ κρίνου. *Limonium*, *alis neuroides dictum, folia habet betae, verum tenuiora et minora, decem aut plura. Caudem tenuem, rectum, liliaceo aequalem*, etc. II.

Gustantium. Prius legebatur, *gustantia adstringunt*, nulla plane sententia. In R. 1, et Colb. 4, 2, *gustantia musai stringant*. In R. 2, *gustan-*

tium os adstringunt. Diosc. IV, 46, rem decidit, quum semen limonii prodit gustu adstringere, *στέφοντα καρπὸν τὸν γύσιν* II.

Semen, etc. Diosc. l. c. et Galen. de Fac. simpl. med. lib. VII, p. 201. Haau.

Itemque. Pergamenarum membranarum elui sordes ait aqua ea, in qua euni sua radice cocta beta sit. II.

XXIX. *Intubi*. Intubus vel intubum Latinis, genera duo complectitur: sativum, sive serin: et cichorium, quod silvestre, sive erraticum. II.

Succus. Plin. Val. ad verbum, IV, 44, de intubo, II.

Idemque. Plin. Val. l. c. *Iecoris et vesicae vitia intubus cum vino haustus emendat*. Theod. Prisc. II, part. 2, c. 43: *Intuba frequenter comesta semper hepaticos iuvant*. II. — *Ambulam*. Ita MSS. omnes, quos vidimus, quasi iodita appellatione ab ambulando, qua satis apte convenit cum altera erratici intubi nomenclatione. Iidem tamen libri in Indice, *Ambubai*. Cels. II, 30, *vel intubus, vel ambubeia*, non semel. Est cichorium silvestre, sive picris Dodonaei p. 624. Haau.

et epiphoris imponitur. Erraticum apud nos quidam ambulam appellavere. In Aegypto cichorium vocant, quod silvestre sit. Sativum autem serin, quod est minus et venosius.

XXX. Cichorium refrigerat. In cibo sumptum et illitum collectiones, succusque decocti ventrem solvit. Iocineri, et renibus, et stomacho prodest. Item si in aceto decoquatur, urinae tormina discutit. Item morbum regium e mulso, si sine febre sit. Vesicam adiuvat. Mulierum quidem purgationibus decoctum in aqua adeo prodest, ut emortuos partus trahat. Adiciunt magi, succo totius cum oleo perunctos favorabiliores fieri, et quae velint, facilius impetrare. Quod quidem propter singularem salubritatem aliqui chreston appellant, alii pancration.

XXXI. Et silvestre genus, alii hedypnoida vocant, latoris folii. Stomachum dissolutum adstringit cocta; crudaque sistit alvum; et dysentericis prodest, magis cum lente. Rupta et convulsa utroque genere iuvantur. Item quibus genitura valetudinis morbo effluat.

XXXII. Seris et ipsa lactucae simillima, duorum

In Aegypto. Erraticum scilicet illud genus, de quo dictum proxime. Ita Galenus de Fac. simpl. med. VIII, p. 227, *πικρίδων καὶ κυχόρων* vocat silvestre genus, *σέρην* sativum. Quamquam et ipsum silvestre cichorium Aetius *σέρην* vocat. II.

Sativum autem serin. Hoc loco Aegyptiorum consuetudine seris tantum sativa est: paulo post porro et sativa, et silvestris, quam etiam et cichorium, et picrida vocari Diosc. scribit. DAL.

XXX. *Cichorium.* Erraticum videlicet intubum, sive *πικρίς*. II.

Aliquid chreston. *Χρηστόν* a bonitate, *παραχρᾶτον* ab eximia vi, efficien-
tiaque omniutuda. IIARD.

XXXI. *Et silvestre genus, alii hedypnoida vocant.* Scribo: Est et silvestre genus alterum: *hedypnoida* vocant, ex vet. cod. Nam indicatum est alterum genus betae silvestris quam limonium dicunt, et sequitur paulo infra: *Rupta et convulsa utroque genere levantur.* PINX. — Cichorium latoris folii, apud Dodon. pag. 623. Quod in cibo sumptum iucundiorum animam, salvioremque faciat, id apud Graecos nomen invenit, *ἡδυ-πνοῖς*. IIARD.

Genitura. Genitale semen. II.

XXXII. *Seris.* Colum. VIII, 44: *Genus intubi, quod Graeci σέρην appellant.* Sativum videlicet, sive hor-

generum est: silvestris melior. Nigra ista, et aestiva; deterior hiberna, et candidior: utraque amara, stomacho utilissima, praecipue quem humor vexat. Cum aceto in cibo refrigerant vel illitae; discutiuntque et alios, quam stomachi. Cum polenta silvestrium radices stomachi causa sorbentur: et cardiacis illiuntur super sinistram mammam ex aceto. Omnes hae et podagricis utiles, et sanguinem reiicientibus: item quibus genitura fluat, alterno dierum potu. Petronius Diodotus, qui Anthologoumena scripsit, in totum damnavit serin multis modis arguens. Sed aliorum omnium opinio resistit.

XXXIII. (IX.) Brassicae laudes longum est exsequi, quum et Chrysippus medicus privatim volumen ei

tense. Haec duum generum, Dioscor. eliam auctore, est, II, 160, quanquam is diversas discriminis notus affert. De vocis huius *seris* intellectu vide Galen. de alim. Fac. II, 41. H.

Deterior. Quae a similitudine lactucae, alba lactuca a Plinio Valeriano dicitur, eo quem mox afferemus loco. Silvestris eadem appellatur, quod est, ut ait Diosc. angustiore folio, et amariore. II.

Quem. Ita MSS. R. Colb. etc. In Chiff. quem uror vexat Diosc. loc. cit. prodesse ait dissoluto et aestuanti stomacho, ἀπονοῦντα στόμαχον παρηγοροῦσι, καὶ χυρόμενον. II.

Cum aceto in cibo refrigerant. Diosc. I. c. HARD.

Discutiuntque. Humores videlicet, quae vox ex antecedentibus subintelligi hoc loco debet. H.

Cum polenta. Cum farina hordeacea, σὺν ἀρίσπῳ. II.

Et cardiacis. Diosc. I. c. et totidem fere verbis Didymus in Geop. XX, 28. Plin. Val. III, 44: *Cardiacis su-*

nandis: Lactucae albae nomen est seris: quae trita et imposita mammas sinistrae, magnifice sudorem minuit. Cardiacus dicitur, qui morbo laborat cardiacis. Ait autem Cels. III, 19, cardiacum morbum aliud nihil esse, quam nimiam imbecillitatem corporis, quod, stomacho languente, immodico sudore digeritur. Καρδίακὸν Veteres stomachum appellabant, id est, os ventriculi. H.

Alterno. Si alternis diebus sumatur. Didymus in Geop. I. c. Αἰσχροποικίλεις ὁ χυλὸς ἀπελιμώτατος, εἰ παρὰ μέαν πέποιεν. HARD.

Petronius Diodotus, qui Anthologoumena scripsit. Ανθολογούμενα (sic enim MSS. R. Colb. et Chiff. non, ut libri editi, *antilegomena*), hoc est, florilegia. II. — Praeerat emendationi Pinitianus. Eo. P.

XXXIII. *Quum et Chrysippus medicus privatim volumen,* etc. Transcripsit haec Plin. Val. de lite med. IV, 29. HARD.

dicaverit, per singula membra hominis digestum, et Dieuches: ante omnes autem Pythagoras et Cato non parcius celebrarint. Cuius sententiam vel eo diligentius persequi par est, ut noscatur qua medicina usus sit annis de rom. populus. In tres species dividere eam Graeci antiquissimi. Crispam, quam selinoidea vocaverunt, a similitudine apii foliorum, stomacho utilem, alvum modice mollientem. Alteram leam, latis foliis e caule exeuntibus. Vnde caulodem quidam vocavere, nullius in medicina momenti. Tertia est proprie appellata crambe, tenuioribus foliis, et simplicibus, densissimisque: amarior, sed efficacissima. Cato crispam maxime probat, dein laevem grandibus foliis, caule magno. Prodesse tradit capitis doloribus, oculorum caligini scintillationique, lieni, stomacho, praecordiis, crudam ex aceto et melle, coriandro, ruta, menta, laseris radícula, sumptam acetabulis duobus

Et Dieuches. Antiqua lectio, et Dioeles. Potest autem utroque modo legi, ut patet ex elencho. PRAT.

Anis DC. Quod ab Urbe condita anni fluxere ad Catonis aevum. Elegans est Plinii Valeriani paraphrasis in hunc locum, cap. cil. Cato tradit populum romanum, inquit, sexcentis fere annis medicina brassicae usum: nondum enim in Urbem commiserant medici, qui in artem redegerunt, quemadmodum magno sonitus constet, et peregrina secum pigmenta attulerunt, ut illis imponerent pretia quae vellent. Ceterum militares viri gloriosas cicatrices gratuito olere curabant: eodem horto cura usi ad salutem, dum illos pascit, et sanat. HARO.

In tres species dividere eam Graeci, etc. De his actum est lib. sup. c. 44. Graeci vocant selinoειδὴν, λίαν, σίε κκυλώδη, κρυμμένη. H.

Crambe. Vulgatum est Graecis adagium, δις κρημὴ θύνατος. Sic Iuven. VII, 154: Occidit miseris eramb: repitita magistros. Vide Pollit. Miscellana. cap. XXXIII. DALEG.

Cato crispam. de Re Rust. cap. CLVII. HARO.

Prodesse tradit capitis doloribus. Athenis puerperis in cibum dabaot, veluti τῶν ὀδόντων antipharmacum. Nicander brassicam veluti sacram, μύστυ vocavit. Apud Ananiam, Telesclidem, Epicharium, Eupolin in Baptis, iusiurandum per brassicam concipitur, quo modo Zeno per caparin iurabat. Rhodigin. XXVII, c. ult. DALEG. — *Prodesse.* Haec ad verbum Plin. alter Valerianus IV, 29, ubi hoc Catonis antidotum vocat. HARO.

matutino; tantamque esse vim, ut qui terat hæc, validiorem fieri se sentiat. Ergo vel cum his tritam, sorbendam, vel ex hoc intinctu sumendam. Podagrae autem morbisque articulariis illini cum rutae, coriandri, et salis mica, hordei farina. Aqua quoque eius decocta, nervos articulosque mire iuvare, si foveantur vulnera, et recentia, et vetera, etiam carcinomata, quae nullis aliis medicamentis sanari possint. Foveri prius aqua calida iubet, ac bis die tritam imponi. Sic etiam fistulas, et luxata, et humores evocari, quaeque discuti opus sit. Insomnia etiam, vigiliasque tollere decoctam, si ieiunii edant quamplurimam ex oleo, et sale. Tormina, si decocta iterum decoquatur, addito oleo, sale, cumino, polenta. Si ita sumatur sine pane, magis profuturam. Inter reliqua bilem de-

Podagrae. Idem Cato: *Verum morbum articulare nullam rem tantum purgat, quantum brassica cruda, si eam edes cum ruta, et coriandro concisam.* Ita etiam Paxamus in Geop. XII, 17, et Plin. Val. l. c. II.

Articulariis. Ita MSS. omnes. Plin. Val. *articularibus.* Quaedam Catonis exemplaria *articulare* morbum habent. H.

Aqua. Plin. Val. IV, 29. H.

Si foveantur. Cato cap. CLVII; Plin. Val. III, 22; Paxamus in Geop. l. c. HARD.

Sic etiam. Recepta hactenus lectio eiusmodi, sic etiam fistulas eluxatas, et tumores evocari. At quae fistulae eluxatae auditae unquam fuerint, aut vero esse possint, quive tumores evocandi, non satis intelligo. Locum sanavimus ex auctore gemino. Ille enim qui Plinius Valer. dictus est IV, 29, de brassica: *Fistulas, inquit, atque luxata discutit,*

humores aut evocat, aut spargit imposita, insomnia atque vigilias compescit, etc. Cato vero cap. CLVII: *Si cancer ater est, is olet, et saniem spurcam mittit; si albus, purulentus est. Sed si fistulosus, subtilius suppurat sub carne. In ea vulnera huiusmodi tere brassicam, sanum faciet... Et luxatum si quod est, bis die calida foveo, brassicam tritam apponito: cito sanum faciet.* II.

Insomnia etiam vigiliasque tollere. Cato l. c. H.

Tormina. Cato, capp. CLVI et CLVII. HARD.

Inter reliqua bilem detrahi per vinum nigrum pota, etc. In torminibus, citra febrem, post sumptam brassicam vinum atrum statim Cato dat, et aegrum ita cito sanum fieri asserit. Negligenter hæc Plinius. DAL. — *Inter.* Hæc paulo enucleatius Cato cap. CLVI. II.

trahi per vinum nigrum pota. Quin et urinam eius qui brassicam esitaverit, asservari, calefactamque nervis remedio esse. Verba ipsius subiiciam, ad exprimendam sententiam: Pueros pusillos si laves ea urina, numquam debiles fieri. Auribus quoque ex vino succum brassicae tepidum instillari suadet; idque etiam tarditati audientium prodesse asseverat: et impetigines eadem sanari sine ulcere.

XXXIV. Graecorum quoque opiniones iam et Catonis causa poni convenit, in iis dumtaxat, quae ille praetermiserit. Biles detrahare non percoctam putant. Item alvum solvere, eandemque bis coctam sistere. Vino adversari, ut inimicam vitibus. Antecedente in

Quin et. Cato cap. clvii. H.

Calefactamque, etc. Locus hic monstrat legendum apud Catonem: Et hoc, si quando usu venerit, qui nervis debilis erat, haec res sanum facere potest, etc. DALZ.

Pueros pusillos, si laves ea urina, etc. Cato loc. cit. et Plin. Val. IV, 29. HARO.

Auribus. Verba haec sunt Catonis cap. clvii, fere extremo: Auribus si parum aulies, terito cum vino brassicam, succum exprimito, in aurem intro tepidum instillato: esto intelliges te plus audire. Habet hoc ipsum Plin. Val. I, 42, et Paxamus in Geop. XII, 47. HARO.

Et impetigines. Cato l. c. Deinde impetigini porae brassicam apponito, sanam faciet, et huleus non faciet. Paxamus in Geop. l. c. Αιχχῆνα δὲ ἐξαιρεῖ τὰ φέλλα προοτρύμενα. Impetigo, foedatio cutis est, serpens cum pruritu, quam alii scabiem siccam, asperam et prominentem intelligunt: alii morbum similem scabiei squamosum. Plerique λυχχῆνα

Graecia dici existimant, de quo iam cap. 2 egimus. Delicias Turnebus facit, dum porcae petigines hoc loco legit. HARO.

XXXIV. *Item alvum solvere, eandemque bis coctam, etc. Haec quoque tradit Galen. de simp. med. Fac. III, 15, p. 70, et Diosc. II, 145, 146: Brassicam bis decoctam alvum adstringere. Celsus pariter admonet II, 30; movere, si suberuda est cap. 20. HARO.*

Vino adversari. Si quis dum coquitur brassica, vini paululum instillet, minime percoctam iri, ait Geop. auct. V, 41. De hac antipathia rursum cap. 36. H.

Antecedente in cibis caveri ebrietas, postea... discuti, etc. Ab eo effectu Graeci ἀρριπάζον vocant, ut amygdalas amaras. In Georgicis Cassiani traditur Lycurgi lacrymis, quem Liber Pater vitibus alligaverat, natam brassicam, eamque propterea vino adversari. Galen. lib. I, κατὰ τόπου, ex Apollonio, succum brassicae laudat cum rosaceo, et folium

cibis caveri ebrietatem, postea sumpta crapulam discutit. Hunc cibum et oculorum claritati conferre multum: succum vero crudae vel angulis tantum tactis cum attico melle, plurimum. Facillime concoqui, ciboque eo sensus purgari. Erasistrati schola clamat, nihil esse utilius stomacho nervisque, ideo et paralyticis, et tremulis dari iubet, et sanguineum exsecrantibus. Hippocrates coeliacis et dysentericis bis coctam cum sale. Item ad tenesimon, et renum causa: lactis quoque ubertatem puerperis hoc cibo fieri iudicans, et purgationem feminis. Crudus quidem caulis si mandatur, partus quoque emortuos pellit. Apollodorus adversus fungorum venena semen aut succum bibendum censet. Philistion opisthotonicis succum ex lacte caprino cum sale et melle. Invenio et a podagra libe-

eiusdem aqua calida maceratum, et capiti circumpositum, in capitis dolore ex temulentia. DALEC. — *Antecedente.* Hoc pariter auctor Geop. I c. Theophrastus, Eubulus, Apollodorus, Carylus, Timaeus, Nicochares, aliique apud Athen. I, pag 34. Aristoteles quoque cap. 3, probl. 27: *Διὰ τί ἡ κράβη παύει τὴν κραμπάλην;* E Latinis etiam Calo cap. CLVI: *Si voles in convivio multum bibere, coenareque libenter, ante coenam esto erulam brassicam, quantum voles ex aeto: et item, ubi conaveris, comesto aliqua quinque folia: reddent te quasi nihil ederis, liberisque: bibesque quantum voles.* II.

Hunc. Ita etiam Paxamus in Geop. XII, 17; Diosc. quoque II, 146. II.

Succum. Marc. Enip. c. VIII: *Brassica erula, inquit, trita, cum pauca candido mellefacto subacta, ac fronti illita, dolorem oculorum plurimum relevat.* H.

Et tremulis. Diosc. II, 146, *Τρομώδων*, quibus sunt artus tremuli. II.

Hippocrates. De Morb. mul. II. II.

Lactis quoque ubertatem puerperis, etc. Hippocrat. de Morb. mul. I, text. 73. II.

Purgationem feminis. Decoctum potu menses et alvum ciet. Succus cum lolii farina inditus menses trahit. Diosc. — *Et purgationem feminis.* Hippocrat. de Nat. mul. text. 29 et 31. Item de Morb. mul. I, text. 74. II. II.

Culus. Hippocrates I. c. proxime, commanducatum brassicam menses trahere prodidit: affricatam, partum eicere p. 377. H.

Partus quoque emortuos, etc. Fl. in pesso subditus abortum facit. DAL.

Apollodorus adversus fungor. venena semen, etc. Paxamus quoque in Geop. I. c. II.

ratos edendo eam, decoctaeque ius bibendo. Hoc et cardiacis datum et comitialibus morbis addito sale. Item splenicis in vino albo per dies xl. Icterici, nec non et phreneticis radicis crudae succum gargarizandum bibendumque demonstrat. Contra vero singultus cum coriandro et anetho, melle ac pipere, ex aceto. Illitam quoque prodesse inflationibus stomachi. Item serpentium ictibus, et sordidis hulceribus, ac vetustis, vel ipsam aquam cum hordeacea farina: succum ex aceto, vel cum feno graeco. Sic aliqui et articulis, podagrisque imponunt. Epinyctidas, ac quidquid aliud serpit in corpore, imposita levat. Item repentinas caligines: has et si manditur ex aceto. Suggillata vero et alios livores pura illita. Lepras et psoras cum alumine rotundo ex aceto. Sic et fluentes capillos retinet. Epicharmus testium et genitalium malis hanc utilissime imponi asserit. Efficacius eandem cum faba trita. Item convulsis cum ruta. Contra ardorem februm et stomachi vitia cum rutae semine: et ad secundas. Et

Item. Haec pariter Paxamus l. c. et Diosc. *σπληνικὸς ὡρίσις*, l. clt. II.— Vet. apud Dal. *idem*. Eo. P.

Icterici. Et his quoque in vino albo dari per dies xl, Paxamus praecipit l. c. Sunt autem icterici, qui ictero morbo laborant, quem Varro vocat regium morbum, ut dicemus XXII, 53. Vulgus in Gallia a colore flavo, *la jaunisse*. H.

Illitam quoque prodesse inflationibus stomachi. Ita libri omnes, etiam MSS. non, ut quidam voluere, inflammationibus. Sunt enim diversae eae affectiones stomachi, ut Celsus docet IV, 5, de Morbia stomachi: *Modo ingens calor, inquit, modo inflammatio, modo eshulceratio afficit* HABO.

⁊ et cum Cum aceto et feni graeci

farina, podagricis articularioque morbo prodesse, hulceribus quoque sordidis ac vetustis, auctor est Diosc. II, 146. HABO.

Epinyctidas, ac quidquid aliud serpit, etc. Diosc. l. c. II.

Item. Diosc. l. c. brassicam ait auxiliari plurimum iis, quibus est obtusior oculorum acies: *ἀμβλυπούσαι δὲ βροθὴ ἰσθημένη*. H.

Lepras et psoras cum alumine rotundo, etc. Paxamus l. c. iisdem fere verbis. H.

Sic et fluentes capillos retinet. Diosc. l. c. *ἵσχει δὲ καὶ ῥύσιν τῶν ἐν κεφαλῇ τριχῶν*. H.

Et ad. Subintellige, eiciendas: *ἐκβαλεῖν χόρτα*, dicit Hipp. de Morb. mul. I, 422. H.

muris aranei morsus, foliorum aridorum farina alterutra parte exinanit.

XXXV. Ex omnibus brassicae generibus suavissima est cyma, etsi inutilis habetur, difficilis in coquendo, et renibus contraria. Illud quoque non est omittendum, aquam decoctae, ad tot usus laudatam, foetere humi effusam. Stirpium brassicae aridorum cinis, inter caustica intelligitur. Ad coxendicum dolores cum adipe vetusto. At cum lasere et aceto in vicem psilothri evulsis illitus pilis, nasci alios prohibet. Bibitur et cum oleo subservefactus, vel per se elixus, ad convulsa et rupta intus, lapsusque ex alto. Nulla ergo sunt crimina brassicae? Immo vero apud eosdem animae gravitatem facere, dentibus et gingivis nocere: et in Aegypto propter amaritudinem non estur.

XXXVI. Silvestris, sive erraticae, immenso plus effectus laudat Cato: adeo ut aridae quoque farinam

Alterutra. Sive superne vomitum, sive inferne alvum ciendo. II.

XXXV. *Cyma.* Dioscoridi lib. II, cap. 156: Τὸ πρῶτον κύμα εὐστομαχώτερον μὲν, θριψύτερον δὲ, καὶ εὐρητικώτερον. *Cyma* utilior stomacho, sed acrior, et ad urinam ciendam efficacior. Κύμα Graeci dicunt, quasi κύμα. In feminino tamen genere Plinius ulitur. Cymas etiam πρωτοτόμους καυλοὺς vocant. Decoctum prototomi caulis ἀντιπαθῶς nephriticos sanare ex Antiocho Galenus testatur lib. X, κατὰ τόπους. DAL.—

Cyma. In omni, inquit, brassicae genere, cyma quidem suavissima est, ut agnoscent omnes subtilioris gulae magistri: est enim, ut dictum est libro superiore cap. 41, ipsorum caulium tenerior delicatiorque cauliculus: sed idem tamen est medici-

nae inutilis: quippe difficilis in coquendo, etc. Cave credas brassicae genus cymam appellari. II.

Inter caustica. Καυστικά medicamenta sunt, quae adurendi vim habent. II.

In vicem. Ψιλοθρον, φάρμακον πρὸς ψύσσειν τῶν τριχῶν, medicamentum ad evellendos pilos, quasi depilatorium. II.

Et in Aegypto propter amaritudinem. Dioscor. II, 145. H.

XXXVI. *Laudat.* Cato cap. CLVII. HARN.

Adeo ut aridae quoque farinam, etc. Cato I. c. Si polypus in naso introierit, brassicam erraticam aridam tritam in malum conicito, et ad narium admoveo: ita subducito sursum animam quamplurimum poteris: in triduo polypus excidet, etc. II.

in olfactorio collectam, vel odore tantum naribus raptō, vitia earum graveolentiamque sanare affirmet. Hanc alii petraeam vocant, inimicissimam vino, quam praecipue vitis fugiat: aut si non possit fugere, moriatur. Folia habet una, parva, rotunda, laevia, plantis oleris similior, candidior sativa, et hirsutior.

- 2 Hanc inflationibus mederi, melancholicis quoque, ac vulneribus recentibus, cum melle, ita ne solvantur ante diem septimum: strumis, fistulis, in aqua contritam, Chrysippus auctor est. Et alii vero compescere
3 mala corporis quae serpent: nomas vocant. Item ex-crescentia absumere. Cicatrices ad planum redigere. Oris hulcera et tonsillas, manducatam et coctam, succo gargarizato cum melle tollere. Item psoras et lepras veteres, ipsius tribus partibus cum duabus aluminis in aceto acri illitis. Epicharmus satis esse eam contra canis rabiosi morsum imponi. Melius si cum lasere, et aceto acri. Necari quoque canes ea, si detur, ex carne. Semen eius tostum auxiliatur contra

In olfactorio. = Olfactorium, inquit Iohannes de Janua, vas est unguentarium, in quo odora-menta gestantur, = nempe ex Isidoro XIX, 34. HART.

Petraeam. Quod in locis petrosis, praeruptisque nascitur, ἐν πετρώνδεσσι τόποις, ut ait Diosc. II, 447, a quo haec ἀγρία κρύμην vocatur. Haec eadem illa est, inquit Ruellius, II, 432, quae lol exercuit, immo vero occidit Grammaticos, illo Satyrici senariolo vaticinante, quantam crucem nostris criticis olim poneret, Occidit miseris erambe repetita magistros. HART.

Inimicissimam vino, quam praecipue vitis fugiat. Quippe cui si vitia adseratur, a brassica recedal ea quam

possit longissime, ut quidam prodit auctor Geop. V, 44. Pasamus apud eundem auctorem, XII, 47, p. 339, ait aut labe tum brassicam, aut vitem interituram esse. De hac inimicitia iterum Plin. lib. XXIV, cap. 4. H.

Folia. Ita Reg. 4 cod. Alii bina legunt: sed falso. Una vero idem est, atque unius generis, ac modi. HART.

Oleris. Hoc est, brassicae sativae. HART.

Et alii vero compescere mala corporis quae serpent, nomas vocant. Aliis multis locis sic reddidit ἐπηρεας Dioscoridis. DALEC. — Νόμας, Νομαὶ sunt τὰ νεμόμενα τῶν ἐλκῶν, hulcera serpentina, quae depaseunt. HART.

serpentes, fungos, tauri sanguineum. Folia cocta splenicis in cibo data, et cruda illita cum sulphure et nitro prosunt. Item mammarum duritiae. Radicum cinnis uvae in faucibus tumentis tactu medetur: et parotidas cum melle illitus reprimat: serpentium morsus sanat. Virium brassicae unum et magnum argumentum addemus, et mirabile. Crustae si occupent intus vasa omnia in quibus aquae fervent in tantum, ut non sit eas avellere, si brassica in iis decoquatur, abscedunt.

XXXVII. Inter silvestres brassicas et lapsana est, pedalis altitudinis, hirsutis foliis, napi simillimis, nisi candidior esset flore. Coquitur in cibo. Alvum lenit et mollit.

XXXVIII. Marina brassica vehementissime ex omnibus alvum ciet. Coquitur propter acrimoniam cum pingui carne, stomacho inimicissima.

XXXIX. Scillarum in medicina alba est quae masculus, femina nigra. Quae candidissima fuerit, utilissima erit. Huic aridis tunicis direptis quod reliquum

Tauri. Sic ex MSS. emend. Hard. con. Ch. *fungorum venena, tauri* Gr. et al. Eo. P. — *Tauri.* Et adversus taurini sanguinis epoti venenum auxiliari brassicae semen, auctor est Diosc. in Alex. c. 25. H.

XXXVII. *Inter silvestres*, etc. Lampsanam, sive ceram, brassicam quoque silvestrem ab Arcadibus vocatam fuisse scribit Teophrast. Hist. l. IX, cap. 45. DAL.

Lapsana. De qua sup. libro, c. 44. HASO.

Coquitur. Et caulis, et folia, inquit Dioscor. II, 442. H.

Lenit et. Sic et Ch. *leniter emollit* Gr. et alii. Eo. P.

XXXVIII. *Marina brassica vehementissime ex omnibus alvum ciet.* Haec totidem verbis Diosc. lib. II, cap. 448; Galenus item de Fac. simpl. med. VII, pag. 496. A Lobelio pingitur id brassicae genus in Observ. pag. 329, quale in horto Regio vidimus. HASO.

Coquitur propter acrimoniam. Eisdem verbis Dioscor. l. c. H.

XXXIX. *Scillar. in medicina, alba est quae masculus.* Delibata haec iam superiore libro, cap. 30. H.

Utilissima erit. Ad parandum acellum scillinum, DALEC.

Huic. Hanc ipsam acelli scillini concinnandi rationem vide apud Colum.

e vivo est, consectum suspenditur lino, modicis intervallis. Postea arida frusta in cadum aceti quam asperrimi pendentia immerguntur, ita ne ulla parte vas contingant. Hoc fit ante solstitium diebus XLVIII. Gypso deinde oblitus cadus ponitur sub tegulis, totius² diei solem accipientibus. Post eum numerum dierum tollitur vas, scilla eximitur, acetum transfunditur. Hoc clariorem oculorum aciem facit. Salutare est stomachi laterumque doloribus, parum sumptum binis diebus. Sed tanta vis est, ut avidius haustum extinctae animae momento aliquo speciem praebeat. Prodest et gingivis, et dentibus, vel per se commanducata. Tineas et reliqua ventris animalia pellit ex aceto et melle sumpta. Linguae quoque recens subiecta praestat, ne hydropici sitiant. Coquitur plurimis modis: in olla, quae coniciatur in clibanum aut furnum,

XII, 33; Marc. Emp. cap. xx, et apud Diosc. V, 25. H.

Quod. E medio, quod tenerius, interiusque est. Marc. Emp. c. xxxiv: *Scillae bulbi*, inquit, *quod interius est.* Τὸ μεσσίτερον, quod intimum est medullitium, inquit Dioscor. lib. II, 202. HAAO.

Modicis intervallis. XL diebus. Diosc. HAAO.

Frusta arida frusta in cadum aceti, etc. In umbra siccata. Haec totidem verbis Diosc. l. c. Sectas taleolas vocat Colum. XII, 33. H.

Hoc. Discrepat Columella, qui diebus ante vindemiam xl id fieri praecipit. HAAO.

Hoc clariorem oculorum aciem. Diosc. V, 25. H.

Salutare. Stomachicis, et iis qui cibum aegre concoquunt. Diosc. loco proxime cit. H.

Linguae. Plin. Val. III, 12, plane

ad verbum; Apuleius quoque, cap. 42, tit. 4. HAAO.

Hydropici sitiant. Sic ex MSS. em. Hard. cons. Cb. *sitium sentiant* Gr. et al. Ed. P.

Coquitur plurimis modis. Ita Diosc. II, 202. HAAO.

Adipe aut luto illita. Apud Diosc. est, τῷ στατῇ, quod eo loco significat, non τὴν πικρὴν, nempe aut aevum, aut adipem; sed farinae aqua subactae massam paratam ad panificium. Hesychius ζύμην, quasi fermentum dicit. DALLAC. — *Vel adipe.* Diosc. l. c. Στατῇ δὲ ἢ πηλῷ περιπλάσσεται, καὶ δίδεται εἰς κλύδανον, ἢ ἀνθραξιν ἐγκρύπτεται, μέχρις ἂν ἐπτηθῇ ἰκανῶς τὸ περιχυμένον στατῇ. *Farina subacta, lutove oblitur, et in clibanum conicitur, aut prunis obruitur, donec ambiens crusta sufficiens testata sit.* Ex aliis haud dubie fontibus Plinius haec hausit. Nani vocem ambiguam

vel adipe aut luto illita, aut frustatim in patinis. Et cruda siccatur, deinde conciditur, coquiturque in aceto, tum serpentium ictibus imponitur. Tosta quoque purgatur, et medium eius iterum in aqua coquitur. Vsus sic coctae ad hydropicos, ad urinam ciendam tribus obolis cum melle et aceto potae. Item ad splenicos, et stomachicos (si non sentiant hulus), quibus innatet cibus. Ad tormina, regios morbos,

στεινός, quae et adipem, et farinam subactam fermentumve significat, de la pâte, cur adipem potius redderet quam farinam, non liquet. Hesychius, pag. 862: Στέινα, ἄλσιν, ζύμη. Στέινος, λίπος. Nisi forte numero solum multitudinis, ut Hesychius innuit, fermentum significet, et farinam: numero singulari adipem. At adipe involvi, incoquique scillam, minus commodum videtur, quam si id farina fiat subacta. II.

Et cruda siccatur, deinde conciditur, etc. Haec quoque Dioscor. II, 202. Theod. Prisc. I, 22, de apium percussibus, vel scorpionum, caeterorumque serpentium: Scilla cruda trita imponitur et statim curat. II.

Tosta. Plin. Val. III, 42, ad verbum, et Scrib. Larg. comp. LXXVI. HARD.

Vsus. Diosc. I. c. Apuleius quoque, cap. 42, tit. 4, et ante hos Celsus, III, 21. Plin. Val. I. c. Scillae bulbus torretur, deinde purgatur, et medium eius in aqua coquitur: quum madidum est, ex eo tres oboli dantur potui ex melle et aceto: evacuatur per urinam. Theod. Prisc. IV: Ad hydropem: Squilla, id est, bulbus sub prunis furno assatur: deinde circumpurgatur, et medietas eiusdem bulbi in aqua coquitur: posteaquam coqueudo colorem mutaverit, tollitur. Ex quo bulbo scru-

pulus unus et dimidius teritur cum oxymelle: tribus cyathis calefactum: bibendum datur: omnem calamitatem per urinam evacuat. II.

Item. Diosc. I. c. Καὶ στομαχικὸν οἷς ἐπιπολᾷται τὰ στίξα. Stomachicis quibus innatet cibus. Cels. IV, 9, in lienis morbo acetum acre sorbere per se, et magis etiam quod scilla conditum sit expedire ait. Σπληνικός est lienosus, sive qui lienis indurationem patitur. Vide Galen. κατὰ τόπους, IX, 2, pag. 598. Στομαχικός, qui stomacho, hoc est, ventriculi officio laborat, et cibum continere nequit. Vocis huius alias acceptiones vide apud eundem Galen. κατὰ τόπ. VIII, 2. HARD.

Si non. Cavendus enim vero scillae usus iis, quibus interna quaeapiam exulceratio est, inquit Diosc. II, 202: Φυλάττεσθαι δὲ αὐτῆς τὴν θόσιν δεῖ, ἐπ' ὧν ἐλκυσίς τις ἐστὶν ἐντός. II.

Ad tormina, regios morbos, tussim veterem. Diosc. I. c. Καὶ ἐπὶ ἰκτέρον, σπροφορμένων, βηττόντων χρόνιως ἀσθματικῶν, ἀναφορικῶν. Cels. IV, 4, ad tussim pariter veterem delingere scillam iubet. Scrib. Larg. comp. LXXVI: Ad suspirium faciunt bene inter simplicia quidem acetum squillites, quod vocant, cochleario ter quaterve sumptum in die. Prodest et ipsa scilla, argilla circumdata, et furuo cocta,

tussim veterem cum suspirio. Discutit et foliis struminas, quadrinis diebus soluta. Furfures capitis, et hulnera manantia illita, ex oleo cocta. Coquitur et in melle cibi gratia, maxime uti coctionem facias. Sic et interiora purgat. Rimas pedum sanat in oleo cocta, et mixta resinae. Semen eius lumborum dolori ex melle imponitur. Pythagoras scillam in limine quoque ianuae suspensam malorum medicamentorum introitum pellere tradit.

purgatis exterioribus putamiibus, et quod inerrimum est eius mellis dulbus partibus Attici admixtum et tritum, cochleario semel in die bisve sumptum profuit multis. II.

Discutit. Theod. Prisc. lib. I, cap. 9, ubi de furunculis et strumis: Scilla quoque, inquit, si contrita in vicem cataplasmati imponatur, quatuor diebus permanens continuus, durities solvit. Hano.

Furfures. Hanc vim bulhis adscribit Dioscor. lib. II, cap. 20, cum nitro cocto. II.

Coquitur. Dioscorid. totidem verbis lib. II, cap. 202. II.

Sic et. Quoniam sic sumpta, viscida escrementa alvo detrahit, inquit Dioscorides, loc. cit. II.

Rimas. Dioscorid. loc. cit. et Marc. Emp. c. xxxiv, totidem verbis. II.

Pythagoras scillam in limine quoque ianuae suspensam, malorum medicamentorum introitum pellere tradit. Aliter antiquo codice, etsi eodem sensu: Pythagoras scillam quoque in limine ianuae suspensam contra malorum, etc. Haec lectio si recipitur, scribendum erit in fine clausulae non pelleri, sed pollere. Nihilominus estimis locum esse corrosus truncatumque, omissis aliquot verbis, atque adeo aliis inversis, Apponam verba Theophrasti, unde hausit Plinius,

deinde aperiam sententiam meam. Is igitur auctor lib. VII, cap. 42, ita scribit: Omnia igitur capitula radice vivacia maiorem in modum sentiuntur, sed praecipue scilla, utpote quae suspensa vivere possit, et quidem plurimum temporis. Potest etiam fructus recondendos servare, ut poma punica detracto pedicula: et satorum nonnulla celerius apud eam germinant. Tradiunt et ante portas satam remedium esse contra veneficorum noxam. Ex his Theophrasti verbis apparet aliquot in Plinio verba deesse. Lacunosum igitur locum ad hunc modum fortasse restituemus: Pythagoras scillam suspensam diu vivere: in limine quoque ianuae satam, contra malorum medicamentorum introitum pollere tradit. Nec me movet citari a Plinio Pythagoram, non Theophrastum: potuit enim idem ab utroque prodi. PIST. — Pythagoras scillam, etc. Veneficia solitos arcere, expiareque noxios, priscos homines scilla, ostendunt hi versus Hipponactis, Βάλλοντες ἐν χιμῶνι, καὶ ῥαπίζοντες κρήνην καὶ σκίλλαισιν, ὥστε φαρμάκους Proiectas etiam statuas, et simulacra, per contemplum insultantes scilla impetebant. Theocritus in Thalya, vers. 405: Κἔν μιν ταῦτ' ἱρῶς, ὃ Πᾶν φῶς, μήτε τὸ παιδὲς Ἀρχαῖοι σκίλλαισιν, ὑπὸ πλεῦράς τε καὶ ὤμους Τανίκα ραστί-

XL. Caeterum bulbi ex aceto et sulphure vulneribus in facie medentur. Per se vero triti nervorum contractioni, et ex vino porrigini: cum melle, canum morsibus: Erasistrato placet cum pice. Sanguinem idem eos sistere tradit illitos cum melle. Alii, si e naribus fluat, coriandrum et farinam adiiciunt. Theodorus et lichenas ex aceto bulbis curat: et erumpentia in capite, cum vino austero, aut ovo: et bulbos epithoris idem illinit, et sic lippitudini medetur. Aequa² vitia quae sunt in facie, eorum rubentes maxime, in sole illiti cum melle et nitro, emendant: lentiginem cum vino, aut cucumī cocto. Vulneribus quoque mire prosunt per se: aut ut Damion, ex mulso, si quinto

σθόειν, ὅτε χρεῖα τυτθὰ παρσείη. Scillas prope sepulchra etiam olim serebant. Vnde proverbium, *Scillas sepulchro evellere*, de amente et furioso. Theocritus, Σκόλλας ἰὼν γραΐας ἀπὸ σάματος αὐτίκα τῶλος. DAL. — *Pythagoras*. Et Dioscor. quoque loc. cit. Ἔστι δὲ καὶ ἀλεξίφάρμακον ὅλη πρὸ τῶν θυρῶν χρημύμενη. Sic etiam Zoroastres in Geoponicis lib. XV, cap. 1, pag. 406. Quin et vulpes quoque, gnara lupo et scillam advenari, pro apelnucæ foribus scillam suspendit, quae lupum ab ingressu arceat, teste Habberrhamano Aegyptio cap. xxiii, pag. 96. Scilla vim expiandi habere credita olim: quare apud Theophrastum in Charact. supersticiosus subinde se scillae circumlacione purificat. Vide Casauboni Not. in eum locum. HARR.

XL. *Porrigini*. Furfuribus, πύρροις, Dioscorides lib. II, c. 200, et Marc. Emp. lib. IV, c. 40. H.

Canum. Dioscorides, loc. cit. cum melle, ac pipere trito. II.

Theodorus Prosimum certe licheni et affine malum elephantiasin, hoc

medicamento sanari suctor est Plinius Valer. lib. II, cap. 57, et Q. Serenus cap. xi, huic propellendo malo, inquit, *Non frustra bulbos et sulphura iungis aceto*. II.

Et erumpentia. Subintellige hulcera: ἀχῶρες dixit Diosc. loc. cit. H.

Rubentes maxime. Silvestres, quibus radialis cortex rubet. Infra lib. XXV, cap. 40, hoc genus *pericarpum* vocat. DAL. — *Eorum*. E bulbis ii maxime, quorum cortex radialis rubet. Dioscorides I. II, c. 200, βολίος πυρρός. HARR.

Lentiginem. Cum melle maluit Q. Serenus cap. xii: *Proderit et bulbus mellis dulcedine victus*. II. — *Aut cucumī cocto*. Vet. ap. Dal. aut cymino cocti. Eo. P.

Vulneribus. Haec Plin. Val. ad verbum lib. III, cap. 20. H.

Prosunt. Plinium Valerianum miror, qui et medicus haberi, et dici voluit, dum hunc scriptoris nostri locum exscriberet, tam fuedo errore prolapsus, ut pro mulso muscum legerit, et suum nobis deinde errorem intrepide obtruserit: sic enim

die solvantur. Iisdem et aurículas fractas curat, et testium pituitas: in articulorum doloribus miscent farinam. In vino cocti illiti ventri, duritiam praecordiorum emolliunt. Dysentericis in vino ex aqua caelesti temperato dantur. Ad convulsa intus, cum silphio pilulis fabae magnitudine. Ad sudorem tusi illinuntur.

³ Nervis utiles: ideo et paralyticis dantur. Luxata in pedibus, qui sunt rufi ex his, citissime sanant cum melle et sale. Venerem maxime Megarici stimulant: hortensii, partum cum sapa aut passo sumpti: silvestres, interaneorum plagas et vitia, cum silphio pilulis devoratis sedant. Et sativorum semen contra phalangia bibitur in vino. Ipsi ex aceto illinuntur contra serpentium ictus. Semen antiqui bibendum insanien-

ille de Re Med. lib. III, c. 20: *Efficaes*, inquit, *sunt et bulbi triti per se, ad vulnera glutinanda: adiciēbat tamen illis Darnon medicus muscum qui in aqua gignitur, et die quinto solvebat.* Al multo cautius ex nullo legit Marcell. Emp. cap. xxxiii. H.

Iisdem et aurículas, etc. Dioscor. lib. II, cap. 200. H.

Et testium. Sic, opinor, aquosos testium tumores vocat. Dolorem testium simpliciter Marcell. Emp. appellat cap. xxxiii: *Bulbi ex mulso triti atque illiti, dolentibus testiculis medentur.* H. — *Testium pituitas.* Nempe oedematosos, et flatusos, serososque tumores. DAL.

In vino. Plin. Val. lib. II, cap. 15: *Bulbi triti*, inquit, *illiti ventri, bene molliunt, et praecordiorum tumorem curant.* HARR.

Dysentericis. Plinius Valer. lib. II, cap. 28: *Dysenteriae compescendae: per se bulbi triti dantur: et in vino austero potio miscetur.* H.

Ad sudorem. Compescendum. Dio-

scorid. lib. II, cap. 200. H.

Nervis. Largiore tamen cibo sumptos nervis nocere bulbos ait Dioscorides lib. II, cap. 200. H.

Luxata. Dioscorides lib. II, cap. 200. Graeci *στέφυατα luxata*, seu artus luxatos vocant, quum suo loco mola ossa legitimos naturae in ea parte molus cum dolore remorantur. HARR.

Venerem. Hoc de bulbis satis univarse prodidit Galenus de Fac. simpl. med. lib. VI, pag. 164, et Dioscorides, loc. cit. De Megarici in primis Ovidius a nobis laudatus lib. XIX, cap. 30. De Regiis appellatis Athenaeus lib. lib. II, p. 64. Referri huc forte potest vulgata illa apud eundem Athenaeum loc. cit. paroemia: *Ἡ δὲ πρὸς αὐτὰ φησὶν, Οὐδὲν σ' ἐνέσται, βελβός, ἂν μὴ νεῦρ' ἔχῃς.* Nervis cauteum iuverit bulbis nihil. De qua Erasmus consule, Chiliad. 4, cent. 2, ad 42. H.

Hortensii. Iidemque sativi, esculentique appellati. H.

tibus dabant. Flos bulborum tritus crurum maculas varietatesque igne factas emendat. Diocles oculos hebetari ab iis putat. Elixos assis minus utiles esse adiicit, et difficile concoqui ex vi uniuscuiusque naturae.

XLI. Bulbinem Graeci vocant herbam porraceis foliis, rubicundo bulbo. Haec traditur vulneribus mire utilis dumtaxat recentibus. Bulbus quem vomitorium vocant ab effectu, folia habet nigra, caeteris longiora.

XLII. (x.) Utilissimus stomacho cibus asparagi traduntur. Cumino quidem addito inflationes stomachi colique discutiunt: iidem oculis claritatem asserunt. Ventrem leniter molliunt. Pectoris et spinae doloribus, intestinorumque vitiis prosunt, vino quum coquuntur addito. Ad lumborum et renum dolores, semen trium obolorum pondere, pari cumini bibitur. Venerem stimulant. Vrinam cient utilissime, praeterquam

Diocles. Diphilus quoque Siphalius apud Athen. II, 64. H.

XLI. *Bulbinem.* Βολβιν. Dicitur Theophrasto Hist. lib. VII, c. 43, et Matronii apud Athenaeum lib. II, p. 64. Haao.

Bulbus. Oribasii interpres lib. XI, pag. 493, post Dioscor. lib. II, pag. 204: *Bulbus qui ad cicendum vomitum accommodatus dicitur, folia habet... multo longiora, quom his qui edendo est, etc.* Dioscoridi, βολβός ἐμμητικός, etc. A similitudine, quam folio cum iuncis habet, Hispani jonquillas nuncupant: a quibus et Galli, *jonquille*; *jonquille D'Espagne*; *grande jonquille*; *petite jonquille*. Pingitur a Dodonaeo p. 226. Sed et quisquis bulbus vomitum cient, vomitorius dici potest. Vide Anguill. part. 2, pag. 449. H.

XLII. *Utilissimus.* Haec Plin. Val. ad verbum lib. IV, cap. 30. H. —

Vet. Chiffletii cod. *Inter utilissimos stomachi cibos asparagi traduntur.* En. P.

Cumino. Plin. Val. loc. cit. H.

Iidem. Plin. Val. loc. cit. H.

Ventrem. Plin. Valer. loc. citat. Dioscorides lib. II, c. 152, et Diocles apud Athenaeum lib. III, p. 420. H.

Ad lumborum. Plin. Val. lib. II, cap. 36: *Asparagi semen et cumini, inquit, pari pondere tritum, et ex vino vel aqua calida potui datum, emendat lumborum et renum vitia.* Et Q. Seren. cap. xxvi, de lumbis et renibus sanandis: *Aut caput asparagi cum vino sume vetusto, seu mavis, appone: modus conducit uterque.* H.

Venerem. Plin. Valer. lib. IV, cap. 30. Haao.

Vrinam. Plin. Val. loc. cit. H.

vesicam exulcerant. Radix quoque, plurimorum praedicatione, trita, et ex vino albo pota, calculos quoque exturbat. lumborum et renum dolores sedat. Quidam et ad vulvae dolorem radicem cum vino dulci propinant. Eadem in aceto decocta contra elephantiasin proficit. Asparago trito ex oleo perunctum pungi ab apibus negant.

XLIII. Silvestrem asparagum aliqui Libycum vocant. Attici hormenum. Huius ad supra dicta omnia efficacior vis, et candidiori maior. Regium morbum extenuat. Veneris causa aquam eorum decoctam bibi iubent ad heminam. Ad idem et semen valet cum anetho, ternis utriusque obolis. Datur et ad serpentium ictus succus decoctus. Radix miscetur radici ma-

Vesicam exulcerant. Praesertim corrudæ. DALEC.

Radix. Dioscorides lib. II, c. 452; Plin. Val. lib. II, cap. 36, lib. IV, cap. 30, 476, 479; Marc. Empir. c. xxv. et cap. xxvi. H.

Lumborum. Dioscor. loc. cit. Marc. Emp. cap. xxv; Plin. Valer. lib. II, cap. 36, lib. IV, cap. 39; Apuleius, cap. lxxxiv, tit. 4. H.

Quidam. Plin. Val. lib. IV, cap. 30. HARD.

Eadem in aceto decocta contra elephantiasin Plin. Valer. loc. cit. *Contra elephantiasin efficax creditur.* Marcell. Empir. c. xix: *Radix asparagi decocta in aceto, et elephantiasis rationabiliter imponitur.* Apuleius, cap. lxxxiv, tit. 3 ad elephantiaeos: «Herbae asparagi radix cocta contrita imponatur elephantiaeo, liberabitur.» H.

XLIII. *Silvestrem asparagum aliqui Libycum vocant.* Apuleius, cap. lxxxiv: *Græci nyacanthan, ali-*

asparagon agrion, Latini Corrudam, alii asparagon agrestem, alii asparagum rusticum, alii asparagum nostrum. Nostrum quum dicit, Libycum, opinor, intelligit. Fuit enim is ex Africa, oppido Madaura. H.

Attici. Vide quae disimus sup. lib. c. 43. H. — *Hormenum.* Hormenum ὀρμηνίον: ἀπὸ τοῦ ὀρμᾶν, quia Venerem. excitat ἀρροδισιαστικὸς ἐστι. Vide supra l. XIX, cap. 8, et Athen. lib. II, apud quem scribitur perpetuo cum α, ὀρμηνός et ὀρμηνίον. Porro apud Iuvenal. Sat. 7, *Afrorum hormenia* legeodum est, ubi vulgo *epimenia*, vel *epimeudia* legitur. Hormenium Avcnionenses hodie vocant *Romioconin*, vocabulo ad graecum nomen alludente. DALEC.

Huius ad supra dicta, etc. Athen. lib. II, p. 62. HARD.

Et candidiori maior. Candidiores nascuntur locis aridioribus. DAL.

Regium. Dioscor. lib. II, cap. 452. HARD.

rathri inter efficacissima auxilia. Si sanguis per urinam reddatur, semen asparagi, et apii, et cumini ternis obolis in vini cyathis duobus, quinis diebus, Chrysippus dari iubet. Sic et hydropicis contrarium esse, quamvis urinam moveat, docet: item Veneri: vesicae quoque, nisi decoctum: quae aqua si canibus detur, occidi eos. In vino decoctae radices succum, si ore contineatur, dentibus mederi.

XLIV. (XI.) Apio gratia in vulgo est. Namque rami largis portionibus per iura innant, et in condimentis peculiarem gratiam habent. Praeterea oculis illitum cum melle, ita ut subinde foveantur ferventi succo decocti, aliisque membrorum epiphoris: perse tritum, aut cum pane, vel polenta impositum, mire auxiliatur. Pisces quoque si aegrotent in piscinis, apio viridi recreantur. Verum apud cruditos non aliud erutum

Item Veneri. Chrysippum sequutus Dioscorid. loc. cit. docet decoctum radices asparagi lustrum, πικνὸν ἀρόριον καὶ ἄγρον, peritum impedire, ac sterilitatem inducere. II.

Quae aqua. Et hoc ex aliorum sententia refert Diosc. loc. cit. II.

Occidi eos. Dioscorides id tantum fama hominumque sermonibus vulgatum ait. Dalec.

In vino. Marc. Empir. cap. XII. Apuleius, cap. LXXXIV, tit. 2 ad dentium dolorem: «Herbae asparagi succum in ore oportet continere.» Plin. Val. lib. I, cap. 36: *Asparagi silvatici radicem in vino decoques: ex hoc in ore contineas: dolorem sedat: nec usque eius similiter facit.* Adde his Dioscorid. loc. cit. et Galen. de Fac. simpl. med. VI, pag. 160. Harb.

XLIV. Apio. Sativum intelligit, sive hortense: vulgo *Persilum* dicitur (*Apium petroselinum*): etsi aliter

sentire intelligit Aloisium Anguillara, part. 7, pag. 121. Harb.

Gratia in vulgo. Sic ex MSS. em. Harb. *gratia vulgo est* Gron. et al. Ed. P.

Praeterea. Oculorum inflammationibus, πρὸς ὀφθαλμοῦν φλεγμονῆς, inquit Dioscorides, lib. III, cap. 74. Oculorum epiphoris (quae Plinii h. I. mens est, quum sequatur statim, aliisque membrorum epiphoris), Apul. c. LXVIII, tit. «ad epiphoras oculorum: «Herba apio trita bene cum pane molli, oculi tegantur: mirifice sanat.» Eadem habet Plin. Val. I. I, c. 44. Oculis tumentibus, vel dolentibus, apium imponi cum lacte mulieris Marcell. Emp. iubet c. IX. Th. Prisc. lib. I, cap. 40 de oculorum causis: «Et catus recens, inquit, cum apiorum foliis contritis impositus, saepe oculos liberavit: et panis mundus

terra in maiore sententiarum varietate est. Distinguitur sexu. Chrysippus feminam esse dicit crispioribus foliis et duris, crasso caule, sapore acri et fervido. Dionysius nigriorem, brevioris radicis, vermiculos gignentem: ambo neutrum ad cibos admittendum, immo omnino nefas: nam id defunctorum epulis feralibus dicatum esse: visus quoque claritati inimicum.

3. Caule feminae vermiculos gigni: ideoque eos qui ede-
rint, sterilesce-
re, mares feminasque. In puerperis
vero ab eo cibo comitiales fieri qui ubera hauriunt.
Innocentior tamen esse marem; eaque causa est,
ne inter nefastos frutices damnetur. Mammaram du-

vino infusus, et cum oleo roseo tritus, par beneficium praestitit » II.

In *maire*, etc. Noxium sit, an innocuum. DAL.

Nam id defunctorum, etc. Apud Plutarchum Timoleontis milites ad pugnam castris educti, nullis apium ferentibus obvis infausum augurium putavere, quoniam apil coronae sepulchris imponerentur, unde proverbii specie apio egere dicitur, qui periculosius aegrotat. Magius, lib. II, cap. 12. Vide quod notatum in lib. XIX, cap. 8, et Alex. ab Alex. lib. II, cap. 7, explicantem Ciceronis dictum, *praetextam sibi texi apio*, ubi quidam tegunt *appio*, et lib. V, cap. 26. DALEC. — Nam, etc. In feralibus epulis usi convivae coronae ex apio. Suidas: Σιλίνου στέφανος. Πενθιμος: τὸ γὰρ σιλίνον πένθισι προσήκει, ὡς ἔφη καὶ Δοῦρις ἐν τῷ Περὶ ἀγώνων. Idem, II, p. 930, verbo: Τοῦ σιλίνου δέττι, ἐπὶ τῶν ἀσφαλῶς νοσοῦντων. Καὶ γὰρ εἰώθαμεν τὰ μνήματα στεφανοῦν σιλίνῳ, ὡς φησι Πλούταρχος. Arnobius contra Gent. lib. V, p. 169. Oblivioni etiam *Corybantia*

sacra donentur, in quibus sanctum illud mysterium traditur, frater trucidatus a fratribus, interempti ex sanguine Apium natum, prohibitum mensis olus illud apponi, ne a manibus mortui inexplabilis contraheretur offensio. HARO.

Vermiculos. Quomodo ex terra erutus soli exponitur. HARO.

Ideoque. Dissentire Chrysippo videtur auctor Geop. lib. XII, cap. 43. Βρωθὲν δὲ τὸ σιλίνον καταπαρεστέρας εἰς τὰ ἀφροδίσια ποιεῖ τὰς γυναῖκας, etc. Habet eadem Simeon Sethi, lib. de Alim. tit. Σιλίνον. II.

Comitiales. Comitiales fieri, qui apio in cibis utantur, auctor est Simeon Sethi, loc. cit. Galenus tamen in Consilio, pro puero epileptico, t. X, c. 4, apium smyrniumque, quod genus apii est, degustari ab eiusmodi aegrotis utilissime admonet. Πράσσου δὲ καὶ σιλίνου, καὶ σμυρνίου προσάψασθαι ποτὲ συνίστει, κ. τ. λ. HARO.

Mammaram duritiam impositis foliis emollit. Dioscorid. lib. II, cap. 74. Μασθίας, inquit, χωνδρῶντες, γλυκύμυσο lacte turgentia reprimit. HARO.

ritiam impositis foliis emollit. Suaviores aquas potui incoctum praestat. Succo maxime radices cum vino lumborum dolores mitigat. Eodem iure instillato gravitatem aurium. Semine urinam ciet, menstrua, ac secundas partus. Et, si foveantur semine decocto, suggillata reddit color. Cum ovi albo illitum, aut ex aqua coctum potumque renibus medetur: in frigida tritum oris huculceribus. Semen cum vino, vel radix cum veteri vino vesicae calculos frangunt. Semen datur et arquatis ex vino albo.

XLV. *Apiastrum* Hyginus quidem *melissophyllum* appellat. Sed et in confessa damnatione est venenatum

Suaviores. Hinc aegris, quibus vino interdictum est, vel hydromeli, vel apialam aquam praescribit Theod. Prisc. lib. II, cap. 2 et 6, p. 2. H.

Semine. Dioscorides loc. cit. Plin. Val. lib. IV, cap. 2 *de facultate apii*: « Nulla res fortius vel urinae difficultates resolvit, vel fenninarum menstruis imperial. » Haan.

Ac secundas. Ita MSS. Reg. et Colb. 4, ut cap. 23, hoc est, *secundas a partu*. Prius legebatur, *ac secundas partus*, aliena a Plinii mente ac sententia. Haan.

Cum ovi. Vel sic suggillatis sanandis, de quibus dictum est proxime, adhiberi iubet Marc. Emp. cap. XIX: *Apium viride*, inquit, *subtiliter tritum, cum ovi albo illitum, livoribus prodest.* Haan.

Aut ex. Hoc vero Marcellus ad verbum exscripsit, c. XLVI. Haan.

XLV. *Apiastrum.* Μελισσόφυλλον, ab apibus, quae ea herba plurimum lactantur. Illud est, quod in coronamenta venire dicitur, lib. XXI, cap. 29. Alii citraginem aut melitaeenam, Galli melissam vocant, μέλισσος ou citronelle. *Apiastrum* ab Hygino vo-

cari coepit, eruditissimo aliqui viro, sed quem omnes hac in parte damnant, et quod magis mirere, sequatur tamen. Nam M. Varro ita appellat de Re Rust. lib. III, c. 46, et Dioscor. in Nothis^{ap.} 457: Μελισσόφυλλον, οἱ δὲ μέλισταιον, οἱ δὲ μέλιφυλλον.... Πομαῖοι ἀπὸ στασόν, οἱ δὲ κίτρων, etc. A Mathioli pingitur in Dioscor. lib. III, pag. 826. In Horto Regio septem melissae genera diversa vidimus. H.

Sed et. Damnatur id vero, inquit, quod affinitatem habet nominis cum apiastro seu melissophyllo, quoniam et ipsum apiastrum vocatur: non eo saoe, quod sibi apibus gratum, ut melissophyllum, de quo proxime diximus: sed quod apium aemuletur: nam quae ita desinunt, imitationem quandam, ut grammaticis placet, important. Illud enim ipsum est, quod batrachion, et ranunculum appellant. Agemus de eo iterum lib. XXV, c. 409. Apuleius, cap. VII de scelerata. Graeci, inquit, batrachion dicunt.... alii rhuselinon.... alii sedinon agrion.... Latini apium rusticum, idem apium rium, idem apiastellum, etc. Haec

in Sardinia. Contexenda enim sunt omnia, ex eodem nomine apud Graecos pendentia.

XLVI. Olusatrum, quod hipposelinum vocant, ad-versatur scorpionibus. Poto semine torminibus, et interaneis medetur: itemque difficultatibus urinae semen eius decoctum ex mulso potum. Radix eius in vino decocta calculos pellit, et lumborum ac lateris dolores. Canis rabiosi morsibus potum et illitum medetur. Succus eius algentes calefacit potus. Quartum genus ex eodem faciunt aliqui oreoselinon, palmum alto frutice ac recto semine, cumino simili, urinae et menstruis efficax. Heleoselino vis privata contra

Sardonis herba, de qua historici multa, et Dioscorid. in Alexand. cap. 44. Ruellium vide de Natur. stirp. lib. II, cap. 416, pag. 426. Agresti apio, hoc est, apiastro similem herbam eam Sallustius facit. Adversus id venenum remedia plura Sennertus affert, Pract. lib. VI, p. 1055. H.

Contexenda. Etiam ea, inquit, interdum connectimus, quorum tractatio et natura dissimilis, sed nominis affinitas maxima. Sic l. XXIII, cap. 65, cum erineo, hoc est, caprifico arbore, etinei quoque herbae vires explicat, propter gentilitatem, inquit, hoc est, propter similitudinem nominis. Ea cautione admonet se melissophyllon ab apiastro Sardo secernere: nec alterutrum fieri mentionem alterius admonitione, nisi propter quamdam cognationem nominis. H.

XLVI. Olusatrum. De quo l. XIX, cap. 48. Haec traduntur similiter a Nicandro in Theriac. p. 60. H.

Itemque. Dioscorides lib. III, cap. 78, totidem verbis. Apuleius c. CVI, tit. 4 ad venenae dolorem: s Herba

olusatrum trita ex passo in potu sumpta, stranguriam potenter emendat. s E Graecis quoque, unus instar omnium Theophrast. Hist. lib. VII, cap. 6. H.

Radix. Et petroselino has vires assignat Dioscorides lib. III, cap. 77. At hipposelino, sive olusatro, Theophrast. loc. cit. II.

Succus. Hipposelino suo easdem vires attribuit Dioscorid. III, 78: Θερμαίνει τοὺς λεγόμενους, πινόμενος καὶ ἔγχυσόμενος. H.

Quantum. Primum enim genus apii hortensis, seu sativi, statuitur. Alterum apiastri. Tertium, hipposelini. Haso.

Cumino simili. Non, ut prius editum erat, simile: ad ipsum enim semen vox ea refertur, cuius similitudo notatur cum cumini semine. Dioscorides lib. III, p. 76: Ορεοσέλινον, κχυλός ἐστι σπύδαμαίος εἰς ἑκ βέβης λεπτός... ὁ καρπὸς ἐπιμήκης, σφιγμένος, λεπτός, ἐνὶ ὥδῃ, ἐστὶ καὶ κυμάνη: Haso.

Vrinae. Vrinae ciendae, men-

araneos. Sed et oreoselino feminae purgantur e vino.

XLVII. (XII.) Alio genere petroselinon quidam appellant in saxis natum, praecipuum ad vomicas, cochlearibus binis succi additis in cyathum marrubii succi, atque ita aquae calidae tribus cyathis. Addidere quidam buselinon, differens brevitate caulis a sativo et radice colore rufo, eiusdem effectus. Praevalere contra serpentes potu et linitu.

XLVIII. Ocimum quoque Chrysippus graviter increpuit, inutile stomacho, urinae, oculorum quoque claritati. Praeterea insaniam facere, et lethargos, et iocineris vitia: ideoque capras id aspernari, hominibus quoque fugiendum censet. Addunt quidam, tritum si operiatur lapide, scorpionem gignere: commanducatum, et in sole positum, vermes afferre. Afri vero, si eo die feriatu quispiam a scorpione, quo ederit

struisque pellendis. Dioscorid. III, 76. HAZO.

Sed et oreoselino. Totidem verbis hoc Dioscorides loc. cit. II.

XLVII. *Buselinon*. Βουσελίνον, quasi maius apium: ut ab hortensi apio, cui brevis caulis patrum non excedit, magnitudine dirimatur. Nam particula βού in compositione dictiones auget: a bovis magnitudine, qui βούς dicitur. Sic enim auctore Festo, et *bulinum* Graeci magnam fumum dicunt, assue'ri magis et amplius rebus praepone' βού, a magnitudine scilicet bovis. Hinc est, quod gran'is pueros *bupredas* appellant, et *mariscum ficum*, *buxicon*. H.

Praevalere. Alii *peculare* legunt. H. — Et mox *potum et linitum* Ed. P.

XLVIII. *Ocimum*. Haec Plin. Val. ad verbum lib. IV, cap. 21, H.

Oculorum. Plin. Val. loc. c. Copio-

siore eilo si sumatur scilicet, oculis nocere prodidit Dioscorides lib. II, cap. 474, H.

Praeterea insaniam facere, etc. Plin. Val. l. c. II.

Addunt quidam, tritum si operiatur lapide. Plin. Val. loc. cit. *Ocimum*, inquit, edere nonnulli reformidant, quod commanducatum, et in sole positum verniculos gignit. Φυλάσσουνται δὲ τινες αὐτό, καὶ οὐκ ἐπιθύνει, διὰ τὸ μασηθὲν καὶ τιθὲν ἐν ἡλίῳ σκληρὴν γινώσκει. Quod vero scorpionem gignat, falsum esse Galenus admonet, de alim. Fac. tom. VI, l. II, cap. 55, p. 365. Vide quae diximus lib. IX, cap. 54, H.

Afri. Plin. Valer. loc. citat. Dioscorides contra loc. citat. Afros aut esse in ea haerere, ut existiment, si scorpione quis feriatu, qui eo die ocimum ederit, incolumem eum

ocimum, servari non posse. Quin immo tradunt aliqui manipulo ocimi cum cancris decem marinis vel fluviatilibus trito, convenire ad id scorpiones ex proximo. Diodotus in empiricis, etiam pediculos faccre² ocimi cibum. Sequuta aetas acriter defendit: nam id esse capras. Nec cuiquam mentem motam: et scorpionum terrestrium ictibus, marinorumque venenis mederi ex vino, addito aceto exiguo. Vsu quoque compertum deficientibus ex aceto odoratum salutare esse.
³ Item lethargicis, et inflammatis refrigerationi. Illitum capitis doloribus cum rosaceo, aut myrteo, aut aceto; item oculorum epiphoris impositum ex vino. Stomacho quoque utile, inflationes et ructum ex aceto dissolvere sumptum. Alvum sistere impositum, urinam ciere. Sic et morbo regio et hydropicis prodesse. Choleras eo et distillationes stomachi inhiberi. Ergo etiam coeliacis Philistion dedit: et coctum dysentericis, et colicis Plistonius. Aliqui et in tenesmo, et sanguinem

fore. H. — *Servari non posse.* MS. in margine Varior. *quo enterit ocimum, sanari. Quin immo, etc.* Eo. P. *Etiam.* Pediculis infestari eos, qui ocimum adhibeant in cibis. H.

Sequuta. Posteriores medici, inquit, innocuum esse ocimi esum defenderunt, contra Chrysippum: neque officere oculorum claritati, quandoquidem illud caprae edunt, quibus est visus acutissimus, ut dictum est lib. VIII, cap. 76; neque insaniam facere, quum nemini compertum sit motam ex eo cibo mentem esse, etc. HABO.

Et scorpi. Diosc. loc. cit. H.

Illitum. Apuleius cap. cxvii, tit. 4, *Capitis dolori medeulo:* « Herbam ocimum tritam cum oleo rosaceo, aut myrtino, vel aceto, fronti

imponas: mirabiliter capitis dolorem sanat. » H.

Item. Plin. Val. I, 14, ad verbum. Et Apul. cap. cxvii, tit. 2, *Ad epiphoras oculorum:* « Ocimum ex vino optimo tritum, oculis illinitur. » Vide et Diosc. II, 171. H.

Stomacho quoque utile. Plin. Val. IV, 15. H.

Inflationes. Plin. Val. IV, 20, et Diosc. I. c. H.

Alvum. Plin. Val. I. c. et II, 27. H. *Urinam.* Hoc de ocimi semine Dioscor. I. c. H.

Choleras. Χολέρα stomachi, intestinorumque pariter vitium est: nam et deiection et vomitus est, intestina torquentur, bilis supra infraque erumpit: *débordement de bile.* H.

Et colicis. In MSS. *Et contra Plu-*

excreantibus, in vino: duritia quoque praecordiorum. Illinitur mammis, exstinguitque lactis proventum. Auribus utilissimum infantium, praecipue cum adipe anserino. Semen tritum et haustum naribus sternuta⁴ menta movet, et distillationes quoque capiti illitum: vulvas purgat in cibo, ex aceto. Verrucas mixto atramento sutorio tollit. Venerem stimulat. Ideo etiam equis asinisque admissurae tempore ingeritur. (XIII.) Silvestri ocimo vis efficacior ad eadem omnia: peculiaris ad vitia, quae vomitionibus crebris contrahuntur: vomicisque vulvae, contraque bestiarum morsus e vino radice efficacissima.

XLIX. Erucae semen scorpionum venenis et muris aranei medetur. Bestiolas omnes innascentes corpori arcet: vitia cutis in facie cum melle illitum. Lentigi-

atonicum aliqui: ut adhuc varietatem et contrarietatem opinionum de ocimo tractet. H.

Exstinguitque. Quin immo Diosc. auctore l. c. lactis proventum facit: tanta fuit olim sententiarum de ocimo varietas, ut Plinius animadvertit, inter velatos scriptores, ut de eius viribus discrepantia pugnantisque prodiderint. H.

Semen. Plin. Val. IV, 20, iisdem verbis; Diosc. quoque II, 474. H.

Et distill. Diosc. l. c. ocimi succo flusiones capitis sicari quoque prodidit. H.

Verrucas. Plin. Val. totidem syllabis l. c. II.

Admissurae tempore ingeritur. Praeter haec Plinii, Plutarcho ocimum ab electro non trahitur, ut nec quae oleo sunt illita. In Symposiac. DAL.

Silvestri ocimo. Sic Plinius appellare videtur ocimoides Dioscoridis: quanquam scullates a Plinio memoratas Dioscorides multas taceat. DAL.

— *Silvestri.* Praeter sativum ocimum, de quo suo loco egimus, plura alia in horto Regio a nobis sunt diligenter observata: ex quibus quodnam sit illud, quod silvestre Plinius nunc appellat, incertum. Cave interim Dalecampio credas, aienti *ἐκποσειδῆς* a Plinio intelligi, de quo Diosc. IV, 28, quum silvestris ocimi radicem Plinius laudet, *ἐκποσειδῆς* supervacuum esse Dioscorides haud obscure testetur. H.

Ad vitia. Ventriculi imbecillitatem. DAL.

XLIX. *Erucae.* Plin. Val. IV, 43, et Florent. Geop. XII, 26, p. 349. H.

Bestiolas. Pediculos, credo, pulicesque intelligit. Forte et lumbricos: nam Florent. l. c. de eruca, *ἐλμυρῶν ἐξάγει*, inquit, *lumbricos educit.* Sed hos numquam Plinius bestiolas vocat. H.

Vitia. Plin. Val. l. c. H.

Lentigines. Plin. Val. l. c. et Q. Srenus cap. XII, pag. 434: *Invida*

nes ex aceto. Cicatrices nigras reducit ad candorem cum felle bubulo. Aiunt verbera subituris potum ex vino duritiam quandam contra sensum inducere. In condiendis obsoniis tanta est suavitas, ut Graeci euzomon appellaverint. Putant subtrita cruce si foveantur oculi, claritatem restitui: tussim infantium sedari. Radix eius in aqua decocta fracta ossa extrahit. Nam de Venere stimulanda diximus: tria folia silvestris crucae sinistra manu decerpta, et trita in aqua mulsa si bibantur.

L. E contrario nasturtium Venerem inhibet, ani-

si maculat faciem lentigo decoram, Nec prodesse valent naturae dona benignae, Erucam, atque acidum laticem simul illine malis. II.

Cicatricez. Plin. Val. et III, 46, et Florent. l. c. H.

Aiunt. Plin. Val. IV, 43, et Florent. l. c. H.

In condiendis. Plin. Val. l. c. H.

Euzomon. Εὐζωμον, παρὰ τὸ εὖ εὐ ζωμός, propter suavitatem, quam iuribus praebet, quasi iuribus grata. HARD.

Tussim. Plin. Val. IV, 43. H.

Radix. Plin. Val. l. c. H.

Nam de. Lib. XIX, 44. II.

Tria folia. Non ad stimulandam Venerem, sed ad regium morbum pellendum Florentinus haec medicamento utitur in Geop. XII, 26: *Αγρίου δι' εὐζώμου φύλλα τὸν ἀριθμὸν γ', τῇ ἀριστέῃ χειρὶ λαβόντα, ἔκτροπον ἵαται.* Quin et Plinius alter Valerianus, qui suum opus ex Plinii nostri verbis sententiisque concinnavit, lib. II, 59, ad morbum regium sanandum haec refert: *capitis lemma est, Regio morbo pelloendo*: atque inter medicamenta accensentur, *Erucae sylvestris tria folia sinistra manu*

decerpta ex aqua mulsa bibantur. Nihil hic porro manuscripti codices iuvant: nihil coniectura: quamquam aut mutilatione aliqua verborum, aut traiectione sententiae laborare hunc locum non levis suspicio est. Ad Venerem non folia sed semen ipsum crucae adhibet auctor libri qui falso Kiramus inscribitur pag. 24. HARD.

Nasturtium Venerem inhibet. Dioscoridi nasturtii semen συρουσίαν παρορμα. Cassianus in Geoponicis lib. XII, cap. 27, *καρδαμον φρεὶ ἀποδισίαν ἐπεκτινύσκειν εἶναι*, sicut et Plinius. Καρδαμον Graeci vocant ἀπὸ τῆς καρδίας, quod cordatos et prudentes faciat. Aiuol enim τοὺς ἐσθίου-τας καρδαμον ὀξύτερος τὴν διάνοιαν γίνεσθαι. Sputum et urinam inhibere iidem tradunt, ob validam siccandi vim: ideoque Persis in usu frequenti esse, qui meiere, apuere, emungi eorum aliis turpissimum putant. Rhodiginus lib. XXVI, cap. 24. Vide supra lib. XIX, cap. 8. Itaque Ammianus Marcellinus scribit, Persarum eadavera ob victus parsimoniam durescere stipulum more, nec in sanicem liqueri, nostra vix mox caesa

num exacuit, ut diximus: duo eius genera.* Alvim purgat, detrahit bilem potum in aqua x. pondere. Cum lomento strumis illitum, opertumque brassica, praeclare medetur. Alterum est nigrius, quod capitis vitia purgat. Visum compurgat. Commotas mentes sedat ex aceto sumptum. Lienem ex vino potum vel cum fico. Tussim ex melle, si quotidie ieiuni sumant. Semen ex ² vino omnia intestinorum animalia pellit: efficacius addito mentastro. Prodest et contra suspiria et tussim,

tabescere, ac putrescere, ut mortui nullius facies post quadriduum agnoscatur. DAL. — *Venerem*. Plin. Val. IV, 42; auctor Geop. XII, 27. At dissentit ab utroque Diosc. II, 485. Conciliare ambos iuter se Pseudo-Macer videtur, quum eam vim inhibendi Venerem nasturtio tum solum adscribit, quum usu frequentil adhibetur. *Dicunt ferventes quod habent nasturtia vires, Et siccas: haec re Venerem oeu ruta coirent, Siccando semen, fuerint si sumpta frequentier.* H.

Vt diximus. Lib. XIX, 44. H.

Alvim. Illud nimirum, quod minus nigrum est. Nam alterum genus, ut mox dicetur, est nigrius. De hoc igitur Marcellum Emp. intellige cap. xxx, cuius lemma est: *Ad ventrem resolvendum*, etc. Sic enim ille pag. 215: *Prodest et ad hoc nasturtium potum ex vino: nam et calefacit, et mollit viscera, et urinam movet. Prodest et intestinorum doloribus, et inflammationibus*, etc. *Alvim* pro *alvim* legi hoc loco, etsi ita contendente Barbaro, plane nolim, libris inivitis. HANO.

X pondere. Hoc est, denaril argentei pondere. H.

Cum lomento. Hoc est, cum farina

subacea. Florent. in Geop. XII, 27: Καρδάμων σπέρμα μίχθην αλεύροις κναμίοις, προσλαβὼν στακτῆς μέρος, ἵεται χυρτόδας... χρυστεῖον δὲ ἀντὶ οὐδύνης φύλλοις κράμβης. Plin. Val. III, 29. Cum alumine contritum, illitum, vel impositum, strumis opitulari ait Marc. Emp. cap. xv. Cum lomento, idem pag. 409, et Apuleius cap. xx, l. 4. H.

Capitis. Ope sternutationis, quam provocat. Apul. cap. xs, de nasturtio tit. 4: *Ad caput deplendum: Herboe nasturtii succum naribus iniicia, caput deplet, et de phlegmate purgat. Hoc nasturtium non seritur, sed per se nascitur.* Ita MSS. H.

Visum. Ita MSS. omnes. H. — Vet. apud Dalec. *visum* quoque, *Commotos*; omisso sc. τῷ compurgat, quod redundare b. l. videtur. Eo. P.

Lienem. Ad verbum haec Plin. Val. IV, 9. Cels. IV, 9: *Nasturtium lienem extenuat*. Diosc. II, 485, ex melle, non ex vino adhibet. H.

Tussim. Plin. Val. loc. e. Florent. in Geop. l. e. H.

Tussim. Plin. Val. loc. cit. Florent. in Geop. l. e. H.

Semen. Plin. Val. et Florent. II ec. et Diosc. II, 485; sed hic minus distincte, quam caeteri. H.

cum origano et vino dulci. Pectoris doloribus decoctum in lacte caprino. Panos discutit cum pice, extrahitque corpori aculeos. Et maculas illitum ex aceto. Contra carcinomata adiicitur ovorum album. Et lienibus illinitur ex aceto. Infantibus vero e melle utilissime. Sextius adiicit, ustum serpentes fugare, scorpinibus resistere. Capitis dolores contrito, et alopecias emendari addito sinapi: gravitatem aurium trito imposito auribus cum fico. Dentium dolores infuso in aures succo. Porriginem et hulcera capitis cum adipe anserino. Furunculos concoquit cum fermento. Carbunculos ad suppurationem perducit, et rumpit.

Pectoris. Totidem verbis Plin. Val. I, 57, et Florent. in Geop. loc. cit. Dat Theod. Prisc. II, cap. 47, p. 2, ipsum nasturtium ex melle coctum: ac mentae viridis pariter decoctum laudat, H.

Panos. Marcell. Emp. cap. XXXII. HARD.

Extrahitque. Plin. Val. III, 49. HARD.

Sextius. Et Florent. l. c. et Diosc. II, 485, et Plin. Val. IV, 42. Colum. denique, X, pag. 353: *Spargantur caecis nasturtia dira colubris.* HARD.

Et alopecias. Marc. Emp. iisdem verbis, cap. VI, et Plin. Val. I, 6. E Graecis Florent. et Diosc. II. cc. HARD.

Grav. aurium. Marc. Emp. c. IX: *Nasturtium tritum cum fico, atque auriculae iudatum, his qui gravius audiunt, prodesse fertur.* Eadem habet Plin. Val. I, 42. H.

Dentium dolores infuso, etc. Florent. l. c. et Plin. Val. ad verbum, IV, 42. HARD.

Porriginem et hulcera capitis cum adipe anserino. Iisdem verbis Plin.

Val. l. c. Marc. Emp. cap. IV: *Nasturtii semen mixtum adipi anserino, tritumque, furfures capitis assidua levatione depellit.* Apuleius, cap. XV, tit. 2: *Ad capitis vitia, porrigines, vel furfures: Herbae nasturtii semen, etc.* Florent. item l. c. Στάρι δὲ χηκεῖον προσλαβὼν, τὰ θυόμενα ἐν κρηλῇ ἐκκόβρια, καὶ πιτυρίαν θεραπεύει. Hulcera capitis Plinius intelligit ea quae savi dicuntur, κηρία, de quibus cap. 6. H.

Furunculos. Florent. l. c. Δοσιζὼνς μετὰ ζύμης πίπκωνι. Sic et Plin. Val. III, 32, et Apul. l. c. tit. 5. Diosc. l. c. pro fermento muriam adseiscit. Porro furunculus, ut Celsus ait, V, 28, *Tuberculum est acutum cum inflammatione (legi malim, cum inflammatione) et dolore: maximeque ubi iam in pus vertit. Qui ubi adaperitus est, et exit, super apparet pars carnis in pus versa, pars corrupta, subulbida, subrubra, quem ventriculum quidam furunculura nominant.* H.

Cum fermento. Illitum cum muria. Dioscor. DALFC.

Carbunculos. Diosc. II, 485. Et Plin. Val. III, 30: *Carbunculo me-*

Phagedaenas hulcerum expurgat cum melle. Coxendicibus et lumbis cum polenta ex aceto illinitur: item licheni: item unguibus scabris: quippe natura eius caustica est. Optimum autem Babylonium. Silvestri vero ad omnia ea effectus maior.

LI. In praecipuis autem medicaminibus ruta est. Latoria sativae folia, rami fruticosiores. Silvestris horrida ad effectum est, et ad omnia acrior. Succus exprimitur, tusa et aspersa modice, et in pyxide Cypria asservatur. Hic copiosior datus veneni noxiam obtinet, in Macedonia maxime iuxta flumen Aliacmonem: mirumque, cicutae succo exstinguitur: adeo etiam venenorum venena sunt, quando cicutae succus prodest manibus colligentium rutam. Caetero inter prima miscetur antidotis, praecipueque Galatica. Quaecumque autem ruta et per se pro antidoto valet, foliis tritis, et ex vino sumptis. Contra aconitum maxime, et vi-²

deudo: Nasturtium fermento mixtum utiliter. Ei IV, 42, de nasturtio: *Fermentum mixtum et appositum furunculos provocat, ac suppurata dirumpit.* HARD.

Coxendicibus et lumbis cum polenta ex aceto. Dioscorid. l. c. Marcell. xxv; Plin. Val. II, 36, IV, 42. HARD.

Item licheni. Dioscorid. loc. citat. HARD.

Optimum. Diosc. l. c. Καλλιστον μὲν εἶναι δοκίμῳ τὸ ἐν τῇ Βαβυλῶνι κάρδαμον. Nicander, τὸ ἀπὸ Μήδων κάρδαμον laudat in primis. H.

LI. *Silvestris.* Vehemens, acris. Diosc. III, 52: Πήγανον ὀρεινὸν καὶ ἄγριον τοῦ ἡμέρου καὶ χειμεριῶ ὀρυμύταρον, ἄσθεον πρὸς βρώσιν. Ruta montana et silvestris acrior est quam sativa et hortensis, et in cibis dumata. Apul. c. LXXXIX de ruta: Altera

est usualis, altera agrestis ac virtutis acrioris: sed utraque ferventissimae comprobantur. II.

In Macedonia maxime iuxta flumen Aliacmonem. Diosc. l. c. Τὸ δὲ ἐν Μακεδονίᾳ φυόμενον παρὰ τὸν Αἰακμόνα ποταμὸν, ἀναιρεῖν φασὶ βρωθὲν. HARD.

Manibus. Alioqui enim, ut Columella est auctor, XI, 3, debet ruta velata manu runcari, quoniam nisi contexeris, perniciose nascuntur hulcera, prurigo atque humor incesset, etc. HARD.

Caetero inter prima miscetur. Diosc. l. c. Galenus de Antidotis. lib. II, cap. 4. HARD.

Quaecumque autem ruta. Sive sativa, sive silvestris. Dioscor. II, 52. H.

Foliis tritis. De rotae semine id Dioscorides, non de herba. DALEC.

Contra. Scribonius Largus, Comp.

scum. Item fungos, sive in potu detur, sive in cibo. Simili modo contra serpentium ictus, utpote quum mustelae dimicaturae cum his, rutam prius edendo se muniant. Valent et contra scorpionum, et contra araneorum, apum, crabronum, vesparum aculeos, et cantharidas, ac salamandras, canisve rabiosi morsus: acetabuli mensura succus e vino bibitur, et folia trita vel commanducata imponuntur cum melle et sale, vel cum aceto et pice decocta. Succo vero perunctos aut eam habentes, negant feriri ab his maleficiis; serpentesque, si uratur ruta, nidorem fugere. Efficacissima tamen est silvestris radix cum vino sumpta. Eandem adiiciunt efficaciorē esse sub diō potam. Pythagoras et in hac marem minoribus herbaceique coloris foliis a femina discrevit: eam lactioribus foliis et colore. Idem oculis noxiam putavit: falsum, quoniam scalptores et pictores, hoc cibo utuntur oculo-

CLXXXVIII, ad aconitum: sed adiuvantur facile quā id sumpserint ruta, quam plurima pota cum vino. Sic etiam Theopompus Clius, apud Athen. III, p. 85. HARD.

Et viscum. Hoc est, adversus elae-maeleonis herbas venenatam succum, quem ἰξία Graeci vocant, a visco, quod ad eius radices quandoque invenitur. Idem de ruta ad ixiam Scrib. Largus prodit, Comp. cxxii. HARD.

Item. Scribon. Comp. cxcviii, ad fungos: Item ruta ex aceto trita et pota prodest. H.

Simili. Haec Plin. Val. ad verbum, IV, 3; item Diosc. l. c. H.

Mustelae. Vide quae dicta sunt VIII, 41. H.

Valent. Apul. cxv, tit. 7: Ad eos, quos scorpio percusserit, rutae silvestris semen contritum ex vino dabis

potui: dolorem sedat. H. — Sic ex MSS. emend. HARD. scorpionum ictus et araneorum Gron. et Al. Ed. P.

Et cantharidas. Scrib. Comp. CLXXXIX, Ad cantharidas: item olcum irinum ex ruta tritum, et potum. H.

Canisve. Apul. cap. LXXXIX, tit. 7: Ad morbum canis rabidi: Herbae rutae pondus denariorum sex ex vino bibatur: plagae vero imponantur rutae folia trita cum melle, sale et pice: liberabitur. H.

Acetabuli. Dioscor. l. c. H.

Serpentesque. Odorem rutae odisse viperam, et alia venenata ait Albert. M. de Animal. VIII, cap. 4, tr. 2. HARD.

Et pictores. Simeon Sethi, pag. 97, post Aetium, 1, 327: Αἰγύπτῳ δὲ καὶ ὡς ἐξυδερκίς ἐστιν ἐοδιόμενον, καὶ διὰ τοῦτο οἱ πρὶν ζωγράφοι συνεχῶς αὐτοῦ ἀπὸ γυνόοντο. Dicitur etiam

rum causa, cum pane vel nasturtio: caprae quoque silvestres propter visum, ut aiunt. Multi succo eius cum melle Attico inuncti discusserunt caligines, vel cum lacte mulieris puerum enixae, vel puro succo angulis oculorum tactis. Epiphoras cum polenta im-

visum comesta occurrere: atque idcirco pictores alim eam oculis degustabant. HAZO.

Caprae. In libris haecenus editis sic legebatur: *Item oculis noxiam putavit falso, quoniam... oculorum causa. Cum pane quoque vel nasturtio sativae atque silvestris propter visum. Ut aiunt, multi succo eius, etc.* Quo in loco mire grassata interpolatorum audacia est: nam, ut omnittam *falsum* pro *falsum*, quod levissimum est, primum voculam quoque suo loco movere: adiecere deinde alteram *sativae*, quae nusquam in libris conditivis apparet: ac de *sativa* silvestri-que ruta locum hunc accepere: quem errorem Ruellius, Dalecampius, et alii qui Plinium exscribere, sequuti sunt. Denique et inepta constructione verborum, cui nulla legitima sententia subest, et praepostera interpunctione omnia corrumpere. In MSS. omnibus sic plane legitur: *Falsum... cum pane vel nasturtio, atque quoque silvestres propter visum, ut aiunt. Multi, etc.* Vnde nos ex conjectura, quam esse certissimam fidenter asseveramus, *caprae quoque silvestres*, legi oportere pronuntiamus, quod uti nunc de ruta Pythagoram, sic ipse Plinius, cap. 47, Chrysippum in ocimo coarguit, quod iste oculorum claritati inimicum siebat, sequuta deinde aetas cum Plinio falsum esseprehendit, nam id esse *caprae*. Nunc paulo eodem cap. ubi prius legebatur, *Epi-*

phoras cum polenta imposito. Lenit autem capitis dolores, ex MSS. fide rescripsimus, Epiphoras cum polenta imposita lenit. Item capitis dolores. HAZO.

Propter visum. Idcirco Ovidius, Remed. Am. *acuentes lumina rutas* appellat. II.

Multi. Sic Florent. in Geop. XII, 25. Diosc. III, 52, cum feniculi succo et melle ruta succum adhibet. Simplicon Sethi, l. c. Τινὲς δὲ καὶ τὸν πεγάνου χυλὸν μίλῃ μεμύνητες, ὁξυπὶς ποιοῦσι φάρμακον. Plin. Val. I, 46: *Ad lachrymosos oculos: Ruta sicca et melle Attico arguis pondaribus mixta, oculos inunges: certum est.* Apul. c. LXXXIX, tit. 9: *Ad caliginem oculorum: Herbae rutae rarem matutinum, aut matutino mudentis succos collectos in vasculo habeto, et ex eo inunges.* HAZO.

Vel cum lacte mulieris, etc. Florent. l. c. HAZO.

Epiphoras. Oculorum videlicet. Plin. Val. I, 4: *Ad epiphoras oculorum, et tumores. Ruto in polenta contrita et imposita, lenit dolorem.* Apul. c. LXXXIX, tit. 5: *Ad epiphoras oculorum: Herba ruta cum polenta bene trita et imposita lenit epiphoras: nam et radix eius contusa et inlito eas emendat.* Diosc. III, 52: Τὰς ἐν ὀφθαλμοῖς περιουσίας σὺν ἀλείπτῃ καταπλάσσειν πρᾶνται. II.

posita lenit. Item capitis dolores pota cum vino, aut cum aceto et rosaceo illita. Si vero sit cephalaea, cum farina hordeacea, et accto. Eadem cruditates disculit, 5 mox inflationes, dolores stomachi veteres. Vulvas aperit, corrigitque conversas, illita in melle, toto ventre et pectore. Hydropicis cum fico, et decocta ad dimidias partes, potaque ex vino. Sic bibitur et ad pectoris dolores, laterumque, et lumborum, tusses, suspiria: pulmonum, iocinerum, renum vitia, horrores frigidus. Ad crapulae gravedines decoquantur folia potu-
ris. Et in cibo vel cruda, vel decocta conditave prodest. Item torminibus in hyssopo decocta, et cum vino. Sic et sanguinem sistit interiorem, et narium

Item, Dioscor. I. c. Apul. c. LXXXIX, tit. 13: *Ad capitis dolorem: Herba ruta ex vino potui datur, et trita capiti instilletur cum aceto et rosaceo oleo.* Q. Seren. c. viii de capite purgando: *Aut mixtum rutae cerebro instillatur acetum.* HARD.

Cephalaea. Κεφαλαία, capitis dolor est inveteratus, atque aegre cedens, in quo differt ἀπὸ τῆς κεφαλγίνης. Vide Cels. IV, 2, et Galen. κατὰ τὸν II, 2, p. 377. H.

Mox. Marc. Emp. c. xi: *Rutae hortensis paululum cibo sumptum, vel in potione dilutum atque epotum inflationes stomachi compescit.* Sic etiam Apulei. c. LXXXIX, tit. 2. H.

Dolores. Marc. Emp. I. c. Apulei. cap. LXXXIX, tit. 9: *Ad stomachi dolorem: Herbae rutae semen cum sulphure vivo, et aceto ieiunus gustato: prodesse dicimus.* HARD.

Vulvas. In eo nempe morbi genere, quod suppressionem mensium medici vocant: cuius morbi causas, signa, curatioesque varias Sennertius affert, lib. IV Pract. part. 2, s. 2, cap. 3. Hoc illud est, quod Seren.

Sam. cecinit, cap. XXXV, pag. 448: *Sed si forte cruor clausa remorabitur alvo, aut molles nepetae, aut rutae quaecumque bibantur.* HARD.

Corrigitque. Mulat enim situm interdum uterus, cum suffocatione. Vide Hippocr. II, 46, et 33. Vulvae strangulatae mederi rutam, auctor est Diosc. lib. III, cap. 52: κατὰ τὸ αἰδοῖον ἕχρη δακτυλίων ἐπιτίθειν. H.

Hydropicis. Diosc. I. c. totidem verbis. HARD.

Sic bibitur. Diosc. loc. cit. Plin. Val. I, 57; Marc. Emp. c. XXXI. H.

Horrores. Rigores febrium circuitu repetentes. Πύλη περιδοξία, inquit Diosc. loc. cit. HARD.

Ad crapulae. Apuleius, cap. CXV, tit. 6: *Ad stercentes vino: Rutae silvaticae semen cum vino potum mire facit.* HARD. — *Ad crapulae grav.* Vet. apud Dal. *ad crapulam et gravedines.* Ed. P.

Item, Marc. Emp. c. XXVIII, ad verbum, et Plin. Val. II, 22. H.

Sic et. Hoc est, quem ex pectore haemoptoici rejiciunt: item sanguinem narium, iisdem illita rota si-

indita: sic et collutis dentibus prodest. Auribus quoque in dolore succus infunditur, custodito, ut diximus, modo, in silvestri. Contra tarditatem vero sonitumque, cum rosaceo, vel cum laureo oleo, aut cumino et melle. Succus et phreneticis ex aceto tritae instillatur in tempora et cerebrum. Adiecerunt aliqui et serpyllum, et laurum, illinentes capita, et colla. Dederunt et lethargicis ex aceto olfaciendum. Dederunt et comitialibus bibendum decoctae succum in cyathis quatuor ante accessiones, quarum frigus intollerabile est; alsiosisque crudam in cibo. Urinam quoque vel cruentam pellit. Feminarum etiam purgationes, secundasque, etiam emortuos partus, ut Hippocrati videtur, ex vino dulei nigro pota. Itaque illi-

stit. — Ita libri omnes, etiam manu exarati. Mirum est laborasse nonnullos uti hanc vocem *interiorem* vel omnino expungerent, vel in deterius immutarent. Alii *sanguinem interioribus* indita, alii *trita et naribus indita*, legi valere. At *interiorem sanguinem* Plinii sedulus imitator Marcellus Emp. cap. xvii, eruptionem sanguinis ex interioribus partibus vocat. Et Plin. Valer. I, 64, cui titulum fecit: *Sanguinem reliquendum curatio*: Aqua, ait, in qua rosa et ruta, et hyssopus decocta sunt, vino miscetur, et ita potui propinatur. H.

Et narum. Marc. Emp. c. x: *Ruta saepius olfacta, vel trita, inlita, sanguinem ex naribus nimis fluctem retundit.* Sic etiam Apul. cap. lxxxix, tit. 4. HARD.

Auribus. Dioscor. III, p. 52; Plin. Val. I, 40, et IV, 3. H.

Ut diximus. Paulo ante; nam copiosior scilicet status, veneni noxiam obtinet. HARD.

Succus et phreneticis, etc. Plin. Val. III, 9. HARD.

Dederunt. Plin. Val. totidem verbis III, 7. Apul. cap. lxxxix, tit. 9: *Ad lethargicos excitandos: Herba ruta trita ex aceto infundatur fronti.* Item Q. Serenus, cap. cxvii, lethargiae expellendae, pag. 460. HARD.

Dederunt. Dioscor. I. c. H.

Alsiosisque. Alsioni dicuntur qui naturae sunt plus nimio frigescentis, quippe facile laeduntur a frigore. H.

Urinam quoque... pellit. Apul. c. cxv, tit. 4. HARD.

Feminarum. Apul. c. cxv, tit. 5: *Si mulier iutrinsecus aliquid mali habuerit (hoc est, si menstruum vel secundae retentione laborat): Herbae ruta silvaticae semen contritum ex vino austero da bibat, praeter partum (hoc est, quando non est gravida) liberabitur.* Adde et Dioscor. lib. III, cap. 52. HARD.

Ut Hippocrati. De Morb. mul. I, 428. Alia expulsoia idem offert, cap.

tam et vulvarum causa etiam suffire iubet. Diocles et cardiacis imponit ex aceto et melle cum farina hordeacea. Et contra ileum decocta farina in oleo, et velleribus collecta. Multi vero et contra purulentas excreationes siccae drachmas duas, sulphuris unam et dimidiam sumi censent: et contra cruentas, ramos tres in vino decoctos. Datur et dysentericis cum caseo in vino contrita. Dederunt et cum bitumine infriatam potioni propter anhelitum. Ex alto lapsis seminis tres uncias. Olei libra vinique sextario illinitur cum oleo coctis foliis partibus quas frigus adusserit. Si urinam movet, ut Hippocrati videtur, mirum est quosdam dare velut inhibentem potui, contra incontinentiam urinae. Psoras et lepras cum melle et alumine illita emendat. Item vitiligines, verrucas, strumas, et similia, cum strichno et adipe suillo ac taurino sevo. 9 Item ignem sacrum ex aceto et oleo, vel psimmythio: carbunculum ex aceto. Nonnulli laserpitium una illini

410. Hippocratem sequitur Diosc. I. c. HARD. — *Illitum et... suffire.* Vet. apud Dalec. *illini et... suffiri iubet.* Ed. P.

Diocles. Iisdem verbis Plin. Val. III, 44. Apul. quoque cap. LXXXIX, tit. 8: *Ad cardiacos: Herbae rutae fusciculus cum rosaceo decoquatur: adiecta aloë uncia et olei: perunctio dolorem sistit.* HARD.

Dederunt. Hoc medicamentum phthisicis, et iis qui pura exscreant, praecipit Marcellus Emp. cap. XVI: *Rutae tenacrae contritae, inquit, cum ramusculis suis, et expressae succus, cum aliquantulo bitumine, ex vino vetere calido, phthisicis celeriter, similiter et empyricis in potu medetur.* HARD.

Si urinam. Hippocr. de Diaeta II, 26. II. — Gron. *si urina.* Ed. P.

Mirum. Quos Diosc. III, 52 sequitur. HARD.

Item. Dioscor. I. c. HARD.

Item ignem. Marc. Emp. c. IV, sed pro psimmythio sive cerussa, argenti spumam adhibet. Psimmythium praetermisit Apul. c. LXXXIX, tit. 9 de ruta: *Eadem ignem sacrum ex aceto et oleo illinita sanat.* Plin. Val. similiter, III, 34. At idem IV, 3, de ruta: *Ignes sacros, inquit, cum aceto et oleo rosaceo, et cerussa temperata, illico exstinguit.* Ad erysipelata quoque rutam cum aceto et psimmythio rosaceoque inungi iubet Diosc. I. c. HARD.

Carbunculum. Ita Plin. Val. III, 30; Apul. cap. LXXXIX, tit. 6, et Theod. Prisc. II, 48: *Rutae viridis folia cum aceto.* HARD.

iubent, sine quo epinyctidas pustulas curant. Imponunt et mammis turgentibus decoctam, et pituitae eruptionibus cum cera. Testium vero epiphoris cum ramis laureae teneris, adeo peculiari in visceribus his effectu, ut silvestri ruta cum axungia veteri illitos ramices sanari prodant. Fracta quoque membra semine trito cum cera imposito. Radix rutae sanguinem oculis suffusum, et toto corpore cicatrices aut maculas illita emendat. Ex reliquis quae traduntur, mirum est, quum ferventem rutae naturam esse conveniat, fasciculum eius in rosaceo decoctum addita uncia aloes, perunctis sudorem reprimere: itemque generationes impediri hoc cibo: ideo in profluvio genitali datur, et Venerem crebro per somnia imaginantibus. Praecavendum est gravidis abstineant hoc cibo: necari

Et pituitae. His papularum eruptionibus cum cerato myrteo prodesse rutam sativam auctor est Diosc. l. c. De papulis diximus c. 26. H.

Eruptionibus, etc. Τὸς ἐξαυθιμασιν, eruptionibus papularum, cum myrto et cerato. Diosc. DAL.

Testium vero epiphoris cum ramis laureae. Diosc. III, 52: Τὰς δὲ τῶν διδύμων φλεγμονὰς σὺν θάφνης φύλλοις, κατὰ πλάσθην ὥφειλ. *Testium inflammationibus cum lauri foliis imposita medetur.* HARD.

Ramices, etc. Sic herniam carnosam testium τὴν σαρκοκήλην vocat. Ramices autem, pulmonis venas Plautus vocat in Mercatore: ... *Tua causa rupi ramices: iam dudum sputo sanguinem.* CHAR. *Resinam ex melle Aegypti vocato: salvum feceris.* In Poenulo: *Tua causa nemo nostrum est rupturus ramices.* Herniam ἀπὸ τοῦ ἔρπου, et ramicem a ramo, per lasciviam appellaverunt, quod intesti-

num, quum in scrotum descendit, ramum facere videatur. SCALIG.

Fasciculum eius in rosaceo decoctum, etc. Haec Plin. Valer. ad verbum III, 44. HARD.

Generationes impediri. Inde πήγανον ea dicitur, ὅτι πηγνύει τὴν γονήν, quoniam genituram densat et spissat. DAL. — *Itemque.* Plin. Val. l. c. Diosc. III, 52: Γονὴν τε σθένυσιν ἐσθιόμενον, καὶ πινόμενον. *Seu esitata ruta, seu bibita, genituram extinguit.* Simeon Sethi, pag. 97 de ruta: Τὴν πρὸς τὰ ἀπποδίτιζα προθυμίζην ἐπέχει, καὶ ξηραίνει γεννώως. HARD.

Ideo in profluvio genitali datur, etc. Apul. c. lxxxix, tit. 42: *Si fluit semen: Herba rutae manducetur ex vino cum liquamine.* HARD.

Praecavendum. Occurrit huic Plinii cautioni Plinius alter medicus, IV, 3: *Stultissime quidam, inquit, rutae vitia dixere, quod ventrem*

enim partus invenio. Eadem ex omnibus satis quadrupedum quoque morbis in maximo usu est, sive difficile spirantibus, sive contra maleficorum animalium ictus, infusa per nares ex vino: aut si sanguisugam exhauserint, ex aceto; et quocumque in simili morborum genere, ut in homine⁶, temperata.

LII. (xiv.) Mentastrum silvestris menta est, differens specie foliorum quae sunt figura ocimi, pulegii colore. Propter quod quidam silvestre pulegium vocant. Iis commanducatis et impositis sanari elephantiasin, Magni Pompei aetate, fortuito cuiusdam expe-

inhibeat, genitale semcu extinguat, infantes in utero necet. Facit enim haec non ipsa, sed qui virtutis eius obliiti, nec modum, nec tempus aspiciunt: ideo temperare prudens est, ut de auxilio non fiat venenum. H.

Necari. Florent. in Geop. XII, 25, pag. 349: Ο καὶ καρπὸς τοῦ ἀγροῦ παγάνου πινόμενος ἡμέρας τε ἑμβρύον θάπτει. Semen silvestris crucae potatum per dies quindecim, fetus necat, etc. HARD.

Sive. Florent. l. cit. Καὶ τὰς ἐκ θηρίων βλάδας μετὰ αἵνου πινόμενον. HARD.

Temperata. Sic ex MSS. em. HARD. temperato Gr. et al. Ed. P.

LII. *Pul. colore.* Dictamn. Rond. Nam dictamnio, ut mentastro folia lomentosa, cana, alba: pulegio vero minime talia. Al quum Dioscorides haec de secundo calaminthes genere ad verbum scripserit, et de trium calaminthes specierum facultate in universum tradiderit, quae Plinius de mentastri viribus prodit, rerum ignoratione mentastrum cum primo calaminthes genere, quod folia est ocimi, et cum secundo, quod foliis est pulegii, confudisse arbitror Plin-

nium, vocibus μίνθος et καλαμίνθος deceptum DAL.— *Pulegii.* Qui nigriora paulo, minusque incana folia, cuiusmodi mentastrum est campense et Zwolense Lobellii In Obs. pag. 273; Dalecampii Hist. plant. V, pag. 573. Nos in horto Regio vidimus. Nullum est e tribus calaminthae generibus, quae a Dioscoride describuntur, III, 43, et si vires utrobique vix dispares. Sed menta silvestris, ab eodem delibata, cap. 42, ut diximus lib. XIX, 47. Quare frustra hoc loco Dalecampius censoriam notationem distringit in Plinium. Est tamen Galeni καλαμίνθος, de Fac. simpl. med. VII, 40, pag. 476 et 482. HARD.

Propter. Scholiastes Nicandri. pag. 8, de calamintha: Τινὲς δὲ ἀγρίαν γλῆχωνα αὐτὴν καλοῦσιν. Apuleius item, cap. xc. HARD.

Iis commanducatis, etc. Dioscoridi calamintha esitata prodest elephantiasis, si lactis serum postea bibatur. DAL.— *Iis.* Galenus et Schol. Nicandri ll. cc. Apuleius, cap. xc, tit. 3, ad elephantiosos: *Herbae mentastri folia frequenter commanducato. Sanare certum est.* Quintus Sereus,

rimento propter pudorem facie illita compertum est. Eadem illinuntur bibunturque adversus scolopendras, et serpentium ictus, drachmis duabus in vini cyathis duobus. Adversus scorpionum ictus cum sale, oleo, et aceto. Item adversus scolopendras ius decocti: adversus omnia venena servantur folia arida, ad farinae modum. Substratum vel accensum fugat etiam scorpiones. Potum feminas purgat a partu: sed partus necat. Ruptis, convulsis, sed parcius: orthopnoicis, torminibus, cholericis, efficacissimum: item lumbis, podagris impositum. Succus auribus verminosis instil-

cap. xi, de elephantiasi propellenda: *Mentastri folium potu, appositumque salubre est.* Item Mare. Emp. cap. xix: *Mentastri folia exsucca manducata, vel contrita adposita, elephantiosis medentur.* Plinius Val. similiter, II, 57. Hoc ipsum de calamintha refert Diosc. III, 43: *Ὠπείλῃ καὶ ἑλεφαντιῶντις βρωθίσκας, ἐπιπινομένου ὀρέου γάλακτος. Esitata iuvat elephantiascos, si serum lactis superbiberint.* H.

Eadem. Galen. I. c. p. 182. H.

Substratum. Nicander in Ther. pag. 4, et de calamintha Diosc. III, 43. HARD.

Fugat etiam scorpiones. Sic ex MSS. em. Hard. cons. Ch. *fugat scorp.* Gr. et al. Eo. P.

Potum feminas purgat. Galen. loc. cit. et de sua calamintha idem refert Diosc. III, 43. H.

Ruptis. Prioribus verbis praetermissis recepta hactenus lectio id solum exhibuit, *orthopnoicis, torminibus cholericis*; lacunam intrepide supplevimus, tum ex fide codicum MSS. Reg. Colb. et vel. Dal. tum ex Diosc. qui eandem calaminthae suae vires adscribit, quas mentastri Plinius. Sic enim ille, lib. III, 43:

Βουβαὶ δὲ καὶ ῥέγγασσι, σπάσμεσσι, ὀρθοπνοίαις, στρόφοις, χολέραις, καὶ ῥέγι. HARD.

Orthopnoicis. *Orthopnoia* morbi genus est, quum quis spirare non valet, nisi reclinata cervice spiritus irahatur. Asthmaticis prodesse calamintham scribit quoque Galenus, I. c. HARD.

Cholericis. Sic ex MSS. em. Hard. cons. Clus. *cholericis* Gron. et al. Eo. P.

Item. Ischiadicis pariter calamintham suam prodesse Dioscorides tradidit I. c. HARD.

Succus, etc. Plin. Val. I, 10. Apuleius cap. xc, 1, *Ad aurium vermes: Herbae mentastri succus cum vino austero mixtus, et in auriculam coniectus, vermes natos mox traditur.* Q. Serenus, cap. xxi, pag. 432: *De aurium vitis succurrendis: Mentastri liquor expressus conducere fertur.* Alder et e Graecis Galenum, loco cit. pag. 483. Vermes minores, quales in caseis semiputridis inveniuntur, ex auribus prodire, etiam et maiores, exemplis compluribus confirmat Schenckius, Obs. med. I, 192. H.

guinem : et purgationes feminarum inhibet : cum amylo ex aqua pota, coeliacorum impetus. Syriation et vomicae vulvae curavit illa. Iocinerum vitia ternis obolis ex mulso datis. Item sanguinem exscreantibus in sorbitionem. Hulcera in capite infantium mire sanat. Arterias humidas siccatur, siccas adstringit. Pituitas corruptas purgat in mulso et aqua. Voci succus sub certamine utilis dumtaxat, qui et gargarizatur ut tumente, adiecta ruta et coriandro ex lacte. Vtilis et contra tonsillas cum alumine: linguae asperae cum melle. Ad convulsa intus per se, vitiisque pulmonis. Singultus et vomitiones sistit cum succo granati, ut Democritus monstrat. Recentis succus narium vitia spiritu subductus emendat. Ipsa trita choleras, in aceto quidem pota. Sanguinis fluxiones iutus. Ileum etiam imposita cum polenta : et si mammae tendantur. Illinitur et temporibus in capitis dolore. Sumitur et contra scolopendras, et scorpiones marinos, et ad serpentes. Epiphoris illinitur, et omnibus in capite eruptionibus : item sedis vitiis. Intertrigines quoque,

Cum amylo. Ita fere Q. Serenus, cap. xxvii, pag. 143. H.

Syriation. In MSS. R. et Colb. *Syrione*... curavit illa. Medici nomen, vel obstetricis priore vocabulo contineri, non dubium est: quodnam sit illud, adhuc obscurum. An *Serapion*, de quo nos in Auctorum Iodice, tomo priore? Antiochensis medicus scilicet. Inepte nescio quis *Satyriuin* legi hic censuit oportere: voce nec latina, nec Piiisiani proinde iugeni. Adde quod si morbi nomen hic latet, quis est, qui curavit? H.

Item. Plin. Valer. IV, 23; Diosc. III, 41. HASO.

Hulcera. Apuleius, cap. cxx, tit. 2. HASO.

Arterias. Fauces. H.

Voci succus, etc. Musicorum et *φωνηκων*. Iuvat autem, quia fluxionem sistit in faucibus euntem, et raucedines efficientem. DAL.

Linguae. Diosc. loc. cit. H.

Singultus. Diosc. III, 41. H.

Cum succo granati. Ternis ramulis polis cum sacco granati acidi. Diosc. DALC.

Et si. Distentas mammis, et nimis lacte turgentibus coarctescit. Diosc. loc. cit. HASO.

Illinitur. Plin. Val. IV, 23; Diosc. loco cit. HASO.

Item. Sedes a medicis pro natibus accipitur, totaque ea parte corporis, super qua sedentes innituntur. H.

vel si teneatur tantum, prohibet. Auribus cum mulso instillatur. Aiunt et lieni mederi eam in horto gustatam, ita ne vellatur: si is qui mordeat, dicat se lieni mederi, per dies ix. Aridae quoque farinam tribus digitis apprehensam, et stomachi dolorem sedare in aqua: et similiter aspersam in potionem, ventris animalia expellere.

LIV. Magna societas cum hac ad recreandos defectos animo pulegio, cum surculis suis in ampullas vitreas aceti utrisque deiectis. Qua de causa dignior e pulegio corona Varroni, quam e rosis, cubiculis nostris pronuntiata est: nam et capitis dolores im-

Intertrigines. Intertrigo malum est, quo femina equitatu, aliave simili de causa attrituatur, aduruntur. Alias attrita dicuntur. *Intertrigo*, inquit Varro, de Lingua Latina: *Ab eo quod duo inter se trita.* H.

Auribus. Dioscor. III, 41, cum insula: *ἡ ἀλγία δὲ ὁ χυλὸς σὺν ψυχρᾷ ἀπύει.* Plin. Valer. similiter, IV, 3. At MSS. *mulso.* H.

Aridae. Haec iisdem verbis Plin. Val. IV, 23. HaRD.

Ventris. Hoc est, lumbricos, Plin. Val. et Dioscor. II. ce. Theod. Prisc. II, P. 2, cap. 47, mentae viridis decoctum in hoc laudat in primis. HaRD.

LIV. *Ad recreandos defectos animo pulegio*, etc. Vel solum pulegium naribus admotum cum aeto, defectos animo recreare, auctor est Dioscor. III, 36. HaRD.

Utrisque. Mentae, pulegiique surculis. HaRD.

Dignior e pulegio corona Varroni, quam, etc. Sincera haec lectio est R. 2 cod. et Chiñl. In aliis, *contra vertiginem*. In editis, *corona vertigini*, legitur

satis insulae. Et certe *dignior corona cubiculis* quam dicitur, ad cubiculorum magis ornatum, quam ad remedium vertiginis suggerendum spectat haud dubie haec loquendi formula. Deinde, ne quis temere Varronem a nobis huc insertum putet, in ipso huius libri Indice, inter primos appellatur. Et iustum hoc loco ac verum fuit, auctorem eum qui digniorem e pulegio coronam, quam e rosa pronuntiasset, appellasse. Id vero obiter quoque animadvertendum, non pulegium Veteres, sed extrita littera *g*, *pulegium* ubique scripsisse. Mart. XII, ep. XXXII: *Quadrime nigri nec corona puleii.* HaRD.

Cubiculis. In quibus, ut nunc quoque fit, clavis alligabantur acervi florum et herbarum odoratarum ad medicos usus. Petron. iu Satyr. *mita sorba Inter odoratas pendebant texta coronas, Et thymbræ veteres, et passis uva racemis.* II.

Nam et capitis dolores imposita dicitur levare. Q. Serenus cap. II, inter remedia capiti medendo: *vel cornu ex arbore sectum, Pulegiumque potius*

sita dicitur levare. Quin et olfactu capita tueri contra frigorum aestusque iniuriam, et ab siti traditur; neque aestuare eos, qui duos e pulegio surculos impositos auribus in sole habeant. Illinitur etiam in doloribus cum polenta et aceto. Femina efficacior. Est autem haec flore purpureo: mas candidum habet. Nauseas cum sale et polenta in frigida aqua pota inhibet. Sic et pectoris ac ventris dolorem. Stomachi autem ex aqua item rosiones sistit, et vomitiones cum aceto et polenta. Intestinorum vitia melle decocta et nitro sanat. Vrinam pellit ex vino: et si aminineum sit, et calculos, et interiores omnes dolores. Ex melle et aceto sedat menstrua, et secundas. Vulvas conversas corrigit. Defunctos partus eiicit. Semen obmutescen-

una super aure levabis: Aut illud mixto coctum clementer aceto Cauta nare trahes. Sic etiam Apul. c. xci, tit. 6. HARD.

Quin et olfactu capita tueri contra frigorum aestusque iniuriam, etc. Apul. cap. xcii, tit. 4: *Capiti ne noceat aestus aut frigus: herbam pulegium tecum, aut super aurem, aut sub anulo portato: hoc et hieme tota facies: nec gravedinem senties, nec perfrictionem.* HARD.

Femina efficacior. De hac maris et feminae distinctione nihil Dioscorides. DALAC. — *Femina.* Apul. cap. xcii: *Duo genera eius sunt, masculus et femina. Masculus florem album habet, femina rubrum, sive purpureum: utrumque utile est et mirabile.* H.

Nauseas cum sale et polenta... pota inhibet. Marc. Emp. c. xx. Apuleius, c. xcii, t. 3: *Contra nauseam stomachi: Pulegium tritum, vel in aqua maceratum cum aceto potui dabis: nauseam sedas.* Dioscor. III, 36, ad

nauseam: μετ' ὀξυζυράτου ex posco pulegium bibi praecipit. H.

Stomachi. Sive morsus. Dioscorid. *ὄνημος στομάχου.* H.

Vrinam. Marc. Emp. c. xxvii. Id vero vini genus *puleiatum* a Lampri-
dio appellatur in Elagabalo. Graecis οἶνος γληχωνίτης. H.

Et calculos, et interiores, etc. Apul. cap. xcii, t. 11. H.

Ex melle. Bibitum eiicere menstrua et secundas, scribit pariter Dioscor. loci cit. HARD.

Vulvas conv. corrigit. Dioscor. lib. III, 36: *Πρὸς ὑποστοργὰς ὑστέρας ἀμύζει.* HARD.

Defunctos. Dioscor. loc. cit. Apuleius, c. xcii, tit. 7: *Si iufans in utero mulieris mortuus fuerit: pulegii cauliculos tres recentes, qui adolent suaviter, tritos in vino vetere optimo, sextarii quartario da bibat, liberabitur.* HARD.

Scenen. Illud nimirum est quod Apuleius aliquanto planius, c. xcii,

tibus olfacto admovetur. Comitialibus in aceto cyathi mensura datur. Si aquae insalubres bibendae sint, tritum aspergitur. Salsitudines corporis, si cum vino tradatur, minuit. Nervorum causa, et in contractione, cum sale et aceto, et melle confricatur in opisthotono. Bibitur ad serpentium ictus decoctum: ad scorpionum et in vino tritum, maxime quod in siccis nascitur. Ad oris exulcerationes, ad tussim efficax habetur. Flos recentis incensus, pulices necat odore. Xenocrates pulegii ramum lana involutum in tertianis ante accessionem olfactandum dari, aut stragulis subiici, et ita collocari aegrum, inter remedia tradit.

LV. Silvestri ad eadem vis efficacior est, quod simile est origano, minoribus foliis, quam sativum: et a quibusdam dictamnus vocatur. Gustatum a pecore caprisque, balatum concitat. Vnde quidam Graeci

1. 14: *Si mulier obtulerit (nempe in partu): Pulegium contritum et in pulverem reductum lana convolutum subiciatur ab obstetrice. H.*

Si aquae, etc. Praesertim si pigrae et stagnantes. DALEC.

Salsitudines. Forsan lassitudines, rectius. Idcirco enim ei lueri capita dicitur, contra aestus frigorumque iniuriam, quae causae sunt lassitudinum: ei idem nervorum confricationi prodesse, quod lassitudinem pariter respicit. H.

Nervorum. Apul. cap. xci, t. 13: Contra spasmus: Pulegium in oeti cyathis duobus ieiunus bibat, si spasmus molestus fuerit. Spasmus nervorum disteolio est atque convulsio. Tetanus, eorumdem rigor, auctore Celso II, 1. Opisthotonum spasmus Plinius dixit, XXII, 9. De opisthotono diximus cap. 15. Est enim opisthotonos unum e tribus spasmi generibus quae

fusius explanatori sumus I. XXIII, c. 24. H. — Confricatur in. Gr. confricatur opist. omisso scil. τῷ in. Eo. P. Bibitur. Diosc. III, 36. H.

Ad tussim efficax habetur. Habentis, non habetur, in vel. eod. Scribo, habenti, h. e. si dumtaxat habetur, ut saepe alias Plinius. PIST.

Pulices. Atque inde fortassis pulegii nomen. H.

Xenocrates. Apuleius quoque, cap. xci, t. 6: Ad tertianas: Pulegii ramulos tres lana involutos odorat ante accessionem. H.

LV. Balatum. Dioscorid. III, 36, iisdem verbis: Καλοῦσι δὲ τινες αὐτὸν βλάχιννα, ἐπιτῆθ' τὰ γευσάμενα κατὰ τὴν ἀνῆσιν τῶν ποιμένων, βλάχῃς ὑποπιμπλάνται. H.

Mutata. Sic ex MSS. emend. Hscl. mutantes Gr. et al. En. P.

Vnde quidam Graeci literas mutant, blechon vocaverunt. Scribo, Vnde

littera mutata blechona vocaverunt. Natura tam ferrens est, ut illitas partes exulceret. Tussj in perfrictione fricari ante balnea convenit: et ante accessio- num horrorem, convulsis, et torminibus. Podagris mire prodest. Hepaticis cum melle et sale bibendum datur: pulmonum vitia excreabilia facit. Ad lienem cum sale utile est, et vesicae, et suspiriis, et inflatio- nibus: decoctum succo aequaliter, et vulvas corrigit:

quidam Graeci littera mutata blech-
onem vocaverunt, ex vetusto codice
rectius, una enim tantum littera est,
quae mutatur, g in b; glechon enim
vulgo dicta, ab aliis blechon vocata.
Est autem locus ex Dioscoride sum-
ptus: cuius Interpretes Hermolaus et
Marcellus verba Plinii depravata ver-
bis Dioscoridis immiscentes, quum in
graecia exemplaribus non habeantur,
haud sane recte fecerunt. Neque enim
fidus interpres huiusmodi licentiam
sibi assumere debet, perniciosam
litteris, et mali exempli, quo nomine
a Marcello Hermolaus, et Marcellus
ab aliis, nec iniuria, reprehensi sunt.
Illud vero notandum, in codicibus
Dioscoridis impressis primae et se-
cundae editionis: Item in Aetio, lib.
I, et Galeno lib. VI de simplicium
Facultate, mendose glechon cum i in
prima syllaba scriptum esse, quum
scribi debeat cum e glechon, sicque
habeat Paulus Aegineta pergamena
charta scriptus et vetus, lib. VII, et
Oribasius lib. II, etiam scriptus, quo
utroque utor domesticis. Theophrast.
item glechon nominat cum e, in lib.
VII, quam dictionem cur Theodorus
intactam reliquerit nescio, quum in
aliis vertendis sit plus nimio audax;
denique et Marcellus, et Hermolaus
tam in Dioscoride, quam in Corol-
lario, et docti omnes non aliter pro-

serunt. PIER. — Vnde. Hesychius:
βλήχων, γλήχων, καὶ οὕτως λέγεται.
Apuleius quoque cap. xcii, ἀπὸ τῆς
βλήχης, quae vox balatum sonat. H.

Tussj. Eos, inquit, qui tussj labo-
rant, quam ex perfrictione collegerint,
ut Marcellus Emp. loquitur, c. xvi,
pag. 445, silvestri pulegio fricari ante
balnea convenit. Perfrictio Graecis
πρίψις vehemens frigus est (a per-
frigendo), qualis affectio illa est fe-
bre laborantium, quae praecedit hor-
rorem, id est, ψέκον. Hoc frigore
para aliqua una tantum corporis la-
borat, quo et rigescit, torpescitque:
unde κατ'ψυγμένη καὶ παράπορος
γλώσσα rigens et balbutiens lingua
dicitur. HARN.

Convulsis. Convulsis, τοῖς σπασμέ-
ναις, cum melle et sale auxiliari ait
Dioscor. III, 36. H.

Podagris. Dioscor. loc. cit. H.

Pulmonum. Cum melle item et sale,
Dioscor. loc. citat. Vide et Galen. de
Fac. simpl. med. VI, p. 467. H.

Ad lienem. Diosc. l. c. Ex aceto
propinat Apuleius ad splenis dolorem,
c. xcii, tit. 47. HARN.

Et inflationibus. Apul. c. xcii, tit.
45, ad inflationem stomachi, vel in-
testinorum: Pulegium ex aqua calida
contritum, vel ex vino, vel per se
dato: rem miraberis illico. H.

Decoctum. Decoctum aequaliter

et contra scolopendram terrestrem vel marinam : item scorpiones: privatinque valet contra hominis morsum. Radix contra increscentia hulcera recens potentissima. Arida vero cicatricibus decorem affert.

LVI. Item pulegio est nepetaeque societas. Decocta enim in aqua ad tertias discutiunt frigora, mulierumque menstruis prosunt. Et aestate sedant calores. Nepeta quoque vires contra serpentes habet. Fumum ex ea nidoremque fugiunt, quam et substernere in metu obdormituris utile est. Tusa aegilopiis imponitur, et capitis doloribus recens cum tertia parte panis temperata aceto illinitur. Succus eius instillatus naribus supinis, profluvium sanguinis sistit. Item radix, quae cum mirti semine in passo tepido gargarizata anginis medetur.

prodest succo, et simul vulvas corrigit. II. — *Inflationibus: decoctum*, etc. Dalec. *inflationibus decoctum*. Succus. etc. Ed. P.

Vulvas. Conversas scilicet, ut dictum est c. 54. Ad inflationes praeterea duritiamque vulvae egregie facere scribit Diosc. l. c. II.

Increscentia hulcera. In quibus scilicet caro supra modum excrescit. D.

LVI. *Discutiunt*. Quae febrim horrorem antevertunt. II.

Frigora. Quae acorssionum febrilium principii invadunt. DAL.

Menstruis, etc. Eam vim pulegio vel soli Q. Serenus vindicat, c. xxxv: *Pulegii calido purgatur femina potu*. HARD.

Nepeta. Apuleius, c. xciv: *Morsibus serpentum curandis: Herbae nepitae montanae ex vino tritae succus expressus cum vino potui datur: cuius etiam folia contrita plagae utiliter imponuntur*.

Est haec fortassis Dioscoridis *αἰγίωψ*. HARD.

In metu. In eo loco obdormituris, in quo serpentes metuendae. II. — Chiff. *in metu eo dorm*. Ed. P.

Tusa. *αἰγίωψ* oculi vitium est, quod in angulo oculi, qui est ad nares, fieri omnes testantur: esseque tumentem abscessum, qui in ea parte suppuret, et fistulae modo distillet. Nostri *Fistulae lacrymale* ex ea re vocant: Graeci *αἰγίωπας* et *τὰ αἰγίωπας*, quae vox oculum caprinum sonat, a vitio scilicet et labe, quae capris fere propria est et continua. Vide Cels. VII, 7. II.

Succus. Qui et narium morbis medetur, si Theod. Priscianum audimus. *Naribus vero specialiter sic medeberis*, inquit ille, I, 14, de narium morbis: *succum nepitae, quam Graeci calaminthen vocant, frequenter infunde: aut eiusdem siccatae et contusae pulverem per canalem exsufflato*. II.

LVII. Cuminum silvestre est praetenuē, quaternis aut quinis foliis veluti serratis. Sed et sativo magnus usus, in stomachi praecipue remediis. Discutit pituitas, et inflationes, tritum et cum pane sumptum, vel potum ex aqua vinoque: tormina quoque et intestinorum dolores. Verumtamen omne pallorem bibentibus gignit. Ita certe ferunt Porcii Latronis clari inter magistros dicendi, adsectatores, similitudinem coloris studiis contracti imitatos: et paulo ante Iulium Vindicem adsertorem illum a Nerone libertatis, captatione testamenti sic lenocinatum. Narium sanguis

LVII. *Cuminum*. Hæc tolidem verbis interpres Oribasii, XI, fol. 402, post Diosc. III, 69. H.

In stom. Marc. Emp. c. xx: *Cuminum teres, et vino mixtum dabis bibendum iciumo, si non febricitabit: si febricitabit, ex aqua tritum dabis: continuo emendabis stomachi dolorem.* Apud Diosc. III, 68, *εὐστόμον* hodie legitur, hoc est, ori gratum, forte pro *εὐστόμαχον*. Nam silvestre euminum, c. 69, ad stomachi imbecillitatem levandam in primis laudatur. Hæb.

Discutit. Crassiores humores ac pituitosos, per alvum et urinas educit: eosdem a capite evocat. H.

Pituitas. Vaporosos et crassos spiritus e pituita genitos. PIST.

Et inflationes. Hæc deinceps iisdem verbis Diosc. tum de cumino sativo, tum de silvestri, III, 68 et 69. Hæb.

Tormina. Diosc. I. c. Q. Serenus, c. xxvii, de ventris dolore mitigando: *Quin etiam ex lymphis, tritum potare euminum Conveniet, quod iam nobis documenta probaverunt.* H.

Pallorem. Unde euminum pallens Q. Sereno, c. xlv, et Persio, Sat. V.

Exsanguē euminum, Horatio, I, ep. 20. Et hoc pariter notat Diosc. loc. c. Hæb.

Porcii. M. Porcius Latro, genere Hispanus, primus clari nominis professor, ut auctor est Quintilianus, X, 5. Hunc Seneca pater in Praef. Contr. tam egregie commendat, ut egregia declamatoribus, qui Augusti sæculum illustrarunt, præcipuisse gloriam videntur. H.

Iulium. Qui primus adversus Neronem conspiravit: natione Gallus, stirpe regia, ordinis senatorii. Vide Dion. lib. LXIII, p. 724. H.

Adsertorem illum. Is quum Gallias pro praetore regeret, a Nerone primus omnium, qui exercitibus praeerant, defecit. Suetonius in Ner. Dæ.

Captatione testamenti. In captatione testamenti (quum eius testamentum, se hereditatem Nero captaret) sic lenocinatum fuisse, Neronis cupiditati et voluptati obsequutum, ut eius amicitia et benevolentia summus honorum gradus consequeretur, dum pallido colore simularet adversa valetudine se premi, qua brevi periret. Dæ.

Narium sanguinem, etc. Diosc. III, 68. Hæb.

nem pastillis inditum vel ex aceto recens sistit: et oculorum epiphoris per se impositum, tumentibus cum melle prodest. Infantibus imponi in ventre satis est. Morbo regio in vino albo a balineis datur. (xv.) Aethiopicum maxime in posca, et in ligmate cum melle. Africano paulatim urinae incontinentiam cohiberi putant. Sativum datur ad iocineris vitia tostum tritum in aceto: item ad vertiginem. Iis vero quos acrior urina mordeat, in dulci tritum vino. Ad vulvarum vitia in vino: praeterque impositis vellere foliis: testium tumoribus, tostum, tritumque cum melle, aut cum rosaceo et cera. Silvestre ad omnia eadem efficacius. Praeterea ad serpentes cum oleo,

Et oculorum. Ex Dioscoride, *testiculorum epiphoris*, hoc est, inflammationibus reponere Dalecampius omni ope nititur: vocemque *tumentibus*, quae mox sequitur, de hernia nescio qua flatuosa accipit: qua in re vereor magnopere, ut suffragatores habeat medicae rei magistros. Nos qui nihil astutius meditamur, pertinacem omnium codicum consensionem sequuti de oculorum epiphoris, ac tumore accipimus: quum praesertim de testium tumore mox ex ipso cumino medicina praescribatur, quam proinde hoc loco ante delibare, non fuit operae pretium. II.

Tumentibus. Oculis. Quem morbum ita Serenus expressit, c. xiv: *Si tumor infestat, rufos et gliscit in orbes: vel ut alii libri habent: Si tumor insolitus typho se tollit inani, Turgentes oculos vili circumline coeno.* II.

Morbo. Plin. Valer. lib. II, cap. 59, ad verbum. II.

Aethiopicum maxime in posca illinitur. Aliter in nostro exemplari: *Hic Aethiopicum maxime in posca et in*

ligmate, etc. Scribo: *et in ecligmate.* PIST.

In ligmate. Vel, ut alii, in ecligmate. *Εκλιγμα* arteriaca compositio est, quae linctu absumitur, non vorando, ut catapotia. Vulgo electuaria vocant. *Τὰ ἐκλείγματα*, quae ori apposita sensim liquefiunt, ac deinde deglutuntur; *αλείχειν*, hoc est, liggendo. II.

Incontinentiam. *Ακράτειαν.* Nec de hac facultate Dioscorides quidquam prodidit, nec de cumino africano. DALEC

In dulci primum vino. *Τῷ γλυκῷ, vino passo.* DAL.

In vino. Ore sumptum. DAL.

Testium. Testium inflammationibus auxiliari Dioscorides ait, cum ura passa et fabarum lomento, vel cum cerato impositum: *Διόδωρον δὲ φλεγμοναῖς ἀρήγει σὺν σταγίδι, καὶ ἐριγμίνῳ ἀλεύρῳ ἢ κηρωτῇ ἐπιτελεῖν.* Th. Prisc. lib. I, cap. 24: *Fervores testium, vel indignationes, cuminum cum melle et olco tritum, et appositum curat.* II.

ad scorpiones, ad scolopendras. Sistit et vomitionem nauseasque ex vino, quantum apprehenderint tres digiti. Propter colum quoque bibitur illiniturque, vel penicillis fervens adprimitur fasciis. Strangulationes vulvae potum in vino aperit, tribus drachmis in tribus cyathis vini. Auribus instillatur ad sonitus atque tinnitus cum sebò vitulino vel melle. Suggillatis illinitur cum melle, et uva passa, et aceto. Lentigini nigrae ex aceto.

LVIII. Est cumino simillimum, quod Graeci vocant ammi. Quidam vero Aethiopicum cuminum id esse existimant. Hippocrates regium appellat, videlicet, quia efficacius Aegypto iudicavit. Plerique alte-

Sistit et vomitionem, etc. Singultui et stomacho fluctuantis humoris copia exsoluto confert. Diosc.

Vel penicillis fervens, etc. Hoc est, linteois conceptis fervens cuminum imponitur, deinde fasciarum ope ventri adprimitur. H.

Auribus. Marrell. Empiric. cap. 12: *Cuminum silvestre contritum, et moco rutae immixtum, instillatumque auriculae, dolorem lenit: ventos quoque iuterius sonantes removet, atque omne vitium potenter emendat.* H.

Suggillatis. Dioscor. lib. III, c. 9: *Λίτρι δὲ καὶ ὑπόπια μασσηθὲν, καὶ καταπλασθὲν σὺν μέλιτι καὶ σταφίδι.* Habb.

Lentigini. Tb. Prisc. lib. I, cap. 32: *Sunt quibus certis ex accidentibus maculae in corporibus frequentius inhaerent. Sunt nigrae, sunt albae, velut elephantiasin adnunciantes. . . Cuminum cum aceto tritum saepe profuit.* Habb.

LVIII. *Est cumino simillimum* Haec totidem verbis interpretæ Oribasiū, lib. XI, pag. 489, post Diosc. lib. III,

c. 70. Ammi vulgare a Dodonaeo pingitur, p. 299, quo officinae passim utuntur. H.

Quidam. Diosc. l. c. *Αμμι ἔναι καὶ τοῦτο Αἰθιοπικόν*, etc. H.

Hippocrates. *Κύμινον Αἰθιοπικόν Ἱπποκράτης βασιλικὸν ἐκάλεσε.* Dioscorides, lib. III, c. 68. H.

Regium appellat. Quae regem imperio paret. Probabilius est sic dictum per ἀντονομασίαν, quod regia mensa dignum esset. Dalec.

Efficacius. In libris haecenus editis, *quia efficacius in Aegypto iudicavit*. Quid porro istud rei est? Idcirco cuminum Aethiopicum Hippocrates regium appellaverit, quoniam illud in Aegypto efficacius iudicavit? An cohaerent ista inter se satis apte? In MSS. Reg. Colh. etc. *quia efficacius Aegypto iudicavit*: nos ex induhitata (Pinliani) coniectura *Aegypto* reponimus: cui post Aethiopicum Dioscorides pariter III, 68, secundas partes ac vires adsignat: *Κύμινον τὸ ἡμερον εὐστόμον· καὶ τούτου μάλλον τὸ Αἰθιοπικόν ὅπρ Ἱπποκράτης βασι-*

rius naturae in totum putant, quoniam sit exilius et candidius. Similis autem et huic usus: namque et panibus Alexandrinis subiicitur, et condimentis interponitur. Inflationes et tormina discutit. Vrinās et menstrua ciet. Suggillata et oculorum epiphōras mitigat. Cum lini semine scorpionum iectus in vino potum drachmis duabus, privatimque cerastarum, cum pari portione myrrhae. Colorem quoque bibentium similiter mutat in pallorem. Suffitum cum uva passa et resina, vulvam purgat. Tradunt facilius concipere eas, quae odorentur id per coitum.

LIX. De cappari satis diximus inter peregrinos frutices. Non utendum transmarino: innocentius Italicum est. Ferunt, eos qui quotidie id edunt, paralyysi non periclitari, nec lienis doloribus. Radix eius vitiligines albas tollit, si trita in sole fricentur. Splenicis prodest in vino potus radicis cortex duabus

λεχάν ἐκάλεσε· δεύτερον τὸ Αἰγύπτιον,
etc. HARD.

Plerique. Diosc. loc. cit. H.

Tormina. Diosc. loc. cit. H.

Vrinās. Diosc. loc. cit. H.

Suggillata. Diosc. loc. citat. Καὶ ὑπὸ πικρᾷ καταπλασθὲν σὺν μέλιτι αἴρει,
HARD.

Scorpionum. Omnium venenatorum morsibus opitulatur ex vino, scribit Diosc. loc. cit. HARD.

Colorem. Et potu, et illitu similiter colorem pallidiorem efficere, ut cuminum, Dioscor. etiam auctor est loc. cit. HARD.

LIX. *De cappari.* Lib. XIII, cap. 44. HARD.

Non utendum. Africano scilicet eo praesertim quod apud Marmaridas nascitur, vel quod ex Arabia et rubro mari deferitur: nam id in ore pustulas excitat; et gingivas osse tenus

exedit, etc. Vide Dioscorid. lib. II, cap. 204; Galenum de Fac. simpl. med. lib. VII, p. 185. H.

Radix. Dioscorid. loc. citat. Ἀλοῦς τε λευκοῦς ἀποσμήχει σὺν ὄξει λεῖψ. cum aceto trita lentigines albas tollit. Sic etiam Galen. de Fac. simpl. med. I. VII, p. 184. H.

Splenicis. Marcell. Empiricus, cap. xxiii. Plin. Val. lib. II, c. 48: *Cor-ticis ex radice cappari cochlear ple-num teres, et dabis bibere cum aqua calida, addens, si volueris, permodi-cum acetum: hocque per triduum fa-cies, et sanus eris.* Aliter Celsus, lib. IV, c. 9, de lienis morbo: *Multis modis huic rei cappari aptum est. Nam et ipsum cum cibo assumere, et mu-riam eius cum aceto sorbere commo-dum est. Quin etiam extrinsecus ra-dicem contritam, vel corticem eius cum fīsfuribus, aut ipsum cappari*

drachmis, dempto balnearum usu: feruntque xxxv diebus per urinam et alvum totum lienem emitti. Bibitur in lumborum doloribus, ac paralysi. Dentium dolores sedat tritum ex aceto semen decoctum, vel manducata radix. Infunditur et aurium dolori decoctum oleo. Ulcera quae phagedaenas vocant, folia et radix recens cum melle sanant. Sic et strumas discutit radix: parotidas, vermiculosque cocta in aqua. Iocineris quoque malis medetur. Dant et ad taenias in aceto et melle. Oris exulcerationes in aceto decocta tollit: stomacho inutile esse inter auctores convenit.

LX. Ligusticum (aliqui panacem vocant) stom-

cum melle contritum imponere expedit. H. — *Splenici.* Hic, ut alias semper, Gron. et al. *spleneticis.* En. P.

Dempto balnearum usu. Ne spleneticis medicamenti vim ab interioribus visceribus ad externas partes evocent, et sic prorsus impediant. DALEC.

Ferunt. Dioscorid. loc. cit. post dies xl. Galen. loc. cit. apatium dierum nullum assignat. H.

XXXV diebus. Quadraginta diebus lienem absumi, cruentasque urinae reddi, et alvi purgamenta docet Diosc. DAL.

Bibitur. Dioscorid. loc. cit. H.

Dentium dol. sedat tritum, etc. Dioscorid. et Galen. H. cc. H.

Infunditur. Dioscorides, loc. cit. Σαλῆκος τε τοῖς ἐν ὠσίν ὁ χυλὸς ἐγχευατοῖσις κτίεται. *Aurium vermiculos infusus succus evocat.* Sic etiam Galen. l. c. p. 485. H.

Ulcera. Dioscor. et Galen. H. cc. H. a. n.

Sic et strumas. Galenus, καὶ χοιρᾶδος διαφορᾷ, loc. cit. pag. 484. Si et Diosc. loc. cit. Strumas, inquit

Celsus, lib. V, c. 28, tumor est in quo subter concreta quaedam ex pure et sanguine, quasi glandulae oriuntur. Latini etiam serofulas appellant, vulgo *les écouelles*. Celsus eas maxime in cervice ait oriri, sed in aliis etiam partibus, inguinibus, lateribusque et mammis feminarum. H.

Parotidas. Th. Prisc. lib. I, cap. 8 de parotidibus: *Capparis corticem in aqua rixia: et cum viuo commisceas, et cataplasma facies.* H.

Vermiculosque. Aurium scilicet, de quibus dictum est proxime. H. — *Vet. auriumque verm.* En. P.

Stomacho. Καροστόμαχον et caulem et fructum perinde esse, auctor est Dioscorid. loc. cit. H.

LX. *Panacem vocant.* Nec abs re, quia panaci Heracleotico, radice, caule, viribus simile est. Dioscorid. DAL. — *Aliqui.* Vt dictum est lib. XIX, cap. 50. HARR.

Stomacho. Ita MSS. omnes et Parmensis editio. Diosc. lib. III, cap. 58: de ligustico: *κακοῖς δὲ σπαστόμαχον ἴσται*, etc. In libris editis perperam

cho utile est. Item convulsionibus et inflationibus. Sunt et qui cunilam bubulam appellaverint, ut diximus, falso.

LXI. (xvi.) Cunilae praeter sativa plura sunt in medicina genera. Quae bubula appellatur, semen pulgii habet, utile ad vulnera cominanducatum impositumque, ut quinto post die solvatur. Et contra serpentes in vino bibitur, ac tritum plagae imponitur. Vulnera ab iis facta perfricantur. Item testudines cum serpentibus pugnaturae hac se muniunt; quidamque in hoc usu panaceam vocant. Sedat et tumores, et virilium mala, sicca, vel foliis tritis; in omni usu mire congruens ex vino.

ad hunc diem, inutile, uti ei ex sequentibus liquet. H.

Et inflationibus. Subintellige, utile est. Dioscorides, loc. cit. Δύναμις καὶ τοῦ σπέρματος καὶ τῆς ῥίζης, ἀρμόζουσα πρὸς ἐμπνευματώσεις, καὶ μάλα τὰς περὶ τοῦ στόμαχος, etc. Sic etiam Galenus de Fac. simpl. med. VII, lib. p. 203, ἀρμόζον αὐτὸν esse, hoc est, status extinguere. H.

Sunt et qui, etc. Cratevas ligusticum nomine cunilae bubulae vocandum censuit, et falso, quoniam cunila bubula origanum silvestre est. DALEC.

Pt diximus. Lib. scil. supr. cap. 50. HARD.

LXI. *Cunilae praeter,* etc. Cunila sativa, satureia hortensis. Cunila montana, satureia silvestris. Cunila gallicana, origanum Heracleoticum. Cunila bubula, origanum silvestre. Cunilago, conyza. Cratevas ligusticum, quod ei panacem dicunt, falso cunilam bubulam vocavit supra lib. XIX, c. 8, circa finem. Hae sic distinguendae sunt appellationes. Cum hi-

storia cunilae bubulae polycnemi descriptionem auctor confundit, quam fusius deinde repetit, lib. XXVI, cap. 14. Cunila capitata, XXXII, 10. Polycnemum, Sereno cephalnte. Diosc. DAL.

Quae. Cunila haec bubula, uti indicavimus, lib. VIII, cap. 41, origanum silvestre est, quod ab aliis Heraclei panacia, ab aliis, quos inter Nicander est, teste Dioscoride, lib. III, cap. 34, cunilae nomen accepit. Exstat adhuc certe Nicandri carmen in Ther. p. 44: Πανάκτειόν τε κονέλην, ἢν τε καὶ Ἡράκλειον ὀρίγανον ἀμπερένουσι. Nam panactea conila, quam quidam Heracleon origanon indigitarunt. Vulgo origan. Accurate a Lobelio pingitur, in Obs. p. 263, a quo agrioriganon sive onilis maior vocatur. Vidimus in Horto Regio. Est origanon vulgare Matthioli in Dioscoridem, lib. III, p. 701. H.

Et contra serpentes. Contra venenatorum morsus, Dioscorid. loc. cit. HARD.

Testudines cum serpentibus. Plutar-

LXII. Est alia cunila, gallinacea appellata nostris, Graecis origanum Heracleoticum. Prodest oculis trita addito sale. Tussim quoque emendat, et iocinerum vitia. Laterum dolores cum farina, oleo et aceto in sorbitionem temperata. Praecipue vero serpentium morsus.

LXIII. Tertium genus est eius, quae a Graecis mascula, a nostris cunilago* vocatur, odoris foedi, radice lignosae, folio aspero. Vires eius vehementissimas in omnibus generibus earum tradunt. Manipulo quoque eius abiecto, omnes e tota domo blattas convenire ad eam. Privatim adversus scorpiones ex posca pollere. Tribus foliis ex oleo peruncto homine, fugari serpentes.

LXIV. E contrario quae mollis vocatur, pilosioribus foliis ac ramis aculeatis, trita mellis odorem ha-

chus, lib. de solertia Animal. Aristot. Hist. Anim. lib. IX. Dal. — Item. Id iam antea indicatum l. VIII, cap. 41. H. — In hoc usu. Vet. apud Dul. ob hunc usum. Gron, et al. in hunc usum. Ed. P.

LXII. Est alia cunila. Apul. cap. cxxii: *Origanum a Graecis Heracleoticum*, . . . Latini *cunilam Gallam* (lege ex Plinio, *gallinaceam*, sic enim MSS. omnes) et *origanum* nominant. Dioscorides, lib. III, cap. 32: *ὀρίγανος Ηρακλειωτική, αἱ δὲ κουνίλην καλοῦσι, φύλλον ἔχει ἀμφοτέρω ὀσώπῳ*, etc. Delineatum accurate a Matthiolo in Dioscorid. lib. III, p. 699, quale nos vidimus. Dē eo rursum Plinius, l. XXV, c. 42. H.

Tussim quoque emendat. Diosc. lib. III, cap. 82, cum melle delingi ad tussim iubet. Apuleius, loc. cit. *Tusi medendo: Herbari origanum communduct*, etc. H.

Praecipue Diosc. loc. cit. II.

LXIII. *Tertium.* Haec conyza mascula est, de qua rursum dicitur lib. XXI, cap. 32. Eadem conyza maior Dioscorid. lib. III, cap. 436, cuius iconem Lobelius exhibet in Advv. c. 446; qualem nos in Horto Regio vidimus. Habb.

Odoris. Βαρύσμος. Dioscorid. loc. cit. Habb.

In omnibus. Sive mascula sit, sive femioa; sive silvestris, sive sativa. Habb.

Manipulo. Substratu, suffituque venenatas fugare bestias, abigere culices, pulices necare, tradit Dioscorid. lib. III, cap. 436. H.

Blattas. Culices abigit, pulices necat. Diosc. Dalsc.

Tribus. Folia serpentium morsibus imponuntur utiliter, inquit Diosc. loc. cit. Habb.

LXIV. *E contrario.* Eadem conyza

bet, digitis tactu eius cohaerescens. Altera thuris, quam libanotidem appellamus. Medetur utraque contra serpentes ex vino vel aceto. Pulices etiam contritae cum aqua sparsae necant.

LXV. Sativa quoque suos usus habet. Succus eius cum rosaceo auriculas iuvat. Ipsa ad ictus bibitur. Fit ex ea montana, serpyllo similis, efficax contra serpentes. Vrinam movet: purgat et a partu mulieres. Concoctionem mire adiuvat, et ad cibos aviditatem utraque, vel in cruditate ieiunis in potione aspersa. Luxatis quoque utilis. Contra vesparum et similes ictus, ex farina hordeacea et posca, utilissima. Libanotidis alia genera suis dicentur locis.

senioa Theophrast. Hist. lib. VI, cap. 2. Conyza minor, Diosc. loc. cit. a Lobelio picta accurate in Advv. pag. 446. Visa a nobis in Horto Regio. H.

Altera. Altera conyza, inquit, hoc est, mascula, thuris odorem habet: quapropter et ipsa libanotis appellatur, quanquam id nomen et aliae plantae verius sortiuntur. Plinius ipse lib. XXI, cap. 32: *Folia feminae mellis odorem habent. Masculae radix a quibusdam libanotis appellatur, de qua diximus, hoc omnium loco.* H.

Quam libanotidem appellavimus. Nihil horum Dioscorides in historia tertiae conyzae. Plinius inscruenter miscet haec omnia. DALEC.

Medetur. Diosc. loc. cit. H.

Pulices. Dioscorid. loc. cit. ut paulo antea diximus. Democritus in Geop. lib. XIII, cap. 44, p. 380, ubi de culicibus necandis, *περί κοινώπων. Φεύγονται δὲ, εἰ κοινώσαν ἐρησις, καὶ τῷ ζέματι βανείς τὴν οἰκίαν. Fugient, si conyzam decoxeris, decoctoquo domum vespereris.* Et cap. 45 de pulicibus, *πρὸς ψύλλας* pag. 374, necari

hos ait, *κοινώσης ἐρησιούσης, τοῦ ζέματος ἐπιβάνοντομον.* H.

LXV. *Sativa.* Nempe cunila: nam ut dictum est initio cap. 61, caetera genera hactenus, praeter sativam, descripta sunt. Haec est quam *θύμ-βρον* aliqui, rectius alii cunilam nostram et satureiam vocarunt, ut diximus lib. XIX, cap. 50. H.

Fit et ex ea montana. De Hera-cleotica id Dioscorides, DAL. — *Fit ex ea montana.* Satureia montana, quae thymbra Dodonaei p. 287, visa a nobis in Horto Regio. H.

Vrinam. Diosc. loc. cit. H.

Libanotidis. Aliarum herbarum quibus est libanotidis nomen pariter inditum, genera viresque suis locis dicentur: nempe lib. XXIV, c. 59, ubi rosmarinum tractabitur, quod alio nomine libanotidem appellari dictum est superiore lib. cap. ultim. ac genera quidem illius duo afferentur. H. — *Suis dicentur locis.* De libanotide iam tractavit lib. XIX, c. 42 et ultim. DAL.

LXVI. (xvii.) Piperitis, quam et siliquastrum appellavimus, contra morbos comitiales bibitur. Castor et aliter demonstrabat, caule rubro et longo, densis geniculis, foliis lauri, semine albo, tenui, gustu piperis, utilem gingivis, dentibus, oris suavitati, et ructibus.

LXVII. Origanum quod in sapore cunilam aemulatur, ut diximus, plura genera in medicina habet: onitin vel prasion appellant, non dissimile hyssopo. Privatum eius usus contra rosiones stomachi in tepida aqua, et contra cruditates: contra araneos scorpionesque in vino albo: luxata et incussa in aceto, et oleo, et lana.

LXVI. *Appellavimus.* L. XIX, cap. 62. Illud est quod piper Indicum appellant vulgo, quod quidem quadrigemino genere a Dodonaeo pingitur, sub nomine Capsici p. 704, 705, nempe oblongioribus, recurvis, latis, minimisque siliquis. Nostris, *poivre d'Indie*. II.

Castor et aliter demonstrabat. VI intelligamus alterum piperitidis genus. *Galen.* — *Castor.* Alterum intelligi vult piperitidis genus a Castore descriptum. II.

Densis geniculis. Haec est lepidium. *Dal.*

LXVII. *Origanum.* = Origanum, ut diximus, plura genera in medicina habet: onitin, quod sapore cunilam aemulatur, non dissimile hyssopo, et quod prasion appellant. Privatum, etc. = Ex Dioscoride Plinius prasion, quod est secundum tragorigani genus, confundit cum origani speciebus. *Dal.* — *Origanum*, sive salureiam. II. — *Quod in sapore.* Vel. apud *Dal.* quod sapore, omisso τῷ in. *Ed. P.*

Vt diximus. Lib. XIX, cap. 50. II.

Onitin. *Diosc.* lib. III, c. 33: II δὲ ὄνητις καλουμένη, λευκοτέρα τοῖς ὕλλοις ἐστὶ, καὶ μᾶλλον ἰσχυρὰ ὑποσπῶ, etc. Sic etiam interpretatur *Oribasii* lib. XII, fol. 209. *Galeno de Fac. simpl. med.* lib. VII, p. 215, ὄνητις scribitur. *Marcell. Empiric.* c. xxx, p. 212, *Cunila*, quam Graeci onitin vocant. Id ei nomen inditum, quod ab asinis praecipue expetatur: *Schol.* *Nicand.* *Ὀνίτιδα λέγει, ὅτι οἱ ὄνοι ἰσχυροὶ.* *Πράσιον* a viridi foliorum colore. Vidimus in *Hereto* Regio. II.

Privatum. *Plin. Val.* lib. IV, pag. 36, de origano: *Ex vino albo tritum, et in potione sumptum, scorpionum et araneorum venenis resistit: cruditates discutit: morius stomachi ex aqua calida datum lenit.* II.

Contra araneas scorpionesque in vino albo. Dele dictioem contra ex apographo nostro, ne repetatur iustuliter. *Pint.*

Luxata et incussa, etc. *Plin. Val.* loc. cit. II.

LXVIII. Tragoriganum similis est serpyllo silvestri. Vrinam ciet, tumores discutit, contra viscum potum, viperaeque ictum efficacissimum, stomachoque acida ructanti, et praecordiis. Tussientibus quoque cum melle datur, et pleuriticis, et peripneumonicis.

LXIX. Heraclium quoque tria genera habet: nigrius, latoribus foliis, glutinosum. Alterum exilioribus, mollius; sampsucho non dissimile, quod aliqui prasion vocare malunt. Tertium est inter haec medium, minus quam caetera efficax. Optimum autem Creticum: nam et iucunde olet. Proximum Smyr-

LXVIII. *Tragoriganum similis est serpyllo silvestri.* Dioscorid. lib. III, cap. 35: Τραγορίγανος θυμαρίστος ἐστὶν ὀρεγάνη ἢ ἐρπύλλη ἀγρῆς τὰ φύλλα καὶ τὰ κλωνία. Ab hircis, quibus gratum illud pabulum est, nomen habere, ut ab asinis onitum, auctor scholiastes Nicandri. Est thymbra legitima Clusii, quam ille pinxit, Hist. rar. Plant. l. III, p. 358; nos in Horto Regio observavimus. H.

Vrinam ciet, tumores discutit. Dioscorid. loc. cit. H.

Contra. Hoc est, contra ἰξίαν, ut diximus cap 51 Dioscorid. loc. cit. Nicander in Alexiph. p. 151, tragoriganum valere ait contra ἰξίαν οὐλοπόνον. H.

Stomachoque. Dioscorid. loc. cit. Τοῖς πεπτοστομάχοις, καὶ ὀξυρεγμῶσι δίδοται, καὶ ἐφ' ᾧ ἄλυσμός, καὶ ναυτία, καὶ θέρμη ὑποχονδρίων παρακολενθά. *Stomacho male affectis, et acida ructantibus exhibetur, et iis quos qualis ex maris agitatione anxietas, nausea, et praecordiorum aenus commitantur.* H.

Praecordiis. Aestuantibus a marina lactatione. Dioscorid. Dalec.

Tussientibus quoque cum melle. Dioscorid. loc. cit. H.

Et peripneumonicis. Dioscorid. Bnol te καὶ περιπνευμονίας σὺν μέλιτι ἐν ἰκλικτῷ δίδοται, in ecligmate. H.

LXIX. *Heraclium.* Sic in Indice huius loci: *De origano Heraclio: Genera tria.* Illud ipsum quod Heraclioticum appellatum est c. 62, hoc tragorigoni genus quoddam laetius Dioscorides appellat lib. III, cap. 35. Hanc.

Alterum. Alterum tragorigani genus apud Dioscoridem loc. cit. H. δὲ τις τραγορίγανος λεπτόκρητος, καὶ λεπτόφυλλος, ἣν καὶ πρᾶσιον ὀνομαζοῦσιν. Hanc.

Sampsucho. Hyssopo. Diosc.

Prasion. Sive onitum. Diosc.

Tertium est inter haec medium, etc. Silvestre. Diosc.

Optimum. Dioscorid. loc. cit. Ἀρίστη δὲ ἡ Κελίκιος, καὶ ἡ ἐν Ἐφῷ, καὶ Χίῳ, καὶ Σμύρνῃ, καὶ Κρήτῃ. H.

Proximum Smyrnaei. Deinde *Heraclioticum ad potum utilius.* In vet. cod. *Proxim. Smyrnum odorius.* *Heraclioticum ad potum utilius.* Legendi videtur *odoratus*, non *odo-*

naeum, odorius. Heracleoticum, ad potum utilius, quod onitin vocant. Communis autem usus serpentes² fugare, percussis esui dare decoctum, potu urinam ciere, ruptis, convulsis mederi cum panacis radice, hydropicis cum fico, aut cum hyssopo, acetabuli mensuris decoctum ad sextam. Item ad scabiem, pruriginem, psoras, in descensione balinearum. Succus auribus infunditur cum lacte. Tonsillis quoque et uvis medetur, et capitis hulceribus. Venena opii et gypsi³ extinguit decoctum, si cum cinere in vino bibatur. Alvyum molliet acetabuli mensura. Suggillatis illinitur:

rius. PIST. — *Smyrnaeum.* Ita MSS. Reg. 2, Colbert. 2, Chifflet. etc. ut sit sententia, iucundius *Smyrnaeum* origanum olere, quam Creticum. Sunt qui *Smyrnium* legant, falso: quamquam esse percommode hic possit videri *σμύρνιον*, sive *σμυρνήσιον* ἢ *σμύρνα*, hoc est, a myrrha. Est autem odorius ab odoros, quae vix quum saepius in absoluto gradu apud idoneos latinitatis auctores occurrat, tum vero est in comparativo Infrequens. H. — *Proximum*, etc. Gron. et al. ante Hard. *prox.* *Smyrnaeum.* Deinde *Herac.* Eo. P.

Heracleoticum. Ex Heraclea Cretae. DAL.

Quod onitin. Hoc est, eo quod onitin vocant. Sincerius, credo, legas, eo quod onitin vocant: vel quam quod onitin vocant. Discrepat enim onitis, de quo cap. 67, ab Heracleotico, de quo cap. 62. Galenium adde, cuius eadem fere sententia est, de Fac. simpl. med. lib. VII, pag. 215: *Ορίανος ἢ μὲν Ἑρακλειωτικὴ δραστικώτερα τῆς ονιτιδός, ἐfficacior est ονιτίδα.* Subscribit et Diosc. lib. III, c. 33. Atque hanc esse Plinii mentem, vel ex verbis, quae proxime

subsequuntur, perspicuum est: sublicitur enim statim. *Communis autem usus*, utriusque scilicet origani, Heracleotici, onitidisque: quorum forma dispar, ad potum dissimilis usus, easdem in medicina vires. H.

Communis autem usus. Haec omnia de Heracleotico Dioscorides. DAL. — *Communis.* Communes Heracleotici et onitidis vires. Sic Dioscorid. I. III, cap. 32, 33. H.

In descensione. Diosc. lib. III, cap. 32: *Κνησμοῦς δὲ καὶ φώρας, καὶ Ἰκτερον τὸ ἀρέσκημα αὐτῆς ἐν λούτρῳ ὠφελεῖ.* Prurigini, psorae ac morbo regno decoctum ipsius in balneo prodest. H.

Tonsillis. Dioscorides l. c. cit. *Παράσθημα, καὶ κισνίδας, καὶ ἀράδας, διαραπύει.* HARD.

Venena opii et gypsi extinguit decoctum. Datur iis qui cicutam aut opium hiberunt, ex passo: qui gypsum aut ephemerum, ex osymelite. Diosc.

Cum cinere in vino bibatur. Cinereum hic lixivium appellat. Sic Columella lib. XII, cap. 22: *Cinis autem odorem picis aufert, et eluit spurciciam.* DAL.

Alvyum. Dioscor. loc. citat. *Ξυρά*

item dentium dolori, quibus etiam et candorem facit, cum melle et nitro. Sanguinem narium sistit.

⁴ Ad parotidas decoquitur cum hordeacea farina. Ad arterias asperas cum galla et melle teritur: ad lienem folia cum melle et sale. Crassiores pituitas et nigras extenuat coctum cum aceto et sale, sumptum paulatim. Regio morbo tritum cum oleo in nares infunditur. Lassi perunguntur ex eo, ita ut ne venter attingatur. Epinyctidas cum pice sanat. Furunculos aperit cum fico trito: strumas cum oleo et aceto et farina hordeacea. Lateris dolores cum fico illitum. Fluxiones sanguinis in genitalibus tusum, et aceto illitum. Reliquias purgationum a partu.

LXX. Lepidium inter urentia intelligitur. Sic et in facie cutem emendat exulcerando, ut tamen cera et rosaceo facile sanctur. Sic et lepras, et psoras tollit semper facile, et cicatricum hulcera. Tradunt in dolore dentium adalligatum brachio qua doleat, convertere dolorem.

LXXI. Gith ex Graecis, alii melanthion, alii me-

δι ποθίσια οξύδαρου πλῆθος σὺν μελι-
κράτῳ, μέλινα κατὰ κοιλίαν ἄγει.
*Aridum acetabuli mensura cum aqua
mulla epotum, atros humores per al-
vum extrahit.* HARO.

Suggullatis. Marcell. Empir. c. xix.
HARO.

Crassiores. Has per alvum extra-
hit, inquit Diosc. loc. cit. HARO.

Oleo. Cum oleo irino in nares in-
susum caput purgare, scribit Diosc.
l. c. HARO.

LXX. *Lepidium.* Diosc. II, p. 205:
Λεπίδιον δύνανται εἰ εἶναι τῶν φύλ-
λων θριμμία ἰκτωτική, etc. *Vix folio-
sum aeris et exulcerans,* etc.

Sic et in facie. Inde nomen habet,
quod faciei nempe maculas, τὰς λε-

πίδας delet. Servi compuncti notas
tollebant lepidio: quare, id ubi ani-
madversum est, caudenti ferro inuri
eos invecita consuetudo est. II.

Sic et lepras. Dioscor. loc. cit. II.
— *Cicatricum hulcera,* Vet. ap. Dal.
hulcerum cicatrices, En. P.

Tradunt. Totidem verbis haec
Diosc. sed collo lepidium iubet ap-
pendi. HARO.

Compescere dolorem. Excitata pu-
stula, quae humoris impetum den-
tem vexantis ad brachium revocet,
Sic quidam in eo morbo aurium ra-
dici medicamenta, quae pustulas gi-
gnunt, admovent. DAL. *Compescere,*
Ch. *convertere.* En. P.

LXXI. *Gith.* Et Celsus quoque, II,

lanspermon vocant. Optimum quam excitatissimi odoris, et quam nigerrimum. Medetur serpentium plagis et scorpionum. Illini ex aceto ac melle reperio, in censoque serpentes fugari. Bibitur drachma una et contra araneos. Distillationem narium discutit tusum in linteolo olfactum. Capitis dolores illitum ex aceto² et infusum naribus. Cum irino oculorum epiphoras et tumores. Dentium dolores coctum cum aceto. Hulnera oris tritum aut commanducatum. Item lepras et lentigines ex aceto. Difficultates spirandi addito nitro potum. Duritias, tumoresque veteres, et supurationes, illitum. Lacte mulierum auget continuis diebus sumptum. Colligitur succus eius, ut hyoscy-

cap. extr. git. Item Scrib. Largo Comp. 134. Dioscoridi μελάνθιον, caeteris a nigritia seminis, μελάνσπερμον, μήκυν ξυρος μέλας, Ρωμαίους παπά-βερ νίγρον, ut est in Nothis eiusdem pag. 456. HARO.

Optimum quam excitatissimi odoris, et quam nigerrimum. Diosc. lib. III, cap. 93, μέλαν, σπινθύν, εὐώδες. HARO.

Incensoque serp. fugari. Diosc. l. c. HARO.

Bibitur. Contra phalangiorum etiam araneorum morsus: Βοηθεῖ δὲ καὶ φα-λαγγιοθήκτοις ὅσων ἂν μὲν ὕδατος ποθῇν. Diosc. loc. cit. HARO.

Distillationem. Iisdem verbis Diosc. l. c. Λεκανθὲν δὲ καὶ ἐν ἀποθέσει θε-θὲν, καὶ ὀσπριονόμενον, τοὺς καταβ-βειζομένους ὀφθαλμοί. Sic etiam Galen. de Fac. simpl. med. VII, p. 206, κα-τάββους ἱκται, θερμὸν ἐν ὀφθαλμοῖς προσ-φερόμενον. II.

Capitis. Diosc. l. c. Ἀρμόζει δὲ καὶ κεφαλαλγούσι καταπλασσόμενον τῷ μετώπῳ καὶ τοῖς ἀρχομένοις ὑποχέ-σθαι, ἐγγιχόμενον εἰς τὰς μένας μετὰ λείνου λείον. II.

Dentium. Diosc. l. c. Ὄφειται δὲ καὶ ὀδονταλγίαν μετὰ ὄζους... ἐφελθὲν καὶ διακλυζόμενον. Theodor. Prisc. I, 14, de dentium curationibus: Quibus, putres cavernae obveniat, melanthium elixum in aceto commixtum. H.

Coctum cum aceto. Et jeda, ac collutum. Diosc. II.

Item lepras. Diosc. Αἶραι δὲ καὶ φα-κόν, καὶ λέραις, etc. Lentigo, φακός macula est subrufa, vel nigricans in facie, ad lentis similitudinem. H.

Difficultates. Diosc. et Galen. II. cc. Vide Sarraceni not. in Dioscor. II. — *Addito nitro.* Vel. apud Dalec. add. vino. Eo. P.

Duritias, tumoresque veteres. Dioscor. l. c. II.

Lacte. Dioscor. loc. cit. Πινόμενον δὲ πλείους ἡμέρας γάλα ἄγν. Lacte porro velusto more MSS. omnes exhibent, pro lac, quod et antea ob- servatum a nobis, et in Plauto alit- que, ad Plinium XV, 46. II.

Ut hyoscyami. De quo dicetur lib. XXV, 17. II.

mi: similiterque largior, venenum est, quod miremur; quum semen gratissime panes etiam condiat. Oculos quoque purgat: urinam et menses ciet. Quin immo linteolo deligatis tantum granis xxx secundas trahi reperio. Aiunt et clavis in pedibus mederi tritum in urina: culices suffitu necare: item muscas.

LXXII. Et anisum adversus scorpiones ex vino bibitur, Pythagorae inter pauca laudatum, sive crudum, sive decoctum. Item viride aridumve, omnibus quae condiuntur, quaeque intinguntur, desideratum. Panis etiam crustis inferioribus subditum. Saccis quoque additur: cum amaris nucibus vina commendat. Quin ipsum oris halitum iucundiolem facit, foetoremque tollit manducatum matutinis cum smyrnio, et melle exiguo, mox vino collutum. Vultum iuniolem praestat. Insomnia levat suspensum in pulvino, ut dormientes olfaciant. Appetentiam ciborum praestat, quando id quoque inter artificia deliciae fecere, ex

Similiterque. Vt in hyoscyamo evenit, cuius foliis constat mentem corrumpi, ut suo loco dicitur proxime appellato, si plura quam quatuor bibantur. De melanthio Dioscor. I. c. Φασὶ δὲ καὶ ἀναιρεῖν αὐτὸ πλεῖον ποθὲν. HARD.

Quum. Lib. sup. cap. 52. H.

Vrinam. Si nempe pluribus diebus continuis sumatur, ut dicit Diosc. I. c. Vide etiam Galen. de Fac. simpl. med. VII, p. 206. HARD.

Deligatis. Et in pesso subditis. DAL — Gronov. et al. ante Hard. *aligatis.* Ed. P.

Clavis in pedibus mederi. Circumscarificatis, mederi tritum in urina vetere. Dioscor. DALEC. — *Aiunt.* Diosc. I. c. Καὶ ἥλους περιχαρχθέντας ἐκτινάσσει σὺν ὄρω παλαιῷ. *Clav-*

vos circumscarificatos excutit cum urina vetere impositum. Vulgati codices habent σὺν ὄρω. At Serapio, ut Plinius, σὺν ὄρω habet. H.

LXXII. *Et anisum.* Ita Nicander in Ther. pag. 44, ubi ἀννησον scribitur: quod Atticae consuetudinis esse geminato v Scholiastes admonet pag. 34. Sic etiam Dioscor. III, 65, ap. quem ἀνισον vulgari more de l' anis. Iconem apud Dodonaem vide, pag. 297. In MSS. omnibus, Reg. Colb. etc. *anenum* legitur. HARD.

Panis etiam crustis. Vt ammi et melanthium, feniculum. DAL.

Saccis. Quibus vina saccantur, sive percolantur, ut dictum est XIV, 28 XVIII, 47. Vide Hier. Mercurial. Varr. Lect. II, 27. HARD.

Quin. Dioscor. III, 65. HARD.

quo labor desiit cibos poscere. Ob has causas quidam anicetum id vocavere.

LXXIII. Laudatissimum est Creticum, proximum Aegyptium. Hoc ligustici vicem praestat in condimentis. Dolores capitis levat suffitum naribus. Epiphoris oculorum Evenor radicem eius tusam imponit: Iollas ipsum cum croco pari modo et vino, et per se tritum cum polenta ad magnas fluxiones, extrahendisque, si qua in oculos inciderint. Narium quoque carcinodes consumit illitum ex aqua. Sedat anginas cum melle et hyssopo ex aceto gargarizatum. Auribus infunditur cum rosaceo. Thoracis pituitas purgat tostum: cum melle sumptum, melius. Cum acetabulo² anisi nuces amaras L purgatas tere in melle ad tusissim. Facillime vero anisi drachmae tres, papaveris duae miscentur melle ad fabae magnitudinem, et ter-

Anicetum. Omnibus aliis medicamentis praecellens. Dalec. — *Anicetum.* Ἀνικητόν, invictum, quod omnibus medicamentis antecellat. Non aniso id nomen, sed anelbo in Nothis, pag. 455, Pseudo-Dioscorides attribuit. Haas.

LXXIII. *Laudatissimum.* Sic Dioscor. l. I. Auctor libri de Simpl. med. ad Paternianum, qui Galeno adscribitur, tom. XIII, pag. 985: *Animum optimum est Creticum, deinde Aegyptium: Gallicum inertissimum, etc.*

Ligustici. Sativi, de quo cap. 8 ultim. lib. XIX. Dal.

Dolores capitis levat. Totidem verbis Diosc. l. c. II.

Evenor. Ita eruimus e vestigiis codicum Reg. Colb. etc. in quibus *Evenor* legitur. In editis, *e vino perperam*. De Evenore et Iolla in auctorum Indice. Haas. — *Evenor.*

Iampridem ex vet. codice locum hunc Pintianus refinxerat, quo nunc exhibetur modo. Eo. P.

Narium quoque carcinodes. Cancerosum ulcus, aut polypum. Dalec. — *Narium.* Exstat ea vox apud Cels. VI, de polypo. Καρκινώδης ὄγκος h. l. intelligitur a Plinio, tumor canero similis, qui absque exsione est. In MSS. Reg. et Colb. *narium cardines*. Haas.

Auribus. Cum rosaceo tritum, inquit Diosc. III, 65, et instillatum fractis auribus medetur. Καὶ πρῆται δὲ τῶν ὠτῶν λίπν σὺν ῥοδάκῃ ἐνσταζόμενον ἰάται. Haas.

Pituitas purgat tostum. Crassos et pituitosos succos pulmonibus infarctos, et thoraci. Dalec.

Facillime. lucundissimo et utilissimo remedio. Dal.

nis diebus sumuntur. Praecipuum autem est ad ructus: ideo inflationibus stomachi, et intestinorum torminibus, et coeliacis medetur. Singultus et olfactum decoctum, potumque, inhibet. Folii decoctis digerit cruditates. Succus decocti cum apio olfactus sternumenta inhibet. Potum somnum concitat; cal-

Praecipuum. Ad ructum modice cieudum. Vide quae de anetho dicenda sunt cap. 74, statim initio. HARD.

Ad ructus. Quae sequuntur omnia ex variis auctoribus Plinius coarctat, iisdem facultatibus saepius etiam repetitis. Horum nihil apud Dioscor. DALEC.

Ideo. Diosc. loco cit. et Galende Fac. simpl. med. cap. 48, pag. 157. HARD.

Et. Alvim enim sistere scribit Diosc. loc. cit. II.

Folii. Ita fere Galen. et Diosc. II. cc. quum aniso vim pariter digerendi attribuant, *δυναμὴν διαφορητικὴν*. HARD.

Olfactus sternumenta (sic olim) *inhibet*. Quanquam omnis huius coepti fiducia secundum τὸν θεωρητικόν nobis sit archetypa Vossiana: non sprevis tamen adhibere, quas potuimus, et secundi loci membranas, velut Vossianas binsa (distinguendi ergo ab dominis, quos antehac alter in fine, alter in principio habuisse sese testantur, Andegavenses et Menapias appellavimus), quartas academiae, quintas eruditissimi Marquardi Gudii nostri: non illas quidem aetatis eiusdem et fidei, interim utiles; quippe quae neque repente a vetustissima scriptura omni, sed pedetentim et per gradus cumque aliquo pudore abscissum, et si non

plano testimonio, vestigiis quibusdam, veritatem aut eius revocandae propiores vias, demonstrarent. Hic igitur et Voss. Academicus, *sternumenta*. Neque hic modo, sed etiam lib. XXI, cap. 43: *odor alicuius sternumenta protinus movens*, et cap. 22, *movet et aridum sternumenta*. Lib. XXIII, 4, *singultus cohibet, sternumenta olfactu*. Lib. XXIV, 7, *distillationibus et sternumentis e pituita*. Acad. noster: *sternumenta pituitas* Plato in Timaeo: *Φλέγμα δὲ καὶ ἀλμπὸν πηγὴ πάντων νοσημάτων, ὅτα γίνονται καταρροαῖα*. Lib. XXV, 5: *Farina eorum per se et mista radicularum, qua lanas diximus lavari, sternumentum facit*. Ibidem: *quod celerime movet sternumenta*: et, *singultus infinitos aut sternumenta*. Hic adponunt et e Chiffletiano, cap. 44: *Fit et ex callitriche sternumentum*; cap. 43: *Eadem sicca concisa sternumentum est*. Hic et e Chiff. annotant, XXVII, 43, *sternumenta quoque gustatu movet*; XXVIII, 6, *sternumenta pinna gravedinem emendant*. Lib. XXXII, 3, *sternumenta olfactu movent*. Sic omnibus his locis Vossianus: nonnumquam et alii. Idem in suis observasse Cl. Salmasium apparet ex illis, quae scribit ad Solinum, pag. 29. Gron. — *Sternumenta*. Ita MSS. fere ubique: infrequentius, *sternumenta*. Aetius quoque, VI, 99, pag. 249, animum cohibere sternutationem scribit, II.

culos pellit; vomitiones cohibet, et praecordiorum tumores: et pectorum vitiis, nervis quoque, quibus succinctum est corpus, utilissimum. Prodest et capitis doloribus instillari succum cum oleo decocti. Non aliud utilius ventri et intestinis putant: ideo dysentericis et in tenesino datur tostum. Aliqui addunt et opium, pilulis in die ternis lupini magnitudine in vini cyatho dilutis. Dieuches et ad lumborum dolores succo usus est. Semen hydropicis et coeliacis dedit tritum cum menta: Evenor radicem ad renes, Dalion

Concitat. Vel. apud Dalec. *conciliat.*
Eti. P.

Praecordiorum tumores. Potissimum e flatu natos. DAL.

Nervis quoque. Membris flatu crasso distentis, vel acri laecinatiss, quae viscera et corporis musculos ambiunt. DAL. *Nervis.* Hoc verborum ambitu septum transversum signat, quod alii praecordia, hoc est *μαστόχον*, plures *διαπάρυα* appellant. Id enim membranis constat, quibus cor et pulmo a iocinere et liene dispescuntur. H.

Prodest eius (sic olim) et capitis. Tō eius non est in optimo: et sine iniuria sententiae tollatur. GRON.

Semen. Potum semen, inquit Dioscor. II, 65, hydropicis sitim sedat. HAAR.

Tritum cum menta e vino, radicem ad renes. Sigism. Geleuius est auctor τοῦ e vino: nam vet. edd. *cum menta verum, et radicem ad renes.* MS. bibliothecae publicae, Gudianus, Menapius: *cum menta verum radicem et ad renes.* Vossianus Aodeg. *cum moute venor radicem et ad:* sed potior, *quam mentae venor radicem et ad renes.* Nimirum scribendum est: *Semen hydropicis et coeliacis dedit*

tritum cum menta Evenor, radicem et ad renes. Habet nomen idem et lib. XXI, 31, *laudatum vero a Dio-cle et Evenore*, a *Timaristo etiam carmine.* Et reposcit id Plinius paullo superius hoc ipso, capite 46: *Epiphoris oculorum e vino radicem eius tutam imponit Iollas: ipsum cum croco.* Illic quoque Gelenius addidit e vino, quo carebant priores editiones. Margo monet in MS. fuisse, *evenor radicem.* Vossiani tres et Academicus, *oculorum evenenor radicem.* Gudianus, *evenor radicem.* Et manus quidem secunda in meliore tentavit, et *venenu:* sed vera lectio est: *Epiphoris oculorum Evenor radicem eius tutam imponit: Iollas ipsum cum croco, pari modo, et vina, etc.* Haec scripseram confusus Dalecampianae, et ratus, quidquid esset in superiori-bus boni, id eum, ut decebat, adoplasse. Dein didici Iacobum Cado-mensem nimio minus quam diligenter usum observationibus magni Pintiani: in quibus complura lo-veniebam praeflorata, quae nunc primum me proditurum speraveram, iamque adversus ea omnia spongiam parabam: neque enim solemus actum agere: dein praestare visum relinqui,

herbarius parturientibus ex eo cataplasma imposuit cum apio: item vulvarum dolori; deditque bibendum cum anetho parturientibus. Phreneticis quoque illinivit recens cum polenta. Sic et infantibus comitiale vitium, aut contractiones sentientibus. Pythagoras quidem negat corripī vitio comitali in manu habentes; ideoque quamplurimum domi serendum. Parere quoque facilius olfactantes: et statim a partu dandum potui polenta aspersa. Sosimenes contra omnes duritias ex aceto usus est eo, et contra lassitudines, in oleo decoquens addito nitro. Semine eius poto, lassitudinis auxilium viatoribus spopondit. Heraclides ad inflationes stomachi semen tribus digitis cum castorei obolis duobus ex mulso dedit. Similiter ad ventris aut intestinorum inflationes. Et orthopnoicis, quod ternis digitis prehenderit seminis, tantumdem hyoscyami cum lacte asinino. Multi vomituris acetabula eius, et folia lauri decem trita in aqua, bibenda inter coenam suadent. Strangulatus vulvae, si manducetur et linatur calidum, vel si bibatur cum castoreo in aceto et melle, sedat. Vertigines a partu cum se-

ut erant, nostra; ita tamen, ut quae ille praeceperat, auctori suo redderentur, adiuta codicis huius auctoritate, quando illius, quae debuerat, ratio habita non erat. Accedit, quum fere verbo tantum iaceat, *sic legendum*, aut *melius case*, ut non sit obivium, nedum enivis, quid viderit, quid sequutus sit, quam ob rem aliud atque aliud praeferat, divinare, atque explicatius eadem tradi haudquaquam sit sperandum. Ex uniooi- bus igitur illis, quos Plotianus ante saeculum, et quod excurret, quasi avibus cortis obiecit, est utroque loco medici nomen. Gros. — Eve-

nor. Ita rursus MSS. omnes: non, ut libri editi, *e vino*. H.

Contractiones, etc. Nervorum πρσσυμψς. DAL. — *Aut*. Ad verbum haec. HARD.

Multi vomituris. Ut robustior sit ad vomitioem perficiendam ventriculus. DAL.

Strangulatus. Ita MSS. non *strangulationes* (ut Gronov. et alii ante Hard.) Vterina suffocatio, quae Dioscoridi ὠστέπικη πνιξ, Plinio saepe numero vulvae conversio, et vulva convulsa dicitur. Est uteri ad superna decursus, quo fit ut strangulari et suffocari feminae videantur. H.

mine cucumeris et lini pari mensura ternum digitorum, vini albi tribus cyathis discutit. Tlepolemus ad quartanas ternis digitis seminis anisi et feniculi usus est in aceto et mellis cyatho uno. Lenit articulares morbos cum amaris nucibus illitum. Sunt qui et aspidum venenis adversari naturam eius putent: urinam⁶ ciet: sitim cohibet: venerem stimulat: cum vino sudorem leniter praestat: vestes quoque a tineis defendit: efficacius semper recens, et quo nigrius: stomacho tamen inutile est, praeterquam inflato.

LXXIV. (xviii.) Anethum quoque ructus movet, et tormina sedat: alvum sistit: epiphoris radices illinuntur ex aqua vel vino: singultus cohibet semen

Tlepolemus. Hoc medicamentum dum Q. Screnus a Tlepolemo, Pliniove, transcriberet, pro aniso, anethum reposuit. Sic enim ille, cap. de quartana medicanda: *Sume tribus digitis appennum semen anethi, Tantundem marathri, mulsum nec desit aceti: In cuius cyatho praedicta subtiliter hauris.* Nisi forte amanuensium id incuria factum est, qui pro anisi, ut vetustiores libri omnes manu exarati habent, *anethi* de suo perperam inseruerint. H.

Sunt. Viruleutorum animalium venenis adversari ait Dioscor. III, 65. H. A. D.

Urinam. Dioscor. I. c. H.

Venerem. Dioscor. I. c. H.

Efficacius. Commendat in primis Dioscor. loco cit. quod recens, quod odore vehementi, quod plenum, ac minime furfurulosum. H.

Praeterquam. Nam prodest ad inflationes, πρὸς ἐμπνευματώσεις, Dioscor. loco citat. et Plinius ipse supra.

LXXIV. Nempe, ut anisum, de quo dictum est paulo ante. Plin. Val. id paulo uberius, IV, 27, de anetho: *Stomachi querelas, inquit, coctum in aquae cyathis tribus potum, miro modo relevat: indicio est ructus, per quem intelligere datur aperta omnia quae clausa torquabant; digestionem adiuvat: ventrem videtur inhibere.* Dioscor. III, 67: *Ἀνέθου ξηροῦ τῆς κόμης καὶ τοῦ καρποῦ τὸ ἀγένημα πινόμενον . . . σπέρματος τε καὶ ἐμπνευματώσεως παύει.* Aquam anethinam cum melle commendat ad sedanda tormina Marc. Emp. c. xxvii, et c. xxviii. Nostri, *aneth.* Pingitur a Dodonaeo, pag. 296. H. — *Anethum Feniculum* sup. et nunc *graveolens* (*Pentand. digyn.* gen. 560 Willd. *Ombellif.* Juss.) Ed. P.

Epiphoris. Plinius Valerius I, 14: *Ad epiphoras oculorum et tumores . . . anethi radix ex vino trita illinitur.* Et IV, 27, de anetho: *Tritae radices et impositae fervoribus medentur oculorum.*

Singultus. Diosc. III, 67. H.

fervens, olfactum: sumptum ex aqua, sedat cruditates: cinis eius uvam in faucibus levat: oculos et genituram hebetat.

LXXV. Sacopenium, quod apud nos gignitur, in totum transmarino alienatur: illud enim Hammoniacy lacrymae simile, sagapenon vocatur: prodest laterum et pectoris doloribus, convulsis, tussibus vetustis, exscreationibusque, praecordiorum tumoribus: sanat et vertigines, tremulos, opisthotonicos, lienes, lumbos, perfrictiones: datur et olfactandum ex aceto in strangulatu vulvae: caeteris et potui datur, et cum oleo infricatur: prodest et contra mala medicamenta.

Sedat. Plin. Val. IV, 27. Q. Serenus, cap. xix, p. 437: *At male digestis si crapula saeviet cecis, Aut cubitum pergens succum cape tristis anethi*, etc. H.

Cinis. Plin. Val. IV, 27, de anetho: *Cinis eius suspendit uvam faucibus ingrorescentem.* Q. Serenus, cap. xvi: *Si vero afflictam languor deiecerit uvam Tunc horas aliquot pronus recubare memento: Aut illam pulvis tasti relevabit anethi, Aut cinis ex cochlea, vel tarrida brassica flammis.* H.

Uvam in faucibus levat. Condylo-mata, Dioscoridi; Plinius legisse videtur κισνίδος. DAL.

Oculos. Diosc. totidem verbis, III, 57: *Ἀμβλύου τε τὰς ὀφθαλμοὺς καὶ γονῶν σθένους συνιχῶς πινόμενον.* Leontius in Geop. XII, 34, pag. 355: *Τὸ ξηθὸν ἐσθίόμενον ἀμβλύου τὴν ὄψιν.* H.

LXXV. Sacopenium. Sagapeum ostras, quod sacopenium Plinius vocat, ut nomioe a transmarino dividatur, succus est ferulae ostratis, qui caule ad radicem vulnerato fluit. Diosc. vide supra lib. XIX, cap. 8. DAL.—*Ferula Persica?* largitur σαγαπηνόν, ὅπως πόας

ναρθηκοιδόους, κ. τ. λ. Dioscorid. III, 95. SPRENGEL.

Transmarino. Longe discrepat a transmarino. H.

Illud. Transmarinum videlicet, de quo Diosc. III, 95: *Σαγαπηνόν ὅπως ἐστὶ πόας ναρθηκοιδόους, γενομένης ἐν Μηδίᾳ. Sagapenon ferulaceae herbae liquor est, quae quidem in Media nascitur.* Id et frutici, et liquori, qui manat ex frutice, nomen esse Gale-nus ait, de Fac. simpl. med. VIII, p. 226. In officinis Sagapenum et Serapi-num appellatur, quoniam odore pinum refert. Describitur a Charasio in Pharmach. p. 298. H.

Prodest. Haec totidem verbis Diosc. III, 95. H.

Exscreationibusque. Quoniam crassos humores pulmone molestos expurgat, inquit Diosc. loc. cit. H.

Sanat. Dioscorid. loc. cit. H.

Perfrictiones. Διδόται πατρίψυμνος, inquit Dioscor. *Datur perfrigeratis, frigidis, quorum vel pars aliqua corporis, vel totum pariter perfrigescit.* HALD.

Datur. Dioscorid. loc. cit. H.

LXXVI. *Papaveris sativi tria diximus genera: et sponte nascentis alia promissimus. E sativis albi, calyx ipse teritur, et e vino bibitur somni causa. Semen elephantiasi medetur. E nigro papavere sopor gignitur scapo inciso, ut Diagoras suadet, quum turgescit: ut Iollas, quum deflorescit, hora sereni diei, hoc est,*

LXXVI. *Papaveris.* Lib. XIX, 53. H.—*Papaver Rhoeas, somniferum, dubium?* (Polyand. monog. gen. 881 Linn. *Papaverac.* Juss.). Ed. P.

Sed sativi albi calyx ipse teritur et e vino. Rursum tò e vino, interpretavit Gelenius. Vossiani duo teritur vino bibitur. Idque sufficere censeo. Sed praestantior etiam, et sativis, ut et sativi ita diximus, quod e Clusiano quoque notatum. Emenda: Papaveris sativi tria diximus genera, et sponte nascentis alia promissimus. E sativis albi calyx ipse teritur et vino bibitur somni causa. Locus quem respicit est lib. XIX, 8: Papaveris sativi tria genera: candidum, cuius semen, etc. Et mox: De reliquis generibus papaveris sponte nascentis dicemus in medicinae loco. Similiter peccatum l. XXI, 6. Partem horum, nempe utrobique legendum. E sativis, odoratus est et Pintianus. Gron. — E sativis. Haec pariter Diosc. IV, 66. Hard.

Sapor gignitur scapo. Saporis vocabulo τὸν χυλὸν Graecorum Plinius voluit exprimere, duplici errore: alterum quod liquor is ὀρός sit, id est, manans sponte lacryma, non autem χυλός, id est, succus herba trita expressus: quod ad id papaveris albi, non nigri, scapus inciditur. Dal. — Sopor. Ita MSS. omnes R. 1, 2, Colb. 4, 2, 3, etc. tum hoc loco, tum in huius libri indice: non sapor. Scoporem pœtice usurpavit, quem opium vo-

cant, ut mos dicetur. H.— Sapor Gr. Elsev. et M. ante Hard. Ed. P.

Turgescit. Grandescit, et ad florem properat. Dazac.

Hora dici sereni. Pintianus e veteri exemplari: hora sereni diei, quod etiam leve est, non fastidendum tamen quia et sic duo Vossiani. Sed alter horum etiam utilior. Quae namque illa hora sereni diei? circa meridiem, inquit Dalecampius. Immo multo citius. Sic enim membranae egregiae: Hora sereni diei tertia, hoc est, quum ros exaruerit. Nimirum quum fere νιῆθρου est ἀγρόα, et ut canit Martialis. Exeret raucos tertia caudiceos. Sextam autem meridiem intelligimus. Columella, XI, 2. Pruinus et gelicidius nocturnis adhuc rigentes materiae ferrum reformidant: itaque dum hae regere sinuntur usque in horam secundam vel tertiam, poterunt vepres attenuari. Et ibidem: Quasvisque vineas culturi sumus, ne per aestum, sed mane usque in tertiam, et a decima usque in crepusculum fodiamus. Gron.— Hora. Sic libri omnes, etiam conditivi, quos vidimus: R. Colb. Th. etc. Rectius forsitan, ut in suis membranis vidisse Gronovius constatur, hora serui dici tertia: si probatae admodum fidei forent. Certae hora diei tertia, hoc est, medio inter solis exortum et meridiem intervallo, ros inarescere solet, aestusque incipere: quare Columella, XI, 2, in Augusto monet, Quasvisque vineas, etc.

quum ros in eo exaruerit. Incidi iubent sub capite et calyce: nec in alio genere ipsum inciditur caput. Succus et hic, et herbae cuiuscumque lana excipitur: aut si exiguus est, ungue pollicis, ut lactucis, et postero die magis quod inaruit. Papaveris vero largus densatur, et in pastillos tritus in umbra siccatur, non vi soporifera modo, verum si copiosior hauriatur, etiam mortifera per somnos: opion vocant. Sic scimus interemptum P. Licinii Caecinae Praetorii viri patrem in Hispania Bavili, quum valetudo impatibilis

(vid sup.). Sextam horam, meridiem intelligi oportet. H.

Sub capite. Dioscorid. loc. citat. Οπίζοντας δὲ δει μετὰ τὸ τὰς θρίσσους ἀνιμασθῆναι, περιγράψαι μαχαιρίῳ τὸν ἀστερίσκον; ὥς μὴ εἰς τὰ ἐντὸς διατρεῖσαι· καὶ ἐκ πλαγίου δὲ τῆς πωδίας ἐπ' αὐθιᾶς ἐκτρίβειν ἑξήμισθ' ἡλῆς, etc. At opii faciendi ratio haec est: Quum ros exaruerit, strillulam quae in sinistro papaveris capite viatur, cultello ita scarificare oportet, ut ne penitus intro adigatur: et a capitis lateribus per directum summam eadem incidere, et erumpentem lacrymam digito excipere, etc. H.

Ut lactucis, et postero die magis quod inaruit. Periode, inquit, ut in lactucis fieri mos est, quum ea iis incisis succus lacteus excipitur. Sic Diosc. IV, 65, δακτύλῳ, digito hunc succum excipi iubet, et iu conchulam deinde abstergi. Hunc idem adiecit saeco silvestris lactucae saepe adulterari. HARR.

Papaveris. Haec pariter Diosc. loc. cit. HARR.

Vi soporifera modo. Virgilius IV Aeneidos: Hesperidum templi custos, epulasque draconi. Quae dabat, et sacros servabat in arbore ramos, Spar-

gens humida mella soporiferumque papaver. Idem VI, quum ait, Melle soporatum et medicatis frugibus offam, medicatas fruges papavere conditas intellexisse videtur. Victorius, IV, c. 3. DAL.

Mortifera per somnum opion vocant. Voss. duo et Gud. per somnum sopion vocant: ut et Acad. nisi quod sopio. Scribendum ex optimo: mortifera per somnos: opium vocant. GROS.

Opion. Οπιον, succus lacteus qui papaveris scapo inciso manat. Οπὶς succum lacteum sonat, qui non sponte, ut lacryma, id est, τὸ δάκρυον emanat, sed castratione, scarificatione, terrebatione, vel alio quovis vulnere effluit. H. — De opio vide Excursum ad calcem huius libri. ED. P.

In Hispania Bavili. Vel Baioli potius: ut nomen id magistratus fuerit, quem nos baillif vocamus. — P. Licinii. In MSS. R. 1, 2, etc. Postlicini. Forte pro Postumii Licinii. Sed quod ad vucem Bavili attinet, quam libri omnes pertinaciter retinent, ea si mutari debet, non in Bilbili, quod nomen oppidi quidem in Hispania est, sed quod a veteris scripturae vestigiis recedit sane longius, quamquam ea fuit Dalecampii coniectura, quam

odium vitae fecisset: item pleròsque alios. Qua de

Salmasius aude arripuit, in Solin. p. 876; sed in *Baiuli* potius, quod multo affinius est, quum totidem plane vox ea constet apicibus, converti crediderim oportere. Fuisse enim iam tum vlderetur in Hispania, ut modo in Gallia, id praetoria nomen: nam quos Ballivos dicimus, a voce *Baiulos* dictos omnino constat, ut egregie observavit V. C. D. Du-Cange in Gloss. p. 436, apud quem et Baiuli vocem pro Ballivo usurpari saepe, et pro mercatorum Praetore, et pro aliis magistratibus, videre licet. Stabilis egregie coniecturam nostram, quod is ipse qui nunc in Hispania Baiulus appellatur, idem paulo mox, c. 84, Hispaniae princeps vocatur. *Βασιλ.*

Quum valetudo impatibilis od. vitae. Omnes *impatibilis*. Neque hic modo, sed etiam cap. 20: *propter impetibiles irac morbos*. Et lib. XXV, 5: *Ne rubilio die detur, impetibiles quippe cruciatus existunt*. Notavit et in suis Ferdinandus Nonius Pintianus, ab *impetu* videlicet (inquit), non a *patior*. A quo haud scio an acceperit, sed tamen quum Apuleius in Apologia disisset, *sceleri adversus parentem nefundo, immuni, impetibili*, miram hac notione vocem eam pronuntiavit Is. Casaubonus, quam legerent plures intelligentibus: proprie enim *impatibile* esse id, quod petitioni obnoxium est, quod facile potest impeti: sic Solinum de chamaeleonte: *Impetibilis est coraci, a quo quum interfectus est, victorem suum perimit*. Nec, nisi fallat memoria, esse antiquiorem Solino, qui eam vocem usurparit. Postea coepisse accipi de re turpi et reprehensioni obnoxia, ut apud Apuleium et Symmachum, lib. IX, epist. 403. In alia omnia ire Glossarium:

Impetibile, ἀνεπιχείρητον, ἀνεπαράδευτον: quasi praepositio haberet vim negandi, neque absurde: sed non ita ae usurpatum legiasse. Sic ille: nec potuit vir tantus labi, quin multis lubricum relinqueret. Neque ego Fr. Iuretum moror, qui quod Glossae, *Impetibile, improbum, saevum*, habent, reddit *saevum*: non Scip. Gentilem, cui *impatibile* ab impetendo, quasi petitioni et reprehensioni obnoxium: non Gev. Elunenbortium, cui *impatibilis* impurus: non Ioh. Pricaeum, qui, ut aliquid novi addat, pro impetuoso dictum censet: translatione, ut ait, nimis obvia, quae sceleribus violentiam tribuat. Ipse Salmasius, p. 876 Solinianum, *impatibilis est coraci*, in eodem ludo edoctus explicat, a corace impeti solet, obnoxius est impetitioni corvi. Tum, *Alias impetibile*, inquit, *Latini usurpant etiam agentis significatione, pro eo, quod impetere solet, non quod impetitur*: huc Plinii duo refert. et Apuleii loca. Deinde, Sane recentiores Latini pro re mala et inhonesta factu, et nefanda eam vocem posuerunt: id probat ex Symmacho. Tandem, quidquid malum esset et odiosum et intolerabile (*Βάλλ' οὐτως*) sic vocarunt: nam *impatibile*, quod impetis, vel cuni impetu venit; non tantum quod impetitur. Qui labor? quantus aestus? et tamen aliud agebat, quum haec scriberet, ut et caeteri. *Impetibile*, o principes studiorum, nihil est aliud quam *impatibile*, et pro hoc illud receptum est, ut *comspecto* et *depectus* a *pecto*, *impero* et *compercuti* a *parco*, *confessus* a *fassus*, *conspergo* a *spargo*, *dispensis* manibus a *passis*, *defectissor* a *fatusco*. Una autem eius si-

causa magna concertatio exstitit. Diagoras et Erasistratus in totum damnare, ut mortiferum, infundi vetantes: praeterea, quoniam visui noceret. Addidit Andreas, ideo non protinus excaecari eo, quoniam adulteraretur Alexandriae. Sed postea usus eius non improbatum est medicamento nobili, quod diacodion ⁴ vocant. Semine quoque eius trito in pastillos, e lacte utuntur ad somnum: item ad capitis dolores cum rosaceo: cum hoc et aurium dolori instillatur. Podagris illinitur cum lacte mulierum. Sic et foliis ipsis utuntur. Item ad sacros ignes et vulnera ex aceto. Ego tamen damnaverim collyriis addi; multoque ma-

gnificatio antiquissimis, mediis, recentissimis, non ferendum, nimium, intolerandum, sive ob dolorem, sive ob inimicitiam aut dissidentiam, sive ob turpitudinem, crudelitatem, et similia. Iam autem M. Tullius de Finibus, l. II, 47: *Dolorem, quem vos, quum improbis poenam propinatis, impetibilem facitis; quum sapientem semper boni plus habere vultis, tolerabilem.* Sic est apud me in bonae fidei membranis, etiam vulgo *impatibilem*. Γρανον. — *Valetudo impatibilis odium vitae fecisset.* In MSS. omnibus *impetibilis*, quod idem valet: hoc est, non ferenda, nimis, intoleranda. H.

Diagoras. Ex Diagora quoque et Erasistrato, opii usum damnat Diosc. IV, 65, tum in aurium doloribus, tum in lippitudine oculorum: quoniam et visus aciem hebetet, et somnum inducat. H.

Addidit. Dioscor. loc. cit. *Ανδρέας δὲ φησιν, ὅτι εἰ μὴ ἐθελῶντο, ἐνυφελῶντο ἂν εἰ ἐγγασόμενοι ὑπ' αὐτοῦ.* Addidit Andreas, protinus excaecatum iri, quo illinuntur, nisi adulteraretur. HARR.

Sed postea. Mnesidemum usum dumtaxat olfactandi probavit conciliando somno, Dioscor. DAL.

Quod. Διὰ καὶ οὗτου, ut dicitur c. 79. HARR.

Semine. Dioscor. loc. cit.

Ad somnum. Illito ex aquafronti et temporibus. DAL.

Cum hoc. Hoc est, cum rosaceo, quod et rosam Veteres appellavere, ut ceram pro cerato dixerunt. Marc. cap. 12, pag. 87: *Virensis papaveris succus cum rosa, vel amygdalino... infusus dolentibus auribus prodest.* Adhibet Diosc. l. c. amygdalinum, myrrham et crocum. H.

Podagris. Diosc. loc. cit. H.

Item. Dioscor. loc. citat. *Καὶ πρὸς ἐρυσσινάτα δὲ, καὶ τράχηλα σύν ὄζω.* HARR.

Ego. Ita Galenus παρὰ τούτους, III, 4, pag. 369, collyria ex opio multa fuisse detrimento ait, ut etiam ἀκαμπίας καὶ βαρυσόφου visus hebetudinem et aurium gravitatem induxerint. Sunt autem collyria et medicamenta oculorum, et glandulae quae ano, et pesi qui vulvae subduntur, et quae induntur naribus. H.

gis quas vocant lexiptyretos, quasque pepticas et coeliacas. Nigrum tamen caeliacis in vino datur. Sativum omne maius: rotunda ei capita: at silvestri longa, ac pusilla, et ad omnes effectus valentiora. Decoquitur et bibitur contra vigilias, eademque aqua fovēt ora. Optimum in siccis, et ubi raro pluāt. Quum capita ipsa et folia decoquuntur, succus meconium vocatur, multum opio ignavior. Experimentum opii est primum in odore: sincerum enim perpeti non est; mox in lucernis, ut pura luceat flamma, et ut extinctum demum oleat: quae in fucato non eveniunt. Accenditur quoque difficilius, et crebro extinguitur. Est sinceri experimentum et in aqua, quoniam in nubila innatat: fictum in pustulas coit.

Multoque magis, quas, etc. Subintellige, damnaverim, addi iis, quas, etc. H. — *Magis quas vocant.* Vel. apud Dal. magis confectionibus quas vocant. Ed. P.

Quas vocant lexiptyretos. Voss. lexiptyretius. Voluit, quod vidit Pintianus, lexiptyretus, graeca terminatione. Nimirum λεξιπυρέτους. Male autem proventus ulterius Pintianus facit, ἀλεξιπυρέτους: nam ἀπό τοῦ λέγειν dicitur, Marcel. de Medicam. cap. xvi: *Prodest et iis, qui sine horrore circum febrim vexantur: quoniam obrem lexiptyretos haec compositio dicitur.* GROS. — *Lexiptyretos.* Ἀλεξιπυρέτους medicinae sunt, quae febres fugant (vide supra). Alex. Latros III, 66: *Lycoposita epithimata febrientibus: lege Lexiptyreta epithimata.* Interpret eo loci in margine, *feriores apta lenire reddit.* Πιπτιζα sunt quae abscessuum collectiones maturant, et quae stomachi concoctionem adiuvant. Καδιζαζα quae celiacis medentur. Succum papaveris nigri, concoctio-

nem eam iuvare, et coeliacorum affectibus auxiliari, scribit Dioscor. IV, 65. HARD.

Sativum, etc. Sic ex MSS. emend. HARD. *Sativum omne magis rotundat capita. At silvestri longum et pusillum in valentiora* Gr. et al. Ed. P.

At silvestri longa, etc. Diosc. loc. cit. HARD.

Decoquitur et bibitur. Dioscor. loc. cit. HARD.

Quoniam. Μεκόνιον, sive μεκόνιον parari, iuxta papaverum capitibus, prelo expressis, tritis in mortario digestisque demum in pastillos, docet Dioscor. loc. cit. Sed priusquam torculari exprimantur, excoqui folia et capita iuvat. H.

Perpeti. Quoniam vel solo odore soporem inducit: ἐν τῇ ὀσμῇ κεραινωδὴς, inquit Diosc. loc. cit.

Mox. Haec omnia pariter Dioscor. loc. cit. HARD.

Quoniam. Quoniam in nubium morem sparsum diluitur, et in aqua innatat: adulteratum contra in grumos

Sed maxime mirum, aestivo sole deprehendi. Since-
rum enim sudat, et se diluit, donec succo recenti
simile fiat. Mnesides optime servari putat hyoscyami
semine adiecto: alii in faba.

LXXVII. (xix.) Inter sativa et silvestria medium
genus, quoniam in arvis, sed sponte nasceretur,
rheam vocavimus et erraticum. Quidam id decer-
ptum protinus cum toto calyce mandunt. Alvum exi-
niant capitula quinque decocta in vini tribus heminis
pota, et somnum faciunt.

LXXVIII. Silvestrium unum genus, ceratitin vo-
cant, nigrum, cubitali altitudine, radice crassa et
corticosa, calyculo inflexo, ut cornicula. Folia mi-

coit, instar pustularum. Dioscor. loc.
cit. *Præstantissimus est... qui facile
aqua diluitur... neque asper, neque
grunonous: Κράτιστος δὲ ἐστὶν ὁπός...
ὡχρεῶς διατείνος ὕδατι... οὐ τραχύς,
οὔτε θρομβουίδης, etc.* Ita porro MSS.
omnes: aliis magis placet, *quoniam in
nubecula: qua forma dictum est ab
eodem Plinio XXVIII, 49, de urina:
Mala, et in qua veluti furfures et nu-
bulae apparent.* H.

LXXVII. *Quoniam in arvis.* Ratio
illa est, quod medium genus cen-
satur, non quod rheas vocetur.
Vide lib. XIX, cap. 8. DAL. — *Quo-
niam.* Theophrast. Histor. IX, 43: *Εν
ταῖς ἀρούραις, μέλαινα ἐν ταῖς κρι-
ταῖς, maxime inter hordea quae ci-
baria sunt et sativa: sed ipsum tanien
inter illa sponte, non salu proveni-
t: idcirco medii generis censetur.*
HABO.

Rheam vocavimus, etc. Rheas-
dem: ποτὶς malum Punicum est, ποτὶς
papaver. DAL. — *Rheam.* Lib. XIX,
53, H. — *Papaver Rheas* Ed. P.

Alvum. Paulo aliter Dioscor. IV,
64. Ait enim capita papaverum quina
vel sena, in vini cyathis tribus de-
cocta, dum ad duos redeant, somnum
pota inducere: semen autem aceta-
buli mensura ex aqua mulsa potum,
alvum leniter emollire. Theophrast.
Hist. lib. IX, c. 43, hoc tantum, *κα-
ταίρει δὲ καὶ τὸ αἶμα.* H.

LXXVIII. *Silvestrium.* Haec toti-
dem verbis Theophr. l. c. *Μήκωνες
δ' εἰσὶν ἄγραι πλείους· ἡ μὲν παρα-
τῆτις καλουμένη, ἡ δὲ μέλαινα, lego, ἡ
καὶ μέλαινα.* Papaver, ut remur,
corniculatum violaceum est, quod in
horto Regio vidimus, quale depictum
est a Clusio, Histor. rar. Plant. V, 6,
pag. 92. Aliud praeterea cornicula-
tum vidimus luteo, aliud phoeni-
ceo flore. HABO. — *Glaucium phoe-
niceum (Papaverac.* Juss. *Polyand.*
Linn.) Ed. P.

Calyculo. Siliqua longa, in corni-
culi modum inflexa, unde et nomen
accepit, inquit Diosc. IV, 66: *Καρ-
πὸν δὲ μακρόν, καμπύλον ὡσπερ κί-
ρας... ὅθεν καὶ ἐπωνόμασται.* H.

nora, et tenuiora quam caeteris silvestribus. Semen exile, tempestivum est messibus: alvum purgat dimidio acetabulo in mulso. Folia trita cum oleo, argema iumentorum sanant. Radix acetabuli mensura cocta in duobus sextariis ad dimidias, datur ad lumborum vitia et iocineris. Carbunculis medentur ex melle folia. Quidam hoc genus glaucion vocant, alii paralion nascitur enim in afflatu maris, aut nitroso loco.

LXXIX. Alterum e silvestribus genus heraclion vo-

Semen. Dioscor. IV, 66: Σπέρμα δὲ μικρόν, μίαν etc. H.

Tempestivum. Theophr. I. c. Συλλέγεται δὲ περί πυροτομίας, per messem legitur. H.

Alvum. Theophr. δύναται δὲ καθαίρειν κοιλίαν. Dioscorid. IV, 66: Τὸ δὲ σπέρμα πλεῖθος ὀξυβάρον ποθεῖν σὺν μελιγράτῳ, κοιλίαν ἐπιτεκῶς καθαίρει. HARD.

Folia trita cum oleo, argema iumentorum. Theophrast. et Diosc. II, cc. Huius verba sunt: Τὰ δὲ φύλλα καὶ τὰ ἄνθη... ἐγχρησθέντα, τὰ ἐπὶ κτηνῶν ἄργεμα καὶ νεφελία ἀποκαθαίρει. HARD.

Radix. Dioscorid. I. c. H.

Carbunculis. Dioscorid. I. c. Τὰ δὲ φύλλα... ἐσχάρης περιβρόττει καταπλασθέντα σὺν ἑλαίῳ. Illis ex oleo folia crustas emarginant, crustulas hulcerum erodunt, carbunculos rumunt. HARD.

Glaucion. Atque idcirco, ut ait Diosc. I. c. Glaucion ex eo facilitari (qui succus herbae est in Syria nascentis, foliis similibus corniculato papaveri, ut idem ait III, 100) falso existimarunt, decepti quadam foliorum similitudine. H.

Alii. Dioscor. I. c. Μήκων περατίτες, οἱ δὲ παραλίον, οἱ δὲ ἀγρίων μήκων, οἱ δὲ θαλάσσιον, quod nempe

in maritimis praesertim sponte nascitur: nunc ubique satum provenit. Galen. de Fac. simpl. med. VII, 208: Καλεῖται δ' ὑπὸ τινων παραλία μήκων, ἐπειδὴν τὰ πολλὰ πλησιῶν τῆς θαλάττης φύεται H.

Nitroso. Quoniam nitri natura haud multum a sale, marinique afflatus virtute distat. Ita MSS. Theophrastus Histor. VI, 13, addit etiam petroso loco provenire: Φύεται δὲ παρὰ τὴν θάλατταν, οὗ ἂν ἢ πετρώδη χωρία. H. — Nascitur enim, etc. Ubique sponte provenit. DAL.

LXXIX. *Alterum.* Theophr. I. c. Μήκων Ἡράκλεια. Dioscorid. IV, 67: Μήκων ἀρωμάτης, ὑπὸ δὲ τινων Ἡράκλεια λεγούσιν, etc. *Papaver spumeum:* ab aliquibus *Heracleum vocatum*, etc. Nisi latino ritu ac sono graeca saepius pronuntiaret Plinius, rectius sane *aphrodes*, ut XXVII, 93, quam *aphron* diceret. Spumeum potro appellatum est a colore: nam spumam candore refert, inquit Galen. I. c. Peplos est, sive esula rotunda picta a Ioh. Bauhino t. III, p. 669, et a Dodonaeo, pag. 371. Visa a nobis in horto Regio. Nostris vulgo dicitur *réveille-matin des vignes*. Sic etiam Ruellius, pag. 654, et Dalec. XVI, pag. 1658. H.

catur, ab aliis aphron, foliis (si procul intuearis) speciem passerum praebentibus, radice in summa terrae cute, semine spumeo. Ex hoc lina splendorem trahunt aestate. Tunditur in pila comitalibus morbis,

Speciem. Sicuti στροβίλον, hoc est, herba lanaria, sive radientia, de qua XIX, 48, cui id nomen quoque inditum a similitudine aliqua cum ea ave. — *Folia.* Quoniam Theophrastus, Hist. IX, 31, de papavere Heraclio ita prodidit: Τὸ μὲν φύλλον ἔχουσα εἶεν στροβίλος, ὃ τὰ ὀδόντα λευκαίνουσι. Hoc est, folium habet simile struthio, quo lintea dealbantur. Idcirco geminum errorem a Plinio nunc admissum clamat Salmasius in libello quem inscripsit, Praef. in Plinium pag. 440. Primum, quod vocis στροβίλος ambiguitate deceptus, de passeribus interpretatus est, quod de struthio herba dicere debuit, qua de egimus, XIX, 48. Alterum, quod virtutem eam dealbandi lina, quia ad passerem non poterat, ad heracium papaver transulit, quod struthii herbae proprium ac peculiare est. Sed ne hoc primum a Salmasio animadversum putes, id antea Herm. Barbarus, et Leoniceus Pliniomastix, id deinde Matthiolus in Diosc. IV, pag. 4061, id Dalecampius in Not. auctori nostro iam pridem obiecerant. Sed frustra omnes. Est enim ille tum Plinii mos, tum herbariorum omnium, ut non herbas modo, sed et animalia, resque surdas interdum, ac diversissimas in exemplum afferant. Quod si, ut nuncimus, ita et formae similitudinem aliquam cum passere στροβίλον herba habet, quid causae demum esse potest, cur non et cum eadem ave affinitatem habet papaver heracium, quod ei herbae simillimum ultro agnoscitur, quae cum ea ave quam-

dam cognationem formae ac nominis habeat? Sic enim in silvestris quoque papaveris genere, corniculatum unum dici Theophrastus ipse scribit, quod fructus inflexi, ut cornicula figuntur. Sic quom pyllium describunt herbarii, floris caninis capitibus similes pingunt: quom echion, vipereis: quom antirrhini fructum, vitulinis naribus: quom alectorolophon, cristis gallinaceis. Plura apud Collutium vide, in defensione Plinii adversus Lennicenum, unde haec fere decerpimus. Sunt et apud nos quae ab huiusmodi affinitate nomen vernaculum habent, pied d'alouette, queue de loup, etc. H.

Radice. Theophr. Histor. IX, 43. Πῶς δὲ λευκὴν ἐπιπλάσιν. Diosc. IV, 67: Πῶς δὲ λευκὴν ἐπιπλάσιν, lege ex Theophr. ἐπιπλάσιν: Sic ipse Diosc. IV, 66, radicem papaveris corniculati tradidit ἢ ἐπιπλάσιν: quomένον, per summa caputium nasci. H.

Ex hoc lina splendorem, etc. Suspicio Plinium, quom apud auctorem, unde haec sumpsit, legisset papaver hoc solius parvulis esse, similibus struthio, quo aestate lanæ purgantur ab erioplytis, et candorem trahunt, nec assequutus τοῦ στροβίλου significatum esset, incogitante vim purgandi lina tribuisse huic plantae. Dioscorides eius facultatis nusquam meminit. Dal. — *Ex hoc.* Sup. XIX, 4: Est inter papavera genus quoddam, quo candorem lintea praecipuum trahunt. H.

Tunditur. Hoc est, in mortario, ut alibi nouimus. H.

acetabuli mensura in vino albo; vomitionem enim facit. Medicamento, quod diacodion et arteriace vocatur, utilissimum. Fit autem huius papaveris aut cuiuscumque silvestris capitibus cxx in aquae celestis sextariis tribus biduo maceratis, in eademque discotis: deinde saccatis, iterumque cum melle decoctis ad dimidias partes vapore tenui. Addidere postea drachmas senas croci, hypocisthidis, thuris, acaciae, et passi Cretici sextarium. Haec ostentatione: simplex quidem et antiqua illa salubritas papavere et melle constat.

LXXX. Tertium genus est tithymalon, mecona vo-

Comitialibus. Acetabuli mensura, inquit Diosc. l. c. in aqua multa sumptum, vomitione purgat: privatimque huiusmodi purgatio comitialibus prodest. Theophr. hoc tantum: καθαίρει αὖτο ταύτης ἡ βέλξα. Χρῶνται δὲ τινες πρὸς τοὺς ἐπιληπτικούς ἐν μελιπράτῳ, ex mulso. H.

Diacodion. Διὰ κωδευῶν, hoc est, ex capitibus papaveris, est enim κωδευς papaveris caput. Compositionia huius concionae modis multiplicata vide apud Galenum κατὰ τόπους cap. 11, p. 535. H.

Arteriaca. Est arteriace, omne medicamentum ad arteriae asperae vitia faciens, ut auctor est Aetius, serm. VIII, cap. 51, p. 38. H.

Fit. Hic falli Plinium Dalecampius iterum asseverat: quod Dioscorides ex salivo tantum papavere diacodion concinnari dicat. Bene se res habet. Exhaustisse naturam omnem, viresque singularum rerum attigisse, Dioscoridem unum putat. Quid igitur fiet Critoni medico, et qui Critonem sequitur, Galeno, qui lib. κατὰ τόπον. VII, 7, p. 535, ad arteriacam parandam κωδείας ἀγρίας desiderat? Quid

Damocroti, cuius haec carmina apud eundem exstant pag. sq. Μήκωνος ἐν λέγουσιν οἱ γαστρῶνσι Μήκωνα ἀγρίαν· αὐτὴ γὰρ πῶς σπείρεται. Κεφαλὰς ἐστὶ χλωρὰ, αἱ λέγονται καὶ κωδύας. Quid denique Scribonio Largo, ut et Latino asseram, qui Comp. med. xviii: Ad tumorem et rancitatem arteriae, et vocis abscissionem, n. lxxiii. Ad tumorem arteriae, inquit, papaveris silvatici iam maturi, viridis tamen adhuc, capita quam plurima vase fictili epunicantur, aquaque superfunduntur, etc. Hoc medicamentum ad arteriae tumorem et ad tussim facit. H.

Capitibus. Sequitur fere in arteriace paranda Heras medici placitum apud Galenum l. c. H.

Deinde. Id est, colatis. Sic Heras medicus apud Galen. l. c. pag. 563: καὶ διηθήσας, x. τ. λ. H.

Drachmas. Non singulorum, sed omnium simul generum. Sic Heras, Damocrates, Soranus apud Galeum, l. c. H.

LXXX. *Tertium.* De quo Diosc. IV, 165: Ο δὲ πικρὸς τισύμαχος, δὲ ἐνὶ τισύμαλιθῳ ἡ μέκωνα ἐκάλεισεν. Dicitur de co rursus lib. XXVI,

cant, alii paralion, folio lini, albo, capite magnitudinis fabae. Colligitur uva florente. Siccatur in umbra. Semen potum purgat alvum, dimidio acetabulo in mulso. Cuiuscumque autem papaveris caput viride, vel siccum, illitum epiphoras oculorum lenit. Opium ex vino meraculo si protinus detur, scorpionum ictibus resistit. Aliqui hoc tantum nigro tribuunt, si capita eius vel folia terantur.

LXXXI. (xx.) Est et porcilaca, quam peplin vocant, non multum sativa efficacior; cuius memorabiles usus traduntur. Sagittarum venena, et serpentium haemorrhoidum et presterum restingui: pro cibo sum-

46. In Indice quoque Reg. 4, etc. paralion vocatur. H. — *Euphorbia Paralias* (Dodec. trigyn. Linn. *Euphorb.* Juss.) Ed. P.

Folio. Prius legebatur, folio larvi. In MSS. Reg. Colb. etc. folio leni. Nos intrepide lini rescribimus, a Dioscoride admoniti, cuius haec oratio est, in describendo tithymalo paralio lib. IV, 165, ὅλλα ἐπὶ τὸν λίνον. H.

Capite magnitudinis fabae. Capite in caulis summo rotundo, in quo fructus ervi magnitudine, colore varius: flos albus. DAL. — *Magnitudinis.* Capite inquit Diosc. l. c. in escumine orbiculato, in quo semen ervi simile continetur: Κεφαλὴν δὲ ἐν ἄκρῳ περιφερῆ, ἐν ᾧ ὁ καρπὸς ὡς ὄστρον. Est autem faba, quemadmodum ervum, plene rotunda, ut diximus, XVIII, 30. H.

Colligitur uva florente. Theophr. Hist. IX, 42. H.

Semen. Diosc. l. c. πλεονεξία: ἡμῖν οὐκ ἐστὶν ποτὶ νόσον. H.

LXXXI. Est. Ita MSS. omnes, tum hoc loco, tum in Indice huius libri.

Editi, est et portulaca, quam peplion. Hippocrates tamen peplion vocat, inquit Oribas. XII, p. 214. H.

Quam peplin vocant. Temere Plinius silvestrem portulacam eiusdem generis ac naturae cum sativa, nisi quod sponte provenit, confundit cum peplio herba diversissima, ideo tantum, quod peplion agrestem portulacam nonnulli vocaverunt. Quidam legunt telephion, quoniam sedum tertium acre et bulcerans Dioscorides, et agrestem portulacam nominari scribat, et telephium. DAL. — *Euphorbia Peplin.* Ed. P.

Non multum sativa efficacior. Quod sane mirum: quoniam in reliquis fere herbarum generibus, vis efficacior silvestribus est. Sativa certe, sive hortensis. ac domestica, quae ἀνδράχνα Dioscoridi II, 450, ut diximus lib. XIII, 40, vulgatissima est, le pourpier, le pourpier doré. Silvestris angustifolia, visa a nobis in horto Regio, a Dodonaeo pingitur pag. 650. De ea Diosc. in Nothis: Ἀνδράχνα ἀγρία... οἱ δὲ τὸν λείριον, Ρωμαῖοι πορτολάχα, etc.

pta, et plagis imposita, extrahi. Item hyoseyami, pota e passo expresso succo. Quum ipsa non est, semen eius simili effectu prodest. Resistit et aquarum vitiis, capitis dolori, hulceribusque, in vino tusa et imposita. Reliqua hulcera commanducata cum melle sanat. Sic et infantium cerebro imponitur, umbilico-² que prociduo. In epiphoris vero omnium, fronti temporibusque cum polenta. Sed ipsis oculis, e lacte et melle. Eadem, si procidant oculi, foliis tritis cum corticibus fabae. Pustulis cum polenta et sale et aceto. Hulcera oris tumoremque gingivarum commanducata cruda sedat: item dentium dolores. Tonsillarum hulcera, succus decoctae. Quidam adiecere paulum myrrhæ: nam et mobiles dentes stabilis commanducata. Cruditates sedat, vocemque firmat, et sitim arcet.

Et. Ad hæmorrhoids, dipsadiæque morsus, portulacam pariter commendat Diosc. in Theriac. esp. 30. Est autem præter serpentis genus non alsimile, de quo Lucanus lib IX, v. 722: *Oraque distendens avidus spumantia Prester.* H.

Resistit et aquarum vitiis. Prohibet ne aquæ potæ noceant. H.

Capitis. Impositam eum polenta capitis dolori Dioscor. mederi dixit II, 450: *Καταπλασσομένη μετὰ ἀλγῆτων κισσῆς ἀλγῆμασι καὶ ὀφθαλμῶν φλεγμοναῖς, καὶ ταῖς ἀλλαῖς, καὶ στομάχου πυρώσεσι,* etc. H.

Sic et infantium cerebro imponitur. Inflammato videlicet seiriasi morbo. DAL.

Procident oculi, etc. Sic ex MSS. Hard. cons. Cb. *procident prodest fol.* Gr. et al. Eo. P.—Si. Subintellige, *tunc imponitur*, ex antecedentibus. Oculorum procidentia, morbus est uveæ tunicae prociduae, ab erosione aut ruptura corneæ. Celsus VI, 6:

Nonnumquam, inquit, ingens inflammatio erumpit tanto impetu, ut oculos sua sede propellat: πρόπτωσιν id, quoniam oculi procident, Græci appellant. Scrib. Larg. Comp. xxvii: Vastus tumor, quem quia a loco interdum videtur propellere oculum, πρόπτωσιν vocant. H.

Cum polenta et sale, et aceto. Eruptionibus papularum in capite, eum vino. Diosc. DAL.

Gingivarum. Quin si ex gingivis sanguis exit, inquit Celsus IV, 4, portulacam manducasse salis est. H.

Dentium. Stuporem, inquit Diosc. l. c. αἰμωδίαν, et Galen. de Fac. simpl. med. IV, 43, post Arist. a. 4, probl. 33. Marc. Empir. e. xii: *Portulaca assidue commanducata, stridorem dentium tollit.* H.

Commanducata. Cruditates. Chiffi. manducata. Cruda. Ed. P.

Et sitim. Auctor Geopon. XII. 42: *Τὸ δὲ φυλλὸν ὑποτιθέμενον τῇ γλώττῃ*

³ Cervicis dolores, cum galla, et lini semine, et melle, pari mensura sedat. Mammarum vitia, cum melle, aut Cimolia creta. Salutaris est suspensio, semine cum melle hansto. Stomachum in acetariis sumpta corroborat. Ardentibus febribus imponitur cum polenta. Et alias manducata refrigerat etiam intestina. Vomitiones sistit. Dysenteriae et vomitis estur ex aceto, vel bibitur cum cumino. Tenesmis autem cocta, et comitialibus cibo vel potu prodest. Purgationibus mulierum, acetabuli mensura in sapa. Podagris calidis, cum sale illita, et sacro igni. Succus eius potus renes iuvat, ac vesicas. Ventris animalia pellit. Ad vulnere dolores ex oleo cum polenta imponitur. Nervorum duritias emollit. Metrodorus qui ἐπιτομὴν τῶν ῥιζοτομουμένων scripsit, purgationibus a partu dandam censuit. Venerem inhibet, Venerisque somnia. Praetorii viri pater est, Hispaniae princeps, quem scio propter impatibiles uvae morbos, raicem eius filo suspensam e collo gerere, praeterquam in balineis: ita liberatum incommodo omni. Quin etiam inveni apud auctores, caput illitum ea distillationem anno toto non sentire. Oculos tamen hebetare putatur.

ἀνιφορέους ποσσὶ. *Folium eius linguae sublitum sitim arceat.* HARD.

Stomachum. Marcell. xx, *Portulaca*, Inquit, coquitur diligentissime: et coctum bene edetur ex aceto, ab eo qui stomachum dolebit, vel vitiosum habebit: cito proderit. HARD.

Ardentibus. In febribus etiam potu prodesse scribit Diosc. hoc. cit. Impositam ventri et hypochondriis, acutantes iuvare plurimum in febribus hecticis. Galen. de Fac. simpl. med. VI, 459. HARD.

Imponitur cum polenta. Ventri et hypochondriis. Diosc.

Et alias. Sic etiam Diosc. II, 450. HARD.

Dysenteriae. Hoc est, cruentis excretionibus: πρὸς αἱματὸς τε πύσιν, καὶ δυσεντερίας. Dioscorid. II, 450. Cels. IV, 45, inter dysenteriae remedia, affert ei illud: *Portulacam vel coctam, vel ex dura muria eduae.* HARD.

Purgationibus. Profluvio mulierum sistendu, commendat Galenus, I. c. II.

Ventris. Diosc. I. c. ἐλμινθας στρογγύλας, teretes lumbricos. II.

Praetorii. Licinii Caecinae, de quo superius, cap. 76. HARD.

LXXXII. Coriandrum inter silvestria non invenitur. Praecipuum tamen esse constat Aegyptium. Valet contra serpentium genus unum, quod amphisbaenas vocant, potum impositumque: sanat et alia vulnera. Epinyctidas, pustulas, tritum. Sic et omnes tumores collectionesque cum melle, aut uva passa. Panos vero ex aceto tritum. Seminis grana tria in tertianis devorari iubent aliqui ante accessionem: vel plura illini fronti. Sunt qui et ante solis ortum cervicalibus subici efficaciter putent. Vis magna ad refrigerandos ardores viridi. Hulcera quoque, quae serpunt, sanat cum melle vel uva passa: item testes, ambusta, carbunculos, aures: cum lacte mulieris epiphoras ocu-

LXXXII. *Coriandrum*. Non est, inquit, silvestris coriandri forma dispar a salivo, nec sunt vires diversae. Alias enim et sponte sua provenit in pratis, campestribusque locis. Et Nicander in Ther. pag. 63, adversus serpentes et scorpiones, laudat in primis *καρπὸν ἐστυγνέος; κορίανθου*, montani coriandri semen. Nicandri Schol. sativum a silvestri quibusdam notis secerant: sed nemine ipsi, quod quidem sciam, suffragante. Nostris aequo, ac Latini, *coriandre*. Pingitur a Dodonaeo, pag. 300. HARD. — *Coriandrum sativum* (*Pentad. digyn.* gen. 552 W. *Ombellif. Joss.*) ED. P.

Inter silvestria non invenitur. Satum tantum, non sponte, nascitur. Nuper tamen silvestre repertum in Hispania. DALEC.

Epinyctidas. Diosc. III, 74, sanari has ait, coriandro, cum melle et uva passa, imposito. HARD.

Sic. Plin. Val. iisdem verbis, VI, 4, de testium privatum tumoribus, Th. Prise. I, 24. HARD.

Panos. Dioscor. loc. cit. panos ait

et strumas diseutere cum fahs fresa, *πάρ ἐστυγνῶ. HARD.*

Semina. Plin. Valer. I. c. II.

Sunt. Plin. Valer. I. c. II.

Vis magna. Dioscor. III, 74: *δύσκειν ἔχει ψυχτικὴν. HARD.*

Hulcera. Plin. Val. I. cit. ad verbum. Addit (vid. infra) Dalecampius ex Dioscorido, etiam ignes sacros coriandro sanari, cum pane aut polenta. At eo nomine reprehendi Dioscoridem a Galeno de Fac. simpl. med. VII, pag. 474, bonus medicus nescivit. Id igitur a Plinio eade praetermissum. HARD.

Quae serpunt. Herpetes et ignes sacros sanat cum pane aut polenta: item testes inflammatos. Dioscorid. DALEC.

Item. Plin. Valer. I. c. H.

Ambusta. Igneas videlicet summas cutis inflammationes. Dioscorides *πυρόδεις φλεγμονάς κατὰ τὴν ἐπιφάνειαν. DALEC.*

Cum. Plin. Val. I. c. et I, 442 *Coriandrum viride tritum, et mixtum lacte mulieris; super tumorem oculo-*

lorum: ventris et intestinorum fluxiones semen ex aqua potum. Bibitur et in choleris cum ruta. Pellit animalia interaneorum, cum mali punici succo et oleo semen potum. Xenocrates tradit rem miram, si vera est: menstrua contineri uno die, si unum granum biberint feminae: biduo, si duo: et totidem diebus, quot grana sumpserint. Marcus Varro, coriandro subtrito cum aceto, carnem incorruptam aestate servari putat:

LXXXIII. Atriplex et silvestre, et sativum est. Pythagoras, tamquam faceret hydropicos, morbosque regios, et pallorem, concoqueretur difficillime: ac ne in hortis quidem iuxta id nasci quidquam, nisi languidum, culpavit. Addidere Dionysius et Diocles, plurimos gigni ex eo morbos: nec nisi mutata saepe aqua coquendum: stomacho contrarium esse, lentigines et papulas gignere. Miror, quare difficulter in Italia id nasci tradiderit Solon Smyrnaeus. Hippocrates vulva-

rum inunges: et statim sanat. Habet eadem Marc. Emp. c. VIII. HAND.

Ventris. Plin. Valer. ad verbum, IV, 4. HAND.

Pellit. Lumbricos videlicet. Ita Diosc. III, 74, et Plin. Valer. l. cit. Apul. cap. cix, tit. 4, infundi clysteribus iubet. H.

Xenocrates. Haec Plin. Val. iisdem verbis, l. cit. H. — Miram. Hanc vocem omittunt Gr. et al. Ed. P.

LXXXIII. Atriplex. Dioscor. II, 145: Ατράραξις, οἱ δὲ χρυσολάχανον. Cael. Aurel. Chron. V, 41: Atriplex, quam Graeci ἀνδράραξιν vocant. Genera sedecim diversa in horto Regio observata a nobis. Sativam Galli vocant orroche et boune-dame. Iconem sativae apud Lobelium videsis in Obs. p. 427; silvestriam apud Mat-

thiolum, p. 460, 461, 462. H.

Hippocrates. De Morb. mul. II, text. 57, pag. 588: Μητρῶν ὀδύνης ἔγγυτον ἢ ὀδύνη μόνον ἢ σπαραγὴ καὶ βίαιος, ἀχλὺς ἐν τῇσι μήτρῃσιν ἐστὶ, καὶ οὐκ ἔξισι τὸ πνεῦμα, ἀλλ' αὐτοὶ μένει παπὼν. Διὸ οὖν οὕτως θεραπεύειν. Ανδράραξις ἀγρίης καρπὸν, καὶ τεύτλα τρέφας ὁμοῦ λῆϊα, χλιήνας τε ἔγγιον ἐς τὰς μήτρας. Ad dolorem uterorum medicamentum quod infundi debet. Si dolor solum fuerit vehementis ac violentus, caligo in utero inest, nec status exitum habet, sed manet ibi. Malum. Oportet igitur sic curare: atriplexis silvestris semen, et betas, simul trita ac upefacta in utero infundito. Haec vulvarum vitia, quam falso Dalecampius, et medicus tamen, inflammationem uteri

rum vitii id infundit cum beta. Lycus Neapolitanus contra cantharidas bibendum dedit. Panos, furunculos incipientes, duritias omnes, vel cocto, vel crudo utiliter illini putavit. Item ignem sacrum, cum melle, aceto nitroque: similiter podagras. Vngues scabros detrahare dicitur sine hulcere. Sunt qui et morbo regio dent semen eius cum melle, arterias et tunsillas nitro addito perfricent, alvum moveant: cocto vel per se, vel cum malva aut lenticula, concitantes vomitiones. Silvestri capillos tingunt, et ad supra scripta utuntur.

LXXXIV. (xxi) E contrario in magnis laudibus malva est utraque, et sativa, et silvestris. Duo genera earum amplitudine folii discernuntur. Maiorem Graeci malopem vocant in sativis. Alteram ab emolliendo ventre dictam putant malachen. E silvestribus, cui grande folium et radices albae, althaea vocatur, ab

interpretatus est, ex Hippocrate liquet, cui similia Plinius refert. H.

Panos. Hæc deinceps verbis iisdem Plin. Vol. IV, 7; Galen. de Fac. simpl. med. VI, p. 461. H.

Item. Plin. Vol. I. c. de striplíce: *Ignes sacros sedat: podagrae fervorem cum nitro et aceto, et cum melle restinguit.* H.

Vngues. Plin. Vol. I. c. H.

Sunt. VI Dioscor. II, 445; Galenus loco mox citato. H.

Scripta. Sic ex MSS. Hæd. Vel. et Chiff. diota Gr. et Al. Eo. P.

LXXXIV. *Malva.* Sativa, quæ et hortensis appellatur, flore simplici, in Eysleensi orto: eadem malva maior unicus, apud Matthiolum, p. 457. A colore florum roseo nostris dicitur, *rose d'outremer*, vel *tremière.* Hæd.

Duo. Duo sativæ genera, totidem silvestris. Hæd.

Maiorem. Quæ malva hortensis, multiplici flore apud Dodon. H.

Malopen. In margine Varior. ex Athen. *molochen.* Eo. P.

Alteram. E sativis scilicet: quæ malva hortensis prior Dodonæi, p. 641. Hæd.

Ab emolliendo. Μαλάχην Græci dixerunt, ἀπὸ τοῦ μαλάσσειν, a ventre molliendo. Vnde Martialis Epigr. III, 89: *Vtere lactucia, et mollihus utere malvis; Nam faciem duram, Phoebe, cacantis habes.* Forte dictum id Vespasianum, qui erat vultu veluti nilentis, inquit Soet. in eius vita, cap. 20. Scholz Salernitans: *Dixerunt malvam veteres, quod molliat alvum,* etc. Hæd.

Et radices. Intus albae, ῥιζαν λευ-

excellencia effectus: a quibusdam plistolycia. Omne² solum, in quo serantur, pinguius faciunt. Huic contra omnes aculeatos ictus efficax vis, praecipue scorpionum, vesparum, similiumque, et muris aranei. Quin et trita cum oleo qualibet earum peruncti ante, vel habentes eas, non feriuntur. Folium impositum scorpionibus torporem affert. Valent et contra venena:

κάν ἐνδοθεν, inquit Diosc. III, 463. Sed dum is folia althaeae attribuit, quae sint utyclamino rotunda, φύλλα περιεργη ὡς περ κυνδάμινος, et caeteris adversatur, nec visam a se althaeam prodit. II.

Althaea vocatur, ab excellencia effectus: a quibusdam aristalthaea. (Sic Gron. et al. ante Hard.) E vet. cod. scribo: *althaea vocatur: quibusdam plistolochia.* Porro *althaeam* vocatam esse alio nomine plistolochiam Plinius supra ostendit hoc ipso libro, cap. 4, his verbis: *Pastinacae simile hibernum, quod molochen agriam vocant; aliqui plistolochiam.* Molochen autem idem esse et Dioscor. III, et Theophr. IX, auctores sunt. Hermolaus tamen *aristalthaeam* vocem, ut nos putamus, adulteriam et commentitiam, in Corollario in Dioscor. agnoscit pro vera et legitima a Plinio tantum desumptam; perperam, ut censemus. Certe in exemplari nostro *plistolochia*, nun *aristalthaea*, legitur, et neque Dioscorides, neque Galenus, Paulusve, medicorum aut quod sciam ullus, eius vocis meminit. PIST. — Dioscorid. loc. citat. Ἀλθαία... ἐννοῖ οὗ ἰδίῳ καλοῦσι, μάλα χηρὴ ἐστὶν ἀγρία ἐίδος... ὠφέλιστα οἱ ἀλθαία, διὰ τὸ πολυαλθὲς καὶ πολύχρηστον αὐτῆς. Apuleius cap. XXXVII: *Graecis appellatur althaea; alii althaeon rhizan, alii elaeonolochen, alii molochen agriam... Itali*

ibiscum vocant. Ibisus Dodonaei est, pag. 641. Nostris *guimauve*. Capitulare de Villis, cap. 70, *Bismalvas*, hoc est, *alicas*. H.

Ab excellencia. Διὰ τὸ πολυαλθὲς, ut ait Diosc. a vesbo ἀλθαίνω, sive ἀλθίω, medeor, curo, sano. II.

Plistolycia. Πλιστολυχία, forte quod instar lycei medicamenta praebet plurimi effectus. Alii *πλιστολυχία* malunt: quo nomine et altera nominatur herba, XXV, 54. In Reg. 1, 2, Colb. 2, Chiff. *plistolicia*. In Indice *plitolocia*. Interpolatores *aristalthaea* hic scripsere, nempe ex Diosc. H.

Huic contra. Haec Diosc. totidem verbis, loc. citat. Theodor. Prisc. I, 22, de apum percussibus, vel scorpionum, etc. H. — *Efficax.* Sic Vet. et Chiff. *efficacior* Gron. et al. ante Hard. Ed. P.

Quin. Habet eadem Nicander in Thier. pag. 7. Descripsit ab eodem etiam Diosc. II, 444. H.

Qualibet earum, etc. Nempe silvestrium. II.

Valent. Sic libri omnes editi. In MSS. Reg. 1, Colb. 1, 2: *Valent et contra phystini venena.* In Reg. 2: *et contra psittini venena.* Vi legi videatur oportere: *Valent et contra presterum venena.* Est enim prester e serpentium genere, quarum de venenis in praesenti agitur. Vel certe: *Valent et contra psimithii venena,*

aculeos omnes extrahunt illitae crudeae cum nitro: potae vero decoctae cum radice sua, leporis marini venena restinguunt, et, ut quidam dicunt, si vomatur. De eisdem mira et alia traduntur. Sed maxime, si quotidie quis succi ex qualibet earum sorbeat cyathum dimidium, omnibus morbis cariturum. Hulcera manantia in capite sanant in urina putrefactae, lichenas et hulcera oris cum melle. Radix decocta, furfures capitis et dentium mobilitates. Eius, quae unum caulem habet radice circa dentem qui doleat pungunt, donec desinat dolor. Eadem strumas et parotidas panosque, addita hominis saliva, purgat citra vulnus. Semen in vino nigro potum a pituita et nauseis liberat. Radix mammarum vitiis occurrit, adalligata in lana nigra. Tussim in lacte cocta, et sorbitionis modo sumpta, quinis diebus emendat. Stomacho inutiles Sextius Niger dicit. Olympias Thebana, abortivas esse

hoc est, cerussae: nam contra cerussam epotam, valere malvae cum radicibus decoctum, auctor est Diosc. II, Εὐπρ. cap. 463, pag. 425: Ψυχμὸς δὲ πολλὸς... πολλῶς ἀπέψμασεν τὰς βίβλους. HARR.

Potus. Plin. Val. III, 54. Avicenna tit. II, lib. IV, pag. 201, semen althae laudat, contra venenum leporis marini. Alibi iuvare ait et malvae cauliculos, et althae folia recens elixata. Caules cum radice, Dioscor. Eupr. II, 456, p. 423. H.

Et ut. Hos sequutus Aetius, serm. xiii, cap. 53, de iis qui leporis marini venena sentiunt: *His*, inquit, *lao animum recens nuleum cum passio assidue praebatur: aut si hoc non adit, bubulum, aut malvae decoctum, indeque confectum vomant*, etc. Dioscor. quoque II, 444. H.

Hulcira. Diosc. II, 444, et Marc.

Emp. cap. iv: *Malva erratica cum urina humana, id est, puerili, trita et imposita, valde siccatur capitis humores*. De capitis ulceribus ibi sermo. H.

Radix. Diosc. loc. cit. Q. Seren. cap. iv: *Porrigini depellendae. Est inensibilis morbus, sed noxia forma, Quam caput immensa pexum porrigine niugit, Copia farris uti frendentibus edita saxis: Hunc poterit malvae radix decocta leuare*. H.

Eius. Plin. Val. IV, 5: *Radix unius eandis, inquit, admota denti, pellit dolorem*. Haec malva maior unicaulis Matthioli, de qua superius dictum est. HARR.

Radix. Plin. Val. IV, 5. H.

Tussim. Malvam in cibo commendat pariter ad tussim Celsus, IV, 4. HARR.

Sextius. Et qui Sextium transcribit

eum adipe anseris: aliqui purgari feminas, foliis earum manus plenae mensura in oleo et vino sumptis. Vtique constat parturientes foliis substratis celerius solvi: protinus a partu revocandum, ne vulva sequatur. Dant et succum bibendum parturientibus ieiunis, in vino decoctae hemina. Quin et semen adalligant brachio, genitale non continentium: adeoque eae Veneri nascuntur, ut semen unicaulis aspersum genitali, feminarum aviditates augere ad infinitum Xenocrates tradat: itemque tres radices iuxta adalligatas, tenesmo et dysentericis utilissime infundi: item sedis vitiis, vel si foveantur. Melancholicis quoque succus datur cyathis ternis tepidus: et insanientibus, quaternis. Decoctae comitialibus heminae succi. His et calculosis, et inflatione, et torminibus, aut opisthotonico laborantibus, tepidus illinitur. Et sacris ignibus, et ambustis, decocta in oleum folia imponuntur: et ad vulnorum impetus cruda cum pane. Succus decoctae nervis prodest, et vesicae, et intestinorum rosionibus.

et sic eundem in praefatione vituperat, Dioscor. II, 444: Κανστόμυχος δὲ καὶ εὐκοίλιος, etc. Plin. Val. IV, 5: *Olympias Thebana abortivas esse putat malvas cum adipe anserino genitali parti subiectas. Sextius Niger et Dioscorides stomacho inutiles arbitrantur.* HARR.

Protinus a partu. Removendum a partu medicamentum. II. — *Solvi, protinus a partu revocandum.* Vet. apud Dalec. solvi, sed protinus a partu revocanda. ED. P.

Genitale. Seminis profluvio laborantium. Genitale pro semine accipi monuimus c. 53. H.

Semen. Malvae maioris unicaulis, de qua dictum est superius. Plin. Val. IV, 5, de radice malvae unius cau-

lis: *Eadem femori alligata stimulat Venerem.* HARR.

Item. Diosc. II, 444. H.

Et. Althææ hanc vim Diosc. attribuit, III, 463; quam et ad hæc morborum genera efficaciorē esse reliquis, Plinius ipse mox tradit. Erysipelatis sanandis malvam idem commendat, II, 444. H.

Et ambustis. Plin. Val. III, 36: *Ambustis sanandis: Malvae folia ex aqua decoquantur, et ex ea aqua foveantur combusta.* Diosc. item, II, 444. Theodor. Prisc. I, 47: *Deustione calidae, vel ignis. . . Malvarum folia elixa, et cum oleo superintrita impones.* HARR.

Succus decoctæ. Dioscor. II, 444; Apul. cap. xc, lib. 4, ad vesicæ

Vulvas et cibo et infusione emollit in oleo: succus decoctae pori meatus suaves facit. Althææ in omnibus supra dictis efficacior radix: præcipue convulsis ruptisque. Cocta in aqua alvum sistit. Ex vino albo strumas, et parotidas, et mammarum inflammationes, et panos in vino folia decocta et illita tollunt. Eadem arida in lacte decocta, quamlibet perniciosae tussi citissime medentur. Hippocrates vulneratis, sitientibusque defectu sanguinis, radicis decoctae succum bibendum dedit: et ipsam vulneribus cum melle et resina: item contusis, luxatis, tumentibus, et musculis, nervis, articulis imposuit: et asthmaticis ac dysentericis in vino bibendum dedit. Mirum, aquam

dolorem; et tit. 2, ad nervorum dolorem. H.

Et infusione. Clysteribus. Alii in sessione legunt, invitis MSS. Diosc. I. c. τὸ δὲ ἀφέψημα αὐτῆς μαλακτικὸν ἐγκάθισμα ὑστέρως· εἰς τὰ ἐνείματα πρὸς δηγμοῦς ἐντέρων καὶ μήτρας, καὶ δακτυλίου ἀρμόδιον. Eius decoctum in sessione vulvas emollit: quin et ad intestinorum, vulvae, sedisque rosiones, commode insudatur. H.

Pori. Ita libri editi cum Colb. 4. At Reg. 4 et Colb. 4, cum Chiff. *Permeatus.* Vrinae credo meatum intelligit: nam vesicae utiles malvae caules esse prodidit Diosc. I. c. οἱ καυλοὶ κύστει ὠφέλιμοι. H.

Althææ.... efficacior. Plin. Valer. IV, 5. H.

Ex vino. Diosc. III, 463: Εψηθεῖσα γὰρ ἐν μελιρράτῳ ἢ οἴνῳ... ποιῶ πρὸς τραύματα, παρωτίδας, χοιράδας, ἀποστήματα, μαστιοὺς φλεγμίνοντας, etc. HARD.

Inflammat. MSS. inflationes, quod fere idem valet: quum ex inflatione inflammatio fere consequi solet. Th. Prisc. in Gynaeciis, sive lib. III, 4:

Mamillas cum tensione tumentes vel dolentes, quod post partum mulieribus quam maxime evenire consuevit, quas ex eo etiam gravis dolor inquietat etc. Et mox: Si indignatio illa his minime poterit prohiberi, et lactis aggregatio maximum fevorem locis incusserit, etc. H.

Et panos. Ita Galen. de Fac. simpl. med. VI, p. 470: Πστικὴ θυμῶν δυσπέπτων, panos difficiles concoquit, sive discutit. H.

Defectu sanguinis. Atrophia videlicet. DAL.

Nervis. Ad nervos articulosque vulneratos althææ radicem Galenus commendat, κατὰ γένη, III, 7. H.

Et asthmaticis. MSS. Reg. et Colb. *Imposuit, ut supra: spasticis, dysentericis, etc.* De dysentericis subscribunt Diosc. III, 463, et Galenus de Fac. simpl. med. VI, 5, pag. 470. HARD.

Mirum. Diosc. III, 463: Πήγνυσι δὲ ἡ ῥίζα καὶ ὕδωρ, μυγίσσα λεία, συνεξαιθριασθεῖσα. Accepit a Theophr. ex Hist. IX, 49. H.

radice ea addita addensari sub dio, atque lactescere. Efficacior autem, quo recentior.

LXXXV. Nec lapathum dissimiles effectus habet. Est autem et silvestre, quod alii oxalidem appellant, sapore proximum, foliis acutis, colore betae candidae, radice minima: nostri vero rumicem, alii lapathum cantherinum, ad strumas cum axungia efficacissimum. Est et alterum genus fere, oxylapathon vo-

Sub dio. MSS. omnes, *sub divo.*
H. — *Lactescere.* Vet. ap. Dalec. *luc-*
tescere. Ed. P.

Efficacior autem, etc. Nam peptica et malactica via spatio temporis elanguescit. DAL.

LXXXVI. *Nec lapathum,* etc. Non hoc dicit, lapathum herbam esse silvestrem, sed praeter sativum esse etiam aliud lapathi genus silvestre. Quare melius legitur adiecto, et: *Est autem et silvestre.* GELLEN. — *Nec,* Hortense videlicet, Dodonaei lapathum sativum, p. 637. Gallis, *la patience.* H.

Est. Id esse quod gallicum vulgus oxalim adhuc imitatione graeca nuncupat, aliqui *ozellam*, *l'oscille*: alii *vinetam*: e recentioribus herbariis plerique asseverant: quibus ut assentiar, vehementer laboro: quum absit ab ozellae foliis color betae candidae: sunt enim e nigro viridia. De hoc genere Diosc. H. 140: Εστι δὲ καὶ τρίχαρτον εἶδος, ὃ ἐναι ὀξυλίαν, ἢ ἀνὰ ξυρίαν, ἢ λάπαθον καλοῦσι. H.

Sapore. Sic ex MSS. Harduin. cons. Cluill. *sativo proximum* Gronov. et al. Ed. P.

Nostri. Quum in hortis seritur. Sed et alii rumicem silvestre lapathum nominarunt: ut Plin Val. lib. I, cap. 38. Hæro.

Rumicem. Supra lib. XIX, cap. 12.

Lapathum sativum rumex dicitur, non silvestre. DALEC.

Lapathum. Forte quod cantheriis, hoc est, iumentis pabulo datur. Sic hordeum canthericum vocat Columella lib. II, c. 9, p. 55, quod et animalia quæ iuri sunt melius quam triticum, et hominibus salubrius quam malum triticum pascit. H.

Ad strumas. Num mutata interpolatione legi in hunc modum oporteat, *lapathum cantherinum. Ad strumas cum axungia efficacissimum est et alterum genus fere,* etc. scrupulorum Apuleius iniicit. Is enim, tom. I, c. 33: *Si qua duritia in corpore: Herba oxylapathon, impit, cum axungia veteri pivata, et cum pane domesticio facta quasi malagma, et imponta mirifice sanat.* Sed oxylapathum is pro oxalide accepit haud dubie, quam et usylapsin appellari prodidit Scholiastes Nicandri in Theriæ. pag. 39: Οξάλις, καὶ ὀξυλάπαλις, καὶ ἀναξυρίς καλεῖται. H.

Est et. Ita libri omnes: nequidquam feri, hoc est, silvestris, reponere tentante Pintiano. Fere hoc genus alterum recte a Plinio dicitur, quod sit nempe sativo, etiam quam illud quod est proxime antea ueniatum, similis, affinisque: vix ut diversi generis esse putet. H.

Oxylapathon. Id ei nomen ob acu-

cant, sativo idem similis, et acutiora habet folia ac rubriora, non nisi in palustribus nascens. Sunt qui hydrolapathon tradunt in aqua natum. Est et aliud hippolapathon maius sativo, candidiusque, ac spissius. Silvestria scorpionum ictibus medentur, et ferire prohibent habentes. Radix aceto decocta si coletur, succus dentibus auxiliatur: si vero bibatur, morbo regio. Semen stomachi inextricabilia vitia sanat. Hippolapathi radices privatim ungues scabros detrahunt.

tiora folia datum: ob id officinae nostrates *lapathum acutum* nominant. *Grandem oxillam* officinae dicunt: vulgus *parellam*, *parclle*. *Lapathum silvestre* seu *oxylapathum* Dodonaei est, p. 637. II.

Sunt. Hanc hippolapatho congenere herbam esse nemo diffitebitur, quum aquarum vernacula ei ea sit, ambaeque paludibus exsiliant: sed uberibus repudiatur. Galen. de Fae. simpl. med. lib. VII, p. 201: *Ἰππολάπαθον ἐν ὕδατι γυνώσκει*. II.

Est et aliud. A folii amplitudine id nomen sortitur: ἵππος enim in compositione amplitudinem supra modum designat. Hoc genus plerique libabarbarum Monachorum nominant, quod eius radice rhabarbari loco nonnulli utuntur. Sic Anguilara, part. 7, p. 110. Pingitur a Dodonaeo, p. 637. H.

Silvestria. Seu semen, seu radix decocta libantur. Diosc. lib. II, e. 140. II. H.

Radix. Si per vas aliquod aut linteolum pauxillatim stillatimque exprimitur. — Si collatur, aliqui legi malum, ad differentiam bibiti. Sequitur enim, si vero bibatur, morbo regio. Favere ei conjecturae Marcelli. Empir. videtur c. xu: *Lapathi radix*, liquit, in aceto acerrimo coquitur,

atque eo aceto dentes colluantur, vel foveantur. Plinius Valer. lib. I, e. 38: *Agrestis lapathi, quod alii runicem dicunt, radix. . . cum aceti cyathis quinque cocta, in ore aceto tento; dolorem dentium tollit*. Diosc. quoque lib. II, e. 140: *Ἰππολάπαθός ἐστι. . . ὁδονταλγίαν ἐκθνήσκει ἐν ὄντι, καὶ διὰ τοῦτο γινώσκει*. Nilulominus omnium exemplarium, quae videre licuit, fidem sequutus, nihil mutò. Colari enim radice succum oportere Plinius ait ad utrumque medicamentum: sive ad dentium dolorem leniendum, quos eo collui necesse est: sive ad polum, regio morbo pellendo. Plin. Val. lib. II, e. 59: *Lapathi radices conteres ex vino austero, colabisque, et potui dabis: mire auruginem tollit*. II. H.

Morbo. Plin. Valer. lib. II, cap. 59, et Diosc. l. c. Ileni Africanus in Geop. lib. XII, e. 38. H.

Semen. Stomachi tantum fastidia, ἀσπὴν στομάχου, semine poto depelli Dioscorides prodidit l. c. II.

Hippolapathi. Plin. Val. IV, cap. 8, de lapatho: *Scabros ungues sine iniuria detrahit*. Theod. Prisc. lib. I, e. 30: *Scabiosos, veluti elephantiosos, si quis forte ungues habuerit. . . lapathi agrestis radix in aceto cocta et con-*

Dysentericos semen duabus drachmis in vino potum liberat. Oxylapathi semen lotum in aqua caelesti, sanguinem reiicientibus adiecta acacia lentis magnitudine prodest. Praestantissimos pastillos faciunt ex foliis et radice, addito nitro et thure exiguo. In usu aceto diluunt.

LXXXVI. Sed sativum in epiphoris oculorum illinunt frontibus. Radice lichenas et lepras curant. In vino vero decocta, strumas, et parotidas, et calculos. Pota vino et lienes illita, coeliacos aequae, et dysentericos, et tenesmos: ad eademque omnia efficacius

trita curat. Et Dioscorides, lib. II, c. 140, λειχῆνας, ὄνυχας λαπούς. II.

Dysentericos. Plin. Valer. I. c. et Diosc. Πίνεται ὠφελίμως μεθ' ὕδατος ἢ οἶνου πρὸς δυσεντηρίαν. Galen. quonque de Fac. simpl. med. lib. VII, p. 201. H.

Pastillos. Τροχισμούς Graeci vocant ab orbiculari forma. Pastilli medicis arida sunt medicamenta, contrita humore non pingui, aut vino vel aceto incocta, quae a coctione rursus inaruerunt: quae, quum utendum sit, subinde eiusdem generis humore diluuntur, deinde vulneribus illinuntur: non autem imponuntur, ut emplastra. Ita Budaeus. Hase.

LXXXVI. *Radice meliceridas et lepras curant.* Agnosco meliceridas, lib. XXI, cap. 20 extremo. Psellus περὶ κακῶν ὀνυμάτων τῶν ἐν ποσὶμασιν· Μελικερίδας, ἀπόστημα σώματι χλιαρῷ δοικὸς. Sed hic quatuor scripti radice cheridas, ut erit vulgo ante Hermolaum Barbarum. Princeps licher: Radice licherias et lepras curant. Forte lichenas. Sic lib. XXI, c. 49: Lichenas et lepras, et furfures in facie emendant. L. b. XXII, cap. 22: Virnam siere praecipue traditur, sa-

nare lichenas et lepras ex aceto: ibidem Xenocrates et lichenas, et psoras radice in aceto decocta tolli dicit. Vbi Vossianus: Xenocrates et lichenas, psoras, lepras radice, etc. Vide lib. XXVI, c. 4. Monuerat et Pinianus. Gronov. — Radice. In MSS. Reg. 4, 2, etc. licherias male. Sed unde lichenas erui sincerius a nobis intelligas, quum ab Hermolaio, caeterisque, qui sunt deinde subsequuti, meliceridas. Impetiginea sive lichenas radice lapathi cum aceto decocta ad tertias, sanari ait Marc. Emp. c. xix. H.

In vino. Plin. Valer. lib. IV, cap. 8, et Dioscorides, lib. II, c. 140. H.

Pota. Ita Colbert. 4, recte: non poto. Marc. Empir. cap. xxvii: Herba oxylapathos cum semine suo arida, contrita et ex vino arido pota, magnam incontinentiae ventris praestat remedium. Plin. Valer. I. c. Radices ex aceto coctae et positae, duritiem lienis confringunt. Idcirco scilicet, et potari Plinius et illius voluit. Hase. — Pota vino et lienes illita. Postremam vocem Gron. omittit. En. P.

Ad eademque. Plin. Valer. ad verbum, lib. IV, c. 8. H.

ius lapathi: et ructus facit, et urinam ciet, et caliginem oculorum discutit: item pruritus corporis, in solia balinearum additum, aut prius ipsum illitum sine oleo. Firmat et commanducata radix dentes. Eadem decocta cum vino sistit alvum: folia solvunt. Adiecit Solon (ne quid omittamus) bulapathon, radicis tantum altitudine differens, et erga dysentericos effectu, potae ex vino.

LXXXVII. (xxii.) Sinapi, cuius in sativis tria genera diximus, Pythagoras principatum habere ex his, quorum sublime vis feratur, iudicavit, quoniam non aliud magis in nares et cerebrum penetret. Ad serpentium ictus et scorpionum tritum cum aceto illinitur. Fungorum venena discutit. Contra pituitam tenetur in ore, donec liquescat, aut gargarizatur cum aqua mulsa. Ad dentium dolorem manditur: ad uvam gargarizatur cum aceto et melle. Stomacho utilissimum

Item pruritus. Ita Diosc. loc. cit. Πραῦντι δὲ καὶ κνησμοῦς τὸ ἀρίστημα αὐτῶν ἐπανιδρύμενον, ἢ λοῦτρον μύζης. Radicum decoctum pruritus corporis sedat, vice fotus affusum, aut in solia balinearum additum. H.

Firmat. Ita fere Marc. Empir. c. xii. HAARD.

Folia. Lapathi folia pariter alvum solvere, semen vero sistere, scribit Galen. de Theriac. ad Pis. 4, p. 935. HAARD.

Bulapathon. Quod idem cum hylapathio videtur, aut affine certe: nam βύς et ἵππος apud Graecos in compositione solum magnitudinem indicant, non similitudinem ullam cum bove: nisi ea forte utraque compositae vocis parte designetur: ut in βούρλωσσον, et βουκίρω, linguae cornuque bubuli notatur effigies. H.

LXXXVII. Sinapi. lib. XIX, c. 54. HAARD.

Ad serpentium ictus, etc. Haec Plin. Val. ad verbum lib. IV, cap. 28. H.

Fungorum. Plin. Val. loc. citat. et Dioscorid. Eύκ. II, cap. 160, et in Alex. cap. 23. HAARD.

Contra pituitam tenetur in ore. Manus capitis pituitam elicit. Αποπληγματίζα. Dioscorides. DAL. — *Contra.* Marcell. Empiric. cap. vi: *Mollia et sinapis triti aequaliter mixtae partes tepescunt: et humor multus e capite post longam gargarizationem deducitur.* Sic Diosc. lib. II, cap. 184: Αποπληγματίζει διαμασσηθῆν, commanducatum ad pituitam capitis eliciendam valet. HAARD.

Ad uvam. Plin. Valer. lib. I, cap. 43. HAARD.

Stomacho. Marcell. Empiric. c. xx, pag. 150. HAARD.

contra omnia vitia, pulmonibusque. Exscreationes faciles facit in cibo sumptum: datur et suspiriosis: item comitialibus tepidum cum succo cucumerum. Sensus, atque sternutamentis caput purgat, alvum molliat, menstrua et urinam ciet. Hydropicis imponitur cum fico et cucumino tusum ternis partibus. Comitiali morbo, et vulvarum conversione suffocatas excitat odore, aceto mixto: item lethargicos. Adiiicitur tordylion. Est autem id semen ex seseli. Et si vehementior som-

Item comitialibus. Dioscorides lib. II, cap. 184. In MSS. non *tepidum*, sed *comitialibus tediis* legitur: unde *tædiis* forsitan legendum, ut Pellicerius in Not. MSS. monet. HARO.

Sensus. Plin. Valer. lib. IV, c. 28. HARO.

Hydropicis. Celsus quoque lib. III, cap. 24, et ad hydropises crebrius imponi ventri sinapi iubet, donec cutis erodat. Praepostera interpunctione perturbata haecenus omnia hoc loco fuere, et quae hydropicis adhibita remedia, eadem epilepticis attributa. Sic enim legebatur: *Hydropicis imponitur cum fico et cumino tusum ternis partibus comitiali morbo: vulvarum conversione suffocatas excitat odore, aceto mixto.* Erroris admonere scriptores duo: alter qui de hydropicis, alter qui de epilepticis, et vulvarum conversione suffocatis eadem prodidit. Plin. Val. lib. III, cap. 12 de hydropisi: *Sinapi*, inquit, et *ficus*, et *cuminum*, aequali partibus tusa, ventri imponuntur. Cael. Aurel. Chron. lib. I, cap. 4 de epilepsia: *Articulos quoque omnes*, inquit, *ligatione contringentes, sternutamento commoto ex aceto, naribus interius flato, cum sinapi... vel iis quae ad matris praefocationis incurrenda posuerunt.* H.

Comitali. Dioscor. lib. II, c. 184: *Επιληπτικῶς τε βοηθεῖ, καὶ ὑπερῆχως πνιγνομένης θυμίσσει.* HARO.

Conversione. Strangulata. Dioscor. DALC.

Item lethargicos. Cels. lib. III, c. 20: *Præcipueque proficit, et ad excitandum hominem, naribus admotum, et ad morbum ipsum depellendum, capiti frontive impositum sinapi.* Quin et in sopore qui ex vulvae conversione oritur, sinapi iubet idem lib. IV, c. 20: *Super totum ventrem tertio quoque aut quarto die imponi, donec corpus rubeat.* HARO.

Adiicitur. Dioscor. lib. III, c. 63: *Τορδύλιον, ἴσως δὲ σίπειλι Κρητικὸν καλεῖται.* Eiusdem nominis fuerit, cum ipsa herba, semen id quod ex ea prodit. De Cretico seseli, sive tordylion, dictum est superius, cap. 49. *Ορδύλιον* a Nicandro dicitur in Theriac. pag. 60. Additum a Dioscoride articulum ut *τόρδύλιον* diceret, a Nicandro neglectum, ait Anguillara, part. 5, pag. 94. HARO.

Est autem id semen ex seseli. Tordylion quidam Creticum seseli vicant. Dioscor. DALC.

Et si vehementior somnus. Dioscor. lib. II, cap. 184: *Καὶ ἐνὶ ληθαργικῶν καταπλήττειται ξυρηθίσσης τῆς κίρα-*

nus lethargicos premat, crucibus aut etiam capiti illinitur cum fico ex aceto. Veteres dolores thoracis, lumborum, coxendicum, humerorum, et in quacunque parte corporis ex alto vitia extrahenda sunt, illitum caustica vi emendat, pustulas faciendo. At in magna duritia sine fico impositum: vel si vehementior ustio timeatur, per duplices pannos. Utuntur ad alopecias cum rubrica, psoras, lepras, phthiriasis, lithanicos, opisthotonicos. Inungunt quoque scabras genas, aut caligantes oculos cum melle: succusque tribus modis exprimitur in fictili, calescitque in eo sole modice. Exit et e cauliculo succus lacteus, qui ita quum induruit, dentium dolori medetur. Semen⁴ ac radix, quum imaduere musto, conteruntur, ma-

λῆς. Quin et lethargicorum capiti *de-raso* illinitur. Plin. Val. lib. IV, cap. 28: *Alunt et lethargos excitari, si pedes eorum simul tritis sinapi et fico arida perfricentur.* HARD.

Veteres. Et hic quoque ficos admisceri vult Dioscor. loc. cit. *Μεγένη δὲ σύκοις, καὶ ἐπιτεθὲν ἄχρι φοινίξεως, ἀρμόζει ἰσχυιάδας, σπληνίας, καὶ καθόλου εἰς πᾶν χρόνιον ἀλγῆμα.* Plinius quoque tacite ficum subintelligit hic adhibendam: quum proxime sequatur. *At in magna duritia, sine fico.* MSS. omnes paulo post *ustio*, non, ut editi, *urigo* exhibent. H.

Ex alto. Quum ex alto in summam cutem evocare humores animus est, translato scilicet in extimam pariem morbo interius latente: *Οπου μετάγειν τι ἐκ τοῦ βλάθους εἰς τὴν ἐπιφάνειαν βουλόμεθα, τῷ τῆς ἑτεροπαθείας λόγῳ.* Dioscor. lib. II, c. 484. Hanc curationem medici sinapismum vocant: cuius vis huiusmodi est, ut quemadmodum Caelius Aurelianus loquitur II, 4, *corpus valeat papulare*

laccendo, hoc est, pustulas facere. HARD.

Per duplices pannos. Supra vel per duplicatum pannum. H.

Utuntur ad alopecias. Diosc. loc. c. HARD.

Phthiriasis. Q. Seren. cap. vi de phthiriasi arcenda pag. 128: *Sacpius ergo deest mordax haurire sinapi.* H.

Lithanicos. Ita libri omnes. Alii *testanicos*: ego *lichenas* malim. H.

Inungunt. Dioscorid. lib. II, cap. 484. H.

Succusque. E semine, radice, cauliculo. De succo eo, qui debet in fictili a sole calescere, Dioscor. loco citato. H.

Exit. Plin. Val. ad verbum lib. IV, cap. 28: *Est et alius succus qui caule colligitur: hic quum expressus fuerit, lacteam facit guttam, utilem dentibus, si in dolore illiniatur.* H.

Semen. Plin. Valer. loc. cit. totidem verbis. H.

nusque plenae mensura sorbentur ad firmandas fauces, stomachum, oculos, caput, sensusque omnes: mulierum etiam lassitudines, saluberrimae genere medicinae. Calculos quoque discutit potum in aceto. Illinitur et livoribus suggillatisque cum melle et adipe anserino, aut cera Cypria. Fit et oleum ex eo semine madefacto in oleo expressoque, quo utuntur ad nervorum rigores, lumborumque et coxendicium perfriktiones.

LXXXVIII. Sinapis naturam effectusque eosdem habere traditur adarca, inter silvas tacta, in cortice calamorum sub ipsa coma nascente.

LXXXIX. Marrubium plerique inter primas herbas commendavere, quod Graeci prasion vocant, alii linostrophon, nonnulli philopaeda, aut philochares, notius quam ut indicandum sit. Huius folia semenque contrita prosunt contra serpentes, pectorum et lateris dolores, tussim veterem: et iis qui sanguinem re-

Saluberrimae. Sic MSS. omnes. H. — *Saluberrimae.* Gronov. et al. ante Hard. *saluberrimo.* En. P.

Illinitur. Iisdem verbis Plin. Val. lib. III, cap. 47. H.

Fit et oleum ex eo semine, etc. Plin. Valer. ad verbum lib. IV, cap. 28. Haan.

LXXXVIII. *Adarca.* Hoc est, lib. XVI, quo silvestrium arborum naturae pertractantur, obiter indicata ibi, cap. 66, in arundinum tractatione, circa quas adarca nascitur. H.

LXXXIX. *Marrubium.* Diosc. in Noth. p. 457: Πράσιον, οἱ δὲ εὐπράσιον, οἱ δὲ φιλοχαρίς... Πομπαιοι μάρφασιον. Nostis, du marrube. H.

Contra serpentes. Et sane in theriaeae compositionem adsciscitur marrubium virens, ab Andromacho apud

Galenum, de Ther. ad Pison. lib. I, cap. 7, p. 939. H.

Lateris. Sic Dioscor. lib. III, cap. 449. Apul. cap. XLV, tit. 4, ad tussim gravem: *Herbam marrubium decoques ex aqua, et dabis bibere eis qui graviter tussunt: mire sanat.* Et Q. Seren. cap. XXXV. Praeivit omnibus Cels. lib. IV, cap. 4, qui ad tussim veterem jubet porri vel marrubii succum assumi. Haan.

Et iis. Plinius Valer. lib. I, cap. 64, ad exserentionem cruentam, etc. *Marrubii quoque scopae cum pane* (ex Plinio nostro scribe cum panico) decoquantur: acque ex aqua bibuntur. Marc. Emp. cap. XVI: *Marrubii viridis fasciculum, et ambrosias fasciculum... postea decoque ad crassitudinem mellis: ex eo uteris ieiunus... ad san-*

iecerint, eximie utile, scopis eius cum panico aqua decoctis, ut asperitas succi mitigetur. Imponitur stru-
mis cum adipe. Sunt qui viridis semen quantum duo-
bus digitis capiant, cum farris pugillo decoctum,
addito exiguo olei et salis, sorbere ieiunos ad tussim
iubeant. Alii nihil comparant in eadem causa marru-
bii et feniculi succis ad sextarios ternos expressis,
decoctisque ad sextarios duos, tum addito mellis sex-
tario, rursus decocta ad sextarios duos, si cochlearii
mensura in die sorbeatur in aquae cyatho. Et virilium
vitiis tusum cum melle mire prodest. Lichenas purgat
ex aceto. Ruptis, convulsis, spasticis nervis salutare.
Potum alvum solvit cum sale et aceto: item menstrua
et secundas mulierum. Arida farina cum melle ad tus-
sim siccam efficacissima est: item ad gangraenas, et

*guinis reiectionem sedandam, et sto-
machum confirmandum. H.*

Qui sanguinem reiecerint. Tabidis.
Diosc. Dal. — *Alii, qui sanguinem
reiciunt. Ed. P.*

*Scopis eius cum panico. Consentit
cum Dal. H.*

Imponitur. Marcell. Empiric. c. xv.
Apul. cap. xlv. tit. 8, *ad omnem du-
ritiam*: s. Herba marrubium tusa cum
axungia, et inposita, nire sanat. s.
HARR.

Alii. Ita fere Marc. Empiric. cap.
xvi. H.

*Et virilium vitiis, etc. Folia cum
melle illita, sordida hucera purgant,
nomas astant. Dioscor. Dal. — Et
virilium. Huculceribus sordidis genita-
lium, Diosc. lib. III, c. 119. H.*

Spontieis. Contractis, ac rigentibus.
Apuleius cap. xlv. lit. 9: *Si quis ab
opere laesus incidere in languorem et
nervorum habuerit dolorem et spa-*
smum: herbae marrubii succo cum oleo

*rosaceo permixto perunges eum: sine
mora sanabitur. H.*

*Item menstrua. Diosc. loc. cit. et
Q. Seren. cap. xxxv, p. 148, ex ed.
Pithoei. H.*

Arida. Diosc. loc. cit. H.

Ad tussim siccam efficacissima est.
Ob humoris crassitiem. Dal.

Gangraenas et pterygia. Cels. lib.
VI, c. 19: *In digitis recedere ab un-*
gue cavuncula cum magno dolore con-
venit: πτερίγιον Graeci appellant.
Sunt ab his diversa πτερίγια τὰ ἐν
ὀφθαλμοῖς unguis in oculis orientes:
de quibus idem Cels. lib. VII, c. 7:
Unguis vero, quod πτερίγιον Graeci
vocant, est membrana nervosa, oriens
ab angulo, quae nunquam ad pu-
pillam quoque pervenit, eique officit.
Saepius a narium, interdum etiam a
temporum parte nascitur, etc. De prio-
re πτερίγιον genere, τοῦ ἐν ὀφθαλ-
μοῖς hic locus accipiendus est. Conci-

pterygia. Succus vero auriculis, et naribus, et morbo regio, minuendaeque bili cum melle prodest. Item contra venena inter pauca potens. Ipsa herba stomachum et excreationes pectoris purgat, cum iride et melle. Vrinam ciet: cavenda tamen exulceratae vesicae, et renum vitiis. Dicitur succus et claritatem oculorum adiuvere. Castor marrubii duo genera tradit: nigrum, et quod magis probat, candidum. In ovum inane succum addit is, ipsum quum infundit melle aequis portionibus, tepefactum; vomicas rum-

nit Plinio Dioscor. lib. III, cap. 119. HARR.

Succus. Dioscorid. loc. cit. Galen. quoque de Fac. simpl. med. I. VIII, p. 224. H.

Morbo regio. Naribus morbum re-
gum purgat. Diosc. DAL.

Item contra venena. Contra acor-
nia, Nicander in Alex. p. 130; Dio-
scor. Eup. lib. II, cap. 437, p. 420.
Apul. cap. XLV, tit. 4, contra vene-
num, si quis sumpsit. a Herbæ mar-
rubii succum dabis ex vino vetere,
etc. » H.

Ipsa. Apuleium adi c. XLV, tit. 2,
ad stomachi dolorem: a Herbæ mar-
rubii succus potus, etc. » Præsa lege-
batur, pectoris purgat. Cum iride et
melle urinam ciet. Vitiosam hanc in-
terpunctionem esse Dioscorides ad-
monuit, cuius hæc verba lib. III,
cap. 119, de marrubio agentis: *Ανά-
γει και πάχος ἐκ θύρακος, ἱράδος ξη-
ρᾶς μυγίστης.* Crassam quoque pitui-
tam pectore contentam, admixta iride
sicca, exsoreatione purgat. H.

Cavenda. Diosc. lib. III, cap. 119:
Κύσσαι μὲν τοι και νευροῖς ἀντιῶ. H.

Dicitur. Cum vino et melle inun-
ctus. Diosc. loc. cit. et Galen. de Fac.
simpl. med. lib. VIII, pag. 224. Oleo

quoque in quo marrubii folia ma-
duerint. Theod. Prisc. lib. I, cap. 10,
de oculorum causis. H.

Castor. Hoc etiam Dioscorid. loc.
cit. hoc et Theophrast. Hist. lib. VI,
c. 2, hoc alii faciunt. *Ἠράσιον* caodi-
cans a Diosc. describitur lib. III, cap.
119. *Μάραν πράσιον*, quod nigrum
est Castoria marrubium, *βαλλώτα*
etiam græce dicebatur: de qua Dio-
scor. idem lib. cit. cap. 117: *βαλλώ-
τα, οἱ δὲ μέλαν πράσιον καλοῦσι.* Ni-
gri marrubii formam ac vires perse-
quitur uberius paulo Plin. lib. XXVII,
cap. 30. Huius iconem Dodonæus ex-
hibet pag. 90. Candidi Matth. in Dio-
scor. lib. III, p. 828. Vtrumque in
Horto Regio vidimus. H.

In ovum. Marcell. Empir. hoc me-
dicamentum ita digerit c. xvn: *Ὀνιον
incoctum in calycem defunditur, et
testa eius succo marrubii inpletur, et
in ipsum calycem defunditur, et mel-
lis optimi desumpti tantundem: om-
nia hæc in se permiscuntur, ac tepe-
facta hauriuntur: miro modo vomicas
rumpunt, et ad sanitatem laborantem
stomachum perducunt.* H.

Vomicas rumpere. Internus absces-
sus. DAL.

pere, purgare, persanare promittens: illitis etiam vulneribus a cane factis tuso cum axungia veteri.

XC. Serpyllum a serpendo putant dictum: quod in silvestri evenit, in petris maxime. Sativum non serpit, sed ad palmae altitudinem increscit. Pinguis voluntarium, et candidioribus foliis ramisque, adversus serpentes efficax, maxime cenchrin, et scolopendras terrestres ac marinas, et scorpiones, decoctis ex vino ramis foliisque. Fugat et odore omnes, si uratur. Et contra marinorum venena praecipue valet. Capit

Illitis etiam vulneribus. Ad verbum haec Plin. Valer. lib. III, cap. 51. II.

XC. *Serpyllum.* Ei graeco ἑρπύλλος ἀπὸ τοῦ ἑρπεῖν, inquit Dioscor. lib. III, cap. 46, quoniam radicator, quarumque sui parte terram attingit. HARR.

A serpendo putat dictum. A serpendo putant dictum, quod in sativo evenit in petris maxime (a maceris demissum prolixius crescit): silvestre ac voluntarium non serpit, sed ad palmi altitudinem increscit. Sativum origano simile foliis ramisque, sed candidioribus. Diosc. DAL.

Quod in silvestri evenit. Est illud serpyllum vulgare repens, quod a Clusio pingitur Hist. rarior. Plaut. lib. III, pag. 359, visum a nobis in Horto Regio. H.

Sativum. Vt Theophrast. Hist. lib. VI, cap. 7, sic etiam Plinii sativum serpyllum, sive hortense, non aliud est quam silvestre Dioscoridis in hortis satum, nisi ante nos Matthioli, etsi paulo obscurius animadvertit in Dioscoride lib. III, p. 725. Vt intelligas temere Dalecampium censoriam animadversionem hoc loco in Plinium distinxisse, perinde ac si sativi sil-

vestrisque serpylli formam imprudenter misceuerit. H.

Sed ad palmae altitudinem increscit. Parvi: nimirum ad quatuor digitorum, sive trium pollicum altitudinem. DAL. — *Sed ad palmae.* Ita recte Colheri. 2, non *palmi*, ut editi: vel *palaum*, ut alii MSS. II.

Pinguis. Illud ipsura, quod in hortis seritur, quum sponte provenit: quamobrem silvestre, ut diximus, a Diosc. appellatur. II.

Adversus. Dioscorid. lib. III, cap. 46: Καὶ πρὸς ἑρπετὰ πινόμενος τε καὶ καταπλάσσειναι. H.

Maxime cenchrin. Genus id serpentis est, quod et κρυχρίδιον Diosc. in Ther. nominat, c. 22. Pluribus hanc maculis variatam tingere alvum Lucanus docet lib. IX, vs. 713, quae quoniam milii seminibus similes sunt, quas fruges Graeci κίχρεν vocant, nomen hoc serpenti fecerunt. H.

Fugat. Plin. Val. IV, 38. II.

Et contra. Leporis marioi, dracocis, pastinacae. DAL.

Capitis. Dioscorid. III, 46. Plin. Val. loco cit. et Apuleius, cap. XLIX, tit. 4, ambo iisdem verbis. Scribon. Larg. Composit. med. 4, ad capitis dolorem. H.

doloribus decoctum in aceto illinitur temporibus ac fronti cum rosaceo. Item phreneticis, lethargicis: contra tormina, et urinae difficultates, anginas, vomitiones, drachmis quatuor datur. Ex aqua bibitur et ad iocinerum desideria. Folia obolis quatuor dantur ad lienem ex aceto. Ad cruentas excreationes teritur in cyathis duobus acetis et mellis.

XCI. *Sisymbrium silvestre* a quibusdam *thymbraeum* appellatum, pedali non amplius altitudine. Quod in riguis nascitur, simile nasturtio est. Vtrumque efficax adversus aculeata animalia, ut crabrones, et similia. Quod in sicco ortum, odoratum est, et inseritur co-

Illinitur temporibus. Καταβρίχεται Dioscor. affunditur. DAL.

Item. Dioscor. l. cit. H.

Contra. Dioscor. et Plin. Val. II. cc. Marcell. Emp. cap. xxvii: *Serpyllum ad pondus victoriatum argentei tritum bene valenti ex vino, febriculentis ex aqua potui datum, omnes ventris dolores sedat.*

Ad. Ad ea omnia, quae iecur daiderat, quae opus habet. Sic oris desideria dicit idem, XXII, 50. Thoracis praecordiorumque desideria, XXVII, 109. Corporum desideria, superius, XI, 144. Ad iocineris inflammationes prodesse serpyllum scribit Diosc. loc. cit. H. — *Desideria.* Vet. ap. Dal. dolores. En. P.

Folia. Plin. Val. IV, 38. H.

Ad cruentas excreationes, etc. Dioscoridi cruentos vomitus sedat eius succus, ad drachmas quatuor potus ex aceto. DAL. — *Ad, etc.* Plin. Val. l. c. HAAD.

XCI. *Sisymbrium.* A quibusdam serpyllum silvestre appellatum, inquit Dioscorid. II, 155: Σισύμβριον, οὗ δὲ ἔρπονλλον ἄγριον καλοῦσιν. Theo-

phrastum, credo, indicat, qui Hist. VI, 7, ἔρπονλλον ἄγριον in montibus αὐτὸν συμβρώδην nasci, thymbrae similem: atque inde thymbraei appellatio sisymbrio indita. *Sisymbrium* est hortense Matthioli, in Diosc. lib. II, pag. 485. HAAD.

Quod. Hoc sisymbrium Dioscoridia alterum, II, 156: Σισύμβριον ἔρπον... ἐνυδρὸς ἐστὶ πᾶσι. Prius enim in culto solo oritur, ἐν χέρσεσι φύεται. Aquaticum a Dodonaeo pingitur, pag. 97; idem sisymbrium silvestre Matthioli in Dioscorid. II, pag. 486. *Mentha savage*, quoniam silvestris inentiae genus est. H.

Simile. Nasturtium gustu repraesentat, atque Idcirco cardaminem vocant, inquit Dioscor. II, 156: Καρδαμίνην ἡμεῖς λέγουσι, διὰ τὸ ἰσικίνηαι καρδάμην τὴν γένειον. H.

Vtrumque efficax adversus aculeata animalia. Hoc de solo priore quod in sicco nascitur, Dioscorides prodidit, qui concisae nimium brevitate studeans, multa praetermisit. H.

Quod, etc. Hortense Matthioli sisymbrium, ut diximus: quod

ronis, angustiore folio. Sedant utraque capitis dolorem: item epiphoras, ut Philinus tradit. Alii panem addunt: alii per se decoquunt in vino. Sanat et epinyctidas, cutisque vitia in facie mulierum intra quartum diem noctibus impositum, diebusque detractum. Vomitiones, singultus, tormina, stomachi dissolutiones cohibet, sive in cibo sumptum, sive succo potum. Non edendum gravidis, nisi mortuo conceptu; quippe etiam impositum eiicit. Movet urinam cum vino potum; silvestre et calculos. Quos vigilare opus sit, excitat infusum capiti cum aceto.

XCII. Lini semen cum aliis quidem in usu est: et per se mulierum cutis vitia emendat in facie. Oculorum aciem succo adiuvat. Epiphoras cum thure, et aqua, aut cum myrrha ac vino sedat: parotidas cum

quemadmodum Dioscorid. sil. l. c. foliis latioribus est, quam menta hortensis, odoratius idem, et coronis inseritur. H. — *Odoratum est Gron.* et alii. Franz. *odorum est.* Ed. P.

Angustiore. Quam quod in anguis nascitur. H.

Sedant. Hoc de solo priore rumum Dioscorid. II, 155, sed negligentius, ut opinor: Τὰ δὲ φύλλα ἐπιπλάσσεται πρὸς κεφαλὰς κατὰ τῶν προτέρων καὶ τοῦ μετώπου.

Sanat. Hoc vero de solo posteriore sive aqualico, Diosc. II, 156: Ἀποκαθαίρει δὲ καὶ φακούς, καὶ ἔρηλην κατὰ πλάσθιντα δὲ ὅλης τῆς νυκτὸς, ἰωθὲν δὲ ἀποκλυθεῖν. H.

Vomitiones, singultus, tormina, stom. dissolut. etc. Haec de priore pariter, quod in sicco oritur, Diosc. II, 155. Galen. de Fac. simpl. med. VIII, pag. 229. H.

Movet. Hoc de utroque etiam Diosc. prodit, II, p. 155, 156; Marc. item Empir. cap. xavi, et Apul. cap.

cv, tit. 1: *Ad vesicae dolorem, et stranguriam: Herbae sisymbrii contriti exceptos mucus tuncis duabus... ex vino potui dato, etc.* HAZO.

Silvestre. Illud silvestre, quod in sicco oritur, Dioscor. lib. II, cap. 155. HARD.

Quos vigilare opus sit. Somnolentos nimirum, veteranos, leihargicos. HARD.

XCII. *Et per se, etc.* Sine ulla admixtione rei cuiuscumque: quo sensu *per se* usurpatur a Scribonio Largo, Comp. ii, x, xix, xxiii, cxxxix, etiam et Comp. cviii, vomitus *per se* factus, id est, sponte. II.

Cutis. Εφῆλεις etiam, hoc est, vitia cutis in facie ab insolatione, Dioscor. II, 125. HARD.

Epiphoras cum thure. Omnem inflammationem cum aqua, melle, exiguo oleo, aut cum melle cocto. Dioscor. DAL.

Parotidas. Iisdem verbis Plin. Val. I, 43. At pro melle ἑλνίλνυμ Dio-

melle, adipe, aut cera: stomachi solutiones inspersum polentae modo: anginas in aqua et oleo decoctum, et cum aniso illitum. Torretur, ut alvum sistat; coeliacis et dysentericis imponitur ex aceto. Ad iocineris dolores estur cum uva passa: ad phthisin utilissime e semine fiunt ecliginata. Musculorum, nervorum, articulorum, cervicum duritias, cerebri membranas mitigat farina seminis, nitro, aut sale, aut cinere additis. Eadem cum fico idem concoquit ac maturat. Cum radice vero cucumeris silvestris extrahit quaecumque corpori inhaereant. Sic et fracta ossa. Serpere

scoridea adhibet, l. c. *σύν ροζῇ*. — *Solutiones*. Dal. ul paulo ante, *dis-solutiones*. Eo P.

Anginos. In MSS. ubique, uti monuimus, hoc loco *anoso* pro *aniso* scribitur. Sed anethum legerunt, Marcell. Emp. cap. xv, pag. 406: *Linī semen*, inquit, et *onethum*, cum sale, et oleo, et aceto decoctum, bene eontro foveam doloris gorgizabitur. Et pag. 408, ad foveas curandas rursum anethum adhibet. Et Plin. Val. I, 52, cui lemma inscriptum, *Anginae medicatio*: *Linī semen*, inquit, et *onethum* in oleo et aqua decoctum ad tertias, imponitur: acetum item et sol gargarizatur. Et cap. 45, de tonsillarum vitio: *Linī semen*, inquit, et anethum in olio et aqua decoctum imponitur, et octem gargarizatur. H.

Carliacis. Diosc. II, 425. H.

Ad phthisin. Plin. Val. I, p. 63. Quid sit phthisia ex Celso discas, III, 22: *Tertia est*, inquit, *longeque periculosissima species tabis, quam Graeci phthisin nominaverunt*. Oritur fere a capite: inde in pulmonem destillat: huc exulceratio accedit: ex hac febricula levis fit quae etiam quum quiescit, tamen et rtpetit. Frequens tussis

est, pus exscreatur, interdum eruentum olivum. Quidquid exsereotum est, si in ignem impositum est, noli odoris est. Educti ea quae pectori intus haerent, eo ecligmate etiam Diosc. affirmat, l. c. Et Theodor. Prisc. II, part. 2, cap. 10, de empyicis: *Ecligmate utor, quod ex lini semine frizo, eum nucleis et melle despumato conficitur*. Habb.

Cervicum. Rigorem. Marcell. Emp. cap. xviii, pag. 427: *Forina lini seminis* oddito vitro ex vino colido, in modum malagmatis temperatur, et imponitur: *cervicum* dolori statim medetur. H. — *Cervicum*. Vel. sp. Dal. *cervicis*. Eo. P.

Cerebri. Inflammata. Inde est quod ad dolore capitis puerorum lini semen tritum ex aqua commendat Marc. Emp. cap. 4, pag. 88. Et phrenelicorum, quibus *ingis insonnitas est ex meningis tensione*, succo lini seminis irrigari articulos praecipit Theodor. Prisc. II, p. 2, cap. 2. Habb.

Cum radice. Ad verbum haec Marc. Emp. cap. xxxiv, et Plin. Val. III, 49. Habb.

Quaecumque. Aculeos, spicula. Habb.

hulcus in vino decocta prohibet, eruptiones pituitae cum melle. Emendat ungues scabros cum pari modo nasturtii: testium vitia et ramices cum resina et myrrha: et gangraenas ex aqua. Stomachi dolores cum feno graeco sextariis utriusque decoctis in aqua mulsa. Intestinorum et thoracis perniciosae vitia, clystere in oleo, aut melle.

XCIII. Blitum iners videtur ac sine sapore, aut acrimonia ulla. Vnde convicium feminis apud Menandrum faciunt mariti. Stomacho inutile est. Ventrem adeo turbat, ut choleram faciat aliquibus. Dicitur tamen adversus scorpiones potum e vino prodesse, et

Sia et, etc. MSS. Reg. Colb. Ch. sic effracta. HARD.

Serpere. Plin. Val. III, 22, pariter in vino decocta. Marc. Emp. cap. iv, ex melle adposita. II.

Eruptiones. Marc. Emp. et Plin. Vall. II. cc. HARD.

Cum pari. Adiecit Dioscorid. II, 125, et parem etiam mellis mensuram. HARD.

Testium. Marc. Emp. cap. xxxiii: Farina lini seminis, cum resina et myrrha pari pondere permixta, et imposita testiculis, dolori ac tumori eorum invenit. Sic etiam Plin. Val. II, 42. Adile et Theodor. Prisc. I, 25, ad veretri dolores. HARD.

Stomachi. Plin. Valer. iisdem verbis, II, 15. II. — Mox oleo, aut melle. Gron. oleo et melle. Ed. P.

XCIII. *Blitum.* Ad verbum haec Plin. Val. IV, 9. Gallis *blottes*, ou *bettes*. Iouera apud Lobelium vide in Obs. pag. 125. In Narbonensi Gallia *turgou* vocant, inquit Ruellius II, p. 356. II.

Vnde. Plautus in Trucul. act. IV, sc. 1: *Blitea et lotu est meretrix, nisi*

quae sapit in vino ad rem summi Viles, abiectas, saturasque mulieres βλιτάδες antiqui vocabant. Suidas, βλιτάδες οἱ παλαιὸι τὰς εὐτελεῖς γυναῖκας ἔλεγον. Quod nomen adhuc in nostrum vulgus manavit, neordes ignavosque homines beliteros graeca imitatione nominans, inquit Ruellius I, p. 75. Festus: *Blitum*, genus oleris a saporis stupore appellatum esse e graeco putatur, quod ab his βλάξ dicitur stupidus. At Graecis quoque βλίτον est. Hesych. βλίτον, λαχάνου εἶδος. Schol. Arist. βλίτον μοῖρον εἶναι δοκίμ. λαχάνον. *Blitum* videtur esse olus insipidum. II.

Stomacho. Tamen bonam alvum facere Dioscorid. vere dixit, II, 143. HARD.

Ventrem adeo turbat. Theophrastus comicus apud Athen. XIV, πᾶσαι κυεῖσσαν, μαιράκιον, καὶ τοῖς βλίτοις διαχρῆ τὸ λοιπὸν, κατέλεον σκληρὰν ἔχουσ, τὰ πετραῖα τῶν ἰχθυῶν ἀπέσθιν. Victorius lib. III, cap. 13, Dan. — *Ventrem* Haec totidem verbis Plin. Val. IV. 9. II.

Dicitur. Plin. Val. I. c. II.

clavis pedum illini: item lienibus, et temporum dolori, ex oleo. Hippocrates menstrua sisti eo cibo putat.

XCIV. (XXIII.) Meum in Italia non nisi a medicis seritur, et iis admodum paucis. Duo genera eius. Nobilius Athamanticum vocant, illi tamquam ab Athamante inventum, hi quoniam laudatissimum in Athamante reperiatur; foliis aniso simile, et caule aliquando bicubitali, radicibus multis et obnigris, quibusdam altissimis: minus rufum, quam illud alterum. Ciet

Temporum. Sic Apollonius apud Galen. κατά τόν, I, p. 368: Ελκτον τρέφας σύν ελαίῳ διαιτῇ, χρῶ.

Hippocrates. Ita libri omnes, et Plinius quoque Val. IV, 9: *Hippocrate*, inquit, *praecepiente ad sistenda omnia menstrua feminarum in cibo dandum.* Hippocrates sane de Dieta lib. II, cap. 26: Ελκτον θερμὸν, οὐ διαχωρητικόν. *Blitum calidum est, non movens alvum.* H.

XCIV. *Meum.* Gron. et al. ante Hard. meu. h. n. P. — Diosc. I, 3: Μῆλον τὸ καλούμενον Ἀθαμαντικόν, γεννᾶται πλείστον ἐν Μακεδονίᾳ καὶ Ἰσπανίᾳ. Galeno de Antid. I, 7, pag. 878: Μῆλον Ἀθαμαντικόν. Vidimus in horto Regio, quale depingitur a Dodoneo pag. 320. Meum in Italia reperiri, et in Calabria quidem ab incolis *Imperatrice* appellari, in montibus Nursinis *apicura*, alibi aliter, scribit Anguillara lib. de Simpl. part. I, pag. 20; etiam et in Gallia obvium. Describitur a Charasio in Pharm. p. 434. Nostris officinis, inquit, Ruelius II, p. 284, anethum silvestre hodie vocatur, quod anethum plane videatur imitari foliis, et umbella, et caule: unde quidam herbarii tortuosum anethum appellavere. H.

Duo genera eius. Macedonicum scilicet et Hispanicum. Non quidem ea duo diversa genera sunt: caeterum iis in locis plurimum gignitur. Dal.

In Athamante reperiatur. Monte Phtiotidia Thessaliae, supra lib. IV, cap. 8 Dal.

Aniso. Et hic rursum in MSS. omnibus Reg. Colb. etc. ut proxime ante monuimus, *aniso* legitur. Verum hand dubie *anetho* legendum, res ipsa et similitudo mei anethique foliorum admonet. Adde Diosc. I, 3: Μῆλον... ὅμοιον καυλῷ καὶ τοῖς φύλλοις ἀνέθῳ παχύτερον δὲ τοῦ ἀνέθου. Habet eadem quoque interpretis Oribasii lib. XI, cap. 206. H. — Vet. ap. Dal. *anetho.* Ed. P.

Bicubitali. Sic Dioscor. I, 3, Δίπνηχόν ποτὶ ἀναβαίνον. Sic Oribasii interpretis lib. XI, c. 206. Sic rerum ipsa natura postulare videtur. Tamen MSS. omnes Reg. Colb. Ch. *bipedali* H.

Et obnigris. In MSS. Reg. Colb. etc. *obolis*, *nigris*. Forte *oblongis*, *nigris*. Dioscor. μικραῖτι. Oribasii interpretis, *longis*. H.

Quam illud alterum. Quam Athamanticum. H.

Ciet. Dioscor. I, c. Galen. de Fac. simpl. med. VII, p. 209. H.

urinam in aqua potum, radice trita vel decocta. Inflationes stomachi mire discutit: item tormina, et vesicae vitia; vulvarumque articulis cum melle, infantibus cum apio illitum imo ventri urinas movet.

XCV. Feniculum nobilitavere serpentes gustatu, ut diximus, senectam exuendo, oculorumque aciem succo eius reficiendo: unde intellectum est, hominum quoque caliginem praecipue eo levare. Colligitur hic caule turgescente. In sole siccatur, inungiturque ex melle. Vbiq̃ue hoc est. Laudatissimus in Iberia e lacrymis fit, et ex semine recenti. Fit etiam et e radicibus, prima germinatione incisis.

XCVI. Est et in hoc genere silvestre, quod alii hippomarathron, alii myrsineum vocant, foliis maio-

Radice trita vel decocta. Citra coctionem. Dioscor. DAL.

Inflationes. Dioscorid. l. c. Galenus quoque l. c. sed hanc exceptionem iste adiecit, quod simul caput laedat: si tamen largius bibatur, inquit Dioscorid. H.

Vesicae vitia. Fartae ac praecclusae. Diosc. DAL.

Vulvarumque articulis. Subintellige ex sequentibus, illitum urinas movet. H.

Infantibus. Dioscor. I, 3, apium praetermisit. H.

XCV. *Feniculum.* Haec iisdem verbis Plin. Val. IV, 24. H.

Vt diximus. Lib. VIII, 41. Habet et istud Diosc. III, 81. H.

Vnde intellectum est, etc. Nicander in Theriacis: ...μαράθρου εὐήχτος ἔρπηξ βοσκηθεὶς ὠκύν τε καὶ αὐγήεντα τιήσι. DAL. — *Vnde int.* Plin. Val. l. c. Q. Seren. cap. xiv, p. 433: Si tenebras oculis obducit pigra senectus, Expressae marathro guttae cum melle liquenti Detergere malum pote-

runt: vel vulturis atri Fella, chelidoniae fuerint quae gramina mixta. Adde Galen. de Facult. simpl. med. lib. VII, p. 206. H.

Caule. Quod fit, quum primo germinat, κατὰ τὴν πρώτην ἐκβλάστησιν, inquit Dioscor. III, 81. H. — *Caule.* Non solum scapo colligitur, sed etiam foliis ramulisque, ut et recenti semine et radicibus Dioscorid. DAL.

Laudatissimus. Dioscorid. l. c. H. — Vet. apud Dalec. *laudatissimus* tamen, etc. Ed. P.

In Iberia. In Iberia caulem medium, dum floret, demetunt, et igni admovent. Calfactus is succum lacteum (ὀπὸν) exsudat gummi similem, altero succo efficaciorum ad oxyderrica et ocularia medicamenta. Dioscor. DAL.

E lacrymis, etc. Gummoso liquore, quem, igne admoto, caulis veluti lacrymatur. DAL.

Fit etiam et. Dioscor. l. c. H. — Gron. τὸ et omittit. Ed. P.

XCVI. *Alii.* Mallem trajecta litte-

ribus, gustu acriore, procerius, brachiali crassitudine, radice candida. Nascitur in calidis, sed saxosis. Dio-
cles et aliud hippomarathri genus tradit, longo et
angusto folio, semine coriandri. Medicinae in sativo,
ad scorpionum ictus et serpentium, semine in vino
poto. Succus et auribus instillatur, vermiculosque in
his necat. Ipsum condimentis prope omnibus inseri-
tur: oxyporis etiam aptissime. Quin et panis crustis
subditur. Semen stomachum dissolutum adstringit,
vel in febribus sumptum. Nauseam ex aqua tritum
2 sedat. Pulmonibus et iocineribus laudatissimum. Ven-
trem sistit, quum modice sumitur, urinam exciet,
et tormina mitigat decoctum, lactisque defectu potum

rula *smyrnium* legi. Nam Anacreon in lib. Rei herbariae: seu *περί ἁγρο-
τομικῆς, σμυρνίου* vocari scribit, teste Nicandri Schol. Ther. pag. 28. Smyrnum porro dici potuit, quod, uti de altero smyrnio Plinius refert XIX, 62, myrrham radice resipit. Vidimus in Iusto Regio quale describitur a Lobelio in Advv. pag. 347. H.

Diocles. Haec Dioscorid. III, 82, totidem verbis, tacito modo Dioclis nomine; Galen. item de Fac. Simpl. med. VII, p. 206. Sed id feniculi genus a nemine adhuc cognitum ait Matthiol. in Dioscor. III, pag. 377. HARD.

Medicinae. Iisdem verbis haec Plin. Val. IV, 24, quae de feniculo scilicet accipienda sunt. H.

Succus. Plin. Val. I. c. II.

Quin et panis crustis subditur. Nempe ut ammi, melanthium et anisum. DAL.

Stomach. dissolutum adstringit. Stomachi fervorem exstinguit. DAL. — *Semen.* Iisdem haec iterum verbis

Plin. Val. I. c. Q. Seren. cap. XIX, de digestionem et stomacho medendo pag. 436. H.

Nauseam. Plin. Val. I. c. haes vires semini pariter Diosc. III, 82, foliorum decocto attribuit. H.

Pulmonibus et iocineribus. Plin. Val. I. c. II.

Ventrem sistit. Hippomarathron. scil. radice aut semine poto. Diosc. DAL. — *Ventrem.* Plin. Val. quoque I. c. II.

Urinam. Dioscor. III, 81. Apul. cap. CXXIV: *Urinam movet cibo datum, lac provocat*, etc. Galenus item de Fac. simpl. med. VII, p. 206. H. — *Exciet.* Vet. apud Dalec. excitat. Ed. P.

Lactisque. Id vero de hippomara-
thro Dioscor. III, 82. De marathro sa-
tivo, seu feniculo, Apul. I. c. et Ga-
len. de Fac. simpl. med. VII, pag. 226. Et de semine quidem feniculi, Plin. Val. IV, 24, cum Hippocr. de nat. Mnl. text. 83, p. 405, qui parem hippomarathro quoque vinum ac do-
tem asserit. H.

mammæ replet. Radix cum ptisana sumpta renes purgat, sive decocto succo, sive semine sumpto. Prodest et hydropicis radix ex vino cocta: item convulsis. Illinuntur folia tumoribus ardentibus ex aceto: calculos vesicæ pellunt. Genituræ abundantiam quoque modo haustum facit. Verendis amicissimum, sive ad fovendum radice cum vino cocta, sive contrita in oleo illitum. Multi tumoribus et suggillatis cum cera illinunt. Et radice in succo vel cum melle contra canis morsum utuntur, et contra multipedam ex vino. Hippomarathon ad omnia vehementius. Calculos præcipue pellit: prodest vesicæ cum vino leni, et feminarum menstruis haerentibus. Efficacius in eo semen, quam radix: modus in utroque, quod duobus digitis tritum additur in potionem. Petrichus, qui Ophiaca scripsit, et Micton, qui rhizotomumena, adversus serpentes nihil hippomarathro efficacius putaverit. Sane et Nicander non in novissimis posuit.

Mammæ replet. Si salivi coma, vel semen cum ptisana sumatur, aut si hippomarathi foliorum decoctum hauriatur. Diosc. Dal.

Radix. Plin. Val. IV, 24, et II, 37: Radix feniculi cum ptisana decocta, et in cibo data, renum densitates relaxat: et eiusdem radicis succus ad cyathos duos in vino potui datus mirabiliter vitia sanat. H.

Renes purgat. Renum doloribus prodest. Dal.

Prodest et hydropicis. Plin. Val. IV, 24. H.

Illinuntur. Plin. Val. I. c. Tumores, et quæ ictu vel repentina indignatione commota sunt, folia ex aceto trita dissolvunt. H.

Ardentibus ex aceto. Ex incendio factis, vel carbunculis. Dal.

PLIN. N. H. TOM. VI

Calculos vesicæ pellunt. De hippomarathro id Diosc. Dal.

Verendus amicissimum. Tumeotibus videlicet, h ulceratis, pruriginosis. Dal.

Et. Plin. Val. I. c. hoc ipsum refert de semine; de radice Diosc. II, 81. H. — Radice in succo. Vet. ap. Dal. radicis succo. Eo. P.

Calculos. Diosc. II, 82; Galenus I. c. II.

Vesicæ cum vino leni. Diosc. I. c. Σπαργουρίξ ἰατρῶν. H.

Micton. In MSS. Reg. Colbert. et Chiffi. Myeconi: male. Vide auctorum Indicem. Mictoni interim Diosc. suffragatur I. c. H. — Gronov. et al. Miction, et paulo ante, Petridius. Eo. P.

Sane. Nunc legitur in Ther. p. 43,

Rr

XCVII. Cannabis in silvis primum nata est, nigrior foliis, et asperior. Semen eius extinguere genituram virorum dicitur. Succus ex eo vermiculos aurium, et quodcumque animal intraverit, eiicit, sed cum dolore capitis: tantaque vis ei est, ut aquae infusa, coagulare eam dicatur. Et ideo iumentorum alvo succurrit pota in aqua. Radix contractos articulos emollit in aqua cocta: item podagras, et similes impetus. Ambustis cruda illinitur, sed saepius mutatur priusquam arescat.

XCVIII. Ferula semen anetho simile habet. Quae ab uno caule dividitur in cacumine, femina putatur. Caules eduntur decocti, commendanturque musto ac inelle, stomacho utiles. Sin plures sumpti, capitis dolorem faciunt. Radix denarii pondere in vini cyathis

adversus serpentes: Ηἱ καὶ ἰππίου μαρμαρίου πολυαυξίς ῥίζαν. *Aut magnas grandis radices hippomarathri.* HARD.

XCVII. Cannabis. Diosc. III, 166: Κάνναβις ἄγρια... τὰ φύλλα ἔχει ἑμοικὲς τῇ ἡμέρῳ, τραχύτερα δὲ καὶ μιλάντερα. H. — Nigrior, etc. Gron. nigriore folio et asperiore. Ed. V.

Semen. Diosc. III, 165, de sativa cannabi: Galenus quoque de Fac. simpl. med. VII, p. 484. H.

Succus. Ex recenti semine, inquit Diosc. et post eum Galen. H. cc. sunt qui succum expriment, ad aurium dolores, ex obstructione, ut mihi quidem videtur, ὥς ἐμοὶ δοκεῖ, natos accommodatum maxime. Al Plin. Valer. I, 40, et Marc. Emp. cap. lxxvi, lxxx, hunc Plinii locum summa fide transcribunt, et suo defendunt calculo. H.

Tantaque vis ei est. Quum Plin. legisset cannabis silvestris virgas esse

althææ similes, oscitanter et inco-
gitanter cannabi tribuit, quod al-
thææ proprium est, ut aquam spis-
set, quod antea traditum est, c. 24.
DAL. — Tantaque. Quam ipse vim
experimento non didicit, timide pro-
fert, nec audent asseverare. Cautè id
quidem. H.

Et ideo ium. alvo. Alvum sistit iu-
mentorum, quum est concitior:
quoniam vim spissandi habet, et
desiccandi. H.

Radix. Diosc. III, 166. H.

Similes. Επιγορᾶς, inflammationes
et tumores. H.

Ambustis cruda illinitur. Inflam-
mationes mulcet illita, et tumores
discutit. Diosc. DAL.

XCVIII. Caules. Vide quæ dicta
sunt, XIX, 56. H.

Sin. Sic pariter Dioscorid. lib. III,
c. 94. H.

Radix. Q. Serenus c. de serpen-
tium moribus: *Aut ferulae radix po-*

duobus, bibitur adversus serpentes: et ipsa radix imponitur: sic et torminibus medetur: ex oleo autem et aceto, contra sudores immodicos, vel in febribus proficit. Succus ferulae alvum solvit fabae magnitudine devoratus. E viridi medulla vulvis utilis, et ad omnia ea vitia. Ad sanguinem sistendum decem grana seminis bibuntur, in vino trita, vel medulla. Sunt qui comitialibus morbis dandum putant luna quarta, sexta, septima, ligulae mensura. Natura ferularum muraenis infestissima est: tactae siquidem ea moriun-

tatur in imbre Iyaei. Diosc. loc. cit. non radicem adversus serpentes, sed medullam commendat. Nicand. quoque in Ther. p. 43. H.

Sic. Hoc de poto semine ait Diosc. loc. cit. H.

Ex oleo autem et aceto. Sudores ciet, cum oleo peruncto corpore. Dioscorid. Dalec. — Ex, etc. Plin. Val. III, 9: Radix item ferulae ex oleo et aceto perunctione sudorem mimit. H.

Succus. Sistere congruentius forsitan diceret: nam coeliaci medullam epotam prodesse scribit Diosc. loc. cit. nisi succus expressus e ferula, medullaeque ipsa, dispares habent facultates. H.

E viridi ferula ramusculus, etc. (sic olim). Barbarus, E viridi ferula musculus subicit, tamquam ex Diosc. apud quem est ἐντεριώνη: insuper esse codices notat, in quibus medulla scribatur, non musculus, neque ramusculus. Vere ille quidem utrumque: quamvis Diosc. alium effectum ei medullae tribuat, quam hic Plin. Verba I: III, 9: Τοῦτου χλωροῦ ὄντος ἐντεριώνη πινομένη αἰμορροϊκῶς καὶ καλαϊκῶς ὠφελῇ. At Plinii in

membranis, Chiffetianus: Et viride medulla vultus utile est. Quatuor nostri, ut fere ex illo notant: E viridi medulla vultui utile est, et ad omnia eius vitia. Vossianus antiquior: E viridi medulla vultus utile est ad omnia ea vitia. Scribendum censeo: E viridi medulla vulvis utilis est ad omnia earum vitia. Nisi etiam utile malis retinere, ut Triste lupus stabulis. Gron. — E viridi. Libri hactenus editi: Et viridi ferula ramusculus utilis est ad omnia ea vitia. Reg. 4, 2, Colb. 4, 2: Et viride medulla vultui utile est ad omnia ea vitia. In Ch. vultus: unde nos (post Gronovium tamen) satis feliciter, ut remur, vulvis effinximus. Vocibus deinde istis, omnia ea vitia, quae MSS. omnes editique spirante consensu exhibent, ante dicta morborum genera signari intelligimus. H.

Ad sanguinem sistendum. Haemoptoicis medullam epotam prodesse scribit Diosc. III, 91. Golenus similiter de Fac. simpl. med. VIII, pag. 213. H.

Ligulae. MSS. Reg. Colb. Ch. ligulae. Sed utrum vis dixeris, nihil interest. H.

tur. Castor radicis succum et oculorum claritati conferre multum putavit.

XCIX. Et de carduorum satu inter hortensia diximus: quapropter et medicinam ex iis non differamus. Silvestrium genera sunt duo, unum fruticosius a terra statim: alterum unicaule crassius. Virique folia pauca, spinosa, muricatis cacuminibus. Sed alter florem purpureum mittit inter medios aculeos, celeriter canescentem, et abeuntem cum aura: scolymon Graeci vocant. Hic antequam floreat contusus atque expressus, illito succo alopecias replet. Radix cuiuscumque ex aqua decocta potoribus sitim facere narratur. Stomachum corroborat: et vulvis (si credimus) etiam conferre aliquid traditur, ut mares gignantur. Ita enim Chaereas Atheniensis scripsit, et Glaucias, qui circa carduos diligentissimus videtur. Mastiche cardui odorem commendat oris.

XCIX. *Et de carduorum.* Lib. XIX, cap. 43, II.

Num. Scolymos est Theophrasti, de quo XXII, 43. Eryngium item luteum Monapeliensium, visum a nobis in horto Regio, quale a Lobelio delineatur in Obs. p. 478. H.

Alterum. Cinarahæc hortensis aculeata, Dioscoridis *σκόλυμος* III, 46. Forte Theophrasti *κάρτος* VI, 4, *Γαρίχαινα*. Adstipulatur etiam Anguillara part. 8, p. 136. H.

Celeriter canescentem. Marcocore candicantem, ubi id *γάρτα*, *γάρταμος*, et *γάρταρα* Graeci, ul pappos Latini vocant. Conf. Rhodig. lib. VI, c. 7. DAL.

Hic. Plin. Valer. IV, 46, et Marc. Emp. c. VI, iisdem verbis: *Herbam cardui agrestis in mortario usque ad levitatem terito: succoque eius expresso locum alopeciae novem diebus obli-*

nito: sed bis per dies singulos perunctione renovata. H.

Potoribus. Plin. Val. IV, 46, de carduo: *Radix ex aqua cocta, cupiditatem bibendi potoribus subministrat.* Columella lib. de cultu florum, qui decimus operis est, p. 353: *Hispidam ponatur cinara, quæ dulcis Iaccho Potanti veniat, nec Phœbo grata canenti.* H.

Stomachum corroborat. Si non avidius sumatur, inquit Plin. Val. IV, 46. H.

Et vulvis. Transcripsit et istud Plin. Val. loc. cit. ubi Glauciam pariter laudat auctorem. H.

Vt mares gignantur. Medicorum vulgus chamaeleontæ, id est, silvestris cardui florem, ad conceptus efficacissimum esse putat. DAL.

Mastiche. Mastiche cardui, tenuior ille est, et quodam modo lacteus inc-

C. (xxiv.) Sed discessuri ab hortensiis, unam compositionem ex his clarissimam subtexemus, adversus venenata animalia, incisam lapide versibus in limine aedis Aesculapii. Serpylli duum denariorum pondus: opopanacis, et mei, tantumdem singulorum, trifolii pondus denarii: anisi, et feniculi seminis, et ammii, et apii, denariorum senam singulis generibus, ervi farinae duodecim. Haec tusa cribrataque vino quam possit excellenti, digeruntur in pastillos, victoriati pondere. Ex his singuli dantur ex vini mixti cyathis ternis. Hac theriaca magnus Antiochus rex adversus omnia venena usus traditur.

cus, quem elnae radix, ubi defloruit ac durescit, scarificata emittit, ut ei experientia docet, et Theophr. concepta verbis admonuit Hist. VI, 4. Interpolatores sic prius ediderant, *Manducatus carduus*. At in MSS. Reg. 1, 2, Colberl. 1, 2, etc. *Mastiche carduis*. Errorem auctore Plinio altero Val. corrigimus, ita scribente IV, 46: *Mastiche carduorum odorem oris commendabilem reddit*. H.

Odorem commendat oris. Radix illita, et decocta, in vinoque pota, totius corporis et alarum graveolentiam emendat. DAL.

C. *Versibus*. Quos recitat Galen. de Antid. II, 14, p. 922, ex Eudemio medico. Sunt omnino sedecim. H.

In. Apud insulam Coum, in templo Aesculapii, inquit Plin. Val. III, 57. Hano.

Serpylli. Galenus loc. cit. recitat Eudemii versibus, medicamenta quae ita continentur, ita breviter colligit: Μένου βίβλης, ἱερύλλου, ὀποπάνακος, ἀνά < β'. Τριφύλλου, σπέρματος, <

α'. Ανίστου, μαράθρου, ἄμμιως, σελίνου σπέρματος, ἀνά ὀξύδαρον. Αλιύρου ἑρσίνου λεπτοτάτου, ὀξύδαρα β'. Ὀννον παλαιού εἰς ἀνάληψιν ὅσον ἕκτακι Ἀνάπλασαι τροχίσκους, καὶ ξόρακι ἐν σιγῇ, καὶ δάδου τριώβολον μετ' οἴνου κυζύων γ' Quae totidem ferme verbis Plinius habet; modo tantum medicamentorum paululum discrepante. H.

Et mei. Ita ex Galeno modo laudato rescripsimus: quum prius milii perperam legeretur. Plin. Val. III, 57, insulse mel pro meo desiderat: et pro ammi amyllum lib. IV, 38. H.

Magnus. Eo nomine secundus, Syriae regum quintus, Antiochi Θεοῦ sive Epiphaniae pater. Hunc Philometora Eudemus vocali iis versibus, quibus haec theriacae compositio continetur: Ἰησὺν μάλιστα τήνδε πρὸς ἑρπετά, ἐν Φιλομήτωρ Νικήσας πείρα κέρειεν Ἀντίοχος. Hoc caepe praesidium ad serpentia, quod Philometor V su praecipuum reperit Antiochus. HANO.

EXCVRSVS

DE OPIO.

Ad ea Plinii verba, lib. XX, cap. 76:

E sativis (papaveribus), albi calyx ipse teritur, et e vino bibitur somni causa E nigro papavere sopor gignitur scapo inciso, ut Diagoras suadet, quum turgescit; ut Iollas, quum deflorescit Incidi iubent sub capite et calyce: nec in alio genere ipsum inciditur caput Succus et hic, et herbae cuiuscumque lana excipitur Papaveris vero largus densatur, et in pastillos tritus in umbra siccatur, non vi soporifera modo, verum si copiosior hauriatur, etiam mortifera per somnos: opion vocant.

Opium et meconium Off. ὄπιον et μῆκωνιον Graecorum, Affion et Amion Arabum. Succus est concretus, resinosis simul et gummosus, ponderosus, densus, lentus, inflammabilis, ex fulvo nigricans, odoris virosi, soporiferi, asperis amari acris, in placentas compactus subrotundas, depressas, unciam circiter crassas, semilibram vel libram ponderantes, et papaveris foliis involutas. Ex Natolia, Aegypto et India affertur.

Arabes et officinae Thebaicum, seu quod in Aegypto circa Thebas colligebatur, opium prae caeteris commendarunt. At vero hodie non amplius distinguitur. Ex quocumque loco veniat opium, probatur sincerum, molliusculum, sub digitis lantescentes, inflammabile, colore fusco aut nigricante, odore vehemente et viroso stupefaciente. Reilicet aridum et friabile, aut combustum, terra aut arenula permixtum, aut aliis sordibus inquinatum.

Apud Veteres duplex succi papaverini genus distinguebatur. Unum erat lacryma ex incisio papaveris sativi capitibus diffuens, et μῆκωνος ὄρος, vel apud medicos per antonomasiam ὄπιον dicta fuit. Alterum, μῆκωνιον vel μῆκωνιον dictum, succus erat ex tota planta contusa extractus et inspissatus. Meconium opio longe ignavius dicebant. Hodie vero unum tantum genus nobis affertur sub opii nomine, succus nempe ex vulneratis papaveris albi capitibus stillans; neque ulla alia species apud Turcas et Constantinopoli reperitur praeter illud idem quod in placentas nobis affertur. Apud Persas tamen lacrymas ex vulneratis capitibus promanantes distinguunt, et primo prodeuntes sedulo excipiunt, et tanquam viribus praestantiores plurimi faciunt, ut infra dicemus.

Planta ex qua succus ille extrahitur, dicitur papaver hortense semine albo, sativum Dioscoridi, album Plinio, C. B. P. 170. Radice est digito circiter crassa, amaro lacte sicut et tota planta turgente, caule bicubitali, in alas diviso, laevi plurimum, nonnunquam modice hirsuto; cui folia adnascuntur

lactucae acmula, oblonga, laciniosa, crispa, colore glauco, flore rosaceo, quatuor plerumque petalis candidis brevi deciduis, in orbem positis constante: ex cuius calyce bifolio surgit pistillum ac caputellum statim ab initio multis staminibus stipatum, quod deinde abit in fructum uicapsulaeem seu testam ovatam, capitello ornatam radiato seu stellato, variis per longitudinem intus munitam lamellis parieti peecarpium adnatis, quibus tantum placentis adherent numerosa semina minutissima, subrotunda, candida, et sapore oleoso dulci. In diversis Asiae Minoris provinciis agei conseruntur papavere albo, ut apud nos tritico. Vbi capitula producit, leviter inciduntur; et effluunt aliquae guttae humoris lactei, quas concreescere sinunt, et colligunt. Clariss. Tournefortius refert maiorem opii quantitatem extrahi ex contusione et expressione eorundem capitum. At Bellonius de illa capitum contusione et expressione nihil profert, neque Kaempferus de opio quod in Perside colligitur, disserens. Illis triplex est opium, sed incisione tantummodo extractum, ut mox dicemus.

In Perside opii collectio celebratur incunte aestate, propinqua maturitati capita decussatim sauciando per superficiem. Culter huic negotio inserviens quintuplici acie instructus, una sectione quinque infligit vulnera longa, parallela. Ex vulnusculis promanans succus postridie scalpro abstergitur, et in vasculum abdomini praeligatum reconditur. Tum altera capitum facies eodem modo vulneratur, ad liquorem pariter proliciendum. Primae collectionis lacryma *Gobaur* dicta praestantior censetur, et maiori pollet cerebrum demulcendi virescunt, colorem exhibens albidum vel ex luteo pallentem, sed qui ex longiori insolatione et ariditate infuscarum solet. Altera collectio succum promittit priori ut virtute, ita et pretio inferiorem, coloris plerumque obscuri vel ex rufo nigricantis. Sunt qui et tertiam instituant, qua obtinetur lacryma nigerissima et caiguae virtutis.

Opium scalpro abstersum et asservatum praeparant, illud aquae pauxillo humectando vel melle, spatha crassa lignea continuo et fortiter tractando in patina lignea et plana, donec elaboratissimae picis consistentiam, tenacitatem et nitorem induat. Ita diu quantumque subactum, ultimo manu nonnihil tractatur nuda, et demum in cylindros breves rotatum venale exponitur, forcipe dividendum, quum particulas emptores petunt.

Hac serie pertractatum a Persis nominatur *Theriaak malideh*, id est, theriaca molendo praeparata, vel *Theriaak asium*, id est, theriaca opiata ad differentiam theriacae Andromachi, quam *Theriaak farunk* vocant. Nam his populis opium est postarum illa γαλβην, Διάρτης et σιδία, id est, medicina animo tranquillitatem, hilaritatem et serenitatem conferens, quo olim tergemino elogio theriacle antidotum Andromachi appellatum legitur.

Hic opii praeparandi labor perpetuus est popularum quorundam, qui in foris et quadrivis sedentes in eo brachia sua strenue exercent.

Nec una est illius succi praeparandi ratio. Saepenumero non aqua, sed melle opium subigitur ea copia admissa, quae non siccitatem modo, sed etiam amaritatem temperet. Et haec specialiter *Boehrs* appellatur.

Insignior praeparatio est quae ex nucis myristica, cardamomo, cinnamomo, maci subtilissime praeparatis, et cum opio accurate mixta conficitur, quae cordi et cerebro insigniter prodesse creditur: *Polonia*, vel ut alii

pronuntiant, *Pholonia* dicitur, puta *Philonium Persicum* apud Meuae. Alii, omissis aromatibus, croco et ambra tantummodo massam infarciunt. Multam praeparationem ipsi pro libitu in usum proprium domi conficiunt.

Praeter has praeparationes quae sola pilularum forma deglutiuntur, de liquore quodam apud Persas celebri *Coconar* dicto Kaempferus mentionem facit, qui assatim et per intervalla propinatur.

Parant hunc liquorem alii ex papaveris foliis aqua simplici per brevem moram coquendis; alii ea capitibus contusis et aqua macerandis, aut ex iisdem supra colatorum repositis, aquam eandem septies octiesve superfundendo, admistis pro cuiusque placito quae saporis gratiam concilient.

Tertium opiatum genus Kaempferus addit, quod electuarium lactificans et lactificando inebrians nominat. Illud electuarium cuius basim idem opium etiam constituit, a seplasiariis et medicis varie elaboratur, ac diversis medicaminibus ad roborandos et exhilarandos spiritus dirigitur. Vnde diversae eius essent descriptiones, quarum primaria et celeberrima est quae debetur *Hajem-begi*; quausdoquidem comedentis animum miris perfundere gaudia, et magicis cerebrum demulcere ideis et voluptatibus dicitur.

Capita papaveris teneriora aceto condita a nonnullis in mensa secunda appetuntur.

De opii qualitatibus non unus est omnium consensus. Alii considerantes opium paucorum granorum dosi exhibitum caput gravare, somnum conciliare, doloris sensum obtundere, respirationem intercludere, hominemque dormientem vita privare, illud non modo frigidum, sed quarto recessu esse tale pronuntiaverunt. Alii ad eius ssporem smarum, acrem et causticum attendentes, illud calidum esse constituerunt; nec magis de illius virtute inter se conveniunt. Alii illud virulentiae et narcoseos accusantes, culparunt et reiecerunt. Alii illud magni faciunt, et pluribus titulis et elogiis cumulant. Veterum Graecorum plurimi, narrante Dioscoride, illius usum vel etiam eternum reformidarunt. «Raro eogimur, inquit Galenus lib. II de Compos. medie. $\pi\alpha\tau\alpha\ \tau\acute{o}\nu\omicron\upsilon\varsigma$ (de dolore capitis agens), pharmacia ex opio uti; quum videlicet prae doloris vehementia, homo de vita periclitatur: quanquam et tunc solidae partes ea eius usu offendantur, adeo ut posthac correctione opus habeant. Sic ex opio collyria multo detrimento fuerunt, ita ut debile oculum reddiderint, et visus hebetudinem induerint: velut etiam auditus gravitatem inducunt quaecumque ad vehementem aurium dolorem ea papaveris succo sunt composita. Pharmaca enim ex papaveris succo omnia sensum stupefaciunt: et ob id sane eogimur ipsis uti, ubi nullum aliud mitigativum opem tulit.» Galenum sequuti sunt plurimi Veterum et Neotericorum; Fernellius, Matthiolus, Ruellius, Tabernaemontanus, Rhodius, Renodaeus, Zaeutus Lusitanus, Quercetanus, Schroderus, etc. Dioscorides tamen illius usum non adeo reformidavit. «Opium, inquit, sumptum ervi magnitudine dolorem finit: concoquit, et somnum allicit: tussis atque coeliscorum valetudini auxiliatur. Verum si copiosius bauriatur, nocet, quum lethargicos efficiens interimat. Ad dolores capitis cum rosaceo oleo perfusum efficax est: aurium dolori cum amygdalino, myrrha et croco instillatur. Inflammationibus oculorum cum torrefacto ovi luteo proficit; igni sacro et vulneribus suis aceto; podagra cum lacte mulieris et croco. Somnum accersit subditum

* R r

sedi pro balano. s Inter recentiores felix Platerus dis neglectum opium et, ut ait, sub scamno reiectum, in usum revocavit; quem sequutus est Franciscus Sylvius Batavus, seu De le Boë, qui dixit se nolle medicinam eaerere, si careret opio: unde doctor Opiatus dictus est. Sed ut opi natura et vires melius innotescant, considerandum est quinam sint illius effectus modica dosi exhibiti, quomodo aegri a nimia dosi afficiantur, ac tandem quae symptomata diuturniorem illius usum sequantur.

Opium vel interne usurpatur, vel externe. Externe admotum tumores incidit, resolvit et discutit; emollit et relaxat; maturat et suppurationem promovet. Diu cuti admotum illam pilis nudat; pruritus in ea excitat, eandem nonnunquam exulcerat et in vesiculas attollit, si recens sit, et tenerior sit texturae caro. Perinæo applicatum ad venerem quandoque prurit; nonnunquam exstinguit, harumce partium sensus stupefaciendo. Saepe externe admotum soporem inducit, et dolores sedat, licet hi effectus admodum incerti sint. Capitis suturis applicatum nonnunquam interimit: nervos relaxat, stuporem et paralysem inducit.

Opium intus sumitur, vel iusta dosi, vel olmia. Iusta dosis grana duo vel tria raro superat, licet nonnunquam ad drachmam usum et ultra extendatur. Substantis sub pilularum forma exhibetur, vel quovis liquore dissolutum. Intra breve spatium, postquam assumptum fuit, operationem suam exerit; aemihorae circiter, si dissolutum; et aequihorae plus minusve, si sub forma solida in ventriculum injectum fuerit.

Debita dosi exhibitum quamdam circa praecordia gratam sensationem excitat: animum ad hilaritatem promovet, sicut fit ex modica vini potatione: curas et moestitiam removel, saepe animum ad sua munia obeunda alacriorem ac vegetiorem reddit; unde audacia, sui fiducia, fortitudo, magnanimitas et periculorum contemptus ut plurimum sequuntur. Eam ob rem Turcae ampla eius dosi sese ad praelium accingant. Sanguinis et spirituum motus efferos compraci, dolores demulcet, corpus laboribus gravatum sublevat, haemorrhagias ab aestuante sanguine oriundas sistit: caeteras evacuationes saltem per tempus cohibet, exceptis sudoribus et insensibili transpiratione; late enim promovet: arteriarum pulsum magnum, elatum et tardum efficit, oris aiccitatem affert: in cute ruborem et levem pruritus excitat: semen auget, et venereum appetitum stimulat, praesertim si larga dosi hauriatur. Maiorem effectum sortitur in calida et humida tempestate, et in corporibus laxioris texturae, ut in mulieribus et infantibus.

Alii quidem sunt effectus, qui opium iusta dosi sumptum frequentissime sequuntur, licet non constanter. Sic soporem saepius inducit, sed non semper; quidam enim ab assumpto opio minus dormiunt. Somnia grata ac iucunda ut plurimum provocat: vomitum et singultum sedat, quandoque excitat, sicut et spasmos, et convulsivos motus: tardiores efficit in ventriculo ciborum concoctionem: ciborum appetentiam minuit: sudores excitat: muliebrium menstruorum, et post partum suppressarum a fibrarum erethismo et convulsione purgationem fluxum nonnunquam promovet: placenta evacuationem aliquando iuvat: areolarum et calculorum expulsionem saepe conducit: haemorrhagias quosdam cohibet: lac nutriticum auget: mammarum intumescantiam, penis erectionem, somnia venerea, et in somno seminis

emissionem, cutis ruborem et pruritus, urinae profluvium, et nonnumquam suppressionem inducit; licet illi effectus non constanter subsequantur.

Quidam vero sunt alii effectus minus frequentes; videlicet fugaces paralysis, praesertim vesicae, balbuties, maxillae inferioris relaxatio, sudorum suppressio, alvi solutio, aquarum hydropicorum evacuatio, ut Willis observavit, stuporis artuum a frigore externo concitati curatio, suffocationes, anxietates circa praecordia, singultus, vomitus, spasmodici motus, syncope et lipothymiae, et quandoque mors, quae tamen rarissime, nec nisi in corporibus summe plethoricis, aut in corporibus summe debilitatis, et iam a longo tempore attenuata accidit: unde illius usus post enormes haemorrhagias aut quascumque vacationes nimis metuendus est. E contra mira quandoque virium et vitae recreatio in quibusdam semimortuis, ut ita dicam, et ad extrema redactis percipitur. Nonnumquam etiam opium diutius in ventriculo moratur absque effectu, humoribus nempe spissis et viscidis involutum.

Cessante narcotici operatione, haec, ut plurimum, subsequuntur: regressus affectionum et dolorum quae sedaverat, et saepe graviorum quam antea, nisi beneficio sudoris aut alio modo eorum causa ab opio expulsa aut deleta fuerit; sudor, licet non semper superveniat; mictio frequens, nonnumquam alvi solutio, tristitia, et spirituum defectus, pulsus languidus ac depressus, cutis pruritus.

Nimis opii dosim sequuntur fere iidem affectus, qui a vini ingurgitatione produci solent, scilicet animi hilaritas, risus immoderatus, artuum relaxatio et debilitas, mentis alienatio, memoriae defectus, vertigines, oculorum caligines, corneae laxitas, pupillae dilatatio, balbuties, sopor, pulsus magnus et tardus, faciei rubor, maxillae relaxatio, labiorum intumescencia, spirandi difficultas, furor, ventriculi ardor, et nonnumquam gravitas, aestus veneris, priapismus, cutis calor et pruritus, nausea, singultus, vomitus, pulsus inaequalis, modo depressus, modo elatus, convulsiones, sudores frigidi, syncope, lipothymiae, mors. Quae quidem symptomata non omnes omnia aggrediuntur, neque aequali vehementia, sed alios alia plus minusve pro varia corporis constitutione, opii dosi diversa, et aliis circumstantiis.

Qui non pereunt, liberantur ut plurimum uberrimo alvi profluvio, vel sudoribus copiosis, qui opii odorem referunt, magno cutis pruritu stipatis. Equidem observandum est alvi profluvium tutius ab opii dosi nimia affectos liberare; periculosius illos aegrotare, quorum entis laetioris est texturae et ventriculus debilis: et ut illorum alii furiosi sunt, alii vero stupidi, ita furiosos mortem facilius declinare quam stupidos et comatosos.

^a Immoderatus et diuturnus opii usus procreat partim omnium relaxationem et debilitatem, incuriam, languorem, desidiam, laboris inertiam, corpus torpidum, animum stolidum et hebetem, sicut in ebriosis observare licet, illo tempore excepto quo recens injectum in ventriculum opium digerunt. Deinde ciborum inappetentiam, difficilem et tardam concoctionem, hydropem, motuum et sensuum imminutionem, corporis incurvationem, artuum tremorem, praematuram senectutem, sanguinis acrimoniam et depravationem, frequentem micturitionem, in venerem propensionem, priapismum, atque frequentes inter dormiendum seminis emissiones.

Qui vero opio assuefacti, post diuturnum et immoderatum illius usum,

illud repente reliquunt, his afficiuntur symptomatis gravioribus vel levioribus pro diversa hominis constitutione, et plus vel minus pro longo et immoderato eius usu; scilicet summa et intolerabili moestitia, anxietate, languore, et spirituum defectu, quibus aegrotans dire cruciatus ad extremum ducitur, et nonnunquam ad mortem usque ipsa vita magis illi exoptatam, nisi ad opii usum redeat vel viui, cuius vis opii virtuti noo est comparanda. Saepius quoque cum illis affectionibus pristina mala ab opio palliolata et coërcita, maiori cum vehementia regrediuntur.

Præcipuis opii operationibus recensitis, nunc nobis liceat de eius operandi ratione aliquid conficere. Supra recensiti opii effectus ab insigni illius actione in sanguinem proficisci videntur. Opium autem sanguineum laticem mirum in modum dissolvit, expandit, et rariorem efficit. Inde tot phaenomena diversa vel saepe etiam contraria oriuntur. Sanguinis dissolutionem et rarefactionem arguunt pulsus magnus, elatus, mollis tamen et infrequens, facies tumidior cum rubore, calor per totum corpus diffusus, fluiditas sanguinis eorum qui opio assidue utuntur: via enim refrigeratus concrevit. Et observarunt cruorem ex Turcarum et Indorum in praeliis occisorum cadaveribus post unum aut alterum diem aequè fluidum dimanare, ac si novissime fuisse enecati.

Sanguine sic expanso, arteriae per totum corpus distenduntur; et pro diversis visceribus in quibus haec subita sit sanguinis rarefactio, scenae diversae, effectus varii apparent. Statim atque sanguis per arterias cerebri permeans rarecit, arteriolae distensae et maius spatium occupantes nervosos canales intertextos comprimunt, plus minusve pro maiori vel minori sua dilatatione. Nervos compressos minor succi nervosi e glandulis effusi copia subit, et ad partes pervenit; unde corpora functiones minus belle se habent, arteriae tardius vibrant, licet a rarefacto sanguine plus solito distendantur: unde pulsus magnus elatus, sed minus frequens. Calor praeternaturalis per totum corpus accenditur, ex eo quod imminuit sanguinis motu circulari seu progressivo, et aucta fluiditate, motus eius intestinus seu fermentativus augeatur, a quo calor pendet. Ab immixtione succi nervosi ad partes affluxu, et eiusdem refluxu a partibus ad cerebrum, artuum torpor, motus et sensus imminutio subsequuntur. Somnus quoque excitatur plus minusve profundus, quo plus vel minus nervi, seu nervorum principia functionibus animalibus dicata, ab arteriis comprimuntur. Mors denique nonnunquam evenit, si ex nimia et subita arteriarum intumescencia nervosarum fibrarum cerebri maior pars adeo coarctetur, ut illas postea succus nervosus permeare nequeat. Eadem prorsus ratione dolores sublevantur ab opio aut sedantur, non quod doloris causa tollatur, sed quod nervosi succi in nervos influxum inhibendo impediatur quominus irritationis sensatim a parte laesa ad nervorum principium seu animam usque perveniat.

Defectu succi nervosi seu spirituum animalium, secretiones et excretiones imminuantur aut prorsus deficient: quod potissimum observare est in hepate et renibus. Idem insuper illis in visceribus accidit et in cerebro. Arteriae scilicet praeter modum distensis, excretoria bilis aut urinae vasa comprimuntur, et horumce humorum excretio sistitur. Sola post assumptum opium per cutis membranarumque poros perspiratio viget, imo vires acqui-

rit ab eo; quandoquidem nulla sunt vasa secermentia perspirationi dicata: sed perspirationis materia per vasorum quorumlibet poros membranarum extensione dilatatos exitum sibi quærit. Sudor quoque nonnunquam intervenit ex eo quod sudoriferi mentus in extimis vasis et cute collocati, nullis sint impliciti arterioli vasive aliis dilatatis, quorum compressio huic evacuationi obstare queat.

Revera quedam evacuationes suppressæ nonnunquam restituntur ab opio; si nempe illa suppressio oriatur a vehementiori nervosarum membranarum irritatione, ita ut assiduo et uberiori spirituum animalium ad partes affluxu fibræ continuo et vehementer crispentur, et convellantur. Hoc spirituum animalium affluxu ab opio cohibito vel imminuto, fibræ nervosæ relaxantur, et suppressæ evacuationes saltem per aliquod tempus restituntur. Sic nonnunquam ab assumpto opio catharsis, diuresis, mensium et lochiorum fluxus, secundinarum ejectio, necnon calculi renalis excretio, aut aliæ promoveantur evacuationes: nec dispari ratione motus spasmodici hystericorum aut hypochondriacorum ab eodem medicamento sedari solent.

Qui per longum tempus opiatis remediis utuntur, sæpe experiuntur eandem illam dosim, quæ ad soporem inducendum initio sufficiens erat, post aliquod tempus inutilem et irritam fieri; maiorem requiri, vel etiam ad somnum conciliandum quotidie ampliandam esse. Illud autem evenit ex eo quod ex primis opii dosibus assumptis sanguis certum quendam fluiditatis gradum adipiscatur, quem eadem dosis augere nequit. Superfluis enim sanguinis recrementis per sudores vel per transpirationem exhalatis, sanguinea moles immixta, non amplius arterias adeo distendit, ut nervos comprimere valeat ad somnum inducendum. Nec eadem opii portio sufficit ad arteriis ad æqualem amplitudinem attollendas; maior opii quantitas requiritur ad sanguineam molem ulterius solvendam et rarefaciendam, et quidem magis ac magis, donec omnem fluiditatem possibilem acquisiverit: tunc enim ampliores opii doses magis ac magis crescentes non amplius somnum arceant.

Opio nimia dosi assumpto, et mortem gravioribus symptomatibus minitanti medentur, primo venæ sectione et emetico medicamento. Hoc non solum opii reliquias in ventriculo superstites reiciuntur, sed etiam vomitus conatibus nervosæ succutiuntur membranae, et illis sarcussibus spirituum ad partes affluxus inhibitus restituitur: illi vero vasa sanguinea a sanguine rariore facto ultra modum distensa vacuantur, et ad solitum diametrum reducuntur. De utroque id in primis cavendum, ut vires naturæ adhuc constant; alias peius fortasse foret malo remedium. Deinde potionibus acidis, ex succis citri, mali aurantii, granorum ribesiorum, aceto, spiritibus vitrioli aut sulphuris: sulphurum enim expansioni obstant, illorum vim cohercent, et rariorem factum sanguinem cogunt. Clysteres acriores iniiciuntur, pyrethri aut euphorbi pulvisculus naribus insufflatur, sales volatiles intus sumuntur: vesicatoria, sinapismi, et epispastica medicamenta plantis pedum aut imæ cervici imposita, item cucurbitulae, scarificationes, ustiones, punctiones et frictiones dolorificæ, feliciter adhibentur. His enim remediis membranas nervosas fortiter stimulantibus villi concutuntur, spiritus ad partes maiori copia allabuntur, partium tonus restituitur, fluida canalium renum fortius pressa, quæ data porta ruunt, secretiones et excretiones restituntur.

Jum ut soporiferum, sed ut insigne alterans medicamentum a plurimis medicis praedicatur, et hoc nomine multis laudibus cumulatur. Verum quam infida sit et illusoria haec praxis brevi experientur illi qui naturae motus in morbis per aliquod tempus attente perpenderit. Opium enim non modo fugitivum levamen aëfert, symptomata tantum sedando brevi regressura, intacta morbi causa, sed etiam sigus ex quibus medicus et morbum dignoscere, et indicationes suas depromere debet, spissa caligine obnubilat, alia et morbi prorsus aliena symptomata suscitât, naturae conamina ad crism perficiendam infirmat vel potius exstinguit, et diuturno usu morbos periculo vacuos in gravissimos et saepe exitiales convertit. Sic soporifer ille succus fallacibus induciis aegrotanti et medico imponere solet; quandoquidem morbus est saepe naturae conatus ad peccantem causam superandam, et ipse dolor est nonnumquam illius conaminis sensatio, sed saepius partis affectae stimulatio ab humore peccante, qua natura ad hanc causam expellendam vehementer concitatur. Sane ille succus remedii nomen non meretur, qui hoc naturam orbat incitamento. Sic ex. gr. in nephriticis doloribus a calculo ureteres obstruente oriundis non inutiles censendi sunt dolores quibus aeger divexatur. Renes enim, ureteres et muscoli abdominis his irritationibus sollicitati modo convelluntur, modo laxantur: sic quandoque calculus conteritur, comminuitur, vel vehementer protruditur, ac tandem iteratis illis conaminibus, et medicina obstetricante, tandem in vesicam expellitur. Idem dicendum de arthriticis doloribus: humor enim in peculiaribus articulorum vasis concretus et haerens ab irritata et inflammata parte paulatim conteritur et resolvitur; ita ut tandem ex minoribus in maiora vasa transvehatur, vel a calore partis per dolorem accenso blandam concipiat effervescentiam qua tenuior fit et per cutis poros perspirandi capax. Si in his opii usus notus, quid in aliis? Frustra felicem opiatricum medicorum praxim nobis opponunt. Attendamus aliquantisper ad eorum methodum medendi tot acerbis medicamentis, spirituosus, stimulantibus, salibus nempe volatilibus, oleis essentialibus, odoratis, et aromatibus inmixta: nec difficile erit iudicare vel hanc methodum ad prava opii effectus emendandos, soporosas nempe affectiones discutientias et torpescentem ab opio naturam excitandam, excogitatas fuisse, vel opium utiliter ab his adhibitum fuisse ad tumultus ab illegitima et ad hoc usque tempus insaudita methodo excitatos inhibendos quodammodo et refracendos.

43° Opium cum clysteribus in intestinx iniectionem eosdem producit effectus ac per os sumptum, imo saepe maiores; et graviora nonnumquam inducit symptomata. Quare raro in clysteribus dissolvitur: sed potius infusa vel decocta ex papaveris albi capitulis exhibentur, nec nisi cum summa cautela usurpanda sunt, et solummodo ad immoderatos et acerrimos alvi fluxus sistendos, aut in atrocissimis colicis doloribus.

44° Externe admotum dubiae et incertae est virtutis: quapropter rarissime ad soporem inducendum applicatur; quod quidem nec temere fieri debet. Saepius ad odontalgiam sedandam opi granum unum aut alterum temporum arteriis applicatur, nec absque levamine. Verum Galenus monet opiatum pharmaca auribus et oculis admota admodum noxia esse: visus enim hebetudinem et auris gravitatem inducunt. In vulnera quoque gangraenam saepius inferunt.

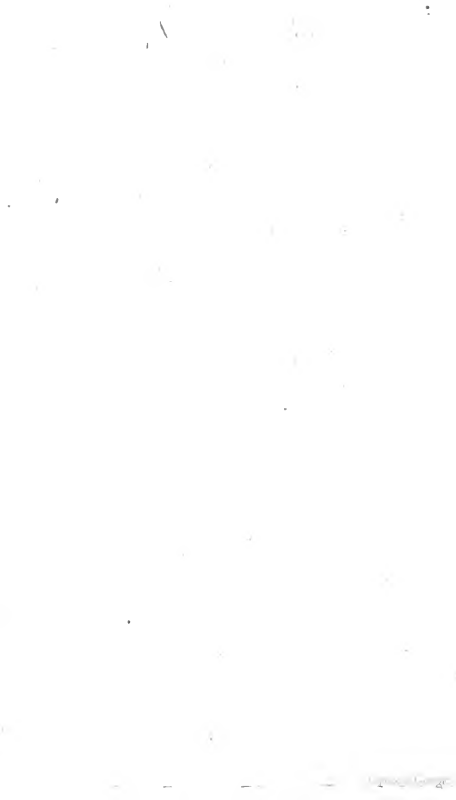
15^a Idem ferendum est iudicium de papaverinis ac de opio, licet eorum vis seporifera longe remissior sit.

Ex papaveris albi partibus capita fere sola hic in usum veniunt. Matura colliguntur et exsiccata servantur. Ex his disruptis et laceratis, reiecto semine tamquam inutili, infusa et decocta praeparantur sicut et syrupus, diacodium vulgo dictus. Semina vero somnifera non sunt, sed oleosa et nutrientia: ex illis olim, teste Dioscoride, panem conficiebant. Nec solum papaveris albi, sed etiam nigri semen esculentum est; siquidem scribit Matthiolus eos qui Tridentinas valles, Stiriam et superiorem Austriam incolunt, placentulis vesci cum utriusque papaveris seminibus et farina paratis, oleoque expresso in cibis continuo uti, non tamen veterinosos fieri aut diuturniori somno capi. Nuperrime quoque, quum oleum olivarum, necatis perfrigida anni 1710 hieme oleis, nobis fere deficeret, oleo ex seminibus utriusque papaveris expresso in olei olivarum vices nostrates in cibis innoxie usi fuerunt. Praeterea Cl. Tournefort Genuae observavit nobilissimas matronas et puellas semina papaveris albi saccharo obducta assatim vorare, neque in veterum incurrere. Quapropter in emulsionibus praeparandis ad humorum acrimoniam demulcendam aut aestum compescendum, cum quatuor seminibus frigidis frequenter papaveris albi semen usurpatur: ex eo quoque oleum extrahitur ad usum externum in linimentis et uoguentis adhibendum.

Georrevy, *Tract. de Mater. Medic. tom. II, pag. 687 seqq.*

MAG 2006415

TABVLA RERV.

QVAE IN HOC SEXTO VOLVMEINE CONTINENTVR.

C. Plinii Secundi naturalis Historiae liber XVII	7
C. Plinii Secundi naturalis Historiae liber XVIII	161
C. Plinii Secundi naturalis Historiae liber XIX	355
Excursus I de sparto	457
Excursus II de tuberibus	458
Excursus III de lasere Veterum	462
Excursus IV de lactucis Veterum	472
Excursus V de lapsana, seu chara	478
Excursus VI de asparago et corruda	479
Excursus VII de careo	481
Excursus VIII de raphano, brassica, napo, etc.	483
C. Plinii Secundi naturalis Historiae liber XX	487
Excursus de opio	631

SEXTI VOLVMINIS FINIS.

Facultate obtenta.

